

Α.Β.Σ. ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

20456

KOSTAS STR. PAPAIOANNOU

ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

SOUS-DEVELOPPEMENT ÉCONOMIQUE
ET RÉVOLUTION SOCIALE

(Extrait de la Revue «SPOUDAI» 1956)

9e Publication

du Centre d' Études Sociales

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ Ο ΘΗΗΣΚΩΝ

(Εισαγωγή στον Φαίδωνα)

• Νέα Έστια : Τεύχη 357—358.

ΠΛΑΤΩΝ Ο ΕΙΔΩΣ

(Φιλοσοφία τής καταδικασμένης συνείδησης)

• Νέα Έστια : Τεύχη 484—486.

ΠΑΛΙΕΣ ΑΥΤΑΠΑΤΕΣ ΣΕ ΝΕΑ ΜΟΡΦΗ

(Η κρίση του επαναστατικού σοσιαλισμού)

• Σοσιαλιστική Έπιθεώρηση, 1945.

ΤΟ ΟΥΜΑΝΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΤΟΝ ΧΧ ΑΙΩΝΑ

• Έπιθεώρησις τών Πολιτικῶν καὶ Οικονομικῶν Έπιστημῶν,
Τεύχος Α', 1737.

ΤΑ ΝΕΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

• Προοδευτικός Φιλελεύθερος

(Σειρά άρθρων) από 13 Μαΐου έως 27 'Ιουνίου 1950.

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟΝ ΣΟΥΜΑΝ

• Νέα Οικονομία, Τεύχος 6, 1950.

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ Ο ΙΣΚΙΟΣ ΤΟΥ

(Ιστορική συνείδηση καὶ ἀνθρωπολογία στὸν ΧΧ αἰῶνα), 1951.

ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

(Έλληνική Κοσμολογία καὶ Δυτική Έσχατολογία)

• Αρχεῖον Οικονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Έπιστημῶν, 1955.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΛΗΣ

(Μύθος καὶ πραγματικότητα)

• Σπουδαί, 1955.

MARX Y LA SOBERANIA DE LA INDUSTRIA

Revista mexicana de literatura 1956.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

(Ο Μάρξ καὶ ἡ διαλεκτική τοῦ καπιταλισμοῦ)

• Σπουδαί, 1956.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΟΑΝΑΠΤΥΞΗ

Στή μνήμη Σοφοκλή Ἀχιλλοπούλου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ἡ προοπτικὴ τοῦ Μάρξ

Ἔνας κύριος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο μόνο τὸ προλεταριάτο μπορεῖ, κατὰ τὸν Μάρξ, νὰ λύσει τὸ πρόβλημα τῆς διαδοχῆς τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι τὸ ὅτι, ἀκριβῶς ἐπειδὴ *παγκόσμιος* εἶναι ὁ καπιταλισμὸς, *παγκόσμιος*, κατὰ συνέπεια, θὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ τὸ «νέο καὶ ἀνώτερο» σοσιαλιστικὸ καθεστῶς ποὺ θὰ τὸν διαδεχτεῖ: *μόνο μιὰ παγκόσμια τάξη ἀνθρώπων εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκφράσει τὴν κοσμοϊστορικὴ προοπτικὴ τῆς κατάλυσης ἐνὸς καθεστώτος καὶ τῆς ἀνοικοδόμησής ἐνὸς ἄλλου ποὺ καὶ τὰ δύο τους εἶναι παγκόσμια, γιὰ καὶ τὰ δύο στηρίζονται πάνω στὴν παγκόσμια κατανομὴ τῆς ἐργασίας.*

Σ' αὐτὸ τὸ challenge, τὴν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τῆς «παγκόσμιας πολιτικῆς», μόνο τὸ προλεταριάτο μπορεῖ πραγματικὰ νὰ ἀπαντήσῃ καὶ νὰ ἀνταποκριθεῖ. Γιατὶ στὸ μέτρο ποὺ ἀναπτύσσεται ὁ καπιταλισμὸς καὶ γίνεται παγκόσμιος καὶ στὸ μέτρο ἔτσι ποὺ *γιὰ πρώτη φορὰ ἡ ἱστορία γίνεται παγκόσμια ἱστορία* (1), στὴ θέση τῶν παλιῶν προκαπιταλιστικῶν τάξεων ἐμφανίζονται οἱ προλετάριοι, *«στὴ θέση, δηλαδὴ, τῶν παλιῶν τοπικῶν ἀτόμων ἐμφανίζονται, ἐπιτέλους, ἀνθρώποι ἐμπειρικὰ οἰκουμενικοί, πραγματικὰ κοσμοϊστορικοί»* (2). Ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴν παγκόσμια κοινωνικὴ τάξη, ποὺ προϋποθέτει καὶ ἐνσαρκώνει *«τὴν παγκόσμια ἀλληλεξάρτηση, τὴ φυσικὴ μορφή τῆς παγκόσμιας συνεργασίας τῶν ἀνθρώπων»* (3), ὅλες οἱ ἄλλες τάξεις προϋποθέτουν καὶ ἐνσαρκώνουν αὐτὴν τὴν *«πρωτόγονη ἀπομόνωση τῶν διαφόρων ἐθνῶν, ποὺ ἀκριβῶς τὴν καταστρέφει ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς, ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας ἀνάμεσα σὲ διάφορα ἔθνη»* (4). Καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο, «ὁ τοπικισμὸς», ὁ «ἐπαρχιωτισμὸς» ἢ ὁ «ἐθνικισμὸς» τους, τίς ἐμποδίζει νὰ ὑψωθοῦν σ' αὐτὴ τὴν καθολικὴ σκοπιὰ, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ μόνο εἶναι δυνατὸ ν' ἀντιμετωπιστεῖ σωστὰ καὶ νὰλυθεῖ ἓνα καθεστωτικὸ πρόβλημα ποὺ τίθεται σὲ παγκόσμια κλίμακα: τὸ πρόβλημα, δηλαδὴ, ποὺ

1) Marx: Die Deutsche Ideologie (ἔκδ. Dietz, 1951) σελ. 32—34, 43, 44.

2) Marx: ἔνθ. ἀν., σελ. 32.

3) Marx: ἔνθ. ἀν., σελ. 34.

4) Marx: ἔνθ. ἀν., σελ. 43.

θέτει ένα παγκόσμιο καθεστώς που μέσα του «μια εφεύρεση π.χ. που γίνεται στην Αγγλία μπορεί να καταδικάσει σε ανεργία χιλιάδες εργάτες στην Κίνα και στις Ίνδίες και, που έτσι, γίνεται ένα ιστορικό γεγονός παγκόσμιας σημασίας» (1). Μόνο το προλεταριάτο προϋποθέτει αυτόν τον ενοποιημένο κόσμο που δημιουργεί η παγκόσμια αγορά, και συνεπώς «το προλεταριάτο δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο στο πλαίσιο της παγκόσμιας ιστορίας, όπως και ο κομμουνισμός, δηλαδή το έργο του, δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο εάν μια πλανητική ιστορική πραγματικότητα» (2).

Αν όμως η ιστορική εξέλιξη φαινόταν να δικαιώνει τις προβλέψεις του Μάρξ σχετικά με το άπλωμα σε παγκόσμια κλίμακα του καπιταλισμού, στην πραγματικότητα, όταν ξέσπασε ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος (με τον οποίο αρχίζει η «κρίση» — με την πιο πλατιά, την «κοινωνιολογική», και όχι την στενά «οικονομολογική» έννοια του όρου — αυτού του τουλάχιστον του καπιταλισμού που είχε υπόψη του ο Μάρξ) η πλειοψηφία του πληθυσμού της γης παρήγε κάτω από προκαπιταλιστικές συνθήκες και στην ίδια κατάσταση εξακολουθεί να βρίσκεται ακόμα και σήμερα.

Στην αρχή της περιόδου 1850—1913, μόλις τα 8%—10% του πληθυσμού της γης παρήγαν κάτω από καπιταλιστικές συνθήκες. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η παγκόσμια βιομηχανική παραγωγή έφτασε πλάσιάστηκε και, ταυτόχρονα, δεκαπλασιάστηκε το παγκόσμιο εμπόριο. Στο τέλος αυτής της περιόδου, τα 25%—30% του γήινου πληθυσμού έμπαιναν μέσα στο κύκλωμα της παγκόσμιας αγοράς, ενώ στη Δυτ. Ευρώπη και στις Η.Π.Α. ο καπιταλισμός είχε ουσιαστικά μονοπωλήσει την ολόκληρη σχεδόν της παραγωγής. Από το 1913, ο καπιταλισμός εξακολούθησε να αναπτύσσεται, αν και με ένα πολύ βραδύτερο ρυθμό, αλλά η τρομακτική δημογραφική ανάπτυξη των «καθυστερημένων χωρών» από το 1913 και δώθε εξουδετέρωσε την ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής στην ίδια περίοδο.

2. Η προκαπιταλιστική περιφέρεια

Έτσι, σήμερα, ο ασιατικός πληθυσμός βρίσκεται αιχμάλωτος μέσα στο φαύλο κύκλο του υπερπληθυσμού και του υποσιτισμού. Αν εξαιρέσουμε τη Μέση Ανατολή (από την Τουρκία μέχρι το Ιράν: 52.080.000 άτομα το 1950) και τη Σοβιετική Ασία (50.760.000 άτομα το 1950), η Απω Ανατολή, δηλαδή το 1/6 του γήινου εδάφους, περιέχει 1.181.441.000 ανθρώπους, δηλαδή τα 9/10 του ασιατικού πληθυσμού και πάνω από το μισό του πληθυσμού της γης, και είναι η περιοχή του πλανήτη που παρουσιάζει τόσο τη μεγαλύτερη πυκνότητα πληθυσμού στο τετραγωνικό χιλιόμετρο στις εύφορες και τις βιομηχανοποιημένες περιοχές (211 κάτοικοι στο τετρ. χλμ. στην Ιαπωνία, 128 στην Κορέα, 108 στις Ίνδίες, πυκνότητα δυο ή τρεις φορές μεγαλύτερη από τη μέση πυκνότητα των πιο βιομηχανο-

1) Marx : Ένθ. άν., σελ. 43.

2) Marx : Ένθ. άν., σελ. 33.

ποημένων δυτικών χωρών) όσο και τη *μεγαλύτερη ετήσια αύξηση του πληθυσμού* (ανάμεσα στο 1,3% στη Βιρμανία και στα 2,4% στη Μαλαισία): Κατά τις στατιστικές του Colombo Plan, ο πληθυσμός της Νοτιο-ανατολικής Ασίας (Ίνδίες, Πακιστάν, Κεϋλάνη, Βιρμανία, Μαλαισία, Τάιλαντ, Ίνδοκίνα, Ίνδονησία, Αγγλική Μπόρνεο) δηλαδή 570 εκατ. άνθρωποι το 1950 θά φτάσει τα 720 εκατ. το 1970. Ο πληθυσμός της Ίαπωνίας ανέβηκε από 70 εκατ. το 1937 στα 81 εκατ. το 1948, ο πληθυσμός της Κορέας ανέβηκε από 22 εκατ. το 1938, στα 29 εκατ. το 1949 και ο πληθυσμός της Κίνας—μόλο τον εμφύλιο και τον έξωτερικό πόλεμο—ανέβηκε από 452 εκατ. το 1937 στα 475 εκατ. το 1949 και υπολογίζεται ότι θά ξεπεράσει τα 800 εκατ. σε πενήντα χρόνια.

Ο πίνακας αριθ. 1 παρουσιάζει μιὰ άμση εικόνα της τρομαχτικής οικονομικής ανισότητας που χωρίζει τις καπιταλιστικές από τις προκαπιταλιστικές χώρες :

1. Ένδειξεις της γενικής κατάστασης σε 7 χώρες *

Χώρα	Πληθυσμός σε χιλιάδες	Έπιφάνεια (χιλιάδες τετρ. μιλ.)	Κατά κεφ. είσοδημα τό 1940 (σε δολ.)	Μέση διάρεια της ζωής (σε έτη)	Φυματίωση θνησιμότητα (σε 100 000 κατοίκους)
Η.Π.Α.	146 113	2 977	554	64	47
Άγγλία	45 000	89	468	62	62
Αύστραλία	8 400	2 974	403	65	40
Ίαπωνία	80 697	142	93	48	210
Ίνδίες	342 105	1 220	31	26	300
Κίνα	475 000	3 032	29	25	450
Ίνδονησία	76 800	735	22	23	450

Η έξαιρετικά χαμηλή στάθμη της βιομηχανοποίησης της Ασίας (πλὴν της Σοβιετικής) φαίνεται από την άσθενέστατη κατανάλωση ηλεκτρικής ένεργείας (ανάμεσα στα 9% και τα 10% της παγκόσμιας κατανάλωσης το 1930—40) και από την άσήμαντη ανάπτυξη της μεταλλουργίας (5%—6% της παγκόσμιας παραγωγής σιδήρου και χάλυβος πριν από τον τελευταίο πόλεμο). Η Ίαπωνία είναι ή μόνη ασιατική χώρα όπου ή βιομηχανία παράγει ένα σημαντικό μέρος (τά 40%) του έθνικού εισοδήματος. Κατά τους υπολογισμούς του Colin Clark, ή αξία του πραγματικού κεφαλαίου που αντιστοιχεί σε κάθε εργάτη στην περίοδο 1925—1938 ήταν 180 «διεθνείς μονάδες» στην Κίνα, 580 στις Ίνδίες, 1 350 στην Ίαπωνία και μόνο 380 στην υπόλοιπη Ασία, ενώ ήταν 2 740 στη Γαλλία, 5 000 στην Άγγλία και 4 360 στις Η.Π.Α.

Η ύποτυπώδης βιομηχανική ανάπτυξη των προκαπιταλιστικών αυτών περιοχών φαίνεται από τους παράκατω πίνακες :

Ο Colin Clark στο μεγάλο έργο του The Conditions of Economic Progress (1940) έκανε την πρώτη συνθετική άπόπειρα νά εκφράσει σε αριθμούς αυτή την τρομακτική ανισότητα ανάμεσα στις καπιταλιστικές και

2. Ένδειξεις της βιομηχανικής ανάπτυξης σε 8 χώρες *

Χώρα 1930—40	Ήμερήσια κατά κεφ. κατανάλω- ση ένεργείας (σε ώρ. έπ.)	Μήκος σε μίλ. σιδηροδρομικών γραμμών (σε 1 000 τετ. μίλ.)	Αυτοκίνητα κάθε 1000 κατοίκους	Τηλέφωνα κάθε 1000 κατοίκους
Η.Π.Α.	37,6	80	250	148
Άγγλία	27,1	222	53	59
Αυστραλία	15,4	9	125	86
Κίνα	0,5	3	0,2	0,5
Ίνδίες	0,5	26	0,3	0,2
Ίαπωνία	0,6	102	3	16
Φιλιππίνες	0,6	8	3	1,9
Ίνδονησία	0,4	21	1	0,6

* Για τους πίνακες 1 και 2: Στατιστικές του Ο.Η.Ε. Economic survey of the Economic Commission for Asia and the Far East (1950).

3. Ένδειξεις της βιομηχανικής ανάπτυξης σε 5 χώρες *

Κάθε 1000 κατοίκους (1948)					
	Ίνδίες	Πακιστάν	Κεϋλάνη	Άγγλία	Η.Π.Α.
Παραγωγή ήλεκτρ. σε χιλ. ΩΧΒ	13	1,9	9,6	1 033	2 296
Κατανάλωση άνθρακος σε τόν.	80	18	28	3 884	3 473
> πετρελαίου > >	7,8	11	23	327	1 638
> χάλυβος > >	3,8	1,3	6	194	364
> τσιμέντου > >	7,2	3,6	19	148	229
Άτμομηχανές σε 1 000 000 κα- τοίκους	22	16	32	410	309
Καμιόνια	0,18	0,17	1,41	16	43
Δρόμοι σε μίλια	0,32	0,1	0,87	3,7	2,2

* Κατά τους υπολογισμούς του The Colombo Plan for Cooperative Economic Development in South and South-East Asia (1950).

τις προκαπιταλιστικές χώρες. Προς τοῦτο, ὑπολόγισε, πάνω στή βάση τῶν ἐπίσημων στατιστικῶν, τὸ κατά κεφαλὴν ἐθνικὸ εἰσόδημα τῶν διαφόρων χωρῶν. Καί γιὰ νὰ δώσει ἓνα σταθερὸ μέτρο γιὰ τίς διεθνεῖς συγκρίσεις, ξαναὑπολόγισε αὐτὰ τὰ ἐθνικὰ εἰσοδήματα ὄχι πιά στήν ὀνομαστικὴ νομισματικὴ τους ἀξία παρά στήν πραγματικὴ ἀγοραστικὴ τους δύναμη ἐκφρασμένη σὲ «διεθνεῖς μονάδες» (International Units). Γιὰ διεθνή μονάδα (Δ.Μ.) ὄρισε τὸ ποσὸ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν ποὺ μποροῦσαν νὰ ἀγοραστοῦν στίς Η.Π.Α. μὲ 1 δολλᾶριο στήν περίοδο 1925—1934 καὶ ἀνήγαγε ὄλα τὰ δεδομένα σ' αὐτὸ τὸ σταθερὸ μέτρο σύγκρισης.

Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς του, τὸ ἐτήσιο παγκόσμιο εἰσόδημα στήν περίοδο 1925—1934 ἦταν 254 δισεκατ. Δ.Μ. καὶ τὸ ἐτήσιο εἰσόδημα τῆς

* Από 'Ανατολής στην ίδια εποχή ήταν 54 δισεκατ. Δ.Μ. : τὸ εἰσόδημα τοῦ μισοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς, ἦταν τὰ 21 % τοῦ παγκόσμιου. Ἐπὶ τὰ 2 095 ἑκατ. ἀνθρώπων ποὺ ἀποτελοῦσαν τότε τὸν πληθυσμὸ τῆς γῆς, τὰ 1 113 ἑκατ. δηλαδὴ πάνω ἀπὸ τὰ 50 % τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς, εἶχαν ἕνα μέσο ἀτομικὸ εἰσόδημα κάτω ἀπὸ 200 Δ.Μ. Ἐπ' αὐτὸ τὸ 1 113 ἑκατ. ἀνθρώπους τὰ 970 ἦταν Ἀσιάτες καὶ μόνο ἡ Ἰαπωνία καὶ οἱ Φιλιππίνες ἀνήκαν στὴν κατηγορία τῶν εἰσοδημάτων ἀνάμεσα στὶς 300 καὶ τὶς 400 Δ.Μ. Ταυτόχρονα, οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς δυτικοευρωπαϊκὲς καὶ τὶς ἀμερικανικὲς χώρες εἶχαν ἕνα μέσο ἀτομικὸ εἰσόδημα πάνω ἀπὸ 500 Δ.Μ. : ὁ μέσος ὄρος ἦταν στὴν Ἀγγλία καὶ τὴν Ἑλβετία 1 000 — 1 100 Δ.Μ., στὴ Νέα Ζηλανδία 1 200 — 1 300 καὶ στὶς Η.Π.Α. καὶ στὸν Καναδὰ 1 300 — 1 400 Δ.Μ.

Ἔτσι, παράλληλα στὸν καπιταλιστικὸ κόσμον ἐμφανίστηκε στὸ ἱστορικὸ προσκήνιο ἕνας ἄλλος κόσμος μὲ τοὺς δικούς του νόμους καὶ τὴ δική του δυναμική· παράλληλα στὶς καπιταλιστικὲς καὶ «πλούσιες» χώρες ἐμφανίστηκαν οἱ προκαπιταλιστικὲς καὶ «προλεταριακὲς» χώρες καὶ ἡ συνολικὴ εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ διχοτομημένου κόσμου παρουσιάζεται ὡς ἑξῆς :

4. Ἡ πυραμίδα τῶν εἰσοδημάτων σὲ παγκόσμια κλίμακα 1925—38

Κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα σὲ Δ.Μ.	Ἑκατομμύρια πληθυσμοῦ
Πάνω ἀπὸ 1 250	139
1 000 — 1 250	65
700 — 1 000	18
600 — 700	130
500 — 600	39
400 — 500	72
300 — 400	451
200 — 300	68
Κάτω ἀπὸ 200	1 113
	<u>2 095</u>

Πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, οἱ προκαπιταλιστικὲς αὐτὲς χώρες, ποὺ βρισκόνταν σὲ μιὰ ἀποικιακὴ ἢ ἡμιαποικιακὴ κατάσταση, ὑφίσταντο παθητικὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς οἰκονομικῆς, πολιτικῆς, ἱμπεριαλιστικῆς, ἱστορικῆς γενικῆς δράσης τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν καὶ οἱ ἱστορικὲς δυνάμεις ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία : τὸ κεφάλαιο καὶ ἡ ἐργασία κατὰ τὴ μαρξικὴ προοπτικὴ, ἦταν οἱ μόνες καὶ κεντρικὲς δυνάμεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐκπορεύονταν καὶ γύρω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀρθρωνόταν ἡ παγκόσμια ἱστορία.

3. Ἡ στάση τοῦ Μάρξ ἀπέναντι στὶς προκαπιταλιστικὲς χώρες

Αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ στάση τοῦ Μάρξ ἀπέναντι τόσο στὶς ἡμικαπιταλιστικὲς - περιφερειακὲς χώρες ὅσο καὶ στὶς προκαπιταλιστικὲς χώρες ἐκφράζει καλύτερα ἀπὸ κάθε τι ἄλλο αὐτὴ τὴ *συγκέντρωση τῶν ἱστορικῶν δυνάμεων γύρω ἀπὸ τὰ «Ἀτλαντικὰ κέντρα τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας.*

Ἔτσι, ἀπέναντι στὸ συνταρακτικὸ γιὰ ὄλον τὸν 19ο αἰῶνα πρόβλημα

της έθνικης άπελευθέρωσης της Πολωνίας—ένα πρόβλημα πού έπρόκειτο νά ξαναφανερωθεί άπό τό 1939 και μετά, κάτω άπό συνθήκες πού ό Μάρξ δέν θά μπορούσε ποτέ νά τις ύποψιαστεί—ό Μάρξ είχε πάρει ήδη άπό τό 1847 μιá θέση, πού, μόλη τή φαινομενική της παραδοξότητα, έξέφραζε μέ τόν πιό χαρακτηριστικό τρόπο αύτή τή μεταμόρφωση της παγκόσμιας Ιστορίας, σέ Ιστορία τών πιό προχωρημένων καπιταλιστικών χωρών :

«Απ' όλες τις χώρες—έλεγε ό Μάρξ—ή Άγγλίο είναι ή χώρα όπου έχει περισσότερο αναπτυχθεί ό ανταγωνισμός τών προλεταρίων και τών άστών. Συνεπώς ή νίκη τών Άγγλων προλεταρίων πάνω στους Άγγλους άστούς είναι άποφασιστική γιά τη νίκη όλων τών καταπιεσμένων πάνω στους δυνάστες τους. Γι' αυτό, δέν είναι στην Πολωνία όπου ή Πολωνία πρόκειται ν' άπελευθερωθεί, άλλα άκριβώς στην Άγγλία.» (1).

Μέ τόν ίδιο τρόπο έβλεπε ό Μάρξ τήν εμφάνιση μιás τυπικής άποικιακής—προκαπιταλιστικής χώρας, όπως οι Ίνδies, μέσα στην παγκόσμια Ιστορία :

«Η άγγλική δράση στις Ίνδies — λέει ό Μάρξ, σιό μόνο του έργου πού μελετά κάπως συστηματικά τήν οικονομική και πολιτική δράση των άσιατικών κοινωνιών — είχε άποτέλεσμα τήν άποσύνθεση αυτών τών μικρών ήμισβάρβαρων ήμισοαποικισμένων άγροτικών κοινοτήτων... πού ό ειδυλλιακός του χαρακτήρας δέν πρέπει νά μάς κάνει νά ξεχνάμε ότι ήταν πάντα ή πιό σίερη βάση του άνατολικού δεσποτισμού ... και έτσι πραγματοποίησε τήν πιό μεγάλη και, γιά νά πούμε τήν αλήθεια, τή μοναδική κοινωνική επανάσταση πού γνώρισε ποτέ ή Άσία ... Η άσιακή τάξη παρουσιάζεται προστάτιστα της Ιδιοκτησίας, άλλα ποιδ επαναστατικό κόμμα μπόρεσε ποτέ νά κάνει άγροτικές επαναστάσεις εάν κι' αυτές πού (ή άγγλική άσιακή τάξη) έκανε στή Βεγγάλη σιό Μαδράς ή στή Βομβάη;» (2).

Ό Μάρξ πίστευε ότι τό πρώτο και τό κυριότερο άπό τά «μελλοντικά άποτελέσματα της Βρετανικής κυριαρχίας σις Ίνδies» θά ήταν ή βιομηχανοποίηση τών Ίνδιών. Και, γενικά, πίστευε ότι ό καπιταλισμός, στην έξάπλωσή του άπό τά καπιταλιστικά κέντρα και «μητροπόλεις» πρds τήν προκαπιταλιστική περιφέρεια, θά ένοποιούσε τήν παγκόσμια οικονομία μέσα σ' ένα ενιαίο σύστημα παραγωγικών σχέσεων : θά έξαφάνιζε τις προκαπιταλιστικές χώρες, θά έξομοίωνε τις πρίν ποιοτικά διαθρωτικά άνόμοιες κοινωνίες ή τουλάχιστον θά μεταμόρφωνε τις διαφορές άνάμεσα σις πρίν προκαπιταλιστικές και τις καπιταλιστικές χώρες σέ άπλές ποσοτικές διαφορές. Μ' αυτό, βέβαια, δέν έννοούσε ότι ό καπιταλισμός θά έξαπλωνόταν άυτόματικά άπό τό ένα άκρο της γης σιό άλλο, άλλα, άπλως, ότι κατά τή διάρκεια αυτής της άφομοιωτικής διαδικασίας τά μόνα ιστορικά γεγονότα πού θά μπορούσαν νά συμβούν, θά συνέβαιναν άποκλειστικά μέσα σιό έσωτερικό τών καπιταλιστικά άνεπτυγμένων κοινωνιών και ότι συνεπώς οι Ιδιάζοντες στην καπιταλιστική κοινωνία άνταγωνισμοί έπρόκειτο νά είναι οι μόνοι ιστορικά, δημιουργικοί άνταγωνισμοί

1) Λόγος πού έκφωνήθηκε τήν 28-11-1847 σιή συγκέντρωση τών Fraternal Democrats πρds τμήν τών Πολωνών επαναστατών : Marx-Engels : Gesamtausgabe (Έκδ. Rjazanof), 1/6 360.

2) The Future Results of British Rule in India, 1853 (άρθρα στην έφημερίδα New York Daily Tribune) Ausgewählte Schriften (Zürich, 1934) II, σελ. 664—681.

κατά τῆ διάρκειά αὐτῆς τῆς κοσμοϊστορικῆς περιόδου.

Αὐτό εἶναι τὸ μόνο νόημα τῆς «ὑπερβολῆς» κατὰ τὴν ὁποία «τὸ Πολωνικὸ ζήτημα θὰ λυθεῖ ὄχι στὴν Πολωνία, ἀλλὰ στὴν Ἄγγλια» καὶ ἡ ἱμπεριαλιστικὴ διείσδυση τῆς Ἄγγλιας στὶς Ἰνδίες «εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη καὶ ἡ μόνη κοινωνικὴ ἐπανάσταση ποὺ γνώρισε ποτὲ ἡ Ἀσία». Καὶ αὐτὸ φαίνονταν νὰ γίνεται στὸν κόσμον ἀπὸ τὸ 1800 μέχρι τὸ 1913.

Μετὰ ὅμως ἀπὸ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, αὐτὲς οἱ ἰδιάζουσες στὶς καπιταλιστικὲς καὶ μάλιστα στὶς πιὸ ἀναπτυγμένους καπιταλιστικὲς κοινωνίες ἱστορικὲς δυνάμεις χάνουν αὐτὸ τὸ «μονοπώλιον» τῆς ἱστορικῆς δραστηριότητος. Ἡ ἐμφάνιση τῶν «καθυστερημένων χωρῶν» στὸ ἱστορικὸ προσκήνιον καὶ, συγκεκριμένα, ἡ ἀντικαπιταλιστικὴ ἐξέγερση αὐτῶν τῶν «προκαπιταλιστικῶν καὶ συνεπῶς προπρολεταριακῶν» χωρῶν ἐσήμανε, πρῶτον, ὅτι ὁ καπιταλισμὸς ἔχασε ὄχι μόνον τὴν ἐξαπλωτικὴν καὶ ἀφομοιωτικὴν του δυναμικότητα ἀλλὰ καὶ τὴ δύναμιν νὰ μπόρῃ νὰ ἐξουδετερώνη τις φυρόκεντρος δυνάμεις στὴν περιφέρειά του—καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, θὰ ποῦμε ὅτι ἡ κοινωνικὴ κρίσις τοῦ καπιταλισμοῦ σὰν καθεστῶτος ἐκδηλώθηκε πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν οἰκονομικήν, καὶ ὕστερα ὅτι ἡ παγκόσμια ἱστορία ἐπαυσε πιά νὰ ἐκτυλίσσεται μέσα σ' ἓνα ἐνιαῖον πλαίσιον καὶ διχάζεται γιὰ μιὰ ὀλάκερη ἱστορικὴ περίοδον—ποῦ θὰ ὀνομάσουμε «μεταβατικὴν περίοδον»⁽¹⁾—σὲ δύο διάφορους τομεῖς ριζικὰ διάφορης ὕψους, ριζικὰ διαφοροῦ ἐπιδικοῦ βάρους καὶ προσανατολισμένους πρὸς ριζικὰ διαφορὰς κατευθύνσεις.

Ὁ διχασμὸς αὐτὸς συνίσταται στὸ ἐξῆς: Παράλληλα πρὸς τὶς ἰδιάζουσες στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία, ταξικὰ συγκροτημένους καὶ λιγότερον ἢ περισσότερον πολιτικὰ συνειδητοποιημένους ἱστορικὲς δυνάμεις, ἐμφανίζονται τώρα καὶ δραστηριοποιοῦνται μὲ μιὰ ὀλοένα καὶ μεγαλύτερη ἀποτελεσματικότηταν νέου τύπου ἱστορικὲς δυνάμεις—δυνάμεις μᾶλλον ἀγνωστες στὴ δυτικὴ ἱστορία: ἄς ποῦμε προσωρινά, οἱ ἐπαναστημένους μάζες τῶν *déclassés* ἀγροτῶν—ποῦ χαρακτηρίζουν τὶς προκαπιταλιστικὲς καὶ συνεπῶς προπρολεταριακὲς κοινωνίες καὶ ποῦ σὰν τέτοιες βρισκονται ἀπόλυτα πρὶν, πέρα καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς μαρξιστικῆς προοπτικῆς.

Στὸ σημεῖον αὐτό, ἡ «πονηρία τῆς ἱστορίας», ὅπως θᾶλεγε ὁ Hegel, ἔφερε ἔτσι τὰ πράγματα, ὥστε ὁ μαρξισμὸς ἐγίνε ἡ ἰδεολογικὴ σημαία τῆς ἀντικαπιταλιστικῆς ἐξέγερσης αὐτῶν τῶν προκαπιταλιστικῶν χωρῶν καὶ ἡ «σοσιαλιστικὴ» ἐπανάσταση ἐξέσπασε ὄχι στὶς καπιταλιστικὰ ἀναπτυγμένους χώρους, ὅπως ἡ Ἀμερικὴ, ἡ Γερμανία ἢ ἡ Ἄγγλια, ἀλλὰ σ' αὐτὲς τὶς τυπικὰ προκαπιταλιστικὲς χώρους, ὅπως ἡ Ρωσία καὶ ἡ Κίνα, ποῦ, κατὰ πρῶτον λόγον, τὸ πρόβλημά τους ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Μάρξ, νὰ λυθεῖ ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν αὐτοματισμὸ τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης, καὶ ποῦ, κατὰ δεῦτερον λόγον ὁ Μάρξ δὲν τὶς εἶχε ἀντιμετωπίσει ποτὲ σὰν ἐνδεχομένους φορεῖς μιᾶς ὀποιασδήποτε σοσιαλιστικῆς ἐξέλιξης.

1) Θεωρητικὸν τέρμα αὐτῆς τῆς μεταβατικῆς περιόδου θὰ ἦταν ἡ οἰκονομικὴ (ἂν ὄχι καὶ πολιτικὴ) ἐνοποίηση ὀλάκερου τοῦ πλανῆτη.

Μέχρι τὸ 1905, ὅποτεν ὁ Τρότσκι ὑποστήριξε γιὰ πρώτη φορά τὴ θέση ὅτι τὸ προλεταριάτο μπορεῖ καὶ ὀφείλει νὰ καταλάβει τὴν ἐξουσία σὲ μιὰ χώρα προκαπιταλιστικὴ καὶ συνεπῶς «ἀνώριμη» γιὰ τὸ σοσιαλισμό, οἱ μαρξιστὲς θεωρητικοὶ δὲν ἔδωσαν καμιὰ ἰδιαίτερη προσοχὴ στὰ προβλήματα ποὺ βάζει ἡ καθυστερημένη ἐμφάνιση τοῦ καπιταλισμοῦ στὶς ἀγροτικὲς κοινωνίες. Καὶ τοῦτο γιὰ δυὸ βασικοὺς λόγους :

1) Γιατὶ πίστευαν ὅτι ὁ «μηχανισμὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐπενδύσεων» καὶ ὁ δυναμισμὸς τῆς διεθνοῦς διαίρεσης τῆς ἐργασίας πρόκειται ἀργὰ ἢ γρήγορα νὰ κάνουν ἐφικτὴ τὴν ἐξάπλωση τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς σ' ὅλο τὸν πλανήτη καὶ τὴν προοδευτικὴ βιομηχανοποίηση τῶν προκαπιταλιστικῶν χωρῶν. Καί,

2) γιατί θεωροῦσαν ὅτι ἡ ἀριθμητικὴ μειονεκτικότητά τοῦ προλεταριάτου στὶς προκαπιταλιστικὲς χώρες τοῦ ἀπαγορεύει νὰ καταλάβει τὴν ἐξουσία καὶ νὰ τὴν ἀσκήσει γιὰ λογαριασμὸ τοῦ.

* Ἄς ἐξετάσουμε τὰ δυὸ αὐτὰ σημεῖα.

I. ΤΟ ΣΤΑΜΑΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΕΞΑΠΛΩΣΗΣ *

4. Ὁ «μηχανισμὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐπενδύσεων»

Στὸ «Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο» ὁ Μάρξ δείχνει πῶς ἡ πληθοπαραγωγή καὶ οἱ χαμηλὲς τιμὲς τῶν προϊόντων κάνουν ἐφικτὴ τὴν ἐξάπλωση τοῦ καπιταλισμοῦ ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα ἀστικά κέντρα τοῦ 18ου αἰώνα στὴν ὕπαιθρο καὶ ὕστερα σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη. Στὸ «Κεφάλαιο» ὁ Μάρξ δείχνει πῶς ὁ «γενικὸς νόμος τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς»: ὁ «νόμος τῆς συσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου», φέρνει ἀναπόφευκτα μιὰ «πτώση τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους», καὶ πῶς ὁ ἐπακόλουθος κορεσμὸς τῶν δυνατοτήτων ἐσωτερικῆς ἐπένδυσης, στὶς καπιταλιστικὰ ἀνεπτυγμένες χώρες, ἀντίσταθμίζεται σχετικὰ μὲ τὴν ἐξαγωγή τῶν κεφαλαίων πρὸς τὶς σφαῖρες ὅπου τὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης ἐπιτρέπει τὴν πραγματοποίηση ἐνὸς ψηλότερου ποσοστοῦ τοῦ κέρδους. Καὶ καθὼς αὕτη ἡ ἐξάπλωση τοῦ κεφαλαίου ἀπὸ τὶς ἀνεπτυγμένες χώρες, ὅπου τὸ ποσοστὸ τοῦ κέρδους εἶναι χαμηλὸ, πρὸς τὶς ἀνεξέλικτες, ἀποικιακὲς ἢ ἡμιαποικιακὲς χώρες, ὅπου τὸ ποσοστὸ τοῦ κέρδους εἶναι ψηλὸ, συντελεῖ ἀποφασιστικὰ στὴ διατήρηση ἐνὸς σχετικὰ ψηλοῦ ἐπιπέδου τοῦ μέσου κέρδους, ἢ θεωρία τῆς ὀρίμανσης τῶν καπιταλιστικῶν ἀντιφάσεων προϋποθέτει ὅτι ἡ παγκόσμια οἰκονομία στηρίζεται ἤδη πάνω σὲ «καθαρά» καπιταλιστικὲς βάσεις, ὅτι δηλαδή «ἀποτελεῖ ἓνα ἐνιαῖο ἔθνος, καὶ ὅτι ἡ καπιταλιστικὴ παραγωγή ἔχει παντοῦ ἐδραιωθεῖ καὶ κυριαρχήσει πάνω σ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς βιομηχανίας» (1).

* Βλ. σχετικὰ τὴ μελέτη μας «Βιομηχανία καὶ Κοινωνία — Ὁ Μάρξ καὶ ἡ Διαλεκτικὴ τοῦ καπιταλισμοῦ», «ΣΠΟΥΔΑΙ», Τομ. ΣΤ', σ. 11 - 22.

1) Das Kapital I, 609. Βλ. σχετικὰ τὶς κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ F. Sternberg: Der Imperialismus σελ. 301 κ. ἐ.

Αυτή η θεωρία πρέπει κατ' ἀρχήν νά θεωρηθεῖ σάν μιὰ «ιδεολογική ἀντανάκλαση» τῆς ἐποχῆς τῆς ἀγγλικῆς ὑπεροχῆς. Γιατί στήν ἐποχή τοῦ Μάρξ, ἡ Ἀγγλία δέν ἦταν μόνο ἡ πρώτη βιομηχανική δύναμη ποῦ εἶχε κάτω ἀπό τόν ἔλεγχό της, τὸ 1870, τὰ 31% τῆς παγκόσμιας βιομηχανίας: Ἡ Ἀγγλία ἦταν βασικὰ ἡ διευθύνουσα οἰκονομία, ἡ οἰκονομία ποῦ ἔδινε μορφή καὶ συνοχή στήν παγκόσμια οἰκονομία. Ἡ ὑπεροχὴ τῆς Ἀγγλίας σ' ἄλλα τὰ πεδία τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἦταν ὁ κύριος παράγοντας ποῦ ἐνοποιοῦσε καὶ σταθεροποιοῦσε τὴν παγκόσμια οἰκονομία. Χάρη στὸν ὄγκο τῆς ἀποταμίευσης καὶ στὸ σταθερὸ πλεόνασμα τοῦ ἰσοζυγίου τῶν πληρωμῶν της, ἡ Ἀγγλία ἦταν ἡ κύρια πηγὴ τῶν κεφαλαίων μέσα στὸν κόσμο τοῦ 19ου αἰώνα: Ἡδη τὸ 1875, ἡ συνολικὴ ἀξία τῶν ἐξωτερικῶν της ἐπενδύσεων ἦταν 1200 ἑκατομμύρια Λ. Α. καὶ τὸ 1914 ἀνέρχεται στὰ 5 δισεκατομμύρια. Ἔτσι ποῦ οἱ νέες βιομηχανικὲς χώρες βιομηχανοποιήθηκαν κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος, χάρη στὰ ἀγγλικά κεφάλαια.

Γενικά, αὐτὴ ἡ θεωρία τοῦ Μάρξ φαινόταν νά ἐπιβεβαιώνεται ἀπ' ὅλη τὴ δυναμικὴ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπενδύσεων μέχρι τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο. Πραγματικά, ὅλη αὐτὴ ἡ περίοδος χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ διαρκῆ, κανονικὰ ἀνανεωνόμενὴ ἐκροὴ κεφαλαίων—εἴτε μὲ τὴ μορφή κρατικῶν δανείων εἴτε μὲ τὴ μορφή ἰδιωτικῶν ἐπενδύσεων—ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῶν βιομηχανοποιημένων οἰκονομιῶν πρὸς τὶς καθυστερημένες χώρες. Ἀλλὰ, πολὺ προτοῦ ξεσπάσει ἡ μεγάλη κρίση τοῦ 1929, ἤδη ἀπὸ τὰ πρῶτα μεταπολεμικὰ χρόνια, σταματᾶ αὐτὴ ἡ διαρκὴς ροὴ κεφαλαίων γιὰ μακροπρόθεσμες ἐπενδύσεις στὶς καθυστερημένες χώρες καὶ ἐμφανίζεται μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ ροὴ τῶν κεφαλαίων προσδιορίζεται ἀπὸ τὶς συναλλαγματικὲς κρίσεις ποῦ προξένησε ὁ πόλεμος, καὶ γίνεται μ' ἓνα τρόπο μᾶλλον σπασμωδικὸ ἀνάμεσα σὲ χώρες φτασμένες σ' ἓνα προχωρημένο στάδιο οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης. Ἔτσι, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου τὸ κύριο πιστωτικὸ κέντρο τοῦ κόσμου μετατοπίστηκε ἀπὸ τὸ Λονδίνο, τὸ Παρίσι καὶ τὸ Ἀμστερνταμ, στὴ Νέα Ὑόρκη, τὰ ἀμερικανικὰ κεφάλαια κατευθύνθηκαν ὄχι πιά, ὅπως πρὶν, πρὸς τὶς καθυστερημένες χώρες, ἀλλὰ πρὸς μιὰ ἤδη «ὑπερανεπτυγμένη» χώρα, τὴ Γερμανία, προκαλώντας μιὰ ἔντονη κρίση «ὑπερκεφαλαιοποίησης» ποῦ, ὡς γνωστόν, ἔπαιζε ἓναν ἀποφασιστικὸ ρόλο στήν παγκόσμια κρίση τοῦ 1929.

Ἄλλ' ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ «ἐπεισόδιο» τῶν γερμανικῶν δανείων, οἱ ἐξωτερικὲς ἐπενδύσεις *ἔπαιξαν πάντοτε ἓνα μᾶλλον ἀσήμαντο ρόλο στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν Η.Π.Α.* Τὸν καιρὸ ποῦ ἡ ἀγγλικὴ οἰκονομία ἦταν ἡ ἰθύνουσα οἰκονομία — ὅς φέρουμε γιὰ παράδειγμα τὴν περίοδο 1904—1913 — ὁ ἐτήσιος μέσος ὄρος τῶν ἐξαγωγῶν τῶν ἀγγλικῶν κεφαλαίων ἦταν 143 ἑκατομ. στερλίνες, δηλαδὴ γύρω ἀπὸ τὰ 7% τοῦ ἐτήσιου της εἰσοδήματος. Ἀκόμα τὸ 1938, ἡ ἀξία τῶν ἀγγλικῶν ἐξωτερικῶν ἐπενδύσεων ἀνέρχονταν περίπου στὰ 4)5 τοῦ ἀνεκκαθάριστου ἐθνικοῦ προϊόντος ἐνός ἔτους. Στὴν ἐποχὴ ὅπου ἡ ἀμερικανικὴ οἰκονομία εἶναι *ἡ ἰσχυρότερη (ἀλλὰ ὄχι καὶ ἡ ἰθύνουσα) οἰκονομία τοῦ κόσμου*, ὁ ἐτήσιος μέσος ὄρος τῶν ἀμερικανικῶν ἐξαγωγῶν κεφαλαίων (τόσο μὲ τὴ μορφή τῶν

δανείων, όσο και με τη μορφή των δώρων) δεν ξεπέρασε ποτέ τα 3,5% του αμερικανικού εθνικού εισοδήματος (1).

Ο πίνακας άρ. 5 δίνει μιὰ εικόνα τῆς δυσαναλογίας πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στίς ἀμερικανικές ἐξωτερικές ἐπενδύσεις καί τὸ ἀμερικανικό ἐθνικό εἰσόδημα :

5. Ἐξωτερικές ἐπενδύσεις καί ἐθνικό εἰσόδημα τῶν Η.Π.Α.

Ἔτος	Ἄξια ἐξωτερικῶν ἐπενδύσεων σὲ ἑκατομμύρια δολλ.	Ἄξια ἀνεκαθάριστου ἐθνικοῦ προϊόντος σὲ ἑκατομμύρια δολλ.
1929	7 527	103 828
1936	6 690	84 705
1943	7 861	192 573
1950	11 804	279 800

Τὸ ποσό τῶν 11 804 ἑκατομ. δολλ. γίνεται ἀκόμα πιὸ ἀσήμαντο ἂν σκεφτοῦμε τὴ γεωγραφικὴ του κατανομή. Γιατὶ πάνω ἀπὸ τὸ 1/3 αὐτοῦ τοῦ ποσοῦ κατευθύνθηκε πρὸς μιὰ χώρα ἤδη οἰκονομικὰ ἀνεπτυγμένη, τὸν Καναδά, ἐνῶ, τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἡ Ἀσία δὲν ἀπορροφοῦσε παρά «μόνο» 536 ἑκατομ. δολλ.

Ἡ «παγκόσμια οἰκονομία» δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ παρά μόνο κάτω ἀπὸ τὴν προϋπόθεση α) τῆς διαρκοῦς ροῆς τῶν κεφαλαίων ἀπὸ τίς προηγμένες χώρες πρὸς τίς καθυστερημένες, καί β) τῆς κανονικῆς λειτουργίας τῆς διεθνοῦς διαίρεσης τῆς ἐργασίας. Ἀπὸ τὰ 1929 καί ὄθι, ἡ ἐξάρθρωση τοῦ καπιταλισμοῦ, σὰν «*παγκόσμιου καθεστῶτος*», ἐκδηλώνεται ταυτόχρονα καί στὰ δυὸ αὐτὰ πλάνα. Μὲ ἄλλους λόγους, μαζί μὲ τὸ σχετικὸ σταμάτημα τῶν ἐξαγωγῶν τῶν κεφαλαίων πρὸς τίς καθυστερημένες χώρες, παρατηρεῖται καί μιὰ ὀλοένα βαθύτερη ἐξάρθρωση τῶν παραδεδομένων μορφῶν τῆς διεθνοῦς διαίρεσης τῆς ἐργασίας :

5. Ἐξάρθρωση τῆς διεθνοῦς διαίρεσης τῆς ἐργασίας

Τὸν καιρὸ πού ὁ Μάρξ ἐξυμνοῦσε τὴν «παγκόσμια ἀγορά», πού δημιουργοῦσε ὁ καπιταλισμὸς, ἡ «παγκόσμια» οἰκονομία λειτουργοῦσε σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα τῶν «κύκλων τοῦ Thünen» (2) : ἡ διαίρεση τῆς ἐργασίας σὲ διεθνή κλίμακα—πού ρυθμιζόταν ἀπὸ τίς ἀνάγκες τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν κέντρων τῆς Δύσης—ἐμοίραζε κυριολεκτικὰ τὸν πλανήτη σὲ μεγάλες ζώνες μονοκαλλιέργειας πού ἔδεναν ὅλες σχεδὸν τίς χώρες μέσα στὸ πλέγμα τῶν διεθνῶν ἀνταλλαγῶν. Ὅταν, συγκεκριμένα, ἔβλεπε τὴν

1) Τὸ μερίδιο τῶν Η.Π.Α. στὴν κατανομή τοῦ παγκοσμίου εἰσοδήματος ἀνέβηκε ἀπὸ 26% τὸ 1938 στὰ 40,7% τὸ 1948.

2) Ἡ εἰκόνα εἶναι τοῦ Ferdinand Fried: *Le tournant de l'économie mondiale* 1939, σελ. 184 κ. ἑ.

«παγκόσμια» καπιταλιστική κοινωνία σάν ένα «ένιαίο έθνος», ο Μάρξ δέν έκανε παρά νά προβάλλει τίς «δυναμικές τροχιές» τής εξέλιξης τοῦ ἀγγλικοῦ καπιταλισμοῦ πάνω στή μελλοντική ὀργάνωση τής διεθνούς οἰκονομίας. Πραγματικά, ἡ παγκόσμια οἰκονομία εἶχε ὑπόσταση καί διάρθρωση μόνο καί μόνο ὅσο ἡ Ἀγγλία—δηλαδή *μιὰ χώρα μεταμορφωμένη σέ ἀποκλειστικό παραγωγὸ βιομηχανικῶν προϊόντων καί σέ εἰσαγωγέα πρώτων ὕλων καί γεωργικῶν εἰδῶν*—κρατοῦσε στά χέρια τῆς τὸ μονοπώλιο τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς. Ἄλλ' ἤδη πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἐνγκελς, ὅταν ἡ Ἀμερική πήρε τὴν πρώτη θέση μέσα στή διεθνή οἰκονομία, ἡ κατάσταση ἄλλαξε βασικά : *ἡ μεγαλύτερη οἰκονομικὴ δύναμη τῆς ἱστορίας τοῦ καπιταλισμοῦ ἔτυχε νὰ εἶναι καί ὁπωσδήποτε μπόρεσε νὰ γίνῃ ἀπόλυτα αὐτάρκτη τόσο ἀπὸ τὴ βιομηχανικὴ ὅσο καί ἀπὸ τὴ γεωργικὴ ἀποψη, καί αὐτόματα βρέθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ κύκλωμα τῶν διεθνῶν ἀνταλλαγῶν*, ἀφήνοντας ἐλεύθερες ν' ἀναπτυχθοῦν ὅλες τίς φυγόκεντρες δυνάμεις ποῦ ἐξαπόλυε ἡ παρακμὴ τῆς Ἀγγλίας καί ἡ σχετικὴ πτώση τῆς οἰκονομικῆς δυνάμει τῆς Δυτ. Εὐρώπης.

Ἡ ἀπομόνωση αὐτῆ τῶν Η.Π.Α. φαίνεται καθαρά ἀπὸ τὸ μικρὸ ρόλο ποῦ παίξει τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο στὴν οἰκονομικὴ τους ζωὴ. Τὸ 1850, οἱ *εἰσαγωγές* κάλυπταν τὰ 20%, τῆς ἐγχώριας κατανάλωσης· τὸ 1880, τὸ ποσοστὸ αὐτὸ ἔπεσε στὰ 10%, καί τὸ 1937 ἦταν μόνο 6%. Ἐξίσου περιορισμένοι εἶναι καί ὁ ρόλος τῶν *ἐξωτερικῶν ἀγορῶν* γιὰ τὴν ἀμερικανικὴ οἰκονομία. Ἄν σ' ὀρισμένους κλάδους τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, καί ἰδιαίτερα στὸ μπαμπάκι, τὸ στάρι καί τὸν καπνὸ, οἱ ἐξαγωγές ἀπορροφθοῦν ἓνα μεγάλο ποσοστὸ τῆς ἀμερικανικῆς παραγωγῆς, στὸ σύνολό τῆς ἡ ἀμερικανικὴ παραγωγή προορίζεται κατὰ 90-95% γιὰ τὴν ἐγχώρια κατανάλωση. Ἄν τὸ 1919, στὴν καλύτερη χρονιά τοῦ ἀμερικανικοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, ἡ ἀξία τῶν ἐξαγωγῶν μπόρεσε νὰ φτάσει τὰ 11% τῆς συνολικῆς παραγωγῆς, τὸ ποσοστὸ αὐτὸ ἔπεσε στὰ 5% ἀνάμεσα στὸ 1921 καί 1930 καί στὰ 3—4% ἀνάμεσα στὰ 1930 καί 1940 (1). Τὸ 1929, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ ἀμερικανικὴ παραγωγή συγκέντρωνε τὰ 44,8% τῆς παγκόσμιας βιομηχανικῆς παραγωγῆς, τὸ ἀμερικανικὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο ἀντιπροσώπευε μόνο τὰ 13,84% τοῦ *διεθνοῦς ἐμπορίου* : τὸ μερίδιο τῶν Η.Π.Α. ἦταν πάνω κάτω τὸ ἴδιο μὲ τὸ μερίδιο τῆς Ἀγγλίας, μὸλο ποῦ ἡ ἀμερικανικὴ παραγωγή ἦταν τότε τέσσερις φορές μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀγγλική.

Ἡ ἄρνηση τῆς κυρίαρχης οἰκονομίας τῆς ἐποχῆς μας, τῆς ἀμερικανικῆς, ν' ἀναλάβει τὸ ρόλο τῆς ἰθύνουσας οἰκονομίας φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀνικανότητα τῆς ἀμερικανικῆς οἰκονομίας νὰ ἐντάξει τίς προκαπιταλιστικὲς χώρες μέσα σ' ἓνα ἀληθινὰ ένιατο καί ὀλοκληρωμένο χωρο. Τὸ Σχέδιο Μάρσαλ, ποῦ ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς τὴ μόνη ἀξία λόγου ἀμερικανικὴ πρωτοβουλία στὸ πεδίο τῆς ἀποκατάστασης ἢ μᾶλλον τῆς δημιουργ-

1) Τὸ 1947 ἔφτασε τὰ 7% γιὰ νὰ ξαναπέσει κάτω ἀπὸ τὰ 5% στὰ ἐπόμενα χρόνια.

γίας ενός πλέγματος διεθνών ανταλλαγών πού ν' ανταποκρίνεται αληθινά στις σημερινές συνθήκες, ἔμεινε βασικά άνολοκλήρωτο. Ἄντί, δηλαδή, νά ἐπεκταθεῖ καί πρὸς τίς καθυστερημένες κοινωνίες καί νά γίνει ἡ βάση μιᾶς σχεδιοποιημένης καί ἔλλογης ἀνακατανομῆς τοῦ παγκοσμίου εἰσοδήματος σὲ παγκόσμια κλίμακα, μὲ ἄπώτερο σκοπὸ τὴν ἐπένδυση τῶν ἀμερικανικῶν κεφαλαίων στίς καθυστερημένες χώρες, τὴ βιομηχανοποίησὴ τους καί τὸ γεφύρωμα τοῦ χάσματος πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἀμερικανικὴ οἰκονομία καί τὴν οἰκονομία ὅλου τοῦ ὑπόλοιπου κόσμου, τὸ Σχέδιο Μάρσαλ δὲν μπορεῖ πιά νά θεωρηθεῖ παρά σάν ἓνα περιορισμένο τμήμα ὄχι μιᾶς νέας οἰκονομικῆς πολιτικῆς ἀλλὰ τοῦ προγράμματος στρατιωτικῆς ἀσφαλείας τῶν Η.Π.Α.

Ἡ κρίση τοῦ 1929 ἐσήμανε τὴν πλήρη ἐξάρθρωση ὅλων τῶν παραδεδομένων μορφῶν διεθνοῦς κατανομῆς τῆς ἐργασίας. Κατ' ἀρχὴν, ἐπληξε ἰδιαίτερα τίς καθυστερημένες χώρες, γιατί ἡ θέση πού τοὺς εἶχε ὀρισθεῖ μέσα στὴν παγκόσμια κατανομὴ τῆς ἐργασίας ἦταν ἡ ἰδιαίτερα ἀσταθῆς θέση τοῦ ἀποκλειστικοῦ παραγωγοῦ πρώτων ὕλων ἢ τοῦ εἰδικευμένου μονοκαλλιεργητή. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, αὐτὲς οἱ ἴδιες οἱ προηγμένες οἰκονομίες ἔπαψαν νά προσανατολίζονται πρὸς τὴν παγκόσμια ἀγορὰ καί στράφηκαν πρὸς μιὰ πολιτικὴ αὐτάρκειας καί οἰκονομικοῦ ἔθνικισμοῦ πού δὲν μπορούσε παρά νά καταλήξει σ' ἓνα ὀλοκληρωτικὸ πόλεμο γιὰ τὴν ἀνακατανομὴ τῶν σφαιρῶν ἐπιρροῆς. *Ἔτσι, τὴν ἴδια ὥρα πού οἱ καθυστερημένες, περιφερειακὲς χώρες ἀνακάλυπταν ὅλες τίς δυσάρεστες συνέπειες τῆς ἀποκλειστικῆς τους ἐξάρτησης ἀπὸ τὰ ξένα οἰκονομικὰ κέντρα, οἱ προηγμένες χώρες πέρασαν σὲ μιὰ φάση ἔνοπλης ἀπομόνωσης, παύοντας ἀπὸ μόνες τους νά λειτουργοῦν σάν ρυθμιστικὰ κέντρα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς.*

Ἡ πτώση τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, πού σὲ μερικὰ χρόνια κρίσης ἐλαττώθηκε κατὰ 60 %¹, εἶναι ἡ πιὸ εὐγλωττὴ ἔνδειξη αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης.

Ὁ δεῦτερος παγκόσμιος πόλεμος δὲν ἔκανε παρά νά τονώσει τίς φυγόκεντρες δυνάμεις πού ἀνέπτυξε ἡ κρίση τοῦ 1929—1938. Ἄν τὸ στάματῆμα τῆς καπιταλιστικῆς ἐξάπλωσης δὲν ἐπέτρεψε στίς διάφορες ἀστικὲς τάξεις νά ἐδραιώσουν τὴ θέση τους στίς προκαπιταλιστικὲς χώρες, οἱ δύο παγκόσμιοι πόλεμοι ἦταν αὐτοὶ πού μετέτρεψαν τὴν καθεστωτικὴ κρίση στίς καθυστερημένες χώρες σὲ κρίση ἀληθινά, θετικά, ἐπαναστατική.

Προτοῦ ὅμως θεωρήσουμε τὸ ἐπαναστατικὸ ἔμπρακτ πού εἶχε ὁ πόλεμος πάνω στίς ὑποανάπτυκτες κοινωνίες, θὰ πρέπει πρῶτα νά μελετήσουμε τοὺς βαθύτερους παράγοντες τῆς καθεστωτικῆς κρίσης στίς κοινωνίες αὐτές.

II. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΙΣ ΠΡΟΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Οι σύντομες παρατηρήσεις μας σχετικά με την παράλυση του μηχανισμού των εξωτερικών επενδύσεων και την εξάρθρωση του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας από το 1913 και δώθε, άποσκοπούσαν να υπενθυμίσουν τους οργανικούς λόγους που έκαναν αδύνατη την εξέλιξη του καπιταλισμού προς τις κορυφωμένες χώρες και που παρεμπόδισαν την κανονική ανάπτυξη μιας γερής αστικής τάξης στις χώρες αυτές.

Ποιά είναι τώρα η βαθύτερη σημασία αυτής της καθυστερημένης εμφάνισης της αστικής τάξης ;

Θ' αναφέρουμε τώρα τις θέσεις που διατύπωσαν οι Ρώσοι μαρξιστές πάνω στο θέμα αυτό, γιατί ασφαλώς οι θέσεις αυτές αποτελούν τη μοναδική απόπειρα συστηματικής θεώρησης των κοινωνικοπολιτικών προβλημάτων που στήνει η οικονομική υποανάπτυξη.

Η συζήτηση για το χαρακτήρα της κοινωνικής επανάστασης στις προκαπιταλιστικές χώρες έγινε τις παραμονές της επανάστασης του 1905, όταν για πρώτη φορά η ρωσική αστική τάξη έδειξε τη θέλησή της ν' άποτινάξει το ζυγό του τσαρικού δεσποτισμού, να γκρεμίσει το φεουδοκρατικό καθεστώς που έμπόδιζε την ελεύθερή της ανάπτυξη και να δώσει στη Ρωσία μια άληθινά σύγχρονη, «ευρωπαϊκή», έννομη τάξη.

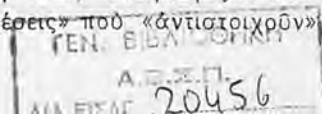
Ποιές όμως ήταν οι πραγματικές δυνατότητες της ρωσικής αστικής τάξης ; Τι δύναμη είχε να αντιτάξει στον τσαρικό δεσποτισμό ; Πώς έπρόκειτο ν' αντιμετωπίσει το εργατικό κίνημα, που έπαιρνε ολοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις ; Ποιά θα ήταν η στάση της απέναντι στις επαναστατικές διεκδικήσεις των αγροτών, που αποτελούσαν τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού ; Τι έπρεπε και τί μπορούσε να κάνει το βιομηχανικό προλεταριάτο σε μια χώρα όπου η αριθμητική του μειονεκτικότητα και το χαμηλό επίπεδο της τεχνολογικής, της οικονομικής και της πολιτιστικής ανάπτυξης έκαναν αδύνατη, κατά τη μαρξιστική θεωρία, την πραγματοποίηση του σοσιαλισμού ;

Όλες οι δυνατές μαρξιστικές απαντήσεις στα έρωτήματα αυτά δόθηκαν από τους ρώσους επαναστάτες όταν τους τέθηκε το πρακτικό ζήτημα της στάσης που έπρεπε να πάρει η σοσιαλδημοκρατία απέναντι στην έπικείμενη και αναπόφευκτη αστικοδημοκρατική επανάσταση.

6. «Ναρόντικοι και μενσεβίκοι»

Για τους ναρόντικοι («λαϊκιστές»), ούτε ο καπιταλισμός ήταν βιώσιμος στη Ρωσία ούτε και η ύπαρξη της εργατικής τάξης ήταν αναγκαία για την έπιβολή μιας σοσιαλιστικής επανάστασης. Φορέας της επαναστατικής πάλης θα ήταν όχι το προλεταριάτο, αλλά ο «λαός», ή αγροτική μάζα, και το κύτταρο της σοσιαλιστικής ανοικοδόμησης θα ήταν όχι το έργοστάσιο, αλλά ένας πανάρχαιος προκαπιταλιστικός θεσμός, το μίρ.

Οι μενσεβίκοι (Πλεχάνωφ κ.ά.) αναγνώριζαν ότι οι υπάρχουσες συνθήκες, οι «παραγωγικές σχέσεις» που «αντίστοιχούν» στις υπάρχου-

σες «παραγωγικές δυνάμεις», ήταν ανθρώπινες και καταδίκασαν ή έπρόκειτο να καταδικάσουν το προλεταριάτο σε μια «αύξουσα άθλιότητα». Άλλά, ακολουθώντας το σχήμα του Μάρξ, πίστευαν ότι αυτή την άθλιότητα δεν μπορεί να την καταλύσει ούτε η κοινή θέληση των ανθρώπων ούτε η ύψηλη ιδέα που μπορεί να έχουν για τον «Άνθρωπο», που μόνες τους, είναι έξισου ανήμπορες να υπερπηδήσουν τους αντικειμενικούς φραγμούς που ξεχωρίζουν την «έμπρακτον μαχανάν», την περιοχή του έφικτου, από την περιοχή του ανέφικτου και του «ούτοπικού» (1).

Αντίθετα προς τους ναρόντικι που τόνιζαν τις ιδιομορφίες της ρωσικής κοινωνίας και πίστευαν ότι η ρωσική ιστορία έπρόκειτο να πάρει μια έντελως ιδιότυπη τροπή, οι όρθόδοξοι μαρξιστές έμεναν πιστοί στο μαρξιστικό ντετερμινισμό κι' έδειχναν ότι η Ρωσία ήταν ακόμα «άνωριμη» για το σοσιαλισμό. Γι' αυτούς, ο καπιταλισμός ήταν όχι μόνο βιώσιμος, αλλά και αναγκαίος για την ανάπτυξη της ρωσικής οικονομίας και την πραγματοποίηση των αντικειμενικών προϋποθέσεων του καπιταλισμού. Έτσι, η ώρα της σοσιαλιστικής επανάστασης έπρεπε να μετατεθεί σ' ένα μακρινό και άπροσδιόριστο μέλλον : η έρχόμενη επανάσταση έπρεπε να μείνει αστική παρ' όλη την έκδηλη πολιτική και κοινωνική άνωριμότητα της αστικής τάξης. Και, παρ' όλη την έκδηλη πολιτική του ύπεροχή, το έργατικό κίνημα έπρεπε να μπει στην ύπηρεσία της αστικοδημοκρατικής επανάστασης, ζητώντας απλώς και μόνο να εύρύνει το πεδίο των αστικών μεταρρυθμίσεων.

Όσο σχηματική κι' αν φαίνεται, η αντίληψη αυτή ήταν όπωσδήποτε βάσιμη. Άς σημειώσουμε προς το παρόν ότι δεν ήταν άγνωστη στον Λένιν.

7. Ο ΛΕΝΙΝ

Ο Στάλιν, που δεν πήρε κανένα μέρος στις συζητήσεις που γίνονταν τότε σχετικά με την «ώριμότητα» και την «άνωριμότητα» της Ρωσίας για το σοσιαλισμό, μάς πληροφορεί ότι :

«Σχετικά με την επίλυση του προβλήματος της προλεταριακής επανάστασης, οι στατιστικοί ύπολογισμοί της αναλογίας του προλεταριάτου ως προς τον πληθυσμό μιας δεδομένης χώρας, δεν έχουν την ιδιαίτερη σημασία που τους αποδίδουν οι στατιστικοί της Σοσιαλιστικής Διεθνούς» (2).

Άλλά εκείνο τον καιρό, αυτά τα άποφθέγματα δεν άρκοϋσαν για να λύσουν το πρόβλημα. Και όπωσδήποτε, ο ίδιος ο Λένιν συμφωνούσε με τους «στατιστικούς» αυτούς και κατάγγειλε την παράλογη, ήμιαναρχική άποψη (3), κατά την όποια η ρωσική επανάσταση μπορούσε να έξελιχθεί άμεσα σε σοσιαλιστική :

«Η τωρινή κατάσταση της οικονομικής ανάπτυξης της Ρωσίας (αντικειμενική

1) Βλ. τις τελευταίες παραγράφους της μελέτης μας «Βιομηχανία και Κοινωνία».

2) Staline : Les questions du Leninisme, 1,28.

3) Λένιν : Οι δύο τακτικές της Σοσιαλδημοκρατίας, Oeuvres Choisies (Moscou 1945) I,428.

προϋπόθεση του σοσιαλισμού), και τὸ ἐπίπεδο τῆς ταξικῆς συνείδησης καὶ ὀργάνωσης τῶν ἐργατικῶν μελῶν (ὑποκειμενικὴ προϋπόθεση, ὀργανικὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν ἀντικειμενικὴν προϋπόθεση τοῦ σοσιαλισμοῦ) κάνουν ἀδύνατη τὴν ἄμεση καὶ πλήρη ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης. Μόνο οἱ ἀμαθεῖς μποροῦν νὰ παραγνωρίζουν τὸν ἀστοικὸ χαρακτήρα τῆς δημοκρατικῆς ἐπανάστασης πού γίνεται τώρα. Σήμερα δὲν τίθεται ζήτημα σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης. Οἱ ἀναρχικοὶ μᾶς κατηγοροῦν ὅτι καθυστεροῦμε τὴν ἐπανάσταση. Ἐμεῖς τοὺς λέμε: κάνουμε τὰ πρῶτα βήματα πρὸς τὴν ἐπανάσταση, χρησιμοποιώντας τὰ μόνα δυνατὰ μέσα, στὸ μόνο σωστὸ δρόμο πού ὑπάρχει, τὸ δρόμο τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας. Ὅποιοι θελήσει νὰ φτάσει στὸ σοσιαλισμὸ ἀκολουθώντας ἕνα ἄλλο δρόμο ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας, θὰ καταλήξει μοιραῖα σὲ ἀντιδραστικὲς καὶ παράλογες συνέπειες, τόσο στὸ πολιτικὸ ὅσο καὶ στὸ οἰκονομικὸ πεδίο» (*).

Ὅπως βλέπουμε, ἡ θέση τοῦ Λένιν ὡς πρὸς τὸ γενικὸ χαρακτήρα τῆς ἐπανάστασης ἦταν ἡ ἴδια μὲ τὴ θέση τῶν «στατιστικῶν» τῆς II Διεθνοῦς, μέχρι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1917, ὅποτε ὁ Λένιν ἔθεσε γιὰ πρώτη φορά τὴ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου ἄμεσο καθῆκον τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης. Μέχρι τὶς περιφημὲς «Θέσεις τοῦ Ἀπριλίου», ὁ Λένιν ἦταν σύμφωνος μ' αὐτοὺς τοὺς μαρξιστὲς γιὰ τοὺς ὁποίους ἔλεγε, τὸ 1905, ὅτι «πιστεύουν ἀπόλυτα στὸν ἀστοικὸ χαρακτήρα τῆς ἐρχόμενης ἐπανάστασης» (**).

«Δὲν» μποροῦμε, ἔλεγε τότε ὁ Λένιν, νὰ ξεπεράσουμε τὰ ἀστοικὰ δημοκρατικὰ πλαίσια τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης. Τὸ μόνο πού μποροῦμε, εἶναι νὰ τὰ εὐρύνουμε (3), νὰ πραγματοποιήσουμε μιὰ πλήρη δημοκρατία, νὰ ξεκαθαρίσουμε τὸ ἔδαφος ἀπὸ τὰ ἀσιατικά ὑπολείμματα, νὰ βάλουμε τὶς βάσεις μιᾶς σοβαρῆς βελτίωσης τῆς θέσης τῶν ἐργατῶν καί, last but not least, νὰ μεταφέρουμε τὴν ἐπαναστατικὴ φλόγα στὴν Εὐρώπη» (*).

Ἡ «παράλογη, ἡμιαναρχικὴ ἀντίληψη» πού κατήγγειλε ὁ Λένιν ἦταν ἡ θεωρία τῆς «διαρκοῦς ἐπανάστασης» πού ὑποστήριζε ὁ Τρότσκι. Ἀλλὰ ὁ Λένιν ἦταν πιὸ κοντὰ στὸν τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ Τρότσκι, παρά στὸ σχηματικὸ «ὀρθόδοξο μαρξισμὸ» τοῦ Πλεχάνωφ.

8. Λένιν καὶ Τρότσκι

Γιὰ τὸν Λένιν, ὅπως καὶ γιὰ τὸν Τρότσκι, τὸ θεμελιώδες γεγονός πού καθόριζε ὅλη τὴν ἱστορικὴ περίοδο πού ἄνοιγε μπροστὰ τους, ἦταν ἡ συγκεκριμένη ἀδυναμία τῆς ρωσικῆς ἀστοικῆς τάξης νὰ λύσει τὰ προβλήματα πού ἔθετε ἡ ἴδια τῆς ἑπανάστασης, νὰ λύσει τὴν καθεστωτικὴ κρίση τοῦ τσαρισμοῦ καὶ νὰ ἀναδιοργανώσει τὴν κοινωνία πάνω σὲ καθαρὲς, «κανονικὲς» καπιταλιστικὲς βάσεις. Ἡ ἱστορικὴ καθυστέρηση τῆς ρωσικῆς ἀστοικῆς τάξης τὴν ἔκανε ὀργανικὰ ἀνίκανη νὰ ὀλοκληρώσει τὴν ἴδια τῆς τὴν ἐπανάσταση. Ἡ πολύχρονη συμβίωσή της μὲ τὴν τσαρική φαυλοκρατία τὴν ἔκανε νὰ φοβᾶται ν' ἀντιμετωπίσει τὸ καθεστῶς. Ἡ

1) Λένιν: ἐνθ. ἀν. βλ. ἐπίσης, I, 506.

2) Λένιν: ἐνθ. ἀν. I, 446. «Ἡ ἐπανάσταση, λέει ἐνεργητικὰ ὁ Λένιν, εὐ κάνει γιὰ πρώτη φορά δυνατὴ τὴν κυριαρχία τῆς ἀστοικῆς τάξης σὲν τάξης».

3) Λένιν: ἐνθ. ἀν. I, 450.

4) Λένιν: ἐνθ. ἀν. I, 454—5.

ἀριθμητική της μειονεκτικότητας τὴν ἔκανε νὰ φοβᾶται τὶς μάζες καὶ νὰ μὴ θέλει νὰ χάσει τὴν ὑποστήριξη τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ. Ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴν ὀργανικὴ ἀδυναμία τῶν ἀστών, «μόνο τὸ προλεταριάτο, ἔλεγε ὁ Λένιν, *μπορεῖ νὰ δώσει μιὰ σταθερὴ βάση στὴν πάλη γιὰ τὴ δημοκρατία*» (1).

Τὸ ἴδιο ἔλεγε καὶ ὁ Τρότσκι, μόνο ποὺ ἔβγαζε τὸ συμπέρασμα ὅτι παίρνοντας, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τῶν πραγμάτων, τὴν ἡγεσία τῆς ἐπαναστατικῆς τάξης, τὸ προλεταριάτο ἐπρόκειτο μοιραῖα νὰ μετατρέψει τὴν (ἀρχικὰ) ἀστικὴ ἐπανάσταση σὲ σοσιαλιστικὴ καὶ νὰ ἐπιβάλλει τὴν ταξικὴ του δικτατορία πάνω στὸ σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ.

Γιὰ τὸν Λένιν, αὐτὴ ἡ ἀντίληψη ἦταν «παράλογη», πρῶτον, γιατί δὲν ἦταν δυνατό νὰ ἐπιβληθεῖ ὁ σοσιαλισμὸς στὴν οἰκονομικὰ καθυστερημένη ρωσικὴ κοινωνία, καί, δεύτερον, γιατί δίπλα στὸ προλεταριάτο, ὑπῆρχε κι ἄλλος ἓνας ἀποφασιστικὸς ἐπαναστατικὸς παράγοντας: *οἱ ἀγροτικὲς μάζες*. Ὁ Λένιν στήριζε ὅλες του τὶς ἐλπίδες ὡς πρὸς τὴ ριζοσπαστικὴ ἐξέλιξη τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης πάνω σὲ μιὰ ὀρθότατη διάγνωση τοῦ ἐπαναστατικοῦ ρόλου ποὺ μοιραῖα ἐπρόκειτο ν' ἀναλάβουν οἱ ἀγροτικὲς μάζες. Νομικά, οἱ ρῶσοι ἀγρότες εἶχαν πάψει νὰ εἶναι δουλοπάροικοι, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν κάτω ἀπὸ τὶς πιὸ ἄθλιες συνθήκες. Ἡ ὑπαρξὴ τους ἦταν ἡ ζωντανὴ ἀπόδειξη τοῦ προκαπιταλιστικοῦ χαρακτήρα τῆς ρωσικῆς κοινωνίας. Μένοντας ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς ἀγορᾶς, οἱ ἀγρότες ἀποτελοῦσαν μιὰ ἐπαναστατικὴ δύναμη ποὺ δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἡσυχάσει παρὰ μόνο μὲ τὴν πλήρη διανομὴ τῆς γῆς καὶ μὲ τὴν ἐπιβολὴ κανονικῶν ἀνταλλακτικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὴν ὑπαίθρο καὶ τὶς πόλεις. Γι' αὐτὸ, ἀκριβῶς, ὁ Λένιν παρακολουθοῦσε μὲ ἀγωνία τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀγροτικῆς μεταρρύθμισης τοῦ Στολύπιν :

«*Τὸ Σύνταγμα τοῦ Στολύπιν, ἔγραφε ὁ Λένιν τὸ 1908, καὶ ἡ ἀγροτικὴ του πολιτικὴ ἀποτελοῦν μιὰ νέα περίοδο τῆς διάλυσης τοῦ παλιῦ ἡμιπατριαρχικοῦ, ἡμιφεουδαρχικοῦ τσαρισμοῦ καὶ τῆς μεταμόρφωσής του σὲ μιὰ μοναρχία στηριζόμενη πάνω στὶς μεσαῖες τάξεις... "Ἄν αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη ἐξακολουθήσει τὴν πορεία της, θὰ βρεθοῦμε ἀναγκασμένοι νὰ ἐγκαταλείψουμε κάθε ἀγροτικὸ πρόγραμμα. Τὸ νὰ λέμε ὅτι αὐτὴ ἡ πολιτικὴ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ πετύχει στὴ Ρωσία δὲν εἶναι παρὰ κενὴ καὶ ἀνόητη δημαγωγικὴ φλυαρία. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ εἶναι πραγματοποιήσιμη. "Ἄν συνεχιστεῖ ἡ πολιτικὴ τοῦ Στολύπιν, τότε ἡ διάρθρωση τῆς ἀγροτικῆς Ρωσίας θὰ γίνῃ ἐντελῶς ἀστικὴ, οἱ πιὸ δυνατοὶ ἀγρότες θὰ ἀποκτήσουν ὅλες σχεδὸν τὶς γαῖτες, ἡ γεωργία θὰ γίνῃ καπιταλιστικὴ καὶ κάθε ριζοσπαστικὴ λύση τοῦ ἀγροτικοῦ προβλήματος θὰ γίνῃ κάτω ἀπὸ τὸν καπιταλισμό» (2).*

Στὴν πραγματικότητα, ἡ δολοφονία τοῦ Στολύπιν ἀπὸ ἓνα πράκτορα τῆς Ὀχράνας (ποὺ πιθανόν νὰ ἦταν ταυτόχρονα καὶ μέλος τῆς τρομοκρατικῆς ὀργάνωσης τοῦ σοσιαλεπαναστατικοῦ κόμματος) ἀπόδειξε κατὰ κάποιον τρόπο ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ Στολύπιν δὲν ἦταν δυνατό νὰ πετύχει στὴ Ρωσία τοῦ Ρασπουτίν. Ὅπως ἔδειξε μὲ τὸν πιὸ καθαρὸ τρόπο ὅλη

1) Λένιν : ἐνθ. ἀν. I, 458.

2) Λένιν : ἄρθρο τῆς 29—4—1908 στὸ περιοδικὸ Proletarii.

ή περίοδος 1905—1917, ή «άνωριμη» ρωσική αστική τάξη όχι μόνο ήταν άνημπορη νά δλοκληρώσει τήν επανάσταση πού αύτή ή ίδια είχε άρχισει, αλλά και επί πλέον, στήν προσπάθειά της νά βρει Ένα modus vivendi μέ τήν τσαρική φαυλοκρατία και τούς μεγαλογαιοκτημόνες, γινόταν όλοένα και περισσότερο άνίκανη νά άποχτήσσει μιá αυτόνομη ταξική συνείδηση, και συγκεκριμένα νά καταλάβει ότι μπαίνοντας, προτού τελειώσει ή άγροτική μεταρρύθμιση, σ' έναν πόλεμο στόν όποίο θά κρινόταν όχι άπλώς ή στρατιωτική προετοιμασία, αλλά βασικά ή οικονομική-πολιτική άντοχή τής ρωσικής κοινωνίας, δέν έκανε άλλο από νά έτοιμάζει τό δρόμο του Λένιν...

Ό Λένιν συμφωνούσε μέ τούς μενσεβίκους από τήν άποψη ότι πίστευε πώς ό σοσιαλισμός ήταν αδύνατος στή Ρωσία. Συμφωνούσε μέ τόν Τρότσκι από τήν άποψη ότι πίστευε κι' αυτός, α) στόν ήγυετικό ρόλο του προλεταριάτου κατά τή διάρκεια τής δημοκρατικής επανάστασης, και β) στο ότι «*ή αστική τάξη ήταν άνίκανη νά δλοκληρώσει τή δημοκρατική επανάσταση*» (1). Διαφωνούσε μέ τόν Τρότσκι από τήν άποψη ότι πίστευε ότι ό όπωσδήποτε αστικός χαρακτήρας τής επανάστασης έκανε άναγκαία μιá άρμονική συνεργασία τής έργατικής και τής άγροτικής μάζας. Η συμμαχία αύτή θά έσπαγε, άν τό προλεταριάτο ζητούσε νά έπιβάλλει, όπως τό ζητούσε ό Τρότσκι, άποκλειστικά τή δική του ταξική κυριαρχία. Στήν περίπτωση αύτή, οι άγρότες θά έγκατέλειπαν τόν επαναστατικό άγώνα, τό προλεταριάτο θά βρισκόταν άπομονωμένο, και τό μόνο άποτελεσμα θά ήταν ή νίκη τής άντεπανάστασης και ή παλινόρθωση τής τσαρικής άπολυταρχίας. Αντίθετα, τό «ένιαίο μέτωπο» τών έργατών και τών άγροτών μέσα στά πλαίσια τής αστικής — δημοκρατικής επανάστασης, ήταν ή μόνη δύναμη πού θά μπορούσε νά φέρει εις πέρας τήν επανάσταση και νά έξουδετερώσει τις άμφιταλαντεύσεις τής αστικής τάξης. Έτσι ό Λένιν διαφωνούσε και μέ τούς μενσεβίκους από τήν άποψη ότι δέν παραδεχόταν τήν παθητική τους στάση άπέναντι στά κόμματα τής αστικής τάξης και έθετε ως άμεσο σκοπό τής ρωσικής επανάστασης τήν έπιβολή όχι μιās αστικής κυβέρνησης, αλλά μιās «*δημοκρατικής δικτατορίας τών έργατών και τών άγροτών*», δηλαδή μιās δικτατορικής έξουσίας λακωνικού τύπου πού θά έριχνε τό άπολυταρχικό καθεστώς όχι μέ αστικό αλλά μέ «*πληθιακά*» μέσα (2) ξεκαθαρίζοντας μιá για πάντα τό έδαφος από τά λείψανα τής «*δουλοπαροικίας, του άσιατισμού και τής άπανθροπιās*». «*Χωρίς δικτατορία*, συμπέρανε ό Λένιν, *θά είναι αδύνατο νά συντριψουμε τήν αντίσταση τών μεγαλογαιοκτημόνων, τών μεγαλοαστών και του τσαρισμού, αλλά αύτή ή δικτατορία δέν θά είναι σοσιαλιστική δικτατορία αλλά θά είναι δημοκρατική*» (3).

Τό έρώτημα πού τίθεται τώρα είναι άν μιá τέτοια δικτατορία, άσκού-

1) Λένιν : ένθ. άν. 1, 495.

2) Λένιν : ένθ. 1, 456 - 67.

3) Λένιν : ένθ. άν. 1, 454.

μενη και από τους εργάτες και στρεφόμενη και *έναντιον* των μεγαλοστών, μπορεί να μείνει μέσα στα όρια της αστικής επανάστασης. Και στο έρώτημα αυτό ο Τρότσκι απαντάει αρνητικά.

9. Ο Τρότσκι

Ο Τρότσκι συμφωνούσε με την λενινική κριτική των αντιλήψεων των μενσεβίκων κι έδειχνε ότι η ρωσική αστική τάξη ήταν ανίκανη να ολοκληρώσει την ίδια της την επανάσταση, ότι φοβόταν πολύ περισσότερο τις μάζες παρά τον τσαρισμό, και ότι η οικονομική καθυστέρηση της Ρωσίας έκανε το έδαφος πρόσφορο για μία ριζοσπαστική επανάσταση. Αλλά για τον Τρότσκι, η λενινική αντίληψη της συμμαχίας των εργατών και των αγροτών στηρίζεται πάνω σε μία υποτίμηση της επαναστατικής δυναμικότητας του προλεταριάτου και σε μία υπερίμηση της σημασίας της αγροτικής επανάστασης. Απέναντι στην οργανική αδυναμία της αστικής τάξης να λύσει τα προβλήματα που έθετε η ίδια της ή επανάσταση, και απέναντι στη χαώδη αντίρρηση των μουζίκων, ή μόνη οργανωμένη κοινωνική δύναμη που απόμεινε ήταν το προλεταριάτο: πολεμώντας κάτω από τη δική του τη σημαία και για τους δικούς του ταξικούς σκοπούς, το προλεταριάτο μπορούσε, κατά τον Τρότσκι, να αναλάβει την ηγεσία μίας επανάστασης που ξέφευγε από τον έλεγχο της αστικής τάξης που την είχε προκαλέσει, και να λύσει την καθεστωτική κρίση με τα δικά του μέσα, επιβάλλοντας τη δική του δικτατορία και μετατρέποντας την αστική επανάσταση σε σοσιαλιστική.

Ο Τρότσκι δε συζητούσε για τη δυνατότητα του σοσιαλισμού στη Ρωσία: *το μόνο που τον ενδιέφερε ήταν αν η εργατική τάξη μπορεί να καταλάβει την πολιτική εξουσία*. Και στο έρώτημα αυτό απαντούσε καταφατικά για δύο κυρίους λόγους:

Πρώτον, έδειχνε την συντριπτική αριθμητική *ύπεροχή του προλεταριάτου μέσα στα αστικά κέντρα*. Πραγματικά, μία από τις κύριες συνέπειες της ύποταξης της ρωσικής κοινωνίας στον τσαρικό δεσποτισμό ήταν το πνίξιμο της ελεύθερης ανάπτυξης των αστικών κέντρων. Οι περισσότερες ρωσικές πόλεις, όπως και οι περισσότερες από τις ασιατικές πόλεις, ήταν πολύ περισσότερο διοικητικά παρά οικονομικά κέντρα. Οι βιοτέχνες, οι έμποροι, τα μικροαστικά γενικά στρώματα, που στις δυτικές πόλεις αποτελούσαν, από το μεσαίωνα μέχρι το 1848, τη βάση της πολιτικής ζωής της αστικής τάξης, δεν αντιπροσώπευαν στη Ρωσία παρά μία άπειροελάχιστη μειοψηφία. Έτσι, έλειπε από τις ρωσικές πόλεις το κυριότερο στήριγμα της αστικής επανάστασης, και αυτή έλλωστε ή ανυπαρξία μικροαστικών στρωμάτων, έξηγοῦσε ήδη τη λιποψυχία των αστικών κομμάτων. Ταυτόχρονα, η αστική τάξη δεν είχε κανένα στήριγμα στην *ύπαιθρο*, που, όπως είδαμε, έξακολουθούσε να παράγει κάτω από έντελως προκαπιταλιστικές συνθήκες. Απέναντι στην αστική τάξη που αποτελούσε μία ασήμαντη μειοψηφία (τά 6% του πληθυσμού), η εργατική τάξη (τά 13% του πληθυσμού) ήταν κι' αυτή μία μειοψηφία—αλλά μία μειοψηφία που αποτελούσε την πλειοψηφία μέσα στα δύο τρία κύ-

ρια άστικά κέντρα : Δύο ώς τρία έκατομμύρια βιομηχανικοί έργάτες συγκεντρωμένοι στη Μόσχα και τó Πέτρογκραντ έπαιξαν τó 1905 ένα ρόλο πρωτοφανή στην Ιστορία τής Ρωσίας, και άπόδειξαν ότι κρατούσαν στα χέρια τους τó κλειδί όλων τών μελλοντικών εξέλιξεων.

"Υστερα, ó Τρότσκι βάσιζε τούς ύπολογισμούς του πάνω στην πλήρη ύπεροχή τών άστικών κέντρων πάνω στην ύπαιθρο. Άπό τή μιá μεριά, ή άνυπαρξία άστικών στοιχείων στην ύπαιθρο, ή ύποανάπτυξη τής άστικης τάξης στις έπαρχιακές πόλεις, ή ριζοσπαστική φύση τών άγροτικών διεκδικήσεων, ήταν παράγοντες που έξασφάλιζαν και κατοχύρωναν τή νίκη τής έργατικης επανάστασης στα βιομηχανικά κέντρα, όπως γίνηκε με τήν Κομμουνε του Παρισιού τó 1871· και, αντίθετα πρós τούς Versaillais του Θιέρσου, ή ρωσική άστική τάξη δέν είχε κανένα φυσικό σύμμαχο στις έπαρχιακές πόλεις και τήν ύπαιθρο. Άπό τήν άλλη μεριά, **ή άγροτική τάξη δέν είχε καμιά πολιτική άυτονομία.** Πιστός στην μαρξιστική αντίληψη για τó ρόλο τών διαφόρων κοινωνικών τάξεων, ó Τρότσκι έδειχνε μαζί με τόν "Ένγκελς ότι *«ή άγροτική τάξη δέν μπορεί ν' άποτελέσει ένα άνεξάρτητο κίνημα»* (1) και ότι *«κάθε άγροτική επανάσταση δέν έπιτυγχάνει παρά μόνο στο μέτρο που σταθεροποιεί και ενισχύει τή θέση τής επαναστατικής μερίδας του πληθυσμού τών πόλεων»* (2).

"Ετσι, ή επανάσταση δέν θά ήταν άστική, όπως ήθελε ó Λένιν, ούτε και θά σταματούσε στην άστικοδημοκρατική της φάση, αλλά θά γινόταν **«διαρκής»:** θά συνέδεε τήν πάλη εναντίον τής άπολυταρχίας και τής δουλοπαροικίας με τήν πάλη εναντίον του άστικού καθεστώτος, και θά κατέληγε στην έπιβολή τής «δικτατορίας του προλεταριάτου».

"Αν, για τήν τροτσκιστική προοπτική τής «διαρκούς επανάστασης», **τó ρωσικό προλεταριάτο ήταν, παρ' όλη τήν άριθμητική του μειονεκτικότητα, ώριμο για τήν κατάκτηση τής έξουσίας, επειδή όλες οι άλλες κοινωνικές τάξεις ήταν άνίκανες νά τήν διατηρήσουν,** για τόν Λένιν, τó 1917, ή Ρωσία ήταν ώριμη για τó σοσιαλισμό παρ' όλη τήν οικονομική της καθυστέρηση, γιατί έπρεπε ν' αντιμετωπιστεί σαν ένα όργανικό τμήμα τής ήδη ώριμης παγκόσμιας οικονομίας (3) και ή επανάσταση του ρωσικού προλεταριάτου θά ήταν σοσιαλιστική γιατί δέν θά ήταν παρά ή πρώτη έκρηξη τής έρχόμενης εύρωπαϊκής επανάστασης, **«τó σπάσιμο του πιό άδύνατου κρίκου τής καπιταλιστικής άλυσίδας».** Τó θέμα τής διαρκούς επανάστασης όρχηστρώνεται τόσο στο χρόνο όσο και στο χώρο : στο χρόνο, σαν διαδοχή τής άστικης, τής άγροτικής και τής έργατικης επανάστασης, με άποτέλεσμα τήν πλήρη οικειοποίηση άπό τήν έργατική τάξη τών διευ-

1) Ένγκελς : "Επανάσταση και Άντεπανάσταση στη Γερμανία, 1851.

2) L. Trotski : Staline, σελ. 592.

3) Άκολουθώντας τις θεωρίες του Hobson για τόν ιμπεριαλισμό—και έρμηνευόντάς τις πολύ ρομαντικά—άποκαλυπτικά (άν όχι λίγο δημαγωγικά),—ó Λένιν θεωρούσε ήδη άπό τó 1915 τήν ώριμότητα και τή «σήψη» του «παγκόσμιου καπιταλισμού» σαν ένα τετελεσμένο γεγονός.

θυντικῶν μοχλῶν τῆς ἐπανάστασης. Στὸ **χῶρο**, σὺν ἐξάπλωση τῆς ἐργατικῆς ἐπανάστασης ἀπὸ τῆς καθυστερημένες στίς προχωρημένες χώρες, ποὺ πάντοτε **μόνο αὐτὲς** μποροῦν νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα τῆς διαδοχῆς τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἔτσι, μὲ τὴν ἔννοια τῆς «διαρκοῦς ἐπανάστασης», τὸ κλασικὸ μαρξιστικὸ σχῆμα τῶν «ἀντικειμενικῶν» καὶ «ὕποκειμενικῶν» προϋποθέσεων τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης καὶ τῆς ἀνοικοδόμησης τοῦ σοσιαλισμοῦ φαίνεται νὰ ἰσχύει ἀκόμα καὶ προκειμένου γιὰ τῆς καθυστερημένες χώρες.

Σῶζεται ὁμως ἀληθινὰ τὸ μαρξιστικὸ σχῆμα :

10. Ἐρωτήματα σχετικὰ μὲ τὴν τροτσκιστικὴ θεωρία τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασης

A. Σύμφωνα μὲ τὴν τροτσκιστικὴ θεωρία, ἡ ἐπαναστατικὴ κρίση στίς καθυστερημένες χώρες καθορίζεται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ δυναμικὴ τῆς πάλης τῶν τάξεων. Θὰ δοῦμε τώρα ὅτι ἂν ἡ καθεστωτικὴ ἀστάθεια στίς χώρες μπόρεσε νὰ μετατραπῆ σὲ ἐπαναστατικὴ κρίση, αὐτὸ ὀφείλεται κατὰ ἕνα μέγιστο μέρος στὸ ἴσρατ ἐνὸς παράγοντα **ἄσχετου πρὸς τὴν πάλη τῶν τάξεων : τοῦ πολέμου**. Θέλουμε νὰ ποῦμε ὅτι δὲν εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ διαλεκτικὴ τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης τῶν κοινωνιῶν αὐτῶν, αὐτὴ ποὺ τῆς ὁδηγεῖ πρὸς τὴ φάση τῆς «διαρκοῦς ἐπανάστασης», καὶ ὅτι ὁ κύριος παράγοντας ποὺ προκάλεσε τὴν ἐπαναστατικὴ κρίση εἶναι ἡ στρατιωτικὴ τους κατάρρευση, ἡ ἀναρχία ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἦττα καὶ ἡ ἐξάρθρωση κάθε ἔννομης τάξης, ποὺ ἀναπόφευκτα φέρνει ἡ ξένη κατοχή.

B. Ὁ Τρότσκι ἀναλύει μὲ μιὰ μοναδικὴ ὀξυδέρκεια τοὺς ὀργανικοὺς λόγους ποὺ ἐμποδίζουν τῆς ἀστικῆς τάξεως στίς καθυστερημένες κοινωνίες νὰ ὀλοκληρώσουν τὴν ἴδια τους τὴν ἐπανάσταση. **Δὲν δείχνει ὁμως τὸ πῶς καὶ γιατί ἡ ἐργατικὴ τάξη εἶναι σὲ θέση νὰ κάνει αὐτὸ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ἡ ἀστικὴ τάξη, νὰ φέρει δηλαδὴ εἰς πέρας τὴ δική της ἐπανάσταση καὶ νὰ ὀργανώσει τὴν κοινωνία πάνω σὲ σοσιαλιστικὲς βάσεις.** Δὲν ἀπαντᾷ δηλαδὴ στὸ **κοινωνιολογικὸ** πρόβλημα ποὺ θέταν οἱ μενσεβίκοι ὡς πρὸς τὴ δυνατότητα τῆς ἀνοικοδόμησης τοῦ σοσιαλισμοῦ σὲ μιὰ οἰκονομικὰ ὑποαπεπτυγμένη κοινωνία. Ἄλλὰ λύνει μόνο τὸ στενὰ πολιτικὸ ἢ τακτικὸ πρόβλημα, δείχνοντας ὅτι τὸ προλεταριάτο μπορεῖ νὰ κυριαρχήσει στὰ ἀστικά κέντρα καὶ ὅτι ἡ ἀγροτικὴ μάζα, ἀπὸ τὴν ἴδια τῆς τῆ φύση, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ὑποταχθεῖ στὴν τάξη ποὺ κυριαρχεῖ στίς πόλεις. Ὅσον ἀφορᾷ αὐτὸ τὸ γενικὸ κοινωνιολογικὸ πρόβλημα, ἡ θέση τοῦ Τρότσκι εἶναι ὑπερβολικὰ ἀπλουστευτικὴ : **ὅπως ἡ ἐπανάσταση εἶναι «διαρκῆς», ἔτσι «διαρκῆς» εἶναι καὶ ἡ ἀνεπανάσταση**, κι ἂν δὲν ἐξάπλωθεῖ στίς προηγμένες χώρες, ποὺ μόνο αὐτὲς εἶναι σὲ θέση νὰ **πραγματοποιήσουν** τὸ σοσιαλισμὸ, ἡ προλεταριακὴ ἐπανάσταση εἶναι καταδικασμένη νὰ «ἐκφυλισθεῖ», καταλήγοντας μοιραῖα σὲ μιὰ παλινόρθωση τοῦ καπιταλισμοῦ.

Γιὰ τὸν Τρότσκι, ὅπως καὶ γιὰ ὄλους τοὺς ὀρθόδοξους μαρξιστές, τὸ πρόβλημα ποὺ τίθεται σήμερα καὶ σ' ὄλες τῆς χώρες, τόσο τῆς βιομηχανο-

ποιημένες όσο και τις καθυστερημένες, είναι το δίλημμα : «ή καπιταλισμός ή σοσιαλισμός». Και αν ο Τρότσκι αποκλείει κάθε δυνατότητα τελικής λύσης του προβλήματος που θέτει η καθεστωτική κρίση των προκαπιταλιστικών κοινωνιών, αυτό οφείλεται σε δυο λόγους καθαρά δογματικούς. Πρώτα, γιατί ο Τρότσκι είναι αιχμάλωτος του μαρξιστικού σχήματος κατά το οποίο α) οι «*θεμελιώδεις* (ιστορικά δημιουργικές) *τάξεις κάθε κοινωνικού καθεστώτος είναι πάντα δύο : η άρχουσα τάξη που κατέχει τα παραγωγικά μέσα, και η εκτελεστική τάξη που, απαλλοτριωμένη από τα παραγωγικά μέσα, εργάζεται για λογαριασμό της άρχουσας τάξης*» (1), και β) η ιστορική εξέλιξη προσδιορίζεται από την πάλη ανάμεσα στις δύο αυτές τάξεις, πάλη που, κατά τις φλογερές διακηρύξεις του Κομμουνιστικού Μανιφέστου, «*καταλήγει πάντοτε είτε σε μια επαναστατική αναμόρφωση δόλιερης της κοινωνίας είτε σε μια ταυτόχρονη συντριβή των δύο συγκρουόμενων τάξεων*» (2). 'Αλλ' όπως είδαμε σε μια άλλη μελέτη (3), αυτή η θεωρία δεν είναι παρά μια μυθολογική προβολή του μαρξιστικού συτήματος «σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα»—ένα ρητορικό σχήμα που έκανε δλους τούς μαρξιστές να πιστεύουν ότι «*το προλεταριάτο είναι η μόνη άληθινά επαναστατική τάξη*» (4) μές στο σημερινό κόσμο, και ότι το μόνο καθεστώς που μπορεί να επιβληθεί μετά την πτώση του καπιταλισμού είναι ο σοσιαλισμός. 'Αλλ' όπως θα δούμε αργότερα, α) όχι μόνο το προλεταριάτο δεν είναι η «μόνη» άληθινά επαναστατική τάξη, αλλά η επαναστατικότητα, ή ιστορική δημιουργικότητα των σύγχρονων μαζικών κινημάτων αποδείχτηκε *αντιστρόφως ανάλογη* προς την πραγματική συμμετοχή της εργατικής τάξης στον επαναστατικό αγώνα, και β) η πραγματική θέση και η πραγματική λύση του προβλήματος της διαδοχής του καπιταλισμού, ή *ακριβέστερα της αντικατάστασης του ιδιωτικού καπιταλισμού από τον κρατικό (γραφειοκρατικό) καπιταλισμό* στις καθυστερημένες χώρες έπαληθεύουν τη μενσεβικική· λενινιστική θεωρία για την άδυνατότητα του σοσιαλισμού και ταυτόχρονα διαψεύδουν το μαρξιστικό δυισμό.

Ο μύθος της «*κρατικοποίησης*» είναι ο δεύτερος λόγος που εμπόδισε τον Τρότσκι να ολοκληρώσει τη θεωρία της διαρκούς επανάστασης και ν' αντιμετωπίσει θετικά (τόσο στο θεωρητικό όσο και στο πολιτικό πεδίο) την πραγματικότητα της «*σοβιετικής*» γραφειοκρατίας που, μέσα σε μερικά χρόνια «δικτατορίας του προλεταριάτου», άποκτησε έξουσίες (οικονομικές, πολιτικές, ιδεολογικές) πάνω στο προλεταριάτο, που ποτέ η καπιταλιστική τάξη δεν μπόρεσε να συγκεντρώσει. Για να μην μπούμε σε λεπτομέρειες (5), άς πούμε ότι ο Τρότσκι *έκανε μια εκπληκτική για*

1) N. Boukharine : La théorie du matérialisme historique (E.S.I. 1927) σελ. 308.

2) Marx : Die Frühschriften (Klöner, 1953) σελ. 525—6.

3) Βλ. 'Η Θεωρία της κοινωνικής πάλης.

4) Marx : ένθ. άν. σελ. 536.

5) 'Η διεξοδική ανάπτυξη αυτού του προβλήματος γίνεται στο βιβλίο μας «Τά θεμέλια του μαρξισμού» τόμος Α'.

Ένα μαρξιστή σύγχυση ανάμεσα σ' αυτό που ο Μάρξ ονομάζει «κοινωνικοποίηση των παραγωγικών μέσων» και στην ολοκληρωτική κρατικοποίηση που η ρωσική γραφειοκρατία πραγματοποίησε για το δικό της λογαριασμό και εις βάρος των εργαζομένων τάξεων. Για να δείξουμε τις αντιφάσεις που περιέχει αυτή η έντελως άθμελιώτη ταύτιση της «κρατικοποίησης» με την «κοινωνικοποίηση», θα πρέπει να αναπτύξουμε τη μαρξιστική θεωρία για το Κράτος—πράγμα που ξεπερνάει τα πλαίσια αυτής της μελέτης. Άλλά τα δεδομένα που θα παρουσιάσουμε καθώς θα προχωράμε στην έρευνά μας είναι αρκετά, νομίζουμε, για να της αφαιρέσουν κάθε ίχνος νομιμότητας. *Θά δοῦμε ὅτι ἡ εργατικὴ ἐπανάσταση ἀποτελεῖ μιὰ πρόσκαιρη τάση τῆς διαρκoῦς ἐπανάστασης, καὶ ὅτι ἡ μόνη τάξη ποὺ μπόρεσε νὰ λύσει τὴν καθεστωτικὴ κρίση, ν' ἀναδιοργανώσῃ τὴν κοινωνία καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ μιὰ νέου εἴδους ταξικὴ ἱεραρχία καὶ καθεστωτικὴ τάξη εἶναι ἡ γραφειοκρατία*

Γ. Συναφής με τα έρωτήματα αυτά είναι ένας άλλος κύκλος προβλημάτων σχετικά γι' αυτή την ίδια τη διαδικασία της διαρκούς επανάστασης: Στόν Τρότσκι δέν τίθεται καν το έρώτημα μήπως ἡ εργατικὴ επανάσταση ἀποτελεῖ, μέσα στη συνολικὴ διαδικασία τῆς διαρκoῦς επανάστασης, μιὰ φάση ἐξίσου πρόσκαιρη με τὴν ἀστική. Ὁ Τρότσκι ἀκολουθεῖ μιὰ νῆς negatiνα που μπορεί να διατυπωθεῖ ὡς ἔξης: ἐφ' ὅσον ἡ ἀστική τάξη εἶναι ἀνίκανη νὰ κρατήσῃ τὴν ἐξουσία καὶ ἐφ' ὅσον ἡ ἀγροτικὴ τάξη δέν μπορεῖ ἀπὸ τὴν ἴδια της τὴ φύση νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσία, κάποια τάξη πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσία καὶ νὰ κυβερνήσῃ. Ποιὰ τάξη ὑπολείπεται; Μόνο ἡ εργατικὴ. Ἄρα ἡ τελευταία φάση τῆς διαρκoῦς επανάστασης πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ εἶναι ἡ εργατικὴ...

Ἡ θεωρία αὐτὴ ἀποδείχτηκε—φαινομενικά—σωστὴ τὸ 1917. Πραγματικά, κοινωνικὴ βάση τῆς ὀκτωβριανῆς επανάστασης ἦταν ἡ εργατικὴ τάξη, ἀκολουθoύμενη ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ μάζα, καὶ καμιά ἄλλη κοινωνικὴ δύναμη δέν μπόρεσε, φαινομενικά, νὰ ἐκτοπίσῃ τὴν εργατικὴ τάξη ἀπὸ τὴν ἐξουσία: ὅπως θά δοῦμε, ἡ γραφειοκρατικὴ επανάσταση, τελευταία φάση τῆς διαρκoῦς επανάστασης στὴ Ρωσία, ἔγινε σιωπηλά παρρασκηνιακά (τὸ σωστότερο θά ἦταν νὰ ποῦμε: γραφειοκρατικά), έντελῶς ξένα πρὸς τὸ καθιερωμένο σενάριο τῶν «ρομαντικῶν» επαναστάσεων. Ἡ διαδικασία με τὴν ὁποία οἱ εργατικὲς ὀργανώσεις (σοβιέτ, συνδικάτα, κτλ) ἔχασαν τὸν ἔλεγχο τῆς ἐξουσίας πρὸς ὄφελος τῶν ὁμάδων ποὺ κατέτῃχαν τὰ κύρια πόστα μέσα στὴ γραφειοκρατικὴ ὀργάνωση τοῦ κόμματος, τοῦ κράτους, τῆς οικονομίας, κτλ., ἔγινε βαθμιαία καὶ μ' ἕναν τρόπο έντελῶς «ἀνεξάρτητο», ὅπως θά ἔλεγε ὁ Μάρξ, τόσο ἀπὸ τὴ θέληση ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ συνείδηση τῶν ἐνδιαφερομένων. Καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ὁ Τρότσκι εἶχε φαινομενικά δίκαιο νὰ πιστεύῃ ὅτι ἡ εργατικὴ επανάσταση ἦταν ἡ τελευταία φάση τῆς διαρκoῦς επανάστασης καὶ νὰ νομίζει ὅτι τὸ σημερινὸ «σοβιετικὸ» κράτος εἶναι πάντοτε ἕνα «εργατικὸ», ἀλλὰ ἀπλῶς γραφειοκρατικὰ «παραμορφωμένο» καὶ «ἐκφυλισμένο» κράτος.

“Αν, όμως, θεωρήσουμε τη δεύτερη μεγάλη επανάσταση της εποχής μας, την κινεζική, θά δούμε ότι η έργατική τάξη έπαιξε ένα μάλλον δευτερεύοντα ρόλο, ότι η έργατική επανάσταση αποτελεί μιá άπλή φάση μέσα στη συνολική διαδικασία της διαρκούς επανάστασης και ότι η κατάπνιξη της έργατικής εξέγερσης τό 1927—8 δέν εμπόδισε διόλου την επανάσταση ν’ áκολουθήσει την πορεία της. Κι’ όταν η Ιαπωνική εισβολή και η ύποδούλωση τών πιό ευφορών και πυκνοκατοικημένων περιοχών, όπως και άλλων σχεδόν τών άστικών κέντρων της Κίνας (1931—1933, 1937—1938), γκρέμισαν τό όπωσδήποτε άσταθές καθεστώς πού είχε προέλθει από είκοσι χρόνων έμφύλιο πόλεμο, καμιά από τίς τάξεις της άστικής κοινωνίας, *ούτε η άστική ούτε η έργατική*, δέν μπόρεσε νά άνασυγκροτήσει τίς δυνάμεις και νά έξακολουθήσει για δικό της λογαριασμό τη «διαρκή επανάσταση» πού ταυτιζόταν πιά με την «έθνική αντίσταση». Άλλά μέσα στους «θύλακους» πού σχηματίζονταν στο άγροτικό hinterland τοú έπίσημου κράτους και τών Ιαπωνοκρατούμενων περιοχών, και μάλιστα στις πιό πρωτόγονες και καθυστερημένες έπαρχίες, έμφάνιστηκε μιá νέα Ιστορική δύναμη, ένας νέος φορέας της «διαρκούς επανάστασης», πού δέν ήταν *ούτε η άστική ούτε η έργατική τάξη*: η κομμουνιστικά καθοδηγημένη και στρατιωτικά όργανωμένη *άγροτική μάζα*. Αύτη η άγροτική μάζα έπαιξε τόν κύριο ρόλο στην τελευταία φάση της διαρκούς επανάστασης πού δημιούργησε τό δεύτερο «σοσιαλιστικό» καθεστώς της εποχής μας. Και τά έρωτήματα πού έρχονται άμεσα στο νοú μποροúν νά διατυπωθοúν ως εξής :

Πώς είναι δυνατό δύο έντελώς διαφόρου τύπου επαναστάσεις νά καταλήξουν στη δημιουργία τοú ίδιου καθεστώτος; ‘Ο σοσιαλισμός μπορεί πραγματικά νά πραγματοποιηθεί έρήμην τοú προλεταριάτου από ένα στρατό άποτελούμενο βασικά από άγρότες; ‘Από ποú προέρχεται αύτη η ταυτότητα τών κοινωνικών άποτελεσμάτων δύο επαναστάσεων πού τις προκάλεσαν τόσο διάφορα αίτια και πού στηρίχτηκαν πάνω σέ τόσο διάφορες κοινωνικές δυνάμεις;

Στά έρωτήματα αυτά άπαντοúμε παρακάτω.

III. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

11. 'Από τὸν Hegel στὸν Marx

Ὁ Hegel, πού εἶναι ὁ πρῶτος πού ἔκανε μιὰ αὐστηρή, συστηματικὴ ἀνάλυση τῶν ἀντιφάσεων τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας (1), θεωροῦσε τὸ ἱμπεριαλιστικὸ φαινόμενο σάν ἓνα ὀργανικὸ ἀποτέλεσμα τῆς «*ιδιάζουσας στὴν ἀστική κοινωνία διαλεκτικῆς*» (2). Κι' αὐτὴ ἡ «διαλεκτικὴ», πού κορυφώνεται, κατὰ τὸν Hegel, μέσα στὴν κρίση ὑπερπαραγωγῆς, ὑποκατά- νάλωσης καὶ ἀνεργίας, πού μόνιμα ἀπειλεῖ τὴν ἀστική κοινωνία τὴν «*πιέζει νὰ βγεῖ ἔξω ἀπὸ τὸν ἐαυτὸ της*», τόσο γιὰ νὰ «*ζητήσει κατανα- λωτὲς*» καὶ «*ἀγαθὰ*», ὅσο καὶ γιὰ νὰ δώσει στους ὑποαπασχολούμενους ἢ ἀνέργους ἐργάτες μιὰ «*νέα διέξοδο*» (3).

Ὅταν ὁ Hegel ἔγραφε τὴ *Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου* (1820), ἡ μετανά- στευση στὴν Ἀμερικὴ ἦταν ἀκόμα ἐξαιρετικὰ περιορισμένη (143 000 μετα- νάστες στὴ δεκαετία 1821—1830) καὶ ἡ ἀποικιακὴ ἐξάπλωση τῶν δυτικοευ- ρωπαϊκῶν κρατῶν δὲν εἶχε πάρει ἀκόμα τὴν ὀλοκληρωμένη μορφή της. Καὶ μόνο τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Hegel μπόρεσε νὰ καταλάβει ὅτι αὐτὴ ἡ ἀναζήτησις μιᾶς «*νέας διέξοδου*» ἐπρόκειτο νὰ ἀποτελέσει μιὰ ἐξαι- ρετικὰ ἀποτελεσματικὴ ἀσφαλιστικὴ δικλείδα γιὰ τὴν ἀστική κοινωνία καὶ νὰ ἐξασθενήσει σημαντικὰ τοὺς ταξικοὺς ἀνταγωνισμούς, ἀρκεῖ γιὰ νὰ δώσει τὰ μέτρα τῆς «κοινωνιολογικῆς» ἰδιοφυΐας τοῦ Hegel. Γιατί, πρα- γματικά, ὅπως τὸ ἀναγνωρίζει καὶ ὁ μαρξιστὴς Fritz Sternberg, οἱ κατα- στροφικὲς προβλέψεις τοῦ *Κομμουνιστικοῦ Μανιφέστου* στηρίζονται ἐν μέρει πάνω σὲ μιὰ σημαντικὴ ὑποτίμησις τοῦ ρόλου πού ἐπρόκειτο νὰ παίξει ἡ μαζικὴ μετανάστευση στὶς Η.Π.Α. : 2 455 815 μετανάστες στὴν τριακονταετία 1820—1850, 2 600 000 στὴ μόνη δεκαετία 1850—1860. Καὶ στὶς δεκαετίες ἀπὸ τὸ 1860 μέχρι τὸ 1914, ἡ μετανάστευση στὶς Η.Π.Α. ἦταν κατὰ μέσον ὄρο πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ 1850—1860 (4).

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἤδη ἀπὸ τὸ 1858, ὁ Engels θεωροῦσε τὴν ἄνοδο τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου τῆς ἐργατικῆς τάξης σάν ἓνα ἀποκλειστικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ (5). Στὴν πραγματικότητα, ὅπως εἶδαμε σὲ μιὰ ἄλλη μελέτη (6), ἡ ἄνοδος τῶν ἐργατικῶν μισθῶν στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ τὴν Ἀμερικὴ ὀφείλεται σὲ ἄλλους, πολὺ οὐσιωδέ- στερους λόγους. Παρ' ὅλ' αὐτά, γιὰ τὸν Λένιν καὶ γιὰ τοὺς «ἀριστεροὺς» μαρξιστὲς (7), ἡ ἐξασθένιση τῶν ταξικῶν ἀγώνων, ἡ σταθεροποίηση τοῦ

1) Ἡδὴ τὸ 1805—6, ὁ Hegel ἔδινε μιὰ ἐκπληκτικὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ του εἰκόνα τῶν ἀντιφάσεων τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Βλ. *Realphilosophie*. Ἐπαντα ΧΧ, 232—3.

2) Hegel : *Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου* § 246.

3) Hegel : ἐνθ' ἄν. § 248.

4) Βλ. Fritz Sternberg : *Socialism and Capitalism on Trial* σελ. 62.

5) Βλ. τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Engels πρὸς τὸν Marx τῆς 7-10-1858.

6) Βλ. *Βιομηχανία καὶ κοινωνία* σελ. 28—30.

7) Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀποψη πού ὑποστηρίζει καὶ ὁ Sternberg στὸ βιβλίο του γιὰ τὸν Ἱμπεριαλισμό.

άστικοῦ καθεστώτος μετὰ τὴ λαίλαπα τοῦ 1848 καὶ ἡ ἐπικράτηση τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἀντιλήψεων ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες, ὀφείλονται πάντα στὰ «ὑπερκέρδη» ποὺ πραγματοποιεῖ ὁ καπιταλισμὸς μὲ τὸ μέσο τῆς «ἱμπεριαλιστικῆς ἐκμετάλλευσης».

Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ ζητήσουμε νὰ μάθουμε μέχρι ποῖο σημεῖο εἶναι σωστὴ αὐτὴ ἡ θεωρία. Ἄς ποῦμε, ὅμως, ὅτι ἀντίθετα πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς του, ποὺ δίνουν μιὰ τόσο ὑπερβάλλουσα σημασία στὶς κοινωνικὲς συνέπειες τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ⁽¹⁾, ὁ Μαρξ δὲν φαίνεται νὰ ἀπασχολεῖται ἰδιαίτερα εὐτε μὲ τὸ φαινόμενο τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ οὔτε καὶ γενικότερα μὲ τὸ φαινόμενο τοῦ ἐθνικισμοῦ. Κι' ἂν ὁ Μαρξ δὲν πῆρε καθόλου ὑπόψη του τὴν ἱστορικὴ σημασία αὐτῶν τῶν φαινομένων, εἶναι γιατί ἔβλεπε τὸν ἀστικό φιλελευθερισμὸ σὰν τὴν ἐνσάρκωση τῆς ζωντανῆς πραγματικότητος τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος.

12. Ὁ Μαρξ καὶ ὁ ἀστικὸς κοσμοπολιτισμὸς

Πολλὲς φορές, ὁ Μαρξ πῆρε τόσο κατὰ γράμμα τίς πιὸ οὐτοπικὲς διακηρύξεις τοῦ Cobden, ὥστε πίστεψε ὅτι τὸ θεωρητικὸ πρόγραμμα τῆς «Σχολῆς τοῦ Manchester» εἶχε γίνει ἤδη πραγματικότητα. Ἄν ὁ Cobden⁽²⁾ ἔλεγε ὅτι τὸ ἐμπόριο εἶναι ἡ «μεγάλη πανάκεια» ποὺ θὰ φέρει μιὰ «αἰώνια εἰρήνη σ' ὅλο τὸν κόσμο», ὁ Μαρξ καὶ ὁ Engels ἔγραφαν στὸ Μανιφέστο: «Τὰ ἐθνικὰ σύνορα καὶ οἱ ἐθνικοὶ ἀνταγωνισμοὶ ἐξαφανίζονται μόνο καὶ μόνο μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀστικῆς τάξης, τὴν ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου, τὴν παγκόσμια ἀγορὰ»⁽³⁾!

Τὸν ἴδιο ἀκριβῶς χρόνον ὅπου ἄρχιζε ὁ «αἰώνας τῶν ἐθνικοτήτων», καὶ ὅπου τὰ ἐργαστάσια Κιουρρ ἐγκαινιάζαν τὴν κατασκευὴ κανονίων ἐν σειρά γιὰ λογαριασμὸ τοῦ βασιλεῆ τῆς Πρωσίας, ὁ Cobden καὶ ἀκόμα περισσότερο ὁ Μαρξ πίστευαν ὅτι ἄρχιζε ὁ αἰώνας τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ! «Μὲ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς παγκόσμιας ἀγορᾶς, ἡ ἀστικὴ τάξη, λέει τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο, δίνει ἓνα κοσμοπολιτικὸ χαρακτήρα στὴν παραγωγή καὶ τὴν κατανάλωση ὅλων τῶν χωρῶν. Πρὸς μεγάλη ἀπελπισία τῶν ἀντιδραστικῶν, ἡ ἀστικὴ τάξη ἀπογύμνωσε τὴ βιομηχανία ἀπὸ κάθε ἐθνικὸ χαρακτήρα.»⁽⁴⁾! Στὴν πραγματικότητα, ὅπως ξέρουμε, ὄχι μόνο ἡ βιομηχανία δὲν ἔχασε τὴν «ἐθνικὴ της βάση», ἀλλὰ δέθηκε στὸ ἄρμα τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς προσφέροντας στὰ ἐθνικὰ κράτη ὅλον τὸ πολεμικὸ της ἐξοπλισμὸ καὶ παίρνοντας ὡς ἀντάλλαγμα ἀγορᾶς, προστασία καὶ ἄλλες «διεξόδους».

Στὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς ὅπου τὸν οὐνιβερσαλισμὸ τοῦ γαλλικοῦ 18ου

1) Καὶ σ' αὐτὸ δίδουν δίκαιο στὸν ἱμπεριαλιστὴ Cecil Rhodes, ποὺ πίστευε ὅτι ἡ ἀποικιακὴ ἐξάπλωση πρόκειται νὰ λύσει τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα.

2) Οἱ φράσεις τοῦ Cobden εἶναι παρμένες ἀπὸ τὸν Bertrand Russel Freedom and Organization, Κεφ. XIV.

3) Μαρξ: Die Frühschriften σελ. 545.

4) Μαρξ: ἐνθ' ἂν, σελ. 529.

αίωνα και τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, διαδέχτηκε ἡ ἔθνικὴ λογοτεχνία, ἡ ἔθνικὴ μουσικὴ καὶ οἱ ἄλλες πνευματικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ ἔθνικορομαντικοῦ κινήματος τοῦ 1848, ὁ Marx πίστευε ὅτι ἡ διεθνοποίηση τῆς ὑλικῆς παραγωγῆς πρόκειται σύντομα νὰ «ἀντανაკλαστεῖ» καὶ στὸν πνευματικὸ κόσμο: *«Ἡ ἔθνικὴ ἀποκλειστικότητα καὶ τὸ περιορισμένο ἔθνικὸ πνεῦμα χάνουν μέρα μὲ τὴ μέρα κάθε δυνατὴ ὑπαρξὴ καὶ πέρα ἀπὸ τὶς διαφορὰς ἔθνικὲς λογοτεχνίες διαμορφώνεται μιὰ πανανθρώπινη λογοτεχνία (1)*. Περιττεύει νὰ σχολιάσουμε αὐτόθι τοὺς εὐγενεῖς καὶ εὐσεβεῖς πόθους: ἡ ἐποχὴ τοῦ Kulturkampf, πού κορυφώθηκε στὸν πρῶτο παγκόσμιον πόλεμον, ἀποτελεῖ τὴν τραγικὴ τους διάψευση. Ἄλλ' αὐτὸ πού εἶναι ἀκόμα τραγικότερον, εἶναι ἡ ἴδια ἡ μοῖρα τοῦ Karl Marx πού, ἀπὸ ἀπόστολος τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ, μεταμορφώθηκε σὲ εἰδωλὸ ἑνὸς κράτους πού ὀδήγησε τὴν ἔθνικιστικὴ ψύχωση τοῦ Kulturkampf στὴν πιὸ παροξυστικὴ μορφή της (2).

Ἄλλ' ἂς ἀφήσουμε τὴ λογοτεχνία, τὸ Wishful thinking τοῦ Marx καὶ τὰ μακαρίζ τῆ λήξει «κουλτουρικὰ» οὐκάζια τῶν Στάλιν, Ζντάνωφ καὶ Σία, καὶ ἂς γυρίσουμε στὸν Cobden. Ὁ Cobden εὐχόταν νὰ δεῖ τὴ μέρα ὅπου «ἡ Ἀγγλία δὲν θὰ κατέχει οὔτε ἓνα ἐκτάριο γῆς στὴν ἡπειρωτικὴ Ἀσία» (1), γιατί πίστευε ἀκράδαντα ὅτι «εἰ μεσαῖες τάξεις τῆς Ἀγγλίας δὲν ἔχουν παρὰ μόνο ἓνα συμφέρον: τὴ διατήρηση τῆς εἰρήνης» καὶ τὴν ἀνάπτυξη «κανονικῶν ἐμπορικῶν σχέσεων». Στὴν πραγματικότητα, ὁ φιλειρηνισμὸς τοῦ Cobden ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες αἰτίες τῆς πολιτικῆς του ἐκμηδένισης ὕστερα ἀπὸ τὸν ἑξαλλοσωβινισμὸ πού ἐπικράτησε στὴν Ἀγγλία μὲ τὸν πόλεμον τῆς Κριμαίας. Κι' ἄν κάποιον ἀξία ἀποδείχτηκε ἐπιρρεπὴς στὴ χυδαία μαγεία τοῦ «Τζινγκοῖσμοῦ»:

We have the ships and the men

And have the money, too,

αὐτὴ εἶναι ἀκριβῶς ἡ μεσαία τάξη, πού πάνω της στήριξε τὶς ἐλπίδες τοῦ ὁ Cobden.

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ὁ «ρεαλιστὴς» Marx ὄχι μόνο συμμεριζόταν τὶς αὐταπάτες τοῦ Cobden, ἀλλὰ καὶ τὶς θεωροῦσε σὰν μιὰ ἤδη καταστημένη πραγματικότητα. Νὰ τί ἔγραφε τὸ 1852:

«Οἱ Tories, οἱ Whigs, οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Peel (...) ἀνῆκουν λίγο ὡς πολὺ σὸ παρελθόν. Τὸ κόμμα πού ἀντιπροσωπεύει ἐπίσημα τὴ σύγχρονον ἀγγλικὴ κοινωνία, τὴν Ἀγγλία πού κυβερνάει τὴν παγκόσμια ἀγορὰ, εἶναι οἱ ὄπαδοὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν συναλλαγῶν (οἱ μαντζεστεριανοί, οἱ μεταρρυθμιστὲς τοῦ Κοινοβουλίου καὶ τῶν δημόσιων οἰκονομικῶν). Αὐτοὶ ἀντιπροσωπεύουν τὰ πῶς συνειδητὰ στρώματα τῆς ἀστικῆς τάξης, τὸ βιομηχανικὸ κεφάλαιο, πού ζητᾷ νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὴν κοινωνικὴ του δύναμη σὰν πολιτικὴ δύναμη γιὰ νὰ συντρίψει τὰ τελευταῖα περήφανα λείψανα τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας (...). Μὲ τὸν ὄρον ἐλευθερία τῶν

1) Marx: ἔθν. ἀν.

2) Ἄν παραβληθοῦν μὲ τὴ βαρβαρικὴ ὑπεροψία καὶ μέθη» τῆς σωβινιστικῆς προπαγάνδας τοῦ Ζντάνωφ, ἡ ἀντιδυτικὴ ἰδεολογία καὶ ὁ μεσσιανισμὸς τῶν παλαιῶν σλαυοφίλων μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σὰν ἓνα ὑπόδειγμα κοσμοπολιτισμοῦ.

συναλλαγών, έννοούν την άπόλυτη έλευθερία κινήσεων του κεφαλαίου, την *έλευθέρωση του κεφαλαίου άν' όλα τα πολιτικά, έθνικά και θρησκευτικά δεσμά*. *Η βουσιλεία με τή βάρβαρή της μεγαλοπρέπεια δέν είναι γι' αυτούς παρά μία *μη παραγωγική δαπάνη* (1). *Τό Έθνος μπορεί νά παράγει και νά έμπορεύεται χωρίς βασιλεία*, συνειπώς: κάτω ό θρόνος (2). Τά προνόμια τής άριστοκρατίας, ή βουλή τών λόρδων: περιττές δαπάνες. *Ο *μόνιμος τακτικός στρατός: περιττές δαπάνες* (3). *Οί άπ' ικ'ές: περιττές δαπάνες* (sic)... *Οί έθνικοί πόλεμοι: περιττές δαπάνες*. Γιατί θά κοστίζει πολύ λιγότερο στήν Άγγλία νά έκμεταλλεύεται ειρηνικά τά ξένα Έθνη...» (4).

Αυτές οι φράσεις έχουν κάτι τό συμπαθητικό με τή συγκινητική τους άφέλεια και τήν υπέρμετρή τους αισιοδοξία. Άπό τήν άλλη μεριά, ρίχνουν ένα άπλετο φώς πάνω στήν «οικονομική έξήγηση τής ιστορίας», τήν πηγή της όπως και τόν περιορισμένο χαρακτήρα τών ιστορικών φαινομένων πού μπορεί νά «έξηγήσει». Γιατί πραγματικά, λίγα χρόνια άργότερα και ιδιαίτερα άπό τό 1874, πού ό Ντισραέλι πήρε τήν έξουσία, ή άγγλική ίμπεριαλιστική έξάπλωση γνώρισε μία λαμπρή έποχή: ή στέψη τής Βικτωρίας αυτοκράτειρας τών Ίνδιων (1877), ή προσάρτηση τής Μαλαισίας και τής Βιρμανίας στήν Άσία, ή κατάκτηση τής Αιγύπτου, τής Κύπρου, του Σουδάν, τής Κένιας και όλης τής Νότιας Άφρικής, ή κατάκτηση τής Ίνδοκίνας και τής Βόρειας Άφρικής άπό τούς γάλλους, ή κατάκτηση του Τουρκεστάν και του Καυκάσου άπό τούς Ρώσους, ή μοιρασιά τής Άφρικής άνάμεσα στις μεγάλες εύρωπαϊκές δυνάμεις... , ήταν ή άπάντηση του 19ου αιώνα στις φιλελευθερομαρξιστικές αντίλήψεις για τις «άποικίες — περιττά έξοδα»!

Trades fall ws the flag, τό έμπόριο άκολουθεί τή σημαία, λένε οι συμπατριώτες του Cobden για νά δείξουν ότι ή κρατική δύναμη και ή πολιτική έξάπλωση (τά «περιττά έξοδα» πού τόσο περιφρονούσε ό «οικονομισμός» του Adam Smith και του Marx!) άνοίγουν τό δρόμο στήν οικονομική έξάπλωση. Άντίθετα πρós τις προσδοκίες του *Μανιφέστου*, ή βαρεία βιομηχανία δέν έπρόκειτο καθόλου νά χάσει τήν «*έθνική βάση της*», όχι μόνο γιατί ή ίδια της ή ανάπτυξη έξηριότατο και προσδιοριζόταν άπό τήν πολιτική δύναμη και ίμπεριαλιστική έξάπλωση του κράτους, αλλά και γιατί αυτή ή ίδια ή πολιτική δύναμη και στρατιωτική προετοιμασία του κράτους δέν μπορούσε πιά παρά νά στηρίζεται στη βιομηχανοποίηση τής έθνικής οικονομίας. Κι' άν ή βαρεία βιομηχανία μεταμορφώθηκε τόσο γρήγορα σε ένα πειθήνιο όργανο τής έξαπλωτικής πολιτικής του κράτους, αυτό όφείλεται και σε ένα παράγοντα πού ή μαρξιστική ίδεολογία, με τις

1) Ο Marx παίρνει άπό τόν Adam Smith αυτή τήν έννοια τών μη παραγωγικών έξόδων (βλ. έπίσης Theorien über den Mehrwert, έκδ. Dietz 1, 389 και 1 404) και τής δίνει μία τόσο άπόλυτη σημασία, ώστε, στα νεανικά του έργα, όλες οι μη-οικονομικές δραστηριότητες του άνθρώπου παρουσιάζονται σαν «ίδεολογικές» (μη-ουσιώδεις, άπαιτητές), έτσι πού ή «άύστηρά οικονομική όργάνωση» του κομμουνιστικού μέλλοντος θεωρείται σαν μία συμφιλίωση του άνθρώπου με τήν άληθινή του «ουσία» και σαν μία «έπιστροφή» του άνθρώπου στή μόνη σθενητική άνθρώπινη μορφή ύπαρξης.

2) Gesammelte Schriften von Karl Marx, Marx und F. Engels 1852-1862 (έκδ. Dietz 1917) I, 6 κ. έ.

διακηρύξεις της για τὸ κεφάλαιο «*ποῦ δὲν ἔχει πατρίδα*» καὶ τὸν «*προλεταριακὸ διεθνισμό*», τὸν εἶχε ἀποφασιστικά ὑποτιμήσει ἢ ἀγνοήσει: ἐνόησε τὴν ὄψη τὸ ἔδωσε στὸν *ἐθνικισμό* ἢ *δημοκρατικὴ* ἐπανάσταση καὶ γενικά ἢ ἀνοδος τῶν *μαζῶν* στὸ ἱστορικὸ προσκήνιο.

13. Δημοκρατία καὶ ἐθνικισμός

Εἶναι γνωστὴ ἡ φράση τοῦ Goethe γιὰ τὴ μάχη τοῦ Valmy: «*Ἀπὸ σήμερα ἀρχίζει μία νέα ἐποχὴ τῆς παγκόσμιας ἱστορίας...*». Καὶ πολὺ εὐκόλα καταλαβαίνουμε τὴ σοβαρότητα μὲ τὴν ὁποία ἀκούστηκε αὐτὸ τὸ τελικὸ *Ihr Könut Sagen, Ihr seyd dabei gewesen* (1). Γιατί, γιὰ πρώτη φορά στὴ νεώτερη ἱστορία, νικοῦσε ὄχι ἀπλῶς ἕνας στρατός, ἀλλὰ ἕνα *καθεστῶς* ποῦ εἶχε κατορθώσει νὰ διοχετεύσει πρὸς τὸ μέτωπο ὅλο τὸ δυναμισμό, τὸ πάθος καὶ τὸν ἐνθουσιασμό ἐνὸς παράγοντα ἀγνώστου ὡς τὰ τότε—ἐνὸς παράγοντα ποῦ ἐπρόκειτο νὰ δώσει νέες διαστάσεις στὴν ἱστορία: τῆς *μάζας*.

Ὅλα τὰ καθεστῶτα ποῦ ἤξερε ὁ Goethe, στηρίζονταν πάνω στὴν ἀπόλυτη ἀδράνεια καὶ παθητικότητα ἢ, καλύτερα, στὴν ἀνυπαρξία τῶν *μαζῶν*. Ἡ κλειστὴ, ἱεραρχημένη ἀπὸ τὰ πάνω, ἀύστηρὰ κλιμακωμένη καὶ ρυθμισμένη ἀπὸ τὸ στῦλ τῆς Αὐλῆς κοινωνία τοῦ ancien régime δὲν ἄφηνε στὶς *μάζες* κανένα περιθώριο ἱστορικῆς δράσης, καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἢ κλασικιστικὴ τῆς συγκρότηση καὶ καλλιέργεια ἦταν ὀλοκληρωτικὰ ἀσυμβίβαστη μὲ τὶς ἐξωλογικές, ἄς ποῦμε «*ρομαντικές*» ἢ «*μυθικές*» δυνάμεις ποῦ κινοῦν τὴ *μαζικὴ* ψυχὴ.

Ἄν, στὶς εἰρηνικὲς περιόδους, οἱ *μάζες* δὲν εἶχαν νὰ διαλέξουν πρὸς ἀνάμεσα στὴ βουβὴ ὑποταγὴ καὶ τὴν ἄγωνα ἀνταρσία, στὶς πολεμικὲς περιόδους, ἡ παρουσία τους ἦταν ἐξίσου ἀνύπαρκτη. Μετὰ τὴν ἐξαφάνιση τῶν μεσαιωνικῶν πολιτοφυλακῶν καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν θρησκευτικῶν πολέμων, οἱ *μαζικοὶ* στρατοὶ ἐξαφανίστηκαν καὶ τὴ θέση τους τὴν πήραν οἱ μόνιμοι ἐπαγγελματικοὶ στρατοὶ τῆς συγκεντρωτικῆς μοναρχίας.

Τίποτε, ἴσως, δὲν ἐκφράζει τόσο ἄμεσα τὸ πνεῦμα τοῦ ancien régime ἀπὸ τὴν προσπάθειά του νὰ «*ἐξευγενίσει*» τὸν πόλεμο, νὰ ἐξαφανίσει δηλαδὴ κάθε πάθος ἀπὸ τὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ νὰ τὶς ὑποβάλλει στὸς ἴδιους κανόνες τῆς αὐλικῆς ἐθιμοτυπίας ποῦ ρύθμιζαν κι' ὅλες τὶς ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς (2). Ἡ τόσο σύμφωνη μὲ τὸ φεουδαρχικὸ πνεῦμα περιφρόνηση τοῦ πεζικοῦ (3) εἶχε μεταμορφώσει

1) «*Καὶ μπορεῖτε νὰ πεῖτε ὅτι παρευρεθήκατε...*»: Goethe *Campagne, in Frankreich, den 19 bis 22 September 1792.*

2) Βλ. σχετικὰ τὴν ἐξαιρετικὴ μελέτη τοῦ Roger Caillois: *Guerre et démocratie.*

3) Στὸς φεουδαρχικοὺς πολέμους, οἱ ἱππότες δὲν ξεχώριζαν κἀν τοὺς δικούς τους στρατιῶτες ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς. «*Ἔτσι, στὸν Froissart, ὁ Φίλιππος ὁ β' διατάζει τοὺς ἱππότες νὰ κάνουν ἕναν ἐλιγμὸ σκοτώνοντας τοὺς ἴδιους τοὺς στρατιῶτες: Or tût, tuez toute cette ribaudaille car ils nous empêchent la voie sans raison.*».

τούς στρατιώτες τοῦ ἀνκίεν ρέγιμε σὲ «βαλέδες»⁽¹⁾ πού, στὴ Γαλλία π.χ., φοροῦσαν, μέχρι τὶς μεταρρυθμίσεις τοῦ Λουνοίς, τὴ «λιβρέα» τοῦ συνταγματάρχη τους. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, οἱ περρουκοφόροι στρατιωτικοὶ τοῦ ἀνκίεν ρέγιμε εἶχαν κατορθώσει νὰ ἐξαφανίσουν σχετικὰ τὴν ἀγριότητα τοῦ πολέμου καὶ νὰ περιορίσουν στὸ minimum τὶς καθαυτὸ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις: Ἡ περίφημη πρόσκληση «Tirez les premiers, Messieurs les Anglais», πού ὑποτίθεται ὅτι ἀκούστηκε στὴ μάχη τοῦ Fontenoy, εἶναι τόσο χαρακτηριστικὴ ὅσο καὶ ἡ ἐντολὴ τοῦ Maréchal de Saxe: «Je ne suis point pour les batailles, surtout au début d'une guerre. Je suis persuadé même qu'un habile général pourra la faire toute sa vie sans s'y voir obligé!»⁽²⁾. Μαζὶ μ' αὐτά, ὁ καθαρά μισθοφορικὸς χαρακτήρας τῶν στρατῶν, ἐπέτρεπε στοὺς λαοὺς, ὅπως λέει ὁ Voltaire στὶς τελευταῖες παραγράφους τοῦ *Essai sur les moeurs*,

«νὰ μὴν ἀνακατεῦνται διόλου στοὺς πολέμους πού κάνουν οἱ αὐθέντες τους: πολὺ συχνὰ οἱ πολιορκημένες πόλεις περνᾶν ἀπὸ τὴ μιὰ ἐξουσία στὴν ἄλλη, χωρὶς αὐτὸ νὰ κοστίζει τὴ ζωὴ οὔτε ἐνὸς ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς: τὴν ἐξουσία τὴν ἐξαγοράζει αὐτὸς πού ἔχει τοὺς περισσότερους στρατιῶτες, τὰ περισσότερα κανόνια καὶ τὰ περισσότερα χρήματα»

Σήμερα, πού ὄλη ἡ ζωὴ μας εἶναι προσδιορισμένη ἀπὸ τὸν ὀλοκληρωτικὸ χαρακτήρα τῆς πολιτικῆς ὅπως καὶ τοῦ πολέμου, μᾶς εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο νὰ συλλάβουμε τὶς πραγματικὲς διαστάσεις αὐτοῦ τοῦ κόσμου χωρὶς μάζα πού γκρεμίστηκε σάν ἕνας χάρτινος πύργος: μὲ τὶς κανονίες τοῦ Valmy. Γιατὶ ἡ βαθύτερη σημασία τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασης δὲν περιορίζεται στὸ ἀθάνατο μήνυμα τῆς ἐλευθερίας καὶ στὴν ἀναγγελία τοῦ κράτους τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἡ μαζικὴ κινητοποίηση, ἡ *levée en masse*, πού πραγματοποιήσε ἡ ἐπανάσταση, σήμανε ἐπίσης κάτι ριζικὰ βαθύτερο ἀπὸ τὴν ἀνατροπὴ τῆς παλιᾶς πολεμικῆς τεχνικῆς τῆς θεμελιωμένης πάνω στὴν «μπαρόκ» ἐθιμοτυπία μιᾶς παρτίδας *jeu de raime* ἀνάμεσα σὲ δύο ἀντίπαλους βασιλιάδες. Ὅταν στὸν περίφημο λόγο του «Sur la réquisition civique de tous les Français pour la défense de la patrie», ὁ Barère ἔβαλε τὶς βάσεις τοῦ μοντέρνου ὀλοκληρωτικοῦ πολέμου⁽³⁾, ὁ ὄγκος, ἡ μαζικὴ δύναμη καὶ τὸ πάθος τῶν ἀγύμναστων *sans-culottes* ἐπρόκειτο νὰ συντρίψει τοὺς πειθαρχημένους, γυμνασμένους ἀλλὰ ψυχικὰ οὐδέτερους στρατοὺς τοῦ ἀνκίεν ρέγιμε.

1) Ἡ γαλλικὴ λέξη *fantassin* καὶ *infanterie* βγαίνει ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴ *fante* πού σημαίνει τὸν ὑπρέτη τοῦ ἀξίωματικῶς.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Στρατάρχη Foch: *Les principes de la guerre*, 1903, σελ. 27. Ὁ Foch ὀρίζει τοὺς πολέμους τοῦ ἀνκίεν ρέγιμε σάν «Πολέμους ἐλιγμῶν *χωρὶς μάχης*» (Αὐτ. σελ. 26).

3) *Que voulez-vous? ρωτοῦσε ὁ Barère στὴ συνεδρίαση τῆς 23 8 1793 τῆς Ἐπιτροπῆς Κοινῆς Σωτηρίας, un contingent? Le contingent de la France pour sa liberté comprend toute sa population, toute son industrie, tous ses travaux, tout son génie... Publiions une grande vérité: la liberté est devenue créancière des tous les citoyens; les uns lui doivent leur industrie, les autres leur fortune, ceux-ci leurs conseils, ceux-là leurs bras; tous lui doivent le sang qui coule dans leurs veines».*

14. Δημοκρατία και πόλεμος

Ὁ Ἡρόδοτος εἶχε ἤδη παρατηρήσει (V, 78) ὅτι ἡ πολεμικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἓνα ἀποτέλεσμα τῆς δημοκρατικῆς ἐπανάστασης. Γιατὶ «κατεχόμενοι μὲν ἐθελοκάκεον ὡς δεσπότη ἐργαζόμενοι, ἐλευθερωθέντων δὲ αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτῷ προεθυμέετο κατεργάζεσθαι». Κι' αὐτὸ τὸ πόσο «*χρῆμα σπουδαῖον*» εἶναι ἡ «*ἰσηγορίη*», τὸ ἤξερε καὶ ὁ Μακκιαβέλλι στὴν αὐγὴ τῶν νεώτερων χρόνων: ἔτσι πίστευε ὅτι οἱ «*ἔνοπλοι λαοὶ*» εἶναι πολὺ πολεμικότεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους (1) καὶ θεωροῦσε τὸν ἑλβετικὸ στρατὸ σὰν ἓνα ἰδιαίτερα ἐπιφόβο στρατό, γιατί ἡ Ἑλβετία «*εἶναι μιὰ δημοκρατία πού ἐπιπλέον εἶναι ὀπλισμένη ὅσο κανένας ἄλλος λαὸς καὶ ὅσο κανένας ἄλλος ἡγεμῶν*» (2).

Τὸ μένος μὲ τὸ ὁποῖο οἱ ἑλβετοὶ πολῖτες—στρατιῶτες συνέτριψαν τοὺς φεουδαρχικοὺς ἀντιπάλους τους στὴ μάχη τοῦ Morat (1476) ἐπρόκειτο νὰ ξαναφανερῶθεϊ σὲ ἓνα ἀπὸ κάθε ἄποψη ἀνώτερο ἐπίπεδο στοὺς *ἐθνικοὺς στρατοὺς* πού δημιούργησε ἡ δημοκρατικὴ ἐπανάσταση τοῦ 19ου αἰώνα. Κι' ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Foch σχολίαζε στίς παραμονές τοῦ πρώτου πολέμου (1903) τὴ φράση τοῦ Goethe γιὰ τὴ «νέα ἐποχὴ» πού ἄρχισε στὸ Valmy, εἶναι ἀπόλυτα χαρακτηριστικὴ: «*Μιὰ νέα ἐποχὴ ἀνοίγει, ἡ ἐποχὴ τῶν ἐξαλλων ἐθνικῶν πολέμων* (aux allures déchâînées), πού ἐπρόκειτο νὰ χρησιμοποιήσουν σὰν πολεμικὰ μέσα ὅλα τὰ ἐφόδια τοῦ ἔθνους (...) καὶ νὰ κινητοποιήσουν τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη, δηλαδὴ παράγοντες δύναμης πού ὡς τὰ τότε εἶχαν μείνει ἀνεκμειάλλευτοι» (3).

Ὁ Foch ὑποσημειώνει ὅτι αὐτοὶ οἱ πόλεμοι, πού γινόντουσαν ὄχι πιά μὲ τὰ ὄπλα τῶν μισθοφόρων ἀλλὰ «μὲ τὴν καρδιά τῶν στρατιωτῶν», δηλαδὴ μὲ ἓνα τρόπο «*farouche et tragique*», δὲν μποροῦν νὰ παραβληθοῦν παρὰ μόνο μὲ τοὺς «*θηρσκειτικούς πολέμους*», γιατί οἱ «*πόλεμοι πού γίνονται γιὰ τίς ἰδέες προξενοῦν τίς πιὸ βίαιες συγκρούσεις*».

Οἱ σύγχρονοι τῶν ναπολεόντειων μαχῶν δὲν παρέλειψαν νὰ διαμαρτυρηθοῦν γιὰ τὸν ὀπισθοδρομικὸ χαρακτήρα αὐτῆς τῆς νέας «*ρομαντικῆς*» τέχνης πού μεταμόρφωνε τὰ πεδία τῶν μαχῶν σὲ μιὰ νέα διέξοδο τοῦ ἀπωθημένου ἀπὸ τοὺς ἄλλους τομεῖς θηρσκειτικοῦ φανατισμοῦ. Ὁ Joseph de Maistre νοσταλγοῦσε τοὺς πολέμους τοῦ ancien régime, πού στηριζόντουσαν πάνω στὴν ψυχικὴ οὐδετερότητα τῶν ἐθνῶν καὶ δὲν σήμαιναν ποτὲ οὔτε μιὰ ἐθνικὴ ἥττα οὔτε μιὰ ἐθνικὴ νίκη (4). Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Chateaubriand, πού ζητοῦσε νὰ ξαναγυρίσουμε στὴν προναπολεόντεια καὶ προεπαναστατικὴ «*τέχνη τῶν ὑπομονητικῶν ἐλιγμῶν πού ἐξοικονομοῦν τοὺς ἀνθρώπους καὶ δὲν κοστίζουν παρὰ μόνο χρόνο*» (5). Ὅσο γιὰ

1) Μακκιαβέλλι: Γύρω ἀπὸ τὴν πρώτη Δεκάδα τοῦ Τίτου· Λίβιου, II, 12.— Ἄπαντα (ἐκδ. Pléiade) σελ. 545.

2) Ἐπιστολὴ τῆς 20·12·1514 στὸν Francesco Vettori, Ἄπαντα σελ. 1447.

3) F. Foch: ἐνθ. ἀν. σελ. 28—29.

4) J. de Maistre: Soirées de Saint Petersburg, 7ος διάλογος.

5) F.-R. de Chateaubriand: Mémoires d'Outre-Tombe, XX, 10. Ἐκδ. Pléiade, I, 772—773.

τόν Volney, πού είχε ζήσει από κοντά τις μεγάλες στιγμές της levée en masse, ή άφύπνιση τοῦ έθνικισμοῦ κινδύνευε νά ξαναρρίξει τήν Εὐρώπη στή βαρβαρότητα τοῦ φανατισμοῦ καί τῆς ὠμῆς βίας. «Après nous être affranchis du fanatisme juif, écrivait le Volney στις Leçons d' Histoire, repoussons ce fanatisme vandale ou romain, qui, sous des dénominations politiques, nous rétrace les fureurs du monde religieux, repoussons cette doctrine sauvage, qui, par la résurrection de haines nationales, ramène dans l' Europe policée les mœurs des hordes barbares» (1).

Πραγματικά, ή έννοια τοῦ «περιούσιου λαοῦ» καί ή μεσσιανική προσδοκία τῆς οἰκουμενικῆς του επικράτησης, ὅπως καί ή μαγεία τῆς Dea Roma, ξανάπαιρναν σάρκα καί ὄστᾶ μέ τήν έθνικιστική ἰδεολογία. Ἄλλά ὁ «Κύριος τῶν δυνάμεων» πού ἔδινε στό «Ἔθνος» τήν έπιτακτική έντολή τῆς άνεξαρτησίας καί τήν έπαγγελία τῆς κυριαρχίας, δέν ἦταν πιά ὁ ζηλότυπος καί τιμωρός Θεός τοῦ Ἰσραήλ (2), ἀλλά ή «Κυριαρχία τοῦ Λαοῦ» πού μέ τήν καθολική ψήφο μεταμόρφωνε τό κάθε ἄτομο σέ έλευθερο μέ τοχο τῆς έξουσίας καί μέ τήν ὑποχρεωτική θητεία μεταμόρφωνε τόν κάθε πολίτη σέ στρατιώτη τοῦ Ἔθνους.

Ἡ έμφάνιση μιᾶς τάξης σάν τήν άστική, μιᾶς τάξης δηλαδή πού ἀπό τήν ἴδια της τῆ φύση λειτουργεῖ σέ μιᾶ ὑπερτοπική, έθνική κλίμακα, ἔπαιξε ἕνα κύριο ρόλο στήν «άφύπνιση» ή μάλλον στή δημιουργία τῆς έθνικῆς συνειδήσης καί προσδιόρισε τά πλαίσια μέσα στά ὁποῖα ἀναπτύχθηκε ή «έθνική» δραστηριοποίηση τῶν μαζῶν. Ἄλλά καί ὁ ρόλος τοῦ μοντέρνου βιομηχανικοῦ καί μαζικοῦ πολέμου ἦταν έξίσου ἀποφασιστικός. Ὅταν ή Γαλλική έπανάσταση καί οἱ ναπολεόντειοι πόλεμοι ἔδειξαν τήν ἀποφασιστική σημασία τῆς μαζικῆς κινητοποίησης, γκρεμίστηκε αὐτή ή ἴδια ή βάση τοῦ ancien régime: ή ἱστορική παθητικότητα τῶν μαζῶν. Κι' ἀπ' αὐτή τήν άποψη, ή φράση τοῦ Chateaubriand: «En menant la France à la guerre, on a appris à l' Europe à marcher» (3), εἶναι πράγματι προφητική. Γιατί οἱ πόλεμοι αὐτοί ἔδειξαν ὅτι τό καθεστῶς πού δέν έχει

1) Ἀναφέρεται ἀπό τόν Α. J. Toyabee: A Study of History (4η έκδ.) IV, 161.

2) Ἄλλά δέν θά έπρεπε νά ὑποτιμήσουμε τήν επίδραση τῆς ἐβραϊκῆς ἔσχατολογίας πάνω στή διαμόρφωση τῆς ἱστορικῆς συνειδήσης τῆς «νέας ἐποχῆς»: Ὁ «περιούσιος λαός», τό «ἔθνος ἄγιον» καί τό «βασιλεῖον ἱεράτευμα» γιά τά ὁποῖα μιᾶν οἱ Γραφεῖς πέρνουν πιά μιᾶ πιά «έγκόσμια» (laïque) ὄψη, καί σημαίνουν: στόν Hegel, τόν ἐκάστοτε «φορέα τοῦ Weltgeist», τό «κοσμοϊστορικό ἔθνος» πού ἔνσαρκώνει ἕνα τόσο ἀπόλυτο δίκαιο» ὥστε ἀφαίρει ἀπ' ὅλα τά ἄλλα ἔθνη τόσο τῆ δύναμη ὅσο καί τό «δικαίωμα» τῆς αντίστασης (βλ. τήν § 347 τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου): στόν Marx, τόν ἐκάστοτε φορέα τῆς «ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων» (χτές οἱ ἄστοι, σήμερα οἱ προλετάριοι) στό ρατσισμό, τό «λαῶ τῶν κυρίων»: στόν πολυσεβικισμό, τό «πρωτοποριακό κόμμα». Πίσω ἀπ' ὅλες αὐτές τίς μεταμφιέσεις, ὁ «περιούσιος λαός» κρατάει τήν ἴδια πάντοτε μυθική αἰγλή καί τό ἴδιο πάντοτε ἀπόλυτο δικαίωμα» ὑποταγῆς ή έξόντωσης τῶν «ἀπίστων», τῶν «ξεπερασμένων», τῶν «ἀντιδραστικῶν», τῶν «ἀλλοφύλων» ή τῶν «ἐξωκομματικῶν», πού τοῦ ἔδινε ή «παλαιά διαθήκη» μέ τό Θεό τῆς ἱστορίας...

3) Chateaubriand: ἔνθ' ἀν.

μαζί του τις μάζες ή που δεν έχει την πολιτική και οικονομική δύναμη να τις κινητοποιήσει, είναι ιστορικά καταδικασμένο.

Ένας στοιχειώδης παραλληλισμός των ναπολεόντειων πολέμων με τους σημερινούς, μπορεί να μας δώσει το μέτρο της ραγδαίας ανόδου του μαζικού παράγοντα. Τελειώνοντας το μεγάλο βιβλίο του για τον πόλεμο, ο Karl von Clausewitz μας δίνει ορισμένες πληροφορίες για την αριθμητική δύναμη των ευρωπαϊκών κρατών της μεταναπολεόντειας περιόδου, που δεν μπορούν παρά να μας καταπλήξουν. Το πρόβλημα που θέτει ο Clausewitz, είναι το αν οι ενωμένες στρατιωτικές δυνάμεις της Αυστρίας, της Πρωσίας, των υπόλοιπων γερμανικών κρατών, των Κάτω Χωρών και της Αγγλίας μπορούν να έξουδετερώσουν μια ένδεχόμενη γαλλική επίθεση. Κατά τους υπολογισμούς του Clausewitz (1), όλες αυτές οι χώρες μαζί — χωρίς τις εξευρωπαϊκές τους κτήσεις — είχαν ένα πληθυσμό 75 εκατομ. κατοίκων, ενώ η Γαλλία είχε ένα πληθυσμό 30 εκατομ. κατοίκων. Από την καθαρά ποσοτική άποψη, η ασφάλειά τους κατοχυρωνόταν από τις στρατιές που μπορούσαν να παρατάξουν και που περιλάμβαναν 250 000 αυστριακούς, 200 000 πρώσους, 150 000 άλλους γερμανούς, 75 000 όλλανδούς και 50 000 άγγλους, γιατί, λέει ο Clausewitz, ποτέ η Γαλλία δεν μπόρεσε να παρατάξει ένα τόσο μεγάλο στρατό.

Αυτοί οι αριθμοί που αντιπροσώπευαν το maximum της πολεμικής προσπάθειας των ευρωπαϊκών χωρών τον καιρό του Μ. Ναπολέοντα, ήταν ασύλληπτοι για τους ανθρώπους του 18ου αιώνα και είναι άσημαντοι για μας. "Αν η όργανωση, ο εξοπλισμός και ο ανεφοδιασμός μιας στρατιάς πάνω από 725 000 άνδρες ξεπερνούσε τις δυνατότητες μιας βιομηχανικά ακόμα ανεξέλικτης χώρας, όπως η Γαλλία του Μ. Ναπολέοντα με τα 30 εκατομ. κατοίκους της, η βιομηχανική εξέλιξη έκανε δυνατή μια πολεμική κινητοποίηση των μαζών άνευ προηγουμένου στην ιστορία: ένα αιώνα μετά το Ναπολέοντα, ο γαλλικός πληθυσμός ήταν μόνο κατά 10 εκατομ. ανώτερος (39,2 εκατομ. το 1910), αλλά η Γαλλία κινητοποίησε στον πόλεμο του 1914—18 πάνω από 5 εκατομ. στρατιώτες (2)!

Το «Έθνικό Κράτος» γινόταν πιά ο φρουρός της έθνικης ανεξαρτησίας και ο φορέας των «έθνικων πεπρωμένων», έτσι που κάθε πολεμική προσβολή αυτής της έθνικης άκεραιότητας επρόκειτο να θέσει σε δοκιμασία όχι πιά, όπως πρίν, τη δύναμη του μονάρχη, αλλά αυτή την ίδια την οικονομική, πολιτική και ψυχολογική συγκρότηση του έθνους κι' αυτά τα ίδια τα θεμέλια της καθεστωτικής νομιμότητας.

15. Έθνική, καθεστωτική και επαναστατική κρίση

Ο Hegel, που είχε μελετήσει από κοντά τις αιτίες της συντριβής των αναχρονιστικών γερμανικών κρατών από το Μ. Ναπολέοντα, έδινε

1) Karl von Clausewitz : Vom Kriege (Vier Falken Verlag) σελ. 553.

2) Στο 2ο παγκόσμιο πόλεμο επιστρατεύθηκαν συνολικά 93 εκατομ. άνθρωποι...

μιά ιδιαίτερη σημασία στις «διαλεκτικές» σχέσεις, που συνδέουν τις πολεμικές δοκιμασίες ενός έθνους με την κρατική του ύπσταση.

Τό έθνος είναι για τόν Hegel ένας ζωντανός οργανισμός, τό «*έργο όλων τών ατόμων καί τοῦ καθενός ατόμου*». Ἀλλά κάτω ἀπό τίς συνθήκες τῆς μοντέρνας καπιταλιστικῆς κοινωνίας, ἡ ὀργανική ἐνότητα τοῦ ἔθνους φαίνεται σάν νά διαλύεται μέσα στόν ἀτομικισμό καί τήν «*πάλη τών ιδιωτικῶν συμφερόντων ὀλων ἐναντίον ὀλων*» (1), πού κυριαρχοῦν στίς εἰρηνικές περιόδους. Τό έθνος, μέ τή συγκεκριμένη σημασία πού τοῦ ἔδωσε ἡ Γαλλική ἐπανάσταση καί ἡ νέα ἐποχή, δέν παρουσιάζεται ὅπως ἀληθινά εἶναι, δηλαδή σάν μιὰ ὀργανική ἐνότητα, παρά μόνο σέ «*ἐποχές ἐσωτερικῆς ἢ ἐξωτερικῆς κρίσης*» (2), καί ἡ ὀργανική αὐτή ἐνότητα δέν γίνεται αἰσθητή παρά μόνο στό μέτρο πού ἡ κοινωνία ὑποτόζεται στήν *πολιτική ἐξουσία* πού μόνο αὐτή μπορεῖ νά «ἐνοποιήσει» τόν ἐθνικό ὀργανισμό.

Οἱ εἰρωνεῖτες πού ἀντιτάσσει ὁ Marx σ' αὐτή τήν ἀντίληψη τοῦ Hegel γιά τό ρόλο τοῦ κράτους στίς στιγμές τῆς ἐθνικῆς (ἐσωτερικῆς ἢ ἐξωτερικῆς) κρίσης (3), ἀρκοῦν γιά νά δείξουν τό πόσο ὑποτίμησε — καί σάν θεωρητικός καί σάν ἐπαναστάτης — καί τόν ἐθνικό καί τόν κρατικό παράγοντα. Κι' ὅμως, κάλλιστα ὁ Marx θά μπορούσε νά ἀναποδογυρίσει τήν ὀπωσθήποτε *συντηρητική* ἀντίληψη τοῦ Hegel γιά τό ρόλο τοῦ κράτους, καί μένοντας πιστός στό ἴδιο τό πνεῦμα τῆς ἐγγελιανῆς διαλεκτικῆς, νά δείξει τήν *ἐπαναστατική* σημασία πού μπορεῖ νά πάρει μιὰ *ἐθνική ταπείνωση* δημιουργημένη ἀπό τήν *ἀνικανότητα* τοῦ κράτους νά ἀντιμετωπίσει τόν ἐξωτερικό κίνδυνο καί νά ἀνταποκριθεῖ στήν ἀποστολή του.

Πραγματικά, ἀπό τή στιγμή πού ὁ πόλεμος ἔπαψε νά σημαίνει μιὰ ἀπλή σύγκρουση δυναστικῶν συμφερόντων καί ἔγινε μιὰ ὑπόθεση πού ἀφορᾷ ὅλο τό έθνος καί πού βάζει σέ δοκιμασία ὅλη τήν πολιτική, ὀκονομική, ψυχολογική προπαρασκευῆ του, γινόντα φανερό ὅτι κάθε μεγάλη «ἐξωτερική κρίση» ἐπρόκειτο μοιραία νά συνοδευτεῖ καί ἀπό μιὰ καίρια «ἐσωτερική κρίση» καί νά δώσει στήν «πάλη τών τάξεων» μιὰ πρόσθετη καί ἴσως ἀποφασιστική δύναμη καί ἀποτελεσματικότητα.

Εἶναι γνωστός ὁ ρόλος πού ἔπαιξε ἡ ἐθνική ταπείνωση τοῦ 1870—1 στήν ἔκρηξη τῆς Commune τοῦ Παρισιοῦ: οἱ ἐπαναστατικές δυνάμεις πού εἶχε δημιουργήσει ἡ ἀντίδραση κατὰ τοῦ «δεσποτισμοῦ» (4) τοῦ Ναπολέοντα τοῦ 3ου δέν μπόρεσαν νά πάρουν αὐτή τή ριζοσπαστική μορφή καί νά πραγματοποιήσουν αὐτό τό ὀλοκληρωμένο καθεστῶς πολιτικῆς καί ὀκονομικῆς αὐτοδιοίκησης, πού ὁ Marx καί ὁ Engels τό θεωροῦσαν

1) Hegel: Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου § 396.

2) Hegel: Ἐνθ. ἀν. § 278.

3) Marx: Κριτική τῆς ἐγγελιανῆς Φιλοσοφίας τοῦ Κράτους, Die Frühschriften σελ. 39—40.

4) Περιτετεῖε νά ποῦμε ὅτι ὁ δεσποτισμός αὐτός, πού καυτηριάζει ὁ Μάρξ στό ἔργο του «Ἡ 18η Brumaire τοῦ Λουδοβίκου Βοναπάρτη», μπορεῖ νά θεωρηθεῖ σάν τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ φιλελευθερισμοῦ μπρὸς στόν ὀλοκληρωτικό δεσποτισμό πού πραγματοποιήσαν οἱ πιὸ «ὀρθόδοξοι» ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μάρξ.

σάν τὸ πρότυπο τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου» (1), ἂν ἡ στρατιωτική κατάρρευση τοῦ Second Empire δὲν σήμαινε μιὰ ὀλοκληρωτική χρεοκοπία τόσο τοῦ καθεστώτος ὅσο καὶ τῶν τάξεων ποὺ τὸ εἶχαν ὑποστηρίξει. Ἡ ριζοσπαστικότητα αὐτῆς τῆς ἐπανάστασης ἦταν ἀνάλογη μὲ τὸ μέγεθος τῆς ἐθνικῆς καταστροφῆς. Καὶ καθὼς τὸ ἔθνος δὲν ἄργησε νὰ ἀποκατασταθεῖ (πάνω στὴ βάση τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, τῆς *renouveau* καὶ τῆς ἱμπεριαλιστικῆς ἐξάπλωσης), ἡ *Commune* ἔχει μιὰ μᾶλλον περιορισμένη σημασία καὶ ἔμεινε σάν ἓνα ἀπομονωμένο φαινόμενο χωρὶς ἐπαύριον. Ἄλλωστε ἡ μετέπειτα ἐξέλιξη τοῦ γαλλικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καὶ ὁ προσανατολισμὸς του πρὸς μιὰ «μεταρρυθμιστική» καὶ «σοσιαλ-πατριωτική» ἰδεολογία (2) δὲν κάνει παρά νὰ ἐπιβεβαιώνει αὐτὴ τὴ διαπίστωση.

Θὰ δοῦμε ἀργότερα τὴν ἀποφασιστικὴ ἐπαναστατικὴ σημασία ποὺ εἶχαν οἱ μεγάλες ἐθνικὲς κρίσεις, ποὺ συγκλόνισαν τὴ Ρωσία τὸ 1905 καὶ τὸ 1917 ἢ τὴν Κίνα καθ' ὅλη σχεδὸν τὴ διάρκεια τῆς «διαρκοῦς ἐπανάστασης» (1911—1945). Ἄς παρατηρήσουμε ἐδῶ, ὅτι ἡ ἀνεδαφικότητα ὀρισμένων βασικῶν μαρξιστικῶν προοπτικῶν ὀφείλεται κατὰ ἓνα μέγα μέρος σ' αὐτὴ τὴν ὑποτίμηση, ἂν ὄχι τὴν ἠθελημένη ἄγνοια τῆς εἰδικῆς σημασίας τοῦ *ἐθνικιστικοῦ* φαινομένου.

16. Ἡ ἐποχὴ τῶν ἐθνικοτήτων: ἐποχὴ τῶν μαζῶν

Ὁ «ἐθνικισμὸς», μὲ τὴν ἔννοια ποὺ τοῦ δίνουμε σ' αὐτὴ τὴ μελέτη συνδέεται ὀργανικὰ μὲ ἓνα βασικὰ ἐπαναστατικὸ φαινόμενο: τὴν ἱστορικὴ *ἀνοδο τῶν μαζῶν*. Ἐθνικισμὸς εἶναι ἡ γενικότερη, ἢ λιγότερο διαφοροποιημένη καὶ πολιτικὰ συγκεκριμενοποιημένη μορφή κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία πραγματοποιεῖται καὶ ἐκδηλώνεται ἡ προϋφύστα συμμετοχὴ τῶν μαζῶν στὴν ἱστορία.

Ὡς τὰ τώρα ἡ ἱστορία διαδραματιζόταν σὲ μιὰ περιορισμένη κλίμακα, σὲ ἓνα στενὸ χῶρο, κατ' ἀρχὴν, μέσα σὲ πόλεις ποὺ, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς προβιομηχανικῆς ἐποχῆς, δὲν συγκέντρωναν παρά μιὰ μικρὴ μειοψηφία ἀπέναντι στὴ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ πόλεις αὐτὲς ἀποτελοῦσαν μικρὲς νησίδες, ποὺ κυριαρχοῦσαν πάνω σὲ ἓνα ἀπέ-

1) Ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, τίποτε πῶ φιλελεύθερο καὶ ἀντιδеспο-
τικὸ δὲν ὑπάρχει ἀπ' αὐτὴ τὴ «δικτατορία». Ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τῆς δικτατο-
ρίας δὲν ἦταν δυνατόν παρά νὰ δημιουργήσει τις πῶ αἱματηρὲς συγχύσεις.

2) Αὐτὴ ἡ «δεξιὰ» ἐξέλιξη συνδέεται παράδοξα μὲ τὸ γεγονός ὅτι οἱ πα-
λαιοὶ προντυνιστὲς καὶ μπακουινιστὲς ἡγέτες τοῦ γαλλικοῦ κινήματος, ποὺ ἀπο-
δεκατίστηκαν ἀπὸ τὴ Λευκὴ Τρομοκρατία τοῦ Θιέρσου, ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ
τοὺς μαρξιστὲς. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ θεωρητικοὶ τοῦ
«προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ» δὲν ἔβλεπαν μὲ δυσάρεστο μάτι τὴν προοπτικὴ μιᾶς
γαλλικῆς ἤτας τὸ 1870, γιατί, ὅπως λέει ὁ Μάρξ σ' ἓνα γράμμα του στὸν Engels
τῆς 20-7-1870, «ἡ γερμανικὴ ἐπικράτηση θὰ μεταφέρει τὸ κέντρο τοῦ βάρους τοῦ
δυτικο-ευρωπαϊκοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ἀπὸ τὴ Γαλλία στὴ Γερμανία» κι' αὐτὸ
«θὰ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐπικράτηση τῆς θεωρίας μας πάνω στὴ θεωρία τοῦ
Proudhon» (Briefwechsel IV, 296)!

ραντο άγροτικό πληθυσμό διεσπαρμένο στο χώρο και άνίκανο κατά κανόνα νά άποκτήσει μιá ιστορική όντότητα και βούληση. Μé τούς νεώτερους χρόνους, ή εικόνα αυτή αλλάζει ριζικά: Οί πόλεις συγκεντρώνουν ένα όλοένα μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ και ή ανάπτυξη τῶν μέσων έπικοινωνίας (μέ τή γενικότερη έννοια τῆς λέξης: από τά συγκοινωνιακά μέσα μέχρι τή διάδοση τῆς παιδείας πού έπιτρέπει στους ανθρώπους νά κοινωνοῦν μέ μιá κοινή γλώσσα) γεφυρώνει τό χάσμα ανάμεσα στόν άγροτικό και τόν άστικό πληθυσμό. Ἡ πτώση τοῦ θρησκευτικοῦ αίσθηματος πού, πρίν, έκανε τούς ανθρώπους νά θεωροῦν τήν ιστορική πραγματικότητα σάν μιá υποδεέστερη πραγματικότητα και πού τούς ανάγκαζε νά έρμηνεύουν τά ιστορικά γεγονότα (άκόμα και τήν ίδια τους τήν ιστορική πράξη) μέ κατηγορίες θρησκευτικές, δηλαδή από τήν ίδια τους τή φύση έξωιστορικές (1), και ή αντίστοιχη άνοδος τοῦ όρθολογιστικοῦ πνεύματος (2), έκαναν γιά πρώτη φορά όλοένα και περισσότερους ανθρώπους προσεκτικούς στό ιστορικό παρόν σάν τέτοιο. Χαρακτηριστική άπ' αυτή τήν άποψη εἶναι ή περίφημη φράση τοῦ Hegel «*ή πρωινή ανάγνωση τῶν έφημερίδων εἶναι ένα είδος ρεαλιστικῆς πρωινῆς προσευχῆς*» (3). Κι' αν λάβουμε υπόψη ότι ό Hegel δέν ήξερε ούτε τό λεγόμενο «λαϊκό τύπο», πού δίνει στόν άνθρωπο τήν έντύπωση ότι ζεῖ σ' ένα κόσμο άστυνομικῶν μυθιστορημάτων και άθλητικῶν συναντήσεων, ούτε και τόν διευθυνόμενο τύπο πού, διαβάζοντάς τον, έχει κανείς τήν ψευδαίσθηση ότι ζεῖ σ' ένα άλλον πλανήτη. γιατί εἶναι άκριβῶς φτιαγμένος γιά νά κάνει τόν άνθρωπο νά χάσει τό αἶσθημα τῆς πραγματικότητας... θά δοῦμε ότι ή φράση αυτή κρύβει μιá μεγάλη αλήθεια. Γιατί, πραγματικά, τήν άπάντηση στό έρώτημα «άπό πού έρχόμαστε; τί εἴμαστε; πού πάμε;», πού πρίν τήν έδινε ή θρησκεία, τή δίνει σήμερα ή ιστορική συνείδηση και τό ιστορικό γεγονός. Καί τοῦτο, όχι γιά μερικούς μυημένους, αλλά γιά ένα άνοιχτό άριθμό ανθρώπων και πραγματικά γιά ένα όλοένα μεγαλύτερο άριθμό ανθρώπων.

Αυτές οί σύντομες παρατηρήσεις δέν έχουν τήν άξίωση νά έξαντλήσουν ένα τόσο σπουδαίο θέμα. Μάς έπιτρέπουν όμως νά θέσουμε τό ζή-

1) Μέχρι τήν ώρα, πού ό Περικλῆς εἶπε τό «άνδρες αυτά έκτήσαντο...» (Θουκ. II, 43), οί άνθρωποι άποδίδαν τίς έπιτυχίες τους και τίς άποτυχίες τους στή δράση τῶν θεῶν (άκόμα και ό Αισχύλος!). Ἡ «θεοκρατική» *άντίληψη* τῆς ιστορίας γιά τήν όποία μιλάει ό Collingwood (The Idea of History, σ. 14 κ.έ. έκδ. 1956) εἶναι επίσης και θεοκρατούμενη ιστορική *πράξη*. Καί ένα από τά πιό έκπληκτικά—γιά μάς—φαινόμενα. εἶναι τό πόσο περιορισμένη *ιστορική* σημασία δίνουν τά τώρα οί άνθρωποι στήν ίδια τους τήν ιστορία.

2) Ἡ παρατηρήσουμε όμως, γιά νά συνεχίσουμε αυτά πού λέγαμε πρωτότερα γιά τίς μεταμορφώσεις τῆς ιδέας τοῦ «περιοῦσιου λαοῦ», ότι οί σύγχρονες «ιδεολογίες» πρέπει μάλλον νά θεωρηθοῦν σάν παθολογικά—και παθογόνα—ψευδομορφώματα τῶν θρησκευτικῶν έσχατολογιῶν. Σε μιá άλλη μελέτη θά ζητήσουμε νά μελετήσουμε τήν προβληματική αὐτοῦ πού ό κομμουνιστικός ψυχισμός όνόμασε (κακῶς) «λατρεία τῆς προσωπικότητας».

3) Hoffmeister : Dokumente zu Hegels Entwicklung (1936) σ. 360.

τημα τοῦ «έθνικισμοῦ» πάνω σέ μιὰ βάση πού θεωροῦμε σωστή θεωροῦμε δηλαδή τὴν «έθνικὴ συνείδηση» σάν μιὰ πρώτη ζωντανὴ ἐκδήλωση αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς συνείδησης πού μᾶς ἔκανε καὶ πού μᾶς κάνει ὁλοένα καὶ περισσότερο ἀνοιχτοὺς στὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Οἱ μάζες, πού πρὶν ὑφίσταντο παθητικὰ τὴν ἱστορία, ἀγγίζονται τῶρα ἀπὸ τὰ γεγονότα στὸ μέτρο πού τὰ ἱστορικὰ γεγονότα περνοῦν μέσα ἀπὸ τὸ «φίλτρο», ἂν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφραση, τῆς ἐθνικῆς συνείδησης.

Συγκεκριμένα : στὴν ἐποχὴ τῶν δυσσπειδῶν, ἡ ἀπώλεια μιᾶς ἐπαρχίας δὲν σήμαινε τίποτε ἰδιαίτερο, στὴν ἐποχὴ τῶν ἐθνῶν, σημαίνει μιὰ συμφορὰ πού προσβάλλει αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν ὑπόσταση τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων καὶ προσδιορίζει ἀποφασιστικὰ τὶς ἀντιδράσεις τους καὶ τὴ μέλλουσα τους συμπεριφορὰ. Κι' αὐτὸ ἰσχύει ἀκόμα πὺ πολὺ στὴν περίπτωση τῆς ἐθνικῆς δουλείας : ὅσο ἡ ἀρχὴ τῶν ὑπερεθνικῶν ἢ μᾶλλον τῶν ἀνεθνικῶν δυναστειῶν φαινόταν νόμιμη καὶ ἀδιαμφισβήτητη, ἡ σκλαβιά τῶν ἐθνῶν δὲν ἔθετε κανένα ἰδιαίτερο ζήτημα. Ἀντίθετα, ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ νομιμότητα τῆς ἐξουσίας ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ κυριαρχία, ἡ ἐθνικοαπελευθερωτικὴ ἐπανάσταση εἶναι γιὰ τοὺς σκλαβωμένους λαοὺς ἡ μόνη πηγὴ τῆς νομιμότητας καὶ τῆς ἐξουσίας.

Αὐτὸ ἐπαληθεύτηκε ἀπὸ τὰ ἀντιστασιακὰ κινήματα τῆς ἐποχῆς μας, ἀλλὰ ἤδη στὴν ἐποχὴ τοῦ Μάρξ, οἱ ἐθνικὲς ἐξεγέρσεις τῶν οὐγγῶν, τῶν τσέχων καὶ ἰδιαίτερα τῶν πολωνῶν, ἀνάμεσα στὸ 1830 καὶ τὸ 1870, πραγματοποίησαν μιὰ σύνθεση ἀνάμεσα στὶς ἐθνικιστικὲς καὶ τὶς προοδευτικὲς δυνάμεις, πού ἡ ἐπίδρασή της δὲν ἦταν μικρὴ πάνω στὴν ἀνάπτυξη τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ ἐργατικοῦ καὶ δημοκρατικοῦ κινήματος (1). Κι' ἂν ὁ Μάρξ δὲν ἔδωσε καμιά ἰδιαίτερη σημασία σ' αὐτοὺς τοὺς ἐθνικοαπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες, αὐτὸ ὀφείλεται σὲ δύο λόγους : Κατ' ἀρχὴν στὴν παθολογικὴ του σλαυφοβία, συνδυασμένη μὲ μιὰ κάποια, πολλὲς φορὲς ἀνοιχτὴ παγγερμανιστικὴ νοσταλγία (2), καὶ ὕστερα σὲ μιὰ βασικὴ ὑπερτίμηση τῆς ἱστορικῆς σημασίας τῶν ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν.

17. Ὁ Μάρξ ὑπερτίμη τὴ σημασία τῶν ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν

Πραγματικὰ, ὁ Μάρξ πίστευε ὅτι «*μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κάθε ἔθνους, ἐξαφανίζεται ἡ ἔχθρα ἀνάμεσα στὰ διάφορα ἔθνη*» (3) !

Ἡ ὀλη ἡ ἐξέλιξη ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Μανιφέστου μέχρι σήμερα φαίνε-

1) Ὅπως ὁ φιλελληνισμὸς τοῦ 1821 ἐξέφρασε τὸν φιλελευθερισμὸ καὶ τὸν ἐθνικισμὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας, ἔτσι καὶ ὁ φιλοπολωνισμὸς τοῦ 1847 καὶ τοῦ 1863 ἔγινε τὸ σύνθημα τῶν προοδευτικῶν καὶ διεθνιστῶν δημοκρατῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Μάρξ.

2) Σχετικὰ μὲ τὴ σλαυφοβία (καὶ ἰδιαίτερα τὴ ρωσοφοβία) καὶ τὴν περιέργη στάση τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Engels ἀπέναντι στὸν παγγερμανισμὸ τοῦ Bismarck, βλ. τὸ ἐξαιρετὸ βιβλίον τοῦ Michel Collinet: *La tragédie du marxisme* (1948) σ. σ. 175-223.

3) Marx: Τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο. *Die Frühschriften* σελ. 545.

ται να διαψεύδει την αισιόδοξη στή πρόβλεψη. Κι' αν μάλιστα πιστέψουμε τον Engels, τον Λένιν και του Sternberg, θα πρέπει μάλλον να την αναποδογυρίσουμε και να πούμε δι' με την ανάπτυξη των έθνικών ανταγωνισμών περιορίζεται ή εξαφανίζεται ή έχθρα ανάμεσα στις διάφορες τάξεις στο έσωτερικό του κάθε έθνους.

Αυτή ή όπωσδήποτε υπερβολική, αν όχι έντελώς άβάσιμη θεωρία (!), δέν πρόκειται να μās άπασχολήσει έδω. Αυτό που θα ζητήσουμε τώρα να μάθουμε δέν είναι το αν οι Ιμπεριαλιστικοί ανταγωνισμοί έξασθενούν ή όχι τους ταξικούς ανταγωνισμούς στο έσωτερικό των καπιταλιστικών μητροπόλεων, αλλά το τι είδους αποτελέσματα είχε και έχει ή Ιμπεριαλιστική έξάπλωση πάνω στη διαμόρφωση και την ανάπτυξη των ταξικών ανταγωνισμών στις προ-καπιταλιστικές χώρες.

Στο θέμα αυτό, ή άπάντηση του Marx είναι άπλή και μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: ή Ιμπεριαλιστική διεξδουση στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες πρόκειται :

α) να γκρεμίσει όλες τις προκαπιταλιστικές διορθώσεις και συγκεκριμένα να συντρίψει τις διάφορες «φεουδαρχίες» και τις διάφορες προκαπιταλιστικές μορφές κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης, να μετατρέψει τους άριστους σε έλεύθερους παραγωγούς έμπορευμάτων και συνεπώς να έξαπλώσει τον άστικό τρόπο παραγωγής στην ύπαιθρο,

β) να βιομηχανοποιήσει τις άγροτικές καθυστερημένες κοινωνίες και συνεπώς να μεταφέρει ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού από την ύπαιθρο στις πόλεις και να επιβάλλει και να έδραιώσει την κυριαρχία των πόλεων πάνω στην ύπαιθρο, και έτσι,

γ) να δημιουργήσει ένα βιομηχανικό προλεταριάτο και να άναπαράγει όργα ή γρήγορα τους ταξικούς ανταγωνισμούς των καπιταλιστικών μητροπόλεων και στο έσωτερικό των βιομηχανοποιουμένων χωρών.

Στην πραγματικότητα, ή Ιστορική έξέλιξη το 19ο αίωνα δέν άκολούθησε πουθενά αυτό το τόσο λογικό όσο και προκρούσειο σχήμα. Και ό μόνος Ιμπεριαλισμός που έφερε τα αποτελέσματα που περίμενε ό Marx είναι ένας νέος τύπος Ιμπεριαλισμού, ό ρωσικός, που ό Marx δέν θα μπορούσε ποιέ να τον ύποψιαστεί. Όχι μόνο γιατί ό Ιμπεριαλισμός αυτός έπρόκειτο να χρησιμοποιήσει για Ιδεολογική του σημαία αυτό τον ίδιο τον .. μαρξισμό, αλλά και γιατί αυτή ή ίδια ή ολοκληρωτική του διάρθρωση και λειτουργία προϋποθέτει μιá ριζική άνατροπή των παραδομένων σχέσεων ανάμεσα στην οίκονομία και το κράτος, που πάνω τους άκριβώς στηρίζεται όλη ή μαρξιστική θεωρία.

1) Ό άπώτερος σκοπός αυτής της θεωρίας είναι να έξηγήσει το γεγονός ότι ή ανάπτυξη του καπιταλισμού δέν είχε ως αποτέλεσμα την προλεταροποίηση του πληθυσμού και την άπαθλίωση των μαζών. Στην πραγματικότητα, ή μεγαλύτερη άνοδος του βιοτικού επιπέδου των μαζών παρατηρήθηκε στις Η Π.Α.—χώρα κατ' έξοχήν καπιταλιστική που ταυτόχρονα, συμβαίνει να είναι ή μόνη δύναμη ανάμεσα στις βιομηχανικές (καπιταλιστικές ή «σοσιαλιστικές») χώρες της εποχής μας που δέν στηρίζει τον πλούτο της πάνω σε μιá οποιαδήποτε άμεση ή έμμεση άποικιακή έκμετάλλευση.

IV. Ο ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ

18. Ο Ιμπεριαλισμός του 19ου αιώνα

Αντίθετα πρὸς τὶς προβλέψεις τοῦ Marx, ἡ ἱμπεριαλιστικὴ διεξοδὸς στὶς προκαπιταλιστικὲς χώρες δὲν εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα οὔτε τὴ διάλυση τῶν προκαπιταλιστικῶν διαρθρώσεων οὔτε καὶ τὴ βιομηχανοποίησιν τῶν ἀγροτικῶν οἰκονομιῶν. Στὸ μέτρο πού οἱ χώρες αὐτὲς ἔπεφταν κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση πολιτικὴ κυριαρχία τῶν ἱμπεριαλιστικῶν δυνάμεων, ἔχαναν μαζί μὲ τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν οἰκονομικὴ τους ἀνεξαρτησία. Ἡ οἰκονομικὴ τους ἐξάρτησις ἐκφράζεται μὲ τὸ «ἀποικιακὸ σύμφωνο» (pacte colonial) δυνάμει τοῦ ὁποίου ἡ ἀποικία στρέφεται ἀποκλειστικὰ πρὸς τὴν παραγωγὴ τῶν πρώτων ὑλῶν καὶ τῶν ἐδωδίων πού χρειάζεται ἡ μητρόπολις. Εἰς «ἀντάλλαγμα», ἡ μητρόπολις τὴν ἐφοδιάζει μὲ βιομηχανικὰ προϊόντα δίνοντας στὶς μητροπολιτικὲς βιομηχανίες μιὰ σχεδὸν μονοπωλιστικὴ ἐξουσία καὶ προστατεύοντάς τες ἀπὸ τὸν ξένο συναγωνισμό.

Αὐτὴ ἡ σχέση ὑποταγῆς καὶ κυριαρχίας ἀνάμεσα στὶς ἀποικίες καὶ τὴ μητρόπολις δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ εὐνοήσῃ τὸ σχηματισμὸ μιᾶς γερῆς ντόπιας ἀστικῆς τάξεως στὶς ἀποικίες. Κατ' ἀρχὴν, ὅλες σχεδὸν οἱ ἱμπεριαλιστικὲς δυνάμεις βρέθηκαν ὑποχρεωμένες, γιὰ νὰ ἐδραιώσουν τὴν ἐξουσία τους, νὰ στηριχθοῦν καὶ νὰ ὑποστηρίξουν τὶς προκαπιταλιστικὲς ἀρχουσες τάξεις καὶ ἰδίως τοὺς μεγαλογαιοκτῆμονες καὶ τὶς διάφορες λιγότερο ἢ περ.σσότερο φεουδαρχικὲς φεουδαρχίες, γιὰτὶ μόνο αὐτὲς οἱ παλιές, «τραπεζιονομιστικὲς» ἀρχουσες τάξεις ἦταν σὲ θέση νὰ πλαισιώσουν τοὺς πληθυσμοὺς καὶ νὰ κρατήσουν τὶς μάζες στὴν παραδεδομένη τοὺς παθητικότητα.

α) Τὸ παράδειγμα τῶν Ἰνδιῶν

Ὅταν ὁ Marx πίστευε ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κατοχὴ στὴ Βεγγάλη ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιήσῃ μιὰ ριζικὴ ἀνατροπὴ τῶν παλαιῶν σχέσεων ἰδιοκτησίας καὶ τῶν παραδεδομένων τρόπων παραγωγῆς, δὲν ἔκανε παρὰ νὰ γενικεύῃ ὀρισμένες μονωμένες περιπτώσεις. Στὴν πραγματικότητα, ἡ βρετανικὴ κατοχὴ διατήρησε τὰ παλιὰ προνόμια τῶν μεγαλογαιοκτημόνων καὶ ἐπιπλέον, ἤδη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνα, μὲ τὸ περίφημο Permanent Land Settlement τοῦ λόρδου Cornwallis, τοὺς ἔδωσε καὶ καινούργια, ἔτσι πού, ὅπως διακήρυξε τὸ 1835 ὁ λόρδος Bentinck, Γενικὸς Διοικητὴς τῶν Ἰνδιῶν ἀπὸ τὸ 1828 μέχρι τὸ 1835, τὰ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ μειονεκτήματα τοῦ νέου καθεστώτος τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας πού ἐπιβλήθηκε μὲ τὸ Permanent Land Settlement, δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνει νὰ παραβλέψουμε ὅτι *«δημιούργησε ἓνα πλατὺ στρώμα ἀπὸ πλούσιους μεγαλογαιοκτῆμονες πού τὰ συμφέροντά τους ταυτίζονται μὲ τὴ διατήρησιν τῆς βρετανικῆς ἡγεμονίας καὶ πού κυριαρχοῦν ἐντελῶς πάνω στὴν πλειοψηφία τοῦ λαοῦ»* (1).

Αὐτὴ ἡ συνταύτιση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ μὲ τὶς ντόπιες φεουδαρχίες

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Fritz Sternberg: The Coming Crisis, 1947, σελ. 66.

δέν ἔκανε παρά νά ἐπιδεινώσει τὸ ἀγροτικό ζήτημα. Ὁ ἐπόμενος πίνακας δείχνει ἄλλωστε καθαρά τίς *δπισθοδρομικὲς* συνέπειες τῆς ἱμπεριαλιστικῆς πολιτικῆς πάνω στὴν ἐξέλιξη τοῦ Ἰνδικοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ἀνάμεσα στὸ 1921 καὶ τὸ 1931 (1).

5. — Σύνθεση τοῦ Ἰνδικοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ (σὲ ἑκατομύρια)	1921	1931
Μη - καλλιεργητὲς γαιοκτήμονες	3.7	4.1
Καλλιεργητὲς (ἰδιοκτῆτες καὶ ἐνοικιαστῆς)	74.6	65.5
Γεωργικοὶ ἔργατες	21.7	33.5

Ἀντίθετα πρὸς ὅ,τι συμβαίνει στὶς ἀστικὲς ἢ καπιταλιστικὲς χώρες, στὶς Ἰνδίες παρατηροῦμε μιὰ *αὔξηση* τῆς καθαρὰ παρασιτικῆς τάξης τῶν γαιοκτημόνων ποὺ κατέχουν τὴ γῆ χωρὶς νά ἀσχολοῦνται μὲ τὴ γεωργία, μιὰ *μείωση* τῆς τάξης τῶν ἀνεξάρτητων καλλιεργητῶν καὶ μιὰ σημαντικότερη *αὔξηση* τῆς τάξης τῶν ἀκτημόνων γεωργῶν.

Ἡ αὔξηση τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ εἰς βάρος τοῦ ἀστικοῦ εἶναι μιὰ ἄλλη ὄψη αὐτῆς τῆς ὀπισθοδρόμησης τῆς Ἰνδικῆς κοινωνίας. Μέχρι τὴν ἀγγλικὴ κατάκτηση, οἱ Ἰνδίες εἶχαν μιὰ πολυπληθῆ τάξη βιοτεχνῶν ποὺ ἀπασχολοῦντο κυρίως στὴν ὑφαντουργία. Ἀλλά, μόλις οἱ Ἰνδίες ἀνοίξαν στὴν ἀγγλικὴ ἀγορά, ἡ τάξη αὐτὴ ἐκμηδενίστηκε μπρὸς στὰ φτηνά προϊόντα τῆς ἀγγλικῆς βιομηχανοποιημένης ὑφαντουργίας. Ἐκατομύρια Ἰνδῶν βιοτεχνῶν πέθαναν ἀπὸ τὴν πείνα ὕστερα ἀπὸ τὴ μεγάλη κρίση τοῦ 1834-5, καὶ καθὼς καμιά ντόπια βιομηχανία δέν ὑπῆρχε γιὰ νά ἀπορροφήσει τὰ ἑκατομύρια τῶν ἀνέργων, ἡ βίαια ἔνταξη τῶν Ἰνδιῶν μέσα στὴν παγκόσμια οἰκονομία ἔφερε τὰ ἀκριβῶς ἀντίθετα ἀποτελέσματα ἀπ' αὐτὰ ποὺ περίμενε ὁ Marx. Ἀντὶ δηλαδὴ νά ἐνισχύσει τὸν ἀστικό πληθυσμὸ καὶ νά «σώσει ἓνα ὄλοένα μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴν ἀποβλάκωση ποὺ φέρνει ἡ ζωὴ στοὺς ἀγρούς», ἡ ἱμπεριαλιστικὴ κατάκτηση προέβλεπε μιὰ μαζικὴ «ἐπιστροφή στὴ φύση»: Οἱ Ἰνδίες, λέει ὁ Παντίτ Νεχρού, «*ἔγινε μιὰ ὄλοένα καὶ πιὸ ἀγροτικὴ χώρα (ruralized)*. Σ' ὅλες τίς προοδευτικὲς χώρες τοῦ 19ου αἰῶνος, παρατηρήθηκε ἓνα πέρασμα τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴ γεωργία στὴ βιομηχανία, ἀπὸ τὸ χωριὸ στὴν πόλη. Ἀντίθετα, στὶς Ἰνδίες, ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ κατέληξε νά ἀνατρέψει αὐτὸ τὸ ρεῦμα. Στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, τὰ 5500 περίπου τοῦ πληθυσμοῦ φαίνεται ὅτι ζοῦσαν ἀπὸ τὴ γεωργία' στὶς μέρες μας τὸ ποσοστὸ αὐτὸ ἀνεβαίνει στὰ 7400» (2).

Ἡ ραγδαία δημογραφικὴ ἀνάπτυξη τῶν Ἰνδιῶν ἐξηγεῖ κατὰ ἓνα μέγα μέρος αὐτὴ τὴ μαζικὴ μετατόπιση τῶν πληθυσμῶν ποὺ προσδιορίζεται ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴν πλήρη ἀνεπάρκεια τοῦ βιομηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ. Ἄν στὴν περίοδο 1900—1914, οἱ Ἰνδίες μπόρεσαν νά πραγματοποιήσουν

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Fritz Sternberg: *Capitalism and Socialism* ou Trial, σελ. 226.

2) Jawahar—Lal Nehru: *The Discovery of India*, 1946, σελ. 299.

όρισμένες βασικές προόδους, ιδιαίτερα στον τομέα των μεταφορών (το σιδηροδρομικό τους δίκτυο αύξήθηκε κατά 40% και διπλασιάστηκε η δυναμικότητά του), των ύφαντουργικών βιομηχανιών και της άνθρακοπαραγωγής (που αύξήθηκε κατά 150%), ή χαμηλή τους βιομηχανική ανάπτυξη μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο φαίνεται από την άσημαντη ανάπτυξη της εργατικής τάξης: σε ένα πληθυσμό 350 εκατομ. η εργατική τάξη αποτελείτο το 1920 από 12 εκατομ. και από 1,5 εκατομ. το 1929. Έτσι στις σημερινές Ίνδιες (χώρια από το Πακιστάν), σε 310 εκατομ. κατοίκους αντιστοιχοῦν μόνο 2,5 εκατομ. βιομηχανικοί εργάτες..

Τὰ ἴδια ὀπισθοδρομικά φαινόμενα παρουσιάζει καὶ μιὰ ἄλλη χώρα πού παρ' ὄλον ὅτι δὲν ἔγινε ποτὲ ἀποικία, βρέθηκε κάτω ἀπὸ τὴν ἔμμεση κυριαρχία τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ: ἡ Κίνα.

β) Τὸ παράδειγμα τῆς Κίνας

Ἡ Κίνα, πού κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ εὐρωπαϊκοῦ μεσαίωνα ἦταν οἰκονομικά, πολιτικά καὶ πολιτιστικά πολὺ πρὸ ἀνεπτυγμένη ἀπὸ τὴ Δύση καὶ ἀπ' ὄλο τὸν ὑπόλοιπο κόσμο, εἶχε πέσει σὲ μιὰ βαθμιαία παρακμὴ ἀπὸ τὸ 15ο αἰῶνα καὶ δῶθε. Κλεισμένη σὲ μιὰ «περήφανη ἀπομόνωση», ἡ Κίνα βρισκόταν βυθισμένη σὲ ἓνα γενικὸ λήθαργο τὴν ἐποχὴ πού ἡ Ἀναγέννηση, οἱ ἀνακαλύψεις, οἱ συγκεντρωτικὲς μοναρχίες καὶ ἡ πρόοδος τοῦ καπιταλισμοῦ εἰτοίμαζαν τὴν κυριαρχία τῆς Εὐρώπης πάνω σ' ὄλο τὸν πλανήτη.

Συγκεκριμένα, ὁ μαρασμός τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας δημιουργοῦσε μιὰ βαθειὰ κοινωνικὴ κρίση πού τὴν ἐπιδεινώσε ἡ ραγδαία ἐημογραφικὴ ἀνάπτυξη: Ἀνάμεσα στὸ 1700 καὶ τὸ 1900, ὁ κινεζικὸς πληθυσμὸς ἀνέβηκε ἀπὸ 60—70 εκατομ. σὲ 350—400 εκατομ. Ἀλλά, ἐνῶ στὴ Δύση μιὰ ἀνάλογη αὖξηση τοῦ πληθυσμοῦ —τὴν ἴδια ἐποχὴ— εὐνόησε τὴν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ, στὴν Κίνα, ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πληθυσμοῦ δὲν ἔκανε παρὰ νὰ ἐπιτείνει τὸν οἰκονομικὸ μαρασμό. Στὴ Δύση, τὸ πληθυσμιακὸ πρόβλημα λύθηκε μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν βιομηχανικῶν κέντρων πού ἀπορρόφησαν ἓνα ὀλοένα μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὸν ἀγροτικὸ ὑπερπληθυσμὸ καὶ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν βιομηχανικῶν μεθόδων καὶ τῶν νέων τεχνικῶν στὴ γεωργία πού ἐπέτρεπαν μιὰ αὖξουσα ἀξιοποίηση καὶ ἀπόδοση τῆς γῆς. Τὸ ἀντίθετο ἔγινε στὴν Κίνα: τὸ μόνο ἀντίδοτο πού βρέθηκε στὴν πληθυσμιακὴ κρίση ἦταν ἡ ἐντατικοποίηση τῶν καλλιεργειῶν μὲ τὴ χρησιμοποίηση μιᾶς αὖξουσας ἐργατικῆς δύναμης. Ἀλλά ἡ παντελὴς σχεδὸν ἔλλειψη τεχνικῶν μέσων ἔκανε ἀδύνατη τὴν αὖξηση τῶν ἀποδόσεων τοῦ ἐδάφους σὲ ἓνα ρυθμὸ ἀνάλογο μὲ τὸ ρυθμὸ τῆς αὖξησης τοῦ πληθυσμοῦ.

Καμιὰ κοινωνικὴ τάξη δὲν φαινόταν ἱκανὴ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα πού ἔθετε ἡ ἐξάρθρωση τῶν παραδιδομένων οἰκονομικῶν διαρθρώσεων, καὶ ἡ ἀνυπαρξία κάθε σοβαρῆς κρατικῆς ὀργάνωσης ἀπὸ τὸ 18ο αἰῶνα καὶ δῶθε δὲν ἔκανε παρὰ νὰ ἐπιδεινώνει τὴν κρίση. Τὸ κράτος πού, ὡς γνωστὸν, ἔπαιξε ἓνα πρωτεύοντα ρόλο στὴ δημιουργία καὶ τὴν ἐξάπλωση τοῦ καπιταλισμοῦ, τόσο στὴ Δύση ὅσο καὶ στὴν Ἀνατολή,

έλειψε την ώρα ακριβώς που η παρουσία του ήταν περισσότερο παρά ποτέ αναγκαία. Γιατί την εποχή ακριβώς όπου η Εύρωπη συνταραζόταν από τη Γαλλική επανάσταση, άρχιζε στην Κίνα ο εκφυλισμός της ήδη ασθενούς δυναστείας των Μαντζοϋ.

Αυτή η εξέγερση μιας «ουράνιας» δυναστείας και η επακόλουθη εξάρθρωση της κρατικής οργάνωσης είναι φαινόμενα που περιοδικά επαναλαμβάνονται στην κινεζική ιστορία. Άλλο για πρώτη φορά η Κίνα έπαυε να μπορεί να μένει απομονωμένη από τον έξω κόσμο· για πρώτη φορά, ο έξω κόσμος έπαψε να της παρουσιάζεται με τη γνωστή μορφή των βάρβαρων τούρκων ή μογγόλων επιδρομέων, και για πρώτη φορά, η εξάρθρωση της κρατικής της υπόστασης έτυχε να συμπέσει με την εμφάνιση ενός ιμπεριαλισμού που κυριαρχούσε σε όλο τον πλανήτη και που καμιά δύναμη δεν είχε μπορέσει ως τότε να του αντισταθεί.

Το 1841, η «έλευθερία του εμπορίου» επιβλήθηκε στην Κίνα κατά ένα τρόπο που δεν ανταποκρίνεται πλήρως ούτε στις προσδοκίες του Cobden ούτε και στους διθυράμβους του Κομμουνιστικού μανιφέστου: 'Η Κίνα εξαναγκάστηκε από τους Άγγλους, και ύστερα από ένα σύντομο πόλεμο, να άνεχτεί την ελεύθερη εισαγωγή του όπλου, την κατάληψη του Χόνγκ Κόνγκ και το άνοιγμα ορισμένων άλλων λιμανιών (1833 - 1844). Το 1860, ένα γαλλοαγγλικό έκστρατευτικό σώμα κατέλαβε το Πεκίνο και επέβλεπε το άνοιγμα μερικών άλλων εμπορικών κέντρων. Κι' αν η Κίνα δεν έχασε έντελως την ανεξαρτησία της, αυτό οφείλεται απλώς και μόνο στην απεραντοσύνη του εδάφους της και στους άτακτους πολέμους που χώριζαν τους επίδοξους κατακτητές.

Δυνάμει μιας σιωπηλής συμφωνίας, μοίρασαν τη χώρα σε ζώνες επίρροης και ενώ ανέχτηκαν τη διατήρηση της ονομαστικής κεντρικής εξουσίας, έκαναν ότι μπορούσαν για να την εξασθενίσουν και να την έμποδίσουν να αναλάβει (όπως στην Ιαπωνία) το έργο της ανόρθωσης του κράτους και της έθνικης ανανέωσης. Έτσι, το 1862—4, οι άγγλογάλλοι συνέτριψαν το αγροτικό επαναστατικό κίνημα των Τάιπίνγκ, που η έπιτυχία του, αν δεν κατέληγε στη δημιουργία ενός νέου μεταρρυθμιστικού κράτους, θα έπιτάχυνε τουλάχιστον την πτώση της εκφυλισμένης δυναστείας των Μαντζοϋ. Και για τον ίδιο λόγο, οι Άγγλοι έκαναν ότι μπορούσαν για να παραλύσουν την έφήμερη μεταρρυθμιστική απόπειρα του Αυτοκράτορα Κουάνγκ Σιού, το 1898 (!).

Άλλα οι όπισθοδρομικές συνέπειες της ιμπεριαλιστικής διεύδωσης δεν περιορίζονται μόνο στο πολιτικό πλάνο: στο πλάνο της κατάπιξης των μεταρρυθμιστικών και ανανεωτικών κινήματων και της παράλυσης του κράτους. Οι οικονομικές συνέπειες της ιμπεριαλιστικής πολιτικής έπιδείνωναν ταυτόχρονα αυτή την παράλυση του κράτους. Χάνοντας το δικαίωμα του τελωνειακού έλέγχου, το κράτος έχανε ταυτόχρονα το μόνο όπλο που είχε στη διάθεσή του για να προστατεύσει την έγχωρια

1) Βλ. Pierre Renouvin: La Question d'Extrême-Orient 1840—1940, σ. 189.

παραγωγή. Κατά δεύτερο λόγο, η οικονομική ανάπτυξη που προκάλεσε η τοποθέτηση των ξένων κεφαλαίων σε μερικές πόλεις σαν τη Σαγκάη και την Καντώνα δεν έφερε καμιά ουσιώδη βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών. Ένω το ντόπιο κεφάλαιο δεν ήλεγχε, ακόμα μέχρι το 1937, παρά μόνο να 25% των βιομηχανιών της χώρας, οι περισσότερες από τις ξένες επιχειρήσεις είχαν συσταθεί και λειτουργούσαν όχι για να καλύψουν τις εγχώριες ανάγκες, αλλά για να αποφέρουν τα περισσότερα κέρδη στους μακρινούς τους χρηματοδότες. "Ετσι, στη Σαγκάη, το μεγαλύτερο βιομηχανικό κέντρο μιας ουσιαστικά αγροτικής χώρας, που η γη της εξαντλείται πολύ γρήγορα, δεν υπήρχε στις παραμονές του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου παρά μόνο ένα έργοστάσιο λιπασμάτων...

Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι εκτός από ορισμένες εξαιρέσεις (1), η Ιμπεριαλιστική διεύδυση στις προκαπιταλιστικές χώρες δεν έφερε τα αποτελέσματα που περίμενε ο Μάρξ· κατά κανόνα, εμπόδισε μάλλον παρά εύκολυσε και όπωσδήποτε δεν έπιτάχυνε τη βιομηχανοποίησή τους. Κι' αν δούμε σαν μια ένότητα δηλ την Ιστορία του μοντέρνου (βιομηχανικού) Ιμπεριαλισμού, θα πρέπει να καταλήξουμε σ' αυτό το φαινομενικά παράδοξο συμπέρασμα: η μόνη Ιμπεριαλιστική δύναμη που πραγματοποίησε τις (πιο άπαισιόδοξες, για να πούμε την αλήθεια) προσδοκίες του Μάρξ, η μόνη δύναμη που έδωσε μια ολοκληρωτική μορφή στην Ιμπεριαλιστική έκμετάλλευση και καταπίεση και που έπιταχύνοντας τη βιομηχανοποίηση των «άποικιών» της δημιούργησε στο τέλος τον ίδιο της το «νεκροθάφτη» (2), είναι η «σοβιετική» Ρωσία. Αλλά τα προβλήματα που θέτει τόσο ο ολοκληρωτικός Ιμπεριαλισμός (3) όσο και το αίτημα της τριπλής, έθνικης, πολιτικής και κοινωνικής απελευθέρωσης στις χώρες που βρίσκονται ή που βρέθηκαν κάτω από την κυριαρχία του, δεν μπορούν να συζητηθούν εδώ. Γιατί, για να καταλάβουμε τη φύση αυτού του τύπου Ιμπεριαλισμού, θα πρέπει πρώτα να αναλύσουμε τη διάρθρωση του ολοκληρωτικού κράτους και του ολοκληρωτικού κρατικού καπιταλισμού. Και για να μπόρουμε να συλλάβουμε θεωρητικά τη *διάρθρωση* αυτών των καθεστώτων, θα πρέπει πρώτα να διατυπώσουμε τη θεωρία της *γένεσής* τους - θεωρία που είναι ακριβώς το αντικείμενο αυτής της μελέτης.

Η κρίση που δημιούργησε η εξέπλωση των καπιταλιστικών οικονομικών και γενικότερα των δυτικών οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών αντιλήψεων και αξιών σ' όλακερο τον πλανήτη, δεν ήταν λοιπόν αυτή που

1) Σαν τέτοια εξαίρεση θα πρέπει να θεωρήσουμε τη Γαλλική διεύδυση στη Β. Αφρική. Η Γαλλία είναι η σημερινή χώρα που χρησιμοποιεί ένα μεγάλο μέρος (το μεγαλύτερο, αν την συγκρίνουμε με τις άλλες) του έθνικου της εισοδήματος για την οικονομική ανάπτυξη των βορειοαφρικανικών της άποικιών.

2) Για να ξαναθυμηθούμε την εικόνα του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*.

3) Δηλαδή ο Ιμπεριαλισμός που έχει ως φορέα όχι πια έναν Ιδιωτικό και λίγο ως πολύ φιλελεύθερο αλλά τον ολοκληρωτικό κρατικομονοπωλιστικό καπιταλισμό.

περίμενε ο Μάρξ. Ἡ ἱστορία δὲν ἐξελιχθηκε σύμφωνα μὲ τ' ἀναπτυκτικὰ σχήματα τῆς διαλεκτικῆς καὶ ἡ πραγματικότητα ποὺ δημιούργησε αὐτὴ ἡ ἐξάπλωση δὲν χαρακτηρίζεται οὔτε ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση μιᾶς εὐρωστῆς ἀστικῆς τάξης οὔτε καὶ ἀπὸ τὴ δραστηριοποίηση ἑνὸς πολυἀριθμοῦ προλεταριάτου.

Προτοῦ ὅμως δοῦμε σὲ τί ἀκριβῶς συνίσταται αὐτὴ ἡ κρίση, θὰ πρέπει νὰ ἀπλώσουμε τὰ ἐνδιαφέροντά μας καὶ νὰ ζητήσουμε νὰ δοῦμε τὸ πῶς παρουσιάζεται τὸ πρόβλημα τῆς «ἰνανέωσης» γενικὰ καὶ τῆς βιομηχανοποίησης· εἰδικὰ ὄχι πιά στὶς ἀποικιακῆς ἢ ἡμιαποικιακῆς χώρες, ἀλλὰ στὸ σύνολο τῶν καθυστερημένων χωρῶν.

Ἡ συνοπτικὴ θεὰ τῆς ἐξέλιξης στὰ τελευταῖα 150 χρόνια μᾶς ἐπιβάλλει ἕνα φαινομενικὰ παράδοξο συμπέρασμα: ἔνω τὸ θέσμα τῆς ραγδαίας προόδου τῆς ἐπιστῆμης· καὶ τῆς τεχνικῆς σ' αὐτὴ τὴν περίοδο θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ μᾶς κάνει νὰ φανταζόμεσθε ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη γίνεται ὀλοένα καὶ πιο εὐκόλη, στὴν πραγματικότητα, αὐτὸ ποὺ βλέπουμε εἶναι ὅτι ὁ «ἐκσυγχρονισμὸς» γενικὰ καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη εἰδικὰ τῶν καθυστερημένων χωρῶν ἔχει γίνει ὀλοένα καὶ πιο δύσκολη, δηλαδὴ ξεπερνᾷ τις δυνατότητες τῆς «ἀστικῆς κοινωνίας» καὶ δίνει στὸ κράτος ἕνα ρόλο ποὺ ἀνατρέπει τις παραδοδομένες σχέσεις ἀνάμεσα στὸ κράτος καὶ τὴν κοινωνία.

19. Ἡ κοινωνικοοικονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὸ κράτος

α) Τὸ παράδειγμα τῆς Πρωσίας: 1807

Ἡ Πρωσία τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Ναπολέοντα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σάν ἡ πρώτη καθυστερημένη κοινωνία ποὺ μπόρεσε νὰ ἀπαντήσῃ θετικὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ στὸ challenge («πρόκληση», γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε αὐτὸ τὸν ὄρο τοῦ Toynbee) τῆς ἱμπεριαλιστικῆς ἐξάπλωσης καὶ ν' ἀνταποκριθεῖ στὸ αἶτημα τοῦ «ἐκσυγχρονισμοῦ». Γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸ τί ἔγινε, θὰ πρέπει ὅμως νὰ μὴν ξεχνᾷμε ὅτι ἡ ἐποχὴ αὐτὴ εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς πρώτης βιομηχανικῆς ἐπανάστασης — μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ βαρεῖα βιομηχανία ἦταν σχεδὸν ἀνύπαρκτη, καὶ ὅπου, οὐνεπὼς, τὸ αἶτημα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ ἀφοροῦσε πολὺ περισσότερο τὴν ἀναμόρφωση τῆς πολιτικοδιοικητικῆς διάρθρωσης καὶ τὴ μεταρρύθμιση τοῦ καθεστώτος τῆς ἰδιοκτησίας τῆς γῆς, παρὰ τὴν ἐπέκταση ὀλοένα ὀγκωδέστερων κεφαλαίων στὴ βιομηχανία καὶ τὴν κάλυψη τῶν ὀλοένα μεγαλύτερων ἀναγκῶν ἑνὸς ὀλοένα καὶ πιο πολυἀριθμοῦ πληθυσμοῦ, ὅπως συμβαίνει σήμερα.

Κάτω ἀπὸ τις προϋποθέσεις αὐτές, ἡ ἀπάντηση τῆς Πρωσίας στὸ impact τῆς Ναπολεόντειας Γαλλίας μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σάν τυπικὴ προκειμένου γιὰ τις κοινωνίες τῆς πρώτης, ἀρχαϊκῆς ἀκόμα φάσης τῆς βιομηχανικῆς ἐπανάστασης.

Τὸ πρῶτο ποὺ ἀξίζει νὰ προσέξουμε μελετώντας τὴν ἱστορία τῆς Πρωσίας ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Ἰένας (1807) μέχρι τοὺς «ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνες» κατὰ τοῦ Ναπολέοντα, εἶναι ὁ «ἀνεξάρτητος» καὶ μάλιστα κυρίαρχος καὶ προσδιοριστικὸς ρόλος τοῦ Κράτους.

Αυτό φαίνεται σάν νά διαψεύδει τή μαρξιστική «οικονομική έρμηνεία τής Ιστορίας». 'Αλλά ό Μάρξ, όπως έλεγε ό ίδιος, «δέν ήταν μαρξιστής», και πάντως ήταν λιγότερο μαρξιστής από τους διάφορους αναπάντεχους όποδούς του. Και μιλώντας για τή Γερμανία τής άρχης του 19ου αιώνα, ό Μάρξ έλεγε:

«Τό Κράτος δέν είναι πιά ανεξάρτητο παρ ό μόνο στις χώρες όπου οι νομικές ή πολιτειακές τάξεις (1) δέν έχουν ακόμα έντελώς μετατραπεί σε κοινωνικές (2) και όπου κανένα μέρος του πληθυσμού δέν έχει ακόμα κατορθώσει νά κυριαρχήσει πάνω σιά άλλα» (3)

Όπως βλέπουμε ό Μάρξ είχε πλήρη επίγνωση των όρίων τής προοπτικής του: Τό χωρίο πού αναφέρουμε σημαίνει ότι τό Κράτος δέν άποτελει πάντοτε ένα «έποικοδόμημα» των παραγωγικών σχέσεων· αντίθετα *τό κράτος είναι ανεξάρτητο στις κοινωνίες όπου ή οικονομική ύποανάπτυξη και ή αντίστοιχη ή επακόλουθη άνωριμότητα των ταξικών άγώνων, από τή μιá μεριά, άπαγορεύουν σε μιá δρισμένη κοινωνική τάξη νά υποτάξει τις άλλες και από τήν άλλη, επιτρέπουν στο κράτος νά ύψωθεί πάνω από τήν κοινωνία και νά τήν καθυλοιάξει.*

Σε μιá τέτοια κατάσταση αντίστοιχει ή έγελιανή φιλοσοφία του κράτους: Τό καθεστώς πού κατέρρευσε στή μάχη τής 'Ιένας ήταν μιá άπολυταρχία τσαρικού σχεδόν στύλ, κι άν, μέσα σε τέσσερα χρόνια, τό καθεστώς αυτό μεταμορφώθηκε σε ένα από τα πιό προχωρημένα καθεστώςα τής έποχής (4), αυτό όφείλεται όχι σε μιá πίεση «από τα κάτω» ή σε μιá οποιαδήποτε πολιτική δραστηριοποίηση τής αστικής τάξης ή των λαϊκών στρωμάτων, αλλά στην κρατική πρωτοβουλία. 'Οφείλεται άποκλειστικά και μόνο στο ότι τό κράτος — και κατ' άρχήν οι μεταρρυθμιστές τής στρατιωτικής του όργάνωσης — κατάλαβαν 1) ότι για νά κινητοποιηθεί ό λαός για τόν πόλεμο κατά του Ναπολέοντα έπρεπε νά μαθητεύσουν στή σχολή τής Γαλλίας και νά πραγματοποιήσουν τήν ίδια levée en masse πού είχε δημιουργήσει ή Γαλλική έπανάσταση και 2) ότι μόνο μιá ριζική μεταρρύθμιση τής κοινωνικοπολιτικής όργάνωσης ήταν σε θέση νά άνοζωγονήσει τις μάζες και νά τις κάνει άλληλέγγυες με τό κράτος και τό στρατό.

Οι ίδιοι παράγοντες — κρατική πρωτοβουλία, «προοδευτική» γραφειοκρατία, ήγετικός ρόλος των στρατιωτικών — έξηγοούν τήν έκπληκτική κοινωνική μεταρρύθμιση πού έγινε μιό αιώνα άργότερα στην 'Ιαπωνία.

6) Τό παράδειγμα τής 'Ιαπωνίας 1866—1890

Τήν ίδια σημασία πού έχει για τήν Πρωσία ή μάχη τής 'Ιένας, τήν

1) Stände: οι έπιβεβλημένες από τα πάνω, από τήν κυρίαρχη βούληση του κράτους νομικές ή πολιτειακές τάξεις του ancien régime.

2) Δηλαδή σε οικονομικές τάξεις.

3) Die Deutsche Ideologie σελ. 62.

4) Σχετικά με τή Γαλλία τής παλινόρθωσης, τήν 'Αγγλία πριν από τό Bill του 1832 και τήν Αύστρια του Metternich.

έχει για την Ίαπωνία ή εμφάνιση του στόλου του ναυάρχου Perry στον κόλπο του Τόκιο το 1853. Ός τα τότε, η Ίαπωνία ήταν μιὰ καθαρά αγροτική χώρα και η οικονομική της διάρθρωση δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ τὴν κινεζική. Ἡ μόνη διαφορά, πού ἀποδείχτηκε ὁμῶς ἀποφασιστική, ήταν ὅτι ἡ πολιτική της διάρθρωση ήταν ἀσπτηρὰ ἱεραρχημένη και βαθεῖα φεουδαρχική. Ἡ ἐξουσία ήταν συγκεντρωμένη στὰ χέρια του ἰσχυρότερου ἀπὸ τοὺς φεουδάρχες («ντάιμος»): του «Σογκούν» (ἀρχιστράτηγος—«maire du palais»). Ἀλλὰ ἐνῶ στὴν Κίνα, ἡ αὐτοκρατορική ἐξουσία γινόταν ὀλοένα και περισσότερο ὀνομαστική, στὴν Ίαπωνία, ἀπὸ τὸ 1603 και μετὰ οἱ διάφοροι «Σογκούν» ἔχαν ἐπιβάλλει μιὰ σιδερένια πειθαρχία στὸ σύνολο τῆς κοινωνίας και πρῶτα ἀπ' ὅλα στοὺς διάφορους φεουδάρχες—μιὰ πειθαρχία πού ἐπέτρεψε στὸν αὐτοκράτορα Μείντζι (1866—1912) νὰ δημιουργήσει, μέσα σὲ ἕνα ἐκπληκτικὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα μιὰ ἐντελῶς ἐξευρωπαϊσμένη στρατιωτική, πολιτική και βιομηχανική ὀργάνωση.

Τὸ πρόβλημα πού τέθηκε τὸ 1853 ήταν ἂν ἡ Ίαπωνία θὰ ξέμειπε σάν τὴν Κίνα, στὴ μοῖρα ἑνὸς ἀπλοῦ ἀντικειμένου τῆς ἱμπεριαλιστικῆς βούλησης τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν δυνάμεων ἢ ἂν θὰ κατόρθωνε νὰ σταματήσει τὴν ἱμπεριαλιστικὴ διεσδυση και νὰ σώσει τὴν ἔθνική της ἀνεξαρτησία. Διαλέγοντας τὴ δεύτερη λύση, ὁ Μείντζι πραγματοποίησε μιὰ ἀπὸ τίς ἐκπληκτικότερες μεταρρυθμίσεις τῆς ἱστορίας: Ὅπως οἱ πρῶτοι μεταρρυθμιστὲς μὴθήθηκαν τὸ ναπολεόντειο σύστημα, ἔτσι και οἱ μεταρρυθμιστὲς τῆς ἐποχῆς Μείντζι κατάλαβαν ὅτι γιὰ νὰ φτιάξουν μιὰ πολεμική δύναμη ἱκανὴ νὰ ἀντιμετώψει τοὺς στρατοὺς τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν δυνάμεων, ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσουν μιὰ ἀνάλογη βιομηχανική δύναμη και ὅτι γιὰ νὰ φτιάξουν αὐτὴ τὴ δύναμη, ἔπρεπε πρῶτα νὰ «συγχρονίσουν» δηλαδή νὰ «ἐξευρωπαϊσοῦν» τὴν ὀλότητα σχεδὸν τῶν πολιτικῶν, πολιτιστικῶν, νομικῶν, οικονομικῶν και κοινωνικῶν τους θεσμῶν.

Ὁ ἐξευρωπαϊσμός τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας προϋποθέτει τὴν κατάργηση τῆς φεουδαρχίας: αὐτὸ ἔγινε τὸ 1871—ὄχι ὕστερα ἀπὸ μιὰ αἱματηρὴ ἐπανάσταση, ἀλλὰ μόνο και μόνο γιστί τὸ κράτος ήταν ἄρκετὰ ἰσχυρὸ ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ἐπιβάλλει τὴ θέλησή του (1). Μέσα σὲ λίγα χρόνια,

1) Χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρο «ἰσχυρὸ κράτος» ξαίροντας πολὺ καλά τὸ τί ἐπικίνδυνες παρεξηγήσεις και αὐταπάτες μπορεῖ νὰ δημιουργήσει. Καὶ καθὼς ἡ ἀνάλυση αὐτῆς τῆς ἔννοιας εἶναι θέμα τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας και θὰ μᾶς πηγαινε πολὺ μακριά, περιορίζομαστε νὰ ποῦμε ὅτι τὴ χρησιμοποιοῦμε ἐδῶ γιὰ νὰ δηλώσουμε: 1) ὅτι τὸ Κράτος αὐτὸ εἶχε μιὰ *πλήρη και καθαρὴ ἐπίγνωση α) τοῦ σκοποῦ του*, πού ήταν ἡ περιφρούρηση τῆς ἔθνικῆς ἀνεξαρτησίας, και β) *τῶν μέσων* πού ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσει γιὰ νὰ τὸν πραγματοποιήσει: ἐννοοῦμε τὰ μεταρρυθμιστικὰ μέτρα πού υἱοθέτησε, και 2) ὅτι τὸ κράτος αὐτὸ μπόρεσε νὰ ὕψωθεί πάνω ἀπὸ τὰ ἰδιωτικὰ συμφέροντα πού τοῦ ἀντιστέκονταν ἢ πού μπορούσαν νὰ τοῦ ἀντισταθοῦν (κι' αὐτὰ εἶναι πάντοτε πολὺ περισσότερο τὰ συμφέροντα τῶν πλουσίων και τῶν ἰσχυρῶν παρὰ τὰ συμφέροντα τῶν φτωχῶν και τῶν ἀδυνάτων).

Και καθὼς—ἀκόμα σήμερα—δὲν εἶναι λίγοι οἱ νοσταλγοὶ τοῦ χιτλερικοῦ ἢ τοῦ σταλινικοῦ «δυναμισμού», ἄς προσθέσουμε ὅτι ἡ «ἰσχύς» ἑνὸς κράτους δὲν

τά φέουδα «έθνικοποιήθηκαν», ή στρατιωτική άριστοκρατία έξαφανίστηκε σάν τάξη και τά Ικανότερα από τά στελέχη της διοχετεύθηκαν στη διοίκηση τοῦ κράτους και τῆς οἰκονομίας (*).

*Υστερα κατάλαβαν ὅτι γιά νά δώσουν στη χώρα τό βιομηχανικό και στρατιωτικό έξοπλισμό πού τῆς χρειαζόταν, ἔπρεπε ἐπίσης νά εισαγάγουν τό εὐρωπαϊκό ἐκπαιδευτικό σύστημα, δηλαδή νά κάνουν ὑποχρεωτική τήν ἐκπαίδευση (ή Ἰαπωνία εἶναι σήμερα ἡ χώρα πού ἔχει τοὺς λιγότερους ἀναλφάβητους) και νά δημιουργήσουν πανεπιστήμια εὐρωπαϊκοῦ τύπου.

*Ἡ ἐκβιομηχάνιση τῆς οἰκονομίας προϋποθέτει τὴν ὕπαρξη ἑνός νομικοῦ πλαισίου προσαρμοσμένου στις ἀπαιτήσεις τοῦ οἰκονομικοῦ ὕπολογισμοῦ—ἔτσι εἰσήγαγαν τό γαλλικό νομικό σύστημα. *Ἐπειτα κατάλαβαν ὅτι ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη προϋποθέτει τὴν κινήτοποίηση ἑνός μεγάλου μέρους τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος και τὴν τοποθέτησή του στη βαρεῖά βιομηχανία. Καί τό ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἡ Ἰαπωνία, πού τό 1853 βρισκόταν σέ μιὰ ἱστορική φάση ἀνάλογη μ' αὐτή πού ἐπικρατοῦσε στην Ἄγγλια μετά τὴ νορμανδική κατάκτηση, και πού φαινόταν ὅτι θά εἶχε τὴν ἴδια τύχη μὲ τὴν Κίνα, πέρασε μὲ μιὰ ἀστραπιαία ταχύτητα ἀπὸ τὴ φεουδαρχική φάση στη βιομηχανική και ἔγινε, μαζί μὲ τὴ Νοτιοαφρικανική Ἐνωση και τὴ Ρωσία, μιὰ ἀπὸ τίς τρεῖς χώρες πού γνώρισαν τὴν πιὸ γρήγορη οἰκονομική ἀνάπτυξη στὸν 20ὸ αἰώνα :

6. — Δείκτες τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητας
(1913=100 γιά ὅλες τίς χώρες)

*Ε τ η	1871—75	1881—85	1913	1926—29	1936—38
Παγκόσμιος μέσος ὄρος	22,4	30,4	100	138,9	185,0
Ρωσία	—	18,8	100	134,9	774,3
Ἰαπωνία	—	—	100	289,8	528,9
Νοτιοαφρικαν. Ἐνωση	—	—	100	477,0	998,8

Κατὰ τὴν ἔκδοση τῆς Κ.Τ.Ε. : Industrialisation et Commerce Extérieur
Genève 1945.

Τό πρῶτο συμπέρασμα πού βγαίνει ἀπὸ τὴ σύντομη αὐτὴ ἐπισκόπηση εἶναι 1) ὅτι τόσο στην Πρωσία ὅσο και στην Ἰαπωνία τό κράτος ἔπαιξε ὄχι ἀπλῶς ἓνα «ἀνεξάρτητο» ἀλλὰ ἓνα κυρίαρχο και προσδιοριστικό ρόλο πάνω στην οἰκονομική και κοινωνική ἐξέλιξη, και 2) ὅτι οἱ λό-

μετρίεται οὔτε ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν αὐθαιρεσιῶν πού νομιμοποιεῖ, οὔτε ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν «ὑπόπτων» πού τουφεκίζει ἢ ἐξορίζει, οὔτε ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐλευθεριῶν πού ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοὺς πολίτες του.

2) Οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς νεοσύστατες βιομηχανικές ἐπιχειρήσεις ἀνήκαν στο κράτος πού τίς παραχώρησε μετὰ στοὺς ἰδιώτες.

γοι που δόηγησαν τὸ κράτος νὰ παίξει αὐτὸ τὸ ρόλο εἶναι ὄχι οἰκονομικοὶ ἀλλὰ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί. Γενικεύοντας, μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ *ἐκβιομηχανισμὸς καὶ γενικότερα ὁ «ἐκσυγχρονισμὸς» μιᾶς καθυστερημένης κοινωνίας εἶναι κάτι ποὺ ξεπερνάει τῆς ἀντικειμενικῆς καὶ ὑποκειμενικῆς δυνατότητες τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ ποὺ ἀφορᾷ πρῶτα καὶ κύρια τὴν πολιτική, προϋποθέτει δηλαδή μιὰ ὀρισμένη «ἀνεξαρτησία» τοῦ κράτους ἀπέναντι στὴν «ἀστική κοινωνία», μιὰ ὀρισμένη λιγότερο ἢ περισσότερο δεσποτική διάρθρωση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ἓνα ὀρισμένο προανατολισμὸ τῆς κρατικῆς πολιτικῆς.*

Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἐκπλήσσει παρὰ μόνο αὐτοὺς ποὺ πιστεύουν δογματικὰ στὶς φόρμουλες τῆς «οἰκονομικῆς ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας». Στὴν πραγματικότητα, ἡ ἱστορία τοῦ καπιταλισμοῦ, ποὺ κακῶς θεωρεῖται ὡς ἓνα καθαρὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομικῆς πρωτοβουλίας, μᾶς δείχνει ὅτι στὰ πρῶτα του βήματα, ὁ *ἰδιωτικὸς καπιταλισμὸς δὲν μπόρεσε νὰ σταθεῖ παρὰ μόνο στὸ μέτρο ποὺ σιτηριζόταν πάνω στὸν κρατικὸ καπιταλισμὸ*. Εἶναι γνωστὸς ὁ ρόλος τῶν συγκεντρωτικῶν μοναρχιῶν στὴ δημιουργία τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰῶνα ὅπως καὶ ἡ ἀποφασιστικὴ σημασία ποὺ εἶχε ἡ κρατικὴ προστασία γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη. Ἐπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη ἔχουμε κάθε δικαίωμα νὰ μιλάμε γιὰ τὸν «Ἰαπωνικὸ μερκαντιλισμὸ τοῦ 1874—1890» καί, γενικότερα, γιὰ τὸν «κολμπερτισμὸ» τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Ἐν δοῦμε ὅμως τὸ μέγεθος τῶν οἰκονομικοπολιτικῶν προβλημάτων ποὺ ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ κράτος μιᾶς καθυστερημένης χώρας τῆς ἐποχῆς μας, θὰ δοῦμε ὅτι οἱ ὅροι «μερκαντιλισμὸς» καὶ «κολμπερτισμὸς» παίρνουν μιὰ νέα, ἐντελῶς ἀνέκδοτη ἔννοια.

20. Ὁ «κολμπερτισμὸς» στὴν ἀρχαῖκὴ φάση τοῦ καπιταλισμοῦ

Σὲ ὅλες τὶς χώρες, ἡ συμμαχία ἀνάμεσα στὴ συγκεντρωτικὴ μοναρχία καὶ τὴν ἀστικὴ τάξη ὑπῆρξε ἡ ἀναγκαία προϋπόθεση τῆς σταθεροποίησης καὶ τῆς ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ Γερμανία, χωρὶς κεντρικὴ ἐξουσία, ξανάπεσε στὸ φεουδαρχικὸ λήθαργο μὴ μπορώντας νὰ ξεπεράσει τὸ στάδιο τῆς καθορᾶ ἀστικῆς (urbaine) οἰκονομίας, ἐνῶ ἀντιθετὰ ἡ μερκαντιστικὴ πολιτικὴ τῆς ἀπολυταρχίας στὴν Ἀγγλία καὶ τὴ Γαλλία ἔφερε τὶς χώρες αὐτὲς στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης.

Αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζει τὸν 16ο καὶ τὸν 17ο αἰῶνα εἶναι ἡ *τάση τῆς συγκέντρωσης τῶν δυνάμεων: συγκέντρωση τῶν κεφαλαίων στὸ οἰκονομικὸ πεδίο, συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας στὸ πολιτικὸ*. Καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἡ ἐποχὴ αὐτὴ μοιάζει πολὺ μὲ τὴ δική μας· ἡ οὐσιαστικὴ διαφορά φαίνεται στὸ πνευματικὸ πεδίο γιατί οἱ φιλελεύθερες τάσεις τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς Ἀναγέννησης, ποὺ ἦταν πανίσχυρες στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἐράσμου καὶ τοῦ Descartes, φαίνονται νὰ ἔχουν ξεθυμᾶνει στὴν ἐποχὴ τοῦ Χίτλερ καὶ τοῦ Στάλιν... Ὅπωςδὴποτε ὁ 17ος αἰῶνας κυριαρχεῖται ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς τάσεις: τροπὴ τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας πρὸς τὸν καπιταλι-

σμό, τροπή της κρατικής όργανωσης προς την άπολυταρχία, τροπή της ξεπερασμένης άστικής (urbaine) δημοκρατίας προς τὸ φιλελευθερισμό, δηλαδή προς τὴν κοινοβουλευτική ἀντιπροσώπευση της άστικής κοινωνίας. Ἀνάλογα τώρα με τὴν οικονομική, πολιτική καὶ κοινωνική συγκυρία, ἡ άπολυταρχία πήρε τὴ μορφή τότε της δυναστικής παντοδυναμίας (Ἰσπανία—Γαλλία), τότε της ἔθνικης ἔξουσας (Ἀγγλία) καὶ τότε της φιλελεύθερης πολιτικής (ὅπως σὴν Ὁλλανδία), ἐνῶ, παράλληλα, ὁ καπιταλισμός, πού σὴν Ἀγγλία καὶ κυρίως σὴν Ὁλλανδία ἔγινε, ἡ κύρια πηγή της κοινωνικοπολιτικής δύνამης της άστικής τάξης καὶ ἡ βάση τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ταυτίστηκε σὴν Ἰσπανία με τὸ κράτος καὶ δέθηκε, σὴ Γαλλία, με τὴν πολιτική της άπολυταρχίας.

α) Ὁ κρατικός καπιταλισμός σὴν Ἰσπανία

Στὴν Ἰσπανία, ἡ κρατικοποίηση της οικονομίας (ἀποτέλεσμα της ἀπέλασης τῶν ἑβραίων, τῶν ἀράβων καὶ τῶν αἰρετικῶν καὶ της κατάσχεσης τῶν περιουσιῶν τους) ἔδωσε σὴ Μοναρχία μιὰ οικονομική δύναμη πού της ἐπέτρεψε νὰ ἐξουδετερώσει κάθε ἔλεγχο ἀπὸ τὰ κάτω (τόσο τὸν ἔλεγχο τῶν «Κορτές» ὅσο καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν καπιταλιστῶν πού σὴς ἄλλες εὐρωπαϊκές χώρες ἀποκτοῦσαν μιὰ αὐξουσα πολιτική δύναμη) καὶ νὰ ἀφιερῶθαι ἀπερίσπαστη σὴ μεγάλη ἰμπεριαλιστική πολιτική. Ἐν ὅμως ἡ μονοπώληση τῶν σημαντικότερων κλάδων της ἔθνικης οικονομίας ἐπέτρεψε σὴν ἰσπανική καὶ τὴν πορτογαλική μοναρχία νὰ κατακτῆσουν μέσα σὲ 25 χρόνια ὅλες σχεδόν τίς θάλασσες τοῦ πλανῆτη καὶ νὰ δημιουργήσουν μιὰ αὐτοκρατορία ὅπου «ὁ ἥλιος δὲν βασιλεύει ποτέ», πολὺ γρήγορα ὁ κρατικός καπιταλισμός ἔγινε ἐμπόδιο της οικονομικής ἀνάπτυξης. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ὅλοι οἱ πόροι τοῦ κράτους: τὰ κέρδη πού τοῦ ἀποδόμιζαν τόσο τὰ μονοπώλια ὅσο καὶ οἱ ἀποικίες, διατέθηκαν ὄχι σὴν ἀξιοποίηση της αὐτοκρατορικής *οικονομίας*, ἀλλὰ σὴν ἐξυπηρέτηση της αὐτοκρατορικής *πολιτικής*, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἔλειψε ἀπὸ τοὺς ἰδιώτες τὸ κεφάλαιο πού χρειάζονταν γιὰ τὴν ἀνάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας: τὸ ἰσπανικὸ ἐμπόριο καὶ ἡ ἰσπανική βιομηχανία καταστράφηκαν. Μόνο οἱ ξένοι: φλαμανδοί, γενοβέζοι, ὀλλανδοί καὶ κυρίως γάλλοι, μπόρεσαν νὰ ἀντικαταστήσουν κατὰ κάποιον τρόπο τοὺς ἑβραίους καὶ τοὺς ἄραβες καὶ ἡ μόνη τάξη πού βγήκε κερδισμένη ἦταν ἡ ὀλιγαρχία πάνω σὴν ὁποία ἡ μοναρχία ἦταν ἀναγκασμένη (γιὰ πολιτικούς λόγους) νὰ στηριχτεῖ. Καθώς, ὅμως, ἡ ὀλιγαρχία αὐτή (ὁ κληρὸς καὶ ἡ ἀριστοκρατία) εἶχε μιὰ καθαρὴ προκαπιταλιστικὴ νοοτροπία, προτίμησε νὰ ἐπενδύσει τὰ κεφάλαιά της ὄχι σὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιομηχανία, ἀλλὰ σὴ γῆ: ὁ κληρὸς ἔγινε ἰδιοκτῆτης τοῦ 1/6 της καλλιεργήσιμης γῆς καὶ ἡ ἀριστοκρατία τοῦ 1/2. Ἐτσι τὸ κεφάλαιο ἀκίνητοποιήθηκε καὶ ἡ ἀγροτική τάξη μεταμορφώθηκε σὲ ἓνα ἄθλιο προλεταριάτο (1), ἐνῶ, καταδικα-

1) Ἐτσι δημιουργήθηκε ἡ βάση ἐνός φοβεροῦ ἀγροτικοῦ προβλήματος πού δὲν ἔχει ἀκόμα λυθεῖ.

ομένη σε οικονομικό θάνατο, η αστική τάξη στράφηκε προς τις διοικητικές και τις εκκλησιαστικές καρριέρες: στο τέλος του 17ου αιώνα, τα 20% του Ισπανικού πληθυσμού ζούσαν από το κράτος και τα 30% ήταν κληρικοί ή εργαζόνταν ως κολληγοί στα κτήματα του κλήρου. Το αποτέλεσμα είναι γνωστό: στο τέλος του 17ου αιώνα η Ισπανία είχε πάψει να αποτελεί μια μεγάλη δύναμη τόσο στο πολιτικό όσο και στο οικονομικό πεδίο (1).

Η εικόνα αυτού του φεουδαρχικού «έκφυλισμού» του κρατικού καπιταλισμού στην Ισπανία μας φέρνει στο νοῦ όρισμένες σκέψεις (πού άργότερα θα αναγνωρίσουμε την έπικαιρότητά τους) σχετικά με τόν άποφασιστικό ρόλο της πολιτικής έξουσίας κατά τη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης.

6) Η οικονομική σημασία τής πολιτικής δύναμης: Ισπανία και Άγγλία στόν 16ο αιώνα

Το πρόβλημα της παρακμής τής Ισπανίας στόν 17ο αιώνα είναι άσφαλώς ένα από τα πιό ένδιαφέροντα προβλήματα πού έχει να αντιμετωπίσει ο Ιστορικός και ο κοινωνιολόγος. Από το πλήθος τών παραγόντων πού τήν έξηγούν μπορούμε να διακρίνουμε τούς έξής:

α) Οί κύριοι φορείς τής οικονομικής προόδου στην Ισπανία ήταν ξένοι, άλλόφυλοι και άλλόδοξοι.

β) Η σύγκρουση αύτων τών οικονομικά δυναμικών στοιχείων με τις παλαιές μεσαιωνικό τύπου αστικές τάξεις (σύγκρουση «φυσική», πού παρατηρήθηκε σ' όλες τις χώρες αύτης τής έποχής) έπαιρνε μια ιδιαίτερη όξυτητα από τήν άποψη ότι η ύπαρξή τους προσέβαλε τό Ισχυρότατο θρησκευτικό αίσθημα του Ισπανικού λαού (2).

γ) Αύτή η σύγκρουση διασπούσε τις όπωσοδήποτε άσθενείς δυνάμεις τής αστικής κοινωνίας και τήν έκανε άνίκανη να άντιταχθεί στην άριστοκρατία και τήν άπολυταρχία.

δ) Η «κρατικοποίηση» (1492 και 1502) τών περιουσιών τών έβραίων και τών άράβων και η τελική τους έκδίωξη (1609), πού άφαίμαξε κυριολεκτικά τήν αστική κοινωνία και πού έδωσε στο κράτος μια οικονομική «άνεξαρτησία» πού Ισοδυναμούσε με μια κοινωνική παντοδυναμία, όχι μόνο δέν συνάντησε τήν παραμικρή άντίδραση από μέρος τής Ισπανικής αστικής τάξης, αλλά τουναντίον έκανε τήν άπολυταρχία ακόμα πιό δημοφιλή.

ε) Έτσι, από τη μια μεριά, τό κράτος άφέθηκε έλεύθερο να ακολουθήσει μια ίμπεριαλιστική πολιτική, πού κατέληξε στο τέλος να νεκρώσει

1) Η παρακμή ήταν ολοκληρωτική: άν η πτώση του πληθυσμού ήταν αποτέλεσμα του οικονομικού μαρασμού, η πνευματική παρακμή ήταν αποτέλεσμα τής Ιεροεξεταστικής ύποδούλωσης του πνεύματος.

2) Ήδη από τις άρχές του 16ου αιώνα έχει έπιβληθῆ στην Ισπανία ένας άληθινός ρατσισμός: η limpieza de sangre.

όλες τις οικονομικές—προοδευτικές δυνάμεις του έθνους (1) και από την άλλη μεριά, η άστική κοινωνία βρέθηκε πολιτικά άοπλη απέναντι στη συγκεντρωτική μοναρχία: πολύ περισσότερο από τη συντριβή της δημοκρατικής («κοινοτικής») επανάστασης των Comuneros (1520—1521), η προϊούσα έξασθένηση των κοινοβουλευτικών θεσμών («Κορτές») είναι, ίσως, ο κύριος παράγοντας που έξηγηεί την τροπή του καπιταλισμού προς τον κρατικό καπιταλισμό, τον έκφυλισμό της απολυταρχικής πολιτικής πού, έννεαπλασιάζοντας μέσα σε μισό αιώνα (1505—1555) τις δαπάνες της, έξανέμιζε στα πεδία των μαχών όλα τα κέρδη που της αποκόμιζαν οι αμερικανικές αποικίες (2).

Η μόνη δύναμη που θα μπορούσε να έμποδισει το κράτος να ακολουθήσει αυτή την πολιτική ήταν η άστική τάξη—άλλά η πολιτική της αδυναμία την έμπόδισε να παίξει το ρόλο που κάτω από ανάλογες περιστάσεις έπαιξε π.χ. στην Αγγλία (3).

Η βασίλισσα Έλισσάβετ είχε κάνει κι' αυτή την απόπειρα να επιβάλλει την απολυταρχία που επικρατούσε στην Ισπανία και που έξασκούσε τότε μια άκατανίκητη έλξη πάνω σ' όλες τις αούλες της Εύρώπης όπως και ο Φίλιππος ο 2ος, έτσι και η Έλισσάβετ ζήτησε να έδραιώσει την απολυταρχία επιβάλλοντας μια μόνη θρησκεία: τον άγγλικανισμό. Όπως ο Φίλιππος παραμέρισε τις «Κορτές», έτσι και η Έλισσάβετ καλοούσε όσο γινόταν λιγότερο το Κοινοβούλιο και ζητούσε να αποκτήσει μια ανεξάρτητη οικονομική βάση επιβάλλοντας τα κρατικά μονοπώλια στην ιδιωτική οικονομία. Όπως στην Ισπανία, έτσι και στην Αγγλία αυτή η μονοπωλιακή πολιτική έξάρθρωσε την οικονομική ζωή και δημιούργησε μια βαθειά κοινωνική κρίση. Αλλά ενώ οι ισπανοί έμειναν άδρανείς, το άγγλικό κοινοβούλιο ζήτησε την άμεση κατάργηση των μονοπωλίων και τó πέτυχε: τó 1621, η βασίλισσα υπεχώρησε ευχαριστώντας τó κοινοβούλιο που την έμπόδισε «να πέσει κάτω από τó ζυγό τού λάθους» όπου μοιραία θα έπεφτε «άπλως και μόνον λόγω της έλλειψης ελλικρινών φίλων».

Δίνοντας στο Κοινοβούλιο τόν τίτλο τού «ελικρινοδς φίλου» η Έλισσάβετ έγκαινίασε τή συνταγματική μοναρχία και στηρίζοντας τή δύ-

1) Άλλωστε, αυτή η οικονομική παρακμή υπήρξε παραδόξως μια από τις αίτιες της κρατικής δύναμης. Άν η Ισαβέλλα και ο Φερδινάνδος δημιούργησαν τόν μεγαλύτερο στρατό της έποχής τους (τó 1496 στην Ισπανία σε 12 ένήλικες άντιστοιχοούσε ένας στρατιώτης), αυτό όφειλεται στο ότι η κοινωνία ήταν φτωχή και τó κράτος πλούσιο.

2) 1 200 000 δουκάτα τó 1600—άλλά μόνο και μόνο οι δαπάνες της αούλης τόν καιρό τού Φιλίππου τού 2ου άνέρχονταν σε 1 300 000 δουκάτα. Στους πολέμους τού 1598—1609 δαπανήθηκαν 37 έκατομ. δουκάτα! Και καθώς οι φόροι δέν άρκοούσαν για να ίσοσκελίσουν τόν προϋπολογισμό, τó Κράτος κατέφευγε στα τοκογλυφικά δάνεια (τόκος 20 ο/ο!) που τού κάναν οι γενοβέζοι και οι άλλανδοί χρηματιστές. Τó αποτέλεσμα ήταν οι μεγάλες χρεοκοπίες τού 1557 και τού 1574.

3) Αφήνουμε κατά μέρος την Όλλανδία που οικοδομήθηκε άπ' έξαρχής πάνω σε καθαρά άστικές βάσεις.

ναμη και τὸν πλοῦτο τοῦ κράτους πάνω στὴν πολιτικὴ δύναμη και τὸν πλοῦτο τῶν ὑπηκόων του, ἔβαλε τὰ θεμέλια τοῦ μεγαλείου τῆς Ἀγγλίας. Κρατώντας κάτω ἀπὸ τὸν ἀγρυπνο ἔλεγχο του τὴν οικονομικὴ πολιτικὴ τῆς μοναρχίας, τὸ κοινοβούλιο ἔσωσε τὴν Ἀγγλία ἀπὸ τὶς καταχρήσεις τῆς φορολογικῆς πολιτικῆς ποῦ ἦταν τὸ κοινὸ χαρακτηριστικὸ ὄλων τῶν ἀπολυταρχικῶν καθεστώτων. Μὲ μιὰ λέξη, ἡ *πολιτικὴ συνειδητοποίηση και δραστηριοποίηση τῆς ἀστικῆς τάξης*, ἔδωσε στὸν κοινοβουλευτισμὸ μιὰ τέτοια δύναμη ποῦ ὄχι μόνον *ἐμπόδισε* τὴ μοναρχία νὰ ἀνυψωθεῖ πάνω ἀπὸ τὸ ἔθνος, ἀλλὰ τὴν *ἀνάγκασε* νὰ συνδεθεῖ ὀργανικὰ μὲ τὶς ζωντανὲς δυνάμεις τοῦ ἔθνους και νὰ στηριχτεῖ πάνω στὴν πολιτικὴ και οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας.

Ἄν ἡ Ἀγγλία και ἡ Ἰσπανία μᾶς δίνουν τὶς δύο ἀκρατεῖς μορφές κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες τέθηκε και λύθηκε τὸ πρόβλημα τῆς συγκέντρωσης τῆς οἰκονομικῆς και πολιτικῆς δυνάμεως, ἡ Γαλλία τοῦ Colbert ἀντιπροσωπεύει ἕναν ἐνδιάμεσο τύπο.

γ) Συγκεντρωτικὴ πολιτικὴ και οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη στὴ Γαλλία

Στὴ Γαλλία, ἡ ἀστικὴ τάξη εἶχε δεῖξει μιὰ ἐξαιρετικὴ πολιτικὴ ὀριμότητα στὰ *états généraux* τοῦ 1614 (1) ὅπου εἶχε παρουσιάσει ὄλες τὶς διεκδικήσεις ποῦ πραγματοποιήσε μετὰ ἡ *Conventiou* τοῦ 1793, ἀλλὰ ἡ οἰκονομικὴ ἀναρχία, ἡ καταστροφικὴ πάλη ἀνάμεσα στὰ κόμματα και ἡ αἴγλη ποῦ εἶχε δώσει στὴν ἀπολυταρχία ἡ πολιτικὴ τοῦ Φραγκίσκου τοῦ 1ου και τοῦ Ἐρρίκου τοῦ 4ου, εἶχαν δημιουργήσει μιὰ ἀτμόσφαιρα ποῦ ἔκανε ἀδύνατη τόσο τὴ συσπείρωση τῶν ζωντανῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους γύρω ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη ὅσο και μιὰ ἀγγλικὸν τύπου συνεργασία τῆς μοναρχίας μὲ τοὺς ἀστούς. Ἔτσι, ὅταν ἡ Μαρία τῶν Μεδίκων ἔκλεισε τὴν αἴθουσα τῶν *états généraux* στὸ ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ, ὁ λαὸς τοῦ Παρισιοῦ, ποῦ τόσες φορὲς εἶχε πάρει τὰ ὄπλα γιὰ νὰ προσπύσει τὴν ἀνεξαρτησία τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν, δὲν φάνηκε διατεθειμένος νὰ ἀντιδράσει : ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας και τὸ πολιτικὸ ἐνδιαφέρον εἶχαν παραμεριστεῖ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη μιᾶς κραταιωμένης ἔννομης τάξης. Ὁ δρόμος ἦταν ἀνοιχτός γιὰ τὴ μεγάλη συγκεντρωτικὴ πολιτικὴ τοῦ Richelieu (1624—1642) ποῦ οἰκοδόμησε τόσο τὴ δύναμη ὅσο και τὴν ἔθνικὴ ἐνότητα τῆς Γαλλίας χτυπώντας ταυτόχρονα—στὸ πολιτικὸ πλάνο—και τοὺς φεουδάρχες και τοὺς ἀστούς και δίνοντας στὴν κρατικὴ παρέμβαση στὴν οἰκονομία μιὰ ἄπλα ποῦ ξεπερνοῦσε ριζικὰ τὴν ἀπλὴ προστατευτικὴ πολιτικὴ ἑνὸς Laffemas ἢ ἑνὸς Sully (2), ἑνὸς William Cecil ἢ ἑνὸς Thomas Gresham (3). Ἄλλ' ἂν ἤδη στὴν ἐποχὴ τοῦ Richelieu ἡ πολιτικὴ οἰκονομία ἔτεινε νὰ γίνῃ ἕνα σφάραγμα τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, αὐτὸς ποῦ ἔδωσε στὴ διευθυνόμενη οἰκονομία και τὸ μερκαντικὸ σύστημα τὴν πιὸ

1) Ὡς γνωστόν, αὐτὰ εἶναι τὰ τελευταῖα *états généraux* πρὶν ἀπὸ τὸ 1789.

2) Ποῦ εἶναι οἱ δημιουργοὶ τῆς μεγάλης οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῆς γαλλικῆς μοναρχίας.

3) Οἱ οἰκονομικοὶ σύμβουλοι τῆς Ἐλισάβετ.

καθαρή και συστηματική μορφή τους, είναι ο Colbert (1661—1683).

Όταν ο Colbert ανέλαβε τη διεύθυνση της έθνικης οικονομίας, η Γαλλία ήταν οικονομικά κατεστραμμένη από τις κοινωνικές ταραχές και τους πολέμους που γεμίζουν τα 18 χρόνια που κυβερνούσε ο Mazarin. Κι' αν μέσα σε λίγα χρόνια, η Γαλλία έγινε μιά από τις μεγαλύτερες οικονομικές δυνάμεις της εποχής, αυτό οφείλεται στο ότι ο Colbert κατάλαβε ότι «*ο μόνος τρόπος ν' αυξηθεί το μεγαλείο και η δύναμη του κράτους*» (1) ήταν να αναπτυχθεί η βιομηχανική παραγωγή, να προστατευθεί από μιά συστηματική έμπορική πολιτική και να υποβληθεί το σύνολο της οικονομικής ζωής με μιά αύστηρή κρατική επίβλεψη και καθοδήγηση. Όπως στην Ισπανία, ο κύριος σκοπός ήταν η αύξηση της δύναμης του απολυταρχικού κράτους, αλλά ενώ η Ισπανική Machtropolitik κατέληξε να νεκρώσει όλους τους πλουτοπαραγωγικούς πόρους του τόπου, η πολιτική του Colbert είχε ως αποτέλεσμα μιά οικονομική αναγέννηση της Γαλλίας ανάλογη μ' αυτή που γνώρισε η Έλισσαβετιανή Άγγλια. Άλλα ενώ στην Άγγλια η οικονομική πρόοδος ήταν ένα σύστημα αποτέλεσμα της ώριμότητας και της δραστηριότητας της αστικής τάξης, η οικονομική ανάπτυξη της γαλλικής κοινωνίας είχε ως προϋπόθεση την ολοκληρωτική παρέμβαση του κράτους (1). Όπως λέει ο L. Cioli: «*Ελείπε από τη Γαλλία μιά βιομηχανική και έμπορική τάξη ικανή να σώσει το κράτος από την οικονομική παρακμή ή παράδοση, το κοινωνικοπολιτικό καθεστώς που στηρίζονταν πάνω στην απόλυτη μοναρχία, όλα έδειχναν ότι μόνο η κυβερνητική έξουσία ήταν σε θέση να αναδιοργανώσει και να τονώσει την οικονομική ζωή*» (2).

Η Ισπανία, η Άγγλια και η Γαλλία του 16ου και 17ου αιώνα μάς δίνουν λοιπόν τις τρεις κύριες μορφές κάτω από τις οποίες παρουσιάζεται η όργανική σύνδεση του κράτους και της οικονομίας και η άμοιβαία τους αλληλεπίδραση στην αρχαϊκή φάση του καπιταλισμού. Ποιά είναι τώρα η μορφή που μπορούν να πάρουν οι σχέσεις κράτους και οικονομίας κάτω από τις σημερινές συνθήκες; Για να απαντήσουμε όμως σ' αυτό το έρώτημα θα πρέπει πρώτα να δοίμε ιστορικά το «*κολμπερτιστικό*» φαινόμενο—να ζητήσουμε δηλαδή να μάθουμε τους λόγους για τους οποίους η διευθυνόμενη οικονομία ήταν απλώς μιά προσωρινή φάση από την οποία πέρασε η οικονομική ανάπτυξη, τους λόγους για τους οποίους ο ιδιωτικός καπιταλισμός διαδέχτηκε τον κρατικό και έγινε η κύρια μορφή κάτω από την οποία πραγματοποιήθηκε ο βιομηχανικός καπιταλισμός.

1) Αναφέρεται από τον Henry Sée: *Les origines du capitalisme moderne* (1946) σ. 71.

2) Χαρακτηριστικές είναι οι παρατηρήσεις του Ch. Ballot (*L' introduction du machinisme dans l' industrie française*, 1923): ενώ στην Άγγλια η μεγάλη βιομηχανία προήλθε από την αθόρμητη ανάπτυξη της οικονομίας, στη Γαλλία ήταν κυρίως έργο της κρατικής πολιτικής.

3) L. Cioli: *Histoire économique*, 1938, σελ. 197.

21. Ίδιωτικός καπιταλισμός ή κρατικοποίηση τής οικονομίας

Ἀπό τὸν 18ο αἰώνα, ὅποτε ἡ κοινωνικὴ ἄνοδος τῆς ἀστικῆς τάξης εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπώθηση τοῦ Κράτους καὶ τὴν ὑπαγωγή του στὸ ρόλο ἑνὸς ὄργανου τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, ἔχουμε συνηθίσει νὰ θεωροῦμε τὴν ἰδιωτικὴ μορφή τοῦ καπιταλισμοῦ ὡς ἕνα *φυσικὸ* δεδομένο. Ὁ φυσικὸς φορέας τῆς οικονομικῆς ἀνάπτυξης εἶναι κατὰ τὴν ἀντίληψή μας ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία καὶ τὸ μόνο πού ζητᾶμε ἢ περιμένουμε ἀπὸ τὸ Κράτος εἶναι νὰ τὴν «προστατεύσει» καὶ νὰ τὴν «τονώσει».

Ἡ ἀντίληψη αὕτη εἶναι καθαρὰ ἀντι-ἱστορικὴ,—παρουσιάζει δηλαδὴ ὡς μιὰ «φυσικὴ» κατάσταση ἕνα πρόσκαιρο καὶ ἀπὸ τὴ φύση του μεταβατικὸ προϊόν τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης. Στὴν πραγματικότητα, μέχρι τὴν ἐμφάνιση τοῦ μοντέρνου καπιταλισμοῦ, ὁ κυριότερος φορέας τῆς οικονομικῆς ἀνάπτυξης ἦταν τὸ Κράτος. Ἄν μάλιστα πιστέψουμε τὴ μαρξικὴ θεωρία κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἐξέλιξη τοῦ ἰδιωτικοῦ καπιταλισμοῦ τείνει πρὸς μιὰ ολοκληρωτικὴ—κρατικὴ, κυριολεκτικὰ μονοπωλιστικὴ συγκεντρωσιμότητα τοῦ κεφαλαίου (1) τότε *θὰ πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὸν ἰδιωτικὸ—ὀλιγοπωλιστικὸ (σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν κρατικὸ—μονοπωλιστικὸ) καπιταλισμὸ ὡς ἕνα σύντομο ἰντερμέδιο ἀνάμεσα στὴν ἀρχαία ἐποχὴ, ὅπου ἡ ἀνυπαρξία τεχνολογικῆς προόδου ἔκανε ἀδύνατη ἢ περιορίζετο στὸ ἐλάχιστο εἰς δυνατότητες ἀνάπτυξης τῆς ἰδιωτικῆς οικονομίας, καὶ τὴν ἐποχὴ ὅπου ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς θὰ κάνει ἢ ἔχει ἤδη κάνει ἀδύνατη τὴ διατήρηση αὐτῆς τῆς ἰδιωτικῆς οικονομίας.*

α) Τεχνολογικὴ ὑποανάπτυξη καὶ κρατικοποίηση τῆς οικονομίας

Ἡ ἱστορία δείχνει ὅτι ἡ χαμηλὴ ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς κάνει ἀδύνατη τὴν ἐκτέλεση μεγάλων ἔργων (π.χ. τῶν ἀρδευτικῶν ἔργων) μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἰδιωτικῆς οικονομίας. Ἡ φαραωνικὴ Αἴγυπτος εἶναι τὸ κλασικὸ παράδειγμα: ἡ κρατικοποίηση τῆς οικονομίας καὶ τὰ μεγάλα ἔργα τοῦ Φαγιούμ εἶναι ὀργανικὰ ἀλληλένδετα φαινόμενα. Φυσικὰ, ἡ κρατικοποίηση τῆς οικονομίας δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἕνα αὐτόματο ἀποτέλεσμα τῆς χαμηλῆς ἀνάπτυξης τῆς τεχνικῆς: πᾶν ὅσο ἔδαφος τῆς τεχνολογικῆς ὑποανάπτυξης μπορεῖ νὰ ἐμφανιστοῦν ὅλων τῶν λογικῶν τὰ καθεστῶτα, ἀστικά, φεουδαρχικά, γραφειοκρατικά κλπ. Ἡ κρατικοποίηση τῆς οικονομίας προϋποθέτει κατ' ὄρχην ἕνα *πολιτικὸ* γεγονός: τὴν ἐπιβολὴ μιᾶς συγκεντρωτικῆς ἐξουσίας, τὴν ἐξουδετέρωση τῶν τυχόν φυγόκεντρων δυνάμεων (φεουδαρχίες, ἀστικὲς τάξεις) καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ὑποταγὴ τῆς κοινωνίας στὴν κρατικὴ δύναμη. Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἐνοποίηση *μπορεῖ* νὰ ἔχει ἐπαναστατικὲς συνέπειες πᾶν ὅσο στὴν κοινωνικο-οικονομικὴ ὀργάνωση στὴν περίπτωσι δπου τὸ Κράτος ἀποδεικνύεται ἰκανὸ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴ *δυνατότητα* πού τοῦ δίνεται ν' ἀναλάβῃ τὴ διεύθυνση καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς οικονομίας. Σ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις, ὁ ἀποφασιστικὸς παράγοντας εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυση ὁ *ὑπο-*

1) Βλ. σχετικὰ τὴ μελέτη μου «Βιομηχανία καὶ κοινωνία» σελ. 21 κ.ε.

κειμενικός», δηλαδή ή δύναμη του κράτους, που είναι συνάρτηση της προσωπικότητας του άρχηγου του κράτους, της ποιότητας των στελεχών του, όπως επίσης και της δύναμης ή της αδυναμίας (της ικανότητας-άνιστασης) της κοινωνίας.

Ο βαθμός της τεχνολογικής ανάπτυξης μας δίνει απλώς τα πλαίσια μέσα στα οποία ένα πλήθος από παράγοντες μπορούν να ενεργήσουν και να φέρουν τα πιο διάφορα αποτελέσματα. Έστω π.χ. μία προβιομηχανική κοινωνία, δηλαδή μία κοινωνία όπου ή γη και ή έργατική δύναμη είναι οι κύριοι συντελεστές της οικονομικής ανάπτυξης, που να παρουσιάζει ένα ορισμένο βαθμό κρατικής συγκέντρωσης. Το **μέγεθος των κοινωνικών αναγκών** μπορεί τότε να οδηγήσει το κράτος να ανσλάβει τη διεύθυνση της κοινωνικής οικονομίας: στην Αίγυπτο π.χ. τα μεγάλα άρδευτικά έργα του Νείλου δεν μπόρεσαν να πραγματοποιηθούν παρά μόνο με τη στρατιωτική ένταξη και την ολοκληρωτική κινητοποίηση της έργατικής δύναμης σε συνδυασμό με τη δημιουργία μιας ειδικευμένης γραφειοκρατικής όργάνωσης. Γενικά, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι, μέχρι την εμφάνιση του μοντέρνου καπιταλισμού, ή ίκανοποίηση των ζωτικών αναγκών του αστικού κυρίως πληθυσμού ήταν κατά κανόνα αντικείμενο της κρατικής μέριμνας—πράγμα που όχι μόνο έδινε στο κράτος ένα κύριο οικονομικό ρόλο αλλά και περιόριζε σημαντικά, και πολλές φορές άποφασιστικά, τις δυνατότητες εξέλιξης της ιδιωτικής οικονομίας. Αλλά και οι άποκλειστικά **κρατικές ανάγκες** (που όχι μόνον δεν ταυτίζονται αλλά και μπορεί να αντί-τίθενται στις κοινωνικές) μπορεί να παίζουν τον ίδιο ρόλο: παράδειγμα, στην ίδια πάντοτε φεραστική Αίγυπτο, ή κατασκευή των πυραμίδων.

Είδαμε πώς ή Machtropolitik ενέκρωσε στο τέλος όλες τις ζωντανές δυνάμεις του Ισπανικού έθνους: ή έλληνιστική Αίγυπτος και ιδιαίτερα ή «μερκαντιλική» πολιτική του Απολλώνιου ύπουργού των οικονομικών («διοικητή») του Πτολεμαίου Φιλάδελφου του 2ου (1) άποτελεί ένα πολύ πιο ένδισφέρον παράδειγμα ύπαγωγής των οικονομικών παραγόντων στις κρατικές σκοπιμότητες. Η έπιβολή ενός «λειτουργικού»—γραφειοκρατικού καπιταλισμού, ή έκ βάθρων αναδιοργάνωση της άγροτικής οικονομίας, ή σχεδιοποίηση μάλιστα της γεωργικής παραγωγής, που, μέσα στα πλαίσια του αρχαίου κόσμου, αντιπροσωπεύουν το **summmum** του οικονομικού όρθολογισμού... έξυπηρετούν ένα κυρίως **πολιτικό σκοπό**: τη «μεγάλη πολιτική» των Λαγιδών στη Μεσόγειο και την κατοχύρωση της κοινωνικής θέσης των Έλληνομακεδόνων κατακτητών...

Αυτές οι αντίληψεις βρίσκονται στους αντίποδες της γνωστής μαρξικής αντίληψης για το Κράτος—«έποικοδόμημα». Τωόντι, όταν ο Μάρξ διετύπωσε γύρω από το 1845—47 τη θεωρία του για την αστική κοινωνία «**έστία και θέατρο της Ιστορίας**» (2), το κράτος της έποχής του έτεινε πρα-

1) Βλ. το κλασικό σύγγραμμα του Rostovtzeff: *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, 3 τόμοι 1941, και ιδιαίτερα τη μελέτη του: *A large Estate in Egypt in the third century B.C.* 1922.

2) Βλ. *Die Deutsche Ideologie* σελ. 33.

γματικά να γίνει μια άπλη «έκφραση» της κατάστασης που έπικρατούσε μέσα στην πολιτική κοινωνία. Αυτή ή πολιτική κοινωνία ήταν μια κοινωνία που ή έσωτερική της διάρθρωση προσδιοριζόταν αποκλειστικά σχεδόν από την οικονομική εξέλιξη, ή όπως λέει ο Μάρξ, από τις «παραγωγικές σχέσεις» και την «παραγωγική συνεργασία» των ανθρώπων. Ο Μάρξ έπρεπε θύμα μιας κολοσιαίας «προοπτικής αταπάρτης» που τον έκανε να πιστέψει: α) ότι ή οικονομία είχε **πάντοτε** αυτό τον προσδιοριστικό ρόλο που **άποκτησε μετά** την αγγλική και τη γαλλική επανάσταση, και β) ότι το κράτος ήταν **πάντοτε** μια δευτερεύουσα ιστορική δύναμη προορισμένη από την ίδια της τη φύση να αποτελεί ένα «όργανο» της τάξης που έ άστοτε κυριαρχεί μέσα στην οικονομία.

Στήν πραγματικότητα, αυτός ο *χωρισμός της οικονομίας από το κράτος* και αυτή ή *αυτονόμηση της πολιτικής κοινωνίας απέναντι στο κράτος* που χαρακτηρίζουν τον φιλελευθερισμό της εποχής του, πρέπει να θεωρηθούν σαν έξοφρηση μέσα στην ιστορία, και αποτελούν μια από τις πιο θοραλέες και τις πιο *εύθραυστες* έπιτεύξεις του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού. Ξέρουμε σήμερα ότι χρειάστηκαν *τρεις επαναστάσεις*, που ανάλογες τους δεν γνώρισε ή ιστορία, και συγκεκριμένα, πρώτα ή επανάσταση της Αναγέννησης και της Μεταρρύθμισης, ύστερα ή βιομηχανική επανάσταση, και μετά ή δημοκρατική επανάσταση στην Αγγλία, την Αμερική και τη Γαλλία, για να μπορέσει ή πολιτική κοινωνία του 19ου αιώνα να απελευθερωθεί από τον κρατικό καταναγκασμό και να γίνει αληθινά ή *«έστιά και το θέατρο της ιστορίας»*.

β) **Τό παράδειγμα της τσαρικής Ρωσίας**

Αντίθετα, αν θέλουμε να καταλάβουμε την ανατολική ιστορία, και ιδιαίτερα την ιστορία της χώρας που επρόκειτο να «πραγματοποιήσει» τη μαρξική θεωρία: της **Ρωσίας**, θα πρέπει να ξεχάσουμε ότι ξαίρουμε από τη *δική μας* ιστορία σχετικά με τό κράτος και με τό ρόλο του μέσα στην κοινωνική ζωή.

Πραγματικά, όλη ή ρωσική ιστορία από την Αναγέννηση και όωθε (άλλά ή έκφραση αυτή δεν είναι σωστή γιατί ή Ρωσία δεν γνώρισε ούτε την Αναγέννηση ούτε τη Μεταρρύθμιση), δηλαδή από την εποχή του Ίβάν του Τρομερού μέχρι σήμερα, μπορεί να συμπυκνωθεί σε μια φράση: **άνοδος του κράτους, πρόοδος του κράτους και καθυστόταξη της κοινωνίας.**

Κάθε φορά που ή ρωσική κοινωνία ζήτησε να δώσει στον έαυτό της μια μορφή και μια βούληση, μια τάξη και μια όργάνωση, τις άποκτησε ύποτασσόμενη σε ένα κράτος και δίνοντας σ' αυτή την ύποταγή της όλοένα και ριζικότερες μορφές. Όπως έδειξε ό Μιλιουκοφ (1), **ό κύριος παράγοντας που προσδιόρισε όλη την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη της Ρωσίας είναι ή ανάπτυξη όχι, όπως στη Δύση της άστικής τάξης και των**

1) Βλ. Ρ. Μιλιουκοφ, Ch. Seignobos, L. Eisenmann: Histoire de la Russie. 3 τόμοι. 1932.

παραγωγικών δυνάμεων, αλλά του μουσκοβιτικού κράτους. Έδω, κυριολεκτικά, κάθε εξέλιξη του κράτους συνοδεύταν από μία όπισθοδρόμηση της κοινωνίας· κάθε αύξηση της δύναμης του κράτους τόνιζε την αδυναμία της κοινωνίας· κάθε πρόοδος του στρατιωτικού και διοικητικού του μηχανισμού έφερνε άμεσα μία όλοένα και πληρέστερη υποδούλωση της κοινωνίας (1).

Στόν Μεσαίωνα, ή μεγάλη πλειοψηφία του ρωσικού πληθυσμού άποτελείτο από έλεύθερους άγρότες· τά μεγάλα κτήματα της έκκλησίας και των βογιάρων ήταν νοικιασμένα σέ έλεύθερους καλλιεργητές· ό άστικός πληθυσμός άποτελούσε μία άπειροελάχιστη μειοψηφία συγκεντρωμένη στό Νόβγκοροντ, στό Τβέρ, στό Καζάν. Αντίθετα, στό Δύση, όπου τά άστικά κέντρα παρουσιάζουν μία έξαιρετική οίκονομική και πολιτική άνθηση ήδη από τό τέλος του 11ου αιώνα, ό άγροικός πληθυσμός άποτελείτο σχεδόν άποκλειστικά από δουλοπαροίκους. Άλλά ένώ στό Δύση, από τόν 16ο αιώνα και άωθε, ή ιστορία των μεγάλων κεντρικών μοναρχιών ταυτίζεται μέ τήν προϊούσα ανάπτυξη της άστικής τάξης και τή βαθμιαία υποχώρηση των φεουδαρχικών σχέσεων ιδιοκτησίας και παραγωγής, στό Ρωσία, ή πρόοδος της τσαρικής άπολυταρχίας ταυτίζεται μέ τήν έξασθένηση της κοινωνικής και πολιτικής σχέσης της άστικής τάξης, τήν ανάπτυξη μιās «άνατολικού στύλ» ήμιγγραφειοκρατικής, ήμιφεουδαρχικής άρχουσας τάξης και τή μετατροπή των άγροτών σέ δουλοπάροικους.

Αυτή ή μακράιωνη τάση άνύψωσης του κράτους πάνω από τήν οικονομικά υποανάπτυγμένη κοινωνία και ύποταξης της κοινωνίας στό κράτος έκδηλώνεται ήδη από τήν εποχή του Ίβάν του Τρομερού (1547—1584). Για νά μπορέσει τόσο νά έξουδετερώσει τίς άποκεντρωτικές τάσεις των βογιάρων (εύγενών μεγαλογαιοκτημόνων) όσο και νά δημιουργήσει τίς βάσεις ένός μόνιμου στρατού ό Ίβάν δημιούργησε έκ του μηδενός μιá νέα άρχουσα τάξη από «ύπηρέτες του Κράτους» (gens de service, «πομιέστσικι») που άναλαμβάνοντας τήν ύποχρέωση νά ύπηρετήσουν στόν τσαρικό στρατό άποκτοσαν τήν Ισόβια έπικαρπία κτημάτων που τό μέγεθος τους ήταν ανάλογο προς τό λειτουργήμά τους («πομιέστσιέ», beneficium). Ή άθρόα εμφάνιση γύρω υπό τό 1550 σύτων των πομιέστσικι «νέων άνδρών» που προέρχονταν από όλα τά στρώματα του πληθυσμού(2) έπρόκειτο νά άνατρέψει όλες τίς παραδεδομένες σχέσεις άνάμεσα στις κοινωνικές τάξεις της Ρωσίας και νά άποτελέσει τή μόνιμη κοινωνική βάση του τσαρικού δεσποτισμού.

Πομιέστσιέ ύπήρχαν ήδη πριν από τόν Ίβάν τόν Τρομερό, αλλά ό πολλαπλασιασμός των πομιέστσιέ, από τό 1550 και μετά, έκανε άνγκυαία

1) Βλ. Τά Θεμέλια του μαρξισμού, σελ. 226 κ.έ.

2) Και που οί περισσότεροι ήταν ξενικής καταγωγής: μόνο τά 33% από τίς 930 οίκογένειες που ήταν στόν ύπηρεσία του Τσάρου ήταν μεγαλωρωσικής καταγωγής. Τά 24% ήταν Πολωνολιθουανοί, τά 25% ήταν δυτικοερωπαίοι και τά υπόλοιπα 17% ήταν Τάταροι και Άσιάτες.

μιὰ ριζική ανατροπή όλου του συστήματος της έγγειου ιδιοκτησίας και προκάλεσε μιὰ από τις πιό αίματηρές τρομοκρατίες της Ιστορίας.

Έξορίζοντας και σκοτώνοντας στην αρχή τους μπογιάρους, ύστερα τους περισσότερους από τους μεγάλους και μεσαίους γαιοκτήμονες, και δημεύοντας τὰ κτήματά τους, ο Ίβαν «κρατικοποίησε» ή ένοσωμάτωσε στην άτομική του περιουσία (Όπριτσίννα) τὸ ήμισυ σχεδόν (και στα τελευταία χρόνια της βασιλείας του άσφαλώς πάνω από τὸ ήμισυ) της ρωσικής γής. Ἀπέναντι σ' αυτές τις γαίες της Όπριτσίννα που βρίσκονταν στη διάθεση του κράτους για να παραχωρηθούν σαν πομιεσιτιέ, ή υπόλοιπη γή και ο υπόλοιπος πληθυσμός (ή «Ζεμιστίννα») αποτελούσαν τὸν «ιδιωτικό τομέα». θά μπορούσαμε να πούμε, αὐτοῦ τοῦ «μικτοῦ» κοινωνικοοικονομικοῦ καθεστώτος, τὸν τομέα ὅπου έπικρατοῦσε ἕνα καθεστώς πλήρους άτομικής ιδιοκτησίας (ή «βοτσίννα», *patrimonium*). Στο τέλος τοῦ 16ου αιώνα, ή διεύθυνση αὐτῆς της στρατιωτικοδιοικητικής τάξης τῶν πομιεστοικ μέσα στις παραγωγικές σχέσεις δὲν είχε ακόμα ολοκληρωθεί: στην περιοχή του Τβέρ π.χ. (στο κέντρο του μοσκοβιτικοῦ κράτους) σὲ 364 μεγάλες έγγειες ιδιοκτησίες, οί 185 ήταν πομιεσιτιέ, οί 101 άνηκαν σὲ μπογιάρους ή σὲ έπισκόπους και οί υπόλοιπες 78 άνηκαν σὲ ιδιώτες.

Καθώς ὅμως αὐτή ή άσταθής Ισορροπία ανάμεσα στα τρία αὐτά στρώματα της άρχουσας τάξης κινδύνευε διαρκώς να ανατραπεί, και κάτω από τήν πίεση τῶν ολοένα μεγαλύτερων στρατιωτικῶν άναγκῶν, για να σταθεροποιήσουν τήν οικονομική έξουσία τῶν πομιεστοικ, οί Τσάροι πήραν ὀρισμένα μέτρα που είχαν σαν κύριο αποτέλεσμα άφ' ενός τήν πλήρη έξαφάνιση της βοτσίννα και τήν αντικατάστασή της από τήν πομιεσιτιέ και άφ' έτέρου τήν πλήρη ύποδούλωση του άγροτικοῦ πληθυσμοῦ.

Κάτω από τὸ βάρος τῶν φόρων και τῶν χρεῶν, οί άγρότες μετατρέπονταν βαθμιαία σὲ δουλοπαροίκους, εκτός αν κατόρθωναν να καταφύγουν στα κτήματα τῶν μπογιάρων ὅπου έπικρατοῦσαν εὐνοϊκότερες συνθήκες εργασίας και δανεισμοῦ ή να δραπετεύσουν πρὸς τις περιοχές της Σιβηρίας και της Ούκρανίας που ξεφευγαν από τὸν έλεγχο του τσαρικοῦ κράτους.

Για να σταματήσει αὐτή ή διαρροή τῶν εργατικῶν χεριῶν από τὰ κτήματα τῶν πομιεστοικ, τὸ Κράτος άναγκάστηκε να επέμβει ακόμα βαθύτερα μέσα στις παραγωγικές σχέσεις: με τὸ διάταγμα του 1580 του Ίβαν του Τρομεροῦ και με τὸ οὐκάζιο του 1597 του Μπόρις Γκοντουνῶφ οί άγρότες βρέθηκαν *de facto* και *de jure* δεμένοι στη γή, και ὅταν τὸ 1713, ὁ Μεγάλος Πέτρος ἔδωσε στους μεγαλογαιοκτήμονες—ύπαλλήλους τὸ δικαίωμα του κνούτου, τὸ μεγαλύτερο μέρος του ρωσικοῦ άγροτικοῦ πληθυσμοῦ αποτελεῖτο από δουλοπαροίκους.

Ἐνα άλλο ἔμμεσο αποτέλεσμα, που έπρόκειτο να έχει τις πιό άποφασιστικές συνέπειες πάνω σ' ὅλη τήν εξέλιξη της ρωσικής κοινωνίας, αὐτῆς της έξάπλωσης τῶν πομιεσιτιέ και της αντίστοιχης υπερτροφικής ανάπτυξης αὐτῆς της γαιοκτητικής στρατογραφειοκρατίας ήταν τὸ σταμά-

τημα της ανάπτυξης της αστικής βιοτεχνίας και μιά σαφής οπισθοδρόμη-
ση του αστικού έμπορίου και της αστικής βιομηχανίας. Ἡ καθυπόταξη
και ἡ καταστροφή του Τβέρ και κυρίως της μεγάλης αστικής δημοκρατίας
του Νοβγκορόντ (της μόνης ρωσικής πόλης που ἡ οικονομική και πολιτι-
κή της εξέλιξη παρουσιάζει ούσιαστικές ὁμοιότητες με τὴν εξέλιξη τῶν
δυτικῶν πόλεων), που ὁ πληθυσμός της πέφτει ἀπὸ 200 000 σὲ 20 000 κα-
τοίκους, συμβολίζει κατὰ κάποιον τρόπο τις σχέσεις τοῦ ρωσικοῦ δεσποτι-
σμοῦ πρὸς τὸν αστικό πολιτισμό. "Ὅχι μόνο οἱ περισσότερες ἀπὸ τις ρω-
σικές πόλεις εἶναι περισσότερο στρατιωτικές ἀποικίες (πού πολλές
φορές δὲν εἶχαν κἀν αστικό πληθυσμό) παρὰ ὄργανικά ἀποτελέσματα
μῆς ὁμαλῆς ἀνάπτυξης τῶν ἐμπορικῶν και τῶν βιοτεχνικῶν τάξεων,
ἀλλὰ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ K. Stählin, με τὴν ἐμφάνιση και τὸν πολλαπλα-
σιασμό τῶν πομιεσιέ,

«τὸ κέντρο της οἰκονομικῆς ζωῆς μετατέθηκε ἀπὸ τις πόλεις σὴν ὑπαιθρο-
ἔνω σὲ τις πόλεις δὲν ὑπῆρχαν καταναλωτές, οἱ ἐργάτες—βιοτέχνες βρίσκονταν
συγκεντρωμένοι σὲ κτήματα τῶν πομιέσιεκ ὅπου ἄλλωστε γίνονταν και οἱ πε-
ρισσότερες ἐμπορικές συναλλαγές. Αὐτὸ εἶναι μῆ ἀπὸ τις αἰτίες της ἐξαιρετι-
κῆς βραδύτητας της ἀνάπτυξης της αστικῆς ζωῆς και τοῦ αστικοῦ πολιτισμοῦ.
Ἡ κύρια αἰτία εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ φύση τοῦ κράτους που ἐβλεπε τοὺς κατοί-
κους τῶν πόλεων σὰν ἕνα ἀπὸ τὰ στηρίγματα της δεσποτικῆς πολιτικῆς τοῦ Τσα-
ρου.» (1).

Οἱ ἴδιοι παράγοντες που ἔκαναν τὸν Ἴβαν νὰ ἰσπεδώσει τὴν κοι-
νωνία και νὰ της ἐπιβάλλει με τὰ πιὸ τρομοκρατικά μέσα τὴν κυριαρχία
αὐτῆς της στρατιωτικοδιοικητικῆς τάξης πάνω σὴν ὅποια στηριζόταν
ἡ ἐνότητα τοῦ κράτους, ξαναεμφανίζονται με ἀκόμα μεγαλύτερη καθαρὸ-
τητα και ἀποτελεσματικότητα σὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Οἱ ἐπα-
ναστατικές του μεταρρυθμίσεις δὲν ἔκαναν παρὰ νὰ ταυτίσουν τὴν ἄρχου-
ναστατική με τὸν κρατικό μηχανισμό, νὰ ἐπιδεινώσουν τὴν καταπίεση τῶν
δουλοπαροίκων, και νὰ ἐξαφανίσουν κάθε ἴχνος ἐλευθερίας σὲ ἀστικά
κέντρα. Τὸ ἴδιο γίνηκε και σὴν ἐποχὴ της Μ. Αικατερίνης και, ὅπως θὰ
δοῦμε, τὸ ἴδιο γίνηκε και σὴν ἐποχὴ τοῦ Λένιν και τοῦ Στάλιν. Με τὴ
διαφορὰ ὅτι ὁ παράγοντας που προσδιόρισε αὐτὴ τὴ φορά τὴν κοινωνική
ἐξέλιξη της Ρωσίας και τὴ διαμόρφωση τῶν κοινωνικῶν τάξεων δὲν ἦταν
πιὰ τὸ Κράτος, ἀλλὰ μῆ ἐντελῶς νέου τύπου ἱστορική δύναμη: τὸ **μπολ-
σεβικὸ κόμμα**.

Γιὰ νὰ καταλάβουμε ὅμως τὴν ἐπαναστατική διαδικασία που ἔφερε
σὴν ἐξουσία τὸ μπολσεβικὸ κόμμα, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ ἀναλύσουμε
τοὺς παράγοντες που προσδιορίζουν τὴν κρίση τῶν προκαπιταλιστικῶν
χωρῶν.

1) Karl Stählin : Geschichte Russlands I, 1923, Γάλλ. Μετ. σελ. 230. Εἶδα-
με πιὸ πάνω (§ 9) τὰ στρατηγικά συμπεράσματα που ἔβγαλε ὁ Τρότσκι ἀπ'
αὐτὴ τὴν ὑποανάπτυξη τῶν ρωσικῶν πόλεων (βλ. σελ. 22).

V. ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΚΑΘΕΣΤΩΤΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΙΣ ΠΡΟΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Σάν πρώτον τέτοιο παράγοντα θά θεωρήσουμε τὸ *impact* τῆς βιομηχανοποίησης καὶ τοῦ «ἐκσυγχρονισμοῦ». Θά δοῦμε δηλαδή δι, μέσα στὰ ἀντικειμενικὰ πλαίσια ποῦ δίνονται ἀπὸ τὸ *σταμάτημα τῆς καπιταλιστικῆς ἐξάπλωσης* καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν παράλυση τοῦ μηχανισμοῦ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπενδύσεων (βλ. πῶς κάτω § 4) καὶ τὴν ἐξάρθρωση τῆς διεθνούς διαίρεσης τῆς ἐργασίας (§ 5), ἡ βιομηχανοποίηση τῶν καθυστερημένων χωρῶν εἶναι ἓνα αἴτημα ποῦ ξεπερνάει τόσο τὶς δυνατότητες τῶν ἀνδρῶν ἀστικῶν τοὺς τάξεων ὅσο καὶ τὶς ἱκανότητες τῶν λιγότερο ἢ περισσότερο φασλοκρατικῶν πολιτικῶν τοὺς καθεστώτων.

22. Ἡ ἐπιτακτικότητα τῆς βιομηχανοποίησης

Λέγαμε πῶς πρὶν δι, ἡ ἐπιτακτικότητα τῶν κοινωνικῶν ἢ κρατικῶν ἀναγκῶν, συνδυασμένη μὲ μιὰ βασικὴ τεχνολογικὴ ἀνεπάρκεια, μπορεῖ νὰ κινήσει τὸ κράτος νὰ πάρει στὰ χέρια του τὴ διεύθυνση τῆς οἰκονομίας. Εἶδαμε συγκεκριμένα δι, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση ὀρισμένων ἐπιτακτικῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν, ἡ ἀνεπάρκεια τῶν τεχνικῶν μέσων δὲν μπορεῖ νὰ ἀντισταθμιστεῖ παρὰ μόνον ἀπὸ τὴ *μαζικὴ κινητοποίηση καὶ ἐντατικὴ ἐκμετάλλευση τῆς ἐργατικῆς δύναμης* — πράγμα ποῦ προϋποθέτει ἓνα τέτοιο βαθμὸ κρατικοῦ καταναγκασμοῦ, ὥστε ἡ κοινωνία βρῆκεται καταδικασμένη νὰ ὑποταχτεῖ στὴ γραφειοκρατία. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἡ μετριότητα τῆς κρατικῆς ἐπέμβασης στὴν κολμπερτιστικὴ περίοδο τοῦ μοντέρνου καπιταλισμοῦ μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ γενικὰ σὲ ἱστορικοὺς λόγους, οἱ κυριότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι ἡ σχετικὴ οἰκονομικὴ εὐρωστία καὶ ἡ πολιτικὴ ὀριμότητα τῶν ἀστικῶν τάξεων τῆς Δύσης, καὶ σὲ ἓνα εἰδικὰ οἰκονομικὸ λόγο ποῦ εἶναι πάνω κάτω ὁ ἐξῆς: οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις ἦταν *ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένες* ὥστε νὰ κάνουν δυνατὴ τὴν ἱκανοποίηση τῶν *ἀρκετὰ περιορισμένων* ὑπαρχουσῶν *κοινωνικῶν ἀναγκῶν*. *Ταυτόχρονα*, ἡ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου βρισκόταν ἀκόμα σὲ μιὰ ἀρκετὰ «πρωτόγονη» φάση, ὥστε νὰ ἐπιτρέπει τὴν ἀτομικὴ του ἰδιοποίηση, ἐνῶ, παράλληλα, ἡ οἰκονομία ἦταν ἀκόμα ἀρκετὰ *ἀπλῆ*, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἀναπτύσσεται μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς διαχείρισης.

Ἡ «ἡρωικὴ» αὐτὴ ἐποχὴ τοῦ ἰδιωτικοῦ καπιταλισμοῦ ἔχει σήμερα ἀνεπανόρθωτα ξεπεραστεῖ. Τὸ θέμα ποῦ τίθεται στὶς καθυστερημένες χώρες τῆς ἐποχῆς μας δὲν εἶναι νὰ φτιάξουν «μανουφατοῦρες», ὅπως στὴν ἐποχὴ τοῦ Colbert, ἀλλὰ βαρεῖς βιομηχανίες ποῦ ἀπαιτοῦν κεφάλαια, ἐργατικὰ χέρια, τεχνικούς, ποῦ ἡ ἐξεύρεσή τους φαίνεται νὰ ξεπερνάει τῆς δυνατότητες τῆς ἰδιωτικῆς διαχείρισης. Ὅταν μιᾶμε γιὰ τὸν «κολμπερτισμὸ» τοῦ 20οῦ αἰῶνα, δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε δι καὶ ἡ ἴδια διαφορὰ ποῦ ξεχωρίζει τὰ ἐργοστάσια τῆς παλαιότερικῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὴν τεχνολογία τῆς ἐποχῆς τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας, τῆς κυβερνητικῆς καὶ τῆς αὐτοματοποίησης, ξεχωρίζει καὶ τὸ ἐμπόριο τῆς ἐποχῆς τοῦ μερκαντισμοῦ ἀπὸ τὸ ἐμπόριο τῆς ἐποχῆς μας. Ἀντικείμενο μιᾶς μερκαντιλικῆς

πολιτικής στις μέρες μας δεν είναι πιά το εμπόριο των μπαχαρικών ή των πολυτίμων ύφασμάτων, όπως στην εποχή του Φραγκίσκου του Α' ή του 'Ερρίκου του Δ'. Η εξάρτηση των καθυστερημένων χωρών από τη διεθνή αγορά είναι τέτοια πού, όσο βαστάει ή τωρινή εξάρθρωση της διεθνούς κατανομής της εργασίας, όλη ή κοινωνική τους ισορροπία θα στηρίζεται πάνω σε όλοένα και σαθρότερες βάσεις. Στις χώρες αυτές, ή σχέση ανάμεσα στο έθνικό εισόδημα και την αξία των εξαγωγών είναι πολύ μεγαλύτερη απ' ότι κοινώς πιστεύεται: φτάνει, κατά μέσον όρο, σχεδόν τα 20% (1).

Ήδη στις ανεπτυγμένες βιομηχανικές κοινωνίες, όπου ή αστική τάξη διαθέτει μιá πείρα αιώνων, ή διαχείριση του συγκεντρωμένου κεφαλαίου όχι μόνο έχει φέρει στο πρώτο πλάνο μιá ειδικευμένη υπαλληλία από managers, πού τείνουν όλοένα και πού πολύ νά αντικαταστήσουν τους παλαιούς «μπαρξικούς» στόλ καπιταλιστές, αλλά και έχει δώσει στο κράτος οικονομικές αρμοδιότητες, πού οι άνθρωποι του 19ου αιώνα δεν θά μπορούσαν ποτέ νά υποψιαστούν. Και εύκολα τότε καταλαβαίνει κανείς τί είδους «χάντικαπ» συναντάει στο δρόμο της ή αστική τάξη των καθυστερημένων χωρών.

Ή βιομηχανοποίηση είναι για τις χώρες αυτές μιá ανάγκη πολύ έπιτακτικότερη και ζωτικότερη απ' αυτήν πού αντιμετώπισαν οι δυτικο-εύρωπαϊκές χώρες του 18ου αιώνα, πού πραγματοποίησαν τή βιομηχανική επανάσταση. Ή ύφαντουργία π. χ. πού υπήρξε ή κοιτίδα του βιομηχανικού καπιταλισμού στα πρώτα του βήματα, δεν ήταν μιá ζωτική ανάγκη ούτε για τήν αγγλική ούτε για τή γαλλική κοινωνία, πού στο σύνολό τους εξακολουθούσαν ως τα μέσα του 19ου αιώνα νά καλύπτουν τις ανάγκες τους με ένα ακόμα προκαπιταλιστικό τρόπο. Αντίθετα, για τις σημερινές προκαπιταλιστικές κοινωνίες, πού μασιζονται από ένα φοβερό δημογραφικό πρόβλημα, ή απόκτηση ενός ικανοποιητικού βιομηχανικού έξοπλισμού είναι ζήτημα ζωής ή θανάτου, γιατί είναι ο μόνος τρόπος πού υπάρχει για νά λυθεί το διπλό πρόβλημα του αγροτικού υπερέπληθους και της διαρκούς πτώσης του βιοτικού επιπέδου.

Απ' αυτή τήν άποψη, ή *άπλη άγροτική μεταρρύθμιση* πού αποτελεί ένα ούσιαστικό μέρος των αστικών διεκδικήσεων και πού θεωρητικά δεν ξεπερνάει τις άμεσες δυνατότητες της αστικής τάξης στις καθυστερημένες χώρες, δεν άρκει για νά λύσει το πρόβλημα πού θέτει ή δημογραφική ανάπτυξη.

Τό παράδειγμα της *Αιγύπτου* είναι ιδιαίτερα εύγλωττο: ή αίγυπτιακή γεωργία, πού μπόρεσε νά δαμάσει τό Νείλο, μένει άνίσχυρη μπρός στην πλημμύρα των γεννήσεων πού από τό 1820 μέχρι τώρα όκταπλασίασε τον πληθυσμό, και πού συμπιέζει σήμερα 20 εκατομμύρια κατοίκους πάνω σε ένα καλλιεργήσιμο έδαφος, πού ή επιφάνειά του δεν είναι μεγαλύτερη από τήν επιφάνεια του Βελγίου.

(1) Βλ. τήν έκδοση του Ο.Η.Ε.: *Mesures à prendre pour le développement économique des pays insuffisamment développés*, 1951.

Ἡ ἄνιση κατανομή τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας δὲν κάνει ἀσφαλὸς παρὰ νὰ ἐπιδεινώνει αὐτὸ τὸ πρόβλημα: Τὸ 1947 σὲ ἓνα σύνολο 2 662 000 ἰδιοκτητῶν, τὰ 72% κατεῖχαν λιγότερο ἀπὸ 1 φεντάνι (0,42 ἑκτάριο) γῆς καὶ τὰ 22,1% κατεῖχαν ἀπὸ 1—5 φεντάνια γῆς. Μὲ ἄλλους λόγους, τὰ 94% τῶν ἰδιοκτητῶν κατεῖχαν τὸ $\frac{1}{8}$ τῶν καλλιεργήσιμων γαιῶν. Ταυτόχρονα 143 000 μεσαῖοι γαιοκτῆμονες (τὰ 5,4% τοῦ συνόλου τῶν ἰδιοκτητῶν) ἦταν ἰδιοκτῆτες τῶν 29,7% τῆς γῆς καὶ μιὰ ἀσήμαντη μειοψηφία ἀπὸ 11 000 πρόσωπα (τὰ 0,4% τοῦ συνόλου) κατεῖχαν τὰ 36,8% τῆς γῆς (1). Σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τοῦ νέου νόμου ποῦ ἐπέβαλε ἡ κυβέρνησις τοῦ Νεγκίμπ, καμιὰ ἰδιοκτησία δὲν μπορεῖ νὰ ξεπεράσει τὰ 80 ἑκτάρια: 252 000 ἑκτάρια, ποῦ ἀνῆκαν πρωτότερα σὲ 2,145 μεγαλογαιοκτῆμονες, πρόκειται νὰ διανεμηθοῦν σὲ 2,5 ἑκατομμύρια μικροῖδιοκτῆτες — στὴν πραγματικότητι, σὲ 250 000 οἰκογένειες (1 στίς 10) ποῦ ἡ καθεμίᾳ τους θὰ ἀποκτήσει 1 ἑκτάριο γῆς ἐπιπλέον. "Ὅπως βλέπουμε, ἡ ἀγροτικὴ μεταρρύθμιση, ὅσο ἀναγκαῖα κι' ἂν εἶναι, δὲν ἀποτελεῖ παρὰ ἓνα ἡμίμετρο. Πῶς ἄλλωστε θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἄλλοιῶς—τῆ στιγμῆ ποῦ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰδιοκτητῶν ἔχει σήμερα ξεπεράσει τὰ 2,7 ἑκατομμύρια, ἐνῶ ἡ καλλιεργήσιμη γῆ φτάνει μετὰ βίας τὰ 2,5 ἑκατομμύρια ἑκτάρια; Εἶναι σαφές ὅτι μόνον μιὰ μαζικὴ ἔξοδος τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὶς πόλεις μπορεῖ νὰ λύσει ἓνα πρόβλημα ποῦ ἡ ἀπλή (ἀπλή!) χρησιμοποίησις τῶν μοντέρνων τεχνικῶν ἐντατικοποίησις τῆς ἀπόδοσης τοῦ ἐδάφους (ποῦ προϋποθέτει μιὰ μορφωτικὴ προσπάθεια ποῦ ξεπερνάει τὶς δυνατότητες τῶν μεταρρυθμιστῶν τοῦ Καίρου) δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ λύσει.

Τὸ ἴδιο δημογραφικὸ—ἀγροτικὸ πρόβλημα τίθεται καὶ στίς Ἰνδίες μὲ μιὰ ἀκόμα ἐντονότερη μορφή. Ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς τους ἀποτελεῖ τὰ 80% τοῦ πληθυσμοῦ ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια ἀνθρώπων ζοῦν πάνω σὲ 98 ἑκατομμύρια ἑκτάρια καλλιεργήσιμης γῆς: ἂν ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς εἶναι στίς Ἰνδίες λιγότερο πυκνὸς ἀπ' ὅτι εἶναι στὴν Αἴγυπτο, ἡ μεσαία ἀπόδοση κατὰ ἑκτάριο εἶναι πολὺ κατώτερη, γιατί οἱ σοδειές εἶναι λιγότερο ἀφθονες καὶ τὸ σύστημα τῆς διπλῆς ἐτήσιας σοδειᾶς, ποῦ εἶναι σὺνηθες στὴν Αἴγυπτο, εἶναι ἄγνωστο στίς Ἰνδίες.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, οἱ τρεῖς ἀριθμοὶ ποῦ ἀναφέρει ὁ René Dupont στὸ ἐξαίρετο ἔργο του *L'Économie agricole dans le monde*, μιᾶν πολὺ εὐγλωττα γιὰ τὸ πρόβλημα ποῦ ἀντιμετωπίζουν ὅλες οἱ καθυστερημένες χώρες: οἱ πρὸδοι τῆς λατρικῆς περίθαλψης εἶναι τέτοιες, ὥστε γιὰ νὰ πέσει ἡ θνησιμότητα κατὰ 40%, ἡ Κεϋλάνη δὲν χρειάστηκε νὰ δαπανῆσει παρὰ μόνον 50 σέντις κατ' ἄτομο. Γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ ὁμοίως μιὰ ἐντελῶς σχετικὴ βελτίωσις τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἀγροτικοῦ τους πληθυσμοῦ, οἱ Ἰνδίες θὰ πρέπει νὰ ἐπενδύσουν 250 \$ κατ' ἄτομον, πρᾶγμα ἀδύνατο τῆ στιγμῆ ποῦ τὸ μέσο ἀτομικὸ εἰσόδημα τοῦ Ἰνδικοῦ πληθυσμοῦ δὲν ξεπερνάει τὰ 100 \$.

1) Βλ. *La Réforme agraire*, ἔκδ. τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, 1951, σελ. 10.

23. Ἡ στενότητα τῶν κεφαλαίων

Ἡ στενότητα τῶν κεφαλαίων εἶναι τὸ κυριότερο πρόσκομμα ποῦ συναντᾷ ἡ βιομηχανοποίηση τῶν καθυστερημένων χωρῶν — ἡ βιομηχανοποίηση ποῦ εἶναι τὸ μόνο μέσο ποῦ διαθέτουν γιὰ νὰ ἀνεβάσουν τὸ εἰσόδημά τους καὶ νὰ ἀπαλλαγοῦν ταυτόχρονα ἀπὸ τὴ μάλιστα τοῦ ἀγροτικοῦ ὑπερπληθυσμοῦ. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ K. Mandelbaum (1), ἡ ἔνταξη ἐνδὸς πρόσθετου ἐργάτη στὴ βιομηχανικὴ παραγωγή προϋποθέτει τὴν ἐπένδυση 450 £ σὲ κεφαλαιακὰ ἀγαθὰ — καὶ τὸ ποσὸ αὐτὸ διπλασιάζεται σχεδὸν ἂν προσθέσουμε τὰ ἔξοδα ποῦ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴ στέγασή του, τὴν ἐπέκταση τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν κτλ. Ἀλλὰ στὶς καθυστερημένες χώρες, ἡ δημογραφικὴ ἀνάπτυξη εἶναι τέτοια, ὥστε μόνο μιὰ ταχύτατη βιομηχανοποίηση μπορεῖ νὰ ἐπιτρέψει τὴν ἀπασχόληση τοῦ πληθυσμιακοῦ πλεονάσματος. Οἱ χώρες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, οἱ λεγόμενες «λαϊκὲς δημοκρατίες», ἔγιναν ἀντικείμενα μιᾶς λεπτομεροῦς ἔρευνας (2) ποῦ ἔδειξε ὅτι γιὰ νὰ διοχετευτοῦν στὴ βιομηχανία τὰ 700 περίπου χιλιάδες πρόσωπα, ποῦ ἀποτελοῦν τὸ ἐτήσιο δημογραφικὸ τους πλεόνασμα (3) θὰ ἔπρεπε νὰ ξοδευτοῦν σὲ βιομηχανικὲς ἐπενδύσεις 2,2 δισεκατομμύρια δολλ. τὸ χρόνο, δηλαδὴ τὰ 22—24 % τοῦ προπολεμικοῦ ἐθνικοῦ τοῦ εἰσοδήματος : ἂν σκεφτοῦμε ὅτι, πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, οἱ βιομηχανικὲς ἐπενδύσεις δὲν ἀντιπροσώπευαν πορὰ τὰ 4% τοῦ εἰσοδήματός τους, θὰ καταλάβουμε τὴ δραματικὴ ἐπιτακτικότητα μὲ τὴν ὁποία τίθεται τὸ αἴτημα τῆς βιομηχανοποίησης στὶς καθυστερημένες χώρες.

Ἐνα βλέμμα στὴ δημογραφικὴ κατάσταση τῶν χωρῶν αὐτῶν ἀρκεῖ γιὰ νὰ δείξει ὄχι μόνο τὴν ἐπείγουσα ἐπιτακτικότητα τῆς βιομηχανοποίησης, ἀλλὰ καὶ τὸν ὄγκο τῶν ἐπενδύσεων ποῦ ἀπαιτεῖ :

Ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ ἐπιβάλλει ὀλοένα καὶ πιὸ ὀγκῶδεις ἐπενδύσεις. Τὸ ποσοστὸ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ποῦ πρέπει νὰ ἀποταμιευτεῖ γιὰ νὰ ἀντιμετωπιστεῖ μιὰ ἐτήσια αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ 1%, ποικίλλει, ἀνάλογα μὲ τὶς περιπτώσεις καὶ τοὺς ὑπολογισμοὺς, ἀνάμεσα στὰ 2 καὶ τὰ 5%. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι, καθὼς στὶς περισσότερες καθυστερημένες χώρες ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει πάνω ἀπὸ 1,5% τὸ χρόνο, ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ ἀπορροφᾷ τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς κανονικῆς ἀποταμίευσης. Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθήκες, ἡ βελτίωση τοῦ μέσου βιοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ πληθυσμοῦ καθίσταται ἀδύνατη.

Μιὰ ὁμάδα ἐμπειρογνομῶνων τοῦ Ο.Η.Ε. ζήτησε νὰ μάθει τί κεφάλαια χρειάζονται γιὰ νὰ αὐξηθεῖ κατὰ 2% τὸ ἐθνικὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσό-

1) K. Mandelbaum: *Industrialisation of Backward Areas*, 1945.

2) Βλ. François Fejtö: *Histoire des démocraties populaires*, 1952.

3) Ἐννοοῦμε ἀπλῶς τὸ πλεόνασμα τῶν γεννήσεων πάνω στοὺς θανάτους. Ἀφήνουμε κατὰ μέρος τὸν γεωργικὸ ὑπερπληθυσμὸ ποῦ πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἀποτελοῦσε τὰ 20—25% τοῦ πληθυσμοῦ τῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολ. Εὐρώπης (τὰ 50% τοῦ αἰγυπτιακοῦ πληθυσμοῦ!).

8. Δημογραφική κατάσταση τῶν καθυστερημένων χωρῶν

Χ ὠ ρ ε ς	Πληθυσμὸς 1949 σὲ ἑκατομ.	Ποσοστὸ τῆς ἐτήσιας αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ	
		1940—1950	Προβλέψεις γιὰ τὴν περίοδο 1950—1960
Λατινικὴ Ἀμερικὴ	158	1,89	2,25
Ἀφρικὴ (χωρὶς τὴν Αἴγυπτον)	178	1,20	1,25
Μέση Ἀνατολὴ (μὲ τὴν Αἴγυπτον)	94	1,25	1,50
Ἰνδίες, Πακιστάν, Κεϋλάνη, Νεπάλ, Μπουτάν	436	1,02	1,50
Ἄπω Ἀνατολὴ (χωρὶς τὴν Ἰαπωνίαν)	661	0,48	0,75

δημα τῶν καθυστερημένων χωρῶν. Νὰ τὰ κυριότερα ἀπὸ τὸ συμπέρασμα
τά τους (1):

α) Μιὰ τέτοια αὐξηση (πού αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δὲν παρουσιάζει τίποτε
τὸ ὑπερβολικὸ) προϋποθέτει μιὰ ἐτήσια μεταφορὰ τοῦ 1% τοῦ ἐνεργοῦ
πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴ γεωργία στὴ βιομηχανία, πού θὰ ἔχει σάν ἀποτέλεσμα
μιὰ αὐξηση τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς πάνω ἀπὸ 10% τὸ χρόνο.

β) Γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ αὐτὴ ἢ μᾶλλον μετριοπαθῆς ἀνακατανομὴ τοῦ
ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, ὑπολόγισαν ὅτι χρειάζεται νὰ ἐπενδυθοῦν 2,500 δολ-
λάρια γιὰ κάθε ἄτομο πού περνάει ἀπὸ τὸ γεωργικὸ στὸν ἀστικὸ τομέα.

γ) Αὐτὰ τὰ δύομιση χιλιάδες δολλάρια περιλαμβάνουν κυρίως τὰ
κεφάλαια πού χρειάζονται γιὰ τὴ δημιουργία τῶν βαρεῶν βιομηχανιῶν
—ἔπειτα ἔρχονται τὰ κεφάλαια τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὶς ἐλαφρῆς βιομηχανίες
τῆ βιομηχανικῆ ἔρευνα, τὶς δημόσιες ὑπηρεσίες. Γιὰ τὸ σύνολο τῶν καθυ-
στερημένων χωρῶν πού ἀναφέραμε στὸν προηγούμενο πίνακα, χρειάζεται
νὰ ἐπενδυθοῦν 15 270 ἑκατομ. \$ τὸ χρόνο, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 70% πρέπει
νὰ πάνε στὴν Ἀσία.

δ) Ὑπολόγισαν ἐπίσης ὅτι οἱ χώρες οὗτὲς θάπρεπε νὰ ἀφιερῶσουν
τὸ 1% τοῦ ἔθνικοῦ τους εἰσοδήματος στὴν ἀνάπτυξη τῆς γεωργικῆς ἔρευ-
νας καὶ προπαγάνδας καὶ ἄλλα 3% τὸ χρόνο στὴ μηχανοποίηση τῆς γεωρ-
γίας—πράγμα πού σημαίνει τὴν ἐπένδυση ἑνὸς συνόλου 3,864 ἑκατομ. \$

ε) Τὸ κεφάλαιο πού χρειάζεται νὰ ἐπενδυθεῖ κάθε χρόνο γιὰ τὴν
σχετικώτατη αὐτὴ βελτίωση τοῦ βιοτικῆ ἐπίπεδου ἀνέρχεται λοιπὸν σὲ
3,864 ἑκατομμύρια \$ γιὰ τὴ γεωργία καὶ σὲ 15,270 ἑκατομ. γιὰ τὴ βιο-
μηχανία—ποσὸ πού ὅσο κολοσσιαῖο κι' ἂν φαίνεται, δὲν εἶναι τίποτε ἂν
παραβληθεῖ μὲ τὰ 25—30 δισεκατομμύρια δολλάρια πού ἐπενδύονται κάθε
χρόνο στὴν Ἀμερικὴ, δηλαδὴ σὲ μιὰ χώρα φτιασμένη ἤδη σὲ ἕνα ὑψηλὸ
ἐπίπεδο εὐημερίας καὶ πού ὁ πληθυσμὸς τῆς δὲν ἀντιπροσωπεύει παρὰ τὸ
1)10 τοῦ πληθυσμοῦ τῶν καθυστερημένων χωρῶν.

1) Βλ. τὸ προαναφερθέν ἔργο: Mesures à prendre, κτλ. σελ. 78 κ. ἑ.

στ) Οι χώρες αυτές, που ο πληθυσμός τους ανέρχεται σε 1,527 εκατομμ. ανθρώπους και που το σύνολο των εθνικών τους εισοδημάτων ήταν το 1949 γύρω από τα 96,600 εκατομμ. \$, θα έπρεπε λοιπόν να επενδύσουν τα 20% του εθνικού τους εισοδήματος για να επιτύχουν μία πλέον ή μέτρια βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου. Το ότι μία τέτοια προσπάθεια ξεπερνάει απόλυτα τις δυνατότητές τους, φαίνεται από το αγεφύρωτο χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στα 19 δισεκατομμ. δολάρια που τους χρειάζονται και την πενιχρότητα της καθαρής έσωτερικής τους αποικισμού που, το 1949, δεν ξεπερνούσε τα 5,240 εκατομμ. δολλ., το έλλειμμα είναι τόσο τεράστιο, 13,894 εκατομμ. δολλ., ώστε καταδικάζει σε μία βέβαιη άποτυχία κάθε απόπειρα αξιοποίησης των χωρών αυτών με τα παραδεδομένα καπιταλιστικά μέσα...

24. Τό «ίμπακτ» του ολοκληρωτικού πολέμου

Είδαμε ότι, τα προβλήματα που συναντάει η οικοδόμηση μιας κοινωνικής, «ειρηνικής» οικονομίας στις καθυστερημένες χώρες είναι τέτοια, που κάνουν αδύνατη τη στερεοποίηση των κοινωνικών βάσεων μιας δυτικού τύπου αστικής τάξης. Αν προσθέσουμε στα προβλήματα αυτά τα προβλήματα που θέτει η βιομηχανική φύση του σημερινού πολέμου και η οικονομική προσπάθεια που απαιτεί ο στρατιωτικός προϋπολογισμός, θα δούμε ότι οι έλπίδες των νεοσύστατων αστικών τους τάξεων περιορίζονται πια στο ελάχιστο.

Πραγματικά, από τη μία μεριά, όλες οι καθυστερημένες χώρες περνάν σήμερα από τη φάση του εθνικισμού⁽¹⁾ και, όπως δείχνει το παράδειγμα της Αιγύπτου ή των Ινδιών, ο εθνικισμός αυτός εύκολα παίρνει τη μορφή του Ιμπεριαλισμού. Από την άλλη μεριά, έχει σήμερα ανεπανόρθωτα περάσει η εποχή του 1909, η εποχή δηλαδή που η αστική τάξη ενός μικρού κράτους, με σχεδόν ανύσπικτα οικονομικά, ήταν ακόμα σε θέση να οργανώσει ένα στρατό Ικανό να ανταποκριθεί στα εθνικά αιτήματα. Η εξέλιξη της πολεμικής τεχνικής από την εποχή των βαλκανικών πολέμων μέχρι σήμερα είναι τέτοια, ώστε μόνο όρισμένες σημαντικά ανεπτυγμένες βιομηχανικές κοινωνίες μπορούν πια να βαστάζουν το βάρος των στρατιωτικών δαπανών⁽²⁾: "Ένα βαρύ αεροπρωθούμενο βομβαρδιστικό τύπου B—52 κόστισε, όταν πρωτοφτιάχτηκε, 1 200 000 δολλ. Η τιμή ενός βομβαρδιστικού στόχαστρου ήταν έδω και 20 χρόνια 140 δολλ. Κατά τη διάρκεια του τελευταίου πολέμου, ένα στόχαστρο Norden (24 κιλά—4 κιλά το 1933!) έκανε 5 000 δολλ. Το ηλεκτρονικό όργανο που χρησιμοποιούν τα σημερινά μεγαθήρια ζυγίζει ένα τόνο (250 φορές περισσότερο από το

1) Για τον οποίο έγινε λόγος πρωτίτερα (βλ. σελ. 30 κ.έ.).

2) Μόνο ο Engels, που κολακευόταν να θεωρεί τον εαυτό του για ένα νέο Clausewitz! μπορούσε να πιστεύει ότι το 1876, «η πολεμική τεχνική έχει τόσο τελειοποιηθεί ώστε καμιά πρόοδος δεν είναι πια δυνατή (...). Στην περιοχή αυτή, η εποχή της ανάπτυξης έχει πια κλείσει»: Anti—Dühring (Moskau 1946), σελ. 207.

1933) και κοστίζει 300 000 δολλ. — όσο δηλαδή και ένα (πτάμενο φρεύριο B—17 τοῦ 1943! Εύκολα καταλαβαίνει κανείς τί έννοοῦσε ὁ Ἀϊζενχάουερ, ὅταν δήλωνε τὸ 1953, ὅτι ἡ τιμὴ ἑνὸς **βαρειοῦ** βομβαρδιστικοῦ ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὸ κόστος «30 μοντέρνων σχολείων ἢ 2 ἠλεκτροπαραγωγικῶν ἐργοστασίων ἱκανῶν νὰ ἐξυπηρετήσουν 2 πόλεις 60 000 κατοίκων, ἢ 2 ὑπερμοντέρνων νοσοκομείων, ἢ ἑνὸς μεγάλου δρόμου ἀπὸ μετὸν ἀρμέ μήκους 80 χλμ.» (1)...

Μόνο μιὰ μεγάλη βιομηχανικὴ δύναμη σάν τίς Η.Π.Α. εἶναι σὲ θέση νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ «ἱμπάκτ» τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ πολέμου χωρὶς νὰ θέσει τὸ δίλημμα «ἢ βούτυρο ἢ κανόνια» ποῦ ἀντιμετωπίζουσι ὅλες οἱ ἄλλες χώρες. Ξοδεύοντας σὲ πολεμικὲς δαπάνες 131 δισεκατομ. δολλάρια ἀνάμεσα στὸ 1939 καὶ τὸ 1945, οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν χρειάστηκαν οὔτε νὰ περιορίσουν τὸ βιοτικὸ τους ἐπίπεδο (πού, ἀντίθετα, ἀνέβηκε δυόμιση φορές σχεδόν) οὔτε καὶ νὰ ἐπιβάλουν ἕνα καθεστῶς στρατοπέδου σάν κι' αὐτὸ ποῦ πραγματοποιήθηκε ἤδη πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο στὴ Γερμανία καὶ τὴν ΕΣΣΔ.

Εὐκολα καταλαβαίνει κανείς τί εἴδους χάντικαπ συναντᾶν οἱ καθυστερημένες χώρες στὸ δρόμο τους πρὸς τὴν ἐθνικὴ τους πραγματοποίηση: ἡ ἐμβρυώδης κοινωνικοπολιτικὴ ὀργάνωση ποῦ διαθέτουν, ὅταν διαθέτουν, ἀποσυνίθεται κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῶν τεχνικῶν, στρατιωτικῶν, ὀικονομικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων ποῦ δημιουργεῖ ὁ μοντέρνος βιομηχανικὸς πόλεμος. Ἐπὶ οἴωνες, ἡ κοινωνικὴ τους ἰσορροπία στηρίζονταν πάνω στὴν **παθητικότητα** μὲ τὴν ὁποία ἡ τεράστια πλειοψηφία τοῦ ἀγροτικοῦ τους πληθυσμοῦ δεχόταν νὰ δεσπόζεται ἀπὸ μιὰ μειοψηφία φαυλοκρατῶν, τοκογλύφῶν καὶ μεγαλογαιοκτημόνων. Κι' αὐτὸ ποῦ γκρέμισε αὐτὴ τὴν ἰσορροπία κι' ἐκμηδένισε κάθε ὀργανωμένη κοινωνικὴ μορφή εἶναι τὸ διπλὸ «ἱμπάκτ» τοῦ **ἐθνικισμοῦ**, ποῦ ξεσηκώνει τίς μάζες τοῦ 20οῦ αἰῶνα, καὶ τοῦ **πολέμου**, ποῦ βάζει στὴ δοκιμασία τῆς φωτιᾶς ὅλη τὴν ψυχικὴ, πολιτικὴ καὶ ὀικονομικὴ προετοιμασία τοῦ κάθε ἔθνους: ὁ κύριος παράγοντας τῆς κρίσης ἦταν ὄχι ἡ ἐξάπλωση καὶ ἀκόμα λιγότερο ἡ ὀριμανση τοῦ **καπιταλισμοῦ** ποῦ περιέμενε ὁ Μάρξ, ἀλλὰ οἱ **ἱμπεριαλιστικοὶ πόλεμοι** καὶ ἡ **στρατιωτικὴ κατάρρευση** ὄχι ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ δραστηριοποίηση μιᾶς ὀριθμητικῆς ἀσήμαντης ἀστικῆς καὶ ἐργατικῆς τάξης, ἀλλὰ ἡ **ἀνικανότητα** τῶν προκαπιταλιστικῶν καθεστώτων νὰ δώσουν στὸ ἔθνος τὸν ὀικονομικοπολιτικὸ ἐξοπλισμὸ ποῦ τοῦ χρειάζεται γιὰ νὰ περιφρουρήσει τὴν τιμὴ καὶ τὴν ἀνεξαρτησία του.

Οἱ ρωσικὲς ἐπαναστάσεις, τοῦ 1905 καὶ τοῦ 1917 δὲν μποροῦν νὰ νοηθοῦν χωρὶς τὴ στρατιωτικὴ κατάρρευση ποῦ τοὺς ἄνοιξε τὸ δρόμο. Οἱ «ἀντιστασιακοὶ» τύπου ἐπαναστάσεις, τόσο στὴν Κίνα καὶ τὴν Ἰνδοκίνα ὅσο καὶ στὴ Γιουγκοσλαβία καὶ στὴν Ἑλλάδα, εἶναι κι' αὐτὲς προϊόντα τῆς καθεστωτικῆς κρίσης ποῦ προκάλεσε ἡ στρατιωτικὴ ἦττα καὶ ἡ ξένη κατοχή. Κι' ἂν θέλουμε νὰ καταλάβουμε τίς βαθύτερες δυνάμεις ποῦ ἐκίνησαν τίς ἐπαναστατικὲς μάζες νὰ ταυτιστοῦν μὲ τὸ μικλοσεβικικὸ κόμμα-

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα «Le Monde» τῆς 22-5-1953.

θά πρέπει νά σκεφτοῦμε, ὄχι τὴν αἰσιόδοξη μαρξική διαλεκτική τῆς ὠρ-
μανσης τῶν καπιταλιστικῶν ἀντιφάσεων, ἀλλὰ τὴν **πραγματικὴ** διαλεκτικὴ
ποῦ διαπερνάει τὴ βιβλικὴ ἀφήγηση τῆς ἐνθρόνισης τοῦ πρώτου Ἑβραίου
βασιλιά (1) :

Καὶ συναθροίζονται ἄνδρες Ἰσραὴλ καὶ παραγίνονται εἰς Σαμουὴλ καὶ
εἶπαν αὐτῷ· καὶ νῦν κατάστησον ἐφ' ἡμᾶς βασιλέα δικάζειν ἡμᾶς καθὰ καὶ
τὰ λοιπὰ ἔθνη ..

Καὶ εἶπε Σαμουὴλ πρὸς τὸν λαόν· τοῦτο ἔσται τὸ δικαίωμα τοῦ βασι-
λέως· τοὺς υἱοὺς ὑμῶν λήψεται, καὶ θήσεται αὐτοὺς ἐν ἄρμασιν αὐτοῦ... καὶ
θέσθαι αὐτοὺς ἐαυτῷ ἑκατοντάρχους καὶ χιλιάρχους καὶ θερίζειν θερισμὸν
αὐτοῦ καὶ τρυγᾶν τρυγητὸν αὐτοῦ καὶ ποιεῖν σκευὴ πολεμικὰ αὐτοῦ... καὶ
τοὺς ἀγροὺς ὑμῶν καὶ τοὺς ἀμπελωνίας ὑμῶν καὶ τοὺς ἐλαιῶνας ὑμῶν τοὺς
ἀγαθοὺς λήψεται καὶ δώσει τοῖς δούλοις ἐαυτοῦ, καὶ τὰ σπέρματα ὑμῶν ἀπο-
δεκατώσει καὶ δώσει τοῖς εὐνούχοις αὐτοῦ ... καὶ βοηθήσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκ
προσώπου βασιλέως ὑμῶν, οὗ ἐξελέξασθε ἐαυτοῖς...

Καὶ οὐκ ἐβούλετο ὁ λαὸς ἀκοῦσαι τοῦ Σαμουὴλ καὶ εἶπαν αὐτῷ· οὐχὶ
ἀλλ' ἡ βασιλεὺς ἔσται ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐσόμεθα καὶ ἡμεῖς καθὰ πάντα τὰ ἔθνη,
καὶ δικάσει ἡμᾶς βασιλεὺς ἡμῶν καὶ ἐξελεύσεται ἔμπροσθεν ἡμῶν καὶ πολε-
μήσει τὸν πόλεμον ἡμῶν ..

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Σαμουὴλ· ἄκουε τῆς φωνῆς αὐτῶν καὶ βασιλεύσουσιν
αὐτοῖς βασιλέα.

Αὐτὸ τὸ «ἐσόμεθα καὶ ἡμεῖς καθὰ πάντα τὰ ἔθνη» μᾶς φαίνεται
ὡς τὸ κύριο μοτίβο ποῦ διαπερνάει ὅλες αὐτὲς τίς παράδοξες ἐπανα-
στάσεις τοῦ αἰῶνα μας, ποῦ ἐνῶ ὁ θεωρητικὸς σκοπὸς τους ἦταν ὁ «ἐκ-
συγχρονισμὸς» ἢ μάλιστα ὁ «ἐξευρωπαϊσμὸς» τῶν καθυστερημένων χω-
ρῶν, τὰ «ὀλοκληρωτικὰ» δεσποτικὰ καθεστῶτα ποῦ πραγματοποιήσαν
βρίσκονται στοὺς ἀντίποδες ὄλων τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἀξιών ποῦ περιβά-
λαν ὡς τὰ σήμερα τὸ ἐπαναστατικὸ ἰδεῶδες.

Προτοῦ ὁμως «ἀπαγγείλουμε» κι' ἐμεῖς τὸ «δικαίωμα τοῦ βασιλέως»
καὶ τὴν πραγματικότητα τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ καθεστώτος, θά πρέπει πρῶτα
νὰ δοῦμε ποιὸς ἦταν ὁ «βασιλιάς» ποῦ ἐπρόκειτο νὰ «πολεμήσει τὸν πό-
λεμο» τῶν μαζῶν, ἐννοοῦμε τὸ μπολσεβικικὸ κόμμα.

1) Βασιλειῶν Α'. VIII, 4—22.

VI. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ

Οι αρχές πάνω στις οποίες στηρίζεται τὸ μπολσεβικικὸ κόμμα βρίσκονται σὲ μιὰ ριζικὴ ἀντίθεση πρὸς τὶς ἀρχές πάνω στις ὁποῖες στηρίζεται ἡ πολιτικὴ ζωὴ γενικὰ καὶ ἰδιαίτερα ἡ ζωὴ ὄλων τῶν ἄλλων κομμάτων—ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φασιστικὰ πού δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι φτιάχτηκαν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοιωσὴ του (1).

Τὸ ὁλοκληρωτικὸ κόμμα γενικὰ μοιάζει πολὺ περισσότερο μ' ἓνα στρατιωτικὸ σχηματισμὸ ἢ μ' ἓνα ἐκκλησιαστικὸ τάγμα (Ἰησουϊτικοῦ στυλ) παρὰ μ' ἓνα πολιτικὸ σῶμα. Καὶ τὸ μπολσεβικικὸ κόμμα εἰδικὰ ξεχωρίζεται ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα κόμματα ἀπὸ τὶς ἰδιότυπές του ἀντιλήψεις :

- α) γιὰ τὸ ρόλο τοῦ κόμματος
- β) γιὰ τὴν κομματικὴ ἱεραρχία
- γ) γιὰ τὴν κομματικὴ πειθαρχία, καὶ
- δ) γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὶς κοινωνικὲς τάξεις.

25. Ὁ Μάρξ καὶ τὸ ἐργατικὸ κόμμα

Αὐτὸ πού χαρακτηρίζει τὴ θεωρία τοῦ Μάρξ, εἶναι ἡ πίστη στὴν πολιτικὴ ἱκανότητα τῶν μαζῶν, ἡ πίστη στὴν ἱστορικὴ δημιουργικότητα τοῦ προλεταριάτου. Γιὰ τὸν Μάρξ, ἡ ὥριμανση τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πολιτικὴν διαπαιδαγώγηση τοῦ προλεταριάτου, πού κι' αὐτὴ εἶναι συνάρτηση τῆς ἐλεύθερης διάδοσης τῶν ἰδεῶν, τῆς ἐλεύθερης μετάδοσης τῆς πολιτικῆς πείρας καὶ τῆς ἐλεύθερης κριτικῆς.

Ἄν ἡ πίστη στὴ δημοκρατία σημαίνει κατ' ἀρχὴν τὴν πίστη στὴν πολιτικὴ ἱκανότητα τοῦ πλήθους, στὴν ἱκανότητα τῆς μεγάλης μάζας νὰ γίνῃ πηγὴ καὶ φορέας μιᾶς συνειδητῆς καὶ ὑπεύθυνης ἱστορικῆς ἐνέργειας, ὁ Μάρξ εἶναι διαποτισμένος ἀπὸ τὴν ἴδια πληθωρικὴ πίστη στὴ δημοκρατία πού χαρακτηρίζει ὅλο τὸ φιλελεύθερο 19ο αἰῶνα. Αὐτὴ τὴν αἰσιοδοξία τὴ σύμφυτη στὸ ὀρθολογιστικὸ πνεῦμα τοῦ 18ου καὶ τοῦ 19ου αἰῶνα, αὐτὴ τὴ θριαμβεύουσα αὐτοπεποίθηση ἐκφράζει ἡ φράση «*ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ἐργαζομένων εἶναι ἔργο αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν ἐργαζομένων*», πού εἶναι ἡ βάση ὅλης τῆς μαρξιστικῆς πολιτικῆς.

Καὶ αὐτὴ ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ λογικὴ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου ἐξηγεῖ, κατὰ ἓνα μέγα μέρος, τὸ ὅτι ὁ Μάρξ δὲν ἔδωσε καμιὰ ἰδιαίτερη σημασία στὸ πρόβλημα τοῦ *πολιτικοῦ κόμματος* τοῦ προλεταριάτου, στὸ πρόβλημα πού θέτει μέσα σ' ὅλα τὰ πολιτικὰ κόμματα ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴν «*πρωτοπορία*» πού καθοδηγεῖ καὶ τὴ «*μάζα*» πού ἀκολουθεῖ.

Ἔτσι στὸ «*Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο*», τίποτε δὲν δείχνει ὅτι εἶναι δυνατό νὰ ὑπάρξει μιὰ ὁποιαδήποτε διάκριση ἀνάμεσα στὴν προλεταρισκὴ μάζα καὶ τὸ μαρξιστικὸ κόμμα. Τὸ Μανιφέστο τονίζει ὅτι οἱ «*κομμουνιστές*», δηλαδή οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Μάρξ,

«δὲν ἀποτελοῦν ἓνα ξεχωριστὸ κόμμα ἀντίθετο πρὸς τὰ ἄλλα ἐργατικὰ κόμματα

1) Βλ. σχετικὰ *Τὰ θεμέλια τοῦ Μαρξισμού* I, 46—70, 96—101, 261—284, 481 κ.έ.

(...) δὲν προβάλλουν καμιά ἰδιαίτερη θεωρία, οὔτε καὶ ζητοῦν ἀπὸ τὸ προλεταριάτο νὰ συμμορφωθεῖ πρὸς μιὰ ὁποιαδήποτε τέτοια θεωρία». «Στὴν πράξη, οἱ κομμουνιστὲς εἶναι τὸ πιὸ ἀποφασισμένο, τὸ πιὸ προχωρημένο τμήμα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος τοῦ κάθε τόπου. Στὴ θεωρία, οἱ κομμουνιστὲς ὑπερέχουν ἀπέναντι στοὺς ὑπόλοιπους προλεταρίους γιατί καταλαβαίνουν πιὸ καθαρὰ τὶς συνθήκες, τὴν πορεία καὶ τοὺς γενικοὺς σκοποὺς τοῦ προλεταριακοῦ κινήματος». Ἄλλὰ «ὁ ἄμεσος σκοπὸς τους εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸ σκοπὸ ἄλλων τῶν ἄλλων τμημάτων τοῦ προλεταριάτου».

Ὅπως βλέπουμε, γιὰ τὸν Μάρξ, ἡ σοσιαλιστικὴ συνείδηση βγαίνει αὐθόρμητα μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ λογικὴ τῆς πάλης τῶν τάξεων, σὰν μιὰ σχεδὸν αὐτόματη «ἀντανάκλαση» τῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπικρατοῦν στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία : ἡ κομμουνιστικὴ συνείδηση δὲν εἶναι παρὰ ἄπλως καὶ μόνο μιὰ θεωρητικότερη, ἀκριβέστερη καὶ σαφέστερη μορφή τῆς ταξικῆς συνείδησης τοῦ προλεταριάτου.

26. Ἡ λενινιστικὴ ἀντίληψη τοῦ κόμματος

Ἀντίθετα, ὅλη ἡ λενινιστικὴ ἀντίληψη τοῦ κόμματος στηρίζεται πάνω στο ἄξιωμα ὅτι μόνο του τὸ προλεταριάτο δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ὑψωθεῖ πάνω ἀπὸ τὰ στενὰ ἐπαγγελματικά του συμφέροντα καὶ ν' ἀποκτήσῃ αὐτὴ τὴν *ἐπαναστατικὴ συνείδηση* ποὺ εἶναι ἡ ἀναγκαία προϋπόθεση τῆς ἱστορικῆς του δραστηριοποίησης.

Ὁ Μάρξ πίστευε ὅτι, ἀπ' ὅλες τὶς τάξεις τῆς σημερινῆς κοινωνίας, μόνο τὸ προλεταριάτο μπορεῖ νὰ ὑψωθεῖ στὴν ἀλήθεια καὶ ν' ἀντικρύσῃ τὴν πραγματικότητά χωρὶς τὶς παρωπίδες τῆς «ἰδεολογίας»: ἀπ' αὐτὴ τὴν ὁπωσδήποτε ἀφελῆ ἀντίληψη ὁ μπολσεβικισμὸς ἐπρόκειτο νὰ βγάλει τὸ συμπέρασμα ὅτι «ἡ προλεταριακὴ ἐπιστήμη» εἶναι ἡ «μόνη ἀληθινὴ ἐπιστήμη» (1). Ἄλλὰ γιὰ τὸν Λένιν, αὐτὴ ἡ «προλεταριακὴ ἐπιστήμη» εἶναι κάτι ποὺ ξεπερνάει τὴν προλεταριακὴ συνείδηση. Ἔτσι ἀναφέρει μὲ θαυμασμὸ τὶς «βαθεῖς ἀληθινὲς σκέψεις» τοῦ Kautsky πάνω στὸ θέμα αὐτό, καὶ κατὰ τὶς ὁποῖες

«ἡ σύγχρονη σοσιαλιστικὴ συνείδηση δὲν μπορεῖ νὰ θεμελιωθεῖ παρὰ μόνο πάνω στὴ βάση μιᾶς βαθειᾶς ἐπιστημονικῆς γνώσης... Οἱ φορεῖς αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης εἶναι ὄχι οἱ προλεταριοί, ἀλλὰ οἱ ἄστοι διανοοῦμενοι... ἡ σοσιαλιστικὴ συνείδηση εἶναι κάτι ποὺ ἔχει εἰσαχθεῖ ἀπ' ἔξω (von Aussen Hineingetragenes) μέσα στὸν προλεταριακὸ ταξικὸ ἀγῶνα καὶ ὄχι κάτι ποὺ αὐθόρμητα (urwüchsig) ἔχει βγεῖ ἀπὸ μέσα του» (2).

Καὶ ὁδηγώντας στὶς ἀκρατεῖς τους συνέπειες, οὐτέτις ἤδη ἀνορθόδοξες ἰδέες τοῦ Kautsky, ὁ Λένιν ὑποστηρίζει ὅτι αὐτὴ τὴν καθαρὴ ταξικὴ συνείδηση δὲν μποροῦν νὰ τὴν δώσουν στὸ προλεταριάτο παρὰ μόνο οἱ «ἄστοι διανοοῦμενοι» μεταμορφωμένοι ἀπὸ «σάπιους διανοοῦμενους» σὲ «ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες» καὶ ἀπὸ «ἀναρχικοὺς καὶ ἀπειθάρχητους μικροαστοὺς» σὲ φανατικὰ στελέχη μιᾶς χρισματοφόρας μονολιθικῆς ὀργάνωσης.

Ἔτσι ἡ πολιτικὴ θεωρία χάνει τὸν πολιτικὸ τῆς χαρακτήρα καὶ παίρ-

1) N. Boukharine : «La théorie du matérialisme historique» (E.I. 1927), σελ. 13.

2) Lenin : Oeuvres Choiesies (Moscou 1946) I, σ. 176—7, 170.

νει την έννοια ενός έκκλησιαστικού δόγματος πού είναι αποκλειστικό κτήμα ενός Ίερατείου από «έπαγγελματίες επαναστάτες». Εύκολα καταλαβαίνει κανείς πώς και γιατί ὄλη ἡ μυθολογία τῆς «προλεταριακῆς ἐπιστήμης» ἐκφυλίστηκε ἔτσι γρήγορα στή φετιχιστική πίστη στήν ἀλάθητη σοφία τοῦ «κορυφαίου ἐπιστήμονα» καί τοῦ «μπολσεβικικοῦ ἐπιτελείου»!

Ἡ ἐργατική μάζα δέν μπορεῖ λοιπόν νά ξεπεράσει τήν παθητικότητά της καί τή στενά συνδικαλιστική της δράση παρά μόνο στό μέτρο πού κινητοποιεῖται «ἀπό τά ἔξω» καί δέχεται τήν καθοδήγηση μιᾶς ἰησουτικᾶ ὀργανωμένης μειοψηφίας «δυναμικῶν» διανοοῦμενων, «έπαγγελματιῶν ἐπαναστατῶν» καί μηχανοποιημένων «μηχανικῶν τῆς ψυχῆς», πού ὅσο πιό «δυναμικοί» γίνονται, τόσο λιγότερο διανοοῦνται, καί πού ὅσο περισσότερο «έπαγγελματοποιοῦνται», τόσο πιό εύκολα μποροῦν νά γίνουν «ἀντεπαναστάτες».

Ὁ Μάρξ πού θεωροῦσε τά συνδικάτα ὡς τό «*σχολεῖο τοῦ σοσιαλισμοῦ*» καί πίστευε ὅτι «μόνο τά συνδικάτα εἶναι σέ θέση ν' ἀντιπροσωπεύουν ἕνα ἀληθινῶ ἐργατικό κόμμα», ἔλεγε ὅτι, «*ποτέ τά συνδικάτα, ἂν θέλουν νά ἐκπληρώσουν τήν ἀποστολή τους, δέν πρέπει νά δεθοῦν σέ μιᾶ πολιτικῆ ὀργάνωση καί νά βρεθοῦν κάτω ἀπό τήν κυριαρχία της : αὐτό θάταν ὁ θάνατός τους*» (1).

Ἀντίθετα ὁ Λένιν πίστευε ὅτι ὁ μόνος τρόπος γιά νά μή γίνει ὁ συνδικαλισμός ὁ θάνατος τῆς ἐπανάστασης, ἦταν νά ὀργανωθεῖ ἕνα κόμμα ἀπό ἐπαγγελματίες επαναστάτες, ἕνα ἐπιτελεῖο ἀπό στρατιωτικά πειθαρχημένους τεχνικούς τῆς «κινήτοποίησής καί τῆς προπαγάνδας» (ἀγκιτάτσια - προπαγάνδα) γιά νά καθοδηγήσει ὄχι μόνο τοὺς ταξικούς ἀγῶνες, ἀλλά τό σύνολο τῆς ψυχικῆς καί ἰδεολογικῆς ζωῆς τῶν προλεταρίων : Τό κόμμα, λέει ὁ Λένιν, δίνοντας τόν ὀρισμό τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, «*πρέπει νά πάρει κάτω ἀπό τόν ἔλεγχό του ὄλες ἀνεξάρτητα τίς πλευρές καί τίς μορφές τῆς κοινωνικῆς δραστηριότητος*» (2).

Γιά νά μπορεῖ νά σταθεῖ στό ὕψος αὐτῆς τῆς «ἱστορικῆς ἀποστολῆς», τό κόμμα πρέπει νά ἔχει ἕνα *κλειστό, μονολιθικό καί συγκεντρωτικό* χαρακτῆρα. Τό κόμμα δέν εἶναι ἡ ὀργάνωση τῆς μάζας, ἀλλά ἡ ὀργάνωση τῆς ἔλιτε, τῆς πρωτοπαρίας πού τήν καθοδηγεῖ καί τή «διαπαιδαγώνει». Ὑστερα, τό κόμμα πρέπει νά ἐπιβάλλει στά μέλη του ἕνα καθεστῶς μονολιθικῆς ὁμοφωνίας καί ὑπακοῆς.

Γιά τό μπολσεβικισμό, ἡ ἀποτελεσματικότητα ἑνός κόμματος εἶναι συνάρτηση τῆς *ὁμοιογένειάς* του. Ἡ ἐργατική τάξη δέν εἶναι ὁμοιογενῆς, λέει ὁ Μπουχάριν, δηλαδή οἱ ἐργάτες, ὅπως καί ὄλοι οἱ ἄνθρωποι, σκέφτονται διάφορα. Γι' αὐτό χρειάζεται νά ὑποταχθεῖ σ' ἕνα ὁμοιογενές κόμμα μέ τόν ἴδιο τρόπο μέ τόν ὁποῖο τό σῶμα ὑποτάσσεται στό κεφάλι (3)! Καί καθῶς καί τό κόμμα δέν εἶναι «τελειῶς ὁμοιογενές», οἱ κομματικοί

1) Δηλώσεις τοῦ Μάρξ στό συνδικαλιστή J. Hamann (1869).

2) Λένιν : Ὁ ἔξτρεμισμός, κτλ. ἔνθ. ἀν. II, 762.

3) N. Boukharine : ἔνθ. ἀν. σελ. 331—333.

πρέπει κι' αυτοί με τή σειρά τους, νά υποταχθούν στους «άρχηγούς τους».

Ένας από τους τότε άρχηγούς ήταν κι' ο Μπουχάριν, αλλά καθώς φαίνεται ότι κι' αυτοί οι «άρχηγοί» δέν ήταν όσο έπρεπε «όμοιογενείς», ο Στάλιν τους «έκκαθάρισε» όλους. Γιατί πραγματικά, ο μόνος τρόπος για νά πραγματοποιηθεί μιά πλήρης όμοιογένεια μέσα στην ήγεικτη ομάδα, είναι νά υπάρχει ένας μόνο άρχηγός: μόνο μένοντας μόνος με τόν έαυτό του ένας άνθρωπος μπορεί νά γίνει «πλήρως όμοιογενής», και πάλι θά πρέπει πρώτα νά έχει άπογυμνωθεί από τις περισσότερες από τις ανθρώπινες ιδιότητες—πράγμα πού, όπως άποδείχτηκε από τήν πράξη δέν είναι πολύ δύσκολο.

Η «όμοιογένεια» αύτη προϋποθέτει τήν πλήρη άπόρριψη τής άρχης τής έλευθερίας τής κριτικής και τής έλευθερης συζήτησης :

«Η έλευθερία τής κριτικής, λέει ο Λένιν, είναι ή έλευθερία του όππορτουισμού νά φέρει μέσα στο σοσιαλισμό άστικές ιδέες και άστικά στοιχεία (1) Η όμοφωνία των 99 %, δηλαδή ή ύπακοή και ή πειθαρχία, γίνεται έτσι ή προϋπόθεση τής «άπελευθέρωσης» του ανθρώπου από κάθε σκλαβιά! Για νά «άπελευθερώσουν» τους προλεταρίους, οι «έπαγγελματίες έπαναστάτες» πρέπει ν' άπαρνηθούν τήν ίδια τους τήν έλευθερία και νά δεχτούν, σύμφωνα με τό Ιησουϊτικό νοεο d'obéissance, νά υποταχθούν στις άποφάσεις των άρχηγών, στις «ντιρεκτίβες» τής Ιεραρχίας! Η άντιδημοκρατική ούσία των όλοκληρωτικών κομμάτων συνίσταται όχι τόσο στο ότι ζητούν νά καταλάβουν τήν έξουσία με άντιδημοκρατικά μέσα, ή στο ότι ή έξουσία πού θέλουν νά μονοπωλήσουν στηρίζεται πάνω στην όλοκληρωτική κατάργηση των πολιτικών δικαιωμάτων, αλλά κυρίως στο ότι αυτοί οι ίδιοι οι «μονολιθικοί» έχουν παραιτηθεί, ήδη πριν από τήν κατάληψη τής έξουσίας, από κάθε πολιτικό δικαίωμα, κι' έχουν άπαρνηθεί κάθε προσωπική και πολιτική έλευθερία. Και καθώς δέν άναγνωρίζουν στον ίδιο τόν έαυτό τους τό δικαίωμα νά έχουν μιά προσωπική γνώμη, είναι άπόλυτα έτοιμοι νά τό άπαγορέψουν όλοκληρωτικά και στους άλλους».

Άλλ' αύτη ή μονολιθική ίσοπέδωση είναι άδύνατη χωρίς μιά ποράλιη γραφειοκρατικοποίηση του όργανωτικού μηχανισμού του κόμματος. Η έσωκομματική δημοκρατία, δηλαδή ή έκλογή των όργάνων του κόμματος «άπό τή βάση», είναι, κατά τόν Λένιν, μιά άλλη «όππορτουιστική» παρέκκλιση. Άντίθετα, ή γραφειοκρατική άρχή του διορισμού των κομματικών στελεχών «άπό τά πάνω», είναι μιά άλλη προϋπόθεση τής «άπελευθέρωσης» του προλεταριάτου :

«Η γραφειοκρατία άπέναντι στη δημοκρατία, ο συγκεντρωτισμός άπέναντι στην άυτονομία, είναι ή όργανωτική άρχή του επαναστατικού κόμματος άπέναντι στην όργανωτική άρχή των όππορτουιστών» (2).

Αύτη ή γραφειοκρατική όργανωτική άρχή, πού πραγματοποιήθηκε όλοκληρωτικά από τόν Στάλιν μετά τήν έκκαθάριση των δεξιών και των άριστερών πτερύγων του μπολσεβικικού κόμματος και τής III Διεθνούς.

1) Λένιν : Τι νά κάνουμε ; Ένθ. άν. 1, 178.

2) Λένιν : Ένα βήμα μπρός, δύο βήματα πίσω, Ένθ. άν. 1, 397.

συνίσταται σ' ένα στρατιωτικοῦ τύπου ὀργανωτικὸ σχῆμα : Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν «κάθετη διάρθρωση», γιὰ νὰ μεταχειριστοῦμε τοὺς ὄρους τοῦ Maurice Duverger, οἱ πυρῆνες ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ὀργάνωση τῆς βάσης :

«δὲν ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους παρὰ συνδέονται μὲ τὸ ἐνδιάμεσο τοῦ τομέα ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἱεραρχικὰ ἀνώτερη βαθμίδα. Οἱ τομεῖς δὲν ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους παρὰ συνδέονται μὲ τὸ ἐνδιάμεσο τῆς ἀνώτερης βαθμίδας: τῆς ὁμοσπονδίας. Οἱ ὁμοσπονδίες συνδέονται ἀναμεταξύ τους μὲ τὸ ἐνδιάμεσο τοῦ ἔθνικοῦ συνεδρίου (!) ποὺ συνέρχεται κάθε δύο χρόνια γιὰ νὰ ἐκλέξει τὴν κεντρικὴ ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία ὀρίζει ἓνα πολιτικὸ γραφεῖο *Τὸ σύστημα αὐτὸ κάνει ἀπόλυτα ἀδύνατη τὴν ἀνάπτυξη κάθε σχίσματος, κάθε «φράξιας» καὶ κάθε ἀντιπολιτευτικῆς δυνάμεως* : μιὰ ἀντιπολιτευσὴ μπορεῖ π.χ. νὰ ἐμφανιστεῖ μέσα σ' ἓνα πυρῆνα ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ξαπλωθεῖ ἄμεσα στοὺς ἄλλους πυρῆνες. Δὲν μπορεῖ νὰ φτάσει ἴσαμε τὴν τομεακὴ ἐπιτροπὴ παρὰ μόνο μὲ τὸ ἐνδιάμεσο τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ πυρῆνα, ἀλλὰ ἦδη τὰ μέλη τῆς τομεακῆς ἐπιτροπῆς ἀποτελοῦν στοιχεῖα πολὺ πῖο δοκιμασμένα καὶ πολὺ πῖο σίγουρα. Ἡ ἔλευθερία τῆς συζήτησης, εἶναι ἀρκετὰ ἀναπτυγμένη μέσα στοὺς πυρῆνες ἀλλὰ λιγοστεύει ὅσο ἀνεβαίνουμε στὴν ἱεραρχία (ὅπου, δηλαδὴ, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ θεοῦν προβλήματα γενικῆς πολιτικῆς ποὺ νὰ ξεπερνᾶν τὸν περιορισμὸ ὀρίζοντα τοῦ πυρῆνα). Δυνάμει αὐτοῦ τοῦ συγκεντρωτικοῦ καθεστώτος, ὁ ἀντιπρόσωπος ἐνὸς κατωτέρου ὀργανισμοῦ εἶναι ὑπεύθυνος ὄχι ἀπέναντι σ' αὐτοὺς ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἀλλὰ ἀπέναντι στὸν ἀμέσως ἀνώτερο ὀργανισμό. Ταυτόχρονα, τὸ κέντρο παίξει ἓνα μεγάλο ρόλο στὸ διορισμὸ τῶν διαφόρων ὑπευθύνων καὶ (κατὰ τις πληροφορίες ποὺ δίνει ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους καὶ ἡ R u t h F i s h e r : *Stalin and the German Communist Party*, 1948) φαίνεται ὅτι ἡ κεντρικὴ ἐπιτροπὴ ἔχει στὴ διάθεσή της ἓνα ὀρισμένο ἀπόκρυφο μηχανισμό εἰδικὰ ἐντεταλμένο νὰ ἐλέγχει καὶ νὰ παρακολουθεῖ τὸν ἐπίσημο μηχανισμό τοῦ κόμματος» (2).

Τὶ ἀποτελέσματα ἔχει αὐτὴ ἡ κάθετη διάρθρωση πάνω στὴ φυσιογνωμία τῶν ἡγετικῶν στελεχῶν τῆς μαζικῆς ὀργάνωσης :

27. Ἡ γραφειοκρατικοποίηση τῆς μαζικῆς ὀργάνωσης

Ὁ Max Weber μιλοῦσε γιὰ τὸ «χάρισμα» ποὺ κάνει τὸν ἐπαναστατικὸ ἡγέτη Ὁ ἡγέτης ὅμως, ὑπάρχει σήμερα ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε χάρισμα, λειτουργεῖ σὰν ἓνα κύριο γρανάτζι μέσα στὸν ὀργανωτικὸ μηχανισμό τῆς μάζας, ἀνεβαίνει στὴν ἐξουσία στὸ μέτρο ποὺ κρατᾶει κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχό του, γὰ ὑπεύθυνα πόστα καὶ τοὺς διευθυντικούς μοχλοὺς αὐτῆς τῆς ἀπρόσωπης μηχανῆς. *Τὸ χάρισμα — ὁποιοδήποτε προφητικὸ, θεωρητικὸ ἢ ρητορικὸ χάρισμα — γίνεται ἔτσι ὀλοένα καὶ λιγότερο ἀπαραίτητο: ἀνάμεσα σὶν ἡγέτη καὶ τῇ μάζα μεσολαβεῖ ὁ ὀργανωτικὸς μηχανισμὸς ποὺ εἶναι ἡ μόνη «πολιτικὴ» πραγματικότητα καὶ ποὺ τείνει νὰ γίνῃ ἡ μόνη κοινωνικὴ πραγματικότητα.* Τὸν Στάλιν ποὺ δὲν ἦταν οὔτε θεωρητικὸς, οὔτε πολιτικὸς ἡγέτης, οὔτε ἐπαναστατικὸς ρήτορας δὲν τὸν ἀνέβασαν στὴν ἐξουσία οὔτε τὰ προσωπικά του χιρίσματα οὔτε καὶ ἓνα ξαφνικὸ κόμμα δημοφιλίας, ἀλλὰ ἡ παρουσία του σ' ἓνα κεντρικὸ πόστο τοῦ ὀργανωτικοῦ μηχανισμοῦ. Ἄγνωστος, τόσο στὶς μάζες ὅσο καὶ στοὺς

1) Σχετικὰ μὲ τὰ «Συνέδρια» αὐτά, ἄς παρατηρήσουμε ὅτι ἐκτός ἀπὸ τὸ ὅτι ἀποτελοῦν μιὰ ἀληθινὴ παρωδία τῆς ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας, αὐτὴ ἡ ἴδια ἢ σύγκλησή τους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν καλὴ θέληση τῶν ἡγετῶν.

2) M. Duverger : *Les partis politiques*, 1951, σελ. 68.

Ίδιους τούς μαρξιστές — έτσι πού τό ὄνομά του δέν ἀναφέρεται παρά μία μόνο φορά στό κλασικό βιβλίο τοῦ John Reed «*Δέκα μέρες πού συνειλό- νισαν τόν κόσμον*» (1) — ὁ μέλλων «κορυφαῖος ἐπιστήμων» κατέλαβε τήν ἐξουσία, γράφει ὁ Τρότσκι,

«πρῶτοῦ οἱ μάζες μάθουν νά τόν διακρίνουν ἀνάμεσα στούς ἄλλους ἡγέτες τῆς ἐπα- νάστασης, ὅταν παρέλασαν μπροστά τους στίς γιορτές τῆς Κόκκινης Πλατείας» (2).

“Οἱ οἱ ἡγέτες πού ἔδρσαν μέσα στά πλαίσια τῶν μαζικῶν ὀργα- νώσεων ἀποδείχτηκαν ἀνίκανοι νά τίς ἀντιμετωπίσουν ἄν δέν εἶχαν μαζί τους τά ὀργανωτικά στελέχη, ἄν δηλαδή δέν σκέφτονταν σύμφωνα μέ τήν γραφειοκρατική τους νοοτροπία κι’ ἄν δέν ἐξέφραζαν σέ «τελευταία ἀνά- λυση» τά συμφέροντά τους. Τό 1923, ὁ Τρότσκι προσπάθησε νά κινητο- ποιήσει τό μπολσεβικικό κόμμα ἐναντίον τῆς σοβιετικῆς γραφειοκρατίας, ξεχνώντας ὅτι *ἀπό τά 350 000 μέλη τοῦ κόμματος οἱ 300 000 ἦταν γραφειοκράτες*. καί φυσικά ἀπότυχε, γιατί δέν εἶναι δυνατὸ νά πείσει κα- νείς μέ θεωρητικά ἐπιχειρήματα καί παραπομπές στόν Μάρξ καί τόν Λένιν μιὰ κοινωνική ὁμάδα νά παραιτηθεῖ ἀπό τά προνόμιά της καί τήν κυριαρ- χική της θέση, ἄμα ἡ ὁμάδα αὐτή ξέφει πῶς καμιά δύναμη ἀπό τά κάτω δέν εἶναι σέ θέση νά τήν ἐλέγξει.

“Ἔτσι, ὅταν τό 1927, στήν ἐπέτειο τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπανάστασης, ὁ Τρότσκι, ὁ Ζηνόβιεφ, τά μεγαλύτερα ὀνόματα τοῦ μπολσεβικισμοῦ, θέ- λησαν νά ὀργανώσουν μιὰ ἀντικυβερνητική μαζική διαμαρτυρία, ὅχι μόνο δέν μπόρεσαν νά διαπεράσουν τό σιδερένιο τεῖχος, πού ἡ κομματική μη- χανή εἶχε στήσει ἀνάμεσα σ’ αὐτούς καί τή «βάση» τοῦ κόμματος καί τίς μάζες γενικά, ἀλλά καί οἱ ἐλάχιστοι «ἀκτιβιστές» πού μπόρεσαν νά συγκεντρώσουν, διαλύθηκαν κάτω ἀπό τήν τόσο ἀστραπιαία ὅσο καί ἐν- τελῶς αὐθόρμητη» ἐπέμβαση τῶν «φίλησύχων πολιτῶν» καί τῶν «ἀγανα- κτισμένων προλεταρίων» πού πήγαιναν νά διατῆλώσουν τή χαρά τους γιά τήν ὀριστική «ἀπαλλοτρίωση τῶν ἀπαλλοτριωτῶν», κρατώντας (ἐντελῶς τυχαῖα) «σάπιες πατάτες καί μεταχειρισμένες γαλότσες» (3).

“Ὅταν στίς 30 Ἰουνίου 1934, ὁ Hitler ἔπνιξε στό σῆμα τήν ἀνταρ- σία τῶν Röhm Strasser, τῶν ἀρχηγῶν δηλαδή τῶν πῶ μαχητικῶν ἐθνι- κοσοσιαλιστικῶν ὀργανώσεων πού φαίνεται ὅτι εἶχαν πάρει στά σοβαρά τή «σοσιαλιστική» δημοκρατία τοῦ Hitler, ἡ ἐπιχείρηση ἔμοιαζε πολὺ πε- ρισσότερο μ’ ἓνα γκαγκστερικοῦ στόλ «ξεκαθάρισμα λογαριασμῶν» παρά μέ μιὰ πολιτική σύγκρουση· οἱ ἴδιες οἱ μάζες τοῦ κόμματος, δέν ἔμαθαν παρά πολὺ ἀργότερα τήν ἔκταση καί τή σημασία τῶν γεγονότων αὐτῶν πού διαδραματίστηκαν μέσα στόν ἐρμητικό κλειστό χῶρο τῆς συνωμοσίας καί τῆς ἀντισυνωμοσίας, ἀνάμεσα στούς τέσσερις τοίχους τῶν κομματι- κῶν γραφείων καί τῶν κελιῶν τῶν φυλακῶν.

Κάθε πολιτική πάλη μέσα στά πλαίσια τῶν σύγχρονων μαζικῶν

1) Τό βιβλίο τοῦ Reed εἶναι πιά ἀπαγορευμένο στήν ΕΣΣΔ.

2) L. Trotski : *Staline*, σελ. XIII.

3) Βλ. σχετικὰ Boris Souvarine : *Staline* (1935) σελ. 426.

οργανώσεων δὲν μπορεί παρά νὰ γίνεται ἐρήμην τῶν μαζῶν καὶ δὲν μπορεί νὰ ἐκφραστεῖ παρά μόνο μὲ τὰ μέσα τῆς συνωμοσίας καὶ τῆς ἀστυνομίας, τῆς «κλίκας» καὶ τῆς σωματοφυλακῆς μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀστυνομικοῦ μυστηρίου καὶ βυζαντινῶν *révolutions de palais*. Ἀλλὰ οἱ σταλινικὲς καὶ οἱ χιτλερικὲς «ἐκκαθαρίσει» δὲν εἶναι παρά ἡ ἀρχὴ μιᾶς ἱστορικῆς μεταμόρφωσης, πού μόνο σήμερα, ἴσως, μπορούμε νὰ διαβλέψουμε τὴν τελικὴ τῆς ἀποκρυστάλλωση: περιέχουν καὶ οἱ δύο στοιχεῖα πού θυμίζουν τὴν προϋπαρξὴ μιᾶς ὀρισμένης πολιτικῆς ζωῆς. *Manebant etiam tum vestigia morientis libertatis ...* Μόνο καὶ μόνο τὸ γεγονός ὅτι οἱ μελλοθάνατοι εἶχαν προλάβει νὰ κάνουν γνωστὲς τὶς ἰδέες γιὰ τὶς ὁποῖες πολέμοσαν καὶ πού ἐπρόκειτο νὰ τοὺς ὀδηγήσουν στοὺς ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα, ἐνῶ σήμερα τὶς «μαθαίνουμε» ὅταν ἤρῃ τὸ «δικαστήριον τῆς ἱστορίας» ἔχει ἐκδόσει τὴν ἀμετάκλητὴ του ἀπόφαση, εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ δείξει τί γιγάντιες «πρόοδοι» ἔχουν πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ τότε ὡς σήμερα.

Σήμερα, ὅσο πὺ μονολιθικὰ ὀργανωμένες, πὺ γερὰ πλαισιωμένες εἶναι οἱ μαζικὲς ὀργανώσεις, τόσο πὺ ἀδιαπέραστη εἶναι ἡ ὁμίχλη καὶ τ σκοτάδι πού σκεπάζουν, ὄχι πιά τὰ μυστικὰ πού ὑπάρχουν στὰ κοινοβουλευτικὰ καθεστώτα, ἀλλὰ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ στὴν ὁλότητά της, ἀπὸ τὶς στατιστικὲς τοῦ κόστους τῆς ζωῆς μέχρι τὶς πολιτικὲς ἀντιθέσεις. Τὸ «μυστικὸ», πού στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία περιορίζεται στοὺς «ἐμπορικὸ μυστικὸ», καὶ στὶς στρατιωτικὲς συμφωνίες (ἄλλωστε μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες πράξεις τοῦ Λένιν ἦταν ἡ κατάργησις τοῦ ἐμπορικοῦ μυστικοῦ καὶ ἡ δημοσίευσσις τῶν διπλωματικῶν ἀρχείων), περιβάλλει τώρα ὀλοκληρωτικὰ τὴν κοινωνία.

Τὸ ἐρώτημα πού τίθεται τώρα, εἶναι ἂν αὐτὸς ὁ μυστικοπαθὴς καπορλισμὸς πού ἐκφράζει ἡ λενινιστικὴ ἀντίληψη τοῦ κόμματος, δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίφασσι μὲ τὸ δημοκρατικὸ ἰδεώδες τοῦ προλεταριάτου. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα ἀπαντᾷ ἡ λενινιστικὴ ἰδέα τῆς «προλεταριακῆς πειθαρχίας».

28. Ἡ λενινιστικὴ ἀντίληψη τῆς προλεταριακῆς πειθαρχίας

Ὅταν ὁ Λένιν διατύπωσε γιὰ πρώτη φορὰ τὶς ἀντιλήψεις του γιὰ τὸ κόμμα τῆς προλεταριακῆς «πρωτοπορίας», συνάντησε, ὅπως εἶναι φυσικὸ, μιὰ ἀπροκάλυπτη ἐχθρότητα ἀπὸ μέρος τόσο τῶν δεξιῶν σοσιαλδημοκρατῶν (Πλεχάνωφ κτλ.) ὅσο καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀριστερῆς πτέρυγας (Ρόζα Λοξεμπουργ, Τρότσκι, κ.ἄ.). "Ένας ἀπ' αὐτοὺς παρατηροῦσε ὅτι τὸ κόμμα πού ζητοῦσε νὰ φτιάξει ἔμοιοζε μ' *«ἓνα τεράστιον ἐργοστάσιον μ' ἐπικεφαλῆς ἓνα διευθυντή, τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν»* (1). Αὐτὴ ἡ παρατήρησις ἐκφράζει, κατὰ τὸν Λένιν, τὴν «ψυχολογία τοῦ ἀστοῦ διανοούμενου» πού *«βλέπει τὸ ἐργοστάσιον ὡς ἓνα σκιάχτρο»*, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά τὸ ἐργοστάσιον εἶναι *«ἡ ἀνώτερον μορφή τῆς καπιταλιστικῆς συννεργασίας»*!

1) Λένιν: ἔνθ. ἀν. I, 392.

Ένας άπ' αύτουσ τούσ «άστούσ διανοουμένουσ» που βλέπουν τό έρ-
στάσιο σαν κάτι τό «τετραϊώδες», ήταν όμως και ό Κάρλ Μάρξ! Ό Μάρξ
δέν αισθανόνταν κανένα ιδιαίτερο θαυμασμό για τήν όργάνωση τών έρ-
γοστασιών που τήν έβλεπε σαν καθορά άνελεύθερη και «δεσποτική» (1).
Ό όργάνωση τών έργοστασιών του θύμιζε κάτι που ιδιαίτερα άντιπα-
θοόσε: τό μιλιταρισμό.

«Όπως, λέει ό Μάρξ, ένας στρατός χρειάζεται μιá ιεραρχία από άνώτερουσ
άξιωματικούς, έτσι και ή μάζα τών εργατών που συνεργάζεται κάτω από τίσ διαταγέσ
του κεφαλαίου, χρειάζεται κι' αυτή άνώτερουσ βιομηχανικούς άξιωματικούς (Managers)
και ύπαξιωματικούς (άρχιεργάτεσ) που να τήν διευθύνουν στο όνομα του κεφα-
λαίου» (2).

Φυσικά, για τόν Μάρξ, ή άπελευθέρωση του προλεταριάτου ήταν
ταυτόσημη με τήν άπελευθέρωση του από τό «δεσποτικό» και μιλιταρι-
στικό καθεστώς τών εργοστασιών. Άντίθετα, για τόν Λένιν, τό άνελεύ-
θερο καθεστώς που επικρατεί στα εργοστάσια είναι ένα «σχολείο» σο-
σιαλισμού ή μάλλον έξανδραποδισμού! «Χάρη σ' αυτή τή σχολή του έρ-
γοστασιού, λέει ό Λένιν, ή πειθαρχία και ή όργάνωση είναι άφομοιώσι-
μες πολύ πιό εύκολα από τό προλεταριάτο παρά από τούσ διανοου-
μένουσ» (3)!

Τό περίεργο είναι ότι ό Λένιν καυτηριάζει τούσ «διανοουμένουσ»
για τήν άνικανότητά τους να άφομοιώσουν τήν πειθαρχία και τήν όργά-
νωση και έκθειάζει τούσ προλεταριούσ τούσ διαπαιδαγωγημένουσ και πει-
θαρχημένουσ από τό «σχολείο του εργοστασιού», ενώ ταυτόχρονα θεωρεί
τούσ διανοουμένουσ μόνουσ ίκανούσ να δώσουν μιá πολιτική συνεδηση
στούσ εργάτεσ, και βλέπει τούσ τελευταίουσ σαν μιá άμορφη μάζα άνι-
κανη να ύψωθεί πάνω από τά στενά συνδικαλιστικά συμφέροντα!

Τίποτε δέν έκφράζε καλύτερα τό «δεσποτισμό» του κεφαλαίου από
τήν περίφημη φράση του Ford στούσ εργάτεσ του: «Μή σκέφτεστε! Άλλοι
σκέφτονται για λογαριασμό σας» Τριάντα χρόνια άργότερα, ό Ford έλεγε
για τούσ εργάτεσ του: «δέν τούσ άρέσει να σκέφτονται οι ίδιοι για τον
εαυτό τους»! Τό ίδιο έλεγε τό 1902 και ό Λένιν: «Όπως τίσ μεγάλεσ έπι-
χειρήσεισ, τό γραφείο του planning σκέφτεται για λογαριασμό τών εργα-
τών, έτσι και στο λενινιστικό κόμμα τό Πολιτικό Γραφείο και ή Κεντρική
Έπιτροπή σκέφτονται και άποφασίζουν για λογαριασμό τών κομματικών.
Και όπως ή σχολή του εργοστασιού μετατρέπει τούσ εργάτεσ σε παθητικά
όργανα τής παραγωγής, έτσι και στο κόμμα του Λένιν, οι κομματικοί χά-
νουν κάθε πολιτική ιδιότητα και μετατρέπονται σε έκτελεστικά όργανα
μιáσ «γραμμής» που συχνά, και ιδιαίτερα, τίσ μεγάλεσ «στροφές», δέν
καταλαβαίνουν ούτε καν τό νόημά της. Τριάντα χρόνια μετά τόν Λένιν, ό
Στάλιν μπορούσε να περηφανεύεται ότι είχε κατορθώσει να έπιβάλλει

1) Marx: Das Kapital I, 347.

2) Αύτ. I, 348.

3) Λένιν: Ένθ. άν. I, 393.

Ένα τέτοιο κοθεστώσ μονολιθικής όμοφωνίας, πού έκανε άχρηστη κάθε συζήτηση :

“*Αν*, δήλωνε ό Στάλιν στο 17ο Συνέδριο του μπολσεβικικού κόμματος (1934), *αν στο 15ο Συνέδριο (1927) χρειαζόταν ακόμα ν' αποδείξουμε την δεσφότητα της γραμμής του κόμματος και να καταπολεμήσουμε όρισμένες αντίλενινιστικές ομάδες, αν στο 16ο Συνέδριο (1930), χρειαζόταν ακόμα να δώσουμε τη χαριστική βολή στους τελευταίους διαπαδούς αυτών των αντίλενινιστικών απόψεων, σ' αυτό το συνέδριο, δέν χρειάζεται ούτε ν' αποδείξουμε τίποτε ούτε και να χτυπήσουμε κανένα*” (!)

Πραγματικά, σ' αυτό το συνέδριο, άληθινό «συνέδριο των χειροκροτημάτων», κανείς από τους διορισμένους «συνέδρους» δέν άισθανόταν την έπιθυμία να έκφράσει την παραμικρή διαφωνία. Η όμοφωνία είχε γίνει τόσο μονολιθική, ώστε οι άνθρωποι είχαν γίνει τόσο βουβοί όσο και οι πέτρες. Άλλ' αν τίποτε πιά δέν χρειαζόταν ν' «άποδείξει», ό Στάλιν έπρόκειτο πολύ σύντομα να «χτυπήσει» όλους τους παληούς του συντρόφους, έτσι πού οι δίκες, οι τουφεκισμοί και τα κάτεργα «έκκαθάρισαν» τó μπολσεβικικό κόμμα από τους περισσότερους από τους «παλαιούς μπολσεβίκους», άπ' αυτούς δηλαδή πού είχαν κάνει την επανάσταση και τόν έμφύλιο πόλεμο !

Στό 17ο συνέδριο του κόμματος (1934), πού έγινε μετά την «έκκαθάριση» των τροτσικιστών, αλλά πριν από τις μεγάλες δίκες του 1936—38, τó 80 % των συνέδρων ήταν «παλιά μέλη του κόμματος» (μέλη άπό τó 1918 και πριν). Στο 18ο συνέδριο πού έγινε τó 1939, άμέσως μετά άπό τις μεγάλες έκκαθαρίσεις, ό αντίστοιχος άριθμός είναι 14,8, % . Τó 1934, μόνον τó 2,6, % των αντιπροσώπων στο 17ο συνέδριο του κόμματος ήταν μέλη άπό τó 1920 και μετά. Τó 1939 ό αντίστοιχος άριθμός είναι 43, % . Μέσα στα πέντε αυτά χρόνια, ό άριθμός των «παλαιών μπολσεβίκων» μειώθηκε κατά 65, %, ενώ ό άριθμός των «νέων μπολσεβίκων» αύξήθηκε κατά 40 % . Τó 1927 τó κόμμα είχε περί τις 773 000 μέλη, άπό τó 34 % (243 000) ήταν μέλη άπό τó 1920 και πριν. Τó 1939 τó κόμμα είχε κάπου 1 590 000 μέλη, άπό τó 20 000, δηλαδή τó 1,3 % ήταν «παλαιοί μπολσεβίκοι», πράγμα πού σημαίνει ότι πάνω άπό 200 000 άπ' αυτούς πού είχαν κάνει την επανάσταση και τόν έμφύλιο πόλεμο και ζούσαν ακόμα τó 1927, έξαφανίστηκαν ανάμεσα στο 1934 και 1939. Τó 1934, τó κόμμα είχε 1 872 000 μέλη, τó 1939 τó μέλη του κόμματος ήταν 1 588 852 ανάμεσα στους 300 000 πού έκκαθαρίστηκαν ανάμεσα στο 1934 και τó 1939, οι 200 000 θά πρέπει να είναι ή «παλαιά φρουρά» .

29. Καποραλισμός και μονολιθισμός

Τó 1910, στο μεγάλο του έργο για τó πολιτικά κόμματα, ό Robert Michels μιλούσε για τη σταθερή ανάπτυξη της πειθαρχίας και της ύπακοης μέσα στα μαζικά κόμματα.

Τί θά έλεγε αν ζούσε σήμερα; Θά πρέπει να δώσουμε ένα άπεραντο βάθος και να εύρύνουμε στο άπειρο την έννοια του καποραλισμού,

1) Staline: Les questions du léninisme (E. S. 1947) II, 173.

γιά να μπορέσουμε να καταλάβουμε αυτή τη διαδικασία, ή μάλλον αυτή την ψυχική δουλοπαροικία που έκανε τους κομμουνιστές όλου του κόσμου έτοιμους ν' άφομοιώσουν όλους, και τους πιο άπιθανους μύθους της λενινιστικής—σταλινικής προπαγάνδας.

Ή στάση τους άπέναντι στις δίκες της Μόσχας, ή στάση τους άπέναντι στις έκκαθαριστικές έπιχειρήσεις του Ζντάνωφ στο «μέτωπο της μουσικής» ή στο «μέτωπο της βιολογίας», ή στάση τους άπέναντι στην ύστερική αύλοκολακεία που δημιούργησε ή λαιρεία του Στάλιν, ή στάση τους άπέναντι στην ύποδούλωση της Άνατολικής Εύρώπης, ή στάση τους άπέναντι στο καθεστώς του Τίτο, που άπό ύπόδειγμα «Λαϊκής Δημοκρατίας» μεταμορφώθηκε ξαφνικά τον Ιούλιο του 1948 σε «φασιστικό σκλαβοπάζαρο», για να ξαναγίνει με τον ίδιο άπρόσπιο τρόπο στις μέρες μας «ιδιότυπο σοσιαλιστικό κράτος», δείχνουν τό πόσο έχουν χάσει και την πιο στοιχειώδη κριτική ικανότητα. Ή στάση τους όμως άπέναντι στη συνταρακτική καταβίκη και άθώωση των «έγκληματιών γιατρών», δείχνει τό πόσο έχουν πλησιάσει στον τομέα της ήθικης άπογύμνωσης, τους «δυναμικούς» του Χίτλερ (1).

Άλήθεια, δέν είναι ν' άποροβμε ούτε για τη συκοφαντική έκστρατεία που οργανώνει ο σοβιετικός τύπος για να «ξεσκεπάσει» αυτά τά «τέρατα τά καμουφλαρισμένα σε γιατρούς» ούτε και για τό παράσιμο του Λένιν και τις χιλιάδες συγχορηγήριες έπιστολές που πήρε ή καταδότρια των γιατρών αύτων, που ή κακή τους τύχη τους έκανε να έμπλακούν στις περιπέτειες της πάλης για τη διαδοχή του Στάλιν. Γιατί μέσα σ' ένα άσ υνομικό κράτος, όλοι οι πολίτες, άπό τους δημοσιογράφους μέχρι τους μαθητές των σχολείων που κατασκεύασαν τό ποίημα :

«Ντροπή σας καθάρματα
για τά μαύρα σας έγκλήματα,
άλλά στην ύπέροχη ρωσίδα πατριώτισσα
δόςα στους αιώνες των αίωνων»,

είναι ύποχρεωμένοι άπό την ίδια τη λογική του συστήματος να γίνονται «αυθόρμητα» συνεργοί της άυτονομίας. Άλλά τί θά πρέπει να πει κανείς για τη δουλοπρέπεια αυτών των διασήμων Γάλλων γιατρών που, άληθινά αυθόρμητα αύτη τη φορά, έσπευσαν να στιγματίσουν άπό τις στήλες της «Humanité» τά «έγκλήματα των γιατρών που άτίμασαν τό επάγγελμά τους»; Τί θά πρέπει να πει κανείς για τον Et. Fajon, έναν άπό τους άρχηγούς του γαλλικού συνδικαλισμού, που πληροφορούσε τους άναγνώστες της «Humanité» δι :

«ή σύλληψη των έγκληματιών γεμίζει χαρά όλους τους εργαζομένους και φωτίζει άλλη μία φορά τό άπαίσιο πρόσωπο του Ιμπεριαλισμού»;

1) Ή μελέτη αύτη έχει γραφτεί πριν άπό την ούγγρική επανάσταση του 1956. Για λόγους ήθικης τάξης, άρνιόμαστε να ύπενθυμίσουμε στους άναγνώστες μας τό τί είδους συκοφαντικό όργιο βαοίλεψε τότε στον κομμουνιστικό τύπο. Στην επανάσταση αύτη, που τη θεωρούμε μαζί με την Communa του 1871, σαν τη μόνη ιστορική πραγματοποίηση της μαρξιστικής *ιδέας* της επανάστασης, θ' άφιερώσουμε προσεχώς μία ειδική μελέτη.

Ἦ τί θά πρέπει νά ποῦμε γιά τήν Κομμουνιστική διαδόχο τῆς «Διεθνούς Ἐνώσεως τῶν Ἐργαζομένων», πού ἔσπευσε νά ἀνακοινώσει στό «παγκόσμιο προλεταριάτο» ὅτι:

«οἱ ἐγκληματίες γιατροί, ὁ πόλεμος τῶν ἀερίων καί τῶν μικροβίων, ἡ ἐξόντωση τῶν ἀχμαλώτων πολέμου, ἡ δολοφονία τῶν ἡγετῶν τῆς Σοβιετ. Ἐνώσεως καί τῶν λαϊκῶν δημοκρατιῶν εἶναι τά ἐγκληματικά μέσα πού χρησιμοποιοῦν οἱ Ἀμερικανοὶ δουλοχῆτες»;

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἡγέτες τῶν δυτικῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων, πού καμιὰ Γκεπεῦ δὲν τοὺς ἀνάγκαζε νά κάνουν ὅτι πιστεύουν αὐτὸ τὸ ἀποτυχημένο ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα καί, ἰδιαίτερα, οἱ ἡγέτες τοῦ γαλλικοῦ κομμουνισμοῦ καί ὅλος ὁ ὄχλος τῶν διάσημων γιατρῶν καί τῶν διάσημων διανοουμένων, πού μόνο ὁ φανατισμὸς τῶν ὀπαδῶν τους τοὺς σώζει ἀπὸ τὴν γελοιοποίηση, ἐνσαρκώνουν ὅλη τὴν τραγωδίαν τοῦ μαρξισμοῦ, πού ἀπὸ ἐπαναστατικὴ ἰδέα καί διεκδίκηση ἐλευθερίας καί δικαιοσύνης μεταμορφώθηκε σὲ μιὰ ψευτοϊησοῦστικὴ τεχνικὴ ἀπολογία ὄλων — καί τῶν πιὸ ἀπίθανων — μύθων τῆς σοβιετικῆς προπαγάνδας.

«Ὅλοι αὐτοὶ οἱ σοσιαλ-σοβινιστὲς εἶναι μαρξιστὲς — μὴ γελάτε!» ἔλεγε ὁ Λένιν γιά νά ἐκφράσει τὴν ἀγανάκτησή του γιά τὸν «ἐκφυλισμὸ» τῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων (!); Ἀλλ' ἂν οἱ σοσιαλδημοκράτες τοῦ 1917 φθίνονταν, ἴσως, ἀστεῖοι στοὺς ἀναγνώστες τοῦ Λένιν, ἀντιθετὰ ἀνατριχιάζει μᾶλλον κανεὶς ὅταν σκέφτεται τὴν ψυχικὴ καί τὴν πνευματικὴ δουλοπαροικία αὐτῶν πού ἐμφανίζονται σήμερα ὡς «ὀρθόδοξοι μαρξιστὲς!» «*Τί θὰ κάνουμε;*», ρωτοῦσε ἐδῶ καί πενήντα χρόνια ὁ Jules Guesde μπρὸς στὴ συκοφαντικὴ ἐκστρατεία τῶν ἀντισημιτῶν καί ὄλο τὸ σκάνδαλο τῆς ὑπόθεσης Νιγρέυφους «*Τί θὰ κάνουν οἱ σοσιαλιστὲς μὲ μιὰ ἀνθρώπινη τόσο ταπεινωμένη καὶ ἐξευτελισμένη; Θάρθουμε πολὺ ἀργὰ καὶ τὸ ἀνθρώπινο ὄλικὸ θάχει ἤδη σαπίσει διὰν θάρθει ἡ ὥρα μας νὰ χτίσουμε τὸ δικό μας σπίτι...*» (2). Τί θὰ σκεφτόταν ὁμοίως ὁ Guesde ἢ ὁ Jaurès, τί θὰ σκεφτόταν ὁ ἴδιος ὁ Λένιν, ἂν ζοῦσαν στὴν ἐποχὴ τοῦ Χίτλερ καί τοῦ Στάλιν; Κανεὶς ἀπὸ ὄλους αὐτοὺς δὲν θὰ μπορούσε νά φαντασθεῖ ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ μαρξισμὸς ἐπρόκειτο νά μετατραπεῖ σὲ ἓνα ἄψυχο ὄργανο αὐτῆς τῆς ἱεροεξεταστικῆς ἐπιτήρησης τῆς σκέψης καί τῆς ἐκφρασεως, καὶ αὐτῆς τῆς ἰησοῦστικῆς ἀπολογίας τοῦ δεσποτισμοῦ, πού ἀποτελοῦν τὴν πεμπτοῦσα τῆς σημερινῆς «ὀρθοδοξίας»...

Αὐτὰ τὰ παραδείγματα μᾶς δίνουν μιὰ ἀμυδρὴ ἰδέαν γιά τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς «*διαπαιδαγώγησης τῶν μαζῶν*», πού κατὰ τοὺς ἀπολογητὲς τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν «*ἱστορικὴ ἀποστολή*» τῆς ὀλοκληρωτικῆς δικτατορίας!

Et fuerunt ad servitium — ἔλεγε ὁ Τάκιος γιά νά δείξει ὅτι ὁ δεσποτισμὸς δὲν εἶναι κάτι πού ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὰ πάνω, ἀλλὰ εἶναι προϊόν τῆς δουλοπρέπειας ὄλων. Ἀλλὰ, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ στανλινισμοῦ καί τοῦ χίτλερισμοῦ, κανεὶς δὲν ὑποψιαζόταν ὅτι οἱ δοῦλοι

1) Λένιν: Τὸ Κράτος καὶ ἡ Ἐπανάσταση, ἔνθ. ἀν. II, 163.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Jean Jaurès: Discours de Lille.

έπρόκειτο νά σεμνύνονται για τή δουλοπρέπειά τους και ὅτι οἱ ἀφέντες τους έπρόκειτο ν' αναγάγουν τήν έξαχρείωση και τόν έξανδραποδισμό τῶν ἀνθρώπων σέ μέτρο ὄλων τῶν ἀξίων. «*Εἴμαστε 90 ἑκατομμύρια Γερμανοὶ συγκεντρωμένοι σέ μιὰ ἐνιαία γροθιά*», περηφανευόταν ὁ Γκαίτριγκ (!) «*Ἐμεῖς οἱ κομμουνιστές, κόμπαζε ὁ Στάλιν, δέν εἴμαστε κοινοὶ ἀνθρώποι. Εἴμαστε φτιαγμένοι ἀπὸ μιὰ ἄλλη πάστα. Εἴμαστε ὁ στρατὸς τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ τοῦ προλεταριάτου, ὁ στρατὸς τοῦ συντρόφου Λένιν. Μεγαλύτερος τίτλος τιμῆς ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι κανεὶς μέλος τοῦ κόμματος ποὺ ἴδρυσε καὶ διεύθυνε ὁ Λένιν, δέν ὑπάρχει. Δέν μπορεῖ ὁ κάθε ἕνας νὰ εἶναι μέλος ἑνὸς τέτοιου κόμματος*» (*).

Ὅτι ἡ ὕβρις εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν βαρβάρων ψυχῶν, εἶναι κάτι ποὺ ὁ Σόλων τὸ ἀνακάλυψε ἐδῶ καὶ δύομισὶ χιλιάδες χρόνια. Ἄλλὰ, τὸ 1924 κανεὶς ἀπὸ τοὺς μπολσεβίκους ποὺ ἄκουσαν αὐτοὺς τοὺς φανφρονισμούς, δέν θάξαιρε ἢ δέν θά θυμόταν τὸ «μηδένα πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε» ! Γιατί ὁ χρόνος (*).

φύει τ' ἄδηλα καὶ φανέντα κρύπτεται,

—ἔτσι ποὺ ὁ Στάλιν δέν ἄργησε ν' «ἀποδείξει» ὅτι τὰ 90%, ἀπὸ τοὺς «ὑπερανθρώπους» ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ 1924 τὸ «στρατὸ τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ τοῦ προλεταριάτου», ἦταν ἐκ γενετῆς προδότες, ἐγκληματίες, χαφιέδες, «χαμπερτεῖς πράκτορες καὶ τέρατα» (*).

Ἄλλ' ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτὸ θά πρέπει ν' ἀναγνωρίσουμε ὅτι ὄντως «δέν μπορεῖ ὁ καθένας νὰναι μέλος ἑνὸς τέτοιου κόμματος». Ἡ μάλλον, ὡς ἐλπίζουμε ὅτι δέν εἶναι πολλοὶ αὐτοὶ οἱ homines ad servitutem parati (*), καὶ ὅτι ὁ καποραλιστικὸς μονολιθισμὸς θάχει τήν ἴδια τύχη μὲ τήν «συγκέντρωση» τῶν 60 ἑκατομμυρίων Γερμανῶν μέσα στὴ σιδερένια «γροθιά» τοῦ Γκαίτριγκ.

30. Τὸ ὀλοκληρωτικὸ κόμμα καὶ ἡ διαρκὴς ἐπανάσταση

Βέβαια, ὁ Λένιν δέν ὑποψιαζόταν τὸ τί εἶδους καθεστῶς έπρόκειτο νά βγεῖ ἀπὸ τίς περιεργές του ἀντιλήψεις γιὰ τὴ «σχολὴ τοῦ ἔργου σου». Δέν ἀποκλείεται, ἀν ἔβλεπε αὐτὰ ποὺ έπρόκειτο νά γίνουν σ' ὄνομά του, ν' ἄλεγε κι' αὐτὸς «je n'ai pas voulu cela». Ἄλλὰ ὁ Λένιν εἶναι ὁ ἀληθινὸς ἰδρυτὴς αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ ρομαντισμοῦ ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ψυχὴ τοῦ μοντέρνου ὀλοκληρωτισμοῦ. Πιστὸς στὴ συνωμοτικὴ παράδοση τῶν ναρόντικι, στὴ μυστικοκαθὴ ἀντίληψη τοῦ Νετοάγιεφ καὶ

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ernst - Erich Not. La tragédie de la jeunesse allemande, 1934, σελ. 154.

2) Λόγος τοῦ Στάλιν γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Λένιν: Λένιν, ἐνθ. ἀν. I, 17.

3) Σοφοκλῆς: Αἴας στ. 647.

4) Ἐταί παρουσίασε ὁ Στάλιν τὰ θύματα τῶν ἑκκαθαρίσεων τοῦ 1936—38. Βλ. Les questions du léninisme II, 290. Φυσικά, ὁ κύκλος τῆς ἴγβρης—Ἰ. Ἀτῆς—Νέμεσης δέν ἔκλεισε μὲ τὸ θάνατο τοῦ Στάλιν. Γιατί κι' αὐτὸς ἀποδείχθηκε «τέρας» κι' ἕνας ἀπὸ τοὺς διαδόχους του, ὁ Μπέρια «ξεσκεπάσθηκε» ἤδη σὺν «χαμπερ-πῆς πράκτορας».

5) Γιὰ νὰ ξαναθυμηθοῦμε τὸν Τάκιτο.

τοῦ Τκάτσεφ γιὰ τὴν «ἀγελαία» φύση τῶν μαζῶν καὶ τὸ μεσσιανικὸ ρόλο τῆς «πρωτοπορίας» (1), ὁ Λένιν ζήτησε γιὰ πρώτη φορά στὴν ἱστορία νὰ φτιάξει ἓνα κόμμα ποῦ ἡ ἴδιά του ἢ στρατοκρατική καὶ ἐκκλησιαστική φύση ἀποτελεῖ τὴν *ἀρνηση* αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Ἔτσι, ἀπέναντι στὴν ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς γνώμης καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς αἰρετότητας τῶν κομματικῶν ὀργάνων, ὁ Λένιν πρόβαλλε τὴν ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀδελφότητας καὶ τοῦ συντροφισμοῦ ποῦ ἔπρεπε νὰ βασιλεύουν μέσα στὴν ομάδα τῶν ἐπαγγελματιῶν ἐπαναστατῶν :

«Ἡ μόνη σοβαρὴ ὀργανωτικὴ ἀρχὴ τοῦ κόμματός μας, εἶναι αὐτὴ : ἀπόλυτη μυστικότητα, αὐστηρὴ ἐπιλογὴ τῶν μελῶν τοῦ κόμματος, ἐτοιμασία ἐπαγγελματιῶν ἐπαναστατῶν. Ἄν τὰ καταφέρουμε ὅλ' αὐτὰ, τότε θάχουμε κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸν ἀπλὸ «δημοκρατισμὸ» : ἓνα πνεῦμα ἀδελφικῆς ἐμπιστοσύνης ἀνάμεσα σ' ἐπαναστάτες» (2).

Ὁ Λένιν δὲν μποροῦσε νὰ προβλέψει ὅτι αὐτοὶ οἱ «ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες» προχώρησαν τόσο μακριὰ τὴν «ἀδελφικὴ ἐμπιστοσύνη» στὶς ἀναμεταξύ τους σχέσεις, ὥστε γιὰ νὰ λύσουν τίς πολιτικὲς τους διαφορὰς δὲν μπόρεσαν νὰ βροῦν παρά μόνο ἓνα τρόπο : τὴν «ἐκκαθάριση», τὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀτίμωση τῶν θυμάτων !

Ἄλλ' αὐτὸ ποῦ ἔπρεπε νὰ ξαίρει, εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ ὑποτίμηση τοῦ ἀνθρώπινου—πολύ—ἀνθρώπινου «δημοκρατισμοῦ» καὶ ἡ ρομαντικὴ μέθη ποῦ δίνει ἡ πανηγυρικὴ ἔνωση μέσα σ' ἓνα μονολιθικὸ τάγμα ποῦ *«περικυκλωμένο ἀπ' ὄλων τῶν εἰδῶν τοὺς ἐχθρούς, προχωροῦναι κάτω ἀπὸ τὰ συνεχῆ πυρὰ τους»* (3), ἐπρόκειτο πολὺ γρήγορα νὰ γίνει μιὰ ἰδεολογικὴ δικαίωση τῆς ἀρνήσεως τῆς ἀρχῆς ποῦ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς πολιτικῆς ζωῆς, δηλαδή τῆς ἀρχῆς τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ εὐθύνης.

Ἄπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἡ ἐξάπλωση τῶν κομμάτων «λενινιστικῶν» τύπου σημαίνει ὅτι, ἄμορφη καθὼς εἶναι καὶ κονιορτοποιημένη σὲ ψυχικὰ ἀσύνδετα ἄτομα, ἡ κομματικὴ μάζα δὲν μπορεῖ ν' ἀντιδράσει στὸν ἴδιο της τὸν ἀμορφισμὸ, στὴν ἴδια της τὴ μυθικὴ, θρησκευτικὴ ἢ πολιτικὴ στείροτητα, δὲν μπορεῖ νὰ καταπολεμήσει τὸ κενὸ ποῦ δημιουργήθηκε μέσα της ἀπὸ τὴν ἀπουσία κάθε αὐθεντικοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ : προφήτη, νομοθέτη ἢ παιδαγωγοῦ, παρά μόνο δίνοντας στὸν ἑαυτὸ της μιὰ ὀργάνωση ὅπου κυριαρχοῦν τὰ σύμβολα τῆς πιὸ χονδροειδοῦς ἀνθρώπινης κοινότητας : τῆς στρατιωτικῆς, καὶ τὰ ἐξωτερικὰ σημάδια μιᾶς ψευτο - θρησκευτικῆς «ὀρθοδοξίας» : μιὰ φαντασμαγορία γύρω ἀπὸ τὸ κενό, στὴν ὁποία ἡ ψυχοτεχνικὴ τῆς «πλαισίωσης» δίνει μιὰ ἐπίφαση λογικῆς καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία ἀκούγεται ὀλοένα καὶ πιὸ καθαρὰ τὸ κύριο θέμα τῆς «ἐπανάστασης» : ἡ θανάσιμη ἀγωνία καὶ ἐρήμωση αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων γιὰ τοὺς

1) Βλέπε παρακάτω § 39 β.

2) Λένιν : Τί νὰ κάνοῦμε ; ἔκθ. ἀν. Ι, 291.

3) Λένιν : Αὐτ. Ι, 179. Ἡ ἀναγωγή ἀπὸ τοὺς χιτλερικούς τοῦ *Zusammenmarschieren* σὲ ὑπέρτατο σύμβολο τῆς «ἐθνικῆς κοινότητας» ἔδωσε κι' αὐτὴ «κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸν ἀπλὸ δημοκρατισμὸ», μόνο ποῦ αὐτὸ τὸ «κάτι» ἦταν θάνατος.

όποιους ο Nietzsche προφήτευε ότι «*προκειμένου να μη θέλουν τίποτα, θα προτιμήσουν να θέλουν το τίποτα*»⁽¹⁾...

Είδαμε ότι, κατά τη λενινιστική αντίληψη, όλο το βάρος πέφτει *δχι πάνω στην εργατική τάξη*, που μόνη της δεν μπορεί ν' αποκτήσει καμιά πολιτική αυτονομία, *άλλά πάνω στην επαναστατική οργάνωση*, στο επαναστατικό κόμμα που :

«Αποτελείται πρώτα απ' όλα και κυρίως από ανθρώπους που το επάγγελμά τους είναι η επαναστατική δράση (...) και που, γι' αυτό, εξαφανίζεται μέσα του κάθε διάκριση ανάμεσα στους εργαίτες και τους διανοούμενους»⁽²⁾.

Το πρώτο χαρακτηριστικό αυτού του επαναστατικού κόμματος πού, για τον Λένιν, είναι *ο μόνος πραγματικά επαναστατικός παράγοντας*, ή μόνη δύναμη που μπορεί πραγματικά να δώσει ένα επαναστατικό νόημα στην πάλη των τάξεων, είναι το ότι η «βάση» του είναι *υπερταξική: οι επαγγελματίες επαναστάτες παύουν να δρίζονται από τη σχέση τους με την τάξη στην οποία ανήκουν*. Τόσο οι εργάτες όσο και οι άστοι διανοούμενοι πού, ύστερα από μια άυστηρή έπιλογή, έντάσσονται μέσα στην οργάνωση των επαγγελματιών επαναστατών, *ύφίστανται ένα τριπλό déclassément* που τους κάνει να λειτουργούν σά μια *υπερταξική* κατηγορία. Κατ' αρχήν σπάνε κάθε δεσμός με την «πολιτική κοινωνία», γιατί αυτό το ίδιο επάγγελμα που *έξασφαλίζει την «ύλική» τους ζωή είναι ένα «υπερεπαγγελματικό» επάγγελμα*. Ύστερα, γιατί ο ρόλος τους είναι και *όφείλει να είναι έντελώς ξεχωρισμένος από το ρόλο της εργατικής τάξης*. Καί, κατά τρίτο λόγο, γιατί οι σχέσεις τους *άνσμεταξύ τους* όπως και οι σχέσεις τους με τη *μάζα* που κινητοποιούν είναι σχέσεις *δχι πολιτικής* αλλά στρατιωτικο-έκκλησιαστικής φύσης, *στηρίζονται δηλαδή δχι πάνω στην πολιτική συμφωνία* αλλά πάνω στη στρατιωτική *όμοφωνία* και τον *έκκλησιαστικό φανατισμό*.

Είδαμε επίσης ότι αυτή η αντίληψη βρίσκεται στους αντίποδες της μαρξιστικής ιδέας της ιστορικής «*άποστολής*» και δημιουργικότητας του προλεταριάτου. Άλλ' αυτό που ξεχωρίζει το λενινισμό από τον μαρξισμό, δέν είναι απλώς και μόνο η θεωρητική σύλληψη του *όλοκληρωτισμού*. Η κοσμοϊστορική σημασία του λενινισμού συνίσταται επίσης στο ότι *άνέτρεψε όλη την παραδεδομένη ίσορροπία των δυνάμεων*, πρώτα γιατί μετέθετε το κέντρο του βάρους των επαναστατικών *άγώνων* από τις βιομηχανοποιημένες χώρες της Δύσης στις *προκαπιταλιστικές* χώρες της Άνατολής, και ύστερα, γιατί το κόμμα που δημιούργησε *άποδείχτηκε το μόνο ικανό να φέρει εις πέρας τη «διαρκή επανάσταση»* που κήρυσσε ο Τρότσκι και για την οποία, όπως είδαμε, ο Λένιν είχε κάνει τις πιο *άπαισιόδοξες προβλέψεις*⁽³⁾.

Τώντι, ο συνδυασμός της τροτσικιστικής ιδέας της *διαρκούς επανάστασης* και της λενινιστικής ιδέας του *μονολιθικού κόμματος* *έπρόκειτο*

1) Nietzsche: Γενεαλογία της Ήθικης, III § 28.

2) Λένιν: Ένθ. άν. I, 265.

3) Βλ. πιο πάνω § 7.

νά δημιουργήσει μιὰ πραγματικότητα πού οί δυό άρχηγοί τής ρωσικής έπανάστασης τήν είχαν κάπως προίδει. Ο Τρότσκι πού, όπως και ή Ρόζα Λούξεμπουργκ (1) διαφωνούσε ριζικά μέ τή λενινιστική αντίληψη του κόμματος είχε προειδοποιήσει τόν Λένιν ήδη από τό 1905 γιά τίς επικίνδυνες συνέπειες τών αντιλήψεών του γιά τήν κομματική πειθαρχία και ήεραρχία: «*Η κομματική οργάνωση, προφήτεψε ο Τρότσκι, θά αντικαταστήσει τό κόμμα· ή Κεντρική Έπιτροπή θά πάρει τή θέση τής κομματικής οργάνωσης· και στό τέλος, ο δικτάτορας θ' αντικαταστήσει τήν Κεντρική Έπιτροπή*» (2).

Αυτό πού ο Τρότσκι δέν μπορούσε νά φανταστεί, είναι ότι τό έπανάστατικό κόμμα του Λένιν έπρόκειτο νά ταυτιστεί από τή μιὰ μεριά μέ τό Κράτος και από τήν άλλη μεριά μέ όλες τίς μαζικές οργανώσεις, από τά εργατικά συνδικάτα μέχρι τούς γεωργικούς συνεταιρισμούς, και νά ίσοπεδώσει έτσι όλη τήν κοινωνία μέσα στην άπερίοριστη ύποταγή. Και στό σημείο αυτό, ή προειδοποίηση του Λένιν ήταν κι' αυτή προφητική: «*Όποιος θελήσει νά φτάσει στό σοσιαλισμό ακολουθώντας ένα άλλο δρόμο από τό δρόμο τής πολιτικής δημοκρατίας, θά καταλήξει μοιραία στις πιό αντιδραστικές και παράλογες συνέπειες, τόσο στό πολιτικό όσο και στό οικονομικό πεδίο*» (3).

Γιά τήν «αντιδραστικότητα» του καθεστώτος πού δημιούργησε ο Λένιν και ο Τρότσκι έχουμε κάνει λόγο σέ μιὰ άλλη μελέτη (4). Αυτό πού μάς ενδιαφέρει τώρα είναι νά δοϋμε ποιός ύπήρξε ο δρόμος πού ακολούθησαν γιά νά καταλήξουν σ' αυτές τίς «παράλογες» κι' «αντιδραστικές» συνέπειες.

Όπως είδαμε (§ 10), ή τροτσικιστική θεωρία τής διαρκούς επανάστασης προϋποθέτει: 1) ότι ή άστική τάξη είναι άνίκανη νά φέρει εις πέρας τήν ίδια της τήν επανάσταση στις καθυστερημένες χώρες, και 2) ότι ή περαιτέρω ανάπτυξη τής επανάστασης δίνει μιὰ πρωτεύουσα σημασία στην ταξική πάλη του προλεταριάτου. Τό πρόβλημα, πού αφήνει άνοιχτό, είναι τό αν τό προλεταριάτο άποδεχτηκε στην πράξη ίκανό νά κρατήσει τήν έξουσία και νά τήν άσκήσει γιά δικό του λογαριασμό. Στα επόμενα κεφάλαια θά δοϋμε 1) πώς και γιατί τό προλεταριάτο έκτοπίστηκε από τήν έξουσία προτού καν προλάβει νά τήν άσκήσει, και 2) ότι ή πτώση αυτή του προλεταριάτου είναι οργανικά συνδεδεμένη μέ τήν άνοδο μιās νέας άρχουσας τάξης: τής γραφειοκρατίας. Στο τέλος θά δοϋμε ότι ή

1) Σχετικά μέ τήν κριτική τής Λούξεμπουργκ. βλ. *Τά θεμέλια του Μαρξισμού* 1, 267 — 8.

2) Άναφέρεται από τόν Β. Souvarine ένθ. άν. σελ. 66.

3) Βλ. πιό πάνω, σελ. 19. Στις παράλογες κι' αντιδραστικές συνέπειες στό οικονομικό και πολιτικό πεδίο, γιά τίς όποίες μιλάει ο Λένιν, θά πρέπει νά προσθέσουμε τίς ακόμα παραλογότερες κι' αντιδραστικότερες συνέπειες πού είχε ή μπολσεβικική δικτατορία επί του πνευματικού πεδίου. Άλλ' αυτές ο Λένιν δέν μπορούσε νά τίς ύποψιαστεί.

4) Βλ. *Τά θεμέλια του μαρξισμού* Α/1 σελ. 97—111.

έπιβολή του γραφειοκρατικού καθεστώτος μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς καν την προηγούμενη έπιτυχία της έργατικής επανάστασης.

Οι ρωσικές επαναστάσεις από τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1917 καὶ μετὰ πραγματοποίησαν ὅλες τὶς κοινωνικὲς δυνατότητες καὶ ὅλα τὰ κοινωνικὰ προβλήματα ποὺ περιέχονται μέσα σὲ κάθε καπιταλιστικὰ καθυστερημένη χώρα: ὅλες οἱ κοινωνικὲς τάξεις πάλαψαν γιὰ νὰ πάρουν ἢ νὰ κρατήσουν τὴν ἐξουσία καὶ νὰ πραγματοποιήσουν τὶς διεκδικήσεις τους. Κι' αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ «κλασικότητα» τῆς ρωσικῆς επανάστασης μᾶς ἐπιτρέπει νὰ θεωρήσουμε σὰν τὸν ἰδεατὸ τύπο τῆς επαναστατικῆς εξέλιξης τῶν συγχρόνων προκαπιταλιστικῶν κοινωνιῶν.

VII. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ :

Η ΑΠΟΛΥΤΑΡΧΙΑ, Η ΑΣΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΚΑΙ Η ΙΝΤΕΛΛΙΓΚΕΝΤΣΙΑ

Σε κάθε προκαπιταλιστική χώρα, τὸ stimulus τῆς βιομηχανοποίησης, ἡ ἐμφάνιση ἀστικῶν νησίδων μέσα σ' ἓνα προκαπιταλιστικὸ περιβάλλον, ἡ χαλαρότητα τῆς σύνδεσης τῶν ἀστικῶν κέντρων μετὰ τὴν ἀγροτική περιφέρεια, ἡ ἔλλειψη ντόπιων κεφαλαίων, ἡ ἀπουσία μιᾶς αὐθεντικῆς καπιταλιστικῆς νοοτροπίας (βλ. § 37), θέτουν προβλήματα ποῦ ἡ λύση τους ἀπαιτεῖ μιὰ ριζοσπαστικότητα ποῦ κατὰ κανόνα λείπει, τόσο ἀπὸ τὸ κράτος, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ποσοτικὰ ἀδύναμη καὶ ποιοτικὰ ἀνώριμη ἀστικὴ τάξη. Κράτη μεταρρυθμιστικὰ ὅπως τὸ πρῶσικὸ (§ 19α) ἢ τὸ Ιαπωνικὸ (§ 19β) ἀποτελοῦν μᾶλλον ἐξαιρέσεις στὴν ἱστορία τῶν προκαπιταλιστικῶν κοινωνιῶν. Κι' ἐξίσου λιγοστὲς εἶναι οἱ ἀστικές τάξεις ποῦ κατόρθωσαν νὰ πραγματοποιήσουν βιώσιμα ἀστικά καθεστῶτα.

31. Σαθρότητα τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας

Συνήθως, ἡ κοινωνικὴ σταθερότητα δὲν ἐξασφαλίζεται παρὰ μόνον στὸ μέτρο ποῦ διατηρεῖται μιὰ ἀπὸ τὴ φύση τῆς εὐθραυστῆ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴν ἀστικὴ τάξη, τὸ ξένο κεφάλαιο, τὸ προλεταριάτο, τοὺς μεγαλοβιομηχανοκτῆμονες καὶ τὸν ἀγροτικὸ πλῆθυσμό—ἰσορροπία ποῦ στηρίζεται πάνω στὴν ἀλληλοεξουδετέρωση τῶν κοινωνικῶν τάξεων. "Ἐκφραση κι' ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ψευδοῦς ἰσορροπίας εἶναι ὁ φαυλοκρατικὸς χαρακτήρας τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ (ἂν ὑπάρχει), καὶ γενικὰ ἡ ἐπιβίωση ἑνὸς προκαπιταλιστικοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ ἀνίκανου τόσο ν' ἀντιμετωπίσει τὰ πραγματικὰ προβλήματα ὅσο καὶ νὰ ἐνισχύσει τίς δημιουργικὰς κοινωνικὰς δυνάμεις ἢ τουλάχιστον νὰ τίς ἐπιτρέψει νὰ πάρουν μιὰ ὀργανωμένη μορφή καὶ νὰ πραγματοποιηθοῦν.

Κάτω ἀπὸ μιὰ τέτοια συγκυρία, οἱ δεσμοὶ ποῦ συγκρατοῦν τὴν κοινωνία, καὶ ποῦ ἐκφράζουν καὶ κατοχυρώνουν αὐτὴ τὴν ἀλληλοεξουδετέρωση τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ δυνάμεων, εἶναι τόσο ἐπιφανειακοί, ὥστε ἀρκεῖ νὰ τεθεῖ ἓνα *ἀληθινὸ* πρόβλημα (τονίζουμε τὸ *ἀληθινὸ*, γιατί οἱ κοινωνίες αὐτὲς ἀρέσκονται συνήθως στὰ ψευδοπροβλήματα), γιὰ νὰ πάρει μιὰ ριζοσπαστικότητα καὶ μιὰ γενικὴ πολιτικὴ σημασία ἄγνωστες στίς αὐθεντικὰ καπιταλιστικὰς χώρες (1) : ἡ ἀμφισβήτηση ἑνὸς μέρους τοῦ καθεστωτικοῦ συμπλέγματος παίρνει σχεδὸν αὐτοματικὰ τὴ σημασία μιᾶς προσβολῆς αὐτῶν τῶν ἴδιων τῶν βάθρων τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος (2).

1) Ἄπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, συμβολικὸ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ τὸ γεγονός, ὅτι στὴν Ἑλλάδα ἓνα κατ' ἐξοχὴν *ἔθνικόν*, «κανονικόν» ἀ-πολιτικὸ πρόβλημα: τὸ *γλωσσικόν*, μεταμορφώθηκε σὲ καθεστωτικόν. Ἀκόμα καὶ σήμερα (καί, ἴσως, *ἰδιαίτερα σήμερα*) ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποῦ, χωρὶς νὰναι διόλου «κομμουνιστὲς», ὑποστηρίζουν μετὰ ἄλλον ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα, ὅτι μιὰ *σοβαρὴ* διδασκαλία τῶν νέων ἑλληνικῶν, δηλαδὴ τῆς γλώσσας καὶ τῆς λογοτεχνίας μας (προσθέστε ἐπίσης καὶ τῆς νεο-ἑλληνικῆς ἱστορίας ποῦ γιὰ τοὺς περισσότερες Ἑλληνες εἶναι μιὰ *terra incognita*) ξεπερνάει τίς δυνατότητες ὄχι ἀπλῶς τοῦ ὑπάρχοντος ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, ἀλλὰ τοῦ *καθεστώτος*...

2) Παρ' ὅλο τὸ φαινομενικὸ «δυναμισμό» τους, τὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα δὲν

Τό άπολυταρχικό καθεστώς τών τσάρων δέν μπορεί μέ κανένα τρόπο νά θεωρηθεί σάν μιá έξαιρέση σ' αυτό τόν κανόνα. Έδω, Έχουμε νά κάνουμε μέ μιá περίπτωση «αύτονομίας» τοῦ κράτους, πού ξεπερνάει ριζικά τίς φιλελευθερο μαρξιστικές έννοιες πού, καλώς ή κακώς, βρίσκονται στή ρίζα τών πολιτικών καί κοινωνιολογικών μας κατηγοριών.

Άναφέραμε πρωτύτερα (σελ. 48) τίς σκέψεις τοῦ Μάρξ γιά τήν αύτονομία τοῦ κράτους, καί εἶδαμε ὅτι ὁ Μάρξ τή συσχετίζει μέ τήν άνωριμότητα τών ταξικών άγώνων καί τήν επακόλουθη άλληλοεξουδετέρωση τών κοινωνικών τάξεων. Προκειμένου τώρα γιά τό ρωσικό κράτος (τόσο τών τσάρων ὅσο καί τών «μαρξιστών» διαδόχων τους) ἡ έκφραση «αύτονομία τοῦ κράτους» δέν μπορεί παρά νά φανεῖ ὡχρή. Γι' αυτό άξίζει νά τῆς άφιερῶσουμε ὀρισμένες κριτικές παρατηρήσεις.

32. Ἡ «αύτονομία» τοῦ κράτους καί ὁ «ιστορικός ύλισμός»

Όταν ὁ Μάρξ χρησιμοποιεῖ αὐτή τήν έκφραση, θέλει νά δηλώσει μιá κατάσταση (πού τῆ θεωρεῖ έξαιρετική, ἄν ὄχι άφύσικη) κατά τήν ὁποία τό κράτος δέν εἶναι οὔτε «παράρτημα» τῆς άστικής κοινωνίας, οὔτε «άπόρροια» τῆς ἄρχουσας τάξης, οὔτε «ὄργανο» έξυπηρέτησης τών «γενικών συμφερόντων» τών μελών τῆς ἄρχουσας τάξης: τό κράτος εἶναι «άνεξάρτητο», δηλαδή ὕπακούει στή δική του λογική καί στά δικά του συμφέροντα, πού μέ κανένα τρόπο δέν μποροῦν νά ταυτιστοῦν μέ τά συμφέροντα μιáς ὁποιοσδήποτε άπό τίς ἄρχουσες ἢ τίς άρχόμενες τάξεις. Μέ μιá λέξη, ἡ «αύτονομία» τοῦ κράτους σημαίνει τήν «έτερονομία τῆς κοινωνίας» (1): ὅπως βλέπουμε, ὁ φιλελεύθερος Μάρξ δέν μπόρεσε ν' άπαλλαγεῖ άπό τῆ σχηματική αντίθεση άνάμεσα στό κράτος καί τήν κοινωνία πού άποτελεῖ τό summum τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τών ὁπαδών τοῦ Locke καί τοῦ Adam Smith.

Όπωςδήποτε, ὁ Μάρξ (πού ποτέ δέν τοῦ πέρασε άπό τό νοῦ ἡ ἰδέα

στηρίζονται σέ λιγότερο σαθρές βάσεις - πράγμα πού εἶναι φυσικό ἄν σκεφτοῦμε τῆ νεοπλουτική, τους ὄφῃ. Ἔτσι, τά καπιταλιστικά καθεστῶτα εἶναι σχετικά (μέ τά ὀλοκληρωτικά) ἄρκετά εὔρωστα, ὥστε ν' άνέχονται τήν κριτική, άπό τήν κριτική τών εργατικών (κομμουνιστικών ἢ ὄχι) κομμάτων καί συνδικάτων μέχρι τήν κριτική τών ἐφημερίδων καί τών ἰδεολόγων: ἡ «έπαναστατική λογοτεχνία» πού στηλιτεύει τήν «μπορζουαζία» ἔχει άπό καιρό τώρα πάψει νάναί άντικείμενο μιáς ὁποιοσδήποτε ἄμσης ἢ ἔμμεσης άστυνομικῆς ἐπιτήρησης... Ἄντίθετα, στήν «πατριδα τοῦ σοσιαλισμοῦ», ἡ ἔλαφρότερη δόση «μελαγχολίας» στήν ποίηση ἢ τῆ μουσική θεωρεῖται «σαμποτάζ»: ἄν ὁ Μαγιακόφσκι αὐτοκτόνησε, ὁ Verlaine θά πέραγε τίς μέρες του στό άναμορφωτήριο. Ἡ σχεδιοποιημένη αἰσιοδοξία, στήν ὁποία ἡ άστυνομία δίνει μιá ἰδιαίτερη πειστικότητα, δίνει τό μέτρο τοῦ φόβου τοῦ καθεστῶτος: μέσα σέ κάθε «μελαγχολικό» τόνο, οἱ φύλακες τῆς ὀρθοδοξίας διαβλέπουν μιá άλληγορική έκφραση τῆς «άντιπολίτευσης». Ἔτσι τό ἔργο τοῦ Ντουντίντσεφ, πού, ἄν καί λογοτεχνικά άνύπαρκτο, ἔχει τήν άξία τοῦ ντοκουμέντου, χτυπήθηκε σάν «νιχιλιστικό». Μά πῶς νά μὴν εἶναι κανείς «νιχιλιστής» μέσα σ' ἕνα τέτοιο παράδεισο:..

1) Marx: Le 18 Brumaire, κλπ. (Ε.Σ. 1945) σελ. 89: ἄπέναντι στόν κρατικό μηχανισμό πού ἑνσαρκώνει τήν «έτερονομία τῆς κοινωνίας», ἡ νομοθετική έξουσία, τό κοινοβούλιο. ἔκφράζει τήν «αύτονομία τῆς κοινωνίας».

δτι ἐπρόκειτο νά γίνει τὸ λάβρο τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ δεσποτισμοῦ) πίστευε δτι ἡ «ἠ ἐλευθερία» τοῦ κράτους εἶναι συνάρτηση τῆς ἀνελευθερίας τῆς κοινωνίας (*).

Σάν μιὰ ὀριακὴ περίπτωσι μιὰς τέτοιας «ἐλευθερίας» τοῦ κράτους, ὁ Μάρξ θεωροῦσε τὸ Second Empire, πού κατόρθωσε νά κάνει «*ὄλες τις τάξεις νά γονατίσουν ἄφωνες καὶ ἀνίσχυρες μπρὸς στὶς μπαγιονέτες*» (**). Στὴν πραγματικότητα, τὸ καθεστῶς αὐτὸ πού «*ἀτίμαξε*» τὴ Γαλλία καὶ τὴν «*ἐμπόδιξε ν' ἀναπνεύσει*» (***) μπορεῖ νά θεωρηθεῖ σάν ἕνας μαντζεστεριανὸς παράδεισος μπρὸς στὸ καθεστῶς πού ἐπέβαλαν οἱ πιὸ «ὀρθόδοξοι» ἀπὸ τοὺς μαρξιστές...

“Ὅταν ὁ Μάρξ βλέπει τὸ κράτος ν' ἀνεξαρτητοποιεῖται, ἐννοεῖ δτι τὸ κράτος *δὲν συμμορφώνεται* στὴ μόνη λειτουργία πού ὀμόθυμα τοῦ ἀναγνωρίζει τόσο ὁ ἀστικός φιλελευθερισμὸς ὅσο καὶ ὁ «ἱστορικὸς ὀλισμὸς», δηλαδὴ παύει νά εἶναι (πράγμα πού προϋποθέτει δτι κάποτε ὕπῆρξε) ὀργανο τῆς κοινωνίας, ξεχωρίζεται καὶ «ἀνυψώνεται» πάνω ἀπὸ τὴν κοινωνία. “Ἄν σκεφτοῦμε τὴν ἱστορικὴ καταγωγή τοῦ κράτους πού, κατὰ κανόνα, εἶναι προϊόν τῆς κατάκτησης μιὰς χώρας καὶ τῆς ὕποδούλωσης τοῦ αὐτόχθονος πληθυσμοῦ (4) μιὰ τέτοια ἀντίληψη μπορεῖ νά μᾶς φανεῖ παράδοξη. Παράδοξη, ὅταν προέρχεται ἀπὸ τὸν Μάρξ, παίρνει ἀπὸ τὴν πέννα τοῦ Engels ἕνα εἰδυλλιακὸ σχεδὸν χρῶμα : «*Σὲ τί συνίσταται τὸ κράτος*» ; ρωτᾶει ὁ Engels, καὶ ἀπαντᾶει :

«*Γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν κοινῶν συμφερόντων, ἡ κοινωνία δημιούργησε, ἀρχικὰ πάνω στὴν ἀπλὴ βάση τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας (sic), ὀρισμένα ὀργανα, πού στὴν κορυφὴ τους βρισκεται ἡ κρατικὴ ἐξουσία. Μὲ τὸν καιρὸ, οἱ ὀργανισμοὶ αὐτοὶ ἄρχισαν νά ἐξυπηρετοῦν τὰ δικὰ τους συμφέροντα (ἀπὸ μῆσα ἔγιναν αὐτοσκοποὶ!) καὶ ἀπὸ ὕπηρετες τῆς κοινωνίας (sic) μεταμορφώθηκαν σὲ ἀφέντες τῆς κοινωνίας*» (5).

Περὶεργὴ «διαίρεση τῆς ἐργασίας» εἶναι αὐτὴ πού «διαίρεσε» τὴν Ἰνδικὴ κοινωνία σὲ κατακτητὲς - ἄρχοντες καὶ σὲ αὐτόχθονες - δούλους (6)! Εἰδυλλιακὴ δὲν εἶναι ἡ ἀντίληψη αὐτὴ, πού μᾶς καλεῖ νά θεωρήσουμε π.χ. τὸ σπαρτιατικὸ κράτος σάν ἕνα «*ὑπῆρέτη τῆς κοινωνίας*» (=τῶν εἰλώτων!) πού «μὲ τὸν καιρὸ» μεταμορφώθηκε σὲ «*ἀφέντη τῆς κοινωνίας*» ;

1) Marx - Engels : Critique des Programmes de Gotha et d'Erfurt (E.S. 1950) σελ. 33.

2) Le 18 Brumaire, κλπ. σελ. 89.

3) “Ενθ. ἀν. σελ. 90.

4) Βλ. Franz Oppenheimer : Der Staat (1926) καὶ W.C. Macleod : The Origin and History of Politics (1931).

5) Πρόλογος τοῦ Engels στὸ La Guerre civile en France (E.S. 1936) σελ. 14 καὶ 15, Βλ. ἐπίσης καὶ L. Feuerbach, κλπ. στὸ Marx - Engels : Ecrits Philosophiques σελ. 54.

6) Οἱ ἀντιλήψεις τοῦ Μάρξ γιὰ τὶς κάστες δείχνουν τὸ πόσο τετράστενα εἶναι τὰ ὀρια τῆς ἰσχύος τῆς θεωρίας του. «*Ἡ διαίρεση τῆς ἐργασίας*, λέει ὁ Μάρξ, *δημιούργησε τις κάστες*» (Misère de la Philosophie). Στὴν πραγματικότητα οἱ κάστες διαμόρφωσαν τὴ διαίρεση τῆς ἐργασίας...

Ἡ εἰδυλλιακὴ αὐτὴ θεωρία τῆς *γένεσης* τοῦ κράτους συνδυάζεται μὲ μιὰ *τραγικὴ* εἰκόνα τῆς «*αὐτονομῆσις*» τοῦ κράτους: ὅπως τὸ κεφάλαιο—«*προϊὸν τῆς ἐργασίας*» γίνεται, μέσα στοῦ κεφαλαιοκρατικὸ καθεστῶς, αὐθυπόστατο καὶ ὑποδουλώνει τοὺς δημιουργοὺς του (1), ἔτσι καὶ τὸ κράτος—«*προϊὸν τῆς κοινωνίας, ξεχωρίζεται ἀπὸ τὴν κοινωνία καὶ ὑψώνεται πάνω ἀπ' αὐτήν*» (2). Ἀθέμιτη, βέβαια, εἶναι αὐτὴ ἡ γενίκευση—ὅπως, ἄλλωστε, καὶ οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς γενικεύσεις ποὺ βρίσκουμε στὸ ἔργο τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Engels. Ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι *there is something in it*. Ἔτσι, π.χ. τὸ ...μπολσεβικικὸ κράτος ὑπῆρξε πράγματι «*στὴν ἀρχὴ*» ἓνα «*ὄργανο*» καὶ ἓνα «*προϊὸν*», ἂν ὀχι τῆς «*κοινωνίας*», τοῦλάχιστον τῆς ἐργατικῆς τάξης. Τὸ πῶς «*ξεχωρίστηκε*» ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ τάξη καὶ «*ὑψώθηκε πάνω ἀπ' αὐτήν*», κι' ἀπὸ «*ὑπηρέτης*» τῆς (τρόπος τοῦ λέγειν), ἔγινε «*μὲ τὸν καιρὸ*» (ἓνα πενταετὲς σχέδιο ἦταν ἀρκετὸ) «*ἀφέντης*» τῆς, αὐτὸ εἶναι ἀκριβῶς τὸ τωρινὸ μας θέμα.

Παρ' ὄλ' αὐτά, οἱ ἐκφράσεις ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Μάρξ: «*ἀνεξαρτητοποίηση*», «*ἀνύψωση*» τοῦ κράτους πάνω ἀπὸ τὴν κοινωνία μᾶς φαίνονται λίγο ἢ πολὺ συγκεχυμένες. Γιὰ ν' «*ἀνυψοθεῖ*» τὸ κράτος πρέπει κάποτε νὰ ἦταν «*προσγειωμένο*». Ἀλλὰ «*γῆ*», *terra firma*, εἶναι γιὰ τὸν Μάρξ μόνον καὶ μόνον ἡ οἰκονομία, ἡ «*ἀστικὴ κοινωνία*», ἡ «*ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων*», ἡ «*πάλη τῶν τάξεων*». Ὅτι δῆποτε δὲν ἀνήκει στὸν κύκλο τῆς «*ἀστικῆς κοινωνίας*» καὶ τῶν οἰκονομικοταξικῶν δραστηριοτήτων ποὺ τὴ συνιστοῦν, τὸ Κράτος, ἡ πολιτικὴ, ἡ θρησκεία, τέχνη, ἐπιστήμη, κτλ. ὁ Μάρξ τὰ ἐκσφενδονίζει στὸν «*οὐρανὸ*» τῆς «*ἰδεολογίας*» Καὶ ἡ ἀντίθεση Γῆ-Οὐρανός, ἀποσπᾶται ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν κοσμογονικῶν παραστάσεων καὶ παίρνει τὴν ἔννοια μιᾶς «*κοπερνικιανῆς ἀνάτροπῆς*» τῆς κοινωνιολογικοῦ ἱστορικῆς μεθόδου.

Συγκεκριμένα ἡ ἀντίθεση γῆ-οὐρανός συμβολίζει τὴν ἀντίθεση τῆς «*ὀλιστικῆς*» πρὸς τὴν «*παραδεδομένη ἀντίληψη τῆς ἱστορίας*» (3) ποὺ ὁ Μάρξ τὴ θεωρεῖ «*παράλογη*» καὶ «*θεολογικὴ*» (4) γιατί δὲν ἐνδιαφέρεται (κατὰ τὸν Μάρξ) παρὰ μόνον γιὰ τὴν «*πολιτικὴ, λογοτεχνικὴ, θεολογικὴ καὶ πολιτειακὴ ἱστορία*» (5): «*ἀντί*», λέει ὁ Μάρξ, ν' ἀναγνωρίσει τὴν γενεσιουργὸν πράξη (*Geburtsstätte*) τῆς ἱστορίας μὲς στὴν ὄλικὴ παραγωγή ποὺ γίνεται πάνω στὴ γῆ («*γῆ*», =οἰκονομία), τὴν θεωρεῖ μὲς στὸ νεφελώδη κόσμον τοῦ οὐρανοῦ» (6). Ἡ θέα τοῦ οὐρανοῦ (δηλαδὴ ἡ σφαῖρα τοῦ Κράτους, τῆς τέχνης, τῆς θρησκείας, κτλ.) δὲν ἐμπνέει στὸν Μάρξ παρὰ μόνον εἰρωνεῖς. Ἀντίθετα πρὸς τὴν «*ἰδεαλιστικὴ*» ἀντίληψη τῆς ἱστορίας ποὺ «*ἀπὸ τὸν οὐρανὸ κατεβαίνει στὴ γῆ*» (7), ὁ Μάρξ ἐξερευνᾷ τὴ γῆ: τὸ Rien

1) Βλ. *Das Kapital* 1, 653.

2) Engels: *L'origine de la famille*, κτλ. (ἔκδ. Costes) σελ. 223.

3) *Die Deutsche Ideologie*, σελ. 32.

4) *Die Heilige Familie* (ἔκδ. Dietz 1353) σελ. 285-6.

5) Ἔνθ. ἀν. σελ. 286. Βλέπε ἐπίσης *Die Deutsche Ideologie* σελ. 36.

6) *Die Heilige Familie* ἔνθ. ἀν.

7) *Die Deutsche Ideologie* σελ. 22.

que la terre του Saint - Exupéry σημαίνει έδώ «τό Κεφάλαιο - Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας»! 'Ο «ϊστορικός ύλισμός» σάν «άνατομία της άσιτικής κοινωνίας» σημαίνει ότι πρέπει πρώτα νά γνωρίσουμε τή γή της οικονομίας και ύστερα ν' ανέβουμε «*άπό τή γή στον ούρανό*». Με άλλους λόγους, δέν πρέπει πιά νά πιστεύουμε ότι τά πολιτικά, πολιτειακά, θρησκευτικά, καλλιτεχνικά, «κτλ.», γεγονότα μπορούν νά ύπακούουν στη δική τους λογική και νά παρουσιάζουν μιá αύθυπόστατη τάξη: «*Δέν ύπάρχει Ιστορία της πολιτικής του δικαίου, της επιστήμης, ΚΤΛ., της τέχνης, της θρησκείας, ΚΤΛ*» (1), έπαναλαμβάνει διαρκώς ό Μάρξ για νά καταγγείλει τήν «*παράλογη*» αντίληψη που άποδίδει μιá αύθυπαρξία, μιá άξία κι' ένα ένδιαφέρον στις «νεφελώδεις» αυτές σφαίρες. Τά γεγονότα που διαδραματίζονται στις ύπέργειες αυτές περιοχές δέν έχουν «*ούτε καν τήν επίφαση της άνεξαρτησίας*» (den Schein der Selbstständigkeit) (2): ό μόνος τρόπος νά τά κάνουμε κατανοητά είναι νά τά θεωρήσουμε σάν «*άντίλλλους*», σάν «*άπόρροιες*» ή σάν «*άντανακλάσεις*» αυτών που γίνονται «*πάνω στη γή*», δηλαδή μέσ στη σφαίρα της ύλικής παραγωγής, που είναι ό άληθινός δημιουργός της Ιστορίας. Γιατί πάνω σ' αυτή τή «*γή*» της παραγωγής φανερώνεται ή άληθινή «ούσία» του ανθρώπου, έκτυλίσσεται ή αύθεντική του Ιστορία και πραγματοποιείται ή άποστολή του, που είναι νά ύποτάξει τήν φύση (3).

Άρχίζουμε τώρα νά ύποπτευόμαστε τις φαντασιώσεις που βρίσκονται κάτω από τήν εικόνα της «άνύψωσης» του Κράτους πάνω από τήν οικονομική γή. 'Ο τρόπος με τον όποιο ό Μάρξ έρμηνεύει τις σχέσεις που συνδέουν τήν οικονομική και τήν πολιτική Ιστορία των άσιατικών κοινωνιών θά μάς επιτρέψει νά δοθμε από πιό κοντά τις χοντροειδείς παρεξηγήσεις πάνω στις όποίες στηρίζεται ή αντίληψη που θεωρεί τήν οικονομία σάν τήν «*γήνην βάση*» της ανθρώπινης κοινωνίας και τό κράτος σάν ένα άνεξαρτητοποιημένο ή δχι «έποικοδόμημα».

Κατά τον Μάρξ, αυτό που έξηγει τον άϊστορικό, «*άσάλευτο και αναλλοίωτο χαρακτήρα των άσιατικών κοινωνιών*» (4) είναι ό πρωτόγονος, άνεξέλικτος, τραντισιοναλιστικός χαρακτήρας των άγροτικών κοινοτήτων που (κατά τον Μάρξ) αποτελούν τήν οικονομική τους βάση. 'Η στατικότητα των κοινωνιών αυτών όφείλεται λοιπόν στη στατικότητα της οικονομικής τους διάρθρωσης, στον άνεξέλικτο και άδιαφοροποίητο χαρακτήρα των «*άπλων παραγωγικών οργανισμών*» (των κοινοτήτων) πάνω στους όποιους στηρίζεται ή οικονομική τους ζωή. Θά μπορούσαμε ν' άμφισβητήσουμε αυτές τις άπλουστεύσεις, ν' άμφισβητήσουμε κατ' άρχήν αυτή

1) Die Deutsche Ideologie σελ. 596 : αυτό τό «ΚΤΛ.», που ύπογραμμίζουμε, δέν είναι μιá από τις λιγότερο άνυσυχαστικές όψεις αυτής της καταβροχθιστικής άπαρίθμησης...

2) Ένθ. άν. σελ. 23.

3) 'Ο «οικονομισμός» του Μάρξ είναι ή έξωτερική όψη της τεχνοκρατικής μεταφυσικής που αναλύουμε στο βιβλίο μας: *Τά θεμέλια του Μαρξισμού* Α/2.

4) Das Kapital I, 376.

τήν ἴδια τὴ νομιμότητα τῆς ἔκφρασης «*ἀσιατικὴ κοινωνία*» (1) καὶ νὰ δεῖξουμε πρῶτα ὅτι ὑπάρχουν πολλές ἀσιατικὲς κοινωνίες, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν πολλοὺς καὶ διάφορους τύπους οἰκονομικῆς ὀργάνωσης, καὶ ὕστερα, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ τους ἱστορία εἶναι τόσο πλούσια σὲ γεγονότα, σὲ ἀλλαγές καὶ σὲ ἐπαναστάσεις ὅσο καὶ ἡ ἱστορία ὄλων τῶν ἄλλων προκαπιταλιστικῶν κοινωνιῶν. Ἄλλ' αὐτὸ ποὺ ἀξίζει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐδῶ, εἶναι μᾶλλον ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Μάρξ ἀντιθέτει τὴ στασιμότητα τῶν ἀσιατικῶν *οἰκονομιῶν* καὶ τὴ δυναμικότητα τῶν ἀσιατικῶν *κρατιῶν* : «*τῆ διαρκῆ ἀποσύνθεση καὶ ἀνασύνθεση τῶν ἀσιατικῶν ΚΡΑ. ΤΩΝ, τὴν ἀκατάπαυστη ἀλλαγὴ τῶν δυναστειῶν*». Εἶναι σαφές ὅτι μιὰ τέτοια ἀντίθεση δὲν μποροῦσε ν' ἀφήσῃ ἀδιάφορο τὸν θεωρητικὸ τῆς οἰκονομικῆς ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας· ὁ τρόπος ὅμως μὲ τὸν ὁποῖο τὴν ἀναιρεῖ φανερώνει τὴν ἀληθινὴ ἔννοια τῆς ἀντίθεσης γῆς καὶ οὐρανοῦ : «*ἡ διάρθρωση τῶν θεμελιακῶν οἰκονομικῶν στοιχείων τῆς κοινωνίας*, λέει ὁ Μάρξ, *ἔμεινε ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τὶς θύελλες ποὺ ἔγιναν στὴ νεφελώδη περιοχὴ τῆς πολιτικῆς*» (politische Wolkenregion) !

Καὶ πάλι θὰ μπορούσαμε ν' ἀμφισβητήσουμε αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία, καὶ νὰ δεῖξουμε π.χ. ὅτι τὰ πολιτικὰ γεγονότα, ἡ ἀλλαγὴ τῶν δυναστειῶν, κ.τ.λ. ἔπαιζαν συχνὰ ἕνα ἀποφασιστικὸ ρόλο πάνω στὴ διαμόρφωση τῶν ἀσιατικῶν οἰκονομιῶν καὶ κοινωνιῶν· ὅτι οἱ κοινωνίες αὐτὲς δὲν ἦταν τόσο ἀδιαπέραστες ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἐπέμβαση ὅσο τὸ φανταζόταν ὁ Μάρξ. Θὰ μπορούσαμε ἐπίσης ν' ἀναρωτηθοῦμε πῶς μιὰ οἰκονομία «*χωρὶς ἱστορία*» μπορεῖ νὰ διεκδικεῖ τὸν τίτλο τῆς «*βάσης κάθε ἱστορίας*» !

Πραγματικά, ποῖος λόγος ἄραγε ἔκανε τὸν Μάρξ νὰ τοποθετήσῃ τὴν πολιτικὴ ἱστορία τῶν οἰκονομικῶν «*ἀ - ἱστορικῶν*» ἀσιατικῶν κοινωνιῶν σ' αὐτὴ τὴν ... ἀριστοφανικὴ περιοχὴ τῶν «*νεφελῶν*», ποὺ φέρνει ἄμεσα στὸ νοῦ τὴν εἰκόνα ἑνὸς φανταστικοῦ, ἀνυπόστατου κόσμου φτιαγμένου ἀπὸ ἀντικατοπτρισμοὺς καὶ «*σκιὲς εἰδώλων*» ; Πῶς, ἐπιπλέον, εἶναι δυνατόν νὰ θεωρήσουμε τὶς «*θύελλες*» τῆς πολιτικῆς ἱστορίας σὰν «*ἀντανεκλάσεις*» μιᾶς ... λιμνάζουσας οἰκονομίας ;

Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι οἱ ἀντιλήψεις τοῦ Μάρξ γιὰ τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὴ Γῆ τῆς οἰκονομίας καὶ τὸν Οὐρανὸ τῆς πολιτικῆς φέρουν τὴ σφραγίδα μιᾶς ριζικῆς ἀντίφασης — μιᾶς ἀντίφασης ποὺ φαίνεται ἀνυπέρβλητη, ἂν θεωρήσουμε τὸ μαρξισμὸ σὰν ἕνα «*κοινωνιολογικὸ οὐστημα*» καὶ τὸν κρίνουμε πάνω στὴ βάση τῶν θετικῶν δεδομένων τῶν κοινωνικῶν καὶ ἱστορικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἀντίφαση αὐτὴ ἀναιρεῖται μόλις φανεῖ ὁ *φιλοσοφικὸς* πυρήνας τῆς ὑλιστικῆς ἀντιλήψης τῆς ἱστορίας. Συγκεκριμένα, ἡ ἀντίθεση γῆς καὶ οὐρανοῦ, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς αἰτιολογικῆς ἔρευνας ἢ δὲν σημαίνει τίποτε ἢ ἀνατρέπεται ἀφ' ἑαυτῆς, ἀποκτάει

1) Ὡς γνωστόν, ἡ «*ἀσιατικὴ κοινωνία*» ἢ «*ὁ ἀσιατικὸς τρόπος παραγωγῆς*» ἀπὸ τελεῖ, κατὰ τὸν Μάρξ, τὸ πρῶτο στάδιο τῆς κοινωνικο - οἰκονομικῆς ἐξέλιξης : Ὑστερα ἔρχονται «*ὁ ἀρχαῖος, ὁ φεουδαρχικὸς καὶ ὁ μοντέρνος ἀσιατικὸς τρόπος παραγωγῆς*» μὲ τὸν ὁποῖο τελειώνει ἡ «*προϊστορία τῆς ἀνθρωπότητας*». Βλ. *σχετικὰ Τὰ θεμέλια τοῦ Μαρξισμοῦ* Λ/2 σελ. 202 κ. ἔ.

ένα κάποιο νόημα στο μέτρο που φωτίζει και εκφράζει (έστω και προδοτικά) τις *αξιολογικές* ανησυχίες του Μάρξ. 'Αλήθεια, η αντίθεση γης και ούρανο υπήρξε το σταθερό σύστημα αναφοράς όλων ως τα τώρα των φιλοσοφιών από τις κινεζικές κοσμολογίες, τόν Πλάτωνα και τόν 'Αριστοτέλη μέχρι τόν Dante. Μόνο που οι παραδεδομένες Ιεραρχίες έχουν έδω έντελως άνατραπεί: ό «ύπερουράνιος τόπος» του Πλάτωνα, ό «αίθρη» του Εύριπίδη και του 'Αριστοτέλη, δέν συμβολίζει πιά τήν άτάραχη «κοσμιότητα» του άληθώς όντος, αλλά τό sound and fury μιás «θυελλώδους» φαινομενικότητας. 'Αντίστοιχα, ό ως τα τώρα περιφρονημένος γήινος κόσμος τής πολιτικής οικονομίας επενδύεται με όλη τήν σίγλη του «άληθινοδ κόσμου» που ή «έξαπατημένη» «ίδεολογική» συνείδηση πρόβαλε στο «χάλκεο ούρανό» 'Επιπλέον, άπέναντι στην οικονομική Γη, τό Κράτος άποδεικνύεται πολύ λιγότερο ίκανό όπό τόν ήσιόδειο Ούρανό. «*Τό Κράτος δέν δημιουργεί τίποτα*» έπαισλασμβάνει ό Μάρξ: «*Οι πραγματικές σχέσεις*», που συνιστούν τήν κοινωνική πραγματικότητα, δηλαδή οι παραγωγικές σχέσεις που έπιβάλλονται «*άναγκαία και ανεξάρτητα από τή θέληση των ανθρώπων*», είναι «*ή πραγματική βάση του κράτους*» (1): «*αυτές οι πραγματικές σχέσεις δέν είναι διόλου δημιουργημένες από κρατική έξουσία' αντίθετα' αποτελούν τή δύναμη που τή δημιουργεί*». 'Η μαρξική θεογονία σταματάει μόλις ή Γη γεννήσει τόν Ούρανό. Τό κράτος είναι «προϊόν» τής οικονομικής κοινωνίας: όταν, παύοντας νά είναι «ύπηρετης» της, «αυτονομεύεται», «ξεχωρίζεται» κι' άνυψώνεται» πάνω όπό τήν κοινωνία, άπομακρύνεται άπ' αυτήν χωρίς ποτέ νά του περάσουν από τό νοϋ οι πονηρές σκέψεις που ό 'Ησιόδος άποδίδει στον Ούρανό. Κι' όταν ό άγκυλομήτης Κρόνος:

πελώριον έλλαβεν άρπην μακρήν καρχαρόδοντα,

φίλου δ' από μήδεα πατρός έσσυμένως ήμησε,

δέν έκανε άπολύτως τίποτα: έλειπε από τήν ψυχαναλυτική αυτή άνταρσία τό φυσιολογικό της άντικείμενο ...

"Αν, τώρα, ή οικονομική κοινωνία είναι «*ή βάση του κράτους*», «*ή έστία και τό θέατρο κάθε ιστορίας*» (κι' όταν άκόμα είναι άνευ ιστορίας!), κι όταν εις πείσμα όλων των Ιερογαμικών παραστάσεων που γεμίζουν τις κοσμογονικές παραδόσεις των έθνών, «*τό παλαιό ύπεργήϊνο κράτος*» (2) δέν έχει καμιά γονιμοποιό δύναμη άπέναντι στην οικονομία, αυτό δέν σημαίνει διόλου ότι ή οικονομία είναι έστία μιás πιό άποτελεσματικής αιτιότητας, αλλά άπλως ότι είναι πιό σεβάσμια, πιό «ουσιώδης» από τό κράτος και τήν «ύπόλοιπη ιδεολογία».

Θέλουμε νά ποδμε ότι ή μαρξιστική άνατροπή των άρχετυπικών

1) Die Deutsche Ideologie σελ. 341.

2) Das Kapital III, 835: «... der alte überirdische Staat ...». "Ετσι ονομάζει ό Μάρξ τό δεσποτικό κράτος του προκαπιταλιστικού παρελθόντος—τό κράτος όπως ήταν προτού γίνει «παράρτημα» τής άστικής κοινωνίας και «όργανο τής άρχουσας τάξης». "Όπως συμβαίνει συχνά στον Μάρξ, τό χιούμορ κρύβει μιá κάποια άμηχανία ...

σχέσεων γης και ούρανοσ σημαίνει πολύ περισσότερο μιὰ *ἀνατροπή τῶν ἀξιών* παρά μιὰ ὁποιαδήποτε Instauratio magna τῆς κοινωνιολογίας. Γιὰ τὸν Μάρξ, οἱ «παραγωγικὲς δυνάμεις», πού ἀκόμα κι' ὅταν εἶναι ἀκίνητες δὲν πούουν νὰ εἶναι ἡ ...κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορίας, δὲν εἶναι ἀπλῶς οικονομικὲς δυνάμεις· ἡ σημασία τους δὲν περιορίζεται στοῦ ἀπλῶ οικονομικό πεδίο, ἀλλὰ ἀπλώνεται σ' ὅλο τὸν ἀνθρώπινο χῶρο· οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις εἶναι οἱ «*οὐσιαστικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου*» καὶ πρέπει στοῦ ἐξῆς ν' *ἀναγνωριστοῦν* σὰν τέτοιες. «Ἐξαπατημένος» καθὼς ἦταν ὡς τὰ ἰῶρα ἀπὸ τὴν «*ἰδεολογία*», ὁ ἀνθρώπος ἔψαχνε νὰ βρεῖ τὸν «*ἀληθινὸ ἑαυτὸ του*» στὸν «*οὐρανὸ*» τῆς θρησκείας, τῆς πολιτικῆς, κτλ. (1). "Ὅτι ὁμῶς ἦρθε ὁ καιρὸς νὰ «προσγειωθεῖ» ὁ ἀνθρώπος στοῦ στέρεο ἔδαφος τῆς οικονομίας καὶ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸ παραγωγικότου ἔργο: αὐτὸ εἶναι τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο τοῦ μαρξικοῦ προφητισμοῦ. Κι' ὅταν ὁ Μάρξ τοποθετεῖ τὴν πολιτικὴ στὸν ὑπεργήινο κόσμον τῶν «νεφελῶν», πού τὸν παρομοιάζει μὲ τὸν ὑπερουράνιον κόσμον τῆς θρησκείας καὶ τὸν ἀντιθέτει πρὸς τὸν ἀληθινὰ γήινο κόσμον τῆς οικονομίας, δὲν κάνει παρά νὰ μεταφράζει στὴ γλῶσσα τῆς «κοινωνιολογίας» ἕνα μοῖβο, πού δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὴν ἐπιστήμη, καὶ πού ὁ Heine τοῦ εἶχε δώσει μιὰ πολὺ ἀπλούστερη διατύπωση:

Den Himmel überlassen wir
den Engeln und den Spatzen (2).

Ἐδῶ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ μαρξισμοῦ· ἐδῶ βρίσκουμε τὸ μυστικὸ τοῦ «οἰκονομισμού» τοῦ Μάρξ. Ἡ λεγομένη «οἰκονομικὴ ἐξήγηση τῆς ἱστορίας» δὲν εἶναι παρά μιὰ ἀπόρροια αὐτῆς τῆς τόσο χαρακτηριστικῆς γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μάρξ ἀνατροπῆς τῆς παραδεδομένης ἱεραρχίας τῶν ἀξιών: μιὰ ἔκφραση τῆς «ἐπαναστατικῆς» ἀναθεώρησης τῆς παραδεδομένης ἀντίληψης γιὰ τὸν «ἡγεμονικό» ρόλο τοῦ πνεύματος ἀπέναντι στὶς ἄμεσες ζωϊκὲς λειτουργίες (3). "Ὅταν ὁ Μάρξ μᾶς καλεῖ νὰ θεωρήσουμε τὴν οικονομίασάν τὴ «βᾶση» τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τὸ κράτος, τὴ θρησκεία, τὴν τέχνη, τὴ φιλοσοφία «κτλ.» σὰν ἕνα «ἐποικοδόμημα», ὁ σκοπὸς τοῦ δὲν εἶναι νὰ δώσει τὸ δικαίωμα στοὺς διάφορους ἡμιμαθεῖς νὰ «ἐξηγήσουν» τὴ φιλοσοφία τοῦ Spinoza σὰν «ἰδεολογικὴ ἀντανάκλαση» τῆς μανιφακτούρας· ὁ σκοπὸς τοῦ εἶναι ἀπλῶς νὰ μᾶς καλέσει νὰ ταυτιστοῦμε μὲ τὸ παραγωγικό μας ἔργο, νὰ τὸ ἀναγνωρίσουμε σὰν τὴ κύρια γήινη μας ἀποστολὴ καὶ ν' ἀντιλήσουμε τελικὰ ἀπ' αὐτὸ ὅλες τίς

1) Βλ. τὴν ἀρχὴ τῆς «Κριτικῆς τῆς ἐγγελειανῆς φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου».

2) «Ἄς ἀφήσουμε τὸν οὐρανὸ στοὺς ἀγγέλους καὶ στὰ σπουργίτια»: Ὡς γνωστὸν, καὶ τοῦ Freud τοῦ ἄρεσε πολὺ νὰ ἀναφέρει αὐτοὺς τοὺς στίχους. Μόνο πού σ' αὐτόν, ἡ «γῆ» δὲν εἶναι οἱ «παραγωγικὲς δυνάμεις», ἀλλὰ ἡ libido.

3) Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἕνας παραλληλισμὸς τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Nietzsche ἐπιβάλλεται. Ἡ στάση τους ἀπέναντι στὴν «ἰδεολογία» εἶναι ἀπόλυτα ταυτόσημη. Μόνο πού ὁ καθένας θὰ μπορούσε νὰ θεωρήσει τὸν ἄλλο σὰν κατ' ἐξοχὴν «ἰδεολόγο».

«ικανοποιήσεις» που φανταστικά μας πρόσφερε ως τὰ τώρα ὁ ἀνυπόστατος κόσμος τῆς θρησκείας, τῆς πολιτικῆς, «κτλ.».

Ἄπ' αὐτὸ τὸ νέο φιλοσοφικὸ προσανατολισμὸ μιὰ δλάκερη «κοινωνιολογία» βγήκε στὸ φῶς· ἂν τῆς ἀφαιρέσει κανεὶς ὅλα τὰ δογματικὰ πλουμῖδια μὲ τὴν ὁποία τὴ στόλισαν οἱ γενεές τῶν ὁπαδῶν, μένει σὰν μιὰ ὑπόθεση ποὺ ἡ γονιμότητά της ἐξαρτᾶται, ὅπως συνήθως συμβαίνει, ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ κατάρτιση καὶ τὴν κριτικὴ ἱκανότητα αὐτοῦ ποὺ θὰ ζητήσει νὰ τὴν ἐπαληθεύσει. Κι' ἀπὸ τὴν ἄποψη τούτη, περιττεύει σχεδὸν νὰ προσθέσουμε ὅτι, σὶς συγκεκριμένες του ἱστορικὲς ἀναλύσεις, ὁ Μάρξ ἀποδείχτηκε πολὺ πιὸ ἐπιδέξιός καὶ προσεκτικὸς χειριστὴς τῆς ἴδιας του τῆς θεωρίας ἀπὸ τοὺς θρησκόληπτους μαθητὲς ποὺ εἶχε τὴν καλὴ ἢ κακὴ τύχη ν' ἀποκτήσει.

33. Ὁ Μάρξ καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ κράτους

Συγκεκριμένα, ὁ Μάρξ ἀντιμετωπίζει τὸ ἐνδεχόμενον μιᾶς ἀνύψωσης τοῦ κράτους πάνω ἀπὸ τὴν κοινωνία κάτω ἀπὸ τὶς ἐξῆς συνθήκες, γιὰ δύο ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔχουμε ἤδη κάνει λόγο :

α) Ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ κράτους: ἀποτέλεσμα τῆς κρατικῆς διεύθυνσης τῆς οἰκονομίας

Ἄν στηριχτοῦμε σὲ ὀρισμένα, δυστυχῶς ἀπομονωμένα χωρία τοῦ ὀγκώδους ἔργου του, μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὸν Μάρξ σὰν ἓνα πρόδρομο τῆς θεωρίας τοῦ Max Weber γιὰ τὶς οἰκονομικὲς βάσεις τοῦ γραφειοκρατικοῦ δεσποτισμοῦ. Κατὰ τὸν Weber, ὁ κύριος ἱστορικὸς λόγος ὑπαρξῆς τῶν γραφειοκρατικῶν καθεστώτων, ποὺ ἤκμασαν σὲ διάφορες περιόδους τῆς ἀνατολικῆς ἱστορίας, εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκτέλεσης κολοσσιαίων ἀρδευτικῶν ἔργων—ἔργων ποὺ ἡ πραγματοποίησή τους ἀπαιτοῦσε μιὰ κινητοποίηση τῆς ἐργατικῆς μάζας ποὺ μόνο τὸ κράτος μποροῦσε ν' ἀναλάβει. Αὐτὴ τὴ θεωρία ποὺ ἐξηγεῖ τὴ διαμόρφωση καὶ τὴν ἐδραίωση τῶν γραφειοκρατικῶν καθεστώτων σὲ συνάρτηση μὲ α) τὴν ἔκταση καὶ τὴν ἐπιτακτικότητα τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν καὶ β) τὴν ἀνεπάρκεια τοῦ τεχνολογικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν προκαπιταλιστικῶν κοινωνιῶν, γιὰ τὴν γιὰ ὁποία ἔγινε μνεῖα πιὸ πρὶν (βλ. § 21α), τὴ βρίσκουμε καὶ στὸν Μάρξ.

β) Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνωριμότητος τῶν ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν

Ἕνας δευτέρος παράγοντας ποὺ ἐξηγεῖ, κατὰ τὸν Μάρξ, τὴν ἀνύψωση τοῦ κράτους πάνω ἀπὸ τὴν ἀστικὴ κοινωνία εἶναι, ὅπως εἶδαμε πρωτότερα, καὶ ἡ ἀνωριμότητα τῶν ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν, ὁ ἀνολοκλήρωτος ἀκόμα χαρακτήρας τῆς ταξικῆς διαφοροποίησης καὶ ἀποκρυστάλλωσης. Ἐδῶ, ὁ Μάρξ βρίσκεται στοὺς ἀντίποδες τοῦ Χέγγελ. Γιὰ τὸν Χέγγελ, ἡ ἀνάγκη ἑνὸς ἰσχυροῦ κράτους, ἱκανοῦ νὰ ὑψωθεῖ πάνω ἀπὸ τὰ ἀντικρουόμενα συμφέροντα τῶν ἰδιωτῶν καὶ τῶν ἰδιωτικῶν ὁμάδων, παρυσιάζεται κυρίως σὶς χώρες ὅπου παρατηροῦνται ἔντονοι ταξικοὶ ἀντα

γωνισμοί (!) 'Αντίθετα, για τόν Μάρξ, η έντατικοποίηση της ταξικής πάλης περιορίζει αυτόματα τὸ ρόλο τοῦ κράτους, ἢ γιὰ νὰ εἴμαστε ἀκριβέστεροι, ἀναγκάζει τὸ κράτος νὰ «προσγειωθεῖ», νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὴν ἄρχουσα τάξη καὶ νὰ γίνῃ «ὄργανό» της. Προκειμένου γιὰ ἓνα ἀδυσώπητο ἔχθρὸ τοῦ κράτους, ὡς ἦταν ὁ Μάρξ, μιὰ τέτοια ἀντίληψη γιὰ τὶς «ἀντικρατικές», ἄς ποῦμε, συνέπειες τῆς ὀξύνσης τῆς πάλης τῶν τάξεων ἦταν ταυτόσημη μὲ μιὰ ριζικὰ αἰσιόδοξη φιλοσοφία τῆς ἱστορίας (!). Κι εὐκολὰ καταλαβαίνει κανεὶς τί ἀπογοήτευση αἰσθάνθηκε ὁ Μάρξ μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1851 στὴ Γαλλία! "Ἄν *«κάτω ἀπὸ δεύτερο Βοναπάρτη τὸ κράτος ἔχει γίνῃ ἐντελῶς ἀνεξάρτητο* (!) αὐτὸ δὲν ὀφείλεται, βέβαια, στὴν ἀνωριμότητα τῶν ταξικῶν ἀγώνων! 'Αντίθετα, ἀνάμεσα στὸ 1848 καὶ τὸ 1851, ἡ Γαλλία εἶχε γίνῃ τὸ θέατρο μιᾶς κοινωνικῆς πάλης πού, ἂν ἐξαιρέσει κανεὶς τὴν Commune τοῦ 1871, παρόμοιά της δὲν ξαναεἶδε ὁ 19ος αἰώνας. Στὴν πραγματικότητα, ἀντὶ νὰ ἐξασθενήσει ἢ νὰ ἀπωθήσει τὸ κράτος, ἡ ταξικὴ *«διαμάχη φάνηκε νὰ κοπάζει κατὰ τὴν ἔννοια ὅτι ὅλες οἱ τάξεις γονάτισαν, ἐξίσου ἄφωνες καὶ ἀνίσχυρες, μπρὸς στὶς μπαγιονέτες*» (!)!

Μπρὸς σ' αὐτὴ τὴ νέα μορφή ἀνύψωσης τοῦ κράτους πάνω ἀπὸ τὴν κοινωνία, ὁ Μάρξ ἐγκαταλείπει τὶς παλαιές του θεωρίες καὶ προβάλλει δυὸ νέες ἐξηγήσεις. Ἡ πρώτη ἀφορᾷ τὸ τόσο ἐπίκαιρο θέμα τῆς προϊούσας γραφειοκρατικοποίησης τοῦ μοντέρνου κράτους, ἡ δεύτερη ἐκφράζει ἢ μᾶλλον προῖδει τὴν ἰδιότυπη ἀπέχθεια πού αἰσθάνονταν ὁ Μάρξ ἀπέναντι στὴν ἀγροτικὴ τάξη:

γ) 'Αποτέλεσμα τῆς αὐτόματης ἐξάπλωσης τῶν κρατικῶν ἀρμοδιοτήτων

Ὁ νέος παράγοντας πού ἐξηγεῖ τὴν αὐτονόμηση τοῦ κράτους εἶναι ἡ *προϊούσα ἀνοδος τῆς γραφειοκρατίας*. Ὁ Μάρξ παρατηρεῖ ὅτι, παράλληλα μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τὴν ἀποσύνθεση τῆς φεουδαρχίας, συγκροτήθηκε μέσα στὶς ἀπόλυτες μοναρχίες μιὰ ὁλοένα καὶ ἐκτετατόμενη ἐκτελεστικὴ ἐξουσία πού *«ἐκφράζει τὴν ἑτερονομία τοῦ ἔθνους, ἀντίθετα πρὸς τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία, πού ἐκφράζει τὴν αὐτονομία τοῦ ἔθνους»* (!).

Αὐτὴ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, *μὲ τὴν ἀπέραντη γραφειοκρα-*

1) Σχετικὰ μὲ τὶς τόσο ἐπίκαιρες σκέψεις τοῦ Hegel γιὰ τὴν παντοδυναμία τῶν ἰδιωτῶν καὶ τὴν ἀνυπαρξία γραφειοκρατικῆς ὀργάνωσης στὶς Η.Π.Α. τοῦ καιροῦ του, βλ. *Τὰ θεμέλια τοῦ Μαρξισμού* Α/2 σελ. 238 - 240. Οἱ Η.Π.Α. ἦταν τότε ὁ παράδεισος τῶν μανιτζεστεριανῶν. Δὲν εἶναι τυχαῖο πού ὁ Μάρξ τὶς θεωροῦσε ἀπὸ τὰ νεανικά του ἔργα μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς του σὰν *«τὸ πρότυπο τοῦ μοντέρνου κράτους»*, *δ η λ α δ ἡ* σὰν τὸ πρότυπο κοινωνίας πού εἶχε περιορίσει τὶς κρατικὲς λειτουργίες στὸ ἐλάχιστο.

2) Φυσικά, γιὰ ἓνα θεωρητικὸ τοῦ κράτους σὰν τὸν Hegel μιὰ τέτοια προοπτικὴ θάταν πολὺ ἀπαισιόδοξη.

3) K. Marx: *Le 18 Brumaire*, κτλ. σελ. 90.

4) K. Marx: *ἐνθ. ἀν.* σελ. 89.

5) Marx: *Ἐνθ. ἀν.* σελ. 89.

τική και στρατιωτική της οργάνωση, και με τον περίπλοκο και τεχνητό κρατικό της μηχανισμό», μεταμόρφωσε το παλαιό καθεστώς της φεουδαρχικής αποκέντρωσης και των μεσαιωνικών προνομίων σε μία «κεντρικά διευθυνόμενη κρατική εξουσία που το έργο της είναι καταναμημένο και οργανωμένο, όπως μέσα σ' ένα εργοστάσιο». Πολύ πριν από τον Max Weber, ο Μάρξ κάνει το ιστορικό αυτής της παράλληλης ανάπτυξης του συγκεντρωτικού κράτους και της γραφειοκρατικής οργάνωσης και καταλήγει διαπιστώνοντας ότι η γαλλική επανάσταση δεν έκανε παρά να ολοκληρώσει αυτό το συγκεντρωτικό έργο της απόλυτης μοναρχίας και να περιορίσει ακόμα περισσότερο την πραγματική «αυτονομία του έθνους». Γενικά, συμπεραίνει ο Μάρξ, «όλες οι πολιτικές επαναστάσεις δεν έκαναν παρά να τελειοποιούν αυτή την κρατική μηχανή, ανει να τη συντρίψουν»⁽¹⁾.

Ο Μάρξ δεν μπορούσε βέβαια να φανταστεί ότι και η μαρξιστική επανάσταση του 1917 έπρόκειτο κι' αυτή να υπερτελειοποιήσει τον κρατικό μηχανισμό και μάλιστα να δημιουργήσει εκ του μηδενός μία πολυπλόκαμη και παντοδύναμη γραφειοκρατική οργάνωση, ασύλληπτη για το φιλελεύθερο κόσμο μες στον όποιο ζούσε και σκεφτόταν. Αντίθετα, έργο της δικτατορίας του προλεταριάτου έπρόκειτο να είναι, κατά τον Μάρξ και τον Ένγκελς, η κατάλυση αυτού του κρατικού μηχανισμού, που εκφράζει την «έτερονομία» του έθνους, και η ολοκληρωτική πραγματοποίηση της «αυτονομίας» της κοινωνίας μέσα σε μία μορφή δημοκρατικής αυτοδιοίκησης, που θα «απέδιδε» στην κοινωνία όλες τις εξουσίες που της έχει ύφρπτάσει ως τα τώρα το κράτος⁽²⁾.

Αυτός ο ίδιος ο δυναμισμός της κρατικής συγκέντρωσης έξηγει λοιπόν την αυτονόμηση του κράτους από τον έλεγχο της κοινωνίας. Πλάι σ' αυτόν τον ένδογενή, ως ποίμε, παράγοντα, ο Μάρξ προτείνει και μία άλλη εξήγηση, που παρουσιάζει αυτή την ένίσχυση του κράτους εις βάρος της κοινωνίας σαν αποτέλεσμα της δραστηριοποίησης μιας από τις αντίμαχες κοινωνικές τάξεις. Που στηρίζεται αυτή η κρατική μηχανή που «*ἀπόκτησε* μια τέτοια δύναμη απέναντι στην αστική κοινωνία» ώστε να μπορεί να έξουδετερώνει αυτή την ίδια την κινητήρια δύναμη της ιστορίας την πάλη των τάξεων; «*Η κρατική εξουσία*, απαντάει ο Μάρξ, *δεν πετάει στον αέρα· ο Βοναπάρτης αντιπροσωπεύει μια πολύ συγκεκριμένη κοινωνική τάξη*»⁽³⁾. Θα περίμενε κανείς ότι πρόκειται για την βête poire του Μάρξ: την αστική τάξη. Κι' όμως δεν πρόκειται γι' αυτήν. Πρόκειται για την «*πιό πολυάριθμη τάξη της γαλλικής κοινωνίας: τους μικροϊδιοκτήτες αγρότες!*»

1) Marx: "Ενθ. άν. σελ. 90. Ο Μάρξ επανέρχεται στο ίδιο θέμα και ξανά- κάνει την ιστορία της γραφειοκρατίας, είκοσι χρόνια αργότερα στο έργο του *La guerre civile en France* (έκδ. Bureau d' Editions. Παρίσι, 1936) σελ. 53-55.

2) Για τη μαρξιστική ιδέα της δικτατορίας του προλεταριάτου θα μιλήσουμε αργότερα (§ 41), όταν θ' αντιπαραθέσουμε το λενινιστικό πρόγραμμα και τη σταλινική πραγματικότητα.

3) Marx: "Ενθ. άν. σελ. 91.

δ) 'Αποτέλεσμα τής «πολιτικής έπιρροής» τής άγροτικής τάξης

Αν τó κράτος άνυψώνεται πάνω άπό τις τάξεις πού συγκρούονται στα άστικά κέντρα, και πού ή σύγκρουσή τους δίνει νόημα και κατεύθυνση στην Ιστορία, αυτό όφείλεται στην έπίδραση μιás κοινωνικής ομάδας πού παραδόξως ό Μάρξ άρνείται νά τή θεωρήσει σάν κοινωνική τάξη: τής άγροτικής. Άπό τή μιá μεριά, παρατηρεί ό Μάρξ, οι άγρότες άποτελούν μιá κοινωνική ομάδα πού έπιτελεί ένα ειδικό ρόλο μέσα στην παραγωγή και τις παραγωγικές σχέσεις, και πού συνεπώς μπορεί νά διεκδικήσει τόν έπίδοξο τίτλο τής κοινωνικής τάξης.

«Άλλ' άπό τήν Άλλη μεριά, δέν άποτελούν μιá κοινωνική τάξη στο μέτρο πού άνάμεσά τους δέν υπάρχει παρά ένας τοπικός σύνδεσμος, και πού ή ταυτότητα τών συμφερόντων τους δέν δημιουργεί καμιá κοινότητα άντιλήψεων, καίνα έθνικό σύνδεσμο, καμιá πολιτική όργάνωση. Γι' αυτό είναι άνίκανοι νά υπερασπίσουν μόνοι τους και στο ίδιο τους τό όνομα τά συμφέροντά τους. Δέν μπορούν ν' αντιπροσωπεύουν τόν έαυτό τους και, συνεπώς, είναι άναγκασμένοι ν' αντιπροσωπεύονται άπό κάποιον Άλλον. Και, ταυτόχρονα, αυτός ό Άλλος θά πρέπει νά έμφανίζεται μπροστά τους σάν ό άφέντης τους, σάν μιá άνώτατη έξουσία, σάν μιá άπόλυτη κυβερνητική δύναμη πού νά τους προστατεύει έναντίον τών Άλλων τάξεων και πού νά τους στέλνει άπό τά πάνω βροχές και καλοκαιρίες. Συνεπώς, ή πολιτική έπιρροή τών μικροϊδιοκτητών άγροτών βρίσκει τήν ύψιστη της έκφραση στην ύποταγή τής κοινωνίας στην εκτελεστική έξουσία» (1).

Τό κείμενο αυτό είναι άπό κάθε άποψη συζητήσιμο. Κατ' άρχήν άς ύπογραμμίσουμε τήν άποφασιστική σημασία πού άποδίδει ό Μάρξ στο φαινόμενο τής ταξικής συνείδησης: μιá ταξικά άσυνειδητοποιήτη τάξη δέν είναι τάξη στην πλήρη έννοια του όρου. Άλλά γιατί πρέπει οι άγρότες νά είναι έξ όρισμοϋ άνίκανοι νά συνειδητοποιήσουν τόν έαυτό τους σάν κοινωνική τάξη; Και ποιός θά κρίνει άν τούτη ή έκείνη ή συνείδηση πού έχουν για τόν έαυτό τους είναι ή «σωστή», ή «άληθινή» ταξική συνείδηση; Και γιατί ό «τοπικισμός», τό esprit de clocher του άγρότη νά τόν καταδικάζει νά είναι ταξικά άνυπόστατος; Τόν ίδιο parochialism είχαν κι' οι άστοι του μεσαίωνα, πού κι' αυτοί δέν άπόκτησαν «έθνικό σύνδεσμο» παρά μόνο άπό τό 18ο αίώνα και δώθε: πώς είναι δυνατό νά πιστέψουμε ότι ώς τά τότε δέν άποτελοϋσαν μιá ιδιαίτερη κοινωνική τάξη;

Άλλ' αυτά τά έρωτήματα μäs άπομακρόνουν άπό τό θέμα μας. Γι' αυτό, άς ρωτήσουμε μάλλον νά μάθουμε τί σχέση υπάρχει ανάμεσα στην «άυτόνομία» του κράτους και τήν «πολιτική έπιρροή» τών άγροτών.

Ό Μάρξ πού θεωρούσε τήν άμερικανική δημοκρατία σάν τό «πρότυπο του μοντέρνου κράτους» θάπρεπε νά φυλάγεται άπό τέτοιες δογματικές γενικεύσεις. Ό Jefferson, πού έθεσε τά θεμέλια του φιλελευθερισμοϋ στις Η. Π. Α., είχε μιá καθαρά άγροτική αντίληψη τής δημοκρατίας. Η πλειοψηφία του κόμματός του άπετελείτο άπό μικροϊδιοκτήτες άγρότες πού αίσθανόντουσαν μιá κοινή απέχθεια τόσο πρós τόν άστικό καπιταλισμό όσο και πρós τήν κρατική έπέμβαση. Η αύξηση των μικρών άγρο-

1) Marx: Ένθ. άν. σελ. 91 - 92.

κτημάτων καθ' ὅλην τὴν διάρκειά τοῦ 19ου αἰώνα δὲν συνετέλεσε λίγο στὴν ἐδραίωση τῆς δημοκρατίας, ἔτσι ποῦ, ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Jefferson μέχρι τὸ 1933, ἡ προοδευτικὴ πολιτικὴ στὶς Η.Π.Α. ὑπῆρξε πολὺ συχνὰ ἀγροτική. Βέβαια, θὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι οἱ ἀμερικανοὶ ἀγρότες ἦταν χωριάτες ἐνὸς ἐντελῶς ἀνέκδοτου τύπου: μετανάστες, ποῦ μιὰ σκληρὴ πείρα τοὺς εἶχε διδάξει τὴν ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιήσουν νέες κι' ἐπαναστατικές μεθόδους παραγωγῆς, οἱ ἀμερικανοὶ farmers εἶχαν ἀποβάλλει ὅλες τὶς μεσαιωνικὲς παραδόσεις τῆς δουλοπαροικίας καὶ τοῦ συντηρητισμοῦ ἀντιπροσώπευαν ἕνα τύπο πολιτῶν—γεωργῶν φανατικὰ προσδεμένων στὴν ἀνεξαρτησία τους, καὶ ποῦ δὲν εἶχαν οὔτε τὴ διάθεση οὔτε τὴν ἀνάγκη τῆς ἐπέμβασης μιᾶς «ἀνωτάτης ἐξουσίας» ποῦ νὰ τοὺς «προστατεῦει ἀπὸ τὶς ἄλλες τάξεις» καὶ ποῦ νὰ τοὺς «στελνε ἀπὸ τὰ πάνω βροχὲς καὶ καλοκαιριές».

Καὶ στὶς σκανδιναβικὲς χῶρες ἐπίσης, ἡ ἀγροτιὰ ἀποδείχθηκε ἱκανὴ ν' ἀναλόβει πρωτοβουλίες στὸ οἰκονομικὸ καὶ τὸ πολιτικὸ πεδίο, ποῦ ὑπῆρξαν ἀποφασιστικὲς γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν. Καὶ τοῦτο, γιὰ τὸ 19ο αἰώνα ἡ ἀντίθεση συντηρητικῶν καὶ προοδευτικῶν (φιλελευθέρων) εἶχε πάρει στὶς χῶρες αὐτὲς τὴ μορφή μιᾶς ἀντίθεσης ἀνάμεσα στὶς πόλεις καὶ τὴν ὑπαίθρο, ἡ ὁποία ἦταν πολὺ πιὸ «ἀριστερὰ» προσανατολισμένη ἀπὸ τὸν ἀστικὸ πληθυσμὸ. Ἐνα ἀρκετὰ ἰσχυρὸ ἀγροτικὸ κόμμα ἀντιτάχθηκε μὲ ἀποτελεσματικότητα στὶς ἀνώτερες τάξεις, ποῦ στηρίζονταν βασικὰ στὶς πόλεις, καὶ ἡ αὔξηση τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῶν ἀγροτῶν ἔφερε τ' ἀκριβῶς ἀντίθετα ἀποτελέσματα ἀπ' αὐτὰ ποῦ φοβόταν ὁ Μάρξ.

Π.χ. ὁ Μάρξ πίστευε ὅτι *«ἡ κρατικὴ φορολογία εἶναι ἕνα μέσο καταναγκασμοῦ ποῦ πρέπει ἀπαραίτητα νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ νὰ διατηρηθοῦν οἱ ἀνταλλαγὲς ἀνάμεσα στὶς πόλεις καὶ τὴν ὑπαίθρο. Γιατὶ ἀλλοιῶς κινδυνεύουμε νὰ δοῦμε τὸν μικροῦδιοικτῆ ἀγρότη νὰ περιορίζεται, ὅπως γίνεται στὴ Νορβηγία, σὲ μιὰ βάνουση αὐτάρκεια καὶ νὰ διακόπτει κάθε σχέση μὲ τὸν κἀτοικο τῶν πόλεων»*.

Οἱ σκέψεις αὐτὲς δείχνουν τὸ πόσο εὐαίσθητος ἦταν ὁ Μάρξ στὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων πόλης καὶ ὑπαίθρου—πρόβλημα ποῦ, ὅπως θὰ δοῦμε, ἀποτελεῖ ἴσως τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῶν μαζικῶν ἐπαναστάσεων στὶς προκαπιταλιστικὲς χῶρες (1). Γενικά, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι, μέχρι τὴ διάδοση τοῦ μοντέρνου καπιταλισμοῦ, οἱ προ-βιομηχανικὲς πόλεις δὲν μπόρεσαν ποτέ νὰ συνάψουν ὀργανικὲς οἰκονομικὲς σχέσεις μὲ τὴν ἀγροτικὴ τους περιφέρειά, δηλαδὴ νὰ δημιουργήσουν καὶ νὰ διατηρήσουν ἕνα σταθερὸ ρεῦμα ἀνταλλαγῶν ἀστικῶν καὶ γεωργικῶν προϊόντων. Καὶ κάτω ἀπὸ τὶς συνθηκὲς αὐτὲς εἶναι εὐνόητο τὸ πῶς καὶ γιὰ τὴν ἐπέμβαση (ἡ «κρατικὴ φορολογία») τοῦ Μάρξ, καὶ γιὰ νὰ μαστε ἀκριβέστεροι, οἱ

1) Αὐτόπτης μάρτυς τῆς ρωσικῆς ἐπαναστάσεως, ὁ Rostowtzeff, ἔδωσε μιὰ τέτοια ἀποφασιστικὴ σημασία στὸ πρόβλημα αὐτό, ὥστε τὸ ἀνήγαγε σὲ κεντρικὸ πρόβλημα ὅλης τῆς «Κοινωνικῆς καὶ Οἰκονομικῆς Ἱστορίας» του.

«φόροι εις εἶδος», οἱ τόσο προσφιλεῖς τόσο στοὺς αἰγυπτίους Φαραῶ δσο καὶ στὸν Λένιν) ἀνέλαβε νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὸ πού τὸ ἐσωτερικὸ ἐμπόριο ἀποδεικνυόταν ἀνίκανο νὰ φέρει εἰς πέρας.

Θὰ συνεχίσουμε αὐτὴ τὴ συζήτηση ὅταν θ' ἀναφέρουμε τὸν 5ο παράγοντα πού ἐξηγεῖ, κατὰ τὸν Μάρξ, τὴν ὑποταγὴ τῆς κοινωνίας στὴν «ἐκτελεστικὴ ἐξουσία».

Ἄξιζει, πρὸς τὸ παρόν, νὰ ἐπιμείνουμε στὸ θέμα πού μᾶς προτείνει ὁ Μάρξ, καὶ πού εἶναι ἡ ἰδιότυπη θεωρία του γιὰ τὴν ἀγροτικὴ τάξη σὰν κοινωνικὴ «βάση» τοῦ δεσποτισμοῦ.

Γιατί τάχα νὰ πιστέψουμε ὅτι ἡ φορολογία εἶναι ὁ μόνος τρόπος πού ὑπάρχει γιὰ νὰ μὴν κλειστῇ ὁ ἀγρότης μέσα σὲ μιὰ «βάνουση» ἀπομόνωση; Ὁλη ἡ ἱστορία τῶν ἀνεπτυγμένων καπιταλιστικῶν κοινωνιῶν ἀποτελεῖ μιὰ διάψευση αὐτῆς τῆς θεωρίας: Κανενὸς ἀμερικανοῦ, καναδοῦ, νεοζηλανδοῦ, αὐστραλοῦ, σουηδοῦ, ὀλλανδοῦ, ἐλβετοῦ κτλ. ἀγρότη δὲν τοῦ πέρασε ποτὲ ἡ ἰδέα ὅτι ὁ μόνος μεσολαβητὴς πού ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ τὸν κάτοικο τῆς πόλης εἶναι ... ὁ φορατζῆς. Ὁ ἀγρότης δὲν πουλάει τὰ προϊόντα του στὴν πόλη μόνον ὅταν ἡ βιομηχανικὴ καὶ βιοτεχνικὴ παραγωγὴ δὲν ἔχει τίποτε νὰ τοῦ προσφέρει ὡς ἀντάλλαγμα: περίπτωσι ἀσύλληπτη στὶς ἀνεπτυγμένες χώρες. Ἀντίθετα, ὅπως θὰ δοῦμε στὸ Κεφ. ΙΧ αὐτῆς τῆς μελέτης, ἡ περίπτωσι αὐτὴ παρουσιάστηκε μὲ ἰδιαίτερη δριμύτητα στὴ δεκαετία 1918—1928 στὴν ΕΣΣΔ, καὶ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα μιὰ πρωτοφανῆ σὲ ἔκτασι καὶ σὲ ἔντασι ἐπέμβασι τοῦ κράτους: ἐννοοῦμε τὴν ἀναγκαστικὴ «κολλεκτιβοποίησι» τῆς γῆς—ἐπέμβασι πού, βέβαια, μόνον στοὺς ἀγρότες δὲν μποροῦμε νὰ καταλογίσουμε, ἐφ' ὅσον αὐτοὶ ὑπῆρξαν τὰ κυριότερά της θύματα.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, γιὰ τὴν τάχα νὰ πιστέψουμε ὅτι ἡ ἐξάρτησι τῆς ὑπαίθρου ἀπὸ τὴν πόλη εἶναι ὁ μόνος τρόπος πού ὑπάρχει γιὰ νὰ ὀδηγηθεῖ ὁ ἀγρότης στὸ δρόμο τοῦ «πολιτισμοῦ»: Ἄς ἀναφέρουμε τὴν περίπτωσι τῆς Δανίας κι' ἄς ὑπενθυμίσουμε τοὺς γενεσιουργοὺς λόγους τοῦ συνεταιριστικοῦ κινήματος πού ἀσφαλῶς ἀποτελεῖ τὴ σπονδυλικὴ στήλη τῆς ἀληθινῆς δημοκρατικῆς αὐτῆς χώρας γιὰ τὴν ὁποία δικαίως ἔχουν πεῖ ὅτι «ἐλάχιστοι εἶναι αὐτοὶ πού ἔχουν πάρα πολλὰ καὶ ἀκόμα λιγότεροι εἶναι αὐτοὶ πού ἔχουν πάρα πολὺ λίγα». Ἡ ἀπόφασι τοῦ δανοῦ ἀγρότη νὰ μὴν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς πόλεις, εἶναι αὐτὴ πού ἐξηγεῖ τὴν ἐκπληκτικὴ ἐπιτυχία τῶν δανέζικων συνεταιρισμῶν. Οἱ συνεταιρισμοὶ αὐτοὶ γεννήθηκαν στὴν κρίσι τῆ 1870 ὅταν τὸ δανικὸ σῆρι δὲν ἔβρισκε ἀγοραστές. Ἀντὶ νὰ ζητήσουν τὴν κρατικὴ προστασία, οἱ καλλιεργητὲς ἀξήσαν τὴν παραγωγὴ χρησιμοποιῶντας τὰ πλεονάσματα ὡς κτηνοτροφές κι' ἐπιδιώκοντας τὴν πληθοπαραγωγὴ βουτύρου καὶ λαρδιοῦ πρώτης ποιότητος. Ἡ συνεργασία ἐπεβάλετο ἀπὸ τὴν ἀνάγκη κοινῶν γαλακτοκομειῶν, σφαγείων κ.τ.λ. Ἀντὶ νὰ ζητήσουν τὴ βοήθεια τῶν ἀνθρώπων τῶν πόλεων, οἱ δανοὶ ἀγρότες, πού ἐπιπλέον δὲν ἔτρεφαν καμιὰ ἰδιαίτερη συμπάθειαν πρὸς τὴν «ἀπόλυτη κυβερνητικὴ ἐξουσία» γιὰ τὴν ὁποία μιλάει ὁ Μάρξ, βρῆκαν μόνον τοὺς τὴ λύσι τῶν δυσχερειῶν τους. Ὁ πρῶτος γαλακτοκομ-

κός συνεταιρισμός είδε τὸ φῶς τὸ 1882· σήμερα σὲ 200 000 ἀγροτικὲς ἐπιχειρήσεις, οἱ 185 000 εἶναι μέλη συνεταιρισμῶν, ἔτσι πού, ξεπερνώντας τὸ ἀγροτικὸ πλαίσιο, ἡ συνεταιριστικὴ ὀργάνωση περιλαμβάνει τὰ 40% τοῦ πληθυσμοῦ (1) ..

Γενικά, ἡ ἰδέα πού ἔχει ὁ Μάρξ γιὰ τοὺς ἀγρότες εἶναι τόσο ζοφερὴ ὅσο καὶ ἡ ἰδέα πού ἔχει γιὰ τὸ κράτος· ὁ χωριάτης εἶναι γι' αὐτόν ὁ μουζικός—ἕνας μουζικός μαζοχιστὴς πού ἔχει ἀνάγκη τοῦ κρατικοῦ κνούτου (2). Τὸ ὅτι προβάλλει αὐτὴ τὴ εἰκόνα πάνω στὸ Γάλλο ἀγρότη τοῦ 1851—ἕνα ἀνθρώπινο τύπο κατ' ἐξοχὴν ἀτομικιστὴ, πού, ὅσο συντηρητικὸς κι' ἂν εἶναι, δέν εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του οὔτε περισσότερο οὔτε λιγότερο ἀγελαῖος ἀπὸ τοὺς μικροαστοὺς πού ἔφεραν τὸν Χίτλερ στὴν ἐξουσία ἢ ἀπὸ τοὺς προλεταρίους πού ἀποθέωσαν τὸν Στάλιν—, δείχνει ἀπλῶς καὶ μόνο τὸ πόσο ἐπιρρηπὴς ἦταν ὁ Μάρξ πρὸς τὶς ἄκριτες γενικεύσεις. "Ἐτσι μᾶς πληροφορεῖ ὅτι *«ἀπὸ τὴν ἴδια της τῆ φύση, ἡ ἀγροτικὴ μικροῖδιοκτησία ἀποτελεῖ τὴ βάση πάνω στὴν ὁποία ἐδράζεται μιὰ πολυάριθμη καὶ παντοδύναμη γραφειοκρατία(3)*. Ὁ διασκορπισμὸς τῶν γεωργικῶν κλήρων *«δημιουργεῖ μιὰ ὁμοιομορφία στὶς συνθήκες ὑπάρξεως καὶ στὰ ἄτομα, καὶ δίνει συνεπῶς στὴν κεντρικὴ ἐξουσία τὴ δυνατότητα νὰ ἐπεμβαίνει κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πάνω σ' ὅλα τὰ ἄτομα πού συγκροτοῦν τὴν ἀγροτικὴ μάζα. Ἡ μικροῖδιοκτησία ἐκμηδενίζει τὰ ἐνδιάμεσα ἀριστοκρατικὰ στρώματα πού ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὴ λαϊκὴ μάζα καὶ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία. Προκαλεῖ, συνεπῶς, ἀπ' ὅλες τὶς μεριές τὴν ἄμεση ἐπέμβαση τοῦ κράτους... καὶ τῶν ὀργάνων του»*.

Ἡ «ὀριζοντιότητα» λοιπὸν τῆς μικροῖδιοκτησίας, ἡ ἰσοπέδωση τῶν γεωργικῶν κλήρων καὶ ἡ ἐξαφάνιση τῶν μεγάλων ἰδιοκτησιῶν ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν «κάθετη» ἐπέμβαση τοῦ κράτους καὶ εἶναι ἕμμεσα ὑπεύθυνες γιὰ τὴ δημιουργία καὶ τὴν ἀποκρυστάλλωση *«μιᾶς τεχνητῆς κᾶστας (γραφειοκρατῶν) πού ἀναπτύσσεται πλάι στὶς ἀληθινές (δηλαδὴ τὶς ἄμεσα συνδεδεμένες μὲ τὴν ὑλικὴ παραγωγή) τάξεις τῆς κοινωνίας, μιᾶς κᾶστας γιὰ τὴν ὁποία ἡ διατήρηση τοῦ καθεστῶτος (δηλαδὴ τοῦ δικτατορικοῦ καθεστῶτος τοῦ Ναπολέοντα) εἶναι μιὰ ζωτικὴ ἀνάγκη»* (4).

Ἄσφαλῶς, ὁ Μάρξ ἔπεσε ἔξω στὴ συγκεκριμένη του ἀνάλυση. Τὸ 1852, οὔτε τὸ στρατογραφειοκρατικὸ καθεστῶς ἦταν τόσο «ὀλοκληρωτικὸ» ὅσο ὁ δημοκρατικὸς του ζήλος τὸν ἔκανε νὰ πιστεύει, οὔτε οἱ Γάλλοι ἀγρότες εἶχαν μιὰ τόσο ἀποτελεσματικὴ πολιτικὴ ἐπιρροή, ὅσο τὴν ἐβλεπε μέσα στὸ φιλελεύθερό του πάθος.

Ἄλλ' ἂν οἱ σκέψεις οὐτὲς εἶναι «ὑπερβολές» προκειμένου γιὰ τὸ 1852, ἀποκτᾶν μιὰ ἰδιαίτερη ἐπικαιρότητα, προκειμένου γιὰ τὸ 1932 ἢ γιὰ

1) Ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ περίπτωση τοῦ Ἰσραήλ, πού εἶναι ἀσφαλῶς τὸ πῶς προοδευτικὸ κράτος τῆς ἐποχῆς μας

2) Γιὰ τὴ στάση τοῦ Μάρξ ἀπέναντι σ' αὐτὸ πού ὀνομάζει, *«ἀγροτικὴ ἀποβλάκωση»* βλ. Τὰ θεμέλια τοῦ Μαρξισμού Α] σελ. 90 κ. ἑ.

3) Ἐνθ. ἀν. σελ. 95.

4) Μαρξ: ἔνθ. ἀν. σελ. 96.

τὸ 1952. Ἔτσι τὸ ἰδανικὸ πορτραῖτο τοῦ Βοναπάρτη - Ρομφαιοφόρου Σωτήρα πὸν δίνει ὁ Μάρξ, εἶναι ἤδη ἡ νατουραλιστικὴ φωτογραφία τοῦ «Ἀντιπροσώπου τῆς Θεῆς Πρόνοιας», καὶ μιὰ ὠχρὴ προσέγγιση τοῦ «Πατέρα τῶν Λαῶν». Ἡ θεωρία του γιὰ τὶς ἰδιότυπες σχέσεις πὸν συνδέουν τὴν αὔξηση τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῆς ἀγροτικῆς μάζας καὶ τὴν ἐδραίωση τοῦ δεσποτισμοῦ ἀποκτᾷ μιὰ ἰδιαίτερη σημασία ἂν ἐφαρμοσθεῖ, σὰν *hypothèse de travail*, στὸν ἀγροτικῆς προέλευσης κινεζικὸ ὀλοκληρωτισμὸ. Κι' ἐπικαιρότατη γίνεται ἡ ἀντίληψή του κατὰ τὴν ὁποία ὁ διασκορπισμὸς τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἡ ἀποκέντρωση τῆς οἰκονομικῆς ἐξουσίας στὴν ὑπαιθρο φέρνει ὡς μοιραῖο συμπλήρωμα αὐτῆ τὴν *«πανίσχυρη καὶ πολυάριθμη γραφειοκρατεία»* πὸν, κατὰ τὴν εὐστοχὴ παρατήρηση τοῦ Μάρξ, παριστάνει *«τὴν πιὸ χυδαία καὶ βίαιη μορφή μιᾶς κρατικῆς συγκέντρωσης πὸν μιαίνεται ἀπὸ τὸ ἀντίθετο τῆς : τῆ φεουδαρχικῆς ἀποκέντρωσης»*.

Ὅπως θὰ δοθῆ παρακάτω στὴν ἴδια ἀντίληψη γιὰ τὶς *«οἰκονομικὲς ρίζες τοῦ γραφειοκρατισμοῦ»* ἐπρόκειτο νὰ καταλήξει καὶ ὁ Λένιν, ὅταν τὸ 1921 ἀντιμετώπισε γιὰ πρώτη φορὰ τὰ προβλήματα πὸν δημιουργεῖ *«ὁ διασκορπισμὸς τῶν μικροκαλλιεργητῶν, ἡ ἀνυπαρξία ἀνταλλαγῶν ἀνάμεσα στὴ γεωργία καὶ τῆ βιομηχανία, ἡ ἀνυπαρξία συνδίσμου καὶ ἀμοιβαίας ἀλληλεπίδρασης ἀνάμεσα τους»* (1). Ἄλλ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα τῆς ἐνοποίησης τοῦ ἀγροτικοῦ καὶ τοῦ βιομηχανικοῦ τομέα μᾶς ὁδηγεῖ σ' ἓνα κύκλο προβλημάτων μιᾶς ἰδιαίτερης ἐπικαιρότητας, πὸν ἀναφέρονται στὸν 50 παράγοντα πὸν ἐξηγεῖ, κατὰ τὸν Μάρξ, τὴν «αὐτονόμηση» τοῦ κράτους. Καὶ ὁ παράγοντας αὐτὸς εἶναι :

ε) Ἡ πολιτικὴ ἐνοποίηση μιᾶς οἰκονομικῆς ἀνώριμης κοινωνίας

Μποροῦμε νὰ ποθῆ ὅτι μέχρι τὴν ἐμφάνιση τῆς μοντέρνας βιομηχανικῆς κοινωνίας, ἡ ἀσθένεια τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης ἔκανε σχεδὸν ἀδύνατη τὴν πραγματοποίηση μιᾶς ὀργανικῆς σύνδεσης ἀνάμεσα στὶς πόλεις καὶ στὴν ὑπαιθρο : οἱ πόλεις καὶ ἡ ὑπαιθρος ἀποτελοῦσαν δύο ξέχωρες πραγματικότητες, κλειστὲς ἢ μιὰ πρὸς τὴν ἄλλην, διεπόμενες ἀπὸ διάφορα κοινωνικοοικονομικὰ καὶ πολιτικὰ καθεστῶτα. Μόνο μὲς στὸ μοντέρνο καπιταλισμὸ μπόρεσε ἡ οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς νὰ περιλάβει ὅλους τοὺς κλάδους τῆς ἀγροτικῆς καὶ τῆς ἀστικῆς παραγωγῆς. Ἡ μετατροπὴ ὄλων τῶν οὐσιαστικῶν ἀγαθῶν σὲ ἐμπορεύματα εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἔνταξη στὸ (ἐθνικὸ, ὑπερεθνικὸ ἢ διεθνικὸ) οἰκονομικὸ σύνολο ὄλων τῶν παραγωγικῶν μονάδων, πὸν μένοντας πάντα ἀνεξάρτητες (δηλαδὴ μὴ ὑπακούουσες σὲ μιὰ κεντρικὴ διευθύνουσα ἀρχή), μεταμορφώνονται αὐτόματα σὲ ὀργανικὰ μέλη τοῦ συστήματος. Ἀντίθετα, στὸν προκαπιταλιστικὸ κόσμον, ὁ βαθμὸς ἐνοποίησης τῶν «ἐθνικῶν» ἢ «αὐτοκρατορικῶν» οἰκονομιῶν ὑπῆρξε πάντοτε συνάρτηση τῆς κρατικῆς δυνάμους πολὺ περισσότερο παρὰ τῆς αὐθόρμητης ἀνάπτυξης τῆς οἰκονομίας.

1) Λένιν : Περὶ τοῦ φόρου εἰς εἶδος 1921. Oeuvres Choiesies II. 872-3.

Σ' αυτές τις κοινωνίες που το κυριότερο χαρακτηριστικό τους ήταν η ύπεροχή της γεωργικής παραγωγής σχετικά με την αστική παραγωγή και το εμπόριο, ο *οικονομικός χώρος* (που μπορούμε να τον προσδιορίσουμε χρησιμοποιώντας ως κριτήριο το πλάτος της σφαίρας στο έσωτερικό της όποιας κυκλοφορούν τα προϊόντα) δεν παρίστανε παρά μόνον ένα κλάσμα του *πολιτικού χώρου*, δηλαδή του εδάφους πάνω στο οποίο το κράτος άσκούσε την εξουσία του. Και τουτό, γιατί, άφημένη στην αϋθόρμητή της ανάπτυξη, η οικονομία ήταν άνήμπορη να δώσει κάτι περισσότερο από την άπλη ώρολογιακή κίνηση ανάμεσα στη μικρή άγροτική ιδιοκτησία και το μεγάλο δουλικό κτήμα : της έλειπε η δυναμική ώθηση που μόνο μιά έπαρκώς άναπτυσσόμενη αστική οικονομία μπορούσε να της δώσει.

Όταν άναλογίζεται κανείς το τεράστια «rassemblements des terres» που πραγματοποιήσαν οι άνατολικοί αυτοκράτορες, δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάει το γεγονός ότι ύπηρεξαν λιγότερο ή περισσότερο άσχετα προς την οικονομική εξέλιξη : τη μεγάλη έπεκτατική πολιτική, η οικονομία ούτε την προκάλεσε ούτε και τη στήριξε. Άντίθετα, τις περισσότερες φορές η οικονομική και κοινωνική εξέλιξη ύπηρεζε το άποτέλεσμα μάλλον παρά η αίτια της συγκέντρωσης της πολιτικής εξουσίας στα χέρια ενός δυνάστη που οικοδομούσε το ένωτικό κράτος χτυπώντας ταυτόχρονα τη φεουδαρχική εξουσία στην ύπαιθρο και την άυτονομία των πόλεων.

Αυτό το ήξιρε ο Μάρξ πολύ καλύτερα από τους θερμόσαιμους όπαδούς του : ήξιρε πολύ καλά ότι η χαμηλή ανάπτυξη της τεχνικής ύσαμε τη βιομηχανική επανάσταση έκανε προβληματικό τον οικονομικό ντετερμινισμό που τόσο εύκολα μπορούμε να διαγνώσουμε μες στο σύγχρονο κόσμο. *«Η τεχνική και οι παραγωγικές δυνάμεις δεν μπόρεσαν να θεμελιώσουν και να κατοχυρώσουν την κοινωνική συνοχή παρά μόνο μετά τη βιομηχανική επανάσταση.»* Ός τά τότε, η κοινωνική συνοχή έξηριτάτο πολύ περισσότερο από την πολιτική συγκέντρωση παρά από την οικονομική ανάπτυξη. Η αίγυπτιακή συγκεντρωτική μοναρχία, όπως και γενικότερα κάθε imperium στην προκαπιταλιστική περίοδο, στηριζόταν πάντα σε μιά έξαιρετικά περιορισμένη «οικονομική βάση», με την άυστηρή έννοια που δίνει στον όρο ο Μάρξ. «Έτσι πολλές από τις προκαπιταλιστικές κοινωνίες άπόκτησαν τις διαστάσεις μιάς άυτοκρατορίας προτού καν ξεπεράσουν το πλαίσιο της άστικής οικονομίας. Όπως παρατηρεί ο Μάρξ, *«η Ρώμη δεν ξεπέρασε ποτέ την κλίμακα της άστικής οικονομίας, και οι σχέσεις με τις έπαρχίες δεν ήταν παρά σχέσεις πολιτικές που όρισμένα πολιτικά γεγονότα μπορούσαν φυσικά να τις διακόψουν»* (1).

Τά «πολιτικά» αυτά γεγονότα που διέσπασαν την ένότητα της ρωμικής άυτοκρατορίας (και που φυσικά δεν θάχαν καμιά άπειλητική σημασία άν η άυτοκρατορία άυτή διέθετε μιά άληθινή οικονομική ένότητα) είναι οι έπιδρομές των βαρβάρων : ο Μάρξ θά μπορούσε ν' άναφέρει έπι-

1) Marx : Die Deutsche Ideologie, σελ. 19 - 20.

σης και τη χαλάρωση της διοικητικής συνοχής της αυτοκρατορίας, την εξάρθρωση του γραφειοκρατικού μηχανισμού, που είναι ένας ένδογενής παράγων πολύ πιο ενδιαφέρων από την άπλη βαρβαρική πίεση.

‘Οπωσδήποτε, όσο υπερβολική κι’ αν είναι, αυτή η άρνηση της οικονομικής ύπóστασης μίας κοσμοκρατορίας, που παρόμοιά της δεν έχει ακόμα έμφανιστεί στην Ιστορία, δείχνει όσο γίνεται πιο καθαρά την περιορισμένη σημασία του «οικονομικού παράγοντα» μέσα σ’ όλη την προ-βιομηχανική περίοδο: *ή άρχουσα τάξη μίας κοινωνίας, που η ενότητά της θεμελιώνεται όχι πάνω στις οικονομικές, παραγωγικές και ανταλλακτικές σχέσεις αλλά πάνω στις πολιτικές σχέσεις, δεν μπορεί παρά ν’ είναι μια «πολιτική» (στρατιωκρατική ή γραφειοκρατική) και όχι μια οικονομική τάξη.*

Τωόντι, η συνεπεία της στρατιωτικής εξάπλωσης υπέρμετρη μεγέθυνση μίας κοινωνίας, ή σύσταση μίας αυτοκρατορίας κάτω από τις συνθήκες τις ιδιάζουσες στις προ-βιομηχανικές εποχές έδινε σχεδόν αυτόματικά και, όπως θάλεγε ο Μάρξ, «άνεξόρτητα από τη θέληση και τη συνείδηση» των πρωταγωνιστών της Ιστορίας, μια κυρίαρχη θέση στο κράτος και το στρατιωτικό και διοικητικό μηχανισμό του. ‘Η δυσαναλογία ανάμεσα στις διαστάσεις των κοινωνιών αυτών, που έπασχαν κυριολεκτικά από έδραφικό γιγαντισμό, και την περιορισμένη άκτινα του κύκλου των οικονομικών δραστηριοτήτων ήταν τέτοια, που δεν επέτρεπε σε καμιά από τις υπάρχουσες τάξεις ν’ αναλάβει στο δικό της όνομα τη διεύθυνση της κοινωνίας: η ενότητα της νεοσύστατης κοινωνίας και η διατήρηση της συνοχής της δεν μπορούσαν ν’ είναι το έργο της ομάδας που επικρατούσε στρατιωτικά και πολιτικό.

‘Εδώ έχουμε να κάνουμε με μια διάψευση των άπλουστευτικών σχημάτων του «Ιστορικού υλισμού». Και το περίεργο είναι ότι ο ίδιος ο Μάρξ μας προτείνει μια γραμμή προσέγγισης που έξυπακούει μια πλήρη ανατροπή των δήθεν αναγκαίων σχέσεων που κατά τη διδασκαλία του υπάρχουν ανάμεσα στην οικονομική «ύποδομή» και το πολιτικό «έπικοδόμημα»: «*Από ποῦ μπορούσε να προέλθει η πολιτική συγκέντρωση σε μια χώρα από την οποία έλειπαν παντελώς οι απαραίτητες οικονομικές προϋποθέσεις;*», ρωτάει ο Μάρξ⁽¹⁾ προκειμένου για την έθνική ένοπιση της Γερμανίας. Και απαντάει: Δέν μπορούσε να προέλθει παρά μόνο από το κράτος. «*Αναγκαία συνέπεια*» της έλλειψης αυτών των οικονομικών προϋποθέσεων της ένοπισης⁽²⁾, δηλαδή της οικονομικής ύποανάπτυξης, άνωριμότητας της άστικής κοινωνίας στο σύνολό της, και συγκεκριμένα της Ιστορικής «*άνικανότητας*» των τάξεων που την αποτελούσαν και της *άδυναμίας τους να κυριαρχήσει η μια πάνω στην άλλη* ήταν ή

1) Marx: Die Deutsche Ideologie, σελ. 198.

2) Πώς τώρα έμφανίστηκε η ανάγκη της πολιτικής συγκέντρωσης, ενώ έλειπαν όλες οι «άντικειμενικές» (οικονομικές) της προϋποθέσεις; Δυστυχώς, ο θεωρητικός του «οικονομικού ντετερμινισμού» δέν θέτει καν αυτό το έρώτημα...

άνωψη του κράτους πάνω από την κοινωνία και ή ύποταγή της κοινωνίας στην εκτελεστική έξουσία. Με άλλους λόγους: «*ή Ιδιαίτερη σφαίρα στην οποία είχε ανατεθεί ή διαχείριση των κοινών συμφερόντων απόκτησε μιὰ ανώμαλη (anormale) ανεξαρτησία*»:

Δυστυχώς, ή άμήχανη έκφραση «άνώμαλη ανεξαρτησία» έμποδίζει τον Μάρξ νά θέσει τó κυριότερο πρόβλημα πού θέτει ή ανεξαρτησία του κράτους: ποιά ήταν τά κοινωνικά της άποτελέσματα;

Μπορούμε έμμεσα ν' άπαντήσουμε στο πρόβλημα αυτό θέτοντας κι' έμεις με τή σειρά μας τó άρχικό έρώτημα του Μάρξ: Άπό πού π. χ. μπορούσε νά προέλθει ή πολιτική συγκέντρωση μιās κοινωνίας από τήν όποία άπουσίαζαν όλες οι αναγκαίες οικονομικές προϋποθέσεις, όπως ήταν ή άρχαία Αίγυπτος; Έδώ ή «άδυναμία» όλων των «σφαιρών της άστικής κοινωνίας» (για νά χρησιμοποιήσουμε τήν όρολογία του Μάρξ) συνίστατο στο ότι καμιά από τίς κοινωνικές τάξεις, ούτε οι άστοί του Δέλτα, ούτε οι φεουδάρχες της Άνω Αίγύπτου, δέν ήταν σε θέση νά «κατακτήσουν άποκλειστικά τήν έξουσία» και νά ένοποιήσουν τήν άστική οικονομία της Κάτω Αίγύπτου και τή μεγαλοκτηματική οικονομία του Νότου. Άλλά κάθε φορά πού μιὰ καινούργια δυναστεία ένοποιούσε τή χώρα, ή ένοποίηση αυτή γινόταν εις βάρος όλων των κατεστημένων τάξεων, πού κυριαρχούσαν στο έσωτερικό των διάφορων κοινωνικο οικονομικών τομέων, και πρós όφελος μιās νέας τάξης της φαραωνικής γραφειοκρατίας, πού, *άνύπαρκτη στην προδυναστική περίοδο, σχηματιζόταν βαθμιαία κατά τή διάρκεια της στρατιωτικής εξέάπλωσης του ένωτικου κράτους, και άποκρυσταλλωνόταν σαν ξεχωριστή τάξη, και μάλιστα σαν άποκλειστικά άρχουσα τάξη, στο μέτρο πού, εκθρονίζοντας τίς παλιές άρχουσες τάξεις: τους άστούς και τους φεουδάρχες, ανέλάμβανε τήν κυρίαρχη διεύθυνση της αιγυπτιακής οικονομίας και κοινωνίας.* Γενικά, τó Ιδιαίτερο γνώρισμα των *γραφειοκρατικών έπαναστάσεων*, αυτό πού τίς ξεχωρίζει άπόλυτα άπ' όλες τίς άλλες ταξικές έπαναστάσεις και πού μάς άπαγορεύει μάλιστα νά προβούμε σε μιὰ όποιαδήποτε σύγκριση ανάμεσά τους⁽¹⁾, είναι τó ότι καταλήγουν στην κοινωνική, *λιγότερο ή περισσότερο ολοκληρωτική* κυριαρχία μιās τάξης άνυπαρκτης πριν από τήν κατάληψη της έξουσίας, και τó ότι *ó σχηματισμός των οικονομικών βάσεων της ταξικής της κυριαρχίας γίνεται κατά τή διάρκεια της μετεπαναστατικής άνοικοδόμησης*, άκολουθεί δηλαδή αντί νά προηγείται (όπως συμβαίνει π. χ στίς άστικές έπαναστάσεις) άπό τήν έπαναστατική κατάληψη της έξουσίας.

Βρισκόμαστε πιά στα πρόθυρα της θεωρίας διαρκούς έπανάστασης.

*
**

Ή σύντομη αυτή κριτική ύπόμνηση των θέσεων του Μάρξ για τήν «ανεξορτησία» του κράτους μάς έπιτρέπει νά πιστεύουμε ότι ξεκαθαρί-

1) Άν ό Τρότσκι και οι όπαδοί του βρέθηκαν θεωρητικά άοπλοι άπέναντι στο σταλινικό φαινόμενο, αυτό όφείλεται και στην έμμονη μανία τους νά κάνουν διαρκώς συγκρίσεις ανάμεσα στο «θερμιδώρ» της Γαλλικής Έπανάστασης και τήν άνοδο της σοβιετικής γραφειοκρατίας.

σαμε θεωρητικά τὸ ἔδαφος πάνω στὸ ὁποῖο κινήθηκαν καὶ συγκρούστηκαν οἱ κοινωνικὲς δυνάμεις πού ἐξαπόλυσε ἡ διαρκὴς ἐπανάσταση τοῦ ὑποανάπτυκτου χώρου. Μποροῦμε τώρα νὰ ὀνομάσουμε τὴν πρώτη ἀπὸ τὶς δυνάμεις αὐτές : τὴν τσαρική ἀπολυταρχία.

34. Βυζαντινο-μογγολικὴ γενεολογία τοῦ μοσκοβιτικοῦ κράτους

Αὐτὸ πού κάνει τὴν ἀληθινὴ πρωτοτυπία τῆς μπολσεβικικῆς ἐπανάστασης δὲν εἶναι οὔτε ἡ κρατικοποίηση τῆς οἰκονομίας (πού εἶναι κάτι τόσο παλαιὸ ὅσο καὶ ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία) οὔτε κι' ὁ ἀπλὸς δεσποτισμός (πού κι' αὐτός εἶναι βγαλμένος ἀπὸ τὰ παληατζιδικὰ τοῦ παρελθόντος).

Αὐτὸ πού ἐκπλήσσει τὴν ἐποχὴ μας, σάν ἐποχὴ ὀρθολογιστικὴ καὶ συνεπῶς σκεπτικιστικὴ, εἶναι ἡ ἐπιβολὴ καὶ ἡ ἐξάπλωση μὲ κέντρο τὴν ΕΣΣΔ ἑνὸς ὀλοκληρωτικοῦ κομφορμισμού, πού τὸ ἐκάστοτε ἀντικείμενό του καθορίζεται κυρίως ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἐξουσία (καὶ ὄχι πιά ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ὅπως συνέβαινε ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ μετὰ τὴν ἀναγέννηση).

Ἡ ἀπροκάλυπτη ἐχθρότητα πρὸς κάθε ἀμφισβήτηση τῆς ἐπίσημης «ἀληθείας»: αὐτὴ εἶναι ἴσως ἡ πιὸ πρωτότυπη δημιουργία αὐτῆς τῆς κομμουνιστικῆς ἐπανάστασης, πού, κατὰ τὰ ἄλλα, δὲν ἔκανε παρὰ νὰ ἐπιταχύνει τὴ διαδικασία τοῦ «ἐκμοντερνισμοῦ» τῆς ρωσικῆς οἰκονομίας, πού εἶχε ἀρχίσει πολὺ πιὸ πρὶν ἀπὸ τὸ 1917. Ἀσφαλῶς, αὐτὴ ἡ πλευρὰ τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης, πού ἐκφράζεται μὲ τὸ περίφημο καὶ διαρκῶς ἐπαναλαμβανόμενο σύνθημα: «νὰ φτάσουμε καὶ νὰ ξεπεράσουμε τὶς πιὸ ἀνεπτυγμένες καπιταλιστικὲς χώρες», εἶναι ἀξία κάθε προσοχῆς. Ἀλλὰ ὁ μελετητὴς, πού θ' ἀσχοληθεῖ μὲ τὶς οἰκονομικὲς αὐτὲς ἐπιτεύξεις, θὰ πρέπει νὰ ξοίρει ὄχι δὲν ἀποτελοῦν παρὰ τὴν τοπικὴ μορφή μιᾶς καθολικῆς τάσης, πού κυριαρχεῖ πάνω σ' ὀλάκερο τὸν πλανήτη καὶ πού δὲν ἔχει τίποτα τὸ μαγικὸ ἢ τὸ μυστηριώδες, καὶ πού λέγεται στὴν πεζὴ γλώσσα τῆς πραγματικότητος βιομηχανοποίησι τῶν ἀγροτικῶν χωρῶν. Τὸ ἂν ἡ βιομηχανοποίησι τῆς ΕΣΣΔ γίνηκε μὲ ταχύτερο ἢ βραδύτερο ρυθμὸ ἀπὸ τὴ βιομηχανοποίησι τῆς Ἰαπωνίας, τοῦ Καναδά, τῆς Νοτιοαφρικανικῆς Ἐνωσης κτλ., τὸ ἂν οἱ ἀντικειμενικὲς συνθήκες (πλουτοπαραγωγικὸί πόροι καὶ δημογραφικὴ κατάστασι) ἦταν περισσότερο ἢ λιγότερο εὐνοϊκὲς γιὰ τὴ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξι στὴν ΕΣΣΔ ἢ ἄλλοι: τὸ ἂν τὸ «ἀνθρώπινο κόστος» τῆς βιομηχανοποίησις (1) ἦταν ψηλότερο στὴν ΕΣΣΔ ἢ ἄλλοι, ὅλα αὐτὰ εἶναι προβλήματα ὑψίστου ἐνδιαφέροντος.—μόνο πού δὲν ἔχουν οὔτε καν μακρινὴ σχέση μὲ τὶς παραδεισιακὲς φαντασιώσεις καὶ τὰ ροδαλὰ χρώματα πού ἐπικρατοῦν στὸ κεφάλι τῶν «ἰδεολόγων».

Αὐτὸ λοιπὸν πού θὰ τραβήξει πάνω ἀπ' ὄλα τὴν προσοχὴ τοῦ ἱστορικοῦ, τοῦ κοινωνιολόγου ἢ τοῦ φιλοσόφου πού θ' ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἐνοχὴ αὐτὴ, εἶναι αὐτὴ ἡ ἀπαίτησι τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ κομφορμισμού, το-

1) Ὡς γνωστόν, τὸ θέμα αὐτὸ ἰδιαίτερα ἀπασχολεῖ τοὺς «γκομουλκιστές» κοινωνιολόγους καὶ οἰκονομολόγους στὴν Πολωνία.

σοῦτο μάλλον καθ' ὅσον ἡ μεθοδική χρησιμοποίηση τῶν πιό συγχρονισμένων ψυχοτεχνικῶν καί ἀστυνομικῶν μέσων τῆς προσδίδει αὐτῇ τὴν κατηγορηματικότητα πού ἀκριβῶς λείπει ἀπὸ τὶς ἀξίες τῆς «σάπιας» ἀστικῆς κοινωνίας (1). Κι' ὅμως, καί στὸ σημεῖο αὐτό, μιὰ προσεκτικότερη μελέτη δείχνει ὅτι αὐτῇ ἡ κρατικοποίηση τῆς ἀλήθειας ἀποτελεῖ κι' αὐτὴ ἓνα σταθερὸ δεδομένο τῆς ρωσικῆς ἱστορίας.

Τῶνόντι, ἡ μοῖρα τῆς Ρωσίας ὑπῆρξε ἀπεξαρχῆς συνδεδεμένη μὲ τὴ μοῖρα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, μὲς στὴν ὁποία ἡ πνευματικὴ ἐξουσία ἦταν πάντοτε ταυτισμένη μὲ τὴν πολιτική. Τὴ ρωμαϊκὴ ἔννοια τοῦ κράτους ἡ Ρωσία τὴ γνώρισε καί τὴν υιοθέτησε μαζὺ μὲ τὴ βυζαντινὴ ὀρθοδοξία. Ἡ θρησκευτικὴ ἐξουσία καί τὸ κράτος (πού ὁ χωρισμός τους στὴ Δύση ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀγῶνων ἀνάμεσα στὸν Πάπα καί τοὺς Αὐτοκράτορες) συγχωνεύτηκαν ἐντελῶς στὴ Ρωσία ὅταν ὁ δικέφαλος ἀετός τοῦ Βυζαντίου μπῆκε στὸ θυρεὸ τῶν Μοσκοβιτῶν τσάρων («καισάρων»), καί οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ ζήτησαν νὰ πραγματοποιήσουν τὴν προφητεία τοῦ ἱερομόναχου Φιλοθέου καί νὰ δώσουν στὴ Μόσχα τὸ μαγικὸ τίτλο τῆς «Τρίτης Ρώμης». Ἀπὸ τὴν ὥρα αὐτῇ, ἡ τσαρική ἀπολυταρχία πῆρε τὴν τελειωτικὴ της μορφή δίνοντας στὸν «Καίσαρα ὅλων τῶν Ρωσιῶν» ὅλες τὶς πνευματικὲς ἐξουσίες πού καλῶς ἢ κακῶς ὁ χριστιανικὸς κλῆρος εἶχε ἀναγνωρίσει στὸν «Ἰσαπόστολο» Μ. Κωνσταντῖνο.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς ὅπου ἡ Δύση περνοῦσε ἀπὸ τὴ γοιθικὴ ἀναγέννηση τοῦ 13ου αἰῶνα στὴν ἰταλικὴ ἀναγέννηση τοῦ 15ου, οἱ ρῶσοι πρίγκηπες βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τὸ μογγολικὸ ζυγὸ. Τὴν ὥρα πού οἱ δυτικὲς πόλεις ὀλοκλήρωναν τὴν πνευματικὴ, οἰκονομικὴ καί πολιτικὴ τους χειραφέτηση, οἱ ρῶσοι «κνιάζ» πῆγαιναν προσκῶνυμα στὸ Καρακορούμ ἢ τὸ Σαράι γιὰ νὰ ἐκλιπαρήσουν τὴν εὐνοια τῶν τζεγκισχανιδῶν : ἂν ἡ μοσκοβιτικὴ ὀρθοδοξία βγαίνει ἄμεσα ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ θεοκρατία, τὸ πολιτικὸ καθεστῶς τῶν τσάρων διαμορφώθηκε πάνω στὸ πρότυπο τοῦ καθεστώτος τῆς χρυσῆς ὀρδῆς. Τὸ «γιασσάκ», ἡ πειθρχία τοῦ στρατῶνα, πού, μὲ τὸ κνούτο καί τὴ ναγκάικα, ἔβαζε μιὰ τάξη στὶς μογγολικὲς ὀρδές, θᾶ ἐπιβλήθει τώρα, πρὸς ὄφελος τοῦ τσάρου τῆς Μόσχας, πάνω σ' «ὅλες τὶς Ρωσίες». Ἡ ὑποδούλωση τῶν ἀγροτῶν ἀπὸ τοὺς μεγάλους τσάρους πού δημιούργησαν, διατήρησαν καί ἐπαύξησαν τὴ ρωσικὴ αὐτοκρατορία, οἱ περίφημες «στρατιωτικὲς ἐργατικὲς ἀποικίες» τοῦ Ἀρακτσέγιεφ, ὑπουργοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου Α'—ἀλλὰ ἐπίσης καί οἱ σταλινικὲς μέθοδοι τῆς καταναγκαστικῆς ἐργασίας καί τῆς στρατιωτικῆς κινητοποίησης τῆς ἐργατικῆς δύναμης ἐκφράζουν τὶς πιό παροξυστικὲς μορφές αὐτῆς τῆς μογγολικῆς προέλευσης ἀντίληψης τῆς κοινωνικῆς πειθαρχίας.

1) «Σάπια» εἶναι ἡ ἀστικὴ κοινωνία ὅσο δὲν μιμεῖται τὴν ἀστυνομικὴ ὀργάνωση ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπορρέει ἡ σοσιαλιστικὴ «εὐρωστία».

χίας, που αποτελεί άλλο ένα σταθερό γνώρισμα της μοσκοβιτικής ιστορίας (1).

Αυτή η ιδιαίτερη σαγήνη που αισθάνθηκαν οι έκαστοτε διευθύνοντες τις τύχες του μοσκοβιτικού κράτους και που τους έκανε να προτιμούν τη χρήση της ώμης βίας για να λύνουν τα κοινωνικά προβλήματα, δεν είναι ίσως άχρηστη και προς το γεωγραφικό χαρακτήρα των γαιών που κατοικήθηκαν από τα ρωσικά φύλα: έννοσθε την απέραντη πεδιάδα ανάμεσα στη Βαλτική και τη Μαύρη Θάλασσα, τα Καρπάθια και τα Ούράλια. Ή ιδέα ότι οι ιδιόζουσες στη στέππα γεωγραφικές συνθήκες έπαιξαν ένα κάποιο ρόλο στη διαμόρφωση ενός υπέρμετρα συγκεντρωτικού ένωτικού κράτους, αναπτύχθηκε έδω κι' έκατό χρόνια από τον Σέργιο Σολοβιόφ, ένα κλασικό της ρωσικής ιστοριογραφίας. Νά πως διατύπωσε τη σκέψη του:

«Η πέτρα (τά βουνά) χώρισε τη Δυτ. Ευρώπη σε πολυάριθμα κράτη και χάραξε τη μορφή πολλών και διαφόρων έθνοτήτων. Η πέτρα έδωσε την ανεξαρτησία, την αυτονομία και την έλευθερία πρώτα στους φεουδάρχες, ύστερα στους άσους και τους άρχοντες (...). Αντίθετα στην απέραντη ανατολική πεδιάδα, δεν υπάρχει πέτρα. Όλα έδω είναι ομοίμορφα. Απ' αυτό προέρχεται και η άπουσία πολλών και διαφόρων κρατών και ο κολοσσιαίος σχηματισμός ενός ενιαίου κράτους. Σ' αυτή την πεδιάδα, τίποτε δεν μένει στη θέση του. Ο ρυθμός έγκαταλείπει εύκολα το σπίτι του, το χωριό όπου γεννήθηκε, γιατί παντού οι φυσικές συνθήκες είναι ίδιες. Κι' αυτό εξηγεί τις προσπάθειες του κράτους να τον κρατήσει και να τον καθλώσει στη θέση του... (2)».

Ός γνωστόν, η σταλινική προπαγάνδα χρησιμοποίησε τα ίδια άκριβώς έπιχειρήματα και έπενθύμισε την ίδια άκριβώς «ανάγκη να καταπολεμηθεί η ρευστότητα της έργατικής δύναμης», όταν της χρειάστηκε να εξηγήσει και να δικαιολογήσει την έπιβολή του ύποχρεωτικού βιβλιαρίου έργασίας (που, ως φαίνεται, προσπαθούν σήμερα αν όχι να το καταργήσουν, τουλάχιστον να μετριάσουν τις άυστηρότατες συνέπειες που έχει για τους έργαζομένους).

Όπωςδήποτε, όσο περιορισμένη ισχύ κι' αν έχει η «γεωγραφική» εξήγηση της ιστορίας, δεν χωρεί άμφιβολία ότι, έπιδεινωμένες από την ανεπάρκεια των συκοινωνιακών μέσων, ο διασκορπισμός των οικιστικών κέντρων μέσα στην απέραντη πεδιάδα, σε συνδυασμό με την «όριζοντιότητα» της στέππας και τη μεγάλη έκταση του έδάφους, δεν έπαιξε μικρό ρόλο στη στερέωση της μοσκοβιτικής άπολυταρχίας. Πραγματικά, άρκοισε να γίνει κανείς κύριος της έξουσίας στο κέντρο για να έπιβληθεί στην περιφέρεια και να έπικρατήσει πάνω στη μάζα που αν φαίνεται άμορφη

1) Η προμοσκοβιτική Ρωσία, ή «Ρωσία του Κιέβου», που άποβανατίστηκε από τα υπέροχα δημοτικά τραγούδια του ρωσικού λαού (τις περίφημες «Βυλινες»), έμεινε, ως γνωστόν, στη μνήμη των ρώσων άρχοντων σαν ο «Χρυσός Αίών» της ιστορίας τους.

2) Δυστυχώς η πολύτομη «Ιστορία της Ρωσίας» του Σ. Σολοβιόφ δεν έχει μεταφραστεί σε καμιά δυτικοευρωπαϊκή γλώσσα. Το κείμενο αυτό το βρήκα στην ανέκδοτη άκόμη έργασία του κ. Εγου von Nauck: «Κριτική παρουσίαση της ρωσικής ιστοριογραφίας», ο όποιος μου έδωσε την άδεια να συμβουλευθώ το χειρόγραφο του.

καί πειθήνια, είναι πολύ περισσότερο λόγω του διασκορπισμού της μὲς στο χώρο παρά της πνευματικής, πολιτιστικής ή άλλης της καθυστέρησης. Ὁ Τρότσκι, μὲ τὴ θεωρία του γιὰ τὴ στρατηγικὴ θέση τῶν ἀστικῶν κέντρων, ὁ Λένιν, ὅταν ἀντιθέτει τὸ μονολιθικὸ συγκεντρωτισμὸ τοῦ κόμματός του στο «διασκορπισμὸ» τῆς τεράστιας ἀγροτικῆς μάζας, δὲν εἶναι παρά μόνο φαινομενικὰ ἄπιστοι στο *genius* τῆς μοσκοβιτικῆς ἱστορίας...

*
*
*

Ἡ μογγολικὴ ἐπιδρομὴ, ποὺ μέσα σ' ἓνα ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα, κάλυψε ὄλο τὸν ὅλο ἀνάμεσα στὶς ὀκτὲς τοῦ Ἐιρηνικοῦ καὶ τὶς ὄχθες τοῦ Δούναβι, ἐπνίξε στο πέρασμά της τὸν ἀκμαῖο πολιτισμὸ τῆς Ρωσίας τοῦ Κιέβου. Μὲ τὸ σχηματισμὸ τοῦ μοσκοβιτικοῦ κράτους, τὸ ρεῖμα ἐπρόκειτο νὰ ἀντιστραφεῖ, κι' αὐτὴ ἡ ἀπώθηση τῶν βαρβάρων νομάδων πρὸς τὴ Σιβηρία καὶ στο τέλος ἡ ἐκμηδένιση τῆς στρατιωτικῆς τους δύναμης ἀποτελεῖ, σὶὸ κοσμοϊστορικὸ πλάνο, τὸν κυριότερο, ἂν ὄχι τὸ μοναδικὸ τίτλο τιμῆς τοῦ τσαρισμοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὅμως, ἡ Ρωσία ποὺ μόλις εἶχε ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὸν τσαρικό ζυγὸ, ἔπεσε κάτω ἀπὸ τὸν πολὺ φοβερότερο ζυγὸ τοῦ κράτους.

35. Ἡ ρωσικὴ κοινωνία : δημιουργία τοῦ κράτους (1)

Ἡ ρωσικὴ αὐτοκρατορία σχηματίστηκε ἀπὸ τὴ συνένωση, γύρω ἀπὸ τοὺς πρίγκηπες τῆς Μοσκοβίας, τῶν διαφόρων ἡγεμονιῶν ποὺ εἶχαν ἀναπτυχθεῖ μὲ τὸν καιρὸ πάνω στὴν ἀπέραντη στέππα. Ἡ κοινωνικὴ της βάση ἦταν ἀπ' ἐξορχῆς καὶ μέχρι τὸν αἰῶνα μας ἀγροτικὴ (*terrienne*) καὶ στρατιωτικὴ ὁ πόλις ποὺ, στὴ Δύση, ἀπέτελεσαν τὸ κύριο στήριγμα τῆς μοναρχικῆς πολιτικῆς στὴν πάλη της κατὰ τῆς φεουδαρχικῆς ἀποκέντρωσης, ἔλειπαν σχεδὸν ὄλοσχερῶς, καὶ πάντως ὑπέστησαν πολὺ περισσότερο παρά ἐνίσχυσαν τὴν ἐνωτικὴ πολιτικὴ τῶν τσάρων. Μιὰ ἰθύνουσα τάξη ἀπὸ μεγαλογαιοκτημονες, μπογιάρους καὶ μιὰ ἀπέραντη μάζα ἀπὸ ἐλεύθερους χωρικούς : αὐτὴ εἶναι ἡ εἰκόνα ποὺ παρουσιάζει ἡ Ρωσία στὶς παραμονὲς τῆς ἐνθρόνισης τοῦ Ἰβάν Δ' τοῦ Τρομεροῦ.

Δεδομένης αὐτῆς τῆς ἀγροτικῆς διάρθρωσης τῆς κοινωνίας, θὰ περίμενε κανεὶς ὅτι τὸ νεοσύστατο μοσκοβιτικὸ κράτος θάπερνε τὴ γνώριμη μορφή μιᾶς φεουδαρχικῆς ὁμοσπονδίας (ὅπως τὸ καρολινγκιανὸ κράτος ἢ ἡ Ἁγία Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία). Στὴν πραγματικότητά, ἀκολουθώντας τὴ βυζαντινὴ παράδοση, τὸ μοσκοβιτικὸ κράτος διαμορφώθηκε σύμφωνα μὲ τὴ μοναρχικὴ ἀρχή, ἔτσι ποὺ τὴν ὥρα ἀκριβῶς ὅπου οἱ Γάλλοι βασιλεῖς συντρίβαν, στυγῆς θρησκευτικούς πολέμους, τὴν πολιτικὴ δύναμη τῆς ἀριστοκρατίας, ὁ Ἰβάν ὁ Τρομερός κήρυξε ἓνα ἀμείλικτο πόλεμο κατὰ τῶν μπογιάρων. Γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὴν ἀπολυταρχία, ὁ Ἰβάν δὲν δίστασε νὰ χρησιμοποιήσει τὸ δπλο τῆς ἐπαναστατικῆς τρομοκρατίας

1) Ἡ παράγραφος αὐτὴ εἶναι συνέχεια τῶν ἀναλύσεων ποὺ ἔγιναν πιὸ πρὶν στὴν § 21β.

έναντιον *δλων* άνεξαιρέτως τών τάξεων τοῦ πληθυσμοῦ. Καί τοῦτο σέ μιὰ κλίμακα πρωτοφανή στήν ἱστορία ὕστερα ἀπό τίς προγραφές καί τίς δημεύσεις τοῦ Τιβέριου καί τών Σευήρων.

Συγκεκριμένα, τό 1565, δημιούργησε τήν Ὀπριτσνίνα, ἕνα εἶδος πραιτωριανῆς φρουρᾶς ἀπό χίλιους καί ὕστερα 6000 ἄφοσιωμένους ὀπαδούς, πού τοὺς εἶχε στρατολογήσει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπό τὰ κατώτερα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Αὐτό ἦταν ἡ ἀπαρχή μιᾶς τρομοκρατίας, πού παρουσιάζει χτυπητές ἀναλογίες μ' αὐτήν πού ἐξαπόλυσε ὁ Στάλιν στήν ἐποχή τῆς «πάλης κατά τών κουλάκων». Ντυμένοι στά μαῦρα, φορώντας μαῦρο σκοῦφο, φέρνοντας στή σέλλα καί στή φαρέτρα ἕνα κεφάλι σκύλου καί μιὰ σκούπα —σύμβολα τοῦ ρόλου τῆς δημιουργίας καί τῆς περιφρούρησης τῆς τάξης πού τοὺς εἶχε ἀναθέσει ὁ Ἰβάν—, οἱ Ὀπρίτσνικοὶ ἐξαιμολύθησαν πάνω σ' ὅλη τὴ ρωσικὴ γῆ. Κι' ἔχοντας ὀρκισκεῖ μὲ ὀρκους φοβεροὺς νὰ εἶναι οἱ κηρυγμένοι ἐχθροὶ τών ἰδιωτῶν (!), ἔκαναν στοῦ ὄνομα τοῦ κυρίου τοὺς ἕνα ἀμειλικτὸ ληστρικὸ καί ἐξοντωτικὸ πόλεμο ἐναντίον τών ἰδίων του τών ὑπηκόων.

Ὅπως στήν ἐποχή τοῦ Μάριου καί τοῦ Τιβέριου, ἡ Τρομοκρατία ἔγινε τὸ ὄργανο μιᾶς μεγάλης ἰσοπεδωτικῆς πολιτικῆς πού στράφηκε ἐναντίον *δλων* τών κοινωνικῶν τάξεων. Οἱ παλαιὲ πρίγκηπες καί οἱ μεγάλοι γαιοκτῆμονες ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα τῆς θύματα· τὰ κτήματά τοὺς εἶχαν τὴν ἴδια τύχη μὲ τὰ κτήματα τῆς συγκλητικῆς ἀριστοκρατίας: δημεύτηκαν καί μοιράστηκαν στή νέα ἄρχουσα τάξη τών «ὑπηρετῶν τοῦ κράτους» πού τὴ δημιούργησαν *ex nihilo* τὰ οὐκάζια τοῦ Ἰβάν.

Ὑστερα ἦρθε ἡ ὥρα τών ἀστῶν: ὄλος ὁ ἀκμαῖος ἀστικὸς πολιτισμὸς πού, ἀπὸ τὸν 9^ο μέχρι τὸ 12^ο αἰῶνα, ὑπῆρξε ἡ ἐστία τῆς ρωσικῆς ἱστορίας, κατερειπῶθη σέ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε ἔκανε πάνω ἀπὸ τρεῖς αἰῶνες γιὰ ν' ἀνορθωθεῖ (?). Ἡ πυρπόληση τοῦ Τβέρ καί ἡ καταστροφή τοῦ Νοβγορόντ τὸ 1570, ὅπου 30 000 πρόσωπα βρῆκαν ἕναν ἀποτρόπαιο θάνατο μέσα σ' ἕνα ὄργιο αἵματος πού βάσταξε πέντε ἐβδομάδες καί πού ἔγινε κάτω ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἐπίβλεψη τοῦ τσάρου (*), εἶναι τὰ σύμβολα τῆς καταστροφῆς τοῦ ρωσικοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ.

1) Τῶν κατοίκων τῆς «Ζεμστσίνα» (βλ. πῶ ἀνω σελ. 61) ἢ γιὰ νὰ μιλήσουμε τὴ γλῶσσα τῆς ΝΕΠ: τοῦ «ἰδιωτικοῦ τομέα».

2) Ἦδη ὁ πατέρας τοῦ Ἰβάν εἶχε ἐγκαινιάσει τὸ σύστημα τῶν ὀμαδικῶν ἐκτοπισμῶν ἐρημώνοντας τὸ 1510 τὴν πόλι τοῦ Ποκῶφ καί διασκορπίζοντας τοὺς κατοίκους τῆς.

3) Οἱ μπρούτζινες πόρτες τῆς μητρόπολης (νομίζω) τοῦ Νοβγορόντ πού εἶναι τοῦ ἴδιου στυλ μὲ τίς μπρούτζινες πόρτες τοῦ San Zeno τῆς Βερῶνας—ἕνα ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα τῆς μεσαιωνικῆς πλαστικῆς—, συμβολίζουν τὴν ἐποχὴ ὅπου ἡ Ρωσία ἦταν ἕνα μῆμα τῆς Εὐρώπης. Ἀπὸ τὴν ἀνοδο τοῦ μοσκοβιτικοῦ κράτους ἐκδηλώνεται ἡ συνεισφορά τῆς μογγολικῆς κατάκτησης «ἀσιατοποίησης» τῆς. Μὲ τὴν «ἀναγέννηση» τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, ἡ Ρωσία πῆρε ξανά τὴ φυσικὴ τῆς θέσης καί βρέθηκε μάλιστα στήν πρωτοπορεία τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Κι' ἂν ἡ σταλινικὴ τρομοκρατία φάνηκε νὰ ξαναφέρνει στήν ἐπιφάνεια τὸ παλῆο τσαρνομοσκοβιτικὸ φόντο (πού τόσο τρώμαζε τὸν Μάρξ), δὲν ἔχουμε καμιὰ ἀμφιβολία

Στό τέλος, ήρθε ή ώρα τών άγροτών, αλλά ό έξανδραποδισμός τής τεράστιας μάζας τών άγροτών ήταν ένα τόσο μακράς πνοής έργο ώστε ό Ίβάν δέν μόρεσε νά τό δει τελειωμένο· ή μετατροπή τής παλαιάς τάξης τών έλευθέρων άγροτών σέ μιá μάζα δουλοπαροίκων χρειάστηκε ένα αίώνα για νά ολοκληρωθεί. Στήν έποχή του Μεγάλου Πέτρου, υπήρχαν ακόμα έλευθεροί άγρότες στήν περιοχή του Νοβγκορόντ, στή νεοκατακτημένη Λιβονία, όπου οί Σουηδοί βασιλείς είχαν χειραφετήσει τούς δουλοπαροίκους τους, στίς χώρες του Βορρά όπου ακόμα δέν είχε εισωσθήσει τό σύστημα τής δουλοπαροικίας. Παντού ό Πέτρος υποδούλωσε τούς πληθυσμούς· ένώ «έξευρωπάιζε» τό σ'ρατό, καλούσε άλλανδούς τεχνίτες για νά φτιάξουν έργοστάσια και άνάγκαζε τούς αύλικούς του νά ντύνονται εύρωπαϊκά, επέβαλε ταυτόχρονα ένα καθεστώς φρικτής δουλείας στους βαλτικούς πληθυσμούς που έπесαν κάτω από τήν κυριαρχία του (!) παραδίδοντας τούς άγρότες στήν έξουσία τών μεγαλογαιοκτημόνων κι' άπαγορεύοντας στίς έκκλησίες νά δίνουν άσυλο στους φυγάδες δουλοπαροίκους έναντίον τών όποιων εισήγαγε και τήν ποινή του κνούτου.

Η διαμόρφωση του μοντέρνου ρωσικού έθνους υπήρξε τό άποτέλεσμα αυτού του πρωτοφανούς σέ έκταση και σέ ένταση **βιασμού** τής ρωσικής κοινωνίας(2). "Αν τώρα κάνουμε άφαίρεση του γενικού βυζαντινο-ταταρικού κλίματος μέσ στο όποιο διαδραματίστηκε αυτή ή μακρά ωνη Ιστορία, πώς μπορούμε άραγε νά έξηγήσουμε ούτή τήν ιδιαίτερη πορεία που άκολούθησε ή γενική πρόοδος σ' όλη τήν Εύρώπη τής έποχής εκείνης του συγκεντρωτισμού :

Στήν § 20 παρουσιάσαμε ήδη τρεις τύπους εξέλιξης του κρατικού συγκεντρωτισμού σέ σχέση μέ τήν μικρή ή μεγάλη ανάπτυξη τής άστικής τάξης. Μπορούμε τώρα νά παραθέσουμε τήν περίπτωση μιás χώρας σάν τήν Ρωσία όπου ή συγκεντρωτική πολιτική όχι μόνο δέν στηρίχτηκε πάνω σέ μιá όποιαδήποτε άστική τάξη, αλλά και που είχε ως κύριο άποτέλεσμα τήν πλήρη όπισθοδρόμηση τής άστικής κοινωνίας.

Στή Δύση, ή πρόοδος του συγκεντρωτισμού όχι μόνο δέν άποδείχτηκε

ότι τά έρχόμενα χρόνια πρόκειται νά σαρώσουν όλο αυτό τόν άνυπόστατο κόσμο τών τρομοκρατημένων νεοπλούτων του Ντουνίντσεφ, που έξακολουθούν νά δίνουν μιá έπίφαση ζωής στή μούμια του σταλινισμού.

1) Η μεταχείριση τών βαλτικών πληθυσμών από τό Μ. Πέτρο μπορεί νά θεωρηθεί σάν μιá «γενική πρόβα» τής άπελευθέρωσής τους από τόν Στάλιν και τής «αυθόρμητης» τους ένσωμάτωσης στήν ΕΣΣΔ.

2) Οί ώμότητες τής Όπριτσνίνα χάραξαν για πάντα τό όμαδικό ύποσυνείδητο τών Ρώσων, έτσι που ήταν έξαπολύθηκε ή τρομοκρατία τής «άναγκαστικής κολλεκτιβοποίησης» δέν ήταν λίγοι αυτοί που παρομοίωσαν τήν Γκεπεύ με τήν Όπριτσνίνα. "Αλλωστε, δέν είναι τυχαίο ότι ό Ίβάν που παρουσιάζόταν ως τό τότε από τήν μπολσεβικική προπαγάνδα σάν ένα αίμοβόρο κήνος έγινε αντικείμενο μιás νέας «έρμηνείας» και θεωρήθηκε σάν «προσθευτικός». "Ετσι π. χ. ό Αϊζενστάιν του άφείρωσε ένα φίλμ που άνεξάρτητα από τήν πλαστική ώμορφιά του, μπορεί νά θεωρηθί σάν μιá messe poire προς τιμήν ενός τοτεμικού προγόνου του «Πατέρα τών Λαών»

άσυμβίβαστη, αλλά αντίθετα ευνόησε την ανάπτυξη του φιλελευθερισμού (δηλαδή της απελευθέρωσης του ατόμου (τόσο στο πνευματικό όσο και γενικότερα στο κοινωνικό πλάνο). Και τοῦτο, παρ' ὄλον ὅτι στο στενά πολιτικό πλάνο ἡ συγκέντρωση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας πραγματοποιήθηκε κατὰ κανόνα (μέ ἐξαιρέση τὴν Ὁλλανδία) κάτω ἀπὸ τὴ μορφή τῆς ἀπολυταρχίας. Μιά ἀπὸ τὶς κύριες αἰτίες ποὺ ἐξηγοῦν αὐτὸν τὸν φαινομενικὰ ἀντιφατικὸ συνδυασμὸ τῆς πολιτικῆς ἀπολυταρχίας με τὸν κοινωνικὸ φιλελευθερισμὸ εἶναι τὸ ὅτι ἡ συγκέντρωση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας παρακολούθησε ἢ πολλές φορές προπορεύτηκε, καὶ πάντως στηρίχθηκε πάνω στὸν καπιταλισμὸ, ποὺ, ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ γέννηση καὶ τὴν οὐσία, βρισκόταν σὲ ἀντίθεση με τὶς παλαιῆς προνομισκῆς διακρίσεις.

Στὴ βασικὰ ἀγροτικὴ Ρωσία τοῦ 16ου αἰῶνα, ἡ ἔλλειψη κεφαλαίων δὲν ἐπέτρεπε στὸν Τσάρο ν' ἀντλήσει ἀπὸ τοὺς φόρους τὰ χρήματα ποὺ τοῦ χρειαζόταν τόσο γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴ μεγαλεπήβολη ἐξωτερικὴ πολιτικὴ του, ὅσο καὶ γιὰ νὰ ἐδραιώσῃ τὴν ἴδια του τὴν ἐσωτερικὴ κυριαρχία. Ὁ μόνος ὑπαρκτὸς πλουτοπαραγωγικὸς πόρος ἦταν ἡ γῆ· ἡ κινητοποίηση τῆς γῆς καὶ τῶν καλλιεργητῶν τῆς ἦταν ὁ μόνος τρόπος ποὺ ὑπῆρχε γιὰ νὰ πληρωθεῖ τὸ κενὸ ποὺ δημιουργοῦσε ἡ ἔλλειψη κεφαλαίων. Αὐτὸ ποὺ στὴ Δύση διευκόλυνε τὴ συγκέντρωση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας στὰ χέρια τῆς μοναρχίας ἦταν ἡ ἀνάπτυξη τῶν πόλεων ποὺ ὑπνόμεινε αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ θεμέλια τῆς φεουδαρχίας. Στὴ Ρωσία, ἡ ἀνυπαρξία ἀστικοῦ πολιτισμοῦ ἄφηνε ἀντιμέτωπους τοὺς μεγαλογαιοκτημονες καὶ τοὺς «ὑπηρέτες τοῦ κράτους»: ἡ μάζα δὲν μπορούσε παρὰ νὰ ναι ὁ παθητικὸς θεατῆς καὶ τὸ κυριότερο θῦμα τῆς μακραιώνης πάλης ποὺ, ἀπὸ τὸν Ἰβάν μέχρι τὸν Μ. Πέτρο, διεξήγαγε ἡ μοναρχία κατὰ τῶν ἀποκεντρωτικῶν στοιχείων καὶ ποὺ τέλειωσε με τὴν πλήρη καθυπόταξή τους. Γιὰ νὰ χτυπήσῃ τὴ φεουδαρχία, ἡ δυτικὴ μοναρχία δημιούργησε μιὰ γραφειοκρατία ποὺ βρέθηκε ἀπ' ἐξαρχῆς στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν προοδευτικῶν δυνάμεων. Γιὰ νὰ χτυπήσῃ τοὺς παλινοὺς προνομιοῦχοι, ἡ ρωσικὴ ἀπολυταρχία δημιούργησε ἐκ τοῦ μηδενὸς μιὰ νέα τάξη προνομιοῦχων ποὺ ἡ ἐξουσία ποὺ τοὺς ἀνατέθηκε ἦταν ἄπειρα πιὸ τυραννικὴ ἀπὸ τὴν ἐξουσία ποὺ ἀσκοῦσαν οἱ παλαιοὶ βογιάροι. Ἡ δυτικὴ μοναρχία μπόρεσε νὰ ἐδραιώσῃ τὴ δυνάμη της παραμερίζοντας ἀπλῶς καὶ ἀφοπλίζοντας τὴν παλιὰ ἀριστοκρατία· ἡ ρωσικὴ μοναρχία τὴν ἀποκεφάλισε, ἔτσι ποὺ ἡ νέα ἄρχουσα τάξη ὄχι μόνον δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ διατηρήθηκε μόνον στὸ μέτρο ποὺ ἀποδεικνυόταν ἐθελόδουλη κι' ἀνίκανη ν' ἀναλάβει μιὰ ὁποιαδήποτε ἱστορικὴ πρωτοβουλία :

36. Πολιτικὴ δουλεία τῆς ἄρχουσας τάξης

Οἱ ρῶσοι ἱστορικοὶ εἶναι οἱ πρῶτοι ποὺ πρόσεξαν αὐτὴ τὴν ἰδιότυπη σχέση ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ Κράτος καὶ τὴν ἄρχουσα τάξη. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, οἱ ἐπόμενες παρατηρήσεις τοῦ Β. Ν. Τσιτσέριν διατηροῦν ἀκέραιη τὴν ἐπικαιρότητά τους, ἂν καὶ γραμμένες τὸ 1858 : «*Στὸ μέτρο ποὺ στὴ Ρωσία ἡ κοινωνία καὶ οἱ τάξεις δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸ*

κράτος (...), οι σχέσεις ανάμεσα στην κοινωνία και το κράτος είναι έντε-
λώς διάφορες στη Ρωσία απ' ότι είναι στη Δύση. Στη Δύση, οι κοινωνι-
κές τάξεις επιδιώκουν τον περιορισμό της κρατικής εξουσίας· το αντίθετο
γίνηκε στη Ρωσία, όπου οι κοινωνικές τάξεις είναι δημιουργήματα του
κράτους»⁽¹⁾).

Ἡ πολιτική ἐξουσία ὄχι μόνο δὲν ἦταν τὸ «ἐποικοδόμημα» μιᾶς
ὀποιασδήποτε προϋπάρχουσας αὐτοτελοῦς οἰκονομικῆς «βάσης», ὄχι
μόνο δὲν ἦταν «ἐκφραση» ἢ «ἀπόρροια» μιᾶς ὀποιασδήποτε κοινωνικῆς τά-
ξης⁽²⁾, ἀλλ' ἀντίθετα ὑπῆρξε ἡ ἑστία καὶ τὸ θέατρο ὅλης τῆς κοινωνικο-
οικονομικῆς ἱστορίας τῆς Ρωσίας: *ἡ ἰδιομορφία τῆς ρωσικῆς ἀπολυταρ-
χίας ἀπὸ τὸν Ἰβάν μέχρι σήμερα εἶναι ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα καθεστῶς μὲς
στὸ ὅποιο ἡ κρατικὴ ἐξουσία προσδιορίζει κυρίαρχα τὴν οἰκονομία, μετα-
τρέποντας ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις σὲ ὄργανα τῆς πολιτικῆς τῆς.*

Ἀκόμα καὶ σήμερα, δὲν εἶναι λίγοι οἱ ἰδεολόγοι τοῦ ὑποστηρίζουν
ὅτι, παρ' ὅλες τὶς οἰκονομικὲς ἀνισότητες καὶ παρ' ὅλη τὴν ἐξαφάνιση
τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν δικαιωμάτων τῶν ἐργαζομένων, ἡ
σημερινὴ Ρωσία ἀποτελεῖ μιὰ ἀταξικὴ κοινωνία γιατί τόσο οἱ ἄρχοντες
ὅσο καὶ οἱ ἀρχόμενοι εἶναι ἐξίσου ὑποταγμένοι στὴν κρατικὴ αὐθαιρεσία.
Πῶς εἶναι δυνατόν, λένε, νὰ θεωρήσουμε τοὺς διευθυντὲς τῶν ἐπιχειρή-
σεων ἢ τὰ στελέχη τοῦ κόμματος σάν μιὰ νέα ἀρχουσα τάξη, τῆ στιγμῆ
τοῦ διαρκῶς κινδυνεύουν νὰ τουφεκιστοῦν ἢ νὰ ἐξορισθοῦν; Κατὰ τοὺς
περίεργους αὐτοὺς «προοδευτικούς», ἡ ἀνυπαρξία τοῦ Habeas corpus
ἀποτελεῖ τὴν ἐγγύηση τῆς «ἀταξικότητος» τοῦ καθεστῶτος! Ἡ ὕλικά
καὶ ἠθικά προνομιακὴ θέση τῆς ἀρχουσας μειοψηφίας δὲν σημαίνει τίποτα,
γιατί (ἂν τὰ δοῦμε ἀπὸ τὴ δυτικὴ σκοπιὰ) τὰ προνόμια αὐτὰ μοιάζουν
μὲ ἀγγαρεῖες. «Συνεπῶς», ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ «σοσιαλιστικὴ»,
«ἀταξικὴ» κοινωνία⁽³⁾!

Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι τὰ ἴδια ἐπιχειρήματα (ἀλλὰ ὑπὸ μιὰ σοβαρό-
τερη μορφή) χρησιμοποίησε καὶ ἡ ρωσικὴ ἱστοριογραφία γιὰ νὰ δικαιολο-
γήσει ἢ τουλάχιστο νὰ κάνει κατανοητοὺς τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους
ἐξανδραποδίστηκε ὅλος ὁ ρωσικὸς πληθυσμὸς πρὸς ὄφελος τῆς ἀπολυ-
ταρχίας.

1) Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ἀπὸ τὰ «Δοκίμια γύρω ἀπὸ τὴν ἱστο-
ρία τοῦ ρωσικοῦ Δικαίου» (1858) τοῦ Μπόρις Τσιτσέριν εἶναι παρ-
μένο ἀπὸ τὸ παραφερθὲν ἔργο τοῦ Noack.

2) Μόνο ὁ «μηχανιστικὸς μαρξιστῆς» Μ. Ποκρόβσκι, μποροῦσε νὰ πιστεύει
ὅτι ἡ ἀπολυταρχία ἦταν «ὄργανο» τοῦ ἐμπορικοῦ ἢ τοῦ βιομηχανικοῦ «κεφαλαίου»!
Ἄλλ' ἡ ἐκκαθάριση τοῦ ἀπὸ τὸν Στάλιν (1931) σήμανε τὸ τέλος αὐτῶν τῶν ἀκρο-
βασιῶν. Μόνο πού καμιὰ νέα καὶ λιγότερο «μηχανιστικὴ» μαρξιστικὴ ἐρμηνεία
τῆς ἀπολυταρχίας δὲν εἶδε ἀκόμα τὸ φῶς.

3) Ὁ μόνος πού τόλμησε νὰ διατυπώσει γραπτῶς αὐτὰ τὰ τόσο συνή-
θη στὶς προφορικὲς συζητήσεις ἐπιχειρήματα εἶναι ὁ «χριστιανοσοσιαλιστῆς»
(«Esprit») καθηγ. Henri Bartoli. βλ. σχετ. τὰ Θέματα τοῦ Μαρξισμοῦ
Α/2 σελ. 293 - 5.

Παρ' όλον ότι δέν εἶχε ἀκόμα ἐφευρεθεῖ ἡ θεωρία τῆς «καπιταλιστικῆς περικύκλωσης», ὅλοι οἱ ῥώσοι ἱστορικοὶ ἀπὸ τὸν Σολοβιῶφ μέχρι τὸν Μιλιούκωφ ἔδωσαν μιὰ προέχουσα σημασία στὶς «στρατιωτικὲς ἀνάγκες τῆς ἔθνικῆς ἀμόνης» πού, κατὰ τὴ γνώμη τους ἐξηγοῦν ὄχι μόνο τὴν ἰμπεριαλιστικὴ ἐξάπλωση τῆς Ῥωσίας ἀπὸ τὴν Πολωνία καὶ τὶς Βαλτικὲς χῶρες μέχρι τὸν Καύκασο, τὸ Τουρκεστάν καὶ τὴ Σιβηρία, ἀλλὰ καὶ τὸ καθεστῶς στρατοπέδου πού ἐπιβλήθηκε στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ μουσσοβιτικοῦ κράτους. Ἔτσι «διαρκῶς ἀμυνόμενος» κατὰ τῆς ταταρικῆς, πολωνικῆς, τουρκικῆς, σουηδικῆς κτλ. ἀπειλῆς, ὁ Τσαρισμὸς (ὅπως σήμερα ὁ «σοσιαλισμὸς») «ἀναγκάστηκε», ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, νὰ δημιουργήσῃ μιὰ αὐτοκρατορία, πού ὁ Λένιν τὴν ὀνόμαζε (στὴν μακρινὴ ἐποχὴ ὅπου τὸ μπολσεβικικὸ κόμμα ζητοῦσε τὴν αὐτοδιάθεση τῶν ἔθνικοτήτων) «*ἀληθινὸ κότεργο τῶν λαῶν*»,—μιὰ αὐτοκρατορία πού, στὴ σημερινὴ μορφή της, περιλαμβάνει (χωρὶς τὶς «λαϊκὲς δημοκρατίες») ἑκατὸ ἑκατομμύρια ἄλλογενεῖς, ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες τοῦ Kant μέχρι τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἑρτογκρούλ καὶ τοῦ Τζενγκίς Χάν. Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἀναγκάστηκε νὰ ἐπιβάλλῃ, τόσο στοὺς κατακτημένους, ὅσο καὶ στοὺς κατακτητές, τόσο στοὺς φτωχοὺς, ὅσο καὶ στοὺς πλούσιους, ἓνα καθεστῶς σιδηρᾶς πειθαρχίας καὶ ἀπερίοριστης ὑπακοῆς πού ὑποτίθεται ὅτι γινόταν αὐστηρότερο ἢ ἠπιότερο ἀνάλογα μὲ τὶς διακυμάνσεις τοῦ «ἐξωτερικοῦ κινδύνου».

Ἰδιαίτερα ἐπίκαιρες, ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ, εἶναι οἱ παρατηρήσεις πού κάνει ὁ Τσιτσέριν πάνω στὸ μεγάλο «τραυματικὸ γεγονός» τῆς Ῥωσικῆς ἱστορίας: τὸν ἐξανδραποδισμό τῶν ἀγροτῶν. Ἀναφερόμενος στὰ οὐκάζια μὲ τὰ ὁποῖα ἐγκαθιδρύθηκε ἡ δουλοπαροικία στὴ Ῥωσία, ὁ Τσιτσέριν, τρία χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴ χειραφέτηση τῶν χωρικῶν, ἔγραφε τὰ ἑξῆς:

«*Ἄν μελετήσουμε αὐτὰ τὰ διατάγματα χωρὶς νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψη τὶς συνθήκες τῆς ἐποχῆς, ἢ κατάργηση τῆς ἐλευθερίας μιᾶς δλάκερης κοινωνικῆς κατηγορίας θὰ μᾶς φανεῖ ἀλλόκοτη καὶ ἀκατανόητη (...). Ἄν ὅμως τὰ μελετήσουμε σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἄλλα φαινόμενα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ῥωσίας, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι δέν εἶναι οὔτε ἐξαιρετικά, οὔτε ἄδικα. Ἐπρόκειτο γιὰ τὴν ὑποδούλωση ὄχι μιᾶς δρισμένης κοινωνικῆς κατηγορίας, ἀλλὰ ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων στὸ σύνολό τους. Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ἀγγραφεῖα πού ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὸ Κράτος σ' ὅλους ἀνεξαιρέτως. Ὅλοι οἱ πολῖτες ἀδιακρίτως ἔπρεπε νὰ ὑπηρετοῦν τὸ κράτος σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ, ὁ καθένας στὸ πόστο του: οἱ «πομιέστσικι» στὰ πεδία τῶν μαχῶν ἢ στὶς διοικητικὲς ὑποθέσεις, οἱ ἀγγραφεύμενοι ἄστοι καὶ ἀγρότες στὶς ἐργασίες τους. Ἡ λειτουργία τῶν δουλοπαροικῶν ἦταν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πληρωμὴ τῶν φόρων καὶ τὶς διάφορες ἀναγκαστικὲς εἰσφορές, νὰ ὑπηρετοῦν τὸν ἀφέντη τους, πού δέν μπορούσε νὰ ἐκπληρώσει τὶς ὑποχρεώσεις του πρὸς τὸ κράτος παρὰ μόνο μὲ τὴ βοήθειά τους...».*

Ἡ δουλεῖα ὀλάκερης τῆς κοινωνίας κάνει ἔτσι «κατανοητὴ» καὶ «δικαιολογεῖ» τὴ δουλεῖα τῆς καθεμιᾶς κοινωνικῆς κατηγορίας χωριστὰ! Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ νέοι προνομιοῦχοι: ἡ τάξη τῶν «ὑπηρετῶν τοῦ κράτους» (πομιέστσικι) πού πῆραν τὴ θέση τῶν μπογιάρων, πού εἶχαν ἀποδεκατιστεῖ στὴν ἐποχὴ τῆς Ὀπριτσνίνα, δέν εἶχαν στὴν ἀρχὴ παρὰ τὴν ἰσόβια ἐπικαρπία τῶν κτημάτων τους, πού ἡ μεγέθυνσή τους ἐξηρτᾶτο ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἀπὸ τὴν ἀνοδὸ τους στὶς βαθμίδες τῆς στρατιωτικῆς καὶ τῆς

διοικητικής ιεραρχίας. Στην εποχή μάλιστα του Ίβάν, ή ζωή τους δεν ήταν πάρα πολύ λαμπρή. Ο Κ. Βαλισέφσκι παρουσιάζει ως έξης την περίπτωση των πρώην ελευθέρων κτηματιών, που εις αντίλλαγμα των κρατικοποιημένων γαιών τους κατόρθωναν να πάρουν άλλα κτήματα, εύρισκόμενα κατά κανόνα πολύ μακριά από την παλιά τους διαμονή¹⁾:

«Τό Κράτος έπαιρνε στα χέρια του τόν κτηματία, πού ως τά τότε ήταν λούτερος και είχε πλήρη κληρονομικά δικαιώματα πάνω στα κτήματά του. Τόν ξερρίζωνε από τή γή πάνω στην όποία, από αιώνες τώρα, στηριζόταν ή περιουσία και ή κοινωνική ή του ύπόληψη. Τόν ξεχώριζε από τούς δικούς του, τόν άποσπούσε από τή φυσική του πελατεία²⁾, σπάζοντας όλους του τούς κοινωνικούς δεσμούς.» Υστερα, τόν έπαιρνε, έτσι άπομονωμένο, άπογυμνωμένο και dérayaté, και τόν πέταγε σε μιάν άλλη μεριά, όσο γινόταν πιό άπομακρυσμένη άπ' αυτήν πού τόν ανάγκαζε νά εγκαταλείψει. Τοϋδινε ένα άλλο κτήμα, πάνω στο όποιο δεν είχε ούτε πλήρη κληρονομικά δικαιώματα, ούτε πλήρη ίδιοκτησία, ύποχρεώνοντάς τον νά μπει στην ύπηρεσία του κράτους και ν' αναλάβει τή συλλογή των φόρων (για τήν όποία ήταν προσωπικά ύπεύθυνος). Νά τόν μετατρέψει έτσι σ' έναν άνθρωπο, έντελώς καινούργιο, χωρίς παρελθόν, χωρίς κανένα κοινωνικό σήριγμα και έντελώς άνυπεράσπιστο άπέναντι στο κράτος: αυτό ήταν ή κρυφή οικονομία του συστήματος»³⁾.

Χωρίς νά τό ξαίρει, ό Ίβάν πραγματοποιούσε μιá από τίς πιό περίφημες συνταγές του συγχρόνου του Μακιαβέλλι:

«Αν ό πολιτικός ήγέτης έχει σκοπό νά επιφέρει άπλώς δρισμένες μεταρρυθμίσεις στην όργάνωση μιáς ελεύθερης Πολιτείας, όφείλει νά διατηρήσει κάποια τουλάχιστον σιιά από τίς παλαιές της μορφές (...). Αútός όμως πού επιδιώκει αυτή τήν άπόλυτη έξουσία πού οι Άρχαίοι τήν όνόμαζαν τυραννία, όφείλει, τουναντίον, νά εξαλείψει όλους τούς παλαιούς θεσμούς. Έφ' όσον ή ήγεμονία του είναι καινούργια, δια πρέπει νά γίνουν καινούργια σάν κι αυτήν. Θά επιβάλει λοιπόν καινούργιους θεσμούς, καινούργιες άρχές, καινούργιες όνομασίες. Πρώτνπό του πρέπει νάναί ό βασιλιάς Δαυίδ πού esurientes implevit bonis et divites dimisit inanes: πού τούς πλούσιους τούς έκανε φτωχούς και τούς φτωχούς πλούσιους. Τίποτε δεν πρέπει ν' άφήσει άθικτο κι' όλοι πρέπει νά άναγνωρίζουν ότι μοναδική πηγή κάθε αξιώματος, κάθε βαθμού, κάθε τιμής και κάθε πλούτου είναι ή άποκλειστική θέληση του κατακτητή τής έξουσίας⁴⁾».

Παρ' όλη τή φαινομενική της «ρεαλιστικότητα», ή προτροπή αυτή του Μακιαβέλλι άποδείχτηκε, στή Δύση τουλάχιστον, άρκετά άνεδαφική — άν όχι καθαρά όυτοπική: άκόμα και τά πιό δεσποτικά άπολυταρχικά καθεστώτα όχι μόνο δεν χρειάστηκαν νά έφαρμόσουν αυτή τήν πολιτική τής tabula rasa, αλλά τουναντίον σεβάστηκαν και προστάτευσαν τήν άστική κοινωνία ταυτίζοντας τή δύναμη του κράτους με τόν πλούτο των ύπηκόων του.

Τό αντίθετο γίνθηκε στή Ρωσία πού—άπό τήν εποχή του Ίβάν μέχρι

1) Η περίπτωση είναι ιδιαίτερα ένδιαφέρουσα γιατί πρόκειται για τό αρχαιότερο στρώμα τής ρωσικής άριστοκρατίας: πρόκειται δηλαδή για όσους από τούς άπογόνους του Ρούρικ και του Γκεντιμίμ μόπορσαν νά έπιζήσουν άπό τήν τρομοκρατία τής Όπριτσίνια.

2) «Πελατεία» με τή φεουδαρχική έννοια τής λέξης.

3) Κ. Waliszewski: Les Origines de la Russie contemporaine. Ivan le Terrible, βη έκδ. 1904, σελ. 327.

4) Μακιαβέλλι: Γύρω από τήν Πρώτη δεκάδα του Τίτου - Λιβίου. Βιβλ. Ι, Κεφ. XXV. "Απαντα (έκδ. Πλέιαδε), σελ. 441.

τὴν ἐποχὴ τοῦ Στάλιν— δὲν ὑπῆρξε ἀξίωμα, τιμὴ καὶ πλοῦτος ποῦ νὰ μὴν προέρχεται ἀπὸ τὴν αὐθαίρετη καὶ ἀνεξέλεγκτη θέληση τοῦ Κράτους. Ἡ φράση ποῦ εἰπώθηκε στὸν Ἰβάν τὸν Τρομερὸ τὴν ἐποχὴ ποῦ ἡ ἱσοπεδωτικὴ του πολιτικὴ εἶχε πάρει τὴν πιὸ παροξυστικὴ τρομοκρατικὴ μορφή: **«Εἶσαι σὰν τὸ Θεὸ τὸν μεγάλο τὸν κάνεις μικρό, καὶ τὸν μικρὸ μεγάλο»**(¹), δεσπάζει σὰν ἓνα πανίσχυρο μοτίβο ὅλες τὶς «μεγάλες στροφές» τῆς ρωσικῆς ἱστορίας, ὅλες τὶς ἐποχές δηλαδὴ ὅπου τὸ κράτος ἔκανε ἓνα νέο ἄλμα πρὸς τὰ μπρός «ἐκκαθαρίζοντας» σ' ἓνα λουτρό αἵματος ὅλες τὶς κατεστημένες τάξεις, ἀνεβάζοντας ἓνα πλῆθος «νέων ἀνδρῶν» στὴν ἐξουσία καὶ ὑποτάζοντας τὶς παραγωγικὲς τάξεις στὴν αὐθαίρεσιὰ τῶν ὀργάνων του.

Μιά τέτοια «θεϊκὴ» παντοδυναμία δὲν ἄφησε ἀσυγκίνητες τὶς μάζες,—ἀκόμα καὶ τὰ ἴδια τῆς τὰ θύματα: ὁ Κ. Βαλισέφσκι ἀναφέρει τὴν περίπτωση ἑνὸς μπογιάρου ποῦ, καταδικασμένος ἀπὸ τὸν Ἰβάν στὸ φοβερὸ μαρτύριο τοῦ παλουκώματος, προσευχόταν ὥσπου νὰ ξεψυχήσει, ζητώντας ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ προστατεύει τὸν Τσάρο(²)!

Στὴν ὑποδούλωση τῶν ἀγροτῶν στὴ νέα τάξη τῶν ὑπηρετῶν τοῦ κράτους ἀντιστοιχεῖ καὶ ἡ ὑποδούλωση αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ἄρχουσας τάξης στὸ κράτος. **Πολιτικὰ ἀνύπαρκτη, ἀνήμπορη ν' ἀνισταθεῖ στὴν κρατικὴ αὐθαίρεσιὰ, ἡ ἰθύνουσα μειοψηφία εἶναι περισσότερο ἓνας κοινω- τοῦ ὄρου.** Ἡ ἐπίγνωση, ὅτι τὰ προνόμια αὐτὰ μπορεῖ νὰ χαθοῦν μὲ τὸν ἴδιο αὐθαίρετο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀποκτήθηκαν, ἐμπόδιζε τὰ μέλη τῆς ἰθύνουσας τάξης ν' ἀποκτήσουν αὐτὴ τὴν προσωπικὴ ἀκεραιότη- τητα καὶ ἀνεξαρτησία, τὴν οἰκογενειακὴ ἀλληλεγγύη καὶ τὸ esprit de corps, ποῦ χωρὶς αὐτὰ καμιὰ ἀνθρώπινη ὁμάδα δὲν μπορεῖ νὰ παγιωθεῖ, ν' ἀποκτήσει παράδοση καὶ ν' ἀναλάβει μιὰ ὁποιαδήποτε ὑπεύθυνη πρωτοβουλία: ὅταν ξέρεις ὅτι τὰ προνόμιά σου τὰ κέρδισες στὴν τύχη καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ προσωπικά σου χαρίσματα, ἀπὸ τὴν προσωπικὴ σου παιδεῖα καὶ ἐργασία, κι' ὅταν ἐπὶ πλέον ξαίρεις ὅτι τῆς θέσης σου μπορεῖ νὰ τὴν πάρει ὁ ὁποιοσδήποτε ἄλλος ποῦ τὸ κράτος θὰ τὸν ξεχωρίσει μὲς ἀπὸ τὴν ἀνώνυμη καὶ ἱσοπεδωμένη μάζα, τότε πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ σκεφτεῖς νὰ ἀνισταθεῖς σ' ἓνα κράτος ποῦ ὅπως, ἀπὸ μικρὸ σ' ἔκανε μεγάλο ἔτσι καὶ ἀπὸ μεγάλο μπορεῖ νὰ σὲ κάνει μικρό(³)!

1) Κ. Waliszewski, σελ. 333.

2) Κ. Waliszewski: "Εὐθ. ἀν. σελ. 361.

3) Ὅτι τὰ πράγματα δὲν ἔχουν πολὺ ἀλλάξει ἀπὸ τότε ὡς σήμερα, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς τόσο χαρακτηριστικὲς ἀπειλές ποῦ ἐκτοξεύει ἡ σοβιετικὴ κυβέρνησις ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν κατὰ τῶν φοιτητῶν ποῦ, ἐνῶ ἀνήκουν στὴν ὁμάδα τῶν προνομιοῦχων, ἀποτελοῦν τὴ μόνη κοινωνικὴ κατηγορία ποῦ δείχνει ἓνα ὀρι- σμένο κριτικὸ πνεῦμα καὶ μιὰ ὀρισμένη «ἀντιπολιτευτικὴ» στάση. Ὅταν ἡ κυβέρνησις ὁρίσῃ ὅτι πολλοὶ ἄλλοι μποροῦν νὰ πάρουν τὴ θέσιν τους, δὲν κάνει παρά νὰ συνεχίζει μιὰ μακράωνη παράδοση τῆς τσαρικῆς ἀπολυταρχίας...

«Ακόμα και στην κορυφή της νέας ιεραρχίας, το αίσθημα της αλληλεγγύης, κληρονομιά των παλαιών άριστοκρατικών συγγενειών ή προίον της νέας κοινότητας των αξιωμάτων και των λειτουργιών, αλλοιώνεται διαρκώς και εξαφανίζεται μες στη διαρκή ή αυθαιρεσία και τη διαρκή κίνηση που ανατρέπουν όλες τις καθιερωμένες καταστάσεις. Οι κάθε λογής στρατολογημένοι «ύπηρέτες του κράτους» μπορούν από στιγμή σε στιγμή να βρεθούν από την τελευταία στην πρώτη ή από την πρώτη στην τελευταία βαθμίδα της ιεραρχίας, έτσι που ο τελευταίος πληβείος μπορεί από τη μια μέρα στην άλλη να εξομοιωθεί με τον πιο διακεκριμένο μογιαζό. Χαμένοι μες στο πλήθος των parvenus, άνικανοί να συνδεθούν μαζί τους μ' ένα οποιοδήποτε δεσμό αίματος, παράδοσης ή ακόμα και συμφέροντος, οι απόγονοι του Ρούρικ κατάτησαν να χάσουν, αν όχι την ανάμνηση και την υπερφάνεια της καταγωγής τους, πάντως τη δύναμη ν' άμυνθούν, ν' αξιοποιήσουν και ν' ανυψώσουν τα νέα αξιώματα που υποχρεώνονταν να τα μοιράζουν με τέτοιους εύτελεις συντρόφους» (1).

Ο αυτός συγγραφέας δίνει μια γενική εικόνα των ιδιόμορφων σχέσεων ύποτελειας που συνδέουν τη ρωσική άρχουσα τάξη με την άπολυταρχία, που δεν έχει χάσει τίποτε από την έπικαιρότητά της: «Έτσι η θεληματική παραίτηση διαδέχεται τον καταναγκαστικό ξεπεσμό. Αφού πρώτα έγινε αντικείμενο της πιο βίαιης μεταχείρισης, αυτή η κοινορτοποιημένη άριστοκρατία υποτάχτηκε και παραδόθηκε οικειοθελώς στη θριαμβεύουσα άπολυταρχία, δικαιώνοντας, σταθεροποιώντας και κάνοντας μάλιστα άναγκαία την ύπαρξη μιας άπολυταρχικής εξουσίας Ικανής να την έκμεταλλευθεί και να τη χρησιμοποιήσει σαν ένα πειθήνιο όργανο της κρατικής πολιτικής».

Δέν είναι λοιπόν ν' άπορεί κανείς που αυτή η κοινορτοποιημένη άριστοκρατία δεν μπόρεσε ποτέ να σκεφτεί να ζητήσει μια οποιαδήποτε πολιτική άυτονομία άπέναντι στο κράτος. Αντίθετα, δεν ξέχασε ποτέ ότι τα ύπέρογκα προνόμια που είχε άποκτήσει, τα χρωστούσε άποκλειστικά και μόνο στο κράτος, στο όποιο πρόσφερε εις άντάλλαγμα όχι τόσο τις ύπηρεσίες της, όσο τις ίδιες της τις έλευθερίες και τα πιο στοιχειώδη της δικαιώματα.

Τό κράτος οίκοδομοόσε τη δύναμη και την ύπόστασή του ύποδουλώνοντας όλη την κοινωνία. Κι' ή μόνη έλπίδα αυτής της κοινωνίας ήταν ότι τό ίδιο τό κράτος, που της είχε άφαιρέσει όλες της τις έλευθερίες, έπρόκειτο να της τις άποδώσει σιγά - σιγά στο μέτρο που θα έξασφαλιζόταν από τον «έξωτερικό κίνδυνο» και από τό «έσωτερικό χάος». Στο σημείο αυτό, ή θεωρία που διατύπωσε ό Τσιτσέριν στίς παραμονές της άπελευθέρωσης των δουλοπαροίκων (1861) μπορεί να θεωρηθεί σαν μια ιστορική είσαγωγή και θεμελίωση των πολύ μετριοπαθέστερων άπόψεων που διατυπώθηκαν στο 20ό Συνέδριο του μπολσεβικικού κόμματος, τό συνέδριο της λεγόμενης «άποσταλινοποίησης», που όρθότερο θα ήταν να όνομαζόταν συνέδριο της «άπομπολσεβικοποίησης» (2). Ο Τσιτσέριν άναφέρεται στην ύποδούλωση της ρωσικής κοινωνίας, και γράφει :

1) K. Waliszewski : ένθ. άν. σελ. 21.

2) Η «κατάλυση της προσωπολατρίας» είναι ένας εύφημισμός που καλύπτει την καθεστωτική κρίση που δημιουργεί ή άναχρονιστική έπιβίωση του όλο-

«Τὸ κράτος δὲν ἔκανε ἐξαίρεση γιὰ κανένα· ἀπαιτοῦσε ἀπ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις νὰ προσφέρουν, ἀνάλογα μὲ τὰ μέσα τους, τὶς ἀναγκαῖες ὑπηρεσίες γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ρωσίας. Αὐτὸ τὸ σύστημα τῶν ἀγγαρειῶν, ποὺ βρίσκεται στὴ βάση τῶν θεσμῶν αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, διήρκεσε μέχρι τὴν ἐποχὴ τῆς Αἰκατερίνης.» Ὅταν δμως τὸ Κράτος ἀναπτύχθηκε καὶ δυνάμωσε σ' ἓνα βαθμὸ ποὺ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ δρᾷ μὲ ἄλλα μέσα, ἔπαψε νὰ ἔχει ἀνάγκη ἀπ' αὐτὴ τὴ σκληρὴ ὑπηρεσία.

Ἴδου τώρα πῶς παρουσιάζεται ἡ διαδικασία τῆς βαθμιαίας ἀπελευθέρωσης τῶν τάξεων ποὺ ἡ ἀπολυταρχία τὶς εἶχε ὑποδουλώσει ὅλες μαζύ:

«Υπὸ τὸν Πέτρο τὸν 3ο καὶ τὴ Μ. Αἰκατερίνη, ἡ ἀριστοκρατία ἀπὸ τὴν ἀπόλυση τῶν κρατικῶν τῆς καθήκοντα. Μὲ τὴ Χάρτα τοῦ 1785 ἀπόκτησε διάφορα δικαιώματα καὶ προνόμια, σὰν ἀνώτατη τάξη τοῦ κράτους· ἀπόκτησε ἔτσι τὴν πλήρη ἰδιοκτησία πάνω στὰ κτήματα ποὺ ἔρχικα τῆς εἶχαν δοθεῖ προσωρινά, ἀπλῶς καὶ μόνο γιὰ τὴ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας τῆς. Αὐτὸ ἦταν ἡ ἀνταμοιβὴ τῆς γιὰ τὶς μακροχρόνους ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφερε στὴν πατρίδα (sic).

Ἡ ἀστική τάξη πῆρε κι' αὐτὴ τὴ χάριτα τῆς, ἀπὸ τὴν ἀπόλυση τῶν διαφορῶν καταναγκαστικῶν εἰσφορῶν καὶ ὑπηρεσιῶν κι' ἀπόκτησε ὀρισμένες ἐλευθερίες καὶ ὀρισμένα προνόμια. Δὲν ἔμεναν πιά παραὸ ἄγρότες ποὺ, ἐξομοιωμένοι μὲ τοὺς δουλοπαροίκους, ἐπιτελοῦσαν ὡς τὰ τώρα τὸ ἰσόβιο ἔργο τῆς ἐξυπηρέτησης τῶν μεγαλογαϊοκτημόνων καὶ τοῦ κράτους. Σήμερα, στᾶει κι' ὁ τελευταῖος αὐτῶν καταναγκαστικῶν δεσμός: οἱ προαιώνιες καταναγκαστικῶν εἰσφορῶν τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ πρόκειται νὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ ἐλεύθερα ἀνελημμένους ὑποχρεώσεις. Ὁλοκληρώνεται πιά τελειωτικὰ τὸ ἔργο ποὺ ἀνέλαβε τὸ κράτος στὸν 18ο αἰῶνα, καὶ μιὰ νέα ἐποχὴ ἀρχίζει γιὰ τὴ Ρωσία» (1).

Ἡ εἰδυλλιακὴ αὐτὴ εἰκόνα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ «μαρξισμοῦ», ἂν παραβληθεῖ μὲ τὶς ὑποκριτικὲς φλυαρίες ποὺ γεμίζουν τὰ πρακτικὰ τοῦ 20οῦ συνεδρίου, ὅπου ὁ Χρυσιστῶφ χρησιμοποίησε τὰ ἴδια ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ δεῖξει ὅτι ἡ ἀποσάβηση τοῦ κινδύνου τῆς «καπιταλιστικῆς περικύκλωσης» καὶ ἡ στερέωση τῆς ἐσωτερικῆς τάξης (ἡ «ἐκκαθάριση» τῶν... αἰρετικῶν καὶ τῶν «ξένων πρακτόρων»), ποὺ ἀποτελοῦσαν ὡς τὰ τώρα τὴν ἱστορικὴ δικαίωση τοῦ σταλινικοῦ δεσποτισμοῦ, κάνουν στὸ ἐξῆς ἐφικτὴ τὴν «ἀπελευθέρωση» τῆς ἄρχουσας τάξης. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ «σοσιαλιστῆς» Χρυσιστῶφ ἀπευθύνεται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στοὺς προνομιοῦχους (2), ἐνῶ ὁ Τσιτσέριν θεωροῦσε καθήκον του νὰ περιλάβει καὶ τὴν κατώτερη τάξη στὸν κατὰ-λογο τῶν «εὐεργετηθέντων» ἀπὸ τὸ τσαρικό κράτος...

Δημιουργημὰ τῆς ἀπολυταρχίας, ἡ ἀριστοκρατία δὲν μπόρεσε λοιπὸν νὰ δεῖξει τὴν παραμικρὴ διάθεση ἀντίστασης κατὰ τῆς τσαρικῆς αὐθαι-

κληρωτικοῦ καθεστώτος καὶ ἡ ὀλοκληρωτικὴ κυριαρχία ποὺ ἀσκεῖ τὸ ἱστορικὸ ξεπερασμένο μπολσεβικικὸ κόμμα πάνω σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ ἔχει φτάσει σὲ μιὰ βαθμίδα οἰκονομικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης ποὺ τῆς ἐπιτρέπει νὰ ἔχει ὀλοένα καὶ λιγότερο ἀνάγκη τῆς ἀσφυκτικῆς του «κηδεμονίας».

1) E. v. Noack. Ἐνθ. ἀν.

2) Ὡς γνωστὸν, τὰ φιλαγορικὰ μέτρα (κατάργηση τῶν καταναγκαστικῶν εἰσφορῶν τῶν κολχόζ κτλ.) δὲν ὀφείλονται σὲ καμιά πρωτοβουλία τοῦ 20οῦ συνεδρίου· ἐκφράζουν μᾶλλον τὴν πάλιν κατὰ τῆς («δεξιᾶς»; «ἀριστερῆς»;) «σταλινικῆς» φράξις... Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ παράπονα τῶν ἐπισήμων ποὺ διαμαρτύρονται γιὰ τὴν «ἀπάθεια» τῶν βιομηχανικῶν ἐργατῶν, ποὺ ἐλάχιστο μέρος πῆραν στὶς δημῶσιες αὐτῆς ἀναγκαῖες ἐργασίες καὶ τὴν ἐπιβίωσίν τους σὲ ἕνα ἀπολυταρχικὸ καθεστὸς.

ρεσίας' τὸ μόνο ποὺ ἔκανε, ἦταν νὰ ἀπολαμβάνει τὰ ὀλοένα καὶ πιὸ ὑπέρογκα προνόμιά της, περιμένοντας τὴν ὥρα ποὺ τὸ κράτος θὰ θεωροῦσε ἑαυτὸ ἄρκετὰ ἰσχυρὸ, ὥστε νὰ τῆς παραχωρήσει ἓνα μέρος τουλάχιστον ἀπὸ τὰ δικαιώματα ποὺ τῆς εἶχε ἀφαιρέσει.

Ἐρωτᾶται τώρα τί στάση τήρησε καὶ τί ρόλο μπόρεσε νὰ παίξει ἡ τάξη ποῦ, στὴ δύση τουλάχιστον, συνέδεσε τὴν τύχη της μὲ τὴ νίκη τοῦ φιλελευθερισμοῦ : ἡ ἀστική τάξη :

37. Ἡ ἀστική τάξη : ἓνα θνησιμογενὲς *Tiers - État*

Εἶδαμε πρωτότερα τίς καταστροφικὲς συνέπειες ποὺ εἶχε ἡ πολιτικὴ τῆς ἀπολυταρχίας πάνω στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Ἡ «ἐξευρωπαϊστικὴ» πολιτικὴ τοῦ Μ. Πέτρου πρόσθεσε ἓνα δεῦτερο κεφάλαιο στὴν «ἐκτρωματικὴ» (ὅπως θάλεγε ὁ Τουνβее) ἱστορία τῆς ρωσικῆς ἀστικῆς τάξης.

Μεγάλος θαυμαστὴς τῆς φιλόπονης καὶ προοδευτικῆς Ὀλλανδίας (ὅπου εἶχε ἐργαστεῖ ὡς μαραγκὸς στὰ ναυπηγεῖα), ὁ Μ. Πέτρος θέλησε νὰ μεταφυτεύσει τὴ μοντέρνα βιομηχανία στὴν ὡς τὰ τότε ἀποκλειστικὰ ἀγροτικὴ Ρωσία. *Καὶ πάλι ὁ σκοπὸς του ἦταν ν'αὐξήσει πολὺ περισσότερο τὴ δύναμη τοῦ κράτους παρὰ τὸν πλοῦτο τῶν ὑπηκόων του.* Καὶ τότε, ὅπως καὶ σήμερα, οἱ *στρατιωτικοὶ λόγοι* ἐπαιξαν ἓνα ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἀξιοποίηση τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πόρων τῆς χώρας. Σ' αὐτοὺς τοὺς λόγους π. χ. ὀφείλεται ἡ ἀξιοποίηση τῶν Οὐραλίων ἀπὸ τοὺς Τσάρους τοῦ 18ου αἰῶνα, ποὺ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ κάνει τὴ Ρωσία πρώτη μεταλλουργικὴ δύναμη τῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν μακρόχρονων πολέμων κατὰ τοῦ Καρόλου ΙΒ', ὁ Μ. Πέτρος ἀναμετρήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τίς δυσχέρειες ποὺ ἔθετε ἡ τραγικὴ φτώχεια σὲ σίδηρο τοῦ ρωσικοῦ ὑπεδάφους : μετὰ τὴ μάχη τῆς Νάρβας, ὅπου τὰ κανόνια του βρέθηκαν χωρὶς ὀβίδες, ὁ Μ. Πέτρος ἔστρεψε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν προσοχὴ του πρὸς τὸν ὀρυκτὸ πλοῦτο τῶν Οὐραλίων καί, παρ' ὅλες τίς ἀνυπερβλητὲς δυσκολίες ποὺ δημιουργοῦσαν οἱ κλιματολογικὲς συνθήκες, ἡ ἔλλειψη ὀδικοῦ δικτύου καὶ μεταφορικῶν μέσων, ἀποφάσισε νὰ τὸν ἀξιοποιήσει χρησιμοποιώντας ταυτόχρονα τὰ ἰδιωτικὰ κεφάλαια καὶ τὸν κρατικὸ καταναγκασμὸ κι' ἐπιδεινώνοντας τὴ δουλοπαροικία (!) ...

Ἡ κτίση τοῦ Πέτρογκραντ κυριολεκτικὰ πάνω στὰ κόκκαλα τῶν ἐπιστρατευμένων δουλοπαροίκων, ποὺ ἀποδεκατίστηκαν ἀπὸ τὴν ἐξάντληση, τὸ κρῦο, καὶ τοὺς ἐλώδεις πυρετοὺς ..., μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἓνα σύμβολο τῆς μοίρας τῆς ἀστικῆς τάξης στὴ Ρωσία. Γιατί, πραγματικά, ἡ Ἁγία - Πετρούπολη, τὸ κυριότερο ἀστικὸ κέντρο τῆς προμπολσεβικικῆς Ρωσίας, ὑπῆρξε ἡ μόνη πόλη τῆς νεώτερης ἱστορίας, ποὺ φτιάχτηκε ὄχι ἀπὸ τοὺς κατοίκους της (ὅπως εἶναι ὁ κανὼν στὴ Δύση) ἀλλ' ἀπὸ τὸ ἀπολυταρχικὸ κράτος (ὅπως γίνεται συχνὰ στὴν Ἀνατολή). Ἔτσι, ἡ ἀστικὴ τάξη ὑπῆρξε πολὺ περισσότερο ἓνα τεχνητὸ κατασκευάσμα τῆς

1) Βλ. σχετικὰ Roger Portal : *L' Oural au dix - huitième siècle*, 1954.

ἀπολυταρχίας, πού δέν μπόρεσε ποτέ νά πιάσει ρίζες μέσ στή ρωσική κοινωνία, παρά ἕνα αὐθόρμητο προϊόν τῆς κοινωνικῆς αὐτενέργειας, ἱκανό ν' ἀναλάβει ἕναν ὁποιοδήποτε ἱστορικό ρόλο, ἀνάλογο μ' αὐτόν πού ἔπαιξε στή δύση τὸ *Tiers - Etat*, τόσο στό οἰκονομικό ὅσο καί στό πολιτικό πεδίο.

Ἐδῶ π. χ. δέν θά βροῦμε κανένα ἴχνος αὐτῆς τῆς ἀπαιτήσης τῆς πρόοδου καί τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, πού διακρίνει τόσο χαρακτηριστικά τὴν τάξη τῶν μοντέρνων ἐπιχειρηματιῶν ἀπ' ὅλες τὶς ἄρχουσες τάξεις τοῦ παρελθόντος, καί πού ὁ Μάρξ τὴν ἀνήγαγε μὲ τὸν πιὸ ἄκριτο καί δογματικό τρόπο σέ «κινητήρια δύναμη» τῆς ὅλης «παγκόσμιας ἱστορίας»!

Αὐτὸ τὸ αἶτημα τῆς οἰκονομικῆς πρόοδου, πού ὁ κόσμος πού δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν μοντέρνο καπιταλισμὸ τὸ θεωρεῖ γιὰ «σύμφυτο» στὴν ἀνθρώπινη «φύση», εἶναι κάτι τὸ ἄγνωστο στὸν προκαπιταλιστικό ἄνθρωπο. Αὐτὸ πού τὸν ἔκανε νά μένει ξένος πρὸς τὶς ἀξίες τοῦ οἰκονομικοῦ ἀκτιβισμοῦ, εἶναι πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία ἢ τὴ σχετική ἀνεπάρκεια τῆς τεχνολογικῆς πρόοδου, ἢ τραντισιοναλιστικῆ - μισο-νεϊστική του νοοτροπία καί ἢ ἀνικανότητά του νά συλλάβει ἢ νά ἀναγνωρίσει μιὰ οὐσιαστικὴ ἀξία στὴν ἰδέα τῆς ἐντατικοποίησης τῆς παραγωγικῆς του δραστηριότητας.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ *ἡ ἄκρα βραδύτης τοῦ ρυθμοῦ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος* στὶς προκαπιταλιστικὲς κοινωνίες. Ἡ ἔλλειψη κάθε ἀληθινῆς ἀγάπης γιὰ τὴν παραγωγικὴ ἐργασία σὰν τέτοια καταφαίνεται π. χ. ἀπὸ τὸν ἐξαιρετικὰ μεγάλο ἀριθμὸ τῶν ἑορτασίων ἡμερῶν: στὴ Ρώμη, οἱ μέρες ἀργίας πού ἦταν 66 τὸ χρόνο τὸν καιρὸ τοῦ Αὐγούστου ἔγιναν 135 ἐπὶ Ἀντωνίνων καί 175 στὸν 4ο αἰῶνα(!) Σ' ὅλες τὶς *θεοκρατικὲς* ἐποχές, μπορεῖ κανεὶς νά μετρήσει τὴν αὐξηση τῆς δυνάμεις τοῦ κλήρου μὲ βάση τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἡμερολογίου. Ἔτσι π. χ. στὴν ἐποχὴ τοῦ Ραμσῆ Γ', δηλαδή στὸ ἀπόγειο τῆς οἰκονομικο - πολιτικῆς δυνάμεις τοῦ αἰγυπτιακοῦ κλήρου, τὸ Ἱερατεῖο εἰσήγαγε ἕνα νέο ἑορτολόγιο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο μιὰ μέρα στὶς τρεῖς ἦταν μέρα ἀργίας—πράγμα πού, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Alexandre Moret, εἶχε ὡς κύρια συνέπεια τὴν ἐμφάνιση μιᾶς γενικῆς *«παραλυσίας καὶ ὀκνηρίας σ' ὄλους τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης»* (2)! Ἄλλ' αὐτῆ ἢ «ὀκνηρία», δηλαδή ἢ ἀπουσία αὐτῆς τῆς παραγωγικῆς φρενίτιδος, πού χαρακτηρίζει τοὺς μοντέρνους καιροὺς, ἐξακολουθοῦσε νά ὑπάρχει ἕως τὴν αὐγὴ τοῦ μοντέρνου βιομηχανικοῦ καπιταλισμοῦ: κατὰ τὰ στοιχεῖα πού δίνει ὁ Sombart(3), στὰ ὄρυχεῖα τῆς Βαυαρίας, μιὰ μέρα ἢ δυὸ μέρες στὶς τρεῖς ἦταν μέρες ἀργίας ἀκόμα μέχρι τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνα.

1) βλ. Samuel Dill: *Roman Society from Nero to M. Aurelius* (1904. νέα ἔκδοσις Ν. Υ. 1956) σελ. 234.

2) A. Moret: *Histoire de l' Orient* (P.U.F., 1936) II, 190.

3) Werner Sombart: *Der Bourgeois* (γαλλ. μετ. 1926) σελ. 260.

Εύκολα καταλαβαίνει κανείς γιατί ο Μάρξ έλεγε για την άστική τάξη ότι «*έδειξε για πρώτη φορά στην Ιστορία τι πραγματικά μπορεί να κάνει η δραστηριότητα του ανθρώπου*» (1). Με άλλους λόγους, ή ανθρώπινη δραστηριότητα, που ξοδευόταν ως τότε σε έργα μη παραγωγικά, όπως π.χ. ή ανέγερση κολοσσιαίων ναών, ανάκτορων, κάστρων κτλ., βρήκε χάρη στη μοντέρνα άστική τάξη τη «φυσική» της διέξοδο μέσα στην παραγωγική εργασία, ιδίως τη βιομηχανική, που ο Μάρξ τη θεωρεί σαν την ύψιστη μορφή της ανθρώπινης πραγματοποίησης.

Το πρόβλημα που έθεσε ο Max Weber για το πώς και γιατί αναθεωρήθηκε ή παραδεδομένη υποτιμητική αντίληψη για την εργασία κι' επιβλήθηκε και διαδόθηκε ή (κατά τον Weber προτεσταντική) ιδέα που σχημάτισε ή νεώτερη εποχή για την εργασία σαν έγκόσμια αποστολή του ανθρώπου, δέν φαίνεται να άπασχόλησε ιδιαίτερα τον Μάρξ. Άπλως Hegel, για το ότι «*άναγνώρισαν ότι ή εργασία άποτελεί την ούσία του ανθρώπου*» (2). Ο Μάρξ κάνει πέρα ως πέρα δική του αυτή την αντίληψη, κι' άν καινοτομεί, καινοτομεί άπλως και μόνο στο μέτρο που την άπολυτοποιεί ζευγαρώνοντας την «κριτική της πολιτικής οίκονομίας» με την κριτική της «όλης ιδεολογίας». Η μεγάλη άξια του Smith συνίσταται στο ότι στο έργο του, «*ο πλούτος έπαψε να παριστάνει μιá αντικειμενικότητα έξωτερική προς τον άνθρωπο και κενή άπό πνευματικό περιεχόμενο*» (3) : ο ύλικός πλούτος άποκτάει τώρα μιá καιρία ούσιαστική σημασία άπό την άποψη ότι άνάγεται στην «*υποκειμενική του ούσία : την εργασία*». Έτσι ο Μάρξ παραλληλίζει τον Smith με το Λούθηρο : οι δύο αυτοί «μεταρρυθμιστές» παριστάνουν δύο πλευρές ή μάλλον δύο στάδια αυτής της προϊούσας *έσωτερίκευσης των άξιων*, που άποτελεί την κατευθυντήρια δύναμη της δυτικής ιστορίας, και που στον μέν Λούθηρο έμφανίζεται σαν μιá έσωτερίκευση των θρησκευτικών άξιων, ένω στον Smith παίρνει την κατά τον Μάρξ πολύ ούσιωδέστερη έννοια της έσωτερίκευσης των οίκονομικών άξιων. Ο Μάρξ υιοθετεί τις αντίληψεις του Smith με τούτη τη βαρυσήμαντη διαφορά : ή εργασία, που στον Adam Smith είναι άπλως και μόνο ή «υποκειμενική» ούσία της άτομικής ιδιοκτησίας, παίρνει στον Μάρξ την περιωπή ένός όντολογικού προσδιορισμού του ανθρώπου. Έτσι που, άν ο ίδρυτής του μαντζεστριανισμού τοποθετούσε όλες τις μη παραγωγικές δραστηριότητες του ανθρώπου στη σφαίρα των «faux frais» της παραγωγής, τονίζοντας τον άπό την καθαρά οίκονομική άποψη «παρασιτικό» τους χαρακτήρα, ο ίδρυτής του «ιστορικού ύλισμου» πήγε πολύ πιο μακριά, υποβιβάζοντας τις στην κλίμακα των άξιων και καταγγέλοντάς τις σαν «ιδεολογικές» και «άναληθείς».

1) Μάρξ : *Τό Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, Die Frühschriften σελ. 528.

2) Βλ. Nationalökonomie und Philosophie (έκδ. Kiepenheuer 1951) σελ. 170 - 1 και 243.

3) Αότ. σελ. 170 - 1 : «...äussere gedankenlose Gegenständlichkeit...».

Βέβαια, η κατοπινή του έπαφή με τὰ πράγματα, ιδίως με τὴ ζω-
τανή πείρα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἀνάγκασε τὸν Μάρξ νὰ μετριάσει
τὸν βιομηχανικό του φανατισμό· ἔτσι, στὸν τρίτο τόμο τοῦ **Κεφαλαίου**,
ὄχι μόνο παύει νὰ θεωρεῖ τὴν ἐργασία σὰν ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ
τῆς γῆς, ἀλλὰ δηλώνει σαφῶς ὅτι ἡ σφαῖρα τῆς παραγωγῆς θὰ δεσπόζε-
ται πάντοτε ἀπὸ τὴν «ἀνάγκη», ὅτι ἡ ἀληθινὴ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ
ἐλευθερία, θὰ πραγματοποιεῖται ἔξω ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῆς οἰκονομίας⁽¹⁾,
κι' ὅτι ἡ ἀληθινὴ πρόοδος τοῦ ἀνθρώπου θὰ φανεῖ στὸν περιορισμὸ τῶν
ἐργασίμων ὥρων. Δυστυχῶς, ὁ Μάρξ δὲν ἔθεσε κἀν τὸ ἐρώτημα μήπως
αὐτὴ ἡ αὐξηση τῶν ἐλευθέρων ὥρων τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι παρά μιά
(«διαλεκτικὴ» ἢ ὄχι) ἐπιστροφή στὴν «ὀκνηρία» τοῦ προκαπιταλιστικοῦ
κόσμου. Ἐπιπλέον, ὄλη του ἡ θεωρία δεσπόζεται ἀπὸ μιά τέτοια φει-
χολατρεία τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἀπὸ ἓνα τέ-
τοιο θαυμασμὸ γιὰ τὰ «θαύματα» ποὺ ἐπιτέλεσε ἡ ἀστικὴ τάξη, ὥστε
δὲν εἶναι ν' ἀποροῦμε ποὺ μεταμορφώθηκε σὲ ἰδεολογία μιᾶς τεχνοκρα-
τικῆς κἀστας ἀποφασισμένης «νὰ φτάσει καὶ νὰ ξεπεράσει τὸν καπιτα-
λισμὸ»—χρησιμοποιώντας τὰ πιὸ «ξεπερασμένα» μέσα ἐντατικῆς ἐκμετάλ-
λευσης τῆς ἐργασίας. Κι' ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι οἱ
ἰδεολογικοὶ τῆς ἐκπρόσωποι βρῆκαν τοῦτο τὸ ἀναπάντεχο ἐπιχείρημα
γιὰ νὰ καταγγείλουν τὸ «ὄπισο τοῦ λαοῦ»: «*ὄλες οἱ θρησκευτικὲς γιορ-
τὲς εἶναι ἐπιζήμιες στὴν ἐθνικὴ οἰκονομία. Ἡ θρησκεία ἀπαγορεύει νὰ
ἐργαζόμαστε στὶς ἐορτάσιμες ἡμέρες*»⁽²⁾!

Ἄν σκεφτοῦμε τὰ **καταναγκαστικὰ** μέσα ποὺ χρησιμοποίησε ἡ νέα
ψευδο-θρησκεία γιὰ νὰ κάνει τοὺς ἐργαζόμενους νὰ ἐργάζονται ὄσο γί-
νεται περισσότερο, ἀφαιρώντας τοὺς ταυτόχρονα ὄλα τὰ δικαιώματα
ποὺ εἶχαν κατακτήσει μέσα στὸ ἀncien régime..., θὰ καταλάβουμε τὸ
πόσο ἐξαιρετικὸ φαινόμενο ἦταν ἡ **αὐθόρμητη** ἐμφάνιση καὶ ἐξάπλωση
τοῦ καπιταλιστικοῦ πνεύματος στοὺς νεώτερους χρόνους.

Ὁ Max Weber καὶ ὁ Sombart ἔχουν δεῖξει ὅτι ὁ καπιταλιστὴς ἐπι-
χειρηματίας ἀποτελεῖ ἓνα τύπο ἀνθρώπου ἐντελῶς καινούργιο σχετικὰ
μὲ τοὺς προνομιοῦχους ὄλων ὡς τὰ τώρα τῶν γνωστῶν κοινωνιῶν.
Ἡ ἐμφάνισή του στὸ ἱστορικὸ προσκῆνιο προσέβαλε αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ θε-
μέλια τῆς ὀμαδικῆς ζωῆς καὶ ἐρχόταν σὲ μιά βίαιη ἀντίφαση μὲ τὸ τυ-
πικὰ προκαπιταλιστικὸ ἰδεῶδες μιᾶς κοινωνικῆς τάξης ἀσάλευτης, ἰσορ-
ροπημένης καὶ ἱεραρχημένης—ἰδεῶδες ποὺ ἡ θωμιστικὴ θεωρία ἀποτελεῖ
ἴσως τὴν κλασσικότερή του ἔκφραση. Ἄν, ὅπως λέει ὁ Sombart, ἡ ἐξά-
πλωση τοῦ καπιταλισμοῦ «*ἔβαζε καθημερινὰ τοὺς ἐξομολογητὲς μπρο-
στὰ σὲ προβλήματα ἐξαιρετικὰ δύσκολα*»⁽³⁾, αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ καπιταλι-

1) Das Kapital III, 873 · 4. Βλ. σχετικὰ *Τὰ θεμέλια τοῦ Μαρξισμοῦ* Α/2, σελ. 360 - 2.

2) Ἄρθρο τοῦ Σ. Κρουντιάκωφ στὸ σοβιετικὸ περιοδικὸ «Κομμουνιστ», Σεπ-
τέμβριος τοῦ 1954. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν Documentation française, Notes et ét.
doc., No 2097, 8-11-1955, σελ. 12.

3) Werner Sombart: Le Bourgeois σελ. 297.

σμός, ακόμα και στον 16ο αιώνα, βρισκόταν σε μία «παράνομη» κατάσταση σχετικά με τις αξίες της ζωντανής ακόμα μεσαιωνικής ηθικής. "Ετσι ο Tawney αναφέρει την περίπτωση των Ισπανών εμπόρων του Χρηματιστηρίου της Αμβέρσας που είχαν ζητήσει από τους θεολόγους της Σορβόνης να μάθουν αν και κατά πόσο οι οικονομικές τους δραστηριότητες συμβιβάζονταν με το κανονικό δίκαιο· κατά τον ίδιο τρόπο, οι Fugger, μία από τις μεγαλύτερες καπιταλιστικές επιχειρήσεις της εποχής, ζητούσαν τη γνώμη του Πανεπιστημίου της Βολογνα σχετικά με τη νομιμότητα των λιγότερο ή περισσότερο τοκογλυφικών τους δραστηριοτήτων (!) !

Η επανάσταση του 1917 βρήκε τη ρωσική τάξη σε μία ανάλογη ψυχολογική κατάσταση. "Όπως παρατηρεί ο Μπερντιάεφ :

«Ο μοσκοβίτης έμπορος, που πλούτιζε χρησιμοποιώντας μέσα όχι πάντοτε έντιμα, είχε ταυτόχρονα την τάση να θεωρεί τον εαυτό του ένοχο. Στις καλές του στιγμές, όταν τον φώτιζε ή πίστη, διειρευόταν ν' αλλάξει ζωή, να πάει στους διάφορους τόπους προσκυνημάτων, να γίνει μοναχός. Αύτός ο έμπορος ήταν ένα πολύ κακό στοιχείο για τη διαμόρφωση μιας δυτικού τύπου άστικής τάξης» (2).

Πραγματικά, αυτή η ιδεολογικά άπροσανατόλιστη και άρρωστη μπουρζουαζία δεν μπορούσε να παίζει το ρόλο του Tiers - Etat. Της έλειπε αυτό που χαρακτηρίζει κάθε ανερχόμενη τάξη, ή πίστη δηλαδή στον «άπόλυτο» χαρακτήρα της ίδιας της δραστηριότητας. "Αν, στον προκαπιταλιστικό κόσμο, αυτός ο ίδιος ο προσανατολισμός της παραγωγής υπάκουε κατά κανόνα σε έλατήρια που δεν μεταφράζονται πάντοτε στην καπιταλιστική γλώσσα του επιχειρηματικού πνεύματος και του οικονομικού λογισμού, και που εκφράζουν μάλιστα μία έντονη προτίμηση για μία μη παραγωγική χρήση του πλούτου, αυτό οφείλεται επίσης και στο ότι έλειπε από τον κόσμο αυτό μία θεολογία που να δίνει μία ίερη σημασία στην παραγωγική εργασία και να συνδέει την majorem dei gloriam με την έγκόσμια έπιτυχία του επιχειρηματία. ΕίΝαι γνωστές οι θεωρίες του Weber και του Tawney για τις «έκλεκτικές συγγένειες» που συνδέουν την καλβινιστική νοοτροπία και την καπιταλιστική ηθική. Κι' αυτός ο ίδιος ο Μάρξ δεν παρέλειψε να υπενθυμίσει τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη θρησκευτική έντολη του πουριτανισμού και τις σκοπιμότητες του οικονομικού άκτιβισμού. "Απ' αυτή την άποψη, ή κατηγορηματική προσταγή, που άποδίδει στον 'Ιεχωβά της πολιτικής οικονομίας: **«Συσσωρεύετε, συσσωρεύετε· αυτό είναι οι νόμοι και οι προφητές»** (3), άξιζει να παρθεί στα σοβαρά, τοσοῦτο μάλλον καθ' όσον εφαρμόστηκε με μία έντελως «πουριτανική» άυστηρότητα από τους ίδιους του τούς μαθητές, όταν βρέθηκαν στην άνάγκη να γίνουν κι' αυτοί έκβιομηχανιστές της οικονομίας και να εισαγάγουν το πνεῦμα της μοντέρνας έπιχειρήσης μέσα στους ντιστογιοεφστικούς χώρους της προκαπιταλιστικής

1) R. H. Tawney: Religion and the Rise of Capitalism (7η έκδ. 1955), σελ. 73.

2) Nicolas Berdiaev: Les Sources et le Sens du Communisme Russe (N.R.F. 1938) σελ. 198.

3) Marx: Das Kapital I, 624.

κοινωνίας «*Η ιδέα ότι η οικονομική πρόοδος αποτελεί ένα αυτοσκοπό*», παρατηρεί ο Tawney, επιβλήθηκε κατά μέγα μέρος χάρη στην «*πουριτανική αντίληψη κατά την οποία η εργασία και η επιχείρηση ταυτίζονται με τη θεία λειτουργία*» (1). Έτσι ο Tawney συγκρίνει την επίδραση του Καλβίνου πάνω στην αστική τάξη του 16ου αιώνα με την επίδραση που είχε ο Μάρξ πάνω στην εργατική τάξη του 19ου αιώνα : οι δύο αυτές τάξεις συνειδητοποίησαν την κοινωνική τους δύναμη και τον ιστορικό τους ρόλο με το ενδιάμεσο των αξιών και των συμβόλων που τους πρότειναν οι δύο αυτές ιδεολογίες. Πιο συγκεκριμένα, η καλβινιστική θεωρία του «προκαθορισμού», όπως και η μαρξιστική θεωρία της «ιστορικής αναγκαιότητας» του σοσιαλισμού αντιστοιχούν σ' αυτή την «*ανάγκη που αισθάνεται ο άνθρωπος να πιστέψει ότι οι κοσμικές δυνάμεις είναι με το μέρος του*» (2).

Κάθε ιδεολογία, παρατηρεί ο Tawney, μπορεί να έμπνεύσει και να έξυπηρετήσει κοινωνικές ομάδες και τάξεις που οι ιστορικές τους προθέσεις μπορεί να είναι έντελως διάφορες, αν όχι ριζικά αντίθετες. Κάθε ιδέα είναι δισημάντη, αν όχι πολυσημάντη : το αν θα πάρει τούτη ή εκείνη τη σημασία εξαρτάται από την *προοπτική* αυτού που θα την έρμηνεύσει και θα την οικειοποιηθεί. Έτσι «*ένας έντονος ατομικισμός, αλλά και ένας άσχημος χριστιανικός σοσιαλισμός μπορεί εξ ίσου να βγούν από τη θεωρία του Καλβίνου : το ποιος από τους δυο επρόκειτο να επικρατήσει, εξηρέται από τις διαφορές των πολιτικών συνθήκων και των κοινωνικών τάξεων*».

Αυτή η παρατήρηση είναι αξιοσημείωτα όρθη προκειμένου και για το μαρξισμό : ένας έξισωτικός και δημοκρατικός σοσιαλισμός, αλλά και ένας τεχνοκρατικός δεσποτισμός μπόρεσαν εξίσου να βγούν από τη μαρξιστική διδασκαλία : αν ο Καλβίνος υπήρξε ο Μάρξ της αστικής τάξης του 16ου αιώνα, ο Μάρξ υπήρξε ο Καλβίνος της ολοκληρωτικής τεχνοκρατικής γραφειοκρατίας του 20ου. Στην αρχή της ιστορικής της σταδιοδρομίας, η τάξη αυτή είχε την ίδια ένοχη συνείδηση με την γεννώμενη αστική τάξη : τις τύψεις της τις δυνάμωνε η ανάμνηση της προλεταριακής της καταγωγής και τις έτρεφε το γεγονός ότι βρισκόταν ακόμη κάτω από την επίδραση του εργατικού περιβάλλοντος από το οποίο μόλις άρχιζε να ξεχωρίζεται. Νά, όμως, που μιά τραγική μοίρα την έφερνε στην ανάγκη να εκμεταλλευθεί—και μάλιστα με τις μεθόδους του πρωτόγονου καπιταλισμού—αυτή την ίδια την τάξη από την οποία είχε προέλθει. Και δεν επρόκειτο πιά για την πολύ συζητήσιμη συμφιλίωση του κανονικού δικαίου με την πρακτική της τοκογλυφίας : επρόκειτο για τη ριζική αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα στην έξισωτική και φιλελεύθερη ιδεολογία, στην οποία κουτσά-στραβά έξακολουθούσε ακόμα να πιστεύει, και την καθ' ημερινή πραγματικότητα ενός καθεστώτος που επανέφερε στη ζωή όλα τα

1) R. H. Tawney : Ένθ' άν. σελ. 207.

2) R. H. Tawney : Ένθ' άν. σελ. 99.

«δργια» τῆς πρωτόγονης καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης. Εὐκόλα τότε καταλαβαίνει κανεὶς τὴν ἠθικὴ κρῖση ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ πρέπει νὰ πέρασαν αὐτοὶ οἱ νέοι ἡγέτες τῶν τσεχοσλοβακικῶν ἐπιχειρήσεων γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ *Πράβνια* τῆς Μπρατισλάβας τῆς 24 II-1951 μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «φαίνονται νὰ ντρέπονται γιὰ τοὺς ὑψηλοὺς μισθοὺς ποὺ παίρνουν οἱ ἐπίλεκτοι καὶ οἱ εἰδικευμένοι ἐργάτες»¹⁾. Αὐτοὶ οἱ νέοι προνομιούχοι, στοὺς ὁποίους τὸ κράτος ἀνέθετε τὴν «ἱστορικὴ ἀποστολὴ» νὰ κάνουν κι' αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους τὰ «θαύματα» ποὺ ὁ Μάρξ ἀπέδιδε στὴν ἀστικὴ τάξη, δὲν φαίνονταν ἀπολύτως ἱκανοποιημένοι βλέποντας νὰ γιγαντώνεται τὸ χάσμα ποὺ τοὺς χώριζε ἀπὸ τοὺς κοινούς θνητούς. "Οχι μόνο δὲν καταλάβαιναν ὅτι τὸ ὡς τὰ τότε ἅγιο καὶ ἱερὸ αἶτημα τῆς ἰσότητος ἔφερεν δῆθεν προσκόμματα στὴν «αὔξησιν τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας», ποὺ ἦταν ὁ νέος «ρεαλιστικὸς» θεὸς ποὺ τὸ δεσποτικὸν κράτος ἔβαζε στὴ θέση τοῦ παληοῦ, ἀπραγματοποίητου «πρὸς τὸ παρὸν» ἰδεώδους, ἀλλὰ καὶ *ἀπέφευγαν νὰ συζητήσουν πάνω στὸ θέμα αὐτό, ὑποχωρώντας μπρὸς στὶς κακοποιῆς ἐξισωτικὰς τάσεις τῶν καθυστερημένων στοιχείων*—καθυστερημένων στοιχείων, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα πρῶτιστα θὰ πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε τὴ μεγάλη μάζα τῆς τάξης ποὺ ὡς τὰ τότε ἔθεωρεῖτο ὡς ἡ κατ' ἐξοχίην «πρωτοπορευτικὴ» τάξη: τῆς ἐργατικῆς!

Αὐτὸ ποὺ ἐπέτρεψε στοὺς διαδόχους τῶν ντιστογιεφσκικῶν ἀστῶν τοῦ Μπερντιάεφ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ «παιδικὰ» τους «τραύματα» καὶ νὰ συμφιλιωθοῦν μὲ τὸν «ἱστορικὸν ρόλον» ποὺ τοὺς ἀνέθετε τὸ ὀλοκληρωτικὸν κράτος, δὲν ἦταν πιά ὁ καλβινισμὸς ἀλλὰ ὁ μαρξισμὸς, καὶ μάλιστα ὁ «ὀρθόδοξος μαρξισμὸς», μονοπωλημένος ἀπὸ ἓνα τρομοκρατικὸν κόμμα ἐμφορούμενο ἀπὸ τίς πιὸ ἀμετρες μεσσιανικὲς προσδοκίαι, καὶ μεταμορφωμένος σὲ μιὰ κυριολεκτικὰ φετιχιστικὴ λατρεία τῆς πάσει θυσία «ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων»...

Οἱ ὑπαινιγμοὶ αὐτοὶ ἀποσκοποῦν νὰ ὑπενθυμίσουν τίς πολὺ γνωστὲς δυσχέρειες ποὺ συναντᾷ ἡ ἐμφύτευση μιᾶς δυναμικῆς οἰκονομικῆς νοοτροπίας στὸν κόσμον τῆς προκαπιταλιστικῆς στασιμότητος. Κι' ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, περιττεῦει, νομίζω, νὰ ποῦμε τὸ πόσο ἔλειπε ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ρωσικῆς ἀστικῆς τάξης αὐτὸ ποὺ θὰ τὴν ἔκανε νὰ πιστεύει ὅτι ὁ αἰφνίδιος πλουτισμὸς τῆς στὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια τοῦ *ancien régime* μπόρουσε νὰ εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ πρόσκαιρη καὶ «ἀμαρτωλὴ» ὀλικὴ ἐπιτυχία. Ἡ ἰδέα, ὅτι τὸ τέλος τοῦ *ancien régime* ἐπρόκειτο νὰ σημάνει τὴν ὥρα τῆς πιὸ ριζικῆς ἐπανάστασης ποὺ ὄνειρεύτηκε ποτὲ ὁ ἄνθρωπος, εἶχε ριζώσει βαθειὰ μὲς στὸ ρωσικὸ πνεῦμα πολὺ προτοῦ ἡ ἀστικὴ τάξη ζητήσῃ νὰ τῆς βάλῃ τὴ δική της σφραγίδα. Ἡ ἀκτινοβολία αὐτῆς τῆς ἐπαναστατικῆς ἰδέας ἦταν τέτοια, ὥστε μπροστὰ τῆς τὸ περιωρισμένο, «ἀνθρώπινο - πολὺ ἀνθρώπινο» πρόγραμμα τῶν ἀστικῶν διεκ-

1) Τὸ ἄρθρον αὐτὸ τιτλοφορεῖται: «*Ὁ ἐξισωτισμὸς, ἐχθρὸς τῆς σοσιαλιστικῆς ἀνοικοδόμησιν*»: Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν François Fejtó στὴν ἐξαιρετὴ του *Histoire des Démocraties populaires* (1952) σελ. 319.

δικήσεων ἔσβηνε σάν τό φῶς τῆς λάμπας μπρός σέ μιὰ ἀποκαλυπτική πυρκαγιά. Μισό τούλάχιστον αἰῶνα προτοῦ ἡ ρωσική ἀστική τάξη δώσει τό παραμικρό σημάδι ἱστορικής ἐνηλικίωσης, μιὰ ἄλλη δύναμη εἶχε προλάβει νά διατυπώσει τό ἐπαναστατικό μήνυμα. Κι' ἡ δύναμη αὐτή ἦτον ἡ ἐπαναστατική ἰντελλιγκέντσια.

38. Φυσιογνωμία τῆς ἰντελλιγκέντσιας

Ἡ ἰντελλιγκέντσια εἶναι κάτι βασικά εὐρύτερο ἀπό μιὰ ὁποιαδήποτε ομάδα διανοουμένων· στήν ἰντελλιγκέντσια μπορεῖ ν' ἀνήκουν ἄνθρωποι πού οἱ ἀσχολίες τους δέν εἶναι ἀποκλειστικά διανοητικές· ἡ ἰδιότητα τοῦ ἐπιστήμονα ἢ τοῦ λογίου δέν εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά γίνει κανεῖς μέλος τῆς ἰντελλιγκέντσιας. Στίς προκαπιταλιστικές, μὴ-εὐρωπαϊκές χώρες, ἡ ἰντελλιγκέντσια ἐμφανίζεται μᾶλλον σάν προϊόν καί σάν ἔκφραση τῆς ἰδεολογικῆς καί καθεστωτικῆς κρίσης ἀπό τὴν ὁποία διέρχονται οἱ κοινωνίες αὐτές στό μέτρο πού πέφτουν κάτω ἀπό τὴν ἄμηση ἢ ἔμμεση κυριαρχία τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν καί πού ὑφίστανται κατ' ἀκολουθίαν τὴν ἀκτινοβολία τῶν εὐρωπαϊκῶν ἰδεῶν καί ἰδεολογιῶν.

Στό μέτρο πού οἱ ἰδέες, οἱ τεχνικές καί οἱ θεσμοὶ τῆς Δύσης ἐξάπλώνονται σ' ὄλο τὸν πλανήτη, οἱ καθυστερημένες χώρες ὑφίστανται μιὰ τριπλῆ διάβρωση· διασπᾶται ἡ ἰδεολογική τους ἐνότητα, προσβάλλεται ἡ καθεστωτική τους τάξη καί ἀμφισβητοῦνται αὐτές οἱ ἴδιες οἱ ἀρχές τῆς κοινωνικῆς τους ζωῆς. Εἶναι γνωστά τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἀνατροπῆς· ἀπότομη χειραφέτηση τῶν ἀτόμων—ἰδίως στίς πόλεις ὅπου ζοῦν ξερριζωμένα ἀπὸ τὸ φυσικό τους οἰκογενειακό καί κοινοτικό περιβάλλον, «*détritalisés*» παρακμὴ τῶν παραδεδομένων θεσμῶν καί ἀμφισβήτηση τῶν παραδεδομένων ἱεραρχιῶν· βίαιο πέρασμα ἀπὸ ἓνα τύπο ὀμαδικῆς ζωῆς, ὅπου ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς, σέ μιὰ ἀτομιστική κοινωνία ἐμφορούμενη ἀπὸ ἓνα πνεῦμα ὑπολογιστικό καί σκεπτικιστικό, πού ἡ πρώτη τῆς ἐμφάνιση καταστρέφει πολὺ περισσότερες ἀξίες ἀπ' αὐτές πού μπορεῖ νά δημιουργήσει.

Εἶναι ἡ φάση πού ἔχει ὑπόψη του ὁ Μάρξ ὅταν ἐξαγγέλει στοὺς *Κομμουνιστικοὺς Μανιφέστο* ὅτι :

«*Ὅλοι οἱ παραδεδομένοι καὶ ἀπολιθωμένοι θεσμοὶ καὶ μαζὺ μ' αὐτοὺς ὅλες οἱ παραδεγμένες ἰδέες καὶ ὅλες οἱ σεβάσμιες πεποιθήσεις διαλύονται· αὐτεῖ πού τοὺς ἀντικαθιστοῦν παληῶνουν προτοῦ προλάβουν νὰ σταθεροποιηθοῦν. Ὅλες οἱ συνήθειες, οἱ παλῆς καὶ οἱ νέες, ἐξαγεμίζονται· βεβηλώνεται διὲς ἦταν ἱερό, καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀναγκάζονται ἐπιτέλους νὰ ἀντικρύσουν μὲ νηφάλια μάτια τὴ θέση τους μὲς στὴ ζωὴ καὶ τίς ἀναμεταξύ τους σχέσεις» (1).*

Δέν εἶναι καθόλου βέβαιο ὅτι ὁ προκαπιταλιστικός κόσμος—ἂν ὅχι ὁ κόσμος γενικά—κάνει αὐτὴ τὴν ἐμπειρία τῆς καθολικῆς ρευστοποίησης τῶν θεσμῶν καί τῶν ἀξιῶν μὲ τὸν ἐνθουσιασμό πού αἰσθάνθηκε ὁ Μάρξ. Αὐτὸ πού στὸν Μάρξ παίρνει τὰ χρώματα μιᾶς ὑπέροχης χαραυγῆς, γι-

1) Marx : Die Frühschriften σελ. 529.

νεται ἐδῶ ταυτόσημο μ' ἓνα ἀποκαλυπτικό «λυκόφως τῶν θεῶν». Οἱ παληές πεποιθήσεις ἐξαφανίζονται, ἀλλὰ ἡ ὑποαπασχολούμενη μυθική νοστροπία ψάχνει νὰ βρεῖ μιὰ νέα διέξοδο. Ὁ προκαπιταλιστικός κόσμος ὑφίσταται ἓνα τέτοιο κλωνισμό, ὥστε μένει ἀκυβέρνητος καὶ ἀπροσανατόλιστος, ἀνάμεσα στὸ χτές καὶ στὸ αὔριο, ζητώντας συγκεχυμένα ἓνα νέο πλαίσιο καὶ μιὰ νέα ἐνότητα. Οἱ ἰδεολογίες, προϊόντα τῆς συνάντησης τῶν δυτικῶν θεωριῶν μὲ αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς ἀνθρώπινες ὁμάδες ποὺ ἦταν οἱ λιγότερο προετοιμασμένες γιὰ νὰ τὶς ἀφομοιώσουν, θὰ πάρουν τώρα τὴ θέση τῶν παλιῶν κοσμολογιῶν. Κι' ἀπὸ τὶς ὁμάδες αὐτὲς θὰ προέλθει ἓνα νέο ἱερατεῖο ἢ μᾶλλον μιὰ νέα *ecclesia militans*: ἡ ἐπαναστατική ἰντελλιγκέντσια.

Ἐνομοιογενής, ὅσον ἀφορᾷ τὴν κοινωνική της σύνθεση, ἡ ρωσική ἰντελλιγκέντσια στήριζε τὴν ἐνότητά της ἀποκλειστικά καὶ μόνο πάνω στὴν ἰδεολογία τῆς ὁποίας ἦταν ὁ ἐνθουσιώδης φορέας: οἱ ἄνθρωποι τῆς ἰντελλιγκέντσιας χαρακτηρίζονταν πρῶτα καὶ κύρια ἀπὸ τὸν *θρησκευτικὸ* τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ζοῦσαν τὴν ἰδεολογία στὴν ὁποία ἀφιέρωναν ὅλη τους τὴν ὑπαρξή.

Ἀπὸ τὴ *situation* αὐτὴ τῆς ἰντελλιγκέντσιας μὲς στὴ ρωσική κοινωνία τοῦ 19ου αἰῶνα, ἀπὸ τὴν τραγική της ἀπομόνωση καὶ τὴν ἀνικανότητα της ν' ἀναλάβει μιὰ ὁποιαδήποτε «κανονική» πολιτική πρωτοβουλία, ἀπορρέουν τὰ πιὸ χτυπητὰ της χαρακτηριστικά: ὁ ἰδεολογικός της φανατισμός καὶ ὁ ἐπαναστατικός της ἀποκαλυπτισμός. Πραγματικά, ἡ γενική πολιτιστική καθυστέρηση τῆς Ρωσίας ἄνοιγε ἓνα ἀγεφύρωτο χάσμα ἀνάμεσα στοὺς διανοούμενους καὶ τὶς λαϊκὲς μάζες στὶς ὁποῖες ἀποτείνονταν. Αὐτὴ ἡ τεράστια μάζα τῶν μουζικῶν, ποὺ σλαυόφιλοι καὶ ναρόντικοι ἀντίκρουζαν μ' ἓνα θρησκευτικὸ δέος σὰν μιὰ ἐνσάρκωση τοῦ «θεοφόρου λαοῦ»¹⁾, ἔμενε ἀδιάφορη στὶς ἀνησυχίες τῆς ἰντελλιγκέντσιας. Καὶ ταυτόχρονα, αὐτὴ ἡ ἰντελλιγκέντσια δὲν μπορούσε παρά νὰ εἶναι ξένη πρὸς τὴν ἔντονη θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἀγροτική του μυστικοπάθεια. Αὐτὴ ἡ ἀμοιβαία ἀκατανόησις δὲν ἔκανε παρά νὰ τονώσει τὴν τραγικὴ ἀπομόνωση μὲς στὴν ὁποία ἀναπτύχθηκε ἡ ἰντελλιγκέντσια—ἀπομόνωση ποὺ τὴν ἐπιδείνωνε ἡ ἀνυπαρξία κάθε ντόπιας πνευματικῆς παράδοσης πάνω στὴν ὁποία ἡ ἰντελλιγκέντσια θὰ μπορούσε νὰ στηριχτεῖ στὴν προσπάθειά της ν' ἀφομοιώσει τὴν «τελευταία λέξη» τῆς δυτικο-εὐρωπαϊκῆς διαφώτισης.

Ἄν ἡ ἡρωϊκὴ ἀντίληψη ποὺ σχημάτισε ἡ ἰντελλιγκέντσια γιὰ τὸν πρωτοποριακὸ ρόλο μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν μιὰ ψυχαναλυτικὴ ὑπεραντιστάθμιση τῆς ἀπομόνωσής της ἀπὸ τὶς μάζες, ἡ «νιχιλιστικὴ» χροιά ποὺ προσέδωσε στὶς γαλλικῆς ἢ γερμανικῆς προέλευσης ριζοσπαστικὲς ἰδεολογίες ἦταν ἓνα εὐνόητο προϊόν αὐτῆς τῆς ἀνυπαρξίας κάθε

1) Ὁ Τσάτωφ στοὺς «*Δαίμονες*» τοῦ Ντοστογιέφσκι, ἐκφράζει μ' ἓνα ἰδεολογικὸν τρόπο ὅλη αὐτὴ τὴ συγκεχυμένη «λαϊκιστικὴ» μυστικοπάθεια...

αύθεντικής πνευματικής παράδοσης (κανής να χαλιναγωγήσει τόν επανα-
στατικό της φανατισμό. «Όλα τὰ πλούτη τῆς Δύσης, όλες οἱ κληρονομίαι
μᾶς λείπουν», ἔγραφε τὸ 1868 ὁ Ἀλέξανδρος Χέρτσεν: «Τίποτε τὸ ἀρ-
χαῖο, τίποτε τὸ ρωμαϊκόν, τίποτε τὸ καθολικόν, τίποτε τὸ φεουδαρχικόν,
τίποτε τὸ ἱπποτικόν, σχεδὸν τίποτε τὸ ἀσικόν δὲν βρῖσκειται σιτὴ μνήμη μας.
Καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο, καμιὰ τύψη, κανένας σεβασμὸς, κανένα λείψανο τοῦ
παρελθόντος δὲν μποροῦν νὰ μᾶς σταματήσουν» (1).

Ἡ λογοκρισία καὶ ἡ ἀστυνομικὴ ἐπιτήρηση, ποὺ ἔκαναν ἀδύνατη
τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ὁποιασδήποτε πολιτικῆς δραστηριότητος μέσα στὰ
πλαίσια τῆς νομιμότητος, ἐπιδείνωναν τὴν ψυχικὴ ἀπομόνωση καὶ τὸ
πνευματικὸ ξεριζώμα τῆς ἰντελλιγκέντσιας. Κι' αὐτὴ ἡ ἀνυπαρξία κάθε
πραγματικῆς πολιτικῆς ζωῆς εἶχε τοῦτο τὸ παράδοξο ἀποτέλεσμα, ὅτι
ἔκανε τὴν ἰντελλιγκέντσια νὰ εἰσαγάγει πολιτικὰς κατηγορίας καὶ ἔννοιες
στὴν ὥς τὰ τότε πολιτικὰ οὐδέτερη σφαῖρα τῆς τέχνης καὶ τῆς λογοτεχ-
νίας: ἡ πολιτικοποίηση τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ποὺ πραγματοποιήσε ὁ
σύγχρονος ὀλοκληρωτισμὸς, ὑπῆρξε ἕνα κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς νοο-
τροπίας τῆς ἰντελλιγκέντσιας.

Ἡ ἀπολυτοποίηση τῆς ἰδεολογίας, ἡ ἰδεολογικὴ ἀδιαλλαξία καὶ μι-
σαλλοδοξία, ὁ «διαφωτιστικὸς» φανατισμὸς εἶναι τὸ πρῶτο καὶ κύριο
ὄπλο μὲ τὸ ὁποῖο ἡ ἰντελλιγκέντσια ἀντέδρασε στὴν ἰδιότητα, μειονεκτι-
κῆ τῆς θέσης μέσα στὴν κοινωνία. Ὁ δαρβινισμὸς, ὁ ὕλισμὸς, ὁ προунτο-
νισμὸς, ὁ μαρξισμὸς μεταμορφώθηκαν σὲ δόγματα: αὐτὸ ποὺ στὴ δύση
ἦταν ἀκόμα θεωρία ὑποκείμενη στὴν κριτικὴ, ἀλήθεια μερικὴ καὶ σχετικὴ,
πῆρε ἀπὸ τὴν ἰντελλιγκέντσια τὴ σημασία καὶ τὴν κατηγορηματικότητα
ἑνὸς νέου credo. Ἡ ἰδεολογία μεταμορφωμένη σ' αὐτὸ ποὺ ὁ Μπερντιάεφ
ὀνομάζει «*ὀρθολογιστικὸ σκοταδισμὸς*» (2), δημιουργοῦσε μιὰ ἀθέμιτη σύγχυ-
ση ἀνάμεσα στὸν made in Europe ὀρθολογισμὸ καὶ τὴν πατροπαράδοτη
ὀρθοδοξία. Ἡ «ἐπιστήμη» γινόταν ἀντικείμενο μιᾶς μυστικοπαθοῦς εἰδω-
λοατρίας ποὺ ἀπέκλειε ἀφ' ἑαυτῆς τὴν κριτικὴ ἐπιφύλαξη καὶ τὸ σκεπτι-
κισμὸ χωρὶς τοὺς ὁποίους δὲν ὑπάρχει ἀληθινὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἔτσι
ὁ Λαμάρκ ἦταν «προδότης» γιὰ τὸν Δαρβίνος εἶχε πεῖ ὅλη τὴν ἀλήθεια!
Ἡ ἀπολυτοποίηση τῆς ἰδεολογίας ἔδινε μιὰ χροιά μοντερνισμοῦ στὸν
φανατισμὸ τῶν ρασκόλ: ἡ μυστικοπαθὴς ἀντίληψη γιὰ τὸν ὀριστικὸ, τε-
λειωτικὸ καὶ ὀλοκληρωτικὸ χαρακτήρα τῆς «ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας»
πήγαινε χέρι μὲ χέρι μὲ τὴν ἄρνηση κάθε προσωπικῆς κρίσης καὶ ἀμφι-
σβήτησης. Πάνω σ' αὐτὴ τὴν ἄρνηση στηριζόταν ἡ ὀρθοδοξία, ἔτσι ποὺ
δὲν εἶναι ν' ἀποροῦμε ἀν' αὐτὴ ἡ δογματικὴ ἀντίληψη τῆς ἀλήθειας χρη-
σιμοποιήθηκε ὡς ἰδεολογικὴ δικαίωση τῆς λεβινιστικῆς ἰδέας τοῦ κομμα-
τικοῦ μονολιθισμοῦ.

1) Α. Χέρτσεν: Κύριο ἄρθρο στὸ πρῶτο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ «Ἡ Καμπά-
να» (γαλλ. ἔκδοση, Γενεύη 1858).

2) Βλ. τίς λεπτοτάτες παρατηρήσεις τοῦ Μπερντιάεφ γιὰ τὴν ἰντελλιγκέν-
τσια στὸ βιβλίον του *Les sources et le sens du communisme russe* (1938) σελ. 27 κ.ε.

Τωόντι, ὁ Λένιν ἀρνιόταν στοὺς ὀπαδούς του τὸ δικαίωμα νὰ συζητοῦν ἐλεύθερα τὴ γραμμὴ τοῦ κόμματος καὶ νάχουν διαφορετικὲς ἀπόψεις πάνω στὴν πολιτικὴ του· ὁ «φραξιονισμός», ὁ ἐνδοκομματικὸς πλουραλισμὸς ἦταν γιὰ τὸν Λένιν ἀντιεπιστημονικὰ σφάλματα : ἡ μονολιθικὴ ὁμοφωνία, ποὺ ζητοῦσε νὰ ἐπιβάλλει στὸ κόμμα του, ἀντιστοιχοῦσε σὲ μιὰ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια ποὺ, ὅσο περίεργη, παράλογη ἢ βάρβαρη κι' ἂν μπορεῖ νὰ φαίνεται στὸ δυτικὸ πνεῦμα, ἦταν γιὰ τοὺς ὀπαδούς του κάτι τὸ αὐτονόητο καὶ τὸ ἀδιαμφισβήτητο. Ἔτσι, ἀπαντώντας σ' ἐκείνους τοὺς σοσιαλδημοκράτες ποὺ ζητοῦσαν ν' ἀναγνωριστεῖ τὸ δικαίωμα στὶς διάφορες πολιτικὲς ἀπόψεις νὰ συνυπάρχουν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος, ὁ Λένιν τοὺς καλοῦσε νὰ συμμορφωθοῦν στὸ παράδειγμα τῶν ἐπιστημόνων ποὺ, «*στὸ μέτρο ποὺ εἶναι ἀληθινὰ πεπεισμένοι ὅτι ἔκαναν τὴν ἐπιστῆμην νὰ προοδεύσει, δὲν ζητᾶν ν' ἀναγνωριστεῖ στὶς ἀντιλήψεις τους τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης συνύπαρξης μὲ τίς παληές, ἀλλὰ ζητοῦν ν' ἀντικατασταθοῦν οἱ παληές θεωρίες ἀπὸ τίς καινούργιες*» (1)!

Αὐτὴ ἡ ἱεροεξεταστικὴ ἀντίληψη τῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης ἐπέτρεπε σ' ἕναν ἄνθρωπο «ἀληθινὰ πεπεισμένο» ὅτι ἐνσαρκώνει τὸν «ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμό», σὰν τὸν Λένιν (κι' ἀργότερα τὸν Στάλιν) νὰ ἐπιβάλλει ἕνα καθεστῶς μονολιθικῆς ὁμοφωνίας στὸ κόμμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο παράδοξα περίμενε τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου!

Αὐτὴ ἡ μετατροπὴ τοῦ «διαφωτισμοῦ» σὲ φανατισμὸ δὲν ἦταν βέβαια κάτι ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἐξασθενίσει τὴν πατροπαράδοτη τάση τοῦ ρώσου πρὸς τὸν ἀποκαλυπτισμὸ. Ὁ Ρώσος, παρατηρεῖ ὁ Walter Schubart: «*δὲν ἔχει τὴν αἰσθησὴ οὔτε τῆς βαθμιαίας ἐξέλιξης οὔτε τῆς σταθερότητας ἐνὸς πολιτισμοῦ· ἀντίθετα, εἶναι ἰδιαίτερα εὐαίσθητος στὶς κρίσεις ἀπὸ τίς ὁποῖες διέρχεται*» (2). Ὁ Ντοστογιέφσκι ἦταν ἀπόλυτα βέβαιος ὅτι ἐγγίζει τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Ὁ Βλαντιμίρ Σολοβιῶφ, ὁ μεγαλύτερος ρώσος φιλόσοφος, πίστευε ὅτι οἱ ἐπαναστατικὲς ταραχὲς στὴν Κίνα (1900) ποὺ τίς εἶχε προβλέψει καὶ ποὺ τίς θεωροῦσε σὰν τὸν προάγγελο τῆς ἐπαναστατικῆς ἐξέγερσης τῆς κίτρινης φυλῆς, ἀποτελοῦσαν τὴν ἀπαρχὴ μιὰ παγκόσμιας καταστροφῆς. Ὁ Μερεζκόφσκι ἠδονιζόταν μὲ τὴν ἰδέα ὅτι πλησιάζει ἡ συντέλεια τῶν αἰῶνων· περιγράφοντας τὸ ἀποκαλυπτικὸ τέλος τῆς πρώτης ἀνθρωπότητας (στὸ ἔργο του «ἡ Ἀτλαντὶς»), σκεφτόταν κυρίως τὸν καταποντισμὸ τῆς δεύτερης ἀνθρωπότητας, τῆς σημερινῆς. Ἔτσι καὶ ὁ ἐπαναστάτης στοὺς «Δαίμονες» τοῦ Ντοστογιέφσκι:

«*περίμενε τὸ τέλος τοῦ κόσμου ὅχι σὲ μιὰ λιγότερο ἢ περισσότερο ἀπομακρυσμένη ἐποχῇ, σύμφωνα μὲ προφητεῖες ποὺ μποροῦσαν καὶ νὰ μείνουν ἀνεκπλήρωτες, ἀλλὰ ἦταν βέβαιος ὅτι ἐπρόκειτο νὰ συμβεῖ, μ' ἕνα τρόπο ἐντελῶς ἀκριβῆ, παραδείγματος χάριν μεθαύριο, στὶς δέκα καὶ εἴκοσι πέντε τὸ πρωῖ*» (3).

1) Λένιν : *Τί νὰ κάνουμε* ; Oeuvres Choiesies I, 179.

2) Walter Schubart : *L' Europe et l'âme de l' Orient* 1938 (γαλλ. μετ., σ. 91).

3) *Les Démons* (ἔκδ. Pléiade 1955) σελ. 144.

Περιττεύει νά τονίσουμε τὸ ρόλο πού ἔπαιζαν αὐτὰ τὰ τόσο βαθιά ριζωμένα ἀποκαλυπτικά μοτίβα στὴν ἐξάπλωση καὶ τὴν ἐξτρεμιστικὴ τροπὴ τῆς μαρξιστικῆς ἰδεολογίας στὴ Ρωσία. Γιατί, ἀλήθεια, ὁ μαρξισμός ἔδινε στίς καταστροφικὲς αὐτὲς προσδοκίες μιὰ ἐπιστημονικὴ ἢ ἐπιστημονικοφανῆ ἐπικύρωση : δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, ἡ κολοσσιαία κρίση τοῦ 1929—1939, ἡ «ἐπανάσταση τοῦ νιχιλισμοῦ» στὴ Γερμανία, ἡ τωρινὴ καχεκτικότητα τοῦ δυτικοῦ κόσμου, πού ἀποδεικνύεται ἀνίκανος νά ξαναβρεῖ τὴν ἀκτινοβολία πού ἔχασε ἀπὸ τίς ἴδιες του τίς ἀντιφάσεις... ὅλα αὐτὰ δὲν πρόκειται βέβαια νά ἐξασθενίσουν τὴν πίστη στὴν «ἱστορικὴ» (διάβαζε ἀποκαλυπτικὴ) καταδίκη τοῦ «καπιταλισμοῦ», πού ἐμπνέει τὴ βαθύτερη στρατηγικὴ τῶν σημερινῶν κυριάρχων τῆς Ρωσίας.

Αὐτὴ ἡ ἀποκαλυπτικὴ ἐσχατολογία εὐκόλα μποροῦσε νά συνδυαστεῖ μὲ τὴν ἰδέα τῆς *θεληματικῆς καταστροφῆς*, πού τόσο ἰδιαίτερα χαρακτηρίζει τὴ νοοτροπία τῶν ρώσων νιχιλιστῶν. Στὸ ἔργο τοῦ Χέρτσεν «*Ἀπὸ τὴν ἀντιπέραν ὄχθη*» (1850), ἡ ἰδέα αὐτὴ παίρνει τὴ μορφή ἑνὸς ὕμνου στὸ θάνατο καὶ τὸ χάος :

«Τὶ θὰ βρεῖ ἀπὸ τὴν ἐρχόμενη ἐπανάσταση; Ἄς γίνει ὅτι γίνεται. Ἄρκεῖ νά ξέρουμε ὅτι σ' αὐτὴ τὴν πυρκαγιά, πού θὰ τὴν ἀνάψει ἡ τρέλλα, τὸ μίσος, ἡ ἐκδίκηση καὶ ἡ διχόνοια, ὁ κόσμος θὰ χαθεῖ. Συνεπῶς, ΖΗΤΩ ΤΟ ΧΑΟΣ, ΖΗΤΩ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ: Θέλουμε νά γίνουμε οἱ δῆμοι τοῦ παρελθόντος [...], νά δειξομε στοὺς ἀνθρώπους τοῦ παλαιοῦ κόσμου κάθε καινούργια λαβωματιά πού παθαίνει ὁ κόσμος. Θέλουμε νά τοὺς κάνουμε νά προσεξοῦν τίς προσόδους πού κάνει ἡ καταστροφή, νά συκροστοῦν μεταξύ τους, γιὰ νά μὴν μπορέσει ποτέ ὁ παλιὸς κόσμος νά δεσποδέσσει, γιὰ νά χάσει κάθε βάση καὶ κάθε πίστη, νά μὴν εἶναι σὲ κανένα ἀγαπητὸ καὶ νά στηρίζεται σὲ παρεξηγήσεις».

Ἐπ' αὐτῆ ἰδέᾳ ἔδω ἕνα ὀλάκερο πρόγραμμα «ψυχολογικοῦ πολέμου», ἐναντίον κάθε κατεστημένης μορφῆς : δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἡ προπαγάνδα τῆς «Τρίτης Διεθνούς» ἀντλήσε ἀπ' αὐτὴ τὴν πηγὴ πολλά ἀπὸ τὰ ἀποκαλυπτικά της συνθήματα.

Κάτω ἀπὸ τὸ διπλὸ σημεῖο τῆς «διαφώτισης» καὶ τῆς ἀποκάλυψης ἕνας νέος προφητισμὸς σχηματιζόταν μὲς στοὺς κόλπους τῆς ρωσικῆς Ἰντελλιγκέντσιας στὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα. «Ὅλοι οἱ καλὰ ὄπλι-
σμένοι προφῆτες νίκησαν· οἱ ἄοπλοι ἠττήθησαν»⁽¹⁾, παρατηροῦσε ὁ Μακιαβέλλι ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τὸ οἰκτρὸ τέλος τοῦ Σαβοναρόλα. Ὁ Μπακού-
νιν, ὁ Νετσάγιεφ, ὁ Τκάτσεφ — αὐτοὶ οἱ ἀληθινοὶ πρόδρομοι τοῦ Λένιν
καὶ τοῦ Στάλιν —, ἦταν οἱ πρῶτοι πού σκέφτηκαν νά ὀπλίσουν τοὺς προ-
φῆτες, νά ὀργανώσουν τὴν Ἰντελλιγκέντσια καὶ νά «συγκεντρώσουν ὅλο
αὐτὸ τὸν κόσμο σὲ μιὰ ἐνιαία πανκαταστροφικὴ καὶ ἀήττητὴ δύναμη»⁽²⁾.

39. Οἱ ἔνοπλοι προφῆτες

Τίποτε δὲν ἐκφράζει καλύτερα τίς ἐξτρεμιστικὲς τάσεις τῆς ἐπαναστατικῆς Ἰντελλιγκέντσιας ἀπὸ τὴ σκοτεινὴ κι' ἀνησυχαστικὴ φυσιογνωμία

1) Μακιαβέλλι : *Ὁ Ἡγεμών*. Ἀπαντα (ἔκδ. Pleiades) σελ. 305.

2) Μιχαὴλ Μπακούνιν : *Ἡ κατὰ τὴν ἔρησιν τοῦ Ἐπαναστάτη* § 26.

του Σέργιου Νετσόγιεφ. Ίδρυτής της επαναστατικής οργάνωσης «Τό Τσε-κοῦρι», ὁ Νετσόγιεφ θέλησε νὰ βάλει σὲ ἐφαρμογὴ τὴν ἐκπληκτικὴ **Κατή-χηση τοῦ Ἐπαναστάτη**, ποὺ ἔγραψε ὁ Μπακοῦνιν τὸ 1869. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, μόλις ξέσπασε τὸ σκάνδαλο Νετσόγιεφ⁽¹⁾, ὁ θεωρητικὸς τοῦ ἀναρχισμοῦ καὶ ἀντίπαλος τοῦ Μάρξ ἔσπευσε ν' ἀποκηρύξει τὸ φανατικὸ μαθητὴ του καὶ νὰ τοῦ ἀποδώσει μάλιστα καὶ τὴν πατρότητα τῆς περιφη-μῆς κατήχησης. Οἱ ὅροι ποὺ χρησιμοποίησε γιὰ νὰ καταγγεῖλλει τὶς με-θόδους τοῦ Νετσόγιεφ ἀξίζουν νὰ γίνουν γνωστοί :

«Ὁ Νετσόγιεφ κατέληξε σὸ συμπέρασμα ὅτι γιὰ νὰ φτιάξει μιὰ σοβαρὴ ἐπανα-στατικὴ ἐταιρεία ἔπρεπε νὰ πάρει ὡς βάση τὴν πολιτικὴν τοῦ Μακιαβέλλι καὶ νὰ υιο-θετήσει πλήρως τὸ σύστημα τῶν ἰησοῦιτῶν : σῶμα μας εἶναι ἡ ὠκὴ βία, ψυχὴ μας, τὸ ψῆδος. Ἡ εὐκρίνεια, ἡ αὐσιβία ἐμπιστοσύνη, ἡ ἀλληλεγγύη δὲν ὑπάρχουν παρὰ μόνο γιὰ τὰ δέκα ἄτομα (τοὺς ἀρχηγούς) ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ἄδύτου τῶν ἀδύτου τῆς ἐταιρείας. Ὅλοι οἱ ἄλλοι θὰ ὑπηρετοῦν σὰν τυφλὰ ὄργανα καὶ σὰν ἐκμεταλλεύσιμο ὕλικὸ στὰ χεῖρα αὐτῶν τῶν δέκα ἀνθρώπων. Οἱ ἀρχηγοὶ πειροῦν καὶ μάλιστα ὑπο-χρεῶνται νὰ ἀπατήσουν τοὺς ὁδοιῶς τους, νὰ τοὺς ἐκθέσουν, νὰ τοὺς κλέψουν καὶ ἂν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ τοὺς ἀφανίσουν»⁽²⁾.

Ποιὸς δὲν ἀναγνωρίζει τὸ πορτραῖτο αὐτῶν τῶν «δέκα ἀνθρώπων» ποὺ ἀποτελοῦν τὸ «Πολιτικὸ Γραφεῖο» ἢ τὸ «Προεδρεῖο» τῆς μπολσεβι-κικῆς οργάνωσης; Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Νετσόγιεφ (ποὺ ὡς τὰ 1930 ἔθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς μαρξιστὲς σὰν ἕνας ἱστορικὰ ἀσή-μαντος τύπος μανιακοῦ) ἔγινε ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς σταλινικῆς περιό-δου ἕνας ἀπ' αὐτούς, ὁ Α. Γκαμπάρωφ, ἔφτασε μάλιστα νὰ ὑποστηρί-ξει ὅτι οἱ προδρομικὲς ἰδέες τοῦ Νετσόγιεφ «**βρῆκαν τὴν πλήρη τους πρα-γματοποίηση μετὰ στὶς μεθόδους καὶ τὴν τακτικὴν τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμ-ματος τῆς Ρωσίας κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς εἰκοσιπενταετοῦς του ἱστορίας**»⁽³⁾!

α) Ὁ Σέργιος Νετσόγιεφ καὶ οἱ «ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες»

Ὅπωςδήποτε, οἱ κυριότερες ἀρχές τῆς επαναστατικῆς **Κατήχησης** βρίσκονται ἀκέραιες μετὰ στὴ λενινιστικὴ οργάνωση τοῦ κόμματος. Τέτοια εἶναι παραδείγματος χάριν ἡ τυπικὰ λενινιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τοὺς **ἐπαγ-γελματίες ἐπαναστάτες**. Ἴδου ὀρισμένα ἀποσπάσματα τῆς **Κατήχησης** :

« § 1. Ὁ ἐπαναστάτης εἶναι ἕνας ἀνθρώπος σηματομενός. Δὲν ἔχει οὔτε προσω-πικὰ συμφέροντα, οὔτε ὑποθέσεις δικῆς του, οὔτε αἰσθήματα, οὔτε δεσμούς, οὔτε ἰδιο-κτησία, οὔτε κἂν δικό του ὄνομα...

§ 6. Ὅλα τὰ αἰσθήματα συμπαθείας, συγγενείας, φιλίας, ἀγάπης, εὐγνωμοσύ-νης, ποὺ ἐξασθενοῦν τὴ θέληση, πρέπει νὰ πνιγοῦν μετὰ στὴν ψυχὴ τοῦ ἐπαναστάτη καὶ νὰ σβύσουν μπρὸς στὸ μοναδικὸ του πάθος : τὸ ψυχρὸ πάθος τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἔργου...

1) Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Νετσόγιεφ δολοφόνησαν ἕνα σύντροφό τους μετὰ τὴ μᾶλλον φανταστικὴ κατηγορία ὅτι ἦταν «χαφίης». Ὡς γνωστὸν, ἡ δίκη τοῦ Νετσόγιεφ (1871) ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ ποὺ ἔκανε τὸν Ντιστογιέφσκι νὰ γράψῃ τοὺς «Δαίμονες» : ὁ Πέτρος Βερχοβένσκι, ὁ Τσιγκάλιεφ, ὁ Τσάτωφ εἶναι πρόσωπα παρμένα ἀπὸ τὸν ἄμεσο κύκλο τοῦ Νετσόγιεφ.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Boris Souvarine : Staline, σελ. 532.

3) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Boris Souvarine : ἔνθ. ἀν., σελ. 532 - 3.

§ 7. Τὸ ἐπαναστατικὸ πάθος, ποὺ πρέπει νὰ τὸ αἰσθάνεται κάθε μέρα καὶ κάθε στιγμή, πρέπει νὰ συνδυάζεται μ' ἓνα ψυχρὸ ὑπολογισμό...
 § 8. Ἡ φίλα, ἡ ἀφοσίωση καὶ οἱ ἄλλες ὑποχρεώσεις ἀπέναντι στοὺς συντρόφους δὲν μετριοῦνται παρὰ μόνο ἀνάλογα μὲ τὴν ἐπαναστατικὴν τοὺς ὠφελιμότητα...

Ὅταν ὁ Λένιν ζήτησε ἤδη ἀπὸ τὸ πρῶτο τεῦχος τῆς Ἰσκρας νὰ φτιαχτεῖ ἓνα κόμμα ἀπὸ ἀνθρώπους «*ποὺ δὲν θ' ἀφιερώνουν στὴν ἐπανάσταση τίς ἐλεύθερές τους βραδυές, ἀλλὰ ὅλη τους τὴ ζωὴ*», δὲν ἔκανε παρὰ νὰ ξαναβρεῖ τίς ὀργανωτικὲς ἀρχές τῶν Μπακούνιν - Νετσάγιεφ.

Ὁ «μπολοσεβικικὸς ἀσκητισμός», τὸ σπάσιμο ὄλων τῶν δεσμῶν μὲ τὴν κοινωνία, ποὺ θεμελιώνει καὶ τρέφει τὴν ἐπαναστατικὴν ἀρνησὴ τοῦ κόσμου, κηρύσσεται ἐπίσης μὲ τὸν πιὸ ἔκδηλο τρόπο: Ὁ κατηχούμενος:

«§ 2... ἔχει νόψει κάθε δεσμὸ μὲ τὴν ἔννομη τάξη καὶ τὸν πολιτισμένον κόσμον σὲ σύνολο του, τοὺς νόμους, τίς συμβάσεις, τὴν ἠθικὴν ποὺ τὸν ἀποτελοῦν. Εἶναι ὁ ἀμείλικτος ἐχθρὸς αὐτοῦ τοῦ κόσμου, καὶ ἂν ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ μέσα σ' αὐτὸ τὸν κόσμο εἶναι μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὸν καταστρέψει πιὸ ἀσφαλῶς».

Ὁ ἐπαναστατικὸς σκοπὸς δικαιώνει ὅλα τὰ μέσα: καὶ σὲ σημεῖο αὐτό, ὁ κατηχούμενος ἐπαναστάτης τοῦ Μπακούνιν συγγενεῦει μὲ τὸν ἐπαγγελματία ἐπαναστάτη τοῦ Λένιν: Ὁ κατηχούμενος:

«§ 4... περιφρονεῖ τὴν κοινὴν γνώμη. Περιφρονεῖ καὶ μισεῖ τὴ σημερινὴ κοινωνία σ' ὅλες τῆς τίς ἐκδηλώσεις. Γι' αὐτὸν, ἠθικὸ εἶναι ὅτι βοηθᾷ τὸ θρίαμβο τῆς ἐπανάστασης ἀνήθικο καὶ ἐγκληματικὸ εἶναι ὅτι τὸν ἐμποδίζει».

Ἡ τυπικὰ μπολοσεβικικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἐπιστήμη ancilla τῆς πολιτικῆς εἶναι ἐπίσης ρητὰ ἐκφρασμένη:

«§ 3. Ὁ ἐπαναστάτης δὲν ξοίρει παρὰ μόνο μιὰ ἐπιστήμη: τὴν καταστροφὴν. Γι' αὐτό, καὶ μόνο γι' αὐτό τὸ σκοπὸ, μελετᾷ τὴ μηχανικὴν, τὴ φυσικὴν [...], τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς χαρακτῆρες καὶ ὅλες γενικὰ τίς συνθήκας ποὺ ἐπικρατοῦν στὴ σημερινὴ κοινωνία».

Μιά ἄλλη καινοτομία τῆς **Κατήχησης** εἶναι καὶ ἡ ἰδέα ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸ κόμμα πρέπει νὰ εἶναι ὅσο γίνεται πιὸ συγκεντρωτικὸ, ἔτσι ποὺ ὅλες οἱ νιρεκτίβες καὶ τὰ συνθήματα νὰ ἔρχονται ἀπὸ τὰ πάνω. Ἡ **Κατήχηση** δὲν ξαίρει παρὰ μόνο ἓνα νόμο: τὸ συντροφικὸ πνεῦμα ποὺ πρέπει νὰ διέπει τὸ στενὸ κύκλο τῶν ἡγετῶν, τῶν «*ἐντελῶς μεμνημένων ἐπαναστατῶν*» (§ 10).

«§ 9. Περιτετεῖ νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν ἀλληλεγγύη ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχει ἀνάμεσα στοὺς ἐπαναστάτες: αὕτη ἀποτελεῖ ὅλη τὴ δύναμη τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἔργου».

Ὁ Λένιν θὰ πάει πολὺ πιὸ μακριὰ: ὁ συντροφισμὸς εἶναι γι' αὐτὸν κάτι πολὺ ἀξιότερο ἀπὸ τὴ δημοκρατικὴ ἰδέα τῆς ἐλεύθερης συζήτησης καὶ κριτικῆς, ποὺ ὡς τὰ τότε ἔθεωρεῖτο σὰν ἡ ψυχὴ κάθε πολιτικῆς ὀργάνωσης (1).

Ὅπως καὶ ἡ «λενινιστικὴ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ», ἡ ἔλιτε τῶν κατηχητῶν διέπεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ μονολιθισμοῦ: «*οἱ ἀποφάσεις πρέπει νὰ πέρνονται πάντοτε ὁμόφωνα*» (§ 9).

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ rank and file, τὴ «βάση» τοῦ κόμματος, τὰ ἀπλὰ μέλη ποὺ δὲν ἔχουν ἐντελῶς μνηθεῖ σὲ μυστήριον τῆς ἐπανάστασης, αὐτὰ

1) Βλ. πιὸ πάνω § 30, σελ. 83.

οφείλουν μία άπερίοριστη ύπακοή στους «έντελώς μεμυημένους συντρόφους». Καμιά έπαναστατική όργάνωση δέν είχε ώς τά τότε τολμήσει νά διακηρύξει στίς ίδιες της τίς καταστατικές άρχές ότι ό άνθρωπος μπορεί νά εΐναι ή πρέπει νά μετατραπεί σέ άπλό έκτελεστικό όργανο. Για πρώτη φορά, ή *Κατήχηση* διακρίνει τούς έπαναστάτες σέ διάφορες κατηγορίες δίνοντας στους έπαναστάτες της πρώτης κατηγορίας τό δικαίωμα νά βλέπουν τούς άλλους σάν ένα «κεφάλαιο πού μπορεί νά ξεδουλευτεί» :

« § 10. Κάθε σύντροφος πρέπει νάχει υπό τήν καθοδήγησή του πολλούς επαναστάτες δευτέρως και τρίτης σειράς, δηλαδή επαναστάτες πού δέν έχουν άκόμα έντελώς μυηθεί. Πρέπει γά τούς βλέπει σάν ένα μερίδιο του γενικού επαναστατικού κεφαλαίου του όποιου έχει ανάλαβει τή διαχείριση. Όφείλει νά ξεδέψει οικονομικά τό μερίδιο πού του άνήκει, και νά προσπαθήσει νά βγάλει άπ' αυτό όσο γίνεται περισσότερο κέρδος».

Έχοντας χάσει κάθε προσωπική αύθυπαρξία, όλοκληρωτικά ύποταγμένοι στους άρχηγούς τους, πού έχουν πλήρη έλευθερία νά χρησιμοποιήσουν τή βία και τό ψεύδος, οι επαναστάτες της δευτέρας και της τρίτης κατηγορίας δέν παύουν ν' αποτελοϋν ένα έπίλεκτο σώμα προορισμένο νά κινητοποιήσει και νά όργανώσει τήν άμορφη λαϊκή μάζα. Η λεβινιστική Ιδέα του πρωτοποριακού κόμματος πού οδηγεί τήν άμαθη μάζα πρós τή γή της έπαγγελίας βγαίνει άπό τήν *Κατήχηση*—άλλά έπίσης και άπό τίς Ιδέες του ίδρυτή του «ρωσικού Ιακωβινισμού», του Πέτρου Τκάτσεφ.

6) Ό Τκάτσεφ και ή θεωρητική θεμελίωση του όλοκληρωτισμού

Δεύτερος πρόδρομος του Λένιν, ό Τκάτσεφ (πού πέθανε τρελλός στο ψυχιατρείο της Sainte-Anne στο Παρίσι) είχε στείλει τό 1875 ένα γράμμα στον Ένγκελς όπου του έξηγοϋσε τήν Ιστορική Ιδιομορφία της Ρωσίας : ή έρχόμενη επανάσταση, έλεγε ό Τκάτσεφ, έπρόκειτο ν' ακολουθήσει ένα τύπο εξέλιξης πού θά ξέφευγε άπό τό όρθόδοξο μαρξιστικό σχήμα, γιατί θά έθετε τό πρόβλημα της πολιτικής έξουσίας πάνω σέ μία βάση άγνωστη στη δυτική Ιστορία. Τωόντι, ό Ευρωπαϊκός σοσιαλισμός—τόσο ό μαρξιστικός ή ό προυντονιστικός όσο και ό σοσιαλισμός του άγγλικού εργατικού κινήματος—ήταν δίδυμος άδελφός του άστικού φιλελευθερισμού : τόσο οι φιλελεύθεροι όσο και οι σοσιαλιστές αισθάνονταν άπό κοινού τό ίδιο μίσος κατά του δεσποτισμού και των γραφειοκρατικών μεθόδων, και έτρεφαν τήν ίδια έμπιστοσύνη στην πολιτική ικανότητα και τή δημιουργική πρωτοβουλία των μαζών τούς συνέδεε έπίσης μία κοινή δυσπιστία άπέναντι στην Ιδέα ότι τή διεύθυνση των μαζών και τή διακυβέρνηση των τυχών τους έπρεπε νά τήν ανάλαβει μία όποιαδήποτε αύτοτιτλοφορούμενη «πρωτοποριακή» μειοψηφία.

Η άποφασιστική σημασία του Τκάτσεφ για τήν πολιτική Ιστορία αύτου του αΐωνα συνίσταται στο ότι εΐναι ό πρώτος πού άμφισβήτησε αύτές τίς άρχές πού ως τότε έθεωροϋντο σάν «κτήματα ές άεί». Η έποχή μας του χρωστάει συγκεκριμένα δύο θεμελιώδεις] άρχές του μοντέρνου όλοκληρωτισμού :

1) Τὴν ἰδέα ὅτι τὴ διεύθυνση τῆς πολιτικῆς ζωῆς πρέπει νὰ τὴν ἀναλάβει μιὰ στρατιωτικὰ συγκεντρωμένη, ἱεραρχημένη καὶ πειθαρχημένη élite, προορισμένη ν' ἀποτελέσει *ὄχι ἓνα πολιτικὸ κόμμα* μετὰ τὴν παραδεδομένη ἔννοια τοῦ ὄρου, ἀλλὰ *ἓνα κυβερνητικὸ μηχανισμό*, καὶ 2) τὴν ἰδέα ὅτι, ἀντίθετα πρὸς τὴ φιλελεύθερη φρασεολογία καὶ τὶς «δημοκρατικὲς αὐταπάτες», ἡ μάζα εἶναι παντελῶς στερημένη ἀπὸ κάθε πολιτικὴ ἰκανότητα καὶ δύναμη: ἡ καθολικὴ ἐξάπλωση αὐτῶν τῶν δύο ἀντιλήψεων καὶ ἡ ἀποδοχὴ τους τόσο ἀπὸ τὰ κομμουνιστικὰ ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ φασιστικὰ κόμματα συντέλεσε οὐκ ὀλίγον στὴν ἐξαφάνιση τῶν παραδεδομένων διακρίσεων ἀνάμεσα στὴ «δεξιὰ» καὶ τὴν «ἀριστερά».

Ὁ Τκάτσεφ προαναγγέλει τόσο τὸν μπολσεβικισμό ὅσο καὶ τὸ ναζισμό κατὰ τοῦτο, ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος ποῦ ἀπασχολήθηκε ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο μετὰ τὴν ἐξουσία, μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐξουσίας, τὴ διατήρηση τῆς ἐξουσίας καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς ἐξουσίας. *Ὁ ἀπώτερος σκοπὸς του ἦταν νὰ δημιουργήσῃ ἓνα κομματικὸ μηχανισμό* ποῦ νὰ μιμεῖται *ὅλα τὰ γράντζια τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ*: νὰ φτιάξῃ *ἓνα κόμμα ποῦ νὰ εἶναι ἓνα κράτος ἐν μικρογραφία*. Μετὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας, ἡ ἐπαναστατικὴ ὀργάνωση θ' ἀντικατάσταται μετὰ μιᾶς τὸ κράτος. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, θ' ἀπεσοβεῖτο ὁ κίνδυνος νὰ ἐκφυλιστεῖ ἡ ἐπανάσταση καὶ νὰ χάσει τὸ δυναμισμό της κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς παλιᾶς «ρουτινιέρικης» καὶ «ἀντιδραστικῆς» γραφειοκρατίας· ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ἐπαναστατικὴ élite θάχε στὴ διάθεσὴ της ἓνα δοκιμασμένο καὶ ἔμπειρο μηχανισμό ὀλοκληρωτικῆς κυριαρχίας—ἡ προπαγάνδα θὰ συμπλήρωνε τὸ ἔργο τῆς σταθεροποίησης τῆς ἐπαναστατικῆς ἐξουσίας. Ὁ λενινισμὸς καὶ ὁ ναζισμὸς πραγματοποιήσαν στὴν ἐντέλεια αὐτὸ τὸ πρόγραμμα: ἡ μόνη διαφορά εἶναι ὅτι ἡ χιτλερικὴ προπαγάνδα (ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ἡ προπαγάνδα τῶν Κ.Κ. τῆς Κίνας, τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ ἔν τιμι μέτρῳ καὶ τῆς Τσεχοσλοβακίας) ἔδωσε τοὺς καρπούς της *πρὶν* ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας, πράγμα ποῦ δὲν συνέβη στὴ Ρωσία τοῦ 1917, ὅπου οἱ μπολσεβίκοι βρέθηκαν κάτοχοι τῆς ἐξουσίας προτοῦ κἄν προλάβουν ν' ἀποκτήσουν μιὰ ἀπήχηση ἔστω καὶ μακρινὰ ἀνάλογη μ' αὐτὴν ποῦ εἶχαν π.χ. οἱ σοσιαλεπαναστάτες.

Στὸν Τκάτσεφ ἀνήκει ἐπίσης ἡ τιμὴ ὅτι διατύπωσε τὴ δευτέρη καταστατικὴ ἀρχὴ τοῦ μοντέρνου ὀλοκληρωτισμοῦ, τὴν ἀρχὴ τῆς πολιτικῆς ἀνικανότητος τῆς μάζας. Γιὰ τὸν Τκάτσεφ, ὁ λαὸς εἶναι «σοσιαλιστής», δηλαδὴ ἐπιρρεπὴς πρὸς τὸν ἐξτρεμισμὸ—ἀλλὰ μ' ἓνα τρόπο ἐνστικτώδη, χαωτικὸ, ἀσυνείδητο: ὁ λαὸς εἶναι ἔτοιμος γιὰ τὴν ἐπανάσταση, ἀλλὰ ὁ ρόλος του συνίσταται ἀπλῶς στὸ ν' ἀκολουθᾷ τοὺς ἡγέτες, ποῦ μόνο αὐτοὶ εἶναι σὲ θέση νὰ τὸν «ἀπελευθερώσουν»:

«Ἀφημένος στὸν ἑαυτὸ του, ὁ λαὸς δὲν εἶναι σὲ θέση, οὔτε στὸ πορὸν, οὔτε στὸ μέλλον, νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση. Μόνο ἡμεῖς, ἡ ἐπαναστατικὴ μειοψηφία, μπορούμε καὶ δεφίλουμε νὰ τὴν πραγματοποιήσουμε [...]. Ὁ λαὸς δὲν μπορεί νὰ σωθεῖ μόνος του [...] δὲν μπορεί νὰ δεῖσῃ τὴν τύχη του σύμφωνα μετὰ τὶς ἀληθινὲς του ἀνάγκες, οὔτε καὶ μπορεί νὰ δώσει σάρκα καὶ ζωὴ σὸ ἐπαναστατικὸ ἰδεώδες [...]. Ὁ λαὸς δὲν μπορεί οὔτε κ' ἂν ν' ἀνοικοδομήσῃ ἓνα καινούργιο κόμμα:

αὐτὸς ὁ ρόλος καὶ αὐτὴ ἡ ἀποστολὴ ἀνήκουν ἀποκλειστικά στὴν ἐπαναστατικὴ μειοψηφία ...» (1).

Αὐτὲς οἱ θεωρίες προαναγγέλουν τὶς θεωρίες τοῦ Michels καὶ τοῦ Pareto γιὰ τὴν «*élite*» καὶ τὸ «σιδερένιο νόμο τῆς ὀλιγαρχίας» — ἀλλὰ ἐπίσης καὶ τὸ μῦθο τῶν *hommes qu'irritables* μετὰ τὸν ὁποῖο ὁ Georges Sorel ζήτησε νὰ ἀναζωογονήσῃ τὴν ἀποστεωμένη σοσιαλιστικὴ σκέψη τοῦ καιροῦ του. Περιτετεύει νὰ προσθέσουμε ὅτι βρίσκονται στοὺς ἀντίποδες τῆς αἰσιόδοξης γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀντίληψης ποὺ ὁ δημοκρατικὸς 19ος αἰώνας κληροδότησε στὸ δικό μας, καὶ ποὺ ὁ Μάρξ τόσο καλὰ τὴν ἐξέφρασε μετὰ τὴν περίφημὴ του διακήρυξη: «*ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ἐργαζομένων εἶναι ἔργο αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν ἐργαζομένων*». Ἄλλ' ὅπως εἶδαμε, αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε διόλου τὸν Λένιν νὰ υἱοθετήσῃ σχεδὸν λέξη πρὸς λέξη τὶς θεωρίες τοῦ Τκάτσεφ σχετικὰ μετὰ τὴν πολιτικὴ ἀνικανότητα τῶν μαζῶν καὶ τὸ ἱστορικὸ πρωτεῖο τῆς «*πρωτοπορειακῆς*» Ἰντελλιγκέντσιας.

Μακρινὸς πρόδρομος τοῦ λενινισμοῦ, ὁ Τκάτσεφ ὑπῆρξε ὁ ἄμεσος ἐμπνευστὴς τῆς τρομοκρατικῆς ὀργάνωσης «*Ἡ λαϊκὴ θάληση*» τῶν ἐτῶν 1876—1887.

Υ) Ἰντελλιγκέντσια καὶ τρομοκρατία

Ἀπογοητευμένη ἀπὸ τὴν ἀπάθεια τοῦ λαοῦ, ποὺ ἔμενε ξένος στὴν κοσμοθεωρία τῆς καὶ ὑπάκουος στὸ δεσποτισμὸ, ἡ Ἰντελλιγκέντσια στράφηκε πρὸς τὴν τρομοκρατικὴ δράση μετὰ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἔτσι θὰ ζύπναγε τὶς μάζες ἀπὸ τὸν «*ἀσιατικὸ*» τους λήθαργο. Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τῆς, ἡ Ρωσία γνώρισε μιὰ σοβαρὴ συνωμοτικὴ ὀργάνωση· σπανίως οἱ «*διανοοῦμενοι*» ἔδειξαν ἓνα τέτοιο πνεῦμα αὐταπάρνησης καὶ αὐτοθυσίας, μιὰ τέτοια πίστη καὶ μιὰ τέτοια εὐγένεια. Ἡ ἀποτυχία τῆς Ἰντελλιγκέντσιας ὀφείλεται φυσικὰ στὴν ὀμότητα τῆς κυβερνητικῆς ἀντίδρασης. Ἄλλὰ ἡ ἀστυνομικὴ καταδίωξη δὲν εἶναι ἡ μόνη αἰτία τῆς ἀποτυχίας τῆς. Ἡ τραγωδία τῆς Ἰντελλιγκέντσιας συνίσταται στὴν ἀπομόνωσή της ἀπὸ τὶς λαϊκὲς μάζες: ἔχοντας ἔρθει πολὺ νωρὶς σ' ἓνα κόσμον ποὺ δὲν μπορούσε οὔτε κἀν νὰ σκεφτεῖ ν' ἀποτινάξῃ τὸ ζυγὸ τῆς ἀπολυταρχίας, ἡ Ἰντελλιγκέντσια καταδικαζόταν σὲ σπασμωδικὲς ἐνέργειες, ποὺ, ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴ φύση, δὲν μπορούσαν νὰ ἐγγραφοῦν σὲ κανένα ἱστορικὸ πλαίσιο. Ἔτσι παρὰ τὶς ἐλπίδες τῆς, ἡ δολοφονία τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου τοῦ Β' τὸ 1881, δὲν προκάλεσε τὴν παραμικρὴ ἀντίδραση στὶς ἀγροτικὲς μάζες, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ μένουν παθητικὲς καὶ ἀδρανεῖς. Ἀντίθετα, ἡ δημιουργία τῆς Ὀχράνας ὑπῆρξε ἡ ἄμεση ἀπάντηση τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς καταθλιπτικῆς ἀστυνομικῆς καταδίωξης. Ἡ ἀποτυχημένη ἀπόπειρα κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Γ' (ὁποῦ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λένιν ἔχασε τὴ ζωὴ του) ὑπῆρξε ἡ τελευταία, ἀσθενὴς καὶ κάπως παιδαριώδης ἀναλαμπὴ τῆς Ἰντελλιγκέντσιας: ἡ ἥρωικὴ τῆς ἐποχὴ εἶχε πιά ἀνεπίστρεπτα περάσει· ἡ Ἰντελλιγκέντσια ἐπρόκειτο νὰ

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν B. Souvarine ἐνθ' ἄν. σελ. 30.

πάψει ν' αποτελεί μιὰ ανεξάρτητη δύναμη. Ἀλλά ἡ παρακμή της ἦταν τὸ ἀσφαλέστερο σημάδι ὅτι κάτι εἶχε ἀλλάξει στὴ Ρωσία. Ἄν ἡ ἱντελιγκέντσια ἔπαυε ν' αποτελεί τὸ μόνο ἐπαναστατικὸ παράγοντα τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, αὐτὸ ὀφείλεται, ὄχι ἀπλῶς στὴν αὐστηρότητα τῶν ἀστυνομικῶν μέτρων, ἀλλὰ κυρίως στὴν ἀνοδο τῆς μόνης δύναμης ποὺ μποροῦσε πραγματικὰ ν' ἀνατρέψει τὸ ἀπολυταρχικὸ καθεστῶς τῶν τσάρων: τῶν λαϊκῶν μαζῶν.

δ) Ἰντελλιγκέντσια καὶ κοινωνία

Γενικά, ἡ ριζοσπαστικότητα τῆς ἱντελλιγκέντσιας καὶ ἡ ἡγετική της θέση μέσα στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα εἶναι *ἀνεισιρόφως ἀνάλογες* πρὸς τὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας. Ὅσο ἡ ρωσικὴ κοινωνία βρισκόταν ἀκόμα σ' ἓνα ἐμβρυῶδες στάδιο ἐξέλιξης, ἡ ἱντελιγκέντσια μποροῦσε ν' ἀποτελεῖ τὴ μόνη ἐπαναστατικὴ δύναμη ἀπέναντι στοῦ καθεστῶς. Στὸ μέτρο ὅμως ποὺ ἡ ἀμορφὴ ἀγροτικὴ μάζα διαφοροποιεῖτο καὶ μιὰ ἔστω καὶ ἀνεξέλικτη ἀστικὴ καὶ ἐργατικὴ τάξη ἐμφανιζόταν στὸ ἱστορικὸ προσκῆνιο, στὸ μέτρο ποὺ ἡ μοντέρνα βιομηχανία ἐκτόπιζε τὴ μικρὴ χωριάτικη παραγωγὴ καὶ ἓνα σημαντικὸ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἀποκοτοῦσε τὴν παιδεία ποὺ ὡς τὰ τότε ἦταν τὸ προνόμιο μιᾶς ἐλάχιστης μειοψηφίας, ἡ ὕπαρξη ὀργανωμένων πολιτικῶν κινήματων γινόταν δυνατὴ καὶ, αὐτομάτως, ἡ ἱντελλιγκέντσια ἔπαυε ν' ἀποτελεῖ μιὰ ἀπομονωμένη πρωτοπορεία καὶ ξέπεφτε σὲ μιὰ ὑποδεέστερη θέση.

Γινόταν πιά δυνατό νὰ ποθεῖ κανεὶς τὴν πρόοδο τοῦ τόπου του, χωρὶς νὰ πιστεύει ὅτι χρειάζεται, πρῶτα, νὰ μυηθεῖ σὲ μιὰ μεσσιανικὴ συνωμοσία, καὶ ὕστερα νὰ χρησιμοποιήσει τὰ ρωμαντικὰ μέσα τῆς μπόμπας καὶ τῆς δολοφονικῆς ἀπόπειρας. Ἡ ἀπήχηση ποὺ εἶχαν οἱ προδευτικὲς ἰδέες σὲ ὀλοένα πλατύτερα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἐδίδασκε στὴν ἱντελλιγκέντσια τὴ μετριοφροσύνη, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἔδινε τὸ πρωτεῖο ὄχι στὴ συνωμοτικὴ ὀργάνωση ἀλλὰ στὰ πολιτικὰ μέσα καὶ τὴ δημοκρατικὴ πάλη. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1880, ὁ ἱδρυτῆς τοῦ ρωσικοῦ μαρξισμοῦ καὶ τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας Γεώργιος Πλεχάνωφ κήρυσσε τὸν πόλεμο κατὰ τῶν φαινομενικῶν «ξεπερασμένων» ἰδεῶν τοῦ Τκάτσεφ. Ἡ πολεμικὴ αὐτὴ, ποὺ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια μοτίβα τοῦ βιβλίου του «*Οἱ διαφωνίες μας*» (1884), παρουσιάζει γιὰ τὸ σημερινὸ ἀναγνώστη ἓνα ἐξαιρετὸ ἐνδιαφέρον: νομίζει κανεὶς, λέει ὁ Μπερντιάεφ, ὅτι ἀκούει τὸν Πλεχάνωφ νὰ συζητᾶται μὲ τὸν Λένιν καὶ τοὺς μπολσεβίκους, εἴκοσι χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή τους.

Ὁ Πλεχάνωφ ἀρνεῖται τίς ἰδέες τοῦ Τκάτσεφ στὸ ὄνομα μιᾶς ἄλλης στάσης ἀπέναντι στὴν κοινωνία, ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν ὀνομάσουμε «*δουτικὴ*». Πραγματικὰ, ἐπρόκειτο γιὰ κάτι πολὺ σημαντικότερο ἀπὸ τὴν ἀπλὴ υἱοθέτηση ὀρισμένων μαρξιστικῶν ἀρχῶν: ἡ ἐμφάνιση τοῦ Πλεχάνωφ, τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καὶ τῆς σοσιαλδημοκρατίας ἦταν ἡ ἀσφαλέστερη ἔνδειξη ὅτι ἡ Ρωσία καὶ ἡ Εὐρώπη ἔπαυαν νὰ εἶναι *δυσᾶσθη* πτωχὲς καὶ ἀσύγχρονες ἱστορικὲς δυνάμεις. *Γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ρωσικὴ*

Ιστορία, ή κοινωνία διεκδικούσε μιὰ δρισεμένη αυθυπαξία άπέναντι στη δυναμική μειοψηφία που ώς τά τότε κρατούσε τὸ μονοπώλιο τῆς Ιστορικῆς δράσης. Ἀμφισβητώντας τὸν ὀλοκληρωτισμὸ τοῦ Τκάτσεφ, ὁ Πλεχάνωφ ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς Ρώσους κάτι τὸ ἐντελῶς καινούργιο σχετικὰ μὲ τὴν πολιτική τους παράδοση: νὰ πιστέψουν ὅτι ἡ μάζα ἔχει μιὰ αὐτενέργεια (spontanéité) καὶ μιὰ πολιτική πρωτοβουλία ἱκανή νὰ τὴ μετατρέψει σὲ φορέα καὶ δημιουργὸ τῆς Ιστορίας: νὰ πάψουν νὰ συγχέουν τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ φιλοσοφία μὲ τὸν ἐπαναστατικὸ σκοταδισμό τοῦ Μπακουϊνιν καὶ τοῦ Τκάτσεφ: νὰ ξεπεράσουν τὴν (στὸ βάθος ἀντιδραστική) ἱλιγγιώδη ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν «πρωτοπορειακὴ» ἔλιτε καὶ τὴν ἀδρανῆ μάζα, πού ἐξαντλοῦσε ὡς τά τότε τὴν πολιτική τους σκέψη: νὰ ζητήσουν νὰ ὑπερικήσουν αὐτὴ τὴ στείρα ἀντίθεση δημιουργώντας πολιτικὰ κόμματα δημοκρατικὰ ὀργανωμένα.

Γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Ρωσία ἀκουγόταν μιὰ τέτοια γλώσσα: κι' ἡ γλώσσα αὐτὴ ἦταν τόσο καινούργια ὅσο καὶ τὰ ἐργοστάσια πού φύτρωναν σάν μανιτάρια ἀνάμεσα στὴν Πετρούπολη καὶ τὴν Ὁδησό. Σύμφωνα μὲ τίς ἰδέες αὐτῶν τῶν θεωρητικῶν τῆς «αὐτενέργειας τῶν μαζῶν», ἡ ἱντελιγκέντσια ἐπρόκειτο νὰ μάθει ἀπὸ τοὺς ἐργάτες πολὺ περισσότερα πράγματα ἀπ' αὐτὰ πού μποροῦσε νὰ τοὺς διδάξει: οἱ «ἐργαζόμενες μάζες», καὶ μόνο αὐτές, εἶναι ἱστορικὰ δημιουργικές.

Τί ἦταν ὁμως αὐτές οἱ «ἐργαζόμενες μάζες»:

40. Καπιταλισμός, προλεταριάτο καὶ σοσιαλισμός στίς παραμονές τοῦ 1914

Ἔχουμε ἤδη ὑποδείξει τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀστική οἰκονομία καὶ ὁ ἀστικός πολιτισμὸς ἄρρησαν τόσο πολὺ νὰ ἐμφανιστοῦν στὴ Ρωσία: ἡ κύρια αἰτία, ὅπως εἶδαμε, ἦταν ἡ αὐταρχικὴ πολιτικὴ τῶν τσάρων πού ἔδινε πολὺ περισσότερὴ ἀξία στὴ δύναμη τοῦ κράτους παρά στὴν ἐλευθερία καὶ τὸν πλοῦτο τῶν ὑπηκόων του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς τῆς παρεμβατικῆς πολιτικῆς τοῦ Μ. Πέτρου ἦταν νὰ δημιουργήσῃ μιὰ εὐρωπαϊκοῦ τύπου τάξη ἀστῶν καὶ βιοτεχνῶν: ἔχοντας ὑποδουλώσει τὴν ἀγροτικὴ τάξη γιὰ νὰ κινητοποιήσῃ τὴ γῆ πρὸς ὄφελος τοῦ κράτους, ὁ Μ. Πέτρος ἔκανε ταυτόχρονα ἐκκλιση στὴν ἐλευθερία, γιὰ νὰ δώσει στὴ Ρωσία τὴν ἀστικὴ κοινωνία πού τῆς ἔλειπε. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιφατικῆς αὐτῆς πολιτικῆς ἦταν ὁ σχηματισμὸς δύο τάξεων, μιᾶς ἐλεύθερης τάξης ἀστῶν καὶ μιᾶς ὑπόδουλης τάξης ἀγροτῶν, πού δὲν μπόρεσαν ποτὲ ν'ἀρθοῦν σὲ μιὰ ὀργανικὴ ἐσπαφή, καὶ πού μάλιστα ἔμειναν λιγότερο ἢ περισσότερο ξένες ἢ μιὰ πρὸς τὴν ἄλλη. Κανένας ὀργανικὸς οἰκονομικὸς σύνδεσμος δὲν μπόρεσε ν' ἀναπτυχθεῖ ἀνάμεσα στὴν ἀστικὴ καὶ τὴν ἀγροτικὴ κοινωνία: ἡ κοινωνικὴ ἐνότητα στηριζόταν πολὺ περισσότερο πάνω στὸ κράτος καὶ τὸ γραφειοκρατικὸ του μηχανισμό, παρά πάνω στὸ δυναμισμό τῶν παραγωγικῶν καὶ τῶν ἀνταλλακτικῶν σχέσεων. Ἡ μακρόχρονη συνύπαρξη δύο τόσο ἀσυμβίβαστων κοινωνικῶν συστημάτων, ὅπως εἶναι ἡ δουλοπαροικία στὴν ὕπαιθρο καὶ ἡ ἐλεύθερη ἐπιχείρηση στίς πόλεις, εἶχε ὡς κύριο ἀποτέλεσμα νὰ

ανάκοψει την πρόοδο και την αύξηση των αστικών κέντρων: η ιδεολογική ανεπάρκεια και η πολιτική ανικανότητα της αστικής τάξης, όπως και η εξάρτησή της από το ξένο κεφάλαιο, δεν ήταν παρά αναγκαίες συνέπειες της καθυστερημένης της εμφάνισης.

Παρ' όλ' αυτά, η Ρωσία πέρασε, ύστερα από τη μεγαλειώδη πνευματική και καλλιτεχνική αναγέννηση των ετών 1840—1880, σε μία φάση ραγδαίας οικονομικής ανόδου, που από κάθε άποψη μπορεί να παραβληθεί μ' αυτήν που πραγματοποιήθηκε κάτω από το καθεστώς των πενταετών σχεδίων:

α) Οί πρόοδοι της βιομηχανοποίησης 1890—1915

Στο τέλος του 19ου αιώνα, η Ρωσία έκανε γιγάντια βήματα προς τη βιομηχανοποίηση της οικονομίας και τον «έξευρωπαϊσμό» της κοινωνικής της διάρθρωσης. Η άθροια είσοδη ξένων κεφαλαίων έπαιξε βέβαια ένα αποφασιστικό ρόλο στη βιομηχανοποίηση της τσαρικής Ρωσίας. Τα 50% του κεφαλαίου του τοποθετημένου στο λεκανοπέδιο του Ντονέτς, τα 80% των κεφαλαίων που κινούσαν τα ρωσικά όρυχευτα, τις πετρελαιοπηγές, τη μεταλλουργία, ήταν ξένα: κυρίως γαλλικά (32%) και άγγλικά (22%)⁽¹⁾. Όποσδήποτε, οι ασιατικές πόλεις μεταμορφώνονταν με μία έκπληκτική ταχύτητα σε μοντέρνα βιομηχανικά κέντρα: νέες μητροπόλεις εμφανίζονταν στη στέππα και στα Ουράλια· το μήκος των σιδηροδρομικών γραμμών διπλασιάστηκε μέσα σε δέκα χρόνια. "Αν μάλιστα πιστέψουμε την επίσημη *Εικοσιογραφημένη Ίστορία της Ρωσικής Έπανάστασης*⁽²⁾, η Ρωσία ήταν η ταχύτερα αναπτυσσόμενη χώρα του τέλους του 19ου αιώνα:

9. Αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής στη Ρωσία και τις κύριες βιομηχανικές χώρες 1890—1900						
1890 = 100						
	Άγγλία	Γαλλία	Η.Π.Α.	Γερμανία	Βέλγιο	Ρωσία
Σίδηρος	118	131	150	172	132	208
Χάλυβας	180	167	163	173	148	216
Άνθρακας	122	126	161	152	—	231

Οί αριθμοί που δίνει η *Ίστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος* του Ποπώφ⁽³⁾ είναι ακόμα πιο έντυπωσιακοί: Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1890—1900, λέει ο Ποπώφ, η παραγωγή άκατεργάστου σιδήρου αύξηθηκε κατά 220%, η παραγωγή σιδηρομεταλλευμάτων κατά 272% και η παραγωγή πετρελαίου κατά 179%!

1) Βλ. Maurice Dobb: *Soviet Economic Development Since 1917* (2η έκδ. 1949) σελ. 37—8.

2) Άγγλ. έκδ. 1928, σελ. 4—6.

3) Άγγλ. έκδ. 1934, σελ. 33.

Οι αριθμοί αυτοί—όσο κι αν δεν είναι αδιάβλητοι—μπορούν από κάθε άποψη να συγκριθούν με αυτούς που παρουσιάζουν οι στατιστικές της εποχής των πενταετών σχεδίων. Όποσδήποτε, μιὰ πιὸ νηφάλια ἔρευνα ἀρκεί γιὰ νὰ δείξει πόσο ἀσ-ήρικτη εἶναι ἡ τόσο διαδεδομένη ἀντίληψη, κατὰ τὴν ὁποία ἡ προεπαναστατικὴ Ρωσία ἔπασχε ἀπὸ μιὰ ὁποιαδήποτε οἰκονομικὴ στασιμότητα ἢ ἀποτελμάτωση (1) :

10. Ὁ ρυθμὸς ἀνάπτυξης τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς 1885—1916

Ἔ τ η	Βιομ. παραγωγή 1913 = 100	Ἐτήσιος μέσος ὁρος τοῦ ποσοστοῦ αὐξησης τῆς βιομ. παραγωγῆς	
		Ἔ τ η	Ποσοστὸ αὐξησης
1885	21	1885—1889	6,1 %
1890	27	1890—1799	8,0 %
1900	61		
1913	100	1907—1913	6,25 %
1916	109		

Ἡ σύγκριση με τοὺς ἀντίστοιχους σοβιετικούς ἀριθμούς δὲν πρόκειται, βέβαια, νὰ μειώσει τὴ γιγαντιαία προσπάθεια πού ἔκανε ἡ ΕΣΣΔ στὸν τομέα τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς ἀπλῶς θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ θεωρήσουμε τὰ σοβιετικά ἐπιτεύγματα ἀπὸ μιὰ ἱστορικότερη σκοπιά : Ὁ μέσος ὁρος αὐξησης τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, πού στὴν τσαρική περίοδο (1890—1916) ἦταν 7% τὸ χρόνο, ἀνέβηκε στὴ σταλινική περίοδο (1928—1952) στὰ 12—14%, γιὰ νὰ πέσει σήμερα (μετὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τῆς σοβ. οἰκονομίας καὶ τὴ μετατροπὴ τῶν πενταετῶν σχεδίων ἀπὸ τετραετὴ σὲ ἑτάετῆ) σὺ ὁποσδήποτε «κανονικότερο»(2) ἐπίπεδο τῶν 7,1%.

Ἐνᾶμεσα σὺ 1890 καὶ τὸ 1916, ὁ ρωσικός πληθυσμὸς εἶχε πάψει νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ἀδιαφοροποίητη ἀγροτικὴ μάζα ὑποταγμένη σὲ μιὰ μειοψηφία μεγαλογαιοκτημόνων καὶ αὐλικῶν Ἰδοῦ πῶς παρουσιαζόταν ἡ κοινωνικὴ πυραμίδα στὶς παραμονὲς τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου(3).

11. Ἡ διαστρωμάτωση τῆς ρωσικῆς κοινωνίας τὸ 1914

1.	Ἄριστοκρατία καὶ ἀνώτερα στελέχη τοῦ στρατοῦ	3 %	τοῦ πληθυσμοῦ
2.	Ἄστικὴ τάξη	1 %	» »
3.	Διανοούμενοι καὶ κληρικοὶ	2 %	» »
4.	Ἐργάτες	13 %	» »
5.	Ἀγρότες	74 %	» »

1) A. Gershenkon : The Rate of Industrial Growth in Russia since 1885. Παράρτημα VII (1947) τοῦ Journal of Economic History σσ. 146, 161.

2) Ἐννοοῦμε ὅτι ἡ κεραυνοβόλα βιομηχανοποίηση τῆς σταλινικῆς εποχῆς, δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ χωρὶς τὰ τρομοκρατικά μέσα πού χρησιμοποιήθηκαν σὺ πλάνο τῆς παραγωγῆς. Ὁ σημερινὸς ρυθμὸς ἀνάπτυξης εἶναι «κανονικότερος» καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅτι προϋποθέτει «κανονικότερες» μεθόδους ἐκμετάλλευσης τῆς ἐργατικῆς δύναμης.

3) Κατὰ τὸν David Dallin: The Real Soviet Russia.

Σ' αυτά τὰ 25 χρόνια ἐμφανίστηκε λοιπόν μιὰ αστική τάξη μὲς στὴν ὁποία κατακτιοῦσαν ὀλοένα καὶ περισσότερο ἔδαφος οἱ εὐρωπαϊκὲς ἰδέες τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας. Μαζὶ μὲ τὸν κόμητα Βίττε, πού ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τοῦ ἐκβιομηχανισμοῦ τῆς Ρωσίας¹⁾, ἡ τάξη αὐτὴ ζητοῦσε τὴ μεταρρύθμιση τοῦ κράτους, τὴ σύγκληση μιᾶς Συντακτικῆς Συνέλευσης, καὶ οἱ διαμαρτυρίες τῆς καὶ οἱ ἀπαιτήσεις τῆς θύμιζαν τὰ cahiers des doléances τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Ἄλλ' ἀριθμητικὰ ἀδύναμη καὶ ἀπομονωμένη μὲς στὴν τεράστια ἀγροτική μάζα, ἡ τάξη αὐτὴ ὄχι μόνο δὲ συναντοῦσε καμιὰ κατανόηση ἀπὸ μέρους τῆς ὀλοένα καὶ πὺ φαυλοκρατικῆς τσαρικῆς ἀπολυταρχίας, ἀλλὰ εἶχε καὶ κάθε λόγο νὰ φοβᾶται τὴν ἀναπόφευκτη ἔκρηξη τῆς ἐπανάστασης. Καὶ τοῦτο, γιατί μὴ ἔχοντας καμιὰ ἐμπιστοσύνη στὶς ἄλλωστε ἰσχνές τῆς δυνάμεις, ἔβλεπε καὶ δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ βλέπει μὲ ἀνησυχία τὴν ἐπαναστατικὴ ἄνοδο τῆς ἐργατικῆς τάξης.

6) Τὸ ρωσικὸ προλεταριάτο στὶς παραμονὲς τοῦ 1917

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ ρωσικὴ ἐργατικὴ τάξη ἐλάχιστες εἶχε σχέσεις μὲ τὸ «βιομηχανικὸ προλεταριάτο» τοῦ Μάρξ. Στὴ Δύση, ἡ ἐργατικὴ τάξη σχηματίστηκε κυρίως ἀπὸ τοὺς προλεταριοποιημένους μικροαστοὺς καὶ βιοτέχνες τοῦ 1848. Ἀντίθετα, στὴν προεπαναστατικὴ Ρωσία (ὅπως ἄλλωστε καὶ στὴ Ρωσία τῶν πρώτων πενταετῶν σχεδίων), οἱ βιομηχανικοὶ ἐργάτες προέρχονταν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ὑπαιθρο. Πρῶν δουλοπάροικοι μέχρι τὸ 1861, οἱ ρῶσοι ἐργάτες τοῦ 1917 δὲν εἶχαν ὀλοτέλα κόψει κάθε σύνδεσμο μὲ τὸ χωριὸ τους. Τὸ 1898, οὔτε κἀν εἴκοσι χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη «προλεταριακὴ ἐπανάσταση» τῆς ἱστορίας, ἕνα μεγάλο ποσοστὸ (τὰ 28,2%) τῆς ρωσικῆς ἐργατικῆς τάξης ἐξακολούθησε ν' ἀπασχολεῖται στὴ γεωργία: τὸ ποσοστὸ αὐτὸ ἦταν 10,8% στὴν Πετρούπολη, 19,5% στὴ Μόσχα, 57,5% στὸ Κίεβο, 17,1% στὴ Βαρσοβία, 51,2% στὸ Χάρκοβο, 76,3% στὸ Βορονέζ κ.ο.κ. Τὰ 11,9% ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἡμι-ἀγρότες προλετάρους εἶχαν μιὰ μικρὴ γεωργικὴ ἰδιοκτησία καὶ τὴν ἐκμεταλλεύονταν οἱ ἴδιοι: τὰ 61,4% ἀπ' αὐτοὺς, ἄφηναν τὴ διαχείριση τῆς ἰδιοκτησίας τους στοὺς συγγενεῖς τους: τὰ 12,3%, νοίκιαζαν τὶς γαίες τους: μόνο οἱ ὑπόλοιποι 14,4% ἦταν ἀκτῆμονες. Ἀκόμα καὶ τὸ 1907, μιὰ ἔρευνα πού ἔγινε στοὺς τυπογράφους τῆς Μόσχας ἔδειξε ὅτι μόνο τὰ 37,6% ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν ὀλοτέλα σπάσει τοὺς δεσμοὺς τους μὲ τὸ χωριὸ²⁾.

Ἡ μονιμοποίηση τοῦ προλεταριάτου, ὁ πλήρης καὶ σαφὴς διαχωρισμὸς τοῦ ἀπὸ τὶς ἄλλες τάξεις, πού γιὰ τὸν Μάρξ ἀποτελοῦσαν τὴν ἀναγκαία προϋπόθεση τῆς ταξικῆς του συνειδητοποίησης καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς δραστηριοποίησης, δὲν εἶχαν γίνει ἀκόμα πραγματικότητα. Ἄλ-

1) Πληβειακῆς καταγωγῆς, ὁ Βίττε ἀρχισε τὴ σταδιοδρομίαν του σάν σταθμάρχης σ' ἕνα ἐπαρχιακὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ.

2) Βλ. γενικὰ Salomon Schwarz, Labour in the Soviet Union, 1952, (γαλλ. μετ. Les Ouvriers en URSS, 1956 σελ. 13-17).

λά, όπως έδειξαν τόσο οι ρωσικές επαναστάσεις του 1905 και του 1917 όσο και οι πολωνικές και ούγγρικές επαναστάσεις του 1956, μια έργατική τάξη αποτελούμενη από ξεριζωμένους αγρότες, που ή ραγδαία (καπιταλιστική ή «σοσιαλιστική») βιομηχανοποίηση «έκοφενδόνιζε» στα νεοδημιούργητα προάστια των βιομηχανικών πόλεων, έπρόκειτο ν' αποδειχτεί ότι μπορεί νά γίνει μια δύναμη πολύ πιό επαναστατική από το μονιμοποιημένο προλεταριάτο, που ή βαθμιαία βιομηχανοποίηση συγκέντρωσε στα δυτικά αστικά κέντρα.

Ή ταχύτατη βιομηχανοποίηση δημιούργησε μέσα σέ εΐκοσι χρόνια μια πολυάριθμη τάξη μισθωτών⁽¹⁾:

12. Οί ρώσοι μισθωτοί 1897 — 1913 (σέ χιλιάδες)

	1897	1913
Βιομηχανία		
α) Μεγάλη βιομηχανία	2 202	3 636
β) Μικρή "	1 622	2 776
Σιδηρόδρομοι	580	860
T. T. T.	347	705
Έμποριο	37	72
Γεωργία	367	451
	2 775	3 000
Σ ύ ν ο λ ο	7 903	11 200

Ο αριθμός των χειρωνακτικών βιομηχανικών έργατων (χωρίς τους εργάτες τους απασχολούμενους στή βιοτεχνία και τήν οικότεχνία) ανέβηκε από 1 515 000 τό 1897 σέ 2 552 000 τό 1913. Ήπιπλέον, αΐτή ή νεοσύστατη έργατική τάξη ήταν πολύ πιό *συγκεντρωμένη* από τίς έργατικές τάξεις των πιό ανεπτυγμένων βιομηχανικών κοινωνιών. Οί μεγάλες έπιχειρήσεις (πάνω από 500 εργάτες) συγκέντρωναν τό 1913 τά 35% τής ρωσικής έργατικής τάξης στίς Η.Π.Α., τήν κλασική χώρα των γιγαντιαίων εργοστασίων, τό αντίστοιχο ποσοστό, τήν ΐδια έποχή, ήταν 31%. Ο πίνακας άρ. 13 παρουσιάζει μια εϋγλωττη σύγκριση τής συγκέντρωσης τής εργατικής δύναμης στή Ρωσία του 1913 και τή Γερμανία του 1907, που ήταν τότε ή δεύτερη βιομηχανική δύναμη του κόσμου⁽²⁾:

13. Κατανομή τής εργατικής δύναμης στή Ρωσία 1913 και Γερμανία 1907 (σέ %)

	Ρωσία	Γερμανία
1. Μικρές έπιχειρήσεις μέχρι 20 εργάτες	38	43
2. Μεγάλη βιομηχανία	62	57
α) Έπιχειρήσεις από 21 — 100 εργάτες	10	22
β) " " 101 — 500 "	17	21
γ) " " 501 — 1000 "	11	6
δ) " " 1000 και πάνω	24	8
Σ ύ ν ο λ ο	100	100

1) Βλ. S. Schwarz: Ένθ' άν.

2) Άναφέρεται από τόν Fritz Sternberg: Der Imperialismus, 1926, σελ. 374.

Παρ' ὅλη τὴν ἀριθμητικὴν τοῦ μειονεκτικότητά, αὐτὸ τὸ ἐκπληκτικὰ συγκεντρωμένον καὶ συμπαγὲς προλεταριάτο ἐπρόκειτο νὰ βρεθῆ ἐπὶ τὴν πρώτη γραμμὴ τῆς δημοκρατικῆς ἐπανάστασης κατὰ τοῦ τσαρισμοῦ. Ὁ συνδυασμὸς τῶν τελευταίων κατακτήσεων τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν πρὸ προχωρημένων μορφῶν τῆς καπιταλιστικῆς συγκέντρωσης μὲ τίς πρὸ βάρβαρες καὶ καθυστερημένες μορφές τῆς φεουδαρχίας καὶ τῆς φαυλοκρατίας εἶχε τοῦτο τὸ παράδοξο ἀποτέλεσμα, ὅτι προτοῦ γνωρίσει τὴν ἀστικὴν δημοκρατίαν καὶ προτοῦ προλάβει νὰ σχηματίσει ἓνα σοβαρὸ ἀστικὸν κόμμα, ἡ *Ρωσία τοῦ 1905 διέθετε ἤδη ἓνα ἰσχυρότατον σοσιαλδημοκρατικὸν κόμμα* ποῦ, ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις, ἦταν ἀνώτερον ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα κόμματα τῆς Δυτ. Εὐρώπης.

Ἡ ἀνωτερότητά του γίνεται ἐμφανὴς τόσον ἐν τῷ πλάνῳ τῆς πολιτικῆς θεωρίας, ὅσον καὶ ἐν τῷ πλάνῳ τῆς ἐπαναστατικῆς μαχητικότητος.

Πραγματικὰ, ἂν παραβάλουμε τίς σχολαστικὰς θεωρητικολογίας τῶν γερμανῶν σοσιαλδημοκρατῶν μὲ τὴν συζήτησιν γιὰ τὸ χαρακτῆρα τῆς δημοκρατικῆς ἐπανάστασης ἐπὶ τῇ Ρωσίᾳ (βλ. §§ 6—10), μὲ τὴν ὁποία ἀνιῶσε ὁ 20ὸς αἰώνας καὶ μιὰ ὀλέκερη φάσιν τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, θὰ δοῦμε τὴν οὐσιαστικὴν ἀνωτερότητα τῆς ρωσικῆς σκέψεως ἐν τῷ πλάνῳ τῆς ἐπαναστατικῆς θεωρίας. Τῶντι, γιὰ πρώτη φορὰ ἴσως μὲς ἐπὶ τὴν ἱστορίαν, οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι ποῦ ἔκαναν τὴν ἱστορίαν προσπαθοῦσαν τοιοῦτοχροναν ν' ἀποκτήσουν, μὲ τὰ ἐπιστημονικὰ μέσα ποῦ διέθεταν, μιὰ καθαρὴ συνείδησιν τῆς πράξεως τους, ν' ἀπομακρύνουν τὸ τυχαῖον καὶ τὸ σὺθαίρετον ἀπὸ τὴν πολιτικὴν, νὰ δοῦν τὸν ἑαυτὸν τους ἀκέραιον καὶ νηφάλιον μὲς ἐπὶ τὴν ἴσῃα τους τὴν πράξιν. Μπροστὰ τους, οἱ Ἰακωβῖνοι, ποῦ ὡς τὰ τότε ἀντιπροσώπευαν ἀσφαλῶς τὸ ἀνώτερον ἐπίπεδον πολιτικῆς συνείδησης, φαίνονταν ὡς κωντόθωροι ἐμπειριστῆς: ποτὲ ἄλλοτε ἡ ἀνθρωπότητα δὲν ἦταν τόσο κοντὰ ἐπὶ τὸν πλατωνικὸν ἰδεῶδες τῶν φιλοσόφων βασιληάδων, ὅσον ἦταν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου ποῦ ἀρχισεν τὸ 1905 γιὰ νὰ τελειώσῃ μὲ τὸν πρὸ ἀδοξο τρόπο κάτω ἀπὸ τὰ πυρὰ τῶν ἐκτελεστικῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Στάλιν.

Ἡ μαχητικότητά τοῦ ρωσικοῦ προλεταριάτου εἶναι ὁ δεῦτερος οὐσιώδης παράγων ποῦ ἐξηγεῖ τὴν ἀνωτερότητα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δεκαετίας 1895—1905, ὁ ἐτήσιος μέσος ὄρος τῶν ἀπεργῶν ἦταν 43000. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1905, τὸν πρῶτον μῆνα τῆς ἐπανάστασης, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπεργῶν ἔφτασε τίς 440000 «*Σὲ καμιά καπιταλιστικὴν χώρα, ἔγραφε ὁ Λένιν, οὔτε καν οἱς πρὸ ἀναπτυγμένες χώρες, τὴν Ἀγγλίαν, τίς Η.Π.Α., τὴν Γερμανίαν, δὲν ἐμφανίστηκε ἓνα τόσο τεράστιον ἀπεργιακὸν κίνημα, ὅσον ἐπὶ τῇ Ρωσίᾳ τοῦ 1905. Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀπεργῶν ἔφτασε τὰ 2800000, περιέλαβε δηλαδὴ τὸ σύνολον τῶν βιομηχανικῶν ἐργασιῶν*»⁽¹⁾.

Ἡ ἰδέαν τῆς δημοκρατίας, τῆς πολιτικῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ ἀνθρώπου

1) Λένιν: Ein Vortrag über die Revolution von 1905, λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐπὶ τὴν Ζυρίχην τὴν 22-1-1917, Die Revolution von 1905 (Moskau 1932) σελ. 52.

που, έπαυε νά είναι μιá άφηρημένη ιδέα, κοί σαν τόν Homunculus τοῦ Faust, βυθιζόταν μέσ στό ζωντανό άπεργιακό κώμα, γιά νά πάρει σάρκα καί όστιά, νά «χαθεῖ» μέσ στή βία καί νά «ξαναγεννηθεῖ» μέσ τήν Ιστορική πραγματικότητα. Αὐτοί πού, όπως ό Πλεχάνωφ καί οἱ μενσεβίκοι, έβλεπαν τή δημοκρατική επανάσταση σαν μιá «έπιστημονική» έπιταγή, πέρα από τήν όποία δέν υπάρχει πορά «άγνοια» καί «τυχοδιωκτισμός», καί πού ζητοῦσαν νά σταματήσουν τή ζωντανή πορεία τής Ιστορίας μέσα στα πλαίσια ένός άφηρημένου σχήματος, ξεπεράστηκαν από τά γεγονότα, πού αὐτοί οἱ ἴδιοι έξαπέλυσαν, χωρίς καν τό πάθος νά τοὺς γίνει μάθος: ἡ «πονηρία» τής Ιστορίας, όπως θάλεγε ό Hegel, έφερε ἔτσι τά πράγματα ώστε αὐτοί νά γίνουν οἱ δημιουργοί τῶν πρώτων σοβιέτ, αὐτῶν δηλαδή τῶν ὀργάνων πολιτικής έξουσίας πού άκριβῶς επρόκειτο νά ξεπεράσουν τά όρια πού ἡ μενσεβικική «κοινωνιολογία» ἔτασσε στήν «άστικο-δημοκρατική» επανάσταση. Αὐτοί, ὅμως, πού, όπως ό Τρότσκι, ό κύριος πρωταγωνιστής τοῦ 1905, καί ό Λένιν, εἶδαν τή δημοκρατία σαν μιá επαναστατική στάση άπέναντι στόν κόσμο, σαν ἕνα ένεργητικό συσχετισμό τοῦ ανθρώπου μέ τήν κοινωνία, μπόρεσαν ν' αναγνωρίσουν πίσω από τήν ξερή έννοια τή ζωντανή δύναμη πού τής δίνει πλοῦτο καί περιεχόμενο. Καί ἡ δύναμη αὐτή ἦταν τό προλεταριάτο.

Ἄπ' αὐτή τήν άποψη, ἡ πράξη τοῦ 1905 ἔλυσε κατά κάποιο τρόπο τό πρόβλημα τοῦ κοινωνικοῦ περιεχομένου τής θεωρητικά άστικής επανάστασης: ἦταν πιό σαφές διη ἡ επανάσταση αὐτή ξεφευγε από τά πλαίσια τής άστικής μεταρρύθμισης καί ἔπερνε τή σημασία μιáς «διαρκούς επανάστασης». Ἰδού πῶς παρουσίαζε ό Λένιν, στίς παραμονές τής επανάστασης τοῦ Φεβρουαρίου 1917, τήν «**ιδιομορφία τής ρωσικής επανάστασης**»:

«Ἡ επανάσταση αὐτή ἦταν άστικο-δημοκρατική ἀπό τήν άποψη ὅτι ὁ άμεσος αντικειμενικός σκοπός της ἦταν ἡ άστική δημοκρατία. Ἡ καθιέρωση τοῦ έργατικοῦ δικαίωρου, ἡ δήμευση τῶν μεγάλων τσιφλικιῶν: ὅλα αὐτά τά αἰτήματα της ἦταν αἰτήματα πού εἶχαν κατά μέγας μέρος πραγματοποιηθεῖ από τήν άστική επανάσταση στή Γαλλία ἀνάμεσα στό 1792 καί τό 1793.

Ταυτόχρονα ὅμως ἡ ρωσική επανάσταση ἦταν προλεταριακή, ὄχι μόνο ἀπό τήν άποψη ὅτι τό προλεταριάτο ὑπῆρξε ἡ ἰθύνουσα δύναμη τής επανάστασης καί βρέθηκε στήν πρωτοπορεία τοῦ κινήματος, ἀλλά καί γιατί ΤΟ ΚΥΡΙΟ ΜΕΣΟ ΠΑΛΗΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΗΤΑΝ Η ΑΠΕΡΓΙΑ, ΔΗΛΑΔΗ ΤΟ ΕΙΔΙΚΑ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΚΟ ΜΕΣΟ ΠΑΛΗΣ»⁽¹⁾.

Ἡ άπέριττη αὐτή διατύπωση μᾶς διαφωτίζει μιá γιά πάντα καί έξαλείφει κάθε παρεξήγηση σχετικά μέ τόν τρόπο μέ τόν όποιο ό αὐθεντικός μαρξισμός θέτει τό πρόβλημα τῶν μέσων καί τῶν σκοπῶν. Γιά τό μαρξισμό, ὁ βαθύτερος ταξικός χαρακτήρας καί ἡ άπώτερη ταξική τελεολογία μιáς επανάστασης κρίνονται ἀπό τά ταξικά μέσα πάλης πού χρησιμοποιεῖ. Συγκεκριμένα, ό προλεταριακός χαρακτήρας μιáς επανάστασης σαν τοῦ 1905, πού οἱ διεκδικήσεις της δέν φαίνονταν νά ξεπερνᾶν τά όρια τῶν κλασικῶν άστικῶν μεταρρυθμίσεων, βγαίνει στό φῶς ἀπό τό γεγονός καί

1) Λένιν: Ένθ. άν. σελ. 51.

μόνο, ότι ή επανάσταση αυτή στήριζε όλη της τή δύναμη όχι άπλως πάνω στο προλεταριάτο σάν μάζα, αλλά πάνω στο προλεταριάτο σάν συγκροτημένη ταξική δύναμη. Αντίθετα, για τόν έκφυλισμένο μπολσεβικισμό του καιρού μας (πού ό βαθύτερος ταξικός του χαρακτήρας γίνεται έμφανής από τόν τρόπο μέ τόν όποιο έστέρησε τήν έργατική τάξη από τό «είδικά προλεταριακό μέσο πάλης»: τό δικαίωμα της άπεργίας), ό προλεταριακός χαρακτήρας μιās επανάστασης φαίνεται από τό άν ή επανάσταση αυτή φέρνει τό κομμουνιστικό κόμμα στην έξουσία: έτσι, μιá άγροτική επανάσταση σάν τήν κινεζική, είναι «προλεταριακή», γιατί καθοδηγείται από τό Κ. Κ., ενώ μιá έργατική επανάσταση σάν τήν ούγγρική, πού χρησιμοποιεί από τήν άρχή ως τό τέλος(!) τό «είδικά προλεταριακό μέσο πάλης: τήν άπεργία», είναι «καπιταλιστική», γιατί σιρέφεται κατά του μπολσεβικικού δεσποτισμού!

Τό πρώτο μεγάλο διδασμα του 1905 ήταν ότι ή έργατική τάξη μπορούσε πράγματι ν' αποτελέσει μιá Ιθύνουσα δύναμη μέσα στο παλλαϊκό μέτωπο πού σχηματιζόταν κατά του τσαρισμού.

Τό δεύτερο μεγάλο διδασμα του 1905 ήταν ότι οί μάζες είχαν ώριμάσει και δέν είχαν τήν ανάγκη της Ιντελιγκέντσιας: τό Σοβιέτ της Πετρούπολης, ένα καθαρό προϊόν της μαζικής αυτενέργειας, άποτελοοσε τήν πιό σαφή άπάντηση στο έρώτημα για τήν πολιτική Ικανότητα των μαζών, πού άποτελοοσε ως τά τότε τό *summuhi* της ρωσικής πολιτικής σκέψης.

γ) Ισοβιτική αυτόδιοίκηση ή κομματική δικτατορία;

Η έκπληκτική πολιτική ώριμότητα της ρωσικής έργατικής τάξης του 1905 φαινόταν νά διαψεύδει έντελως τήν καθιερωμένη δυσπιστία της Ιντελιγκέντσιας ως προς τήν πολιτική Ικανότητα των μαζών. Δημιουργήματα των μενσεβίκων, τά σοβιέτ του 1905 έπαιξαν ένα επαναστατικό ρόλο πού, άν ξεπέρασε τις προσδοκίες των δημιουργών τους, αίφνιδίασε και τους «έπαγγελματίες επαναστάτες» του Λένιν. Ό μόνος πού στάθηκε στο ύψος τους ήταν ό Τρότσκι πού, ως γνωστόν, είχε εκλεγεί Πρόεδρος του Σοβιέτ της Πετρούπολης. Τό 1906, έγκλειστος στις τσαρικές φυλακές, ό Τρότσκι έκανε όρισμένες παρατηρήσεις σχετικά μέ τόν Ιστορικό ρόλο των σοβιέτ, πού όπωσδήποτε μπορεί νά θεωρηθούν προφητικές:

«Τό Σοβιέτ ήταν στην πραγματικότητα ένα έμβρυο επαναστατικής κυβέρνησης... Πριν από τό Σοβιέτ, ύπηρχαν βεβαίως έργατικές επαναστατικές οργανώσεις—όργανώσεις πού λειτουργούσαν μέσα στο προλεταριάτο και πού επιδιόκωναν νά επηρεάσουν τις μάζες. Τό Σοβιέτ όμως ήταν μιá οργάνωση του προλεταριάτου στην ολόκληρά του' ό σκοπός του ήταν ή κατάκτηση της επαναστατικής έξουσίας. Τό Σοβιέτ είναι ή οργανωμένη έκφραση της θέλησης του προλεταριάτου σάν τάξης... Τό Σοβιέτ ήταν ή πρώτη δημοκρατική έξουσία μέσα στη ρωσική Ιστορία... μιá άληθινή και καθαρή δημοκρατία, χωρίς επαγγελματική γραφειοκρατία, μιá δημοκρατία

1 Άξίζει νά σημειωθεί ότι ή έξακολούθηση της γενικής άπεργίας ακόμα και μετά τή στρατιωτική συντριβή της ούγγρικής επανάστασης είναι κάτι πρωτοφανές στην ώστόσο πλούσια σέ ήρωικά γεγονότα Ιστορία του έργατικού κινήματος.

δπου οί ψηφοφόροι είχαν τό δικαίωμα ν' ανακαλέσουν τόν αντιπρόσωπό τους, όπως θέλουν, καί νά τόν αντικαταστήσουν μ' έναν άλλο. Δέν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι τό πρῶτο κύμα τῆς ἐρχόμενης ἐπανάστασης θά δδηγήσει στή δημιουργία καί τήν ἐξάπλωση τῶν σοβιέτ σ' ὅλη τή χώρα...»(1).

Σ' αὐτό τό γραφτό τοῦ Τρότσκι βρίσκεται γιά πρώτη φορά διατυπωμένη ἡ ἰδέα τοῦ σοβιέτ σάν ἐργατικοῦ κοινοβουλίου καί σάν προλεταριακήν κυβέρνησης—ἡ ἰδέα δηλαδή στό ὄνομα τῆς ὁποίας ἔγινε ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ὀκτωβρίου 1917.

Ἀντίθετα, ὁ Λένιν πού δέν πήρε μέρος στήν ἐπανάσταση τοῦ 1905 (2) ἀντιμετώπιζε τότε (1906) τά σοβιέτ ἀπό μιὰ ἀρκεῖσά διάφορη σκοπιά. Ἄν ὁ Τρότσκι εἶχε μιὰ πλήρη ἐμπιστοσύνη στήν ἱστορική δημιουργικότητα τῶν μαζῶν, ὁ Λένιν δέν ἀνεγνώριζε σάν ἱστορικό παράγοντα παρά μόνο τό «πρωτοπορειακό» κόμμα τῶν «ἐπαγγελματιῶν ἐπαναστατῶν». Καί παρ' ὅλον ὅτι τό αὐτοτιτλοφορούμενο «πρωτοπορειακό» αὐτό κόμμα δέν ἔπαιξε παρά ἕνα ὑποδεέστερο ρόλο στήν ἐπανάσταση τοῦ 1905, ὁ Λένιν ἐξακολουθοῦσε νά πιστεύει ὅτι μόνο αὐτό ἦταν σέ θέση νά φέρει εἰς πέρας τήν «ἱστορική ἀποστολή» τοῦ προλεταριάτου. Νά τί ἔλεγε γιά τά σοβιέτ:

«Τό κόμμα δέν παραιτήθηκε ποτέ ἀπό τήν πρόθεσή του νά χρησιμοποιήσει ὀρισμένες ὀργανώσεις πού δέν ἀνήκουν στό κόμμα, ὅπως εἶναι τά σοβιέτ, προκειμένου ν' αὐξήσει τήν ἐπίρροή τῶν σοσιαλδημοκρατῶν (3) πάνω στήν ἐργατική τάξη. Ἀλλά οἱ σοσιαλδημοκράτες δέν πρέπει νά ξεχνῶν ὅτι ἂν τό ἐπαναστατικό ἔργο ὀργανωθεί ὅπως πρέπει καί σέ μιὰ μαζική κλίμακα, οἱ ὅσοι αὐτοί (τά σοβιέτ) μποροῦν νά γίνουν περικοι» (4).

Τά σοβιέτ, πού ὁ Τρότσκι (καί ἀργότερα ὁ Λένιν) θεωροῦσε σάν τά κατ' ἐξοχήν ἀντιπροσωπευτικά καί κυβερνητικά ὄργανά τοῦ προλεταριάτου, παρουσιάζονται ἐδῶ σάν ἀπλά μέσα πού χρησιμοποιεῖ τό «πρωτοπορειακό» κόμμα γιά νά ἀπλώσει τήν ἐπίρροή του πάνω στίς μάζες, καί πού, σάν τέτοια, μπορεῖ ν' ἀχρηστευθοῦν μόλις οἱ μάζες βρεθοῦν κάτω ἀπό τόν ἄμεσο ἔλεγχο τοῦ κόμματος: ὄλος ὁ μελλοντικός «ἐκφυλισμός» τῆς σοβιετικῆς Ρωσίας καί ἡ ἀντικατάσταση τῆς «δικτατορίας τῶν σοβιέτ τῶν ἐργατῶν καί τῶν ἀγροτῶν» ἀπό τή δικτατορία τοῦ μπολσεβικικοῦ κόμματος περιέχονται δυνάμει μέσα σ' αὐτή τήν προγραμματική διακήρυξη.

Ἡ διαφορετική αὐτή ἐκτίμηση τοῦ ἱστορικοῦ ρόλου τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν ὀργανώσεων τοῦ προλεταριάτου προέρχεται ἀπό τήν τυπικά ρωσική ἀντίληψη πού εἶχε ὁ Λένιν γιά τήν πολιτική ἱκανότητα ἢ μάλλον γιά τήν πολιτική ἀνικανότητα τῶν μαζῶν. Καί στό θέμα αὐτό, πού ἀπο-

1) Τρότσκι: I, Année 1905 (γαλλική μετ. 1923) σελ. 122.

2) Στούς δέκα πρώτους μήνες τῆς ἐπανάστασης ὁ Λένιν ἔμενε ἐξόριστος στή Γενεύη.

3) «Σοσιαλδημοκράτες»=«ἐπαναστάτες».

4) Ἀναφέρεται ἀπό τόν Bertram Wolfe: Three who made a Revolution (γαλλ. μετ. Lénine et Trotski, 1951, σελ. 326).

τελει τὸ Α καὶ τὸ Ω τοῦ «λενινισμού», ὁ Λένιν ἦταν πολὺ πιὸ κοντὰ στὸ Νετσάγιεφ καὶ τὸν Τκάτσεφ παρὰ τὸν Μάρξ.

41. Ἡ λενινιστικὴ ἰδέα τοῦ πρωτοποριακοῦ κόμματος

Τόσο ὁ ρεφορμιστὴς Πλεχάνωφ ὅσο καὶ ὁ ἐξτρεμιστὴς Τρότσκι μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν «δυτικοί» ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι ταῦτιζαν τὴ δημοκρατία καὶ τὸ προλεταριάτο καὶ στήριζαν ὅλες τοὺς τίς ἐλπίδες πάνω στὴν αὐτενέργεια καὶ τὴν πολιτικὴ ἱκανότητα τῶν μαζῶν. Καὶ γιὰ τὸν Πλεχάνωφ καὶ γιὰ τὸν Τρότσκι, τὸ ἐργατικὸ κόμμα ἔπρεπε νὰ εἶναι σὰν τὰ «ἀδελφὰ» σοσιαλδημοκρατικὰ κόμματα τῆς Εὐρώπης: μαζικὸ, ἀνοικτὸ, δημοκρατικὰ ὁργανωμένο. Στὶς «εὐρωπαϊκὲς» αὐτὲς ἀντιλήψεις, ὁ Λένιν ἀντιτάσσει τὴν τυπικὰ ρωσικὴ παράδοση τῆς «κλειστῆς, συνωμοτικῆς, ὑπερσυγκεντρωτικῆς καὶ φανατικῆς ὁργάνωσης τῆς ἐπαναστατικῆς Ἰντελλιγκέντοιας: «*Ἡ θαυμάσια ὁργάνωση ποὺ εἶχαν οἱ ἐπαναστάτες τῶν ἐτῶν 1870... εἶναι τὸ πρότυπο στὸ ὁποῖο πρέπει νὰ συμμορφωθοῦμε*»⁽¹⁾.

Τὴν ὥρα ποὺ ἡ Ρωσία ἔμοιαζε νὰ πορεύεται πρὸς ἓνα εὐρωπαϊκὸ τύπου πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ καθεστῶς, καὶ τὴν ἐποχὴ ὅπου ἡ ἐργατικὴ τάξη ἀπέδειχνε ἔμπρακτα τὴν πολιτικὴ τῆς ὀριμότητα, ὁ Λένιν ἐμφανίζοταν σὰν ὁ κληρονόμος ὄλων (ἀκόμα καὶ τῶν πιὸ ἀπηρχαιωμένων) ἰδεῶν τῆς Ἰντελλιγκέντοιας. Ὁ «περιοῦσιος λαὸς» δὲν ἦταν πιὰ τὸ βιομηχανικὸ προλεταριάτο τοῦ Μάρξ, ἀλλὰ τὸ στρατιωτικὰ ὁργανωμένο κόμμα τῶν ἐπαγγελματιῶν ἐπαναστατιῶν. Ἀπορροφημένος ἀπὸ τὸ μεσσιανικὸ δρομὰ τῆς «ἱστορικῆς ἀποστολῆς» τοῦ προλεταριάτου, ὁ Λένιν ἔπαυε νὰ βλέπει τὸ πραγματικὸ προλεταριάτο· τὸ ἴδιο τὸ προλεταριάτο ἔπαυε νὰ εἶναι μιὰ ἐμπειρικὴ πραγματικότητα· ἦταν πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἡ ἰδέα τοῦ προλεταριάτου—μιὰ «ἰδέα» τόσο ὑψηλὴ, ποὺ οἱ προλετάριοι δὲν μπορούσαν μόνοι τοὺς οὔτε νὰ τὴ συλλάβουν, οὔτε νὰ τὴ ἐνσπάρξουν, καὶ ποὺ γι' αὐτὸ χρειάζονταν τὴ μεσολάβηση τῶν «διανοουμένων» μεταμορφωμένων σὲ ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες. Νέος «ἄγγελος μεσίτης» ἀνάμεσα στὸ προλεταριάτο καὶ τὴν κοσμοϊστορικὴ του ἀποστολὴ, ἡ Ἰντελλιγκέντοια, ποὺ—πρὸς στιγμὴν—εἶχε ἐκθρονιστεῖ ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἱστορικὴ ἐξέλιξη, ξανάπαιρνε μέσα στὸ λενινιστικὸ κόμμα ὅλα τὰ ἡγεμονικὰ δικαιώματα ποὺ τόσο ἀφειδῶς τῆς εἶχε παραχωρήσει ὁ Νετσάγιεφ καὶ ὁ Τκάτσεφ.

«Ὁρθοδοξία» καὶ ἰδεολογικὴ ὁμοιογένεια, ὑπερσυγκεντρωτικὴ ὁργάνωση καὶ πλήρης ὑποταγὴ τῶν κομματικῶν στὶς ἀποφάσεις τῆς ἡγεσίας, μονολιθισμὸς καὶ σιδηρὰ πειθαρχία: χάρη σ' αὐτὲς τίς ἀρετὲς, ἡ «πρωτοπορεία» θᾶκανε θαύματα καὶ θᾶ ὑπερπερῆθε ὅλα τὰ ἐμπόδια, ὅσο καὶ «ἀντικειμενικά» (ἀνωριμότητα τῆς Ρωσίας γιὰ τὸ σοσιαλισμὸ), ὅσο καὶ τὰ «ὑποκειμενικά» (τὴν πολιτικὴ ἀνικανότητα, τὸ στενὰ «σωματικὸ πνεῦμα» τῶν πραγματικῶν προλεταρίων). «*Δώστε μας μιὰ ὁργάνωση ἀποτελούμενη ἀπὸ ἀληθινὸς ἐπαναστάτες*, ἔλεγε ὁ Λένιν, νέος Ἀρχιμήδης, καὶ θ' ἀναποδογυρίσουμε ὅλη τὴ Ρωσία»⁽²⁾.

1) Λένιν: *Τί νὰ κάνουμε*; Ἐνθ' ἄν. I, 285. Βλ. καὶ I, 193.

2) Λένιν: Ἐνθ' ἄν. I, 278.

Τίποτα δὲν φαινόταν νὰ δικαιώνει αὐτὴ τὴ μεθυστικὴ εἰκόνα: οἱ ἠττημένοι στρατιῶτες καὶ οἱ ἀπεργοὶ τοῦ 1905 καὶ τοῦ Φεβρουαρίου 1917 ἀποδειχτήκαν ἄπειρα πιὸ ἐπαναστατικοὶ ἀπὸ τοὺς «ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες». Σάρωσαν τὸν τσαρισμὸ, ὅπως οἱ οὐγγροὶ ἐργάτες σάρωσαν τὸ σταλινισμό: χωρὶς νὰ χρειαστοῦν τὴν «καθοδήγηση» καὶ τὴ «διαφώτιση» τῆς περιφήμης «δυναμικῆς μειοψηφίας»...

α) Ὁ Λένιν: κληρονόμος τοῦ Νετσάγιεφ

Ἀπὸ τὸν Νετσάγιεφ καὶ τὸν Μπακοῦνιν ὁ Λένιν εἶχε πάρει τὴν ἰδέα τῆς μονολιθικῆς ὀργανωμένης πρωτοπορίας. Βέβαια, ἡ παρανομία καὶ ἡ ἀπηνῆς καταδίωξη τῆς Ὀχράνας ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ἔκαναν τὸν Λένιν νὰ θέλει νὰ ἐπιβάλλει ἕνα μονολιθικὸ—ἀντιδημοκρατικὸ καθεστῶς στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κόμματος στὸ ὅποιο, παραδόξως, ἀνέθετε τὴν ἀποστολὴ νὰ καθοδηγήσει τὴ «δημοκρατικὴ ἐπανάσταση» τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. Ἄλλ' αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ μόνος λόγος. Ὑπάρχει κι' ἕνας ἄλλος, κι' αὐτὸς εἶναι *ἡ ἔμφυτη κλίση τοῦ Λένιν πρὸς τὶς δικτατορικὰς μεθόδους κυβέρνησης*, τόσο τοῦ κόμματος, ὅσο καὶ—ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ τὸ κόμμα του κατέλαβε τὴν ἐξουσία—καὶ ὀλάκερης τῆς κοινωνίας.

Οἱ ἀμφιταλαντεύσεις του ἀξίζει πάντως νὰ γίνουν γνωστές. Πραγματικά, τὸ 1902, στὸ «*Τί νὰ κάνουμε*;», ὁ Λένιν πίστευε ἀκόμα στὶς ἀρετὲς τῆς δημοκρατίας καὶ ἐξυμνοῦσε τὴ διαπαιδαγωγικὴ τῆς δύναμη. Ὅταν ζητοῦσε ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸ κόμμα νὰ τηρεῖ μιὰ αὐστηρὴ συνωμοτικὴ *μυστικότητα* καὶ νὰ ἀναγνωρίζε στὴν ἡγεσία του τὸ *δικαίωμα νὰ διορίζει ἀπὸ τὰ πάνω τὰ κομματικὰ στελέχη*, ὁ Λένιν ἤξερε πολὺ καλά ὅτι παρεβίαζε τὶς πιὸ θεμελιώδεις ἀρχές τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Μὴ μπορώντας βέβαια νὰ φανταστῆι τί ἐπρόκειτο νὰ συμβεῖ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ «δημοκρατικότερου συντάγματος τοῦ κόσμου», ὁ Λένιν δὲν παρέλειπε νὰ ὑπενοθυμίσει τὸ τί ἦταν ἀληθινὰ ἡ δημοκρατία καὶ τὶς «*δύο προϋποθέσεις* *size qua pop* *τῆς δημοκρατίας: πρῶτα, τὴν πλήρη δημοσιότητα, καὶ δεύτερο, τὴν αἰρετότητα ὄλων τῶν ἀξιωματῶν. Γιατί θάταν γελοῖο νὰ μιλάει κανεὶς γιὰ δημοκρατισμὸ ὅταν δὲν ὑπάρχει μιὰ πλήρης δημοσιότης, ποὺ νὰ μὴν περιορίζεται μόνο στὰ μέλη τῆς ὁργάνωσης*»⁽¹⁾.

Ὁ Λένιν δὲν μπορούσε βέβαια νὰ φανταστῆι ὅτι, δέκα χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του, τὸ ἴδιο του τὸ κόμμα, συνταυτισμένο μὲ τὸ μηχανισμό τοῦ ολοκληρωτικοῦ κράτους, ἐπρόκειτο νὰ ρίξει πάνω σ' ὅλη τὴν κοινωνικὴ ζωὴ (ἀπὸ τὶς στατιστικὲς τοῦ κόστους τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πραγματικοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ μέχρι τὸν ἰσολογισμό τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας) ἕνα πέπλο ἀστυνομικοῦ μυστηρίου καὶ στρατιωτικοῦ μυστικοῦ!

Ὁ Λένιν ἔλεγε ἀπλῶς ὅτι ἡ δημοκρατικὴ ἀρχὴ τῆς «*πλήρους δημοσιότητας*» ἦταν ἀνεφάρμοστη σὲ μιὰ «*χώρα ὑποταγμένη στὴν ἀπολυταρχία, ὅπου ὁ τύπος εἶναι ἐντελῶς ὑποδουλωμένος*»⁽²⁾ Καὶ καθὼς δὲν μπο-

1) Λένιν: *Τί νὰ κάνουμε*; Ἔνθ' ἀν. I, 288.

2) Λένιν: ἔνθ. ἀν. I, 184.

ροβσε βέβαια νά φανταστεί ότι ή τσαρική άνελευθερία έπρόκειτο νά φανεί σαν τό άκρον όωτον του φιλελευθερισμού μπρός στή σταλινική λογοκρισία, ζητοσσε άπλώς άπό τους συντρόφους του νά καταλάβουν ήή άναγκαιότητα των συνωμοτικών μέτρων: όσο διαρκοσσε ή άπηνής καταδίωξη της Όχράνας, ή άρχή της δημοσιότητας δέν μπορούσε νά ισχύει παρά μόνο στο έσωτερικό της έπαναστατικής οργάνωσης. Άρκει νά σκεφτεί κανείς τόν αφινιδιστικό τρόπο με τόν όποίο οί σημερινό κομμουνιστές μαθαίνουν ότι τοϋτος ή εκείνος ό «θρυλικός» ήγήτης άποδείχθηκε έκ γενετής «χαφίες», «φραξιονιστής», «λικβινταριστής» ή «άντικομμουνιστικός»... γιά νά καταλάβει τί γιγαντιαίες προσόδες έκανε ό «δημοκρατισμός» άπό τόν Λένιν στον Στάλιν (!).

Όσον άφορά τή «δεύτερη προϋπόθεση του δημοκρατισμού: τήν άρχή της αίρετότητας, — προϋπόθεση που είναι άυτονόητη στις χώρες όπου επικρατεί ένα καθεστώς πολιτικής έλευθερίας» (2), ό Λένιν παρατηρεί ότι γιά νά εφαρμοστεί άληθινά ή άρχή αυτή, θα πρέπει νά ύπάρχει ένα καθεστώς πλήρους δημοσιότητας. Στις δημοκρατικές χώρες της Εϋρώπης.

«Μέλη του (σοσιαλιστικού) κόμματος θεωρούνται όλοι όσοι παραδέχονται τις προγραμματικές του άρχές και ύποστηρίζουν τό κόμμα στο μέτρο των δυνάμεών τους. Και καθώς ό πολιτικός σίβος είναι άπ' όλους όμοιος, με τόν ίδιο τρόπο με τόν όποίο ή σκηή ενός θεάτρου είναι όρατή άπ' όλους τους θεατές, ό καθένας ξοίρει από τις έφημερίδες και από τις δημόσιες συγκεντρώσεις έν τοϋτο ή ένέκιο τό πρόσωπο παραδέχεται ή όχι τις άρχές του κόμματος, τό ύποστηρίζει ή τό καταπολεμεί (...)» Έτσι όλα τά μέλη του κόμματος μπορούν άπεύθυνα νά εκλέξουν τους άντιπροσώπους τους. Ο γενικός έλεγχος (με τήν άσπτηρή έννοια του όρου) που ύρίσεται κάθε κομματικός στήν πολιτική του σταδιοδρομία, δημιουργεί ένα μηχανισμό που λειτουργεί σχεδόν άυτόματικά, έξασφαλίζοντας αυτό που στή βιολογία ονομάζεται «επιβίωση» του Ικανοτέρου. Χάρη σ' αυτό τή «φυσική επιλογή», που προϋποθέτει άλλωστε μιá άπόλυτη δημοσιότητα και τή συμμετοχή όλων των μελών του κόμματος στή διαδικασία της εκλογής και του έλέγχου των άντιπροσώπων τους, ό κάθε κομματικός παίρνει τό πόστο που τριερίζει τό περισσότερο στις δυνάμεις και τις ικανότητες του, ύρίσεται ό ίδιος τις συνέπειες των λαθών του και κρίνεται ένώπιον όλων έν είναι ικανός ή όχι νά καταλάβει τά λάθη του και νά σ' άποφεύγει...» (3).

Τό μόνο που μπορεί νά προσάψει κανείς σ' αυτό τόν ύμνο της δημοκρατίας, είναι ότι τήν έξιδανικεύει κάπως ύπερβολικά: ό δήμος δέν είναι πάντοτε στο ύψος της δημοκρατίας, κι' ή δύναμη των όλιγαρχικών μηχανισμών, που μοιραία παράγονται μέσα από τις δημοκρατικές μαζικές οργανώσεις, είναι τέτοια, ώστε με κανένα τρόπο δέν μπορούμε νά θεωρήσουμε τή δημοκρατική «φυσική επιλογή του Ικανοτέρου» σαν ένα «αύτοματικό» όποτέλεσμα του «γενικού έλέγχου» των κομματικών ή γενικότερα των πολιτών.

Άπό τήν άλλη μεριά, συνεχίζει ό Λένιν, δέν χωρεί άμφιβολία ότι οι άρχές αυτές της έσωκομματικής δημοκρατίας είναι έντελώς άνεφάρμοστες «κάτω από τις συνθήκες του άπολυταρχικού καθεστώς» που ύφ-

1) Βλ. τό κεφάλαιο ΙΧ αυτής της μελέτης.

2) Λένιν: ένθ' άν. 1, 289.

3) Λένιν: ένθ' άν. 1, 289.

σταται ή Ρωσία. 'Απέναντι στην *ιδέα* της «πλήρους δημοσιότητας», ή πραγματικότητα δέν δείχνει παρά μόνο τὸ «*σκοτός τῆς ἀπολυταρχίας*» (1). Στὸ *ιδεώδες* τῆς «φυσικῆς ἐπιλογῆς», ποὺ χαρακτηρίζει τὴ δημοκρατία, ή ἀπολυταρχία ἀντιτάσσει τὴν «*ἐπιλογή ποὺ πραγματοποιοῦν οἱ χωροφύλακες*». Μὲ μιὰ λέξη, ή ἀτυνομικὴ τρομοκρατία καὶ ὁ δεσποτισμὸς ἔκαναν ἀναγκαία τὴν ἐγκατάλειψη τῶν δημοκρατικῶν μεθόδων καὶ τὴν ἐπιστροφή στὴ συνωμοτικὴ παράδοση τῶν ἐτῶν 1870...

Δυὸ χρόνια ἀργότερα, στὸ «*Ἐνα βῆμα μπρός, δυὸ βήματα πίσω*», ὁ δικτατορικὸς συγκεντρωτισμὸς καὶ ή μονολιθικὴ πειθαρχία δέν παρουσιάζονται πιά σὰν ἀναγκαῖα κακά, οὔτε καὶ δικαιολογοῦνται ἀπὸ τὶς συνθηκὲς τὶς ἰδιόζουσες στὴ «*βάρβαρη καὶ ἀσιατικὴ Ρωσία*». Ὁ συγκεντρωτισμὸς καὶ ή ὁμοφωνία παίρνουν ἐδῶ τὴν ἔννοια ἑνὸς ἐπαναστατικοῦ *état de grâces* καὶ προβάλλονται σὰν ὀργανωτικὲς ἀρχὲς ἰσχύουσες γιὰ ὅλες τὶς κοινωνίες ἀδιακρίτως, ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς οὐσιώδεις διαφορὲς ποὺ ξεχωρίζουν τὶς χώρες ποὺ ὑφίστανται τὸ «σκοτός τῆς ἀπολυταρχίας» ἀπὸ τὶς «χώρες ὅπου ὑπάρχει πολιτικὴ ἐλευθερία». Στὸ ἔργο αὐτό, βρήκαμε ἤδη (§§ 26 28) τὴν πιὸ κλασικὴ διατύπωση τόσο αὐτῆς τῆς πίστεως στὴν ἱεραρχία καὶ τὶς γραφειοκρατικὲς μεθόδους καθοδήγησης ὅσο καὶ αὐτῆς τῆς δυσπιστίας πρὸς τὴ δημοκρατία καὶ τὴ μαζικὴ αὐτενέργεια, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὁ Λένιν δέν μπόρεσε ποτὲ ν' ἀπαλλαγεῖ, καὶ ποὺ ἀπὸ τότε ἔγιναν τὸ Α καὶ τὸ Ω τοῦ μπολσεβικισμοῦ.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ἐξηγοῦν αὐτὴ τὴ στροφή τοῦ Λένιν εἶναι καὶ ὁ *ἄκριτος θαυμασμὸς ποὺ ἐνωιωθε γιὰ τὸ γερμανικὸ σοσιαλ-δημοκρατικὸ κόμμα*, τὴν «πρωσικὴ» του πειθαρχία, τὴ γραφειοκρατικὴ του ὀργάνωση, τὴν παντοδυναμία τῶν ἡγετῶν του.

β) Ὁ Λένιν: θαυμαστὴς τῆς «γερμανικῆς πειθαρχίας»

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ποὺ κοινωνιολόγοι σὰν τὸν Robert Michels καὶ ἐπαναστάτες σὰν τὴ Rosa Luxemburg κατήγγειλαν τὸν «ἐκφυλισμὸ» καὶ τὴ «γραφειοκρατικοποίηση» τῆς σοσιαλδημοκρατίας, τὴ μετατροπὴ τῆς ἡγεσίας τῆς σὲ μιὰ ἀποστεωμένη ὀλιγαρχία καὶ τὴν ἐγκατάλειψη τῶν ἐπαναστατικῶν τῆς ἀρχῶν, ὁ Λένιν καλοῦσε τοὺς συντρόφους του νὰ πάρουν γιὰ παράδειγμα αὐτοὺς ποὺ λίγα χρόνια ἀργότερα ἐπρόκειτο νὰ ὀνομάσει «σοσιαλπροδοτὲς» καὶ «νεκροθάφτες τῆς ἐπανάστασης». *Μὴ μπορῶντας νὰ φανταστεῖ καλύτερο ἀντίδοτο στὸ «ρωσικὸ χάος», ὁ Λένιν ἐπαναλαμβάνει διαρκῶς: «Κοιτάτε τοὺς Γερμανοὺς», «ἐμπνευστεῖτε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς» (2). Ἡ πατροπαράδοτη τυφλὴ ἐμπιστοσύνη ποὺ εἶχαν οἱ Γερμανοὶ στοὺς ἡγέτες τους, καὶ ποὺ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὶς καπορραλιστικὲς συνήθειες ἑνὸς λαοῦ ποὺ ἀπὸ τὸν πόλεμο τῶν χωρικῶν καὶ μέχρι τὸν Χίτλερ δέν εἶχε κάνει τὴν παραμικρὴ σοβαρὴ ἐπαναστατικὴ ἀπόπειρα, εἶναι γιὰ τὸν Λένιν ἀκρόδατη ἀπόδειξη τῆς πολιτικῆς τους*

1) Λένιν: ἔνθ' ἄν. I, 290.

2) Λένιν: ἔνθ. ἄν. I, 273, 283 κ.ο.κ.

ώριμότητας. «**Δημαγωγούς**» θεωρεί ο Λένιν αυτούς που, σαν την Luxemburg, καλούσαν τους γερμανούς εργάτες ν' αναπτύξουν μιὰ κάποια πρωτοβουλία και νὰ μὴν κρέμονται ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τους, που μετατρέπονταν σὲ μιὰ ἀνεξέλεγκτη κόστα. Εὐτυχῶς ὁμως, λέει ὁ Λένιν :

«Οἱ Γερμανοὶ ἄκουγαν μ' ἓνα περιφρονητικὸ χαμόγελο αὐτοὺς που ἔκαναν τὴν δημαγωγικὴν προσπάθεια ν' ἀντιτάξουν στοὺς ἡγέτες» τὴ «μάζα» καὶ νὰ ἀφυπνίσουν ὅλα τὰ κακὰ ἔνστικτα, τὰ ἔνστικτα τῆς μαζιοδοξίας, που κοιμοῦνται μέσ' στὴν ψυχὴ τῆς μάζας. Ὑπονομεύοντας τὴν ἐμπιστοσύνη τῆς μάζας στὴν ἡγεσία τῆς, οἱ δημαγωγοὶ αὐτοὶ δὲν ἔκαναν παρὰ νὰ ἐξασθενοῦν τὴ στερεότητα καὶ τὴ σταθερότητα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Οἱ Γερμανοὶ ὁμως εἶναι πολιτικὰ ἀρκετὰ ἀναπτυγμένοι (sic), ἔχουν ἀρκετὴ πολιτικὴ πείρα (sic), ὥστε νὰ ξοίρουν ὅτι καμιὰ τάξη τῆς σημερινῆς κοινωνίας δὲν μπορεῖ νὰ φέρει εἰς πέρας τὸν ἀγῶνα τῆς, ἂν δὲν καθοδηγεῖται ἀπὸ μιὰ μικρὴ δμάδα προορισμένων ἡγετῶν, δοκιμασμένων, ἐπαγγελματικὰ προπορασκειασμένων καὶ διαπαιδαγωγημένων ἀπὸ μιὰ μακρόχρονη πρακτικὴ ἐξάσκηση...» (1).

Κάθε ἀμφισβήτηση τῆς «κνουτο γερμανικῆς» (ὅπως θᾶλεγε ὁ Μπακοβιν) ἀντίληψης τῆς πειθαρχίας ἦταν ἢ ἐπικίνδυνη ἢ ἀντιεπιστημονικῆ :

Ἐπικίνδυνη γιατί ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ θὰ κατέληγε νὰ «**διασπᾶσει**» τὴν ἐνότητα τοῦ κινήματος. Ὁ Λένιν δὲν φανταζόταν ὅτι, λίγα χρόνια ἀργότερα καὶ μόλις θᾶπερνε στὰ χέρια του τὴν ἐξουσία, θὰ κατήγγελλε τοὺς «προικισμένους ἡγέτες» τῆς II Διεθνοῦς σαν «πράκτορες τοῦ κεφαλαίου», καὶ θὰ διασποῦσε **πραγματικὰ** τὸ ἐργατικὸ κίνημα. Ὅσο γιὰ τίς φράσεις γιὰ τὴ «στερεότητα καὶ τὴ σταθερότητα» τοῦ κινήματος, που ὑποτίθεται ὅτι κινδύνευε ἀπὸ τοὺς δυστυχῶς πολὺ ὀλιγάριθμους ὁπαδοὺς τῆς Luxemburg καὶ τοῦ Heine, αὐτές δὲν ἐμπόδισαν διόλου τοὺς ὁπαδοὺς του, τὸ 1933, νὰ **συμμαχήσουν** με τοὺς **Χιτλερικούς** ἐναντίον τῶν σοσιαλδημοκρατῶν, που τοὺς ἀποκαλοῦσαν «σοσιαλφασίστες»...

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ Λένιν ἦταν τόσο αἰχμάλωτος τῶν σχηματικῶν ἀντιθέσεων που κυριαρχοῦσαν μέσ' στὴν πολιτικὴ φιλοσοφία τῆς Ἰντελλιγκέντσιας, ὥστε τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ θέσει τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς καθοδήγησης μ' ἓνα τρόπο ἔστω καὶ ἐλαφρῶς σοβαρότερο ἀπὸ τὸ (πολιτικὰ) παιδαιῶδες δίλημμα : «ἢ ἀπολυταρχία ἢ ἀναρχία». Ἔτσι θεωροῦσε τὴν ἀρχὴ τῆς ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας σαν μιὰ ἐπιστημονικὰ ἀπαράδεκτη ἐπιβίωση τοῦ ἱστορικὰ ξεπερασμένου καὶ οὗτοπικοῦ ἰδεώδους τῆς «**πρωτόγονης**» (ἄμεσης) **δημοκρατίας**. Καὶ γιὰ νὰ δείξει τὸ πόσο «ξεπερασμένος» καὶ ἀνεδαφικός ἦταν αὐτός ὁ «πρωτόγονος δημοκρατισμός», ὁ Λένιν παρᾶπέμπει πάλι με θρησκευτικὸ σεβασμὸ στὸ «**βιβλίον** τοῦ Kautsky γιὰ τὸν **κοινοβουλευτισμὸν καὶ τὴ λαϊκὴ νομοθετικὴ ἐξουσία**», ὅπου ὁ Πάπας τῆς ὀρθοδοξίας δικαιολογοῦσε τὴν αὐταρχικὴν του ἐξουσία «**κοροῖδεύοντας** αὐτοὺς που ζητοῦν στὸ ὄνομα τοῦ δημοκρατισμοῦ «**νὰ γράφονται οἱ ἐφημερίδες τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν λαόν**»... καὶ ἀποδεικνύοντας τὴν ἀνάγκη **νὰ ὑπάρχουν ἐπαγγελματίες ἐκπρόσωποι τῆς ἐργατικῆς τάξης**» (2).

1) Λένιν : ἔνθ. ἀν. I, 273.

2) Λένιν : ἔνθ. ἀν. I, 273.

Περιττεύει να προσθέσουμε ότι κανείς δεν ζητούσε τέτοια παράλογα πράγματα και ότι κανείς δεν άμφισβητούσε την ανάγκη μιας ειδικευμένης έκπροσώπησης της εργατικής τάξης. Αυτό που ζητούσαν οι έπικριτές του Kautsky ήταν να χαλαρωθεί ή καποραλιστική πειθαρχία και ο ιδεολογικός δογματισμός και να καταλάβει ή βάση του κόμματος την ανάγκη να κρατήσει υπό τον άγρυπνο έλεγχό της τους «έπαγγελματίες έκπροσώπους» της, που άλλοιώς θα έπαυαν να την έκπροσωπούν, έκπροσωπώντας άπλως και μόνο τον έαυτό τους.

Δέν έπρόκειτο λοιπόν για τον «πρωτόγονο δημοκρατισμό» που έβλεπαν στον ύπνο τους ο Kautsky και ο Λένιν, αλλά γι' αυτό το «γενικό έλεγχο», που τόσο τον έξεθειάζε ο Λένιν. Ο μόνος νοσταλγός του «πρωτόγονου δημοκρατισμού», και μάλιστα στην πιό ούτοπική (άν όχι άπλως δημαγωγική) μορφή του ήταν... ο ίδιος ο Λένιν, όταν, δεκαπέντε χρόνια άργότερα, έγραφε το περίεργο έργο του «**Τό Κράτος και ή Έπανάσταση**»! Την ίδια την ώρα που έβραζε τίς βάσεις του πιό δεσποτικού γραφειοκρατικού κράτους της έποχής μας, ο Λένιν ζητούσε την πλήρη κατάργηση των ειδικευμένων υπαλλήλων και έπιτίθετο με μιá άσυνήθιστη βιολιότητα κατά του «προδότη» Kautsky ο όποιος άρνιόταν να καταλάβει ότι «**ή κύρια διαφορά ανάμεσα στον άστικό κοινοβουλευτισμό και τον προλεταριακό δημοκρατισμό συνίσταται στο ότι ο προλεταριακός δημοκρατισμός θα επιδιώξει ά μ έ σ ω ς να ξεριζώσει τον γραφειοκρατισμό**» (1) Τό θανάσιμο άμάρτημα του Kautsky ήταν τό «**θρησκευτικό σέβας**» για τό γραφειοκρατικό κράτος, ή «**φετιχιστική**» του προσήλωση στην «άστική» ιδέα της κοινοβουλευτικής άντιπροσωπείας, ή «άντιεπιστημονική» του άγνοια της βαθύτερης σημασίας της καπιταλιστικής εξέλιξης, ή όποία, κατά τή λεβνιστική «έπιστήμη», «**έκανε επιτέλους δυνατή την έπιστροφή στην πρωτόγονη (άμεση) δημοκρατία**» (2)!. .

Δέν έπρόκειτο πιá για την κατάργηση των δημοσιογράφων, αλλά για την κατάργηση όλων των γραφειοκρατικών λειτουργιών!!...

Όπωςδήποτε, όταν διατύπωνε τίς έπαναστατικές του αντίληψεις για την «προλεταριακή πειθαρχία», ο Λένιν βρισκόταν στο ίδιο στρατόπεδο με τον Kautsky και τους βραχμάνες της σοσιαλδημοκρατίας— πράγμα για τό όποιο πικρά έπρόκειτο να μετανοήσει λίγα χρόνια άργότερο, όταν αναγκάστηκε να καταλάβει ότι οι μόνοι άληθινοί έπαναστάτες ήταν αυτοί οι «δημαγωγοί», που τόσο τους περιφρονούσε τό 1902. Άλλά τότε ήταν «έπιστημονικά» βέβαιοι ότι «**ή δππορτουνιστική αντίληψη του προγράμματος του σοσιαλιστικού κόμματος** (δηλαδή ή ρεφορμιστική του παραμόρφωση), ή **δππορτουνιστική αντίληψη της κομματικής τακτικής** (δηλαδή ή έγκατάλειψη των έπαναστατικών μέσων πάλης και ή παραδοχή των «κοινοβουλευτικών άυταπατών»), και ή **δππορτουνιστική αντίληψη της έσωκομματικής οργάνωσης** (δηλαδή ή άρνηση της άρχης του

1) Λένιν: *Τό Κράτος και ή Έπανάσταση*, Oeuvres Choiesies II, 253—4.

2) Λένιν: Ένθ. άν. II, 196—198.

γραφειοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ καὶ τῆς μονολιθικῆς πειθαρχίας) εἶναι φυσικά ἀλληλένδετα φαινόμενα» (1).

Τὸ δογματικὸ αὐτὸ ἀξίωμα ἐπέτρεπε στὸν Λένιν νὰ πιστεύει ὅτι ὑπάρχει μιὰ σαφῆ διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στὴν «ὀππορτουниστικὴ» καὶ τὴν «ἐπαναστατικὴ» πτέρυγα τῆς σοσιαλδημοκρατίας. «Ἐπαναστατικὴ πτέρυγα» ἦταν ὁ Kautsky καὶ οἱ ὄπαδοί του! «ὀππορτουниστες» ἦταν ὅλοι οἱ ἄλλοι—ἀπὸ τὴν Rosa Luxemburg, γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία συγκεντρώνονταν ὅλα τ' αὐθεντικὰ ἐπαναστατικὰ στοιχεῖα, μέχρι αὐτοὺς ποὺ μαζῶ μετὸν Wolfgang Heine κατήγγειλαν τὴ γραφειοκρατικοποίηση τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς ὀργάνωσης, τίς ὀλιγαρχικὲς τάσεις τῆς ἡγεσίας τῆς καὶ τὴν ἐξάπλωση τῆς κονφορμιστικῆς νοοτροπίας καὶ τῆς παθητικῆς ὑπακοῆς στὴ βάση τοῦ κόμματος.

Ἄν ὁ Λένιν ἀποσιωπᾷ ἐντελῶς τὴν ὑπαρξὴ τῆς Luxemburg, ἢ ἡ σιᾶση του ἀπέναντι στὴν «τάση Heine» δείχνει τὴ βαθύτατη συγγένεια ποὺ αἰσθανόταν μετὸς τοὺς ἐπίσημους ἱεράρχες τῆς σοσιαλδημοκρατίας.

Ὁ W. Heine, ποὺ ὁ Robert Michels τὸν θεωροῦσε ὡς ἕνα «ἀκούραστο ὑπερασπιστὴ τῆς ἀπειλουμένης ἀτομικῆς καὶ πνευματικῆς ἐλευθερίας μέσα σὲ (σοσιαλδημοκρατικὸ) κόμμα» (2), εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους σοσιαλιστὲς ποὺ ἐπέστησαν τὴν προσοχὴ πάνω σ' ἕνα τυπικὰ μοντέρνο φαινόμενο: τὴ γραφειοκρατικοποίηση τῶν μαζικῶν ὀργανώσεων, τὴ δημιουργία μιᾶς ὀλιγαρχικῆς κᾶστας μέσα στὰ μοντέρνα μαζικά κόμματα (3). Συγκεκριμένα, ὁ Heine εἶχε ἀπακαλύψει μετὸς μιὰ θαυμοστὴ ὀξυδέρκεια τίς «ὀλοκληρωτικὲς» τάσεις αὐτῆς τῆς νέας ὀλιγαρχίας, στὴν ὁποία ἡ «ὑπεράσπιση τῆς ὀρθοδοξίας» ἔδινε τὸ πρόσχημα γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει μιὰ ἱεροεξεταστικὴ θέληση δύναμης: ὁ ἐκφυλισμὸς τοῦ «ὀρθόδοξου μαρξισμοῦ» (τόσο ἐπὶ «καουτσκισμοῦ», ὅσο καὶ ἐπὶ «λενινισμοῦ· σταλινισμοῦ») ἀρκεῖ γιὰ νὰ δείξει πόσο δίκην εἶχε ὁ Heine ὅταν καλοῦσε τοὺς συντρόφους του, ἡδῆ ἀπὸ τὸ 1904, νὰ καταλάβουν τί κινδύνους κυφοροῦσε «ἡ πειθαρχία ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ ἡγεσία ἀκόμα καὶ στὸν τομέα δπου πρέπει νὰ βασιλεύει ἡ πιὸ ἀπόλυτη ἐλευθερία: στὸν τομέα τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς» (4).

Ἡ μονοπώληση τῆς ὀρθοδοξίας, παρατηροῦσε ὁ Heine, συμβάδιζε μετὸς τὴν «τάση πρὸς τὸ γραφειοκρατισμὸ καὶ τὸ συγκεντρωτισμὸ»: ἡ καθιέρωση τῆς συνήθειας, μέσ' στὰς κόλπους τῆς σοσιαλδημοκρατίας, «ὅλες οἱ σημαντικὲς πολιτικὲς ἀποφάσεις νὰ προέχονται ἀπὸ ἕνα καὶ μόνο κέντρο» ἀπογύμνωνε τὸ κόμμα ἀπὸ τὸ δημοκρατικὸ του περιεχόμενον καὶ δημιουργοῦσε τὸν κίνδυνον νὰ μπεῖ στὴ θέση τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας ἢ

1) Λένιν: "Ἐνα βῆμα μπρός, δύο βῆματα πίσω", Oeuvres Choiesies I, 398—9.

2) Robert Michels: Zur Soziologie des Parteiwesens, κτλ. 1910 (2η ἐκδ. βελτιωμένη καὶ ἐπισημασμένη 1925 καὶ 1957, A. Kröner, verlag) σελ. 166.

3) Wolfgang Heine: Demokratische Randbemerkungen zum Fall Göhre, Sozialistische Monatshefte, τεῦχος 8, 1904.

4) W. Heine: Ἐνθ. ἀν. σελ. 282.

παντοδυναμία τῶν κομματικῶν ἐπιτροπῶν» (1). Ὅπως εἶδαμε (§ 30) τὴν ἴδια προφητεία ἔκανε τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ ὁ Τρότσκι—μόνο πού ὁ Heine πῆγαινε πολὺ μακρύτερα ἀπὸ τὸν Τρότσκι ὅταν πρόβλεπε ὅτι αὐτὴ ἡ γραφειοκρατικοποίηση τοῦ κόμματος ἐπρόκειτο ν' ἀναπτύξει σὲ τέτοιο βαθμὸ τὴν «τυφλὴ ὑποταγὴ» καὶ τὴν «ἀπόλυτη πειθαρχία», ὥστε θὰ νέκρωνε αὐτὸ τὸ ἴδιο πολιτικὸ ἔνστικτο μέσα στὸ κόμμα.

Μετὰ τὸν πρῶτο πόλεμο, πού ἔβγαλε στὸ φῶς ὅλο τὸν ἐκφυλισμὸ τῆς σοσιαλδημοκρατίας, οἱ ἰδέες τοῦ Heine ἔγιναν κοινὸ κτῆμα. Ὁ Michels τίς χρησιμοποίησε στὸ κλασικὸ του ἔργο *Κοινωνιολογία τῶν πολιτικῶν κομμάτων* (2), γιὰ νὰ ξυπνήσει τοὺς σοσιαλιστὲς ἀπὸ τὸ δογματικὸ τοὺς λήθαργο. Ἄλλ' αὐτὸ πού συνετέλεσε πιὸ πολὺ κι' ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Michels στὴ διάδοσι τῶν ἰδεῶν τοῦ Heine εἶναι ἡ μπολσεβικικὴ προπαγάνδα «κατὰ τῆς σοσιαλπροδοτικῆς σοσιαλδημοκρατίας!

Τὸ 1904, ὅμως, ὁ Λένιν θεωροῦσε τίς κριτικὲς τοῦ Heine σὰν ἐκφράσεις τοῦ «ὀππορτουμιστικοῦ» πνεύματος (3). Καὶ γιὰ νὰ τίς ἀντικρούσει, παρέπεμπε μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια στὴν ἀπάντησι τοῦ Kautsky (4), πού τὸν θεωροῦσε σὰν τὸν «ἀντιπρόσωπο τῆς ἐπαναστατικῆς πτέρυγας» τῆς σοσιαλδημοκρατίας (5)! Γιὰ τὸν Kautsky, ὅπως καὶ γιὰ τὸν Λένιν, ὁ φιλελευθερισμὸς τοῦ Heine, τῆς Luxemburg ἢ τοῦ Τρότσκι σήμαινε μιὰ ἀθέμιτη διεσθυσί τοῦ ἀστικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀστικῆς νοοτροπίας μέσα στὰ «προλεταριακὰ τάγματα». Ἡ εἴσοδος ἀστικῶν στοιχείων μέσα στὸ κόμμα, ἔλεγε ὁ Kautsky, ἐνίσχυσε τίς ὀππορτουμιστικὲς, τίς αὐτονομιστικὲς καὶ ἀντιπειθαρχικὲς τάσεις· ὁ Jaurès, μιὰ ἀπὸ τίς μεγαλύτερες φυσιογνωμίας πού ἔβγαλε τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα, ἦταν γιὰ τὸν Kautsky, ὁ τυπικὸς ἐκπρόσωπος αὐτῶν τῶν «ἀστικῶν στοιχείων», πού «στὸ μέτρο πού στρεφόταν πρὸς τὸν ὀππορτουμισμὸ, ἔβλεπαν τὴν κομματικὴ πειθαρχία σὰν ἓνα ἀπυρόδοτο περιορισμὸ τῆς ἐλεύθερῆς τους προσωπικότητος» (6)!

Τὸ δικαστήριον τῆς ἱστορίας δὲν ἄργησε νὰ δεῖξει πόσο ἀπαιτηλὴ ἦταν αὐτὴ ἡ ὀλύμπια αὐτοπεποίθησι τοῦ Kautsky: ἂν ἡ γερμανικὴ σοσιαλδημοκρατία εἶχε μερικὸς Jaurès, γιὰ νὰ ἐξουδετερώσουν τὸ καπορταλιστικὸ πνεῦμα πού τῆς εἶχαν ἐπιβάλλει οἱ διάφοροι Kautsky, ἀσφαλῶς δὲν θὰ εἶχε ἓνα τόσο οἰκτρὸ τέλος...

Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, ὅταν θ' ἀναλύσουμε τίς παράδοξες σκέψεις πού ἐνέπνευσε στὸν Λένιν ὁ πρωσικὸς «κρατικὸς καπιταλισμὸς» τοῦ 1914—18, θὰ δοῦμε ἄλλη μιὰ ἐκδήλωσι αὐτοῦ τοῦ ἄκριτου θαυμασμοῦ πού ὁ Λένιν ἀσθανόταν γιὰ τὸ γερμανικὸ «πρότυπο».

1) W. Heine: ἔνθ. ἀν. II, 284.

2) R. Michels: ἔνθ' ἀν. σελ. 166, 218, 429, 452-3, 471.

3) Λένιν: ἔνθ. ἀν. II, 399-400.

4) Λένιν: ἔνθ. ἀν. I, 400-2.

5) Λένιν: ἔνθ. ἀν. I, 400.

6) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Λένιν: ἔνθ. ἀν. I, 401.— Ἡ λενινιστικὴ ἀντίληψι τῆς «προλεταριακῆς πειθαρχίας» (§ 2b) μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν μιὰ ἐξτρεμιστικὴ παραμόρφωσι τῶν ἰδεῶν τοῦ Kautsky γιὰ τὸν «ἀνορχισμὸ» τῶν διανοουμένων ...

Ἡ ἴδια «γερμανοφιλία» τοῦ ἐπέτρεπε νὰ δίνει μιὰ «εὐρωπαϊκὴ» χροιά στὶς πιὸ τυπικὰ ρωσικὲς ἀντιδημοκρατικὲς καὶ ἀνελεύθερες παραδόσεις. Ἡ ἀναβίωση τῶν ἰδεῶν τοῦ Τκάτσεφ μὲς' στὸ «λενινισμό» θὰ μᾶς δώσει ἀκριβῶς τὴν εὐκαιρία νὰ δοῦμε ἄλλη μιὰ φορά τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ ἀναφορά στὴν ἱερὴ *auctoritas* τοῦ Kautsky ἐπέτρεπε στὸν Λένιν νὰ δίνει μιὰ ἐπίφαση «προοδευτικότητας» σ' αὐτὸ πού ὁ Μπακούνιν ὀνόμαζε προφητικὰ ἡ «κνουτογερμανικὴ αὐτοκρατορία».

Υ) Ἀπὸ τὸν Τκάτσεφ στὸν Λένιν

Ἀπὸ τὸν Τκάτσεφ, ὁ Λένιν κληρονόμησε τὴν «λακωβινικὴ» ἰδέα δι' ἡ πολιτικὰ ἀμαθὲς καὶ ἀβρανής μάζα πρέπει νὰ τεθεῖ ὑπὸ τὴν κηδεμονία τοῦ «πρωτοπορειτικοῦ» κόμματος. Γιὰ τὸν Λένιν, ὅπως καὶ γιὰ τὸν Τκάτσεφ, «*ἡ ἐργατικὴ τάξη, ἀν ἀφεθεῖ στὶς ἰδίες τῆς δυνάμεις, δὲν μπορεῖ νὰ φτάσει παρὰ μόνο σὲ μιὰ στενὰ σωματικὴ* («τραϊνητγιουνιονιστικὴ») *συνειδήση*»⁽¹⁾: Μόνη τῆς, ἡ ἐργατικὴ τάξη δὲν μπορεῖ νὰ ὑψωθεῖ ὡς τὴν ἀπόλυτη ἐπαναστατικὴ ἰδέα καί, ὅπως παράδοξα λέει ὁ Λένιν, «*π ρ ο δ ἰ ν ε ι τ ῆ μεγάλη ἰδέα τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν ἐργαζομένων ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς ἐργαζόμενους*»⁽²⁾!

Μόνη τῆς, ἡ ἐργατικὴ τάξη δὲν μπορεῖ νὰ σταθεῖ στὸ ὕψος τῆς ἐπαναστατικῆς τῆς ἀποστολῆς, ἀλλ' ἀρκεῖται νὰ συνειδητοποιήσει τὰ ἀπλά, ἄμεσα τῆς συμφέροντα: τὸ μόνο πού βγαίνει αὐθόρμητα μέσα ἀπὸ τοὺς κόλπους τοῦ προλεταριάτου εἶναι ὁ τραϊνητγιουνιονισμός (οὔτε καν ὁ συνδικαλισμός!), κι' αὐτὸς ὁ τραϊνητγιουνιονισμός συνεπάγεται, κατὰ τὸν Λένιν, τὴν πλήρη «*ἰδεολογικὴ ὑποταγὴ τῶν ἐργαζομένων στὴ μπουρζουαζία*»⁽³⁾!

Ἄνικανη ν' ἀποκτήσει μόνη τῆς μιὰ ὁποιαδήποτε ἰδεολογικὴ «ἀνεξαρτησία», ἡ ἐργατικὴ τάξη δὲν θὰ μπορέσει νὰ στοθεῖ στὸ ὕψος τοῦ μεσσιανικοῦ τῆς ρόλου παρὰ μόνο στὸ μέτρο πού θ' ἀφομοιώσει τὸ κήρυγμα τῆς Ἰντελλιγκέντσιας. «Ξεχνώντας» δι' ἡ ἐργατικὴ τάξη τῆς Ρωσίας δὲν εἶχε ἀκόμα προλάβει νὰ σχηματιστεῖ σὰν τέτοια κι' δι' τὸ ρωσικὸ βιομηχανικὸ προλεταριάτο δὲν εἶχε οὔτε καν εἴκοσι ἐτῶν ἱστορία, ὁ Λένιν ἔσπευθε ἤδη ἀπὸ τὸ 1902 νὰ προειδοποιήσει τοὺς συντρόφους του γιὰ τοὺς κινδύνους πού κυοφοροῦσε ἡ δημοκρατικὴ πίστη στὴν πολιτικὴ ἰκανότητα τῶν μαζῶν. Γιὰ τοὺς «δυτικοὺς» τύπου σοσιαλιστές, τὸ μεγάλον ἀπεργιακὸ κίνημα τοῦ 1896 ἦταν μιὰ ἀτράνταχτη ἀπόδειξη τῆς ταξικῆς συνειδητοποίησης τοῦ προλεταριάτου: οἱ ἀπεργίες αὐτές σήμειναν δι' ἡ «αὐθόρμητη ἀνάπτυξη τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος» ἐπρόκειτο ἀργὰ ἢ γρήγορα νὰ ὀδηγήσει τὴν ἐργατικὴ τάξη στὸ δρόμο τῆς σοσιαλδημοκρατίας. Ἀντίθετα, γιὰ τὸν Λένιν, οἱ ἀπεργίες αὐτές εἶχαν μιὰ πολὺ περιορισμένη σημασία *ἀκριβῶς* γιὰτὶ «*ἀποτελοῦσαν ἓνα καθαρὰ αὐθόρμητο κίνημα*»⁽⁴⁾.

1) Λένιν: *Τί νὰ κάνουμε*; ἔνθ. ἀν. 1, 197.

2) Λένιν: ἔνθ' ἀν.

3) Λένιν: ἔνθ' ἀν. 1, 206.

4) Λένιν: ἔνθ' ἀν. 1, 197.

Οί άπεργοί αύτοί, λέει ο Λένιν, «δέν μποροῦσαν άκόμα νά εἶναι συνειδητοί σοσιαλιστές» (1). Δέν τό μποροῦσαν, ὄχι γιατί, ὅπως θά φανταζόταν κανείς, δέν εἶχαν άκόμα προλάβει νά γίνουν ἐργάτες, ἀλλά γιατί οἱ διανοούμενοι δέν εἶχαν άκόμα κατορθώσει νά τοῦς δώσουν τή «σοσιαλιστική συνείδηση»: «οἱ ἐργάτες δέν μποροῦσαν άκόμα νά ἔχουν μιὰ σοσιαλιστική συνείδηση, γιατί ἡ συνείδηση αὐτή δέν μποροῦσε νά τοῦς δοθεῖ παρά μόνο ἀπ' ἔξω», δηλαδή ἀπό τοῦς ἐπιστρατευμένους διανοουμένους.

Δέν εἶναι δύσκολο νά καταλάβει κανείς ὅτι αὐτή ἡ φειχολατρική αντίληψη τοῦ ρόλου τῆς «συνειδητῆς πρωτοπορείας» ἀποτελεῖ μιὰ πλήρη ἀνατροπή τῶν διαλεκτικῶν σχέσεων, πού ὄχι μόνο κατά τόν μαρξισμό, ἀλλά καί κατ' αὐτή τήν ἴδια τή λογική τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας, συνδέουν τήν ταξική πάλη καί τή θεωρητική τῆς συνειδητοποίησης καί καθοδήγησης. Γιά τόν Μάρξ, οἱ ἰδέες καί οἱ διανοούμενοι δέν ἔχουν τήν παραμικρή αὐτονομία, δέν ἔχουν «οὔτε καν τήν ἐπίφραση τῆς ἀνεξαρτησίας» (2): δέν ὑπάρχουν παρά μόνο στό μέτρο πού «ἐκφράζουν» τίς «πραγματικές» σχέσεις πού συνάπτονται στή «γῆ» τῆς ὕλικῆς παραγωγῆς καί τίς ταξικῆς δραστηριότητας. Μὲ μιὰ ἀξιοθαύμαστη συνέπεια ὁ Μάρξ ἐφαρμόζει αὐτή τήν αντίληψη πάνω στίς ἴδιες του τίς ἰδέες τονίζοντας τήν ἐξάρτησή τους ἀπό τήν «πραγματική» ἐξέλιξη τοῦ καπιταλισμοῦ καί τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ἔτσι π.χ. στήν *Ἀθλιότητα τῆς Φιλοσοφίας*, ὁ Μάρξ δίνει τήν ἐξῆς ἐξήγηση τῆς ἱστορικῆς διαφορᾶς πού ξεχωρίζει τόν «οὔτοπικό» ἀπό τόν «ἐπιστημονικό» σοσιαλισμό: «Ὅσο τό προλεταριάτο δέν ἔχει άκόμα ἀρκετά ἀναπτυχθεῖ ὥστε ν' ἀποτελεῖ μιὰ συγκροτημένη κοινωνική τάξη[...], κι' ὅσο οἱ παραγωγικές δυνάμεις δέν ἔχουν άκόμα ἀρκετά ἀναπτυχθεῖ ὥστε ν' ἀφήνουν νά διαφανοῦν οἱ ὕλικές προϋποθέσεις πού ἀπαιτοῦνται γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ προλεταριάτου» οἱ θεωρητικοί τοῦ σοσιαλισμοῦ «δέν εἶναι παρά οὔτοπιστές. Ἀλλά στό μέτρο πού ἡ ἱστορία τραβάει τό δρόμο τῆς», στό μέτρο δηλαδή πού οἱ παραγωγικές δυνάμεις καί τό προλεταριάτο φτάνουν σ' ἕνα ἱκανοποιητικό βαθμό ἀνάπτυξης, ἡ μετατροπή τοῦ «οὔτοπισμοῦ» σέ «ἐπιστήμη» γίνεται ἐφικτή: «ἀπό τή στιγμή αὐτή, ἡ ἐπιστήμη πού παράγεται ἀπό τήν ἱστορική ἐξέλιξη [...] παύει νά εἶναι δογματική (dogmatique) καί γίνεται ἐπαναστατική» (3).

«Ὅπως βλέπουμε ὁ Μάρξ δέν μποροῦσε νά νοήσει τήν ἴδια του τήν «ἐπιστήμη» παρά μόνο σάν «προϊόν» τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης τοῦ καπιταλισμοῦ καί τῆς ἱστορικῆς ὀρίμανσης τῆς ταξικῆς συνείδησης τοῦ προλεταριάτου. Θά μποροῦσε νά θαυμάσει κανείς τήν ταπεινοφροσύνη πού δείχνεται ἀπ' αὐτή τήν αντίληψη, ἂν ὁ Μάρξ δέν εἶχε φροντίσει ἀπό τὰ πρὶν νά δώσει μιὰ ὑπέρμετρη κοσμογονική σημασία τόσο στόν καπιταλισμό καί τὰ «θαύματά» του, ὅσο καί στό προλεταριάτο καί τήν ἱστορική του ἀποστολή. Ὁ καπιταλισμός δέν ἦταν γιά τόν Μάρξ ἕνα κοινωνικό.

1) Λένιν: αὐτ. — Ὁ Λένιν ὑπογραμμίζει.

2) Βλ. πῶς πάνω § 32 (91).

3) Μάρξ: *Misère de la Philosophie* (Ed. Sociales 1947), σελ. 100.

οικονομικό καθεστώς ανάμεσα στ' άλλα: Κορύφωμα και στεφάνωμα δλης τής παγκόσμιας εξέλιξης, ο καπιταλισμός έπρόκειτο νά οδηγήσει τήν ανθρωπότητα στα πρόθυρα τής «άληθινής» τής Ιστορίας. Και το προλεταριάτο δέν ήταν μιά κοινωνική τάξη ανάμεσα στις άλλες: 'Ενσάρκωση τής καθαρής ιδέας τής ανθρωπότητας, τό προλεταριάτο έπρόκειτο νά «λύσει τό αίνιγμα τής Ιστορίας»⁽¹⁾ και νά «πραγματοποιήσει τή φιλοσοφία»⁽²⁾. Φαινομενικά μετριόφρων, ή ιδέα πού είχε σχηματίσει ο Μάρξ για τίς αντίκειμενικές προϋποθέσεις τής διαμόρφωσης τής Ίδίας του τής έπιστήμης, έκρυβε στήν πραγματικότητα τήν πιό υπέρμετρη ύβρη: από τήν ύβρη αúτē βγαίνουν όλες αúτες οι πομπώδεις διακηρύξεις για τήν «προλεταριακή έπιστήμη - μόνη άληθινή έπιστήμη» πού τόσο κακό έκαναν στή σοσιαλιστική σκέψη.

Θάταν πολύ ένδιαφέρον νά δείξει κανείς τίς διάφορες φάσεις από τίς όποιες πέρασε διαδοχικά αúτē ή μυθολογία τής «προλεταριακής άληθειας». 'Αλλά για νά καταλάβουμε τό πώς και γιατί πέρασε ή «προλεταριακή έπιστήμη» από τίς χλιαστικές subtilités του Lukács⁽³⁾ στόν «χυδαίο μαρξισμό» του Μπουχάριν, και από τόν χυδαίο μαρξισμό του Μπουχάριν στήν άστυνομική όρθοδοξία του Στάλιν, τό καλύτερο πού έχουμε νά κάνουμε είναι νά έπιστρέψουμε στόν Λένιν.

Είδαμε ότι για τόν Μάρξ ή έπαναστατική θεωρία και ή σοσιαλιστική συνείδηση είναι «προϊόντα» τής Ιστορικής - ταξικής εξέλιξης του προλεταριάτου: όπως σύμφωνα με τή βασική μαρξιστική άρχή, «τό κοινωνικό είναι προσδιορίζει τή συνείδηση, και όχι ή συνείδηση τό είναι»⁽⁴⁾. Έτσι και τό Ιστορικό «είναι» του προλεταριάτου προσδιορίζει τή «συνείδηση» των ιδεολόγων πού καλώς ή κακώς νομίζουν ότι τό εκπροσωπούν.

'Ο Λένιν αντίστρέφει αúτē τή θεμελιώδη μαρξιστική πρόταση τονίζοντας τήν προτεραιότητα τής «έπαναστατικής διάνοησης» και τήν ύποτέλεια του προλεταριάτου. "Αν οι εργάτες του 1890 - 1900 δέν «μπορούσαν ακόμα νά έχουν μιά σοσιαλιστική συνείδηση», αúτό όφείλεται όχι στο ότι δέν είχαν ακόμα αρκετά άναπτυχθεί ώστε ν' αποτελούν μιά συγκροτημένη κοινωνική τάξη, αλλά στο ότι οι διανοούμενοι δέν είχαν ακόμα οργανωθεί στο κόμμα των «έπαγγελματιών έπαναστατών», οúτως ώστε νά δώσουν «άπό τό έξω» στους εργάτες τή σοσιαλιστική συνείδηση, πού μόνοι τους δέν θά μπορούσαν ποτέ ν' άποκτήσουν.

'Η «προλεταριακή έπιστήμη» όχι μόνο είναι επέκεινα τής προλεταριακής συνείδησης αλλά είναι κήημα άποκλειστικό τής άστικής Ιντελλιγκέντσιας:

«'Η Ιστορία όλων των χωρών διδάσκει ότι, αν όφειλε στις ίδιες τις έξ δυνάμεις, ή εργατική τάξη δέν μπορεί νά φτάσει παρά μόνο σε μιά τραινινγκενιονιστική

1) Μάρξ: Nationalökonomie und Philosophie σελ. 18.

2) Μάρξ: Κριτική τής 'Εγγελιανής φιλοσοφίας του Δικαίου. Είσαγωγή: Die Frühschriften σελ. 224.

3) Βλ. σχετικά Τα Θεμέλια του Μαρξισμού Α/1, σελ. 95.

4) Πρόλογος του 1859 στην Κριτική τής Πολιτικής Οικονομίας.

συνείδηση, δηλαδή σιγή συνείδηση ότι πρέπει να οργανωθεί σε συνδικάτα, να αγωνιστεί κατά των εργοδοτών, να ζητήσει από την Κυβέρνηση να επιβάλει μια φιλεργατική νομοθεσία, κτλ. "Όσοι άφορα τη σοσιαλιστική θεωρία, αυτή βγήκε μέσα από τις φιλοσοφικές, ιστορικές, οικονομικές θεωρίες που διατύπωσαν οι μορφωμένοι εκπρόσωποι της Ίρχουσις τάξης: οι διαγνούμενοι. Αυτοί οι ίδιοι οι ιδρυτές του σύγχρονου επιστημονικού σοσιαλισμού, ο Μάρξ και ο Ένγκελς, ήταν άστοι διαγνούμενοι. Το ίδιο γίνηκε και στη Ρωσία. Η θεωρία της σοσιαλιστικής δημοκρατίας διαμορφώθηκε εντελώς ανεξάρτητα από την αϋθόρμητη ανάπτυξη του εργατικού κινήματος: υπήρξε το φυσικό και αναπόφευκτο αποτέλεσμα της εξέλιξης της σκέψης των σοσιαλιστών επαναστατών διαγνούμενων»⁽¹⁾.

Η «αλήθεια» δέν είναι λοιπόν «προλεταριακή» από την άποψη ότι μόνο το προλεταριάτο μπορεί να τη συλλάβει· αντίθετα, *ξεπερνάει* το προλεταριάτο, από την άποψη ότι το προλεταριάτο δέν μπορεί να τη συλλάβει παρά μόνο με τη μεσιτεία των «σοσιαλιστών και επαναστατών διανοουμένων», που μόνο σ' αυτοί είναι σε θέση ν' αντικρύσουν «έπιστημονικά» την κοινωνική πραγματικότητα. Η αλήθεια είναι «προλεταριακή» απλώς και μόνο από την άποψη ότι το προλεταριάτο μπορεί να «άφομοιώσει» το κήρυγμα της επαναστατικής Ιντελλιγκέντσιας «πολύ πιο εύκολα» από τις άλλες τάξεις. Και πάλι, το ότι «*η εργατική τάξη αϋθόρμητα τείνει προς το σοσιαλισμό*», δέν σημαίνει καθόλου ότι δέν είναι η «*άστική ιδεολογία*» αυτή που «*αϋθόρμητα επιβάλλεται στην εργάτη*»⁽²⁾. Ο λόγος είναι ότι «*η άστική ιδεολογία είναι αρχαιότερη και πιο ολοκληρωμένη (sic) από τη σοσιαλιστική*»⁽³⁾: μόνο μια φανατισμένη «πρωτοπορεία» από διανοουμένους μπορεί να έξουδετερώσει αυτή την «αϋθόρμητη» διεξοδση της άστικής ιδεολογίας μέσα στην εργατική τάξη. Και πάλι, για να μπορέσει να την έξουδετερώσει, η «συνειδητή» πρωτοπορεία πρέπει να έχει εντελώς καθυποταξει την εργατική τάξη. Γι' αυτό, αυτοί που υπερεκτιμούν την Ικανότητα του προλεταριάτου ν' αναλάβει μόνο του μια Ιστορική πρωτοβουλία, υποτιμώντας το ρόλο της «διανοούμενης πρωτοπορείας», «*δέν κάνουν παρά να ενισχύουν, είτε το θέλουν, είτε δέν το θέλουν, την έξάπλωση της άστικής ιδεολογίας μέσα στην εργατική τάξη*»⁽⁴⁾.

Ο Λένιν είχε πλήρη επίγνωση ότι οι αντίληψεις του αυτές βρίσκονταν στους αντίποδες της μαρξιστικής δημοκρατικής Ιδέας. Για να τις στηρίξει, δέν βρήκε καλύτερο τρόπο από το να παραπέμψει στις «*βαθεία σωστές και πλήρεις νοήματος Ιδέες του K a u t s k y*», που αναφέρουμε πιο πριν (§ 26) Τυφλωμένος από τον πιο άκριτο θαυμασμό για το γερμανικό πρότυπο, ο Λένιν συνέχιζε στην πραγματικότητα τις πιο άνελεές παρωδίες της Ρωσίας, την ώρα ακριβώς που νόμιζε ότι βρίσκεται στην «πρωτοπορεία» του προοδευτικού κινήματος της Εύρώπης.

Χωρίς επαναστατική θεωρία δέν υπάρχει επαναστατική πράξη»⁽⁵⁾:

1) Λένιν: Ένθ' άν. Ι, 197-8.

2) Λένιν: Ένθ' άν. Ι, 208.

3) Λένιν: Ένθ' άν. Ι, 207.

4) Λένιν: Ένθ' άν. Ι, 204.

5) Λένιν: Ένθ' άν. Ι, 192.

από την θεμελιώδη αυτή μαρξιστική αρχή, που σημαίνει απλώς την ανάγκη της «διαλεκτικής» συνένωσης της θεωρίας και της πράξης, ο Λένιν έβγαζε τοῦτα τὰ παράδοξα συμπεράσματα:

1) 'Αποκλειστικοί φορείς της «έπαναστατικής θεωρίας» είναι οί «άστοί διανοούμενοι», μεταμορφωμένοι σε «επαγγελματίες έπαναστάτες» και ύποταγμένοι στη μονολιθική πειθαρχία του «πρωτοπορειακού κόμματος».

2) 'Η ταξική πράξη του προλεταριάτου δέν γίνεται έπαναστατική παρά μόνο στο μέτρο που οί «διανοούμενοι έπαναστάτες», που αὐτοί καθαυτοί άποτελοῦν μιá κατηγορία «έξω» από τὸ προλεταριάτο, μεταδίδουν στο προλεταριάτο τὴν έπαναστατική τους θεωρία.

2) Αὐτὸ καθαυτὸ τὸ προλεταριάτο δέν άποτελεῖ ένα άληθινὸ έπαναστατικὸ παράγοντα· τέτοιος παράγοντας είναι μόνο ἡ «συνειδητὴ πρωτοπορεία», που μόνο αὐτὴ μπορεί ν' άπελευθερώσει τὸ προλεταριάτο από τὴν ιδεολογική του ύποταγή στη μπουρζουαζία.

4) Για νά μπορέσει νά πραγματοποιήσει αὐτὴ τὴν ιδεολογική άπελευθέρωση του προλεταριάτου τὸ «πρωτοπορειακὸ κόμμα» όφείλει νά βλέπει τὰ πράγματα *όχι από τὴν περιορισμένη σκοπιὰ του προλεταριάτου, αλλά από τὴν άνωτερη σκοπιὰ δλάκερης τῆς κοινωνίας.*

Για τὸν Λένιν, τὸ προλεταριάτο χαρακτηρίζεται από μιá *διπλή έλαττωματικότητα*: όχι μόνο είναι άνίκανο νά ύψωθεί μόνο του ως τὴν «έπαναστατική θεωρία» και τὴ «σοσιαλιστική συνείδηση», αλλά και πλέον είναι άνίκανο ν' άποκτήσει μιá *συνοπτική θέα* τῆς κοινωνίας που όφείλει ν' άνατρέψει. 'Η προοπτική του προλεταριάτου δέν ταυτίζεται, όπως πίστευε και έλπιζε ὁ Μάρξ, με τὴν προοπτική του «κοινωνικοῦ ανθρώπου»: τὸ προλεταριάτο δέν ενδιαφέρεται παρά μόνο για τὸν εαυτό του και τὰ άμεσα του συμφέροντα, ἡ συνείδησή του μένει σίχμάλωτη τῆς άπλης αντίθεσής του πρὸς τοὺς καπιταλιστές· μόνο τὸ πρωτοπορειακὸ κόμμα μπορεί νά ύψωθεί σ' αὐτὴ τὴν καθολική σκοπιὰ που μόνο αὐτὴ αὐτὴν μπορεί νά φανερωθεῖ ἡ άλήθεια.

δ) 'Από τὸν Μάρξ στὸν Λένιν

'Ο Μάρξ πίστευε ὅτι έπιτέλους είχε βρεῖ μέσ' στο προλεταριάτο τὴν ένοάρκωση τῆς ανθρώπινης καθολικότητας. Για τὸν Μάρξ, ένα κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς «προϊστορίας τῆς ανθρωπότητας» είναι τὸ ὅτι καμιά από τίς αντίμαχες προκαπιταλιστικές τάξεις δέν μπόρεσε νά διεκδικήσει ένα καθολικὸ, πανανθρώπινο δίκαιο. Τά συγκρουόμενα συμφέροντα δλων ως τὰ τώρα τῶν ανθρώπινων ομάδων και τάξεων αποτελοῦσαν «ιδιαιτέρα» και «περιορισμένα» συμφέροντα, και συνεπώς, δέν είχαν κανένα άληθινά πανανθρώπινο περιεχόμενο. Και αν τώρα οί έπαναστατικές *ιδεολογίες* έδιναν στα ταξικά αὐτά συμφέροντα τὴ «μορφή τῆς καθολικότητας», αὐτὸ όφείλεις, παρατηρεῖ εύστοχα ὁ Μάρξ, στο ὅτι:

«Κάθε νέα τάξη, που παίρνει τὴ θέση τῆς τάξης που κυριαρχοῦσε πρὶν αὐτὴν, είναι ύποχρεωμένη για νά πραγματοποιήσει τὸ σκοπὸ της, νά παρουσιάσει τὸ

συμφέρον της σάν τό κοινό συμφέρον όλων τών μελών τῆς κοινωνίας, δηλαδή νά δώσει στίς *ιδέες* της τή μορφή τῆς καθολικότητας... Μόνο καί μόνο ἐπειδή ἀντιτίθεται στήν ἀρχουσα τάξη, ἡ ἐπαναστατική τάξη παρουσιάζεται ὄχι σάν τάξη, ἀλλά σάν ὁ ἐκπρόσωπος δλάκερης τῆς κοινωνίας. "Ἔτσι ἡ ἐξέγερσή της μοιάζει νά εἶναι ἡ ἐξέγερση δλάκερης τῆς μάζας ἐναντίον τῆς ἀπομονωμένης ἀρχουσας τάξης» (1).

Αὐτό μπορεῖ νά τό κάνει «*στήν ἀρχή*» τῆς ἐπαναστατικῆς διαδικασίας: στή φάση αὐτή, τὰ συμφέροντά της συνδέονται κατὰ κάποιο τρόπο μέ τὰ κοινά συμφέροντα δέν ἔχουν ἀκόμα ἀποδειχτεῖ ὅτι εἶναι «*τά ἰδιαίτερα*» συμφέροντα μιᾶς *ἰδιαίτερης* τάξης». Ἀλλά μόλις νικήσει ἡ ἐπανάσταση καί σταθεροποιηθεῖ τό καθεστώς, ἡ «*ἀντίθεση ἀνάμεσα στή νέα ἀρχουσα τάξη καί τήν ἀρχόμενη γίνεται δλοένα καί ριζικότερη καί βαθύτερη*» (2).

Ἀπ' αὐτή τήν ἀποψη, ἡ κοσμοϊστορική σημασία τοῦ προλεταριάτου συνίσταται στό ὅτι τό προλεταριάτο ἀποτελεῖ μιᾶ τάξη ἀνθρώπων μέσ' στήν ὁποία ὅλη ἡ ἐργαζόμενη ἀνθρωπότητα μπορεῖ ν' ἀναγνωριστεῖ: «*μιᾶ τάξη πού ἡ καθολική της δδύνη τῆς δίνει ἕναν καθολικό χαρακτήρα, μιᾶ τάξη πού δέν διεκδικεῖ ἕνα ὀρισμένο, ἰδιαίτερο δίκαιο, γιατί ὑφίσταται μιᾶ ὀρισμένη, ἰδιαίτερη ἀδικία, ἀλλά διεκδικεῖ ἕνα ἀπόλυτο δίκαιο γιατί ὑφίσταται μιᾶ ἀπόλυτη ἀδικία. μιᾶ τάξη ἐπιτέλους πού δέν μπορεῖ ν' ἀπελευθερωθεῖ χωρὶς ν' ἀπελευθερώσει ὅλες τίς ἄλλες τάξεις*» (3).

Οἱ μικροαστοὶ ἢ οἱ ἀγρότες μποροῦν ἴσως νά διατυπώσουν ὀρισμένες τμηματικές διεκδικήσεις ἀπό τίς ὁποῖες οἱ ἄλλες τάξεις θά μποροῦν ἴσως νά ἐπωφεληθοῦν ὡς ἕνα ὀρισμένο σημεῖο. Ἀλλά δέν μποροῦν νά συλλάβουν τήν ἀνάγκη μιᾶς «*ριζικῆς ἐπανάστασης*», γιατί μόνο μιᾶ τάξη δλοκληρωτικά ἐξοντωμένη, κα' αδικασμένη σέ μιᾶ δλοκληρωτικά ἀπάνθρωπη κατάσταση, μπορεῖ νά ζητήσῃ νά πραγματοποιήσῃ τό ὄνειρο μιᾶς δλοκληρωτικῆς ἀνθρώπινης ζωῆς:

«Ἐἶδομεν αὐτόν, καί οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδέ κάλλος· ἀλλά τό εἶδος αὐτοῦ ἔτιμον (...) οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καί περὶ ἡμῶν ὀθυναται· τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν».

Στή «*χριστολογική*» αὐτή προφητεία τοῦ Δευτέρου Ἡσαΐα (4), ὁ Μάρξ φέρνει μιᾶ «*κοινωνιολογική*» ἐπικύρωση, πού δέν καταφέρνει πολὺ καλά νά κρύψει τό ἐσχατολογικό ρῖγος πού τῇ διαπερνάει: τό «*τέλος τῆς προῖστορίας*», πού παριστάνεται ἀπό τήν «*σῦξουσα ἀπαθλίωση* τοῦ προλεταριάτου», ἔχει στόν Μάρξ τήν ἴδια δισήμαντη ἐννοια μέ τῇ στιγμή τῆς ἐμφάνισης τοῦ Ἀντίχριστου. Παροξυστική ἔκφραση ὅλης ὡς τὰ τώρα τῆς «*πτώσης*» τοῦ ἀνθρώπου, ἡ προλεταροποίηση τῆς ἀνθρωπότητας εἶναι ταυτόχρονα καί ἡ ἀναγγελία τῆς μέλλουσας της ἀνόληψης:

«Διὸ λέγει· ἀναβάς εἰς ὕψος ἠγαλώτευσεν αἰχμαλωσίον καί ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. Τὸ δὲ ἄ ν ἐ β η τί ἔστιν εἰ μὴ καί δει κα τ ἐ β η πρῶτον εἰς τὰ κατώ-

1) Marx: Die Deutsche Ideologie, σελ. 46.

2) Αὐτ. Περιττεύει νά ποῦμε ὅτι ἡ θεωρία αὐτῇ ἰσχύει καί γιὰ τῇ γραφειοκρατικῇ ἐπανάσταση.

3) Μάρξ: *Κριτική τῆς ἐγελειακῆς φιλοσοφίας* τοῦ Δικαίου. Die Frühschriften σελ. 222 - 3.

4) Ἡσαΐας ΝΓ' 3 - 6.

τερα μέρη τῆς γῆς; ὁ κατοβὰς αὐτὸς εἶστιν καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα»(1).

Τὸ ἀρχετυπικὸ αὐτὸ ἔβραιο - χριστιανικὸ μοτίβο ἐξηγεῖ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν «κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας» τὴν ἀκαθόριστη γοητεία πού ἀσκεῖ ὁ μαρξικὸς προφητισμὸς: γιὰ νὰ σωθεῖ ἡ ἀνθρωπότητα θὰ πρέπει νὰ ἐμφανιστεῖ μιὰ τάξη πού νάχει πέσει σιτὸ βυθὸ τῆς ἀπώλειας, μιὰ τάξη πού ὄντας «*ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀπώλεια τοῦ ἀνθρώπου*», «*δὲν μπορεῖ νὰ ξαναβρεῖ τὸν ἑαυτὸ τῆς παρὰ μόνου μὲ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀνάκτηση τοῦ ἀνθρώπου*»(2).

Ἀπὸ μιὰ ἄποψη, δὲν ἔχουμε κανένα λόγο νὰ στενοχωρηθοῦμε πού ὁ «ρεαλισμὸς» τοῦ Λένιν γκρέμισε ἐκ βάθρων αὐτὸ τὸ μεσσιανικὸ βερμπαντισμὸ. Πραγματικὰ, ὁ Λένιν ἦταν ἀπόλυτα βέβαιος ὅτι τὸ προλεταριάτο ἦταν ἀνίκανο ὄχι μόνου νὰ ὑψωθεῖ πάνω ἀπὸ τὸν ἐμπειρισμὸ τῶν στενὰ οἰκονομικῶν του συμφερόντων στὸν ὑπερουράνιου τόπου τῆς «προλεταριακῆς ἐπιστήμης», ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκφράσει μιὰ ὀποιαδήποτε καθολικὴ διεκδίκηση. Γιὰ τὸν Λένιν, ἀν ἡ τάξη - μεσσίας δὲν «φωτιστεῖ» πρῶτα ἀπὸ τοὺς «ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες» (πού γίνονται ἔτσι διπλά σωτήρες τῆς ἀνθρωπότητας), δὲν πρόκειται ποτε ν' ἀνταποκριθεῖ στὴ χιλιастικὴ ἀποστολὴ πού τῆς ἔχει ἀναθέσει (χωρὶς νὰ τῆ ρωτήσῃ) ὁ «ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς». Ἐρημο ἀπὸ καθοδήγηση καὶ ἀδιαφώτιστο, μὲ μιὰ λέξη «ἀφημένο στὶς ἴδιες του τίς δυνάμεις», τὸ προλεταριάτο ὄχι μόνου δὲν διεκδικεῖ κανένα «ἀπόλυτο δίκαιον», ἀλλὰ εἶναι τόσο ἐγωϊστικὰ ἀπορροφημένο ἀπὸ τίς «ἰδιαιτέρους» του διεκδικήσεις, ὥστε ξεχνάει, μπορεῖ μάλιστα καὶ νὰ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸ ὅτι, δίπλα του, ὑπάρχουν κι' ἄλλοι ἄνθρωποι κι' ἄλλες τάξεις, πού ὑφίστανται κι' αὐτοὶ μιὰ λιγότερο ἢ περισσότερο «ἀπόλυτη ἀδικία»:

«*Γιὰτί, ρωτοῦσε ὁ Λένιν τὸ 1902 (3), οἱ ρῶσοι ἐργάτες δείχνουν τόσο λίγη ἐπαναστατικὴτητα μπρὸς στὶς ἀστυνομικὲς θηριωδίες (4), τοὺς θρησκευτικὸς διωγμοὺς (5), τὴν κακομεταχείριση τῶν ἀγροτῶν (6), τὰ σκάνδαλα τῆς λογοκρισίας (7), τὰ μαρτύρια στὰ ὁποῖα ὑποβάλλονται οἱ στρατιῶτες (8), τὴν*

1) Παῦλος: Πρὸς Ἐφεσίους Δ' 8 - 11.

2) Μάρξ: ἔνθ' ἀν. σελ. 223.

3) Λένιν: *Τι νὰ κάνουμε*; ἔνθ' ἀν. I, 230.

4) Κανεὶς δὲν μπορούσε νὰ φανταστεῖ ὅτι τὰ «σοσιαλιστικὰ» στρατόπεδα συγκέντρωσης ἐπρόκειτο νὰ χρησιμοποιηθοῦν σάν νόμιμα μέσα γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν «σοσιαλιστικῶν» σχεδίων.

5) Τὰ ἀντισημιτικὰ πογκρόμ καὶ ὁ διωγμὸς τῶν αἰρέσεων (Ντουκοβόρ κλπ.) πού ὑπαινίσσεται ὁ Λένιν εἶναι ἀστεϊότητες ἀν παραβληθοῦν μὲ τὰ τρομοκρατικὰ μέσα πού χρησιμοποίησε ὁ Στάλιν γιὰ νὰ ξεριζώσῃ τὸ χριστιανισμὸ ἀπὸ τὸ ρωσικὸ λαὸ καὶ νὰ πατάξῃ τὴ «σιωνιστικὴ» παρέκκλιση.

6) Τί θάλεγε ὁ Λένιν γιὰ τὴν τρομοκρατικὴ «κολλεκτιβοποίηση» τῆς γεωρ. γίας καὶ τὸ «σωματικὸ λικβιντάρισμα τῶν κουλάκων»;

7) Ἡ τσαρική λογοκρισία εἶναι τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ φιλελευθερισμοῦ ἀν παραβληθεῖ μὲ τὴν ἀστυνομικὴ ἐπιτήρηση τῆς σκέψης πού συνοδεύει τὴ «σοσιαλιστικὴ» λογοκρισία.

8) Τί θάλεγε ὁ Λένιν γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀποσπάστηκαν οἱ περίφημες «ὁμολογίες» τῶν κατηγορουμένων στὶς διάφορες δίκες τῆς Μόσχας;

ἐχθρότητα πού συναντάει ἡ παραμικρή, ἀκόμα καὶ ἡ πιὸ ἀνώδυνη πρωτοβουλία στὴν πνευματικὴ ζωὴ (1);

Ὁ Λένιν εἶχε κάθε λόγο νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ὑποψιαστῆι τὸ τί ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ στὴ Ρωσσία καὶ στὶς «λαϊκὲς δημοκρατίες» ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ «συνειδητὴ πρωτοπορεία» θ' ἀνελάμβανε τὸ «παιδαγωγικὸ» καὶ «ἀνοικοδομητικὸ» τῆς ἔργου!

Ἄν δὲν τοῦ πέρασε κἀν ἀπὸ τὸ νοῦ ἡ ἰδέα ὅτι οἱ μάζες μποροῦσαν *μόνες τους* νὰ δώσουν μιὰ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα πού τόσο βιαστικὰ ἔθετε, εἶναι, πρῶτα, γιατί βιαζόταν νὰ δώσει τὴ δική του ἀπάντηση, καὶ ὕστερα, γιατί ἡ περιφρόνηση πού ἀισθανόταν γιὰ τὶς μάζες ἔθετε ἕναν ἀνυπερβλήτο φραγμὸ στὴν ἰκανότητά του νὰ τὶς καταλαβαίνει. Ἄλλὰ δὲν πέρασαν οὔτε κἀν τρία χρόνια ἀπὸ τότε, καὶ τὸ δῆθεν «ἐγώϊστικὸ» προλεταριάτο τοῦ 1902 πῆρε τὰ ὄπλα γιὰ νὰ διαφεντέψῃ τὶς ἐλευθερίες πού ἔπνιγε ὁ τσαρισμὸς (καὶ ἐκμηδένισε ἀργότερα ὁ σταλινισμὸς) καὶ γιὰ νὰ φέρῃ τὸ μήνυμα τῆς ἐλευθερίας σ' ὅλες τὶς καταπιεζόμενες τάξεις! Ἄλλὰ παρ' ὅλον ὅτι οἱ αὐτοτιτλοφορούμενοι «πρωτοπόροι» βρέθηκαν τότε στὴν *οὐρὰ* τοῦ κινήματος, ὁ Λένιν δὲν ἄλλαξε οὔτε μιὰ κεραία ἀπὸ τὴν ἀπάντηση πού μιὰ φορὰ γιὰ πάντα εἶχε δώσει τὸ 1902 :

Τὸ πρῶτο σκέλος τῆς ἀπάντησός του δὲν παρουσιάζει καμιὰ ἰδιαίτερη πρωτοτυπία :

«Ἡ ταξικὴ συνείδηση τοῦ προλεταριάτου δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ μιὰ ἀληθινὴ πολιτικὴ συνείδηση, ἂν οἱ ἐργάτες δὲν μάθουν ν' ἀντιδροῦν σ' ὅλες τὶς καταχρήσεις τῆς αὐθαιρεσίας, τῆς καταπίεσης, τῆς βίας, ὅποιες κι' ἂν εἶναι οἱ τάξεις πού τὶς ὑφίστανται (2).

Τὸ ὅτι ἀπὸ τὸ 1930 μέχρι σήμερα, τὸ ρωσικὸ προλεταριάτο δὲν μπόρεσε ν' ἀντιδράσῃ στὶς ἀπερίγραπτες καταχρήσεις τῆς ἐξουσίας καὶ στὶς ἀναριθμητὲς ἐκδηλώσεις τῆς αὐθαιρεσίας, τῆς καταπίεσης, τῆς βίας πού ὑέστησαν ὅλες μαζὺ οἱ ἐργαζόμενες τάξεις ... αὐτὸ βέβαια δὲν ὀφείλεται στὸ ὅτι τὸ προλεταριάτο δὲν εἶχε μιὰ ἀληθινὴ πολιτικὴ συνείδηση; ὀφείλεται ἀπλῶς στὸ ὅτι ὁ τρομοκρατικὸς μηχανισμὸς τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ κράτους εἶχε συντρίψῃ κάθε δύναμη ἀντίδρασης καὶ ἀντίστασης.

Τὸ πῶς κατόρθωσε τὸ λενινιστικὸ κόμμα νὰ καθυποτάξῃ ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις καὶ νὰ μονοπωλήσῃ ὅλες τὶς πολιτικὲς, οἰκονομικὲς καὶ ἰδεολογικὲς ἐξουσίες—αὐτὸ μποροῦμε νὰ τὸ καταλάβουμε ἐμβαθύνοντας τὴν *πολιτικὴ* του *φιλοσοφία*, ὅπως τὴ διατυπώνει ὁ Λένιν στὸ συμπέρασμα πού βγάζει ἀπὸ τὶς κατὰ τὰ ἄλλα βασιλεῖες σκέψεις, πού ἀναφέραμε πιὸ πάνω :

«Ἡ πολιτικὴ ταξικὴ συνείδηση δὲν μπορεῖ νὰ δοθεῖ στὸ προλεταριάτο παρὰ μόνον ἀπὸ τὰ ἔξω, δηλαδὴ ἔξω ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ του πάλιν, ἔξω ἀπὸ τὴ σφαίρα

1) Ποιὸς μποροῦσε νὰ φανταστῆι ὅτι ἔπρεπε πρῶτα νὰ πεθάνει ὁ «κορυφαῖος τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν» γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ξαναεμφανιστοῦν, ὕστερα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια παρανομίας, πίνακες μὲ γυμνὰ στὶς ρωσικὲς γκαλερί; Τὸ ἀπὸ κάθε ἀποψη ἀσήμαντο αὐτὸ γεγονὸς πῆρε τὴν ὄψη μιᾶς «ἄλωσης τῆς Βασιλίδης»...

2) Λένιν: ἔνθ. ἀν. I, 229.

ρα τῶν σχέσεων πού συνάπτονται ἀνάμεσα στους ἐργάτες καί τους ἐργοδότες. Ἡ περιοχή μέσα στήν ὁποία ἀποκτᾶται αὐτή ἡ γνώση εἶναι ἡ περιοχή ὅπου ὅλες οἱ τάξεις καί τὰ στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ συναχθίζονται μέ τὸ κράτος καί τὴν κνβίρρηση, ἡ περιοχὴ τῶν σχέσεων ὅλων τῶν τάξεων ἀναμεσαζῶν τους. Γιὰ τὰ δώσουν στους ἐργάτες τὴν πολιτικὴ γνώση, οἱ σοσιαλδημοκράτες (= οἱ «ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες») πρέπει νὰ πᾶνε σ' ὅλες τὶς τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ, πρέπει νὰ στείλουν ἀποσπάσματα τοῦ στρατοῦ τους σ' ὅλες τὶς κατεθύουσες» (1).

Ἐδῶ ἔχουμε νὰ κάνουμε μέ μιὰ τόσο ἐνδιαφέρουσα ὅσο καί παράδοξη νεκρανάσταση τῆς *ἐγγελιανῆς φιλοσοφίας τοῦ κράτους* πού, ὡς γνωστόν, ὑπῆρξε ὁ πρῶτος στόχος τῆς μαρξικῆς κριτικῆς. Γιὰ τὸν Hegel, ὁ κυριότερος λόγος πού ἐπιβάλλει στήν κοινωνία νὰ ὑποταχθεῖ στήν γραφειοκρατία εἶναι ὅτι «τὸ συμφέρον τῆς ἰδέας», πεζότερα: οἱ ἀνάγκες τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, «δὲν εἶναι ἐκδηλο μέσ' στὴ συνειδήση τῶν μελῶν τῆς ἀστυκτικῆς κοινωνίας σὰν τέτοιων» (2). Ὑποταγμένη στήν «συνειδήση ἀναγκαιότητος» τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, διασπασμένη ἀπὸ τοὺς ταξικούς ἀνταγωνισμούς, θρυμματισμένη σ' ἓνα ἀναρχούμενο πλῆθος ἀντιμάχων ἰδιωτικῶν συμφερόντων, ἡ ταξικὴ κοινωνία σὶτὸ σύνολό της, ὅπως καί ἡ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς τάξεις πού τὴν ἀποτελοῦν, εἶναι ἀνίκανη νὰ ὑψωθεῖ πάνω ἀπὸ τὶς ἴδιες τῆς τὶς ἀντιφάσεις καί τὴν περιορισμένη τῆς σκοπιὰ γιὰ νὰ σκεφτεῖ τὸν ἑαυτὸ τῆς σὰν ὁλότητα καί νὰ ἐπιδιώξει τὸ γενικὸ συμφέρον. Αὐτὴ ἡ ἀτέλεια λειτουργεῖ σὰν μιὰ ἀρνητικότητα πού πέζει τὴν ταξικὴ κοινωνία νὰ ξεπεράσει τὸν ἑαυτὸ τῆς καί νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸ κράτος νὰ μετατρέψει τοὺς ἰδιώτες πού τὴν ἀποτελοῦν σὲ «κρίκους τῆς ἀλυσίδας πού ἐνώνει τὸ σύνολο». Τὸ κράτος βρῖσκεται ἔξω καί πάνω ἀπὸ τὶς τάξεις. Γι' αὐτὸ οἱ ὑπάλληλοί του, πού «ἡ ἰδιαιτέρῃ τους λειτουργία, εἶναι μιὰ καθολικὴ λειτουργία», ἀποτελοῦν τὴ «σκεπιτόμενη καθολικὴ τάξη», πού, ὑψωμένη πάνω ἀπὸ τὶς κυρίως εἰπεῖν κοινωνικὲς τάξεις, εἶναι ἡ μόνη πού μπορεῖ νὰ συνειδητοποιήσει τὸ κοινὸ ἔργο, πού τὸ νόημά του μένει κρυφὸ στὰ μέλη τῆς ταξικῆς κοινωνίας.

Παροξυστικὴ, κατὰ τὸν Μάρξ, ἔκφραση τῆς «πολιτικῆς αὐταπάτης» τῆς «πολιτικῆς δεισιδαιμονίας», τοῦ «φетиχισμοῦ τοῦ κράτους» καί τῆς «ἰδεολογικῆς ἀντίληψης τῆς ἱστορίας» (3) αὐτὴ ἡ φιλοσοφία τοῦ κράτους παρουσιάζει ὀρισμένες χτυπητὲς ἀναλογίες μέ τὴν λενινιστικὴ φιλοσοφία τοῦ πρωτοπορειακοῦ κόμματος. Ὅπως ἡ ἐγγελιανὴ γραφειοκρατία, εἶται τοῦ πρωτοπορειακοῦ «πρωτοπορεία» ἀποτελεῖ μιὰ ὑπερταξικὴ κατηγορία: καί ἡ λενινιστικὴ «πρωτοπορεία» ἀποτελεῖ μιὰ ὑπερταξικὴ ὁλότητα: ἂν εἶναι ἡ μόνη πού μπορεῖ νὰ ὑψωθεῖ στὴ θέα τῆς κοινωνικῆς ὁλότητος, πού ἀποτελεῖ τὴν περιοχὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλεῖται ἡ «πολιτικὴ γνώση», αὐτὸ ὀφείλεται σὸ ὅτι δὲν δεσμεύεται ἀπὸ τὶς servitudes πού ἐμποδίζουν τὸ προλεταριάτο νὰ ἀποκτήσει τὴν «προλεταριακὴ ἐπιστήμη» καί τὴν «πολιτικὴ ταξικὴ συνειδήση». Ὑψωμένο πάνω ἀπὸ τὶς τάξεις, ἔχοντας ἐξαφανίσει μέσα του κάθε διάκριση ἀνάμεσα στους ἐργάτες καί τοὺς δια-

1) Λένιν: αὐτ.

2) Hegel: *Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου*, § 187.

3) Βλ. σχετικὰ *Τὰ Θεμέλια τοῦ μαρξισμοῦ* Α/2, σελ. 177-201 καί 261-312.

νοουμένους» (1), τό πρωτοπορειακό κόμμα παρουσιάζεται σάν ένα Ιακωβινικό τάγμα πού ό στενός του «*σύνδεσμος με την εργατική τάξη*» (2) σημαίνει άπλώς καί μόνο την πρόθεσή του, από τή μιá μεριά, νά χρησιμοποιήσει τόν «προλεταριακό μεσσιανισμό» σάν Ιδεολογική άσπίδα για τή μονοπώληση τής έξουσίας, καί από τήν άλλη μεριά, νά στηριχθεί πάνω στό προλεταριάτο ή *καί* στό προλεταριάτο για νά κινητοποιήσει τίς *μάζες* κατά τοῦ καθεστώτος.

Όπωςδὴποτε, μέχρι τήν έκρηξη τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ό λενινισμός ἦταν ἡ Ιδεολογία μιáς μικρῆς ομάδας ἐπαγγελματιῶν ἐπαναστατῶν πού ἐλάχιστη ἔβρισκε ἀπήχηση μέσα στίς *μάζες*. Ό Τρότσκι, πού οὔτε ἀνήκε στό κόμμα τοῦ Λένιν, οὔτε καί συμμεριζόταν τίς ἀντιλήψεις του για τόν «*άστικο-δημοκρατικό*» χαρακτήρα τής ἐρχόμενης ἐπανάστασης, ἦταν ἐντελῶς ἀπομονωμένος. Ἐχοντας χάσει, μετά τή δολοφονία τοῦ Στολύπιν, τόν μόνο πολιτικό πού μποροῦσε κατά κάποιον τρόπο νά τή σώσει, ἡ ἀπολυταρχία ἔβλεπε νά πλησιάζει τό τέλος τής. Ἀπέναντι στοὺς δισταγμοὺς καί τίς ἀμφιταλαντεύσεις τῶν φιλελεύθερων ἀστῶν, οἱ μενσεβίκοι στίς πόλεις καί οἱ σοσιαλεπαναστάτες στήν ὕπαιθρο παρουσιάζονταν σάν οἱ κύριοι φορεῖς τής μελλοντικῆς ἐξέλιξης τής Ρωσίας.

Ό πόλεμος ἐκμηδένισε τίς δυνατότητες μιáς ὁμαλῆς δημοκρατικῆς ἐξέλιξης. Ἡ ἐξάρθρωση τής διοικητικῆς, στρατιωτικῆς καί οἰκονομικῆς ὀργάνωσης τής ρωσικῆς κοινωνίας ἀπελευθέρωσε ὅλες τίς φυγόκεντρες δυνάμεις πού ἔκλεινε μέσα τής: μιá τεράστια ἀγροτική *Jacquerie*, πού ἀνήκει ἱστορικά στόν τύπο τῶν ἐπαναστάσεων πού χαρακτηρίζουν τό τέλος τοῦ μεσαίωνα, συνδυάστηκε με τὰ ἀπελευθερωτικά κινήματα τῶν ὑποδούλων ἔθνικοτήτων, πού ξανάφερναν στή ζωὴ τὰ συνθήματα τοῦ 1848, καί κατέληξε στήν πρώτη νικηφόρα προλεταριακή ἐπανάσταση τής ἱστορίας, πού θεωρητικά ἔπρεπε νά γίνεϊ στό τέλος τής καπιταλιστικῆς ἐξέλιξης!

Στό ἐπόμενο κεφάλαιο θά δοῦμε ποιὰ ἦταν ἡ μοῖρα αὐτῆς τής ἐπανάστασης.

1) Λένιν: ἔνθ. ἀν. I, 265.

2) Ὁ ἐπαναστάτης για τόν Λένιν εἶναι ἕνας <Ἰακωβίνος ἀναπόσπαστα συνδεδεμένος με τήν ὀργάνωση τοῦ ταξικά συνειδητοποιημένου προλεταριάτου>: Ἐνα βῆμα μπρός, κλπ. ἔνθ. ἀν. I, 385.

«Τὸ πρόβλημα τοῦ κράτους ἔχει σήμερα μιὰ ἐντελῶς ἰδιαίτερη σημασία, τόσο ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν πρακτικὴ ἄποψη. Ὁ ἱμπεριαλιστικὸς πόλεμος ἐπιτάχυνε καὶ ἐπιδεινώσε τὴ διαδικασίαν τῆς μετατροπῆς τοῦ μονοπωλιστικοῦ καπιταλισμοῦ σὲ κρατικὸ καπιταλισμὸ. Ἡ τερασθῆς καταπίεση τῶν μαζῶν ἀπὸ τὸ κράτος ταυτίζεται ὁλοένα καὶ περισσότερο μὲ τὰ κανίσχυρα καπιταλιστικὰ συγκροτήματα, γίνεται ὁλοένα καὶ πὺρ ὁλοφάνερη...» (1).

Τὸ βιβλίον ἀπὸ τὸ ὁποῖο παίρνουμε αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα, τὸ περίφημον *Κράτος καὶ ἡ Ἐπανάσταση* τοῦ Λένιν, γράφτηκε τὸν Αὐγουστο καὶ τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1917, ἐπρόκειτο νὰ ἔχει ἓνα τελικὸ κεφάλαιον γιὰ τὴν «*πειρὰ τῶν ρωσικῶν ἐπαναστάσεων τοῦ 1905 καὶ τοῦ 1917*», ποῦ δὲν εἶδε ποτὲ τὸ φῶς. Ἡ Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση, ποῦ ἔφερε τὸ μπολσεβικικὸν κόμμα εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἐμπόδισε τὸν Λένιν νὰ τελειώσῃ τὸ βιβλίον του, γιατί, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, «εἶναι πιὸ εὐχάριστον καὶ πιὸ ὠφέλιμον νὰ κανεὶ κανεὶς τὴν ἐμπειρίαν τῆς ἐπανάστασης, παρὰ νὰ τὴ γράψῃ» (2).

Προτοῦ δοθῆναι ποιὰ ἦταν ἡ θέση τοῦ Λένιν ἀπέναντι εἰς τὸ «πρόβλημα τοῦ κράτους», καλὸ εἶναι νὰ ὑπενθυμίσουμε αὐτὴ τὴν ἐμπειρίαν.

Ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ ἦταν ἀπὸ μιὰ ἄποψη, μιὰ μνημειώδης ἐπαλήθευσαν τῆς θεωρίας τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασης τοῦ Τρότσκι, ποῦ εἰς τὸ μεταξὺ εἶχε γίνει ἡ δευτέρη μεγάλη προσωπικότης τοῦ μπολσεβικισμοῦ μετὰ τὸν Λένιν. Ἀλήθεια, ἡ ἐπανάσταση εἶχε ἀρχίσῃ τὸν Φεβρουάριον 1917, σὰν μιὰ τυπικὰ ἀστικοδημοκρατικὴ ἐπανάσταση γιὰ νὰ τελειώσῃ μετὰ τὸ πραξικόπημα τοῦ Ὀκτωβρίου, ποῦ ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν Σοβιέτ καὶ τὸ μπολσεβικικὸν κόμμα, ποῦ μέσα εἰς μερικὸς μῆνας εἶχε κατακτήσῃ τὴν πλειοψηφίαν μέσα εἰς τὸν Σοβιέτ (3), παρ' ὅλον ὅτι ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐκπροσωπεῖ μιὰ ἀσήμαντη μειοψηφίαν τοῦ πληθυσμοῦ (4).

Λέμε «ἀπὸ μιὰ ἄποψη», γιατί οἱ συνθήκες ἀπὸ τίς ὁποῖες πραγματοποιήθηκε αὐτὴ ἡ μετατροπὴ τῆς δημοκρατικῆς ἐπανάστασης εἰς προλεταριακὴν δὲν εἶναι διόλου αὐτὲς ποῦ σκεφτόταν ὁ Τρότσκι.

42. Ἡ ἐπανάσταση : δημιούργημα τοῦ πολέμου

Στὶς πρώτες σελίδες τοῦ ἔργου τοῦ Τρότσκι «*Ἡ ἐπανάστασις μας*» (1905), ὅπου ἡ θεωρία τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασης διατυπώνεται μετὰ

1) Lénine : Œuvres Choiesies II, 161.

2) Ἐνθ. ἀν. II, 264.

3) Στὸ πρῶτον συνέδριον τῶν σοβιέτ (3-6-1917) οἱ μπολσεβίκοι ἀποτελοῦσαν τὰ 13% τῶν ἀντιπροσώπων· εἰς τὸ δεύτερον (25-10-1917) οἱ μπολσεβίκοι ἀποκτοῦν τὴν πλειοψηφίαν 51%· εἰς τὸ τρίτον (10-1-1918) ἔφθασαν εἰς τὰ 61%. Βλ. Λένιν : Ἐνθ. ἀν. II, 465.

4) Στὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1905, τὸ Κ.Κ. εἶχε 5-8.000 μέλη. Τὸν Φεβρουάριον 1917 εἶχε 23.000. Τὸν Αὐγουστον τοῦ 1917 φτάνει εἰς τὰ 240.000. Τὴν ἀνοιξὴν τοῦ 1919 εἶχε 313.000.

κλασική ένάργεια, βρίσκουμε μιὰ παράγραφο σχετικά μὲ τὸν πόλεμο, ποὺ πολὺ σωστὰ ὁ Γκόρκι τὴ θεωροῦσε προφητικὴ (!) :

«Ὁ πόλεμος ἔπαιξε ἀναμφισβήτητα ἓνα ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπαναστάσεως μας. Ὁ πόλεμος ἀποσυνέθεσε τὴν ὕλικὴ βάση τῆς ἀπολυταρχίας· διάλυσε τὸ στρατὸ ἔδωσε θάρρος στοὺς πολίτες. Εὐτυχῶς, δὲν δημιούργησε τὴν ἐπανάσταση· εὐτυχῶς, γιατί μιὰ ἐπανάσταση γεννημένη ἀπὸ τὸν πόλεμο εἶναι μιὰ ἀνίσχυρη ἐπανάσταση. Μιὰ τέτοια ἐπανάσταση εἶναι τὸ προῖον ἐξαιρετικῶν περιστάσεων, στηρίζεται πάνω σὲ μιὰ ἐξωτερικὴ δύναμη καί, στὸ τέλος ἀποδεικνύεται ἀνίκανη νὰ διατηρήσει τίς κατακτήσεις της».

Γνήσιος μαρξιστής, ὁ Τρότσκι δὲν θεωρεῖ σὰν ἐπαναστατικὴ κατάσταση παρά μόνο αὐτὴν ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ κρίση καί τὴ σύγκρουση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων μὲ τίς παραγωγικὲς σχέσεις. **Ἄλλὰ καμιά ἐπανάσταση δὲν ἔγινε σύμφωνα μὲ τὸ μαρξιστικὸ σχῆμα τῆς ἀποκαλυπτικῆς κατάρρευσης τοῦ καπιταλισμοῦ.** Τὸ σχῆμα αὐτὸ εἶναι ἡ μονιζεστεριανὴ ἰδεολογία—ἀπὸ τὴν ἀνάποδη! Ἡ μόνη «ἐπανάσταση» ποὺ βγήκε ὄντως μέσα ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ κρίση εἶναι αὐτὴ ποὺ ἔφερε τὸν Χίτλερ στὴν ἐξουσία. Οἱ ἐπαναστάσεις τῶν καταπιεζομένων ἀπὸ τὴν Com-mune τοῦ 1871 μέχρι τίς «ἀντιστασιακές» ἐπαναστάσεις τῆς Κίνας, τῶν Βαλκανίων καί τῆς Ἰνδοκίνας γεννήθηκαν ἀπὸ τὸν πόλεμο καί τὴ στρατιωτικὴ κατάρρευση τοῦ καθεστώτος. Ἡ μόνη ποὺ ἀποτελεῖ ἐξάιρεση εἶναι ἡ **οὐγγρικὴ**, δηλαδή μιὰ ἐθνικοσπελευθερωτικὴ—δημοκρατικὴ ἐπανάσταση, στὴν ὁποία ὁ πρωτοπορειακὸς ρόλος ποὺ ἄσκησε τὸ προλεταριάτο ἔδινε ἓνα ὄλοένα καί πιὸ σαφές σοσιαλιστικὸ περιεχόμενο (σοβιέτ, ἐργατικὸς ἔλεγχος κλπ.). Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι παρ' ὅλη τὴν ἀναμφισβήτητη σημασία της, ἡ οἰκονομικὴ κρίση στὴν Οὐγγαρία ἀποτελεῖ ἓνα **δευτερεύοντα παράγοντα** : δὲν εἶναι αὐτὴ ποὺ κλόνισε τὰ θεμέλια τῆς νομιμότητος κι' ἔδωσε θάρρος στὶς μάζες. Τὸ ξενόδουλο καθεστῶς τοῦ Ράκοσι δὲν ὑπῆρξε ποτὲ νόμιμο· οἱ μάζες τὸ ὑφίσταντο ὅσο τὸ στήριζαν οἱ ρωσικὲς μπαγιονέτες, κι' ἡ κρίση ξέσπασε, δηλαδή ἡ λανθάνουσα ἀπ' ἐξαρχῆς κρίση βγήκε στὸ φῶς κι' ἐκδηλώθηκε ἄμεσα σὰν ἐπαναστατικὴ κρίση μὲ τὴν ἀφορμὴ τῆς λεγόμενης «ἀποσταλινοποίησης». Ἡ σύγκρουση ποὺ ἐπικράτησε τόσο στὴν ΕΣΣΔ ὅσο καί σ' ὅλα τὰ κομμουνιστικὰ κόμματα (εἴτε εἶχαν, εἴτε δὲν εἶχαν τὴν ἐξουσία) ἔφερε παντοῦ μιὰ χαλάρωση τῆς μοναρχικότητάς τους, ποὺ τὰ ἔκανε νὰ χάσουν λίγο ἢ πολὺ τὴ δύναμη νὰ ἐλέγχουν τίς μάζες : ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ πῶς ἡ κρίση ξέσπασε ταυτόχρονα στὴν Πολωνία καί τὸ Θιβέτ, τὴν Οὐγγαρία καί τὸ τὸ Βιέτ - Μίνχ.

Πιὸ ρεαλιστὴς ὁ Λένιν μποροῦσε ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ ξεχνᾶει τὰ μαρξιστικὰ σχήματα. **Γι' αὐτό**, ὁ ὄρισμός ποὺ δίνει τῆς ἐπαναστατικῆς κρίσης εἶναι πολὺ πιὸ κοντὰ στὴν πραγματικότητα—εἴτε πρόκειται γιὰ τὴ ρωσικὴ πραγματικότητα τοῦ Ὀκτωβρίου 1917 εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν οὐγγρικὴ πραγματικότητα τοῦ Ὀκτωβρίου 1957 :

«Ὁ θεμελιώδης νόμος τῆς ἐπανάστασης, ποὺ ἐπαληθεύτηκε ἀπ' ὅλες τίς ἐπανάστασεις καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τίς τρεῖς ρωσικὲς ἐπανάστασεις τοῦ XX αἰῶνα, εἶναι αὐτός : γιὰ νὰ γίνει ἡ ἐπανάσταση, δὲν ἀρκεῖ νὰ συνειδητοποιήσουν οἱ μάζες ὅτι εἶναι πιὰ

1) Βλ. Maxime Gorki : Ecrits de Révolution (Γαλλ. μετ. 1922).

άδυνατο να εξακολουθήσουν να ζουν όπως πριν, και ν' αρχίσουν ν' άπειτούν μιá αλλαγή. Γιá να γίνει ή επανάσταση πρέπει αυτή ή γλία ή άρχουσα τάξη να μὴ μπορεί να ζει και να κυβερνά όπως πριν. Μόνο δεαν οι κατώτερες τάξεις δέν μπορούν ν' άναχθούν το παλιό καθεστώς κι' δεαν οι άνωτερες τάξεις δέν μπορούν να εξακολουθήσουν το παλιό καθεστώς, τότε μόνο ή επανάσταση μπορεί να θριαμβύσει. Με άλλα λόγια, ή επανάσταση δέν μπορεί να γίνει χωρίς μιá γενικη ή εθνικη κρηση (που ν' άφορα τόσο τους έμμεταλλευτές όσο και τους έμμεταλλευόμενους)» (1).

Η διατύπωση αυτή είναι από κάθε άποψη άξιοθαύμαστη. Πρέπει, πρώτα, ή άρχουσα τάξη να χάσει την έμπιστοσύνη στον εαυτό της, να χεί πάψει να πιστεύει ότι ή βασιλεία της είναι έλέω Θεού ή έλέω... Μάρξ, έτσι που ν' αντιπροσωπεύεται όχι πιά από «λέοντες» ή «άλεποδδες» (2), όπως οι διάφοροι Πλέβε, Ράκοσι, κλπ., αλλά από παραπαίοντες άμφισταντευόμενους σαν τον Κερένσκι ή τον Ίμρε Νάγκυ. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, αυτοί που προσποιούνται τους «λέοντες» άποδεικνύουν, όπως έλεγε ο Μακκιαβέλλι, ότι «δέν καταλαβαίνουν τίποτε». Έτσι π.χ. διαν στις 25 Φεβρουαρίου (10 Μαρτίου) 1917, οι μάζες κατέβηκαν στους δρόμους της Πετρούπολης, ο Τσάρος τηλεγραφούσε από το Γενικό Στρατηγείο στο στρατιωτικό διοικητή της πρωτεύουσας: «Διατάζω να σταματήσουν από αύριο αυτές οι άταξίες». Τρεις μέρες μετά είχε παραιτηθεί. Το ίδιο έγινε και στις 23 Οκτωβρίου 1956 με τις πρώτες διαδηλώσεις των φοιτητών της Βουδαπέστης: ένα μέλος της κεντρικής έπιτροπής του κομμουνιστικού κόμματος δήλωνε με τη μεγαλύτερη άυτοπεποίθηση: «Άρκει να πατήσω ένα κουμπί για να διαλυθεί όλος αυτός ο δχλος». Την έπομένη, ο «δχλος» είχε καταλάβει τα γραφεία της Κεντρικής Έπιτροπής: τα «κουμπιά» της δέν λειτουργούσαν πιά.

Ποιά ήταν αυτή ή «έθνικη κρηση» που παράλυσε την άρχουσα τάξη κι' δδήγησε τις μάζες στην επανάσταση;

Η στρατιωτική ταπείνωση του πολέμου της Κριμαίας είχε ως άποτέλεσμα τη χειραφέτηση των δουλοπαροίκων. Η έθνικη ταπείνωση στον ρωσο λαπωνικό πόλεμο είχε ως άποτέλεσμα την επανάσταση του 1905. Η έθνικη κατάρρευση του 1914 - 1917 εξαφάνισε κάθε ίχνος νομιμότητας από την τσαρική έξουσία: σπανίως επανάσταση έφερε τόσο πολύ τη σφραγίδα του πολέμου όσο οι δύο επαναστάσεις του Φεβρουαρίου και του Οκτωβρίου.

Άπ' αυτή την άποψη, καλό είναι να υπενθυμίσουμε τι έγραφε ο Γκόρκυ τον Ίανουάριο του 1918, σχολιάζοντας τις «σοφές και προφητικές» σκέψεις του Τρότσκι που αναφέραμε πιο πριν:

... «Μιá επανάσταση γεννημένη από τον πόλεμο είναι άνίσχυρη...». Τα λόγια αυτά δέν έχασαν ούτε το νόημά τους, ούτε την αλήθεια τους: τα σημερινά γεγονότα τα επαληθεύουν πλήρως. ο πόλεμος του 1914 - 1917 «έδωσε την έξουσία» στο προλεταριάτο. Έπαναλαμβάνω «έδωσε την έξουσία», γιατί κανένας δέν μπορεί να πει ότι το προλεταριάτο μόνο του και με την ίδια του τη δύναμη πήρε στα χέρια του την έξουσία. Η έξουσία έπεσε στα χέρια του γιατί το στήριγμα του τσαρισμού, ο στρατιώ-

1) Λένιν: 'Ο έξτρεμισμός, κτλ. ένθ. άν. II, 751.

2) Μακκιαβέλλι: 'Ο Ήγεμών, Oeuvres Complètes, σελ. 341.

της, ἀρνήθηκε νά υπερασπίσει τὰ συμφέροντα τῶν Ρωμανῶν, πού μέ τόση θέρμη τὰ εἶχε υπερασπιστεῖ τὸ 1905 ὅταν συνέτριψε τὸ ἐπανάστατημένο προλεταριάτο ... Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι τὸ 1905 τὸ προλεταριάτο ἦταν, καὶ ἀπὸ τὴν ποσοτικὴ καὶ ἀπὸ τὴν ποιοτικὴ ἄποψη, πιὸ δυνατὸ ἀπ' ὅτι εἶναι σήμερα, κι' ὅτι τότε ἡ βιομηχανία δὲν ἦταν ἐντελῶς κατεστραμμένη, ὅπως εἶναι σήμερα... Ἡ ἐπανάσταση θὰ πεθάνει ἀπὸ ἐξάντληση, ἂν τὸ προλεταριάτο ὑπακούσει στὴ φανατικὴ ἀδιαλλαξία τῶν κομισσαρίων τοῦ λαοῦ καὶ εὐθύνει τὸ χάσμα πού ἀνοίχθηκε ἀνάμεσα σ' αὐτὸ καὶ στὴ δημοκρατία...» (1).

Ἡ ἀλλαγὴ τῆς στάσης αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ Τρότσκι ἀπέναντι στὸν πόλεμο φανερώνει ἄμεσα τὴν ἔκταση τοῦ χάσματος γιὰ τὸ ὁποῖο μιλάει ὁ Γκόρκυ.

Ὅταν, τὸ 1905, ὁ Τρότσκι ἔλεγε ὅτι μιὰ ἐπανάσταση γεννημένη ἀπὸ τὸν πόλεμο εἶναι ἀνίσχυρη, ἐννοοῦσε ὅτι ἡ **δύναμη** μιᾶς **σοσιαλιστικῆς** ἐπανάστασης ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ὠρίμανση τῶν μοζῶν, νά συνειδητοποιήσουν τοὺς ἀληθινούς **λόγους** τῆς ἐπανάστασης καὶ νά καταλάβουν τοὺς οὐσιαστικούς **σκοπούς** τῆς. Μία **σοσιαλιστικὴ** ἐπανάσταση δημιουργημένη ἀπὸ τὸν πόλεμο ἢ μᾶλλον ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ ἦττα εἶναι μιὰ «ἀνίσχυρη» ἐπανάσταση γιατί στηρίζεται πάνω σὲ μιὰ «ἐξωτερικὴ» δύναμη. Δηλαδή γιατί αὐτὸ πού τὴν προκάλεσε, ἡ ἦττα, εἶναι κάτι «ἐξωτερικόν» καὶ ἄσχετο πρὸς τὴν πάλη τῶν τάξεων καὶ τὸ σοσιαλιστικὸ πρόγραμμα. Μιὰ τέτοια ἐπανάσταση θὰ ἦταν «ἀνίσχυρη» γιατί ἦταν τὸ «προϊόν ἐξαιρετικῶν περιστάσεων», δηλαδή περιστάσεων ἄσχετων πρὸς τὴν ὀργανικὴ ἐξέλιξη τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς κοινωνίας. Γενικά, μέχρι τὸ 1917, ὅλοι οἱ σοσιαλιστὲς (μαρξιστὲς καὶ ἐργατικοί, μενσεβίκοι καὶ μπολσεβίκοι) στηρίζαν τὶς ἐλπίδες τους ὄχι βέβαια πάνω στὸν πόλεμο, ἀλλὰ πάνω στὴ βεβαιότητα ὅτι ἡ μοιραία ὠρίμανση τῶν «καπιταλιστικῶν ἀντιφάσεων» ἐπρόκειτο ἀργὰ ἢ γρήγορα ν' **«ἀντιανακλαστεῖ»** στὴ συνείδηση τῶν προλεταρίων, καὶ ὅτι ἡ **δημοκρατία** ἔδινε στὸ προλεταριάτο καὶ τὶς πολιτικὲς, συνδικαλιστικὲς καὶ οἰκονομικὲς του ὀργανώσεις τὴ δυνατότητα νά ἐπιταχύνουν αὐτὴ τὴ διαδικασίαν καὶ νά συνειδητοποιήσουν τὸν ἱστορικὸ τους ρόλο. Νά π.χ. τί ἔλεγε ὁ Μάρξ γιὰ τοὺς Χαρτιστὲς τὸ 1852 :

«Κοιτάξτε τοὺς Χαρτιστὲς, τὴν πολιτικὰ δραστηριοποιημένη μερίδα τῆς ἀγγλικῆς τάξης. Τὰ ἔξη σημεῖα τῆς Χάρτας γιὰ τὴν ὁποία ἀγωνίζονται ἀφοροῦν κυρίως τὴ διεκδίκηση τῆς καθολικῆς ψήφου... Ἀλλά, γιὰ τὴν ἀγγλικὴ ἐργατικὴ τάξη, ἡ καθολικὴ ψήφος καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι ἐννοεῖς ταυτώσιμες. Στὴν Ἀγγλία, οἱ ἐργάτες ἀποτελοῦν τὴν πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ· οἱ μακροχρόνιοι ἐμφύλιοι ἀγῶνες, πού, γιὰ νά ποῦμε τὴν ἀλήθειαν, δὲν τοὺς ἔχουν κάνει ποτὲ σ' ἀνοιχτά, τοὺς ἔχουν κάνει νά ὑπωθοῦν σὲ μιὰ καθαρὴ συνείδηση τῆς ταξικῆς τους τοποθέτησης... Ἡ καθολικὴ ψήφος θὰ εἶναι στὴν Ἀγγλία μιὰ κατάκτηση πού θὰ ἔχει πολὺ περισσότερο σοσιαλιστικὸ πνεῦμα ἀπ' ὅτιδήποτε ἔχει γίνει στὸ ὄνομα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν ἡπειρωτικὴ Εὐρώπη — αὐτὴ ἡ κατάκτηση θὰ ἔχει ὡς ἀναπόφευκτη συνέπεια τὴν πολιτικὴ κυριαρχία τῆς ἐργατικῆς τάξης» (2).

«Ὅσο ὑπερβολικὴ κι' ἂν εἶναι, ἡ ἄποψη αὐτὴ μαρτυρεῖ τὴν ἐμπιστοσύνη πού ὁ μαρξισμὸς ἔχει στὴ δημοκρατία. Ἀπὸ μιὰ ἄποψη, ἡ ἱστορία

1) Γκόρκυ : ἔνθ. ἀν., ἄρθρο στὴ Νοβάγια—Ζιον τῆς 21-1-1918.

2) Βλ. Marx-Engels Gesammelte Schriften I, 8.

διέψευσε την αισιοδοξία του Μάρξ. Ἄλλὰ ὁ Μάρξ ἤξαιρε πολὺ καλὰ διὰ τὴν κατάκτηση τῆς καθολικῆς ψήφου δὲν σημαίνει ἀμέσως τὴν πολιτικὴ κυριαρχία τῶν ἐργαζομένων. Στους θερμόαιμους ἐπαναστάτες ποὺ εἶχαν μετατρέψει τὴ λέξη προλεταριάτο σὲ «φετιχ» (1) καὶ ποὺ «στὴ θέση τῆς ἐπαναστατικῆς ἐξέλιξης ἐβαζαν τὴν ἐπαναστατικὴν φρασεολογία», ὁ Μάρξ παρατηροῦσε τὰ ἑξῆς (1850) :

«Ἐνῶ ἡμεῖς λέμε στους ἐργάτες: «ἔχετε νὰ περάσετε ἀπὸ 15, 20, 50 χρόνια ἐμφυλίων πολέμων καὶ διεθνῶν ἀγώνων, ὄχι μόνο γιὰ ν' ἀλλάξετε τὸ καθεστῶς, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀλλάξετε ἐσεῖς οἱ ἴδιοι καὶ νὰ γίνετε ἱκανοὶ ν' ἀσκήσετε τὴν πολιτικὴ ἐξουσία», ἑσεῖς λέτε: «πρέπει ἀμέσως νὰ πάρουμε τὴν ἐξουσία, εἰδὼς δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ πᾶμε νὰ κοιμηθοῦμε...».

Ἄνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἦταν μαρξιστὲς ἢ ὄχι, οἱ ἐργάτες ἀκολούθησαν τὸ δρόμο ποὺ εἶχε ὑποδείξει ὁ Μάρξ. Ὅλη ἡ πρόοδος τῆς δημοκρατίας ἀπὸ τὰ 1848 μέχρι τὸ 1917 εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀποτελεσμα τῆς αὔξουσας πίεσης τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν μακρόχρονων ἐργατικῶν ἀγώνων. Οἱ ἐργάτες ποὺ πολέμησαν γιὰ τὴν κανάκτηση τῆς καθολικῆς ψήφου, ἀπὸ τοὺς «Ἄγγλους Χαρτιστὲς καὶ τοὺς Γάλλους ἐργάτες τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1848 καὶ τῆς Commune μέχρι τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ τοὺς Πρώσους ἐργάτες τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνα—οἱ ἐργάτες ποὺ κατέκτησαν τὴν καθολικὴ ψήφο χρησιμοποιώντας τὸ «εἰδικὰ προλεταριακὸ μέσο πάλης»: τὴ γενικὴ ἀπεργία (ὅπως στὸ Βέλγιο καὶ στὴν ἀποτυχημένη ἐπανάσταση τοῦ 1905 στὴ Ρωσία), δὲν φανταζόντουσαν διὰ τὸ Λένιν καὶ ὁ Τρότσκι ἐπρόκειτο νὰ καταργήσουν τὴ δημοκρατία καὶ νὰ τὴν καταγγείλουν ὡς «κινητήριον μηχανισμό (bewegs mechanismus) τῆς ἀστικῆς τάξης» (2)! Κανεὶς δὲν φανταζόταν διὰ μπόλσεβίκου καὶ φασίστες ἐπρόκειτο νὰ ἀμιλλῶνται ποιὸς θὰ βρεῖ τὰ καλύτερα ἐπιχειρήματα κατὰ τῆς δημοκρατίας! Καὶ κανεὶς δὲν φανταζόταν διὰ τὸ Τρότσκι ἐπρόκειτο ν' ἀντιτάξει στὴ φθοροποιὸ «σχολὴ τῆς δημοκρατίας» τὴν εὐεργετικὴ «σχολὴ τοῦ πολέμου». Ἴδου τί ἔλεγε ὁ Τρότσκι τὸ 1920 :

«Ἡ σχολὴ τῆς δημοκρατίας ἀποδείχθηκε ἀνίκανη νὰ σπρώξει τὸ γερμανικὸ προλεταριάτο πρὸς τὴν ἐπανάσταση τὴν ὥρα ποὺ ὀρθωνόταν ἡ ἀπειλὴ τῆς πολεμικῆς καταστροφῆς. Χρειαζόταν γι' αὐτὸ ἡ βάρβαρη σχολὴ τοῦ πολέμου, ἡ πτώση ἀπὸ τίς σοσιαλ-ἱμπεριαλιστικὲς (sic) ἐλπίδες σὲ μιὰ ἀνευ προηγουμένου ἡττα (3).

Αὐτὸ ἦταν ἡ νέα ἀποψη τοῦ Τρότσκι γιὰ τὴν ἐπανάσταση—δημιουργημα τοῦ πολέμου! Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, τοῦ ἐπέτρεπε νὰ ἀποδώσει στὴ δημοκρατία τὴν ὑπαιτιότητα γιὰ τὴν ἀνικανότητα τοῦ δήμου καὶ τῶν ἡγετῶν του καὶ νὰ δικαιολογήσει ἔτσι τὴν ἴδια του τὴν ἀντιδημοκρατικὴ πολιτικὴ. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τοῦ ἐπέτρεπε νὰ παρουσιάζει τὴ «βάρβαρη σχολὴ τοῦ πολέμου» ὡς ἓνα μέσο ἐπαναστατικῆς διαπαιδαγώγησης τοῦ προλεταριάτου ἀνώτερο καὶ ἀποτελεσματικότερο ἀπὸ τὴ δημοκρα-

1) Marg : Révélation sur le procès des communistes (ἔκδ. Costes 1939) σελ. 107 - 8.

2) Trotski : Terrorismus und Kommunismus, Anti-Kautsky (ἔκδ. τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνούς, 1920) σελ. 28.

3) Trotski : αὐτ. σελ. 17-18.

τία. Ἡ δημοκρατία «ἀποκοίμιζε» τὸ προλεταριάτο· εὐτυχῶς, ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἥττα τὸ ξύπνισαν! Ὁ Τρότσκι ξεχνοῦσε ὅτι ὁ πόλεμος εἶχε δημιουργήσει στὶς *νικητρίες* δυνάμεις μιὰ κατάσταση ὅπου τὸ προλεταριάτο ὄχι μόνον δὲν εἶχε πάει «πιο ἀριστερά» ἀπὸ πρὶν, ἀλλὰ, κυριολεκτικὰ μεθυσμένο ἀπὸ τὴ νίκη, εἶχε χάσει τὴ δύναμη ποὺ εἶχε πρὶν ἀπὸ τὸ 1914. Ἐπὶ πλέον, ὁ Τρότσκι—ὅπως καὶ ὁ Λένιν καὶ ὄλοι οἱ μπολσεβίκοι—ἦταν ἀπολύτως βέβαιος ὅτι ἡ στρατιωτικὴ συντριβὴ τῆς Γερμανίας θὰ εἶχε τὰ ἴδια ἐπαναστατικὰ ἀποτελέσματα ποὺ εἶχε ἡ στρατιωτικὴ κατάρρευση τῆς Τσαρικής Ρωσίας. Ἀπὸ μιὰ ἀποψη εἶχε δίκαιο: ἡ στρατιωτικὴ ἥττα καὶ ἡ ἐθνικὴ ταπείνωση εἶχαν δημιουργήσει στὴ Γερμανία μιὰ ὀρισμένη ἐπαναστατικὴ ἀτμόσφαιρα, *μὲ τὴ διαφορά* ὅτι τὸ διχασμένο προλεταριάτο τοῦ 1919 - 1933 ἀποδείχτηκε πολὺ λιγότερο ἐπαναστατικὸ ἀπὸ τοὺς *van-chards* μικροαστοὺς τοῦ Χίτλερ...

Ἄλλ' ἄς γυρίσουμε στὸ 1917, κι' ἄς ρωτήσουμε νὰ μάθουμε πῶς ἀνοίχτηκε αὐτὸ τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὴ δημοκρατία καὶ τὴν τάξη ποὺ ὡς τὰ τότε ἐνοσάρκωνε τὸ ἰδεώδες τῆς δημοκρατίας καὶ βρισκόταν στὴν πρωτοπορεία τοῦ δημοκρατικοῦ ἀγώνα.

43. Ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο στὸν Ὀκτώβριο 1917

Σύμφωνα μὲ τις προβλέψεις τοῦ Λένιν καὶ τοῦ Τρότσκι, οἱ φιλελεύθεροι ἄστικοί, ποὺ φαινομενικὰ ἦταν αὐτοὶ ποὺ θάβγαζαν κερδοσήμενοι ἀπὸ τὴν ἀνατροπὴ τῆς ἀπολυταρχίας, ἀπέκησαν, ὅπως λέει ὁ Τρότσκι, *μιὰ ἀνεπαναστατικὴ νοοτροπία προτοῦ καλὰ - καλὰ πραγματοποιήσουν τὴ δική τους ἐπανάσταση*.

Κατ' ἄρχήν, ὑπέστησαν πολὺ περισσότερο παρὰ προκάλεσαν τὴν τεράστια ἀγροτικὴ ἐξέγερση, ποὺ σάρωσε τὸ καθεστῶς στὴν ὕπαιθρο. Ὑστερα, πολὺ γρήγορα ἀποδείχτηκε ὅτι μέσ' στὰ ἴδια τὰ ἀστικά κέντρα, ἡ δύναμη ποὺ ἔδινε τὸν τόνο ἦταν ἡ ἐργατικὴ τάξη, ποὺ τὰ σοβιέτ καὶ τὰ συνδικάτα τῆς ἦταν ἡ κύρια πηγὴ τῆς ἐξουσίας μπρὸς στὴν ὀλοένα καὶ πιὸ ἀδύναμη προσωρινὴ κυβέρνησις. Βέβαια, ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος *δημοκρατικὴ*. Κανεὶς δὲν φανταζόταν ὅτι ἐπρόκειτο νὰ δημιουργήσει τὴν πιὸ ὀλοκληρωτικὴν δικτατορίαν. Μόνον ποὺ ἡ ἀνυπαρξία πολιτικῆς παράδοσης, συγκροτημένων μαζικῶν κομμάτων καὶ παγιωμένων κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν δημιουργοῦσαν μιὰ κατάσταση, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ στρατιωτικὴ κατάρρευση, τὴν ἀπειλητικὴ ἐμφάνιση τοῦ Γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἀποσύνθεση, ἀφαιροῦσε κάθε οὐσιαστικότητα ἀπὸ τοὺς νεοσύστατους δημοκρατικοὺς θεσμοὺς. Ὅλοι—καὶ πρῶτος ὁ Λένιν!—ἀπαιτοῦσαν τὴ σύγκληση μιᾶς Συντακτικῆς Συνέλευσης—ἀλλὰ κανεὶς δὲν καταλάβαινε ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἐξέλιξη τῆς ἐπανάστασης ἔκανε ὀλοένα καὶ πιὸ οὐτοπικὴ τὴν ἰδέαν τῆς δημοκρατίας κι' ἐτοίμαζε, μοιραία, τὸ δρόμον τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ. Ἡ ἀνικανότητα τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως νὰ σταματήσει τὸν πόλεμον—ἀνικανότητα ποὺ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν πίεσιν τῶν κυβερνήσεων τῆς Entente, ὅπως καὶ ἀπὸ τὴν ἴδιαν τῆς ἐθελουφλίας—ὑπῆρξε ἡ κυρία αἰτία τῆς μετάβασης πρὸς

τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ὀκτωβρίου: τὴν ὥρα ποὺ ὅλο τὸ ρωσικὸ μέτωπο κατέρρευε κάτω ἀπὸ τὰ πλήγματα τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ, τὴν ὥρα ποὺ οἱ στρατιῶτες λιποτακτοῦσαν μαζικὰ γιὰ νὰ γυρίσουν στὰ χωριά τους ὅπου οἱ ἐπαναστατημένοι ἀγρότες μοίραζαν τὴ γῆ, χωρὶς νὰ περιμένουν τὴν ἀδεια τῆς κυβέρνησης, τὴν ὥρα ποὺ τὰ «σοβιὲτ τῶν στρατιωτῶν» ἐνώ- νονταν μὲ τὰ «σοβιὲτ τῶν ἐργατῶν» καὶ ὀρθώνονταν ἀπειλητικὰ μέσ' στὴ γενικὴ ἀναρχία, ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνηση ἐξακολουθοῦσε νὰ διαλαλεῖ ὅτι θὰ συνεχίσει τὸν πόλεμο καὶ ὅτι οἱ ἀγρότες ἔπρεπε νὰ περιμένουν νὰ συνέλθει πρῶτα ἡ Συντακτικὴ Συνέλευσις κι' ὕστερα νὰ δοῦν πῶς θὰ γί- νει ἡ διανομὴ τῆς γῆς.

Μιά τεράστια ἀγροτικὴ ἐπανάσταση γινόταν μπρὸς τὰ μάτια τοῦ Κερένσκι καὶ τῶν μενσεβίκων· ἡ ἐπανάστασις αὐτὴ ταυτιζόταν ὀλοένα καὶ περισσότερο μὲ τὴν ἐξέγερση τῶν πεινασμένων, ξυπόλητων καὶ κακὰ ὀπλισμένων στρατιωτῶν τοῦ μετώπου, κι' ὅμως ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἀρνιόταν, παίζοντας μὲ τὴ φωτιά, νὰ ἱκανοποιήσῃ ἢ μᾶλλον νὰ πάρῃ μιὰ καθαρὴ καὶ ξάστερη θέση μπρὸς στὰ δύο κείρια καὶ ἀποφασιστικὰ αἰτή- ματα τῆς ὀλότητος τοῦ πληθυσμοῦ: Γῆ καὶ Εἰρήνη.

Ἐπειδὴ μπόρεσαν ν' ἀνταποκριθοῦν στὰ δύο αὐτὰ αἰτήματα, οἱ μπολσεβίκοι κατάρκτησαν τὴν ἐξουσία μὲ μιὰ εὐκολία ποὺ ἀλφινιδίασε αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς πρωτεργάτες τοῦ πραξικοπήματος τοῦ Ὀκτω- βρίου (1).

Ἀπὸ μιὰ ἄποψη, ἂν παραβληθεῖ μὲ τὶς ἐπαναστάσεις τοῦ 19ου αἰῶνα, ποὺ ἡ παρισινὴ Commune εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ἐντελεχειαστικὴ τους ἔκ- φρασις, ἤδη ἡ Ὀκτωβριανὴ ἐπανάστασις μοιάζει πολὺ περισσότερο μ' ἓνα στρατιωτικὸ πραξικόπημα παρὰ μὲ μιὰ μαζικὴ ἐξέγερση.

Στὶς πόλεις, οἱ τελευταῖες δημοτικὲς ἐκλογεὲς εἶχαν δείξει ὅτι συχνὰ ἡ ἀποχὴ ἔφτανε τὰ 2/3 τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος· στὴν ὕπαιθρο, ἡ ἀναρχία, οἱ ἐμπρησμοί, τὰ πογκρόμ εἶχαν φτάσει σ' ἓνα τέτοιο παροξυσμὸ ὥστε κάθε πολιτικὴ δραστηριότητα ἦταν σχεδὸν ἀπόλυτα ἀδύνατη. Ὁ πολιτι- κὸς ἀγῶνας γινόταν σὲ μιὰ πολὺ περιορισμένη κλίμακα μέσ' τὴν ὁποία οἱ ἐνοπλῆς δυνάμεις ἦταν τὰ μόνα στοιχεῖα ποὺ μποροῦσαν νὰ παίξουν ἓνα ἀποφασιστικὸ ρόλο. Τὸ ἴδιο τὸ πραξικόπημα τοῦ Ὀκτωβρίου 1917 ἦταν μιὰ στρατιωτικὴ ἐπιχείρησις καθοδηγημένη ἀπὸ μιὰ «ἐπαναστατικὴ στρατιω- τικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ὁποία τὰ κανόνια ἑνὸς καταδρομικοῦ βάραιναν πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὶς πολιτικὲς ζυμώσεις μέσα στὰ σοβιὲτ (ποὺ ἄλ- λωστε, λίγο πρωτύτερα, ὁ ἴδιος ὁ Λένιν εἶχε σκεφθεῖ νὰ τὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ σύνθημα «ὄλη ἡ ἐξουσία στὰ σοβιὲτ» μὲ τὸ σύν- θημα «ὄλη ἡ ἐξουσία στὸ μπολσεβικικὸ κόμμα»). «Ἐκείνη εἴην ἡμέρα,

1) Κανένα καθεστῶς—ἀστικὸ ἢ σοσιαλιστικὸ—δὲν μποροῦσε νὰ σταθεῖ ἂν δὲν ἔκανε μιὰ χωριστὴ εἰρήνη μὲ τὴ Γερμανία: αὐτὴ εἶναι ἡ ἄποψη τοῦ Λένιν. «Γιατὶ ἓνας στρατός, ποὺ σὺν τὸ ρωσικὸ, ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀγρότες ἐπανδρωμένους ἀπὸ τὸν πόλεμο, θὰ ἀνατρέψῃ τὴν ἐργατικὴ σοσιαλιστικὴ κυβέρνησις μόλις γίνῃ ἡ παραμικρὴ ἤττα» Λένιν: ἔνθ. ἀν. II, 321.

γράφει ο Τρότσκι, *οί άνθρωποι κοιμόντουσαν ήσυχα-ήσυχα και δὲν ξαί-
ραν ὅτι μιὰ ἐξουσία ἀντικατάσταται μιὰν ἄλλη* (1).

Μὲ τὸν ἴδιο ὕπνο ὑποδέχθηκε ἡ Ρωσία καὶ τὸ δεύτερο βῆμα τῆς «Δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου»: τὴ διάλυση τῆς Συντακτικῆς Συνέλευσης. Τὸ 1918, οἱ ἐκλογές γιὰ τὴ Συντακτικὴ Συνέλευση, ποὺ ἦταν τὸ μεγάλο ὄνειρο καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια αἰτήματα τῶν ρώσων ἐπαναστατῶν ἀπὸ τὸ 1905 καὶ ὕστερα, καὶ ποὺ οἱ ἴδιοι οἱ μπολσεβίκοι τὸ εἶχαν χρησιμοποίησει στὴν ἀντικυβερνητικὴ τους προπαγάνδα (κατηγοροῦσαν τὸν Κερένοκι ὅτι ἤθελε νὰ τίς ματαιώσει), εἶχαν δεῖξει ὅτι οἱ μπολσεβίκοι δὲν ἀντιπροσώπευαν παρὰ τὸ 1/4 τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος. Οἱ σοσιαλ-ἐπαναστάτες, κατὰ παράδοση ἀντιπρόσωποι τῶν ἀγροτικῶν μαζῶν, εἶχαν σχεδὸν τίς μισὲς ψήφους καὶ οἱ Καντέ, τὸ κύριο ἀστικὸ κόμμα, ἔρχονταν δεύτεροι στὶς πόλεις. Ἀπέναντι ὅμως στὴν μπολσεβικικὴ πλειοψηφία στὶς δύο πρωτεύουσες, στὰ βιομηχανικὰ κέντρα, στὰ συνδικάτα καὶ τίς ἔνοπλες δυνάμεις, δηλαδὴ στὰ νευραλγικὰ κέντρα τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, ὄλες οἱ ἄλλες πλειοψηφίες, ποὺ ἀντιπροσωπεύαν τὸ νομικὸ πλῆθος τῆς «ἐθνικῆς κυριαρχίας», δὲν εἶχαν καμιὰ δυνατότητα ἐπικράτησης. Κάτω ἀπὸ ἓνα τέτοιο συσχετισμὸ τῶν δυνάμεων, δὲν χρειάστηκε παρὰ ἡ ἐπέμβαση ἑνὸς νούτη γιὰ νὰ διαλυθεῖ ἡ Συντακτικὴ Συνέλευση. Ἀργότερα, τὸ τρίτο συνέδριο τῶν σοβιέτ (ὅπου οἱ μπολσεβίκοι εἶχαν τὰ 97 % τῶν ψήφων) ἐπικύρωσε ὁμόφωνα τὴ διάλυση τῆς Συντακτικῆς γιὰ τὴν ὁποία κανεὶς οὐσιαστικὰ δὲν ἐνδιαφερόταν.

Ἄν, ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ 19ου αἰῶνα, ἡ Ὀκτωβριανὴ ἐπανάσταση μπορεῖ νὰ φανεῖ σὰν ἓνα τέτοιο πραξικόπημα, ἀντιθετὰ, ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, θὰ πρέπει νὰ φανεῖ σὰν ἓνα θαῦμα πολιτικῆς ὀριμότητας.

Μιὰ εἰκόνα ποὺ τονίζει τὸ ὄργανωτικο-στρατιωτικὸ στοιχεῖο εἰς βάρος τῆς πολιτικῆς συνείδησης, ποὺ βρίσκεται στὴ ρίζα τῶν πιὸ θεμελιακῶν γεγονότων τοῦ 1917, δὲν ἀφορᾷ παρὰ τὴν ἐπιφάνεια τῆς ἱστορίας. Ἄν, πραγματικά, ἡ τεράστια πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν καταδικασμένη σὲ μιὰ ἀξέπεραστη πολιτικὴ παθητικότητα ἢ, τὸ πολὺ, σὲ μιὰ ἀναρχομένη καὶ δίχως ἐπαύριο βίση, ἡ μειοψηφία τῶν ἀστικῶν κέντρων, ποὺ ἔκανε τίς δύο ἐπαναστάσεις τοῦ 1917, ἔζησε τὴν πιὸ ἔντονη πολιτικὴ ζωὴ ποὺ γνώρισε ὁ 20ὸς αἰῶνας, δοκίμασε μὲ μιὰ ἀσύλληπτη γιὰ μᾶς ριζοσπαστικὴ καὶ συνέπεια ὄλες τίς δυνατὲς πολιτικὲς λύσεις καὶ κατέληξε στὴν Ὀκτωβριανὴ ἐπανάσταση μὲ τὴν ἴδια ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα καὶ μὲ τὴν ἴδια λογικὴ *rigueur*, ποὺ χαρακτηρίζουν τίς πιὸ αὐθεντικὰ πολιτικὲς ἐποχές. Εἶναι ἀδύνατο νὰ καταλάβουμε τὸ πραξικόπημα τοῦ Ὀκτωβρίου χωρὶς νὰ τὸ ἐντάξουμε μέσα στὸ γενικὸ κύκλο τῆς στρατιωτικῆς κατάρρευσης, τῆς ἐξάρθρωσης τῆς κρατικῆς μηχανῆς, τῆς ἀποσύνθεσης τῆς αὐτοκρατορίας κάτω ἀπὸ τὰ αὐτονομιστικὰ κινήματα τῶν μειονοτήτων, τῆς ἐξέγερσης τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν μεγαλοβιομηχανικῶν, τῆς παράλυ-

1) Trotski : De la Révolution d'Octobre à la paix de Brest-Litowsk.

σης της παραγωγής και της οικονομικής κρίσης και χωρίς, παράλληλα, να το δοθμε σαν το οργανικό αποτέλεσμα της πολιτικής διαφοροποίησης των μαζών μέσα στα σοβιέτ, της «δοκιμασίας της φωτιάς» στην οποία υποβλήθηκαν όλες οι ιδέες, οι μέθοδοι και τα προγράμματα στα οποία εκφράστηκε η ρωσική πολιτική σκέψη ύστερα από την πιο έξονυχιστική συζήτηση και κριτική από το 1900 μέχρι το 1917 και της έντονωτατης ιδεολογικής πάλης ανάμεσα όχι μόνο στα αντίμαχα κόμματα αλλά και στις «τάσεις» και τις «πτέρυγες» μέσα στα ίδια τα κόμματα και πρώτα απ' όλα μέσα στο ίδιο το μπολσεβικικό κόμμα. *«Απέναντι σε μια τέτοια κατάσταση, «ή εξέγερση που την ολοκληρώνει, γράφει ο Τρότσκι, φαίνεται πολύ σύντομη, πολύ στεγνή, πολύ πρακτική, σά να μην ανταποκρίνεται στο ιστορικό μέγεθος των γεγονότων» (1)...*

Η «δικτατορία του προλεταριάτου», τα εργατικά και στρατιωτικά σοβιέτ μέσ' τα οποία πλειοψηφούσαν οι μπολσεβίκοι, ήταν η μόνη κορυφή που δέν την είχε σκεπάσει η πλημμύρα της αγροτικής εξέγερσης. Όπως τόχε προβλέψει ο Τρότσκι (2), η νίκη της αγροτικής εξέγερσης έφερε στην έξουσία όχι μια αγροτική κυβέρνηση, αλλά το πιο εξτρεμιστικό κόμμα του πληθυσμού των πόλεων: *«ή επιτυχία μιας αγροτικής εξέγερσης, έλεγε το 1905 ο Τρότσκι, οδηγείται από το αν θα κατορθώσει να ενισχύσει τη θέση της επαναστατικής πτέρυγας του αστικού πληθυσμού».*

Ξεχνώντας τις διακηρύξεις του για τον «αστικό δημοκρατικό» χαρακτήρα της επανάστασης, ξεχνώντας επίσης το πως είχε καταδικάσει τις «επαράλογες, ήμιαναρχικές» θεωρίες του Τρότσκι για τη «διαρκή επανάσταση» (3) ο Λένιν έγραφε μετά την επιτυχία της Οκτωβριανής επανάστασης:

«Η πορεία των γεγονότων επαλήθευσε τις προβλέψεις μας. Στην αρχή ή επανάσταση ήταν ή επανάσταση δόκληρου του αγροτικού πληθυσμού εναντίον της μοναρχίας, εναντίον των μεγαλογαιοκτημόνων, εναντίον της φεουδαρχίας: στο μέτρο αυτό ή επανάσταση ήταν αστική, αστικό-δημοκρατική. Ύστερα, ή επανάσταση έγινε με τους φτωχούς αγρότες, τους ήμιπρολεταριούς, με όλους τους εκμεταλλεύμενους εναντίον του καπιταλισμού, εναντίον τόσο των καπιταλιστών όσο και των πλουσίων αγροτών, των κουλάκων, των κερδοσκόπων: στο μέτρο αυτό, ή επανάσταση έγινε σοσιαλιστική. Κανένα σιγικό τείχος δεν χωρίζει τη μια επανάσταση από την άλλη: το μόνο που τις ξεχωρίζει είναι ο βαθμός προετοιμασίας του προλεταριάτου και ο βαθμός της συνένωσής του με τους φτωχούς αγρότες» (4).

Τέσσερα χρόνια αργότερα, στην τέταρτη επέτειο της Οκτωβριανής επανάστασης, ο Λένιν έλεγε άκριβως τα ίδια:

«Οδηγήσαμε ως την άκρη την αστικοδημοκρατική επανάσταση. Έχον»

1) J., Trotski: Histoire de la révolution russe II, 528.

2) Βλ. πιο πάνω § 9.

3) Η στροφή του Λένιν και η ένδληή του προσχώρηση στις απόψεις του Τρότσκι έκδηλώθηκε για πρώτη φορά στις περίφημες «θέσεις του Απριλίου» 1917. Ός γνωστόν, ως τα τότε ο Λένιν βρισκόταν στην Έλβετία, και το κόμμα του είχε τις ίδιες θέσεις με τους μενσεβίκους σχετικά με το άναγκαία «αστικό-δημοκρατικό» περιεχόμενο της επανάστασης.

4) Λένιν: *Ο άποστάτης Κάουτσκν*, κλπ. 1918, ένθ. άν. II, 493.

τας πλήρη επίγνωση του τί κάνουμε, σταθερά και χωρίς ν' αποκλίνουμε από την πορεία μας, προχωράμε προς τὰ μπρός, προς τὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση, ξαίροντας ὅτι κανένα σιγικὸ τείχος δὲν τὴν ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν ἀστικοδημοκρατικὴν, ξαίροντας ὅτι μόνο ἡ πᾶλη ἔχει τὸν ἀποφασιστικὸ λόγον» (1).

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Λένιν καὶ ὁ Τρότσκι εἶχαν πλήρη ἐπίγνωση τοῦ τί ἔκαναν;

Ὁ Hegel ἔλεγε ὅτι «ἡ στάση τοῦ Λόγου (δηλαδή τῆς βαθύτερης δυνάμης ποὺ κινεῖ τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία στὸ μέτρο, ποὺ ἡ ἱστορία αὐτὴ εἶναι ἡ προσθετικὴ πραγματοποίηση τῆς ἐλευθερίας) ἀπέναντι στὶς πράξεις τῶν ἀνθρώπων μπορεῖ νὰ ἐξομοιωθεῖ μ' ἓνα εἶδος ὑπέρτατης καὶ παντοδύναμης πονηρίας. Ἀφήνει τοὺς ἀνθρώπους νὰ δροῦν σύμφωνα μὲ τὰ πάθη καὶ μὲ τὰ ἀτομικά τους συμφέροντα» (ὅς προσθέσουμε καὶ τὴν ἰδεολογία, ποὺ εἶναι ἡ περιεκτικότερη ἔκφραση αὐτοῦ τοῦ «πάθους», χωρὶς τὸ ὅποιο, ὅπως ἔλεγε ὁ Hegel, «τίποτε μεγάλο δὲν γίνεται στὸν κόσμο») *Αὐτὰ ὅμως ποὺ κάνουν οἱ ἀνθρώποι δὲν εἶναι αὐτὰ ποὺ αὐτοὶ θέλουν, ἀλλ' αὐτὰ ποὺ θέλει ὁ Λόγος: οἱ ἀνθρώποι δὲν καταλαβαίνουν ὅτι ὁ Λόγος τοὺς χρησιμοποιεῖ σὰν ὄργανα γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν δικῶν του σκοπῶν» (2).*

Ἔτσι καὶ γιὰ τὸ μαρξισμό: ὁ ἄνθρωπος δρᾷ συνειδητά, μόνο ποὺ ἡ συνειδησή του εἶναι «ψευδῆς ἰδεολογική» (3): «τὰ ἀληθινὰ κίνητρα τῆς πράξης του τοῦ μένουν ἄγνωστα». Καὶ γιὰ τὸν Hegel ὅπως καὶ γιὰ τὸν Μάρξ, τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἶναι πάντοτε ἔλλογο, κί' αὐτὴ ἡ αἰσιόδοξη φιλοσοφία τῆς ἱστορίας στηρίζεται εἴτε στὴν πίστη στὸ Λόγον σὰν ἀληθινὴ κινήτρια τῆς ἱστορίας, εἴτε στὴν πίστη στὴν ἐσωτερικὴ λογικὴ τῶν συμφερόντων: «τίποτε δὲν γίνεται χωρὶς τὴν σύμπραξη τῶν ἐνδιαφερομένων, καὶ οἱ ἀνθρώποι δὲν ἐνδιαφέρονται παρὰ μόνο γιὰ τὸ συμφέρον τους» (4), ἔλεγε ὁ Hegel γιὰ νὰ συμπεράνει ὅτι αὐτὰ τὰ συμφέροντα, ποὺ αὐτὰ καθαυτὰ εἶναι τυφλά, πρέπει νὰ θεωρηθοῦν σὰν τὰ ὄργανα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Λόγος γιὰ νὰ χρησιμοποιήσει τοὺς σκοπούς του. Ὁ Μάρξ θὰ περιοριστεῖ ἀπλῶς νὰ πεῖ ὅτι αὐτὰ τὰ ἀτομικά, ὁμαδικά, ταξικὰ συμφέροντα παράγουν μόνα τους, ἀπὸ τὴν αὐθόρμητή τους ἀνάπτυξη, αὐτὴ τὴ λογικὴ τῆς ἱστορίας ποὺ τόσο θαύμαζε ὁ Hegel. Καὶ γιὰ τοὺς δύο, ἡ συνειδηση τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἱστορίας εἶναι «ἐξαπατημένη»: ἡ λογικὴ τῆς ἱστορίας παράγεται εἴτε ἀπὸ τὰ συμφέροντα σὰν τέτοια, εἴτε ἀπ' αὐτὸ ποὺ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὰ συμφέροντα, ποὺ κινοῦν τοὺς ἀνθρώπους.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸν κόσμο τῆς «πονηρίας», ἡ ἱστορία ἀποκτίνει ἓνα «διαβολικὸ» χαρακτήρα: ἐξαπατᾶ τὴν συνειδηση καὶ τίς καλὲς ἢ κακὲς τῆς προθέσεις, κάνει τὴν πράξη τοῦ ἀνθρώπου διάφορη ἀπὸ τοὺς σκο-

1) Λένιν: *Ἡ Τετάρτη Ἐπέτειος τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης*. Ἐνθ. ἀν. II, 909—910.

2) Hegel: *Die Vernunft in der Geschichte*, σελ. 105, 87, 85.

3) Βλ. τὴν περίφημη ἐπιστολὴ τοῦ Engels στὸν Mehring τῆς 14 Ἰουλίου 1893.

4) Hegel: *Die Vernunft in der Geschichte*, σελ. 85.

πούς του, κάνει ώστε να φέρνουν άδικα αποτελέσματα οι πιο δίκαιες προθέσεις και δίνει άφεση αμαρτιών στην άδικία. Αυτό είναι το «δικαστήριο της Ιστορίας», μέσ' στο οποίο όχι μόνο οι πράξεις των ανθρώπων κρίνονται με κριτήρια διάφορα από τα κριτήρια των προθέσεών τους, αλλά αυτές οι ίδιες οι προθέσεις κι' αυτή ή ίδια ή έσωτερική ζωή των ανθρώπων έξαφανίζονται και ταυτίζονται με την έξωτερική τους έκδήλωση: την πράξη. Μέσα σ' αυτό τον κόσμο της «έξαπατημένης συνειδησης», όπου άλλα θέλει, άλλα κάνει κι' άλλα νομίζει ότι κάνει, ο άνθρωπος ύφιστάται ένα διχασμό της συνειδησης: ή πρώτη ρωσική επανάσταση, ή επανάσταση τοῦ 1905 στην άρχική «γκαπονιστική» της φάση, έξσπολύθηκε κάτω από το σημείο αυτού του διχασμοῦ. Τωόντι, ο "Αζεφ, πράκτορας της αστυνομίας και συγχρόνως ήγέτης μιας τρομακτικῆς οργάνωσης, χωρίς ίσως ο ίδιος να ξέρει τί ουσιαστικά είναι, ήταν μια άπλωσ αίνιγματική φυσιογνωμία που ή δράση του, ακριβώς έπειδή περιορίστηκε στην **άτομική** τρομοκρατία, δέν παρουσιάζει κανένα ιδιαίτερο **ιστορικό** ενδιαφέρον. Αντίθετα, ο πάτερ Γκαπόν—που από παπός έγινε πράκτορας της αστυνομίας, μέσ' στα έργατικά συνδικάτα και ύστερα άρχηγός, θέλοντας και μή, της πρώτης μεγάλης άπεργίας με την οποία άρχισε ή επανάσταση τοῦ 1905, παρουσιάζει ένα μέγιστο ιστορικό ενδιαφέρον, ακριβώς γιατί ή «πονηρία» της Ιστορίας άποδείχτηκε πολύ πιο θυατή από τή συνειδησή του, τους άληθινούς ή φανταστικούς του σκοπούς, και κυριάρχησε πάνω του σαν ένα είδος άρχαίου πεπρωμένου (1).

Νέοι «βασιληάδες—φιλόσοφοι», ο Λένιν και οι σύντροφοί του: ή πλειάδα των διανοουμένων, που άπετέλεσε την πρώτη «Έργατική κυβέρνηση» της Ιστορίας (2). Ήταν άπολύτως βέβαιοι ότι είχαν πλήρη έπίγνωση τοῦ τί κάναν. Από την άρχή της επανάστασης ο Λένιν δέν είχε καμιά αύταπάτη ως προς τους άληθινούς λόγους της έπιτυχίας της:

«Η επαναστατική κρίση δημιουργήθηκε από τον πόλεμο και ξέσπασε πρώτα στη Ρωσία (...) γιατί οι στρατιωτικές ήτιες εκλόγισαν τον παλιό κυβερνητικό μηχανισμό, όλο το παλιό καθεστώς, ξεσήλωσαν εναντίον τοῦ καθεστώτος όλες τις κοινωνικές τάξεις, εξέργισαν το στρατό, διάλυσαν την παλαιά ήγετική τάξη και σή θέση της έβαλαν στοιχεία καινούργια, φρέσκα, βγαλμένα από τους κόλπους της άστικής τάξης...»

«As μήν αύταπατώμεθα. Αν ή επανάσταση θριάμβευσε τόσο γρήγορα, αυτό όφείλεται στο ότι ύληχε μια έντελώς πρωιότυπη ιστορική κατάσταση, που έκανε δυ-

1) Έντεταλμένος από τή Μυστική Αστυνομία να διοχετεύσει προς την άστυπρά οικονομική πάλη το καθημερινά ογκούμενο έργατικό κίνημα, ο Γκαπόν παρασύρθηκε από την «άντικειμενική λογική» τοῦ παιχνιδιοῦ του και οργάνωσε την πρώτη γενική άπεργία των έργατών της Πετρούπολης. Κι αυτός όπως και οι έργάτες αλοθανόταν την ίδια εύλαβική νομιμοφροσύνη προς τον τσάρο: οι διαδηλωτές της «Ματωμένης Κυριακής» είχαν κατέβει στους δρόμους κρατώντας εικόνες τοῦ Τσάρου—βέβαιοι όπως τους τ'όχε πει ο Γκαπόν, ότι ο τσάρος θά τους καταλάβαινε. Όταν ο στρατός μύδραλλιοβόλησε τους διαδηλωτές ο Γκαπόν κήρυξε έκπτωτο τον Τσάρο κι' έδωσε το σύνθημα της επανάστασης.

2) Από τα 15 πρόσωπα που άποτελοῦσαν την πρώτη μπολσεβικική κυβέρνηση, 11 ήταν διανοούμενοι και μόνο 4 ήταν έργάτες.

νατή τῆ συνένωση τῶν πῶ διάφορων κοινωνικῶν στρωμάτων, τῶν πῶ ἑτερογενῶν ταξικῶν συμφερόντων...» (1).

Αὐτὴ ἦταν ἡ ἄποψή του γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Φεβρουαρίου.

Ἴδου τί ἔλεγε γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ὀκτωβρίου: «ἦταν εὐκολο, λέει ὁ Λένιν, νὰ κάνουμε τὴν ἐπανάσταση σὲ μιὰ χώρα τόσο καθυστερημένη ὅσο ἡ Ρωσία—τόσο εὐκολο ὅσο τὸ νὰ σηκώσει κανεὶς ἓνα πούπουλο» (2). Ἀντίθετα, πρὸς τὴ μαρξικὴ διδασκαλία, ἡ καπιταλιστικὴ ἀνωριμότητα ἔκανε στὴ Ρωσία εὐκολο τὸ πέρασμα στὴν προλεταριακὴ ἐπανάσταση ἐνῶ «εἶναι σαφὲς ὅτι εἶναι δύσκολο νὰ γίνει ἡ ἐπανάσταση στὴν καπιταλιστικὰ ἀναπτυγμένη) *Εὐρώπῃ*» (3).

Αὐτὴ ἡ εὐκολία, προσθέτει ὁ Λένιν, κρύβει μιὰ οὐσιαστικὴ δυσκολία. «*Ἄν ὁ καθυστερημένος χαρακτήρας τῆς ρωσικῆς κοινωνίας διευκόλυνε τὴν ἐργατικὴ ἐξέγερση, ἡ ἴδια οικονομικὴ καθυστέρηση ἦταν ταυτόχρονα τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο γιὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν προλεταριακὴ ἐπανάσταση στὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ δηλαδὴ τὴν πραγματοποίησή τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης.* Τόσο ὁ Λένιν ὅσο καὶ ὁ Τρότσκι εἶχαν πλήρη ἐπίγνωση τῆς οὐσιώδους διαφορᾶς πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἀπλῶς ἀρνητικὴ διαδικασία τῆς κατάλυσης τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος καὶ τῆ θετικῆς πραγματοποίησής τοῦ σοσιαλισμοῦ, χωρὶς τὴν ὁποία ἡ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» καὶ ἡ ἀντικαπιταλιστικὴ ἐπανάσταση εἶναι λέξεις δίχως περιεχόμενο. Γιὰ νὰ δείξει αὐτὴ τὴ διαφορὰ, ὁ Λένιν ὑπενθυμίζει συνεχῶς τὴ «*ριζικὴ διαφορὰ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στις ἀστικὲς ἐπαναστάσεις τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν προλεταριακὴ ἐπανάσταση*» (4).

44. Ἀστικὴ καὶ προλεταριακὴ ἐπανάσταση

Στὴ μελέτη μας «*Ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς πάλης*» δείξαμε σὲ τί συνίστανται τὰ μυθολογικὰ στοιχεῖα πού δίνουν μιὰ τόσο σαγηνευτικὴ ὄψη στὴ μαρξικὴ θεωρία τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ μυθολογικὰ στοιχεῖα εἶναι καὶ ἡ ρωμαντικὴ ἰδέα ὅτι ἡ καταπιεζόμενη καὶ ἐκμεταλλευόμενη τάξη κάθε κοινωνικοῦ καθεστώτος ἀποτελεῖ τὴν ἱστορικὴ δύναμη πού θ' ἀνατρέψει τὸ παλαιὸ καθεστῶς καὶ θὰ δημιουργήσει τίς «νέες καὶ ἀνώτερες» παραγωγικὲς σχέσεις. Ὅπως δείξαμε, καμιά ἀπὸ τίς ἐκμεταλλευόμενες τάξεις πού ἀναφέρει ὁ Μάρξ δὲν ἔπαιξε τὸ δημιουργικὸ ρόλο πού τοὺς ἔχει ἀποδώσει ὁ μαρξισμός. Τὸ σχῆμα τοῦ Μάρξ δὲν ἔχει νόημα παρὰ μόνο στὸ μέτρο πού προϋποθέτει ὅτι τὸ προλεταριάτο θ' ἀνατρέψει τὸ καπιταλιστικὸ καθεστῶς καὶ θὰ δημιουργήσει τὸ σοσιαλιστικό. Ἄν ὁ Μάρξ ἀποδίδει στίς ἐκμεταλλευόμενες τάξεις τοῦ παρελθόντος τὴν ἐπαναστατικὴ γονιμότητα πού, κατὰ τίς προσδοκίες του, χαρακτηρίζει τὸ προλεταριάτο, εἶναι γιὰτί ἔκανε μιὰ ἐντελῶς ἀθέμιτη σύγ-

1) Λένιν: *Γράμματα ἀπὸ μαρξία*: ἔνθ. ἀν. 1, 901-2.

2) Λένιν: *Γιὰ τὸν Πόλεμο καὶ τὴν Εἰρήνη*. 1918, ἔνθ. ἀν. II, 353.

3) Λένιν: ἔνθ. ἀν. II, 348.

4) Λένιν: *Τὰ ἄμεσα καθήκοντα τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας*. 1918, ἔνθ. ἀν. II, 370.

χυση ανάμεσα στην άστική τάξη της φεουδαρχικής περιόδου και τις έκμεταλλευόμενες και άρχόμενες τάξεις. Έτσι δηλώνει στην *Άθλιότητα της Φιλοσοφίας*, ότι «*ή φεουδαρχία είχε κι' αυτή το προλεταριάτο της: τους δουλοπαροίκους, που μέσα τους, βρίσκονταν τα έμβρυα της άστικής τάξης*» (1). Άλλ' αυτή ή θεωρία είναι έντελώς άστήρικτη: ή άστική τάξη δέν ύπήρξε ποτέ άντικείμενο έκμετάλλευσης. Άπ' έξαρχής ήταν μιά τάξη αυτόνομη στο οικονομικό πεδίο, αντίθετα προς τους δουλοπαροίκους, τους σκλάβους ή τους εργάτες, που, στο οικονομικό πεδίο, αποτελούν τάξεις που δέν έχουν καμιά αυτόνομια, αλλά λειτουργούν σάν *έκτελεστικά όργανα* της τάξης στην όποια άνήκουν τά παραγωγικά μέσα. Αυτό τό ήξαιρε πολύ καλά ό Λένιν όταν έλεγε ότι ή άστική έξουσία σχημάτιζε, ται βαθμιαία μέσα στο παλαιό καθεστώς, έτσι που «*το μοναδικό έργο της άστικής επανάστασης είναι να σαρώσει και να έμμηθενίσει τά εμπόδια που τό παλαιό καθεστώς βάζει στην ανάπτυξη του καπιταλισμού*» (2). Άντίθετα, ή προλεταριακή επανάσταση άντιμετωπίζει τό δυσκολότατο πρόβλημα να «*περάσει από τις παλαιές καπιταλιστικές στις νέες σοσιαλιστικές σχέσεις*».

Αυτή ή διαφορά άποκαλύπτει τή διαφορετική σημασία που έχει ή *ταξική συνείδηση* στις άστικές και τις εργατικές τάξεις.

Άνεξάρτητα από τή συνείδηση που έχουν για τόν έαυτό τους και από τό νόημα που δίνουν στην κοινωνική τους εργασία, οι άνθρωποι έχουν άντικειμενικά μιά όρισμένη θέση μέσα στη συνολική διαδικασία της παραγωγής και της διανομής των αγαθών. Η ταξινόμηση των διάφορων θέσεων των ανθρώπων μέσα στη συνολική αυτή διαδικασία μάς οδηγεί σέ όρισμένους βασικούς τύπους θέσης του ανθρώπου μέσα στην όλότητα της κοινωνίας: οι βασικοί αυτοί τύποι μάς δίνουν τήν ταξική διάρθρωση αυτής της κοινωνίας. Όταν μιλούμε για τόν «*ίδεατό τύπο*» του προλεταριάτου ή για τήν προλεταριακή *ταξική συνείδηση*, δέν κάνουμε παρά να υποθέτουμε ότι «*άπέναντι σ' αυτή τήν άντικειμενική του θέση μέσα στη συνολική διαδικασία της παραγωγής τό προλεταριάτο πρέπει να έχει* μιά άντίστοιχη μορφή συνείδησης και δράσης, μιά άντίστοιχη ταξική συνείδηση και μιά άντίστοιχη ταξική δράση». Με τήν έννοια αυτή ό Marx έγραφε στην «*Άγία Οικογένεια*»: «*Δέν πρόκειται έδώ για τό τι ό κάθε προλετάριος ή άκόμα και ό λάκερο τό προλεταριάτο πιστεύουν ότι πρέπει να κάνουν: πρόκειται για τό τι είναι στην πραγματικότητα τό προλεταριάτο (was es ist) και τό τι είναι άναγκασμένο από τήν ίδια του τήν ούσία (diesem Sein gemäss) να κάνει μες τήν ιστορία*» (3).

1) Μάρξ: *Misère de la Philosophie*, σελ. 97. Βλ. *Η θεωρία της κοινωνικής πάλης*, σελ. 19 κ. έ.

2) Λένιν: *Για τόν Πόλεμο και τήν Ειρήνη*. Ένθ. άν. II, 344.

3) Marx—Engels: *Die Heilige Familie* σελ. 138. Η σωστότατη διάκριση του Marx ανάμεσα στον «έμπειρικό» προλετάριο και τήν «ούσία του προλεταριάτου» έπρόκειτο να έπιβεβαιωθεί από τήν ιστορία της ρωσικής επανάστασης κατά τόν πιο άπροσδόκητο τρόπο. Στην έξέγερση της Κρονστάνδης, τό «Εργατικό Κράτος» και τό

Με την ίδια έννοια μπορούμε να πούμε ότι δεν μας ενδιαφέρει αν ένας καλβινιστής καπιταλιστής πιστεύει ότι βγάζει λεφτά για να σώσει την ψυχή του: αυτό που μας ενδιαφέρει είναι ότι οι θρησκευτικές του αντιλήψεις εκφράζουν ένα *σωστό ρεφλέξ* απέναντι στην αντικειμενική του ταξική θέση, ότι αποτελούν μία μορφή *σωστής ταξικής συνείδησης* γιατί τον βοηθούν να κάνει καλά τη δουλειά του, ότι μέσα στη συγκεκριμένη του δραστηριότητα ο άστος *ανεξάρτητα από τη συνείδηση που έχει για το έργο του*, ενεργεί «σύμφωνα με την ουσία» της τάξης του.

Αυτό όμως το χάσμα ανάμεσα στην «έμπειρική ταξική συνείδηση» και την ιδανικό - τυπική, «κανονική» ταξική συνείδηση πρέπει να εξεταστεί από τις εξής δύο πρωταρχικές απόψεις: 1) αν η ανύψωση της έμπειρικής ταξικής συνείδησης στην περιωπή μιας καθαρής, αντικειμενικής, «κανονικής» συνείδησης είναι αντικειμενικά δυνατή και 2) αν αυτό το χάσμα έχει πρακτικές συνέπειες πάνω στην ανάπτυξη της κοινωνίας, αν δηλαδή η υπερνίκηση αυτού του χάσματος είναι ή όχι απαραίτητη προϋπόθεση για την ανύψωση μιας τάξης σε φορέα της ιστορικής εξέλιξης (1).

Η αντικειμενική δυνατότητα της ταξικής συνειδητοποίησης ήταν μέχρι τον 18ο αιώνα περιορισμένη από όλων των ειδών τους θρησκευτικούς, μαγικούς ή έξωλογικούς φραγμούς. Μόνο μετά το τέλος του Μεσαίωνα, ή Αναγέννηση, ή Μεταρρύθμιση, ο ρασιοναλισμός και γενικά όλη η ανθρωποκεντρική στάση της άστικής τάξης έκαναν δυνατή μία καινούργια, θετική στάση του ανθρώπου, πάνω στα συγκεκριμένα προβλήματα της κοινωνικής του ζωής. «*Επιτέλους*» λέει το Κομμ. Μανιφέστο, ο άνθρωπος αναγκάστηκε να ξεετάζει με μόνη τη λογική του τις άληθινές συνθήκες της ύπαρξής του και τις σχέσεις του με τους όμοιους του». «*Μια υπέρροχη συγκίνηση κυριάρχησε έκεινη την εποχή*, γράφει ο Hegel στη Φιλοσοφία της Ιστορίας, μιλώντας για τον διαφωτισμό: «*ό ένθουσιασμός του πνεύματος έκανε τον κόσμο ν' ανατριχιάζει σάμπως αυτή τη στιγμή να έφτανε η ανθρωπότητα σε μια άληθινή συμφιλίωση της θεότητας με τον κόσμο*». Όπωςδήποτε όμως, παρ' όλον ότι δεν είχαν μία άκριβη συνείδηση για τον κοινωνικό - ιστορικό τους ρόλο, όλες οι πριν από το προλεταριάτο κυρίαρχες τάξεις μέσω στην Ιστορία, εκπλήρωσαν την άποστολή τους δηλ. πραγματοποίησαν «σύμφωνα με την ουσία τους» τις έσωτερικές τους δυνατότητες μ' ένα όρισμένο, μπορούμε να πούμε, «*αυτοματισμό*», μπρός στον όποιο ή συνείδησή τους — ή ταξική τους συνείδηση σαν Ιστορικό κίνητρο, σαν παρόρμηση Ιστορικής δημιουργίας — είχε μία πολύ περιορισμένη άποτελεσματικότητα και σημασία.

«Κόμμα της έργατικής επανάστασης» (= ή «ουσία του προλεταριάτου») κατέσφαξαν τους έργατες της Κρονστάδης (= τους «έμπειρικούς προλετάρους») στο όνομα των άνώτερων συμφερόντων της έργατικής τάξης.

1) Για το γενικό πρόβλημα της ταξικής συνείδησης βλέπε G. Lukács: Geschichte und Klassenbewusstsein - Studien über marxistische Dialektik, 1923.

Πραγματικά, υπακούοντας στο μόνο κίνητρο του άμεσου, συγκεκριμένου προσωπικού του συμφέροντος, ο άστος π.χ. πραγματοποιεί ταυτόχρονα και την «άποστολή» της τάξης του: *ή δραστηριότητα που αναπτύσσει για τον έαυτό του είναι άμεσα και δραστηριότητα της τάξης του για τον έαυτό της*. Μέσ' στην ύλική αυτή δραστηριότητα ή συνείδηση που απαιτείται δεν είναι ή γενική ταξική συνείδηση αλλά απλώς αυτό που ονομάζουμε «έπιχειρηματικό πνεύμα». Από τον καιρό των τραπεζιτών της Φλωρεντίας και τον Leone Battista Alberti, που ο Sombart τον θεωρεί σαν τον πρώτο αντιπροσωπευτικό τύπο άστου μέχρι τους upper ten thousand του «παγκόσμιου καπιταλισμού» του 20ου αιώνα, όλοι οι συγκεκριμένοι φορείς της καπιταλιστικής εξέλιξης, όλοι οι «ήρωες» της καπιταλιστικής ιστορίας δεν είχαν καμιά ανάγκη να έχουν μια ιδιαίτερα ανεπτυγμένη ταξική συνείδηση ή μια ιδιαίτερη φιλοσοφία της ιστορίας για να «κάνουν καλά» τη δουλειά τους και τη δουλειά της τάξης τους. Υπακούοντας στον αυτόματισμό του κέρδους και στον αυτόματισμό των τιμών της αγοράς, οι δημιουργοί της καπιταλιστικής ιστορίας άφηναν τους άλλους (την Ιντελλιγκέντσια του Tiers - Etat, τους προοδευτικούς μεσοαστούς του 19ου αιώνα κ.ο.κ.) να σκέφτονται για λογαριασμό τους, να έρμηνεύουν τις πράξεις τους, να κωδικοποιούν την ήθική τους, να διαμορφώνουν την κοινή γνώμη κτλ. «*Εγώ θέλω πράττει και συ θέλεις γράφει*», έλεγε ο Καραϊσκάκης στο χρονογράφο του: το ένδιαφέρον όμως στην περίπτωση της άστικής τάξης συνίσταται ακριβώς στο ότι καμιά τέτοια συμφωνία δεν υπάρχει ανάμεσα στους Καραϊσκάκηδες του καπιταλισμού και τους Ιδεολόγους. Η κατανομή της δουλειάς ανάμεσα σ' αυτούς που είναι οι φορείς της ύλικής δραστηριότητας της άστικής τάξης και σ' αυτούς που έκφράζουν τη συνειδητοποίηση αυτής της δραστηριότητας δεν μοιάζει με «παραγγελία» πλουσιού μαικήνα προς άκαδημαϊκό πορτραίτιστα: ή κατανομή αυτή γίνεται από έναν άόρατο μάστρο, που κατευθύνει μια όρχήστρα από άπομονωμένους μουσικούς που ό καθένας νομίζει ότι παίζει για τον έαυτό του.

Τουναντίον, τό προλεταριάτο παύει να είναι άντικείμενο έκμετάλλευσης και γίνεται «υποκείμενο για τον έαυτό του» στο μέτρο που άπώθει και έκμηδενίζει τις «πονηρίες της ιστορίας», στο μέτρο που παύει να είναι άσυνείδητο όργανο μιας ιστορίας, που με κανένα αυτόματικό τρόπο δεν μπορεί να γίνει ή δική του ιστορία και όχι ή ιστορία των κυρίων του. Μέχρι την ώρα που τό προλεταριάτο θά πραγματοποιήσει την άταξική κοινωνία (δηλ. μέχρι τη στιγμή που θά έξαφανιστεί σαν τάξη), ή ύλική του δραστηριότητα (ή συμμετοχή του στη διαδικασία της παραγωγής) δεν θά είναι δραστηριότητα του προλεταριάτου για τον έαυτό του *παρά μόνο στο μέτρο που θά βρίσκεται κάτω από τό διαρκή, άγρυπνο, συνειδητό έλεγχο αυτού του γιδιου του προλεταριάτου*.

Γιά να γίνω σαφέστερος δεν έχω παρά να κάνω ένα σύντομο παραλληλισμό ανάμεσα στο προλεταριάτο και την άστική τάξη: άπ' αυτόν εύκολα συνάγεται ή πρακτική —ιστορική σημασία, που έχει ή ύλική

δραστηριότητα για την κάθε μία από τις δύο αυτές κοινωνικές τάξεις. Μέσα στην ύλική του δραστηριότητα, από τη στιγμή που εμφανίζεται στη δύση (ας ποίμε γύρω από το 1100) ο άστος—κι' ήταν ακόμα είναι υποχρεωμένος να πληρώνει φόρους στο γειτονικό βαρβάνο—είναι μία σχετικά **αυτόνομη** κοινωνική οντότητα, που στο μέτρο που αναπτύσσει την ύλική της δραστηριότητα γίνεται σιγά-σιγά και ένα κυρίαρχο κοινωνικό στοιχείο. Στην ιστορία της αστικής τάξης, η ανάπτυξη της ύλικής δραστηριότητας, η αυτόνομη και η κυριαρχία είναι έννοιες που έχουν άναμεταξύ τους μια σχέση αύστηρης αλληλεξάρτησης. 'Από την άποψη της οικονομικής ζωής, ο λεγόμενος Μεσαιώνας δεν είναι μόνο μία φεουδαρχική κοινωνία διχοτομημένη σε άφέντες και σε δουλοπάροικους, δίπλα στο φεουδαρχικό τομέα λειτουργεί ήδη από τον ένδέκατο αιώνα ένας κλειστός και άνεξάρτητος τομέας κοινωνικής ζωής μέσ' στον όποιο ο άστος είναι το κυρίαρχο στοιχείο : η μεσαιωνική πόλη, η έλεύθερη κοινότητα.

'Αντίθετα, μέσα στην ύλική του δραστηριότητα, από τη στιγμή που εμφανίζεται μέσ' την ιστορία (ας ποίμε γύρω από το 1800) ο προλετάριος είναι τέλεια άποξενωμένος από το έργο του, είναι ένα «άντικείμενο έκμετάλλευσης», ένα «πράγμα» άνάμεσα στα άλλα πράγματα που δημιούργησε η βιομηχανική επανάσταση. 'Η ύλική του δραστηριότητα δεν του άνήκει και γι' αυτό η **ανάπτυξή της δεν σημαίνει ούτε περισσότερη άυτονομία ούτε περισσότερη κοινωνική κυριαρχία**. 'Η βελτίωση της ύλικής του θέσης δεν είναι—όπως συμβαίνει στον άστος, που όσο καλύτερος έπιχειρηματίας π.χ. είναι τόσο περισσότερα λεφτά κερδίζει—συνάρτηση της έργατικότητάς του αλλά συνάρτηση των τιμών της άγοράς της έργασίας, της μαχητικότητάς του (άπεργίες κτλ.) και του συγκεκριμένου οικονομικού κύκλου (περίοδος ευημερίας, περίοδος κρίσης κτλ.) που στέκεται από πάνω του σαν ένα άνεξέλεγκτο και άτίθασσο πεπρωμένο. Μέσα στην έργασία του ο άστος άναγνωρίζει τον έαυτό του σαν αυτοσκοπό' μέσα στην έργασία του ο προλετάριος πέφτει στη θέση ενός πράγματος: «λόγω του άφηρημένου χαρακτήρα της έργασίας του, έγραφε ήδη από το 1805 ο Hegel, ο άνθρωπος γίνεται περισσότερο μηχανικός, περισσότερο άδιάφορος, λιγότερο πνευματικός».

Την ουσιαστική αυτή διαφορά άνάμεσα στους χαρακτήρες της ύλικής δραστηριότητας της αστικής και της έργατικής τάξης **τη βρίσκουμε χαραγμένη πάνω στην ίδια τη γέννησή τους**. "Αν το προλεταριάτο ήταν άπ' έξαρχής ένα μηχανικό άποτέλεσμα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων μέσα στην καπιταλιστική κοινωνία, η αστική τάξη δεν όπηρεσε ποτέ (και αυτό είναι μία ακόμα διάψευση του διαλεκτικού σχήματος της μαρξιστικής Φιλοσοφίας της 'Ιστορίας) ένα μηχανικό ή άυτόματο άποτέλεσμα της πολύ άμφισβητήσιμης ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων μέσα στην stricto sensu φεουδαρχική κοινωνία. 'Η ύπαρξη καπιταλιστικών σχέσεων ιδιοκτησίας είχε άυτόματικά σαν άποτέλεσμα τη γέννηση του προλεταριάτου. Κανένας τέτοιος ή άνάλογος άυτόματισμός μέσα στις φεουδαρχικές σχέσεις ιδιοκτησίας δεν συνοδεύει την εμφάνιση των

εύρωπαϊων άστών. Τόσο λογικά όσο και Ιστορικά είναι άδύνατο νά φανταστούμε έναν καπιταλιστή χωρίς δίπλα του νά δούμε και τόν Ίσκιό του: τόν προλετάριο. Μέ τόν ίδιο τρόπο είναι άδύνατο νά δούμε και έναν φεουδάρχη χωρίς τόν Ίσκιό του: τόν δουλοπάροικο. Ο άστός όμως δέν ήταν ποτέ ο Ίσκιος κανενός: άπ' έξαρχής ήταν οικονομικά άυτεξούσιος και σχεδόν ταυτόχρονα, στή μεσαιωνική περίοδο, έγινε και πολιτικά άυτεξούσιος μέσα στις ελεύθερες κοινότητες και τίς «χειραφετημένες πόλεις»⁽¹⁾.

Οι διαπιστώσεις αυτές μάς οδηγούν νά δούμε τόν πρόβλημα τής έξουσίας κάτω άπό τόν φών ένός άλλου παραλληλισμού. Καί στις δύο περιπτώσεις όπου ή άστική τάξη έθεσε τόν πρόβλημα τής έξουσίας, τόσο στήν έποχή των «Κοινοτικών Χαρτών» όσο και στήν έποχή των Συναγματικών Χαρτών, ή πολιτική έξουσία πού άπαιτούσε δέν ήταν παρά τόν έπιστέγασμα, ή καθιέρωση και ή νομιμοποίηση τής νέας κοινωνικής πραγματικότητας, πού άπό πριν ήταν ήδη φτιαγμένη μέσα στήν οικονομική ζωή τής παλιάς κοινωνίας⁽²⁾. Δέν είναι ή άστική πολιτική επανάσταση αύτή πού δημιούργησε τόν άστικό καθεστώς ή άστική επανάσταση είναι άπλώς μία έκδήλωση ανάμεσα στις άλλες τής ώριμότητας τού άστικού καθεστώτος και κυρίως τής ύποκειμενικής ώριμότητας και τού πολιτιστικού επιπέδου των άστών: τόν παράδειγμα τής Γερμανίας τού Bismarck άρκει γιά νά μάς δείξει ότι ή άστικο - δημοκρατική επανάσταση (τό καθεστώς όπου οι άστοι κυβερνούν με τούς άστους και γιά τούς άστους) δέν είναι ούτε μία οργανική ανάγκη τού καπιταλισμού ούτε και μία αναγκαία φάση τής καπιταλιστικής εξέλιξης. Καί τουτό γιατί, στήν περίοδο τής άνοδου τής άστικής τάξης, προτού τόν προλεταριάτο έμφανιστεί σαν μία άνεξάρτητη πολιτική δύναμη, ή *δυαδική έξουσία* (σαν ένα τέτοιο φαινόμενο πρέπει νά δούμε τή συμβίωση τής άστικής τάξης με τήν άριστοκρατία στή διάρκεια τού Ancien Régime) δέν είναι *αυτή καθ' εαυτή* μία ένδειξη κοινωνικής άνωμαλίας ή άποσύνθεσης. Από τή μία μεριά τόν Tiers - Etat κρατούσε στα χέρια του τήν οικονομική έξουσία, και άπό τήν άλλη μεριά, ή φεουδάρχια, οικονομικά έξαθλιωμένη σαν φεουδάρχια, και ξεπεσμένη στή μοίρα μιας άύλικης ύπαλληλίας, κρατούσε τήν πολιτική έξουσία — μία έξουσία πού είχε μεταμορφωθεί σέ μία τυπική — όνομαστική έξου-

1) "Αν μετά τήν 'Αναγέννηση, ο άστός μεταμορφώμενος σέ καπιταλιστή (και μόν ξεχνάμε ότι ο καπιταλιστής είναι ένας «άνείσιος, άφρήτωρ, άθέμιτος» στά μάτια τής συντεχνιακής κοινωνίας), δέχτηκε με τήν ελεύθερη θελήσή του νά περιορίσει σημαντικά τήν πολιτική του άύτονομία πρós όφελος τής κεντρικής μοναρχίας, αυτό τό έκανε μόνο και μόνο γιατί ή κεντρική μοναρχία ήταν ή πολιτική μορφή ή πιό κατάλληλη γιά τήν οικονομική του πρόοδο, γιά τή στερεοποίηση και τήν ανάπτυξη τής κοινωνικής του κυριαρχίας.

2) Μιλάμε έδω γιά τόν γενικό τύπο τής άστικής τάξης. Σέ κάθε συγκεκριμένη άνάλυση των Ιστοριών τής έκδηλώσεως πρέπει νά μόν ξεχνάμε τίς *ιδεολογικές προϋποθέσεις* τής «ύλικής» τής δραστηριότητας (βλ. πιό πάνω § 37, σελ. 120 κ.έ.). Κι' έχουμε ήδη δείξει τίς διαλεκτικές σχέσεις πού συνδέουν τήν οικονομική και πολιτική δύναμη τής άστικής τάξης με τήν «άύτονομία» τού κράτους και τή γενική τροπή τής κοινωνικής εξέλιξης. Βλ. § 20.

σία κάτω από τὰ διπλά χτυπήματα τῆς κεντρικῆς μοναρχίας καὶ τῆς κοινωνικά ἀνερχόμενης ἀστικῆς τάξης. Αὐτὴ ἡ δυαδικότητα, καὶ ἡ ἀποξένωση τῶν ἀστῶν ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία δὲν ἐμπόδισαν διόλου οὔτε τὴν κοινωνικὴ τους ἀνοδο οὔτε καὶ τὴν πνευματικὴ γενικὰ πρόοδο: ἔτσι τὸ Απειρίε Régime μπορεῖ νὰ ὀριστεῖ σάν τὸ καθεστῶς στὸ ὁποῖο κυβερνάει ὁ μονάρχης μὲ τοὺς εὐγενεῖς καὶ **γιά** τοὺς ἀστούς.

Τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο συμβαίνει μὲ τὸ προλεταριάτο. Ἀπὸ τότε ποῦ τὸ προλεταριάτο ἐμφανίστηκε σάν μιὰ ἀνεξάρτητη πολιτικὴ δύναμη, ἡ δυαδικὴ ἐξουσία εἶναι μιὰ ὀριακὴ κατάσταση ὄχι μόνο μέσα στὸ καπιταλιστικὸ καθεστῶς ἀλλὰ καὶ γενικώτερα μέσα σ' ὁποιοδήποτε καθεστῶς χρησιμοποιεῖ ἢ πρόκειται νὰ χρησιμοποιήσει τὸ προλεταριάτο σάν ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης. Ἡ δυαδικὴ ἐξουσία εἶναι ὀργανικὸ σύμπτωμα τοῦ μαρasmus μιᾶς κοινωνίας καὶ ἡ πιὸ ἀσφαλῆς ἔνδειξη τῆς ὑποκειμενικῆς ὠριμότητος τοῦ προλεταριάτου. Ὅπουδήποτε ἐμφανίστηκε ἡ δυαδικὴ ἐξουσία, εἴτε ἔθεσε ἀντιμέτωπους τὸ προλεταριάτο καὶ τὴν ἀστικὴ τάξη (ὅπως ἔγινε στὴν παρισινὴ Κομμούνα, στὰ Σοβιέτ τοῦ 1905 καὶ τοῦ 1917 κλπ.), εἴτε ἔθεσε ἀντιμέτωπους τὸ προλεταριάτο καὶ τὴ γραφειοκρατία (ὅπως ἔγινε στὰ Σοβιέτ τῆς Κρονονστάνδης, στὰ Σοβιέτ τῆς Καταλωνίας, τὰ ayuntamientos τοῦ ἐμφύλιου πολέμου στὴν Ἰσπανία ἢ τὰ «ἐργατικὰ συμβούλια» στὴν Πολωνία καὶ τὴν Οὐγγαρία) εἶναι μιὰ ὀριακὴ κατάσταση πέρα ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει παρὰ τὸ δίλημμα «ἢ ἡ ἐπανάσταση ἢ ἡ ὑποταγή». Καὶ τοῦτο γιὰ μίαν ὁποῖα καθεστῶτα αὐτὰ τὸ προλεταριάτο εἶναι ἀποξενωμένο ἀπὸ κάθε ἐξουσία: **ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν ταξικὴ οὐσία εἶναι ὑποχρεωμένο ν' ἀπαιτεῖ ταυτόχρονα καὶ τὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία.** Τοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποκτήσει τὴν οἰκονομικὴ ἐξουσία χωρὶς προηγούμενα νὰ μὴν ἔχει κατακτήσει τὴν πολιτικὴ ἐξουσία. Ταυτόχρονα τοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ κρατήσῃ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία χωρὶς νὰ κρατᾷ διαρκῶς τὴν οἰκονομικὴ ἐξουσία. Ἡ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ὀλοκληρωτικὴ συνταύτιση τῆς Πολιτικῆς μὲ τὴν Οἰκονομία: τὸ καθεστῶς ὅπου τὸ προλεταριάτο μὲ τὸ προλεταριάτο καὶ γιὰ τὸ προλεταριάτο διευθύνει καὶ ἐλέγχει τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ καί, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως παρακάτω, αὐτὴ ἡ διεύθυνση καὶ αὐτὸς ὁ ἔλεγχος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι **καὶ** ἡ πολιτικὴ ἐξουσία καὶ ὁ πολιτικὸς ἔλεγχος τοῦ προλεταριάτου.

Ἄκριβῶς ἐπειδὴ μέσα στὴν ὕλική του δραστηριότητα ὁ ἀστὸς πραγματοποιεῖ ἄμεσα τοὺς σκοπούς του καὶ ταυτόχρονα πραγματοποιεῖται καὶ ὁ ἴδιος σάν αὐτουκοπός, ἡ πολιτικὴ ἀπασχόληση δὲν εἶναι γι' αὐτὸν μιὰ ζωτικὴ, μιὰ ἀντικειμενικὴ ἀνάγκη: γίνεται ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη μόνο ὅταν τὸ ὑφιστάμενο καθεστῶς τὸν ἐμποδίζει νὰ κάνει καλὰ τὴ δουλειά του. Γι' αὐτὸ τὸ καπιταλιστικὸ καθεστῶς δὲν συνεπάγεται ἄμεσα, ὅπως εἴπαμε καὶ πιὸ πάνω, μιὰ ὀρισμένη μορφή πολιτικῆς κυβέρνησης. Στὸ πλάνο τῆς πολιτικῆς, ἡ ἱστορία τῆς ἀστικῆς τάξης ἐκφράζεται μὲ μιὰ καταπληκτικὴ στὴν παγκόσμια ἱστορία ποικιλία πολιτικῶν μορφῶν. Τὰ μεσαιωνικὰ ἀστικά κέντρα μᾶς δίνουν ὅλη τὴ γκάμμα τῶν πολιτικῶν ἀπο-

χρώσεων από τη βενετσιάνικη ολιγαρχία, τη φλωρεντινή τιμοκρατία και την αγγλική Magna Charta μέχρι τις φλαμανδικές δημοκρατίες. Από το άνοιγμα της καπιταλιστικής περιόδου και έδωθε, η αστική τάξη έκανε τη δουλειά της κάτω από όλων των ειδών τις κυβερνήσεις: από τους αναγεννησιακούς τυράννους και τους μονάρχες μέχρι τις κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες ή τους πρώτους γραφειοκράτες του Bismarck. Είτε έχουμε «φωτισμένους» ή άφωτιστους μονάρχες, είτε λειτουργούν ή δέν λειτουργούν τα Etats-Généraux, είτε πρόκειται για «μακρά» ή κοντά κοινοβούλια, είτε έχουμε φιλελευθερισμό ή δέν έχουμε, είτε έχουμε Ιακωβίνους ή θερμιδωριανούς..., το αστικό καθεστώς λειτουργεί: όλες αυτές οι περιπτώσεις μας δείχνουν ότι η αστική τάξη δέν είναι υποχρεωμένη «από την ίδια της την ούσία» να έχει ένα όρισμένο πολιτικό πρόγραμμα έκτός από ένα πρόγραμμα minimum που σέ κάθε δεδομένη περίσταση καθορίζεται από τις ανάγκες, που **άμεσα** προκύπτουν από την ανάπτυξη της ολικής της δραστηριότητας: η γαλλική αστική τάξη επιτρέπει στο Λουδοβίκο 14ο να πιστεύει ότι l'Etat c'est moi, ότι είναι «σοφός καθοδηγητής των λαών» (όπως θά λέγαμε σήμερα) κτλ. αυτό που την ενδιαφέρει είναι μία γερή προστατευτική πολιτική. Την έχει, και αυτό της άρκει: όλα τάλλα είναι «ήχος και καπνός».

Στό σημείο αυτό, θά φέρω τό παράδειγμα της θερμιδωριανής φάσης της Γαλλικής επανάστασης—άκριβως γιατί η έννοια του θερμιδώρ χρησιμοποιήθηκε με τον πιό αυθαίρετο τρόπο από τους μπολσεβίκους και ιδίως από τους τροτσκιστές για την έρμηνεία όρισμένων πολιτικών και κοινωνικών φαινομένων στην ΕΣΣΔ. Η ιστορία της Γαλλικής επανάστασης μας δείχνει ολοκάθαρα ότι η ταξική κυριαρχία της αστικής τάξης δέν συνταυτίζεται με ένα όρισμένο πολιτικό πρόγραμμα, με μία όρισμένη μορφή πολιτικής εξουσίας. "Αν ανάμεσα στο 1789 - 1793 η ιστορία της Γαλλικής επανάστασης είναι η ιστορία της μαζικής δημοκρατίας, αυτό δέν σημαίνει ότι η μαζική δημοκρατία είναι η μόνη πολιτική μορφή κάτω από την οποία η αστική επανάσταση μπορεί να εξέλιχθει φυσιολογικά και να πραγματοποιήσει τό πρόγραμμά της. Οι διάφοροι «ιδεολόγοι» που τόσο περιφρονοσε ο Ναπολέων, οι διάφοροι φιλελεύθεροι "Αγγλοι και Γερμανοί άστοι, που νόμιζαν ότι η γαλλική επανάσταση δέν είναι παρά η εφαρμογή στην πράξη της «Κριτικής του Πρακτικού Λόγου», πίστευαν ότι κάθε παρέκκλιση από τό πρόγραμμα της πληβειακής δημοκρατίας ήταν μία προδοσία, μία καταστρεπτική διαστρέβλωση της επανάστασης. Σάν μία τέτοια «προδοσία», σάν μία τέτοια άντεπαναστατική διαδικασία είδαν όλη την εξέλιξη της Γαλλικής επανάστασης από τό θερμιδώρ μέχρι τη ναπολεόντεια αυτοκρατορία. Στην πραγματικότητα όμως, η εξέλιξη αυτή δέν έχει κανένα **κοινωνικά** άντεπαναστατικό χαρακτήρα. Τό 1792 - 3, η άναγκαία πορεία της επανάστασης είχε φέρει στην έξουσία τους πιό άθηντικούς άντιπροσώπους της πληβειακής δημοκρατίας: τους Ιακωβίνους, δηλ. τά πιό προχωρημένα, τά πιό ριζοσπαστικά στοιχεία των μικροαστικών στρωμάτων των αστικών κέντρων. Τά κοινωνικά

αυτά στρώματα όμως, που για μιὰ στιγμή είχαν γίνει οί φορείς τῆς ἐπανάστασης, δὲν εἶχαν ἀντικειμενικὰ κομιὰ πιθανότητα ἐπικράτησης καὶ ἱστορικῆς δημιουργίας· ὁ ἱστορικός τους ρόλος συνίστατο ἀποκλειστικά στὴ διατήρηση τῶν κατακτήσεων τῆς ἐπανάστασης καὶ στὴν προώθησή της ὄχι γιὰ δικό τους λογαριασμό, ἀλλὰ γιὰ λογαριασμό τῆς μεγαλοαστικῆς τάξης. Τὸ ταξικὸ τους πρόγραμμα δὲν ἦταν τὸ γενικὸ πρόγραμμα τῆς ἀστικῆς ἐπανάστασης ἀλλὰ τὸ ὄργανο τῆς «πονηρίας τῆς ἱστορίας»: μιὰ στιγμή μέσα στὴ συνολικὴ πορεία μιᾶς ἐπανάστασης που δὲν γινόταν γιὰ δικό τους λογαριασμό καὶ που ἐπρόκειτο νὰ τοὺς ξεπεράσει. Ἡ ἑννάτη Θερμιδώρ δὲν εἶναι παρὰ τὸ φράγμα που σταμάτησε τὸ ἐπαναστατικὸ κῶμα τῶν μικροαστῶν καὶ τὸ ξανάφερε στὰ ἀντικειμενικὰ ὄρια καὶ στοὺς ἀληθινούς σκοπούς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1789: μέσα στὰ ὄρια αὐτά, εἶναι ἡ ἀστικὴ ἰδιοκτησία, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου, ἡ ἰσότητα μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος, ἡ προπαρασκευὴ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ κτλ. *Πέρα* ἀπὸ τὰ ὄρια αὐτά δὲν ὑπάρχει παρὰ ἡ οὐτοπία τοῦ Babeuf, ἡ ἀναρχία χωρὶς ἐπαύριον, ἡ ἀνωριμότητα κάθε ἀνταγωνισμοῦ που ξεφεύγει ἀπὸ τὸ καθαρὰ ἀστικὸ περιεχόμενο τῆς ἐπανάστασης. Ἡ ἔννοια τοῦ Θερμιδώρ ἐκφράζει λοιπὸν τὴ βίαιη ἐπιστροφή μιᾶς ἐπανάστασης στὸ πραγματικὸ της πρόγραμμα καὶ στὶς ἀντικειμενικὲς της δυνατότητες.

Τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὸ προλεταριάτο. «Ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν οὐσία», τὸ προλεταριάτο δὲν μπορεῖ ν' ἀναπτυχθεῖ καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν ἑαυτό του σὰν αὐτοσκοπὸ παρὰ μόνο κάτω ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη, αὐστηρὰ καθορισμένη πολιτικὴ μορφή: τὴ μορφή ἐκείνη μέσα στὴν ὁποία τὸ προλεταριάτο μὲ τὸ προλεταριάτο καὶ γιὰ τὸ προλεταριάτο διευθύνει, ὀργανώνει καὶ ἐλέγχει τὴν ταξικὴ του δράση. Ἀπὸ τὸν παραμικρότερο ἐργατικὸ συνεταιρισμὸ μέχρι τὶς πιὸ πολυσύνθετες συνδικαλιστικὲς ὀργανώσεις, ἀπὸ τὴν τελευταία τοπικὴ ἐπιτροπὴ, συμβούλιο ἢ σοβιὲτ μέχρι τὶς ἀνώτατες μορφές τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου» ἢ τῆς ἐργατικῆς κυβέρνησης, ἡ μόνη δυνατὴ πολιτικὴ μορφή κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία μπορεῖ τὸ προλεταριάτο ν' ἀναπτύξει τὴν ταξικὴ του δράση καὶ τὴν ταξικὴ του κυριαρχία εἶναι ἡ ὅσο μπορεῖ πιὸ τέλεια, ἡ ὅσο μπορεῖ πιὸ «ἰδανικὴ» δημοκρατία. Ὁ ἀστὸς ἐνδιαφέρεται πολλὰς φορές μόνο γιὰ τὴν ὕλική του δραστηριότητα καὶ ἀφήνει τὴν πολιτικὴ του διακυβέρνηση, ὅπως εἴπαμε πιὸ πάνω, στὸν αὐτοματισμὸ καὶ στὶς «πονηρίες» τῆς ἱστορίας. Ἀντίθετα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ προλεταριάτο εἶναι μόνιμα καταδικασμένο νὰ εἶναι ἀποξενωμένο ἀπὸ τὴν ὕλική του δραστηριότητα, δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ μιὰ τάξη γιὰ τὸν ἑαυτό της παρὰ μόνο παραμερίζοντας καὶ ἐξαφανίζοντας κάθε αὐτοματισμὸ καὶ κάθε «πονηρία» ἀπὸ τὴν ἱστορία. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει παρὰ μόνο δυνάμει τῆς ταξικῆς του ἐπαναστατικῆς συνειδήσεως: μὲ τὴν ἔννοια αὕτῃ πρέπει νὰ καταλάβουμε τὸ λόγο τοῦ Marx «τὸ προλεταριάτο ἢ εἶναι μιὰ τάξη ἐπαναστατικὴ ἢ δὲν εἶναι τί-

ποτα⁽¹⁾ ἢ «*ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ἐργαζομένων εἶναι τὸ ἔργο αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν ἐργαζομένων*».

Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ταξικὴ του συνειδηση εἶναι ἡ μόνη σκοπιὰ ἀπὸ τὴν ὁποία τὸ προλεταριάτο μπορεῖ νὰ δεῖ τὸν ἑαυτό του ὄχι σὰν ἓνα πράγμα, ὄχι σὰν ἓνα «ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης» (καὶ σὰν τέτοιο, ὅπως εἶπαμε πρὶν, θὰ εἶναι πάντα τὸ προλεταριάτο στὴν καθαρὰ ὕλική του «οἰκονομικὴ» δραστηριότητα) ἀλλὰ σὰν ἓνα ὑποκείμενο· γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἀκριβῶς γι' αὐτὸ τὸ λόγο: κάθε αὐτοματισμός, κάθε ἐγκατάλειψη στὸν ντετερμινισμό τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης, κάθε χαλάρωση τῆς συνειδητότητάς του, κάθε περιορισμός τῆς ἐλεύθερης ἀνάπτυξης τῆς συνειδησῆς του εἶναι παράγοντες ποὺ **αὐτοματικῶς** περιορίζουν ἀποφασιστικὰ τὶς πιθανότητες ἀπελευθέρωσής του, δυναμώνουν τὶς δουλικὲς τάσεις ποῦ, λόγω τῆς παθητικῆς του θέσης μέσα στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς, εἶναι σύμφυτες μὲ τὸ προλεταριάτο, καὶ ἔτσι κρατοῦν τὸ προλεταριάτο στὴ «φυσικὴ»—ὕλική του κατάσταση, δηλ. στὴν κατάσταση ἑνὸς ἀπλοῦ «ἀντικειμένου ἐκμετάλλευσης». Ἡ συνειδητοποίηση τοῦ προλεταριάτου εἶναι ἡ ριζικὴ ὑπέρβαση τῆς ὕλικῆς του θέσης, γιὰτὶ ἡ ὕλική του θέση μέσα στὴν κοινωνία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά αὐτὴ ἡ *Verdinglichung* γιὰ τὴν ὁποία μιλάει ὁ Marx, δηλ. ἡ κατὰπτωσις τοῦ ἀνθρώπου στὴ θέση ἑνὸς πράγματος.

Ἄν ἡ συνειδηση εἶναι πραγματικὰ μιὰ «ἀντανάκλαση», ὅπως νόμιζε ὁ Marx, τῆς ὕλικῆς θέσης τοῦ ἀνθρώπου, τὸ προλεταριάτο ποτὲ δὲν θὰ μπορέσει νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸ σιδερένιο κύκλο αὐτῆς τῆς «κατὰπτωσις». Ἡ ἀδράνεια, ἡ παθητικότης, τὸ συχνὰ ἀγελατὸ πνεῦμα, ἡ περιφρημὴ «καθυστέρηση» τῆς προλεταριακῆς συνειδησης ἀπέναντι στὴν «ὕλική πραγματικότης» δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἐνδείξεις τῆς παθητικότητος στὴν ὁποία κολλάει ἡ προλεταριακὴ συνειδηση στὸ μέτρο ποῦ δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ «ἀντανάκλαση» τῆς ὕλικῆς θέσης τοῦ προλεταριάτου μέσα στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς. Ἡ φράσις τοῦ Μάρξ: «**τὸ προλεταριάτο εἶναι μιὰ ἐπαναστατικὴ τάξις ἢ δὲν εἶναι τίποτε**», δὲν σημαίνει παρά τὸ ὅτι ὁ προλετάριος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀπαντήσῃ στὸ ἐξῆς δίλημμα: Ἡ τὸ προλεταριάτο κατορθώνει μὲ τὴ δύναμη τοῦ *ιδανικοῦ* τῆς Ἐλευθερίας νὰ ὑπερνικήσῃ τὶς δουλειῆς τῆς ὕλικῆς του ὑπαρξῆς, ὁπότε γίνεται πραγματικὰ τὸ ὑποκείμενο τῆς ἱστορίας του. Ἡ τὸ προλεταριάτο δὲν εἶναι τίποτα δηλ. δὲν εἶναι παρά ἓνα ἀντικείμενο τῆς ἱστορίας τῶν ἄλλων—εἴτε αὐτοὶ οἱ ἄλλοι ὀνομάζονται καπιταλιστὲς εἴτε ὀνομάζονται «ἡγέτες τοῦ προλεταριάτου» ἢ γραφειοκράτες τοῦ δήθεν Ἐργατικοῦ Κράτους.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, ἡ ντετερμινιστικὴ φιλοσοφία τοῦ Marx καὶ τῶν μαρξιστῶν εἶχε τὶς πιὸ καταστρεπτικὰς συνέπειαι. Ὁ Marx—παρ'

1) Σὲ μιὰ ἐπιστολῇ στὸν Schweitzer (13-2-1865), Ὁ Marx διαμαρτύρεται ἐναντίον τῆς αὐταπάτης τοῦ Lassalle ὅτι τὸ Κράτος θὰ κάνει τὸ σοσιαλισμὸ ἐρήμην τῶν ἐργαζομένων.—Τί θὰ σκεφτόταν ὁ Lassalle ἂν ζοῦσε σήμερᾳ;

όλα τὰ ἀποσπάσματα πού ἀναφέραμε πιό πάνω — ἦταν βαθύτατα πεπεισμένοι ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ προλεταριάτου θὰ γίνει μὲ τὸν ἴδιο αὐτοματισμό, μὲ τὸν ἴδιο «μοιραῖο μηχανισμό» μὲ τὸν ὁποῖο ἡ βιομηχανική ἐπανάσταση δημιούργησε τοὺς προλεταριοὺς χωρὶς νὰ τοὺς ρωτήσει καὶ χωρὶς νὰ πάρει τὴν ἄδειά τους. Στὸ μέτρο πού ἀναπτύσσεται ὁ καπιταλισμός, γράφει στὸ *Κεφάλαιο*, «*αὐξάνεται καὶ ἡ ἀθλιότητα, ἡ καταπίεση, ἡ σκλαβιά... ἀλλὰ ἐξ ἴσου ἀναπτύσσεται καὶ ἡ ἐξέγερση τῆς ἐργατικῆς τάξης — αὐτῆς τῆς ἐργατικῆς τάξης πού ἀδιάκοπα αὐξάνεται καὶ πού πειθαρχήθηκε, ἐνοποιήθηκε καὶ ὀργανώθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ μηχανισμό τῆς καπιταλιστικῆς διαδικασίας τῆς παραγωγῆς*» (1). Ὅγδόντα χρόνια μετὰ τὸ κεφάλαιο καὶ μπρὸς στὴ σημερινὴ εἰκόνα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, μποροῦμε μὲ κάθε βεβαιότητα νὰ ποῦμε ὅτι ὁ «μηχανισμός» αὐτός οὔτε «ἐνοποίησε» (!) οὔτε καὶ «ὀργάνωσε» τὸ προλεταριάτο: τὸ μόνο πού ἔκανε εἶναι νὰ τὸ «συγκεντρώσει» καὶ νὰ τὸ «μονιμοποιήσει». Στὸν «*Ἐμφύλιο Πόλεμο στὴ Γαλλία*» ὁ Marx λέει ὅτι οἱ ἐργάτες δὲν «*πρόκειται νὰ πραγματοποιήσουν ἕνα ἰδεώδες ἀλλὰ νὰ βγάλουν στὸ φῶς τὰ στοιχεία τῆς καινούργιας κοινωνίας πού ἡ παλιὰ ἀστική κοινωνία κρύβει μέσα της*» (2). Ἡ σημερινὴ ἐποχὴ ἀπέδειξε ὅτι γιὰ νὰ βγοῦν αὐτὰ τὰ «στοιχεῖα» στὸ φῶς χρειάζονται τὴν πιό ἐνεργητικὴ μεσολάβηση αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν «ἰδανικῶν». Ὁ Kautsky λίγα χρόνια μετὰ τὸν Marx ἐδήλωσε στὸ ὄνομα τῆς σοσιαλδημοκρατίας: «*Ξαίρουμε ὅτι τόσο λίγο μποροῦμε νὰ δημιουργήσουμε τὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση ὅσο λίγο μποροῦν καὶ οἱ ἀντίπαλοί μας νὰ τὴν ἐμποδίσουν. Τὸ ἔργο μας δὲν εἶναι οὔτε ἡ πρόκληση οὔτε καὶ ἡ προπαρασκευὴ τῆς ἐπανάστασης*». Ἡ ἐπανάσταση εἶναι λοιπὸν ἔργο τῆς ἱστορίας, δηλαδή τῆς «ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων» καὶ τῆς «ἀντανάκλασής» τῆς στὴ συνείδηση τῶν ἐνδιαφερομένων!

Τις σκέψεις αὐτὲς τις βρίσκουμε σ' ἕνα βιβλίο πού φέρει τὸν ἀπροσδόκητο τίτλο *Ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἐξουσία!* Ὅπως καταλαβαίνουμε, ὁ δρόμος αὐτός εἶναι χαραγμένος πρὶν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο — ἀπὸ τὴν ἱστορία μὲ ἴωτα κεφαλαῖο, ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων μὲ τίς ἀναπόφευκτα «σοσιαλιστικὲς» τῆς συνέπειες. Οἱ ἄνθρωποι ἀκολουθοῦν τὸ δρόμο τῆς ἱστορίας, πού εἶναι ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἐκμηδένιση τῶν καπιταλιστῶν καὶ πρὸς τὴν ἐξουσία τῶν προλεταρίων (ὁδὸς ἄνω κάτω μίᾶ καὶ αὐτὴ!), ὅπως κυκλοφοροῦν μέσ' στὰ ὑπόγεια τοῦ μετρό: ὀδηγούμενοι ἀπὸ «ἀντικειμενικὲς» ἀπαγορεύσεις πού μόνο οἱ χασομέρηδες καὶ οἱ παράφρονες σκέπτονται ὅτι μποροῦν ν' ἀγνοήσουν καὶ ἀπὸ πινακίδες μὲ τίς ἀκριβεῖς κατευθύνσεις, πού οἱ ἔμφρονες δὲν ἔχουν παρά νὰ τίς ἀφήσουν ν' «ἀντανάκλαστοῦν» πάνω στὴ συνείδησή τους. Μόνο πού ὅταν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὴν ἱστορία, ποτὲ δὲν μποροῦμε νὰ ξαίρουμε ἂν οἱ πρωταγωνιστὲς τῆς εἶναι ἔμφρονες ἢ παράφρονες: ὁπωσδήποτε

1) Das Kapital I, 803.

2) Marx: La Guerre Civile en France, σελ. 63.

ποτε, στην περίπτωση του Κάουτσκι, η Ιστορία με τις «πονηρίες» της και με τις «φάρσες» της άλλαζε τις πινακίδες και τις διευθύνσεις, και ο «δρόμος προς την έξουσία» οδήγησε τους σοσιαλδημοκράτες στα στρατόπεδα συγκέντρωσης του Χίτλερ...

Μέσα στον καπιταλισμό, ο αυτόματισμός (δηλαδή η *φειτχιστική πίεση* *δεν* ή *ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων έχει αυτόματα συνέπειες εύνοϊκές για το προλεταριάτο*), στρέφεται *έναντιον* του προλεταριάτου γιατί του εύνουχίζει την επαναστατική του συνείδηση. Και το ίδιο ισχύει *a fortiori* μέσα σ' όποιοδήποτε καθεστώς προέλθει από την (επαναστατική ή όχι) ανατροπή του καπιταλισμού.

Αυτό θα το δοθμε αργότερα, όταν θα αναλύσουμε τις καταστρεπτικές (για τη «δικτατορία του προλεταριάτου», αλλά ευεργετικές για τη δικτατορία της γραφειοκρατίας) συνέπειες της φειτχιστικής συνταύτισης του σοσιαλισμού με τη δικτατορία του κόμματος και τη σχεδιοποιημένη βιομηχανοποίηση. 'Αλλ' *ας* επιστρέψουμε στον Λένιν, κι' *ας* ρωτήσουμε να μάθουμε τι συμπεράσματα μπορεί να βγούν από τον παραλληλισμό των αστικών και των εργατικών επαναστάσεων.

Όπως είδαμε, η ουσιαστική διαφορά που ξεχωρίζει την αστική τάξη και την εργατική είναι ότι το αστικό καθεστώς, δηλαδή η *οικονομία* που κυριαρχούν οι άστοι, προϋπάρχει της αστικής επανάστασης, ενώ το *εργατικό* καθεστώς, δηλαδή η οικονομία που κυριαρχούν οι εργάτες, προϋποθέτει *δεν* *άπλως* την κατάληψη της έξουσίας από την εργατική τάξη, αλλά τη *διαρκή άσκηση της έξουσίας, τόσο της πολιτικής όσο και της οικονομικής από την εργατική τάξη*. Η αστική επανάσταση είναι σχετικά εύκολη γιατί κάνει ένα κυρίως *αρνητικό* έργο: ξεκαθαρίζει το έδαφος από τα υπολείμματα των παλαιών φεουδαρχικών οικονομικών, νομικών και πολιτικών σχέσεων, που *έμποδίζουν* την *πλήρη* ανάπτυξη της αστικής οικονομίας: *«οι καπιταλιστικές σχέσεις, παρατηρεί ο Λένιν(1), είναι έντελως σχηματισμένες»* πριν από την επανάσταση, και η επανάσταση *δεν* κάνει παρά να τις νομιμοποιήσει και να τις γενικεύσει. 'Αντίθετα, η εργατική επανάσταση *δεν* στηρίζεται πάνω σε ήδη από το πριν *«σχηματισμένες»* σοσιαλιστικές σχέσεις, αλλά *όφείλει να τις δημιουργήσει*. Στην καθυστερημένη Ρωσία, *έλειπε* ακόμα και αυτή η ίδια ή *οργανωτική ύποδομή* του σοσιαλισμού που στις ανεπτυγμένες χώρες έχει λίγο ως πολύ πραγματοποιήσει ή ωρίμανση του καπιταλισμού και η *επακόλουθη* συγκέντρωση του κεφαλαίου, κοινωνικοποίηση της εργασίας, βιομηχανοποίηση της γεωργίας, κ ο κ. Οι *«προηγμένες μορφές του καπιταλισμού»*, παρατηρεί ο Λένιν, *δεν* απαντώνται παρά *«μόνο στις κορυφές της βιομηχανίας»*, δηλαδή τη βαρεία βιομηχανία, *«και μόλις έχουν αγγίξει τη γεωργία»*. Κι' αυτό το «μόλις» ήταν μιά υπερβολή: η πλειοψηφία των ρώσων γεωργών χρησιμοποιούσε ακόμα ξύλινα *άρτρα*!

Γιὰ να μὴ κινδυνέψει λοιπὸν ἡ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου»

1) Λένιν: *Γιὰ τὸν Πόλεμο καὶ τὴν Εἰρήνη* 1918, Ενθ' ἄν. II, 345.

νά γίνει ένα κενό σχήμα, έπρεπε πρώτα νά δημιουργηθεῖ ἡ ὀργανωτικὴ ὑποδομὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ, πού, κατὰ τὸν Μάρξ, θάπρεπε κανονικά νά ἔχει ἤδη ἐν μέρει πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν καπιταλισμό: ἡ κρατικὴ συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου, « *ἡ μετατροπὴ τῆς δόξιας τῆς οἰκονομίας σὲ ἓνα ἐνιαῖο μηχανισμό, σὲ ἓνα οἰκονομικὸ ὄργανισμὸ λειτουργοῦντα κατὰ τρόπον ὥστε ἡ παραγωγικὴ δραστηριότητα ἑκατοντάδων ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων νά διενθύνεται ἀπὸ ἓνα ἐνιαῖο σχέδιο: νά τὸ τεράστιο ὀργανωτικὸ καθήκον πού μᾶς ἀνατίθεται*».

Αὐτὸ τὸ «τεράστιο» ἔργο ἦταν μιὰ ὄψη ἢ μᾶλλον μιὰ προϋπόθεση τῆς συνεχοῦς σοσιαλιστικῆς δημιουργίας: ἦταν ὅπως ἔλεγε τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Λένιν, «*ὁ προθάλαμος τοῦ σοσιαλισμοῦ*»⁽¹⁾. Τὸ ὅτι ὁ «προθάλαμος» τοῦ σοσιαλισμοῦ ταυτίστηκε μὲ τὸν ἴδιο τὸ σοσιαλισμό, εἶναι μιὰ ἀπάτη τῆς τόσο πλοῦσιας σὲ ἀπάτες σταλινικῆς μυθολογίας.

Ὅπως θά δοῦμε ἀργότερα, καὶ ὁ Λένιν καὶ ὁ Τρότσκι συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον στὴ διαμόρφωση αὐτῆς τῆς μυθολογίας: ἡ φράση τοῦ Λένιν «*ἡ κοινωνία τοῦ μέλλοντος θὰ εἶναι ἓνα γραφεῖο καὶ ἓνα ἐργοστάσιο*»⁽²⁾ ἄσκησε πάνω στὸ μονολιθικὸ ψυχισμό τὴν ἴδια θολὴ γοητεία πού περιέβαλε τὸ βαθεῖα ἀντίστοιχο χιτλερικὸ σύνθημα: «*Ἐνα κράτος! Ἐνας λαός!*». ΕΝΑ γραφεῖο καὶ ΕΝΑ ἐργοστάσιο· ΕΝΑ κράτος, καὶ ΕΝΑΣ λαός: πῶς εἶναι δυνατὸ νά σταθοῦν χωρὶς ΕΝΑ ἀρχηγό; Τὸ ὅτι ὁ ΕΝΑΣ ἀρχηγός ἦταν στὴ μιὰ περίπτωση ὁ «*Πατέρας τῶν Δαῶν*», καὶ στὴν ἄλλη ὁ «*ἐκπρόσωπος τῆς Θεῆας Πρόνοιας*», δὲν μᾶς φαίνεται καὶ πολὺ οὐσιώδης ὡς διαφορά. Δὲν εἶναι πολὺ οὐσιώδης πού ὁ Στάλιν ποζάριζε γιὰ «*Κορυφαῖος τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν*»,—πράγμα πού ὁ Χίτλερ εἶχε τὴ μετριοφροσύνη νά μὴν τὸ κάνει. Ἡ μόνη διαφορά εἶναι ὅτι ὁ Χίτλερ βγήκε ἀπὸ τὸ μηδέν καὶ κατέληξε στὸ μηδέν, ἐνῶ ὁ Στάλιν βγήκε ἀπὸ μιὰ ἐπανάσταση πού φαινόταν νά δικαιώνει καὶ νά πραγματοποιεῖ τὰ πιὸ εὐγενῆ ὄνειρα τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν ὁ Λένιν ἔλεγε γιὰ τὴν κοινωνία τοῦ μέλλοντος ὅτι θά εἶναι «*ἓνα γραφεῖο καὶ ἓνα ἐργοστάσιο*», ἔσπευδε νά προσθέσει: «*μὲ ἰσότητα ἐργασίας καὶ ἰσότητα μισθῶν*». Ὁ Στάλιν πραγματοποίησε—μὲ τὴν τρομοκρατία—τὸ μονολιθικὸ αἴτημα. «*Ἐνα γραφεῖο—ἓνα ἐργοστάσιο*»—ἀλλὰ πάνω στὴ βάση μιᾶς ἀνισότητος πού, μέσα σὲ ἐλάχιστα χρόνια, ἔφτασε καὶ ξεπέρασε τὴν καπιταλιστικὴ.

Ἄλλὰ ὁ ἐξισωτισμός, τὸ πανάρχαιο αἴτημα τῶν φτωχῶν, πού ὁ Λένιν ἦταν ὁ τελευταῖος του θεωρητικὸς καὶ πού τὸ ἀγγλικὸ ἐργατικὸ κόμμα εἶναι τὸ μόνο πού ζήτησε καὶ σχετικὰ μπόρεσε νά τὸ πραγματοποιήσει, εἶναι μιὰ ὄψη τῆς κοινωνικῆς ἀναδημιουργίας, πού σημαίνεται μὲ τὴ λέξη σοσιαλισμός. Ἡ ἀντιπαραβολὴ τῆς ἀστικῆς καὶ τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης, ὅπως τὴν κάνει ὁ Λένιν, εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψη διαφωτιστικὴ:

«*Στὶς ἀστικὲς ἐπαναστάσεις, τὸ κύριο ἔργο τῶν ἐργαζομένων μαζῶν ἦταν νά*

1) Βλέπε παρακάτω.

2) Λένιν: *Τὸ Κράτος καὶ ἡ Ἐπανάσταση*, ἐνθ' ἄν. II, 246.

κάνουν μιὰ ἀρνητική ἢ καταστροφεικὴ ἐργασία: νὰ καταλύσουν τὴ φεουδαρχία, τὴ μοναρχία, τὴν ἀριστοκρατία. Τὴ θετικὴ ἢ δημιουργικὴ ἐργασία τῆς ὀργάνωσης τῆς νέας κοινωνίας, τὴν ἀνελάμβανε ἡ *Ἰθύνουσα* ἀστικὴ *Μειοψηφία*. Καὶ τὸ ἔργο αὐτό, ἡ ἀστικὴ τάξη μπόρεσε νὰ τὸ φέρει εἰς πέρας, παρ' ὅλη τὴν ἀντίσταση τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν φτωχῶν ἀγροτῶν, ὄχι μόνο γιατί ἡ ἀντίσταση τῶν ἐκμεταλλευομένων μαζῶν ἦταν ἀσθενέστατη (λόγω τοῦ διασκορπισμοῦ καὶ τῆς ἀγραμματοσύνης τους), ἀλλὰ καὶ γιατί ἡ κύρια ὀργανωτικὴ δύναμις τῆς ἀναρχόμενης καπιταλιστικῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ἐθνικὴ ἢ ἡ διεθνὴς ἀγορὰ, ποὺ αὐτοματικὰ ἐπεκτείνεται σὲ βόθος καὶ σὲ πλάτος.

Ἀντίθετα, στὶς σοσιαλιστικὰς ἐπαναστάσεις, τὸ κύριο ἔργο τοῦ προλεταριάτου καὶ τῶν φτωχῶν ἀγροτῶν, ποὺ βρίσκονται ὑπὸ τὴν καθοδήγησή του, εἶναι ἕνα ἔργο θετικὸ, δημιουργικὸ ποὺ συνίσταται στὴ δημιουργία καὶ τὴν τελειοποίηση ἐνὸς ἐξαιρετικὰ περιπλοκοῦ καὶ λεπτεπίλεπτου συστήματος ὀργανωτικῶν σχέσεων ποὺ νὰ περιλαμβάνουν τὴν παραγωγὴ καὶ τὴν διανομὴ τῶν ἀγαθῶν τῶν ἀνοικταίων γιὰ τὴν ὑκαρξὴ δεκάδων ἐκατομμυρίων ἀνθρώπων. Μιὰ τέτοια ἐπανάσταση δὲν μπορεῖ νὰ πετύχει παρὰ μόνο ὑπὸ τὸν ὄρο, ὅτι ἡ ἐπανάσταση δὲν μπορεῖ νὰ πετύχει παρὰ ἴσως, ἡ *Μειοψηφία* τῶν *Μειοψηφία* τοῦ *Πληθυσμοῦ* καί, πρῶτον, ἡ *Μειοψηφία* ν' ἀναλάβει μιὰ ἱστορικὴ, δημιουργικὴ πρῶτο-

Συνειδητὴ πρωτοβουλία. Ἱστορικὴ δημιουργικὴ δραστηριότητα τῶν μαζῶν τόσο στὸ πολιτικόν, ὅσο καὶ στὸ οἰκονομικόν πεδίο (ποῦ, ἄλλωστε αὐτὸς εἶναι ὁ σοσιαλισμὸς, καὶ γι' αὐτὸ ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ἀξεχώριστος ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ, δηλαδὴ καὶ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ δημοκρατία).

Πῶς παρουσιάστηκε στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη αὐτὴ ἡ οὐσιώδης συνταύτιση τοῦ προλεταριάτου μετὰ τὴν κοινωνικὴ δημοκρατία:

45. Τὸ ἰδεῶδες τῆς προλεταριακῆς δημοκρατίας

Οὐσία τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι λοιπὸν ὄχι ἡ ἀπλὴ ἀνατροπὴ τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος, ἀλλὰ ἡ διαρκὴς καὶ ὀλοένα πληρέστερη συμμετοχὴ τῶν ἐργαζομένων μαζῶν στὸ ἱστορικόν, πολιτικόν καὶ παραγωγικόν ἔργο τῆς κοινωνίας. Γι' αὐτό, λέει ὁ Λένιν, «*ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου ἐναντίον τῶν ἐκμεταλλευτῶν, καὶ μάλιστα στὴν οὐσίᾳ τῆς δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ βία. Τὸ οἰκονομικὸ θεμέλιο αὐτῆς τῆς ἐπαναστατικῆς εἶναι αὐτὴ ἡ βία. Τὸ οἰκονομικὸ θεμέλιο αὐτῆς τῆς ἐπαναστατικῆς εἶναι αὐτὴ ἡ βία. Τὸ οἰκονομικὸ θεμέλιο αὐτῆς τῆς ἐπαναστατικῆς εἶναι αὐτὴ ἡ βία. Τὸ οἰκονομικὸ θεμέλιο αὐτῆς τῆς ἐπαναστατικῆς εἶναι αὐτὴ ἡ βία. Τὸ οἰκονομικὸ θεμέλιο αὐτῆς τῆς ἐπαναστατικῆς εἶναι αὐτὴ ἡ βία.*»¹⁾ ὅτι τὸ προλεταριάτο μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσει μιὰ κοινωνικὴ ὀργάνωση τῆς ἐργασίας ἀνώτερη ἀπὸ τὴν καπιταλιστικὴν²⁾. Ἡ βία ἦταν, βέβαια, ἀναγκαία εἰς τὴν ἐξουδετερωθῆ ἡ ἀντίδραση τῶν φεουδαρχικῶν καὶ ἀστικῶν στοιχείων, ἀλλ' αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν, ἡ βία, ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεση, ὄχι τὴν οὐσίαν τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου. Ἡ οὐσία τῆς εἶναι ταυτόσημη μετὰ τὴν ἱστορικὴ ἄνοδος τῶν μαζῶν γενικὰ κι' ἐκδηλώνεται μετὰ τὴν αὔρουσα

1) Λένιν: *Τὰ ἄμεσα καθήκοντα τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας* 1918, ἐνθ' ἄν. II 307-1.

2) Λένιν: *Ἡ μεγάλη πρωτοβουλία*, ἐνθ' ἄν. II, 597.

συνειδητοποίηση, πολιτική και οικονομική ώριμανση και δραστηριοποίηση των μαζών, με την ολοένα και πληρέστερη υπερνίκηση του χάσματος που χώριζε ως τὰ τώρα την άμαθη και παθητική μάζα από τη συνειδητή και δραστηρία μειοψηφία. «*Η Ιστορία είναι η δράση της μάζας, και η έντατικοποίηση και η εμβάθυνση της ιστορικής δράσης συνεπιφέρει την αύξηση της σημασίας της μάζας*», έλεγε ο Μάρξ¹⁾. Ός τὰ τώρα, η Ιστορική δράση ήταν «έπιφανειακή» γιατί άφοροϋσε μία μικρή «δυναμική μειοψηφία» και προϋπέθετε την άμάθεια και την αδράνεια της μάζας. Άντίθετα, όπως έλεγε η Ρόζα Λούξεμπουργκ, σχολιάζοντας τη φράση του Μάρξ που αναφέραμε πιο πάνω, «*η ταξική πάλη του προλεταριάτου είναι η πιο «βαθιά» άπ' όλες τις ιστορικές δράσεις που έγιναν ως τὰ τώρα, και είναι η πρ ώ τ η ιστορική δράση που γίνεται από την όλότητα των μαζών και αντίστοιχέι στο ίδιο τó συμφέρον των μαζών. Γι' αυτό, η ά υ τ ο σ υ ν ε ι δ η τ ο π ο ί η σ η της μάζας είναι μία άναγκαία ιστορική προϋπόθεση της σοσιαλιστικής δράσης, άκριβώς όπως η άσυνειδησία της μάζας ήταν πρωτότερα η προϋπόθεση της δράσης των κυρίαρχων τάξεων*»²⁾. Μέσα σ' αυτή τη διαλεκτική της έγρήγορης και της δραστηροποίησης, που είναι η είδοποιός διαφορά που ξεχωρίζει τη σοσιαλιστική δράση άπ' όλες τις άλλες ταξικές δράσεις, «*έξαφανίζεται η αντίθεση ανάμεσα στην ήγεσία και την πλειοψηφία, άνατρέπεται η παραδιδόμενη σχέση ανάμεσα στη μάζα και τους άρχηγούς*» Μ' όλη την οίσιοδοξία και τó δημοκρατισμό, που χαρακτήριζε αυτή την «ήρωϊκή» έποχή του μαρξισμού, η Λούξεμπουργκ προσθέτει: «*η δύναμη των άρχηγών δέν αύξάνει παρά μόνο στο μέτρο που οι άρχηγοί αυτοί έξαφανίζουν αυτή την ίδια την προϋπόθεση της ύπαρξής τους: την άσυνειδησία των μαζών*». Ο Ιδεατός τύπος της σοσιαλιστικής δράσης, τó όριο προς τó όποιο τείνει, είναι μία κατάσταση όπου «*η μάζα γίνεται η Ιθύνουσα δύναμη και οι άρχηγοί μετατρέπονται σε έκτελεστικά όργανα της συνειδητής δράσης της μάζας*». Βέβαια, αυτή η μεταμόρφωση της μάζας, αυτή η «*συνένωση της επιστήμης και του προλεταριάτου, που δνειρεύτηκε ο L a s s a l l e*» δέν μπορεί νά γίνει από τη μία στιγμή στην άλλη, ούτε μπορεί νά ακολουθήσει μία εύθεια γραμμή, αλλά θα περάσει μοιραία από φάσεις έξαρσης και κατάπτωσης, «έπαναστατικού Ιδεαλισμού» και συντηρητικής αδράνειας. «*Άλλ' αυτή θά είναι η κυρίαρχη τάση του σοσιαλιστικού κινήματος: η έξαφάνιση της διάκρισης ανάμεσα στους Ιθύνοντας και τη διευθυνόμενη μάζα, η κατάργηση, συνεπώς, αυτής της ίδιας της Ιστορικής βάσης κάθε ταξικής κυριαρχίας*».

Μιά τέτοια αντίληψη βρίσκεται στους άνίποδες της λενινιστικής αντίληψης του «πρωτοπορειικού κόμματος», και γι' αυτό άλλωστε η Λούξεμπουργκ υπέβαλε σε μία ριζική κριτική τις Ιδέες του Λένιν για την πολιτική άνικανότητα των μαζών και την άνάγκη της ύποταξης της

1) Marx - Engels: Die Heilige Familie, σελ. 197.

2) Ρόζα Λούξεμπουργκ: *Μάζα και ήγεσία* βλ. *Marxisme contre Dictature*, (έκδ. Spartacus) σελ. 37.

έργατικῆς τάξης σ' ἓνα μονολιθικὰ ὀργανωμένο κόμμα. «*Ὁ ὑπερουγκεν-
τρωτισμὸς τοῦ Λένιν, ἔγραφε ἡ Λούξεμπουργκ τὸ 1904, δὲν δείχνει κανένα-
θετικὸ καὶ δημιουργικὸ πνεῦμα· τὸ πνεῦμα του εἶναι τὸ στεῖρο πνεῦμα τοῦ
νυχτοφύλακα. Ὅλη του ἡ φροντίδα εἶναι νὰ ἐλέγξει τὴ δραστηριότητα τοῦ
κόμματος, κι' ὄχι νὰ τὴ γονιμοποιήσει νὰ τὸ ὑποτάξει, ὄχι νὰ τὸ ἐνοποιή-
σει»⁽¹⁾.*

Ὅπως δὴποτε, ἂν ἀρνιόταν τὴ δημοκρατία στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ «πρω-
τοπορειακοῦ» κόμματος, ὁ Λένιν ἦταν ἀκόμα πολὺ κοντὰ στὶς πηγές τοῦ
σοσιαλιστικοῦ πνεύματος, γιὰ νὰ ἀρνηθεῖ τὴν ἰδέα τῆς προλεταριακῆς
δημοκρατίας, χωρὶς τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ὁ σοσιαλισμὸς. Ἄν
τὸ κόμμα του στηριζόταν πάνω στὴν πιὸ αὐστηρὴ καὶ ἀτεγκτὴ διάκριση
τῶν «ἀρχηγῶν» ἀπὸ τὴ «μάζα», ἡ ἰδέα τῆς «δικτατορίας τοῦ προλετα-
ριάτου», ὅπως τὴν καταλάβαινε τόσο ὁ Λένιν ὅσο καὶ οἱ ὀπαδοί του,
ἦταν ἀκριβῶς ταυτόσημη μὲ τὴν ἰδέα τῆς ἐξαφάνισης κάθε τέτοιας διά-
κρισης. Ἀμέσως μετὰ θὰ δοῦμε πῶς ἐννοοῦσε ὁ Λένιν αὐτὸ τὸν ὀλοκλη-
ρωτικὸ ἐκδημοκρατισμὸ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς· ἄς ὑπενθυμίσουμε πρὸς τὸ
παρὸν πῶς ἔθετε τὸ πρόβλημα ὁ Μπουχάριν, θεωρητικὸς τότε τῆς Τρίτης
Διεθνούς· ἀπαντώντας στὴ θεωρία τοῦ Michels γιὰ τὴν ἀναπόφευκτη
ἀναγκαιότητα μιᾶς ἰθύνουσας μειοψηφίας, ἀκόμα (καὶ *ἰδιαίτερα*) μέσα
στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς, ὁ Μπουχάριν ἔγραφε τὰ ἑξῆς: Στὸ σοσια-
λιστικὸ καθεστῶς :

«*Θὰ ἐξαφανιστεῖ αὐτὴ ἡ ἰδέα ἡ πρωταρχικὴ προϋπόθεση τοῦ σχηματισμοῦ μιᾶς
διάζας ἰκανῆς νὰ μονοπωλήσει τὴν ἐξουσία, θὰ ἐξαφανιστεῖ δηλαδὴ ἡ κατὰ τὸν
Michels αἰώνια «ἀμάθεια, τῶν μαζῶν». Ἡ «ἀμάθεια» δὲν εἶναι ἓνα αἰώνιο χαρακτηρισ-
ριστικὸ τῶν μαζῶν. Ἡ ἀμάθεια, ὅπως καὶ ὁ χωρισμὸς τῆς κοινωνίας σὲ ἀντίμαχες
τάξεις, εἶναι κι' αὐτὴ ἓνα προϊὸν τῶν τεχνολογικῶν καὶ τῶν οικονομικῶν συνθηκῶν,
ἀπὸ τίς ὁποῖες ἰσχυρῶνται καὶ ἡ γενικὴ πνευματικὴ κατάστασις τῆς κοινωνίας καὶ
οἱ συνθήκες τῆς ἐκπαίδευσης. Ἡ κοινωνία τοῦ μέλλοντος θὰ δεῖ μιὰ τέτοια μεγα-
λειώδη ὑπερπαραγωγή στελεχῶν πού ἡ μονιμοποίησις μιᾶς διευθύνουσας διαζδας θὰ
καταστρεῖ ἀδύνατη»⁽²⁾.*

Ἡ σκέψις τοῦ Μπουχάριν εἶναι ἀσφαλῶς λίγο μηχανικὴ: εἶναι
δύσκολο νὰ περιμένουμε ἀπὸ τὴν πληθοπαραγωγή καὶ ὑπερπαραγωγὴ
στελεχῶν, πού δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρά μόνο σ' ἓνα ἀπώ-
τατο μέλλον, τὴν κατάργησις αὐτῆς τῆς ὥς τὰ τώρα μόνιμης διάκρισης
ἀνάμεσα στὴν ἐνεργητικὴ μειοψηφία καὶ τὴν παθητικὴ πλειοψηφία. Ὁ ἐκ-
δημοκρατισμὸς τῆς παιδείας, γενικὸ χαρακτηριστικὸ ὅλων τῶν βιομηχανι-
κῶν κοινωνιῶν, δὲν εἶναι παρά μιὰ ὄψη τοῦ γενικοῦ ἐκδημοκρατισμοῦ
τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, πού σημαίνεται μὲ τὸν ὄρο δικτατορία τοῦ προ-
λεταριάτου. Μποροῦμε νὰ κάνουμε κατανοητὴ τὴν ἰδέα τῆς δικτατορίας
τοῦ προλεταριάτου παραλληλιζοντάς τὴν μὲ τὴν ἰδέα τοῦ ἀστικοῦ καθε-
στῶτος, ὅπως τὴ βρίσκουμε στὸν Μάρξ:

«*Ἡ διαρκὴς τροποποίησις τῆς παραγωγῆς, ἡ συνεχὴς ἀνατροπὴ ὅλων τῶν κοινωνι-*

1) Ρ. Λούξεμπουργκ: *Συγκεντρωτισμὸς καὶ δημοκρατία*, ἐνθ. ἀν. σελ. 25.

2) Ν. Boukharine: *Le matérialisme historique*, σελ. 336-7. Βλέπε *Τὰ θεμέλια
τοῦ Μαρξισμού* Α/2, σελ. 461-470.

κῶν συνθηκῶν, ἡ διαρκῆς κίνηση καὶ ἀβεβαιότητα ξεχωρίζουν τὴν ἀστική ἐποχὴ ἀπ' ἄλλες τὶς ἄλλες. Ὅλες οἱ πάγιες παραδοσόμενες σχέσεις διαλύονται μαζὶ μ' ἄλλες τὶς πανάρχαιες καὶ ἀξιοσέβαστες ἰδίαι καὶ παραστάσεις. Καὶ οἱ καινούργιες ἀπαρχαιώνονται προτοῦ προλάβουν ν' ἀποκρυσταλλωθοῦν. Ὅ, τι δὴ ποτε εἶναι μόνιμο καὶ πάγιο ρευστοποιεῖται. Ὅλα τὰ ἰερά βεβηλώνονται καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀναγκάζονται ἐπιτέλους νὰ δοῦν μὲ νηφάλια μάτια τὴ θέση τους μέσα στὴ ζωὴ καὶ τὶς ἀναμεταξύ τους σχέσεις»⁽¹⁾.

Αὐτὴ ἡ ρευστότητα, ἡ διαρκῆς ἀνατροπὴ καὶ ἡ διαρκῆς τροποποίηση, μὲ μιὰ λέξη, ἡ *διαρκῆς ἐπανάσταση* ποῦ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος, γίνεται στὰ τυφλά, σύμφωνα μὲ μιὰ ἀσυνείδητη ἀναγκαιότητα ποῦ, ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος στρέφεται ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἰδεατὸ σχῆμα τῆς ἐξέλιξης τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση ἀντιπροσωπεύει τὴ στιγμή ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ὄντως «ἐξαναγκαστεῖ» νὰ δοῦν μὲ νηφάλια μάτια καὶ λαγρὴ συνείδηση τὶς πραγματικὲς ἱστορικὲς συνθήκες καὶ τὶς νέες δυνατότητες ποῦ δημιουργεῖ ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ καπιταλιστικὴ οἰκονομία. Ὁ σοσιαλισμὸς, σὰν θετικὴ πραγματικότητα, ἐξακολουθεῖ τὸ ἔργο τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι, στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς, ἡ ρευστοποίηση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων γίνεται συνειδητὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἔλλογη θέληση τῶν «*συνεταιρισμένων παραγωγῶν*»⁽²⁾. Ὁ ὀρισμὸς τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου, ποῦ δίνει ὁ Τρότσκι, δείχνει μὲ τὸν πιὸ καθαρὸ τρόπο τὴν ἐσωτερικὴν σχέση ποῦ συνδέει τὸ σοσιαλισμὸ μὲ τὴ «*διαρκῆ ἐπανάσταση*» ποῦ ἔχει ἐξαπολύσει ἡ ἀστικὴ κοινωνία: «*Κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς ὀλάκερης περιόδου, ποῦ δὲν μπορούμε νὰ ὑποψιαστοῦμε τὸ τέρας τῆς, ὄλες οἱ κοινωνικὲς σχέσεις ὑφίστανται μιὰ διαρκῆ μεταμόρφωση, ποῦ πηγὴ τῆς εἶναι μιὰ διαρκῆ ἐσωτερικὴ πάλη. Ἡ κοινωνία δὲν κάνει παρὰ ν' ἀλλάξει διαρκῶς δέρμα. Οἱ διαρκεῖς ἀνατροπὲς ποῦ γίνονται στὴν οἰκονομία, στὴν τεχνικὴ, στὴν ἐπιστήμη, στὴν οἰκογένεια, στὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα δημιουργοῦν συνδυασμοὺς καὶ ἀμοιβαῖες ἀλληλεπιδράσεις τόσο περίπλοκους, ὥστε ἡ κοινωνία δὲν μπορεῖ νὰ σταθεροποιηθεῖ σὲ μιὰ κατάσταση ἰσορροπίας*»⁽³⁾.

Ἡ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» σὰν *δημιουργὸς ἀνισορροπίας!*—αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ βαθύτερος ὀρισμὸς τῆς δημοκρατίας; Εὐκόλα καταλαβαίνει κανεὶς γιατί ὁ σκοπὸς τοῦ κομμουνισμοῦ, κατὰ τὸν Μάρξ, εἶναι νὰ «*κάνει ἀδύνατη τὴν ὑπαρξὴ κάθε πράγματος ποῦ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ ἄτομα*»⁽⁴⁾: ἡ κριτικὴ τῆς «τυπικῆς» δημοκρατίας, τὸ ἰδεώδες τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ ἐκδημοκρατισμοῦ τόσο τῶν πολιτικῶν σχέσεων ὅσο καὶ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων εἶναι οἱ τρεῖς κύριες ὀψεις αὐτοῦ τοῦ ριζικὰ φιλελεύθερου καὶ ἀτομικιστικοῦ ἰδεώδους.

1) Μάρξ: *Τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο*, Die Frühschriften, σελ. 528-9.

2) Αὐτοὶ εἶναι οἱ φορεῖς τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου».

3) Λέων Τρότσκι: *La Révolution permanente*, σελ. 36.

4) Μάρξ: *Die Deutsche Ideologie*, σελ. 71.

46. 'Η κριτική τῆς «τυπικῆς» δημοκρατίας

Ὁ μαρξισμὸς εἶναι πρῶτα μιὰ κριτικὴ τοῦ κράτους καὶ ὕστερα μιὰ κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Πρῶτον μελετῆσει καὶ καταγγελλεῖ τὴν οἰκονομικὴ ἀυταποξένωση τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Μάρξ εἶχε ὑποβάλει (ἀπὸ τὸ 1843) σὲ μιὰ ριζικὴ κριτικὴ τὴν πολιτικὴ ἀυταποξένωση τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ δημοκρατία εἶναι ἡ ὑπερνίκηση αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἀυταποξένωσης. Στὰ μὴ δημοκρατικά, μοναρχικά, ἀπολυταρχικά, δικτατορικά καθεστώτα, ὁ ἀνθρώπος κυριαρχεῖται ἀπὸ νόμους ποὺ ἔχουν ἐπιβληθεῖ ἀπὸ μιὰ ξένη θέληση ἐνῶ τὸ κράτος στὴν οὐσία του εἶναι ἕνα προϊόν τοῦ ἔργου τοῦ ἀνθρώπου, ἡ οὐσία τοῦ κράτους μένει ἄγνωστη, ἄδηλη, διαστρεβλωμένη μέσα σ' ἄλλες τὶς μὴ δημοκρατικὲς ἢ ἀντι δημοκρατικὲς μορφές πολιτειακῆς ὀργάνωσης, γιὰ τὴν μέση τους τὸ κράτος παρουσιάζεται σάν τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ξένης πρὸς τὸν ἀνθρώπο ἀπόφασης, μιᾶς ὑπεράνθρωπης ἢ ἀπάνθρωπης ἀπόφασης. Ἀντίθετα, στὴ δημοκρατία, «ἡ πολιτειακὴ ὀργάνωση, ὄχι μόνο αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, στὴν οὐσία της, ἀλλὰ καὶ στὴν ἰδιότητά της τὴν ὑπαρξήν, στὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα, οικοδομεῖται συνεχῶς πάνω στὸ ἴδιο της τὸ πραγματικὸ θεμέλιο, τὸν πραγματικὸ ἀνθρώπο, τὸν πραγματικὸ λαό, καὶ παρουσιάζεται σάν τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο» (1). Ἔτσι, λέει ὁ Μάρξ, «ἡ δημοκρατία εἶναι ἡ λύση τοῦ αἰνίγματος τοῦ κράτους», γιὰ τὸν μόνον μέσα στὴ δημοκρατία ἡ κρατικὴ ὀργάνωση «φανερώνεται σάν αὐτὸ ποὺ πραγματικὰ εἶναι: ἕνα ἐλεύθερο προϊόν τοῦ ἀνθρώπου». Τὸ φαινόμενο ὄχι μόνο δὲν κρύβει, ἀλλὰ φανερώνει τὴν οὐσία, καὶ ἡ οὐσία δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐλευθερία σάν αὐτοδημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σχέση τῆς δημοκρατίας πρὸς τὶς ἄλλες μορφές τοῦ κράτους εἶναι, συμπεραίνει ὁ Μάρξ, ἡ ἴδια μὲ τὴν σχέση τῆς Καινῆς πρὸς τὴν Παλαιὰ Διαθήκη! Μέσα στὴ δημοκρατία γίνεται ἐπὶ τέλους φανερό ὅτι «ὁ ἀνθρώπος δὲν ὑπάρχει λόγῳ τοῦ Νόμου, ἀλλὰ ὁ Νόμος λόγῳ τοῦ ἀνθρώπου» ἀπέναντι στὴ δημοκρατία, ὅλες οἱ ἄλλες πολιτικὲς μορφές φαίνονται σὰ νὰ εἶναι ἡ Παλαιὰ τῆς Διαθήκης!

Ὅπως βλέπουμε, ὁ Μάρξ δὲν φανταζόταν ὅτι μισὸ αἰῶνα μετὰ τὸ θάνατό του, ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβληθεῖ στὸ ὄνομά του καὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ φανατικούς ὁπαδούς του, ἕνα καθεστῶς ἀστυνομικοῦ δεσποτισμοῦ, ποὺ θὰ τὸ χρησιμοποιούσαν σάν πρότυπο οἱ πιὸ ἀμειλικτοὶ ἐχθροὶ τοῦ προλεταριάτου. Μπρὸς σ' αὐτοὺς ποὺ κατόρθωσαν νὰ ὑπερηφανεύονται γιὰ τὴ «μονολιθικὴ» τους φύση, ὁ Μάρξ δὲν θὰ δίσταζε νὰ παραλληλίσει τὴν σχέση τῆς δημοκρατίας πρὸς τὸν ὀλοκληρωτισμὸ μὲ τὴν σχέση τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὄχι βέβαια πρὸς τὴν Παλαιὰ, ἀλλὰ πρὸς μιὰ ὁποιαδήποτε βάρβαρη φετιχικὴ πετρολατρεία...

Ἔτσι, ἡ δημοκρατία εἶναι «ἡ ἀρνησιμὴ τῆς πολιτικῆς ἀυταποξένωσης τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴν ἴδια τῆς τῆ σφαίρα» (2). Ἡ δημοκρατία εἶναι

1) Marx: Zur Kritik der hegelischen Staatsphilosophie, βλ. Die Frühschriften, σελ. 46—48.

2) Μάρξ: ἐνθ. ἀν., σελ. 50.

συμφιλίωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἑαυτό του, γιατί, μέσα στὴ δημοκρατική αὐτοδιοίκηση, τὸ στοιχεῖο ποῦ ὁ Πλάτων ὀνομάζει «τὸ φίλον καὶ τὸ κοινόν» ἀπωθεῖ καὶ παραμερίζει τὸ στοιχεῖο ποῦ ὁ Πλάτων ὀνομάζει «τὸ δεσποικόν» (1), καὶ ποῦ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ κράτους. Αὐτὸ τὸ φαινόμενο τοῦ δημοκρατικοῦ κράτους, ὅπου ὁ Δῆμος ἐξαφανίζει τὸ Κράτος, φανερώνει τὴ διαλεκτική οὐσία τῆς δημοκρατίας: οἱ «σύγχρονοι Γάλλοι», λέει ὁ Μάρξ ἐννώνοντας τὸν Saint-Simon καὶ τὸν Proudhon, «τὸ ἐρμήνευσαν ὑποστηρίζοντας ὅτι *μέσα στὴν ἀληθινὴ δημοκρατία, τὸ πολιτικὸ κράτος ἐξαφανίζεται*» (2). Στὸ μέτρο ποῦ πραγματοποιεῖται ἡ δημοκρατία καὶ γίνεται «ἀληθινή», στὸ μέτρο λοιπὸν ποῦ τὸ κράτος γίνεται ἀληθινὰ ἕνα ἐλεύθερο προϊόν τοῦ ἔργου τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου, ἐκμηδενίζεται ἢ ἀτροφεῖ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ δυνατότητα τῆς στερεοποίησης τοῦ κράτους καὶ τῆς ἀνύψωσής του πάνω ἀπὸ τὴν κοινωνία.

«*Βέβαια, ἡ πολιτικὴ ἀπελευθέρωση εἶναι μιὰ μεγάλη πρόοδος, κί' ἂν δὲν εἶναι ἡ τελευταία μορφή τῆς ἀνθρώπινης ἀπελευθέρωσης, εἶναι πάντως ἡ τελευταία μορφή τῆς ἀνθρώπινης ἀπελευθέρωσης μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ὑφιστάμενου καθεστώτος*» (3). Ἡ πολιτικὴ ἀπελευθέρωση εἶναι μερικὴ καὶ περιορισμένη γιατί, ἐλεύθερος σὰν πολίτης, ὁ ἄνθρωπος σὰν *ιδιώτης* μένει δοῦλος τῶν ἀπάνθρωπων συνθηκῶν, ποῦ κυριαρχοῦν στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία. Αὐτὸς ὁ *δυῖσμός* εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸ θρησκευτικὸ δυῖσμό :

«Θρήσκα εἶναι τὰ μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἐξ αἰτίας τοῦ *δυῖσμοῦ* ποῦ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ ζωὴ τῆς ἀστικής κοινωνίας καὶ τὴν πολιτικὴ ζωὴ. Θρήσκοι εἶναι γιατί θεωροῦν γιὰ ἀληθινὴ τους ζωὴ τὴν πολιτικὴ τους ζωὴ, ποῦ βρίσκεται *ἐπέκεινα* τῆς πραγματικῆς τους ὑπαρξῆς. *Χριστιανικὴ εἶναι ἡ πολιτικὴ δημοκρατία* ἕνα, μέσα τῆς, ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖται σὰν ἕνα κυρίαρχο, ὑπέρτατο ὄν, ἐνῶ, *στὴν πραγματικότητά*, δηλαδὴ μέσα στὴν ὅλη ὄργάνωση τῆς κοινωνίας μας, ὁ *ἄνθρωπος εἶναι διεφθαρμένος, χαμένος, ἀποξενωμένος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, πεσμένος κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἀπάνθρωπων συνθηκῶν καὶ στοιχείων*» (4).

Σὰν πολίτης, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος καὶ κυρίαρχος. Σὰν *ιδιώτης*, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ μισθωτὸς ποῦ καταδικάζεται στὴν ἀγγαρεία τῆς ἐργασίας, γίνεται ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης καὶ ἀπλὸ ἐκτελεστικὸ ὄργανο τῆς παραγωγῆς. Ὁ ἐργάτης, λέει ὁ Μάρξ στὸ *Κεφάλαιο*, εἶναι «ἐλεύθερος» κατ' αὐτὴ τὴ *διετὴ ἔννοια, ὅτι οὔτε ἀνήκει ἄμεσα στὰ παραγωγικὰ μέσα, ὅπως ὁ δοῦλος καὶ ὁ δουλοπάροικος, οὔτε καὶ τοῦ ἀνήκουν τὰ παραγωγικὰ μέσα, ὅπως συμβαίνει στὸν αὐτοκαλλιεργητὴ ἀγρότη: εἶναι ἐλεύθερος, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι εἶναι los und ledig, ὅτι δὲν ἔχει κανένα σύγδεσμο μὲ τίποτε*» (5). Ἡ καθολικὴ ψήφος δὲν ὑπῆρχε ἀκόμα, ἀλλὰ κί' ἂν ὑπῆρχε δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἀλλάξει, μὲ τὴ μαγικὴ ράβδο τῶν «δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου», τὸ καθεστῶς ποῦ ἐπικρατοῦσε στὰ ἐργοστά-

1) Βλ. *Νόμοι* 697 cd.

2) Μάρξ: ἔνθ. ἀν., σελ. 48.

3) Μάρξ: Zur Judenfrage, ἔνθ. ἀν. σελ. 183.

4) Μάρξ: ἔνθ. ἀν., σελ. 188.

5) Μάρξ: Das Kapital I, 752. Βλ. καὶ I, 176.

σια της εποχής του Μάρξ. Ίδου τί έγραφε ο Engels, τό 1844, γιά τόν κώδικα τών έργοστασίων :

«Η δουλεία στην όποία ή άστική τάξη έχει καταδικάσει τό προλεταριάτο γίνεται όλοφάνερη στό καθεστώς πού έπικρατεί στό έργοστάσιο. *Έδώ κάθε έλευθερία εξαφανίζεται, τόσο στη θεωρία, όσο και στην πράξη.* "Αν ο εργάτης δέν φτάσει στην ώρα του στό έργοστάσιο, τιμωρείται: άν άργήσει δέκα λεπτά, θά πρέπει νά περιμένει ώς τό πρόγευμα, και παρ' όλον ότι δέν έχει χάσει παρά μόνο 2 1/2 ώρες στις 12, χάνει τό 1/4 του ήμερομισθίου... *Ο εργοδότης είναι ο μόνος και άπόλυτος νομοθέτης.* όρίζει τούς κανονισμούς του έργοστασίου σύμφωνα μέ την κυρίαρχή του θέληση. Τροποποιεί τόν κώδικά του, όπως του άρέσει...» (1).

"Αν τά πράγματα άλλαξαν από τότε μέχρι σήμερα, αυτό βέβαια δέν όφείλεται στη φιλανθρωπία τών εργοδοτών (πού, άλλωστε, ο Engels δέν ζήτησε ποτέ νά υποτιμήσει) αλλά κυρίως, άν όχι αποκλειστικά, στους μακρόχρονους άγώνες της εργατικής τάξης, στην κατάκτηση της καθολικής ψήφου, στη μαχητικότητα τών συνδικαλιστικών όργανώσεων κ.ο.κ. Στίς μέρες μας, *ένα τέτοιο καθεστώς δέν υπάρχει παρά μόνο στό ολοκληρωτικά καθεστώτα*, στό καθεστώς δηλαδή πού συνδύασαν την κατάργηση της δημοκρατίας μέ την κατάργηση τών συνδικάτων. Τό «βιβλιάριο εργασίας», πού ο σταλινομοός επανέφερε τό 1931 δέν είναι παρά μία «βελτιωμένη», δηλαδή επιδεινωμένη επανέκδοση του βιβλιαρίου εργασίας πού τρομοκρατούσε τούς εργάτες ώς τό 1848. Και ή «σοσιαλιστική πειθαρχία της εργασίας» δέν είναι παρά ή *ολοκληρωτική* εφαρμογή τών «κωδίκων τών εργοστασίων» του 1844. Ίδου τί γράφει ο Francois Fejtó γιά τίς «λαϊκές δημοκρατίες» όχι του 1844 αλλά του 1950 :

«*Ένας πρώτος νόμος γιά τη «σοσιαλιστική πειθαρχία της εργασίας» έθεσπίσθη* τη 19-4-1950 στην Πολωνία: την 1-4 1952, αντικαταστάθηκε από έναν άλλο, πολύ αυστηρότερο, πού άκολουθεί πιστά τό σοβιετικό πρότυπο. Αυτός ο νόμος, πού γενι-
κεύτηκε μετά σ' όλες τίς άλλες χώρες της Ανατ. Ευρώπης, δίνει τό δικαίωμα στους διευθυντές τών επιχειρήσεων νά παρακρατήσουν δέκα λεπτά καθυστέρηση. Η παραμικρή άπει-
θαρχία έχει ως συνέπεια την άπώλεια τών 20% του ήμερομισθίου γιά ένα χρονικό διάστημα ανάλογο μέ τό χαρακτήρα του παραπτώματος. Μία άδικαιολόγητη άπουσία τεσσάρων ήμερών τιμωρείται μέ μία παρακράτηση τών 10-25 % του μισθού επί τρείς μήνες. Σ' όλες τίς περιπτώσεις, εφαρμόζεται τό σύστημα της «φυλάκις στό έργοστάσιο». Μέ άλλους λόγους, ο τιμωρούμενος εργάτης μένει στό πόστο του και ή ποινή του μεριέται μέ τίς ώρες εργασίας πού μένουν άπλήρωτες. Οι εργάτες πού παρα-
βιάζουν αυτό τό νόμο τιμωρούνται μέ φυλάκιση έξη μηνών» (2).

Εύκολα βλέπει κανείς τί γιγάντιες πρόοδοι έγιναν από τόν καιρό του Engels μέχρι την εποχή του λενινισμού — σταλινισμού: τό 1844, ο Engels ανέφερε, σαν ένα άκραιο παράδειγμα της δουλείας πού ύφιστατο ο εργάτης, την περίπτωση ενός εργοστασίου όπου *«μία καθυστέρηση είκοσι λεπτών συνεπάγεται την άπώλεια του ενός τετάρτου του ήμερομισθίου»* (3).

1) Fr. Engels: La situation des classes laborieuses en Angleterre (έκδ. Costes) II, 78—79.

2) Francois Fejtó: Histoire des démocraties populaires, σελ. 320.

3) Engels: ένθ. άν. II, 81.

ένα αιώνα αργότερα, σέ μιὰ ἐποχὴ ὅπου οἱ «κανονικὲς» καπιταλιστικὲς χώρες ἀγνοοῦν παντελῶς αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὶς «τιμῶρες» (δηλαδὴ αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν ἐκμετάλλευση), ὁ «σοσιαλιστικὸς» κώδικας τῶν ἐργοστασιῶν ἐπρόκειτο νὰ δημιουργήσῃ ἕνα καθεστῶς ὅπου ἡ ἴδια καθυστέρηση εἴκοσι λεπτῶν συνεπάγεται τὴν ἀπώλεια *δλάκερου τοῦ ἡμερομισθίου* (1).

Ὅπως δὲποτε, ὁ Μάρξ, πού δὲν ὑποψιαζόταν τί περιεργούς ὁπαδούς ἐπρόκειτο ν' ἀποκτήσῃ, τόνιζε τὴν ἀντίφαση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ ἰδεῶδες τῆς *πολιτικῆς δημοκρατίας* καὶ τὴν πραγματικότητα τοῦ *οικονομικοῦ δεσποτισμοῦ*, ὄχι βέβαια, γιὰ νὰ καλέσῃ τοὺς προλεταρίους νὰ καταργήσουν τὴ δημοκρατία καὶ νὰ γενικεύσουν τὸ δεσποτισμὸ (κι' αὐτὸς εἶναι ἀκριβῶς ὁ ὀρισμὸς τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ, δηλαδὴ καὶ πολιτικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ καὶ ἰδεολογικοῦ δεσποτισμοῦ), ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξῃ τὴ ριζικὴ σημασία τῆς οἰκονομικῆς αὐταποξένωσης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς *γενίλευσης τῆς δημοκρατίας*. Ἔτσι ἔλεγε: «*Ὅταν πρόκειται γιὰ τὸν κώδικα τῶν ἐργοστασιῶν, ἡ ἀστικὴ τάξη ξεχνάει τὴν τόσο προσφιλῆ τῆς διάκριση τῶν ἐξουσιῶν καὶ τὸ ἀκόμα πιὸ προσφιλέες τῆς ἀντιπροσωπευτικὸ σύστημα. Ἄλλ' αὐτὸς ὁ κώδικας τῶν ἐργοστασιῶν, ὅπου τὸ κεφάλαιο ἀσκεῖ τὴν ἀπολυταρχικὴν του ἐξουσία πάνω σιτοὺς ἐργάτες δὲν εἶναι παρὰ ἡ γελοιογραφία τοῦ κοινωνικοῦ διακανονισμοῦ τῆς παραγωγικῆς συν-εργασίας*» (2).

Προτοῦ δοῦμε ποιὸς εἶναι αὐτὸς ὁ «κοινωνικὸς» (σοσιαλιστικὸς) κανονισμὸς τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας· προτοῦ δοῦμε μὲ τί τρόπο ζητοῦσε ὁ Μάρξ νὰ εἰσαγάγῃ τὸ πνεῦμα τοῦ Montesquieu καὶ τοῦ Rousseau μέσα στὰ ἐργοστάσια· προτοῦ ἐπίσης δοῦμε πῶς οἱ ὁπαδοὶ του «ξεχάσαν» κι' αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους τὴν «προσφιλή» τους προλεταριακὴ δημοκρατία, ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσουμε ἕνα ἄλλο μοτίβο τῆς μαρξιστικῆς κριτικῆς τῆς «τυπικῆς» δημοκρατίας (3): τὴν κριτικὴ τοῦ γραφειοκρατικοῦ κράτους.

47. Ἐπὶ τὴν κριτικὴ τῆς γραφειοκρατίας στὴ θεωρία τῆς πλήρους δημοκρατίας

Ὅταν, τὸ 1842-44, ὁ Μάρξ ἔκανε τὸν ὕμνο τῆς δημοκρατίας, ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας ἐλάχιστες παρουσίαζε ὁμοιότητες μὲ τὴ σημερινή. Κατ' ἀρχὴν, ἡ δημοκρατία δὲν εἶχε ἀκόμα γίνῃ πραγματικότητα

1) Σάμπως νὰχε προβλέψῃ τὶς ἀντιρρήσεις τῶν «ὀρθόδοξων» ὁπαδῶν του, ὁ Engels σπεύδει νὰ προσθέσῃ: «*Θὰ μοῦ ποῦν ὅτι μιὰ τέτοια αὐστηρὴ πειθαρχία εἶναι ἐξίσου ἀνγκαία σὰ ἐργοστάσια ὅπως καὶ στὸ στρατό. Δὲν ἀποκλείεται! Ἄλλὰ τί καθεστῶς εἶναι αὐτό, πού δὲν μπορεῖ νὰ διατηρηθῇ παρὰ μόνο μὲ τέτοια ἀπεχθῆ τυρανία;*»: ἔνθ. ἀν. II, 81.

2) Das Kapital I, 446.

3) Βάζουμε τὸ «τυπικῆς» ἐντὸς εἰσαγωγικῶν, γιατί τίποτε πιὸ ἀντίθετο πρὸς τὴ μαρξιστικὴ μέθοδο δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴ σχηματικὴ διάκριση τῆς «πολιτικῆς» ἀπὸ τὴν «κοινωνικὴ» δημοκρατία. Ἡ δημοκρατία εἶναι «τυπικὴ» ὅσο δὲν ἔχει πραγματοποιηθεῖ: κάθε πραγματοποίησις τῆς δημοκρατίας εἶναι καὶ μιὰ ἀναίρεσις τῆς διάκρισης

(έκτος από τις Η.Π.Α). Δεύτερον, οι μάζες δεν είχαν όκωμα οργανωθεί σε κόμματα. Τρίτον, η οικονομία ήταν σαφώς ξεχωρισμένη από το κράτος. Και τέταρτον, η γραφειοκρατία ήταν μια αριθμητικά περιορισμένη ομάδα με στο έπαρκο περιορισμένες αρμοδιότητες.

Τη γραφειοκρατία, ο Μάρξ την ήξαιρε πολύ περισσότερο σαν ένα αντίκειμενο των φιλοσοφικών στοχασμών του Hegel, παρά σαν μια κοινωνική πραγματικότητα. 'Αλλ' είτε γιατί ο Hegel είναι ο κατ' έξοχήν φιλόσοφος της γραφειοκρατίας, είτε γιατί ο Μάρξ είναι ο κατ' έξοχήν φιλόσοφος του φιλελευθερισμού του 19ου αιώνα, η μαρξική κριτική της έγγελιανής θεωρίας της γραφειοκρατίας μπορεί να θεωρηθεί σαν η *κλασική* κριτική της γραφειοκρατίας. 'Ορισμένα άποσπάσματα από την *Κριτική της έγγελιανής φιλοσοφίας του Κράτους* είναι όντως προφητικά. "Αργότερα θα δοϋμε πώς έννοει ο Μάρξ τη «φειτοχολατρική» φύση του «γραφειοκρατικού πνεύματος». "Ας δοϋμε τώρα πώς βλέπει την αντίθεση που ύπάρχει ανάμεσα στο δημοκρατικό πνεύμα και τη γραφειοκρατική αρχή.

α) 'Η γραφειοκρατική «μυστικότητα» κατά της δημοκρατικής δημοσιότητας

'Η αντίθεση αυτή έξαφανίζεται ως έξης: το πνεύμα της δημοκρατίας είναι η δημοσιότητα, ο δημόσιος έλεγχος, η μετατροπή της κοινωνικής ζωής σε αντικείμενο της κοινής συνείδησης, ένω «*το γενικό πνεύμα της γραφειοκρατίας είναι το μυστικό, το μυστήριο, που το φυλάει, προς τα μέσα, η γραφειοκρατική ιεραρχία, και προς τα έξω, η κλειστή, συντεχνιακή φύση της γραφειοκρατικής οργάνωσης. Γι' αυτό, κάθε έκδηλωση του δημόσιου πνεύματος, κάθε πολιτική νοοτροπία είναι για τη γραφειοκρατία μια προδοσία κατά το μυστηρίου της*» (1).

Το «γραφειοκρατικό μυστικό» είναι η πιο καθαρή έκφραση του άντιπολιτικού πνεύματος της γραφειοκρατίας. 'Ο Μάρξ δέν μπορούσε να ξαίρει ότι αυτή η λατρεία του «μυστικού» ήταν ήδη το point d' honneur της φαραωνικής γραφειοκρατίας της τρίτης π.Χ. χιλιετηρίδας: την άποκάλυψη των μυστικών, την είχε δεϊ κι' αυτή σαν μια «προδοσία κατά του μυστηρίου της». 'Ετσι, οι φράσεις του είδους: «*το μυστικό του κράτους μαθεύτηκε... οι μυστικοί τόποι μαθεύτηκαν... τα μυστικά των Βασιληάδων τής Πάνω και τής Κάτω Αιγύπτου μαθεύτηκαν*», έπαναλαμβάνονται σαν έμμονες ιδέες μέσα σ' ένα κείμενο που ανακαλύφτηκε τώρα τελευταία, και όπου ένας Αιγύπτιος άνώτερος υπάλληλος έξιστορεί την πρώτη μαζική έξέγερση της Ιστορίας (2). 'Αλλά ο Μάρξ δέν μπορούσε να προβλέψει ότι το πνεύμα του γραφειοκρατικού μυστηρίου

ανάμεσα στο «τυπικό» και το «ύλικό» στοιχείο. "Όπως λέει ο Μάρξ: «*στη δημοκρατία η τυπική άρχη (das formelle Prinzip) και η ύλική άρχη (das materielle Prinzip) ταυτίζονται*». Die Frühschriften, σελ. 49.

1) Marx: Die Frühschriften, σελ. 61.

2) Βλέπε τη μετάφραση και τα σχόλια στον A. Moret: Le Nil et la civilisation égyptienne, σελ. 261-8.

ἐπρόκειτο νά διεισδύσει μέσα σ' αὐτά τὰ ἴδια τὰ πολιτικά κόμματα καί νά προσβάλλει αὐτά τὰ ἴδια τὰ θεμέλια τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Ἐνα σχεδόν αἰῶνα μετὰ τὸν Μάρξ, ὁ Max Weber, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀνήσυχος δημοκράτης, παρατηροῦσε αὐτὴ τὴ διείσδυση τοῦ γραφειοκρατικοῦ μυστικοῦ σ' ὄλους τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς: *«μὲ τὴν πρόοδο τῆς γραφειοκρατικοποίησης τῶν κομματικῶν ὀργανώσεων, συμπέραινε ὁ Weber, ἡ μυστικότητα θὰ κυριαρχήσει ἀκόμα περισσότερο»* (1).

Εἶδαμε πρωτότερα (§ 27) τί διαστάσεις ἔχει πάρει αὐτὴ ἡ γραφειοκρατικοποίηση τῶν μαζικῶν ὀργανώσεων μέσα στὸ ὀλοκληρωτικὸ κόμμα. Μποροῦμε τώρα νά ὑπενθυμίσουμε τὸ πῶς *ἡ μυστικότητά τῆς γραφειοκρατίας κατόρθωσε νά ἐκτοπίσει ἐντελῶς τὴν πολιτικὴν*.

Πραγματικά, στὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα, ποὺ ὑποτίθεται ὅτι στηρίζονται πάνω στὴ διαρκῆ κινητοποίηση τῶν μαζῶν, τόσο ἡ *κοινὴ γνώμη* ὅσο καὶ ἡ *δημόσια δράση* εἶναι περιορισμένες σχεδόν στὸ μηδέν. Ὅσο πιὸ ἐνθουσιώδης γίνεται ὁ «λαϊκὸς ἐνθουσιασμός», τόσο περισσότερο οἱ «λαϊκὲς μάζες» ἀποδεικνύονται ἀνίκανες νά ἀναλάβουν μιὰ ὀποιαδήποτε πολιτικὴ πρωτοβουλία, τόσο περισσότερο ἀτονεῖ ὁ λαϊκὸς ἔλεγχος καὶ τόσο περισσότερο μικραίνει ἡ κλίμακα τῆς ἀληθινῆς πολιτικῆς δράσης. Ἡ «ἐποχὴ τῶν μαζῶν» προϋποθέτει μιὰ τέτοια ἀτροφία τῆς μαζικῆς δράσης, τῆς μαζικῆς συνείδησης καὶ τῆς μαζικῆς μνήμης, ὥστε τὰ ἀρχεῖα τῆς ἀστυνομίας κινδυνεύουν νά γίνουν ἡ κύρια ἱστορικὴ πηγή.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ, γιγάντιες εἶναι οἱ πρόοδοι ποὺ ἔχουν ἐπιτελεσθεῖ ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ ὁ Χίτλερ κατέπληξε τὸν κόσμον ἀναγγέλοντας τὴν «ἀνακόλυψη» τῶν «φοβερῶν» ποινικῶν μητρῶν τῶν ἀρχηγῶν τῶν S.A. ποὺ ἀποτελοῦσαν ὡς τὰ τότε τὴν ἀφρόκρεμα τοῦ κόμματός του. *«Ὁ χαρακτήρας αὐτῶν τῶν μισθοφόρων τῆς ἐπανάστασης ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὰ φοβερὰ ποινικά τους μητρώα»*: Ἰδοὺ πῶς χαρακτήρισε ὁ Χίτλερ τὴν ἐλίτε τῶν S.A. λίγες μέρες μετὰ τὴν «ἐκκαθάριση» τους (2)! Ἄλλ' ἂν τὰ ἦθη τοῦ Röhm καὶ τῶν συντρόφων του ἦταν παγκοίνως γνωστά, ποῖος θὰ φανταζόταν, τὴν 27.6.1948, ὅτι ἡ γιουγκοσλαβικὴ ἀστυνομία εἶχε μιὰ τέτοια «μὴ φιλικὴ στάση ἀπέναντι στὴν ΕΣΣΔ» (3), ὥστε ἔφτασε νά κατασκοπεύει τοὺς σοβιετικοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς «ειδικούς», κι' ὅτι αὐτὴ ἡ ἔλλειψη ἀβροφροσύνης ἐπρόκειτο νά σημάνει τὴ ρήξη ἀνάμεσα στὰ ὡς τὰ τότε «ἀδελφὰ» κομμουνιστικὰ κόμματα τῆς ΕΣΣΔ καὶ τῆς Γιουγκοσλαβίας; Οἱ «μάζες» δὲν φαίνονταν νὰ χουν χαλαρώσει τὴ σοσιαλιστικὴ τους «ἐπαγρύπνηση», κι' ὅμως κανένας δὲν εἶχε παρατηρήσει ὅτι οἱ ἀξιότιμοι αὐτοὶ «ειδικοί» ἦταν ἀντικείμενο ἀστυνομικῆς ἐπιτήρησης. Καὶ κανένας δὲν μποροῦσε νά σκεφθεῖ ὅτι ἡ ἄσκηση τῆς «ειδικότητάς» τους ἦταν τόσο ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ἀσφάλεια — τόσο τὴ

1) Max Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft* II, 671-2.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Hermann Rauschning: *La révolution du nihilisme*, σελ. 76.

3) Ἀπόφαση τοῦ *Κομινφόρμ* τῆς 28-6-1948

γενική, όσο και την ειδική—του δεύτερου «προπύργιου του σοσιαλισμού», ώστε, προκειμένου να εξακολουθήσει να τους άνεχεται, ο Τίτο προτίμησε να δεχτεί το σταλινικό ανάθεμα και να εκδιωχθεί στο σκότος το έξωτερο.

‘Αλλ’ εκείνη την εποχή (1948), η όρθοδοξια αίσθανόταν ακόμα την ανάγκη μιας κάποιας «ιδεολογικής», ψευτομαρξιστικής δικαίωσης. ‘Ετσι π.χ., εκπρόσωπος της «προλεταριακής έπιστήμης», ο Pierre Courtade έσπευσε να πληροφορήσει τους «φίλους της ειρήνης», ότι, στη Γιουγκοσλαβία, **«πολύ περισσότερο παρά στη φασιστική Ιταλία και τη χιτλερική Γερμανία»**, το χρηματιστικό κεφάλαιο είχε κατορθώσει να **«ταυτίσει τα συμφέροντά του με τα συμφέροντα ενός ανώνυμου κρατικού καπιταλισμού»** (!) ‘Ετσι από πρότυπη «λαϊκή δημοκρατία», η Γιουγκοσλαβία μεταμορφώθηκε ξαφνικά σε «κρατικό καπιταλισμό». Κι’ επειδή ο όρος «κρατικός καπιταλισμός» δέν «ξεσκεπάζει» όσο πρέπει την άπεχθη φύση του τιτισμού, ο Courtade σπεύδει άμέσως να προσθέσει: **«δταν λ’με ότι ο Τίτο και η κλίκα του είναι φασίστες, χιτλερικοί με όλη τη σημασία της λέξης, δέν έννοούμε άπλως (!) ότι είναι οι δήμιοι του Γιουγκοσλαβικού λαού. Θέλουμε να ποούμε άκριβώς ότι το τιτιστικό καθεστώς έχει όλα τα χαρακτηριστικά ενός φασιστικού καθεστώτος, με την επιστημονική, ιστορική έννοια του όρου»**.

Αυτή την «έπιστημονική, ιστορική» έννοια του όρου φασισμός, οι «φίλοι της ειρήνης» δέν περιμέναν τόν Courtade για να τή μάθουν: άμέσως μετά τή ρήξη, οι φανατικοί του «Έμπορίου Ανατολής και Δύσης» έσπευσαν να επιβάλουν στη Γιουγκοσλαβία ένα πλήθος από οικονομικές κυρώσεις, που προορίζονταν να πνίξουν τήν οίκονομία της. Οι τιμές των έμπορευμάτων που έπωλοούντο στη Γιουγκοσλαβία, αύξήθηκαν κατά 20-50%. Σταμάτησαν έντελώς τις έξαγωγές μηχανημάτων (πράγμα που δέν τούς έμπόδιζε να κατηγορούν τόν Τίτο ότι βάζει προσκόμματα στη... βιομηχανοποίηση της χώρας του), κι’ από τό Μάιο του 1949 τό έμπόριο μεταξύ Ανατολής και Γιουγκοσλαβίας έπεσε στο μηδέν. Παράλληλα με τόν οικονομικό πόλεμο, οι ψυχοτεχνικοί του ψυχολογικού πολέμου δέν άργησαν ν’ άποδείξουν ότι, προτού περάσει στην ύπηρεσία των άμερικανών «άποικιοκρατών», ο Τίτο και η «κλίκα» του είχαν διατελέσει πρώτα πράκτορες της Γκεστάπο: ως γνωστόν, αυτή η θέση ύποστηρίχτηκε από τόν συγγραφέα ενός «ιστορικού» μυθιοτηρήματος για τήν **Γιουγκοσλαβική τραγωδία**—πράγμα που του επέτρεψε να πάρει τά 100 000 ρούβλια του βραβείου Στάλιν του 1952.

Καταλαβαίνει κανείς γιατί ο κ. Μπουλγκάνιν παρομοίαζε τότε τόν Τίτο με τόν ‘Ιούδα και του ύποσχόταν ότι σύντομα θα πλήρωνε για τά «αίματηρά του έγκλήματα». Και θαυμάζει κανείς ακόμα περισσότερο τή σημερινή έρμηνεία της ρήξης του 1948, κατά τήν όποια ο μόνος ένοχος είναι ό... Μπέρια που είχε κατασκευάσει ψεύτικα «ντοκουμέντα» για τήν κατάσταση στη Γιουγκοσλαβία, με τό σκοπό να χαλάσει τις άγαθές σχέ-

1) Pierre Courtade: L’entreprise Tito, στην Humanité της 10-6-1950.

σεις πού ἔπρεπε πάντοτε νά ὑπάρχουν ἀνάμεσα στίς «σοσιαλιστικές» αὐτές χώρες!

Ἄνακαλύπτοντας ξαφνικά τὸ «φοβερό ποινικὸ μητρώο» τοῦ Röhrl, ὁ Χίτλερ ἀνακάλυψε ἐπίσης ὄχι μόνο ὅτι ὁ Röhrl δὲν ἦταν ὁ «ἥρωας» πού ξαίραμε, ἀλλὰ ὅτι ἦταν ἓνα «παιδί τοῦ χάους». Μὲ τὸν ψευτο-μαρξισμό τῆς σημερινῆς ὀρθοδοξίας, περνᾶμε ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ σιτὴ συλλογικὴ κλίμακα. Δὲν πρόκειται πιά γιὰ μερικὰ ἄτομα ἀλλὰ γιὰ τὸ κοινω-νικο-οἰκονομικὸ καθεστῶς μιᾶς ὀλάκερης χώρας 16 ἑκατομ. κατοίκων. Ἴδου τί ἔγινε: μελετώντας *«ὄλα τὰ ντοκουμέντα πάνω στὰ ὁποῖα στηρίζονταν οἱ βαρύτερες κατηγορίες καὶ ὕβρεις πού ἐνστομίστηκαν κατὰ τῶν γιουγκοσλάβων ἡγετῶν»*, ὁ Ν. Χρυστοσῶφ ἀνακάλυψε κι' αὐτὸς ξαφνικά, ὅτι τὸ γιουγκοσλαβικὸ καθεστῶς δὲν ὑπῆρξε ποτὲ «φασιστικὸ» κι ὅτι ἦταν πάντοτε «λαϊκὸ δημοκρατικὸ» καὶ «σοσιαλιστικὸ» μὲ τὴν «ἐπιστημονικὴ», βέβαια, καὶ «ἱστορικὴ» ἔννοια τοῦ δρου!

Ἐδῶ, ὁ «ἱστορικὸς ὕλισμός» καταλήγει ἄμεσα στὴν... ἐξαὐλωσὴ τῆς ἱστορίας (!). Ἡ κοινωνιολογικὴ ὑψὴ ἑνὸς ὀλάκερου καθεστῶτος δὲν ὀρίζεται πιά μὲ κανένα ἀπὸ τὰ γνωστὰ μαρξιστικὰ ἢ μὴ μαρξιστικὰ κριτήρια, δὲν βγαίνει ἀπὸ τὴν ἀνάλυση καὶ τὴν ἐπαλήθευση ὁποῖωνδῆποτε ἐξακριβώσιμων δεδομένων («παραγωγικὲς σχέσεις», «σχέσεις ἰδιοκτησίας» κ.ο.κ.), ἀλλὰ ὀρίζεται πάνω στὴ βάση ἀπόκρυφων πληροφοριῶν καὶ «ντοκουμέντων» πού ἀρκεῖ νᾶναι κανεὶς ἀρχηγὸς τῆς «σοσιαλιστικῆς» ἀστυνομίας γιὰ νὰ τὰ φτιάξει ὅπως θέλει: Δὲν ἀποκλείεται ν' ἀποδειχτεῖ μιὰ μέρα ὅτι ἂν ὁ Μάρξ χαρακτήρισε τὴν οἰκονομία τῆς ἐποχῆς του ὡς καπιταλιστικὴ, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι ἐργαζόταν πάνω στὴ βόση ψεύτικων «ντοκουμέντων» μαγειρεμένων ἀπὸ ἓνα «κακοῦθη» ὀρχηγὸ τῆς ἀστυνομίας ...

Ἄνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κωμικότητα τῶν ἐπιχειρημάτων, ἡ νοοτροπία πού ἐκδηλώνεται πίσω ἀπ' αὐτὴ τὴν «ἐρμηνεία» τῆς ἱστορίας ἀξίζει νὰ παρθεῖ στὰ σοβαρά. Πραγματικά, μιὰ τέτοια ἰδεολογία «ἀντιστοιχεῖ» καὶ ταιριάζει τέλεια σ' ἓνα γραφειοκρατικὸ κράτος πού θεμελιώνεται, ὅπως θᾶλεγε ὁ Μάρξ, πάνω στὴ «λατρεία τῆς μυστικότητας» καὶ πού ἔχει μετατρέψει τὴν ἀνακοίνωση ὁποιασδήποτε οἰκονομικῆς ἢ κοινωνικῆς πληροφορίας σὲ ἔγκλημα ἐσχάτης «προδοσίας κατὰ τοῦ μυστηρίου του». Μόνο ἓνα τέτοιο κράτος, πού κυριαρχεῖ ὀλοκληρωτικὰ πάνω στὴν κοινωνία βυθίζοντάς τὴν σὲ μιὰ πλήρη ἄγνοια σχετικὰ μὲ τὴν οἰκονομικὴ καὶ ταξικὴ τῆς διάρθρωση, μπορεῖ νὰ νανουρίζεται μὲ τέτοιες αὐταπάτες. Μόνο ἓνα κράτος πού πιστεύει, ὅπως θᾶλεγε ὁ Μάρξ⁽²⁾, ὅτι ἡ *«οὐσία τῆς κοινωνίας εἶναι ἀτομικὴ ἰδιοκτησία»* καὶ *«μυστικὸ»* τῆς *«γραφειοκρατικῆς ἱεραρχίας»*, μπορεῖ νὰ καμώνεται ὅτι ἄλλαξε δυὸ φορές γνώμη σχετικὰ μὲ τὸ «σοσιαλιστικὸ» ἢ «φασιστικὸ» χαρακτήρα ἑνὸς ἄλλου κράτους

1) Σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸ βίαισμο τῆς ἱστορίας, βλέπε, *Τὰ Θεμέλια τοῦ Μαρξισμού* Α/1, 36-45.

2) Βλ. ἔνθ. ἀν. Die Frühshriften σελ. 60-61.

έμπιστευόμενο στα «ντοκουμέντα» των μυστικών του υπηρεσιών.

Έδω βρισκόμαστε πέρα από τις άνησυχίες του Μάρξ και του Weber, σ' ένα κόσμο όπου αν οι άρχηγοί φαίνονται γρανιτώδεις, μονολιθικοί και άτσάλινοι, είναι γιατί ο έγκεφαλος της κοινωνίας έχει μαλακυνθεί και όπου όσο προχωράει αυτή ή μαλάκυνση των έγκεφάλων, τόσο περισσότερο «άτσάλινοι» γίνονται οι άρχηγοί...

Ο Λένιν, που δεν μπορούσε βέβαια να φανταστεί ότι ή γραφειοκρατική μυστικότητα έπρόκειτο να έκμηδενίσει αυτές τις ίδιες τις προϋποθέσεις της πολιτικής ζωής, ζητούσε, στο όνομα των σοβιέτ, την πλήρη κατόργηση του έμπορικού μυστικού! «Χωρίς την κατόργηση του έμπορικού μυστικού, ο έλεγχος της παραγωγής και της διανομής δεν θάναι παρά μια μάταιη ύπόσχεση ή δεν θά μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο με γραφειοκρατικές ανειδραστικές μεθόδους» (1). Αυτό έλεγε ο Λένιν πριν από την όκτωβριανή επανάσταση, την έποχή που δεν ζητούσε άκόμα τη «δικτατορία του προλεταριάτου», αλλά άπλως και μόνο την ολοκλήρωση της δημοκρατικής επανάστασης του Φεβρουαρίου! Το έμπορικό μυστικό, λέει ο Λένιν, μπορεί ναίταν θεμιτό την έποχή του ανταγωνιστικού καπιταλισμού, «*τώρα όμως που το μεγάλο κεφάλαιο έφτασε στο στάδιο της μονοπωλιστικής συγκέντρωσης, εξαφανίζεται αυτός ο ίδιος ο λόγος ύπάρξεως του έμπορικού μυστικού: το έμπορικό μυστικό έχει γίνει πια μια ύποκεισία, άπλως και μόνο ένας τρόπος άπόκρυψης των χρηματιστικών άπατών και των υπέρογκων κερδών του μεγάλου κεφαλαίου*» (2). Ήδη, προσθέτει ο Λένιν, σ' όλες τις άναπτυσγμένες καπιταλιστικές χώρες, ο νόμος επιβάλλει στις άνώνυμες έταιρείες τα δημοσιεύουν τόν Ισολογισμό τους, «*άλλά ο έλεγχος αυτός είναι ένας γραφειοκρατικός, ανειδραστικός έλεγχος: δεν άνοίγει τα μάτια του λαού, δεν του έπιτρέπει να γνωρίσει όλη την άλήθεια για τις έπιχειρήσεις των άνωνύμων έταιρειών*» (3).

Αυτή ή έλλειψη δημοσιότητας ήταν, για τόν Λένιν, μια βαρύτατη παραβίαση των δημοκρατικών άρχών: «*Για να άποδειχτούμε επαναστατικοί δημοκράτες, συμπεραίνει:*

Πρέπει άμέσως να θεσπίσουμε ένα νέο νόμο που να καταργήσει το έμπορικό μυστικό, να άνογκάσει τις μεγάλες έπιχειρήσεις να δώσουν λεπτομερώς λόγο για όλα τους τα πεπραγμένα, και να δώσει σε κάθε ομάδα πολιτών, συγκροτημένη πάνω στη βάση της δημοκρατίας, περιλαμβάνουσα ένα όρισμένο αριθμό έκλογέων (ές πούμε 1.000 ή 10.000), το δικαίωμα να έλέγξουν όλα τα ντοκουμέντα όλων των μεγάλων έπιχειρήσεων άνεξαιρέτως. Αυτό το μέτρο είναι έντελώς και εύκολώτα πραγματοποιήσιμο: και μόνο αυτό μπορεί γ' άποδεσμεύσει τη λαϊκή πρωτοβουλία, να κάνει δυνατό τόν έλεγχό των συνδικάτων των υπαλλήλων και των έργατών, των πολιτικών κομμάτων, μόνο αυτό μπορεί να κάνει άποτελεσματικό και δημοκρατικό αυτό τόν έλεγχό.

Αυτό ήταν το μίνιμουμ του σοσιαλιστικού προγράμματος, δηλαδή το μέρος του σοσιαλιστικού προγράμματος που μπορούσε να πραγματοποιη-

1) Λένιν: *Η έπιχειρήμενη καταστροφή*, κτλ. ένθ. άν. II, 107.

2) Λένιν: ένθ. άν. II, 108.

3) Λένιν: ένθ. άν. II, 109.

ποιηθεί μέσα στον καπιταλισμό. Κι⁷ αυτό όμως, λέει ειρωνικά ο Λένιν «οί μενσεβίκοι μας τὸ φοβούνται σὰν τὴ φωτιά» (!) Τί θάλεγε ὁ Λένιν γιὰ τοὺς μπολσεβίκους τῆς σταλινικῆς περιόδου; Τὴν κατάργηση τοῦ οἰκονομικοῦ μυστικοῦ, τὴ φοβούνται πολὺ περισσότερο ἀπὸ τοὺς μενσεβίκους τῆς ἐποχῆς τοῦ Λένιν. Καί τὸ «ἐμπορικό μυστικό», πού «κανονικά», «θεωρητικά» ἔπρεπε νάχει χάσει κάθε λόγο ὕπαρξης στὸ στάδιο τῆς **κρατικῆς** καὶ ὄχι ἀπλῶς μονοπωλιστικῆς συγκέντρωσης, ἔχει πάρει τέτοιες διαστάσεις ὥστε ἔχει περιλάβει καὶ τίς στατιστικῆς τῶν μισθῶν καὶ τίς στατιστικῆς τοῦ κόστους τῆς ζῶης—τίς στατιστικῆς δηλαδὴ πού ἡ δημοσιότητα τους εἶναι, ἀπὸ καιρὸ, ἀρχὴ καθιερωμένη σ' ὅλες τίς καπιταλιστικῆς χώρες.

Παρ' ὅλο τὸ «μονοπωλιακὸ κεφάλαιο», ἡ ἀμερικανικὴ κυβέρνησις π.χ. δὲν διστάζει νὰ δημοσιεύει κάθε χρόνο στατιστικῆς ὅσο γίνεται πιὸ λεπτομερεῖς γιὰ τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο, τοὺς πραγματικοὺς μισθοὺς, τὴ διαφοροποίηση τῶν εἰσοδημάτων, κτλ., ἔτσι πού οἱ ἐργαζόμενοι ἢ οἱ ἐπιστήμονες, στίς Η.Π.Α. ἢ σὲ ὁποιαδήποτε ἄλλη χώρα, ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ξαίρουν ὅτι τὸ 1949 π.χ. τὰ κατώτερα 10% τῶν ἀμερικανικῶν οἰκογενειῶν εἶχαν ἓνα μέσο εἰσόδημα 240 δολλ. καὶ ἔπερναν τὸ 1% τοῦ συνολικοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἐνῶ, τὴν ἴδια ἐποχὴ, τὰ ἀνώτερα 10% τῶν ἀμερικανικῶν οἰκογενειῶν εἶχαν ἓνα μέσο εἰσόδημα 8.400 δολλ. καὶ ἔπερναν τὰ 28% τοῦ συνολικοῦ εἰσοδήματος. Ἄν, ὅμως, ἡ ἀμερικανικὴ κυβέρνησις ἦταν ἀληθινὰ «λαϊκὴ» καὶ «σοσιαλιστικὴ», θὰ περιοριζόταν νὰ μᾶς πληροφορήσει ὅτι τὸ μέσο οἰκογενειακὸ εἰσόδημα στίς Η.Π.Α. εἶναι περὶ τίς 3.000 δολλ. Γιατί, πραγματικά, λόγω τῆς κυριαρχίας τοῦ κρατικοποιημένου κεφαλαίου, ἡ λεγόμενη «σοβιετικὴ» κυβέρνησις δὲν δίνει παρὰ μόνον τὸ μέσο ὄρο τῶν πραγματικῶν μισθῶν καὶ εἰσοδημάτων. Τὸ «μυστήριον» πού καλύπτει τὴ διαστρωμάτωση τῶν εἰσοδημάτων καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς πραγματικῆς ἀγοραστικῆς δύναμης τῶν μισθῶν, εἶναι τέτοιο, πού ἡ ἀνάλυση τῶν στατιστικῶν, πού σὲ ὅλους τοὺς ἄλλους τόπους εἶναι ἡ πιὸ *terre à terre* ἐπιστήμη, μετατρέπεται ἐδῶ σὲ «θεομαντεία» (2). Τὸ μυστικὸ εἶναι τέτοιο, πού, ὅπως θάλεγε ὁ Λένιν, ἔχει πάψει νὰναι «ὕποκρισις», κι' ἔχει γίνῃ ἓνας στρουθοκαμηλικὸς «τρόπος ἀπόκρυψης» τῶν «ὑπέρογκων κερδῶν» τῆς γραφειοκρατίας Ἰδού τί λέει ὁ Charles Bettelheim, ὁ γνωστὸς «θεωρητικὸς» τῆς «σοσιαλιστικῆς» σχεδιοποίησης καὶ τῆς «λαϊκῆς δημοκρατίας»: Ἡ σοβιετικὴ κυβέρνησις δὲν δημοσιεύει κανένα ἰσολογισμό τῆς ἐθνικῆς οικονομίας, λέει ὁ καθηγ. Bettelheim, καὶ προσθέτει:

«αὐτὴ ἡ ἀπουσία ἐνὸς συνθετικοῦ ἰσολογισμοῦ, πού θὰ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ διαμορφώσουμε μιὰ καθαρὴ ἰδέα γιὰ τὴν κατανομὴ τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων στοὺς διάφορους κλάδους τῆς ἐθνικῆς οικονομίας, ὅπως καὶ γιὰ τὸ μερίδιό τους στὴ διανομὴ τοῦ κοινοτικοῦ προϊόντος, ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ ὅτι στὴν ΕΣΣΔ ἐξακολουθοῦν ἀκόμα (sic) νὰ

1) Λένιν: ἔνθ. ἀν. II, 111.

2) Βλ. π.χ. τὴ μελέτη τοῦ Κάπλαν: Arithmancy, Theomancy and the Soviet Economy, στὸ Journal of Political Economy, Ἀπρίλιος 1953, σελ. 101-2.

υπάρχουν τεράστια οικονομικά προνόμια και κοινωνικές διαφορές που η άπλη μελέτη της κλίμακας των μισθών και των απολαυτών (άλλωστε αυτή η κλίμακα είναι μυστική και οι μόνοι αριθμοί που βρίσκουμε όμοιοις το μέσο μισθό) δεν αρκεί για να τις δείξει, αλλά που θλίβει και στο φως, αν υπήρχε ένας κανονικά φτιαγμένος Ισολογισμός της εθνικής οικονομίας... Βρισκόμαστε μπρός σε μια από τις αντιφάσεις της σοβιετικής κοινωνίας, γιατί αυτός ο Ισολογισμός της εθνικής οικονομίας αντιπροσωπεύει ταυτόχρονα μια άναγκη για τη σχεδιοποιημένη αυτή οικονομία και ένα κίνδυνο για την πολιτική των διευθυνόντων...» (1).

Αυτά έγιναν στην «παιριδα του σοσιαλισμοῦ» προτού καλά - καλά περάσουν δέκα χρόνια από το θάνατο του Λένιν. "Ότι δλ' αυτά έπρόκειο να γίνουν στο όνομα του μαρξισμού - λενινισμού, αυτό βέβαια δεν πέρασε ούτε μία στιγμή από το νοῦ του Λένιν: το μόνο που τον απασχολούσε τότε ήταν να δείξει το πως και γιατί «ο κοινοβουλευτισμός πνίγει την αυτόνομη πολιτική ζωή των μαζών» (2). 'Η κοινοβουλευτική δημοκρατία δεν τον Ικανοποιούσε γιατί ήταν μία ανεπαρκής δημοκρατία. «Κοιτάχτε, λέει ο Λένιν, ποια κοινοβουλευτική χώρα θέλετε, από την 'Αμερική μέχρι την 'Ελβετία, από τη Γαλλία μέχρι την 'Αγγλία, τη Νορβηγία, κτλ.: η αληθινή κρατική πολιτική γίνεται στα παρασκήνια, στα ύπουργεία, τις καγκελλαρίες, τα έπιτελεία. Τό μόνο που γίνεται στα κοινοβούλια είναι φλυαρίες, που ο μόνος τους σκοπός είναι η έξαπάτηση του λαοῦ» (3). 'Η έλβετική δημοκρατία ήταν σκιας ὄντα μπρός στην πλήρη δημοκρατία που θα πραγματοποιούσε η δικτατορία του προλεταριάτου! Κι' αυτό που ἄδιοζε τον κοινοβουλευτισμό από κάθε δημοκρατικό περιεχόμενο ήταν η ανάπτυξη της γραφειοκρατίας!

β) Δημοκρατία και γραφειοκρατία

'Η διάκριση των έξουσιών και ιδιαίτερα η διάκριση ανάμεσα στη νομοθετική και την εκτελεστική έξουσία ήταν για τον Λένιν ὅπως και για τον Μάρξ μία έσωτερική αντίφαση της δημοκρατίας. 'Η νομοθετική έξουσία, έλεγε ο Μάρξ, εκφράζει την «αυτόνομία του έθνους, αντίθετα προς την εκτελεστική, που εκφράζει την έτερονομία του έθνους» (4). Τήν ίδια αυτόποξένωση που ὕφιστατο ὡς τὰ τώρα ο παραγωγός, την παθαίνει τώρα και ο πολίτης. Αυτή η αυτόποξένωση δεν φανερώνεται μόνο μέσα στο χωρισμό των παραγωγών από τὰ παραγωγικά μέσα, αλλά και μέσα στο χωρισμό των πολιτών από τὰ μέσα της πολιτικής έξουσίας. Πολύ προτού ο Max Weber δείξει την ένιαία φύση της τριπλής αποξένωσης του σημερινού ανθρώπου από τὰ μέσα της παραγωγής, τὰ μέσα του κρατικοῦ καταναγκασμοῦ και τὰ μέσα της πολεμικής τεχνικής, ο Μάρξ έδειχνε την παρουσία μιας ριζικής απειλής κατά της ανθρωπίνης ελευθερίας ὄχι μόνο μέσα στον ὀλοένα και βαθύτερο χωρισμό του ὀλοένα πιό ἀνώνυμου κεφαλαίου από την ὀλοένα και πιό κοινωνική εργασία και την έπα-

1) Charles Bettelheim: La planification sovietique (1945), σελ. 141.

2) Λένιν: Τὰ καθήκοντα του προλεταριάτου, κλπ. 1917, Ένθ. άν. ΙΙ, 28.

3) Λένιν: Τὸ Κράτος και ἡ 'Επανάσταση Ένθ. άν. ΙΙ, 199.

4) Marx, Le 18 Brumaire, etc. σελ. 90.

κόλουθη μετατροπή της ολόκληρης των παραγωγών σε άπλά έκτελεστικά όργανα ξένων αποφάσεων, αλλά και, παράλληλα, μέσα στον όλοένα και βαθύτερο χωρισμό της νομοθετικής και της νομοθετικής εξουσίας, τη μεταμόρφωση της γραφειοκρατίας σε μία ανεξάρτητη δύναμη και τον επακόλουθο όλοένα και σημαντικότερο περιορισμό της πολιτικής ικανότητας των πολιτών. *«Μπρός στην έκτελεστική εξουσία, παρατηρεί ο Μάρξ, η κοινωνία παραιτείται από την ίδια της τη θέληση και υποτάσσεται στις διαταγές μιας ξένης θέλησης της εξουσίας»* (1).

Το κράτος έπαψε ν'αναι ένας «νυχτοφύλακας»· η γραφειοκρατία έπαψε ν'αναι ένα «παρασίτου», μία «μη παραγωγική δαπάνη», όπως φαντάζονταν οι μαντζεσεριανοί και ο Μάρξ (2)! 'Ο Adam Smith, που ζητούσε στο όνομα της φιλελεύθερης ορθοδοξίας μία κυβέρνηση που νά «κοσιτίζει όσο γίνεται λιγότερο», θεωρούσε τη γραφειοκρατία σαν μία «παρασιτική» ή τουλάχιστον σαν μία «μη παραγωγική» τάξη. Και ο Μάρξ τον έπαινει με ένθουσιασμό γιατί, σ' ένα μέρος του Wealth of Nations, «άφησε νά ξεσπάσει όλο το μίσος που αισθανόταν κατά των μη παραγωγικών τάξεων» (3). Πρόκειται για ένα χωρίο όπου ο Adam Smith δηλώνει ότι :

«Η εργασία των πιο διακεκριμένων τάξεων της κοινωνίας δέν παράγει περισσότερη αξία από τους βαλέδες τους... Έτσι, π.χ. ο βασιλεύς και όλοι οι υπάλληλοί του είναι εργαζόμενοι, που δέν παράγουν τίποτε. Σ' αυτή την τάξη ανήκουν οι ιερείς, οι νομομαθείς, οι γιατροί, οι επιστήμονες, οι ήθοποιοί, οι μουσικοί, οι χορευτές κ.ο.κ.».

'Ο Μάρξ σχολιάζει με το μεγαλύτερο ένθουσιασμό αυτό το απόσπασμα :

«Νά ποιά ήταν η γλώσσα της αστικής τάξης όταν ήταν ακόμα μία επαναστατική τάξη. Το κράτος, η εκκλησία, κτλ. δέν δικαιολογούνται παρά μόνο σαν όργανα της διοίκησης και της διαχείρησης των κοινών συμφερόντων των άστων που μόνο αυτοί είναι άληθινά παραγωγικοί. Γιατί τα όργανα του κράτους, της εκκλησίας κτλ. αποτελούν αυτά καθ' έαυτά μη παραγωγικές δαπάνες, και πρέπει ως έκ τούτου νά περιοριστούν στο ελάχιστο».

Δυστυχώς όμως, προσθέτει ο Μάρξ, η αστική τάξη ξέχασε το παλαιό της «μίσος» κατά των μη παραγωγικών τάξεων, και προσπαθεί μάλιστα «νά δικαιώσει και από την οικονομική άποψη αυτό που καταπολεμούσε ως τά τώρα».

«Άλλη μία φορά, μπορούμε νά δούμε πάνω σε τι αύταπάτες στηρίζεται η μαρξιστική θεωρία του κράτους—έποικοδομήματος. 'Η κλασική θεωρία για την «παρασιτική» γραφειοκρατία έχασε κάθε ουσιαστική σημασία από τη στιγμή που το κράτος έγινε μία άμεση οικονομική δύναμη, μ' όλοένα επέκτεινόμενες άρμοδιότητες, τόσο στο πλάνο της παραγωγής όσο και στο πλάνο της κατανομής του κοινωνικού πλούτου. 'Η γραφειο-

1) Marx . ένθ. άν., σελ. 89.

2) Για τη σχέση του Μάρξ με τους μαντζεστεριανούς (Cobden, Bright, κτλ.) βλ. πιο πάνω § 12, σελ. 30—31.

3) Marx : Theorien über den Mehrwert, έκδ. Dietz, 1905, I, 404 κ. έ.

κρατία τοῦ καιροῦ τοῦ Adam Smith καὶ τοῦ Cobden μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς «παρασιτικὴ», ἐφ' ὅσον τὰ εἰσοδήματά της προέρχονταν ἀπὸ τὴ φορολόγηση τῶν παραγωγικῶν τάξεων. Ἡ θεωρία ὅτι ἡ γραφειοκρατία, πού στίς περισσότερες βιομηχανικὲς χώρες τῆς ἐποχῆς μας παίζει ἓνα ἀποφασιστικὸ *οικονομικὸ* ρόλο δὲν ἀποτελεῖ τάξη μὲ τὴν αὐστηρὴ μαρξιστικὴ ἔννοια τοῦ δρου, δηλαδή ὁμάδα χαρακτηριζόμενη ἀπὸ τὸν εἰδικὸ τῆς ρόλου μέσα στὴν παραγωγή, ἀλλὰ μιὰ λιγότερο ἢ περισσότερο «παρασιτικὴ κλάση» (1) ἢ μιὰ αἰθέρια «δημόσια λειτουργία», εἶναι ἓνας καθυστερημένος ἀντίλαλος τῆς ξεπερασμένης ἐποχῆς τοῦ Smith καὶ τοῦ νέου Μάρξ. Ξεπεράστηκε ἀπὸ τὴ στιγμή πού τὸ κράτος ἔπαψε νὰ εἶναι μιὰ *ulcère nécessaire*, ὅπως ἔλεγε ὁ Say, ἓνα ἀπλὸ ἐποικοδόμημα πού ἡ συντήρησή του ἔπρεπε νὰ κοστίζει ὅσο γίνεται λιγότερο (2), καὶ πῆρε στὰ χερίά του τὴ διεύθυνση τῆς οἰκονομίας. Ὅπως λέει ὁ Μάρξ, «*κάθε ἀντικείμενο τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ἀποσπάζεται ἀπὸ τὴν κοινωνία ἀντιᾶχτηκε στὴν κοινωνία, σάμπως νᾶταν ἓνα ἀνώτερο, γενικὸ συμφέρον*» ἔπαψε νὰ εἶναι ἀντικείμενο τῆς πρωτοβουλίας τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας καὶ μεταμορφώθηκε σὲ ἀντικείμενο τῆς κρατικῆς δραστηριότητος, ἀπὸ τὰ γεφύρια, τὰ σχολικὰ οἰκήματα καὶ τὴν κοινοικτὴ ἰδιοκτησία τοῦ τελευταίου μικροχωριοῦ μέχρι τοὺς σιδηροδρόμους, τὰ ἐθνικὰ κτήματα καὶ τὰ πανεπιστήμια» (3).

Περιττεῦει νὰ προσθέσουμε τί ἔγινε ἀπὸ τὸ Second Empire (χρυσὴ ἐποχὴ τῆς «κλασσικῆς» ἀστικῆς τάξης) μέχρι σήμερα. Ὁ μύθος τῆς γραφειοκρατίας — «παρασιτικῆς» ὁμάδας καὶ ὄχι παραγωγικῆς «τάξης» δὲν ἔπαψε ὅμως ν' ἄσκει μιὰ θολὴ γοητεία: μεταξὺ τῶν μαρξιστῶν, ὁ μόνος πού τοῦ ἔμεινε πιστὸς εἶναι ὁ Τρότσκι. Γιὰ τὸν Τρότσκι, ἡ σοβιετικὴ γραφειοκρατία δὲν εἶναι κοινωνικὴ τάξη γιατί δὲν ἔχει δηθὸν καμιὰ εἰδικὴ λειτουργία μέσα στίς παραγωγικὲς σχέσεις! Εἶναι μιὰ «παρασιτικὴ» ὁμάδα πού ἐπωφελεῖται τῆς «θερμιδωριανῆς» παραμόρφωσης τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα «ἐργατικοῦ» Κράτους γιὰ νὰ «σφετεριστεῖ» ἓνα ὑπέρογκο μέρος τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου. Ὁ ρόλος της, ἀνύσπρκτος στίς παραγωγικὲς σχέσεις, φανερῶνεται μόνο στίς «σχέσεις διανομῆς» (4). Ἔτσι, ἡ τάξη αὐτὴ πού μέσα σὲ 30 χρόνια μεταμόρφωσε τὴν καθυστερημένη Ρωσία σὲ μιὰ μεγάλη βιομηχανικὴ, στρατιωτικὴ, ἐπιστημονικὴ κλπ. δύναμη, δὲν εἶναι «παραγωγικὴ»! Δὲν παίζει κανένα ρόλο στὴν παραγωγή! Δὲν σχεδιοποιεῖ τὴν ὀλότητα σχεδὸν τῆς παραγωγῆς — σχεδιοποιεῖ μόνο τὴν κατα-

1) Ἡ σύγχυση αὐτὴ ἀπαντᾶται καὶ στὸ Μάρξ: Le 18 Brumaire, κτλ., σελ. 80.

2) Ἦδη ἀπὸ τὸ 1880, ὁ Adolf Wagner εἶχε μιλήσει γιὰ ἓνα «νόμο τῆς προόδου» αὔξεσης τῶν κρατικῶν δαπανῶν. Στὴ Γαλλία, κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς, τοῦ Dugé de Bernonville, οἱ δημόσιες δαπάνες ἀνέβηκαν ἀπὸ 14% τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος τὸ 1911 σὲ 40% τὸ 1936. Στὴ Γερμανία (κατὰ τὸν E. Wagemann) ἀπὸ 16% (1913) ἔφθασαν τὰ 31% τὸ 1929 καὶ τὰ 34% τὸ 1935. Στίς Η. Π. Α., ἀκόπολη τῆς free enterprise, τὸ ποσοστὸ ἦταν 23,7% τὸ 1940.

3) Marx: Ἐνθ. ἀν., σελ. 90.

4) Trotsky: In Defense of Marxism, 1942, σελ. 7.

νομή για να υπεξαιρέσει ένα μέγα μέρος του πλούτου που παράγουν οι άλλες τάξεις, που μόνο αυτές είναι παραγωγικές! Ο Engels έλεγε ότι η «**ταξική διαφοροποίηση γίνεται έκδηλη μέσα στην άνιση κατανομή**»⁽¹⁾. Για τον Τρότσκι, αυτό που γίνεται έκδηλο μέσα στις άνισότητες στην κατανομή είναι η διαφοροποίηση της κοινωνίας σε «παραγωγικές τάξεις» και σε «μη παραγωγικές» ομάδες! Αυτή η θεωρία του Τρότσκι κάνει απλώς έκδηλη τη σύγχυση που επικρατεί στη μαρξιστική σκέψη από τη μέρα που η γενική **τάση** προς την κρατικοποίηση της οικονομίας και τη γραφειοκρατικοποίηση της κοινωνίας πραγματοποιήθηκε ολοκληρωτικά προς όφελος του αυταποκαλούμενου «σοσιαλιστικού» ολοκληρωτικού κράτους ...

Είδαμε ήδη (§ 33 γ, σελ. 96-7) πώς ο Μάρξ απέδιδε την «άνεξαρτητοποίηση» του κράτους στην αυτόματη εξέλιξη των κρατικών αρμοδιοτήτων. Το συμπέρασμα που έβγαλε το 1852 από την ανάλυση του Second Empire, το διατυπώνει ως εξής: «**όλες οι πολιτικές επαναστάσεις δεν έκαναν παρά να τελειοποιούν τον κρατικό μηχανισμό, αντί να τον συντρίψουν**»⁽²⁾. "Αν ο Μάρξ πίστευε ότι στην Αγγλία και τις Η.Π.Α. η σοσιαλιστική επανάσταση «**θδ μπορούσε να πετύχει το σκοπό της με ειρηνικά μέσα**», αυτό οφείλεται, όπως παρατηρεί ο Λένιν, στο ότι «**το 1871 η Αγγλία ήταν ακόμα το πρότυπο ενός καθαρά καπιταλιστικού έθνους, χωρίς στρατιωτική οργάνωση και, μέχρις ένα ορισμένο σημείο, χωρίς γραφειοκρατία**»⁽³⁾. Μια τέτοια όμαλή δημοκρατική εξέλιξη ήταν έφικτη στην Αγγλία, όχι μόνο γιατί δεν υπήρχε συγκροτημένη και στερεοποιημένη γραφειοκρατία, αλλά και γιατί «1) οι εργαζόμενοι αποτελούν την πλειοψηφία, ενώ οι αγρότες είναι σχεδόν άνωπαρκοί· 2) το προλεταριάτο είχε μια άριστη συνδικαλιστική οργάνωση, 3) ένας αιώνας ανάπτυξης των πολιτικών ελευθεριών είχε επιτρέψει στο προλεταριάτο ν' όποκτήσει ένα σχετικά ύψηλο πνευματικό επίπεδο, 4) η άστική τάξη της Αγγλίας έχει περισσότερο από κάθε άλλη την ικανότητα να λύνει με συμβιβαστικά μέτρα τα οικονομικά και πολιτικά προβλήματα»⁽⁴⁾.

Παρ' όλες αυτές τις εύνοϊκές συνθήκες, η όμαλή δημοκρατική εξέλιξη θά πρόσκοπτε και στην Αγγλία πάνω στο γραφειοκρατικό εμπόδιο: «**Η Αγγλία, όπως και η Αμερική, οι μεγαλύτεροι και οι τελευταίοι εκπρόσωποι της αγγλοσαξωνικής «ελευθερίας» (δηλαδή της άπουσίας του милитарισμού και του γραφειοκρατισμού) γλίστρησαν κι' αυτές και βυθίστηκαν έντελώς στο αίματηρό και βορβωρώδες τέλμα των στρατιωτικών και γραφειοκρατικών θεσμών, που βρίσκουμε σ' όλη την Εύρώπη, και που συνθλίβουν με την παντοδυναμία τους τους πάντες και τα πάντα**»⁽⁵⁾.

1) Engels : Anti - Dühring, σελ. 180.

2) Marx : ένθ. άν., σελ. 96.

3) Λένιν : Τό κράτος και η επανάσταση, ένθ' άν. II, 858-9.

4) Λένιν : Οι φόροι είς είδος, ένθ. άν. II, 91.

5) Λένιν : Τό κράτος και η επανάσταση, ένθ. άν. II, 191.

Μένει κανείς κάπως ένεός μπρός σ' αυτές τις διακηρύξεις: άν όντως τό Civil Service ένοχλούσε τή δημοκρατική εύαισθησία τοϋ Λένιν, τί θάλεγε γιά τοϋς βασιβουζουκισμούς τής σταλινικής γραφειοκρατίας; 'Αλλά ό Λένιν ήτο τόσο άπολύτως βέβαιος ότι «ή σοβιετική έξουσία είναι άπειρώς πιό δημοκρατική άπό τήν πιό δημοκρατική άπό τίς άστικές δημοκρατίες» (1), ώστε κατηγορούσε τόν Kautsky ότι λησμονούσε «τόν περιορισμένο και σχετικό χαρακτήρα τοϋ άστικού κοινοβουλευτισμού» (2). 'Η κοινοβουλευτική δημοκρατία άποτελεί μιá «μεγάλη πρόοδο σχετικά μέ τήν άπολυταρχία» (3) δέν παύει όμως νά είναι «μιá δημοκρατία στενή, κολοβωμένη, ψεύτικη και ύποκριτική». 'Η έξουσία άνήκει θεωρητικά στό κοινοβούλιο, αλλά «ό κρατικός μηχανισμός, ό μόνιμος στρατός, ή άστυνομία, ή γραφειοκρατία άποτελούν μιá δύναμη άμετάθετη, προνομιούχο, άνυψωμένη πάνω άπό τήν κοινωνία» (4): αύτοϋ τοϋ τύπου ή δημοκρατία δέν κάνει παρά νά στερεώνει τήν κυριαρχία τής άστικής τάξης «χρησιμοποιώντας τά διοικητικά μέσα τής μοναρχίας: τήν άστυνομία, τό μόνιμο στρατό, τή γραφειοκρατία» (5). 'Αντίθετα ή νέα, ολοκληρωμένη δημοκρατία τών σοβιέτ θ' άκολουθήσει τό παράδειγμα τής παρισινής Commune και θά καταργήσει και τήν άστυνομία και τό μόνιμο στρατό και τή γραφειοκρατία.

48. 'Η δικτατορία τοϋ προλεταριάτου: ολοκληρωμένη δημοκρατία

Θά μās πούν, λέει ό Λένιν, ότι δέν είμαστε κομμουνιστές, αλλά «άναρχο - κομμουνιστές» (6). 'Αλλά γιατί νά φοβόμαστε αύτή τήν κατηγορία; Αυτό πού πρέπει νά φοβόμαστε τό πιό πολύ είναι νά μās ταυτίσουν μέ τοϋς ύπερασπιστές τής «κολοβωμένης» και «έλλειποϋς» κοινοβουλευτικής δημοκρατίας! 'Εξ άλλου, «ό μαρξισμός διαφέρει άπό τόν άναρχισμό κατά τοϋτο, ότι άναγνωρίζει τήν άναγκαιότητα τοϋ κράτους καθ' όλη τή διάρκεια τής μεταβατικής περιόδου πρὸς τό σοσιαλισμό» (7). 'Αλλ' αύτό πού ξεχωρίζει τόν άληθινό μαρξισμό άπό τόν «εύνουχισμένο» μαρξισμό τών «Κάουτσκυ και Σια» είναι ότι τό κράτος αύτό «δέν θά είναι σάν τή συνήθη άστική κοινοβουλευτική δημοκρατία, αλλά θά είναι τοϋ τύπου τής Commune τοϋ 1871 ή τών σοβιέτ τοϋ 1905 και τοϋ 1917».

'Αν ή κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι ό «τελειότερος» τύπος άστικού κράτους (8), ήδη οι έπαναστάσεις τοϋ τέλους τοϋ 19ου αιώνα «μās προσφέρουν έναν άνώτερο τύπο δημοκρατικού κράτους—ένα κράτος, πού, σύμφωνα μέ τήν έκφραση τοϋ Engels, έχει πάψει νά είναι

1) Λένιν: 'Ο άποστάτης Κάουτσκν, κλπ. Ενθ' άν. II, 443.

2) Λένιν: αύτ. II, 441.

3) Λένιν: αύτ. II, 438.

4) Λένιν: Τά καθήκοντα τοϋ προλεταριάτου, κτλ. II, 27.

5) Αύτ. II, 44.

6) Αύτ. II, 46.

7) Αύτ. II, 44.

8) Αύτ. II, 27.

κράτος με την καθιερωμένη έννοια του δρου». Αυτό το κράτος είναι του τύπου της Commune, και η ανωτερότητά του συνίσταται στο ότι στη θέση της αστυνομίας και του μόνιμου στρατού, δηλαδή δύο σωμάτων «ξεχωρισμένων από το έθνος», έβαλε τον «άμεσο έξοπλισμό του λαού». Έδω, λέει ο Λένιν, αποκαλύπτεται «η ουσία» της Commune που «τόσο την έχουν δυσφημίσει και συκοφαντήσει οι άστοι συγγραφείς».

Η «αυτοδιοίκηση των παραγωγών», που πραγματοποίησε η Commune (1), ήταν για τον Μάρξ αυτή αυτή η δικτατορία του προλεταριάτου. «Μόνο και μόνο επειδή απέδωσε στην κοινωνία όλες τις δυνάμεις που σφετεριζόταν ως τότε ένα παρασιτικό κράτος, που παρέλυε την ελεύθερη κίνηση της κοινωνίας» (2), το δημοκρατικό πείραμα της Commune «έκανε δυνατή την αναγέννηση της Γαλλίας»—κι' επέτρεψε στον Μάρξ ν' ανακαλύψει «επί τέλους την πολιτική μορφή κάτω από την οποία θα πραγματοποιηθεί η οικονομική απελευθέρωση της εργασίας» (3).

Η Commune ήταν η δημοκρατία στην πράξη: «τίποτε δεν ήταν πιο ξένο προς το πνεύμα της από το να ζητήσει ν' αντικαταστήσει την καθολική ψήφο μ' ένα καθιερωμένο ιεραρχικών διορισμών» (4). Αυτό ήταν το πρότυπο του προλεταριακού κράτους, που ήθελε να δημιουργήσει ο Λένιν, και που πίστεψε ότι θα το πραγματοποιούσε, έξαφνίζοντας την καθολική ψήφο και δίνοντας στο κόμμα του το μονοπώλιο της πολιτικής εξουσίας! Αλλά τότε (1917), ο Λένιν δεν έβρισκε λόγους για να εκφράσει την αγανάκτησή του όχι τόσο για τις «συκοφαντίες των άστων συγγραφέων», όσο για την «άνηκουστη διάδοση των παραμορφώσεων του μαρξισμού» (5). Κι' αυτές οι «παραμορφώσεις» δεν όφείλοντο στους «άστους» συγγραφείς, αλλά στους ίδιους τους όπαδους του Μάρξ: τους σοσιαλδημοκράτες. Αυτοί δεν «συκοφαντούσαν» την Commune: την είχαν απλώς «ξεχάσει» και, μαζί μ' αυτήν, είχαν «ξεχάσει» και όλα κερη τη θεωρία του Μάρξ για το κράτος, για την κατάλυση του κράτους και τη «δικτατορία του προλεταριάτου».

Αργότερα θα δούμε πώς έξηγούσε ο Λένιν αυτή την «άνηκουστη» διάδοση των παραμορφώσεων του μαρξισμού μέσ' στους κόλπους της σοσιαλδημοκρατίας. Άς δούμε τώρα πώς έννοούσε τον «όρθόδοξο» μαρξισμό και το άμεσο πρόγραμμα της δικτατορίας του προλεταριάτου. Για να ξεκαθαρίσει το έδαφος από τις «παραμορφώσεις» του μαρξισμού και ν' αποκαταστήσει τη διδασκαλία του Μάρξ στην αρχική της καθαρότητα, ο Λένιν έγραψε το **Κράτος και η Έπανάσταση**—βιβλίο που, αν πιστέψουμε τις σημερινές σοβιετικές στατιστικές, είναι το πιο δημοφιλές από τα βιβλία του Λένιν (179 έκδόσεις από το 1917 μέχρι το 1956 με 6.399.000

1) Marx: La Guerre Civile en France 1871, εκδ. Bureau d'Editions, 1936, σελ. 58—9.

2) Αύτ. σελ. 60.

3) Αύτ. σελ. 61.

4) Αύτ. σελ. 60.

5) Λένιν: Το κράτος και η επανάσταση, ένθ. άν. II, 163.

άντιτυπα 1). "Άς εκθέσουμε λοιπόν κι' έμεις με τή σειρά μας τή θεωρία τής «αυτοδιοίκησης τών παραγωγών», πού αναπτύσσει ο Μάρξ πάνω στη βάση τών διδασμάτων τής Commune, κι' άς παραθέσουμε τήν έρμηνεία πού τής δίνει ο Λένιν κυρίως στο *Κράτος και ή Έπανάσταση*, αλλά έπίσης και στα κατοπινά του έργα.

Κατάργηση τών όργανισμών πού μονοπωλούν τήν ύλική βία (άστυνομία, στρατός) κατάργηση τής μονιμοποιημένης ύπαλληλίας: έξίσωση τών ύπαλληλικών και τών έργατικών μισθών: έργατικός έλεγχος και διαχείριση τής παραγωγής: αυτά είναι τά τέσσερα κύρια σημεία του προγράμματος του Μάρξ, του Ένγκελς και του Λένιν, πού «ξέχασε» ή «παράμορφωσε» ή σοσιαλδημοκρατική όρθοδοξία.

α) Στρατός και άστυνομία

«Τò αίτημα όλων τών άστικων επαναστάσεων: μια κυβέρνηση, πού νά κοστίζει όσο γίνεται λιγότερο, ή Commune τò έκανε πραγματικότητα εκμηδενίζοντας τις δυο κύριες αιτίες τών κρατικών δαπανών: τò μόνιμο στρατό και τούς δημοσίους ύπαλλήλους» (1). Έτσι παρουσίασε ο Μάρξ τήν Commune. Έτσι «ή πρώτη πράξη τής Commune ήταν ή κατάργηση του μόνιμου στρατού και ή αντικατάστασή του από τόν ένοπλο λαό» (2). Αύτή ή διεκδίκηση, σχολιάζει ο Λένιν, «βρίσκεται σήμερα στα προγράμματα όλων τών κομμάτων, πού θέλουν νά ονομάζονται σοσιαλιστικά» (3). Και τò γεγονός ότι οι ρώσοι μενσεβίκοι και σοσιαλεπαναστάτες δέν κατόργησαν τò μόνιμο στρατό, συνεχίζει ο Λένιν, άποτελεί τήν καλύτερη άπόδειξη τής «σοσιαλπροδοτικής» τους πολιτικής. Περιττεύει όλοτέλα, νομίζουμε, ν' άναρωτηθοϋμε πού βρίσκεται τò ζήτημα τής κατάργησης του μόνιμου στρατού στο καθεστώς πού δημιούργησε ο ίδιος ο Λένιν. Τò αίτημα αυτό δέν ήταν ίσως έντελώς άνεφάρμοστο στην έποχή του Μάρξ: στο τέλος του 19ου αιώνα ήταν ήδη έντελώς ούτοπικό. Στην έποχή του Λένιν ήταν άπλως δημαγωγικό: κανένα κράτος, είτε είναι «σοσιαλιστικό», είτε είναι «άστικό», δέν μπορεί νά ζητήσει ν' αντικαταστήσει τò μόνιμο στρατό με ένα όποιοδήποτε σύστημα λαϊκών πολιτοφυλακών. Οι μόνοι πού έξακολουθοϋσαν νά τò πιστεύουν, ήταν οι λεγόμενοι «άριστεροι μπολσεβίκοι» τής «στρατιωτικής άντιπολίτευσης» του 1919—1921, πού άντιδροσαν κατά τών «συγκεντρωτικών» και «γραφειοκρατικών» προσπαθειών του Τρότσκι ν' άνασυγκροτήσει, σύμφωνα με τά καθιερωμένα όργανωτικά σχήματα, τόν Κόκκινο Στρατό και όλες γενικά τις ένοπλες δυνάμεις τής νεοσύστατης ΕΣΣΔ. Η «στρατιωτική άντιπολίτευση» άπέτυχε σ' όλη τή γραμμή για τόν ίδιο λόγο για τόν όποιο άπέτυχε και ή άνάλογη άντιπολίτευση τής Ρόζας Λούζεμπουργκ, πού διαμαρτυρόταν κι' αύτή για τήν έγκατάλειψη (άπό τούς Γερμανούς σοσιαλδημοκράτες) του

1) Marx: αϋτ. σελ. 61.

2) Marx: αϋτ. σελ. 57.

3) Λένιν: αϋτ. II, 194.

«σημαντικότερου μέρους του προγράμματός μας που αναφέρεται στην έπιβολή του συστήματος των πολιτοφυλακών» (1)...

Ἡ *ἀστυνομία*, συνεχίζει ὁ Μάρξ, «*ἔχασε ὅλες τῆς τῆς πολιτικῆς ἀρμοδιότητες, ἔπαυσε νὰ εἶναι ὄργανο τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ μετετρέπη σὲ ὑπεύθυνο καὶ ἀνακλητὸ ὄργανο τῆς C o m m u n e*» (2). Αὐτὸ τὸ σημεῖο τοῦ σοσιαλιστικοῦ προγράμματος ἰδιαίτερα ἐνθουσίαζε τὸν Λένιν :

«Ἡ ἀνεκκατάσταση τῆς ἀστυνομίας ἀπὸ μιὰ λαϊκὴ πολιτοφυλακὴ εἶναι μιὰ μεταρρύθμιση ποὺ ἐπιβάλλεται ἀπ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν πορεία τῆς ἐπανάστασης καὶ ποὺ πραγματοποιεῖται αὐτὴ τῆ στιγμῇ (1917) στὶς περισσότερες ρωσικὲς χῶρες. Πρέπει ὅμως νὰ τονίσουμε στὶς μάζες ὅτι στὶς περισσότερες ἀστικὲς ἐπαναστάσεις, ἡ μεταρρύθμιση αὐτὴ ἦταν ἐφήμερη καὶ ὅτι ἡ ἔστικὴ τάξη ἀποκαθιστᾷ τελικῶς τὴν ἀστυνομία στὶς παραδοσόμενες τῆς λειτουργίες: τὴν ἀστυνομία σὰν ἓνα σῶμα ξεχωρισμένο ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ ἱκανὸ νὰ κατακρίσει τὸ λαὸ μὲ ὄλους τοὺς τρόπους» (3).

Αὐτὰ ἔλεγε ὁ Λένιν προτοῦ πάρει τὴν ἐξουσία: Ὁ Λένιν, ποὺ μεταμόρφωσε σὲ ἄρθρο πίστεως αὐτὲς τῆς φράσεις τοῦ Μάρξ, δὲν μποροῦσε βέβαια νὰ φανταστεῖ τὸ τί εἶδους «πολιτικῆς ἀρμοδιότητες» ἐπρόκειτο ν' ἀποκτήσει ἡ «λενινιστικὴ» ἀστυνομία. Τὸ μόνο ποὺ τὸν ἀπασχολοῦσε τὸ 1917 ἦταν τὸ πῶς νὰ *ἐμποδίσουμε τὴν ἀστυνομία νὰ ξαναβρεῖ τὴν παλιὰ τῆς δύναμη: κι' αὐτὸ δὲν θὰ μπορέσουμε νὰ τὸ κάνουμε παρὰ μόνο δημιουργώντας μιὰ λαϊκὴ πολιτοφυλακὴ μ' ὄλους τοὺς πολιτικὲς ἀνεξαιρέτως ἀπὸ 15 ὠς 65 ἐτῶν* (4)! Ἡ «λενινιστικὴ» ἀστυνομία ὄχι μόνο ξαναπόκτησε τῆς ἐξουσίας τῆς ἀστυνομίας τοῦ Second Empire καὶ τοῦ τσαρισμοῦ, ἀλλὰ δημιούργησε καὶ καινούργιες ποὺ οὔτε ὁ Μάρξ, οὔτε ὁ Λένιν, οὔτε ὁ Τρότσκι μποροῦσαν νὰ ὑποψιαστοῦν. Ὅπως λένε οἱ σοφοί, σ' ἓνα ὀρισμένο βαθμὸ ἡ ποσότητα γίνεται ποιότητα, καὶ ἡ ἀστυνομικὴ ἐξουσία ἀλλάζει ριζικὰ περιεχόμενο καὶ σημασία ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν πρόκειται γιὰ τὴν σχετικὰ ἀνώδυνη ἐξουσία τοῦ Collet - Meygret, διευθυντῆ τῆς Γεν. Ἀσφάλειας ἐπὶ Ναπολέοντος Γ', ἢ γιὰ τὴν ἐξουσία ποὺ ἐπέτρεψε στὸν Στάλιν νὰ λύσει τὸ «πρόβλημα τῶν ἐθνικοτήτων» ἐκτοπίζοντας τὸ 1944 - 5 ὄλακερο τὸν πληθυσμὸ ὀρισμένων αὐτόνομων, σοσιαλιστικῶν, σοβιετικῶν δημοκρατιῶν συμπεριλαμβανομένων, κατὰ τὴν περίφημη ἔκθεση Χρυσουσιῶφ, *τῶν γυναικῶν, τῶν παιδιῶν καὶ τῶν γερόντων μὲ ὅλα τὰ μέλη τοῦ Κόμματος καὶ τῆς Κομμουνιστικῆς Νεολαίας, ἀνεξαιρέτως!*

Ὅσο φοβερὴ κι ἂν ἦταν, ἡ Ὀχράνα δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἓνα ὀργανικὸ τμήμα τοῦ *οἰκονομικοῦ* μηχανισμοῦ τοῦ τσαρικοῦ καθεστώτος. Ἀλλὰ τὸ 1941, ἡ ἀστυνομία διαχειριζόταν τὰ 14 ο)ο τοῦ κεφαλαίου τοῦ ἐπενδε-

1) Rosa Luxemburg: *Γύρω ἀπὸ τὴν ἐλευθερία τῆς κριτικῆς, κτλ.* Βλ. *Marxisme contre Dictature*, σελ. 46: ἡ Luxemburg ἐπιτίθεται ἐναντίον ἐνὸς Schippel ποὺ εἶχε ὑποστηρίξει στὴ *Neue Zeit* ὅτι τὸ σύστημα τῶν πολιτοφυλακῶν εἶναι «τεχνικὰ ἀνεφάρμοστο».

2) Marx: ἔνθ' ἄν., σελ. 58.

3) Λένιν: *Τὰ καθήκοντα τοῦ προλεταριάτου*, κτλ. II, 29.

4) Λένιν: αὐτ. II, 30.

δυμένοι στην Ε.Σ.Σ.Δ. Ὁ ποινικός πληθυσμός τῶν Η.Π.Α. ἀντιπροσώ-
 πεύει τὸ $\frac{1}{10}$ τοῦ $\frac{1}{100}$ τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ (150.000 πρόσωπα). Οἱ
 κάτοικοι τῶν σοσιαλιστικῶν ἀναμορφωτηρίων ὑπολογίζονται σήμερα γύ-
 ρω ἀπὸ τὰ 8 ἑκατομμύρια (*). Τὸ 1933, δέκα χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ
 Λένιν, ὅταν τέλειωσε τὸ κανάλι Βαλτική—Λευκὴ θάλασσα, πού φτιάχτηκε
 κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τοὺς ἔκτοπισμένους «κουλάκους» καὶ «ἀντιδραστι-
 κούς», 127.000 αἰχμάλωτοι ἀμνηστεύθηκαν (**): αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς εἶναι πάνω
 κάτω ὁ *συνολικὸς* ἀριθμὸς τοῦ ποινικοῦ πληθυσμοῦ τῆς τσαρικής Ρωσίας
 τὸ 1914...

Ἐδῶ δὲν πρόκειται πιά γιὰ «παραμορφώσεις τοῦ μαρξισμοῦ»—πρό-
 κείται γιὰ μιὰ πραγματικότητα πού ἀποτελεῖ τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο τοῦ
 μαρξισμοῦ, τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τῆς «προλεταριακῆς δικτατορίας»...

β) Ἡ κατάργηση τῆς γραφειοκρατίας

Ἡ Commune, συνεχίζει ὁ Μάρξ :

*Ἀποτελεῖτο ἀπὸ δημοτικοὺς συμβούλους ἐκλεγμένους μὲ τὴν καθολικὴ ψήφου,
 ὑπεύθυνους καὶ ἀνακλητοὺς ἀπὸ τοὺς ἐκλογεῖς τους. Ἡ πλειοψηφία τῶν μελῶν τῆς
 Commune ἦταν φυσικὰ ἐργάτες ἢ γνωστοὶ ἐκπρόσωποι τῆς ἐργατικῆς τάξης.
 Ἡ Commune δὲν θάταν ἕνας ἀπλὸς κοινοβουλευτικὸς ὄργανισμός, ἀλλὰ ἕνα ὄργανο
 ἐργασίας, ἐκτελεστικὸ καὶ ταυτόχρονα νομοθετικὸ (**).*

Αὐτό, λέει ὁ Λένιν, σήμαινε τὸ τέλος τοῦ «*διεφθαρμένου κοινοβου-
 λευτισμοῦ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας*» (*): στὴ θέση του ἡ Commune ἐβάζε
 νέους ἀληθινὰ δημοκρατικοὺς θεσμοὺς «*ὅπου ἡ ἐλευθερία τῆς γνώμης
 καὶ τῆς συζήτησης δὲν ἐκφυλίζεται σὲ ἀπάτη*». Καὶ τοῦτο :

*«γιατὶ οἱ βουλευταὶ (τῆς Commune) ὀφείλουν νὰ ἐργαστοῦν οἱ ἴδιοι, νὰ ἰσχυρο-
 σουν οἱ ἴδιοι τοὺς ἴδιους τους τοὺς νόμους, νὰ ἐξακριβώσουν οἱ ἴδιοι τὰ ἀποτελέσμα-
 τὰ τους, νὰ δώσουν οἱ ἴδιοι λόγο μπρὸς στοὺς ἐκλογεῖς τους. Οἱ ἀντιπροσωπευτικοὶ
 θεσμοὶ παραμένουν, ἀλλὰ ὁ κοινοβουλευτισμὸς σὰν διάκριση τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ τῆς
 νομοθετικῆς ἐξουσίας δὲν ὑπάρχει πιά. Δὲν μπορούμε βέβαια νὰ φανταστοῦμε μιὰ
 ὁποιοδήποτε δημοκρατία, καὶ μάλιστα μιὰ προλεταριακὴ δημοκρατία, χωρὶς ἀντιπρο-
 σωπευτικοὺς θεσμοὺς· ἀλλὰ μπορούμε καὶ ὀφείλουμε νὰ πραγματοποιήσουμε τὴ δη-
 μοκρατία χωρὶς «κοινοβουλευτισμὸ»· αὐτὸ εἶναι τὸ καθήκον μας, ἂν πιστεύουμε σοβαρὰ
 στὴν κριτικὴ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας».*

Αὐτὴ ἡ κριτικὴ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, καὶ συγκεκριμένα ἡ κριτικὴ
 τῆς «περιορισμένης» κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας εἶχε πάψει νὰ εἶναι
 ἀπλὴ θεωρία· εἶχε γίνει πραγματικότητα μέσα στὰ σοβιέτ τοῦ 1917.
 Ἡ ἐξουσία τῶν σοβιέτ ἦταν ὄντως τοῦ ἴδιου τύπου μὲ τὴν ἐξουσία τῆς
 Commune :

*Ἰδὸν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ τοῦ τύπου : 1) Πηγὴ τῆς ἐξου-
 σίας δὲν εἶναι ὁ νόμος — ἕνας νόμος πού ἔχει προηγουμένα συζητηθεῖ καὶ ψηφισθεῖ
 στὸ Κοινοβούλιο, ἀλλὰ ἡ ἄμεση, τοπικὴ πρωτοβουλία τῶν μαζῶν : ἡ ἐξουσία προέρχε-
 ται ἀπὸ τὰ κάτω... 2) Ἡ ἀστυνομία καὶ ὁ στρατὸς ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸν*

1) Βλ. τὴ σχετικὴ συζήτηση στὸ διαφωτιστικὸ ἔργο τοῦ Barrington Moore :
 Terror and Progress, 1954, σελ. 154 κ. ἑ.

2) Κατὰ τὰ στοιχεῖα πού ἔδωσε τότε ὁ Μαξιμ Γκόρκυ.

3) Marx : ἔνθ. ἀν. 57.

4) Λένιν : *Τὸ κράτος καὶ ἡ ἐπανάσταση* II, 200.

ἔνοπλο λαό... 3) Ἡ γραφειοκρατία ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ἐξουσία ποῦ ἀσκεῖ ἄμεσα ὁ ἴδιος ὁ λαὸς ἢ ἔχει τεθεῖ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ λαοῦ: οἱ ὑπάλληλοι ὄχι μόνο ἔχουν γίνῃ ἀίρετοὶ ἐντεταλμένοι τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ ἐπιπλέον μποροῦν ν' ἀνακληθοῦν μόλις τὸ ζητήσῃ ὁ λαός» (1).

Αὐτὸ ἦταν ἡ πραγματικότητα τῶν σοβιετ ἀνάμεσα στὸ Φεβρουάριο καὶ τὸν Ὀκτώβριο 1917. Αὐτὸ ὑπῆρξε πάνω - κάτω ἡ πραγματικότητα τῶν ἐργατικῶν συμβουλίων ὄσες φορές εἶδαν τὸ φῶς: στὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γερμανία τοῦ 1919—1923, στὴν Καταλωνία τοῦ 1939 ἢ στὴν Οὐγγαρία τοῦ 1957. Αὐτὴ ἡ ὀλοκληρωμένη δημοκρατικὴ ἐξουσία εἶναι ἡ μορφή ποῦ ἀυθόρμητα παίρνει ἡ ἐπαναστατικὴ πάλη στὸ μέτρο ποῦ ἡ ἐπίσημη κυβερνητικὴ ἐξουσία χάνει ὀλοένα καὶ περισσότερο τὶς δυνάμεις της. Τὸ ζήτημα εἶναι 1) ἂν οἱ μάζες μποροῦν νὰ κρατηθοῦν σ' αὐτὸ τὸ ὕψος—νὰ κρατήσουν δηλαδὴ διαρκῶς στὰ χέρια τους τὴν ἐξουσία, νὰ μὴ χάσουν τὸν ἔλεγχον πάνω στοὺς ἀντιπροσώπους τους, κτλ. καὶ 2) ἂν ἡ ἐπιστροφή στὶς κανονικὲς πολιτικὲς συνθήκες, μετὰ τὴ νίκη τῆς ἐπανάστασης, δὲν κάνει ἀδύνατη τὴ διατήρηση αὐτῆς τῆς ἄμεσης δημοκρατίας καὶ δὲν ἐπιβάλλει ἕνα νέο διαχωρισμὸ ἀνάμεσα στοὺς ἡγέτες καὶ τὶς μάζες, μιὰ νέα ἀποκρυστάλλωση τοῦ γραφειοκρατικοῦ μηχανισμοῦ.

Ἴδού ἡ πρώτη ἀπάντηση τοῦ Λένιν :

«Δὲν πρόκειται, βέβαια, νὰ θέσουμε ἄμεσως ἐπὶ τόπητος τὸ ζήτημα τῆς πλήρους κατάρτησης τῆς γραφειοκρατίας. Αὐτὸ θάταν οὐτοπικό. Ἀλλὰ τὸ νὰ γρημίσομε ἄμεσως τὸν πολλὸ διοικητικὸ μηχανισμό καὶ ν' ἀρχίσουμε ἄμεσως νὰ φτιάχνομε ἕνα νέο, ποῦ θὰ κάνει δυνατὴ τὴ βαθμιαία εξαφάνιση κάθε γραφειοκρατίας: αὐτὸ δὲν εἶναι οὐτοπία: αὐτὸ εἶναι τὸ δίδαγμα τῆς Com m u n e, αὐτὸ εἶναι τὸ ἄμεσο καθήκον τοῦ ἐπαναστατικοῦ προλεταριάτου» (2).

Ἐξη μῆνες ἀργότερα, ὁ Λένιν ἄρχισε νὰ ὑποψιάζεται ὅτι ἦταν πολὺ πιὸ δύσκολο νὰ πραγματοποιηθεῖ αὐτὴ ἡ ἄμεση δημοκρατία παρὰ νὰ διακηρυχθεῖ στὸ χαρτί: «Υπάρχει μιὰ μικροαστικὴ τάση ποῦ ζητᾷ νὰ μετατρέψει τα μέλη τῶν σοβιετ σὲ «κοινοβουλευτικοὺς ἀντιπροσώπους» (παραδεδομένου τύπου) ἢ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, σὲ γραφειοκράτες. Πρέπει ἐμεῖς νὰ καταπολεμήσομε αὐτὴ τὴν τάση προσπαθώντας νὰ κάνομε ὄλα τὰ μέλη τὰ σοβιετ νὰ συμμετάσχουν ἔμπρακτα στὴ διακυβέρνηση τοῦ τόπου... Ὁ σκοπὸς μας εἶναι τοῦτος: ὄλοι οἱ φτωχοὶ ἀνεξαιρέτως πρέπει νὰ μετέχουν ἔμπρακτα στὴν κυβέρνηση... Ὅλοι οἱ ἐργαζόμενοι, ἅμα τελειώσουν τὸ ὀκτώμυρτον στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς, πρέπει νὰ μποροῦν ν' ἀναλάβουν ἀμισθὶ τὴν ἐπιτέλεση τῶν κρατικῶν λειτουργιῶν. Ἡ μετάβαση σ' ἕνα τέτοιο καθεστῶς εἶναι βέβαια ἰδιαίτερα δύσκολη ἀλλὰ μόνο ἕνα τέτοιο καθεστῶς μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν τελειωτικὴ σταθεροποίηση τοῦ σοσιαλισμοῦ» (3).

Περὶ τοῦτο εἶναι νὰ ποδοῦμε ὅτι αὐτὸ ποῦ ὁ Λένιν ὀνόμαζε «μικροαστικὴ τάση» ἀποδείχθηκε πολὺ πιὸ ἰσχυρὸ ἀπὸ τὶς ἡμὶ δημογωγικὲς ἡμὶ-οὐτοπικὲς φράσεις γιὰ τὴν πλήρη δημοκρατία καὶ τὴν «αὐτοεξαφάνιση» τῆς

1) Λένιν: Ἡ δυναδικὴ ἐξουσία, 1917, ἐνθ. ἀν. II, 13—14.

2) Λένιν: Τὸ Κράτος καὶ ἡ Ἐπανάσταση, ἐνθ. ἀν. II, 200—1.

3) Λένιν: Τὰ ἄμεσα καθήκοντα τῶν σοβιετ, II, 402—3.

γραφειοκρατίας. "Όσο για τὸ καθεστῶς τῆς πλήρους δημοκρατικοποίησης τῶν κρατικῶν λειτουργιῶν, ποῦ ἐπρόκειτο νὰ ἐξασφαλίσει τὴν «τελειωτικὴ» σταθεροποίηση τοῦ σοσιαλισμοῦ, καὶ ποῦ ὁ Λένιν ἔλεγε στοὺς ἀνυπόμοιους ὅτι θὰ τὸ δοῦν μέσα στὴν ἐρχόμενη δεκαετία (1), — αὐτὸ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἓνα ροδαλὸ ὄνειρο, στὸ ὁποῖο κανένας δὲν πιστεύει.

Ἄλλὰ στίς παραμονές τοῦ Ὀκτωβρίου 1917, ἓνα καὶ μόνο πράγμα ἀπασχολοῦσε τὸν Λένιν: νὰ καταγγελλεῖ τὸν «παραμορφωμένο μαρξισμό» τῶν σοσιαλδημοκρατῶν ποῦ εἶχαν «ξεχάσει τὰ διδάγματα ποῦ ἔβγαλε ὁ Μάρξ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς C o m m u n e» (2), καὶ νὰ στηλιτεύσει «τὴ θρησκευτικὴ λατρεία τοῦ Κράτους» (3), ποῦ χαρακτηρίζε τὸν Κάουτσκι καὶ τοὺς συντρόφους του.

Ὁ Λένιν, ποῦ ὄλη του ἡ θεωρητικὴ δραστηριότητα ὡς τὰ τότε περιοριζόταν στὴν ἀπόδειξη τῆς ἀναγκαιότητας τῆς γραφειοκρατικοποίησης τοῦ «πρωτοποριακοῦ» κόμματος, δὲν ἔβρισκε λόγους γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν ἀγανάκτησή του μπρὸς στὴ «δεισιδαίμονα πίστη» στὴ γραφειοκρατία! «Σοσιαλπροδότες» ἦταν αὐτοὶ οἱ σοσιαλδημοκράτες γιὰτὶ εἶχαν ξεχάσει τὸ κύριο δίδαγμα τῆς C o m m u n e, ὅπως τὸ διατυπώνει ὁ Engels:

«Γιὰ νὰ πάψει ὁ κρατικὸς μηχανισμὸς νὰ εἶναι ὁ κύριος τῆς κοινωνίας καὶ νὰ γίνῃ ὁ ὑπηρετῆς τῆς, ἡ C o m m u n e χρησιμοποίησε δύο ἀλάθητα μέσα. Πρῶτον, ἔκανε αἰρετὲς καὶ ἀνακλητὲς μὲ τὴν καθολικὴ ψήφον τῶν ἐνδιαφερομένων ὅλως τίς θέσεις τῆς δικαιοσύνης, τῆς διοίκησης καὶ τῆς ἐκπαίδευσης. Ὑστερον, ἐξίσωσε τίς ἀμοιβὰς τόσο τῶν κατώτερων ὅσο καὶ τῶν ἀνωτέρων ὑπηρεσιῶν μὲ τοὺς ἐργατικὸς μισθοὺς» (4).

Σχετικὰ μὲ τὸ πρῶτο «ἀλάθητο» μέσο, ἄς παρατηρήσουμε ὅτι μιὰ ἀπὸ τίς πρῶτες πράξεις τοῦ Λένιν ἦταν ἀκριβῶς νὰ καταργήσει τὴν καθολικὴ ψήφον: ἂν ὑπῆρχε καθολικὴ ψήφος τὸ 1919, τὸ 1920, τὸ 1921, τὸ 1922, ἡ ἐξουσία τοῦ Λένιν θὰ εἶχε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σαρωθεῖ. Καὶ καθὼς οἱ ὑπάλληλοι τῆς διοικητικῆς καὶ τῆς δικαστικῆς ἱεραρχίας ἔπαψαν νὰ εἶναι αἰρετοὶ καὶ ἀνακλητοὶ ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους, ἤδη τὸν καιρὸ τοῦ Λένιν, ἄς μιλήσουμε καλύτερα γιὰ τὸ δεύτερο «ἀλάθητο» μέσο ποῦ χρησιμοποίησε ἡ C o m m u n e γιὰ νὰ ἐξαφανίσει τὴ γραφειοκρατικὴ ἱεραρχία.

γ) Ἡ ἐξίσωση τῶν μισθῶν

Ὁ Λένιν ὄνειρευόταν τὴν ὀλοκληρωτικὴν κατάργηση τοῦ κράτους τὴν ἴδια τὴν ὥρα ποῦ ἔβαζε τὰ θεμέλια τοῦ πιὸ ὀλοκληρωτικοῦ κράτους τῆς νεώτερης ἱστορίας! Ἄλλὰ—θρίαμβος τῆς θεωρίας τῆς «ἐξαπατημένης συνειδήσεως»!—ἰδοὺ πὼς σχολίαζε τὸν Engels:

«Ἀυτὴ ἡ ἐξίσωση τῶν ὑπαλλήλικων καὶ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν φανερώγει ἀπεί-

1) Λένιν: αὐτ., II, 403, Μέσα σ' αὐτὰ τὰ δέκα χρόνια ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιηθεῖ τὸ χιλιαστικὸ «πῆδημα ἀπὸ τὸ κράτος τῆς ἀνάγκης στὸ βασίλειο τῆς ἐλευθερίας».

2) Λένιν: *Τὸ κράτος καὶ ἡ ἐπανάσταση*, ἐνθ. ἀν. II, 198.

3) Λένιν: αὐτ., II, 254.

4) Engels: Πρόλογος στὸ *Guerre civile en France*, σελ. 15.

ριττα τῆ μετὰ βαση ἀπὸ τὴν ἀστική στὴν ἐργατικὴ δημοκρατία... Καὶ σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο—ποὺ εἶναι ἰδιαίτερα αὐτονόητο καὶ ἴσως τὸ σπουδαιότερο, ὅσον ἀφορᾷ τὸ πρόβλημα τοῦ κράτους,—τὰ διδάγματα τοῦ Μάρξ ἔχουν ἐντελῶς λησμονηθεῖ. Τὰ ἀναρίθμητα ἐκλαϊκευτικὰ ἔργα ποὺ ἔχουν γραφτεῖ γιὰ τὸ μαρξισμό δὲν λένε οὔτε μιὰ λέξη πάνω στὸ θέμα αὐτό. Αὐτὸ τὸ αἴτημα τῆς ἐξίσωσης τῶν μισθῶν θεωρεῖται σὰν μιὰ ξεπερασμένη «παιδαριωδία»: οἱ σοσιαλδημοκράτες τὸ ξέχασαν, ἀκριβῶς ὅπως, ὅταν ἔγινε ἐπίσημη θρησκεία, ὁ χριστιανισμὸς «ξέχασε» τὶς «παιδαριωδίες» τοῦ πρωτόγονου χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ καὶ ἐπαναστατικοῦ του πνεύματος» (1).

Τι θάλεγε ὁ Λένιν ἂν ζοῦσε σήμερα; Γιατί αὐτὸ τὸ «ἰδιαίτερα αὐτονόητο» καὶ «ἴσως τὸ σπουδαιότερο» μέρος τοῦ μαρξιστικοῦ προγράμματος, ἡ σημερινὴ ὀρθοδοξία δὲν τῷχει διόλου «ξεχάσει»—μόνο ποὺ τὸ θεωρεῖ ὄχι σὰν «παιδαριωδία», ἀλλὰ σὰν ἔνδειξη «μικροαστικοῦ κρετινισμού» καὶ ἀντιδραστικοῦ «ισοπεδωτισμοῦ»! «Ὅλοι ἀνεξάλετα οἱ ὑπάλληλοι, συνεχίζει ὁ Λένιν, πρέπει νὰ εἶναι ἐντελῶς αἰρετοὶ καὶ ἀνακλητοὶ καὶ οἱ μισθοὶ τους πρέπει νὰ ἐξισωθοῦν μὲ τοὺς καγονικοὺς ἐργατικοὺς μισθοὺς: αὐτὰ τὰ ἀπλὰ καὶ αὐτονόητα δημοκρατικὰ μέτρα... ἀποτελοῦν τὴ γέφυρα ποὺ ὀδηγεῖ ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ στὸ σοσιαλισμὸ» (2).

Αὐτὰ τὰ δημοκρατικὰ μέτρα ἦταν «ἀπλὰ» καὶ «αὐτονόητα» ὅσο ἡ ἐργατικὴ τάξη ἀποτελοῦσε μιὰ πολιτικὴ δύναμη· ἔπαψαν νὰ εἶναι αὐτονόητα κι' ἔγιναν «παρεκκλίσεις» ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἡ ἐργατικὴ τάξη ἔχασε τὴν πολιτικὴ της δύναμη. Τὸ 1926, τὸ 7ο Συνέδριο τῶν σοβιετικῶν συνδικάτων προσπαθοῦσε ἀκόμα νὰ σταματήσει τὴν τάση, ποὺ εἶχε ἤδη ἐκδηλωθεῖ, πρὸς μιὰ ἐντονότερη διαφοροποίηση τῶν μισθῶν. Ἰδού τί ἔλεγε ὁ Τόμσκι, πρόεδρος τῶν συνδικάτων κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μεταβατικῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὴ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» στὴ δικτατορία τῆς γραφειοκρατίας:

«Οἱ ξένοι ἐπισκέπτες ἀποροῦν πού, ὑπὸ τὴν δικτατορία τοῦ προλεταριάτου, ἡ ἀνισότητα στὴν ἀμοιβὴ τῆς εἰδικευμένης καὶ τῆς ἀνειδίκευτης ἐργασίας ἔχει πάρει διαστάσεις ποὺ δὲν ἀπαντῶνται στὴ Δυτ., Εὐρώπη. Βέβαια, οἱ ὑψηλοὶ μισθοὶ τῶν εἰδικευμένων ἐργατῶν ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὴ φοβερὴ τεχνικὴ καθυστέρηση τῆς Ρωσίας. Ἡ ἐξήγηση ὅμως εἶναι κάτι ποὺ δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνει νὰ ξεχνᾶμε τὴ σοικειώδη ταξικὴ δικαιοσύνη» (3).

Ὅλα αὐτὰ λεγόταν πρὶν ἀπὸ τὴ «σοσιαλιστικὴ βιομηχανοποίηση», ποὺ ἐπρόκειτο νὰ διαφοροποιήσει τοὺς μισθοὺς μ' ἓνα τρόπο ποὺ ὁ Τόμσκι δὲν θὰ μπορούσε ποτέ νὰ ὑποψιαστεῖ. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀστραπιαία βιομηχανοποίηση, δυὸ χρόνια μετὰ τὶς δηλώσεις αὐτές τοῦ Τόμσκι, τὸ κεντρικὸ συμβούλιο τῶν συνδικάτων ἀνακοίνωνε ὅτι ἡ σχέση τῶν ἀνωτέρων μισθῶν πρὸς τοὺς κατωτέρους ἦταν 3 : 1· ὅτι μόνο 8,5% ἀπὸ τοὺς ἐργάτες εἶχαν ἓνα μισθὸ κατώτερο ἀπὸ τὰ 50% τοῦ μέσου ἐργατικοῦ μισθοῦ· ὅτι τὰ 48% τῶν ἐργατῶν εἶχαν ἓνα μέσο μισθό, ποὺ πλησίαζε πρὸς τὸ μέσο ἐργατικὸ μισθό, καὶ ὅτι, συνεπῶς, ὁ μέσος μισθὸς τῶν καλύτερα

1) Λένιν : ἔνθ. ἀν. II, 195—6.

2) Λένιν : ἔνθ. ἀν. II, 196.

3) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Α. Bergson : The Structure of Soviet Wages, σελ. 187.

πληρωμένων 43,5 % ήταν άπλως διπλάσιος από το μέσο μισθό του ήμισος σχεδόν της συνολικής εργατικής δύναμης (1).

Όπως βλέπουμε, όσο κι' αν παραβιάζαν τη «στοιχειώδη ταξική δικαιοσύνη», οι ανισότητες αυτές δεν ήταν πολύ μεγάλες—ούτε άλλωστε και μπορούσαν να είναι, γιατί η σμικρότητα του έθνικού εισοδήματος ήταν τέτοια, ώστε κάθε σημαντική αύξηση των ανώτερων μισθών θα είχε τις πιό καταστρεπτικές συνέπειες πάνω στο ήδη χαμηλότατο βιοτικό επίπεδο της πλειοψηφίας. Όπωςδήποτε, η σταλινική τρομοκρατία και η έπιτυχία των πενταετών σχεδίων σήμανε το τέλος αυτής της μεταβατικής περιόδου. Κατ' αρχήν, η εργατική τάξη έχασε κάθε πολιτική και συνδικαλιστική αυτονομία, κι' όταν η ζωή έγινε, σύμφωνα με το περίφημο σταλινικό σύνθημα, «*πιό ευχάριστη, πιό ευθυμη*» για τους happy few, οι μὲν παλαιοί μπολσεβίκοι είχαν εκκαθαριστεί, ο δὲ Τόμσκι είχε ήδη αυτοκτονήσει. Ο περίφημος λόγος σὲ ἔξῃ σημεία του Στάλιν (6-6-1931) σήμανε το τέλος του ἐξισωτισμοῦ: τὸ καθεστὼς κήρυξε τὸν πόλεμο κατὰ τῆς «Ούραβνιλόβκα» (Ισότητας των μισθών) και ἡ ἀνισότητα παρουσιάστηκε σάν μιὰ θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ: ὅλοι αὐτοί, δὴλωνε ὁ Στάλιν στὸ 17ο συνέδριο τοῦ μπολσεβίκικοῦ κόμματος, ὅλοι αὐτοί πού ζήτοῦσαν τὴν ἐξίσωση των μισθών, δὲν κἀναν παρὰ «*νά λένε ἀνοησίες καὶ νά συκοφαντοῦν τὸ μαρξισμό*» (2)—μόνο πού ὁ Στάλιν παρέλειπε νά πει ὅτι αὐτοί οἱ «συκοφάντες» τοῦ μαρξισμοῦ ἦταν ὅλοι οἱ μαρξιστές ἀπὸ τὸν Μάρξ καὶ τὸν Ἐνγκελς μέχρι τὸν Λένιν καὶ τοὺς πρωτεργάτες τοῦ 1917... Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι τὸ 1937, εἴκοσι μόλις χρόνια μετὰ τὸ *Κράτος καὶ ἡ Ἐπανάσταση* ἡ «σοσιαλιστικὴ» ἀνισότητα ἔφτασε καὶ ξεπέρασε τὴν καπιταλιστικὴ. Ὁ πραγματικὸς εργατικὸς μισθὸς ἐσημείωσε μιὰ ραγδαία πτώση:

14. Δείκτης τῶν πραγματικῶν εργατικῶν μισθῶν (3)			
1928 — 1940			
1928	703	1937	364
1932	710	1938	404
1936	344	1940	348

Ἐνῶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, οἱ ἀνώτεροι μισθοί, τὰ εισοδήματα τῆς νέας ἀρχουσας τάξης, σημείωσαν μιὰ ραγδαία ἄνοδο. Κατὰ τοὺς ἐπίσημους ἀριθμοὺς πού ἀναφέρει ἕνας «ὀρθόδοξος» σημερινὸς μαρξιστής, ὁ καθηγητὴς Bettelheim, ἡ ἀνισότητα παρουσιάζεται ὡς ἔξῃς:

«*Ὅσον ἀφορᾷ τὰ κατώτερα ἡμερομίσθια, παραπέμπουμε στὸ διάταγμα τῆς 1-11-1937, κατὰ τὸ ὁποῖο οἱ κατώτεροι μισθοὶ δὲν πρέπει νάγαι κἀνω ἀπὸ 115 ρού-*

1) Βλ. σχετικὰ Μ. Dobb: Soviet Economic Development since 1917 (2η ἔκδ. 1949) σελ. 419.

2) Staline: Les Questions du Léninisme II, 178.

3) Κατὰ τὸν Harry Schwarz: Russia's Soviet Economy, 1950, σελ. 461.

βλεια τὸ μῆνα γιὰ τοὺς μόνιμους ἐργάτες καὶ 110 γιὰ τοὺς ἡμερήσιους... "Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀνώτερους μισθοὺς, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι πολλοὶ τεχνικοί, ἀπάλληλοι, διευθυντές ἐργοστασίων κλπ. κερδίζουν 2000—3000 ρούβλ. τὸ μῆνα, δηλαδή 20—30 φορές περισσότερο ἀπὸ τοὺς λιγότερο καλὰ πληρωμένους ἐργάτες» (1).

Ὅπως στὴν ἐπίσημη ἀμερικανικὴ φρασεολογία, οἱ φτωχότεροι πολῖτες ὀνομάζονται undesprivileged, «ὑποπρονομιούχοι», ἔτσι καὶ στὴν αἰθέρια ὀρολογία τοῦ κ. Bettelheim οἱ ἐργάτες πού σ' αὐτὴ τῇ μεριά τοῦ παραπετάσματος ὀνομάζονται «οἱ πιὸ κακοπληρωμένοι ἐργάτες», βαφτίζονται στὴν ΕΣΣΔ : «λιγότερο καλὰ πληρωμένοι ἐργάτες» καὶ ἀποκοτῶν ἔτσι μιὰ κάποια σοσιαλιστικὴ respectability... Ὑπάρχουν, λέει ὁ κ. Bettelheim, καὶ ἄλλοι μισθοὶ ἀκόμα πιὸ μεγάλοι ἀλλὰ πιὸ «σπάνιοι» : εἰσοδήματα ἀπὸ 7000 μέχρι 16 000 ρούβλ. τὸ μῆνα (160 φορές ὁ βασικὸς μισθός!), καὶ μάλιστα εἰσοδήματα 25 000 ρούβλ. (230 φορές ὁ βασικὸς μισθός!). Δὲν εἶναι ν' ἀποροῦμε πού, κατὰ τὸν Τρότσκι, τὰ ἀνώτατα 11—12% τοῦ σοβ. πληθυσμοῦ εἶχαν στὴ διάθεσή τους, τὸ 1939, τὰ 50% τοῦ κοινωνικοῦ πλοῦτου, ἐνῶ στὴν «καπιταλιστικὴ» Ἀμερική, τὰ ἀνώτατα 10% τοῦ πληθυσμοῦ «σφετερίζονταν» τὴν ἴδια ἐποχὴ. τὰ 35% τοῦ ἔθν. εἰσοδήματος (2). Καὶ τὸ ὅτι ὁ καθηγητὴς Bettelheim, πού δίνει αὐτὰ τὰ στοιχεῖα μὲ μιὰ ἀξιοθαύμαστη ψυχραιμία καὶ ἀντικειμενικότητα, ἐξακολουθεῖ νὰ μιλάει γιὰ «σοσιαλισμὸ» καὶ «προλεταριακὸ κράτος», μᾶς δίνει τὸ μέτρο τῆς ἀνήκουστης διάδοσης τῶν παραμορφώσεων τοῦ μαρξισμοῦ» στὶς μέρες μας.

Αὐτὸ πού τὸν καιρὸ τοῦ Στάλιν ἔγινε «συκοφαντία» τοῦ μαρξισμοῦ ἦταν τὸν καιρὸ τοῦ Λένιν «ἀπλὰ καὶ αὐτονόητα δημοκρατικὰ μέτρα», πού ἔπρεπε νὰ θεωρηθοῦν ὡς «ἡ γέφυρα πού ὀδηγεῖ ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ στὸ σοσιαλισμὸ!... Ὁ ἐξισωτισμὸς, δηλαδή ἡ κυρίαρχη ἐπέμβαση τοῦ προλεταριάτου στὴ διαδικασία τῆς *διανομῆς* τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος, εἶναι ἡ *γέφυρα* πρὸς τὸ σοσιαλισμὸ, ἡ *μετάβαση* πρὸς τὴ σοσιαλιστικὴ ἀναδιοργάνωση τῆς διαδικασίας τῆς *παραγωγῆς*, πού μόνο αὐτὴ μπορεῖ νὰ σταθεροποιήσει τὴν τελειωτικὴ νίκη τοῦ προλεταριάτου. Γιατὶ αὐτὰ τὰ «ἀπλὰ καὶ αὐτονόητα» δημοκρατικὰ μέτρα «*ἀφοροῦν τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ κράτους, τὴν ἀπλῶς πολιτικὴ ἀναδιοργάνωση τῆς κοινωνίας· τὸ ἀληθινὸ τους νόημα καὶ τὴν πραγματικὴ τους ἀξία, τὴν παίρνουν στὸ μέτρο πού ἐτοιμάζουν καὶ πραγματοποιοῦν τὴν ἀπαλλοτριώση τῶν ἀπαλλοτριωτῶν, δηλαδή τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν καπιταλιστικὴ στὴ σοσιαλιστικὴ ἰδιοκτησία τῶν παραγωγικῶν μέσων*» (3).

Τὴν ἴδια σκέψη διατυπώνει καὶ ὁ Μάρξ, ἀλλὰ μ' ἓνα πολὺ σαφέστερο τρόπο. «*Καθώς, λέει ὁ Μάρξ, ἡ πολιτικὴ κυριαρχία τῶν παραγωγῶν δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴ διαιώνιση τῆς κοινωνικῆς τους δουλείας, ἡ Com - m u n e ἦταν τὸ ὄργανο πού ἐπρόκειτο ν' ἀνατρέψει τὶς οικονομικὰς βιά-*

1) Charles Bettelheim : ἔνθ' ἄν., σελ. 62.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν James Burnham : *L'ère des organisateurs*, σελ. 51.

3) Λένιν : αὐτ. II, 197.

σεις πάνω στις οποίες στηρίζεται ή ύπαρξη των τάξεων και συνεπώς ή ταξική κυριαρχία» (1).

Η άξιοθαύμαστη αυτή διατύπωση δείχνει, άλλη μιὰ φορά, τὸ πόσο ἀστήρικτος εἶναι ὁ μύθος κατὰ τὸν ὁποῖο ὁ Μάρξ θεωροῦσε τὴν πολιτική δημοκρατία σὰν μιὰ ἀπλῶς τυπική δημοκρατία: ἡ δημοκρατία σὰν *πραγματικότητα* σημαίνει τὴν τάση πρὸς μιὰ τελικὰ πλήρη κυριαρχία τῶν ἐργαζομένων τάξεων, πού ἀποτελοῦν τὴν πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ. Ἄλλὰ ἡ δημοκρατικὴ ἀυτοδιοίκηση καὶ ἡ *πολιτικὴ* κυριαρχία τῶν παραγωγῶν δὲν μποροῦν παρὰ νὰ ἔχουν ἄμεσα *κοινωνικά* ἀποτελέσματα: ἡ *δημοκρατία*, μέσ' τὴν ὁποία ὁ *ἔθνος* ἔχει συνειδητοποιήσει τὴ δύναμή του καὶ ἔχει κατορθώσει νὰ πάρει στὰ χέρια του τὸ *κράτος* (τὸ ζήτημα ἀν' ἡ κατάργηση τῆς γραφειοκρατίας εἶναι ἐφικτὴ ἢ ἀνέφικτη, εἶναι ἀπὸ μιὰ ἀποψη δευτερεύον), ὁδηγεῖ ἄμεσα σ' ἓνα καθεστῶς αὐτοδιοίκησης *μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἕβια τὴν παραγωγικὴ διαδικασίαν*. Αὐτὸς ὁ δημοκρατικὸς ἐργατικὸς ἔλεγχος καὶ, εἰ δυνατόν, ἡ διαχείριση τῆς παραγωγῆς ἀπὸ τοὺς συνεταιρισμένους παραγωγούς ἀποτελεῖ τὴν *οὐσία* τοῦ σοσιαλισμοῦ.

δ) Ἐκδημοκρατισμὸς τῶν παραγωγικῶν σχέσεων

Ὅπως εἶδαμε, γιὰ τὸ μαρξισμό, τόσο τοῦ Μάρξ, ὅσο καὶ τοῦ Λένιν, ἡ ἀπλή κατάληψη τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν ἐργατικὴν τάξην δὲν εἶναι παρὰ μιὰ *προϋπόθεση* τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὁ ἐκδημοκρατισμὸς τῶν πολιτικῶν σχέσεων, ἡ προῖοσα ἐξαφάνιση ἢ διαλεκτικὴ ὑπερνίκηση τῆς ἀντίθεσης ἡγετῶν καὶ μαζῶν εἶναι ἀσφαλῶς οὐσιώδεις ὄψεις τῆς «διαρκοῦς ἐπανάστασης» πού ἀποτελεῖ τὴν ψυχὴ τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου, ἀλλὰ δὲν ἐξαντλοῦν τὸ περιεχόμενο τοῦ σοσιαλισμοῦ: *ἡ ἀληθινὴ οὐσία τοῦ σοσιαλισμοῦ* ἐμφανίζεται στὸ φῶς, στὸ μέτρο ἀκριβῶς ὅπου αὐτοεξαφανίζεται ἡ πολιτικὴ ἐξουσία καὶ δημοκρατικοποιεῖται ἡ οἰκονομικὴ ἐξουσία. Τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τὴ χρειάζεται ὁ σοσιαλισμὸς μόνο καὶ μόνο στὸ μέτρο πού μιαινεται ἀπὸ τὸ ἀντίθετό του: τὸν καπιταλισμό. «*Ἡ ἐπανάσταση ἐν γένει*, ἔλεγε ὁ Μάρξ ἤδη ἀπὸ τὸ 1844, *ἡ ἐπανάσταση σὰν ἀνατροπὴ τῆς ὑπάρχουσας ἐξουσίας καὶ σὰν ἄρνηση τοῦ παλιοῦ καθεστώτος εἶναι μιὰ πολιτικὴ πράξις· φυσικά, χωρὶς ἐπανάσταση ὁ σοσιαλισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ. Χρειάζεται αὐτὴ τὴν πολιτικὴν πράξιν στὸ μέτρο πού χρειάζεται τὴν ἀνατροπὴν καὶ τὴν ἄρνησιν. Ἄλλὰ μόλις ἀρχίσει τὴν ὀργανωτικὴν του δράσιν, μόλις φανερωθεῖ ὁ ὑπέρτατός του σκοπὸς καὶ ἡ ψυχὴ του, ὁ σοσιαλισμὸς ἀπορρίπτει τὸ πολιτικὸν του περιβλημα» (2) καὶ γίνεται αὐτὸ πού ἀληθινὰ εἶναι: ἡ ἐλεύθερη, συνειδητὴ δράσις τῶν συνεταιρισμένων παραγωγῶν.*

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς *οὐσιαστικῆς οἰκονομικῆς ὀργάνωσης τοῦ κομμουνισμοῦ* (3). Βέβαια, ὁ Μάρξ ἤξαιρε πολὺ καλὰ ὅτι τὸ ἰδεώ-

1) Marx: La Guerre civile en France, σελ. 62.

2) Marx: Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀλλαγὴ. Marx - Engels Gesamtausgabe I/3, σελ. 22-3.

3) Marx: Die Deutsche Ideologie, σελ. 71.

δες αυτό δὲν ἦταν δυνατόν νὰ πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη (1): Μόνο ὁ ἀγώνας καὶ ἡ συνειδητοποίηση αὐτοῦ τοῦ ἀγώνα μποροῦσε νὰ κάνουν τοὺς ἐργάτες ν' ἀλλάξουν οἱ ἴδιοι, νὰ πάψουν νὰ ναι παθητικὰ ὄργανα τῆς ἱστορίας καὶ ν' ἀναλάβουν στὰ χέρια τους τὴν ἴδια τους τὴ μοίρα: «*μέσα στὴν ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα, συμπίπτει ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἐξωτερικῶν (ἀντικειμενικῶν) συνθηκῶν μὲ τὴν ἀλλαγὴ αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου*» (2).

Αὐτὴ ἡ «ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα», δηλαδὴ ἡ ὑπερνίκηση τῆς «ἀντικειμενικῆς» παθητικότητας τοῦ προλεταριάτου μέσα στὴν παραγωγὴ καὶ τὶς κοινωνικὲς σχέσεις, εἶναι ἡ οὐσία τῆς μακραιωνῆς του πάλης. Ἔτσι, π.χ. ἡ πάλη γιὰ τὴν ἐλάττωση τῶν ἐργασίμων ὥρων, πού, στὴν ἐποχὴ τοῦ Μάρξ, ταυτιζόταν μὲ τὴν πάλη γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ «ἐργατικοῦ δεκαώρου», εἶναι ἡ μιὰ ὄψη αὐτῆς τῆς «ἐργατικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας» πού ἐξυμνεῖ ὁ Μάρξ. «*Στὴ θέση τοῦ καταλόγου τῶν ἀπαραγράπτων δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, παρατηρεῖ ὁ Μάρξ, ἐμφανίζεται ἡ Magna Charta τῶν ἐργατῶν, ἡ διὰ νόμου περιορισμένη ἐργάσιμη μέρα*» (3).

Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ἐργατικοῦ δεκάωρου, ὀκτάωρου ἢ ἐξάωρου δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ὄψη τῆς Magna Charta libertatum, πού πραγματοποιεῖ ἡ ἱστορικὴ ἀνοδος τῆς ἐργατικῆς τάξης. «*Μιὰ ἄλλη καὶ μεγαλύτερη νίκη τῆς ἐργατικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας πάνω στὴν πολιτικὴ οἰκονομία τοῦ κεφαλαίου εἶναι ἡ ἐπιτυχία τοῦ συνεταιριστικοῦ κινήματος καὶ ἰδιαίτερα τῶν συνεταιριστικῶν ἐργοστασίων, πού πραγματοποιήθηκαν χάρις στὴν πρωτοβουλία ὀρισμένων ἐργατῶν*» (4). Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν παροδικὴ ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία τοῦ συνεταιριστικοῦ κινήματος, «*ἡ ἀξία τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κοινωνικοῦ πειράματος*» εἶναι τούτη:

«*Οἱ ἐργάτες ἀπέδειξαν ἔμπρακτα, καὶ ὄχι μόνο μὲ ἐπιχειρήματα, ὅτι γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ μιὰ παραγωγὴ σὲ μεγάλη κλίμακα, ἀνταποκρινόμενη στὶς ἀπαιτήσεις τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης, δὲν χρειάζεται ἀποραιτητῶς νὰ ὑπάρχει μιὰ τάξη ἐπιχειρηματιῶν πού νὰ χρησιμοποιοῦν μιὰ ἄλλη τάξη χειρωνακτικῶν ἐργατῶν. Ἔδειξαν ὅτι, γιὰ νὰ γίνουν παραγωγικὰ τὰ μέσα τῆς ἐργασίας δὲν χρειάζεται διόλου νὰ ἔχουν μονοπωλεῖ (ἀπὸ τὴν τάξη τῶν ἐπιχειρηματιῶν) καὶ νὰ ἔχουν ἔτσι μετατραπῆ σὲ ὄργανα ὑποδούλωσης καὶ ἐκμετάλλευσης αὐτῶν τῶν ἴδιων τῶν ἐργατῶν. Ἔδειξαν ὅτι, ὅπως ἡ ἐργασία τοῦ δούλου καὶ ἡ ἐργασία τοῦ δουλοπαροίκου, ἔτσι ἡ μισθωτὴ ἐργασία δὲν εἶναι κι' αὐτὴ παρὰ μιὰ μεταβατικὴ καὶ κατώτερη μορφή ἐργασίας, προορισμένη νὰ ἐξαφανιστεῖ μπρὸς σὲ μιὰ ἀνώτερη μορφή ἐργασίας: τὴ συνεταιρισμένη ἐργασία τῶν παραγωγῶν, πού θὰ γίνεταί μὲ τὴν ἐλεύθερὴ τους θέληση, μὲ νηφάλιο πνεῦμα καὶ μὲ χαρούμενη καρδιά.*»

Ἡ μονοπώληση τῶν διευθυντικῶν λειτουργιῶν τῆς οἰκονομίας ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη ὁμάδα δὲν ἀποτελεῖ λοιπὸν μιὰ τεχνικὴ ἀνάγκη τῆς παραγωγῆς. Μόνο οἱ «ψευτοδιανοούμενοι», λέει ὁ Λένιν, «*σκέφτονται ὅτι οἱ*

1) Βλ. πῶς πάνω παράγραφο.

2) Marx: Die Deutsche Ideologie, σελ. 217.

3) Marx: Das Kapital I, 316.

4) Πρῶτο Μανιφέστο τῆς Διεθνούς Ἐνώσης τῶν Ἐργαζομένων, 1864.—Marx: Ausgewählte Schriften II, 450.

πληβειτοι, οι «άπλοϊκοί» εργάτες και αγρότες είναι άδύνατοι να εκπληρώσουν το μεγάλο, το ήρωικό έργο της οργάνωσης, που η σοσιαλιστική επανάσταση επιβάλλει στους εργαζομένους» (1). "Ετσι «πρέπει άπαραιτήτως να ξερριζώσουμε την πατροπαράδοτη πρόληψη, την παράλογη, βάρβαρη, άχρηία και άτιμωτική πρόληψη, κατά την οποία μόνο οι «άνώτερες τάξεις» μπορούν να κυβερνήσουν το κράτος και να οργανώσουν την άνοικοδόμηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας» (2).

Αργότερα θα δοίμε πώς ο Λένιν υιοθέτησε κι' αυτός με την σειρά του τις αντίληψεις των «ψευτο-διανοουμένων» που στηλίτευε το 1917, και τί διαστάσεις έδωσε ο σταλινισμός στην «παράλογη, βάρβαρη και άτιμωτική» πρόληψη, που ο Λένιν ήθελε να ξερριζώσει. Άλλά ως έπιστρέψουμε στον Μάρξ. Για τον Μάρξ, η «πολιτική κυριαρχία των παραγωγών», που πραγματοποίησε η Commune, έπρόκειτο έπιτέλους να εισαγάγει το πνεύμα της δημοκρατίας μέσα στο δεσποτικό κόσμο των έργοστασίων: «η συνεταιριστική παραγωγή θ' αντικαταστήσει το καπιταλιστικό καθεστώς· ο κομμουνισμός δέν είναι παρά μιá ένωση των συνεταιριστικών οργανισμών που έλέγχουν και διευθύνουν την έθνική παραγωγή σύμφωνα μ' ένα κοινό σχέδιο» (3).

Στο όνομα αυτού του ολοκληρωτικού έκδημοκρατισμού των παραγωγικών σχέσεων, ο Λένιν έπιτίθεται με μιá πρωτοφανή βιαιότητα έναντιον του Kautsky που «δέν καταλαβαίνει ότι η κύρια διαφορά ανάμεσα στον άσεικό κοινοβουλευτισμό και τον προλεταριακό δημοκρατισμό συνίσταται στο ότι αυτός θα επιδιώξει άμέσως να ξερριζώσει όλότελα το γραφειοκρατισμό» (4). "Αν πιστέψουμε τον Λένιν, ο Kautsky κατέχεται από ένα «θρησκευτικό δέος» μπρός στο γραφειοκρατικό κράτος. Και τοότο, γιατί ο Kautsky πίστευε ότι, άκόμα και μέσα στα πλαίσια ενός σοσιαλιστικού καθεστώτος,

«Θά υπάρχουν πάντοτε επιχειρήσεις που δέν μπορούν να λειτουργήσουν χωρίς μιá γραφειοκρατική οργάνωση, όπως π.χ. οι σιδηρόδρομοι. Στις περιπτώσεις αυτές, η δημοκρατική οργάνωση θά μπορεί να πάρει την ακόλουθη μορφή: οι εργάτες θά εκλέξουν δρισμένους αντιπροσώπους, που θ' αποτελέσουν ένα είδος κοινοβουλίου, στο οποίο θ' ανατεθεί το έργο του έλέγχου του γραφειοκρατικού μηχανισμού και του προσδιορισμού των συνθηκών εργασίας» (5).

"Ένα τέτοιο «μινιμαλιστικό» πρόγραμμα εργατικού έλέγχου (που, όπως έδειξε η άγγλική και κυρίως η σουηδική πείρα, δέν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο σε έξαιρετικά προηγμένες χώρες, και προϋποθέτει μιá μακρόχρονη άσκηση κι' ένα ένδιαφέρον των εργατών για την παραγωγή, που δέν είναι καθόλου εκ των προτέρων βέβαιο και μόνι-

1) Λένιν: Πώς να οργανώσουμε την άμειλλα; Δεκέμβριος 1917, ένθ. άν. II, 302.

2) Λένιν: άότ. II, 303.

3) Marx: La Guerre civile en France, σελ. 63.

4) Λένιν: Το κράτος και η επανάσταση, ένθ. άν. II, 253-4.

5) Karl Kautsky: Bernstein und das sozialdemokratische Programm 1899, σελ. 158. Λένιν: ένθ' άν. II, 252.

μο) δὲν ἱκανοποιεῖ διόλου τὸν Λένιν : «*Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη εἶναι λανθασμένη καὶ ἀποτελεῖ μιὰ ὀπισθοδρομὴν σχετικὰ μὲ τὶς ἰδέες, πὸν ἡ Commune ἐνέπνευσε στὸν Μάρξ καὶ τὸν "Ἐγγκελς"* (1). Κατ' ἀρχὴν, παρατηρεῖ ὀρθότατα ὁ Λένιν, ἡ ἀναγκαιότητα μίᾳ γραφειοκρατικῆς διαχείρισης δὲν ἐκδηλώνεται μόνο στὴν ὀργάνωση τῶν σιδηροδρόμων, ἀλλὰ ἐπιβάλλεται «*σ' ὅλες τὶς ἐπιχειρήσεις τῆς μοντέρνας βαρεῖας βιομηχανίας*». Σ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς μεγάλης παραγωγῆς, ἡ περιπλοκότητα τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ὀργάνωσης εἶναι τέτοια, ὥστε εἶναι ἀδύνατο νὰ λειτουργήσουν χωρὶς ἓνα εἰδικευμένο διευθυντικὸ μηχανισμό. Αὐτό, ὅμως, δὲν σημαίνει διόλου ὅτι πρέπει ν' ἀπορνηθοῦμε τὸ ἰδεώδες τῆς ἐργατικῆς διαχείρισης : «*Εἶναι αὐτονόητο, λέει ὁ Λένιν, ὅτι σ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἐπιχειρήσεις, οἱ ἐργάτες θὰ ἐκλέξουν τοὺς ἀντιπροσώπους τους πὸν θὰ σχηματίζουν ἓνα «εἶδος κοινοβουλίου» [...]. Ἀλλὰ τὸ οὐσιώδες εἶναι ὅτι αὐτὸ τὸ «εἶδος κοινοβουλίου» δὲν θὰ ἀρκεσεῖ νὰ ὀρίζει τὸ καθεστῶς τῆς ἐργασίας καὶ νὰ ἐλέγχει τὸν γραφειοκρατικὸν μηχανισμό, ὅπως τὸ φαντάζεται ὁ Kautsky, πὸν ἡ σκέψη του δὲν ξεπερνᾷ τὰ ὄρια τοῦ ἀστικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ*» (2).

Κατὰ τὸν Λένιν, ὁ συλλογικὸς διευθυντικὸς ὀργανισμὸς, πὸν θ' ἀντικαταστήσει τὴν ἀτομικὴ θέληση τοῦ καπιταλιστῆ, δὲν θὰ εἶναι γραφειοκρατικὸς, οὔτε ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς λειτουργίας του, οὔτε ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς διάρθρωσής του :

«*Βέβαιον, στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς, ἔνα εἶδος κοινοβουλίου, πὸν θ' ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀντιπροσώπους τῶν ἐργατῶν, θὰ καθορίζει τὸ καθεστῶς τῆς ἐργασίας καὶ θὰ ἐλέγχει τὸν μηχανισμό. Ἀλλὰ αὐτὸς ὁ μηχανισμὸς δὲν θὰ εἶναι «γραφειοκρατικὸς». Κατακτώντας τὴν πολιτικὴν ἰξουσία, οἱ ἐργάτες θὰ συντρίβουν ὅλον τὸν παλαιὸν γραφειοκρατικὸν μηχανισμό, θὰ τὸν κατεδαφίσουν συθέμελα καὶ θὰ τὸν ἀντικαταστήσουν μ' ἓνα νέο μηχανισμό. Γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς ὑπαλλήλους αὐτοῦ τοῦ νέου μηχανισμοῦ νὰ γίνον ὑ γραφειοκράτες, οἱ ἐργάτες θὰ πάρουν τὰ μέτρα πὸν ὁ Μάρξ καὶ ὁ "Ἐγγκελς" ἔχουν λεπτομερῶς μελετήσει: 1) Ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι θὰ εἶναι αἵρετοὶ καὶ ἀνακλητοὶ σὲ κάθε στιγμή, 2) ὁ μισθὸς τους δὲν θὰνὰ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν ἐργατικόν. 3) θὰ παρθῶν ἀμέσως τὰ κατάλληλα μέτρα, ὥστε ὅλοι νὰ γίνον γιὰ λίγο καιρὸ «γραφειοκράτες», ἔτσι πὸν κα ν ἐ ν α ς δὲν θὰ μπορεῖ νὰ εἶναι «γραφειοκράτης».*

Εὐκόλα καταλαβαίνει κανεὶς πὸς ἦσαν τὸ θανάσιμο ἀμάρτημα τοῦ Kautsky : δὲν καταλόβαινε ἀπολύτως καθόλου τὴ διαφορά πὸν ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸν ἀστικὸν κοινοβουλευτισμὸν, πὸν ἐνώνει τὴ δημοκρατία καὶ τὴ γραφειοκρατία, καὶ τὸν προλεταριακὸν δημοκρατισμὸν, πὸν θὰ πάρει ἀμέσως τὰ μέτρα πὸν ἀπαιτοῦνται γιὰ τὸ ξεριζώμα τοῦ γραφειοκρατισμοῦ, καὶ πὸν θὰ κατορθώσῃ μάλιστα νὰ δλοκληρώσῃ αὐτὰ τὰ μέτρα καὶ νὰ τὰ κάνει ν' ἀπολήξουν στὴν πλήρη κατάλυση τοῦ γραφειοκρατισμοῦ» (3) !

Μιὰ τέτοια «λύση» τοῦ προβλήματος τῆς γραφειοκρατίας κάνει ἀδύνατη τὴν πὸς στοιχειώδη κατανόηση τῶν βασικῶν του δεδομένων : ὅπως

1) Λένιν : αὐτ. II, 252.

2) Λένιν : αὐτ. II, 253.

3) Λένιν : ἐνθ. ἀν. II, 254.

θά δοϋμε, αὐτὴ ἡ δογματικὴ, ἀφηρημένη ἄρνηση τοῦ κράτους, ὅπου οἱ παραπομπές στὸν Μαρξ, τὸν Engels καὶ τὴν Commune τοῦ 1871 παίρνουν τὴν ὄψη ἀδιάσειστων ἐπιχειρημάτων, δὲν ἔπαιξε μικρὸ ρόλο στὴ δημιουργία τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ. Ἡ παραμικρότερη ἐπαφή μὲ τὰ πράγματα ἐπρόκειτο νὰ δείξει τὴν κενότητα αὐτῆς τῆς παιδαριώδους πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς φιλοσοφίας. Καὶ καθὼς ἡ ἐξουσία ἔχει τὴ δική της λογική, ποῦ ἔχουμε κάθε λόγο νὰ πιστεύουμε ὅτι εἶναι στοὺς ἀντίποδες τῆς ροδαλῆς αὐτῆς εἰκονογραφίας, τὸ μπολσεβικικὸ κόμμα κατόρθωσε, μέσα σ' ἕνα ἐκπληκτικὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα, νὰ πραγματοποιήσῃ τ' ἀκριβῶς ἀντίθετα ἀπ' αὐτὰ ποῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ. Ζητώντας τὸν πλήρη ἐκδημοκρατισμὸ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, τὸ μπολσεβικικὸ κόμμα κατέληξε νὰ ἐπαναφέρει στὰ ἐργοστάσια τὸ δεσποτικὸ καθεστῶς ποῦ ἐπικρατοῦσε στὶς πρὸ μαθρες ὥρες τῆς καπιταλιστικῆς πρωτόγονης συσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου.

Στὸ τέλος τοῦ ἐπόμενου κεφαλαίου θὰ δώσουμε μιὰ εἰκόνα τῶν παραγωγικῶν σχέσεων ὅπως διαμορφώθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σταλινικῆς περιόδου. Ἀλλὰ γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸ πῶς καὶ γιατί ἡ σταλινικὴ γραφειοκρατία βγαίνει ἄμεσα μέσα ἀπὸ τὴ λενινιστικὴ ἄρνηση τῆς γραφειοκρατίας, τὸ καλύτερο ποῦ ἔχουμε νὰ κάνουμε εἶναι νὰ ἐπιστρέψουμε στὸ *Κράτος καὶ ἡ Ἐπανάσταση* καὶ νὰ δοῦμε τί εἶδους αὐταπάτες βρίσκονται στὴ βάση τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Λένιν.

49. Ὁ Λένιν: ἀπὸ τὸν «ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ» στὴν οὐτοπία

Καμιὰ ἐπαναστατικὴ ἰδεολογία δὲν μπορεῖ νὰ πετύχει ἂν δὲν περιέχει ἕνα κόκκο οὐτοπίας. Ὁ ἐπαναστάτης ἔχει ἀνάγκη τὴν οὐτοπία γιατί χωρὶς αὐτὴν δὲν θάχε κανένα λόγο νὰ ριψοκινδυνέψῃ τὴ ζωὴ του. Χρειάζεται τὴν οὐτοπία, ὅπως ὁ μεταρρυθμιστὴς χρειάζεται τὴ νηφάλια καὶ θετικὴ σκέψη, ποῦ εἶναι ἡ μόνη ποῦ μπορεῖ νὰ δικαιώσει τὴν κατὰ τὰ ἄλλα πεζὴ του δραστηριότητα. Γι' αὐτὸ ἴσως ἡ κοινωνία κρίνει μὲ ἀσθηρότητα τὸ μεταρρυθμιστὴ ποῦ δὲν πραγματοποίησε τὸ πρόγραμμά του, ἐνῶ δίνει ἄφεση ἁμαρτιῶν στὸν ἐπαναστάτη ποῦ δὲν τήρησε τίς χιλιαστικὲς ὑποσχέσεις, ποῦ περιβάλλουν τίς πραγματικὲς διεκδικήσεις τῆς τάξης ποῦ καθοδηγεῖ.

Αὐτὸ ποῦ εἶναι ἀξιοσημείωτο στὴν περίπτωση τοῦ Λένιν καὶ τῶν συντρόφων του, εἶναι ὅτι τὸ σοσιαλιστικὸ τους πρόγραμμα δὲν περιεῖχε παρὰ *μόνο* οὐτοπία, ὅτι ἡ οὐτοπία ἐξαντλεῖ ὅλη τους τὴν πολιτικὴ σκέψη, ὅτι τὸ μόνο μέρος τοῦ προγράμματός τους, ποῦ μπόρεσαν νὰ πραγματοποιήσουν, ἦταν αὐτὸ ποῦ δὲν ἀφοροῦσε τὸ σοσιαλισμὸ, ἀλλὰ ζητοῦσε ἀπλῶς νὰ ἱκανοποιήσῃ τίς ἄμεσες διεκδικήσεις τῶν μωζῶν: Εἰρήνη καὶ Γῆ. Ἀλλὰ ἡ εἰρήνη δὲν ἔλυνε τὸ ζήτημα τοῦ σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ τοῦ κράτους καὶ τῆς οἰκονομίας. Καὶ τὸ ἀγροτικὸ πρόγραμμα τοῦ Λένιν δὲν ἦταν κἀν τὸ δικό του πρόγραμμα: ἦταν τὸ πρόγραμμα τῶν *σοσιαλεπαναστατῶν*, ποῦ ἀποτελοῦσαν τὸ κόμμα ποῦ πλειοψηφοῦσε στὴν ὕπαιθρο. Ἡ ἐπανάσταση στὴν ὕπαιθρο ἦταν ἡ ἀναγκαία προϋπόθεση τῆς

έπιτυχίας και της σταθεροποίησης της επανάστασης στις πόλεις, και για αυτό η υιοθέτηση του σοσιαλεπαναστατικού προγράμματος, παρ' όλες τις διαμαρτυρίες των «ορθόδοξων» μπολσεβίκων (1), ήταν μια ακόμα έπαλληλευση της στρατηγικής ιδιοφυίας του Λένιν. Άλλοι, εκτός από το ότι η «ουμμάχια» του μπολσεβικισμού με την αγροτική μεταρρύθμιση ήταν από τη φύση της προσωρινή (2), ή κοινωνική βάση της μπολσεβικικής έξουσίας ήταν οι βιομηχανικοί εργάτες : η έπιτυχία ή η άποτυχία της «δικτατορίας του προλεταριάτου» είναι λοιπόν ή λυδία λίθος, το αντικειμενικό κριτήριο με το όποιο πρέπει να κριθεί ή πολιτική θεωρία του λενινισμού.

Για να καταλάβουμε το πώς ή «δικτατορία του προλεταριάτου» έφυλλιστηκε τόσο γρήγορα, έχασε κάθε περιεχόμενο και άνοιξε το δρόμο στην ολοκληρωτική κυριαρχία του κρατικού κεφαλαίου, δεν έχουμε παρά να δοθμε το πόσο εύθραυστες είναι οι βάσεις πάνω στις όποιες στήριζε ο Λένιν τις άμετρες του ύποσχέσεις.

Πώς είναι δυνατόν να πάρουμε στα σοβαρά τις θεωρίες για την «πλήρη» κατάργηση της γραφειοκρατίας ; Το ίδιο έρώτημα έθετε και ο Kautsky στην πολεμική του κατά το δλλανδοσ «έξτρεμιστή» Rannekoek, που κι αυτός ζητούσε να εξαφανιστεί κάθε ίχνος γραφειοκρατικής όργάνωσης από τη διοίκηση του μελλοντικού σοσιαλιστικού κράτους (3). Άλλά, άπαντούσε ο Kautsky, «*αν ή όργάνωση του κόμματος και των συνδικάτων δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς ύπαλλήλους, αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο και για τις δημόσιες ύπηρεσίες : το πρόγραμμά μας δεν ζητάει την κατάργηση των ύπαλλήλων, άλλ' άπλώς το διορισμό τους από το λαό*» (4). Αυτό το φαινομενικά «μινιμαλιστικό» πρόγραμμα ήταν στην πραγματικότητα ένα ιδεώδες που δεν έχει πουθενά πραγματοποιηθεί : όπως τόχαν ήδη διαπιστώσει ή Ρόζα Λούξεμπουργκ, ή Heine, ή Michels και όλοι οι μελετητές των σύγχρονων μαζικών όργανώσεων, ή γραφειοκρατικοποίησή τους είχε ήδη φτάσει σ' ένα τέτοιο βαθμό, ώστε ή καθιερωμένη από τα καταστατικά έκλογή των κομματικών και συνδικαλιστικών στελεχών ήταν πολύ περισσότερο μια κενή έθιμοτυπία, παρά μια αυθεντική δημοκρατική πρόξη. Ο άπλός έλεγχος του γραφειοκρατικού μηχανισμού μιας όποιασδήποτε μαζικής όργάνωσης είναι ήδη ένα έγχείρημα τόσο δύσκολο, ώστε πρέπει μάλλον νάμσστε άπολύτως ίκανοποιημένοι όταν ο έλεγχος αυτός γίνεται πραγματικότητα. Όσο για την ώρα που το πλθος θα έκλέγει άληθινά τους «έκπροσώπους» του, αυτή είναι ακόμα πολύ μακριά ...

Τό περίεργο είναι ότι ο Λένιν—ο Λένιν που όλη ως τα τότε ή πολιτική του δραστηριότητα δεν ήταν παρά μια διαρκής πάλη για τον περιο-

1) Βλ. σχετικά το λόγο του Λένιν για τη γη στο 2ο συνέδριο των σοβιέτ (26-10-1917). Ένθ. άν. II, 278—9.

2) Βλ. παρακάτω § 55.

3) Βλ. σχετ. Τό κράτος και ή επανάσταση, ένθ. άν. II, 251 κ.έ.

4) Άναφέρεται από τον Λένιν : ένθ. άν. II, 257.

ρισμό της έσωκομματικής δημοκρατίας και για την έπιβολή του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού!—δέν φαίνεται διόλου Ικανοποιημένος από το φαινομενικό μετριοπαθές πρόγραμμα του Κάουτσου. Οι σκέψεις του Κάουτσου για τη γραφειοκρατία, έπαναλαμβάνει για χιλιοστή φορά ό Λένιν, «δειχνουν τό ότι δέν έχει διόλου καταλάβει ούτε τά διδάγματα της Comptone, ούτε τη διδασκαλία του Μάρξ» (1). "Αν καμιά όργάνωση δέν μπορεί νά λειτουργήσει χωρίς ύπαλλήλους, αυτό όφείλεται άπλως και μόνο στο ότι ζοϋμε «*ύπό τό καπιταλιστικό καθεστώς, κάτω άπό την κυριαρχία της μπουρζουαζίας*» (2). "Αν τά συνδικάτα έχουν ανάγκη από ύπαλλήλους, άν τό κόμμα του προλεταριάτου δέν μπορεί νά λειτουργήσει χωρίς γραφειοκρατία, ό μόνος ύπαίτιος είναι ό καπιταλισμός :

«Οι εργαζόμενες μάζες έχουν εξανδροποδιστεί άπό τόν καπιταλισμό· μέσ στο καπιταλιστικό καθεστώς, ή δημοκρατία είναι περιορισμένη, νοθινυμένη, άκρωτηριασμένη άπό τό κλίμα πού δημιουργεί ή μισθωτή δουλεία, ή φτώχεια και ή άθλιότητα των μαζών. Αυτός είναι ό μόνος λόγος για τόν οποιο οι ύπάλληλοι των πολιτικών και συνδικαλιστικών μας οργανώσεων διαφθείρονται (ή μάλλον γίνονται νά διαφθερούν) άπό τόν καπιταλισμό κι' έκδηλώνουν την τάση νά μετατραποϋν σε γραφειοκράτες, δηλαδή σε άτομα προνομιούχα, ξεχωρισμένα άπό τη μάζα κι' άνυψωμένα πάνω άπ' αυτήν. Αυτό είναι ή ουσία του γραφειοκρατισμού. Όσο ύπάρχει καπιταλισμός και μπουρζουαζία, μιá δρισμένη γραφειοκρατικοποίηση άκόμα και των ύπαλλήλων του προλεταριάτου θα είναι αναπόφευκτη» (3).

"Ετσι ό καπιταλισμός γίνεται ό μέγας Βεελζεβούλ—κάτι ανάλογο μ' αυτό πού ήταν ό έβραϊσμός στη φαντασία των χιτλερικών.

Αυτά έλεγε ό Λένιν—αυτός πού είχε έκθειάσει τη «σχολή του έργου, στασιού» και άντιτάζει την ύγιή «προλεταριακή πειθαρχία» στο νοσηρό «άτομικισμό» των διανοουμένων! Έκείνο τόν καιρό καλοσε τους εργάτες νά παραδειγματιστούν άπό τη «γερμανική πειθαρχία». Τώρα στηλίτευε τόν Κάουτσου γιατί άναγνώριζε την άναγκαιότητα της ύπαρξης μιás ειδικευμένης ύπαλληλίας! Τό 1904, ή Ρόζα Λούξεμπουργκ, πού ήξερε άπό την ίδια της την πείρα τό πόσο δεσποτική κι' άντιδραστική ήταν ή άνεξέλεγκτη έξουσία των «ύπαλλήλων του προλεταριάτου», έλεγε τούτα τά προφητικά λόγια για τό καποραλιστικό ιδεώδες της μονολιθικής πειθαρχίας και του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού :

«Η πειθαρχία για την οποία μιλάει ό Λένιν έχει έπιβληθεί στο προλεταριάτο όχι μόνο άπό τό εργοστάσιο, αλλά και άπό τό στρατόνα, άπό τό σημερινό γραφειοκρατισμό κι' άπ' έλο, με μιá λέξη, τό μηχανισμό του συγκεντρωτικού άστικού κράτους. Αλλά είναι άδύνατο νά χρησιμοποιεί κανείς τη λέξη «πειθαρχία» για νά δηλώσει ταυτόχρονα δύο πράγματα τόσο αντίθετα όσο είναι, άπό τη μιá μεριά, ή άπουσία κάθε προσωπικής σκέψης πού χαρακτηρίζει μιá μάζα άπό χέρια πού κάνουν διάφορες μηχανικές κινήσεις κάτω άπό τό κράτος του καταναγκασμού και, άπό την άλλη μεριά, ό ήθελημένος συντονισμός της συνειδητής πολιτικής δράσης μιás κοινωνικής ομάδας, άπό τη μιá μεριά, ή παθητική ύπακοή μιás αρχόμενης τάξης και, άπό την άλλη μεριά, ή οργανωμένη εξέγερση μιás τάξης πού παλεύει για την έλευθερία. Για νά έμφυσήσουμε στο προλεταριάτο τό πνεύμα της έλεύθερης πειθαρχίας της σοσιαλ-δημοκρα-

1) Λένιν: Ένθ. άν. II, 258.

2) Λένιν: Ένθ. άν. II, 259.

3) Λένιν: αύτ. II, 259.

τίας χρειάζεται όχι να μεταφέρουμε το όργανο του καταναγκασμού από τα χέρια της αστικής τάξης στα χέρια μιας σοσιαλδημοκρατικής κεντρικής επιτροπής, αλλά να συντρέψουμε και να ξεριζώσουμε αυτό το πνεύμα της δουλοπρεπούς πειθαρχίας» (1).

Τέτοιες αντιδράσεις είχε προκαλέσει ο γραφειοκρατικός συγκεντρωτισμός του Λένιν! Κι' αν ο Λένιν είχε μείνει τότε έντελως άσυγκίνητος μπρός σ' αυτές τις επιθέσεις και δέν μπόρεσε ούτε καν να διαισθανθεί το βαθύτερο νόημα ούτης της κριτικής, αυτό όφείλεται και στον άκριτο θαυμασμό που αίσθανόταν για τον Kautsky και για το κόμμα του: έφ' όσον ο Πάπας της σοσιαλδημοκρατίας αναγνώριζε την αναπόδραστη αναγκαιότητα της γραφειοκρατικής όργάνωσης (μη κάνοντας βέβαια τίποτε για να την περιορίσει!), ο Λένιν αίσθανόταν άπολύτως έξουσιοδοτημένος να γίνει βασιλικότερος από το βασιλέα, να άνουψώσει τη «γραφειοκρατική άρχή» στην περιωπή ενός επαναστατικού état de grâce και, από την άλλη μεριά, να ρίξει το ανάθεμα του «όπορτουισμού» πάνω σ' όλους τους όπαδούς της έσωκομματικής δημοκρατίας (2).

Τό 1917, χωρίς να έχει άλλόξει ούτε μιá κεραία από τις τυραννικές του αντιλήψεις για την έσωτερική όργάνωση του «πρωτοποριακού» κόμματος, ο Λένιν κάνει άπότομα μιá στροφή 180° κι' επιτίθεται με μιá αύξουσα βιαιότητα κατά του Kautsky ό όποιος άφηνε να ύπονοηθεί ότι ή κατάργηση του καπιταλισμού δέν θάκανε τους ανθρώπους έλεύθερους και πανελεύθερους, σοφούς, άγαθούς και ώραίους, και ότι, συνεπώς, «*άκόμα και μέσα στο σοσιαλιστικό καθεστώς, θά εξακολουθούν να υπάρχουν υπάλληλοι και γραφειοκρατισμός*» (3)! 'Ο Λένιν αίσθάνεται μιá φοβερή άγανάκτηση μπρός σ' αυτή την ιδέα: «*δλ' αυτά είναι ψέμματα*», σπεύδει να προσθέσει, και επαναλαμβάνει: «*στο σοσιαλιστικό καθεστώς, οι δημόσιοι λειτουργοί δέν θά είναι υπάλληλοι, όχι μόνο γιατί θάναί αίρετοι, αλλά και γιατί θάναί επίσης και άνακλητοι κάθε ώρα και στιγμή και ό μισθός τους θάχει έξομοιωθεί με το μέσο εργατικό μισθό*»!

Οι ιδέες του Kautsky ήταν κάτι χειρότερο από «ψέμματα»: ήταν άποστασίες. 'Υποστηρίζοντας ότι το κράτος, ή οικονομία όπως και οι συνδικαλιστικές και κομματικές όργανώσεις δέν μπορούν να λειτουργήσουν χωρίς υπάλληλους, ο Kautsky «*υιοθετεί τα παληά επιχειρήματα του Bernstein κατά του μαρξισμού έν γένει*». Πραγματικά:

«*Στό βιβλίό του «Οι προϋποθέσεις του σοσιαλισμού», ό άποστάτης Bernstein κηρύσσει τον πόλεμον κατά της ιδέας της «πρωτόγονης» δημοκρατίας και άπορρίπτει την ιδέα της επιτακτικής έντολης, της μη πληρωμής των υπάλληλων, της κατάργησης των έξουσιών του Κέντρου. Και για ν' άποδείξει την άνεδαφικότητα αυτής της «πρωτόγονης» δημοκρατίας, ό Bernstein παραπέμπει στην πείρα των άγγλικών τής συνδικάτων, όπως την έρμηνεύει το ζεβγος Webb. 'Υστερα από 70 έτών Ιστορία, τά συνδικάτα αυτά, που υποτίθεται ότι εξέλισσονταν μέσα σ' ένα καθεστώς «πλήρους έλευθερίας» κατέληξαν δήθεν στο συμπέρασμα ότι οι θεσμοί της πρωτόγονης δημο-*

1) Rosa Luxemburg: *Συγκεντρωτισμός και δημοκρατία*. Βλ. *Marxisme contre Dictature*, σελ. 22.

2) Βλ. πιο πάνω § 26 (σελ. 74) και § 41 (σελ. 149 κ.έ.).

3) Λένιν: ένθ. άν. II, 259.

κρατίας δὲν ἔχουν καμιὰ ἀποτελεσματικότητα καὶ τοὺς ἀντικατέστησαν μὲ τοὺς συνήθεις ἡμικοινοβουλευτικούς ἡμιγραφειοκρατικούς θεσμούς. Ἄλλὰ στὴν πραγματικότητα, τὰ ἀγγλικά συνδικάτα δὲν ἐξελιχθηκαν ποτέ μέσα σ' ἕνα καθεστὼς «πλήρους ἐλευθερίας» — ἐξελιχθηκαν μέσα στὴν καπιταλιστικὴ σκλαβιά, καὶ δὲν ἦταν δυνατόν παρά νὰ ἐξανασταθοῦν νὰ κάνουν ἕνα πλήθος ἀπὸ παραχωρήσεις στὸ κακὸ πού βασιλεύει μὲς στὸν καπιταλισμό : στὴ βία, στὸ ψέμμα, στὴν ἀπομάκρυνση τῶν φτωχῶν ἀπὸ τὰ «ἀνώτερα» πόστα τῆς διοίκησης [...]. Ἄλλὰ σὲ *σοσιαλιστικὸ καθεστὼς, ὅλοι θὰ κυβερνᾶν ὁ καθένας μὲ τὴ σειρά του καὶ θὰ μάθουν γρήγορα νὰ μὴν κυβερνῶνται ἀπὸ κανένα* (1).

Αὐτὰ ἔλεγε ὁ προκάτοχος, ὁ «δάσκαλος», ὁ «σύντροφος ἐν ὄπλοις» τοῦ . . . Στάλιν. Ἄλλὰ ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, ὁ Λένιν δὲν ὑποφιαζόταν ὅτι στὸ «σοσιαλιστικὸ» καθεστὼς πού δημιουργοῦσε, «ὅλοι» ἐπρόκειτο νὰ μάθουν, ὄχι «γρήγορα» ἀλλὰ ἀστραπιαῖα, νὰ κυβερνῶνται μόνο ἀπὸ ἕνα, ἔτσι πού κανένας ἄλλος νὰ μὴ κυβερνάει. Ἡ μόνη του ἔγνοια ἦταν τότε νὰ καταγγελεῖ τὰ «ἀντιμωρξιστικὰ ἐπιχειρήματα» τοῦ Bernstein — ξεκινώντας ὅτι ὁ πρῶτος πού τᾶχε χρησιμοποιήσει — καὶ μὲ τί τρόπο! — ἦταν αὐτὸς ὁ ἴδιος, δταν ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς ὁπαδούς του ν' ἀφήσουν τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ νὰ διορίζει ἀπὸ τὰ πάνω τὰ στελέχη τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης. Τότε, ὁ κύριος στόχος τῶν ἐπιθέσεων τοῦ Λένιν ἦταν *«ἡ συγκεκριμένη ἰδέα τῆς δημοκρατίας»* πού ταυτίζει τὴ δημοκρατία μὲ τὴν «πρωτόγονη δημοκρατία» (2) :

«Τὸ ἔργο τοῦ ζεύγους Webb γιὰ τ' ἀγγλικά συνδικάτα περιέχει ἕνα περίεργο κεφάλαιο γιὰ τὴν «πρωτόγονη δημοκρατία». Οἱ Webb ἐξιστοροῦν τὸ πῶς, στὴν πρώτη περίοδο τῆς συνδικαλιστικῆς τους ὀργάνωσης, οἱ ἄγγλοι ἐργάτες πιστεύαν ὅτι ἡ δημοκρατία ἐξυπακούει τὴ συμμετοχὴ ὅλων τῶν μελῶν στὶς παραμικρὲς πράξεις τῆς διοίκησης τῶν συνδικάτων : κατὰ τὴν ἰδέα τους, ὄχι μόνο ὅλα τὰ προβλήματα ἐπρεπε νὰ λύνονται μὲ τὴν ψῆφο ὅλων τῶν μελῶν, ἀλλὰ ἔπρεπε ἐπιπλέον ὅλα τὰ μέλη τοῦ συνδικάτου, τὸ καθένα μὲ τὴ σειρά του, ν' ἀναλάβουν τὴ διαχείριση αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν σωματειακῶν λειτουργιῶν. *Χρειάστηκε μιὰ μακρόχρονη ἱστορικὴ πείρα γιὰ νὰ μπορέσουν οἱ ἐργάτες νὰ καταλάβουν τὸν παράλογο χαρακτήρα μιᾶς τέτοιας ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὑπαρξῆς, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ, ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, συνδικαλιστικῶν ὑπαλλήλων.*

Αὐτὸς ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν καὶ τῆς συνδικαλιστικῆς γραφειοκρατίας, πού ἐξυμνοῦσε ὁ Λένιν τὸ 1902 (γιὰ νὰ βγάξει τὰ πιὸ ἀντιδημοκρατικά καὶ ἀντιδραστικά συμπεράσματα) δὲν εἶναι παρά αὐτοὶ οἱ «*συνήθεις ἡμικοινοβουλευτικοὶ ἡμι-γραφειοκρατικοὶ θεσμοὶ*» πού στηλίτευε τὸ 1917!

«Ἐπρεπε πρῶτα, συνεχίζει ὁ Λένιν, νὰ χρεοκοπήσουν πολλὲς φορές τὰ ταμεία τῶν συνδικάτων τους, γιὰ νὰ μπορέσουν οἱ ἐργάτες νὰ καταλάβουν ὅτι τὰ ἀσφαλιστικὰ ζητήματα δὲν μποροῦν νὰ λυθοῦν μὲ τὴ δημοκρατικὴ ψηφοφορία, κι' ὅτι χρειάζονται ἐπίσης ἡ γνωμοδότηση ἑνὸς εἰδικοῦ στὰ ζητήματα τῶν ἀσφαλίσεων».

Ὅταν ὁ Λένιν πῆρε τὴν ἐξουσία, δὲν χρειάστηκε διόλου νὰ δεῖ τὴ χρεοκοπία τούτης ἡ ἐκείνης τῆς «σοσιαλιστικῆς» ἐπιχείρησης γιὰ νὰ καταλάβει τὸ πόσο ἀνεφάρμοστα ἦταν τὰ δημαγωγικὰ μέτρα πού ζητοῦσε νὰ ἐπιβάλλει : ἡ ρωσικὴ οἰκονομία εἶχε «*χρεοκοπήσει*» ἢ μάλλον καταρ-

1) Λένιν : ἔνθ. ἀν. II, 259—260.

2) Λένιν : *Τί νὰ κάνουμε* ; ἔνθ. ἀν. I, 292.

ρεύσει προτού καν οι έργατες ζητήσουν να τὰ εφαρμόσουν, κι' ό ίδιος ό Λένιν τὰ είχε απορρίψει προτού καν προλάβουν να εφαρμοστούν ...

Τό 1902, ό Λένιν κατέφευγε σ' αυτά τ' «αντι-μαρξιστικά έπιχειρήματα» για να δικαιώσει τό αντι-δημοκρατικό κι' άνελεύθερο καθεστώς πού ήθελε να έπιβάλλει στό κόμμα πού ύποτίθεται ότι έπρεπε να συγκεντρώσει τήν élite, τήν έκλεκτή μειοψηφία τοῦ έργατικού κινήματος. "Ετοι παρέπεμπε με θρησκευτική εύλάβεια στην «*άποφασιστική κριτική πού έκανε ό ...K a u t s k y τής πρωτόγονης αντίληψης τής δημοκρατίας*» (1) και ύπενθύμιζε μ' ένθουσιασμό τις «*έπιθέσεις*» τοῦ Kautsky κατά τοῦ «*σοσιαλισμοῦ τών άναρχικῶν και τών ιδεολόγων, πού, θέλοντας να έντυπωσιάσουν τὰ πλήθη, κάνουν τόν ύμνο τής άμεσης λαϊκής νομοθεσίας και δέν καταλαβαίνουν ότι είναι σχετικά άνεφάρμοστη μέσα στη σύγχρονη κοινωνία*».

Τό 1917, ό Λένιν ξέγραφε με μιá μονοκοντυλιά όλα τὰ διδάγματα πού είχαν άποκομίσει οι έργατες άπό μιá «μακρόχρονη ιστορική πείρα», ζητώντας άπό τό *πλήθος* τών έργαζομένων να πραγματοποιήσει αυτή τήν ολοκληρωτική δημοκρατία πού, κατά τήν γνώμη του, ξεπερνούσε τις δυνατότητες αυτών τών ίδιων τών «*έκλεκτῶν*» τής πρωτοποριακής μειοψηφίας.

«*Πολλές όψεις τής πρωτόγονης δημοκρατίας θά ξαναεμφανιστοῦν άναγκαία μέσα στο σοσιαλιστικό καθεστώς, γιατί για πρώτη φορά στην ιστορία τών πολιτισμένων κοινωνιῶν, ή μάζα τοῦ πληθυσμοῦ θά μπορέσει να συμμετάσχει σάν άνεξάρτητη δύναμη, όχι μόνο στις ψηφοφορίες και τις εκλογές, αλλά και στην καθήμερη διοίκηση τών κοινωνιῶν. Στο σοσιαλιστικό καθεστώς, όλοι θά κυβερνῶν ό καθένας με τή σειρά του και θά μάθουν γρήγορα να μην κυβερνῶνται άπό κανένα*» (2).

Όποιος έδειχνε τόν παραμικρότερο σκεπτικισμό άπέναντι στις δημαγωγικές αυτές ύποσχέσεις δέν ήταν παρά «*διπορευτιστής*» και «*φιλισταίος*», άνίκανος να πιστέψει «*στην επανάσταση και τή δημιουργική της δύναμη*». *Η* *πιδ ροδαλή έμπιστοσύνη* στη δημιουργική δύναμη τής «*Επανάστασης*» γινόταν έτοι τό άρθρο πίστεως τής λενινιστικής αντίληψης τοῦ κράτους άκριβώς όπως *ή πλήρης έλλειψη έμπιστοσύνης* στην επαναστατική ικανότητα τών μαζῶν ήταν και έμενε τό θεμελιώδες άξιωμα τής λενινιστικής αντίληψης τοῦ *κόμματος*. Άλλά ή πίστη στη δημιουργική δύναμη τής επανάστασης ήταν ένας παράγοντας πολύ «*ύποκειμενικός*» για να μπορεί να ίκανοποιήσει τις «*έπιστημονικές*» αξιώσεις τοῦ Λένιν. Έκτός άπό τήν «*ύποκειμενική*» πίστη πρέπει να ύπάρχει και ένας «*άντικειμενικός*» παράγοντας πού να κάνει δυνατή τήν εύαγγελιζόμενη επανεμφάνιση τής «*πρωτόγονης δημοκρατίας*» μέσα στους κόλπους τοῦ σοσιαλισμοῦ. Η πίστη μπορεί να κάνει θαύματα, αλλά δέν άρκει για να έξαφανιστεί ή διαίρεση τής εργασίας σε ίθύνουσα και σε έκτελεστική εργασία, δηλαδή

1) Λένιν: άύτ.—βλ. τή συνέχεια στην § 41β αυτης τής μελέτης (σελ. 150).

2) Λένιν: *Τό Κράτος και ή Επανάσταση*, ένθ. άν. II, 260.

απώτερη αίτια τής διάκρισης τής κοινωνίας σέ ἄρχουσες καί σέ ἀρχόμενες τάξεις (1). «Γιὰ νὰ εξαφανιστεῖ τὸ κράτος, θὰ πρέπει, λέει ὁ Λένιν, οἱ κρατικές λειτουργίες νὰ ἔχουν μετατραπεί σέ πράξεις καταγραφῆς καὶ ἐλέγχου τόσο ἀπλές, ὥστε νὰ εἶναι προσιτὲς στὴν ἀπέραντη πλειοψηφία καὶ ὕστερα στὴν ὁλότητα τοῦ πληθυσμοῦ» (2).

Ἄδικα θὰ νόμιζε κανεὶς ὅτι τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ στρέφεται ἐναντίον τής ἰδέας τής «πρωτόγονης δημοκρατίας» κί' ὅτι, καθὼς οἱ κρατικές λειτουργίες γίνονται ὀλοένα καὶ πιὸ περίπλοκες καὶ συνεπῶς ὀλοένα καὶ πιὸ ἀπρόσιτες στὴ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ, εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατο νὰ ἐφαρμοστεῖ στὴ σημερινή ἐποχὴ ἕνα πρόγραμμα ὀλοκληρωτικῆς δημοκρατίας, σάν κί' αὐτὸ ποὺ ἐπιχείρησε νὰ πραγματοποιήσῃ ἡ Commune στὴν ἐφήμερη ὑπαρξή της. Ἄλλ' ὅταν ἔγραφε τὸ *Κράτος καὶ ἡ Ἐπανάσταση* (δυὸ μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴν Ὀκτωβριανὴ ἐπανάσταση!), ὁ Λένιν δὲν φαινόταν καν νὰ ὑποψιάζεται ὅτι τὸ προλεταριακὸ κράτος ἐπρόκειτο ν' ἀναλάβει—ἀνάμεσα σι' ἄλλα!—καὶ τὴ σχεδιοποίηση τής ὁλότητας τής παραγωγῆς καὶ τής κατανάλωσης! «*Καταγραφὴ καὶ ἐλεγχος*, λέει καὶ ἐξαναλέει ὁ Λένιν: σ' αὐτὸ συνίσταται ἡ οὐσία τής ὁργάνωσης καὶ τής κανονικῆς λειτουργίας τής κομμουνιστικῆς κοινωνίας στὴν πρῶτὴ τῆς φάση (sic). Τώρα ὅλοι οἱ πολῖτες γίνονται μισθωτοὶ ὑπάλληλοι τοῦ κράτους τῶν ἐνοπλῶν ἐργατῶν» (3). Τὸ κράτος αὐτὸ ἐπρόκειτο νὰ κρατικοποιήσῃ τίς τράπεζες, τίς μεταφορές, τὴ μεγάλη, τὴ μεσαία καὶ τὴ μικρὴ βιομηχανία κλπ.—ἀλλὰ ἡ διαχείριση ὅλου αὐτοῦ τοῦ περιπλοκοῦ οἰκονομικοῦ μηχανισμοῦ ἀναγόταν κατὰ τὸν Λένιν—ποῦ ἦταν ἐπιπλέον καὶ «οἰκονομολόγος»!—σέ μιὰ ἀπλὴ διαδικασία καταγραφῆς καὶ ἐλέγχου!

Ἔτσι ὁ Λένιν ἐπιτίθεται μὲ φανατισμὸ κατὰ τῶν σοσιαλδημοκρατῶν, ποὺ ἀντὶ νὰ ζητᾶνε νὰ ἐπιστρέψουν «διαλεκτικὰ» στὴν «πρωτόγονη δημοκρατία» τῶν Ἐρυθροδέρμων τοῦ Morgan καὶ τοῦ Engels (4), μέναν πιστοὶ στὸ «μπουρζουάδικο» ἰδεῶδες τής διάκρισης τῶν ἐξουσιῶν καὶ τοῦ «ἀπλοῦ» κοινοβουλευτικοῦ ἐλέγχου (5). Ἀλλὰ μένει κανεὶς ἐνεὸς βλέποντας τὸ ποῦ στήριζε ὁ Λένιν τὴν πολεμικὴ του:

«Ὁ πρῶν σοσιαλ-δημοκράτης Ed. Bernstein, ὅπως καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Kautsky, δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ περάσουμε ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ στὸ σοσιαλισμὸ χωρὶς νὰ ξαναγυρίσουμε κατὰ κάποιον τρόπο στὸν «πρωτόγονο» δημοκρατισμὸ, καὶ ὕστερα, ὅτι ὁ «πρωτόγονος δημοκρατισμὸς» πάνω στὴ βάση τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τοῦ καπιταλιστικοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶναι καθόλου ὁ πρωτόγονος δημοκρατισμὸς τής προκαπιταλιστικῆς ἐποχῆς. Ὁ καπιταλιστικὸς πολιτισμὸς δημιούργησε τὴ μεγάλη βιομηχανία, τὰ ἐργαστᾶσια τοὺς σιδηροδρόμους, τὸ ταχυδρομεῖο, κλπ. Καὶ πάνω σ' αὐτὴ τὴ βάση, οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς λειτουργίες τῆς παλιᾶς

1) Βλ. Engels: Anti-Dühring σελ. 348—9.

2) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 225.

3) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 245.

4) Βλ. τὸ περίφημο ἔργο τοῦ Engels: «Ἡ καταγωγὴ τῆς οἰκογένειας, τῆς ἀπομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ κράτους».

5) Βλ. τὴν ἀπάντησιν τοῦ Cunow: Die marx'sche Geschichts-Gesellschafts- und Staatstheorie, 1920, I, 329—337.

κρατικής εξουσίας έχουν τόσο απλοποιηθεί (sic) κι' έχουν μετατραπεί σε τόσο απλές (sic) πράξεις καταγραφής, έγγραφης και έλέγχου (;!), ώστε είναι τελείως προσιτές σε όλους τους ανθρώπους που έχουν μιá ελάχιστη μόρφωση και μπορούν ως έκ τούτου να διεκπεραιωθούν με την άμοιβή ενός κανονικού έργατικού μισθοῦ. *Μπορούμε συνεπώς (και θρβείλουμε) ν' απαλλάξουμε τις κρατικές λειτουργίες από κάθε Έχνος προνομιακού και ιεραρχικού χαρακτήρα* (!) !

Με μιá έκπληκτική «έπιστημονική» σιγουριά, ο Λένιν μᾶς πληροφορεί ότι στην ώρα τῆς μεγάλης παραγωγῆς όλες οί διευθυντικές και διοικητικές λειτουργίες ανάγονται σε όρισμένες «*έξαιρετικά απλουστευμένες πράξεις καταγραφής και έλέγχου*», και ότι, συνεπώς, καμιá *ανάγκη* δέν επιβάλλει τῆ διατήρηση τῶν μόνιμων ειδικευμένων υπαλλήλων και τῆς γραφειοκρατίας γενικά :

«*Η καταγραφή και ο έλεγχος έχουν απλουστευθεί στο ἔπακρο (!) και σ' όλους τους τομείς (!!) από τόν ἴδιο τόν καπιταλισμό (;!) πού ἔχει μετατρέψει και τήν καταγραφή και τόν έλεγχο σε ἀπλούστατες πράξεις ἀπογραφῆς, ἐπιβλεψῆς και ἔκδοσης ἀποδείξεων παραλαβῆς (sic), πού ο καθένας μπορεί νά τις κάνει ἀρκεῖ νά ξαίρει ἀνάγνωση και γραφή και τις τέσσερις πράξεις τῆς ἀριθμητικῆς*» (!) !

Περιττεύει νά προσθέσουμε ότι αὐτή ἡ ἀληθινά «παιδαριώδης», ἄν ὄχι ἀπλῶς και μόνο δημαγωγική ἀντίληψη γιά τις «στό ἔπακρο ἀπλουστευμένες» διοικητικές λειτουργίες τῆς μοντέρνας κοινωνίας δέν εἶχε, οὔτε ἔχει, οὔτε μπορεί νά ἔχει καμιá ἀπολύτως σχέση με τήν πραγματικότητα, τόσο στις καπιταλιστικά ἀναπτυγμένες χώρες, ὅσο και στήν καθυστερημένη Ρωσία τοῦ 1917. Στή Ρωσία, ὅπου μιá συντριπτική πλειοψηφία ἀγροτῶν χρησιμοποίησε ἀκόμη ξύλινα ἄροτρα, δέν ἐπρόκειτο νά ἐξαφανιστεῖ ἢ νά περιοριστεῖ, ἀλλ' ἀντίθετα νά δημιουργηθεῖ και νά ἐντατικοποιηθεῖ ἡ διαίρεση τῆς ἐργασίας. *Ἡ ἔλλειψη στελεχῶν* σ' όλους τους τομείς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἦταν τέτοια, ὥστε ὅπωςδήποτε και ὅποιαδήποτε κι' ἄν ἦταν ἡ μορφή και ἡ οὐσία τοῦ μετεπαναστατικοῦ καθεστώτος, ἔπρεπε νά χρησιμοποιηθοῦν τά πιό δραστικά μέτρα γιά νά δημιουργηθοῦν τά ἑκατοντάδες χιλιάδες στελέχη πού χρειάζονται γιά νά κινηθεῖ ὁ τεχνολογικός, οἰκονομικός, διοικητικός, στρατιωτικός κτλ. μηχανισμός ἐνός ὁποιοῦδήποτε μοντέρνου κράτους. Ἐπιπλέον, κι' ἄν ἀκόμα ὑποθέσουμε ότι οί διευθυντικές λειτουργίες ἔχουν ἀναχθεῖ σε όρισμένες «ἀπλούστατες πράξεις καταγραφῆς, ἐπιβλεψῆς και ἔκδοσης ἀποδείξεων παραλαβῆς», κι' ἄν ἐπίσης κάνουμε τήν ἀκόμα πιό ἀφελῆ ὑπόθεση ότι ὁ καθένας μπορεί νά τις κάνει *ἀρκεῖ* νά ξαίρει ἀνάγνωση, γραφή και τις τέσσερις πράξεις τῆς ἀριθμητικῆς», ὁ Λένιν φαίνεται νά ξεχνάει ότι στή Ρωσία τοῦ 1917 ἡ τεράστια πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελεῖτο ἀπό ἀναλφαβήτους...

Όταν, ὅπως θά ἔλεγε ὁ Hegel, οί «ἀφαιρέσεις» αὐτές πῆραν τήν ἐξουσία, ὅταν ἀνακαλύφθηκε δηλαδή ότι μόνο τά 15 % τοῦ πληθυσμοῦ ξαίραν «ἀνάγνωση, γραφή και τις τέσσερις πράξεις τῆς ἀριθμητικῆς», ὅταν ἔγινε φανερό ότι γιά νά βιομηχανοποιηθεῖ ἡ μισο-φεουδαρχική μισο-πατριαρχική Ρωσία ἔπρεπε νά ἐξαφανιστεῖ ἡ «στό ἔπακρο ἀπλουστευμένη» γραφειο-

1) Λένιν : Ἐνθ. ἀν. II, 196.

2) Λένιν : Ἐνθ. ἀν. II, 245.

κρατική και αστυνομική ρουτίνα του τσαρισμού και να αντικατασταθεί από την «στό Επακρο» περίπλοκη, τεχνοκρατική, αστυνομική και προπαγανδιστική μηχανή του σταλινισμού, τότε εξαφανίστηκαν όλες αυτές οι κενές φράσεις και στη θέση της ολοκληρωτικής «πρωτόγονης δημοκρατίας» εμφανίστηκε μια ολοκληρωτική τυραννία, που ο Λένιν δεν θα μπορούσε ποτέ να την υποψιαστεί, παρ' όλον ότι αϊτός ο ίδιος της είχε ανοίξει το δρόμο.

“Αν ο Λένιν δεν μπόρεσε να πραγματοποιήσει κανένα από τα «άπλά και αυτόνομα» δημοκρατικά και σοσιαλιστικά μέτρα που είχε εξαγγείλει στηλιτεύοντας τους «άποστάτες», και αναθεματίζοντας τους «προδότες», αυτό οφείλεται απλούστατα στο ότι, όλα τους μαζί και το καθένα ξεχωριστά, ήταν έντελως άπραγματοποίητα: ήταν τόσο *άπολυτα* ανεφάρμοστα, ώστε ο Λένιν δεν έδειξε ούτε καν μια *σχετική* έκπληξη βλέποντας κάθε μέρα και καθαρότερα το χάσμα που χώριζε τη θεωρία της προλεταριακής δημοκρατίας και την πραγματικότητα του κομματικού και ύστερα γραφειοκρατικού δεσποτισμού. Μαζύ με τις παλαιές αὐταπάτες (κι' έκτός απ' αυτές το λενινιστικό πρόγραμμα δεν είχε τίποτ' άλλο να προσφέρει!), ο Λένιν πέταγε τώρα στη θάλασσα και τις πιο στοιχειώδεις σοσιαλιστικές διεκδικήσεις. Το μόνο που τον ένδιεφερε τώρα, το «μόνο πράγμα», όπως έλεγε ο ίδιος, για το οποίο ήταν «βέβαιος», ήταν τοῦτο: «*πρέπει πρώτ' απ' όλα να μάθουμε να διαβάζουμε, να μάθουμε να γράφουμε και να μάθουμε να καταλαβαίνουμε αυτό που διαβάζουμε*» (1)!

50. Οί άνησυχίες του Λένιν

Δέν είναι λοιπόν ν' άποροῦμε πού, στις τελευταίες του μέρες, ο Λένιν έβλεπε με μία αύξουσα άνησυχία τόν πολλαπλασιασμό τών «γραφειοκρατικῶν παραμορφώσεων» του καθεστώτος που είχε βγει από τήν πρώτη νικηφόρο εργατική επανάσταση τής Ιστορίας.

“Ήδη στη μεγάλη συζήτηση του 1921 για το ρόλο τών συνδικάτων στη σοσιαλιστική κοινωνία, ο Λένιν ήταν πολύ λιγότερο αποφθεγματικός από π.χ. τόν Τρότσκι, ο οποίος υποστήριζε ότι το νέο κράτος ήταν πέρα για πέρα «προλεταριακό» και «σοσιαλιστικό» και ότι, ως έκ τούτου, οι εργάτες δέν είχαν κανένα λόγο να μὴν έχουν μία άπόλυτη έμπιστοσύνη στο κράτος και να θέλουν να εξασφαλίσουν τή συνδικαλιστική τους αυτόνομία άπέναντι στο κράτος—έργοδότη. Το κράτος μας είναι εργατικό, παρατηρούσε ο Λένιν, αλλά μ' ένα πλῆθος από «*γραφειοκρατικές παραμορφώσεις*». “Η διάγνωση αυτή ήταν τότε άπολύτως άκριβής: το κράτος ήταν όντως εργατικό, συνδεδεμένο με τήν εργατική τάξη, από τήν οποία, άλλωστε, προέρχονταν και τα περισσότερα από τα στελέχη του, αλλά, ταυτόχρονα, το κράτος αυτό παρουσίαζε ένα πλῆθος από «*γραφειοκρατικές παραμορφώσεις*», γιατί *λειτούργουσε μ' ένα όλοένα και λιγότερο δημοκρατικό τρόπο* κι' απομάκρυνε κάθε μέρα και περισσότερο τις εργαζόμενες μά-

1) Λένιν: *Πέντε χρόνια ρωσικής επανάστασης* (16-11-1922). Ένθ. άν. 11, 1003.

ζες από τή διαχείριση καί τόν ἔλεγχο τοῦ κράτους καί τῆς οἰκονομίας.

Δέν εἶναι ἐπίσης τυχαῖο πού ὁ Λένιν θυμῆθηκε τότε τίς μενσεβικικές θέσεις (πού ἦταν κάποτε—δηλαδή μέχρι τόν Ἀπρίλιο 1917—καί οἱ δικές του θέσεις) γιά τήν ἀνωριμότητα τῆς Ρωσίας γιά τό σοσιαλισμό. Οἱ θέσεις αὐτές, ἔλεγε ὁ Λένιν τόν Ἰανουάριο τοῦ 1923, εἶναι «*ἀναμφισβήτητα σωστές*» (1). Ἡ καθυστερημένη Ρωσία, πού, ἐπιπλέον, εἶχε ὑποστεί μιὰ ὀλοκληρωτική οἰκονομική κατάρρευση στά χρόνια τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἦταν ἀνίκανη νά πραγματοποιήσῃ μόνη τῆς μιὰ ὁποιαδήποτε αὐθεντική σοσιαλιστική μεταρρύθμιση. Αὐτό τῷξαιρε ὁ Λένιν ἀπό τήν πρώτη μέρα πού πήρε τήν ἐξουσία. Γι' αὐτό ἀκριβῶς στήριζε ὅλες του τίς ἐλπίδες πάνω στήν προοπτική τῆς ἐρχόμενης εὐρωπαϊκῆς ἐπανάστασης, πού τῆ θεωροῦσε βέβαιη καί ἀναπόφευκτη. Ἡ νίκη τῆς ἐργατικῆς ἐπανάστασης θ' ἀποκαταστοῦσε τά πράγματα στήν κανονική τους καθαρότητα: ἡ Ρωσία, πού ἕνα ἱστορικό παράδοξο τήν εἶχε πρὸς στιγμήν φέρεи στήν πρωτοπορία τοῦ κόσμου, θά ξαναγινόταν αὐτό πού ἦταν στήν πραγματικότητα, «*θά ξαναγινόταν μιὰ καθυστερημένη χώρα, ἀπό τῆ σοβιετική καί σοσιαλιστική ἄποψη*» (2). Ὁ Λένιν, βέβαια, δέν ἔχανε τήν εὐκαιρία νά ὑπενθυμίσει στοὺς ὀπαδούς του τὸ πόσο δύσκολο ἦταν νά γίνει ἡ ἐπανάσταση στίς προηγμένες χώρες. Στίς χώρες αὐτές, ἔλεγε ὁ Λένιν τὸ 1918, «*ἡ ἐπανάσταση δέν μπορεῖ ν' ἀρχίσει μὲ τὴν ἴδια εὐκολία μὲ τὴν ὁποία ξέσπασε στὴ Ρωσία τοῦ τσάρου καὶ τοῦ Ρασπουτίν*» (3) Αὐτὸ ἀποτελοῦσε φαινομενικὰ μιὰ ἀκόμα διάψευση τοῦ μαρξιστικοῦ σχήματος, ἀλλὰ μιὰ προσεκτικότερη ἀνάλυση ἔδειχνε ὅτι ὁ μαρξισμὸς ἦταν σὲ *τελευταία ἀνάλυση* σωστός: «*ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, ἂν δέν γίνει ἡ γερμανικὴ ἐπανάσταση, εἴμαστε χαμένοι*».

«*Γιὰ ὄλους αὐτοὺς πού ἔχουν σκεφτεῖ πάνω στίς οἰκονομικὲς προϋποθέσεις μιᾶς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης στὴν Εὐρώπη, εἶναι σαφὲς ὅτι εἶναι πολὺ πιὸ εὐκόλο ν' ἀρχίσει ἡ ἐπανάσταση στὴ Ρωσία παρὰ στὴν Εὐρώπη. Ἀλλὰ στὴ Ρωσία εἶναι πολὺ πιὸ δύσκολο νά συνεχιστεῖ ἡ ἐπανάσταση*» (4). Δέν ἐπρόκειτο ἀπλῶς γιά τὴ διατήρηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀλλὰ γιά τὴ δημιουργία αὐθεντικῶν σοσιαλιστικῶν βάσεων στήν καθυστερημένη αὐτὴ χώρα. «*Ἡ πανευρωπαϊκὴ ἐπανάσταση, ἐπαναλαμβάνει ὁ Λένιν, εἶναι τὸ μόνον πού μπορεῖ νά μᾶς σώσει*» (5). «*Ἄν ἀργήσει ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπανάσταση, μᾶς περιμένουν οἱ πιὸ φοβερὲς ἡττες*» (6). Ὁ Λένιν δέν ἀντιμετώπιζε ἀπλῶς καί μόνον τὸν κίνδυνο τῆς στρατιωτικῆς κατάρρευσης τῆς ἐπανάστασης: ἡ τελικὴ νίκη τοῦ σοβιετικοῦ καθεστώτος πάνω στοὺς Λευκοὺς καί τὰ ἐκστρατευτικὰ σώματα τῆς Entente, ὄχι μόνον δέν περιό-

1) Λένιν: *Ἡ Ἐπανάστασή μας*, ἔνθ. ἀν. II, 1024.

2) Λένιν: *Ὁ ἔξτρεμισμὸς* κλπ. (1920). ἔνθ. ἀν. II, 691.

3) Λένιν: *Γιὰ τὸν Πόλεμον καὶ τὴν Εἰρήνην* (1918). ἔνθ. ἀν. II, 353. Βλ. καί II, 570—1.

4) Αὐτ. II, 348.

5) Αὐτ. II, 350.

6) Αὐτ. II, 356.

ρισε, αλλά αντίθετα μεγάλωσε τις ανησυχίες του Λένιν: το έρώτημα για το αν η Ρωσία ήταν σε θέση να «συνεχίσει» τη σοσιαλιστική επανάσταση έμενε πάντοτε ανοιχτό. *Και η πρώτη απάντηση που του έδινε ο Λένιν ήταν αρνητική.* Το έργο που μας ανατίθεται, έλεγε το 1922, είναι να «θέσουμε τις βάσεις της σοσιαλιστικής οικονομίας. Έχει γίνει άραγε ένα τέτοιο έργο; Όχι, δεν έχει γίνει. Δεν έχουμε ακόμα κανένα σοσιαλιστικό θεμέλιο. Κι' όσοι κομμουνιστές φαντάζονται ότι υπάρχουν τέτοια θεμέλια, κάνουν ένα πολύ μεγάλο λάθος» (1). Ο έξωτερικός έχθρος είχε ήττηθεί, ο καπιταλισμός είχε εξαφανιστεί—αλλά η κοινωνία που έβγαινε μές από το χάος του έμφυλου πολέμου δεν είχε κανένα σοσιαλιστικό θεμέλιο. Θα τ' άποκτοίσε άραγε ποτέ; Ο Λένιν είχε πάψει πιά να πιστεύει στην εύρωπατ'ή επανάσταση. Η προσοχή του στρεφόταν προς την 'Ασία και τον επαναστατικό πυρετό που έκδηλωνόταν στην Κίνα και την 'Ασία. Οι τελευταίες σκέψεις είναι από μια άποψη προφητικές:

«Η έκβαση της μάχης θα κριθεί τελικά από το γεγονός ότι η Ρωσία, οι 'Ινδίες, η Κίνα, κλπ., αποτελούν την τεράστια πλειοψηφία του πληθυσμού της γης. Άλλ' άκριβώς αυτή η πλειοψηφία του πληθυσμού του κόσμου έχει μπει με μια άπιστευτη ταχύτητα στο ρεύμα της πάλης για την άπελευθέρωσή της. Από την άποψη αυτή, δεν χωρεί έχνος άμφιβολίας ως προς την τελική έκβαση της παγκόσμιας πάλης...» (2).

Όπωςδήποτε, ο μελλοντικός θρίαμβος της αντι-ιμπεριαλιστικής, έθνικιστικής ή «προλεταριακής» εξέγερσης στις 'Ινδίες και την Κίνα δεν έλυνε με κανένα τρόπο το πρόβλημα που έθετε η άνυπαρξία «σοσιαλιστικών θεμελίων» στη Ρωσία το 1921 - 3: οι 'Ινδίες και η Κίνα ήταν χώρες ακόμα πιο «καθυστερημένες» από τη Ρωσία, και η νίκη μιας οποιασδήποτε «σοσιαλιστικής» επανάστασης στις χώρες αυτές, όχι μόνο δεν έπρόκειτο να διευκολύνει το έργο των μπολσεβίκων, αλλά έπρόκειτο να προσκόψει σε δυσχέρειες ακόμα πιο άνυπέμβλητες απ' αυτές που αντιμετώπιζε ο Λένιν και οι σύντροφοί του. Άν λοιπόν η μενσεβικική θέση για την άνωριμότητα της Ρωσίας ήταν «άναμφισβήτητα σωστή», το μόνο που μπορούσε να της προσάψει κανείς ήταν ότι παραγνώριζε ένα πράγμα που ήταν όλη η πραγματικότητα, δηλαδή το ότι μπολσεβίκοι είχαν κατορθώσει να πάρουν και να κρατήσουν την έξουσία! Το ζήτημα ήταν αν και κατά πόσον αυτή η έξουσία μπορούσε να παραμείνει «έργατική» και «προλεταριακή». Καί στο σημείο αυτό, οι άπόψεις του Λένιν ήταν—και δεν μπορούσαν παρά να είναι θολές και άβέβαιες. Δεν είναι τυχαίο ότι ανέφερε τότε την περίφημη φράση του Ναπολέοντα: «On s'engage et puis... on voit» (3). Ο Λένιν δεν πρόλαβε να «δει» το τελικό αποτέλεσμα του «engagement» του. Πέθανε προτού δει τι είδους πραγματικότητα έπρόκειτο να βγει μές από τους paradis artificiels που όνειρευόταν και

1) Λόγος στο 1Α' Συνέδριο του μπολσεβικικού κόμματος (27-3-1922) Ένθ. άν. II, 975.

2) Λένιν: *Διγότερα, αλλά καλύτερα* (4-3-1923). Ένθ. άν. II, 1044.

3) Ο Λένιν: *Η επανάστασή μας*. Ένθ. άν. II, 1025.

τις κενές φράσεις για την επικείμενη «έπιστροφή στην πρωτόγονη δημοκρατία». 'Ο μόνος που αποδείχτηκε καλός προφήτης ήταν η Rosa Luxemburg, όταν, ήδη από το 1904, προειδοποίησε τους ρώσους επαναστάτες για τους κινδύνους που κυοφορούσε ο άβάσιμος μαξιμαλισμός του σοσιαλιστικού τους προγράμματος: Οι ρώσοι επαναστάτες, παρατηρούσε τότε η Luxemburg, χαρακτηρίζονται από μια άμετρη έμπιστοσύνη στον έαυτό τους κι' από μια βασική άγνοια των αντικειμενικών προϋποθέσεων της κοινωνικής δράσης. Πιστεύοντας ότι η καλή τους θέληση αρκεί για να κάνουν θαύματα και να υπερπηδήσουν όλα τα αντικειμενικά εμπόδια, οι ρώσοι επαναστάτες κινδυνεύουν έτσι να κάνουν τ' αντίθετα ακριβώς απ' αυτά που θέλουν. «'Ο ύποκειμενισμός αυτός (1) λέει η Luxemburg,

“ Έχει κάνει ήδη πολλές φράσεις στη ρωσική σοσιαλιστική σκέψη. Είναι πραγματικά πολύ διασκευαστικό να δεί κανείς τις άλλοκοτες άκροβασίες, που το αξιότιμο 'Εγώ του ανθρώπου εξαγαγκάζεται να κάνει από την ιστορία. 'Ισοπεδωμένο και κοινοτριτοποιομένο από τη ρωσική άπολυταρχία, το 'Εγώ βρίσκει μια φανταστική αποξημίωση μέσα στον κόσμο της επαναστατικής του ιδεολογίας, όπου ανεβαίνει μόνο στο θρόνο διακηρύσσοντας τον έαυτό του πανίσχυρο. 'Αλλά η «αντικειμενική» πραγματικότητα αποδεικνύεται ισχυρότερη, και το κνοῦτο δεν άργεί να θριαμβεύσει γιατί αυτό εκπροσωπεί την δῆθεν «νόμιμη» έκφραση οὔτης της φάσης της ιστορικής προόδου...» (2).

Δέν ξαίρουμε κανένα κείμενο που να εκφράζει καλύτερα το δράμα του μπολσεβικισμού στην έξουσία. 'Αφού πρώτα νανουρίστηκε με τις πιο παράλογες και άπραγματοποίητες ελπίδες και εξάγγειλε στον κόσμο την άμεση κατάργηση του στρατού, της άσιτυνομίας της υπαλληλίας και την έπιβολή της πιο όνειρώδους δημοκρατίας, ο μπολσεβικισμός αναγκάστηκε να θάψει μαζί με τις αὐταπάτες του και τις πιο στοιχειώδεις έλευθερίες και να μετατρέψει το «κνοῦτο», την τρομοκρατία και τον ολοκληρωτικό καταναγκασμό σε μόνες και αποκλειστικές «νόμιμες» εκφράσεις της προόδου.

Το πῶς τώρα η σταλινική «νομιμότητα» διαδέχτηκε τα λενινιστικά όνειρα: αυτό είναι το θέμα του έπομένου κεφαλαίου.

1) 'Ο «ύποκειμενισμός» και ο «βολονταρισμός» της σταλινικής σκέψης υπήρξαν, ως γνωστόν, οι κύριοι στόχοι της κριτικής των γκομουλκιστών διανοουμένων στην Πολωνία.

2) Rosa Luxemburg: *Marxisme contre Dictature*, σελ. 33.

Είδαμε ποιά είναι ή θεωρία του Τρότσκι για τὸ χαρακτήρα καὶ τὴ δυναμικὴ τῶν κοινωνικῶν ἐπαναστάσεων στὶς ὑποανάπτυκτες χώρες: μιὰ πολιτικὰ καὶ οἰκονομικὰ ἀνώριμη ἀστικὴ τάξη, χωρὶς βαθειὰς ρίζες μέσ' στὴν κοινωνία, χωρὶς κανένα στήριγμα πάνω σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε μικροαστικὴ τάξη, ἀπομονωμένη μέσα στὰ ἐλάχιστα ἀστικά κέντρα, ἀνίκανη νὰ ταυτίσει τὰ δικά της συμφέροντα μὲ τὰ συμφέροντα τῆς τεράστιας ἀγροτικῆς πλειοψηφίας, ἀνίκανη συνεπῶς νὰ κινητοποιήσῃ τὸ σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ... προκαλεῖ τὴν ἀρχικὴ «φάση» τῆς ἐπαναστατικῆς διαδικασίας προβάλλοντας ἕνα λίγο ἢ πολὺ μετριοπαθὲς πρόγραμμα ἀστικο-δημοκρατικῶν μεταρρυθμίσεων.

51. Ἡ «ἀστικο-δημοκρατικὴ» φάση τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασης

Ἡ ἐπιτυχία αὐτῆς τῆς «πρώτης ἐπανάστασης» δηλαδὴ ἡ κατάρρευση τοῦ *ancien régime* καὶ ἡ ἀνοδος στὴν ἐξουσία τῶν φιλελευθέρων-ἀστοδημοκρατικῶν στοιχείων σημαίνει τὴν ἀρχὴ τοῦ τέλους τῆς ἀστικο-δημοκρατικῆς ἐπανάστασης: ἡ κατάρρευση τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος ἀπελευθερώνει δυνάμεις ἐπαναστατικές, ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ τὶς ἐλέγξει οὔτε καὶ νὰ τὶς καθυποτάξῃ στὶς δικές της διεκδικήσεις.

Συγκεκριμένα, ἡ ἀνυπαρξία μικροαστικῶν στοιχείων στὶς πόλεις εἶναι τέτοια, ὥστε πολὺ γρήγορα ἡ ἀστικὴ τάξη βρίσκεται ἀντιμέτωπη μὲ τὸν ἄμεσὸ της ταξικὸ ἔχθρο. Καὶ τοῦτος εἶναι ὄχι οἱ δυνάμεις τοῦ *ancien régime*, ἀλλὰ οἱ ἐργάτες. Ταυτόχρονα ἡ ἴδια ἡ λογικὴ τῆς πάλης κατὰ τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος δείχνει κάθε μέρα καὶ καθαρότερα στὴν ἐργατικὴ τάξη ὅτι αὐτὴ, καὶ **πρῶτιστα** αὐτὴ, εἶναι ὁ **κύριος φορέας** τῆς ἐπανάστασης. Τὸ κύριο ὄπλο τῆς ἐπανάστασης δὲν εἶναι μιὰ *agitacion* λακωβνικοῦ-μικροαστικοῦ τύπου, ἀλλὰ ἡ **μαζικὴ ἀπεργία**. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ παράγοντες δείχνουν στὴν ἐργατικὴ τάξη, καὶ (διαίτερα (φυσικά) στὴν ἐξτρεμιστικὴ-μαξιμαλιστικὴ πτέρυγα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ὅτι ἡ ἐπανάσταση μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ξεπεράσῃ τὰ ὄρια τῶν ἀπλῶν δημοκρατικῶν μεταρρυθμίσεων. Ἀπλῶς καὶ μόνο ἡ **προϊούσα** καὶ ἡ (ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη στιγμή καὶ μετὰ) **ραγδαία** ἐξάπλωση τῶν ἐξτρεμιστικῶν συνθημάτων μέσα στὶς ἐργατικὲς μάζες, ἀρκεῖ γιὰ ν' ἀνακόψῃ τὸν ἐπαναστατικὸ ἐνθουσιασμό τῶν φιλελευθέρων ἀστικῶν στοιχείων ποὺ καταδικάζονται σὲ μιὰ **διμέτωπη** πάλη, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἐναντίον τῆς **μαύρης ἀντίδρασης** καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐναντίον τῆς **κόκκινης ἐπανάστασης**. Οἱ δισταγμοὶ τους καὶ οἱ ἀμφιταλαντεύσεις τους πείθουν ὁλοένα καὶ καθαρότερα τοὺς ἡγέτες τῶν ἐξτρεμιστικῶν στοιχείων ὅτι οἱ πρόην σύμμαχοι καὶ νῦν ἀντίπαλοί τους ἔχουν χάσει τὸν ἔλεγχο τῶν γεγονότων. Στὸ μέτρο ποὺ αὐξάνει ἡ πίεση ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ δυναμῶνει ἡ τάση πρὸς τὰ δεξιὰ, δηλαδὴ ἡ προσπάθεια τῶν συντηρητικότερων στοιχείων τῆς «δημοκρατικῆς παράταξης» νὰ συμμαχήσουν μὲ τοὺς τέως ἐχθροὺς τους,

τοὺς ἀνθρώπους τοῦ *ancien régime*, πού ἀντικειμενικά προβάλλονται ἤδη σάν οἱ μόνοι τους σύμμαχοι. Ἄλλ' αὐτὸ τὸ φάρμακο ἀποδεικνύεται χειρότερο ἀπὸ τὸ κακὸ πού ὑποτίθεται ὅτι θὰ θεράπευε. Ἄν ἤδη ἡ ἀστική τάξη δὲν εἶχε παρὰ ἐλάχιστα στηρίγματα στὴν ὑπαιθρο, ἂν ἡ *κύρια* ἴσως *ἀδυναμία* της προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία «ἀστικῶν» στοιχείων στὴν ὑπαιθρο (αὐτοκαλλιεργητῶν, ἰδιοκτητῶν, ἐμπόρων, βιοτεχνῶν, κτλ.), τὴν ἄστυχια της μὲ τὰ καθαρὰ ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα (τὰ στοιχεῖα δηλαδή πού ὄλη τους ἡ κοινωνικὴ δύναμη στηρίζεται πάνω ἀκριβῶς στὴν ἄγρια — «φεουδαρχικὴ» — ἐκμετάλλευση τῶν ἀγροτῶν) ἔχει ὡς ἄμεσο ἀποτέλεσμα νὰ τὴν ἀποξενώσει ἐντελῶς ἀπὸ τὴν τεράστια ἀγροτικὴ πλειοψηφία καί, στὸ τέλος, νὰ κάνει τίς ἀγροτικὲς μάζες νὰ ταυτίσουν τὰ συμφέροντά τους μὲ τὰ συμφέροντα τῆς ἐργατικῆς τάξης: συγκεκριμένα, νὰ καταλάβουν ὅτι *μόνο ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐργατικῆς ἐπανάστασης σὲς πόλεις μπορεῖ νὰ κατοχυρώσει τὴν κατακτήσεις τῆς ἀγροτικῆς ἐξέγερσης στὴν ὑπαιθρο*.

Ποιά ἦταν ἡ μορφή κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία πραγματοποιήθηκε αὐτὴ ἡ «συμμαχία» τοῦ προλεταριάτου καί τῆς ἀγροτικῆς μάζας;

52. Τὰ σοβιέτ καί ἡ «προλεταριακὴ δημοκρατία»

Τὸ 1917 ἡ Ρωσία εἶχε πλημμυρίσει ἀπὸ σοβιέτ, —συμβούλια πού φύτρωναν σάν μανιτάρια στὰ ἐργοστάσια, στοὺς ἀγρούς, στὰ χαρακώματα, στοὺς στρατώνες: κάθε ὁμάδα πού εἶχε νὰ διατυπώσει διεκδικήσεις καί πού ἤθελε πραγματικὰ νὰ τίς ἱκανοποιήσει, σχημάτιζε κι' ἓνα σοβιέτ. Οἱ ἐργάτες εἶχαν τὰ δικά τους σοβιέτ, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα τὸ σοβιέτ τῆς Πετρούπολης ἐπρόκειτο νὰ διακριθεῖ στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ ἀγῶνα. Οἱ φτωχοὶ ἀγρότες πού θέλαν νὰ μοιράσουν τὴ *γῆ* σχημάτιζαν σὲ κάθε χωριὸ τὰ συμβούλιά τους. Οἱ στρατιῶτες καί οἱ ναῦτες στὸ μέτωπο καί τὰ μετόπισθεν, πού ὑπόφεραν ἀπὸ τίς κακομεταχειρίσεις πού παθαῖναν ἀπὸ τοὺς τσαρικοὺς ἀξιωματικοὺς καί πού, ἀποδεκατισμένοι καθὼς ἦταν ἀπὸ τίς φοβερὲς ἡττες τοῦ τσαρικοῦ στρατοῦ, ζητοῦσαν περισσότερο ἀπ' ὅλους τὴν *εἰρήνη*, σχημάτισαν κι' αὐτοὶ τὰ δικά τους σοβιέτ, πού τὸ βᾶρος τους ἀποδείχθηκε ἀποφασιστικὸ γιὰ τὴν εὐόδωση τῆς ἐπανάστασης.

Αὐτὰ τὰ σοβιέτ, οἱ μπολσεβίκοι τὰ θεωροῦσαν σάν τὴν εἰδικὴ μορφή τῆς προλεταριακῆς κρατικῆς ἐξουσίας. Πρόκειται, ἔλεγε ὁ Λένιν, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1917, γιὰ μιὰ κρατικὴ ἐξουσία τοῦ τύπου τῆς παρισίνης *Commune*: «ἓνας τέτοιος τύπος κράτους, εἶναι αὐτὸς πού ἄρχισε νὰ δημιουργεῖται ἀπὸ τίς ρωσικὲς ἐπαναστάσεις τοῦ 1905 καί τοῦ 1917 (!). *«Μιὰ δημοκρατία τῶν σοβιέτ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐργατῶν, τῶν στρατιωτῶν, τῶν ἀγροτῶν, κτλ., ἐνωμένων μέσα στοὺς κόλπους μιᾶς Συντακτικῆς Συνέλευσης τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ ἢ μέσα σ' ἓνα (κεντρικὸ) συμβούλιο τῶν σοβιέτ: νά, ἔλεγε ὁ Λένιν, τί δημιουργεῖται σήμερον χάρη στὴν πρωτοβουλία τῶν ἀπειραγμένων μαζῶν. Οἱ μάζες αὐτὲς δημιουργοῦν αὐτὸν*

1) Λένιν: *Τὰ καθήκοντα τοῦ προλεταριάτου*, κτλ. "Ενθ. ἀν. 11, 27-28.

μητα τή δημοκρατία, με τό δικό τους τρόπο, χωρίς νά περιμένουν τήν ώρα πού οί μέν κ. κ. καθηγητές τοῦ φιλελευθερισμοῦ θά συντάξουν τά νομοσχέδιά τους, οί δέ σοφολογιώτατοι τῆς σοσιαλδημοκρατίας, ὅπως ὁ Πλεχάνωφ ἢ ὁ Κάουτσκι, θά πάψουν νά νοθεύουν τή μαρξική θεωρία τοῦ κράτους» (1).

Εἰπωμένες ἀπό τόν θεωρητικό τῆς «πρωτοπορίας» καί στηλιτευτή τῆς «αὐθόρμησις», οί εἰρωνεῖες αὐτές ἤχουν κάπως περιεργά. Ὅντως, οί μάζες πού σάρωσαν τόν τσαρισμό καί ἔφτιαξαν στήν πρωτεύουσα τό σοβιέτ τῶν ἐργατῶν, στό ὁποῖο σέ λίγο θά προσχωροῦσε καί τό σοβιέτ τῶν στρατιωτῶν, «δημιουργοῦσαν αὐθόρμητα τή δημοκρατία», χωρίς νά περιμένουν τήν ἀδεια τῶν «καθηγητῶν τοῦ φιλελευθερισμοῦ», οὔτε καί τῶν «ἐπαγγελματιῶν ἐπαναστατῶν» τῆς λενινιστικῆς πρωτοπορίας: «*ἀφημένη στίς ἴδιες τῆς εἰς δυνάμεις*», ἡ ἐργατική τάξη ὄχι μόνο δέν ἔπρεπε μέσα στό «τέλμα» τοῦ τραινητ-γιουινιουισμού, πού ἔβλεπε στόν ὕπνο του ὁ Λένιν, ἀλλά ἀποδειχτήκε μιά δύναμη πολύ πιό ἐπαναστατική ἀπό τοὺς «ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες».

Αὐθόρμητα δημιουργημένα ἀπό τίς μάζες, ἐκλεγμένα στόν τόπο τῆς ἐργασίας ἢ τῆς δραστηριότητος (ἐργοστάσια, χωριά, στρατιωτικές μονάδες, συνοικίες), τά σοβιέτ ὑπῆρξαν τά ὄργανα τῆς *πραγματικῆς ἐξουσίας* ἀμέσως μετὰ τήν πτώση τῆς μοναρχίας. Οἱ μπολσεβίκοι ζητοῦσαν νά περάσουν *ὅλες οἱ ἐξουσίες στά σοβιέτ*: ὅλες οἱ πολιτικές, οἰκονομικές, στρατιωτικές ἐξουσίες ἔπρεπε νά συγκεντρωθοῦν στά χέρια τοῦς. «*Ἡ ἀστική κοινοβουλευτική δημοκρατία*, ἔλεγε ὁ Λένιν, *πνίγει, ἐμποδίζει τήν αὐτόνομη πολιτική ζωὴ τῶν μαζῶν*, τήν ἀμεση συμμετοχὴ τοῦς στή δημοκρατικὴ ἀναδιοργάνωση ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ κράτους ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω. Ἀλλὰ τὰ σοβιέτ κάνουν τὸ ἀντίθετο. Ξαναφέρνουν στή ζωὴ τόν τύπο τοῦ κράτους πού δημιούργησε ἡ Κομμουνισμ...» (2). Καί πραγματικά τὰ σοβιέτ ἦταν ἡ πιό αὐθεντικὴ ἔκφραση τῆς «αὐτόνομης» πολιτικῆς ζωῆς τῶν μαζῶν: «*σχηματισμένα ἀπὸ τίς ἀντιπροσωπεῖτες τῶν ὀπλισμένων ἐργατῶν καί τῶν στρατιωτῶν—δηλαδή τῶν ἐλευθέρων ἐργατῶν καί στρατιωτῶν πού δέν ὑφίσταντο πιὰ κανένα ἐξωτερικὸ καταναγκασμό*» (3), τὰ σοβιέτ ἦταν ἀσφαλῶς τὰ πιό ἀντιπροσωπευτικά ὄργανα πού ὑπῆρ-

1) Πρὸ τοῦ καταγγελοῦν ὡς «σοσιαλφασίστες», οἱ σοσιαλδημοκράτες παροῦσιν ἀξιοζώνταν, καθ' ὄλο τό 1917, ὡς «νοθευτές» καί «παραχαράκτες» τῆς μαρξιστικῆς ὀρθοδοξίας. Αὐτό ἦταν μιά ἔμμομη ἰδέα τοῦ Λένιν πού ἐπανερχεται κατὰ μανιακὸ σχεδὸν τρόπο σ' ὅλα του τὰ ἔργα τῆς περιόδου 1917—1918: Βλ. Ἐνθ. ἀν. II, 196, 198, 206, 251, 257, 258, 261, 263 κτλ. Περιττεύει βέβαια νά ποῦμε ὅτι κανεὶς ἀπὸ τοὺς «σοφολογιώτατους» τῆς σοσιαλδημοκρατίας δέν τόλμησε ποτέ νά ψιθυρίσῃ καν ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἐπρόκειτο νά πάρει ἕνα ὁποιοδήποτε ἀπὸ τὰ τυραννικά καί ἀντιδραστικά μέτρα πού χρησιμοποίησε ὁ λενινισμὸς—σταλινισμὸς...

2) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 28.

3) Λένιν: *Σχετικὰ μετὰ τὸ συνθήματά μας*. Ἐνθ. ἀν. II, 69. — *Ἐλευθεροὶ* δηλαδή μὴ ὑφιστάμενοι κανένα ἐξωτερικὸ καταναγκασμό. Αὐτὸν τόν τόσο ἀξιοπρόσεκτο ὄρισμὸ τῆς ἐλευθερίας, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Λένιν ἔκαναν ὅτι μποροῦσαν γιὰ νά τὸν κάνουν ἀνεφάρμοστο...

χαν στη Ρωσία τὸ 1917. Κατ' ἀρχὴν ἀντιπροσώπευαν ἀληθινὰ τὶς μάζες: ὁ τρόπος τῆς ἐκλογῆς τοὺς ἦταν τέτοιος ὥστε οἱ ἀριθμητικὰ ἀσθενεῖς ἰθύνουσες τάξεις δὲν εἶχαν καμιά δυνατότητα νὰ παρεισφύσουν μέσα τους. Καὶ καθὼς οἱ ἀντιπρόσωποι στὰ σοβιέτ μποροῦσαν νὰ ἀντικατασταθοῦν κάθε ὥρα καὶ στιγμή, τὰ σοβιέτ, διαρκῶς ἀνανεωνόμενα χάρη στὶς συχνὲς τμηματικὲς ἐκλογές, ἔγιναν ὁ πιστὸς καθρέφτης τῆς ὁλοένα καὶ πιὸ ἐπαναστατικῆς ἐξέλιξης τῆς κοινῆς γνώμης.

Αὐθεντικὰ ἀντιπροσωπευτικὰ ὄργανα, τὰ σοβιέτ ἀσκοῦσαν ταυτόχρονα μίαν *de facto* ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀπέναντι στὴν ὁποία ἔμενε ἀνίσχυρη ἢ παλιὰ γραφειοκρατικὴ μηχανή, πού τὸ νέο καθεστῶς εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὸν τσαρισμὸ, καὶ πού ξεχαρβαλωνόταν κάθε μέρα καὶ περισσότερο, κάτω ἀπὸ τὴ διπλὴ πίεση τῶν ἀλλεπάλληλων στρατιωτικῶν ἠτιῶν καὶ τῆς οἰκονομικῆς κατάρρευσης.

Ἡ ἐξουσία βρισκόταν τότε σὲ μίαν κατάσταση ἀσταθοῦς ἰσορροπίας. Τὴ μοιραζόντουσαν τὰ σοβιέτ καὶ ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνηση: ἡ διάλυση ὅλων τῶν καθεστωτικῶν πλαισίων καὶ ὁ διαρκῶς καὶ βαθύτερος ἐπαναστατικὸς ἀναβρασμὸς δημιουργοῦσαν μίαν ρευστότητα μέσ' στὴν ὁποία κανεὶς δὲν ἤξερε ποῦ βρισκόταν ἡ πραγματικὴ ἐξουσία καὶ ποῖος θὰ τὴν ἐξασκοῦσε τὴν ἐρχόμενη ἐβδομάδα.

Πραγματικὰ: τί ἦταν ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνηση; Εἶχε σχηματιστεῖ μὲ τὴν πρωτοβουλία ὀρισμένων μελῶν τῆς παλαιᾶς Δούμας—αὐτοῦ τοῦ ἀντιδραστικότερου καὶ δουλοπρεποῦς ψευτο-κοινοβουλίου, πού οὔτε ἀντιπροσωπευτικὸ ἦταν, οὔτε καὶ εἶχε δεῖξει τὴν παραμικρὴ κἂν διάθεση ἀντίστασης ὅταν τὸ διέλυσε ὁ Τσάρος. Δὲν εἶναι δύσκολο λοιπὸν νὰ καταλάβουμε τὸ πόσο ἀδύναμη ἦταν αὐτὴ ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνηση, τὸ πόσο ἀμφίβολοι ἦταν οἱ συνταγματικοὶ τῆς τίτλοι. Γρήγορα ἀποδείχτηκε ὅτι τῆς ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐπιβάλλει τὴν παραμικρὴ σοβερὴ ἀπόφαση χωρὶς νάχει τὴν ἔγκριση τῶν δημοφιλῶν, καὶ ὄντως ἀντιπροσωπευτικῶν ἀρχηγῶν τοῦ σοβιέτ τῆς Πετρούπολης. Δὲν τολμοῦσε οὔτε νὰ προβληθεῖ ὡς Κυβέρνηση, οὔτε κἂν νὰ κηρύξει τὴ Δημοκρατία. Σ' ὅλα τὰ σοβαρὰ ζητήματα—ἐκπτώση τῆς μοναρχίας, τερματισμὸς τοῦ πολέμου, διανομὴ τῆς γῆς, καταπολέμηση τῆς κρίσης καὶ τοῦ λιμοῦ πού μᾶστιζαν τοὺς ἀστικούς πληθυσμούς—ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνηση τηροῦσε μίαν στάση ἀναμονῆς, ζητώντας ἀπὸ τὰ πλήθη νὰ περιμένουν ὑπομονητικὰ τὴ μέρα πού θὰ ἐκλέγονταν ἡ Συντακτικὴ Συνέλευση καὶ ἀναβάλλοντας διαρκῶς τὴν ἡμερομηνία τῶν ἐκλογῶν γι' αὐτὴ τὴ Συντακτικὴ Συνέλευση.

Ἀνάμεσα στὸ Φεβρουάριο καὶ τὸν Ἰούλιο 1917, οἱ ἡγέτες τοῦ σοβιέτ τῆς Πετρούπολης (τὸ δεύτερο κέντρο τῆς ἐξουσίας) δὲν ἀποδείχτηκαν λιγότερο ἄτολμοι ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση. Ταλαντεύονταν κι' αὐτοί, καὶ δὲν τολμοῦσαν νὰ κάνουν ἐκδηλῆ, ἀναγνωρισμένη τὴν *de facto* ἐξουσία πού ἀσκοῦσαν. Ἀλλὰ ἡ θεληματικὴ τους ἀφάνεια δὲν ἐξασθενοῦσε καθόλου τὴ δύναμη τοῦ σοβιέτ, δὲν περιορίζε διόλου τὸν ἡγεμονικὸ ρόλο πού εἶχε ἀποκτήσει χάρη στὴν ὑποστήριξη πού τοῦ κάναν οἱ ἔνοπλοι

εργάτες και οί στρατιώτες: τὸ «Πρικάζ» (διάταγμα) ὑπ' ἀριθ. 1 ἔβαζε ὅλες τίς ἔνοπλες δυνάμεις στὴ διάθεση τοῦ σοβιέτ.

Ἡ «δυναδικὴ ἐξουσία», παράδοξος συνδυασμὸς τῆς ἐξουσίας τῆς Προσωρινῆς Κυβέρνησης καὶ τοῦ παλαιοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ μὲ τὴν ἐξουσία τῶν σοβιέτ, μετετρέπη πολὺ γρήγορα σ' ἓνα ἀνοιχτὸ ἀνταγωνισμό ἀνάμεσα σὲ ὀλοένα καὶ πιὸ ἀσυμβίβαστες δυνάμεις. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνηση ἀποδεικνυόταν κάθε μέρα καὶ σαφέστερα ὅτι ἦταν ἀνίκανη νὰ λύσει τίς φοβερὲς ἀντιφάσεις ποὺ συνεκλόνηζαν τὴ χώρα. Ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴν ὀλοένα καὶ πιὸ πλασματικὴ ἐξουσία, τὰ σοβιέτ εἶχαν ἓνα ἀληθινὸ κύρος στὶς μάζες καὶ παρουσιάζονταν σὰν ἡ μόνη μορφή ποὺ, ὅπως ἔλεγε ὁ Λένιν, θὰ μπορούσε «νὰ ἐξασφαλίσαι τὴν *εἰρηρικὴ ἀνάπτυξη* τῆς Ἐπανάστασης», δηλαδὴ «νὰ κάνει δυνατὴ τὴν *εἰρηρικὴ ἐκλογή* τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, *τὸν εἰρηρικὸ ἀνταγωνισμό τῶν κομμάτων μέσα στὰ πλαίσια τῶν σοβιέτ*» (1) Ὅπως βλέπουμε, ἓνα μῆνα πρὶν ἀπὸ τὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση, ὁ Λένιν δὲν φαίνόταν νὰ ὑποψιάζεται ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβάλοι στὰ σοβιέτ τὴ μονοκρατορία *ἐνὸς καὶ μόνοις κόμματος*: ἀντίθετα, γιὰ ν' ἀποσαφηνίσει τὴν ἔννοια τοῦ «εἰρηρικοῦ ἀνταγωνισμοῦ *τῶν κομμάτων*», σπεύδει ἀμέσως νὰ προσθέσει ὅτι μέσα στὰ σοβιέτ θὰ γινόταν ἐπιτέλους δυνατὴ «*ἡ δοκιμασία τῶν προγραμμάτων τῶν διαφόρων κομμάτων, τὸ πέρασμα τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸ ἓνα κόμμα στὸ ἄλλο*».

Ἡ σοβιετικὴ ἐξουσία, δηλαδὴ μιὰ ἐξουσία «*τοῦ τύπου τῆς Παρισινῆς Commune*» (2), ἦταν λοιπὸν ἡ μόνη ποὺ μπορούσε νὰ πραγματοποιήσει τὴν ἀληθινὴ δημοκρατία: τὴν κατάργηση τῆς ἀστυνομίας, τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς γραφειοκρατίας, τὴν κατάργηση τῶν ὀλικῶν προνομίων ποὺ ὡς τὰ τότε ἦταν ἀναπόσπαστα συνδεδεμένα μὲ τίς διευθυντικὲς λειτουργίες στὸ κράτος καὶ στὴν οἰκονομία. Καθ' ὅλη τὴ διάρκειά τοῦ 1917, ὁ Λένιν δὲν σταμάτησε οὔτε μιὰ στιγμή νὰ ἐπαναλαμβάνει αὐτὸ τὸ ἀπλό καὶ κατηγορηματικὸ πρόγραμμα: *ἡ πολιτοφυλακὴ, γενικὸς ἐξοπλισμὸς τοῦ λαοῦ, μὲ στελεχῆ αἵρετὰ σ' ὅλες τίς βαθμίδες τῆς ἱεραρχίας, θὰ πρέπει νὰ ἀντικαταστήσει τὸν παλαιὸ στρατὸ καὶ τὰ παλαιὰ ἀστυνομικὰ σώματα. Ὅλες οἱ δημόσιες λειτουργίες* θὰ πρέπει νὰ ἀνατεθοῦν σὲ πολίτες *αἵρετοὺς* μὲ τὴν καθολικὴ ψήφο καὶ *ἀνακλητοὺς* ὅποτε τὸ ζητήσουν οἱ ἐκλογεῖς τους. *Ὅλες οἱ ἀπολαυεὲς τῶν στελεχῶν τοῦ κράτους καὶ τῆς (κρατικοποιημένης) οἰκονομίας* δὲν θὰ πρέπει ποτέ νὰ ξεπερνοῦν τὸ *μέσο ἐργατικὸ μισθὸ*: *αὐτὰ τὰ ἀπλά καὶ αὐτονόητα δημοκρατικὰ μέτρα*, συμπέρανε ὁ Λένιν, (...) *ἀποτελοῦν τὴ γέφυρα ποὺ ὀδηγεῖ ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ στὸ σοσιαλισμὸ*» (3).

Μόνο μιὰ στιγμή κλονίστηκε ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ Λένιν στὶς δημιουργικὲς ἱκανότητες τῶν σοβιέτ. Ἦταν τὸν Ἰούλιο τοῦ 1917, μετὰ τὴν ἀπο-

1) Λένιν: *Τὰ καθήκοντα τῆς Ἐπανάστασης*, 9-10-1917. "Ενθ. ἀν. II, 149—150.

2) Λένιν: *Ἡ δυναδικὴ ἐξουσία*. "Ενθ. ἀν. II, 13.

3) Λένιν: *Τὸ Κράτος καὶ ἡ Ἐπανάσταση*. "Ενθ. ἀν. II, 196.

τυχία της πρώτης συστηματικής επαναστατικής εμφάνισης των μπολσεβίκων, όταν οι μενσεβίκοι και οι σοσιαλεπαναστάτες που πλειοψηφούσαν τότε μέσα στα σοβιέτ έδειξαν καθαρά ότι δέν παρακολουθούσαν πιά τις μάζες που είχαν γίνει πολύ πιό επαναστατικές από τους πολιτικούς τους εκπροσώπους. Τότε ο Λένιν ζήτησε να έγκαταλειφθεί τó παλαιό σύνθημα «όλες οι έξουσίες στα σοβιέτ», αφήνοντας για πρώτη φορά να ένοηθεί ότι διεκδικούσε όλη την έξουσία για τó κόμμα του και αποκλειστικά γι' αυτό. Τά σοβιέτ όπως είναι τώρα, αυτή τή συγκεκριμένη στιγμή, έλεγε τότε ο Λένιν, «*χρεοκόπησαν έντελώς* γιατί μέσα τους κυριαρχούσαν οι σοσιαλεπαναστάτες (έσέροι) και οι μενσεβίκοι. Τά σοβιέτ είναι *τώρα* αδύναμα και βρίσκονται σέ άμηχανία μπρός στην άντεπανάσταση που νίκησε και νικάει όλοένα και περισσότερο... χάρη στους συμβιβασμούς που έκαναν μ' αυτή οι έσέροι και οι μενσεβίκοι» (1).

Στήν πραγματικότητα, τά σοβιέτ δικαίωσαν τις προσδοκίες του Λένιν: τρεις μήνες άργότερα τó κόμμα του πλειοψηφούσε και στό σοβιέτ της Πετρούπολης (τó ζωτικό κέντρο της επανάστασης) και στό πανρωσικό συνέδριο των σοβιέτ. Σήμαινε ή ώρα που τά «άπλά και αυτόνόητα δημοκρατικά μέτρα» που διατυμπάνιζε ή μπολσεβικική προπαγάνδα θά πέρναγαν στη δοκιμασία της φωτιάς. Τó πρόγραμμα που διαπνέει τó *Έργατοσ και ή Έπανάσταση* θά παίρνε σάρκα και όστά.

Τί λοιπόν συνέβη και τó βιβλίο αυτό, που ο Τρότσκι του έδωσε άργότερα τόν τίτλο της «*έπιστημονικής (sic) εισαγωγής στη μεγαλύτερη επανάσταση που γνώρισε ποτέ ή ιστορία*» (2), έγινε τόσο γρήγορα νεκρό γράμμα; Τί συνέβη και μäs φαίνεται, σάν τó διαβάζουμε σήμερα, σάν μιá μάλλον άνιαρή κι' όπωσδήποτε άφελής φαντασιοπληξία ή σάν μιá παιδαριώδης δημαγωγία προορισμένη να ήλεκτρίσει πολιτικά παιδαριώδεις μάζες και να έξαφανιστεί μετά σάν ένα φευγαλέο πυροτέχνημα;

Θά δοθμε τώρα ότι ή *δεσποτική άρχή* που διαποτίζει τή λενινιστική άντίληψη του κόμματος άποδείχτηκε πολύ ίσχυρότερη από τή *φιλελεύθερη τάση* που τόσο δογματικά έκφράζει ή όπωσδήποτε ούτοπική λενινιστική ιδέα της σοβιετικής αυτοδιοίκησης. Μόλις ή ιδεολογία άνέβηκε στην έξουσία, συνάντησε τó ίδιο της τó κενό. Άλλ' άντί να μετριάσει τις διεκδικήσεις του και να καταλάβει ότι ή «κολοβωμένη δημοκρατία» του κοινοβουλευτισμού ήταν προτιμότερη από τήν άνύπαρκτη και άπραγματοποίητη «έπιστροφή στην πρωτόγονη δημοκρατία», ο Λένιν ξεχασε όλες τις «δημοκρατικές» φράσεις και στη θέση τους έβαλε μιá νέα πανάκεια: τή δικτατορία και μονοκρατία του «πρωτοποριακού» κόμματος.

Κάθε φορά που έλθεται ένα ζήτημα άποφασιστικό για τó μέλλον της επανάστασης, ή λύση που πρότεινε ο Λένιν ήταν πάντα ή ένίσχυση της δικτατορίας μέσα στο κόμμα και έξω από τó κόμμα: στο τέλος, ή χρησιμοποίηση του πολιτικού μέσου (3), ή επιβολή όλοένα και πιό τρο-

1) Λένιν: *Σχετινά με τά συνθήματα*. Ένθ. άν. II, 76.

2) Léon Trotski: *Histoire de la Révolution russe* (Seuil 1949), II, 434.

3) Με τήν έννοια που δίνει στόν όρο ο Franz Oppenheimer.

μοκρατικῶν δικτατορικῶν μεθόδων τόσο στή διακυβέρνηση τῆς χώρας, όσο καί στήν ἐσωτερική ζωὴ τοῦ κόμματος, κατέληξε νὰ προβάλλονται ἀπὸ τὸν Λένιν σὰν μιὰ μαγικὴ λύση ὄλων τῶν προβλημάτων.

Αὐτὴ ἡ φετιχιστικὴ πίστη στήν παντοδυναμία τῆς πολιτικῆς ἐπέμβασης γίνεται ἰδιαίτερα ἐμφανὴς σὲ ὀρισμένες θέσεις ποῦ ὑποστήριζε ὁ Λένιν σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐξουσίας :

53. Οἱ «130.000 μεγαλογαιοκτημόνες» καὶ οἱ «240.000 μπολσεβίκοι»

«Μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1905, ἔγραφε ὁ Λένιν τὸν Αὐγούστο τοῦ 1917, 130.000 μεγαλογαιοκτημόνες κυβερνοῦσαν τὴ Ρωσία γιὰ τὸ συμφέρον τῶν πλουσίων, χρησιμοποιώντας μιὰ διαρκῆ βία πάνω σὲ 150 ἑκατομμύρια ἀνθρώπους. Γιατὶ τάχα 240.000 μπολσεβίκοι νὰ μὴν μποροῦν νὰ κυβερνήσουν γιὰ τὸ συμφέρον τῶν φτωχῶν καὶ ἐναντίον τῶν πλουσίων;» (1).

Δὲν ἐπρόκειτο πιά οὔτε γιὰ τὴ «σοβιετικὴ ἐξουσία», οὔτε γιὰ τὴ «σοβιετικὴ αὐτοδιοίκηση», ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τῶν 130.000 μεγαλογαιοκτημόνων ἀπὸ τοὺς 240.000 μπολσεβίκοις! Ἀσφαλῶς οἱ μπολσεβίκοι μποροῦσαν νὰ «κρατήσουν τὴν ἐξουσία» καὶ νὰ κυβερνήσουν, ὅπως τὸν παλιὸ καιρὸ οἱ «130.000 μεγαλογαιοκτημόνες», παραβιάζοντας τὴ θέληση τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τοῦ πληθυσμοῦ (2). Τὸ ἱεραρχικὰ ὀργανωμένο καὶ στρατιωτικὰ πειθαρχημένο μπολσεβικικὸ κόμμα μποροῦσε νὰ πάρει τὴν ἐξουσία γιατί ἦταν τὸ μόνο ποῦ ἤξαιρε τί ἤθελε καὶ γιατί εἶχε νὰ κάνει μὲ ἀντιπάλους ἀσύντακτους καὶ ἀκαθοδήγητους. Μποροῦσε ἐπίσης νὰ κρατήσει τὴν ἐξουσία γιατί ἦταν ἀποφασισμένο νὰ τὴν κρατήσει χρησιμοποιώντας ὅλα τὰ μέσα. Ἀλλὰ ποῖος μποροῦσε νὰ ἐγγυηθεῖ διὲς ἐπρόκειτο ἀληθινὰ νὰ κυβερνήσει «γιὰ τὸ συμφέρον τῶν φτωχῶν»; Ὁ πιὸ στοιχειώδης μαρξισμὸς διδάσκει ὅτι «ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέληση» καὶ τὴ συνείδηση αὐτῶν τῶν 240.000 μπολσεβίκων, ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς κοινωνίας ἐπρόκειτο ν' ἀποφασίσει «σὲ τελευταία ἀνάλυση» γιὰ τὸ ταξικὸ περιεχόμενο τῆς κυριαρχίας τους.

Τὸ ὅτι 130.000 μεγαλογαιοκτημόνες μπόρεσαν νὰ κυβερνήσουν 150 ἑκατομμύρια ρώσους, εἶναι κάτι ποῦ κατὰ τοὺς μαρξιστὲς ἐξηγεῖται εὐ-λα ἀπὸ τὴ χαμηλὴ βαθμίδα τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης τῆς ρωσικῆς κοινω-νίας. Καὶ τὸ μόνο ποῦ θὰ μποροῦσε νὰ παρατηρήσει ἓνας μὴ-μαρξιστῆς, εἶναι ὅτι μιὰ τέτοια ἐξήγηση εἶναι μονομερῆς καὶ ὅτι ὑποτιμᾷ π. χ. τὴν ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση ποῦ εἶχε τὸ Κράτος πάνω στήν ἐξέλιξη τῶν ταξικῶν σχέσεων στὴ Ρωσία. Τὸ ὅτι ὅμως οἱ 240.000 μπολσεβίκοι ἐπρόκειτο ν' ἀσκήσουν δικτατορικὰ τὴν ἐξουσία «γιὰ τὸ συμφέρον τῶν φτωχῶν» καὶ

1) Lénine: *Οἱ μπολσεβίκοι θὰ κρατήσουν τὴν ἐξουσία*; Oeuvres Complètes (Moscou 1957) XXVI, 105.

2) Στὶς ἐκλογὲς γιὰ τὴ Συντακτικὴ Συνέλευση ποῦ ἔγιναν μετὰ τὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση, οἱ Σοσιαλεπαναστάτες (ἀγροτικὸ κόμμα) πῆραν τὰ 58% τῶν ψήφων, οἱ μπολσεβίκοι τὰ 25%, οἱ μενσεβίκοι τὰ 4% καὶ οἱ «Καντέ» (ἀστικὸ κόμμα) τὰ 13%.

νά εφαρμόσουν ένα οποιοδήποτε «σοσιαλιστικό» πρόγραμμα σε μία κοινωνία τόσο οικονομικά καθυστερημένη όσο ήταν η Ρωσία το 1917, είναι κάτι που κανένας μαρξιστής δεν μπορούσε να το υποστηρίξει. "Ας θυμηθούμε τον Engels που έλεγε ότι:

"Ο χωρισμός της κοινωνίας σε άρχουσες και σε αρχόμενες, σε εκμεταλλεύτριες και σε καταπιεζόμενες τάξεις είναι μια αναγκαία συνέπεια της χαμηλής ανάπτυξης της παραγωγής. Όσο ή συνολική εργασία της κοινωνίας δεν αποφέρει παρά ένα προϊόν ελάχιστα ανώτερο από το αναγκαίο minimum που χρειάζεται για την εξασφάλιση της ύπαρξης όλων των μελών της κοινωνίας, όσο οι ανάγκες της παραγωγής απορροφούν αναγκαία όλο ή σχεδόν όλο το χρόνο της μεγάλης πλειοψηφίας, τότε αναγκαία ή κοινωνία χωρίζεται σε τάξεις. Δίπλα στη μεγάλη πλειοψηφία, που είναι καταδικασμένη στην άγγareία της εργασίας, σχηματίζεται μια τάξη απελευθερωμένη από την άμεσα παραγωγική εργασία, που αναλαμβάνει τις «κοινές υποθέσεις» της κοινωνίας: τη διεύθυνση της εργασίας, τη διοίκηση, τη δικαιοσύνη, το κράτος, κτλ.» (1).

Το θεμελιώδες αυτό μαρξιστικό αξίωμα, που ο ίδιος ο Λένιν το είχε ήδη χρησιμοποιήσει με μια απaráμιλλη οξυδέρκεια για να ξεσκεπάσει τις απάτες της «δημοκρατικής» Ιδεολογίας, ξαφνικά άτόνησε. "Επαψε να ισχύει καθολικά και έχασε κάθε κριτική ισχύ άπέναντι στους 240.000 μπολσεβίκους που επρόκειτο να πάρουν τη θέση των 130.000 μεταγωγολογιοκτημένων. Ούτε μια στιγμή ο Λένιν ή ο Τρότσκι δεν άναρωτήθηκαν αν το μπολσεβικικό κόμμα μπορούσε να πετάξει με τα φτερά των σοσιαλιστικών του προθέσεων πάνω από τον μέχρι τότε, και για όλους τους ανθρώπους όλων των εποχών, άνυπέρβλητο τοίχο του οικονομικού ντετερμινισμού. Ούτε και προσπάθησαν να φαντασθούν το ταξικό περιεχόμενο που μοιραία επρόκειτο να πάρει ένα επαναστατικό κόμμα που κατείχε απόλυτα και άνεξέλεγκτα την έξουσία μέσα σε μια χώρα άντικειμενικά άνώριμη για το σοσιαλισμό: *«Κανείς δεν άναρωτιόταν, όμολογεί ο Τρότσκι, τι χαρακτήρα θάπαιρνε το σοβιετικό κράτος αν χρειαζόνταν να εκτελέσει μονάχο του τα οικονομικά και εκπολιτιστικά καθήκοντα που από πολλών καιρό έχει εκτελέσει ο προχωρημένος καπιταλισμός» (2).*

Les jacobins ministres ne sont plus des ministres jacobins, έλεγαν κατά τη διάρκεια της Γαλλικής επανάστασης για να δείξουν ότι ή πιό «καθαρή» και ή πιό άδιάφθορη συνείδηση είναι άνίκανη να ξεπεράσει πέρα από ένα όρισμένο σημείο τον ταξικό ντετερμινισμό που έκδηλώνεται άμεσα μέσα στην κρατική έξουσία: *«Σε τι συνίσταται ό ιδιαίτερος χαρακτήρας κάθε κράτους ως τα τώρα;»,* ρωτούσε ό Engels. Και άπαντούσε:

«Για την προάσπιση των κοινών της συμφερόντων, ή κοινωνία δημιουργεί στην άρχή δυνάμει άπλως και μόνο της διαίρεσης της εργασίας, τα ίδια της τα όργανα. "Άλλ' αυτοί οι όργανισμοί που άποκορυφώνονται μέσα στην κρατική έξουσία, μετατρέπονται με τον καιρό από ύπηρέτες της κοινωνίας σε κυρίους της κοινωνίας και έξυπηρετούν άποκλειστικά και μόνο τα δικά τους συμφέροντα» (3).

1) Engels : Anti-Dühring, σελ, 348-9.

2) Λ. Τρότσκι: *Η προδομένη Επανάσταση*, σελ, 82.

3) La guerre civile en France, σ, 14.

Ὁ ὀλοκληρωτικὸς ἐκδημοκρατισμὸς τῶν πολιτικῶν καὶ οικονομικῶν σχέσεων πού εἶχε ζητήσει νὰ πραγματοποιήσει ἡ Commune τοῦ 1871, ἦταν κατὰ τὸν Engels ὁ μόνος τρόπος νὰ ἐξουδετερωθεῖ αὐτὴ ἢ «ὡς τὰ τῶρα ἀναπόφευκτη μεταμόρφωση τοῦ κράτους καὶ τῶν ὀργάνων τοῦ κράτους ἀπὸ ὑπηρετές τῆς κοινωνίας σὲ κυρίους τῆς κοινωνίας» (1). Ἄλλὰ ὅλα αὐτὰ γίνονταν τώρα νεκρὸ γράμμα: Ἐνῶ στὴ θεωρία ὁ Λένιν ἐξυμνοῦσε τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου», στὴν πράξη ἔκανε ὅτι μποροῦσε γιὰ νὰ μετατρέψει τὴ «σοβιετικὴ αὐτοδιοίκηση» σ' ἓνα ἀπλὸ ὄργανο τῆς μπολσεβίκικῆς δικτατορίας.

Ὅπωςδὴποτε, αὐτοὶ πού ἐπρόκειτο ν' ἀντικαταστήσουν τοὺς 130.000 μεγαλογαιοκτῆμονες δὲν μποροῦσαν, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τῶν πραγμάτων, νὰ εἶναι οἱ 240.000 μπολσεβίκοι: πῶς ἦταν δυνατόν ἓνα πολιτικὸ κόμμα ν' ἀντικαταστήσει μιὰ κοινωνικὴ τάξη; Στὴ θέση μιᾶς κοινωνικῆς τάξης, καὶ μάλιστα μιᾶς ἀρχουσας τάξης, μόνο μιὰ ἄλλη τάξη μπορεῖ νὰ μπεῖ: οἱ «240.000 μπολσεβίκοι» δὲν θὰ κρατοῦσαν τὴν ἐξουσία παρὰ μόνο στὸ μέτρο πού ἦ θάδιναν στὴ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» ἓνα ὁποιοδὴποτε πραγματικὸ περιεχόμενο ἢ θὰ γινόταν οἱ ἴδιοι τὸ φυτώριο μιᾶς νέας ἀρχουσας τάξης.

Τὴ μεθεπομένη τοῦ πραξικοπήματος τοῦ Ὀκτωβρίου βρίσκουμε τοὺς 240.000 μπολσεβίκοι, συνενωμένους σχεδόν μὲ τὴν ἐργατικὴ τάξη, ἀπόλυτα κυρίαρχους στὰ ἀστικά κέντρα. Ἡ κοινωνικὴ τους βάση ἦταν ἀναμφισβήτητα τὸ βιομηχανικὸ προλεταριάτο, πού γιὰ πρώτη φορά μετὰ τὴν Commune ἀντιμετώπιζε τὴ δυνατότητα τῆς ὀλοκληρωτικῆς του ἀπελευθέρωσης ἀπὸ κάθε οικονομικὴ καὶ πολιτικὴ δουλεία. Βέβαια, τὸ νέο καθεστῶς πόρρω ἀπέιχε τῆς δημοκρατίας στὸ ὄνομα τῆς ὁποίας εἶχε γίνει ἀρχικὰ ἡ ἐπανάσταση. Ἄλλὰ ἡ ἴδια ἡ μοῖρα τῶν πραγμάτων, ἡ force des choses, ὅπως θάλεγε ὁ Saint Just ἢ ἡ λογικὴ τῆς ἱστορίας, ὅπως θάλεγε ὁ Hegel, εἶχε μετατρέψει τὴν ἀστικοδημοκρατικὴ ἐπανάσταση σὲ προλεταριακὴ καὶ τὴν κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία σὲ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου».

Ἡ δικτατορία, δηλαδὴ ἡ χρησιμοποίηση τῆς βίας ἐναντίον τοῦ «ταξικοῦ ἐχθροῦ» καὶ ἡ ἐθνικοποίηση τῶν παραγωγικῶν μέσων, τῶν μεταφορῶν, τῶν πιστωτικῶν ἰδρυμάτων ἀποτελοῦσαν τὴν προϋπόθεση τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἄλλ' ὅπως τὸ εἶχε τονίσει ὁ Λένιν (βλ. § 45, σελ. 188), ἡ ταξικὴ βία εἶναι ἓνα accident ὄχι ἡ «οὐσία» τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου: τὸ «οἰκονομικὸ τῆς θεμέλιο» εἶναι ἡ δημιουργία μιᾶς νέας μορφῆς παραγωγικῆς συνεργασίας, ὁ ἐργατικὸς ἔλεγχος καὶ ὕστερα ἡ ἐργατικὴ διαχείριση πού μαζί μὲ τὴν διάκριση ἀνάμεσα στὴ διευθυντικὴ ὁμάδα καὶ τὴν ἐκτελεστικὴ μάζα, θὰ ἐξαφανίσουν αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν ἱστορικὴ βάση κάθε ταξικῆς κυριαρχίας. Πολιτικὸ «ἐποικοδόμημα» καὶ «ἐκφράση» αὐτοῦ τοῦ οικονομικοῦ θεμελίου θὰ πρέπει νὰ εἶναι μιὰ δημοκρατία ἀληθινότερη, πληρέστερη, οὐσιαστικότερη ἀπὸ τὴν «κολοβωμένη» δημο-

1) Ibid, σ. 15.

κρατία του άστικού κοινοβουλευτισμού, στην προκειμένη περίπτωση: ή σοβιετική.

Όταν λοιπόν ρωτάμε για τη μοίρα των 240,000 μπολσεβίκων ρωτάμε *πρώτιστα* να μάθουμε τι έγινε μ' αυτό το «οικονομικό θεμέλιο» και το πολιτικό έποικοδόμημα της δικτατορίας του προλεταριάτου: *μπόρεσε πραγματικά το προλεταριάτο να γίνει η ιθύνουσα τάξη* τόσο επί του οικονομικού όσο και επί του πολιτικού πεδίου; Το οικονομικό θεμέλιο της ταξικής του κυριαρχίας έγινε ποτέ πραγματικότητα; Και τί άπόγινε με την «έργατική δημοκρατία»;

Μ' αυτό τον κύκλο των προβλημάτων των σχετιζομένων με την οικονομική και πολιτική μοίρα της δικτατορίας του προλεταριάτου θα καταπιαστούμε στο πρώτο μέρος αυτού του κεφαλαίου. Και μόνο όταν άπαντήσουμε στα έρωτήματα αυτά, θα μπορέσουμε μετά να ζητήσουμε να δοϋμε τί έγινε με τους «240.000 μπολσεβίκους», και να μάθουμε με ποιανών τά συμφέροντα κατέληξαν στο τέλος να συνταυτιστούν (Β' Μέρος). Στο τρίτο μέρος αυτού του κεφαλαίου θα ζητήσουμε ν' αναλύσουμε τις σχέσεις του νέου καθεστώτος με την άγροτική μάζα: ή έδραϊώση του όλοκληρωτισμού και ή όλοκληρωτική γραφειοκρατικοποίηση της οικονομίας θα φανή σαν το διαλεκτικό αποτέλεσμα αυτών των σχέσεων.

Έτσι θα μιλήσουμε πρώτα για την *προλεταριακή φάση* της διαρκούς έπανάστασης στη Ρωσία. Θα έρευνήσουμε δηλαδή τους συγκεκριμένους λόγους της *άποτυχίας του σοσιαλισμού στα άστικά κέντρα* και της παράλληλης *γραφειοκρατικοποίησης των παραγωγικών σχέσεων στο έσωτερικό του κρατικοποιημένου τομέα*.

Στο δεύτερο μέρος θα αναλύσουμε *την έσωτερική εξέλιξη του μπολσεβίκου κόμματος*: ή έξαφάνιση της *έσωκομματικής* δημοκρατίας παράλληλα με την έξαφάνιση της δημοκρατίας *έξω από το κόμμα* και ή έπακόλουθη *γραφειοκρατικοποίηση* του μονολιθικού κόμματος και των «σοβιετικών» θεσμών θα παρουσιαστεί σαν μια άλλη όψη της ιστορικής άνόδου της *νέας άρχουσας τάξης*: της γραφειοκρατίας.

Στο τρίτο μέρος θ' αναλύσουμε την κοινωνική *δυναμική της μικτής οικονομίας* κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου ανάμεσα στη ΝΕΠ και τα πεντάχρονα σχέδια: ή *ανάλυση της κρίσης* της μικτής οικονομίας θα μάς δείξει τον άδηριτο ταξικό-οικονομικό ντετερμινισμό που *διέπει* την τελευταία φάση της διαρκούς έπανάστασης στη Ρωσία: αυτήν που κατέληξε στην πλήρη και όλοκληρωτική κυριαρχία της γραφειοκρατικής τάξης πάνω στο ούνολο του προλεταροποιημένου πληθυσμού.

Ὁ Λένιν ἦταν τόσο ἀπόλυτα βέβαιος ὅτι τὸ μπολσεβικὸ κόμμα θάμενε πάντα στὴ θέση ἑνὸς ἀφοσιωμένου «ὕπρητῆ» τοῦ προλεταριάτου, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο ποτὲ νὰ μεταμορφωθεῖ σὲ «κύριο» τοῦ προλεταριάτου, ὥστε δὲν διανοήθηκε οὔτε μιὰ στιγμή νὰ ξεχωρίσει τὸ κόμμα ἀπὸ τὸ προλεταριάτο ἢ τουλάχιστον νὰ προειδοποιήσῃ τὸ προλεταριάτο γιὰ τοὺς κινδύνους ποὺ κυφοροῦσε ἡ «κηδεμονία» τῶν 240.000 μπολσεβικῶν πού, «ἀπελευθερωμένοι», ὅπως θάλεγε ὁ Engels, «ἀπὸ τὴν ἄμεσα παραγωγικὴ ἔργασία», ἀναλάμβαναν δικτατορικὰ τὶς «κοινὲς ὑποθέσεις τῆς κοινωνίας: τὴ διεύθυνση τῆς ἔργασίας, τὴ διοίκηση, τὴ δικαιοσύνη, τὸ κράτος, κτλ.».

Αὐτὴ ἡ φετιχιστικὴ συνταύτιση τοῦ προλεταριάτου μὲ τὸ κόμμα καὶ τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου μὲ τὴ δικτατορία τοῦ κόμματος ἐπέτρεπε στὸν Λένιν νὰ πιστεύει ὅτι τὸ ὑπὸ αἴρεση «Ἐργατικὸ Κράτος» ἦταν σὲ θέση νὰ ὑπερνικήσῃ καὶ νὰ ἐξουδετερώσῃ ὅλους τοὺς δυσμενεῖς ἀντικειμενικοὺς παράγοντες καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα τοὺς οἰκονομικοὺς.

54. Ἡ οἰκονομικὴ ἐξάρθρωση 1918 - 1921

Καὶ ὅμως ἡ ἐξάρθρωση τῆς οἰκονομίας ποὺ χαρακτηρίζει ὅλη τὴ λενινιστικὴ περίοδο τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης (1917 - 1923), ἀποτελοῦσε μιὰ μνημειακὴ ἐπαλήθευση αὐτῆς τῆς θεμελιώδους ἀντίληψης τοῦ Marx κατὰ τὴν ὁποία «*ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων εἶναι πρακτικὰ ἡ πρώτη ἀπόλυτα ἀναγκαῖα προϋπόθεση τοῦ κομμουνισμοῦ, γιατί χωρὶς αὐτὴ θὰ κοινωνικοποιηθεῖ (ὄχι ὁ πλοῦτος ἀλλὰ) ἡ στέρηση ὅποτε ἡ ἀνάγκη θὰ κάνει νὰ ξαναρχίσει ἡ πάλη γιὰ τὸ ἀπαραίτητο, καὶ ἐπομένως θὰ ἀνασταθεῖ ὁλος ὁ παλιὸς κυνεώνας*» (1). Ὁ Τρότσκι ἀναφέρει αὐτὲς τὶς σκέψεις τοῦ Marx καὶ προσθετεῖ:

«Πάνω στὸ ἱστορικὸ ἔδαφος τῆς ἀθλιότητος, ποὺ τὴ χειροτέρευαν οἱ καταστροφὲς ἀπὸ τὸν ἱμπεριαλιστικὸ καὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, «*ἡ πάλη γιὰ τὸ ἀπαραίτητο*» ὄχι μόνο δὲν ἐξαφανίστηκε τὴν ἄλλη μέρα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀγαστροπὴ τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος, ὄχι μόνο δὲν ἐμαλάκωσε τὰ κατοπινὰ χρόνια, ἀλλὰ πῆρε μερικὲς φορές μορφή τόσο λυσσώδη, ὅσο δὲν εἶχε ποτὲ ἄλλοτε: εἶναι ἀνάγκη νὰ θυμίσουμε ὅτι πράξεις κανιβαλισμοῦ σημειώθηκαν δύο φορές σὲ ὀρισμένες περιφέρειες τῆς χώρας;» (2).

Τί ἦταν αὐτὸ τὸ «ἱστορικὸ ἔδαφος τῆς ἀθλιότητος»; Θὰ πρέπει ν' ἀπαντήσουμε σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε ὁ «πολιτικὸς φετιχισμὸς» στὴ διάρκειά αὐτῆς τῆς ἀποφασιστικῆς περιόδου.

Λίγο μετὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς Νέας Οἰκονομικῆς Πολιτικῆς (ΝΕΠ), ὁ Τρότσκι ἔλεγε ὅτι χωρὶς τὴν ἐθνικοποίησιν τῶν βασικῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ χωρὶς τὸ μονοπώλιο τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, «*ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου θὰ ἦταν μιὰ μορφή δίχως περιεχόμενο*» (3). Στὴν πραγματικότητα, ἐπὶ τέσσερα χρόνια τὰ ἐθνικοποιημένα παραγωγικὰ μέσα ἔμε-

1) Die Deutsche Ideologie, σελ. 31.

2) Λ. Τρότσκι: Ἡ προζομένη ἐπανάσταση, σελ. 80.

3) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Lucien Laurat: I, Économie Soviétique, σελ. 59.

ναν χωρίς να παράγουν σχεδόν τίποτα, και τὸ μονοπώλιο τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου σήμαινε μιὰ σχεδὸν πλήρη ἀνυπαρξία ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου! Ἡ βιομηχανία ἀπασχολοῦσε τὰ 50% τῶν ἐργατῶν καὶ ἡ παραγωγικότητα εἶχε πέσει στὰ 30-35% τοῦ ἐπιπέδου τοῦ 1913. Ἡ ἀποχὴ στὰ ἐργοστάσια ἦταν συνήθως πάνω ἀπὸ τὰ 30% καὶ συχνὰ ἔφτανε τὰ 60% τῶν ἀπασχολούμενων ἐργατῶν, ἐνῶ ὁ μηνιαῖος ἐργατικὸς μισθὸς στὴ Μόσχα μόλις ἔφτανε γιὰ νὰ ζήσει κανεὶς 11-13 μέρες (!). Ὁ ἐπόμενος πίνακας δίνει μιὰ ἄμεση εἰκόνα αὐτῆς τῆς ἄνευ προηγουμένου καταστροφῆς τῶν οἰκονομικῶν βάσεων ὄχι πιά τοῦ σοσιαλισμοῦ ἢ τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀλλὰ τῆς πιὸ στοιχειωδῶς ὀργανωμένης κοινωνίας:

15. Ἡ ρωσικὴ βιομηχανικὴ παραγωγή 1913—1920

Ἔτη	Μεγάλη Βιομηχανία	Μικρὴ Βιομηχανία	Σύνολο
1913	100	100	100
1916	116,1	88,2	109,4
1917	74,8	78,4	75,7
1918	33,8	73,5	43,4
1919	14,9	49	23,1
1920	12,8	44,1	20,4

Κατὰ τὶς ἐπίσημες στατιστικὲς ποὺ ἀναφέρει ὁ Alexander Baykov: *The Development of the Soviet Economic System* (C.U.P. 1946) σ. 8, 13.

Τὸ ὅτι ἡ πτώση τῆς παραγωγῆς ἦταν πολὺ μεγαλύτερη στὶς μεγάλες βιομηχανίες, ποὺ ἡ ἐθνικοποίησή τους ὑποτίθεται ὅτι ἔδινε μιὰ ἀκλόνητη οἰκονομικὴ βάση στὴ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου», παρὰ στὶς μικρὲς βιομηχανίες, ποὺ ἔμεναν ἀκόμα λιγότερο ἢ περισσότερο στὰ χέρια τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, δείχνει μὲ τὸν πιὸ εὐγλωττο τρόπο τὴν πλήρη ἀνυπαρξία κάθε περιεχομένου κάτω ἀπὸ τὴν τυπικὴ μορφή τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου».

Καμιὰ μοντέρνα βιομηχανοποιημένη κοινωνία δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐπιζήσει ὕστερα ἀπὸ μιὰ τέτοια καταστροφικὴ πτώση τῆς παραγωγῆς τῶν μεγάλων βιομηχανιῶν ποὺ τὸ 1920 ἀντιπροσώπευε τὸ 1/8 σχεδὸν τῆς προπολεμικῆς, καὶ ὕστερα ἀπὸ ἓνα πόλεμο ποὺ εἶχε κοστίσει στὴ Ρωσία τέσσερα ἑκατομμύρια ἀνθρώπους (τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν πολεμικῶν ἀπωλειῶν τῆς Γερμανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας μαζί). Ἡ «σοσιαλιστικὴ» Ρωσία μπόρεσε νὰ ἐπιζήσει γιὰτὶ ἦταν μιὰ ἐξαιρετικὰ καθυστερημένη βιομηχανικὰ δύναμη γιὰτὶ δηλαδὴ τῆς ἔλειπαν ὅλα τὰ στοιχεῖα ἀκριβῶς ποὺ χρειάζονταν, κατὰ τὸν Marx, γιὰ νὰ κἀνη μιὰ

1) Κατὰ τὸν Maurice Dobb: *The Soviet Economic Development Since 1917*. 3η ἔκδ. σελ. 99—100.

ὅποιαδήποτε «σοβαρή, οικονομική επανάσταση» (1): τὰ 4]5 τοῦ ρωσικοῦ πληθυσμοῦ ἦταν ἀγρότες πού ζοῦσαν ἀκόμα σέ μιὰ προκαπιταλιστική «αὐτάρκεια», πού κατανάλισκαν δηλαδή τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς παραγωγῆς του· (κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Λένιν, μόνο τὰ 26% τῆς ρωσικῆς γεωργικῆς παραγωγῆς ἔμπαιναν μέσα στοῦ κύκλωμα τῆς ἀστικῆς ἀγορᾶς), καὶ πού, ὡς ἐκ τούτου, μπορούσαν, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Μαγκ, νὰ ἀντικρύζουν ἀτάραχοι τὰ ἐρείπια τῶν αὐτοκρατοριῶν καὶ τὴν πείνα τοῦ πληθυσμοῦ τῶν μεγάλων πόλεων».

Μέ μιὰ λέξη ἡ πλήρης παράλυση τοῦ παραγωγικοῦ μηχανισμοῦ καὶ ἡ ἐπακόλουθη ἐξάρθρωση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων μέσα στὰ ἀστικά κέντρα δηλαδή τὸ μαζικὸ déclassement καὶ ὁ καταποντισμὸς τῆς πάλης τῶν τάξεων καὶ τῶν ταξικῶν συνειδησέων μέσα σ' ἕνα ἱστορικὸ μηδέν, παρουσιάζουν αὐτὴ τὴν ταξικὰ ἀναρχοῦμενη ἐποχὴ σάν μιὰ tabula rasa στὴν ὁποία μόνο ὁ κρατικὸς καταναγκασμὸς μπορούσε νὰ δώσει ἕνα συγκεκριμένο περιεχόμενο, μιὰ συγκεκριμένη μορφή κι' ἕνα συγκεκριμένο προσανατολισμὸ: ὅσο περισσότερο ἀνύπαρκτο ἢ ἀσήμαντο ἦταν τὸ σοσιαλιστικὸ τῆς περιεχόμενου, τόσο περισσότερο ἡ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» μεταμορφωνόταν σ' ἕνα ταξικὰ κενὸ σχῆμα πού τὸ μόνο του περιεχόμενο συνίστατο στὸ διὰ ἐξασφάλιζε μέ μέσα καθαρὰ καταναγκαστικά, ἀστυνομικά καὶ στρατιωτικά, τὴν προστασία ὄχι τοῦ «σοσιαλισμοῦ», τοῦ «κρατικοῦ καπιταλισμοῦ» ἢ τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἀλλὰ τῆς κοινῆς νίας, πού στὴν πιὸ στοιχειώδη μορφή τῆς κινδύνευε νὰ ἐξοντωθεῖ ἀπὸ τὴν πείνα.

Ἔτσι, ὅταν μέ τὸ τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ μέ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ΝΕΠ ἀποκαταστάθηκε μιὰ κάποια ἔννομη τάξη καὶ ἔρχισε νὰ διακρίνεται τὸ προφίλ τῆς νέας κοινωνίας πού ἔβγαινε ἀπ' αὐτὴ τῆ δοκιμασία τῆς φωτιάς, πρῶτος ὁ Λένιν ἔσπευσε νὰ ἀναγνωρίσει ὅτι «ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου ἔκανε τὸ προλεταριάτο νὰ ὑποβληθεῖ σὲς πιὸ ὀδυνηρὰς θυσίες καὶ νὰ ὑποσιεῖ μιὰ πρωτοφανῆ σὲς ἱστορία ἀθλιότητα», ἐνῶ ἀντίθετα, «αὐτοὶ πού βγήκαν κερδισμένοι ἀπὸ τὴ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου, εἶναι οἱ ἀγρότες (...) πρᾶγμα πού δείχνει ὅτι ἡ ἐπανάστασή μας εἶναι, μέχρις ἕνα ὀρισμένο σημεῖο, μιὰ ἀσικὴ ἐπανάσταση» (2).

Αὐτὴ ἡ μόλις ἀποκατεστημένη κοινωνικὴ ἰσορροπία κινδύνευε νὰ σπάσει μέ τὴν παραμικρότερη ἐκδήλωση τῆς πάλης τῶν τάξεων πού αὐτόματα θὰ ξαναγεννιόταν μαζί μέ τὴν οικονομικὴ ἀνασυγκρότηση. Ἡ ἀγροτικὴ ἀναρχία καὶ ἐξάρθρωση τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς ἦταν τέτοια ὥστε ἡ ἀποστράτευση πέντε ἑκατομμυρίων στρατιωτῶν τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ κινδύνευε νὰ δημιουργήσει μιὰ ἐπαναστατικὴ μάζα ἀνάλογη μ' αὐτὴ τῆ μάζα πού ἀπὸ μέσα τῆς βγήκαν τὸ 1917 τὰ «σοβιέτ

1) Μιὰ τέτοια ἐπανάσταση μόνο ἡ Ἀγγλία μπορούσε νὰ τὴν κάνει: ἔτσι τουλάχιστον πίστευε ὁ Μάρξ. Βλ. τὴ μελέτη μας *Βιομηχανία καὶ Κοινωνία* σελ. 24-5.

2) Λένιν: Oeuvres Choiesies II, σελ. 835 καὶ 639. Βλ. τὸ τρίτο μέρος αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου.

των στρατιωτών» πού έρριξαν τήν κυβέρνηση Κερένσκι. Ἀπέναντι στούς ριζικούς κινδύνους πού δημιουργοῦσε ἡ ἀνικανότητα τῆς «σοσιαλιστικῆς» οἰκονομίας νά ἀπορροφήσει τή μάζα τῶν ἀπόστρατων ἐργατῶν καί ἀγροτῶν, ὁ μέν Τρότσκι ζητοῦσε νά ἀπορροφηθῆ ὄχι ὁ στρατός ἀπό τήν οἰκονομία, ἀλλά ἡ οἰκονομία ἀπό τὸ στρατό: νά στρατιωτικοποιηθῆ ἡ οἰκονομία στήν ὄλότητά της μὲ τὴ γενίκευσή τοῦ συστήματος τοῦ «στρατοῦ ἐργασίας», ὁ δὲ Λένιν διαπίστωνε ὅτι *«καθὼς οἱ ἀποστρατευμένοι στρατιῶτες δὲν βρίσκουν καμιὰ κανονικὴ ἀπασχόληση, ὅλη αὐτὴ ἡ μικροαστικὴ μάζα (sic) γίνεται ἕνα ἀναρχικὸ στοιχεῖο ποὺ ἐκδηλώνει τὶς διεκδικήσεις του προκαλώντας ταραχές»* (1).

Ἀπέναντι σὲ μιὰ τέτοια ἀποσύνθεση, μόνο ἡ ἀπόλυτη δικτατορία τοῦ κόμματος ἦταν πιά σὲ θέση νά ἐξουδετερώσει τὶς φυγόκεντρες δυνάμεις πού ἡ παραμικρῶτερη χαλάρωση τῆς κρατικῆς ἐπαγρύπνησης κινδύνευε νά ἀπελευθερώσει. Καί ὅπως οἱ ἀνεργοὶ στρατιῶτες τοῦ *Κόκκινου Στρατοῦ* μετονομάστηκαν ξαφνικὰ τὸ 1921 σὲ «ἀναρχικοὺς μικροαστοὺς» γιατί κινδύνευαν νά παίξουν τὸν ἴδιο ἐπαναστατικὸ ρόλο μὲ τοὺς λιποτάκτες τοῦ *Τσαρικοῦ Στρατοῦ*, πού τὸ 1917 ὀνομάζονταν «ὕγιᾶ προλεταριακὰ στοιχεῖα»!, ἔτσι καί *ἡ ἐργατικὴ τάξη «κατάκοπη, ἐξαντλημένη καί, ἀπαυδισμένη»* (2), *ἦταν ἤδη μιὰ τέτοια φυγόκεντρη «ἀναρχικὴ» δύναμη*: οἱ ἀπεργίες καί αὐτὴ στὸ τέλος ἡ ἐξέγερση τῆς Κροστάνδης ἔδειχναν τὸ χάσμα πού τὴν χώριζε ἀπὸ τὴν ἴδια της τὴν ἡγεσία.

Προτοῦ ὅμως ὑπενθυμίσουμε τὰ ἀποφασιστικὰ ἱστορικὰ γεγονότα, μὲ τὰ ὁποῖα *τέλειωσε ἡ προλεταριακὴ φάση τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασης στὴ Ρωσία*, θά πρέπει πρῶτα ν' ἀναλύσουμε τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἀπέτυχε ἡ πρωτοφανὴς μετὰ τὴν Κομμουνε ἀπόπειρα τῶν Ρώσων ἐργατῶν ν' ἀναλάβουν πραγματικὰ τὴ διεύθυνση τῆς οἰκονομίας καί νά δώσουν ἔτσι ἕνα σοσιαλιστικὸ οἰκονομικὸ περιεχόμενο στὴ δικτατορία πού, στὸ ὄνομα τοῦ προλεταριάτου, ἀσκοῦσαν οἱ 240.000 μπολσεβίκοι.

55. Ὁ Λένιν καί ἡ ἐργατικὴ διαχείριση: 1918

Ὅπως εἶδαμε, τόσο γιὰ τὸν Μάρξ, ὅσο καί γιὰ τὸν Λένιν, ἡ ἀπλὴ κατάκτηση τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ τάξη δὲν εἶναι παρὰ μιὰ *προϋπόθεση* τοῦ σοσιαλισμοῦ.

α) Ἡ θεωρία

Ἡ κατάκτηση, ἡ ἄσκηση καί ἡ δικτατορικὴ μονοπώληση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δὲν λύνει αὐτομάτως τὸ πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς τῆς θεμελίωσης· δὲν κάνει παρὰ νά θέτει τὸ πρόβλημα τοῦ σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Ἐνῶ στίς ἀστικές ἐπανάστασεις, ἡ κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας νομιμοποιεῖ τὴν ἤδη ἀπὸ τὰ πρὶν ὑπάρχουσα οἰκονομικὴ ἐξουσία τῆς ἀστικῆς

1) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, σελ. 840.

2) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, σελ. 835.

τάξης, στις έργατικές επαναστάσεις ή πολιτική κατάκτηση της έξουσας κάνει άπλως έφικτή άντικειμενικά πραγματοποιήσιμη την άσκηση της οικονομικής έξουσας από το προλεταριάτο, την άνύψωση δηλαδή του προλεταριάτου στην περιωπή μίας αυτόνομης και άυτενεργού κοινωνικής δύναμης και την άνάληψη από το προλεταριάτο όλων των διευθυντικών και έλεγκτικών λειτουργιών της βιομηχανικής οικονομίας.

Γι' αυτό άκριβώς, όλοι ως τά τώρα οι θεωρητικοί του σοσιαλισμού, και ιδιαίτερα ο Λένιν, περιόριζαν στο έλάχιστο τη *σοσιαλιστική* σημασία της *δικτατορίας* σάν άποκλειστικά πολιτικού φαινομένου. 'Η ούσία του σοσιαλισμού, έλεγε ο Λένιν, δέν είναι ή βία κατά των καπιταλιστών, ούτε ή δικτατορική έξουσία που άπαιτείται για νά άποσοβήσει το νέο καθεστώς τον κίνδυνο της καπιταλιστικής παλινόρθωσης. 'Η ούσία του σοσιαλισμού, αυτή που άποτελεί «*το οικονομικό θεμέλιο της βίας*» (βλ. § 45, σελ. 188), έγκειται στο ότι «*το προλεταριάτο μπορεί νά πραγματοποιήσει μιá κοινωνική όργάνωση της έργασίας άνώτερη από την καπιταλιστική*». 'Η ούσία του σοσιαλισμού, όπως θάλεγε ο Μάρξ, φανερώνεται με τη νίκη της «*προλεταριακής πολιτικής οικονομίας πάνω στην πολιτική οικονομία του κεφαλαίου*» (βλ. § 48δ, σελ. 217). 'Η νίκη αυτή συνίσταται άκριβώς στη δημιουργία μίας κοινωνικής όργάνωσης της έργασίας «*άνώτερης από την καπιταλιστική*», που ή «*άνωτερότητά*» της φανερώνεται στο δημοκρατικό πνεύμα που εισάγει ο σοσιαλισμός μέσα στο ίδιο το κέντρο της βιομηχανικής παραγωγής: στη θέση του «*δεσποτισμού του κεφαλαίου*» και των σχέσεων κυριαρχίας και ύποταξης που χαρακτηρίζουν τις σχέσεις ανάμεσα στους έργοδοτες και τους έργαζομένους, την Ιθύνουσα και την έκτελεστική έργασία, ο σοσιαλισμός θά βάλει τη «*συνεταιρισμένη έργασία των παραγωγών*», τη *δημοκρατική αυτοδιοίκηση των παραγωγών μέσα στην ίδια την παραγωγική διαδικασία*.

'Η μονοπώληση των διευθυντικών λειτουργιών της οικονομίας από μιá μειοψηφία (που, αν πιστέψουμε τη μαρξιστική κοινωνιολογική θεωρία, είναι ή κύρια και μάλιστα άποκλειστική γενεσιουργός αίτια της ταξικής κυριαρχίας) και ή αντίστοιχη ύπαγωγή της πλειοψηφίας στον παθητικό ρόλο του έκτελεστικού όργάνου, δέν άποτελεί (ή έχει μάλλον πάψει νά είναι) μιá *τεχνική* άνάγκη της παραγωγής: από τη μιá μεριά, τά παραγωγικά μέσα έχουν φτάσει σ' ένα τέτοιο βαθμό άνάπτυξης ώστε δέν μπορούν πιά από την ίδια τους τη φύση, νά είναι άντικειμενο ενός όποιουδήποτε ταξικού μονοπωλίου. 'Από την άλλη μεριά, ή κοινωνικοποίηση της παραγωγικής έργασίας έχει πάρει τέτοιες διαστάσεις σήμερα και ή έργατική τάξη έχει φτάσει σ' ένα τόσο ψηλό επίπεδο Ιστορικής ώριμότητας, ώστε ή ήδη άντικειμενικά πραγματοποιήσιμη «*κοινωνική όργάνωση της έργασίας*» είναι και ύποκειμενικά έφικτή. Μόνο «*οι ψευτοδιανοούμενοι*», έλεγε ο Λένιν, το Δεκέμβριο του 1917, «*πιστεύουν ότι οι πληβείοι, οι άπλοϊκοί έργάτες και άγρότες είναι άνίκανοι νά εκπληρώσουν το μεγάλο, το ήρωικό έργο της όργάνωσης*» που τους αναθέτει ή

επανάσταση (1). Καί συνδυάζοντας τὸ ἀνάθεμα μὲ τὴν παραμυθία, ὁ Λένιν καλοῦσε τοὺς συντρόφους του νὰ «*ξερριζώσουν τὴν πάτροπαράδοση πρόληψη, τὴν παράλογη, βάρβαρη, ἀχρεία καὶ ἀτιμωτικὴ πρόληψη*», κατὰ τὴν ὁποία μόνο μιὰ «ἐκλεκτὴ μειοψηφία» «*μπορεῖ νὰ κυβερνήσει τὸ κράτος καὶ νὰ ὀργανώσει τὴν ἀνοικοδόμησι τῆς σοσιαλιστικῆς κοινω- νίας*» (2).

Δὲν εἶναι ν' ἀποροῦμε πού οἱ ἐργάτες ζήτησαν ὀλόψυχα νὰ συμ- μορφωθοῦν στὴν εὐγενικὴ αὐτὴ ἐντολή : γι' αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν εἶχαν κά- νει τὴν ἐπανάστασι; Τὸ δρᾶμα εἶναι ὅτι, ὅταν οἱ «ἀπλοῖκοι» ἐργάτες πῆγαν νὰ πραγματοποιήσουν τὰ «ἀπλὰ καὶ αὐτονόητα δημοκρατικὰ μέ- τρα» πού ἐξήγγειλε τὸ λενινιστικὸ πρόγραμμα, εἶδαν ξαφνικὰ νὰ ὀρθώνε- ται μπροστά τους, περισσότερο ἀνυπέρβλητο παρά ποτέ, τὸ τεῖχος τῆς «πάτροπαράδοτης πρόληψης», κι' ὅτι αὐτὸς πού ἐκπροσωποῦσε τώρα αὐτὴ τὴν «παράλογη, βάρβαρη, ἀχρεία καὶ ἀτιμωτικὴ πρόληψη» ἦταν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Λένιν!

θ) Ὁ «κρατικὸς καπιταλισμὸς» τῆς προλεταριακῆς δημοκρατίας

Τὸ καθεστῶς πού ὁ Λένιν ζητοῦσε νὰ ἐπιβάλοι τὴν ἐπαύριο τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπανάστασης ἦταν ὄχι τὸ σοσιαλιστικὸ, ἀλλὰ μιὰ ὀλοκλη- ρωμένη μορφή «κρατικοῦ καπιταλισμοῦ», μὲ πρότυπο τὸν «πολεμικὸ σο-σιαλισμὸ» πού ὁ Ludendorff καὶ ὁ Rathenau εἶχαν πραγματοποιήσει στὴν ἐμπόλεμη Γερμανία (3). Μέσα σ' αὐτὸ τὸ «κρατικὸ καπιταλιστικὸ» καθε- στῶς, οἱ ἐργάτες θὰ ἦταν κύριοι τῆς ἐξουσίας, ἐνῶ οἱ καπιταλιστὲς θὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι κύριοι τῆς οἰκονομικῆς ἐξουσίας ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὸ διπλὸ ἔλεγχον τῶν ἐργατῶν καὶ τοῦ κράτους. Ἔτσι ἡ διαχείριση τῆς παραγωγῆς θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἔργο τῶν παλαιῶν ἐργοδο- τῶν, μόνο πού τὴν ἐξουσία τους θὰ τὴν μετρίαζε ἀπὸ τὰ κάτω μὲν ὁ «ερ- γατικὸς ἔλεγχος» (πού ἔθεσπισθη μ' ἓνα διάταγμα τῆς 29ης Νοεμβρίου 1917), κι' ἀπὸ τὰ πάνω ὁ κρατικὸς ἔλεγχος: πρὸς τοῦτο συστήθηκε μ' ἓνα διάταγμα τῆς 18ης Δεκεμβρίου 1917, ἓνα Ἀνώτατο Οἰκονομικὸ Συμβούλιο στὸ ὁποῖο παραχωρήθηκαν εὐρύτατες ἀρμοδιότητες.

Ὅπως θὰ δοῦμε, ὁ Λένιν πίστευε ὅτι αὐτὸς ὁ κρατικὸς καπιταλι- σμὸς ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ «ὁ προθάλαμος τοῦ σοσιαλισμοῦ»: ἀπὸ τὴ μιὰ με- ριά, ἡ συγκέντρωση τῶν οἰκονομικῶν ἐξουσιῶν στὰ χέρια τοῦ κράτους θὰ ἔσωζε τὴ Ρωσία ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ καταστροφὴ καὶ θὰ ἔβαζε τίς βᾶ- σεις τῆς ταχείας οἰκονομικῆς τῆς ἀνόρθωσης καὶ ἀνάπτυξης. Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη, μὲ τὸ θεσμὸ τοῦ «ἐργατικοῦ ἐλέγχου», οἱ ἐργαζόμενοι θὰ «μαθη- τεύαν» κοντὰ στοὺς καπιταλιστὲς, θὰ ἐξοικειώνονταν σιγά—σιγά μὲ τὸ ἔργο τῆς διαχείρισης τοῦ κεφαλαίου, ἔτσι πού σ' ἓνα προσεχὲς μέλλον

1) Λένιν : *Πῶς νὰ ὀργανώσουμε τὴν ἀμύλλα*. Ἔνθ, ἀν II, 302. Βλ. πιὸ πάνω § 486, σελ. 217—8.

2) Λένιν : *Αὐτ.* II, 303.

3) Βλ. § 56.

θά μπορούσαν ν' αναλάβουν οι ίδιοι την πλήρη διεύθυνση και οργάνωση της παραγωγής. Το μεταβατικό αυτό καθεστώς θάταν άπλως «*προθάλαμος του σοσιαλισμού*» και ο έργατικός έλεγχος θάταν το πρώτο βήμα πρὸς τὸ σοσιαλισμό: «*ὄσο ὁ έργατικός έλεγχος δὲν ἔχει γίνει πραγματικό·τητα, δὲν θά εἶναι δυνατό νὰ κάνουμε τὸ δεύτερο βήμα πρὸς τὸ σοσιαλισμό, δηλαδή πρὸς τὴ διεύθυνση τῆς παραγωγῆς ἀπὸ τοὺς εργαζομένους*» (1).

Ἡ αξιοθαύμαστη αὐτὴ διατύπωση μᾶς δείχνει ἄλλη μιὰ φορά, καὶ μὲ τὸν πιὸ σαφὴ τρόπο, τὸ πὼς ὁ *προσταλινικός* μαρξισμός (δηλαδή ὁ μαρξισμός) ἔθετε τὸ πρόβλημα τοῦ σοσιαλισμοῦ: Γιὰ τὸν μαρξισμό, μόνο ἡ πλήρης βιομηχανικὴ δημοκρατία (καὶ ὄχι ἡ κρατικοποίηση τῆς οικονομίας) μπορεῖ νὰ δώσει ἕνα σοσιαλιστικὸ περιεχόμενο στὴν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας.

Αὐτὴ πάντως ἦταν ἡ ἄποψη τοῦ Λένιν τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1918. *Παῖδ ἦταν τώρα ἡ ἄποψη τῶν εργατῶν;*

Ἀπὸ τὴ δικὴ τους σκοπιὰ, ὁ «*κρατικός* καπιταλισμός» φαινόταν σὰν ἕνα ἐξ ὀρισμοῦ καταδικασμένο νὰ ἐξαφανιστεῖ καθεστὼς δυσδικῆς ἐξουσίας: πὼς μπορούσαν νὰ εἶναι κύριοι τοῦ κράτους καὶ ταυτόχρονα νὰ μένουν στὴν ἴδια οικονομικὰ ὑποδεέστερη θέση στὴν ὁποία βρισκόνταν πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση; Ὁ «*κρατικός* καπιταλισμός» τοῦ σοσιαλιστικοῦ κράτους τοὺς φαινόταν σὰν ἕνας καθαρὸς παραλογισμός: ἕνα εἶδος... «*ἀγίας ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*». Οἱ ἐργάτες εἶχαν πάρει μὲ τὸ σπαθὶ τοὺς τὴν ἐξουσία κι' ἦταν ἔτοιμοι νὰ ὑποστοῦν ὅλες τίς θυσίες γιὰ νὰ τὴν κρατήσουν: πὼς ἦταν δυνατό νὰ, μὴ θελήσουν ν' ἀποτινάξουν τὴν οικονομικὴ τους ὑποτέλεια, νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑφίστανται τὴν οικονομικὴ ἐξουσία τοῦ «*ταξικοῦ ἐχθροῦ*»; Ὁ κρατικός καπιταλισμός τοῦ προλεταριακοῦ κράτους εἶναι μιὰ ἀντιφατικὴ ἔννοια—τόσο ἀντιφατικὴ ὅσο θάταν καὶ ἡ ἔννοια μιᾶς φεουδαρχικῆς οικονομίας τῶν χειραφετημένων δουλοπαροίκων. Μπορεῖ κανεὶς νὰ φανταστεῖ μιὰ κοινὴ νία ὅπου οἱ δουλοπάροικοι ἔχουν ἐπαναστατήσῃ, ἔχουν καταλάβῃ τὴν ἐξουσία καὶ νομοθετοῦν στὸ ὄνομα τῆς δικτατορίας τῶν δουλοπαροίκων, ἐξακολουθώντας ὁμως νὰ δίνουν τὴ δεκάτῃ στοὺς φεουδάρχες;

Εὐκόλα λοιπὸν καταλαβαίνει κανεὶς γιὰτὶ τὸ τρίτο συνέδριο τῶν συνδικάτων (1918) κηρύχθηκε ἀπροκάλυπτα ἐναντίον τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἡ μπολσεβικικὴ κυβέρνησις ἀντιλαμβάνονταν τὸ πρόβλημα τῆς οργάνωσης τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς: ἡ πολιτικὴ κυρίαρχη ἐργατικὴ τάξις ἤθελε νὰ γίνει καὶ οικονομικὰ αὐτεξούσια, νὰ πραγματοποιήσῃ ἀμέσως τὸ «*δεύτερο βήμα πρὸς τὸ σοσιαλισμό*» καὶ ν' αναλάβῃ ἡ ἴδια μὲ τὰ συνδικάτα τῆς τῆ διεύθυνση, τὴν οργάνωση καὶ τὴ διαχείριση τῆς παραγωγῆς.

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβῃ κανεὶς γιὰτὶ δὲν τῆς ἀρκοῦσε ὁ ἐργατικός έλεγχος. Ἐπὶ μῆνες ὀλάκερους ἡ ἐργατικὴ τάξις βομβαρδιζό-

1) Λένιν: *Τὰ ἄμεσα καθήκοντα τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας* 1918. Ἐνθ' ἄν. II, 384-5.

ταν από τὰ ἐξτρεμιστικά συνθήματα τῆς μπολσεβικικῆς προπαγάνδας: πῶς ἦταν δυνατό νά μὴν πάρει στὰ σοβαρὰ τὸ πρόγραμμα πού ἀνέπτυσσε ὁ Λένιν στὸ *Κράτος καὶ ἡ Ἐπανάσταση*; Ἡ ἔννοια τοῦ «ταξικοῦ ἔχθρου» δὲν ἦταν μιὰ κοινωνιολογικὴ ἀφαίρεση, ἀλλὰ μιὰ ἄμεση ἐνίδεση. Ἡ λέξη «μπουρζουάς» σήμαινε κάτι τὸ ἀποτρόπαιο καὶ τὸ ἐξευτελιστικό: ὁ ἄνθρωπος πού δὲν φοροῦσε τὴ μπλούζα καὶ τὸ κασκέτο τοῦ ἐργάτη βρισκόταν στὴ θέση τῶν λεπτῶν τοῦ μεσαίωνα. Μέσα σ' ἓνα τέτοιο κλίμα, ὁ «ἐργατικὸς ἔλεγχος» τῶν καπιταλιστῶν (καί, μαζί μ' αὐτούς, καὶ ὄλων τῶν παλαιῶν τεχνικῶν καὶ διοικητικῶν στελεχῶν τῶν ἐπιχειρήσεων) δὲν μποροῦσε νά δώσει κανένα θετικὸ ἀποτέλεσμα: ἐνῶ θεωρητικὰ ἐπρόκειτο νά κάνει τοὺς ἐργάτες νά μάθουν ἀπὸ τοὺς καπιταλιστὲς τὴν τέχνη τῆς ὀργάνωσης καὶ τῆς διοίκησης, στὴν πραγματικότητα δὲν ἦταν παρά μιὰ διαρκῆς ἀφορμὴ προστριβῶν, μιὰ σχολὴ ἀμοιβαίας δυσπιστίας πού ἔκανε ἀδύνατη κάθε συνεργασία ἀνάμεσα στοὺς διευθύνοντες καὶ τοὺς διευθυνομένους, καὶ πού μοιραῖα θὰ κατέληγε στὴν παράλυση ὄλου τοῦ παραγωγικοῦ μηχανισμοῦ.

Μήπως χρειάζεται τώρα νά ὑπενθυμίσουμε ποιά ἦταν ἡ ἀποψη τῶν ἐργοδοτῶν; Ἐλάχιστοι ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν τὴν πρόθεση νά συνεργαστοῦν μὲ ἓνα καθεστῶς, πού ὄχι μόνο τοὺς εἶχε ἀφαιρέσει ὄλα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ πού ἐπὶ πλέον τοὺς εἶχε βάλει στὴ θέση τοῦ παρία. Κανείς ἀπ' αὐτοὺς δὲν πίστευε ὅτι οἱ μπολσεβίκοι ἐπρόκειτο νά μείνουν ἐπὶ πολὺν καιρὸ ἀκόμα στὴν ἐξουσία. Καὶ ὄλοι τοὺς κάναν ὅτι μποροῦσαν γιὰ νά ἐπιτύχουν τὴν πτώση του.

Τὸ συστηματικὸ *σαμποτάζ* τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ κράτους: αὐτὴ ἦταν ἡ δικὴ τους ἐρμηνεία τοῦ «κρατικοῦ καπιταλισμοῦ» πού ὄνειρευόταν ὁ Λένιν. Πῶς ἦταν δυνατό νά δουλέψουν εὐλικρινά γιὰ ἓνα κράτος πού κρατοῦσε διαρκῶς πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τοὺς τῆ δαμόκλειο σπάθη τῆς ταξικῆς ἐξόντωσης;

Ἡ ἀπάντηση τῶν ἐργατῶν ἦταν κι' αὐτὴ ἀπλὴ καὶ αὐτονόητη: ἔσπευσαν αὐθόρμητα, καὶ ἀντίθετα μάλιστα πρὸς τὴν ἐπίσημη γραμμὴ τοῦ Κόμματος, νά ἐθνικοποιήσουν τὰ ἐργοστάσια, νά διώξουν τὴν παλιά τους διοίκηση καὶ ν' ἀναλάβουν οἱ ἴδιοι τὴ διαχείρισή τους (1). Καὶ τὸ αὐθόρμητο αὐτὸ κίνημα τῶν μαζῶν πῆρε συντομῶτα μιὰ τέτοια ἄπλα, ὥστε ὁ Λένιν (πού, ξαφνικά, θυμῆθηκε ὄλες τίς «μενσεβικικὲς» θεωρίες γιὰ τὴν «ἀνωριμότητα» τῆς «καθυστερημένης» ρωσικῆς ἐργατικῆς τάξης), ἀναγ-

1) Ἀπὸ τὸ 1918 ὡς τὰ σήμερα δυὸ φορές ἡ ἐργατικὴ τάξη ἐπανάλαβε αὐτὸ τὸ πείραμα, καὶ τίς δυὸ φορές συνάντησε τὴν ἀπροκάλυπτη ἔχθρα τῶν «λενινιστῶν σταλινιστῶν»: τὴ μιὰ φορὰ στὴν Καταλωνία μὲ τὴν ἀναρχο—συνδικαλιστικὴ ἀπόπειρα τοῦ P.O.U.M. Καὶ τὴν ἄλλη, στὴν Πολωνία μετὰ τὴν ἄνοδο τοῦ Γκομούλκα στὴν ἐξουσία. Στὴ μὲν Καταλωνία, οἱ σταλινικοὶ διάλυσαν μὲ τὴν τρομοκρατία τὸ κίνημα. Καὶ στὴν Πολωνία, πολὺ γρήγορα ὁ Γκομούλκα ἐστράφη ἐναντίον τῶν ἐπαναστατικῶν ἐργατικῶν στοιχείων, στὰ ὁποῖα χρωστοῦσε κατὰ μέγα μέρος τὴν ἐπιτυχία του.—Ἀφήνουμε κατὰ μέρος τὴν ἐπανάσταση τοῦ Τουρίνου πού δὲν πρόλαβε ν' ἀρχίση κἀν τὴν πραγματοποίησιν τοῦ προγράμματός της.

κάστηκε να ξαναφέρει στη ζωή και να της δώσει μάλιστα και μια νέα κύρωση, την «άχρεια, βάρβαρη, παράλογη και άτιμωτική πρόληψη» που με τόσο πάθος καταπολεμούσε λίγους μήνες πρωτότερα.

γ) 'Ο Λένιν και η «αμάθεια τών μαζών»

Στους εργάτες που πήγαιναν να τόν δοϋν και που τοϋ ζητούσαν ν' αναλάβουν αυτοί οι ίδιοι τή διαχείριση τών εργοστασίων, ο Λένιν έδινε τούτη τήν άποστομωτική άπάντηση:

«Θίλετε να ίθνικοποιηθεί τó εργοστάσιό σας. Πολύ ώραία. Πέστε μου όμως: μπορείτε να διοικήσετε εσείς τήν παραγωγή; Έχετε ύπολογίσει τó τί παράγετε; Ξαίρετε τή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη δική σας παραγωγή και τή ροισική και τήν παγκόσμια (sic) άγορά; (1)»

Φυσικά, τίποτε άπ' δλ' αυτά δέν ξαίραν οι εργάτες! Και πώς ήταν δυνατό να τó ξαίραν; Κι' ή 'Αθηνά άκόμα όταν βγήκε πάνοπλη μέσ' άπό τó θετο πνεϋμα, δέν θά τάξαιρε οϋτε κι' αυτή. 'Αλλά, πραγματικά, χρειάζονταν άλήθεια οι εργάτες να ξαίρουν τή σχέση τής παραγωγής τους μέ τήν .. άνύπαρκτη τó 1918 «παγκόσμια άγορά»; Αυτό, άλλωστε, δέν τó ήξαιραν οϋτε κι' αυτοί που δέκα χρόνια άργότερα (δταν, άπό τήν άποψη τοϋ σοσιαλισμοϋ, ήταν πιά άργά), έπρόκειτο να φτιάξουν τά πενταετή σχέδια. Τόσο οι Ρώσοι εργάτες τοϋ 1918 (δπως και οι 'Ιταλοι εργάτες τοϋ 1920—22), όσο και τά στελέχη τής σταλινικής γραφειοκρατίας δέν έπρόκειτο να μάθουν τήν τέχνη και τήν τεχνική τής διεύθυνσης και τής όργάνωσης τής οκονομίας παρά μόνο μέ τόν ίδιο τρόπο μέ τόν όποιο μαθαίνει κανείς τó κολύμπι: μπαίνοντας στο νερό ..

δ) 'Ο Λένιν και η άμάθεια τής «πρωτοπορίας»

Μέ μια λέξη, ή άμάθεια τών μαζών δέν ήταν οϋτε περισσότερη οϋτε λιγότερη άπό τήν άμάθεια τών στελεχών που μονοπωλούσαν τήν έξουσία στο δνομα τής φανταστικής «προλεταριακής έπιστήμης» που άντλούσαν άπό τίς μπροσοϋρες.

Έτσι π. χ. ο Μπουχάριν, στο άπόγειο τότε τής δόξας του, διαβεβαίωνε τά «προλεταριακά τάγματα» δτι «ή προλεταριακή έπιστήμη» (δηλαδή ή άληθινή ή φανταστική σοφία τοϋ ίδιου τοϋ Μπουχάριν, έπίσημου τότε θεωρητικοϋ τής III Διεθνούς) «είναι άνώτερη άπό τήν έπιστήμη τής μπουρζουαζίας: γι' αυτό έμεις οι μαρξιστές έχουμε κάθε δικαίωμα να θεωροϋμε τήν προλεταριακή έπιστήμη σαν τήν άληθινή έπιστήμη και να άπαιτοϋμε ν' άναγνωριστει άπ' δλους σαν τ έτσι α» (2).

1) Λένιν: Sämtliche Werke (Moskau, 1934) XVII, σ. 605.

2) N. Boukharine: Le Matérialisme historique (E.S.I.) σελ. 11-12. Κακώς θά σκεφτόταν κανείς δτι ή θανατική καταδίκη τοϋ Μπουχάριν (που άπό έκπρόσωπος τής «προλεταριακής έπιστήμης» μεταμορφώθηκε ξαφνικά σε «έκφυλο τέρας και κάθαρμα») έπρόκειτο να μετριάσει κάπως τήν βαρβαρική ύπεροψία και μέθη τών αυτοδιοριζόμενων δασκάλων τής «προλεταριακής έπιστήμης». Τουναντίον, όσο περισσότερο ο όρθόδοξος μαρξισμός μεταμορφωνόταν σε άγραφο δόγμα και έκλαϊκευτική μπροσοϋρα,

Πάνω σὲ κάτι τέτοιες χοντροειδῶς ναρκισσοϊκὲς αὐταπάτες στηρίχθηκε ἡ πρωτοφανὴς στὴ νεώτερη ἱστορία ἀπόφαση τῶν μπολσεβίκων νὰ μονοπωλήσουν ὄχι μόνον τὴν οἰκονομικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, ἀλλὰ **καὶ τὴν ἰδεολογικὴ**: ἡ «προλεταριακὴ ἐπιστήμη» ἦταν τὸ *point d' honneur* τῆς σέκτας, τὸ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα ποῦ ὑποτίθεται ὅτι τὴν ξεχώριζε ἀπὸ τὴν «ἀμαθῆ» μάζα.

Μὲ τὴ συνείδηση ἀπολύτως βέβαιη ὅτι κατέχει τὴ μόνη «ἀληθινὴ ἐπιστήμη» ὁ Λένιν ἔβλεπε ἤδη ἀφ' ὑψηλοῦ τοὺς ποῦ, ἐνῶ ἀγνοοῦσαν τὴ σχέσιν τῆς παραγωγῆς τους μὲ τὴν παγκόσμια οἰκονομία, βαυκαλιζόνταν μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θάπαυαν νὰ εἶναι ἀπλὰ ἐκτελεστικὰ ὄργανα κι' ὅτι θὰ γίνονταν κι' αὐτοὶ αὐτεξούσιοι μέσα στὴν ἴδια σφαιρα τῆς καθημερινῆς τους ἐνασχόλησης. Ἄλλ' ἂν αὐτὲς οἱ ἀξιώσεις τοῦ φαίνονταν ἀνεδαφικὲς, τί θάπρεπε νὰ πεῖ γιὰ τὴν ἀνικανότητα καὶ τὴν προχειρολογία τῆς φωτισμένης «πρωτοπορίας»; Οἱ ἀμόρφωτοι ἐργάτες δὲν ξαίραν τὴ σχέση τῆς παραγωγῆς τους μὲ τὴν παγκόσμια οἰκονομία. Ἔστω! Ἄλλὰ οἱ ἐργατικὲς διεκδικήσεις μποροῦν ἴσως νὰ θεωρηθοῦν σὰν τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ ρεαλισμοῦ καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ἂν παραβληθοῦν π. χ. μὲ τίς ἀπόψεις ποῦ ὑποστήριξε ὁ Μπουχάριν καὶ ὁ Πρεομπραζένσκι, οἱ δυὸ οἰκονομολόγοι τοῦ κόμματος, σχετικὰ μὲ τὸν κατακλυσμιαῖο πληθωρισμὸ ποῦ εἶχε σχεδὸν ὀλοσχερῶς ἀφανίσει τὴ σοβιετικὴ οἰκονομία. Οἱ ἄνθρωποι ξαναγύριζαν στὶς πρωτόγονες σχέσεις τοῦ τρόκ καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ θεωρητικοὶ τῆς «προλεταριακῆς ἐπιστήμης» χαιρέτιζαν μ' ἐνθουσιασμὸ αὐτὴ τὴν κατάρρευση τῆς χρηματικῆς οἰκονομίας σὰν ἓνα θρίαμβο τοῦ σοσιαλισμοῦ (!)!

Μ' αὐτὴ τὴν ὑπέροχη ὠμὴ εἰλικρίνεια ποῦ τὸν χαρακτηρίζει σὰν ἀρχηγὸ κόμματος καὶ σὰν ἀρχηγὸ κράτους (ἀλλ' ὄχι καὶ σὰν ἰδεολόγο καὶ προπαγανδιστὴ), **ὁ ἴδιος ὁ Λένιν δὲν ἔπαψε οὔτε μιὰ στιγμή νὰ καταγγέλει τὴν ἀμάθεια καὶ τὴν ἀνικανότητα τῶν συντρόφων του**. Σὰν θεωρητικοὶ τῆς ἐπανάστασης, ἔλεγε ὁ Λένιν, μποροῦμε νὰ συλλαμβάνουμε τίς πιὸ μεγαλειώδεις προοπτικὲς καὶ νὰ δραματιζόμαστε μιὰ παγκόσμια ἀγροτικὴ ἐπανάσταση ποῦ ν' ἀγκαλιάζει τίς πέντε ἡπείρους (!). Ἄλλὰ

τόσο περισσότερο ἀνεβρίναν καὶ οἱ ἀξιώσεις του (ἰδίως στὶς πνευματικὰ ὑποανάπτυκτες περιοχὲς). Ὁ Μπουχάριν π. χ. δὲν εἶχε τὴν τρέλλα νὰ πιστεῦει ὅτι ἔλυσε *δὲν* τὰ προβλήματα. Καὶ γι' αὐτὸ ἴσως τὸ βιβλίο του δὲν εἶναι γίνε σήμερα *εὐτελῶς* ἀδιάβαστο. Ἄντίθετα, σήμερα, δὲν εἶναι διόλου σπάνιο νὰ διαβάζει κανεὶς φράσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους: «ὁ διαλεκτικὸς ὕλισμός, βασισμένος στὰ πορίσματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, γιὰ πρώτη φορὰ μέσα στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, ρίχνει τὸ ἄπλετο φῶς τοῦ *πάνω σ' ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου* καὶ ὁδηγεῖ τίς προοδευτικὲς μάζες τῆς πρὸς τὸ ἱστορικὸ τους καθῆκον». Μ' αὐτὴ τὴ μετριόφρονα δήλωση κλείνει ὁ κ. Κορδάτος τὸ βιβλίο του *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας* (1946, σελ. 483). Μπρὸς σὲ κάτι τέτοιες καυχησιολογίες, ἀγωνιᾷ κανεὶς μὲ τὴν ἰδέα ὅτι μπορεῖ κάλλιστα ὁ κ. Κορδάτος νὰ μὴν ἀφήσει *κανένα* πρόβλημα ποῦ νὰ μὴ ρίξει πάνω του τὸ «ἄπλετο φῶς» τῆς διαλεκτικῆς του σκέψης.

1) Βλ. Boukharine καὶ Preobrazenski: *L' ABC du Communisme*.

2) Λένιν: Λιγότερο ἀλλὰ καλύτερα. Ἐνθ. ἀν. II.

σάν πρακτικοί πολιτικοί είμαστε ένα μηδέν: μᾶς λείπει ἡ πιό στοιχειώ-
 δης διοικητικὴ πείρα: δὲν κάνουμε τίποτα καὶ φλυαροῦμε γιὰ ὄλα. «*Ζού-
 με σ' ἕνα ὠκεανὸ ἀνομίας*» παρατηροῦσε ὁ Λένιν⁽¹⁾ καὶ καυτηρίαζε τὴν
 «*Ἐλλειψη νομικῆς καλλιέργειας*»⁽²⁾ πού διαπίστωνε ἀκόμα καὶ στὰ ἀνώ-
 τατα στελέχη τοῦ κόμματος. Ἰδιαίτερα τὸν ἐνοχλοῦσαν οἱ συγκεχυμένες
 «ἐπαναστατικὲς» φράσεις μὲ τίς ὁποῖες σκεπάζονταν τότε ἡ ἀνυπαρξία
 κάθε συγκεκριμένης ἀνάλυσης καὶ κάθε δημιουργικῆς πρακτικῆς πρωτο-
 βουλίας. Νά ἡ συμβουλή του: «*Λιγότερες κομπῶδεις φράσεις καὶ περισ-
 σότερη καθημερινὴ δουλειά... λιγότερη ὑψηλὴ πολιτικὴ καὶ περισσότερη
 προσοχὴ στὰ συγκεκριμένα γεγονότα...*»⁽³⁾.

Ἄν λοιπὸν τὸν πείραζε ἡ «ἀμάθεια» τῶν ἀπλῶν ἐργατῶν πού δὲν
 ἤξαιραν ἀκόμα τὸ Ἄλφαβῆτα τοῦ οικονομικοῦ λογισμοῦ, τί θάπρεπε
 νὰ σκέφτεται γιὰ τὴν ἀνικανότητα καὶ τὴν στειρότητα τοῦ νέου κρατικοῦ
 μηχανισμοῦ πού φτιάχναν στὶς μέρες του τὰ πιό φωτισμένα μέλη τῆς
 «πρωτοπορίας»; Ἄν οἱ ἐργάτες ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἰδέα τῆς
 ἐργατικῆς διαχείρισης τῆς παραγωγῆς γιατί δὲν ἤξαιραν ἀκόμα νὰ ὑπο-
 λογίσουν τὴν παραγωγή τους, τί θάπρεπε νὰ κάνουν τὰ νέα στελέχη πού
 δημιουργοῦσε τὸ καθεστῶς, καὶ πού μέσα σ' ἕνα ἐλάχιστο διάστημα εἶ-
 χαν ἀποκτήσει τὴ ρουτινιέρικη νοοτροπία τοῦ γραφειοκράτη, κι' εἶχαν
 δώσει ἕνα σωρὸ ἀποδείξεις τῆς διοικητικῆς τους ἀνικανότητας; Γιὰ νὰ
 πάρει κανεὶς μιὰ ἰδέα γιὰ τὴν ἔκταση τῆς ἀμάθειας, τῆς στειρότητας,
 τῆς ἔλλειψης τῆς πιό στοιχειώδους πρωτοβουλίας, πού χαρακτηρίζαν τὴ
 νεοσύστατη σοβιετικὴ γραφειοκρατία, θά πρέπει νὰ διαβάσει τίς σελίδες
 ὅπου ὁ Λένιν διηγεῖται, μὲ τίς πιό ἀπίθανες λεπτομέρειες, τὸ πῶς ὄλα
 κερὸς ὁ διοικητικὸς μηχανισμὸς τοῦ κράτους ἀποδείχτηκε ἀνίκανος νὰ
 διεκπεραιώσῃ μιὰ ἐντελῶς ἀσήμαντη ὑπόθεση ἀγορᾶς καὶ διανομῆς κον-
 σερβῶν, καὶ τὸ πῶς, γιὰ νὰ τελειώσῃ αὐτὴ ἡ υβριεσque ὑπόθεση, «*χοριά-
 στηκαν δυὸ ἐπιθεωρήσεις, ἡ ἐπέμβαση τοῦ Κάμενεφ καὶ τοῦ Κράσσιν καὶ
 οἱ ντιρεκτίβες τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ Κόμματος*»⁽⁴⁾.

Αὐτὰ γίνονταν τὸ 1922, πέντε ὀλάκερα χρόνια μετὰ τὴν κατάληψη
 τῆς ἐξουσίας, καὶ θά ἐξακολουθοῦσαν νὰ γίνονται ἐπὶ πολλὰ χρόνια ἀκό-
 μα. Ἄλλὰ κανεὶς δὲν σκέφτηκε ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς
 γραφειοκρατικῆς διαχείρισης τοῦ κράτους καὶ τῆς οικονομίας: τὸ φόβη-
 τρο τῆς «ἀμάθειας» ἦταν καλὸ γιὰ τίς μάζες — ὄχι ὁμως καὶ γιὰ τὴ νέα
 ὀλιγαρχία.

Κανεὶς δὲν ρωτοῦσε τοὺς νέους upper ten thousand ἂν ἤξαιραν τὴ
 σχέση ἀνάμεσα στὴν τοπικὴ, τὴν ἐθνικὴ καὶ τὴν παγκόσμια παραγωγή.
 Ἦταν σαφές ὅτι κανεὶς, οὔτε οἱ ἐργάτες (γιὰ τοὺς ὁποίους ἄλλῶστε δὲν

1) Λένιν: Λιγότερα ἀλλὰ καλύτερα, *Ενθ. ἀν. II.

2) Λένιν: *Ενθ. ἀν. II.

3) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Στάλιν: *Ὁ Λενινισμὸς στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη in fine.* Ἔτσι ὁ Στάλιν ὄριζε τότε τὸν λενινισμό σάν τὴν «ἁρμονικὴ σύνθεση» τῆς ρωσι-
 κῆς ἐπαναστατικῆς ἔξαρσης μὲ τὸ ἀμερικανικὸ πρακτικὸ μυστὸ.

4) Λένιν: *Ενθ. ἀν. II, 966—970.

γινόταν πιά λόγος), ούτε και νέα στελέχη (πού διατηρούσαν άμείωτη τήν αίγλη τής «πρωτοπορίας»), δέν ήταν σέ θέση νά ύποστει τόσο άύστηρες έξετάσεις: άν ό Λένιν έξακολουθούσε νά χρησιμοποιει τόσο άύστηρά κριτήρια, ή Ρωσία θά καταδικαζόταν νά μείνει διά παντός άκυβέρνητη. "Όπως έλεγε ό Λένιν, ό νέος διοικητικός μηχανισμός τοϋ κράτους και τής οίκονομίας ήταν έλεεινός και τρισάθλιος, «*άλλά ύπηρχε*». Η πρώτη άτμομηχανή, πρόσθετε ό Λένιν, ήταν γελοία άλλά λειτουργούσε (1). Το ίδιο όμως δέν θά μπορούσε νά πει και για τούς θεσμούς τής έργατικής διαχείρισης—άν τούς είχε άφήσει νά λειτουργήσουν ;

56. 'Ο Λένιν: από τήν ούτοπία στον κρατικό καπιταλισμό

Δέν ξαίρουμε άν, τό 1918, ό Λένιν διάβαζε ή θυμόταν τή *Φιλοσοφία τοϋ Δικαίου* τοϋ Hegel. Τό βέβαιο είναι ότι ένας από τούς κύριους λόγους για τούς όποιους ό Hegel άρνεϊται τήν άρχή τής «αυτοδιοίκησης τών παραγωγών», τήν τόσο προσφιλή στους προσταλινικούς μαρξιστές, θυμίζει πάρα πολύ τά έπιχειρήματα πού χρησιμοποιούσε ό Λένιν τό 1918. Οι παραγωγοί, έλεγε ό Hegel τό 1821, «*είναι άνίκανοι ν' άποκτήσουν μιá συνοπτική θέα*» πάνω στη διεθνή οίκονομία: «*τις έξωτερικές περιστάσεις και τούς μακρυνούς συνδυασμούς από τούς όποιους έξαρτώνται δρισμένοι κύριοι κλάδοι τής βιομηχανίας*» (2). Πάνω σ' αυτό στηριζόταν ό Hegel όταν ζητούσε τή σχετική ύποταγή τής πολιτικής κοινωνίας στην κρατική κηδεμονία και τή γραφειοκρατική καθοδήγηση. Άντίθετα, τό ίδιο έπιχειρημα χρησιμοποιει και ό Λένιν για νά ζητήσει τήν πλήρη ύποταγή *και τοϋ κράτους και όλάνερης τής κοινωνίας* σέ μιá νέα ιστορική δύναμη, πού τήν άγνοούσαν και ό Hegel και ό Μάρξ, και για τήν όποία κανένας λόγος δέν γίνεται στό *Κράτος και ή Έπανάσταση*: στό γραφειοκρατικά ιεραρχημένο και στρατιωτικό πειθαρχημένο «πρωτοποριακό» *κόμμα*.

Οί σοβαροφανεϊς φράσεις για τή σχέση τής κάθε παραγωγικής μονάδας πρós τήν «παγκόσμια άγορά» σκοπό είχαν νά τονώσουν τό πληβιακό «σύμπλεγμα κατωτερότητας» τών έπαναστατημένων προλεταρίων. Τωόντι, ή βαρβαρική ύπεροψία και μέθη τής αυτοτιτλοφορούμενης πρωτοπορίας θρεφόταν από μιá συστηματικά καλλιεργημένη «καχυποψία εισαγγελέα» (3) ως πρós τίς δημιουργικές ικανότητες τών μαζών: έπρεπε πρώτα νά παρουσιαστεί ή άποτυχία τής έργατικής διαχείρισης σάν μιá άτράνταχτη άπόδειξη τής ιστορικής άνικανότητας τής έργατικής τάξης, για νά καταδειχτεί έμμέσως ή ιστορική άναγκαιότητα τής γραφειοκρατικής καθοδήγησης. Έτσι π.χ. ένας τυπικός σύγχρονος «άριστερός» ιδεολόγος, ό Maurice Dobb, δέν βλέπει αύτή τήν περίοδο τής έργατικής διαχείρισης παρά σάν μιá άπλώς και μόνο «*χαώδη (elemental) έποχή*», πού τό

1) Λένιν: *Ενθ. άν. II.

2) Hegel: *Φιλοσοφία τοϋ Δικαίου* § 236.

3) Για νά ξαναθυμηθούμε τήν πολεμική τοϋ Τρότσκι κατά τοϋ Λένιν στίς παραμονές τοϋ 1905.

μόνο της αποτέλεσμα ήταν «*η χαλάρωση της πειθαρχίας μέσ' στα έργοστάσια (sic), η πτώση της παραγωγής και η εξάπλωση ανάμεσα στους εργάτες μιας σεκταριστικής νοοτροπίας ιδιοκτητών (sic), ανίκανων να εννοήσουν το συμφέρον του συνόλου*» (1)!

Νά χαλαρώσει ή πειθαρχία μέσ' στα εργοστάσια, και μάλιστα σε μιιά περίοδο επαναστατικού χάους : νά κάτι πού οι τωρινοί «προοδευτικοί» δύσκολα μπορούν νά τό άνεχτούν (2)! 'Αλλά τό ν' άποδώσει και νεις την πτώση της βιομηχανικής παραγωγής του 1918 στην «εργατική διαχείριση», και όχι βέβαια στον ταπεινό και χυδαίο λόγο της εξάντλησης π.χ. όλων των διαθέσιμων στόκ! — μιιά τέτοια διαστρέβλωση της πραγματικότητας μόνο ένας επαναστάτης «προοδευτικός» μπορεί νά τή διανοηθεί σήμερα! Μόνο τέτοιου είδους φιλόανθρωπα πνεύματα μπορούν νά πιστεύουν ότι είναι «άριστοί» και νά προσάπτουν στους επαναστατημένους εργάτες ότι δέν μπόρεσαν άμέσως νά ύψωθούν στο ύψος της «έπιστημονικής» κατανόησης του «συμφέροντος του συνόλου» (3) κι ότι άπόκτησαν μιιά νοοτροπία μικρονοικοκυραίων. Οι πιό αντιδραστικοί κριτικοί του σοσιαλισμού δέν σκέφτηκαν ποτέ νά χρησιμοποιήσουν τέτοια σοφιστικά έπιχειρήματα για ν' άποθαρρύνουν τους εργάτες. 'Αντίθετα, ο σημερινός «προοδευτικός» θά ύπογράψει και με τά δυό του χέρια τό συμπέρασμα πού βγάξει ο Dobb από την άποτυχία του τόσο σύντομου άλλωστε και άνολοκλήρωτου πειράματος του 1918 : «*η άμεση διαχείριση της βιομηχανίας από τό συνδικάτιο δέν θά σήμαινε παρά την άντικατάσταση της σταθερής καθοδήγησης (steering hand) του κόμματος από την άποκεντρωτική κυριαρχία της πολιτικά άμαθούς μάζας*» (4).

Είδαμε ότι στον τομέα της εργατικής διαχείρισης, στο μόνο δηλαδή τομέα όπου ή εργατική τάξη μπορούσε άμεσα νά δώσει ένα δικό της σοσιαλιστικό περιεχόμενο στην άντικαπιταλιστική επανάσταση, ή άποτυχία της επανάστασης ήταν πλήρης και έδειχνε την όρθότητα της μενσεβικικής κριτικής κατά της έπιβολής του σοσιαλισμού με διατάγματα πάνω σε μιιά καθυστερημένη χώρα — όπως και τή σχετική άνωριμότητα της ρωσικής εργατικής τάξης. 'Ο Λένιν είναι ο πρώτος πού αναγνώρισε αυτή την άνωριμότητα, αλλά στον τρόπο με τον όποιο την έρμήνευσε, άποδείχτηκε πολύ πιό συντηρητικός από τους πιό συντηρητικούς σοσιαλιστημοκράτες. "Αν, όπως λέει ο Τρότσκι, «*η άρχική άπόπειρα νά δημιουργηθεί ένα κράτος δίχως γραφειοκρατία σκόνηταπε πρώτ' άπ' όλα στην άπειρία των μαζών, στην άνικανότητά τους ν' αυτοδιοικηθούν*» (5), ο Λένιν χρησιμοποίησε αυτή την «άπειρία» των μαζών — τή «δθβεν άμάθεια των

1) Maurice Dobb : "Ενθ. άν. σελ. 88—9.

2) Σχετικά με την «πειθαρχία μέσ' στα εργοστάσια» βλ. τις σκέψεις του Engels πού αναφέραμε πιό πάνω § 46, σελ. 195, ύποσημ. 1.

3) Συνήθως, μόνο με άστυνομικά διατάγματα ύψώνονται οι κυβερνώντες σ'αυτό τό «έπιστημονικό» ύψος.

4) M. Dobb : "Ενθ. άν. σελ. 413.

5) Τρότσκι : op. cit. σελ. 82.

μαζών», πού ειρωνευόταν ὁ Μπουχάριν (1) — σάν ἓνα μόνιμο ἐπιχείρημα ἐναντίον ὄλων τῶν μορφῶν τῆς δημοκρατίας. Οἱ σοσιαλδημοκράτες πού ἀναγνωρίζαν τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς γραφειοκρατικῆς διαχείρισης, ζητοῦσαν τουλάχιστον νὰ ὑποβάλουν τὶς κρατικοποιημένες ἐπιχειρήσεις στὸν ἔλεγχο ἑνός «Ἐργατικοῦ Κοινοβουλίου». Ἀλλά γιὰ τὸν Λένιν ἔπρεπε νὰ καταργηθεῖ ὀλοκληρωτικὰ κάθε μορφή ἐλέγχου. Αὐτὸ πού γινόταν μέσ' στὸ μυαλό του ἦταν κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν ψυχολογία ἑνός κυκλοθυμικοῦ ἐρωτευμένου ἐφήβου πού δὲν βλέπει τὴν πραγματικότητα παρά σάν ἓνα μεσοβέζικο συμβιβασμὸ ἀνάμεσα στὸ ἀπόλυτα καλὸ καὶ τὸ ἀπόλυτο κακό. Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἄγγελος, πρέπει νὰναί σατανᾶς! Ἐφ' ὅσον δὲν βρίσκεται ἡ ἰδανικὴ Βεατρίκη, δὲν ὑπάρχει παρά ὁ ἀγοραῖος ἔρωτας! Ἐφ' ὅσον τὸ ὄνειρο τῆς «προλεταριακῆς δημοκρατίας» εἶναι ἀπραγματοποίητο, δὲν ὑπάρχει παρά μόνον ἡ δικτατορία. Ἐτσι ὅταν ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὸ παιδαριῶδες αἶτημα τῆς «ἐπιστροφῆς στὴν ἀρχέγονη δημοκρατία», ὁ Λένιν δὲν σκέφτηκε οὔτε μιὰ στιγμή ν' ἀναγνωρίσει τὴ *σχετικὴ* ἀξία καὶ τὶς «ἀνθρώπινες—πολὺ ἀνθρώπινες» ἀρετὲς τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ ἐλέγχου πού μὲ τέτοια λύσσα εἶχε ἀρνηθεῖ. Τὸ νέο πρότυπό του δὲν ἦταν οὔτε ἡ Παρισινὴ Commune, οὔτε κἀν ὁ δυτικοευρωπαϊκὸς κοινοβουλευτισμὸς. Αὐτὴ ἡ νεοσύστατη «δημοκρατία τῶν σοβιέτ», πού ὁ Λένιν τὴν εἶχε κάπως πρόωρα ὀρίσει σάν ἓνα Κράτος «*χωρὶς ἀστυνομία, χωρὶς στρατό, χωρὶς γραφειοκρατία*», δὲν ἐπρόκειτο οὔτε νὰ ἐπαναφέρῃ στὴ ζωὴ τὴ λαοκρατία τῆς Commune, οὔτε κἀν νὰ ζητήσῃ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ τόσο δυσκολοκατόρθωτο ἄλλωστε ἰδεῶδες τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ. Αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο ἐπρόκειτο τώρα, ἦταν νὰ μπεῖ τὸ προλεταριάτο «*στὴ σχολὴ τοῦ γερμανικοῦ κρατικοῦ κυπιταλισμοῦ, νὰ ἐντείνει ὄλες του τὶς δυνάμεις γιὰ νὰ τὸν ἀφομοιώσῃ, νὰ χρησιμοποιήσῃ ὄλες τὶς δικτατορικὰς μεθόδους γιὰ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴ μεταφύτευση τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ στὴ βάρβαρη Ρωσία, νὰ μὴν ὀπισθοχωρήσῃ μπρὸς στὰ βάρβαρα μέσα προκειμένου νὰ καταπολεμήσῃ τὴ βαρβαρότητα*» (2).

Τὶ ἦταν αὐτὸς ὁ γερμανικὸς κρατικὸς καπιταλισμὸς;

α) Ὁ μῦθος τοῦ «κρατικοῦ καπιταλισμοῦ»

Αὐτὸς ὁ «γερμανικὸς κρατικὸς καπιταλισμὸς» πού ἐξεθείαζε ὁ Λένιν, ἦταν μιὰ ἐξτρεμιστικὴ μορφή *στρατιωτικῆς κινήσεως τῆς οἰκονομίας* πού ὁ Hindenburg (μὲ κύριο ἐμπνευστὴ τὸν Walter Rathenau) εἶχε ἐπιβάλῃ στὴ Γερμανία γιὰ νὰ τὴν κάνει νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν οἰκονομικὸ ἀποκλεισμὸ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Ἄξιζει μάλιστα νὰ σημειωθεῖ ὅτι αὐτὸ τὸ καθεστῶς τῆς *στρατιωτικοποίησης τῆς οἰκονομίας*, πού ὁ Λένιν εἶχε τὴν τρέλλα νὰ τὸ ταυτίσῃ σχεδὸν μὲ

1) Βλ. πρὸ πάνω § 45, σελ. 190.

2) Λένιν: *Ἡ ἀριστοτελὴ παιδαγωγία*, 1918. Ἐνθ. ἀν. II, 856.

τὸ «δυτικό πολιτισμό»! ὕπῆρξε ἐπίσης καὶ τὸ πρότυπο τῆς ἐθνικοσοσιαλιστικῆς Wehrgewirtschaft: ὁ θαυμασμός τῆς στρατιωτικῆς efficiency δὲν εἶναι ἄλλωστε τὸ μόνο σημεῖο ὅπου συναντήθηκαν οἱ frères ennemis, μπολσεβίκοι καὶ ναζηδες.

Ὅπως δὲ ποτε, δὲν εἶναι δυνατό νὰ μὴ ἀπορήση κανεὶς ποῦ ὁ Λένιν, ποῦ στὸ *Κράτος καὶ ἡ Ἐπαναστάσις* ὄριζε τὸν κρατικὸ καπιταλισμὸν ὡς μιὰ παροξυστικὴ μορφή τῆς «*τεραιώδους καταπίεσης τῶν ἐργαζομένων μαζῶν ἀπὸ τὸ Κράτος*» (1), τὸν θεωροῦσε, μερικοὺς μῆνες ἀργότερα, γιὰ «*προθάλαμο τοῦ σοσιαλισμοῦ*» (2).

Γιατί ἦταν ὁ «προθάλαμος» τοῦ σοσιαλισμοῦ; Γιατί ὑποτίθεται ὅτι παρίστανε τὸ non plus ultra τῆς καπιταλιστικῆς συγκέντρωσης! Ὁ Λένιν εἶχε πάρει τόσο πολὺ σοβαρὰ τὸ μυθολογικὸ σχῆμα τῆς ὀλοκληρωτικῆς κρατικῆς συγκέντρωσης τοῦ κεφαλαίου (3), ὥστε πίστευε ὅτι ὁ «κρατικὸς καπιταλισμὸς» εἶχε γίνῃ πραγματικότητα. Ὅλες οἱ θεωρίαι τοῦ Λένιν καὶ τῶν μπολσεβίκων στὸ σημεῖο αὐτό, πρέπει νὰ κριθοῦν πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸν ψυχαναλυτὴ, παρὰ ἀπὸ τὸν κοινωνιολόγο. Ὁ φανταστικὸς «κρατικὸς καπιταλισμὸς» ποῦ περιγράφουν μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα δὲν εἶναι παρὰ ἡ imago (μὲ τὴν ψυχαναλυτικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου) τοῦ καθεστώτος ποῦ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιήσουν λίγα χρόνια ἀργότερα. Ἔτσι τὸ 1926 ὁ Μπουχάριν ἔδινε μιὰ πρώτη προσεγγιστικὴ εἰκόνα τῆς συντελούμενης σοβιετικῆς πραγματικότητος, περιγράφοντας ἕναν ὑποθετικὸ «κρατικὸ καπιταλισμὸ» ὅπου «*ὅλη ἡ καπιταλιστικὴ τάξι θάχει ἐνωθεὶ μέσα σ' ἕνα ἐνιαῖο ἔρασι*» (τὸ «γενικὸ καρτέλ» τοῦ Hilferding) καὶ ὅπου «*θάχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ ὀργανωμένη (κι ὄχι πιά ἀναρχοῦμενη) κοινωνία, παρ' ὅλον ὅτι ἡ ταξικὴ τῆς διάρθρωσις θὰ εἶναι ἀνταγωνιστικὴ. Καὶ τότε παρ' ὅλη τὴν ὑποκατανάλωσι τῶν μαζῶν, οἱ κρῆσεις θάχουν ἐξαφανισθεῖ... καὶ ἡ κατανάλωσι τῆς ἀρχουσας τάξεως θὰ εἶναι τὸ κίνητρο τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ παραγωγικοῦ σχεδίου*» (4)! Κι ὁ ἴδιος ὁ Λένιν ἦταν τόσο ἀπόλυτα πεπεισμένος ὅτι αὐτὸς ὁ κρατικὸς καπιταλισμὸς ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖο στάδιο τῆς καπιταλιστικῆς συγκέντρωσις καὶ τὴν τελευταία λέξι τῆς «προόδου», ὥστε ἔβλεπε παντοῦ μιὰ ἀπέρριπτη συνωμοσία τῶν μικροαστῶν καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ καπιταλισμοῦ «*ποῦ ἔχουν συμμαχήσει καὶ παλεύουν ἀπὸ κοινού, ταυτόχρονα, ἐναντίον τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ κρατικοῦ καπιταλισμοῦ*» (5).

Τέτοιαι φαντασιώσεις δημιουργοῦσε ἡ λενινιστικὴ «ἐπιστήμη»! Πῶς εἶναι δυνατό νὰ μὴ θυμηθοῦμε τὴν περίφημη παραβολὴ τοῦ Nietzsche: «*Πόσοι ἄνθρωποι δὲν χάθηκαν, γιὰ πηγαίνοντας νὰ βγάξουν ἀπὸ μέσα τοὺς ἴδιους τοὺς τοὺς δαίμονες, μπῆκαν οἱ ἴδιοι μέσα στοὺς χοίρους*»!

1) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 161.

2) Λένιν: *ἐπιχείμενη καταστροφή* κλπ., ἔνθ. ἀν. II, 857.

3) Βλ. μελέτη μας *Βιομηχανία καὶ Κοινωνία*, σελ. 22—23.

4) N. Bukharin: *Der Imperialismus und die Akkumulation des Kapitals*, σελ.

5) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 862.

Ἡ «γερμανικός κρατικός καπιταλισμός» σάν ὕστατο στάδιο τῆς μονοπωλιστικῆς συγκέντρωσης ἦταν μιά φενάκη. Στὴν πραγματικότητα, ὅπως γράφει ὁ F. Haussmann, «ἡ ἐκπληκτικὴ ταχύτητα μὲ τὴν ὁποία ξεχάστηκε ἀμέσως μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου ὅλος αὐτός ὁ περίπλοκος μηχανισμός τῆς στρατιωτικῆς οικονομικῆς ὀργάνωσης, ἀποδεικνύει πόσο λίγο καιρὸς χρειάζεται γιὰ ν' ἀντικατασταθοῦν αὐτοὶ οἱ καταναγκαστικοὶ ὀργανισμοί, ποὺ τοὺς δημιούργησαν ὀρισμένες ἐξαιρετικὲς οικονομικο-πολιτικὲς συνθήκες, ἀπὸ ἄλλες *κανονικὲς* μορφὲς ὀργάνωσης» (*).

Ἄλλὰ ὁ Λένιν ποὺ πίστευε ὅτι εἶχε περάσει ἀνεπιστρεπτὴ ἡ φάση τοῦ ἰδιωτικοῦ καπιταλισμοῦ, δὲν ἀμφέβαλε οὔτε μιά στιγμή ὅτι ὁ «κρατικός καπιταλισμός» ἦταν ὁ «προθάλαμος τοῦ σοσιαλισμοῦ». Γιατί; Γιατί *«ὁ σοσιαλισμός εἶναι ἀδύνατος χωρὶς μιά μεθοδικὴ ὀργάνωση, ρυθμισμένη ἀπὸ τὸ Κράτος (2) καὶ ἐπιβάλλουσα σὲ δεκάδες ἑκατομμύρια (sic) ἀνθρώπους τὴν ἀύστηρὴ τήρηση ἐνὸς ἐνιαίου κανόνα στὴν παραγωγή καὶ τὴ διανομὴ τῶν προϊόντων»* (3).

Μπρὸς σὲ κάτι τέτοιες δηλώσεις, εἶναι δύσκολο ν' ἀντισταθοῦμε στὸν πειρασμὸ νὰ ὑπενθυμίσουμε τὴν πολεμικὴ τοῦ Λένιν κατὰ τοῦ Kautsky: ὅσο «διεφθαρμένος» κι' ἂν ἦταν ἀπὸ τὴ «ὑβριδαίμονα λατρεία τοῦ κράτους καὶ τοῦ γραφειοκρατισμοῦ»!, ὁ «ἀποστάτης» Kautsky δὲν εἶχε φτάσει ποτὲ στὸ σημεῖο νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ στρατιωτικοποίηση τῆς οἰκονομίας ἔπρεπε νὰ θεωρηθεῖ καὶ νὰ εὐαγγελισθεῖ ὡς ὁ «προθάλαμος τοῦ σοσιαλισμοῦ»! Ἄν ἡ συγκέντρωση τῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι μιά ἀναγκαία προϋπόθεση τοῦ σοσιαλισμοῦ (4), ὅπως ἄλλωστε καὶ κάθε ὀρθολογιστικῆς ὀργάνωσης τῆς οἰκονομίας, τότε οἱ γιγαντιαῖες ἀμερικανικὲς ἐπιχειρήσεις, τοῦ εἴδους τῆς General Electric, ἔχουν πολὺ περισσότερους καὶ βασιμότερους τίτλους γιὰ νὰ θεωρηθοῦν ὡς ὁ «προθάλαμος τοῦ σοσιαλισμοῦ» ἀπὸ τὸ ἐφήμερο, τεχνητὸ, οικονομικὰ ἀνυπόστατο σύστημα τῆς πολεμικῆς κινητοποίησης τῆς καίτσερικῆς οἰκονομίας. Ἄλλὰ, στὸν Λένιν, ἡ εἰκόνα—ἡ καθαρὰ *μυθολογικὴ* (5)—τῆς ὑποταγῆς τῶν *«δεκαδῶν ἑκατομμυρίων»* ἀνθρώπων σ' ἓνα ἐνιαῖο Diktat, ἀντιστοιχοῦσε μᾶλλον σὲ μιά ψυχολογικὴ ἀντίδραση κατὰ τῆς μιζέριας καὶ τοῦ χάους ποὺ βασιλευε στὸν ἀπέραντο αὐτὸ τόπο, ποὺ ὄλη του ἡ οἰκονομικὴ διάρθρωση εἶχε ἐντελῶς ἀποσυντεθεῖ ὕστερα ἀπὸ τρία χρόνια πολέμου καὶ ἀναρχίας, καὶ ποὺ πορευόταν ἤδη ὀλοταχῶς πρὸς τὸν ἐμφύλιο πόλεμο.

1) F. Haussmann: Konzerne und Kartelle in Zeichen der Wirtschaftslenkung, 1938, σελ. 41.

2) Τὸ κράτος ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ἐπρόκειτο νὰ αὐτοεξαφανιστεῖ!

3) Λένιν: *Ἡ ἀριστερὴ παιδαγωγία*, 1918, ἐνθ. ἀν. II, 855.

4) Ἡ γιὰ νὰ μιλήσουμε τῆ μυθολογικῆς γλώσσας τοῦ Λένιν: *«ὁ σοσιαλισμός δὲν εἶναι παρὰ ὁ ἄμεσος διάδοχος τοῦ μονοπωλιστικοῦ κρατικοῦ καπιταλισμοῦ»*. Ἐνθ. ἀν. II, 857.— Αὐτὴ εἶναι ἡ «οἰκονομικὴ» ἐρμηνεία τῆς ἐπιβολῆς τοῦ «σοσιαλισμοῦ» στὴν... Ἄλβανία, τὴ Γιουγκοσλαβία, τὴν Κίνα, κ.ο.κ. !!

5) Μυθολογικὴ ὡς πρὸς τὶς ἀνεπτυγμένους καπιταλιστικὲς χώρες, ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἦταν μιά τραγικὴ εἰρωνεία προκειμένου γιὰ τὴ σοβιετικὴ οἰκονομία τοῦ καιροῦ τοῦ Λένιν.

Οι έργατες έγκατέλειπαν τὰ έργοστάσια, πού άργοϋσαν έλλείψει πρώτων ύλών, και τίς πόλεις, όπου δέν έβρισκαν τίποτε νά φάνει! Κι' ό Λένιν όνειρευόταν τó «μονοπωλιστικό κρατικό καπιταλισμό» και τή θαυματουργή του Ικανότητα νά κάνει τίς «δεκάδες έκατομμύρια» τών προλεταρίων νά ύπακούουν σάν ένας άνθρωπος στίς ντιρεκτίβες τών άνωτέρων τους! Έπί πλέον ό θαυμαστής τής «σχολής του έργοστασίου» πού από άνέκαθεν ήταν ό Λένιν⁽¹⁾, δέν μπορούσε νά μείνει άσυγκίνητος από τήν αυτα τής δύναμης πού περιβάλλει τήν εικόνα τής στρατιωτικής κινητοποίησης τής βαρειάς βιομηχανίας!

Όπωςδήποτε, ό μύθος του «γερμανικού κρατικού καπιταλισμού» — «τελευταίου» σταδίου τής καπιταλιστικής συγκέντρωσης, έπιβαλλόταν τώρα μέ τήν άυστηρότητα μιås θρησκευτικής έντολης: *«Νά μαθητέψουμε τώρα στη σχολή τών Γερμανών! Ναι, στη σχολή τών Γερμανών! Γιατί συμβαίνει οι Γερμανοί νά ένσαρκώνουν σήμερα — μαζί μέ τόν πιό άγριο Ιμπεριαλισμό — και τίς άρχές τής οργάνωσης, τής πειθαρχίας και τής άρμονικής (sic) συνεργασίας πάνω στη βάση τής μοντέρνας μηχανοποιημένης βιομηχανίας»*⁽²⁾.

Δέν ήταν ή πρώτη φορά στην Ιστορία πού τó ρωσικό χάος συνάντησε τήν πρωσική πειθαρχία. Άλλά τούτη τή φορά, δέν έπρόκειτο άπλώς για τó ρωσικό κράτος νά έπιβάλλει έπί ποινη μαστιγώσεως στους ύπικούς του νά κόψουν τίς γενειάδες τους και νά πάψουν νά φοροδν ταταρικές ένδυμασίες, ή νά ταυτίσει τó «δυτικό πολιτισμό» μέ τους γρεναδιέρους του βασιληά δεκανέα. Τó φάντασμα του «προλεταριακού κρατικού καπιταλισμού» σκοπόν είχε νά δικαιώσει στα μάτια του προλεταριάτου τήν έπιστροφή στίς παμπάλαιες άτοκρατικές μεθόδους διαχείρισης τών έπιχειρήσεων, και νά δώσει μιá «έπιστημονική» δψη στην άνάγκη νά σταματήσει ή «άναρχική» επέμβαση τής έργατικής μάζας και ν' άποκατασταθει άπρόσβλητη και άδιαμφισβήτητη ή έξουσία τών ήγετών τών έπιχειρήσεων.

6) 'Η παλινόρθωση του «δεσποτισμού του κεφαλαίου»

Όλη αύτή ή έπιστημονικοφανής φρασεολογία δέν ήταν παρά ή αΙθέρια δψη τής έγκατάλειψης τών ούτοπικών σχεδίων, πού έδιναν στους μπολσεβίκους τήν ψευδαίσθηση ότι ήταν οι μόνοι «άντιπρόσωποι» του προλεταριάτου. 'Η έποχή τών φράσεων είχε παρέλθει άνεπιστρεπτεί: Μιά σκληρή άνάγκη άπαιτούσε *«νά ύποταχτεί ή θέληση τών μυριάδων στη θέληση του ήγέτη»* τής έπιχείρησης⁽³⁾. «Για τó συμφέρον του σοσιαλισμού, διακήρυσσε τώρα ό Λένιν, *ή επανάσταση άπαιτεί άπό τίς μάζες νά τηρούν μιάν άνεπιφύλακτη ύπακοή στη θέληση τών ήγετών τής παραγωγής»*⁽⁴⁾.

1) Για τίς αντίληψεις του Λένιν σχετικά μέ τή «σχολή του έργοστασίου», βλ. πιό πάνω § 28 (σελ. 77—78).

2) Λένιν: *Τό κύριο καθήκον τών ήμερών μας*. Ένθ. άν. II, 368.

3) Λένιν: *Τά άμεσα καθήκοντα τής σοβιετικής έξουσίας*. Ένθ. άν. II, 398.

4) Λένιν: Ένθ. άν. II, 399.

Κι' αυτή ή *ανεπιφύλακτη ύπακοή*, πρόσθετε ο Λένιν πλειοδοτώντας στις παρατηρήσεις του Κάουτσκι που αναφέραμε πιο πάνω (1) και που με τέτοιο πάθος τις είχε καταπολεμήσει ένα χρόνο νωρίτερα, *«είναι διπλά και τριπλά άπαραίτητη στους σιδηροδρόμους»* (2)!

Όπως είδαμε, ο Κάουτσκι ύποστήριζε ότι στις επιχειρήσεις αυτές όπου, όπως π.χ. στους σιδηροδρόμους, ή πλήρης έργατική διαχείριση ήταν ανεφάρμοστη, ο σοσιαλιστικός άνασχηματισμός των παραγωγικών σχέσεων θα έκφραζόταν με τή δημιουργία ενός «έργατικού κοινοβουλίου», που θα κρατούσε κάτω από τον άγρυπνο έλεγχο του τό διευθυντικό γραφειοκρατικό μηχανισμό. Είδαμε επίσης τήν Ιερή άγανάκτηση που ένοιωθε ο Λένιν μπρός στο μετριοπαθές αυτό πρόγραμμα και τον «κολοβωμένο» και «ένουχισμένο» από τις κοινοβουλευτικές «προλήψεις» δημοκρατισμό του Κάουτσκι. Άλλά όταν ήρθε ή ώρα του να καταλάβει ότι ή πλήρης έργατική διαχείριση ήταν ένα δημαγωγικό σύνθημα χωρίς καμιά πιθανότητα πρακτικής έφαρμογής, ο Λένιν δέν σκέφτηκε ούτε μια στιγμή ν' άναθεωρήσει τις άντιλήψεις του για τήν «κολοβωμένη» δημοκρατία του κοινοβουλευτισμού. Η έργατική διαχείριση τής παραγωγής ήταν προσωρινά ή για πάντα ανεφάρμοστη: ο «έργατικός έλεγχος» ήταν τό μόνο αντίβαρο που ή έργατική τάξη μπορούσε ν' άντιτάξει στην άπολυταρχική έξουσία των νέων έργοδοτών. Και στο σημείο αυτό, ο Λένιν έπαυε να είναι τόσο άποφθεγματικός όσο ήταν πριν: ο έργατικός έλεγχος σήμαινε τώρα μία τέτοια *«ρήξη με τις συνήθειες του παρελθόντος»* ώστε *«μόλις και μετά βίας άρχίζει να διεισδύει μέσ' στη ζωή και τη συνείδηση των μεγάλων μαζών του προλεταριάτου»* (3).

Μιά άληθινή πραγματοποίηση του έργατικού έλέγχου, δηλαδή ή άπλή έφαρμογή τής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και τής άρχης τής διάκρισης των έξουσιών μέσα στη διαδικασία τής παραγωγής, ήταν ένα τόσο μακρās πνοής έργο, ώστε ή παλινδρόωση τής Ιεραρχίας και τής παλαιάς «πειθαρχίας» μέσα στις παραγωγικές σχέσεις έκανε έπιτακτική τήν άνάγκη τής *«πάλης κατά των γραφειοκρατικών παραμορφώσεων τής σοβιετικής όργάνωσης»* (4). Δέν είχαν περάσει πάνω από έξη μήνες από τήν κατάληψη τής έξουσίας, και ή επανάσταση αυτή που είχε βάλει σκοπό να καταλύσει τό κράτος, άντιμετώπιζε ήδη τήν πιθανότητα τής «γραφειοκρατικής παραμόρφωσης» τής.

Ποιό ήταν τό αντίδοτο που πρότεινε ο Λένιν; Άσφαλώς ήταν άσθενέστερο από τον «κοινοβουλευτισμό» του Κάουτσκι: Δέν έπρόκειτο πια να εισαχθεί ο δημοκρατικός έλεγχος μέσ' στην οικονομία, αλλά να τονωθεί *«τό δημοκρατικό πνεύμα των έργαζομένων μαζών όπως φανερώνεται*

1) Βλ. πιο πάνω § 48 δ (σελ. 218—220).

2) Όπως θα δοθε άργότερα, τό συνδικάτο των σιδηροδρομικών, όπου πλειοψηφούσαν οι «άριστεροι σοσιαλ-επαναστάτες», έδειχνε μία ιδιαίτερη προθυμία να πραγματοποιήσει τό πρόγραμμα του ... Λένιν.

3) Λένιν: Ένθ. άν. ΙΙ, 399.

4) Λένιν: Ένθ. άν. ΙΙ, 404.

στά συλλαλητήρια και τις μαζικές συγκεντρώσεις, ἀκάθεκτο κι' ὑπερεκχει-
λίζον σὰν ἕνας ἀνοιξιάντικος χείμαρρος» (1) καὶ νὰ «συζευχθεῖ μὲ μιὰ σι-
δηρὰ πειθαρχία κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐργασίας, μὲ μιὰ ἀπόλυτη ὑποταγὴ
τῶν ἐργαζομένων στὴν προσωπικὴ θέληση τῶν σοβιετικῶν ἡγετῶν».

Ἡ ἐντυπωσιακὴ αὐτὴ διατύπωση φανερώνει τὴ σύγχυση ποὺ βασι-
λευε τόσο στά πνεύματα, ὅσο καὶ στά πράγματα. Πραγματικά, ὅσο σα-
φὴς εἶναι ἡ ἔννοια τῆς «σιδηρᾶς πειθαρχίας» καὶ τῆς ὑποταγῆς τῶν ἐργα-
ζομένων στὴν «προσωπικὴ δικτατορία» τῶν νέων ἐργοδοτῶν, τόσο ἀσα-
φὴς καὶ ἀπὸ κάθε ἄποψη ἐπικίνδυνη εἶναι αὐτὴ ἡ ταύτιση τοῦ «δημοκρα-
τικοῦ πνεύματος», μὲ τὴν ὄντως ἐνθουσιώδη, ἀν ὄχι ἑξαλλη, ἀλλὰ πάντως
χάωδη ἀτμόσφαιρα ποὺ βασιλευε στά συλλαλητήρια καὶ τις μαζικὲς
συγκεντρώσεις.

Αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, ὁ ἐπαναστατικὸς ἐνθουσιασμὸς δὲν ἔχει παρὰ
μακρυνὲς σχέσεις μὲ τὸ «δημοκρατικὸ πνεῦμα». Ρίχνοντας ἔξω ἀπὸ τὴ
δράση, ὅλα τὰ άτομα ποὺ ἀγωνίζονται νὰ κρατήσουν μιὰ νηφάλια πολι-
τικὴ συνείδηση, ὁ μαζικὸς ἐνθουσιασμὸς μπορεῖ ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ λο-
γικὴ νὰ παρασύρει καὶ νὰ ρίξει τις μάζες στὴ δουλειά καὶ τὴν καταπίεση·
ὅλα τὰ καισαρικὰ κινήματα, ἀπὸ τὰ πιὸ ἀρχαία ὡς τὰ πιὸ μοντέρνα,
ἐκφράζουν, στὸ πλάνο τῆς μαζικῆς ψυχολογίας, αὐτὴ τὴ μεταμόρφωση
καὶ τὸν ἐκφυλισμὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἐνθουσιασμοῦ σὲ ὕστερικὴ μεσσια-
νοπληξία. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, ὅσο πιὸ μαζικὰ εἶναι, τόσο πιὸ ἀνελεύθερα
καὶ καταπιεστικά κινδυνεύουν νὰ γίνουν.

Αὐτὸ τὸ ἤξερε πολὺ καλά ὁ ἴδιος ὁ Λένιν ὅταν ἔλεγε ὅτι «τὸ δῶμα
τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ παρελθόντος εἶναι ὅτι πολὺ λίγο καιρὸ κρατοῦσε
αὐτὸς ὁ ἐπαναστατικὸς ἐνθουσιασμὸς τῶν μαζῶν ποὺ συντηροῦσε τὴν ψυ-
χικὴ τους ἔνταση καὶ τοὺς ἔδινε τὴ δύναμη ν' ἀντισταθοῦν στὰ στοιχεῖα
τῆς ἀποσύνθεσης» (2). Ἄλλ' αὐτὸ τὸ κατάλαβε πολὺ καλύτερα, λίγο προ-
τοῦ γίνει ὁ ἴδιος θύμα τῆς προφητείας τοῦ ὁ Saint-Just ὅταν ρωτοῦσε:
«On parle de la hauteur de la révolution? Qui la fixera cette hauteur? Elle
est mobile: il fut des peuples qui tombèrent de plus haut» (3). Καὶ γιὰ νὰ
ποῦμε τὴν ἀλήθεια, αὐτὸ τὸ «δημοκρατικὸ πνεῦμα», ποὺ ὁ Λένιν τὸ ἔβλεπε
ν' ἀνθίζει στὰ συλλαλητήρια καὶ ποὺ οἱ διάδοχοί του ἐπρόκειτο νὰ τοῦ
δώσουν τὴν ἀνώδυνη μορφή φολκλορικῶν πανηγυριῶν (ὅπου οἱ χαφιέδες
κυκλοφοροῦν μὲ τοπικὲς ἐνδυμασίες!), φανερώνεται πολὺ περισσότερο
μέσα στὴ νηφάλια προσωπικὴ σκέψη παρὰ μέσα στὸν ἑξαλλο μαζικὸ
ἐνθουσιασμό. Ὅταν μιλάει κανεὶς γιὰ τὸ «δημοκρατικὸ πνεῦμα» πρέπει
νὰ σκέφτεται πολὺ περισσότερο τὸν Montesquieu παρὰ τὸν Saint-Just—
καὶ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον, τὸν Locke, τὸν πατέρα τοῦ δυτικοῦ
φιλελευθερισμοῦ, ποὺ ἔβαλε στὸ δοκίμιό του γιὰ τὴν ἀνθρώπινη νόηση
ἕνα ὀλάκερο κεφάλαιο «περὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ» γιὰ νὰ κάνει τοὺς συμ-

1) Λένιν: ἔνθ. ἀν. II, 401.

2) Λένιν: ἔνθ. ἀν. II, 394.

3) Saint-Just: Oeuvres (1946), σελ. 297.

πατριώτες του να καταλάβουν τους κινδύνους που κυφοροῦσε ὁ ἔξαλλος φανατισμὸς τῶν ὀπαδῶν τοῦ Cromwell.

Ὅπωςδήποτε, ὁ Λένιν πίστευε ὅτι μπορούσε νὰ παντρέψει τὸ νερὸ μὲ τὴ φωτιὰ καὶ νὰ συνδυάσει τὴν ἐπιβολὴ μιᾶς πρωσικοῦ τύπου στρατιωτικῆς πειθαρχίας μὲς' στὰ ἐργοστάσια μὲ τὸν «ἀνοιξιὰτικο χεῖμαρρο» τῆς λαϊκῆς μέθης. Ἐπὶ τὴ μιὰ μεριά, λέει ὁ Λένιν, «πρέπει νὰ κηρυχθῶμε μὲ τὸν πιὸ ἀποφασιστικὸ τρόπο ὑπὲρ τῆς ἐπιβολῆς μιᾶς ἰσχυρῆς καὶ ἀνηλεοῦς ἐξουσίας, μιᾶς προσωπικῆς δικτατορίας μὲς' στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς»⁽¹⁾. Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, πρέπει νὰ ἐφεύρουμε τίς «πιὸ πολυποικίλες μορφές ἐλέγχου ἀπὸ τὰ κάτω, γιὰ νὰ ἐξαφανίσουμε κάθε δυνατότητα παραμόρφωσης τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας, γιὰ νὰ ξεριζώσουμε μιὰ φορὰ καὶ γιὰ πάντα κάθε γραφειοκρατικὸ ζιζάνιο».

Πῶς ἦταν δυνατόν νὰ ταιριαστεῖ ἡ ἀρχὴ τῆς «ἰσχυρῆς καὶ ἀνηλεοῦς προσωπικῆς δικτατορίας» τῶν ἡγετῶν τῶν «σοσιαλιστικῶν» ἐπιχειρήσεων μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ δημοκρατικοῦ «ἐλέγχου ἀπὸ τὰ κάτω»; Ἐνα τέτοιο πατῆγε de raison δὲν ἐπρόκειτο νὰ βαστάξει πολὺ καιρὸ· ὅπωςδήποτε δὲν μπορούσε νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι αὐτὲς οἱ «πολυποικίλες» μορφές τοῦ ἐργατικοῦ καὶ γενικώτερα τοῦ δημοκρατικοῦ ἐλέγχου θὰ ἔπαυαν νὰ μένουν στὸ χαρτί, θὰ κατέβαιναν ἀπὸ τὸν ὑπερουράνιο τόπο τῶν διαταγμάτων, πού σ' ἄλλῃ αὐτῇ τὴν περίοδο ὅπως τ' ὁμολογοῦσε ὁ ἴδιος ὁ Λένιν, «ἦταν μιὰ μορφὴ προπαγάνδας»⁽²⁾!, θὰ ἐνσαρκώνονταν μὲς' στὴν πραγματικότητα, ὄχι σὰν ἀφηρημένες γενικότητες, ἀλλὰ σὰν συγκεκριμένα πρακτικὰ μέτρα. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, ὁ Λένιν ἀπέφυγε συστηματικὰ νὰ ὀνομάσει κἀν ἕστω καὶ μιὰ ἀπὸ τίς «πολυποικίλες» μορφές τοῦ ἐλέγχου ἀπὸ τὰ κάτω: εἶχε περάσει πιά ἀνεπίστρεπτεῖ ὁ καιρὸς ὅπου ἀναθεμάτιζε τοὺς σοσιαλδημοκράτες γιατί λησμονοῦσαν ν' ἀναφέρουν τὰ μέτρα «πού ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἐνγκελς ἔχουν λεπτομερῶς μελετήσῃ» γιὰ νὰ κάνουν ἀδύνατη τὴν ἀναγέννηση τῆς γραφειοκρατίας μέσα στὴν προλεταριακὴ δημοκρατία⁽³⁾.

Στὸ μέτρο πού πέρναγε ὁ ἐπαναστατικὸς ἐνθουσιασμὸς καὶ διαλύονταν τὰ σύννεφα τῆς δημαγωγίας, τῆς προπαγάνδας καὶ τῆς αὐταπάτης, τὸ λενινιστικὸ πρόγραμμα ἐξανεμιζόταν: στὴ θέση τῶν οὐτοπικῶν διακηρύξεων, δὲν ἔμενε πιά παρὰ μιὰ ἰδέα, πού θάλεγε κανεὶς ὅτι ἦταν παρμένη ἀπὸ κάποια παμπάλαια, ἀντιδραστικὴ καὶ ἀντισοσιαλιστικὴ μπροσούρα καὶ πού ὁμως ἐπιβαλλόταν σὰν ἕνα ἀποφασιστικὸ ἄρθρο πίστεως τῆς νέας ὀρθοδοξίας: ἡ ἰδέα τῆς «προσωπικῆς δικτατορίας» πού «ἀνηλεῶς» ἔπρεπε ν' ἀσκήσουν οἱ νέοι ἡγέτες τῆς παραγωγῆς πάνω στὸ πλῆθος τῶν προλεταρίων.

Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει ἀμέσως νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ Λένιν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ γιὰ μετριοποθῆς ἂν παραβληθεῖ μὲ τὸν Ἀριθμὸ 2 τοῦ καθεστῶτος: τὸν Τρότσκι.

1) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 404-5.

2) Λένιν: *Πολιτικὴ Εἰσαγωγή* στὸ 16ο συνέδριο τοῦ Κ.Κ. (1922). Ἐνθ. ἀν. II, 977.

3) Βλ. πιὸ πάνω § 48 (σελ. 219).

57. 'Ο Τρότσκι : πιά σταλινικός από τόν Στάλιν

Τήν εποχή αὐτή πού γινόταν ὀλοένα καί πιά φανερό ὅτι μόνο ἡ ἀναζωογόνηση τοῦ δημοκρατικοῦ ἐλέγχου ἦταν σέ θέση νά ἐξουδετερώσει τόν κίνδυνο τοῦ γραφειοκρατικοῦ ἐκφυλισμοῦ τῶν κατ' ὄνομα σοσιαλιστικῶν θεσμῶν τῆς κρατικοποιημένης οἰκονομίας, ὁ μὲν Λένιν ἐξομολῶνε τήν «πολεμική οἰκονομία» μέ τὸ «δυστικό πολιτισμό», ὁ δὲ Τρότσκι, ζητοῦσε οὔτε λίγο οὔτε πολὺ νά «στρατιωτικοποιηθοῦν» τὰ ἐργατικά συνδικάτα καί νά ἐπιβληθεῖ σ' ὄλους τοὺς τομεῖς τῆς παραγωγῆς, καί ἰδίως στὰ ἐργοστάσια καί τίς μεταφορές, ἕνα καθεστῶς στρατιωτικῆς κινητοποίησης καί πειθαρχίας, πού θύμιζε πολὺ περισσότερο τίς «στρατιωτικὲς ἀποικίες» τοῦ Ἀρακτσέγιεφ, τοῦ πολὺ ἀντιδραστικοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Τσαρου Ἀλεξάνδρου τοῦ Α', παρά τήν «αὐτοδιοίκηση τῶν παραγωγῶν» τῶν σοσιαλιστικῶν μανιφέστων.

α) 'Ο μιλιταρισμός τοῦ Τρότσκι

Τὸ ὅτι ὁ Τρότσκι, αὐθεντικός ἐπαναστάτης, ὑποστήριζε μιὰ τέτοια «μιλιταριστική» ἄποψη, δείχνει τὸ πόσο εἶχε στρατιωτικοποιηθεῖ ἡ νοοτροπία τῶν ἡγετικῶν μπολσεβίκικων κύκλων καί τὸ πόσο σωστὴ εἶναι ἡ θέση πού ὑποστήριξε ὁ ἴδιος ὁ Τρότσκι, δεκαπέντε χρόνια ἀργότερα, γιὰ τὸ ρόλο πού ἔπαιξε αὐτὴ ἡ στρατιωτικοποίηση πάνω στὸ σχηματισμὸ καί τὴν ἀποκρυστάλλωση τῆς γραφειοκρατικῆς τάξης : *«Αὐτοὶ πού διοικοῦσαν στὸ στρατό, γράφει ὁ Τρότσκι, πῆραν τίς πιὸ σπουδαῖες θέσεις στὰ τοπικά σοβιέτ, στὴν παραγωγή, στὰ σχολεῖα καί τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νά ἐπιβάλλουν παντοῦ τὸ καθεστῶς πού τοὺς εἶχε κάνει νά νικήσουν στὸν ἐμφύλιον πόλεμο. Οἱ μάζες σιγὰ—σιγὰ ἐκτοπίστηκαν παντοῦ ἀπὸ τὴν πραγματικὴ συμμετοχὴ στὴν ἐξουσία»* (1).

Αὐτὴ ἡ παρατήρηση εἶναι ἐνδιαφέρουσα καί ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι ὀφείλεται στὸν Τρότσκι, ἀρχηγὸ τότε τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ καί κύριον θεωρητικὸ τῆς ἐπιβολῆς στρατιωτικῶν μεθόδων πάνω στὸ σύνολο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς! Τὸ μόνο δυστύχημα εἶναι ὅτι τὸ 1920 ὁ Τρότσκι δὲν φαινόταν νὰ ὑποψιάζεται ὅτι τὸ μιλιταριστικὸ καθεστῶς πού εἶχε ἤδη πραγματοποιήσει καί πού ζητοῦσε νά ὀλοκληρώσει, ἐπρόκειτο νά ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὸν πλήρη ἐκτοπισμὸ τῶν μαζῶν ἀπὸ κάθε «πραγματικὴ συμμετοχὴ στὴν ἐξουσία». Καί τὸ πιά περίεργο εἶναι ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς μπολσεβίκους πού ἀνησυχοῦσαν τότε γιὰ τὴν ἀντιδημοκρατικὴ καί στρατοκρατικὴ ὄψη πού ἔπαιρνε ἡ νεοσύστατη σοβιετικὴ ἐξουσία ἦταν ὁ... Στάλιν. «Τὸ 1917, ἔλεγε ὁ Στάλιν, θέλαμε νά πραγματοποιήσουμε μιὰ κοινωνία χωρὶς γραφειοκρατία, μιὰ κοινότητα, ἕνα ἐλεύθερο συνεταιρισμὸ τῶν ἐργαζομένων... Ἀπέχουμε πολὺ ἀπὸ τὸ νά πραγματοποιήσουμε αὐτὸ τὸ ἰδεώδες... Αὐτὸ πού μᾶς χρειάζεται γιὰ ν' ἀπελευθερώσουμε τὸ κράτος ἀπὸ τὰ γραφειοκρατικὰ στοιχεῖα, εἶναι μιὰ ὑψηλὴ πολιτιστικὴ στάθμη τοῦ λαοῦ, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μιὰ πλήρης ἀσφάλεια καί μιὰ

1) Λ. Τρότσκι : *'Η προδομένη Ἐπανάσταση*, σελ. 111.

ειρηνική ατμόσφαιρα γύρω μας *για να μην χρειαζόμαστε πια να χάσουμε ένα σημαντικό στρατιωτικό μηχανισμό που να επιβάλλεται πάνω σ' όλους τους άλλους κυβερνητικούς θεσμούς...*»⁽¹⁾.

Με άλλους λόγους, ο Κύριος υπάιτιος για τις γραφειοκρατικές παραμορφώσεις του σοβιετικού κράτους, ήταν το στρατοκρατικό πνεύμα που είχε δημιουργηθεί κατά τη διάρκεια του έμφυλλου πολέμου και του «πολεμικού κομμουνισμού»: αυτή ήταν η άποψη του Στάλιν! Και καθώς ο μέλλον στρατάρχης και Πατέρας των Λαών δεν μπορεί βέβαια να θεωρηθεί για υπέρμαχος του δημοκρατισμού, εύκολα διαβλέπει κανείς τον κύριο στόχο αυτών των υπαινιγμών: τον Τρότσκι.

‘Αλλ’ αυτοί οι υπαινιγμοί δεν ήταν διόλου αβάσιμοι: απ’ έξαρχης οι μπολσεβίκοι αναγνώρισαν τον κίνδυνο μιᾶς «βοναπαρτιστικής» παρεκτροπῆς τῆς ὀκτωβριανῆς ἐπανάστασης, κι’ ὁ μόνος πού μπορούσε νά διεκδικήσει τὸ ρόλο τοῦ Βοναπάρτη ἦταν ὁ δημιουργὸς καὶ ὁ ἐμψυχωτὴς τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ.

Οἱ ἀπόψεις πού ὑποστήριζε ὁ Τρότσκι στὸ τρίτο Συνέδριο τῶν Συνδικάτων (6—15 Ἀπριλίου 1920) καὶ στὸ βιβλίο του «*Τρομοκρατία καὶ Κομμουνισμός*» (1920), εἶναι ἤδη ἐνδεικτικὲς γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ μεταμόρφωση τοῦ πρώην Προέδρου τοῦ Σοβιέτ τῆς Πετρούπολης.

6) Ο Τρότσκι θεωρητικὸς τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ

Πρὶν ἀπὸ τὸ 1917, οἱ μπολσεβίκοι ὑπόσχονταν νά καταργήσουν τὸ μόνιμο στρατὸ μὲ τὴν ἱεραρχικὴ καὶ συγκεντρωτικὴ του διάρθρωση. Ἐν εἶχαν ἐφαρμόσει τὶς ὑποσχέσεις τους, ἡ ἐξουσία τους δὲν θά διαρκούσε πάνω ἀπὸ μερικοὺς μῆνες. Ὁ πρῶτος πού τὸ κατάλαβε εἶναι ὁ Τρότσκι, πού ἀφιέρωσε ὅλες του τὶς δυνάμεις στὴ δημιουργία ἐνὸς αὐστηρὰ συγκεντρωμένου, ἱεραρχημένου καὶ πειθαρχημένου στρατοῦ—πρᾶγμα πού, ὅπως θά δοῦμε, δὲν μπόρεσε νά τὸ κάνει παλεύοντας τόσο ἐναντίον τῆς λεγόμενης «στρατιωτικῆς ἀντιπολίτευσης», ὅσο καὶ ἐναντίον ὀρισμένων στελεχῶν τοῦ κόμματος, ὅπως π.χ. ὁ Στάλιν. Ὅταν ἡ συντριβὴ τῶν λευκῶν ἔδειξε τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς ὀργάνωσης πού δημιούργησε κυριολεκτικὰ ἐκ τοῦ μηδενός, ὁ Τρότσκι σκέφτηκε νά χρησιμοποιήσει τὶς ἴδιες αὐταρχικὲς στρατιωτικὲς μεθόδους γιὰ νά λύσει τὰ τεράστια οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα πού ἔθετε ἡ χλωδὴ κατάσταση στὴν ὁποία βρισκόταν τότε ἡ Ρωσία. Ὅλοι οἱ λόγοι του καὶ τὰ γραφτά του τοῦ 1920 τονίζουν τὴν ἀνάγκη νά ἐφαρμοστεῖ στὴ βιομηχανία μιὰ αὐστηρὴ πειθαρχία, ν’ ἀποκατασταθεῖ στὴ βιομηχανία (ὅπως καὶ στὸ στρατὸ) ἡ ἀπερίοριστη ἐξουσία τῶν ἡγετῶν, νά ἀφαιρεθεῖ ἐντελῶς ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς ἐργάτες τὸ δικαίωμα νά ἐπεμβαίνουν στὸ ἔργο τῆς διοίκησης καὶ νά δοθεῖ εἰς ἀντάλλαγμα στοὺς πιὸ προικισμένους ἐργάτες ἡ δυνατότητα ν’ ἀνέβουν γρήγορα στὶς βαθμίδες τῆς διοικητικῆς ἱεραρχίας.

«*Ἐκτός ἀπὸ τὸ στρατὸ, ἔγραφε ὁ Τρότσκι, καμιὰ κοινωνικὴ ὀργάνωση*

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Isaac Deutscher: Staline, σελ. 212.

δὲν πιστεῦτε ποτὲ ὅτι ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς πολίτες μιὰ ὑποταγὴ ἀνάλογη μ' αὐτὴν ποὺ ἀπαιτεῖ τὸ Κράτος τῆς προλεταριακῆς δικτατορίας» (1). Κι' αὐτὴ ἡ ὑποταγὴ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὀλοκληρωτικὴ: ὁ ἐργάτης εἶναι ὀλοκληρωτικὰ «ἀπόχρεως τοῦ κράτους, ὀλόπλευρα ὑποταγμένος στὸ κράτος, γιὰ εἶναι τὸ δικό του κράτος» (2).

Οἱ συλλογισμοὶ αὗτοι εἶναι ὁπωσδήποτε περιέργοι: ἂν πιστέψουμε τὸν μαρξισμό, τὸ κράτος εἶναι ἓνα «ὄργανο» τῆς ἀστικῆς τάξης, εἶναι τὸ «δικό» τῆς κράτος—ἀλλ' αὐτὸ δὲν σήμαινε ποτὲ γιὰ τοὺς ἀστοὺς ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι «ὀλόπλευρα» ὑποταγμένοι στὸ κράτος! Ἀντίθετα, στὴν «ἠρωϊκὴ» τῆς περιόδου (τὴ μόνη ποὺ ξαίρει καὶ ποὺ θέλει νὰ ξαίρει ὁ μαρξισμός), σύσσωμη ἡ ἀστικὴ τάξη ζητοῦσε νὰ περιορίσει στὸ ἐλάχιστο τίς κρατικὰς ἀρμοδιότητες. Κι' αὐτὸ ἄλλωστε δὲν ἦταν τὸ μαρξιστικὸ πρόγραμμα; νὰ πραγματοποιήσῃ τὴ διεκδίκηση ὄλων τῶν ἀστικῶν ἐπαναστάσεων: «μιὰ κυβέρνησις ποὺ νὰ κοστίζει ὅσο γίνεται λιγότερο» (3);

Ὅπως δὲν ἔπρεπε, δυνάμει αὐτῆς τῆς περιέργου «ταξικῆς» λογικῆς (4) ὁ Τρότσκι δήλωνε ὅτι:

«Τὸ νεαρὸ σοσιαλιστικὸ κράτος χρειάζεται τὰ συνδικάτα γιὰ τὰ συνδικάτα ἀγωνίζονται ὄχι γιὰ τὴ βελτίωση τῆς θέσης τῶν ἐργατῶν (αὐτὸ εἶναι τὸ καθήκον ὄλων τῶν κοινοβουλευτικῶν καὶ κρατικῶν ὁργανισμῶν), ἀλλὰ γιὰ τὴν ὁργάνωση τῆς ἐργατικῆς τάξης στὸ παραγωγικὸ τῆς ἔργου, γιὰ τὴν διαπαιδαγώγηση, τὴν πειθαρχίση καὶ τὴν κατανομή τῶν διαφορῶν θμῶν ποὺ ἀπαρτίζουν τὴν ἐργατικὴν τάξιν (...) μὲ μιὰ λέξη, γιὰ τὰ συνδικάτα ἀσκοῦν τὴν ἐξουσία σὲ συνεργασία μὲ τὸ κράτος, ἐντάσσοντας τοὺς ἐργάτες μέσα στὰ πλαίσια ἐνός ἐνιαίου παραγωγικοῦ σχεδίου» (5).

Αὐτὴ ἡ νέα ἀντίληψη γιὰ τὸ ρόλο τῶν συνδικάτων βρισκόταν στοὺς ἀντίποδες ὅλης τῆς σοσιαλιστικῆς παράδοσης. Ἄλλὰ μόνο ἡ ἐξτρεμιστικὴ τῆς διατύπωση τὴν ἀπομακρύνει ἀπὸ τίς φαινομενικὰ μετριοπαθέστερες θέσεις τοῦ Λένιν καὶ τοῦ κόμματος, ὅπως π.χ. τίς διατυπώνει μιὰ ἀπόφασις τοῦ 9ου Συνεδρίου τοῦ Κ.Κ. (1920) κατὰ τὴν ὁποία «τὰ συνδικάτα πρέπει νὰ μετατραποῦν σιγὰ σιγὰ σὲ βοηθητικὰ ὄργανα τοῦ προλεταριακοῦ κράτους» (6). Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἡ καθημερινὴ πράξις τοῦ κόμματος ποὺ νόθευε συστηματικὰ τίς ἐκλογὰς στὰ συνδικάτα ἤδη ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ 9ου συνεδρίου, δὲν ἐρχόταν διόλου σὲ ἀντίφαση μὲ τίς θεωρίαις τοῦ Τρότσκι γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς πλήρους καθυπόταξης τῶν συνδικάτων στὸ κράτος.

Καθὼς τὸ 1920, ὁ Τρότσκι ἦταν ἐπίσης καὶ Λαϊκὸς Ἐπίτροπος ἐπὶ

1) L. Trotski: *Terrorismus und Kommunismus*, σελ. 132.

2) L. Trotski: *Ἐνθ. ἀν. σελ. 140.*

3) Βλ. πρὸ πάντων § 48α (σελ. 208).

4) Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀρχίζει ἡ «ταξικὴ» φρασεολογία νὰ παίρνῃ τὴ μορφή τοῦ παραληρήματος. Ἔτσι π.χ. ὁ Τρότσκι κατηγορεῖ τὸν σοσιαλδημοκράτη Friedrich Adler ὅτι «πῆγε σ' ἓνα μπουρζουάδικο ἐστιατόριο (!) γιὰ νὰ δολοφονήσῃ τὸν αὐστριακὸ πρωθυπουργό» (Ἐνθ. ἀν. σελ. 150). Αὐτὸ ἦταν μιὰ «ἀπόδειξις» τῆς σοσιαλπροδοτικῆς πολιτικῆς τῆς σοσιαλδημοκρατίας!

5) L. Trotski: *Ἐνθ. ἀν. σελ. 152.*

6) Leonard Schapiro: *The Origin of the Communist Autocracy*. Γαλλ. μετ. *Les Bolcheviks et l'Opposition*, 1957, σελ. 217 καὶ 336.

των Μεταφορών, όλο τó συγκοινωνιακό σύστημα των σοβιέτ έγινε αντίκείμενο μιάς μεθοδικής στρατιωτικοποίησης. Βέβαια οί συγκοινωνίες είχαν τότε έντελώς έξαρθρωθεί και ή άνασυγκρότησή τους επέβαλε τά πιό δραστικά μέτρα : πάνω άπό τίς μισές άτμομηχανές ήταν έκτός χρήσεως, ένώ τó αντίστοιχο ποσοστό δέν ήταν παρά 17 % τó 1913. Εύκολα λοιπόν καταλαβαίνει κανείς γιατί ό Λένιν άπαιτούσε μιά σιδηρά πειθαρχία «ίδιαίτερα στους σιδηροδρόμους» : ήδη άπό τó 1919, ή όργάνωση των σιδηροδρόμων πλησίαζε τó στρατιωτικό πρότυπο πού ήθελε νά γενικεύσει ό Τρότσκι. "Ετσι ό πρίγκηψ Όμπολένσκι (Όσσίνσκι), ένας έξέχων μπολσεβίκος οικονομολόγος πού άργότερα επρόκειτο νά συμμαχήσει με τόν Τρότσκι, τόν κατηγορούσε τότε ότι έτοιμάζε ένα μυστικό σχέδιο όλοκληρωτικής στρατιωτικής καθοδήγησης και κινητοποίησης των κυριώτερων κλάδων τής βιομηχανίας (1).

"Αν ό Τρότσκι άφησε άναπάντητη αύτή τήν κριτική, αντίθετα δέν έκρυσφε ποτέ τήν προθεσή του νά «λύσει» τó τρομακτικό πρόβλημα πού έθετε ή έξάρθρωση όλης τής σοβιετικής οικονομίας καταφεύγοντας στην πανάρχαιη πανάκεια του καταναγκασμού. "Ετσι τó 1920 ζήτησε και πέτυχε νά μετατραπούν όρισμένες στρατιωτικές μονάδες σε «στρατιές έργασίας» πού ή στρατιωτική ήγεσία κατηύθυνε, άνάλογα με τίς παρουσιαζόμενες άνάγκες, σε τούτο ή σε κείνο τόν τομέα τής βιομηχανικής ή τής γεωργικής παραγωγής. Μέσα στη γενική άναρχία, ό στρατός πρόσφερε στό καθεστώς μιά φτηνή και πειθαρχημένη έργατική δύναμη : αύτό ήταν τó πρώτο πλεονέκτημα πού παρουσίαζε τó σύστημα των στρατιών έργασίας. Τó δεύτερο πλεονέκτημα του σχεδίου του Τρότσκι ήταν πολύ σοβαρότερο : στην πραγματικότητα, τó σχέδιο αύτό έδινε στους στρατιωτικούς διοικητές όρισμένων περιφερειών τó δικαίωμα νά κινητοποιήσουν όλοκληρωτικά τόν πληθυσμό και νά χρησιμοποιήσουν δπως θέλουν τή στρατολογημένη έργατική δύναμη, χωρίς νά λάβουν ύπ' όψη τους ούτε τά έργατικά συνδικάτα, ούτε τά τοπικά σοβιέτ (2)

"Ετσι τó καθεστώς πού είχε όνειρευτεί νά καταργήσει τó μόνιμο στρατό, ζητούσε τώρα νά μετατρέψει τόν εργαζόμενο πληθυσμό σε μιά μεγάλη στρατιά!

Υ) Ό Τρότσκι άπολογητής τής καταναγκαστικής έργασίας

"Άλλ' αύτό πού είναι ακόμα πιό ένδιαφέρον, είναι τά έπιχειρήματα πού χρησιμοποίησε ό Τρότσκι για νά δώσει μιά «μαρξιστική» χροιά στις άπόψεις πού ύποστήριζε σχετικά με τήν έπιστράτευση τής έργασίας.

«Κανείς κομμουνιστής, λέει ό Τρότσκι, δέν μπορεί νά άμφισβητήσει τήν άρχή τής ύποχρεωτικής έργασίας. Ό μή εργαζόμενος μηδέ έσθιέτω. Αυτό σημαίνει ότι καθώς όλοι πρέπει νά τρώνε, όλοι πρέπει έπίσης και

1) L. Schariro: ένθ. άν. 215 και 335.

2) "Ετσι, τόν Φεβρουάριο του 1920, ό Στάλιν διορίστηκε άρχηγός τής «έργατικής στρατιάς» πού ανέλαβε τó έργο τής βιομηχανικής άνασυγκρότησης τής Ουκρανίας.

νά *εργάζονται*»⁽¹⁾! Κανείς βέβαια δέν άμφισβητοῦσε τήν άρχή ότι όλοι πρέπει νά *εργάζονται* — άλλά κανείς ώς τά τότε δέν είχε ύποστηρίξει ότι όλοι πρέπει νά *εργάζονται* *όπως* τό θέλει καί *εκεί* πού τό θέλει ένα δικτατορικό κράτος πού είχε έπιβληθεί παρά τή θέληση τής πλειοψηφίας. Άλλά γιά τόν Τρότσκι ή έπιστράτευση τής εργασίας ήταν ή πανάκεια πού θά έλυνε όλα τά προβλήματα : «*Η μόνη τόσο άπό τή θεωρητική όσο καί άπο τήν πρακτική άποψη, λύση τών οικονομικών δυσχερειών έγκειται σέ τοῦτο : νά θεωρήσουμε τόν πληθυσμό δλάκερον τοῦ τόπου σάν τή δεξαμενή άπό τήν όποία θά άντλήσουμε τήν εργατική δύναμη πού μās χρειάζεται, καί νά κανονίσουμε με τή μεγαλύτερη δυνατή άκρίβεια τήν καταγραφή, τήν κινήτοποίηση καί τή χρησιμοποίησή του*». Καί άπό τήν άποψη αὐτή, προσθέτει ό Τρότσκι, «μόνο ό στρατιωτικός μηχανισμός έχει τήν πείρα τής κινήτοποίησης, τής όργάνωσης καί τής μεταφορās μεγάλων μαζών». Συνεπώς «ή πραγματοποίηση τής ύποχρεωτικής εργασίας είναι άδιανόητη χωρίς τή χρησιμοποίηση στρατιωτικών μεθόδων καί στόν τομέα τής εργασίας»⁽²⁾. Μόνο «οί μενσεβίκοι, προσθέτει ό Τρότσκι, *άπορρίπτουν τις στρατιωτικές αὐτές μεθόδους καί τις καταγγέλλουν σάν μορφές καταναγκαστικής εργασίας, ύποστηρίζοντας ότι θά επιφέρουν μιὰ πτώση τής παραγωγικότητας τής εργασίας καί μιὰ άσκοπη σπατάλη τών εργατικών δυνάμεων*»⁽³⁾!

Γιά ν' άνασκευάσει αὐτό τό «μενσεβικικό» έπιχείρημα, ό Τρότσκι έφτασε οὔτε λίγο οὔτε πολύ στό σημείο νά κάνει τήν άπολογία τής δουλικής εργασίας :

«Τό ότι ή *ελεύθερη εργασία* είναι παραγωγικότερη άπό τήν καταναγκαστική, είναι άπολύτως βέβαιο προκειμένου γιά τήν εποχή τής μετάβασης άπό τή φεουδαρχική στήν άστική κοινωνία. Άλλά σήμερα μόνο ένας καουτσκιότης μπορεί νά πιστεύει ότι αὐτό είναι μιὰ *αίώνια αλήθεια* λοχούσου επίσης καί γιά τήν εποχή τής μετάβασης άπό τό άστικό στό σοσιαλιστικό καθεστώς (sic). *Αν είναι αλήθεια ότι ή καταναγκαστική εργασία είναι πάντοτε καί σ' όλες τις περιστάσεις μη παραγωγική, όπως θέλουν νά το πιστεύουν οι μενσεβίκοι* (sic), τότε *όλο μας τό οικοδόμημα είναι καταδικασμένο νά γκρεμιστεί*. Γιατί δέν *υπάρχει άλλος δρόμος γιά τό σοσιαλισμό εκτός άπ' αὐτόν πού περνάει άπό τήν πλήρη κυριαρχία τοῦ κράτους πάνω σ' όλες τις οικονομικές δυνάμεις τοῦ τόπου καί τήν συγκεντρωτική κατανομή τών εργατικών δυνάμεων σύμφωνα μ' ένα κρατικό συνολικό σχέδιο*. Γι' αὐτό τό *εργατικό κράτος θεωρεῖ εαυτό έξουσιοδοτημένο νά στέλνει τόν κάθε εργαζόμενο εκεί όπου ή εργασία του είναι άναγκαία*»⁽⁴⁾.

Αὐτό σήμαινε ότι τό κράτος μπορούσε νά *άποσπάσει* τόν κάθε *εργάτη* άπό τό σπίτι του, τήν οικογένειά του, τόν τόπο του καί νά τόν *στείλει* νά δουλέψει εκεί όπου θά μπορούσε ν' *άποδειχτεί* χρήσιμος γιά τήν *έκτέλεση* ενός σχεδίου γιά τόν καταρτισμό τοῦ *όποίου* ή γνώμη του *έθεωρεῖτο* περιτιτή. Αὐτή ή φοβερή *όπισθοδρόμηση* ήταν ό «σοσιαλισμός»! Καί σύμφωνα με τή νοοτροπία αὐτή, ή *δουλοπαροικία* ήταν κι' αὐτή ένα

1) L. Trotzki : *ένθ. άν. σελ. 111.*

2) L. Trotzki : *ένθ. άν. σελ. 113.*

3) L. Trotzki : *ένθ. άν. σελ. 114.*

4) L. Trotzki : *ένθ. άν. σελ. 117—8.*

«προοδευτικό» φαινόμενο: «*Ἀκόμα καὶ ἡ δουλοπαροικία ἦταν κάτω ἀπὸ ὀρισμένες συνθήκες μιὰ πρόοδος καὶ ἔφερε μιὰ αὐξηση τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας*»⁽¹⁾!

Τέτοια ἦταν ἡ νέα γλώσσα πού μιλοῦσε ὁ μπολσεβικισμὸς στὴν ἔξουσία: ἡ (ἐντελῶς ἀμφισβητήσιμη ἀλλωστε) αὐξηση τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας γινόταν τὸ μέτρο ὄλων τῶν ἀξιῶν, ὁ σκοπὸς πού ἀγίαζε ὄλα τὰ μέσα καὶ πού μεταμόρφωνε ἀναδρομικὰ τὴ δουλοπαροικία σὲ «προοδευτικό» φαινόμενο! Ἡ στρατιωτικὴ ἐπίταξη τῆς ἐργατικῆς δύναμης, δηλαδή ἡ νεκρανάσταση τοῦ παμπάλαιου συστήματος τῆς ἀγγαιας, γινόταν ἔτσι ἓνα «σοσιαλιστικὸ» μέτρο καὶ δικαιολογεῖτο ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει καμιὰ ἔφεση πρὸς τὴν ἐργασία, ὅτι χρειάζεται τὸ μαστίγιό γιὰ νὰ δουλέψει, ὅτι ἀπὸ τὴ φύση του εἶναι «ἓνα ὄρθιο τεμπελόσκυλο»⁽²⁾!

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ φανταστεῖ κανεὶς τί ἀντιδράσεις δημιούργησε ἡ κυνικὴ αὐτὴ γλώσσα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Τρότσκι δὲν ἔκανε ἄλλο παρὰ νὰ μιλάει ἀνοιχτὰ γι' αὐτὸ πού τὸ κόμμα του καὶ τὸ κράτος κάναν καθημερινὰ στὴν πράξη. Ἄλλ' ἀπότομος καθὼς ἦταν στοὺς τρόπους του καὶ καθὼς δὲν ἀνεχόταν καμιὰ ἀντίρρηση, ὁ Τρότσκι δημιούργησε ἤδη γύρω του μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀντιπάθειας πού ὁ Στάλιν δὲν ἄργησε νὰ τὴν ἐκμεταλλεῖται ὅταν ζήτησε νὰ βγάλει ἀπὸ τὴ μέση τὸ φυσικὸ καὶ πιθανότερο διάδοχο τοῦ Λένιν.

Ἄλλ' ἄς μὴν προτρέχουμε: τὸ 1920—1 κανεὶς δὲν φανταζόταν ὅτι αὐτὸς πού θάβγαине κερδισμένους ἀπὸ τὶς ἐσωκομματικὲς διαμάχες θὰ ἦταν ὁ Στάλιν. Ἀντίθετα, ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριώτερους λόγους τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Στάλιν ἦταν ὅτι ὄλοι τὸν θεωροῦσαν σάν μιὰ ἀμελητέα ποσότητα πιστεύοντας ὅτι ἡ μάχη γιὰ τὴ διαδοχὴ τοῦ Λένιν θὰ γινόταν κυρίως ἀνάμεσα στὸν Ζηνόβιεφ καὶ τὸν Τρότσκι. Καὶ καθὼς ὁ Τρότσκι ἦταν μιὰ προσωπικότητα πολὺ ἰσχυρότερη ἀπὸ τοὺς ἀντιζήλους του, καὶ καθὼς ἐπὶ πλέον εἶχε προσχωρήσει πολὺ ἀργὰ στὸ μπολσεβικικὸ κόμμα καὶ δὲν εἶχε κατορθώσει ν' ἀποσπάσει τὴν εὐνοια τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ κόμματος, ὄλοι σχεδὸν οἱ «παλαιοὶ μπολσεβίκοι» βρίσκονταν ἐνωμένοι ἐναντίον του.

Οἱ ἀπολυταρχικὲς ἀπόψεις πού ὑποστήριζε γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τῆς οἰκονομίας καὶ τὴν ὑποταγὴ τῶν συνδικάτων στὸ κράτος ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴ στοὺς ἀντιπάλους του νὰ ξεσηκώσουν τὴ βάση τοῦ κόμματος καὶ τὶς ἐργατικὲς μάζες ἐναντίον τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ

1) L. Trotzki: ἔνθ. ἀν. σελ. 119. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Τρότσκι δὲν εἶναι ὁ πρῶτος μαρξιστὴς πού ἔκανε τὴν ἀπολογία τῆς δουλικῆς ἐργασίας. Πρὶν ἀπ' αὐτόν, ὁ Engels καὶ ὁ Πλεχάνωφ ἔχουν ὑποστηρίξει ἀνάλογα τραγελαφικὰ ἐπιχειρήματα. Ὁ δὲ Kautsky στὴν πολεμικὴ του κατὰ τοῦ Τρότσκι μᾶς προσφέρει μιὰ ἀνάλογη «ἱστορικὴ» δικαίωση τῆς δουλείας: «*Ἡ δουλεία καὶ ἡ δουλοπαροικία, λέει ὁ Kautsky ἀπαντώντας στὸν Τρότσκι, ἦταν προοδευτικὰ φαινόμενα στὸ μέτρο πού ἔκαναν δυνατὴ τὴν ἐμφάνιση μιᾶς τάξης πού ἀφοροῦσθηκε ἀποκλειστικὰ στὴν καλλιέργεια τῆς ἐπιστήμης*»! Von der Demokratie zur Staatsklaverei 1921, σελ. 96.

2) L. Trotzki: ἔνθ. ἀν. σελ. 109.

πού τόν ἔβλεπαν ἤδη ἀπό τότε σάν τόν μόνο πού μποροῦσε νά παίξει τὸ ρόλο ἑνὸς Βοναπάρτη τῆς Ρωσικῆς Ἐπανάστασης.

Ἡ σιδηρὰ πειθαρχία πού ἐπέβαλε στὶς μεταφορὲς τὸν καιρὸ πού τις διοικοῦσε, ὁ αὐταρχικὸς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο παραμέρισε τις συνδικαλιστικὲς ὀργανώσεις, εἶχαν ἤδη δημιουργήσει ἕνα σωρὸ δυσαρέσκεις κι' αὐτὲς πῆγε νά ἐκμεταλλεῖται ὁ Ζηνόβιεφ καταγγέλλοντας ἀνοιχτὰ ἀπὸ τις στήλες τῆς Πράβδας τῆς Πειτρούπολης τις «*δυσνομικὲς μεθόδους*» πού χρησιμοποιοῦσε ὁ Λαϊκὸς Ἐπίτροπος ἐπὶ τῶν Μεταφορῶν γιὰ νά ἐπιβάλλει ἕνα καθεστῶς «*τυραννίας*» στοὺς ἐργάτες πού βρισκόνταν ὑπὸ τις διαταγὲς του (1).

Στὴν πραγματικότητα, ὅλη αὐτὴ ἡ πολεμικὴ ἦταν μιὰ καθαρὴ «ὀποκρίσια». ὅπως πολὺ σωστὰ ἀπάντησε ὁ Τρότσκι: ἡ *πολιτικὴ* τοῦ Τρότσκι ἦταν ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἰδεῶν τοῦ Λένιν ὅπως καὶ ὀλάκερης τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία ἄλλωστε δὲν ἄργησε ν' ἀποκηρύξει πανηγυρικὰ τὴ συκοφαντικὴ ἐκστρατεία τῶν «*ζηνοβιεφιστῶν*» κατὰ τῶν δικτατορικῶν μεθόδων πού ἐπικρατοῦσαν στὸ Ἐπιτροπάτο τῶν Μεταφορῶν (2). Αὐτὴ ἡ ἀποκήρυξη ἔγινε στὶς 12 Ἰανουαρίου 1921: ἀλλ' ἀπὸ τὸ Μάρτιο τοῦ 1920 ὡς τὸ Μάρτιο τοῦ 1921, ὀλάκερο τὸ κόμμα φαινόταν σὰ νά διαλύεται μέσα σὲ μιὰ ἀτέρμονα, σχολαστικὴ καὶ σχεδὸν ἀκατανόητη συζήτηση γιὰ τὸ ρόλο τῶν συνδικάτων μέσ' στὴ φανταστικὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία.

58. Ἡ συζήτηση γιὰ τὸ ρόλο τῶν συνδικάτων

Ἡ συζήτηση αὐτὴ, ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ ἔσπασε δημοσίᾳ ἡ μονολιθικὴ ἐνότητα τοῦ κόμματος, ἀποκορυφώθηκε στὴν Πανρωσικὴ Σύσκεψη τῶν συνδικάτων (2-11-1920). Ἐκεῖ ὁ Τρότσκι δήλωσε ἀνοιχτὰ καὶ ξεκάθαρα ὅτι τὸ καθεστῶς ἔπρεπε ν' ἀναδιοργανώσει τὰ συνδικάτα ἀντικαθιστώντας τὸ σύστημα τῶν ἐκλογῶν ἀπὸ τὰ κάτω μὲ τὸ σύστημα τῶν διορισμῶν ἀπὸ τὰ πάνω. Αὐτὴ ἡ ἀπροκάλυπτη ἐπίθεση κατὰ τῆς αὐτονομίας τῶν συνδικάτων ἔφερε αὐτομάτως ὅλους τοὺς κομμουνιστὲς τῶν συνδικάτων (Τόμσκι, Ρουτζουτάκ, κ.ἄ.) μὲ τὸ μέρος τῶν ἀντιπάλων τοῦ Τρότσκι, κι' ὁ ἴδιος ὁ Λένιν ἔσπευσε νά ταχθεῖ μὲ τὸ μέρος τῶν συνδικαλιστῶν.

Ὅπως εἶδαμε, οἱ διαφορὲς τοῦ Τρότσκι καὶ τοῦ Λένιν ἦταν ἀπὸ τῆ *θεωρητικῆς* ἄποψη μηδαμίνες: ὅπως τόνιζε ὁ Στάλιν, στὸ μοναδικὸ ἄρθρο πού ἀφιέρωσε στὸ «*συνδικαλιστικὸ ζήτημα*», «*δὲν ὑπῆρχαν διαφορῶν ὡς πρὸς τις ἀρχές*» (3), ἀλλὰ μόνο ὡς πρὸς τὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τους. Μὲ ἄλλους λόγους, τόσο ὁ Λένιν ὅσο καὶ ὁ Τρότσκι δὲν σκέφτηκαν οὔτε μιὰ στιγμὴ ν' ἀφήσουν τὰ συνδικάτα νά διοικήσουν τὴ βιομηχανία ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ κόμμα ἢ νά χαλαρώσουν τὸν ἔλεγχο τοῦ

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν L. Shapiro: ἔνθ. ἀν. σελ. 215—6.

2) L. Shapiro: ἔνθ. ἀν. σελ. 217 καὶ 336.

3) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Boris Souvarine: Staline σελ. 254.

κόμματος πάνω στα συνδικάτα. Κι' οι δύο τόνιζαν την ανάγκη μιας «σιδηρᾶς πειθαρχίας» και τῆς σέ μεγάλη κλίμακα χρησιμοποίησης τῶν καταναγκαστικῶν μεθόδων, ἀλλ' ἐνῶ οι θέσεις τοῦ Λένιν ἦταν θεληματικὰ ἴσως ἀσαφείς, οι ἀπόψεις τοῦ Τρότσκι εἶχαν τὸ προτέρημα ἢ τὸ ἐλάττωμα ὅτι ἐκφράζαν μὲ μιὰ ὠμὴ κυνικὴ εἰλικρίνεια καὶ μὲ τὸ *impetum* τῆς παραδεδομένης προπαγανδιστικῆς φρασεολογίας αὐτὸ ποῦ γινόταν καὶ ποῦ κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Λένιν ἔπρεπε νὰ γίνεται στὴν πραγματικότητα, ἐμπειρικὰ καὶ χωρὶς καμιά τυμπανοκρουσία.

Οἱ θέσεις τοῦ Λένιν ὑπόσχονταν μιὰ σχετικὴ ἡμι-ἐλευθερία στὰ συνδικάτα, ἐνῶ οι θέσεις τοῦ Τρότσκι μιᾶν τὴν ὠμὴ γλώσσα τῆς δικτατορίας. Γιὰ τὸν Τρότσκι ἡ «*παράλληλη συνύπαρξη τῶν οικονομικῶν ὀργανισμῶν καὶ τῶν συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀνεκτὴ παρὰ μόνον ὡς μεταβατικὸ φαινόμενο*» (1). Διατυπωμένη ἀπὸ τὸν Λένιν, ἡ ἀνίληψη παίρνει ἓνα ἐντελῶς διάφορο χρῶμα: «*Μιὰ γρήγορη συγχώνευση τῶν συνδικάτων καὶ τοῦ κράτους θὰ ἦταν ἓνα μεγάλο πολιτικὸ λάθος*». Ἔτσι ἐνῶ ὁ Τρότσκι ζητοῦσε τὸν «*συγκερασμὸ τῶν οικονομικῶν ὀργανισμῶν καὶ τῶν συνδικάτων σ' ἓνα λιγότερο ἢ περισσότερο ἄμεσο μέλλον*» ὁ Λένιν ἀντετάσσετο σὲ κάθε ἀπόπειρα «*τεχνητῆς ἐπιτάχυνσης τοῦ ρυθμοῦ τῆς συγχώνευσης τῶν συνδικάτων καὶ τοῦ κράτους*». Γιὰ τὸν Τρότσκι, ἡ στρατιωτικοποίηση καὶ ὁ καταναγκασμὸς εἶναι κανονικὰ μέσα διακυβέρνησης ὅταν τὸ κράτος εἶναι «*προλεταριακὸ*», ἐνῶ ὁ Λένιν δὲν χάνει ποτέ τὴν εὐκαιρία νὰ ὑπειθυμίσει ὅτι «*τὸ κράτος μας δὲν εἶναι ἐργατικὸ, ἀλλὰ ἐργατικὸ καὶ ἀγροτικὸ*» βαρυνμένο ἀπὸ «*πάμπολλες γραφειοκρατικὲς παραμορφώσεις*»: τὰ συνδικάτα θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ προασπίζουσι τὰ ἐργατικὰ συμφέροντα ἀπέναντι σ' ἓνα τέτοιο κράτος, γιατί «*αὐτὸ εἶναι ἡ θλιβερὴ πραγματικότητα*» (2). Κι' ἐνῶ ὁ Τρότσκι ζητᾶει ἀνοιχτὰ ἀπὸ τὸ κόμμα νὰ διορίζει τοὺς ὑπευθύνους τῶν συνδικάτων, ὁ Λένιν τονίζει τὴν ἀνάγκη «*νὰ τονωθεί καὶ νὰ ἐξαπλωθῆ μέσα στὰ συνδικάτα ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκλογῆς τῶν ὑπευθύνων καὶ νὰ περιορισεῖ τὸ σύστημα τῶν διορισμῶν*» (3). Βέβαια, προσθέτει ὁ Λένιν, «*εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ ἐπιλογή τοῦ διευθυντικοῦ προσωπικοῦ τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος πρέπει νὰ γίνεται ὑπὸ τὸ γενικὸ ἔλεγχον τοῦ κόμματος*». Ποῦ ἦταν λοιπὸν ἡ οὐσιαστικὴ διαφωνία;

Ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ ἄποψη, οι διαφορὲς ἀνάμεσα στὸν Τρότσκι καὶ τὸν Λένιν ἦταν ἀπλῶς καὶ μόνον διαφορὲς στὸ βαθμὸ τῆς σαφῆνειας ἢ τῆς ἀσάφειας: ἀπὸ τὴν *πρακτικὴ* ἄποψη, οι ἀσάφειες τοῦ Λένιν εἶχαν τὸ προτέρημα ὅτι ἔδειχναν τὸ τάκτ καὶ τὸν ἐμπειρισμὸ μὲ τὸν ὅποιο ἀντιμετώπιζε ὁ Λένιν τὰ διάφορα ζητήματα. Ἐκεῖ ὅπου ὁ Τρότσκι ζητοῦσε ὠμὰ καὶ ἀπροκάλυπτα τὸ διορισμὸ τῶν συνδικαλιστικῶν στελεχῶν ἀπὸ τὸ κόμμα, ὁ Λένιν μιλοῦσε γιὰ τὴν ἐκλογή τους «*ὑπὸ τὸ γενικὸ ἔλεγχον τοῦ κόμματος*». Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μειοψηφικὴ ὁμάδα τῆς «*Ἐργατικῆς Ἀντι-*

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν L. Shapiro: ἔνθ. ἄν. 231.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν B. Souvarine: ἔνθ. ἄν. σελ. 253.

3) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν L. Shapiro: ἔνθ. ἄν. σελ. 232.

πολίτευσης» για την οποία θα μιλήσουμε στην επομένη παράγραφο, ο μόνος μέσα στην πλειοψηφία των μπολσεβίκων που φαινόταν να θυμάται ακόμα το 'Αλφαβήτα του σοσιαλισμού, ήταν ο Μπουχάριν όταν τόνιζε την ανάγκη να τοποθετούνται στα υπεύθυνα πόστα των συνδικάτων στελέχη *«πού όχι μόνο να εμπνέουν εμπιστοσύνη από την πολιτική άποψη, αλλά και πού να έχουν αποδείξει ότι είναι καλοί επαγγελματίες, ότι έχουν διοικητική πείρα, οργανωτικό ταλέντο και ενδιαφέρον για την ύλική και πνευματική προκοπή των μαζών»* (1).

Πριν από το 1917, αυτά δεν ήταν παρά κοινοτοπίες: το 1920, είχαν ήδη μετατραπεί σε αιρετικές καινοτομίες. Μπορούμε να πάρουμε μία ιδέα της έκπληκτικής μεταμόρφωσης που έπαθε ο μπολσεβικισμός μόλις ανέβηκε στην έξουσία, αν αναλογιστούμε ότι ο Λένιν έσπευσε άμέσως να απορρίψει την πρόταση του Μπουχάριν και να την καταγγείλει σαν «κουρελόχαρτο»: η *υποταγή στο κόμμα* έπρεπε να είναι το μόνο κριτήριο της επιλογής των στελεχών, όχι μόνο στα συνδικάτα αλλά και σ' όλους τους τομείς της κοινής δραστηριότητας.

Δύσκολα λοιπόν μπορεί να φανταστεί κανείς ποιά ήταν η ουσιά της διαφορά ανάμεσα στον Λένιν και τον Τρότσκι. Κι' όμως, η «βουζαντινή» (όπως λένε) πολεμική των δύο πρωτεργατών της όκτωβριανής επανάστασης πήρε τέτοιες διαστάσεις πού, όχι μόνο αυτή η ίδια ή ένότητα του κόμματος πήγε να σπάσει, αλλά και το κόμμα αναγκάστηκε να φανερώσει δημοσία τις διαμάχες πού το διασπούσαν.

Η δημοσία συζήτηση άρχισε στη Μόσχα στις 30 Δεκεμβρίου 1920: όκτώ «πλατφόρμες» έγιναν αντικείμενο μιάς από τις δημοκρατικότερες συζητήσεις πού έγιναν ποτέ στη Ρωσία μετά το 1917. Ο Τρότσκι ήταν ο έξτρεμιστής —μόνο πού *ήδη από τότε* κανείς δεν ήξαιρε άκριβώς αν οι θέσεις του ήταν «άκρα άριστερές» ή «άκρα δεξιές». Οι θέσεις του Λένιν και του Ζηνόβιεφ (ή «πλατφόρμα των Δέκα») δίνουν μία άπλως ήπιότερη μορφή στις θέσεις του Τρότσκι. Τόν 'Ιανουάριο του 1921, έξι άλλες «πλατφόρμες» παρουσιάστηκαν: οι θέσεις του Μπουχάριν, της 'Εργατικής 'Αντιπολίτευσης, των όπαδών του Δημοκρατικού Συγκεντρωτισμού (2) και των μικρών ομάδων πού είχαν σχηματιστεί γύρω από τον Νογκίν, τον Ριζάνωφ και τον 'Ιγκνάτωφ. Σ' όλες αυτές τις «πλατφόρμες» γινόταν διαρκώς λόγος για το βαθμό της συνδικαλιστικής αυτονομίας, τη διαχείριση της βιομηχανίας από το κράτος ή από τα συνδικάτα, αλλά *όλοι οι συζητητές άποσιωπούσαν το γεγονός ότι η κομμουνιστική διεύθυνση των συνδικάτων είχε πάψει από καιρό να είναι αντιπροσωπευτική, ότι οι κομμουνιστές εργάτες αντιπροσώπευαν το 1/11 του συνόλου των συνδικαλισμένων εργατών.*

Όπωςδήποτε, άπ' όλες αυτές τις «θέσεις», δεν έμειναν παρά τρεις στο 10ο συνέδριο του Κ.Κ. πού έγινε το Μάρτιο του 1921: η «πλατφόρ-

1) Αναφέρεται από τον I. Shapiro: Ένθ. άν. σελ. 233.

2) Βλ. τό Β' Μέρος αυτού του κεφαλαίου.

μα τῶν Δέκα», ἡ ὁποία καὶ συγκέντρωσε τὴν πλειοψηφία (336 ψῆφοι), οἱ θέσεις τοῦ Τρότσκι (50 ψῆφοι) καὶ οἱ θέσεις τῆς Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης, ποῦ δμόφωνα ὁ Λένιν καὶ ὁ Τρότσκι καταδίκασαν σάν μιὰ ἀπάρδεκτη «ἀναρχο-συνδικαλιστικὴ παρέκκλιση», καὶ ποῦ δὲν βρῆκε παρά μόνο 18 ὑποστηρικτές.

Ὅταν δοῦμε ὑπο ποιῆς συνθήκες τελείωσε αὐτὸ τὸ ἱστορικὸ 10ο συνέδριο τοῦ Κ.Κ. (μὲ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει ἡ *πραγματικὴ* ἱστορία τοῦ μονολιθικοῦ καθεστώτος), θὰ καταλάβουμε τὸ πόσο δίκαιο εἶχε ὁ Τρότσκι ὅταν κατήγγελε τὴ διπλοπροσωπία τῶν ἀντιπάλων του, δηλαδὴ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Λένιν καὶ τοῦ Ζηνόβιεφ. Ἔχουμε νὰ κάνουμε, ἔλεγε ὁ Τρότσκι, μὲ ἀνθρώπους ποῦ «κηρύσσουν τὴ δημοκρατία στοὺς ἐργάτες, ἀλλὰ ποῦ μόλις ἐμφανιστοῦν οἱ παραμικρότερες περιπλοκές, μᾶς παίρνουν στὸ τηλέφωνο καὶ μᾶς ζητᾶν νὰ χρησιμοποιήσουμε τὸ ρόπαλο, γιατί αὐτό, λένε, εἶναι ἡ εἰδικότητά μας» (1).

Τι ἐννοοῦσε ὁ Τρότσκι μ' αὐτὲς τὶς «περιπλοκές»; Ἐννοοῦσε τὸ ἀπεργιακὸ κύμα ποῦ ξέσπασε στὰ ἐργοστάσια τῆς Πετρούπολης τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1921 καὶ ποῦ ὑπῆρξε ὁ ἄμεσος προάγγελος τῆς ἀνταρσίας τῶν ναυτῶν τῆς Κροστάνδης.

Καλὸ εἶναι νὰ ὑπενθυμίσουμε αὐτὰ τὰ γεγονότα πρῶτα γιατί θὰ μᾶς δείξουν ποιά ἦταν ἡ πραγματικὴ θέση τοῦ προλεταριάτου μέσα στὸ καθεστῶς τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου», καὶ ὕστερα γιατί θὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ καταλάβουμε πόσο δίκαιο εἶχαν οἱ ὁπαδοὶ τοῦ «Δημοκρατικοῦ Συγκεντρωτισμοῦ» ὅταν ὑποστήριζαν ὅτι ὅλη ἡ διαμάχη Λένιν καὶ Τρότσκι σχετικὰ μὲ τὰ συνδικάτα δὲν ἦταν παρά μιὰ ἀπλὴ προστριβὴ ἀνάμεσα σὲ «*δύο τάσεις ποῦ ἐμφανίστηκαν μέσα στὴν ἴδια ομάδα τῶν ἐκμιλιταριστῶν τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας*» (2).

59. Ἡ δικτατορία τοῦ κόμματος πάνω στὸ προλεταριάτο

Εἶδαμε ποιῆς ἦταν οἱ δύο ἐπίσημες ἀπόψεις (ἡ λενινιστικὴ καὶ ἡ τροτσικιστικὴ) ποῦ συγκρούστηκαν κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς περίφημης «συνδικαλιστικῆς συζήτησης». Τὸ ὅτι ἡ μεσοβέζικη ἄποψη τοῦ Λένιν ἐπικράτησε τελικὰ δὲν ἔλυσε διόλου τὸ πρόβλημα, οὔτε κι' ἄλλωστε ἦταν δυνατό νὰ τὸ λύσει.

Κατ' ἀρχὴν, δὲν ἐφαρμόστηκε ποτέ: πῶς ἦταν δυνατόν μιὰ ἀπόφαση ποῦ ἔπαιζε συστηματικὰ μὲ τὶς λέξεις, νὰ γίνῃ ποτέ πραγματικότητα; Ἐνα ἐπεισόδιο εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηριστικὸ γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ πραγματικὴ ἐκδικεῖται αὐτοὺς ποῦ πιστεύουν ὅτι συμβιβάζουν τὰ ἀσυμβίβαστα ντύνοντάς τα μὲ τὸ μανδύα τῆς μαρξιστικῆς (ἢ ὁποιασδήποτε ἄλλης) φρασεολογίας:

Ἄφεταιρία αὐτῆς τῆς «συνδικαλιστικῆς συζήτησης» ποῦ παραλίγο

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν L. Shapiro: ἔνθ. ἀν. σελ. 216 καὶ 336.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν L. Shapiro: ἔνθ. ἀν. σελ. 237. Βλ. καὶ B. Souvarine ἔνθ. ἀν. σελ. 254.

νά διαλύσει τὸ κόμμα ἦταν ἡ προσωπικὴ ἀντιπάθεια τοῦ Ζηνόβιεφ κατὰ τοῦ Τρότσκι καὶ ἡ δημαγωγικὴ καὶ ὑποκριτικὴ ἐπίθεση τῶν ζηνοβιεφιστῶν κατὰ τῶν στρατοκρατικῶν μεθόδων ποὺ ὁ Τρότσκι εἶχε ἐπιβάλλει στὸν τομέα τῶν μεταφορῶν. Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1920, ὁ Λένιν, ὁ Ζηνόβιεφ καὶ ὁ Στάλιν ζήτησαν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τὴν ἄμεση κατάργηση τοῦ Ὁργανισμοῦ τῶν μεταφορῶν ποὺ εἶχε συστήσει ὁ Τρότσκι ἀκολουθῶντας μὲν τὶς ἐντολὲς τοῦ κόμματος, ἀλλὰ παραβιάζοντας τὴ θέληση τόσο τῶν ἐργατῶν ὅσο καὶ τῶν διορισμένων ἀπὸ τὸ καθεστῶς συνδικαλιστικῶν τοῦς «ἐκπροσώπων». **Ἡ πρόταση τοῦ Λένιν ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ**, κι' αὐτὸ ὑπῆρξε ἡ αἰτία ποὺ τὸ συνδικαλιστικὸ πρόβλημα ἔγινε ἀντικείμενο μιᾶς δημόσιας συζήτησης ἀνάμεσα σ' ὅλα τὰ μέλη τοῦ κόμματος (1) : μειοψηφῶν μὲς σ' τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ, ὁ Λένιν ἀναγκάστηκε νὰ κινητοποιήσῃ τὸ κόμμα γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὶς ἀπόψεις του σ' τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ. Μετὰ τὴ νίκη τοῦ Λένιν στὸ 10^ο Συνέδριο, θὰ νόμιζε κανεὶς ὅτι ὁ Λένιν θὰ ἔθετε σὲ ἐφαρμογὴ τὶς ἀρχὲς στὸ ὄνομα τῶν ὁποίων αὐτὸς καὶ οἱ ὄπαδοί του ἦρθαν σὲ ἀνοιχτὴ σύγκρουση μὲ τὴν πλειοψηφία τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς. Ὅτι συγκεκριμένα, οἱ οἰκονομικοὶ ὀργανισμοὶ θὰ ἔχαναν τὸ γραφειοκρατικὸ καὶ στρατοκρατικὸ χαρακτῆρα ποὺ τοὺς εἶχε δώσει ὁ Τρότσκι ὅτι ἡ φωνὴ τῶν συνδικατικῶν ἀκούγονταν εὐκρινέστερα' ὅτι θὰ σταμάταγαν οἱ διορισμοὶ τῶν συνδικαλιστικῶν στελεχῶν ἀπὸ τὸ κόμμα' ὅτι τὰ συνδικάτα θὰ ἀναδιοργανώνονταν πάνω σὲ δημοκρατικότερες βάσεις, κ.ο.κ. **Τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς ἔγινε.** Ἀμέσως μετὰ τὸ 10^ο Συνέδριο, συνεκλήθη ἕνα συνέδριο τῶν ἐργατῶν τῶν μεταφορῶν (ἴσπου φυσικὰ ὅλοι οἱ σύνεδροι ἦταν προσεκτικὰ διαλεγμένοι ἀπὸ τὸ κόμμα) καὶ ποὺ ὁμόφωνα ἀπέδωσε στὸν τόσο λίγο δημοφιλεῖ Ὁργανισμὸ τῶν Μεταφορῶν ὅλες τὶς δικτατορικὲς ἐξουσίες μὲ τὶς ὁποῖες τὸν εἶχε προικοδοτήσῃ αὐτὸς ποὺ θεωρητικὰ ἦταν ὁ μέγας ἡττημένος τοῦ 10ου Συνεδρίου : ὁ Τρότσκι (2) !

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ «δημοκρατικοποίηση» τῶν συνδικατικῶν, αὐτὴ ἦταν ἤδη ἀπὸ τότε μιὰ μυθικὴ ἔννοια ποὺ ἐλάχιστοι τὴν ἐπαιρναν στὰ σοβαρὰ. Βέβαια, τὸ 10^ο συνέδριο, ποὺ εἶχε ἀπορρίψει τὴν πρόταση τοῦ Τρότσκι νὰ διορίζονται τὰ συνδικαλιστικὰ στελέχη ἀπὸ τὸ κράτος, εἶχε πάρει μιὰ πανηγυρικὴ ἀπόφαση κατὰ τὴν ὁποία κάθε ἀπόπειρα ὀργάνωσης τῶν συνδικατικῶν «ἀπὸ τὰ πάνω» ἔπρεπε νὰ θεωρεῖται ὡς «ἐντελῶς ἀπαράδε-

1) Βλ. I. Shapiro : ἔνθ. ἀν. σελ. 267.

2) Οἱ μόνοι ποὺ διαμαρτυρήθηκαν ἦταν μιὰ «ἀσήμαντη μειοψηφία» μενεβεικῶν καὶ σοσιαλ-ἐπαναστατῶν ποὺ, κατὰ τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου, εἶχαν «παρρησιόφρουσι» στὸ συνέδριο παριστάνοντας τοὺς «ἐξωκομματικούς». Ὅντως, ὅσοι δὲν ἦταν μέλη τοῦ κόμματος (κι' αὐτοὶ ἦταν ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ἐργατῶν), δὲν εἶχαν παρὰ ἕνα καὶ μόνο τρόπο νὰ κάνουν ν' ἀκουστῇ ἡ φωνὴ τους : νὰ κάνουν ὅτι δὲν ἀνήκουν σὲ κανένα κόμμα. Ἀλλὰ κι' ὅταν ἀκόμα αὐτὸ ἦταν ἀλήθεια, ἡ ἀποψὴ τους ἦταν (σὺμφωνα μὲ τὴ λογικὴ τῶν προπαγανδιστῶν τοῦ κόμματος) «ἀντικειμενικὰ» μενεβεικικὴ ἢ «ἀντιδραστικὴ» ἢ «διασπαστικὴ», καὶ «ἐξοκεπάζονταν» ἀθωρεῖσάν «ἀντεπαναστάτες».

κτη». Δύο μήνες αργότερα, τὸ Μάιο τοῦ 1921, οἱ ἐργάτες τοῦ συνδικάτου τῆς Μεταλλουργίας, τοῦ ἀρχαιότερου μπολσεβικικοῦ συνδικάτου, ἐπρόκειτο νὰ μάθουν, ἰδίως ἐξόδοις, τὸ πῶς τὸ «προλεταριακὸ κόμμα» καταλάβαινε τὴ «δημοκρατικοποίηση» τῶν συνδικάτων. Ἐπρόκειτο νὰ ἀνανεωθεῖ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ συνδικάτου, δταν ξαφνικὰ ἡ μπολσεβικικὴ «φράξια» τοῦ συνδικάτου ἀρνήθηκε μὲ 120 ψήφους ἐναντίον 40 νὰ υἱοθετήσῃ τὴ λίστα τῶν ὑποψηφίων πού πρότεινε ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Κόμματος: αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε διόλου τὸ κόμμα νὰ ἐπιβάλλει τοὺς δικούς του ὑποψηφίους, ἀγνοώντας τόσο τίς προτιμήσεις τῶν ἐργαζομένων, ὅσο καὶ τίς ὑποδείξεις τῶν ἰδίων του τῶν μελῶν.

Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ στὸ 4^ο πανρωσικὸ συνέδριο τῶν συνδικάτων πού συνήλθε τὸ Μάιο τοῦ 1921. Ἡ κυβέρνησις ἔσπευσε νὰ δείξει ὅτι δὲν θ' ἀνεχόταν καμιὰ χαλάρωσι τῆς κηδεμονίας πού τὸ κόμμα ἔπρεπε ν' ἀσκεῖ πάνω στὰ συνδικάτα. Πρὸς τοῦτο, ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ἀνέθεσε στὸν Τόμοκι, πρόεδρο τοῦ Κεντρικοῦ Συμβουλίου τῶν Συνδικάτων, νὰ διατυπώσῃ τίς ἀπόψεις τοῦ κόμματος σχετικά μὲ τὰ καθήκοντα τῶν συνδικάτων καὶ νὰ τίς κάνει νὰ ἐγκριθοῦν πρῶτα ἀπὸ τὴ μπολσεβικικὴ «φράξια» τῶν συνδικάτων καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ συνέδριο τῶν συνδικάτων. Ἡ «φράξια» μὲν ἀποδέχτηκε τίς θέσεις τοῦ κόμματος ἀλλὰ ταυτόχρονα ἐνέκρινε, μὲ 1500 ψήφους ἐναντίον 30, μιὰ πρότασι τοῦ Ριαζάνωφ, ἐξέχοντος μέλους τοῦ κόμματος καὶ παλαίμαχου συνδικαλιστῆ, κατὰ τὴν ὁποία «Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ διευθύνοντος προσώπικοῦ τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος πρέπει μὲν νὰ γίνεται ὑπὸ τὸν γενικὸ ἔλεγχον τοῦ κόμματος, ἀλλὰ καὶ τὸ κόμμα πρέπει νὰ κάνει ὅτι μπορεῖ γιὰ νὰ βάλῃ σὲ ἐφαρμογὴ τίς κανονικὰς μεθόδους τῆς προλεταριακῆς δημοκρατίας, ἰδιαίτερα μέσα στὰ συνδικάτα ὅπου ἡ ἐκλογὴ τῶν στελεχῶν πρέπει ν' ἀφεθεῖ στὶς ἴδιες τίς μάζες τῶν ἐργαζομένων» (1).

Ὅπως εἶδαμε, ὁ Μπουχάριν εἶχε πεῖ τὰ ἴδια πράγματα, ἀλλὰ μὲ πολὺ αὐστηρότερο τρόπο, δύο μῆνες πρωτύτερον, στὸ 10^ο συνέδριο τοῦ Κόμματος. Ἄλλ' ὁ Μπουχάριν ἦταν σχετικά ἀπομονωμένος μέσ' στὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ, ἐνῶ ὁ Ριαζάνωφ ὄχι μόνον ὑποστήριζε τὴν ἀποψὴ του in partibus infidelium, ἀλλ' ἐπιπλέον εἶχε μαζί του καὶ τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ συνεδρίου. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, ἡ ἀντίδρασις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ὑπῆρξε αὐτὴ τὴ φορὰ κεραυνοβόλα: ὁ μὲν Τόμοκι, πού δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἀποψὴ τῆς ἡγεσίας, ἔπεσε σὲ δυσμένεια, ὁ δὲ Ριαζάνωφ ὑποχρεώθηκε νὰ ἐγκαταλείψῃ γιὰ πάντα κάθε συνδικαλιστικὴ δραστηριότητα. Τὸν Τόμοκι τὸν κατηγορήσαν ὅτι ἔδειξε μιὰ «ἐγκληματικὴ ἀμέλεια», δηλαδὴ ἓνα ὄχι ἱκανοποιητικὸ ζῆλον στὴν υπεράσπισιν τῶν θέσεων τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τὸν ἀνάγκασαν νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸ Κεντρικὸ Συμβούλιον τῶν Συνδικάτων. Ἄλλὰ τοῦ Ριαζάνωφ δὲν τοῦ συχώρεσαν ποτὲ τὴν ὀξύτητα τῶν κριτικῶν πού, ἤδη ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ 10^{ου} συνεδρίου, εἶχε διατυπώσει κατὰ τῶν δικτατορικῶν

1) Βλ. L. Shapiro : ἐνθ. ἀν. σελ. 267-8.

μεθόδων του κόμματος. Καί καθώς ή «άνταρσία» του Ριαζάνωφ τούς έγινε μάθημα, έσπευσαν νά υποβάλουν σ' ένα άκόμα άυστηρότερο έλεγχο τίς κομματικές «φράξιες» μέσα στά συνδικάτα και αυτά τά ίδια τά συνδικάτα. Στίς 30 Ιουλίου 1921, ή κομματική όργάνωση έβγαλε μιά άπόφαση πού άπαγόρευε ρητά στίς συνδικαλιστικές «φράξιες» νά δείξουν τήν παραμικρή άνυπακοή στίς ντιρεκτίβες τής Κεντρικής Έπιτροπής και άπαγορεύτηκε στά μέλη τους νά παίρνουν τό λόγο στίς μαζικές συγκεντρώσεις χωρίς προηγούμενη έγκριση ολάκερου του πυρήνα. Και τό Δεκέμβριο του 1921, μιά κομματική συνδιάσκεψη άποφάσισε ότι στό έξής «μόνο τά παλαιά και δοκιμασμένα μέλη του κόμματος» είχαν τό δικαίωμα νά εκλέγονται στη διοίκηση τών συνδικάτων.

Όλ' αυτά έγιναν μερικούς μήνες μετά τήν επικράτηση τών φαινομενικά «φιλελεύθερων» λενινιστικών άπόψεων πάνω στό συνδικαλιστικό πρόβλημα. Κι' όπως δέν θ' άργήσουμε νά δοθμε, ό μέν Λένιν αναθεώρησε τίς άπόψεις του ένα χρόνο άργότερα, οί δέ υπόλοιποι πρωταγωνιστές τής «συνδικαλιστικής συζήτησης» έσπευσαν ν' άναγνωρίσουν άπό κοινού ότι ή θυελλώδης αυτή συζήτηση είχε άστοχήσει τό θέμα της, αφήνοντας άθικτο τό πραγματικό πρόβλημα πού έθετε ή τυπικά μέν κυρίαρχη αλλά ούσιαστικά ύποτελής θέση του προλεταριάτου μέσα στό ύποτιθέμενο «προλεταριακό» καθεστώς.

Ένα βλέμμα στην κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα του 1920-21 θά είναι πολύ πιό διαφωτιστικό άπό τίς άφηρημένες φόρμουλες και τά φραστικά σχήματα του Λένιν και του Τρότσκι.

60. Άπό τή φρασεολογία στην πραγματικότητα: ή άπογοήτευση τών εργατών

Άρκεσαν μερικοί μήνες άσκησης τής έξουσίας για νά καταφανεί ή κενότητα του προγράμματος στό όνομα του όποιου ό Λένιν και οί σύντροφοί του πίστευαν ότι άποτελοΰσαν τήν «πρωτοπορία» του προλεταριάτου και κατήγγειλαν όλα τ' άλλα εργατικά, άριστερά κόμματα σαν «άντιδραστικά». Όπως λέει ό Τζίλας, «πολύ λίγα κινήματα μέσ' στην ιστορία εκφυλίστηκαν κατά ένα τρόπο τόσο ολοκληρωτικό όσο τό κομμουνιστικό κίνημα» (1). Ό Λένιν είχε ύποσχεθεί μιά δημοκρατία άληθινή, πληρέστερη άπό τήν «κολοβωμένη» δημοκρατία του κοινοβουλευτισμού. Στη θέση της, πρόσφερε τώρα μιά τυραννία πολύ πιό φοβερή άπό τίς «κολοβωμένες» δικτατορίες του παρελθόντος.

Συγκεκριμένα, ό Λένιν είχε ύποσχεθεί ένα καθεστώς σοβιετικής αυτοδιοίκησης, όπου θά γινόντουσαν ένα σωρό όνειρώδη και άπραγματοποίητα θαύματα, όπως π.χ. ή κατάργηση τής ειδικευμένης ύπαλληλίας, ή ολοκληρωτική έφαρμογή τής άρχής τής δημοκρατικής εκλογής όλων τών υπεύθυνων στελεχών, κ.ο.κ., και όπου τά διάφορα κόμματα θά έβρισκαν ένα πεδίο ειρηνικού άνταγωνισμού, πολύ πιό πρόσφορο για τήν ανάπτυξη τής δημοκρατίας άπό τό παραδεδομένο έδαφος του κοινοβουλευτισμού.

1) Milovan Djilas: La nouvelle classe dirigeante, 1957, σελ. 187.

Στην πραγματικότητα, μόλις πήρε την άρχη, τὸ μπολσεβικικὸ κόμμα δὲν ἔκρυψε διόλου τὴν πρόθεσή του νὰ μονοπωλήσει ἀπόλυτα τὴν ἔξουσία καὶ νὰ θέσει ἐκτὸς νόμου ὅλα τὰ ἄλλα κόμματα. Τὰ ἄρθρα τοῦ Μάξιμ Γκόρκυ, παλαιμάχου ἐπαναστάτη, ποὺ δημοσιεύτηκαν λίγες ἑβδομάδες μετὰ τὸ πραξικόπημα τοῦ Ὀκτωβρίου 1917 μᾶς δίνουν τὸ μέτρο τῆς ἀπογοήτευσης ὄλων τῶν ἀριστερῶν στοιχείων ἀπὸ τὴ μονοκρατορικὴ πολιτικὴ τῶν μπολσεβίκων. Γιὰ τὸν Γκόρκυ, οἱ μπολσεβίκοι δὲν ἦταν παρὰ «*τυφλωμένοι φανατικοὶ κι' ἀσυνειδήτοι τυχοδιῶντες*»⁽¹⁾. Στὸν Λένιν προσήπτε τὴ «*ματαιότητα τῶν ὑποσχέσεών του*», τὸ «*μέγεθος τῆς τρέλλας του*», τὸν «*ἀναρχισμό*» του ποὺ θύμιζε «*τὸν Νετσάγιεφ καὶ τὸν Μπακούνιν*».

Ὁ Λένιν, ἔλεγε ὁ Γκόρκυ, παίζει μὲ τὴ φωτιά καὶ «*πειραματίζεται*» μὲ τὸ προλεταριάτο «*ἐντείνοντας μέχρι παροξυσμοῦ τὸ ἐπαναστατικὸ του πνεῦμα*». Ἄλλὰ τὸ προλεταριάτο πρέπει νὰ ξαίρει ὅτι «*θανάματα δὲν γίνονται*»· ὅτι τὸ μέλλον τοῦ ἐπιφυλάσσει μόνο ἀπογοητεύσεις, δηλαδὴ «*τὴν πείνα, τὴν πλήρη καταστροφὴ τῆς βιομηχανίας, τῶν μεταφορῶν, μιὰ μακρὸ χρονὴ καὶ αἱματηρὴ ἀναρχία*». Ὁ Γκόρκυ ποὺ ἦταν παλαιὸς μπολσεβίκος καὶ στενὸς φίλος τοῦ Λένιν, ἔλεγε τώρα γι' αὐτὸν ὅτι «*καιρὸς εἶναι νὰ καταλάβουμε ὅτι ὁ Λένιν δὲν εἶναι ἕνας παντοδύναμος θαναματοουργὸς, ἀλλὰ ἕνας κυνικὸς ταχυδακτυλοουργὸς ποὺ δὲν δίνει μιὰ δεκάρα γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὴ ζωὴ τοῦ προλεταριάτου*».

Ἡ εἰκόνα τοῦ Νετσάγιεφ ἔρχεται καὶ ξανάρχεται σὰν ἔμμονη ἰδέα σ' ὅλα τὰ γραφτὰ του αὐτῆς τῆς περιόδου: οἱ λενινιστὲς εἶναι «*συνωμότες καὶ ἀναρχικοὶ ἀλλὰ Νετσάγιεφ*», ὁ Λένιν θέλει νὰ «*εἰσαγάγει τὸ σοσιαλισμὸ στὴ Ρωσία σύμφωνα μὲ τὴ μέθοδο τοῦ Νετσάγιεφ: ὀλοταχῶς, μέσα ἀπὸ τὸ βουρκο*»...»⁽²⁾. Ὁ Λένιν, ὁ Τρότσκι κι' οἱ σύντροφοί τους «*εἶναι πεπεισμένοι μαζὶ μὲ τὸν Νετσάγιεφ ὅτι ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ παρᾶσῃ κανεὶς τοὺς Ρώσους εἶναι νὰ τοὺς δείξει ὅτι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ εἶναι ἄτιμοι*»...»⁽³⁾. Συγκεκριμένα ὁ Λένιν «*ἔχει ὅλες τὶς ἀρετὲς τοῦ «ἀρχηγοῦ», δηλαδὴ τὴν πλήρη ἔλλειψη κάθε ἠθικοῦ χαλινοῦ, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ ἕνα τέτοιο ρόλο, ὅπως καὶ τὴν περιφρόνηση τοῦ ἀριστοκράτη γιὰ τὴ ζωὴ τῶν λαϊκῶν μαζῶν*». «*Δούλος τοῦ δόγματος*», ὁ Λένιν καὶ οἱ ὀπαδοί του «*ποὺ εἶναι οἱ δούλοι του*», ἀγνοοῦν ἐντελῶς τὸ πόσο «*περίπλοκη εἶναι ἡ ζωὴ*». Ἀγνοοῦν τὶς λαϊκὲς μάζες γιατί δὲν ἔζησαν «*ποτέ*» κοντὰ τους. Τὸ μόνο ποὺ ξαίρουν εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔμαθαν «*ἀπὸ τὰ βιβλία*», κι' αὐτὸ εἶναι νὰ «*δαμάξουν τὶς μάζες*» καὶ κυρίως — «*πράγμα ποὺ εἶναι πολὺ πιὸ εὔκολο*»—, «*ν'* ἀποχαλινῶνουν τὰ ἔνστικτά τους».

1) Maxime Gorky: *Écrits de Révolution 1922*, ἄρθρ. τῆς 20-11-1917.

2) Gorki: "Ἐνθ. ἀν. ἄρθρο τῆς 23-11-1957. Γιὰ τὴ φράση αὐτὴ τοῦ Νετσάγιεφ, ὁ βλ. τοῦ Ντοστογιέφσκι: *Les Démons*, σελ. 431. Τὸ δίλημμα ποὺ ἔθετε ὁ Νετσάγιεφ, ὁ Ντοστογιέφσκι τὸ διατυπώνει ὡς ἑξῆς: «Ἡ θὰ πρέπει νὰ τοσαβουτᾶμε μέσ' στὸ τέλημα πηγαίνοντας σὰν τὴν χελώνα ἢ θὰ πρέπει νὰ τὸ διασχίσουμε ὀλοταχῶς». Τὶς ἴδιες ἀκριβῶς ἐκφράσεις χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Λένιν στὸ *Τι νὰ κάνουμε*; "Ἐνθ. ἀν. 1, 179.

3) Gorky: "Ἐνθ. ἀν. Ἡ φράση μέσα σὲ εἰσαγωγικά εἶναι κι' αὐτὴ παρμένη ἀπὸ τοὺς *Δαίμονες* τοῦ Ντοστογιέφσκι.

Γιὰ τοὺς λενινιστές, ἡ ἐργατικὴ τάξη εἶναι «*δει εἶναι τὸ σίδερο γιὰ τὸ σι-
δηρουργό*». Κάνουν ὅτι κάνει ὁ χημικός στὸ ἐργαστήριό του «*μὲ τὴ
διαφορὰ δὲ ἐνῶ ὁ χημικός ἐργάζεται μὲ νεκρὸς ὕλες καὶ ὁ καρπὸς τῶν
ἐρευνῶν του εἶναι ὠφέλιμος στὴ ζωὴ, ὁ Λένιν πειραματίζεται πάνω στὴ
ζωειανή ὕλη καὶ ὁδηγεῖ τὴν ἐπανάσταση στὴν καταστροφὴ τῆς*».

Αὐτὰ τὰ πικρὰ λόγια τοῦ Γκόρκυ, ποὺ ὁ Τρότσκι τὸν θεωροῦσε
ἀκόμα τὸ 1930 σάν ἓνα «*ὕστερικό*» τύπο «*φλύαρου διανοομένου*»⁽¹⁾,
ἤχουν σήμερα κάπως παράδοξα, καὶ στὴν *Ἱστορία τῆς Ρωσικῆς Ἐπανά-
στασης*, ὁ Τρότσκι δὲν χάνει τὴν εὐκαιρία νὰ ὑπενθυμίσει ὅτι ὁ Γκόρκυ
προφήτευε τότε τὴν κατάρρευση τῆς ἐπανάστασης καὶ τοῦ «*πολιτισμοῦ*»⁽²⁾.

Πραγματικά, ἂν ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ὁ σπούτικ κι' ἂν ὁ πολιτισμὸς
φαίνεται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ὑψικαμίνων, τὰ λόγια τοῦ Γκόρκυ θὰ πρέ-
πει νὰ μᾶς ἀφήσουν ἐντελῶς ἀδιάφορους. Ἄν πάλι, ὁ σοσιαλισμὸς ἔχει
μιὰ ὁποιαδήποτε σχέση μὲ τὴν «*αὐτοδιοίκηση τῶν ἐργαζομένων*» καὶ ὁ πο-
λιτισμὸς σημαίνει μιὰ ὀλοένα πληρέστερη ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου
ἀπὸ τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς μεγάλους φόβους ποὺ τοῦ σκοτεινιάζουν τὴ
ζωή, τότε ὁ Γκόρκυ δὲν ἦταν τόσο «*ὕστερικός*» ὅσο ἤθελε νὰ τὸ πιστεύει
ὁ Τρότσκι. Ὅπωςδήποτε, ἡ γενεὰ ποὺ ἔκανε καὶ ἔζησε τὴν ὀκτωβριανὴ
ἐπανάσταση εἶχε γιὰ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὸ σοσιαλισμὸ μιὰ ἰδέα πολὺ σα-
φέστερη καὶ ἀπαιτητικότερη ἀπ' αὐτὴν ποὺ ἔχουμε σήμερα. Κι' ὅταν ὁ
Γκόρκυ ἔλεγε ὅτι ὁ Λένιν ὁδηγεῖ τὴν ἐπανάσταση στὴν καταστροφὴ δὲν
ἐννοοῦσε ὅτι θὰ νικοῦσε ἡ λευκὴ ἀντεπανάσταση. Ἐννοοῦσε ὅτι ἡ ἐπανά-
σταση κινδύνευε νὰ πάψει νὰ εἶναι ἐργατικὴ καὶ σοσιαλιστικὴ καὶ νὰ νεκρα-
ναστήσει τὸ δεσποτισμὸ καὶ τὴν βαρβαρότητα τὴν ἴδια τὴν ὥρα ἀκριβῶς
δπου ὅλος ὁ κόσμος πίστευε τὸ ἀντίθετο.

Ποιὸς θὰ πίστευε ποτέ ὅτι μιὰ ἀπὸ τίς πρῶτες πράξεις τῆς «*σοσια-
λιστικῆς*» κυβέρνησης τοῦ Λένιν καὶ τῶν συντρόφων του θὰ ἦταν νὰ κα-
ταργῆσει τὴν ἐλευθερία τοῦ τύπου; Τὸ Νοέμβριο τοῦ 1918, ὁ Λένιν δια-
βεβαίωσε τὸ προλεταριάτο ὅτι χάρη στὸ σοβιετικὸ καθεστῶς «*ἡ ἐλευθε-
ρία τοῦ τύπου παύει νὰ εἶναι μιὰ ὑποκρισία γιατί ἡ μπουρζουαζία χάνει
τὴ δυνατότητα νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ τυπογραφεῖα καὶ τὸ χαρτὶ τῶν ἐφη-
μερίδων*»⁽³⁾! Μὰ ποιά ἦταν αὐτὴ ἡ «*μπουρζουαζία*»; Ὅταν ὁ Λένιν χρη-
σιμοποιεῖ αὐτὸ τὸν ὄρο δὲν ἐννοεῖ τὴν ἀριθμητικὰ ἀσήμαντη ἀστικὴ τάξη,
ἀλλὰ *ὅλα τὰ κόμματα* ἐκτός ἀπὸ τὸ δικό του, δηλαδὴ τὰ 75% τοῦ πλη-
θυσμοῦ. Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 1917, ὁ Λένιν ἔψαλλε τὸν ὕμνο τοῦ σο-
βιετικοῦ συστήματος γιατί ὑποτίθεται ὅτι ἦταν τὸ μόνο ποὺ θᾶκανε δυ-
νατὴ καὶ γόνιμη τὴν «*εἰρηνικὴ ἄμιλλα*» τῶν διαφόρων κομμάτων: ἓνα
χρόνο ἀργότερα, ἡ μονοκρατορία τοῦ μπολσεβικικοῦ κόμματος εἶχε ἀνω-
ψωθεῖ στὴν περιωπὴ ἐνὸς ἄρθρου πίστεως τοῦ καθεστώτος! Τὸ περίφημο
διάταγμα δπου ὁ Λένιν ὑποσχόταν τὴν «*πλήρη ἐλευθερία τοῦ τύπου*» εἶχε

1) Léon Trotski : Histoire de la Révolution russe I, 438.

2) Trotski : Ἐνθ. ἄν. II, 501.

3) Λένιν : *Ὁ ἀποστάτης Κάουτσκι*, κτλ., Ἐνθ. ἄν. II, 443.

τώρα ξεχαστεί και κανείς μπολσεβίκος δέν διαμαρτυρήθηκε όταν παραβιάζοντας τὸ Σύνταγμα, ἡ Κυβέρνηση ἔθεσε ἐκτὸς νόμου ὅλα τὰ ἄλλα κόμματα — ἀκόμα κι' αὐτὰ πού ἀναγνώριζαν τὴν ἀρχὴ τῆς σοβιετικῆς δημοκρατίας. Ἔτσι οἱ ἀριστεροὶ μενσεβίκοι, οἱ ἀριστεροὶ σοσιαλ-ἐπαναστάτες — καὶ στὸ τέλος οἱ ἀναρχικοὶ καταγγέλθηκαν ὡς «ἀντεπαναστάτες» παρ' ὅλον ὅτι εἶχαν κάνει τὸν ἐμφύλιο πόλεμο στὸ πλευρὸ τῶν μπολσεβίκων.

Ἀπὸ τὴν ὥρα πού οἱ μπολσεβίκοι πῆραν τὴν ἐξουσία, ὅλη τους ἡ πολιτικὴ ἦταν μιὰ συνεχῆς διάψευση τῶν προγραμματικῶν διακηρύξεων πού τοὺς ἐπέτρεπαν ὡς τὰ τότε νὰ πιστεύουν ὅτι εἶναι οἱ μόνοι ἀληθινοὶ ἐκπρόσωποι τῶν ἐργατῶν καὶ οἱ μόνοι φορεῖς τῆς μαρξιστικῆς ἀλήθειας. Οἱ μόνοι πού ἔμειναν πιστοὶ στὸ λενινιστικὸ πρόγραμμα τοῦ 1917 ἦταν οἱ μικρὲς ἀντιπολιτευτικὲς ομάδες τοῦ εἴδους τῆς «Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης» καὶ τῶν «ἀριστερῶν κομμουνιστῶν», γιὰ τίς ὁποῖες θὰ μιλήσουμε ἀργότερα. Αὐτοὶ οἱ «ἀριστεροὶ ἀντιπολιτευόμενοι» ἔξακολουθοῦσαν ἀκόμα νὰ μιλᾶνε γιὰ τὸν «ἐργατικὸ ἔλεγχο» καὶ τὴν «ἐργατικὴ διαχείριση» τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ γιὰ τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν μπολσεβίκων τὰ συνθήματα αὐτὰ δέν δικαιολογοῦντο παρὰ μόνο ὡς δημαγωγικὰ συνθήματα, κατὰλληλα μόνο γιὰ τὴν ἀρνητικὴ — ἐπαναστατικὴ περίοδο, καὶ πού ἔπρεπε, ὡς ἐκ τούτου, νὰ ἐγκαταλειφθοῦν μόλις τὸ «σοσιαλιστικὸ» καθεστῶς θὰ ἀνελάμβανε στὰ σοβαρὰ τὸ ἔργο τῆς μετεπαναστατικῆς ἀνοικοδόμησις. Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Λένιν τὸ διακήρυξε στὸ 6ο συνέδριον τῶν Σοβιέτ (1919), οἱ μπολσεβίκοι δέν ζήτησαν νὰ ἐφαρμόσουν αὐτὰ τὸ μέτρα παρὰ μόνο γιὰ νὰ ἐδραιώσουν τὴν πίστη τῶν ἐργατῶν στὴν ἐπανάσταση: κατὰ τὰ ἄλλα ἤξαιραν πολὺ καλά ὅτι ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματός τους δέν θ' ἄκανε παρὰ νὰ ὀλοκληρώσει τὴν ἀποσύνθεση τῆς ἤδη κατεστραμμένης σοβιετικῆς βιομηχανίας⁽¹⁾.

Τὸ «πρόγραμμα» μπορούσε μέρα μετὰ τὴν μέρα νὰ χάνει τὸ περιεχόμενό του: τὸ μόνο ἐρώτημα πού ἀπασχολοῦσε τὸν Λένιν ἦταν «οἱ μπολσεβίκοι θὰ κρατήσουν τὴν ἐξουσία;». Ἀλλὰ ποιά ἦταν ἡ πραγματικὴ βάση αὐτῆς τῆς ἐξουσίας;

Ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση γινόταν ὀλοένα καὶ χειρότερη ἀπὸ τίς πρῶτες μέρες τῆς ἐπανάστασης. Τὸ καθεστῶς ἔβαζε ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια στὴν ἰδιωτικὴ ἐπιχείρηση χωρὶς ταυτόχρονα νὰ κάνει τίποτε γιὰ νὰ εὐκολύνει τὴν ἀνάπτυξη τῆς συλλογικῆς πρωτοβουλίας. Οἱ ἐργάτες καὶ οἱ στρατιῶτες ἀνῆκαν τυπικὰ στὴν κατηγορία τῶν «προνομιοῦχων», ἀλλὰ τὰ προνόμιά τους δέν ὑπῆρχαν παρὰ μόνο στὸν ὑπερουράνιο τόπο τῶν νόμων, διαταγμάτων, ὁδηγιῶν καὶ ἐγκυκλιῶν πού ἐπέτρεπαν στὴν κυβέρνηση νὰ ξεγελάει τὸν ἑαυτὸ της καὶ νὰ πιστεύει ὅτι οἰκοδομοῦσε τὸ σοσιαλισμὸ σὲ μιὰ χώρα ὅπου ἡ βιομηχανία εἶχε σχεδὸν ἔξαφανιστεῖ, τὸ νόμιμα εἶχε ἔξανεμιστεῖ ἀπὸ τὸν πληθωρισμὸ, τὸ ἐσωτερικὸ ἐμπόριο εἶχε γίνῃ «μαύρη ἀγορὰ», κι' ὅπου οἱ ἀγρότες ἀπαντοῦσαν στὶς ἐπιτάξεις κρύβοντας τὸ στᾶρι ἢ κάνοντας τὴν «ἀπεργία τῆς σπορᾶς».

1) Βλ. L. Shapiro: ἔνθ. ἀν., σελ. 125.

Αυτό ήταν ὁ «σοσιαλισμός»; Γι' αὐτό τὸ «σοσιαλισμὸ» εἶχαν κάνει οἱ ἐργάτες τὴν ἐπανάσταση κι' ἐτοιμάζονταν νὰ ὑποστοῦν τὶς πιὸ αἱματηρὲς θυσίες; Γι' αὐτό τὸ «σοσιαλισμὸ» ἔπρεπε τώρα νὰ παραιτηθοῦν ἀπ' ὅλες τὶς κατακτήσεις τῆς ἐπανάστασης, ν' ἀπαρνηθοῦν ὅλες τὶς δημοκρατικὲς ἐλευθερίες καὶ νὰ δεχτοῦν τὴν τυραννία ἐνὸς κόμματος πού ὄχι μόνο ἔπνιγε κάθε ἀντιπολίτευση καὶ κάθε κριτικὴ ἀπὸ τὰ ἔξω, ἀλλὰ καὶ πού ἔδειχνε πανηγυρικά τὴν πρόθεσή του νὰ περιορίσει στὸ ἐλάχιστο τὴν αὐτονομία τῶν συνδικάτων καὶ νὰ ἐξαφανίσει τὴν ἐλευθερία μέσ' στοὺς ἴδιους τοὺς κόλπους;

Αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα εἶχαν ἀρχίσει νὰ τίθενται ἤδη ἀπὸ τὸ 1918. Τὸ 1920 βρισκόνταν σ' ὅλα τὰ στόματα. Ἄλλὰ κανεὶς μὴ μπολσεβίκος δὲν μποροῦσε νὰ τὰ πεῖ στ' ἀνοιχτά: οἱ μόνοι πού εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ τὰ θέσουν ἂν ὄχι δημοσία, τουλάχιστον μέσα στὸ κόμμα, ἦταν ὄσοι ἀπὸ τοὺς μπολσεβίκους—κι' αὐτοὶ μετριόντουσαν στὰ δάχτυλα—θυμόντουσαν ἀκόμα καὶ μέναν πιστοὶ στὶς παλιές τους ὑποσχέσεις:

61. Ἡ ἐνδοκομματικὴ «ἀριστερὴ» ἀντιπολίτευση

Ἡ πρώτη «ἀριστερὴ» ἀντιπολιτευτικὴ ομάδα («φράξια») πού σχηματίστηκε μέσα στὸ μπολσεβίκικὸ κόμμα, ἦταν ἡ ομάδα τῶν «ἀριστερῶν κομμουνιστῶν» (1) μὲ κύριους ἡγέτες τὸν Μπουχάριν, τὴν Ἀλεξάνδρα, Κολλοντάϊ, τὸν Ράντεκ, τὸν Ὁμπολένσκι (Ὁσσίνσκι) καὶ τὸν Σμιρνῶφ.

α) Οἱ «ἀριστεροὶ κομμουνιστές»

Ἡ ομάδα αὐτὴ ἔγινε κυρίως γνωστὴ ἀπὸ τὴν πεισματικὴ τῆς ἀντίδραση κατὰ τῆς συνθήκης τοῦ Μπρέστ—Λιτόφσκ: ἡ παραδοχὴ ἀπὸ τὸν Λένιν τῶν ἀτιμωτικῶν καὶ ληστρικῶν ὄρων πού ἔθεταν οἱ Γερμανοὶ, τῆς φαινόταν ὡς ἕνας ἀπαράδεκτος «συμβιβασμὸς» μὲ τὸν ἱμπεριαλισμὸ, καὶ ζητοῦσε νὰ ἐπαναλάβει τὸ θαῦμα τῶν sans-culottes τοῦ Valmy καὶ τοῦ Fleury μετατρέποντας τὸν πόλεμο σὲ «ἐπαναστατικὸ πόλεμο».

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ «ἀριστεροὶ κομμουνιστές» δὲν ἔκαναν παρά νὰ μένουν πιστοὶ στὰ συνθήματα πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ μπολσεβίκοι στὴν ἐποχὴ ὅπου βρισκόνταν οἱ ἴδιοι στὴν ἀντιπολίτευση. Ἐπὶ μῆνες, οἱ μπολσεβίκοι βομβάρδιζαν τὶς μάζες, τὶς ἀπαυδισμένες μὲν ἀπὸ τὸν πόλεμο ἀλλὰ αἰχμάλωτες ἀκόμα τῆς ἐθνικιστικῆς ἰδεολογίας, μὲ τὸ σύνθημα «ὄχι χωριστὴ εἰρήνη, ἀλλὰ μιὰ δικαίη καὶ δημοκρατικὴ εἰρήνη» καὶ μέχρι τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1917 ὁ Λένιν ὑποστήριζε ἀκόμα ὅτι «ὁ πόλεμος δὲν μπορεῖ νὰ τελειώσει μὲ μιὰ μονομερῆ ἀπόφαση» (2). Ἐπιπλέον, ὁ Λένιν εἶχε ὑποστηρίξει μπρὸς στὸ 1ο συνέδριο τῶν Σοβιέτ (22 Ἰουνίου 1917) ὅτι «κάτω ἀπὸ ὀρισμένες συνθήκες, ὁ ἐπαναστατικὸς πόλεμος ἐπιβάλλεται καὶ καμιὰ ἐπαναστατικὴ τάξη δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἀποφύγει». Αὐτὰ τὰ ἔλεγε ὁ Λένιν γιὰ νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὶς διαδόσεις πού κυκλοφοροῦσαν ἐκείνη

1) Σχετικὰ μὲ τοὺς «ἀριστεροὺς κομμουνιστές», βλ. L. Shapiro. Ἐνθ. ἀν., σελ. 119—131.

2) Γιὰ τὴ συνθήκη τοῦ Μπρέστ—Λιτόφσκ, βλ. L. Shapiro: Ἐνθ. ἀν., σελ. 88-103.

την εποχή και κατά τις όποιες ή Κυβέρνηση Κερένσκι έτοιμαζόταν νά συνάψει μιιά χωριστή ειρήνη με τούς Γερμανούς. «Μόνο τó κόμμα μας, έγραφε τότε ó Λένιν, μπορεί νά σώσει τήν Πετρούπολη (άπό τή γερμανική άπειλή), αν νικήσει ή επανάσταση. Γιατί αν οί Γερμανοί άπορρίψουν τίς προτάσεις μας ειρήνης, έμεις θά γίνουμε οί πιό άποφασισμένοι μαχητές τής έθνικης άμυνας, ... θά γίνουμε τó πιό «φιλοπόλεμο» κόμμα και θά κάνουμε τόν πόλεμο μ' ένα τρόπο πραγματικά επαναστατικό»⁽¹⁾.

Αυτές οί φλογερές διακηρύξεις δέν ήταν παρά «ήχος και καπνός»: κανένα κόμμα δέν είχε συντελέσει τόσο πολύ στην άποσύνθεση τού ρωσικού στρατού όσο τó μπολσεβικικό κόμμα με τήν ειρηνιστική του προπαγάνδα και τίς δημαγωγικές του ύποσχέσεις για τή «δημοκρατικοποίηση» τού στρατού. Λίγες μέρες πρίν άπό τó πραξικόπημα τού 'Οκτωβρίου, δύο έκατομμύρια στρατιώτες είχαν λιποτακτήσει και ó άνεφοδιασμός τού στρατού είχε γίνει έντελώς προβληματικός. Κι' όταν οί μπολσεβίκοι πήραν τήν έξουσία, ó άπέραντος Ρωσικός στρατός είχε έντελώς διαλυθεί: ζήτημα είναι αν μέναν ακόμα 30—50 000 στρατιώτες πραγματικά άποφασισμένοι νά έξακολουθήσουν τόν πόλεμο κάτω άπό τήν κόκκινη σημαία⁽²⁾. Δέν είναι δύσκολο λοιπόν νά καταλάβουμε γιατί οί φανατικοί τού «επαναστατικού πολέμου» ύποχώρησαν τελικά μπρός στό ρεαλισμό τού Λένιν. Τή νύχτα τής 23—24 Φεβρουαρίου 1918, ή Κεντρική Έκτελεστική Έπιτροπή τού κόμματος άποδέχτηκε τούς γερμανικούς όρους με 116 ψήφους έναντίον 84 και 26 άποχές. Τήν 3η Μαρτίου 1918, ύπογράφηκε ή συνθήκη τού Μπρέστ Λιτόφσκ: ή Ρωσία έχανε τά 27% τών καλλιεργησίμων γαιών της, τά 26% τού πληθυσμού της, τó 1/3 τών έσοδειών της, τά 75% τών άνθρακωρυχείων και τών σιδηρωρυχείων της, και τά 26% τού σιδηροδρομικού της δικτύου. Άλλά ó Λένιν είχε πετύχει τόν κύριο σκοπό του: ó άκρωτηριασμός τής Ρωσίας άφηνε άκέραιη τή βάση τής επανάστασης.

Άλλά ή άντιπολίτευση τών «άριστερών κομμουνιστών» δέν περιοριζόταν μόνο στό ζήτημα τής συνθήκης τού Μπρέστ-Λιτόφσκ. Κατά τήν άντίληψή τους, ή ύπογραφή τής συνθήκης ειρήνης έσήμαινε μιιά ύποχώρηση κι' ένα συμβιβασμό με τά λιγότερο επαναστατικά στοιχεία τού προλεταριάτου και τής άγροτιάς, πού άπειλούσε αυτά τά ίδια τά θεμέλια τού σοσιαλισμού. Και τήν άπειλή αυτή τήν είδαν νά διαγράφεται όλοένα και καθαρότερα μέσα στη γενική γραμμή τής λενινιστικής πολιτικής: τήν άντικατάσταση τού έργατικού έλέγχου άπό τήν άρχή τής «προλεταριακής καταστάσης», τήν άθρόα χρησιμοποίηση τών παλαιών στελεχών τής παραγωγής παρ' όλη τήν πολλές φορές άντιδραστική κι' όπωσδήποτε μη σοσιαλιστική τους ίδεολογία. Ένώ ó Λένιν ζητούσε νά έπωφεληθής τής εύκαιρίας πού τού πρόσφερε ή σύναψη τής ειρήνης, για νά άνορθώσει τήν έρειπω-

1) Βλ. L. Shapiro: Ένθ. άν., σελ. 90.

2) Κατά τίς έπίσημες στατιστικές πού αναφέρει ó L. Shapiro: Ένθ. άν., σελ. 91 και 310.

μένη βιομηχανία τοῦ τόπου, οἱ «ἀριστεροί» ζητοῦσαν νὰ ἐφαρμοστοῦν ἐπιτέλους οἱ βασικὲς σοσιαλιστικὲς μεταρρυθμίσεις, δηλαδή νὰ ἐπεκταθοῦν οἱ ἐθνικοποιήσεις, νὰ ἐντατικοποιηθεῖ ὁ ἐργατικὸς ἔλεγχος καὶ νὰ καταργηθοῦν ὅλες οἱ συμφωνίες μὲ τοὺς ντόπιους καὶ τοὺς ξένους καπιταλιστές.

Τὸ πρόγραμμα αὐτὸ ἦταν ὀπωσδῆποτε οὐτοπικό, ἀλλὰ οἱ προβλέψεις ποῦ κάναν οἱ «ἀριστεροὶ κομμουνιστὲς» γιὰ τὸ μέλλον τοῦ καθεστώτος εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψη προφητικὲς. Στὴν περίπτωσι, λέγαν, ὅπου τὸ κράτος θὰ σταματήσει τὴν ἀνάπτυξη τῶν «κοινωνικοποιήσεων».

«ὅλες του οἱ προσπάθειες θὰ τείνουν ἀπλῶς καὶ μόνο στὴν ἐνίσχυση καὶ τὴν τόνωση τῆς παραγωγικῆς δυναμικότητος τοῦ τόπου... Στὸν τομέα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, θὰ ἀντικαταστήσουμε τὴ δυναμικὴ πολιτικὴ ποῦ συνίσταται σὶδ διαρκὲς ξεσκέπασμα τῶν ἱμπεριαλιστικῶν δυνάμεων, μὲ μιὰ πολιτικὴ διπλωματικῶν ἐλιγμῶν τοῦ ρωσικοῦ κράτους ἀνάμεσα εἰς δυνάμεις αὐτές. Ἡ σοβιετικὴ δημοκρατία δὲν θὰ ἀρκεστεῖ ἀπλῶς καὶ μόνο νὰ συνάψει μαζί τους ἐμπορικὲς συνθήκας, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπιδιώξει νὰ συνδεθεῖ μαζί τους μὲ ὀργανικοὺς ὀικονομικο-πολιτικοὺς δεσμοὺς καὶ θὰ τοὺς ζητήσει δάνεια.

Τελικά, γιὰ νὰ δλοκληρώσει τὴν πολιτικὴ τῆς διαχείρισης τῶν ἐπιχειρήσεων πάνω εἰς τὴν βάση μιᾶς σημαντικῆς συμμετοχῆς τῶν καπιταλιστῶν καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ γραφειοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ, ἡ κυβέρνησις θὰ ἐπιβάλλει μιὰ ἐργατικὴ πολιτικὴ ποῦ θὰ παλινορθώσει τὴν παλιὰ πειθαρχία μέσα εἰς τὴν ἐργασίας, παρουσιάζοντάς τιν σὰν μιὰ δῆθεν ἐθελοντικὴ πειθαρχία, καὶ θὰ εἰσαγάγει τὸ καθεστῶς τῆς στρατιωτικῆς κινήσεως τῆς ἐργασίας (*). Ὁ κυβερνητικὸς μηχανισμὸς θὰ ἐξελιχθῆ τότε πρὸς τὸν τύπο τοῦ γραφειοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ, τὴν παντοδυναμία τῶν κομμισσαρίων, τὴν ἐξαφάνισι τῆς αὐτονομίας τῶν τοπικῶν σοβιέτ καὶ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς ἀρχῆς τῆς κυβέρνησεως ἀπὸ τὰ κάτω» (**).

Ὁ Μπουχάριν καὶ ὁ Ὀμπολένσκι (Ὁσσίνσκι) ἔφτασαν ὡς τὸ σημεῖο νὰ κατηγορήσουν τὸν Λένιν ὅτι ἡ πολιτικὴ του εἶχε ἐγκαταλείψει τὸ σοσιαλισμὸ ὡς σκοπὸ καὶ ἐγκαθίδρυε ἕνα καθεστῶς κρατικοῦ καπιταλισμοῦ ποῦ πολὺ γρήγορα θὰ βρισκόταν εἰς ἀντίποδες τοῦ σοσιαλισμοῦ: Στὴν περίπτωσι, πρόσθεταν, ὅπου οἱ μάζες θὰ ἔπαυαν νὰ ἀσκοῦν τὴν ὀικονομικὴ δικτατορία, ἡ πολιτικὴ τους δικτατορία δὲν θ' ἀργοῦσε νὰ ἐξαφανιστεῖ (**).

Ἡ ἀπάντησι τῆς συντριπτικῆς πλειοψηφίας τῶν μπολσεβίκων ἦταν τότε πολὺ ἀπλή: οἱ μάζες ταυτίζονταν μὲ τὸ κράτος ἢ μᾶλλον τὸ κράτος ἐνσάρκωνε καὶ προσωποποιεῖ τὴν οὐσία τῶν «μαζῶν». Καὶ ὄντως, εἰς τὰ μάτια τοῦ προλεταριάτου, ἡ κομμουνιστικὴ δικτατορία φαινόταν ἀκόμα

1) Αὐτὰ λέγονταν τὸ 1918, δυὸ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν «Στρατιὴν Ἐργασίας» τοῦ Τρότσκι.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν L. Shapiro: Ἐνθ. ἀν., σελ. 124.

3) Στενογραφημένα πρακτικὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ 1ου πανρωσικοῦ συνεδρίου τῶν συμβουλιῶν τῆς λαϊκῆς ὀικονομίας: 25 Μαΐου - 4 Ἰουνίου 1918.

σάν ή ἴδια του ή δικτατορία. Τό προλεταριάτο ἦταν μιὰ ἀσήμαντη μειοψηφία μέσα στήν ἀπέραντη ἀγροτική χώρα—ἀλλά τίποτα δέν φαινόταν νά προεικάζει ὅτι μποροῦσε ποτέ νά ἐμφανιστεῖ ὁ παραμικρός λόγος διαζυγίου ἀνάμεσα στό προλεταριάτο καί τό κυβερνητικό κόμμα.

6) 'Η «'Εργατική ἀντιπολίτευση»

Δυό χρόνια ἀργότερα, μέ τή λήξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, τό διαζύγιο αὐτό ἦταν ἤδη ἐμφανές: οἱ θέσεις τῆς «'Εργατικῆς ἀντιπολίτευσης» φανερώνουν ἤδη τό πόσο βαθειές ἦταν οἱ ἀνησυχίες τῶν πιό συνειδητῶν μπολσεβίκων ὡς πρὸς τή μελλοντική μοίρα τῆς ἐπανάστασης.

Ἡ ὁμάδα αὐτή¹⁾, πού ἀποτελέστηκε σχεδόν ἀποκλειστικά ἀπὸ προλετάρους, ἄρχισε νά στρατολογεῖ τὰ μέλη τῆς μέσα στους κομμουνιστικούς πυρήνες τῶν συνδικάτων ἤδη ἀπὸ τό 1919. Οἱ ἀρχηγοί τῆς ἦταν ὄλοι γνωστοί συνδικαλιστές ἡγέτες. μ' ἐπικεφαλῆς τό Σλιάπνικωφ, παλαιό μπολσεβίκο καί πρόεδρο τότε τοῦ συνδικάτου τῶν ἐργατῶν τῆς μεταλλουργίας καί μέλος τοῦ Κεντρικοῦ Συμβουλίου τῶν Συνδικάτων, τὸν Κισσέλεφ, Πρόεδρο τοῦ Συνδικάτου τῶν ἀνθρακωρύχων, τὸν Λουτοβίνωφ, κ.ἄ. Οἱ «εἰδικοί» στοὺς ὁποίους τό κόμμα εἶχε ἀναθέσει τή διεύθυνση τῆς οἰκονομίας, δηλαδή οἱ παλαιοὶ ἐργοδότες καί τεχνικοὶ πού μέ τό ὄνομα τῶν «εἰδικῶν» ἀποκτοῦσαν μιὰ χροιά σοσιαλιστικῆς respectability, καί οἱ γραφειοκράτες πού φυτρῶναν σάν τὰ μανιτάρια μέσα στό νέο πολιτικό καί οἰκονομικό μηχανισμό, ἦταν οἱ κύριοι στόχοι τῆς «'Εργατικῆς Ἀντιπολίτευσης», πού πολὺ γρήγορα μεταμορφώθηκε σὲ μιὰ συγκροτημένη καί ὀργανωμένη ἀντιπολιτευτική ὁμάδα.

Οἱ θέσεις τῆς ἔγιναν γνωστὲς μέ τὴν εὐκαιρία τῆς «συνδικαλιστικῆς συζήτησης» γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος πιὸ πάνω. Ζητοῦσε τότε νά ὑπευθυμίσει στό κόμμα ὅτι τό πρόγραμμά του ἀπαιτοῦσε νά δοθεῖ στίς ἐπαγγελματικές ὀργανώσεις ἢ διαχείριση τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Ὁ ἔλεγχος τῆς βιομηχανίας ἔπρεπε νά ἀσκηθεῖ ἀπὸ ἕνα ὄργανισμό ἐκλεγμένο ἀπὸ συνδικάτα. Σὲ κάθε ἐπιχείρηση ἔπρεπε νά ὑπάρχει μιὰ «'Εργατικὴ Ἐπιτροπὴ» ὑπακούουσα ἀποκλειστικά καί μόνο στὸν ἀμέσως ἀνώτερο συνδικαλιστικὸ ὄργανισμό, καί ἡ ὁποία θὰ ἔπρεπε νά ἀναλάβει τὴ διαχείριση τῆς παραγωγῆς. Παντοῦ λοιπὸν ἔπρεπε νά κυριαρχήσει ἡ δημοκρατικὴ ἀρχὴ τῆς αἰρετότητας τῶν ὀργάνων τῶν συνδικάτων.

Ἦταν φανερό ὅτι τό πρόγραμμα αὐτὸ στρεφόταν ἔμμεσα ἐναντίον τῆς παντοδυναμίας τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία θὰ ἔχανε τὴ δύναμη νά διορίζει τοὺς ὑπευθύνους τῶν συνδικάτων καί νά ἐπιβάλλει τὴν πολιτικὴ τῆς μέ τό ἐνδιάμεσο τῶν κομματικῶν πυρήνων πού λειτουργοῦσαν σάν πειθήνιά τῆς ὄργανα στό ἐσωτερικὸ τῆς κάθε παραγωγικῆς μονάδας.

Ἐνα πράγμα ξέχναγε ἡ «'Εργατικὴ ἀντιπολίτευση»: τό ὅτι τό 1921 οἱ κομμουνιστὲς δέν ἦταν παρὰ μιὰ μικρὴ καί καθόλου δημοφιλῆς

1) Σχετικὰ μέ τὴν 'Εργατικὴ Ἀντιπολίτευση, I. Shapiro σσ. 189 κ. ἐ., 236 κ. ἐ. 250—8, 282—6.

μειοψηφία μέσα στο σύνολο των συνδικαλισμένων εργατών. Πώς ήταν δυνατό να παραχωρηθούν στα ελεύθερα συνδικάτα οι έκτεταμένες *οικονομικές* εξουσίες που ήθελε να τους δώσει, χωρίς ταυτόχρονα να γκρεμιστούν αυτές οι ίδιες οι βάσεις του *πολιτικοῦ* μονοπωλίου που άσκούσε το κόμμα ;

Τό ότι οι θεωρητικοί της Έργατικής Αντιπολίτευσης δέν αντιμετώπιζαν καν αυτό τό ερώτημα, έξηγεί καί τήν τελική τους συντριπτική άποτυχία. Όταν ή ήγεσία τοῦ κόμματος τοὺς ἀφαίρεσε τό δικαίωμα νά διατυπώνουν καν τίς ἰδέες τους, δέν σκέφτηκαν οὔτε μιά στιγμή νά φωνάξουν σέ βοήθεια τίς ἐργατικές μάζες : ζήτησαν τό δικαίωμα τῆς κριτικής γιά τόν ἑαυτό τους καί στό ἐσωτερικό τοῦ κόμματος, ἀλλ' ὄχι καί γιά τοὺς ἐξωκομματικούς ποὺ ἀποτελοῦσαν τήν συντριπτική πλειοψηφία τοῦ ἐργαζομένου πληθυσμοῦ.

Ὅπωςδῆποτε, οἱ σχηματικές καί οὔτοπικές θέσεις τῆς « Έργατικῆς ἀντιπολίτευσης » πήραν, τό 1921, μιά πρωτότυπη καί ζωντανή μορφή όταν βρῆκαν ἕναν ἀναπάντεχο ὑποστηρικτή στό πρόσωπο τῆς Ἀλεξάνδρας Κολλοντάι ποὺ ὡς τὰ τότε δέν ἀσχολεῖτο παρά μέ θέματα μᾶλλον ἀνώδυνα τοῦ εἶδους « ὁ ἐλεύθερος ἔρωτας καί ἡ οἰκογενειακή ζωὴ στήν κομμουνιστική κοινωνία ».

Ἦταν τότε οἱ παραμονές τοῦ περίφημου 10ου Συνεδρίου τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, ποὺ ἐπρόκειτο νά δώσει τῇ χαριστική βολή στό ὄνειρο τοῦ 1917 : ἡ ἐπέμβαση τῆς Κολλοντάι μεταμόρφωσε τίς δογματικές θέσεις τῆς « Έργατικῆς ἀντιπολίτευσης » σέ μιά ζωντανή κριτική τοῦ καθεστώτος μέ τοὺς νεοπρονομιούχους του κομμισσαρίους καί τήν κομματική του ἱεραρχία ποὺ ἐπνιγε κάθε πρωτοβουλία ἀπό τὰ κάτω. Αὐτές οἱ κηλίδες ποὺ μεγάλωναν μέρα μέ τῇ μέρα, ἐτάραζαν τῇ συνείδηση ἑνὸς πλήθους ἀπό κομμουνιστές ποὺ, ἀπογοητευμένοι, παραιτοῦντο μαζικά ἀπό τό κόμμα. Καί ἡ κριτική τῆς Κολλοντάι συναντοῦσε μιά τέτοια ἀπήχηση, ὥστε ἡ κυβέρνηση τῆς ἔδωσε τήν ἄδεια νά δημοσιεύσει σέ μιά μπροσοῦρα τίς ἀντιλήψεις τῆς γιά τήν « Έργατική ἀντιπολίτευση » (1).

Ἴδου οἱ κύριες γραμμές τοῦ ἔργου τῆς : κατ' αὐτήν, ἡ συνδικαλιστική συζήτηση δέν ἦταν παρά μιά ἀπό τίς ὄψεις τοῦ πολὺ σοβαρότερου προβλήματος ποὺ ἔθετε στό κόμμα τό γεγονός ὅτι εἶχε χάσει τήν παλιά του πίστη στήν ἱστορική ἀποστολή τῆς ἐργατικῆς τάξης. Κατά τήν Κολλοντάι, ὁ ἐργατικός ἔλεγχος τῆς παραγωγῆς ἦταν ἡ « οὐσία » τοῦ σοσιαλισμοῦ : ἡ ἐγκατάλειψη τῆς ἀρχῆς τῆς « αὐτοδιοίκησης τῶν παραγωγῶν » καί ἡ ἐπιστροφή στήν παλιά πειθαρχία καί τήν ἀρχὴ τῆς διαχείρισης τῆς παραγωγῆς ἀπό τοὺς παλαιούς ἐργοδότες καί τεχνικούς, σήμαινε τῇ βαθμιαία αὐτοδιάλυση τῶν σοσιαλιστικῶν βάσεων τοῦ καθεστώτος. Ἐπι-

1) Ὑπάρχει μιά ἀγγλική καί γερμανική μετάφραση τοῦ ἔργου τῆς Κολλοντάι. Παρατέμουμε στήν ἀγγλ. μετ. *The Worker's Opposition*, χωρίς ἡμερομηνία (τό ἔργο γράφτηκε τό 1921 καί δημοσιεύτηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τοῦ 10ου Συνεδρίου τοῦ Κ. Κ.) Κατὰ τὴν Κολλοντάι τό ἔργο τῆς τυπώθηκε σέ ἐνάμιση ἑκατομμύριο ἀντίτυπα ἀπὸ τὰ ὁποῖα δέν κυκλοφόρησαν παρά μόνο 1500.

πλέον, αυτό το ίδιο το κόμμα, έλεγε ή Κολλοντάι, είχε χάσει τόν έργατικό του χαρακτήρα. Ο ταξικός του χαρακτήρας είχε άλλοιωθει προς όφελος τών άγροτικών μικροαστικών στοιχείων: ό άσφαλέστερος δείκτης της μεταμόρφωσής του ήταν τό γεγονός ότι μόνο τά 17% τών στελεχών του ήταν εργάτες. Οί μόνοι πού είχαν βγει κερδισμένοι από τήν επανάσταση ήταν οί άγρότες, ένώ «οί εργάτες ρωτῶνε: τί είμαστε έμεις; Είμαστε αλήθεια οί φορείς της δικτατορίας του προλεταριάτου ή δέν είμαστε παρά ένα πειθήνιο ποιόνιο πού ό μόνος του προσορισμός είναι νά υποστηρίξει μιá ηγεσία πού, έχοντας σπάσει τούς δεσμούς της μέ τή μάζα, άδιαφορεϊ τόσο για τή γνώμη μας όσο και για τίς δημιουργικές μας ικανότητες»; (1).

Τά συνδικάτα έπρεπε λοιπόν νά αναλάβουν τή διεύθυνση της παραγωγής και ή «προλεταριακή αὐτοδιοίκηση» έπρεπε νά αντικαταστήσει τή γραφειοκρατική κηδεμονία: οί θέσεις της Κολλοντάι ταυτίζονται ώς έδώ μέ τίς θέσεις της «Εργατικής άντιπολίτευσης». Άλλά ή Κολλοντάι προχωρούσε πιό πέρα από τόν Σλιάπνικωφ όταν απέδιδε τήν τυραννία της γραφειοκρατίας στό ότι τό κόμμα είχε άρχισει νά φοβάται τήν κριτική, νά «κυνηγεί τούς αίρετικούς» και νά πνίγει τήν πρωτοβουλία και τήν έλευθερία της συζήτησης: «Αὐθόρμητη δραστηριότητα τών μαζών χωρίς έλευθερία της σκέψης και της συζήτησης δέν γίνεται», έλεγε ή Κολλοντάι (2) και ζητούσε νά ληφθοῦν τά πιό ριζικά μέτρα για νά έξυγιανθει ή έσωτερική ζωή του κόμματος.

Παρ' όλ' αυτά, ούτε ή Κολλοντάι, ούτε κανείς από τά μέλη της «Εργατικής άντιπολίτευσης» δέν σκέφτηκε νά άμφισβητήσει τό πολιτικό μονοπώλιο του κόμματος ή τήν άνυπόστατη έννοια της «δικτατορίας του προλεταριάτου». Όχι μόνο δέν ζητούσαν νά βελτιώσουν τή θέση τών άγροτών πού τούς μάστιζε: ή τρομοκρατία της Τσέκας και τών έπιτάξεων, άλλ' αντίθετα θέλαν νά έντείνουν στό μάξιμουμ τήν έχθρα του προλεταριάτου κατά τών άγροτών πού όπωσδήποτε ζούσαν καλύτερα από τόν πεινασμένο πληθυσμό τών πόλεων.

Τό ίδιο, ή δικτατορία της κομμουνιστικής μειοψηφίας πάνω στην πλειοψηφία του προλεταριάτου τούς άφηνε άσυγκίνητους. Ζητούσαν μέν νά δοθοῦν στους εργάτες όλες οί δυνατές εύκαιρίες για ν' αναπτύξουν τήν πρωτοβουλία τους, αλλά δέν έδειχναν τήν παραμικρή διάθεση νά άμφισβητήσουν αυτά τά ίδια τά θεμέλια του καθεστώτος, δηλαδή τό γεγονός ότι μερικές έκατοντάδες χιλιάδες κομματικοί έπιβάλαν τή θέλησή τους πάνω σε 140 έκατομμύρια ανθρώπους. Τήν άνοιξη του 1919 τό κόμμα είχε 313.000 μέλη. Τό 1920 ό αριθμός τους άνέβηκε στίς 612.000: πώς ήταν δυνατό μιá τόσο άσήμαντη μειοψηφία νά μονοπωλήσει τήν άρχή χωρίς νά υποβληθει σε μιá σιδηρά πειθαρχία και χωρίς νά δώσει στους άρχηγούς της μιá άπόλυτη έξουσία;

Σ' αυτό τό έρώτημα πηγε ν' άπαντήσει μιá άλλη άντιπολιτευτική ομάδα, ή ομάδα του «Δημοκρατικού ουγκεντρωτισμού».

1) Alexandra Kollontai: The Worker's Opposition, σελ. 23.

2) A. Kollontai: ένθ. άν., σελ. 54-5.

γ) Ἡ ὁμάδα τοῦ «Δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ»

Ἀντίθετα πρὸς τὴν Ἑργατικὴ ἀντιπολίτευση, πού ἀποτελεῖτο βασικά ἀπὸ βιομηχανικοὺς ἐργάτες, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ «Δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ» ἦταν ὄλοιοι τοὺς διανοοῦμενοι. Ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τους, μόνο ὁ Σαπρόνωφ ἦταν παλαιὸς ἐργάτης: οἱ ἄλλοι, ὅπως ὁ Ὀμπολένσκι, ἢ ὁ Μαξιμόφσκι ἦταν τυπικὰ μέλη τῆς ἐπαναστατικῆς Ἰντελλιγκέντσιας. Ἐνῶ ἡ Ἑργατικὴ ἀντιπολίτευση ἤθελε νὰ προσάσπῃ τοὺς ἐργάτες ἀπέναντι στοῦ γραφειοκρατικῶ μηχανισμοῦ, αὐτοὶ ζητοῦσαν ἀπλῶς καὶ μόνο ν' ἀποκατασταθῆ ἡ ἐσωκομματικὴ δημοκρατία καὶ νὰ περιορισθῆ ἡ ὑπέρογκη ἐξουσία τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ γραφειοκρατικῶ μηχανισμοῦ τοῦ κόμματος. Ἔτσι, ἤδη ἀπὸ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1919, ὁ Σαπρόνωφ εἶχε κατορθῶσει νὰ ἐπιβάλλῃ στοῦ κόμμα τὶς ἀπόψεις του σχετικά μὲ τὴ δημοκρατικοποίηση τοῦ κόμματος καὶ τῶν σοβιέτ—μόνο πού οἱ μεταρρυθμίσεις πού εἶχε προτείνει καὶ πού εἶχαν ἐγκριθῆ ἀπὸ τὸ κόμμα, ἔμειναν στοῦ χαρτί γιὰ νὰ ξεχαστοῦν μέσα στὴν παραζάλη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου.

Ἡ παλινόρθωση τῆς ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας ἦταν τὸ κύριο αἶτημα τῶν ὁπαδῶν τοῦ Δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ κατὰ τὴ διάρκειά τῶν ἐτῶν 1920—21. Ζητοῦσαν νὰ σταματήσῃ ἡ διαρκὴς καὶ ὀλοκληρωτικὴ ἐπέμβαση τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς νὰ τονωθῆ ἡ δημόσια συζήτηση στὴ «βάση» τοῦ κόμματος καὶ νὰ ἐπιτραπῆ στις μειονότητες νὰ ἐκφράζουσι τὴ γνώμη τους καὶ νὰ ἀντιπροσωπεύονται στὴ διοίκηση τοῦ κόμματος. Τὸ Μάρτιο τοῦ 1920, ὁ Ὀμπολένσκι δῆλωνε στοῦ 9ο συνέδριο τοῦ Κόμματος:

«Ὁ σύντροφος Λένιν ὑποστηρίζει ὅτι ἡ οὐσ' α τοῦ δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ συνίσταται στὸ ὅτι τὸ Συνέδριο τοῦ Κόμματος ἐκλέγει τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ, ἢ ὁποῖα διευθίνει τὸ κόμμα. Μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ συμφωνήσουμε μ' αὐτὴν τὴν κἀπως περιεργὴ ἀποψη. Πιστεύουμε ὅτι ὁ δημοκρατικὸς συγκεντρωτισμὸς συνίσταται σὲ τοῦτο: οἱ ὀδηγίαι τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐφαρμόζονται ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς ὀργανισμοὺς χωρὶς αὐτοὶ νὰ χάνουσι τὴν αὐτονομία καὶ τὴν ὑπευθυνότητά τους» (1).

Τὸ πρόγραμμα τῶν ὁπαδῶν τοῦ Δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ περιοριζόταν λιπὸν στὴν ὑπεράσπιση τῆς αὐτονομίας τῶν τοπικῶν ὀργανῶν τοῦ κόμματος καὶ τῶν σοβιέτ ἀπέναντι στὴν παντοδυναμία τοῦ κέντρου. Ἄλλ' ἄλλη μιὰ φορά: πῶς ἦταν δυνατὸ ἓνα μειοψηφῶν κόμμα νὰ ἐπιβληθῆ πάνω στὴν πλειοψηφία χωρὶς νὰ ἐντείνει στοῦ μάξιμουμ τὴν ἐξουσία τῆς ἡγεσίας του καὶ χωρὶς νὰ δώσει τὸ μάξιμουμ τῆς δύναμης στον ὀργανωτικὸ του μηχανισμό;

Γραφειοκρατικὴ ἢ ἐργατικὴ διαχείριση τῆς παραγωγῆς; Σοβιετικὴ δημοκρατία ἢ κομματικὴ δικτατορία; Ἐσωκομματικὴ δημοκρατία ἢ γραφειοκρατικὸς συγκεντρωτισμὸς; Αὐτὰ τὰ προβλήματα εἶχαν ἀρχίσει νὰ συζητοῦνται στοῦ περίφημο 11ο Συνέδριο τοῦ Κ. Κ., μέσα στὴν πυρετώδη ἀτμόσφαιρα τοῦ τέλους τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνα-

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Shapiro: ἐνθ. ἀν., σελ. 191.

ταραχής στις πόλεις και στην ύπαιθρο, όταν η εξέγερση της Κρονστάνδης έδειξε για πρώτη φορά τη σοβαρότητα της κατάστασης.

62. 'Η εξέγερση της Κρονστάνδης

'Ο χειμώνας τοῦ 1920 - 1 ἦταν ἰδιαίτερα σκληρός στην Πετρούπολη παρ' ὄλον ὅτι ὁ πληθυσμός της εἶχε τότε ἐλαττωθεῖ κατὰ τὰ δύο τρίτα. Τὰ τρόφιμα εἶχαν ἀρχίσει νὰ σπανίζουν ἀπὸ τὸ 1917 καὶ ἡ κατάσταση ἐπιδεινωνόταν λόγω τῆς καταστροφῆς τῆς γεωργίας, τῆς πτώσης τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς καὶ τῆς πλήρους ἐξάρθρωσης τῶν μεταφορῶν.

'Εκείνη τὴν ἐποχὴ ὀλάκερη ἡ Ρωσία ζοῦσε ἀπὸ τὸ τρὸκ καὶ τὴ μαύρη ἀγορά. Μιά τέτοια μαύρη ἀγορὰ ὑπῆρχε καὶ στην Πετρούπολη ὅταν ξαφνικά, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1920, ὁ Ζηνόβιεφ, ὁ παντοδύναμος Πρόεδρος τοῦ Σοβιέτ τῆς Πετρούπολης, ἀπαγόρευσε τὴν ἄσκηση μιᾶς ὁποιασδήποτε ἐμπορικῆς δραστηριότητος, παρ' ὄλον ὅτι οἱ κρατικὲς ὑπηρεσίαι ἐπισιτισμοῦ ἦταν παντελῶς ἀνίκανες νὰ ἐξασφαλίσουν τὸν ἀνεφοδιασμό τῆς πόλης. Κλείνοντας καὶ τὸ τελευταῖο ἐμπορικὸ κατάστημα, ἡ κυβέρνησις ἄνοιγε τὴν πόρτα στὴν πείνα: τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1921, οἱ ἐργάτες τῆς βαρειᾶς βιομηχανίας, δηλαδὴ οἱ πιὸ καλοπληρωμένοι βιομηχανικοὶ ἐργάτες, ἐθεωροῦνταν προνομιούχοι γιατί τὰ δελτία τοὺς ἔδιναν τὸ δικαίωμα νὰ ἔχουν 800 γραμμάρια μαῦρο ψωμί τὴν ἡμέρα! Κατὰ τὶς ἐπίσημες στατιστικῆς, οἱ πραγματικοὶ μισθοὶ τῶν ἐργατῶν τῆς Πετρούπολης εἶχαν πέσει στὰ 8,9 % τῶν μισθῶν τοῦ 1913.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ν' ἀποροῦμε πὺ οἱ ἐργάτες τῆς Πετρούπολης, πὺ εἶχαν βρεθεῖ στὴν πρωτοπορία τῶν δύο ἐπαναστάσεων τοῦ 1905 καὶ τοῦ 1917, χρησιμοποίησαν τὸ μόνον μέσον πὺ τοὺς ἔμεινε γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὸν ἑαυτὸ τους: τὴν ἀπεργίαν.

'Ανάμεσα στὶς 23 καὶ τὶς 28 Φεβρουαρίου ἓνα κῦμα ἀπεργιῶν ξέσπασε στὰ κυριότερα ἐργοστάσια τῆς Πετρούπολης. Τὰ αἰτήματα τῶν ἀπεργῶν ἦταν κυρίως οἰκονομικά: ζητοῦσαν ἀνάμεσα στ' ἄλλα τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐλεύθερης κυκλοφορίας σὲ μιὰ ζώνην 50 χλμ. γύρω ἀπὸ τὴν πόλιν, τὴν κατάργησιν τῶν ἀστυνομικῶν περιορισμῶν πὺ ἐπέβαλε ἡ κυβέρνησις γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἀγαθῶν ἀνάμεσα στὴν ὑπαιθρον καὶ τὴν πόλιν. Δίπλα ὅμως σ' αὐτὰ τὰ καθαρὰ οἰκονομικὰ συνθήματα, πολλῆς ἀπεργιακῆς ἐπιτροπῆς διατύπωσαν καὶ ὀρισμέναι διεκδικήσεις καθαρὰ πολιτικοῦ περιεχομένου ἀπαιτώντας τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐλευθεροτυπίας, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν πολιτικῶν κρατουμένων, κλπ

Εἰς ἀπάντησιν, ἡ Κυβέρνησις ἔσπευσε νὰ κηρύξῃ τὴν κατάστασιν πολιορκίας στὴν Πετρούπολη: ἀπαγόρευσε τὴν κυκλοφορίαν στοὺς δρόμους μετὰ τὶς 11 τὴ νύχταν καὶ κάθε δημόσια συγκέντρωσις μὴ ἐγκεκριμένη ἀπὸ τὶς ἀρχάς, συνέλαβε τοὺς πιὸ δραστήριους ἀπὸ τοὺς ἀπεργοὺς καὶ ἔβαλε σὲ ἐπιφυλακὴ τὶς ἔνοπλεις δυνάμεις. Τότε ἀκριβῶς ἔγινε κάτι πὺ κανεὶς δὲν τὸ περίμενε: οἱ ναῦτες τῆς Κρονστάνδης, τὰ πληρώματα τοῦ στόλου τῆς Βαλτικῆς, πὺ ἦταν ὡς τὰ τότε οἱ πιὸ φανατικοὶ ὑποστηρι-

κτές τῶν μπολσεβίκων καὶ ποὺ εἶχαν παίξει ἕνα ἀποφασιστικό ρόλο στὴν ἐπανάσταση ἀπὸ τὴν προπαρασκευὴ τοῦ πραξικοπήματος μέχρι τὸ τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἦρθαν σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἀπεργοὺς τῆς Πετρούπολης καὶ ψήφισαν στὶς 28 Φεβρουαρίου 1921 μιὰ ἀπόφαση ποὺ τὰ κυριότερά της σημεῖα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. Δεδομένου ὅτι τὰ σημερινὰ σοβιετὰ δὲν ἐκφράζουν τὴ θέληση τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἀγροτῶν, θὰ πρέπει νὰ γίνουν ἀμέσως νέες ἐκλογές σὺν ἀβιέτ μὲ μυστικὴ ψηφοφορία καὶ ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἐλεύθερη προεκλογικὴ προπαγάνδα.

2. Νὰ ἀναγνωριστῆ ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ τῆς ἔκφρασης στοὺς ἐργάτες καὶ τοὺς ἀγρότες, τοὺς ἀναρχικοὺς καὶ τὰ ἀριστερὰ σοσιαλιστικὰ κόμματα.

3. Νὰ ἀναγνωριστῆ τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης συνάθροισης καὶ ἡ αὐτονομία τῶν ἐργατικῶν συνδικατίων καὶ τῶν ἀγροτικῶν ὀργανώσεων.

4. Νὰ ἀπελευθερωθοῦν ὅλοι οἱ σοσιαλιστὲς πολιτικοὶ κρατούμενοι.

5. Νὰ ἀνορθωροῦν ὅλοι οἱ φάκελλοι τῶν κρατούμενων στὶς φυλακὲς καὶ τὰ στρατόπεδα συγκέντρωσης.

7. Νὰ καταργηθοῦν ὅλοι οἱ θάσοι τῆς πολιτικῆς καθοδήγησης γιατί κανεὶν κόμμα δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει τὸ προνόμιο νὰ παίρνει χυήματα ἀπὸ τὸ κράτος μιὰ νὰ προπαγανδίζει τίς ἰδ.ες του καὶ ν' ἀντιπαρασταθοῦν ἀπὸ ἐλεύθερα ὀργανωμένους ἐμπολιτιστικούς ἐμίλους.

9. Νὰ ἐξισωθοῦν οἱ μισθοὶ ὅλων τῶν ἐργαζομένων ἐπιτὸς ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ κἀνοῦν μιὰ ἀνθυγιεινὴ καὶ ἐπικίνδυνη ἐργασία.

11. Νὰ δοθεῖ στοὺς ἀγρότες τὸ δικαίωμα τῆς πλήρους κυριότητος πάνω σὲ τὰ κτήματά τους ὅπως καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἔχουν δικὰ τους ποίμνια, ὑλὸ τὸν ὄρο νὰ μὴ χρησιμοποιοῦν μισθωτοὺς ἐργάτες.

15. Νὰ ἐπιτραπῆ ἡ ἐλεύθερη βιοτεχνικὴ παραγωγὴ ποὺ δὲν χρησιμοποιεῖ τὴ μισθωτὴ ἐργασία⁽¹⁾.

Μόλις μαθεύτηκε αὐτὴ ἡ ἀνοιχτὰ ἀντιμπολσεβικικὴ ἀλλὰ πιστὴ σὸ σοσιαλιστικό καὶ σοβιετικό ἰδεώδες ἀπόφαση, τὸ κόμμα ζήτησε νὰ συνδιαλλαχτεῖ μὲ τοὺς δυσαρεστημένους, ἀλλὰ ὅλες του οἱ προσπάθειες ἀπέτυχαν. Στὶς 2 Μαρτίου, οἱ ναῦτες τῆς Κρονστάνδης σχημάτισαν μιὰ προσωρινὴ Ἐπαναστατικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ζήτησαν νὰ ἔρθουν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν πληθυσμὸ τῆς Πετρούπολης. Ἡ κυβέρνησις τοὺς ἔστειλε ἀμέσως ἕνα τελεσίγραφο καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ ἀπάντησι τῶν ἐπαναστατημένων ναυτῶν, ὁ Κόκκινος Στρατὸς μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Τουχατσέφσκι ἄρχισε τίς ἐχθροπραξίες στὶς 7 Μαρτίου. Ἐντεκα μέρες ἀργότερα ἡ ἐξέγερσι εἶχε πνιγεῖ στὸ αἷμα. Εἰρωνεῖα τῆς ἱστορίας: ἡ καταστολὴ τῆς ἀνταρσίας συνέπεσε μὲ τὴν πεντηκοστὴ ἐπέτειο τῆς Παρισίνης Commune!

Φυσικά, ἡ μπολσεβικικὴ προπαγάνδα ἔκανε ὅτι μποροῦσε γιὰ νὰ παραμορφώσῃ τὸ νόημα τῆς ἐξέγερσης τῶν ναυτῶν τῆς Κρονστάνδης ποὺ ὁ Τρότσκι τοὺς ὀνόμαζε λίγο πρωτύτερα «τιμὴ καὶ ὑπερηφάνεια τῆς ἐπανάστασης»! Κατ' ἀρχὴν, κυκλοφόρησαν τὴ διάδοσι ὅτι ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπαναστατῶν βρισκόνταν ἕνας φανταστικός λευκὸς στρατηγός. Ἀλλὰ καθὼς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τὰ πνεύματα ἦταν πολὺ λιγότερο εὐπι-

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν Ida Mett: La Commune de Cronstadt (ἑκδ. Spartacus 1948) σελ. 30-1.

σια από σήμερα, ή επίσημη προπαγάνδα προτίμησε να δώσει στην εξέγερση της Κρονστάνδης την όψη μιᾶς σατανικής συνωμοσίας τῶν λευκῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν μενσεβίκων πού κατόρθωσαν νὰ παρασύρουν τίς ἀφελεῖς μάζες. Ἄλλὰ οἱ μενσεβίκοι δὲν παίξαν κανένα ρόλο στὴν εξέγερση πού ὑπῆρξε τὸ αὐθόρμητο καὶ ἄλλωστε ἀνοργάνωτο ξέσπασμα τῆς δυσαρέσκειας καὶ τῆς ἀπαγοήτευσης αὐτῶν πού εἶχαν σταθεῖ στὴν πρωτοπορία τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνα καὶ πού δὲν ἀνέχονταν πιά τὴ δικτατορία μιᾶς μειοψηφίας πού δὲν κρατιόταν στὴν ἐξουσία παρὰ μόνο στὸ μέτρο πού καταπατοῦσε ὄχι μόνο τὸ οὐτοπικό της πρόγραμμα καὶ τίς δημαγωγικές της ὑποσχέσεις, ἀλλὰ καὶ τίς πιὸ στοιχειώδεις κα-
τακτήσεις τῆς ἐπανάστασης (1).

Ἡ εξέγερση τῆς Κρονστάνδης ἦταν ἡ παροξυστικὴ ἔκφραση τῆς ἀπογοήτευσης πού βασίλευε ταυτόχρονα στὴν ἐργατικὴ τάξη, τὸ μπολσεβικικὸ κόμμα καὶ τίς μεγάλες ἀγροτικὲς μάζες:

1) Ὅσον ἀφορᾷ τὴν *ἐργατικὴ τάξη*, δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ ὑπενθυμίσομε τὸ ἀπεργιακὸ κύμα πού ξέσπασε στὴ μητρόπολη τοῦ μπολσεβικισμοῦ: τὴν Πετρούπολη.

2) Τίποτε δὲν ἐκφράζει καλύτερα τὴν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε μέσα στὸ *κόμμα* ἀπὸ τὴν ὀξυνση τῶν ἐνδοκομματικῶν ἀντιθέσεων πού ἀποκορυφώθηκε μὲ τὴ «συνδικαλιστικὴ συζήτηση» τοῦ 1920—1, καὶ τὸ κύμα τῶν παροιτήσεων πού παρατηρήθηκε ἀμέσως μετὰ τὴ λήξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου: χαρακτηριστικὸ τῆς κρίσης τοῦ κόμματος εἶναι ὅτι, στὴν Κρονστάνδη, γύρω ἀπὸ τὰ 50 % τῶν μελῶν τοῦ κόμματος ἔλαβαν ἐνεργὸ μέρος στὴν εξέγερση καὶ τὰ 40 % ἔμειναν «οὐδέτεροι» (2)

3) Τὸ αἶτημα πού διετύπωσαν οἱ ἐπαναστάτες τῆς Κρονστάνδης σχετικὰ μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς ἀπὸ τὸν κρατικὸ καταναγκασμὸ, προοριζόταν ν' ἀνοίξει τὰ μάτια τῆς μπολσεβικικῆς κυβέρνησης μὲρὸς στὴν ἀπόγνωση τῶν ἀγροτῶν, πού ὑφίσταντο μιὰ ἀνηλεῆ καταπίεση ἀπὸ τὰ τοπικὰ ὄργανα τοῦ κόμματος καὶ τῆς Τσέκας καὶ πού ἦταν ἀπαυδισμένα ἀπὸ τίς ἐπιτάξεις καὶ τίς πολυποικίλες ἀγγραφεῖς. Λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν εξέγερση, στίς 14 Φεβρουαρίου 1921, ὁ Λένιν εἶχε δεχτεῖ μιὰ ἐπιτροπὴ ἀγροτῶν ἀπὸ τὸ Ταμπόφ δπου ὁ ἀναβρασμὸς τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ εἶχε πάρει τίς διαστάσεις ἑνὸς ἀληθινοῦ κλεφτοπόλεμου: ἦταν σαφές ὅτι τὸ σύστημα τῆς στρατιωτικῆς κινητοποίησης τῆς ἀγροτικῆς μάζας καὶ τῶν αὐθαίρετων ἐπιτάξεων εἶχε ὀλοκληρωτικὰ χρεωκοπήσει κι' ὅτι ἡ διατήρησή του θά εἶχε τίς πιὸ καταστροφικὲς συνέπειες, τόσο γιὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸ τῶν ἀστικῶν κέντρων, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀγροτικὴ μάζα πού στρεφόταν κάθε μέρα καὶ ἀπειλητικότερη ἐναντίον τοῦ καθεστώτος.

1) Σχετικὰ μὲ τὴν εξέγερση τῆς Κρονστάνδης, βλ. τὸ προαναφερθὲν ἔργο τῆς Ida Mett. Καὶ ἐπίσης Voline: *La Révolution inconnue, 1917-1921*. Παρίσι, χωρὶς ἡμερομηνία. L. Shapiro: ἔνθ. ἀν. Κεφ. XVI. D. Fedotoff—White: *the Growth of the Red Army, 1944*, Κεφ. V.

2) Βλ. L. Shapiro: ἔνθ. ἀν. σελ. 251.

Ποιά ήταν η απάντηση του Λένιν στο τριπλό πρόβλημα που έθετε η δυσαρέσκεια των έργων, η διάσπαση της ενότητας του κόμματος και η ανταρσία των αγροτών;

Η απάντησή του ήταν απλή: 1) "Αν οι εργάτες ήταν δυσαρεστημένοι, είναι γιατί είχαν πάψει να είναι στο ύψος της «αποστολής του προλεταριάτου»: μόνο το κόμμα αντιπροσώπευε το αληθινό προλεταριάτο — κι' άς είχε πάψει ν' αποτελείται από πραγματικούς προλεταρίους. Άλλά 2) αυτό το ίδιο το κόμμα έπρεπε να εκκαθαρισθεί απ' όλους τους νοσταλγούς του «προλεταριακού σοσιαλισμού» και της έσωκομματικής δημοκρατίας, και να γίνει ολοκληρωτικά μονολιθικό για να μπορέσει ν' ανταποκριθεί στην αποστολή που η ιστορία είχε ανάθεσει στο ανάξιο προλεταριάτο. Και 3) ο λεγόμενος «πολεμικός κομμουνισμός» έπρεπε να εγκαταληφθεί και να παραχωρηθούν όλες οι δυνατές οικονομικές έλευθερίες στους εμπόρους, τους βιοτέχνες και τους αγρότες που κατά ιά άλλα έπρεπε ν' απογυμνωθούν έντελώς από κάθε ίχνος πολιτικής έλευθερίας.

Με το δεύτερο και το τρίτο σημείο θ' ασχοληθούμε στα δύο επόμενα μέρη αυτού του κεφαλαίου. Αυτό που θα μας απασχολήσει εδώ είναι η στάση του μπολσεβίκικου κόμματος απέναντι στο προλεταριάτο.

63. 'Από τον «προλεταριακό σοσιαλισμό» στον γραφειοκρατικό καπιταλισμό

Τίποτε δέν προδιέθετε τον Λένιν να πάρει στα σοβαρά τους προλεταρίους — έννοούμε όχι βέβαια τους φανταστικούς προλεταρίους που έδρεύουν στη χιλιαστική εικονογραφία της «προλεταριακής έπιστήμης», αλλά τους πραγματικούς, με σάρκα και όστά ανθρώπους, που δουλεύουν στα εργοστάσια και που παλεύουν καθημερινά να βγάλουν τό ψωμί τους, να μη τό χάσουν, να εξασφαλίσουν ένα σχετικότετα καλύτερο βιοτικό επίπεδο, άνθρωπινότερους όρους εργασίας, μιá λιγότερο αντίθετη προς την άνθρωπινή τους αξιοπρέπεια θέση μέσα στην παραγωγή, κ.ο.κ. 'Ανίκανο να βρεθεί στο ύψος της «προλεταριακής έπιστήμης», προσκολλημένο στα ταπεινά άμεσα του συμφέροντα, άνίκανο επιπλέον να αισθανθεί μιá βαθύτερη άνθρωπινη áλληλεγγύη με τίς άλλες καταπιεσμένες τάξεις, τό προλεταριάτο δέν ήταν για τον Λένιν παρά τό πιό άποτελεσματικό μέσο που μπορούσε να χρησιμοποιήσει η έπαναστατική ίντιελλιγκένταια για να πραγματοποιήσει τό άπραγματοποίητο μεσσιανικό ιδεώδες που της άνέθεταν οι μπροσούρες.

Η «πρωτοπορία» δέν ζούσε παρά μόνο στο μέτρο που πίστευε στην ιδέα της Έπανάστασης και τή μυστικοποθη έπαγγελία του «έσεται ό ούρανός καινός και η γη καινή». "Αν τό πραγματικό προλεταριάτο είχε πάψει να τήν áκολουθει, η έξήγηση ήταν πολύ άπλή: η τάξη — μεσσίας γινόταν ένοχη έσχάτης προδοσίας απέναντι του έαυτού της. Οι ναύτες της Κρονστάνδης ήταν «προλετάριοι» όσο υπάκουαν στους μπολσεβίκους. 'Αφ' ης στιγμής άρχισαν να άμφιβállουν και να διαφώ-

νοῦν μὲ τὴν «πρωτοπορία», ἔπαψαν νὰ εἶναι «προλετάριοι» καὶ ἀποδείχθηκαν «μικροαστοὶ» ἢ μᾶλλον «ἀγρότες» (!)!

Αὐτὴ πάντως ἦταν ἡ «κοινωνιολογικὴ» ἐξήγηση ποὺ ἔδωσε τὸ κόμμα, καὶ πρῶτος ὁ Τρότσκι, στὰ γεγονότα τῆς Κρονστάνδης: ἂν οἱ ναῦτες καὶ ἰδιαιτέρως οἱ κομματικοὶ ἐλύγισαν, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι δὲν ἦταν αὐθεντικοὶ βιομηχανικοὶ ἐργάτες, ἀλλὰ διατηροῦσαν ἀκέρατους τοὺς δεσμούς μὲ τὴν ὑπαιθρο, ἂν δὲν ἐξακολουθοῦσαν ἀκόμα νὰ εἶναι ἀγρότες (2). Μήπως χρειάζεται νὰ προσθέσουμε ὅτι αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα μυρίζουν ἀπὸ μακριὰ τὴ σοφιστεία; Ὅπως εἶπαμε ἤδη, ἡ ρωσικὴ ἐργατικὴ τάξη στὸ σύνολό της δὲν εἶχε προλάβει ἀκόμα νὰ ἀποκρυσταλλωθεῖ σὰν τάξη καὶ ἔφερε ἀκόμα τὴ σφραγίδα τῆς ἀγροτικῆς τῆς προέλευσης (3): ἂν αὐτὸ δὲν τὴν ἐμπόδισε νὰ εἶναι ἐπαναστατικὴ τὸ 1917, γιὰ ποῖο λόγο νὰ πιστέψουμε ὅτι αὐτὸ εἶναι ποὺ τὴν ἔκανε «ἀντιδραστικὴ» τὸ 1921; Βέβαια, τὸ 1921 τὰ 66,7% τῶν κομμουνιστῶν τοῦ στόλου τῆς Βαλτικῆς ἦταν ἀγροτικῆς καὶ ὄχι ἐργατικῆς προέλευσης, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀναλογία δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ ἐξαιρετικὸ: σ' ὅλους τοὺς κομμουνιστικοὺς πυρήνες τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ, οἱ ἀγρότες ἀποτελοῦσαν τὴν πλειοψηφία. Ἀκόμα μέχρι τὸ 1925, ὅταν ἡ βιομηχανία εἶχε σχετικὰ ἀνασυγκροτηθεῖ καὶ τὸ βιομηχανικὸ προλεταριάτο εἶχε ξαναγίνει μιὰ κοινωνικὴ πραγματικότητα, οἱ ἀγρότες ἀποτελοῦσαν τὰ 58,2% τῶν κομμουνιστικῶν πυρήνων τοῦ στρατοῦ. Κι' αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ κόμμα ἔχανε κάθε μέρα καὶ περισσότερο τὸν ἐργατικὸ του χαρακτήρα: τὸ 1920, οἱ ἐπίσημες στατιστικὲς μᾶς δείχνουν ὅτι τὰ 30% τῶν μελῶν τοῦ κόμματος ἦταν ὑπάλληλοι καὶ τὰ 28,2% ἀγρότες: ἂν πάρουμε στὰ σοβαρὰ τὴν κοινωνιολογικὴ ἀλχημεία τῶν μπολσεβίκων, γιατί τάχα νὰ πιστέψουμε ὅτι ἓνα κόμμα ἀποτελούμενο ἀπὸ μιὰ πλειοψηφία ὑπαλλήλων καὶ ἀγροτῶν ἦταν πιὸ «προλεταριακὸ» ἀπὸ τοὺς ἀγροτικῆς προέλευσης προλετάρους;

Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ ἄμετρη ἐμπιστοσύνη ποὺ ἡ «πρωτοπορία» αἰσθανόταν γιὰ τὸν ἑαυτὸ της θρεφόταν ἄμεσα ἀπὸ μιὰ ὀλοένα καὶ μεγαλύτερη *δυσπιστία* πρὸς τοὺς ἐργάτες. Οἱ ἐργάτες εἶχαν πάψει νὰ εἶναι ἐργάτες καὶ περνοῦσαν στὸ *no man's land* τῆς κοινωνιολογίας: ἦταν ἐργάτες ὄχι γιατί δούλευαν στὰ ἐργοστάσια, ἀλλὰ ἀπλῶς καὶ μόνο στὸ μέτρο ποὺ ἀκολουθοῦσαν τυφλὰ τὴς ντιρεκτίβες τοῦ κόμματος. Παύαν νὰ εἶναι ἐργάτες μόλις τολμοῦσαν ν' ἀμφισβητήσουν τὴ σοφία τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς. Βέβαια, λέει ὁ Λένιν, μιὰ τέτοια ἀντίληψη γιὰ τὴν πρωτεϊκὴ οὐσία τοῦ προλεταριάτου δὲν μοιάζει νὰ συμφωνεῖ μὲ τὸ μαρξιστικὸ ὄρισμὸ τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἀλλὰ νὰ τί συμβαίνει:

«Χρησιμοποιοῦμε συχνὰ τὸν ὄρο «ἐργάτες» καὶ νομίζουμε ὅτι ὁ ὄρος αὐτὸς ἐννοεῖ τὸ προλεταριάτο τῶν ἐργοστασίων. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι διόλου σωστὸ (sic!). Στὸν

1) Στὴ γλῶσσα τοῦ Λένιν καὶ τῶν τότε μπολσεβίκων, «ἀγρότης» σήμαινε «σύμμαχος τοῦ καπιταλισμοῦ»! Βλ. παρακάτω § 66.

2) Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι τὸ ἴδιο ἐπιχειρήμα χρησιμοποιήθηκε καὶ ὁ Sartre γιὰ νὰ ἀποδοκιμάσει τὴν ἐπανάσταση τῆς Βουδαπέστης τὸ 1956!

3) Βλ. πιὸ πάνω 40 β, σελ. 140 - 1.

τόπο μας, από τον πόλεμο και δώθε, ένα πλήθος από ανθρώπους που δεν έχουν τίποτα το προλεταριακό (sic) πήγαν στα εργοστάσια. 'Αλλά δεν πήγαν για να δουλέψουν — πήγαν στα εργοστάσια για να γά μετατρέψουν σε λημέρια τους. 'Ακόμα και σήμερα, οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες μπορούν άραγε να ελκύσουν τους αληθινούς προλεταριους (sic) στα εργοστάσια; 'Οχι, δεν μπορούν (sic). Μπορούν, κατά τον Μάρξ. 'Αλλά ο Μάρξ δεν μιλούσε για τη Ρωσία (sic). Μιλούσε για τον καπιταλισμό στο σύνολό του, από τον 15ο αιώνα και μετά. Αυτό που έλεγε ήταν σωστά επί 800 χρόνια. 'Αλλά δεν είναι σωστά προκειμένου για τη σημερινή Ρωσία. Πολύ συχνά αυτοί που πάνε στα εργοστάσια δεν είναι προλετάριοι, αλλά κάθε λογής ύποκειμενα (1)!

Κάθε φράση του έκπληκτικού αυτού κειμένου μας δίνει το μέτρο της ιδεολογικής σύγχυσης που επικρατούσε κατά τη διάρκεια της περιόδου της μετάβασης από τον προλεταριακό σοσιαλισμό στο γραφειοκρατικό καπιταλισμό και την ολοκληρωτική δικτατορία του μονολιθικού κόμματος. Κατ' αρχήν, η διακρίση ανάμεσα στους «εργάτες των εργοστασίων» και τους «αληθινούς προλεταριους» είναι από κάθε άποψη μυστικοπαθής: προϋποθέτει την ύπαρξη μιας «προλεταριακότητας» που, σαν τις *formae substantiales* της σχολαστικής φιλοσοφίας, είναι κυριολεκτικά *apte rem* και ανεξάρτητη από τους προλεταριους. 'Η ιδέα ότι οι άνθρωποι που αντιμετώπιζοντας το φάσμα της πείνας, πήγαν να δουλέψουν στα εργοστάσια ανάμεσα στο 1917 και το 1921, ήταν ύποπτα «ύποκειμενα» που θέλησαν να χρησιμοποιήσουν τα εργοστάσια σαν όρμητήρια κατά του σοσιαλισμού — μιά τέτοια ιδέα είναι κυριολεκτικά ένα παραλήρημα, αν δεν εκφράζει μιά συστηματική μανία καταδίωξης. 'Ο μαρξισμός, και κυρίως η πείρα διδάσκει ότι πρώτα οι άνθρωποι πάνε στα εργοστάσια και ύστερα γίνονται προλετάριοι (δηλαδή ταξικά συνειδητοποιημένοι εργάτες): πώς είναι δυνατό να πει κανείς, μαζί με τον Λένιν, ότι έλειπε από τους εργάτες του 1921 αυτή η «προλεταριακότητα», και μάλιστα η «αληθινή» προλεταριακότητα που υποτίθεται ότι ήταν αποκλειστικό κτήμα μιας «πρωτοπορίας» αποτελούμενης βασικά από *déclassés* διανοούμενους και επαγγελματίες πολιτικούς; 'Ο Μάρξ έμενε πάντοτε ή έθετε ή για όλα τα ζητήματα *εκτός* από τα πραγματικά ζητήματα που έθετε ή πραγματική κατάσταση στη Ρωσία! 'Η Ρωσία του 1921, όπου άρχιζε να βασιλεύει ο «όρθόδοξος μαρξισμός», ήταν η μόνη χώρα που διέψευδε τις θεωρίες του Μάρξ! Αυτή ήταν η νέα άποψη του Λένιν, που υποτίθεται ότι δεν μπορούσε να κάνει ένα βήμα χωρίς να κάνει μιά παραπομπή στον Μάρξ!

Τό ότι η εργατική τάξη άνεχόταν ολοένα και λιγότερο τη δικτατορία του κόμματος και έξακολουθούσε ακόμα να πιστεύει στα συνθήματα που οι ίδιοι οι μπολσεβίκοι είχαν χρησιμοποιήσει για να την ξεσηκώσουν κατά της Προσωρινής Κυβέρνησης, σήμαινε τώρα ότι η εργατική τάξη είχε πάψει ν' αποτελείται από «αληθινούς» προλεταριους! 'Από τη μιά μεριά, υπήρχαν οι «αληθινοί» προλετάριοι, δηλαδή τό κόμμα, και

1) Λένιν: Πολιτική Εισήγηση στο 11^ο συνέδριο του Κ.Κ.
'Ενθ. άν. II, 973.

ἀπό τὴν ἄλλη μεριά, οἱ «ἐμπειρικοί» ἐργάτες, δηλαδή οἱ βιομηχανικοὶ ἐργάτες, πού ὁ Λένιν τοὺς θεωροῦσε σάν μιὰ *tabula rasa* πού μπορούσε νά πάρει ὄλα τὰ χρώματα τῆς κοινωνιολογικῆς ἴριδος, ἀνάλογα μὲ τὶς τάσεις τῆς στιγμῆς. Τὸ προλεταριάτο ἦταν «*ἐξασθενημένο καὶ μέχρις ἕνα ὀρισμένο σημεῖο déclassé ἀπὸ τὴν κατάρρευση αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ὑλικῆς τοῦ βάσης: τῆς μεγάλης μηχανικῆς βιομηχανίας*» (1). Αὐτὸ ἦταν ἀλήθεια —κι' αὐτὸ ἐξηγεῖ τὸ πῶς ἡ ἐργατικὴ τάξη βρέθηκε ἀδύναμη καὶ ἄοπλη μπρὸς στὴ νέα ἄρχουσα τάξη πού δημιουργεῖτο μέρα μὲ τὴ μέρα μέσα στοὺς κόλπους τοῦ νέου καθεστώτος καὶ πάνω στὴ βάση τῆς κρατικοποίησης τῆς οἰκονομίας. Ἄλλ' ἂν θέλουμε νά καταλάβουμε τὸ πῶς ἡ ἄνοδος αὐτῆς τῆς νέας ἄρχουσας τάξης ἔγινε τόσο γρήγορα, δὲν ἔχουμε παρά νά δοῦμε τὰ πρακτικὰ συμπεράσματα πού ἔβγαλε ὁ Λένιν ἀπ' αὐτὴ τὴν πραγματικὴ ἐξασθένιση καὶ τὸ *déclassement* τοῦ προλεταριάτου. Ποιὲς εἶναι οἱ «*πραγματικὲς δυνάμεις τῆς ἐργατικῆς τάξης*», ρωτᾶει ὁ Λένιν, κι' ἀπαντᾷ: «*Ἀποτελοῦνται σήμερα ἀπὸ τὴν προλεταριακὴ πρωτοπορία (τὸ ρωσικὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα) κι' ὕστερα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τὰ πιὸ ἐξασθενημένα ἀπὸ τὸ *déclassement* καὶ τὰ πιὸ ἐπιρροπῆ πρὸς τὶς μενσεβικικὲς καὶ ἀναρχικὲς ἀμφιταλαντεύσεις*» (2).

Οἱ «μενσεβικικὲς ἀμφιταλαντεύσεις» ἦταν τὸ παλλαϊκὸ αἶτημα τῆς ἐπιστροφῆς στὶς δημοκρατικὲς ἀρχὲς διακυβέρνησης! Οἱ «ἀναρχικὲς ἀμφιταλαντεύσεις» ἦταν αὐτὲς πού φανερώνονταν μέσ' στὸ πρόγραμμα τῆς «Ἐργατικῆς ἀντιπολίτευσης» πού ζητοῦσε τὴν πραγματοποίηση τῶν ὑποσχέσεων τοῦ 1917! Αὐτοὶ οἱ ἀδιόρθωτοι νοσταλγοὶ κατηγοροῦσαν τοὺς μπολσεβίκους ὅτι «*δὲν εἶχαν πιὰ ἐμπιστοσύνη στὴν ἐργατικὴ τάξη*» (3) καὶ «*ρίχναν συνθήματα πού θύμιζαν τὰ συνθήματα τῆς Κρονστάνδης τὴν ἀνοιξη τοῦ 1921*» (4). Ἄλλὰ ἡ πυρκαγιά τῆς Κρονστάνδης εἶχε φανερώσει τὴν ἔκταση τῶν κινδύνων πού ἀπειλοῦσαν τὴν μπολσεβικικὴ μονοκρατορία. Καὶ ὁ Λένιν εἶχε ἐπωφεληθεῖ γιὰ νά ἐπιβάλλει στὸ κόμμα τοῦ τῆς μονολιθικῆ ὁμοφωνία πού ὄνειρευόταν ἤδη ἀπὸ τὸ 1902, καὶ γιὰ νά ἀπαλλαγεῖ συγκεκριμένα ἀπὸ τοὺς πουριτανοὺς τῆς Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης, πού ἀντιτάσσαν τὸ ἰδεώδες τῆς «προλεταριακῆς δημοκρατίας» στὴν πραγματικότητα τῆς μονοκομματικῆς δικτατορίας.

Τὸ 10^ο Συνέδριο τοῦ Κ.Κ. εἶχε συμπέσει μὲ τὴν ἐξέγερση τῆς Κρονστάνδης! Ἡ ἀπάντηση τοῦ Λένιν ἦταν κεραυνοβόλα. Ἴδου πῶς παρουσιάζει τὸ πρόγραμμα τῆς Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης (παραλείποντας βέβαια νά ὑπενθυμίσει ὅτι ἦταν καὶ τὸ δικό του πρόγραμμα μέχρι τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας):

«*Ἡ ὁργάνωση τῆς διεύθυνσης τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας πρέπει ν' ἀνατεθεῖ στὸ συνέδριο τῶν ρώσων παραγωγῶν πού, συνασπισμένοι σὲ βιομηχανικὰ συνδικάτα, δρι-*

1) Λένιν: *Θέσεις γιὰ τὴν τακτικὴ τοῦ Κ.Κ.* 13(6)1921. Ἐνθ. ἀν. II, 895.

2) Λένιν: *Νέοι καιροί, παλιὰ λάθη*, 20(8)1921. Ἐνθ. ἀν. II, 902—3.

3) Αὐτὸ ἦταν ἕνα κύριο μοτίβο τῆς προπαγάνδας τῆς Ἐργατικῆς ἀντιπολίτευσης.

4) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 897.

ζουν ένα κεντρικό οργανισμό για να κατευθύνει το σύνολο της εθνικής οικονομίας της χώρας» (1).

Μιά τέτοια αντίληψη ήταν τώρα για τον Λένιν μιά απαράδεκτη «άναρχο-συνδικαλιστική παρέκκλιση». «Ο μαρξισμός διδάσκει, λέει τώρα ο Λένιν προβάλλοντας στον Μάρξ τις δικές του αντιλήψεις, ότι μόνο το πολιτικό κόμμα της εργατικής τάξης, δηλαδή το κομμουνιστικό κόμμα, είναι σε θέση να καθοδηγήσει, να οργανώσει και να διαπαιδαγωγήσει την πρωτοπορία του προλεταριάτου και όλων των εργαζομένων μαζών» (2).

Περιττεύει να πούμε ότι μιά τέτοια αντίληψη είναι έντελως ξένη προς το δημοκρατικό πνεύμα του Μάρξ και του Ένγκελς. Σε κανένα μέρος του έργου τους, οι ιδρυτές του «έπιστημονικού σοσιαλισμού» δεν φαίνονται να άμφισβητούν την ικανότητα του προλεταριάτου να λάβει την αναδιοργάνωση της οικονομικής ζωής και να πραγματοποιήσει τη δημοκρατική αυτοδιοίκηση και επί του οικονομικού πεδίου.

Αυτή η «άριστοκρατική» αντίληψη του Λένιν για τον ιστορικό ρόλο της «πρωτοπορίας» είναι στους αντίποδες της έμπιστοσύνης που ένοιωθε ο Μάρξ (δπως και όλος ο φιλελεύθερος κόσμος της εποχής του) στις δημιουργικές ικανότητες της μάζας. Αντίθετα, για το Λένιν,

«μόνο αυτή η πρωτοπορία μπορεί να αντισταθεί στις αναπόφευκτες μικροσυνδικαλιστικές αμφιταλαντεύσεις των εργαζομένων μαζών, στις αναπόφευκτες επιβιώσεις του σενιού συνδικαλιστικού πνεύματος και στα υπολείμματα των συνδικαλιστικών προλήψεων. Και μόνο αυτή μπορεί να διευθύνει όλες τις δραστηριότητες του προλεταριάτου. Άλλοιώς, η δικτατορία του προλεταριάτου είναι άδύνατη» (3).

Για τον Μάρξ, τα συνδικάτα ήταν ένα «σχολείο του σοσιαλισμού». Για τον Λένιν, τα συνδικάτα είναι ένα όργανο — ανάμεσα στ' άλλα — του κόμματος. Έτσι πού ή ιδέα να άνατεθεί ή διεύθυνση και ή οργάνωση της παραγωγής σε οργανισμούς έκλεγμένους από το συνέδριο των βιομηχανικών συνδικάτων, έσήμαινε για τον Λένιν μιά «πλήρη ύποτιμηση του ήγετικού, παιδαγωγικού και οργανωτικού ρόλου που άσκει το κόμμα πάνω στα εργατικά συνδικάτα» (4).

Η δικτατορία του προλεταριάτου πού, στον Μάρξ, είχε την έννοια ενός πλήρους και ολοκληρωτικού έκδημοκρατισμού των κοινωνικών σχέσεων, δεν σημαίνει, για τον Λένιν, παρά άποκλειστικά και μόνο τη δικτατορία του κόμματος, δηλαδή τη δικτατορία μιάς άπειροελάχιστης μειοψηφίας πάνω στο σύνολο των εργαζομένων μαζών. Ούτε ο Λένιν, ούτε ο Τρότσκι, ούτε κανείς από τους σημαίνοντες μπολσεβίκους ήγέτες δεν κάθησε μιά στιγμή να σκεφτεί ψύχραιμα και να καταλάβει την παραδοξότητα της θεωρίας κατά την όποια ή δικτατορία του προλεταριάτου ταυτίζεται όχι με την άσκηση της οικονομικής έξουσίας από το προ-

1) Λένιν: Σχίδιο άπόφασης κατατεθειμένο στο 10^ο Συνέδριο του Κ.Κ. για την άναρχικο-συνδικαλιστική παρέκκλιση. Ένθ. άν. ΙΙ, 829.

2) Λένιν: Ένθ. άν. ΙΙ, 830.

3) Λένιν: Ένθ. άν., ΙΙ, 830.

4) Λένιν: Ένθ. άν. ΙΙ, 830.

λεταργίατο, αλλά μὲ τὴ μονοπώληση τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐξουσίας ἀπὸ ἓνα **κόμμα**. Αὐτὸ πού τοὺς ξέφευγε ὀλότελα, ἦταν τὸ ὅτι μόνον ὁ δημοκρατικὸς ἔλεγχος, τόσο στὸ πολιτικὸ, ὅσο καὶ στὸ οἰκονομικὸ πεδίο, μποροῦσε νὰ δώσει βαθμιαῖα ἓνα σοσιαλιστικὸ περιεχόμενον στὴν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τὴν κρατικοποίηση τῶν παραγωγικῶν μέσων. Κανεὶς ἀστὸς ἢ μαρξιστὴς θεωρητικὸς δὲν εἶχε σκεφτεῖ ὡς τὰ τότε νὰ ὀρίσει ἓνα ὁποιοδήποτε κοινωνικο - οἰκονομικὸ καθεστῶς παίρνοντας ὡς βάση ἓνα ὁποιοδήποτε **πολιτικὸ** κριτήριον. Κανεὶς π.χ. δὲν σκέφτηκε ποτὲ νὰ ὀρίσει τὸν καπιταλισμὸ μὲ βάση τὸ ποῖο κόμμα κυβερνάει σὲ τούτη ἢ ἐκείνη τὴν περίοδο! Γιὰ τοὺς μπολσεβίκους, ἢ μονοκομματικὴ δικτατορία καὶ ἢ μονολιθικότητα τοῦ κυβερνητικοῦ μηχανισμοῦ εἶχαν ἀναχθεῖ σὲ οὐσιώδη κριτήρια τῆς «σοσιαλιστικότητας» τοῦ καθεστώτος! Ἄς ἀκούσουμε τὸν Τρότσκι:

«... Ὁ σοσιαλιστικὸς χαρακτήρας τῆς βιομηχανίας καθορίζεται καὶ ἐξασφαλίζεται κατὰ ἓνα ἀποφασιστικὸ τρόπο ἀπὸ τὸ ρόλο τοῦ κόμματος, ἀπὸ τὴν ἠθελημένη ἐσωτερικὴ συνοχὴ τῆς προλεταριακῆς πρωτοπορίας, ἀπὸ τὴ συνειδητὴ πειθουρχία τῶν διευθυντῶν τῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν ὑπαλλήλων τῶν συνδικάτων, τῶν μελῶν τῶν κομματικῶν πυρήνων στὰ ἐργοστάσια. κλπ. Ἄν ὑποθέσουμε ὅτι οἱ πολλαπλοὶ αὐτοὶ συννεκτικοὶ δεσμοὶ ἀρχίζουν νὰ ἐξασθενοῦν, ν' ἀποσυντίθενται, νὰ σπᾶνε, θὰ πρέπει νὰ βγάλουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι σὲ λίγα καιρὸ δὲν θὰ μείνει τίποτε ἀπὸ τὸ σοσιαλιστικὸ χαρακτηριστὴρα τῆς κρατικῆς βιομηχανίας, τῶν μεταφορῶν, κλπ...» (1).

Ὁ Τρότσκι δὲν φαίνεται κανὲν νὰ ὑποψιάζεται τὴν παραδοξότητα αὐτῶν τῶν ἐπιχειρημάτων πού ἐξαρτοῦν τὸ σοσιαλιστικὸ χαρακτηριστὴρα τῆς βιομηχανίας ἀπὸ τὴν (ἠθελημένη ἢ ὄχι) μονολιθικότητα τοῦ **κόμματος** ἢ, καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ βαθμὸ **αὐτοδιοίκησης** πού ἐπικρατεῖ μὲς ἑστὰ ἐργοστάσια! Δυνάμει τῆς περίεργης αὐτῆς λογικῆς, ὁ καπιταλιστικὸς χαρακτήρας τῶν ἐργοστασίων τοῦ **Krupp** προσδιορίζεται ὄχι ἀπὸ τὸ «δεσποτισμὸ τοῦ κεφαλαίου» καὶ τὴν παθητικὴ, ἀπλῶς ἐκτελεστικὴ λειτουργία στὴν ὁποία καταδικάζονται οἱ ἐργάτες, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ὀργανωτικὴ διάρθρωση τοῦ κόμματος πού βρίσκεται τούτη ἢ ἐκείνη τὴ στιγμή στὴν κυβέρνησι! Ποιὸς θὰ πίστευε ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ «ὀρθόδοξου μαρξισμοῦ» ἐπρόκειτο μὴ μὲρα ν' ἀπαντήσουν στὸ ἐρώτημα: «ποιὸς εἶναι οἱ σοσιαλιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις;» μὲ τὸ ἐρώτημα: «σὲ ποῖο βαθμὸ συνοχῆς καὶ πειθαρχίας» ἔχει φτάσει ἢ αὐτοτιτλοφορούμενη πρωτοπορία;! Ὡς τὰ τότε, ὅλοι οἱ μαρξιστὲς, καὶ ἰδιαίτερα οἱ λενινιστὲς, πίστευαν ὅτι στὴν «**οὐσιαστικὴ οἰκονομικὴ ὀργάνωση τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας**» (2), ὅλο τὸ βάρος πέφτει πάνω στὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν τελειοποίηση τῶν θεσμῶν τῆς «προλεταριακῆς δημοκρατίας»: τὸν ἐργατικὸ ἔλεγχον καὶ τὴν ἐργατικὴ διαχείριση τῆς παραγωγῆς! Ποιὸς θὰ πίστευε ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς μονολιθικῆς ἐνότητας τοῦ δικτατορικοῦ κόμματος ἐπρόκειτο ν' ἀνυψωθεῖ στὴν περιωπὴ ἐνὸς ὑπέρτατου ἀγαθοῦ, ἐνὸς ἀποκλειστικοῦ μέτρου τῶν ἀξιών, ἐνὸς ἀποφασιστικοῦ κριτηρίου τῆς «σοσιαλιστικότητας» τῆς ὀργάνωσης τῆς βιομηχα-

1) Leon Trotsky: The Third International after Lenin, σελ. 360.

2) Marx: Die Deutsche Ideologie, σελ. 71.

νίας; Και ποιός θά πίστευε ότι ή πρώτη πρακτική έφαρμογή αύτης τής νέας αντίληψης για τό «σοσιαλιστικό χαρακτήρα τής κρατικής βιομηχανίας, των μεταφορών, κτλ.» έπρόκειτο νά είναι ή έξωση από τό κόμμα και ή άστυνομική καταδίωξη όλων των όπαδών τής «προλεταριακής δημοκρατίας»;

Οι νοσταλγοί αύτοί τοθ προλεταριακοθ σοσιαλισμοθ ύποτιμοθσαν τόν «ήγετικό και παιδαγωγικό» ρόλο τοθ κόμματος. Γιατί; Γιατί ήθελαν νά εφαρμοστεί τό πρόγραμμα τοθ 1919 τοθ μπολσεβικικοθ κόμματος ποθ ζητοθσε κι' αύτό νά «*συγκεντρωθεί στα χέρια των συνδικάτων ή διεύθυνση τοθ συνόλου τής έθνικής οικονομίας*» (1). Δυό χρόνια άργότερα, όταν ακούγονταν οι κανονίες τής Κρονστάνδης, ό Λένιν θεωροθσε τό ίδιο του τό πρόγραμμα σαν μιá «άναρχοσυνδικαλιστική παρέκκλιση» και ζητοθσε από τό 10ο Συνέδριο τοθ κόμματος νά αποκηρύξει τις ιδέες τής Έργατικής Άντιπολίτευσης και νά τις θεωρήσει σαν «*άσυμβίβαστες με την ιδιότητα τοθ μέλους τοθ κομμουνιστικοθ κόμματος*» (2).

Με την άποκήρυξη των ιδεών τής Έργατικής Άντιπολίτευσης μποροθμε νά ποθμε ότι τελειώνει ή προλεταριακή φάση τής διαρκοθς επανάστασης στη Ρωσία: ή *έργατική τάξη* παύει πιά νά είναι μιá τάξη ποθ κάνει την Ιστορία κι' άρχίζει ν' άποτελεί μιá μάζα τοθ *ύφίσταται* την Ιστορία. Και παράλληλα, τό μπολσεβικικό *κόμμα* παύει νά στηρίζεται κι' έπομένως νά *έξαρθάναι* από την έργατική τάξη και μετατρέπεται σε μιá «άνεξάρτητη» Ιστορική δύναμη, άνυψωμένη πάνω από τό προλεταριάτο δπως και πάνω άπ' όλάκερη την κοινωνία. Ό προορισμός του ήταν πιά νά γίνει τό φυτώριο μιās νέας άρχουσας τάξης ποθ ή ολοκληρωτική τής έξουσία έπρόκειτο νά σημάνει τόν ολοκληρωτικό έξανδραποδισμό όλάκερης τής κοινωνίας.

Πραγματικά, ή άποτυχία τοθ έργατικοθ έλέγχου και τής έργατικής διαχείρισης σήμαινε ότι ή έργατική τάξη δέν είχε τή δύναμη νά οργανώσει τις παραγωγικές σχέσεις για δικό της λογαριασμό, νά κατακτήσει την οικονομική έξουσία και νά δώσει έτσι μιá αύθεντική οικονομική «βάση» στο «έποικοδόμημα» τής «σοβιετικής αύτοδιοίκησης». Πώς είναι δυνατό μιá *οικονομικά* μη—άυτεξούσια τάξη νά είναι μιá *πολιτικά* άρχουσα τάξη;

Τό πρόβλημα ποθ έτίθετο άνάμεσα στο 1921 και τό 1928, όποτε άποκρυσταλλώνεται και άποσαφανίζεται ή ταξική φυσιογνωμία τοθ νέου καθεστώτος, δέν ήταν πιά τό αν ή έργατική διαχείριση είναι δυνατή ή, όχι, αλλά τό πώς θά διασωθεί ή αύτονομία των συνδικάτων άπέναντι στο κράτος ποθ είχε μεταμορφωθεί σε κύριο αν όχι άποκλειστικό έργοδότη και ποθ άποδεικνυόταν ότι ήταν ένας έργοδότης πολύ πιο αύταρχικός από τους *ci—devant* «μεγιστάνες τοθ κεφαλαίου».

Οι τελευταίες θέσεις ποθ ύποστήριζε ό Λένιν σχετικά με τό «ρόλο

1) Άναφέρεται από τόν Λένιν: Ένθ. άν. ΙΙ, 830-1.

2) Λένιν: Ένθ. άν. ΙΙ, 832.

και τὰ καθήκοντα τῶν συνδικάτων» (Ἰανουάριος 1922), μᾶς δείχνουν τὸ λυκόφως τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου».

1) Τὰ συνδικάτα ἔπρεπε νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ κάθε πρόθεση ν' ἀναλάβουν τὴ διεύθυνση τῆς οἰκονομίας: *«κάθε ἄμεση ἐπέμβαση τῶν συνδικάτων στὴ διαχείριση τῆς παραγωγῆς πρέπει νὰ θεωρηθῆι ὡς ἀπόλυτα βλαβερὴ καὶ ἀπαράδεκτη»* (1).

2) Τὰ συνδικάτα ἔπρεπε, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, νὰ διατηρήσουν τὴ (φαινομενικὴ τους) αὐτονομία ἀπέναντι στοῦ «ἐργατικὸ κράτος»:

«Ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς δράσης τῆς ἐργατικῆς τάξης δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ ἡ ἐνίσχυση τοῦ ἐργατικοῦ κράτους καὶ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας· ἀλλὰ ἡ ἐνίσχυση αὕτη δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῆι παρὰ μόνο μὲ τὴν πάλη κατὰ τῶν γραφειοκρατικῶν παραμορφώσεων αὐτοῦ τοῦ κράτους, κατὰ τῶν ἐλαττωμάτων καὶ τῶν ἀδυναμιῶν του» (2).

3) Ἐπιπλέον ἡ αὐτονομία τῶν συνδικάτων χρειάζοταν καὶ γιὰ τὴν προάσπιση (μὲ τὴν καθιερωμένη ἔννοια τῆς λέξης) αὐτῶν τῶν ἴδιων τῶν ἐργατῶν ἀπέναντι στοὺς διαδόχους τῶν παλαιῶν καπιταλιστῶν. Ἰδοὺ ποιά εἶναι ἡ τελευταία ἀντίληψη τοῦ Λένιν γιὰ τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας:

«Τὸ Κόμμα, τὸ Κράτος καὶ τὰ συνδικάτα δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶνε καὶ δὲν πρέπει νὰ κρύβουν ἀπὸ τοὺς ἐργαζομένους ὅτι αὐτὸ ποὺ ἐξηγεῖ καὶ ποὺ δικαιώνει τὴν ἀπεργία μέσα σ' ἓνα κράτος ὅπου ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἀνήκει στοὺς ἐργαζομένους, εἶναι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά οἱ γραφειοκρατικὲς παραμορφώσεις τοῦ ἐργατικοῦ κράτους καὶ τὰ κάθε λογῆς ὑπολείμματα τοῦ καπιταλιστικοῦ παρελθόντος μέσα στοὺς θεσμοὺς του, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ πολιτικὴ καὶ πολιτιστικὴ καθυστέρηση τῶν ἐργαζομένων μαζῶν» (3).

Αὐτὲς οἱ ὀπωσδήποτε ἡρεμότερες ἀντιλήψεις δὲν ἦταν δυνατόν παρὰ νὰ εἶναι εὐσεβεῖς πόθοι: τί αὐτονομία μπορούσαν νὰ ἔχουν τὰ συνδικάτα μέσα σ' ἓνα καθεστῶς ποὺ ἐξαφάνιζε τίς πιὸ στοιχειώδεις ἐλευθερίες καὶ ποὺ μεταμόρφωνε τίς ἐκλογές (τόσο στὰ σοβιέτ, ὅσο καὶ στὰ συνδικάτα) σὲ μιὰ κενὴ ἐθιμοτυπία; Αὐτὸ τῷ ἔξαιρε πολὺ καλὰ ὁ ἴδιος ὁ Λένιν ὅταν καυτηρίαζε τὴ «γραφειοκρατικὴ παραμόρφωση τῶν συνδικάτων» (4) καὶ τὴν «ἀπομάκρυνσή τους ἀπὸ τίς μάζες». Ἄλλὰ πῶς ἦταν δυνατό νὰ μὴν εἶναι ἀπομακρυσμένα ἀπὸ τίς μάζες τὴ στιγμὴ ποὺ τὰ στελέχη τους ἦταν ὅλα διορισμένα ἀπὸ ἓνα κόμμα ποὺ δὲν ἐκπροσωποῦσε πιά παρὰ μιὰ μικρὴ μειοψηφία τοῦ προλεταριάτου;

Τὸ πῶς ἔβλεπε τὸ προλεταριάτο τὸ «σοσιαλιστικὸ» χαρακτῆρα τῆς βιομηχανίας, τῶν μεταφορῶν, κτλ., φαίνεται ἀπὸ τὸ ἀπεργιακὸ κύμα ποὺ ξέσπασε στὰ δύο τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Λένιν: σύμφωνα μὲ τίς πληροφορίες ποὺ δίνει ὁ Maurice Dobb, «κατὰ τίς ἐπίσημες ὁμολογίες, ἀνάμεσα στὸ 1922 καὶ τὸ 1923 ἔγιναν περίπου 500 ἀπεργίες μὲ τὴ συμμετοχὴ 154.000 ἐργατῶν καὶ μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀπώλεια 322.000 ἐργασιμῶν ἡμερῶν» (5). Μήπως χρειάζεται νὰ προσθέσουμε μαζί μὲ τὸν Dobb

1) Λένιν: *Ὁ ρόλος καὶ τὰ καθήκοντα τῶν συνδικάτων*. Ἐνθ. ἀν. II, 931.

2) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 929.

3) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 929.

4) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 930.

5) Maurice Dobb: *Soviet Economic Development since 1917*, σελ. 416.

ὅτι οἱ περισσότερες ἀπὸ τῆς ἀπεργίας αὐτὲς ἔγιναν παρὰ τὴ θέληση τοῦ ἐπίσημου συνδικαλιστικοῦ μηχανισμοῦ; Τὸ ὅτι «τὰ ἐπίσημα συνδικάτα δὲν πῆραν μέρος παρὰ μόνο σὲ 11 ἀπὸ τῆς 500 ἀπεργίας ποῦ ἔγιναν τὸ 1922—23» (1), δείχνει ἤδη τὸ πόσο εἶχε προχωρήσει ἡ «γραφειοκρατικοποίηση» τῶν συνδικάτων καὶ ἡ «ἀπομάκρυνση» τους ἀπὸ τῆς μάζας.

Ἄλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτε τὸ ἐκπληκτικὸ: ἤδη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τὰ συνδικάτα εἶχαν πάψει νὰ ἐκπροσωποῦν τοὺς ἐργαζόμενους. Κι' ὅταν ὁ Λένιν καλοῦσε τὸ κόμμα του νὰ μὴν κρύβει ἀπὸ τοὺς ἐργαζόμενους τοὺς λόγους ποῦ ἔκαναν θεμιτὴ τὴν προσφυγὴν στὸ δῦλο τῆς ἀπεργίας, ἕνα πλῆθος ἀπὸ ἐρωτήματα ἔρχονται ἀμέσως στὸ νοῦ:

Γι' αὐτὸ εἶχαν κάνει οἱ ἐργάτες τὴν ἐπανάσταση; Γιὰ νὰ τοὺς ἀναγνωριστεῖ πέντε χρόνια ἀργότερα τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας (ποῦ ἐπρόκειτο νὰ τὸ χάσουν λίγα χρόνια ἀργότερα); Καὶ ποιὲς ἦταν αὐτὲς οἱ «γραφειοκρατικὲς παραμορφώσεις» γιὰ τῆς ὁποῖες διαρκῶς γίνεται λόγος στὰ τελευταῖα γραφτὰ τοῦ Λένιν;

Ὁ Λένιν φαίνεται ν' ἀνησυχεῖ γιὰ τὴ ρουτινιέρικη καὶ ἀνεδαφικὴ νοοτροπία τοῦ γραφειοκρατικοῦ μηχανισμοῦ ποῦ εἶχε δημιουργήσει ἡ πρώτη ἐπανάσταση στὴν ἱστορία ποῦ εἶχε βάλει ὡς σκοπὸ τὴν πλήρη κατάρτηση τῆς γραφειοκρατίας. Στὸ νοῦ του, ἡ σοβιετικὴ γραφειοκρατία δὲν ἦταν μιὰ νέα *ταξικὴ* πραγματικότητα, ἀλλὰ μιὰ νέα μορφή τῆς παραδεδομένης γραφειοκρατίας. Αἰτία τῆς γραφειοκρατικοποίησης τοῦ καθεστώτος ἦταν ὄχι ἡ κρατικοποίηση (*χωρὶς δημοκρατικὸ ἔλεγχο*) τῶν διευθυντικῶν μοχλῶν τῆς *οἰκονομίας* ἀλλὰ ἡ *ἀμάθεια τῶν μαζῶν* ποῦ περιόριζε μοιραῖα τὸν ἔλεγχο ἀπὸ τὰ κάτω κι' ἔδινε ἀναγκαστικὰ μιὰ ἀποφασιστικὴ σημασία στὴν κρατικὴ πρωτοβουλία. Κι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸν ἔκανε ν' ἀποσιωπᾷ τὰ δύο καίρια φαινόμενα αὐτῆς τῆς μεταβατικῆς περιόδου: α) τὴ γραφειοκρατικοποίηση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων ποῦ ὑπῆρξε τὸ φυσικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀποτυχίας τοῦ σοσιαλιστικοῦ ἀνασχηματισμοῦ τῆς οἰκονομίας καὶ β) τὴ γραφειοκρατικοποίηση αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ μπολσεβικικοῦ κόμματος, ποῦ εἶχε πάψει νὰ εἶναι τὸ κόμμα τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ γινόταν τὸ φυτῶριο μιᾶς νέας ἄρχουσας τάξης.

Αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴν μεταμόρφωση τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος θὰ μελετήσουμε στὶς ἐπόμενες παραγράφους αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου.

1) M. Dobb : αὐτ.

Β' ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΝΟΛΙΘΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΣΤΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

Τὴν ἀνικανότητα τῆς οἰκονομικῆς ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας νὰ κάνει κατανοητὴ τὴν ἀνοδο μιᾶς *πολιτικῆς* (καὶ συγκεκριμένα τῆς γραφειοκρατικῆς) τάξης στὴν κοινωνικὴ ἐξουσία (¹) μποροῦμε νὰ τὴν ξαναδιαπιστώσουμε ὑπενθυμίζοντας τίς θέσεις ποὺ ὑποστήριξαν ὀρισμένοι μαρξιστὲς σχετικὰ μὲ τὴν προέλευση αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς μαρξιστικῆς γραφειοκρατίας.

Ἡ πολιτικὴ προέλευση τῆς ἄρχουσας τάξης στὰ λεγόμενα «σοσιαλιστικά» καθεστῶτα εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κυριότερα ἐμπόδια πάνω στὰ ὁποῖα σκοντάφτει κάθε ἀπόπειρα *μαρξιστικῆς* θεώρησης τῆς ταξικῆς φύσης τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, ἀπὸ τὸν Τρότσκι μέχρι σήμερα.

Πραγματικά, ἓνα βασικὸ ἐπιχείρημα ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ «ὀρθόδοξοι» καὶ οἱ «συμπαθοῦντες» γιὰ ν' ἀρνηθοῦν τὸν ταξικὸ χαρακτήρα τῆς «σοσιαλιστικῆς» γραφειοκρατίας, μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ ὡς ἑξῆς: Γιὰ νὰ γίνῃ *ἄρχουσα* τάξη, μιὰ τάξη πρέπει πρῶτα νὰ ἔχει ὑπάρξει ὡς *τάξη* μέσα στὸ *ancien régime*. Ἀλλὰ ἡ ὁμάδα ποὺ διευθύνει τὴ σοβιετικὴ οἰκονομία δὲν ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση. Συνεπῶς δὲν ἀποτελεῖ μιὰ ἰδιαίτερη τάξη, ἀλλὰ μιὰ ὁμάδα προνομιοῦχων ποὺ γιὰ ὀρισμένους ἱστορικοὺς λόγους ἔχει *προσωρινὰ* ξεχωριστεῖ ἀπὸ τὴν τάξη στὴν ὁποία ἀνήκει καὶ ποὺ εἶναι ἡ *μόνη* ἄρχουσα τάξη: τὸ προλεταριάτο ποὺ ἀσκεῖ τὴ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου».

Ἔχουμε κάθε λόγο νὰ πιστεύουμε ὅτι τίποτε δὲν μᾶς ἀναγκάζει νὰ πιστέψουμε ὅτι κάθε νέα ἄρχουσα τάξη πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ ἔχει ἤδη σχηματιστεῖ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος. Τί συμβαίνει ὅμως ἂν παραδεχτοῦμε αὐτὸ τὸ *αἷτημα* τῆς προϋπαρξῆς καὶ ζητήσουμε ταυτόχρονα νὰ κάνουμε κατανοητὴ τὴ διαδικασία χάρις στὴν ὁποία ἡ σοβιετικὴ γραφειοκρατία μεταμορφώθηκε σὲ ἄρχουσα τάξη καὶ σὲ ἀποκλειστικὸ «κάτοχο τῆς ὑπεραξίας»;

Οἱ θέσεις τοῦ Burnham μποροῦν νὰ μᾶς δείξουν τὸ ἀδιέξοδο στὸ ὁποῖο καταδικάζεται ἡ σκέψη ποὺ μένει αἰχμάλωτη τοῦ μαρξιστικοῦ σχήματος.

64. Ἡ οἰκονομικὴ ἐρμηνεία τῆς γραφειοκρατείας: ὁ Burnham καὶ οἱ διάδοχοί του.

Γιὰ νὰ κάνει ἀφομοιώσιμη ἀπὸ τοὺς μαρξιστὲς τὴ θεωρία του γιὰ τὴν managerial revolution, ὁ Burnham στήριξε ὅλη του τὴν ἐπιχειρηματολογία πάνω στὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ τάξη τῶν managers, ἡ τάξη ποὺ κατὰ τὴ θεωρία του ἀποτελεῖ τὸ μόνον σοβαρὸ ἀντίπαλο καὶ τὸ μελλοντικὸ διάδοχο τῶν καπιταλιστῶν, ἔχει ἤδη σχηματιστεῖ, μὲ τὴ μαρξιστικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου, μέσα στὴν τωρινὴ κοινωνία. Προῖόν καθὼς εἶναι τῶν πιὸ πρόσφατων τεχνικοοικονομικῶν ἐξελίξεων, ἡ τάξη τῶν managers κυριαρχεῖ

1) Βλ. τὴ μελέτη μας: *Ἡ οἰκονομικὴ ἐρμηνεία τοῦ ταξικοῦ διαφορισμοῦ*, 1959, Μέρος III, Κεφ. β, §§ 15-18, σελ. 45-58.

μέσ' στις παραγωγικές σχέσεις «προτού μετατραπεί το καθεστώς σε γραφειοκρατικό» (1). Σάν τήν άστική τάξη του ancien régime, ή γραφειοκρατική τάξη έχει δημιουργήσει τά οικονομικά θεμέλια της μέλλουσας της κυριαρχίας στο έσωτερικό της παλαιάς κοινωνίας. Δέν της μένει πιά παρά νά καταργήσει τούς άπαρχαιωμένους θεσμούς της καπιταλιστικής Ιδιοκτησίας και νά έξουδετερώσει τούς καπιταλιστές. Για τό σκοπό αυτό, «χρειάζεται ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού νά κινητοποιηθεί με τά κατάλληλα συνθήματα και νά ταχθεί στο πλευρό των managers» (2). Η γεννώμενη γραφειοκρατική κοινωνία έχει τήν ανάγκη ενός μαιευτήρα (για νά θυμηθοίμε τήν εικόνα του Μάρξ) κι' αυτός είναι ή άντικαπιταλιστική άνταρσία των μαζών: καμιά σημασία δέν έχει τό γεγονός ότι οι μάζες αυτές είναι προλεταριακές, όπως στη Ρωσία του 1917, μικροαστικές, όπως στην Ίταλία του 1922 ή τή Γερμανία του 1933, ή άγροτικές, όπως στην Κίνα και τά Βαλκάνια. Καμιά σημασία επίσης δέν έχει τό ότι αυτή ή άντικαπιταλιστική επανάσταση δέν είναι ούτε άντικαπιταλιστική ούτε καν επαναστατική, όπως π.χ. ή πολιτική του New Deal (πού ο Burnham τή θεωρεί ίσοδύναμη σε κοινωνικά άποτελέσματα με τήν πολιτική του Στάλιν και του Χίτλερ!). Τό ούσιώδες, κατά τόν Burnham, είναι ότι σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις οι μάζες τάχθηκαν «παρά τό πλευρό των managers»! Καμιά σημασία δέν έχει τό ότι ή ομάδα των managers έξοντώθηκε ή κονιορτοποιήθηκε σαν ομάδα από τήν επανάσταση του 1917, της οποίας ύποτίθεται ότι ήταν ο κύριος έμπνευστής και ύποκινητής! Καμιά σημασία επίσης δέν έχει ότι ή μακιαβελική αυτή τάξη των managers πού «κίνητοποίησε» τις μάζες, έλαμψε κυρίως με τήν άπουσία της, όταν δέν τάχθηκε άνοιχτά με τό μέρος της άντεπανάστασης. Πέρα από τό Sound and Fury της πάλης των τάξεων, ένα γεγονός «Ιδιαίτερα σημαντικό» (3) φωτίζει τήν άληθινή φύση της επανάστασης του 1917: «ο πιο στενός συνεργάτης του Λένιν, αυτός πού χρησιμοποίησε ο Λένιν για νά παρακολουθεί στά κρυφά τό μπολσεβικικό κόμμα, ήταν ο μηχανικός — ο τεχνοκράτης — Κράσσιν»!

Αυτή τήν ψευτομαρξιστική και Ιδίως παράλογη θεωρία κατά τήν όποια «ο Κράσσιν — ο τεχνοκράτης» ένσαρκώνει τήν List der Vernunft της γραφειοκρατίας, τήν ξαναβρίσκουμε, υπό μιá άκόμα χοντροειδέστερη μορφή, στις θεωρητικές αναλύσεις της ομάδας των νέων μαρξιστών πού έκδίδει τό περιοδικό «Socialisme ou Barbarie». Θα τις αναφέρουμε γιατί κάνουν άλλη μιá φορά έκδηλη τή στενότητα της οικονομικής έρμηνείας του γραφειοκρατικού φαινομένου.

Και γι' αυτούς, ή γραφειοκρατικοποίηση της οικονομίας πρέπει νά θεωρηθεί σαν τό τελικό προϊόν μιáς μακραιώνης τάσης: ή κυριαρχία της

1) James Burnham: The Managerial Revolution, Γαλλ. μετ. L'ère des organisateurs, σελ. 257.

2) James Burnham: Ένθ. άν. σελ. 199.

3) J. Burnham: Ένθ. άν. σελ. 202.

γραφειοκρατίας χαρακτηρίζει την «τελική φάση τῆς συγκέντρωσης τοῦ κεφαλαίου, τῆ φάση κατὰ τὴν ὁποία ἡ κρατικοποίηση διαδέχεται τὴ μονοπωλίωση καὶ ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ γραφειοκρατία ἐέρνει τὴ θέση τῆς χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας» (1)! "Ὅπως εἶδαμε πιὸ πρὶν (2), ὁ Λένιν ἦταν ἤδη πρὸ τοῦ 1917 ἀπόλυτα πεπεισμένος ὅτι ὁ μονοπωλιστικὸς καπιταλισμὸς εἶχε μετατραπῆ σὲ κρατικὸ (ὀλοκληρωτικὰ συγκεντρωμένο) καπιταλισμὸ. Μὲ τὴν ἴδια ἐπιστημονικὴ σιγουράδα, οἱ σημερινοὶ λενινιστὲς μᾶς μαθαίνουν ὅτι ὁ «νόμος» ἢ ἡ τάση τῆς συγκέντρωσης τοῦ κεφαλαίου σὲ ἔθνικὴ καὶ σὲ παγκόσμια κλίμακα —τάση στὴν ὁποία ἀποδίδουν μιὰ ἱστορικὴ ἀποτελεσματικότητά ἴση ἂν ὄχι ἀνώτερη ἀπ' αὐτὴν ποῦ ὁ Λύγουστίνος καὶ ὁ Bossuet ἀποδίδαν στὴ Θεοῦ Πρόνοια— (3), μένει ἀνολοκληρωτὴ στὶς πιὸ προηγμένες βιομηχανικὲς κοινωνίες, ὅπου ἡ γραφειοκρατία μένει ἀκόμα «ὑποταγμένη στὸ μονοπωλιστικὸ καπιταλισμὸ» (4), καὶ πραγματοποιεῖται κατὰ προτίμησιν στοὺς προκαπιταλιστικοὺς χώρους! Κοινωνικὴ ἔκφραση τῆς «τελικῆς» φάσης τοῦ καπιταλισμοῦ (ὁ ὁποῖος δὲν μετράει πιά τίς «τελικές» του φάσεις!), προσωποποίηση τῆς τελικῆς φάσης τῆς συγκέντρωσης τοῦ κεφαλαίου, ἡ γραφειοκρατία δὲν κατορθώνει νὰ ξεχωριστεῖ ἀπὸ τὴ «χρηματιστικὴ ὀλιγαρχία» στὶς ὑπερβιομηχανοποιημένες χώρες, ὅπου τὸ κεφάλαιο εἶναι *πραγματικὰ* συγκεντρωμένο (5), ἐνῶ μὲ ἓνα πραγματικὰ μυστηριώδη τρόπο, καταλαμβάνει τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐξουσία στὶς ἀγροτικὲς ὑποανάπτυκτες χώρες ποῦ ἀγνοοῦν τόσο τὴ συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου ὅσο κι' αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ...κεφάλαιο. Ἀτελῶς πραγματοποιημένη στὶς Η.Π.Α., ἡ γραφειοκρατικὴ συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου βρίσκει ἔτσι ἓνα πρόσφορο ἔδαφος στὰ βαλκανικὰ κατσάβραχα, τοὺς ὄρυζῶνες τῆς Κίνας καὶ τῆς Ἰνδοκίνας —καὶ ὄχι στὸ Detroit, τὸ Manchester ἢ τὴ Ruhr!

Εἶναι σαφές ὅτι ὁ οἰκονομικὸς δυναμισμὸς (τόσο ἡ «συγκέντρωση τῆς ἔγγειας ἰδιοκτησίας» γιὰ τὴν ὁποία μιλάει ὁ Μάρξ (6) ὅσο καὶ ἡ «συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου» ποῦ οἱ μαθητὲς του ἔχουν βάλει στὴ θέση τοῦ «Κυρίου τῶν Δυνάμεων») ἀφήνει ἐντελῶς ἀνεξήγητο τὸ φαινόμενο τῆς ἱστορικῆς ἀνόδου τῆς ὀλοκληρωτικῆς γραφειοκρατίας στὶς προκαπιταλιστικὲς χώρες. Συγκεκριμένα, ἡ ὀλοκληρωτικὴ, κρατικὴ συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου στὶς ἀυταποκαλούμενες «σοσιαλιστικὲς» χώρες ὑπῆρξε *ὄχι ἡ αἰτία, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα* τῆς κατάκτησης τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴ γραφειοκρατία

1) Pierre Chaulieu et Georges Dupont: La bureaucratie yougoslave. Socialisme ou Barbarie, No 5-6, σελ. 17.

2) Βλ. πιὸ πάνω § 56α.

3) "Ἐτσι μᾶς πληροφοροῦν ὅτι ἡ συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου ὑπῆρξε ἡ «βαθύτερη αἰτία» τῆς κατάρρευσης τῶν βαλκανικῶν καθεστώτων κατὰ τὴ διάρκειά τῆς γερμανικῆς κατοχῆς: ἔνθ, ἀν. σελ. 16!

4) Ἐνθ. ἀν. σελ. 14, ὑποσημ. 7.

5) Πράγμα ποῦ δὲν σημαίνει διόλου ὅτι ἡ συγκέντρωση αὐτὴ ἔχει πάρει τίς διαστάσεις τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ μονοπωλίου, ποῦ ὄνειρευόταν ὁ Λένιν.

6) Βλ. τὴ μελέτη μας: *Ἡ οἰκονομικὴ ἐρμηνεία τοῦ ταξικοῦ διαφορισμοῦ*, § 17, σελ. 54-55.

καί ἡ τρομοκρατικὴ μορφή πού πήρε ἡ ἐξουσία αὐτῆς τῆς νέας ἄρχουσας τάξης ἐξηγεῖται ἄλλωστε κατὰ ἓνα μέγα μέρος καί ἀπὸ τὴν ἀνάγκη πού ἀντιμετώπισε, νὰ πραγματοποιήσει σ' ἓνα συντομότατο χρονικὸ διάστημα καί σὲ μιὰ εὐρύτατη κλίμακα τὴν πρωτόγονη συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου· ἡ οἰκονομικὴ ἐρμηνεία τῆς γραφειοκρατικῆς ἐξουσίας κινδυνεύει νὰ καταλήξει στὸν ἴδιο παραλογισμό πού δικαίως ἢ ἀδίκως ὁ Μάρξ προσάπτει στὴν ἐγγελιανὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, κινδυνεύει δηλαδὴ νὰ κάνει τὸ γιὸ νὰ γεννήσει τὸν πατέρα του (1).

Μόνος ἀπὸ τοὺς μαρξιστὲς ἢ ἀπὸ τοὺς πρώην μαρξιστὲς, ὁ Μιλοβάν Τζίλιας δὲν κατέφυγε στὰ χοντροειδῆ σχήματα τοῦ οἰκονομικοῦ ντετερμινισμοῦ ὅταν ζήτησε νὰ διατυπώσει τὰ συμπεράσματα πού ἐβγαλε ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του *πείρα* σχετικά μὲ τὴν ἄνοδο τῆς γραφειοκρατικῆς τάξης στὴν ἐξουσία. Τὴ γενεαλογία τῆς ὀλοκληρωτικῆς γραφειοκρατίας δὲν τὴν ἀναζήτησε οὔτε μέσα στὸ μῦθο τοῦ «Κράσιν τοῦ τεχνοκράτη», οὔτε μέσα στὴ διαλεκτικὴ τοῦ ὀλιγοπωλίου, ἀλλὰ μέσα στὴν ἐσωτερικὴ διάρθρωση τοῦ μονολιθικοῦ κόμματος.

65. Ἡ πολιτικὴ προέλευση τῆς γραφειοκρατίας

Τὸ μπολσεβικικὸ *κόμμα* ὑπῆρξε τὸ φυτῶριο τῆς νέας ἄρχουσας τάξης· αὐτὸ φαίνεται «ἀπίθανο», λέει ὁ Τζίλιας, σ' ὄλους τοὺς μαρξιστὲς πού πιστεύουν ὅτι ἓνα πολιτικὸ κόμμα εἶναι κατὰ κανόνα τὸ «προῖόν» μιᾶς κοινωνικῆς τάξης» (2). Πῶς εἶναι δυνατό νὰ πιστέψουμε ὅτι μιὰ νέα ἄρχουσα τάξη προήλθε ἀπὸ ἓνα κόμμα, τὴ στιγμή πού ὅλη ἡ ἱστορικὴ πείρα δείχνει ὅτι τὰ κόμματα δὲν εἶναι παρά «ἐποικοδομήματα»: ἐφήμερες καί παροδικές «πολιτικὲς ἐκφράσεις» τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων; Εὐκόλα καταλαβαίνει κανεὶς γιατί ὁ Τρότσκι δὲν ἀντιμετώπισε αὐτὴ τὴν ὑπόθεση παρά γιὰ νὰ τὴν ἀπορρίψει ἀμέσως: Αἰσθάνεται κανεὶς τὸν πειρασμό, γράφει ὁ Τρότσκι στὸ τελευταῖο τοῦ ἔργου, νὰ καταλήξει στὸ συμπέρασμα ὅτι:

«Τὰ ἔμβρυα τοῦ μελλοντικοῦ σταλινισμοῦ *βόλακονιαν* ἤδη μέσα στὴ *μπολσεβικὴ ἀντίληψη* τοῦ *συγκεντρωτισμοῦ* ἢ, γενικότερα, μέσα στὴν *παράνομη ἱεραρχία* τῶν *ἐπαγγελματιῶν ἐπαναστατῶν*. Ἀλλὰ ἓνα τέτοιο συμπέρασμα δὲν ἀντέχει στὴν ἀνάλυση κι' ἀποδεικνύεται πολὺ φτωχὸ σὲ ἱστορικὸ περιεχόμενο. Ἡ αὐστηρὴ ἐπιλογή τῶν στελεχῶν καὶ ἡ συνένωσή τους μέσα σὲ μιὰ συγκεντρωτικὴ ὀργάνωση παρουσιάζει βέβαια ὀρισμένους κινδύνους, ἀλλὰ τὴ βαθύτερη αἰτία αὐτῶν τῶν κινδύνων πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσουμε, ὄχι μέσα στὴν «ἀρχή» τοῦ συγκεντρωτισμοῦ, ἀλλὰ στὴν ἑτερογένεια καὶ τὴν καθυστερημένη νοοτροπία τῶν ἐργαζομένων, δηλαδὴ *μέσα στὶς γενικὲς κοινωνικὲς συνθῆκες πού κάνουν ἀριβῶς ἀναγκαῖα τὴ συγκεντρωτικὴ καθοδήγηση* τῆς τάξης ἀπὸ τὴν πρωτοπορία τῆς. Τὸ κλειδί τοῦ δυναμικοῦ προβλήματος τῆς ἡγεσίας βρίσκεται μέσα στὶς πραγματικὲς σχέσεις πού ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὸ μηχανισμό τοῦ κόμματος καὶ τὸ κόμμα, ἀνάμεσα στὴν (πολιτικὴ) πρωτοπορία καὶ τὴν κοινωνικὴ τάξη, ἀνάμεσα στὸ συγκεντρωτισμὸ καὶ τὴ δημοκρατία. Αὐτὲς οἱ σχέσεις δὲν εἶναι ἀμετάβλητες κι' οὔτε μπορεῖ νὰ ὀριστοῦν ἐκ τῶν προτέρων. Προσδιορίζονται ἀπὸ τὶς συγκεκριμένες ἱστορικὲς συνθῆκες. Ἡ δυναμικὴ τους ἰσορροπία ρυθμίζεται ἀπὸ τὴ

1) Marx-Engels: Die Heilige Familie, σελ. 307.

2) Milovan Djilas: La nouvelle classe dirigeante, 1957, σελ. 49.

ζωντανή πάλη ανάμεσα στις διάφορες τάσεις πού, στις άκραιοίς τους μορφές, κυμαίνονται ανάμεσα στο δεσποτισμό του κομματικού μηχανισμού και τον άνισχυρο άμορφισμό» (1).

Οι παρατηρήσεις αυτές είναι άναμφισβήτητα όρθές: άσφαλώς, τό ολοκληρωτικό καθεστώς δέν βγήκε πάνοπλο σαν την 'Αθηνά από τό κεφάλι του Λένιν ή από τή λενινιστική αντίληψη του μονολιθικού συγκεντρωτισμού. Τό μόνο δυσάρεστο είναι ότι ο Τρότσκι δέν μπόρεσε νά δώσει παρά μιá άτελή και κάπως ώχρη εικόνα των «πραγματικών σχέσεων» πού δημιουργήθηκαν ήδη στη λενινιστική περίοδο (πού ό ίδιος ό Τρότσκι τήν έξιδανίκευσε με τον πιό δογματικό τρόπο, άκριβώς για νά μπορέσει νά τήν άντιτάξει στη σταλινική της «παραμόρφωση»). Τό πρόβλημα πού έπρεπε νά θέσει, και πού πρώτα από τους μαρξιστές τό έθεσε ό Τζιλιας, μπορεί νά διατυπωθεί ώς εξής: Πώς τό μπολσεβικικό κόμμα μεταμορφώθηκε από «όργανο» του προλεταριάτου σε μιá ιστορική δύναμη «άνεξάρτητη» από τήν άρχική κοινωνική του βάση, και τελικά σε «κύριο», και μάλιστα ολοκληρωτικά κύριο τόσο του προλεταριάτου, όσο και όλάκερης τής κοινωνίας;

Ό Μάρξ πού τόσες φορές μίλησε για τήν «άνεξαρτησία» του κράτους άπέναντι στην κοινωνία, τής οποίας έπρεπε κανονικά — θεωρητικά νά μένει πάντα ό «ύπηρετης», δέν άντιμετώπισε ποτέ τή δυνατότητα μιáς άντίστοιχης «άνεξαρτητοποίησης» ενός πολιτικού κόμματος άπέναντι στην κοινωνική τάξη τής οποίας θεωρητικά έπρεπε νά είναι ό έντολοδόχος. Αύτή ή παραμέληση είναι εύνόητη, όχι μόνο γιατί ό Μάρξ δέν μίλησε για όλα τά θέματα και δέν έλυσε όλα τά προβλήματα, αλλά και για ένα άπλούστατο λόγο: *ή έποχή του Μάρξ άγνοούσε τό φαινόμενο των μαζικών κομμάτων και των μαζικών οργανώσεων* πού έμφανίστηκαν σε μιá αρκετά μεταγενέστερη έποχή, κάτω από τή διπλή πίεση τής κατάκτησης τής καθολικής ψήφου και τής ανάπτυξης του συνδικαλισμού.

Ό Robert Michels είναι ό πρώτος πού άνάλυσε τό φαινόμενο τής «άνεξαρτητοποίησης» των κομματικών μηχανισμών και του «γραφειοκρατικού έκφυλισμού» των μαζικών οργανώσεων, πού μόλις άρχισε νά έκδηλώνεται στις μέρες του (2).

Μελετώντας τήν έσωτερική ζωή του γερμανικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, του μαζικότερου και καλύτερα οργανωμένου κόμματος τής έποχής του, ό Michels έβγαλε τό συμπέρασμα ότι ή δημοκρατία, δηλαδή τά μαζικά πολιτικά κόμματα, χωρίς τά οποία δέν μπορεί νά ύπάρξει δημοκρατία, δημιουργούσε ή ίδια μιá νέα όλιγαρχία πού κινδύνευε νά τήν άπογυμνώσει από κάθε πραγματικό περιεχόμενο. 'Η σε γιγάντια κλίμακα πολιτική και επαγγελματική κινητοποίηση των μαζών φέρνει στο φώς μιá νέα κοινωνική κατηγορία, τους new men of power για τους οποίους μιλάει ό Wright Mills στο δώνυμό του έργο: τά στελέχη του

1) Léon Trotski: Staline 1948, σελ. 88—9.

2) Robert Michels: Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie, 1η έκδ. 1910, 2η έκδ. έπηυξημένη 1925.

οργανωτικοῦ καὶ προπαγανδιστικοῦ μηχανισμοῦ ποῦ κινητοποιεῖ, ἐλέγχει καὶ καθοδηγεῖ τὴ μάζα. Ἔτσι, μέσα σὲ κάθε πολιτικὴ ὀργάνωση, ἐμφανίζεται μοιραῖα μιὰ ἀντίθεση *ἀνάλογη μεῖς εἰς ταξικὲς ἀντιθέσεις*: ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ μάζα καὶ τὴν ἡγεσία, τοὺς διευθυνομένους καὶ τοὺς διευθύνοντες. Δυνάμει αὐτοῦ ποῦ ὁ Michels ἀποκαλεῖ «*effet de mirage* τῆς ἰδέας τῆς ἀντιπροσωπίας» καὶ κυρίως τῆς πολιτικῆς ἀδιαφορίας, ἀμάθειας καὶ παθητικότητος τῆς πλειοψηφίας, ἡ μειοψηφία ποῦ διευθύνει τὸν ὀργανωτικὸ μηχανισμό τῶν κομμάτων μετατρέπεται «μοιραῖα» (1) σὲ μιὰ «πολιτικὴ τάξη» ποῦ ἀποκτίνει μιὰ ὀλιγαρχικὴ ἐξουσία ἀνάλογη μ' αὐτὴν ποῦ ἀσκεῖ ἡ ἄρχουσα κοινωνικὴ τάξη.

Δὲν πρόκειται, βέβαια, νὰ συζητήσουμε ἐδῶ τίς ρεαλιστικὲς καὶ ἀπαισιόδοξες ἀπόψεις τοῦ Michels γιὰ τὴ μοῖρα τῆς δημοκρατίας στὴν ἐποχὴ τῶν μαζικῶν κομμάτων. Θὰ δοῦμε ἀπλῶς ὅτι οἱ θεωρίες του ἐφαρμόζονται ἀπολύτως σιὸ λενινιστικὸ κόμμα: ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν ἰδρυτικὴ ἀρχή, τὸ μπολσεβικικὸ κόμμα προοριζόταν ν' «ἀνεξαρτητοποιηθεῖ» ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἀπέναντι στὴν ἀστικὴ κοινωνία, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀπέναντι σιὸ ἴδιο τὸ προλεταριάτο. Κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς διαδικασίας, τὰ στελέχη του ἀποτέλεσαν ὄντως μιὰ «πολιτικὴ τάξη» μετὰ τὴν ἔννοια ποῦ δίνουν σιὸν ὄρο αὐτὸ ὁ Mosca καὶ ὁ Michels. Ἄλλὰ μόλις ὀλοκληρώθηκε αὐτὴ ἡ διαδικασία, ἀπὸ τὴ στιγμή δηλαδὴ ποῦ ὁ διευθυντικὸς μηχανισμὸς τοῦ κόμματος πῆρε τὴν ἀποκρυσταλλωμένη μορφή μιᾶς ὀλιγαρχίας ἀνεξέλεγκτης, τόσο ἀπὸ τὴν κοινωνία, ὅσο κι' ἀπ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ βάση τοῦ κόμματος, ἡ «νέα τάξη» ποῦ *δημιουργήθηκε* πάνω στὴ βάση τῆς ἀποκλειστικῆς μονοπώλησης τῆς *πολιτικῆς* ἐξουσίας, ἄρχισε νὰ μεταμορφώνεται σὲ μιὰ ἄρχουσα *κοινωνικὴ τάξη* μετὰ τὴν κλασικὴ μαρξιστικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου. Ἡ γραφειοκρατικοποίηση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων σιὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κρατικοποιημένου τομέα, ποῦ περιλάμβανε τὴ βαρεῖα βιομηχανία, τὸ σύνολο τῶν πιστωτικῶν ἰδρυμάτων καὶ τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο, ἦταν ἡ πρώτη κοινωνικὴ ἔκφραση τῆς *οἰκονομικῆς* ἐξουσίας τῆς νέας τάξης· ἡ «κολλεκτιβοποίηση» τῆς γεωργίας, δηλαδὴ ἡ «προλεταριοποίηση» τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ὀλοκληρωτικὴ γραφειοκρατικὴ διεύθυνση τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ὀλοκλήρωσε τὴ διαδικασία τῆς γραφειοκρατικοποίησης τῆς ἄρχουσας τάξης καὶ ἀποκρυστάλλωσε τὴν ταξικὴ φυσιογνωμία τοῦ νέου καθεστῶτος.

66. Ὁ «σολιπαισμὸς» τῆς πρωτοπορίας

Ἐπιβεβλημένη ἀπὸ τίς ἀντικειμενικὲς συνθήκες, ἡ «ἀνεξαρτητοποίηση» τοῦ μπολσεβικικοῦ κόμματος ἦταν ἤδη προδιαγεγραμμένη μέσα στὴν πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Λένιν. Γιὰ τὸν Μάρξ ἡ προλεταριακὴ ἐπανάσταση θὰ ἦταν ἡ ἐξέγερση τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν ἐργαζομένων ἐναντίον μιᾶς ἀσήμαντης μειοψηφίας καπιταλιστῶν. Γιὰ τὸν Λένιν, μιὰ ἀσή-

1) Ἦδη ἀπὸ τὸ 1908, ὁ Michels μιλοῦσε γιὰ μιὰ «fatalità della classe politica». Βλ. Studi sulla democrazia e sull'autorità, Firenze 1933, σελ. 1-28. Ὁ ὄρος «πολιτικὴ τάξη» εἶναι παρμένος ἀπὸ τὸν Gaetano Mosca.

μαντη μειοψηφία επαγγελματιών επαναστατών έπρόκειτο να δημιουργήσει σχεδόν έκ του μηδενός ένα νέο κόσμο χρησιμοποιώντας την πλειοψηφία ως μέσο και έν ανάγκη στρεφόμενη έναντιον της πλειοψηφίας, παραβιάζοντας τη θέλησή της και ύποτάζοντάς την με την τρομοκρατία. Στη θέση του άποκαλυπτικοῦ άγώνα των νέων «υϊών του φωτός»: των βιομηχανικών προλεταρίων, κατά του κεφαλαίου, ο Λένιν έβαλε άπ' έξαρχής την κοσμογονική πάλη της «πρωτοπορίας» για την έκμηδένιση ενός καθεστώτος που δέν συμβολιζόταν πιά άπό τό (άνύπαρκτο άλλωστε ή έμβρυωδες) «Κεφάλαιο», αλλά άπό τη μιζέρια *δλων* των κοινωνικών τάξεων. Το μίσος του Μάρξ κατά του κεφαλαίου, ή περιφρόνηση που έννοιωθε για τους μικροαστούς, ή απέχθεια που αισθανόταν για την «άγροτική άποβλάκωση», παίρνουν στον Λένιν μιá συστηματική όλοκληρωτική μορφή και του δίνουν μιá ιδεολογική δικαίωση του δεσποτισμοῦ της πρωτοπορίας.

Στό μαρξιστικό σύμπαν, δέν υπάρχουν παρά οι «παραγωγικές δυνάμεις» και οι κοινωνικές τάξεις που ή ανάπτυξή τους και ή πάλη τους άναμεταξύ τους δίνουν μορφή και κατεύθυνση στην Ιστορία. Για τον Λένιν, έξω άπό την «πρωτοπορία» δέν υπάρχει παρά ο «ταξικός έχθρός» που, σαν τον Έξαποδώ, μπορεί να πάρει όλες τις δυνατές μορφές, αρχίζοντας άπό τους μπουρζουάδες και τους μενσεβίκους και τελειώνοντας με τους μουζικούς και τις «άναρχο-συνδικαλιστικές παρεκκλίσεις» αῦτων των ίδιων των προλεταρίων. Όπως στην κοσμοθεωρία του Ockham, όπου μιá μεταφυσική άμφιβολία κρέμεται διαρκώς σαν μιá δαμόκλεια σπάθη πάνω άπό την πραγματικότητα των έμπειρικών δεδομένων, έτσι και μες στον κόσμο της λενινιστικής «Έπιστήμης» καμιá άντικειμενική βεβαιότητα δέν μπορεί να υπάρξει ως προς την άληθινή ταυτότητα των κοινωνικών τάξεων και ομάδων που δείχνουν την παραμικρή «αύθορμησία», που δηλαδή δέν είναι έντελως καθοδηγημένες και «πλαισιωμένες» άπό την «πρωτοπορία». Καθώς είχε κλασσάρει τη Ρωσία ως την *«πιό μικροαστική χώρα της Έυρώπης»* (1) — πράγμα που είναι ένας έκδηλος παραλογισμός —, ο Λένιν είχε την τάση να βλέπει *όλόκληρο τον πληθυσμό με δυσπιστία και καχυποψία*. Όσο τό όπωσδήποτε οὔτοπικό πρόγραμμα του άποδεικνυόταν άπραγματοποίητο, τόσο περισσότερο ο Λένιν αισθανόταν τον πειρασμό να δει την πραγματικότητα σαν τον κατ' έξοχήν έχθρό. Η τεράστια άγροτική μάζα που άποτελοῦσε την πραγματικότητα γινόταν τώρα ο άποδοπομπιαίος τράγος:

«Είναι χίλιες φορές πιό εύκολο να νικήσουμε τη μεγαλοαστική τάξη παρά να νικήσουμε τα έκατομμύρια και τα έκατομμύρια των μικρονοικοκυρέων, που με την καθημερινή τους δραστηριότητα, την άόρατη, άπιαστη κι' άποσυνθετική τους δραστηριότητα, πραγματοποιούν τις συνθήκες που θέλει ή μπουρζουαζία κι' έτοιμάζουν τό έδαφος για την παλινορθωση της μπουρζουαζίας» (2).

Αυτά τα έκατομμύρια των μικρονοικοκυραίων — στους όποιους ο

1) Λένιν: Ένθ' άν. II, 21, 829, 838, 899, κ.ά.

2) Λένιν: *Ο έξετρεμισμός*, κτλ. Ένθ. άν. II, 713.

Λένιν έδινε τώρα τὸ μεγαλόσχημο τίτλο τῶν «ἀνεξάρτητων παραγωγῶν ἔμπορευμάτων»! — ἦταν στὴν πραγματικότητα μιὰ ἀναρίθμητη μάζα τρισ· αθλίων μουζικῶν ποὺ χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμα ξύλινα ἄροτρα! Βαπτίζον· τὰς τοὺς «μικροαστοὺς» — χωρὶς νὰ φαίνεται νὰ ὑποψιάζεται τί τραγικὴ εἰρωνεία κρύβεται πίσω ἀπ' αὐτὸ τὸν ὄρο —, ὁ Λένιν τοὺς θεωροῦσε σὰν τὴν αἰτία ὄλων τῶν δεινῶν. Αὐτοὶ φταῖγαν γιὰ ὄλα: καὶ γιὰ τὴν παλι· νόρθωση τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ γιὰ τὴ «γραφειοκρατικὴ παραμόρφωση» τῶν σοβιετ καὶ γιὰ τὴ «διαφθορὰ» τοῦ προλεταριάτου.

Κατ' ἀρχὴν, αὐτὴ ἡ ἴδια τοὺς ἢ ὑπαρξὴ ἔκανε κάθε μέρα καὶ ἀπει· λητικότερο τὸν κίνδυνο τῆς καπιταλιστικῆς παλινόρθωσης. Γιατί «*ἡ ἀγρο· τιά εἶναι τὸ φυτώριο τῆς ἀστικῆς τάξης*» (!)! Γενεσιουργὸς αἰτία τοῦ κα· πιταλισμοῦ, ἡ ὑπαρξὴ αὐτῶν τῶν ἑκατομμυρίων μικρονοικοκυρέων εἶναι ταυτόχρονα ἡ κοινωνικὴ βάση τῆς σοβιετικῆς γραφειοκρατίας, ἡ ὁποία πρέπει, ὅπως θὰ δοῦμε ἀργότερα, νὰ θεωρηθεῖ σὰν «*ἓνα ἐποικοδόμημα*» ποὺ στηρίζεται πάνω στὸν κατακερματισμὸ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας σὲ μυριάδες αὐτόνομους, κλειστοὺς, ἔμπορικὰ ἀσύνδετους γεωργικοὺς κλή· ρους (!)! Τόσο ἡ τωρινὴ «ἀναγέννηση τοῦ γραφειοκρατισμοῦ» μέσα στὰ σοβιετ, ὅσο καὶ ἡ πιθανὴ παλινόρθωση τοῦ καπιταλισμοῦ ἔπρεπε ν' ἀπο· δοθοῦν στὴ φθοροποιὸ ἐπίδραση τῶν μουζικῶν ποὺ, παρ' ὄλον ὅτι δὲν εἶχαν καμιὰ οἰκονομικοπολιτικὴ δύναμη καὶ παρ' ὄλον ὅτι τοὺς ποδοπα· τοῦσε ἡ Τσέκα, ἦταν ἐπίσης οἱ κύριοι ὑπαίτιοι γιὰ τὴ «διαφθορὰ» τοῦ προλεταριάτου. Αὐτοὶ οἱ «μικροαστοί», ποὺ ἡ ὑπαρξὴ τοὺς θύμιζε πολὺ περισσότερο τοὺς συνοικισμοὺς τῆς νεολιθικῆς περιόδου, παρὰ τοὺς ἀστοὺς γιὰ τοὺς ὁποίους μιλάει ὁ Μάρξ I, ἀποτελοῦσαν μιὰ δύναμη πολὺ πῶ ἐπί· φοβη ἀπὸ τὸ Μεγάλο Κεφάλαιο: «*περικυκλώνουν ἀπὸ παντοῦ τὸ προλετα· ριάτο, δημιουργοῦν γύρω του μιὰ μικροαστικὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ τὸ διαπο· τίζει. Διαφθείρουν λοιπὸν τὸ προλεταριάτο, δημιουργοῦν διαρκῶς μέσα του μιὰ κατάσταση ποὺ εὐνοεῖ τὴν ἐξάπλωση τῶν ἐλαττωμάτων ποὺ χαρακτη· ρίζουν τὴ μικροαστικὴ τάξη: ἔλλειψη χαρακτήρα, σκόρπισμα τῶν δυνά· μεων, ἀτομικισμὸς*» (!).

Αὐτὴ ἦταν ἡ νέα «ἐπιστημονικὴ» ἄποψη γιὰ τὸ «μικροαστικὸ» χα· ρακτῆρα τῶν προϊστορικῶν μουζικῶν τοῦ 1921. *Στ' ὄνομά της, οἱ μαρξ· στες καὶ οἱ «διαφωτισμένοι» ἐργάτες ἔμαθαν νὰ μὴ διαμαρτύρονται γιὰ τὴν τρομοκρατία ποὺ ὑφίστατο ἡ ὑπαιθρος. Οἱ ἀγγαρεῖες, οἱ ἐπιτάξεις, οἱ ὀμαδικὲς ἐκτελέσεις τοὺς φαίνονταν σὰν νόμιμα μέσα πάλης κατὰ τοῦ σατανικοῦ καὶ πανταχοῦ παρόντος «μικροαστικοῦ» ἐχθροῦ. Κι' εἴταν, στὸ τέλος, ὁ Στάλιν ἐξαπόλυσε ὄλο τὸ στρατιωτικὸ καὶ ἀστυνομικὸ μηχανισμὸ τοῦ καθεστῶτος γιὰ νὰ «λικβιντάρει» 8·10 ἑκατομμύρια «κουλάκους», αὐτὸ παρουσιάστηκε στὰ μάτια τοὺς σὰν ἓνας θρίαμβος τοῦ σοσιαλισμοῦ. Κι' ἦταν πιά ἀργὰ εἴταν ἀνακάλυψαν ὅτι ὁ ἀπέραντος μηχανισμὸς ποὺ τρο·*

1) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 778. Βλ. τὸ Μέρος Γ' αὐτοῦ τοῦ Κεφαλαίου.

2) Λένιν: *Ὁ φόρος εἰς εἶδος*. Ἐνθ. ἀν. II, 873—4.

3) Λένιν: *Ὁ ἐξτρεμισμὸς*, κτλ. Ἐνθ. ἀν. II, 713.

μοκρατούσε την ύπαιθρο και πού τον είχαν φτιάξει οι ίδιοι με τα ίδια τους τα χέρια, μπορούσε κάλλιστα να στραφεί εναντίον τους και να χτυπήσει με την ίδια αποτελεσματικότητα την περιούσια τάξη, στο όνομα της οποίας είχαν εξοντωθεί ή εξανδραποδιστεί όλες οι άλλες κοινωνικές ομάδες.

Πραγματικά, άπειλούμενη απ' αυτά τα εκατομμύρια των μουζικών των μεταμφιεσμένων σε «μικροαστούς», αυτή η ίδια η εργατική τάξη μπορούσε από στιγμή σε στιγμή να χάσει την ταυτότητά της, να πάψει να είναι «προλεταριακή» και να πέσει στο βυθό της μικροαστικής άπωλειας. Και τουτό, τοσοούτο μάλλον, καθ' όσον η εργατική τάξη ήταν «έξασθενη μένη και μέχρις ενός ορισμένου σημείου déclassée λόγω της καταστροφής της ζωτικής της βάσης: της μεγάλης μηχανικής βιομηχανίας» (1). Η οικονομική εξάρθρωση ήταν τέτοια ώστε το προλεταριάτο έχανε αυτή την ίδια την ταξική του ύπόσταση. Στη θέση των προλεταρίων δέν έβρισκε πιά κανείς παρά διάφορα «ύποκειμένα» που «έλλοχεύαν» μέσα στα εργοστάσια για να τα μετατρέψουν σε «φωληές της αντίδρασης»! (2). Στη μόνη περίοδο όπου η «δικτατορία του προλεταριάτου» δέν ήταν μια κενή λέξη, αλλά διατηρούσε ακόμα ένα κάποιο περιεχόμενο, όλοι οι μπολσεβίκοι ήγέτες άρνιόντουσαν με μια από κάθε άποψη άξιοθαύμαστη έπιμονή αυτή την ίδια την πραγματικότητα του προλεταριάτου. Ίδου π.χ. τι έγραφε ο Μπουχάριν το 1920:

«Μόνο τα χειρότερα στοιχεία του προλεταριάτου έμειναν στα εργοστάσια (...). Η εργατική τάξη μαστίζεται από την πείνα γιατί η κυκλοφορία των αγαθών ανάμεσα στις πόλεις και την ύπαιθρο δέν λειτουργεί κανονικά. Αυτή η οικονομική κατάσταση έχει ορισμένα κοινωνικά αποτελέσματα: καθώς η μεγάλη βιομηχανία έχει εξαρθρωθεί, οι εργάτες ζητάν να εξασφαλίσουν το ψωμί τους με διάφορα τεχνάσματα, κατασκευάζοντας π.χ. στα εργοστάσια μικρά είδη χρήσης που τα πουλάν αυτοί οι ίδιοι. Χρησιμοποιώντας τέτοιες μεθόδους, το προλεταριάτο χάνει μόνο του την ταξική του ύπόσταση (deklassiert sich selbst) ... Ο εργάτης αισθάνεται περισσότερο σαν μικροπαραγωγός, σαν μικροαστός, παρά σαν εργάτης. Αυτό είναι μια δπισθοδρομηση του προλεταριάτου που ξεπέφτει στη θέση της μικροαστικής τάξης κι' άποκτάει όλα της τα χαρακτηριστικά... Έτσι εξασθένησε το προλεταριάτο. Κι' η εξασθένησή του γίνεται ακόμα πιο έμφανής, αν αναλογιστούμε ότι τα καλύτερα στοιχεία του σκοτώθηκαν στο μέτωπο. Ο στρατός μας άποτελείται τώρα από μια άμορφη μάζα άγροτών, που η καθοδήγησή της βρίσκεται στα χέρια των κομμουνιστών και των έξωκομματικών (...). Έπιπλέον, χρειαστήκαμε να διοχετεύσουμε την élite του προλεταριάτου προς τον κρατικό μηχανισμό, τη διοίκηση των χωριών, κτλ. Το να όργανώσουμε τη δικτατορία του προλεταριάτου σε μια βασική άγροτική χώρα σημαίνει να τοποθετήσουμε τους προλεταρίους, σαν πόνια του σκακιού, στα πόστα που χρειάζονται για την καθοδήγηση των άγροτικών μαζών» (3).

Αυτή ήταν λοιπόν η τριπλή αίτία της έξαφάνισης του σοβιετικού προλεταριάτου σαν ανεξάρτητης ιστορικής δύναμης: 1) Ο έμφύλιος πόλεμος το άποδεκάτισε, 2) η οικονομική κατάρρευση το ίσοπέδωσε, το

1) Λένιν: *Θέσεις για το Τρίτο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς*, 1921. Ένθ. άν. II, 895.

2) Βλ. πιο πάνω § 63, σελ. 289—290.

3) Ν. Bukharin: άρθρο στη Rote Fahne (Wien) της 29 Ιουνίου 1920.

«ντεκλασσάρισε» και τὸ συγχώνευσε μὲ τὴν ἄμορφη «μικροαστική» μάζα, και 3) ἡ élite τοῦ προλεταριάτου ἀποσπάστηκε ἀπὸ τὴν παραγωγή και διοχετεύθηκε στὴ διοίκηση τοῦ κράτους, τοῦ στρατοῦ και τῆς οἰκονομίας.

Τὸ ἴδιο διαπίστωνε και ὁ Λένιν: «*ἡ δημιουργία τοῦ στρατιωτικοῦ και κρατικοῦ μηχανισμοῦ ποὺ μπόρεσε νὰ περάσει ἐπιτυχῶς ἀπὸ τὶς δοκιμασίες τῶν ἐτῶν 1917-1921, ἦταν ἓνα μεγάλο ἔργο ποὺ ἀπασχόλησε, ἀπορρόφησε και ἐξάντλησε τὶς πραγματικὲς δυνάμεις τῆς ἐργατικῆς τάξης*»⁽¹⁾. Τὰ πιὸ δυναμικὰ στοιχεῖα τοῦ προλεταριάτου φεύγαν ἀπὸ τὰ ἐργοστάσια και περνοῦσαν στὰ ὑπεύθυνα πόστα τῆς διοίκησης. Κι' αὐτὸ τὸ déclassément ἦταν ἐξίσου, ἂν ὄχι ἀκόμα περισσότερο ἐπίφοβο ἀπὸ τὸ déclassement ποὺ δημιουργοῦσε ἡ οἰκονομικὴ ἐξάρθρωση. Ἡ «καταστροφή τῆς βαρεῖας βιομηχανίας»⁽²⁾ εὐνοοῦσε τὴ διείσδυση τῆς μικροαστικῆς νοοτροπίας μέσα στὸ «*ἐξασθενημένο, διασκορπισμένο, ἀνίσχυρο*» προλεταριάτο. Τὰ «καλύτερα στοιχεῖα» του, τὰ ἀπορροφοῦσε ὁ πολυπλόκαμος διοικητικὸς και στρατιωτικὸς μηχανισμὸς ποὺ δημιουργοῦσε τὸ καθεστῶς γιὰ νὰ ἐδραιώσῃ τὴν κυριαρχία του και νὰ κρατήσῃ ὑπὸ ἔλεγχό του τὴν τόσο λίγο σίγουρη ἀγροτικὴ μάζα. Δὲν εἶναι λοιπὸν ν' ἀποροῦμε ποὺ οἱ *πραγματικοὶ ἐργάτες*, δηλαδὴ οἱ ἐργαζόμενοι στὰ ἐργοστάσια, τὶς μεταφορὲς, τὰ ὄρυχεῖα κτλ., παριστάναν στὰ μάτια τῶν μπολσεβίκων τὰ «*χειρότερα στοιχεῖα*» τοῦ προλεταριάτου, τὰ πιὸ «*ἐπιρροπή στὶς μενσεβικο-αναρχιστικὲς ἀμφιταλαντεύσεις*»⁽³⁾ και παρεκκλίσεις. Ὡς τὴν ὥρα ποὺ ἡ ἐργατικὴ τάξη θ' ἀνασυγκροτοῦσε τὶς δυνάμεις τῆς, ὄλο τὸ βάρος ἔπρεπε νὰ πέσει πάνω στὴν «*πρωτοπορία*»: ταυτισμένη μὲ τὸ κράτος και τὸν πανταχοῦ παρόντα μηχανισμό του, ἡ «*πρωτοπορία*» ἦταν ἡ μόνη ἱκανὴ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν ἐσχατολογικὸ ἀγῶνα κατὰ τοῦ πονηροῦ και νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸ «*μικροαστισμὸ*», τόσο τῶν ἀγροτῶν, ὅσο και τῶν «*ντεκλασσarisμένων*» και «*ἐκφυλισμένων*»⁽⁴⁾ ἐργατῶν.

Ἡ «*δικτατορία τοῦ προλεταριάτου*» σήμαινε ὅτι μόνον τὸ κυβερνητικὸ κόμμα μποροῦσε νὰ κρίνει γιὰ τὸ τί εἶναι «*ἀληθινὸ προλεταριακὸ*» και τί δὲν εἶναι. Καὶ γιὰ νὰ σταθεῖ σ' αὐτὸ τὸ ὕψος, τὸ κόμμα ἔπρεπε νὰ ὑποβληθεῖ σ' ἓνα καθεστῶς στρατιωτικῆς πειθαρχίας και νὰ πραγματοποιήσῃ ἐπιτέλους τὴν ἀρχὴ τῆς μονολιθικῆς ὁμοφώνιας και τοῦ ὄλοκληρωτικοῦ συγκεντρωτισμοῦ.

67. Μονολιθισμὸς και συγκεντρωτισμὸς

Τὶς ἀρχὲς αὐτές, ὁ Λένιν τὶς εἶχε διακηρύξει ἤδη ἀπὸ τὸ 1902: Τὶ συνέβη και τὶς ξαναθυμήθηκε σ' αὐτὸ τὸ δραματικὸ ἔτος 1921; Ἐδῶ, πραγματικὰ, τὰ γεγονότα τῆς Κρονστάνδης «*ἔπεσαν σὰν μιὰ ἀστραπὴ ποὺ φώτισε ὅλη τὴν πραγματικότητα*»⁽⁵⁾. Ποιὰ ἦταν ἡ πραγματικότητα;

1) Λένιν: *Νέοι κείροι, παλαιὰ λάθη*. Ἐνθ. ἀν. II, 902.

2) Λένιν αὐτ. II, 899.

3) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 903.

4) Γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν ἑκφραση τοῦ Μπουχάριν: *Rote Fahne*: Ἐνθ. ἀν.

5) Λένιν: *Λόγος στὸ Συνέδριο τῶν Ἐργατῶν τῶν μεταφορῶν* 30-3-1921. Ἐνθ. ἀν. II, 841.

Ἡ Ρωσία τοῦ 1917 - 1921 εἶχε γίνει τὸ θέατρο δύο ἐπαναστάσεων ποῦ ἡ ταυτόχρονη τους ἔκρηξη ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα ὄχι ἑνὸς συνειδητοῦ συντονισμοῦ, ἀλλὰ τῆς αὐθόρμητης ἀνάπτυξης τῶν ταξικῶν ἀγῶνων. Ἡ ἐπανάσταση στὶς πόλεις ἦταν τὸ ἔργο τῶν βιομηχανικῶν ἐργατῶν πάνω στοὺς ὁποίους στηριζόταν ἡ μπολσεβικικὴ κυβέρνησις. Κι' ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ εἶχε νικήσει καὶ ἐδραιωθεῖ γιατί δλάκερη ἡ ὑπαιθρος βρισκόταν στὰ χέρια τῶν ἐπαναστημένων ἀγροτῶν. Ἄν τώρα ἡ πολιτικὴ ἀκτινοβολία τῶν μπολσεβίκων στὴν ὑπαιθρο ἦταν ἐλαχίστη, ἡ κυριαρχία τους φαινόταν ἀκλόνητη ὅσο εἶχαν τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν ἐργατῶν κι' ὅσο δὲν ἔρχονταν σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς ἀγρότες. Οἱ ἀγρότες εἶχαν τὴν ἀνάγκη τῶν μπολσεβίκων ὅσο βαστοῦσε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος: καθὼς ἡ νίκη τῶν Λευκῶν σήμαινε καὶ τὴν παλινόρθωση τῶν μεγαλογαιοκτημόνων καὶ τὴ διαγραφὴ ὅλων τῶν κατακτήσεων τῆς ἀγροτικῆς ἐπανάστασης, οἱ ἀγρότες τάχθηκαν ἀνεπιφύλακτα μὲ τὸ μέρος τῶν μπολσεβίκων κι' ἀπέτελεσαν τὴν πλειοψηφία τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ.

Ἄλλ' ἡ κατάσταση αὐτὴ ἄλλαξε ἄρδην ἀμέσως μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, κι' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀλλαγὴ φανέρωσε ἡ ἐξέγερση τῆς Κρονστάνης: οἱ ἐργάτες καὶ οἱ ἀγρότες, τὰ δύο κύρια κοινωνικά στηρίγματα τῆς μπολσεβικικῆς δικτατορίας, ὄχι μόνον εἶχαν ἀποξενωθεῖ ἀπὸ τὸ κόμμα, ἀλλ' ἐπιπλέον ἄρχιζαν ν' ἀποτελοῦν δύο ἀντίμαχες ἱστορικὲς δυνάμεις. Ὅπως ἔλεγε ὁ Λένιν, *«τρισήμισυ χρόνια πολιτικῆς κυριαρχίας ἔκαναν τὸ προλεταριάτο νὰ ὑποστῇ συμφορὰς καὶ στερεῆσεις ποὺ παρόμοιές τους δὲν ἔχει γνωρίσει καμιὰ τάξη ὡς τὰ τώρα (1)»*. Ἡ «πεῖνα καὶ ἡ ἐπιδείνωση τῆς οἰκονομικῆς του κατάστασης» σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν «ὑπεράνθρωπη προσπάθεια» τῶν ἐτῶν 1917—1921 ἔκαναν «εὐνόητο τὸ ὅτι *ἡ ἐργατικὴ τάξη εἶναι σήμερα ἰδιαίτερα κουρασμένη, ἐξαντλημένη, ἀπαυδισμένη»*. Τὸ πρῶτο κοινωνικὸ στήριγμα τῶν μπολσεβίκων εἶχε ἐξασθενήσει καὶ ἡ κατάσταση στὴν ὑπαιθρο εἶχε πάψει νὰ εἶναι εὐνοϊκή: ἡ διανομὴ τῆς γῆς, ἡ ἐξαφάνιση τῆς τάξης τῶν μεγαλογαιοκτημόνων καὶ τῶν εὐπόρων χωρικῶν, ἡ ἐξάπλωση τῆς μικρῆς καὶ τῆς μεσαίας ἰδιοκτησίας εἶχαν «τονίσει» ἀκόμα περισσότερο τὸ *«μικροαστικὸ χαρακτήρα τῆς ὑπαιθρου»* (2), καὶ ἡ νεοσύστατη αὐτὴ τάξη τῶν μικροκαλλιεργητῶν μποροῦσε ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ νὰ «στραφεῖ ἐναντίον τοῦ προλεταριάτου». Πρὸς τὸ παρὸν ἦταν

«διστακτικὴ καὶ ἰδιαίτερα κουρασμένη. Τὸ βάρος τῆς ἐπανάστασης, ποῦ σηκώνει στοὺς ὤμους της, γίνεται ὀλοένα καὶ μεγαλύτερο: κακιὲς σοδειές, ἀναγκαστικὲς εἰσφορές, κ.λ.π. Ἔτσι ἡ μάζα τῶν ἀγροτῶν ἔπεσε σὲ ἀπόγνωση. Τρισήμισυ χρόνια πέρασαν ἀπὸ τότε ποῦ ἐξαφανίστηκαν οἱ μεγάλοι γαιοκτήμονες, κι' ὁμως ἡ ἀγροτιά δὲν βλέπει καμιὰ βελτίωση τῆς μοίρας της. Ἐπιπλέον, οἱ ἀποστρατευμένοι στρατιῶτες τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ δὲν βρῖσκουν δουλειά, κι' αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ *ἡ μικροαστικὴ αὐτὴ δύναμη μετατρέπεται σ' ἕνα ἀναρχικὸ στοιχεῖο, ποῦ διατυπώνει τὶς διεκδικήσεις του προκαλώντας ταραχές»* (3).

1) Λένιν: αὐτ. II, 835.

2) Λένιν: αὐτ. II, 838.

3) Λένιν: αὐτ. II, 840.

Ήταν σαφές ότι το καθεστώς είχε χάσει την ύποσθηξη των αγροτών και ότι η «έξάντληση» της εργατικής τάξης έκανε μοιραία την ολοκληρωτική μονοπώληση της έξουσίας από το κόμμα. «*Αν, παρατηρεί ο Isaac Deutscher, ο μηχανισμός της σοβιετικής δημοκρατίας λειτουργούσε κανονικά το 1921, αν τα σοβιετικά βγαίνουν από ελεύθερες εκλογές κι' εκλέγαν ελεύθερα την κυβέρνηση, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα πέταγαν τους μπολσεβίκους από την κυβέρνηση και θα ξανάφεραν στην έξουσία τα κόμματα που είχαν καταψηφίσει το 1917—1919*» (1). 'Αλλά οι μπολσεβίκοι ήταν άποφασισμένοι να κρατήσουν με κάθε τρόπο την έξουσία. 'Η «πρωτοπορία» θα μονοπωλούσε την έξουσία ως την ώρα που η εργατική τάξη θ' άνασσυκροτούσε τις δυνάμεις της και θα ξανάδινε ζωή στους καθαρά πιά τυπικούς θεσμούς της σοβιετικής δημοκρατίας. *Το κόμμα ήταν άπομονωμένο κι' ο μόνος τρόπος για να μη χάσει την έξουσία, ήταν να κλειστεί έρμητικά στον έαυτό του, μένοντας έξω από τις «άποσυνθετικές» και «μικροαστικές» δυνάμεις που κυριαρχούσαν σ' ολόκληρη την κοινωνία, ύποταξόμενο ολοκληρωτικά στην ηγεσία του και παίρνοντας τη μορφή πολύ περισσότερο μιας στρατιωτικής φάλαγγας, παρά μιας πολιτικής οργάνωσης.*

Το κόμμα που μονοπωλούσε ήδη όλες τις έξουσίες έκτοπιζοντας τις μάζες από κάθε συμμετοχή στην πολιτική, εξαφανίζοντας τη μιά μετά την άλλη όλες τις πολιτικές ελευθερίες που είχαν κατακτηθεί ύστερα από τόσους αιματηρούς αγώνες έναντι του τσαρικού δεσποτισμού, έπρεπε κι' αυτό με τη σειρά του να χάσει κάθε αυθεντικό πολιτικό χαρακτήρα και να μετατραπεί σ' ένα πειθήνιο έκτελεστικό όργανο των άποφάσεων της Κεντρικής του 'Επιτροπής και του Πολιτικού της Γραφείου.

Το καθεστώς της στρατιωτικής όμοφωνίας και της Ιησουϊτικής πειθαρχίας, που ο Λένιν ζητούσε να επιβάλει ήδη από το 1902, έπαιρνε τώρα σάρκα και όστά και έπνιγε κάθε ελεύθερη φωνή πρώτα έξω από το κόμμα και ύστερα μέσα στο ίδιο το κόμμα. Στο μέτρο που το κόμμα ταυτιζόταν με τον κρατικό μηχανισμό, φαινόταν όλοένα και πιο καθαρά το πόσο σωστή ήταν η προφητεία του νεαρού Τρότσκι: «*η κομματική οργάνωση θα πάρει τη θέση του κόμματος, η Κεντρική 'Επιτροπή θα πάρει τη θέση της κομματικής οργάνωσης, και στο τέλος, ο δικτάτορας θα αντικαταστήσει την Κεντρική 'Επιτροπή*» (2).

Στην εποχή του Λένιν, ο δικτάτορας δέν είχε ακόμα έμφανιστεί, αλλά η κομματική γραφειοκρατία και ο συγκεντρωτικός της μηχανισμός είχαν ήδη μετατραπεί σε μιά άνεξέλεγκτη δύναμη. Το 1902, ο Λένιν καλούσε τους «έπαγγελματίες επαναστάτες» να παραιτηθούν από το δικαίωμα της κριτικής προσφέροντάς τους γι' αντίλλαγμα τη ρομαντική *imago* ότι άποτελούν μιά φάλαγγα μαχητών που «*περικυκλωμένοι από κάθε λογής έχθρούς, βαδίζουν κάτω από τα συνεχή πυρά τους*» (3). Το

1) Isaac Deutscher : Staline. σελ. 183.

2) Λ. Τρότσκι : *Τα πολιτικά μας καθήκοντα*, 1904. 'Αναφέρεται από τον B-Souvarine. σελ. 66.

3) Λένιν : *Τί να κάνουμε* ; 'Ενθ. άν. 1, 179.

1921, όταν η επανάσταση του Σοβιέτ της Κρονστάνδης είχε ήδη δείξει το χάσμα που χώριζε το καθεστώς από τις μάζες, όπως και τη διαφορά αντιλήψεων που χώριζε την ηγεσία του κόμματος από τη βάση, ο Λένιν χρησιμοποίησε την ίδια εικόνα για να καταλύσει αυτή τη φορά τα λείψανα της έσωκομματικής δημοκρατίας: «*Κάθε μέλος του κόμματος που διατυπώνει μια κριτική, έλεγε ο Λένιν, πρέπει να έχει υπόψη του τη θέση του κόμματος ανάμεσα στους εχθρούς που το ζώνουν*»⁽¹⁾.

Στο όνομα αυτής της αρχής, ο Λένιν ζήτησε να καταργηθεί η έσωκομματική δημοκρατία, να απαγορευθούν οι διάφορες ένδοκομματικές αντιπολιτευτικές ομάδες (δηλαδή η ομάδα της Έργατικής Αντιπολίτευσης και η ομάδα του Δημοκρατικού Συγκεντρωτισμού), να ένισχυθεί ο μονολιθικός συγκεντρωτισμός, με μια λέξη, να επιβληθεί και στο έσωτερικό του κόμματος το ανέλευθρο καθεστώς που επικρατούσε σ' όλη τη χώρα.

Τό 1920, ο Λένιν δήλωνε ότι «*όλα τα υπεύθυνα πόστα από τον κρατικό μηχανισμό μέχρι τη διοίκηση των συνδικάτων (...) κατέχονται από κομμουνιστές που υπακούουν τυφλά στη γραμμή του κόμματος*» δηλαδή στις αποφάσεις «*μιας Κεντρικής Επιτροπής από 19 μέλη, που κι' αυτή με τη σειρά της διοικείται από τους δέκα ανθρώπους που αποτελούν το πολιτικό και το Οργανωτικό της Γραφείο: έτσι έχουμε καταλήξει σ' ένα καθεστώς πραγματικής ολιγαρχίας*»⁽²⁾. Κι' αυτή η συγκεντρωτική διάρθρωση είχε πάρει μια τέτοια υπερτροφική μορφή, ώστε, συνεχίζει ο Λένιν, «*κανένα σοβαρό πολιτικό ή διοικητικό ζήτημα δεν μπορεί να λυθεί χωρίς την προηγούμενη έντολη της Κεντρικής Επιτροπής!*»

Αποκηρύσσοντας τις αντιπολιτευτικές ομάδες και διακηρύσσοντας την αρχή της μονολιθικής ενότητας και της αναγκαστικής όμοφωνίας, το 10ο Συνέδριο του κόμματος επέτρεψε στον Λένιν να πραγματοποιήσει ολοκληρωτικά το συγκεντρωτισμό που όνειρευόταν από το 1902.

Τό 1920 οι δέκα άνθρωποι που έδρευαν στο Πολιτικό και το Οργανωτικό Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής ενός κόμματος από 611.000 μέλη⁽³⁾, κυβερνοδσαν δικτατορικά μια άπέραντη χώρα 130 εκατομμυρίων κατοίκων. Ο Λένιν, ο Τρότσκι, ο Στάλιν, ο Καμένεφ και ο Μπουχάριν αποτελούσαν το Πολιτικό Γραφείο του Κόμματος. Ο Λένιν ήταν ταυτόχρονα αρχηγός του κόμματος και της κυβέρνησης. Ο Τρότσκι ήταν ο αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων. Ο Καμένεφ ήταν ο άμεσος εκπρόσωπος του Λένιν. Ο τύπος και η προπαγάνδα ήταν αρμοδιότητες του Μπουχάριν. Η διεύθυνση των καθημερινών ζητημάτων είχε ανατεθεί στον Στάλιν, ο οποίος ήταν επί πλέον και ο σύνδεσμος του πολιτικού με το Οργανωτικό Γραφείο, που ήσυχαιότο με το προσωπικό του κόμματος, διηύθυνε την εργασία των στελεχών και τα τοποθετούσε στο στρατό και

1) Λένιν: *Για την ενότητα του Κόμματος*, Ένθ' άν., II, 827.

2) Λένιν: *Ο εξτρεμισμός*, κλπ., Ένθ' άν., II, 716.

3) Λένιν: *αύτ.*, II, 715.

τῆ διοίκηση ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τῆς στιγμῆς (1). Ἡ δύναμη τοῦ Στάλιν φανερωνόταν ἤδη ἀπό τό ὅτι ἦταν ὁ μόνος πού ἔκρινε τήν πολιτική μέ τήν ὀργάνωση, καί ἡ δύναμή του ἔγινε τεράστια διὰ τό 1922 ἐξελέγη γενικός γραμματέας τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ μπολσεβικικοῦ κόμματος.

68. Ὁ Στάλιν καί ὁ γραφειοκρατικός μηχανισμός

Ὡς τά τότε, ὁ ρόλος του ἦταν μᾶλλον ἄχαρος καί γκριζος. Δέν εἶχε οὔτε τή δημοφιλία, οὔτε τὰ πνευματικά χαρίσματα, οὔτε τήν καλλιέργεια τῶν περισσοτέρων ἀπό τοὺς συναδέλφους του πού ἤδη πρὶν ἀπό τήν ἐπανάσταση εἶχαν διακριθεῖ ὡς συγγραφεῖς, δημοσιολόγοι καί ρήτορες. Ὁ Στάλιν ἦταν τυπικός ἐκπρόσωπος τῶν μεσαίων στελεχῶν τοῦ κόμματος. Τὰ θεωρητικά του ἐνδιαφέροντα, τὰ ἱκανοποίησε πλήρως μέ τίς ἐκλαϊκευτικές προσοδοίες. Τήν καλλιέργειά του τήν ἐκδῆλωνε μέ τό μονότονο σφυρακόπημα τῶν παραπομπῶν πού ἀποτελοῦν τήν πεμπουσία τοῦ θεωρητικοῦ του ἔργου. Ἡ γλώσσα του ἦταν ἀπρόσωπη, στεγνή, στερημένη κάθε πρωτοτυπίας. Κακός ρήτορας, δέν εἶχε ἔρθει ποτέ σέ ἀμεση ἐπαφή μέ τίς μάζες : καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ 1917, ἡ δράση του ἦταν κυρίως ὀργανωτική, περιορισμένη στίς ἐπιτροπές τοῦ κόμματος. Οὐραγός τοῦ Λένιν ὄσον ἀφορᾷ τή γενική πολιτική τοῦ κόμματος, ὁ Στάλιν ὡς στρατιωτικός ἡγέτης βρέθηκε κάτω ἀπό τή σκιά τοῦ Τρότσκι, τοῦ δημιουργοῦ καί τοῦ ἐμπυχωτῆ τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ. Καθὼς ἡ δημόσια δράση του ὑπῆρξε περιορισμένη, ἡ ἐκπληκτική του μοῖρα δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ παρά μόνο σέ συνάρτηση μέ τή γραφειοκρατική του δραστηριότητα μέσα στίς ἐπιτροπές τοῦ κόμματος καί τὰ παρασκήνια τοῦ Κράτους. Τίποτε δέν φανερώνει καλύτερα τή νοστορπία του ἀπό μιά προκήρυξη πού ἔγραψε στήν Τιφλίδα σχετικά μέ τήν ἐπανάσταση τοῦ 1905 καί πού τελειώνει μέ τήν ἐξῆς χαρακτηριστική ἐκκλήση :

«Μέ ἀδελφωμένα τὰ χέρια, ὡς συσπειρωθῶμε γύρω ἀπό τίς ἐπιτροπές τοῦ κόμματος. Οὔτε μιά στιγμή δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ὅτι *μόνο οἱ ἐπιτροπές τοῦ κόμματος* μποροῦν νά μᾶς καθοδηγήσουν ὅπως πρέπει, ὅτι *μόνο αὐτές* μποροῦν νά μᾶς φωτίσουν τό δρόμο πρὸς τή γῆ τῆς ἐπαγγελίας» (2).

Αὕτη ἦταν ἡ γλώσσα καί ἡ προοπτική ἑνός τυπικοῦ ἐκπροσώπου τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ κόμματος : τήν ἐπανάσταση δέν μποροῦσε νά τή σιγή λάβει παρά μόνο ἀπό τή σκοπιά τῶν κομματικῶν ἐπιτροπῶν ! Τήν ἴδια μέρα ὁ Λένιν ἔστειλε ἀπό τή Γενεύη τούτη τήν ἐκκλήση στίς ἐπαναστατημένες μάζες τῆς Πετρούπολης : « *Ἀφήστε νά ξεσπάσει ἐλεύθερα ὁλο τὸ μίσος καί ἡ ὀργή πού αἰῶνες ἐκμετάλλευσης, ὀδύνης καί δυστυχίας σὺσώρευσαν μέσ στίς καρδιές σας* » (3). Αὕτη ἦταν ἡ γλώσσα τοῦ λαϊκοῦ

1) Σύνθεση τοῦ Ὀργανωτικοῦ Γραφείου : 1919, Στάλιν, Κρεστίνσκυ, Σερεμπριάκωφ, Μπελομπορόντωφ, Στάσσοβα. 1920 : Στάλιν, Ρόκωφ, Κρεστίνσκι, Σερεμπριάκωφ, Προμπραζένσκι. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι ἀποτελοῦσαν ταυτόχρονα τή Γραμματεία τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς.

2) Ἀναφέρεται ἀπό τόν Τρότσκι : Staline, σελ. 95.

3) Ἀναφέρεται ἀπό τόν Τρότσκι : αὐτ.

ηγέτη: γιὰ τὸν Λένιν, ἡ ἐπανάσταση ἦταν κατ' ἀρχὴν «τὸ πανηγύρι τῶν πτωχῶν». Ἄλλὰ τὸ πανηγύρι δὲν θὰ βάσταγε αἰωνίως. Κι' ὅταν ξεμέθυσαν οἱ φτωχοί, οἱ ἐπιτροπές τοῦ κόμματος ἀνέλσβαν νὰ τοὺς δείξουν ἀπὸ ποιούς γκρεμνοὺς περνοῦσε ὁ δρόμος πρὸς τὴ «γῆ τῆς ἐπαγγελίας».

Ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, ὅπως τὴν καταλάβαιναν οἱ ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες, ἦταν ἓνα καθεστῶς ὅπου ὅλες οἱ κοινωνικὲς δραστηριότητες θὰ βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ κόμματος: αὐτὴ τὴ γραφειοκρατικὴ Χαναάν ἐπρόκειτο νὰ προσωποποιήσει ὁ Στάλιν.

α) Ὁ Στάλιν ὡς Ἐπίτροπος ἐπὶ τῶν ἐθνικότητων

Ὡς λαϊκὸς Ἐπίτροπος ἐπὶ τῶν ἐθνικότητων, ὁ Στάλιν βρέθηκε ἐπικεφαλῆς ὄλου τοῦ μηχανισμοῦ ποὺ κρατοῦσε ὑπὸ τὸν ἔλεγχόν του 65 ἑκατομμύρια ἄλλοεθνῶν, δηλαδὴ τὰ 50% σχεδὸν τοῦ πληθυσμοῦ. Βέβαια, στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπανάστασης, τὸ πῶστο αὐτὸ δὲν εἶχε μεγάλη σημασία, γιὰτὶ ὄλο τὸ παιχνίδι παιζόνταν στὶς πόλεις καὶ στὸ εὐρωπαϊκὸ τμήμα τῆς Ρωσίας: ἡ Οὐκράνεια, ποὺ εἶχε ἀποτελέσει μιὰ ἀνεξάρτητη σοβιετικὴ δημοκρατία ὑπὸ τὴν Προεδρία τοῦ Ρακόφσκι, ξέφευγε ἀπὸ τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ Στάλιν. Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἄλλαξε ἤδη ἀπὸ τὴν τελευταία φάσις τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, καὶ ἡ ἔνταξις τῶν διαφόρων Κιργισίων, Οὐζμπέκων, Ταρτάρων, Ἀζερμπαϊτζανῶν, Ἀρμενίων, Γεωργιανῶν, Τατζίκων, κ.τ.λ., μέσ' στὸ μηχανισμό τῆς δικτατορίας ἔγινε ἓνα πρόβλημα ζωτικὸ γιὰ τὸ καθεστῶς. Βέβαια, τὸ καθεστῶς εἶχε ὑποσχεθεῖ τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων καὶ τοὺς εἶχε ἀναγνωρίσει μάλιστα καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης ἀποχώρησης ἀπὸ τὴ Ρωσία. Ἄλλ' ἂν οἱ Φινλανδοὶ πρόλαβαν νὰ ἐπωφεληθοῦν τοῦ χάους ποὺ ἐπακολούθησε τὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάστασις καὶ νὰ πραγματοποιήσουν μόνοι τους καὶ γιὰ δικὸν τους λογαριασμὸν τὴ διακηρυγμένη ἀπὸ τοὺς μπολσεβίκους ἀρχὴ τῆς αὐτοδιάθεσης τῶν λαῶν, τὸ ἴδιον δὲν συνέβη καὶ μὲ τίς ἄλλες καταπιεσμένες ἐθνότητες. Ἡ στάσις τοῦ Στάλιν ἀπέναντι στὴν ἴδια του τὴν πατρίδα, τὴν Γεωργία, μπορεῖ ἤδη νὰ μᾶς δείξει τὸ πῶς τὸ καθεστῶς καταλάβαινε τὴν ἀρχὴ τῆς αὐτοδιάθεσης τῶν λαῶν⁽¹⁾.

Μετὰ τοὺς Πολωνοὺς, οἱ Γεωργιανοὶ ἦταν τὸ πιὸ ρωσόφοβο ἀπὸ τὰ ἔθνη ποὺ εἶχαν πέσει ὑπὸ τὸ ζυγὸν τοῦ τσαρισμοῦ. Ἄλλὰ παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ὀκτώβρη τοὺς ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ πραγματοποιήσουν τοὺς ἐθνικοαπελευθερωτικούς τους πόθους, οἱ Γεωργιανοὶ ἦταν πολὺ λίγο φιλικὰ διατεθειμένοι πρὸς τοὺς μπολσεβίκους. Ἔτσι στὶς ἐκλογὰς γιὰ τὴ Συντακτικὴ Συνέλευσις, οἱ μενσεβίκοι πῆραν 640.000 ψήφους καὶ οἱ μπολσεβίκοι μόνο 24.000. Ἡ ἀνεξάρτητη Γεωργία διευθύνονταν ἀπὸ μιὰ μενσεβικικὴ κυβέρνησις μέχρι τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1921, ὅποτε ἡ εἰσβολὴ τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ ἔθεσε διὰ παντός τέρμα καὶ στὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία καὶ στὴ δημοκρατικὴ αὐτοκυβέρνησις τῆς Γεωργίας. Ἡ

1) Βλ. Karl Kautsky: Georgien, Wien 1921.— Boris Souvarine: ἔνθ. ἀν. σελ. 280—4.— Isaac Deutscher: ἔνθ. ἀν. σελ. 192—204.

τρομοκρατία που έξαπόλυσαν ο Στάλιν και ο Ντζερτζίνσκι, ο άρχηγός της Τσέκας, για να έκκαθαρίσουν τον τόπο τόσο από τους μενσεβίκους όσο και από τους ντόπιους μπολσεβίκους που έδειχναν μια οποιαδήποτε έθνικιστική «παρέκκλιση», πήρε τέτοιες διαστάσεις ώστε ο ίδιος ο Λένιν αναγκάστηκε να διαμαρτυρηθεί για την «έκρωσιστική» πολιτική του Στάλιν. Στις 30 Δεκεμβρίου 1922, ο Λένιν δήλωνε τα εξής σχετικά με τις έκκαθαρίσεις στη Γεωργία: «Η βιασύνη και ο γραφειοκρατικός ζήλος του Στάλιν έπαιξαν έδω ένα μοιραίο ρόλο, όπως και το πασίγνωστό του μίσος κατά του «σοσιαλ - σωβινισμού»... Ο Στάλιν και ο Ντζερτζίνσκι είναι οι κύριοι υπαίτιοι γι' αυτή την άληθινά έθνικιστική έκστρατεία υπέρ της Μεγάλης Ρωσίας» (1). Στις 6 Μαρτίου 1923, ο Λένιν έστειλε ένα τηλεγράφημα στους ηγέτες της γεωργιανής αντιπολίτευσης διαβεβαιώνοντάς τους ότι θα όποστηρίξει τις απόψεις τους στο 12ο συνέδριο του Κ.Κ. που έπρόκειτο να συνέλθει τον έρχόμενο Άπρίλιο: «είμαι πολύ θυμωμένος, έλεγε ο Λένιν, από την αούθάδεια του Όρτζονικίτζε και τη συνενοχή του Στάλιν και του Ντζερτζίνσκι (2). Άλλά ήταν πιά άργά: τρεις μέρες μετά, ο Λένιν έπαθε μια νέα καρδιακή προσβολή από την όποία δέν έπρόκειτο πιά να συνέλθει. Ο δρόμος προς την έξουσία είχε άνοιχτεί στον Στάλιν.

6) Ο Στάλιν ως έλεγκτής του γραφειοκρατικού μηχανισμού

Έπίτροπος του λαού επί των έθνικοτήτων, ο Στάλιν ήταν επίσης από το 1919 έπικεφαλής της Έργατικής και Άγροτικής Έπιθεώρησης, ιδιότυπου όργανισμού που είχε συστήσει ο Λένιν για να καταπολεμήσει τις «γραφειοκρατικές παραμορφώσεις» του κρατικού μηχανισμού των σοβιέτ και να διευκολύνει τη δημιουργία μιας έlite διοικητικών στελεχών. Άλλ' αυτό το σύστημα «έλέγχου από τα πάνω» άποδείχτηκε χειρότερο από το κακό που έπρόκειτο να γιαιτρέψει. Όπως διαπίστωνε ο ίδιος ο Λένιν τέσσερα χρόνια άργότερα: «Τό Λαϊκό Έπιτροπάτο της Έργατο-άγροτικής Έπιθεώρησης δέν έχει αυτή τη στιγμή τό παραμικρό κύρος. Όλος ο κόσμος ξαίρει ότι είναι ο πιό κακο-όργανωμένος θεσμός του τόπου μας» (3). Άλλ' ή κακή όργάνωση και ή πλήρης έλλειψη άποτελεσματικότητας αυτού του όργανισμού δέν έμπόδισαν διόλου τον Στάλιν να περάσει κάτω από τον έλεγχό του τό γραφειοκρατικό μηχανισμό του κράτους: υπό τη διεύθυνσή του, ή έργατο-άγροτική έπιθεώρηση μεταμορφώθηκε σ' ένα είδος άστυνομίας είδικευμένης στην παρακολούθηση του διοικητικού προσωπικού του κράτους.

Τή δύναμη που έδωσε στον Στάλιν αυτό τό πόστο, μπορεί να τη συλλάβουμε άν άναλογιστούμε την πληθωρική ανάπτυξη της ύπαλληλίας κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου άνάμεσα στο 1917 και τό 1927: *Ο συνολικός άριθμός των ύπαλλήλων που ήταν 1 εκατομμύριο*

1) Άναφέρεται από τον L. Trotski: The Real Situation in Russia, σελ. 322-3.

2) Άναφέρεται από τον L. Trotski: The Stalin School of Falsification, σελ. 68-9.

3) Λένιν: *Διγότερο, αλλά καλύτερα*, 2-3 1923: Ένθ, άν, II, 1034.

στis παραμονές του 'Οκτωβριου 1917, έφτασε τὰ 2.767.011 τὸ 1924. Δέκα χρόνια μετά την επανάσταση πού είχε έξαγγίλει την άμεση κατάργηση τῶν μόνιμων υπαλλήλων καί τὸ ξεριζώμα τοῦ γραφειοκρατισμοῦ, ἡ στρατιά τῶν υπαλλήλων εἶχε φτάσει τὰ *4 εκατομμύρια*. Μέσα σὲ 10 χρόνια, ὁ ἀριθμὸς τους εἶχε *τετραπλασιασθεῖ*, παρ' ὄλον ὅτι ἡ Ρωσία εἶχε χάσει τὰ 20 %, τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ 1917 καί παρ' ὄλον ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν καί τῶν ἀγροτῶν εἶχε μείνει στάσιμος.

Βέβαια, μέσα σ' ἓνα δικτατορικὸ καθεστῶς οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς δὲν σημαίνουν τίποτα: ὅλη ἡ έξουσία ἦταν στὰ χέρια τοῦ κόμματος. Ἄλλὰ τὸ κόμμα εἶχε ἤδη χάσει τὸ προλεταριακὸ του χαρακτήρα κι' ἔτεινε νὰ γίνει ἡ πολιτικὴ ἔκφραση τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων τῆς γραφειοκρατίας.

Τὸ 1922, τὰ 8,2 %, τῶν σοβιετικῶν υπαλλήλων ἦταν μέλη τοῦ κόμματος. Πέντε χρόνια ἀργότερα, ὅταν τὸ κόμμα εἶχε 1.147.000 μέλη, τὸ ποσοστὸ αὐτὸ ἀνέβηκε στὰ 11,7 %: τὰ 40 %, τῶν κομματικῶν ἀνῆκαν στὴ γραφειοκρατικὴ τάξη.

Ἡ ὅλη ἡ έξουσία βρισκόταν στὰ χέρια ἑνὸς κόμματος πού ὑποτίθεται ὅτι ἀσκοῦσε τὴ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» καί πού στὴν πραγματικότητα ἀντιπροσώπευε τὰ 11,7 % τῶν υπαλλήλων (δηλαδή τὴν ὀλόκληρη σχεδὸν τῶν ἀνωτέρων καί μεσαίων στελεχῶν τοῦ κράτους), τὰ 6 % τῶν ἐργατῶν καί τὸ ἓνα ἑκατοστὸ τῶν ἀγροτῶν: *τὰ 93 %, τῶν «ἀμεσῶν παραγωγῶν» εἶχαν ἐκβληθεῖ στὸ σκότος τὸ έξώτερο καὶ εἶχαν ἀπαλλοτριωθεῖ ἀπὸ κάθε δικαίωμα συμμετοχῆς στὴν έξουσία.* Ἄλλὰ καί μέσ' στὸ ἴδιο τὸ κόμμα πού μονοπωλοῦσε ὅλες τὶς έξουσίες, ἡ πραγματικὴ συμμετοχὴ τῶν μελῶν στὶς συζητήσεις καί τὶς ἀποφάσεις εἶχε περιοριστεῖ στὸ ἐλάχιστο. Ὅταν τὸ Μάρτιο τοῦ 1921, στὴ στιγμὴ τῆς έξέγερσης τῆς Κροστάνδης, τὸ 10ο συνέδριο τοῦ Κ.Κ. ἔθεσε ἐκτὸς νόμου ὅλες τὶς ἀντιπολιτευτικὲς ὀμάδες καί διακήρυξε πανηγυρικὰ τὴν ἀρχὴ τῆς μονολιθικῆς ὁμοφωνίας, ὅλο τὸ κέντρο τοῦ βάρους ἔπεσε στὴν ἡγεσία καί τὸ γραφειοκρατικὸ μηχανισμὸ πού μετέδιδε τὶς ντιρεκτίβες τῆς ἡγεσίας ἀπὸ τὰ πάνω πρὸς τὰ κάτω. Αὐτόματα, ἡ «γενικὴ γραμματεία» τῆς Κεντρικῆς ἐπιτροπῆς, δηλαδή τὸ πόστο μέσ' στὸ ὅποιο ἀποκορυφώνονταν ὅλος ὁ ὀργανωτικὸς μηχανισμὸς τοῦ κόμματος, πῆρε μιὰ σημασία πού κανεῖς ὡς τὰ τότε δὲν εἶχε μπορέσει νὰ τὴν ὑποψιαστεῖ.

γ) Ὁ Στάλιν ὡς Γενικὸς Γραμματέας τοῦ κόμματος

Ἄλλ' ὁ Κρεστίνσκι, ὁ Πρεομπραζένσκι καί ὁ Σερεμπριάκωφ, οἱ τρεῖς γραμματεῖς τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τὸ 1920 - 1921, εἶχαν δεῖξει, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς «συνδικαλιστικῆς συζήτησης», μιὰ ἀνεξαρτησία σκέψης πού φαινόταν ἀσυμβίβαστη μὲ τὸ ἔργο τῆς λογοκρισίας καί τῆς «ἐπαγρύπνησης» πού τοὺς ἀνέθετε ἡ ἡγεσία. Στὴ θέση τους, τὸ 10ο συνέδριο ἔβαλε τὸν Μολότωφ, τὸν φίλο καί συνεργάτη τοῦ Στάλιν. Ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Μολότωφ, τὸ καθεστῶς τῆς ἀστυνομικῆς ἐπιτήρησης πού ἐτικρατοῦσε σ' ὅλη τὴ χώρα, εἰσῆχθη καί μέσα στὸ κόμμα. Ἐπαληθεύονταν

τώρα ή προφητεία τοῦ Ντοστογιέφσκι : «μέσ' στό σύστημα τοῦ Τσιγκαλιώφ, κυριαρχεῖ ὁ χαφιεδισμός. Ὅλα τὰ μέλη τῆς ὀργάνωσης πρέπει νά κατασκοπεύουν τὸ ἕνα τὸ ἄλλο καί νά ἀναφέρουν ὅλα ὅσα μαθαίνουν. Ἔτσι ὁ καθένας ἀνήκει στό σύνολο καί ὅλοι ἀνήκουν στόν καθένα» (1).

Αὐτό τὸ ἰδεώδες εἶχε ἀρχίσει νά παίρνει σάρκα καί ὀστά ἤδη ἀπὸ τὸ 1921. Ἐνα ἐπεισόδιο πού συνέβη τὸν Αὐγουστο τοῦ 1921 δείχνει μὲ κάθε δυνατὴ σαφήνεια τὸ πραγματικὸ περιεχόμενον τοῦ «δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ» τῶν καταστατικῶν τοῦ κόμματος (2) : Σὲ μιὰ (ιδιωτικὴ συζήτηση, ὁ Σλιάπνικωφ εἶχε πεῖ ὀρισμένα πικρὰ λόγια γιὰ τὴν κακὴ ὀργάνωση τῆς σοβιετικῆς οἰκονομίας πού κάποιος ἀπὸ τοὺς παρόντες, ὄργανο ἀσφαλῶς τῆς ἐσωκομματικῆς ἀστυνομίας, ἔσπευσε νά μεταφέρει στοὺς ἀνωτέρους του. Παρ' ὄλον ὅτι ὁ Σλιάπνικωφ δὲν ἔκανε παρὰ νά ἐπαναλαμβάνει αὐτὰ πού ὁ Λένιν εἶχε πεῖ πάμπολλες φορές (3), ὁ Λένιν ζήτησε ἀμέσως ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ νά τὸν διαγράψει. Τὸ ὅτι ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ἀρνήθηκε νά ὑπακούσει τὸ ὅτι ὁ Λένιν δὲν μπόρεσε νά ἐξασφαλίσει τὴν πλειοψηφία τῶν δύο τρίτων πού χρειαζόταν γιὰ τὴ διαγραφή ἑνὸς μέλους τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, δείχνει τόσο τὴ σχετικὴ ἀνεξαρτησία τῶν ἡγετῶν τῆς «λενινιστικῆς» περιόδου, ὅσο καί τὴν σχετικὴ ἀνωριμότητα τοῦ γραφειοκρατικοῦ μηχανισμοῦ τοῦ κόμματος. Οἱ διάφορες ἀντιπολιτευτικὲς ὁμάδες εἶχαν χάσει μὲν τὸ δικαίωμα νά διατυπώνουν δημοσίᾳ τίς ἀπόψεις τους, ἀλλά, ὅπως τὸ ἀναγνώριζε ὁ Ζηνόβιεφ στὴν ἐκθεση γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ κόμματος πού παρουσίασε στὸ 11ο συνέδριο τοῦ Κ.Κ. (27 Μαρτίου 1922), ἡ φωνὴ τῆς ἀντιπολίτευσης, καί ἰδίως τῶν ὀπαδῶν τοῦ Σλιάπνικωφ καί τῆς Κολλονιάϊ, ἐξακολουθοῦσε ἀκόμα νά ἀκούγεται μέσ' στό κόμμα καί τὴ χώρα.

Ἐπιπλέον, τὸ ἴδιο τὸ κόμμα εἶχε ἀρχίσει νά δυσανασχετεῖ γιὰ τὴν κατάπιξη τῆς ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας : μιὰ πρόταση πού κατετέθη στὸ 11ο συνέδριο τοῦ Κ.Κ. καί πού ζητοῦσε νά καταργηθοῦν ὅλες οἱ τοπικὲς ἐπιτροπὲς ἐλέγχου (πού ἀσκοῦσαν μιὰ πράγματι δικτατορικὴ καί ἀστυνομικὴ ἐξουσία πάνω στό κόμμα), πῆρε 89 ψήφους ἐναντίον 223· αὐτὴ ἦταν ἡ τελευταία συστηματικὴ *πρακτικὴ* ἀπόπειρα νά ἐπιστρέψει τὸ κόμμα στό καθεστῶς τῆς ἐσωτερικῆς δημοκρατίας πού ὑπῆρχε λίγο ὡς πολὺ μέχρι τὸ 1921. Ἄλλ' ἡ ἀποτυχία τῆς δὲν σήμαινε ὅτι ὅλοι οἱ κομματικοὶ εἶχαν ἤδη γίνει πειθῆνια ὄργανα τῆς ἡγεσίας : ἔτσι π.χ. τὸ 11ο συνέδριο ἀρνήθηκε νά ψηφίσει μιὰ πρόταση τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς πού ζητοῦσε τὴ διαγραφή ἀπὸ τὸ κόμμα τοῦ Σλιάπνικωφ, τῆς Κολλονιάϊ καί τοῦ Μεντβεντέφ, ἐνὸς ἄλλου ἡγέτη τῆς Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης. Πάντως ὁ Σλιάπνικωφ καί ὁ Κουτούζωφ οἱ δύο μόνον ἐκπρόσωποι τῆς Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης μέσ' στὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ, ἔχασαν τὴ θέση τους καί ἡ ὁμάδα τους ἔπαψε νά εἶναι μιὰ σοβαρὴ πολιτικὴ δύναμη.

1) Ντοστογιέφσκι : Les Démons, σελ. 440.

2) Βλ. σχετικὰ I. Sharīro : ἔνθ. ἀν. σελ. 269.

3) Τὴν ἀναφορὰ τοῦ μυστικοῦ πράκτορα τῆς ἀστυνομίας τὴν ἀποκάλυψε ἀργότερα ὁ Ρύκωφ. Βλ. τὸ κείμενον στὸν I. Sharīro, σελ. 344-5.

Παρ' ὄλ' αὐτά, τὸ 11ο συνέδριο ἔδειχνε ὅτι ὁ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Μολότωφ κομματικὸς μηχανισμὸς δὲν ἦταν ἐντελῶς σὲ θέσιν νὰ «ξεσκεπάσει» ἐγκαίρως τὶς διαφορὰς ἐστὶς τῆς ἀντιπολίτευσης καὶ νὰ τὶς κάνει νὰ σιγήσουν. Τὸ ὅτι ἡ πρότασις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἢ σχετικῆ μετὰ τὴν διαγραφὴν τοῦ Σλιάπνικωφ εἶχε ἀπορριφθεῖ ἀπὸ τὴν πλειοψηφίαν τοῦ 11ου συνεδρίου ἔδειχνε ὅτι πολλὰ «λάθη» εἶχαν γίνει στὴν «ἐπιλογὴν» τῶν συν- ἑδρῶν. Ἐπιπλέον, ἀποδείχθηκε ὅτι ἡ ἡγεσία δὲν εἶχε στὴ διάθεσίν της ἐπαρκῆ στοιχεῖα γιὰ τὶς πολιτικὰς προτιμήσεις καὶ φιλίαι τῶν στελεχῶν τοῦ κόμματος: μόνον ἓνα πλήρες *résumé* γιὰ ὄλους τοὺς ὑπεύθυνους τῆς ὀργάνωσιν μποροῦσε νὰ ἐπιτρέψει στὴν ἡγεσίαν νὰ ἐλέγξει πραγματικὰ τὴν ὁλότητα τοῦ κόμματος. Ἦταν σαφές ὅτι ἡ γραμματεία τοῦ κόμματος ἔπρεπε ν' ἀνατεθεῖ σ' ἓνα ὀργανωτὴ ἰκανότερον ἀπὸ τὸν Μολότωφ: στὶς 3 Ἀπριλίου 1922, ὁ Στάλιν ὀνομάστηκε Γενικὸς Γραμματέας τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς. Καὶ καθὼς κανεὶς δὲν ὑποψιαζόταν τὴ σημασίαν ποὺ ἐπρόκειτο ν' ἀποκτήσῃ αὐτὸ τὸ πόστο, «ὁ ρωσικὸς τύπος ἀνήγγειλε τὸ διορισμὸν τοῦ Στάλιν χωρὶς νὰ τοῦ ἀφιερῶσιν κανένα σχόλιον, σὰν ἓνα λίγο σημαντικὸ γεγονός τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τοῦ κόμματος»⁽¹⁾.

Στὴν πραγματικότητα, ὅπως προσθέτει ὁ ἴδιος ὁ Deutscher, «πολὺ λίγα σοβαρὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας φάνηκαν τόσο ἀσήμαντα καὶ κἀναν τόσο λίγη ἐντύπωσις στοὺς συγχρόνους τους ὅσο ἡ ἐκπληκτικὴ ἐξουσία ποὺ ἀπόκτησε ὁ Στάλιν τὸν καιρὸν ποὺ ζοῦσε ἀκόμη ὁ Λένιν. Δυὸ χρόνια μετὰ τὴ λήξιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἡ ρωσικὴ κοινωνία βρισκόταν ἤδη κάτω ἀπὸ τὸ «δυνάμει» (virtuel) κράτος τοῦ Στάλιν χωρὶς νὰ ξαίρει κἀν τὸ ὄνομα τοῦ ἀφέντη τῆς»⁽²⁾.

Ἄλλα τὰ στελέχη τοῦ κράτους, τῶν σοβιέτ, τῶν συνδικάτων διορίζονταν ἀπὸ τὸ κόμμα καὶ τὸ κόμμα ἦταν ἐντελῶς ὑποταγμένο στὸν ὀργανωτικὸν τοῦ μηχανισμὸν: ἡ δύναμις τῆς γενικῆς γραμματείας ἦταν τέτοια ποὺ ἐξαφανίστηκε κάθε ἴχνος δημοκρατίας ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν τοῦ κόμματος. Ἄλλα τὰ ὑπεύθυνα πόστα κατεκλύσθησαν ἀπὸ ἀνθρώπους τοῦ Στάλιν κι' αὐτὴ ἡ κατάκτησις τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ κόμματος ἀπὸ τοὺς «σταλινικοὺς» εὐκολύνθηκε καὶ ἐπιταχύνθηκε ἀπὸ τὴν ἀρρώστειαν τοῦ Λένιν: δυὸ μῆνες μετὰ τὸ διορισμὸν τοῦ Στάλιν στὴ θέσιν τοῦ γενικοῦ γραμματέα τοῦ κόμματος ὁ Λένιν ἔπεσε ἀρρωστος (τέλος Μαΐου 1922) καὶ ἀναγκάστηκε νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν.

δ) Ὁ Λένιν κατὰ τοῦ Στάλιν

Στὶς 25 Δεκεμβρίου 1922, σὲ μιὰ στιγμὴν ποὺ ἡ ὑγεία του φάνηκε νὰ καλυτερεύει, ὁ Λένιν τρόμαξε ἀπὸ τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεις τοῦ Στάλιν κι' ἔσπευσε στὴν περίφημην διαθήκην του νὰ προειδοποιήσῃ τοὺς συντρόφους του γιὰ τοὺς κινδύνους ποὺ κυφοροῦσε ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στὸν Τρότσκι καὶ τὸν Στάλιν ποὺ τοὺς θεωροῦσε σὰν τοὺς «δύο ἰκανό-

1) I. Deutscher: *Staline*, σελ. 189.

2) I. Deutscher: ἔνθ. ἀν. σελ. 187.

τερους ανθρώπους της Κ. 'Επιτροπής» (1). 'Ο Τρότσκι ήταν ο «ικανότερος» — το κυριότερό του ελάττωμα ήταν ότι «είχε υπερβολική έμπιστοσύνη στον έαυτό του και έτεινε να βλέπει τὰ πράγματα από την καθαρά διοικητική τους πλευρά». 'Όσο για τόν Στάλιν, ο Λένιν έλεγε τὰ εξής: «Μέ τὸ νὰ γίνει γενικός γραμματέας τοῦ κόμματος, ὁ σύντροφος Στάλιν συγκέντρωσε στὰ χέρια του μιὰ τεράστια έξουσία καὶ δὲν εἶμαι βέβαιος, ὅτι θὰ εἶναι ἰκανὸς νὰ τὴ χρησιμοποιήσει πάντοτε μὲ ἀρκετὴ σύνεση». Πέντε μέρες ἀργότερα οἱ ὑποψίες τοῦ Λένιν ἔγιναν βεβαιότητες καὶ τὴν 4η Ἰανουαρίου 1923, ὁ Λένιν πρόσθεσε στὴ διαθήκη του ἕνα ὑστερόγραφο γεμάτο ἀπὸ ὀργή κατὰ τοῦ πανίσχυρου Γενικοῦ Γραμματέα:

«'Ο Στάλιν εἶναι πολὺ ὠμός καὶ τὸ ελάττωμα αὐτό, πὺ εἶναι ἀπολύτως ἀνεκτὸ στὶς σχέσεις μεταξύ κομμουνιστῶν, γίνεται ἀνυπόφορο ὅταν κατέχει κανεὶς τὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, ζητῶ ἀπὸ τοὺς συντρόφους νὰ βροῦν ἕνα τρόπο νὰ μεταθέσουν τὸν Στάλιν ἀπὸ τὸ ἀξίωμα αὐτὸ καὶ νὰ ὀρίσουν στὴ θέση τοῦ ἕναν ἄνθρωπο πὺ ὑπομονητικὸ, πὺ ἔντιμο, πὺ εὐγενικὸ, πὺ προσηκτικὸ καὶ λιγότερο ἰδιότροπο . . . ».

'Ο Λένιν ετοίμαζε μιὰ μεγάλη ἐπίθεση κατὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ Στάλιν ὡς γραμματέα τοῦ κόμματος, ὡς ὑπευθύνου τῆς Ἔργατο-ἀγροτικῆς Ἐπιθεώρησης καὶ ὡς Ἐπιτρόπου ἐπὶ τῶν Ἐθνικοτήτων. Ἀλλὰ στὶς 9 Μαρτίου 1923, ὁ Λένιν ὑπέστη μιὰ τρίτη προσβολὴ ἀρτηριοσκλήρωσης καὶ παράλυσης ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ἐπρόκειτο πιά νὰ συνέλθει. Ὅταν πέθανε ὁ Λένιν (21 - 1 - 1924), ὁ Στάλιν εἶχε σταθεροποιήσει τὴ θέση του τοποθετώντας τοὺς δικούς του ἀνθρώπους στὰ κύρια πόστα τοῦ κόμματος καὶ τοῦ κράτους καὶ συμμαχώντας μὲ τὸν Ζηνόβιεφ καὶ μὲ τὸν Κάμενεφ πὺ ζητοῦσαν κι' αὐτοὶ νὰ βγάλουν ἀπὸ τὴ μέση τὸν πιθανότερο διάδοχο τοῦ Λένιν: τὸν Τρότσκι. Ἡ δύναμη τῆς Τριανδρίας ἦταν συντριπτικὴ: ὁ Ζηνόβιεφ ἦταν πρόεδρος τοῦ σοβιέτ τῆς Πετρούπολης, τῆς ἀκρόπολης τοῦ μπολσεβικισμοῦ, καὶ πρόεδρος τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνούς. Ὁ Κάμενεφ εἶχε διατελέσει πρόεδρος τοῦ σοβιέτ τῆς Μόσχας καὶ ἦταν ὁ κύριος βοηθὸς τοῦ Λένιν. Ὁ Στάλιν ἦταν ὁ Γενικός Γραμματέας τοῦ κόμματος καὶ εἶχε ὑπὸ τὸν ἔλεγχό του ὅλες σχεδὸν τὶς ἐπαρχιακὲς ὀργανώσεις τοῦ κόμματος καὶ τοῦ κράτους. Ὁ κυριότερός τους ἀντίπαλος, ὁ Τρότσκι, δὲν εἶχε ἀκόμα συνδέσει τὴν τύχη του μὲ τὴν ἀντιπολίτευση πὺ ἦταν ἀνοργάνωτη, ἀκαθοδήγητη καὶ ἀπροσανατόλιστη. Ἐτοὶ ἡ ἐπιτυχία τους στὸ 12ο συνέδριο (Ἀπρίλιος τοῦ 1923) ἦταν πλήρης — πράγμα πὺ δὲν ἔκανε παρὰ νὰ ἐντείνει τὴν κρίση ἀπὸ τὴν ὁποία περνοῦσε τὸ κόμμα.

69. Τὸ κόμμα μετὰ τὸν Λένιν

Οἱ ἀπεργίες πὺ ξέσπασαν ξαφνικὰ τὸν Αὐγουστο τοῦ ἴδιου ἔτους ἔδειξαν ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ κόμματος ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ μάζα καὶ τὴν ἀποξένωση τῆς ἡγεσίας ἀπὸ τὴ βάση τοῦ κόμματος.

1) Ἡ τώρα ἐπίσημα ἀναγνωρισμένη διαθήκη τοῦ Λένιν δημοσιεύτηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν Max Eastman: Since Lenin died.

Βέβαια, υπό την ώθηση της ΝΕΠ, ή σοβιετική οικονομία είχε αρχίσει να αναρθώνεται, αλλά ή βιομηχανία δέν ήταν ακόμα σέ θέση να ανταποκριθεί στις ανάγκες του τόπου και να δώσει συγκεκριμένα στους αγρότες τά προϊόντα που θά τους κάναν να πουλήσουν τις ποσότητες των σιτηρών που χρειάζονταν για τόν άνεφοδιασμό του πληθυσμού των πόλεων⁽¹⁾. Οι μισθοί ήταν πολύ χαμηλοί και ή άνεργια και ή πείνα έσπρωχναν τους εργαζομένους στην άπελπισία. Η γενική δυσαρέσκεια του πληθυσμού έκδηλώθηκε και μέσ' στις ίδιες τις τάξεις του κόμματος: οι όπαδοί των τάσεων του Δημοκρατικού συγκεντρωτισμού και της Έργατικής άντιπολίτευσης, που είχαν τεθεί έκτός νόμου την άνοιξη του 1921, μαζί με τους κάθε λογής δυσαρεστημένους που ύπήρχαν μέσ' στο κόμμα, σχημάτισαν οργανωμένες μυστικές άντιπολιτευτικές ομάδες που ζητούσαν όλες τους την άποκατάσταση της έσωκομματικής δημοκρατίας και τη νομιμοποίηση του δικαιώματος της έλεύθερης κριτικής.

Τό κόμμα άπάντησε με διαγραφές και με φυλακίσεις και ό Ντζερτζίνσκι, ό άρχηγός της Τσέκας, ζήτησε άπό τό Πολιτικό Γραφείο να έπιτρέψει στην άστυνομία να καταδιώξει τους μπολσεβίκους που έδειχναν άπροθυμία να καταδώσουν τους άντιπολιτευομένους. Τότε άκριβώς έμφανίστηκε ό Τρότσκι στό προσκήνιο και κατάγγειλε για πρώτη φορά τό άστυνομικό και γραφειοκρατικό πνεύμα που βασίλευε μέσ' στο κόμμα. *Άκόμα και τόν καιρό του έμφυλλίου πολέμου, έλεγε τώρα ό Τρότσκι, «τό σύστημα των διορισμών άπό τά πάνω δέν είχε ούτε τό 1/10 της έκτασης που έχει πάρει τώρα. Έχει γίνει θεσμός σήμερα να διορίζονται άκόμα και οι γραμματείς των επαρχιακών επιτροπών»* που κανονικά έπρεπε να βγαίνουν άπό έλεύθερες έκλογές⁽²⁾. Βέβαια, τό αίτημα της προλεταριακής δημοκρατίας ήταν ούτοπικό γιατί ήταν *«άσυμβίβαστο με τό καθεστώς της δικτατορίας»* του κόμματος. Άλλά καιρός ήταν πιά να έγκαταλειφθεί τό σύστημα της στρατιωτικής πειθαρχίας που είχε εισαχθεί στό κόμμα τόν καιρό του έμφυλλίου πολέμου, και να δοθεί στους οργανισμούς του κόμματος ή εύκαιρία ν' αναπτύξουν την πρωτοβουλία τους και ν' αναλάβουν τις εύθυνες τους. *Άντι αυτό, «ή γραφειοκρατικοποίηση του κομματικού μηχανισμού έχει πάρει άνήκουστες διαστάσεις και καθώς ή κριτική και ή δυσαρέσκεια δέν μπορούν να έκδηλωθούν άνοιχτά, παίρνουν μορφή μιá μορφή παράνομη, άνεξέλεγκτη και επικίνδυνη».*

Λίγο άργότερα, σαράντα έξι έξέχοντες μπολσεβίκοι, μεταξύ των όποιων ό Πιατάκωφ για τόν όποιο γίνεται ειδική μνεία στη Διαθήκη του Λένιν, ό Πρεομπραζένσκι και ό Σερεμπριάκωφ, πρώην μέλη του Όργανωτικού Γραφείου της Κ.Ε., ό Άντόνωφ· Όβσένκο, ό στρατιωτικός άρχηγός της όκτωβριανής επανάστασης, ό Σμιρνώφ, ό Όσσίνσκι, ό Σαπρόνωφ, ό Μουράλωφ και άλλοι διακεκριμένοι μπολσεβίκοι ήγέτες, δημοσίευσαν μιá δήλωση που επανελάμβανε την κριτική του Τρότσκι. Η έσωτερική

1) Βλ. σχετικά τό Γ' μέρος αυτού του κεφαλαίου.

2) Βλ. τό κείμενο στον Max Eastman: Since Lenin died, Παράρτημα IV.

κρίση τοῦ κόμματος βγήκε ἔτσι ξανά στο φῶς τῆς δημοσιότητας, καί τὸ αἶτημα τῆς ἀλλαγῆς ἦταν τόσο ἰσχυρό, ὥστε αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ Τριανδρία ἀναγκάστηκε νὰ καταγγεῖλλει κι' αὐτὴ μὲ τὴ σειρά τῆς τὸ ἀντιδημοκρατικό πνεῦμα ποῦ βασιλεύει μέσ' στο κόμμα: στίς 7 Νοεμβρίου 1923, 6η ἐπέτειο τὴν Ἐπανάστασης, ὁ Ζηνόβιεφ κάλεσε ὄλους τοὺς μπολσεβίκους νὰ ἐκφράσουν δημοσίᾳ τίς ἀπόψεις τους γιὰ τὴν κρίση τοῦ κόμματος καί ἀνήγγειλε τὴν προσεχῆ ἀποκατάσταση τῆς ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας.

Αὐτὴ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ Νέα Γραμμὴ («*Cours nouveau*») τοῦ κόμματος: τὰ ἀπλά μέλη ἔπρεπε νὰ πάψουν νὰ εἶναι τὰ πειθήνια ὄργανα τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καί νὰ ξαναγίνουν ὑπεύθυνοι καί συνειδητοὶ πολῖτες. Ἴδου πῶς παρουσίασε ὁ ἴδιος ὁ Στάλιν τὴν ἀνάγκη αὐτῆς τῆς ἐπιστροφῆς στο παλαιὸ καθεστῶς τῆς ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας:

«Ἡ θεωρία τοῦ κόμματος διδάσκει ὅτι ὅλα τὰ σημαντικὰ ζητήματα τῆς ζωῆς μας, ἐκτός βέβαια ἀπ' αὐτὰ ποῦ χρειάζεται νὰ λυθοῦν κατεπειγόντως ἢ νὰ μείνουν μυστικά, πρέπει νὰ συζητοῦνται στίς συνελεύσεις τοῦ κόμματος. Στὴν πράξη ὁμοῦ δρισμένοι κομμουνιστὲς θεωροῦν ὅτι ἕνα πλῆθος ἀπὸ ζητήματα δὲν χρειάζεται νὰ συζητοῦνται στοὺς κομματικοὺς πυρήνες, ἀλλὰ ἀφοροῦν ἀποκλειστικὰ καί μόνο τὴν Κ.Ε. καί τοὺς ἄλλους διευθυντικοὺς ὀργανισμοὺς τοῦ κόμματος, οἱ ὁποῖοι ἐπιφορτίζονται νὰ τὰ λύσουν μόνοι τους.

»Ὁ κανονισμὸς τοῦ κόμματος ἀπαιτεῖ ἡ μάζα τῶν κομμουνιστῶν νὰ τηρεῖται ἐνήμερη τῶν ἐργασιῶν τῶν οἰκονομικῶν ὀργανισμῶν, τῶν ἐπιχειρήσεων καί τῶν μεγάλων οἰκονομικῶν συγκροτημάτων (τράσι), γιατί οἱ κομμουνιστικοὶ πυρήνες ὀφείλουν νὰ δώσουν λόγους στίς μάζες τῶν ἐξωκομματικῶν γιὰ τὴν οἰκονομικὴ μας διαχείριση. Κι' ὁμοῦ, στὴν πράξη, θεωρεῖται ὅτι ἐφ' ὅσον ὑπάρχει μιὰ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ποῦ καθορίζει τὴν πολιτικὴ τῶν ἐπιχειρήσεων, οἱ ἀποφάσεις τῆς πρέπει νὰ ἐκτελοῦνται χωρὶς νὰ ἐλέγχονται ἀπὸ τὴ βάση τοῦ κόμματος» (1).

Ἡ αἰτία αὐτῆς τῆς κατὰπτωσης ἦταν πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὸ σύστημα τῶν διορισμῶν τῶν ὑπευθύνων τοῦ κόμματος χωρὶς τὴ συγκατάθεση καί τὸν ἔλεγχο τῆς βάσης. Δεύτερη αἰτία ἦταν τὸ στρατιωτικὸ καθεστῶς ποῦ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος εἶχε ἐπιβάλλει σ' ὅλη τὴ χώρα καί μέσα στο κόμμα (2). Ἐπιπλέον, ἔλεγε τότε ὁ Στάλιν, ἡ πτώση τῆς πολιτικῆς αὐτενέργειας τῶν κομματικῶν ἔπρεπε ν' ἀποδοθεῖ στὴν «ἐπίδραση τοῦ οὐσιαστικῆ καὶ γραφειοκρατικοῦ μας μηχανισμοῦ πάνω στο κόμμα καί τοὺς κομματικούς: ὁ κρατικὸς μας μηχανισμὸς εἶναι γραφειοκρατικὸς καί θὰ παραμείνει τέτοιος γιὰ πολὺν καιρὸ ἀκόμα. Οἱ κομμουνιστὲς ἐργάζονται μέσα σ' αὐτὸ τὸ μηχανισμὸ καί ἡ ἀιμόσφαιρα καί οἱ συνήθειες ποῦ ἐπικρατοῦν μέσα του συντελοῦν στὴ γραφειοκρατικοποίηση τῶν ὀργανώσεων καί τῶν μελῶν τοῦ κόμματος».

Αὐτὰ ἔλεγε ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους ὑπεύθυνους γιὰ τὴν παράλυση τῆς πολιτικῆς ζωῆς μέσα στο κόμμα. Φυσικά, ὁ Στάλιν δὲν πρότεινε κανένα συγκεκριμένο πρακτικὸ μέτρο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς δημο-

1) Λόγος τοῦ Στάλιν στοὺς ἐργάτες τῆς Μόσχας (2-12-1923). Βλ. τὸ κείμενο στο Bulletin Communiste, ὄργανο τότε τοῦ γαλλικοῦ Κ.Κ. τῆς 1-2-1924.

2) Σχετικὰ μὲ τοὺς ὑπαιτιογμούς τοῦ Στάλιν κατὰ τοῦ «μιλιταρισμοῦ» τοῦ Τρότσκι, βλ. πρὸ πάνω § 57α, σελ. 262-3.

κρατίας και την αληθινή εφαρμογή της «Νέας Γραμμής» του κόμματος. Τρεις μέρες μετά τις δηλώσεις του Στάλιν, την 5-12-1923, ο Τρότσκι έστειλε μια επιστολή στους έργατες της Μόσχας κηρύσσοντας τον πόλεμο κατά της κομματικής γραφειοκρατίας. "Ως τὰ τώρα, έλεγε ο Τρότσκι:

«το κέντρο του βάρους είχε κατά λάθος μεταταθεί από το κόμμα στο μηχανισμό του κόμματος. Η Νέα Γραμμή που αποφασίστηκε από την Κ.Ε., σημαίνει ότι από τώρα και στο εξής όλο το βάρος πρέπει να πέσει πάνω στη δραστηριότητα, την πρωτοβουλία και το κριτικό πνεύμα όλων των μελών του κόμματος. Η απόφαση της Κ.Ε. ή σχετική με τη Νέα Γραμμή δεν ανάθετε στον κομματικό μηχανισμό το έργο της επιβολής ή της δημιουργίας του δημοκρατικού καθεστώτος. *Αυτό το καθεστώς, θα το φτιάξει το κόμμα μόνο του.* Με μια λέξη: *το κόμμα πρέπει να υποτάξει τον ίδιο του το μηχανισμό χωρίς να πάρει ν' αποτελεί μια συγκεντρωμένη οργάνωση.*

* ... Προτού πάρει η Κ.Ε. την απόφαση να κηρύξει τη Νέα Γραμμή, όποιος έκανε λόγο για την ανάγκη να αλλάξει το έσωτερικό καθεστώς του κόμματος έθεωρείτο από τους γραφειοκράτες του κομματικού μηχανισμού σαν διασπαστής, σαν αιρετικός, σαν αντιπειθαρχικό στοιχείο. Κι' αυτή τη στιγμή, οι γραφειοκράτες δηλώνουν ότι «έλαβον γνώσιν» της «Νέας Γραμμής», ενώ στην πράξη είναι έτοιμοι να την ένταφιάσουν. Η ανανέωση του κομματικού μηχανισμού πρέπει να έχει σκοπό την αντικατάσταση των άπονεκρωμένων γραφειοκρατών από στοιχεία ζωντανά, στενά συνδεδεμένα με τη ζωή της κοινωνίας. Και πρώτ' απ' όλα, όφειλουμε ν' απομακρύνουμε από τα ήγετικά πόστα όλους αυτούς που μόλις άκούσουν την παραμικρή διαμαρτυρία και την παραμικρή αντίρρηση, άπαντούν στους έπικριτές τους με την άπειλη των κυρώσεων. *Ο πρώτος καρπός της Νέας Γραμμής θα πρέπει να είναι τούτος: όλοι πρέπει να καταλάβουν ότι κανείς πια δεν θ' άποτολήσει να τρομοκρατήσει το κόμμα»* (1).

Η δριμύτατη αυτή επίθεση κατά της γραφειοκρατίας δεν πρέπει να μς κάνει να ξεχνάμε το πόσο περιορισμένη ήταν η σκοπιά του Τρότσκι: ο Τρότσκι ζητούσε περισσότερη έλευθερία *δχι βέβαια για το σύνολο του πληθυσμού, ούτε καν για την εργατική τάξη* τὰ 5/6 της όποιας δεν είχαν κανένα πολιτικό δικαίωμα, *άλλά άποκλειστικά και μόνο για τὰ μέλη του κόμματος*, άποκλειστικά και μόνο για τους δικούς του όπαδούς. "Όσο βίαιη κι' αν ήταν η γλώσσα του, το πρόγραμμά του ήταν μετριοπαθέστατο, άκατανόητο για τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού που έβλεπε ότι όλη ή συζήτηση για τη «Νέα Γραμμή» του κόμματος δεν ξεπερνούσε τὰ όρια μιās οικογενειακής διαμάχης ανάμεσα στις διάφορες τάσεις της Ιθύνουσας μειοψηφίας. Καθώς άπέφυγε συστηματικά ν' άποταθεί στην κοινή γνώμη και να κινητοποιήσει τη «βάση» του κόμματος κατά της ήγείας της όποιας έμενε κατά βάθος άλληλέγγυος (2), ο Τρότσκι άπέτυχε σ' όλη τη γραμμή. Το κόμμα άποτελείτο στην πλειοψηφία του από γραφειοκράτες: απ' αυτούς ο Τρότσκι ζητούσε να κηρύξουν ένα άμειλικτο πόλεμο κατά της ... γραφειοκρατίας. Ήττηθείς στο 13ο συνέδριο του Κ.Κ., το Μάιο του 1924, ο Τρότσκι έξεφώνησε ένα λόγο που μπορεί να θεωρηθεί σαν τὸ leit motif της τραγωδίας όλων των ένδομπολσεβικικών

1) L. Trotski : Cours nouveau, σελ. 97 - 8 και 101.

2) *Ετσι π.χ. όταν ο όπαδός τους Max Eastman, δημοσίευσε για πρώτη φορά τη διαθήκη του Λένιν, ο Τρότσκι τόν άποκήρυξε κι' άρνήθηκε μάλιστα και την άύθεντικότητα της διαθήκης του Λένιν από άλληλεγγύη προς τόν ... Στάλιν.

αντιπολιτεύσεων. Στους έπικριτές του πού τοῦ ζητοῦσαν ν' ἀπαρνηθεῖ τις ιδέες του, ὁ Τρότσκι ἀπάντησε ὡς ἑξῆς :

«Σὲ τελευταία ἀνάλυση, τὸ κόμμα ἔχει πάντοτε δίκαιο γιατί τὸ κόμμα εἶναι τὸ μόνο ἱστορικό ὄργανο πού διαθέτει τὸ προλεταριάτο γιὰ νὰ λύσει τὰ θεμελιώδη του προβλήματα. Ἐχῶ ἤδη δηλώσει δι τιποτε εὐκολότερο δὲν εἶναι ἀπὸ τὸ ν' ἀναγνωρίσει κανεὶς τὰ λάθη του μπρὸς στὸ ἴδιο του τὸ κόμμα, καὶ νὰ πεῖ: ὅλες μου οἱ κριτικές, ὅλες μου οἱ δηλώσεις, ὅλες μου οἱ διαμαρτυρίες καὶ οἱ προειδοποιήσεις ἦταν λαθασμένες. Αὐτὸ ὅμως, σύντροφοι, δὲν μπορῶ νὰ τὸ πῶ γιατί δὲν τὸ πιστεύω. Ἄλλὰ ξαίρω δι κανεὶς δὲν μπορεῖ ν᾿αὐχεὶ δίκαιο ἐναντίον τοῦ κόμματος. Δίκαιο δὲν μπορεῖ ν᾿αὐχεὶ κανεὶς παρὰ μόνο μὲ τὸ κόμμα καὶ διὰ τοῦ κόμματος, γιατί ἡ ἱστορία δὲν ἔχει δημιουργήσει ἄλλο τρόπο γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ αὐτὸ πού εἶναι δίκαιο καὶ σωστό. Οἱ Ἄγγλοι λένε Right or wrong, my country: εἴτε ἔχει δίκαιο, εἴτε δὲν ἔχει ἡ πατρίδα μου εἶναι πατρίδα μου. Ἐχοῦμε πολὺ περισσότερους ἱστορικούς λόγους νὰ μποροῦμε νὰ λέμε: εἴτε ἔχει δίκαιο, εἴτε δὲν ἔχει, τὸ κόμμα εἶναι τὸ κόμμα μου...» (1).

Ἐδῶ ὁ «κομματικός πατριωτισμός» παίρνει τὴ μορφή τοῦ ἰησουΐτι-κοῦ voeu d'obéissance, ὅπως τὸ καθόρισε ὁ Loyola: Nous devons tous jours, pour ne jamais nous égarer, être prêts à croire noir ce que, moi, je vois blanc, si l'église hiérarchique le définit ainsi. Ὅπως ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία δὲν ὑπάρχει σωτηρία, ἔτσι καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ κόμμα δὲν ὑπάρχει παρά σκότος καὶ πλάνη: αὐτὴ ἡ μουσικοπαθὴς ιδέα τοῦ κόμματος καὶ ὁ ὑστερικός φόβος μήπως διασπασθεῖ ἡ ἐνότητά του ἔπαιξαν ἕνα ἕξ ἴσου σημαντικό ρόλο στὴν κατάπιξη τῆς ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας μὲ τὴν ἀπλὴ τυραννία τοῦ γραφειοκρατικοῦ μηχανισμοῦ.

Ἡ obsession τῆς ἰδεολογικῆς ἐνότητας καὶ «ὁμοιογένειας» ἔπνιγε τὴ φωνὴ καὶ τὴ διάθεση τῆς κριτικῆς. Ἡ στρατιά τῶν διορισμένων γραμματέων καὶ ἄλλων «ὕπευθύνων» ἰσοπέδωνε τὸ κόμμα μὲς στὸν κονφορμισμὸ καὶ τὴν ἀνευ ὄρων ὑπακοὴ στὶς ντιρεκτίβες τῆς ἡγεσίας. Ἡ γνώμη τῆς «βάσης» τοῦ κόμματος ἐλάχιστες εἶχε πιθανότητες πρῶτα νὰ διατυπῶθεῖ ἐλεύθερα καὶ ὕστερα ν' ἀκουστεῖ ἀπ' ὄλο τὸ κόμμα, ἀνεβαίνοντας τις ἔξι βαθμίδες τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης: οἱ «ἀνορθόδοξες» ἀπόψεις πού τυχόν διατυπώνονταν στοὺς «πυρῆνες» σπάνια γίνονταν γνωστὲς στὴν ἀνώτερη βαθμίδα τῶν «ἀχτιδικῶν» κι' ἔπειτα τῶν τοπικῶν ἐπιτροπῶν. Κι ἂν ὑποθέσουμε δι φτάναν ὡς τις ἐπαρχιακὲς ἐπιτροπές, συναντοῦσαν ἐκεῖ τὸ ἀνυπερβλήτο φράγμα πού τοὺς ἔβαζαν οἱ διορισμένοι ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ τὸν πανίσχυρό της Γενικὸ Γραμματέα γραμματεῖς τῶν κομματικῶν ὀργανώσεων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν δημοκρατιῶν: στὸ πλάνο τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης, πού βρῖσκονταν ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὴν Κ. Ἐπιτροπὴ, δὲν συναντοῦσε πιά κανεὶς παρὰ τοὺς ἐμπιστοὺς τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα καὶ τῶν πολιτικῶν του φίλων.

Μαζι μὲ τὴν τελειοποίηση αὐτῆς τῆς *κάθετης ὀργανωτικῆς διάρ-θρωσης* (γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε ἤδη λόγος στὴν § 26, σελ. 74 - 5 αὐτῆς τῆς

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Max Eastman: *Since Lenin died* σελ. 88-9. Τὸ ὥρατο εἶναι δι ἀπαντώντας στὸν Τρότσκι ὁ Στάλιν ἔσπευσε νὰ παρατηρήσει δι τὸ κόμμα δὲν εἶναι ἀλάθητο!

μελέτης), *ή άλλοίωση της ταξικής βάσης του κόμματος* έπαιξε ένα αποφασιστικό ρόλο στη γένεση του μεταλενινικού όλοκληρωτισμού.

70. Το μπολσεβικικό κόμμα παύει να είναι προλεταριακό

Στό σημείο αυτό, ό έκφυλισμός του μπολσεβικικού κόμματος *ώς εργατικού κόμματος* ύπήρξε πολύ πιό όλοκληρωτικός από τόν έκφυλισμό της σοσιαλδημοκρατίας που στηλίτευε ό Λένιν.

Είναι γνωστή ή θεωρία του Λένιν για τις κοινωνικές αίτιες της «σοσιαλπροδοτικής» πολιτικής της σοσιαλδημοκρατίας και, γενικότερα, της κρίσης του σοσιαλιστικού κινήματος. «Για να εξηγήσουμε την κριση του εργατικού κινήματος, έλεγε ό Λένιν τό 1916, *πρέπει πρώτα ν' αναλύσουμε την οικονομική υπόσταση της σοσιαλιστικής πολιτικής*» (1) : ή εγκατάλειψη του έπαναστατικού σοσιαλισμού, ή άπάρνηση του άθθεντικού μαρξισμού από τούς ήγέτες της σοσιαλδημοκρατίας δέν έπρεπε να θεωρηθούν ως τυχαία ή «ύποκειμενικά» φαινόμενα, αλλά έπρεπε να έρμηνευθούν ως έκφράσεις της άλλοίωσης της κοινωνικής σύνθεσης της σοσιαλδημοκρατίας, ή «ταξική βάση» της όποιας ήταν, κατά τόν Λένιν, «*ή συμμαχία μιās μικρής μειοψηφίας προνομιούχων εργατών με τή μπουρζουαζία έναντιόν της μάζας της εργατικής τάξης*». Η «εργατική άριστοκρατία», δηλαδή ή ομάδα των πιό καλοπληρωμένων ειδικευμένων εργατών, και ή κομματική και συνδικαλιστική γραφειοκρατία ήταν, κατά τόν Λένιν, τά δύο κύρια στηρίγματα της σοσιαλδημοκρατίας, όι δυνάμεις που έκαναν τό εργατικό κίνημα να ξεχάσει τό έπαναστατικό του πρόγραμμα και να στραφεί προς τά δεξιά. Παρ' όλον ότι άποτελούντο στην πλειοψηφία τους από βιομηχανικούς εργάτες, τά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα βρίσκονταν στην πραγματικότητα κάτω από τόν έλεγχο της εργατικής άριστοκρατίας, δηλαδή μιās «*ομάδας embourgeoisés εργατών*» που «*ό τρόπος της ζωής τους, όι μισθοί τους και όλη τους ή κοσμοθεωρία*» τούς άφαιρούσε κάθε προλεταριακό χαρακτήρα και τούς έκανε «*έντελώς μικροαστούς*» (2). Ό προσανατολισμός του εργατικού κινήματος προς τόν ρεφορμισμό, αλλά ή επίσης και ή γενική κατάπτωση του ιδεολογικού επίπέδου της σοσιαλδημοκρατίας έπρεπε ν' άποδοθούν στη φθοροποιό επίδραση σούτης της εργατικής άριστοκρατίας και γραφειοκρατίας. Ίδου π.χ. πώς παρουσιάζει ό Μπουχάριν τόν ιδεολογικό έκφυλισμό της σοσιαλδημοκρατίας :

«Όι πολιτικές και φιλοσοφικές άπόψεις δέν κρέμονται στα σύννεφα. Γεννιούνται μέσα από τις συνθήκες ύπαρξης των κοινωνικών τάξεων. Αυτό έπιβεβαιώνεται και από την Ιστορία της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας. Καθώς ή σοσιαλδημοκρατία περιλαμβάνει ένα όλοένα και μεγαλύτερο άριθμό μη - εργατών και ξεχωρίζεται από την εργατική τάξη στηριζόμενη κυρίως πάνω στην εργατική άριστοκρατία, τό ιδεολογικό και πολιτικό περιεχόμενο του προγράμματός της μεταμορφώνεται κι' αυτό. Όι διεκδικήσεις του είναι άκρως μετριοπαθείς. Κι' αυτός είναι επίσης ό λόγος που ή

1) Λένιν: «*Ό δππορτουτισμός και ή χροσκοπία της 2ας Διεθνοϋς*», Ένθ. άν. I, 760.

2) Λένιν: Ένθ. άν. I, 776.

Ιδεολογία της σοσιαλδημοκρατίας είναι ένας μαρξισμός αναιμικός, ευνουχισμένος, ο «μαρξισμός» του κ. Σαρω...»⁽¹⁾).

«Αν είναι έτσι, τί θάλεγαν ο Λένιν και ο Μπουχάριν για το σημερινό μπολσεβικικό κόμμα και την «Ιδεολογική» του έκφραση; Το κόμμα του Λένιν αποτελείται σήμερα στην πλειοψηφία του όχι απλώς από «μη εργάτες», αλλά από «νεο άστους», δηλαδή από την élite των στελεχών του κράτους και της οικονομίας που πήραν τη θέση των παλαιών άρχουσών τάξεων και που άσκοπον πάνω στους εργάτες μιá έξουσία πολύ μεγαλύτερη απ' αυτήν που είχαν οι βιομήχανοι και οι μεγαλοβιομηχανοκλήμονες του τσαρικού καθεστώτος. Βέβαια, πολλοί από τους «νέους άνδρες» ήταν εργατικής προέλευσης, αλλά όπως ο ίδιος ο Μπουχάριν προειδοποίησε το 1923 τους συντρόφους του, «*άνωμα και η πιό καθαρή προλεταριακή καταγωγή, τὰ πιό ροζιασμένα χέρια κι' όποιεσδήποτε άλλες ανάλογες άρετες δὲν αποτελοῦν καθόλου μιá έγγύηση εναντίον τῆς ένδεχόμενης μεταμόρφωσης τῶν προνομιούχων προλεταριακῶν στοιχείων σὲ μιá νέα (άρχουσα) τάξη*»⁽²⁾). Στο σημερινό μπολσεβικικό κόμμα, αυτά τὰ «προνομιοῦχα προλεταριακά στοιχεία» αποτελοῦν μὲν μιá μειοψηφία, αλλά ἀπέναντι σὲ μιá συντριπτική πλειοψηφία διοικητικῶν, οικονομικῶν, τεχνικῶν, στρατιωτικῶν και αστυνομικῶν υπαλλήλων που τὸ βιοτικό τους επίπεδο είναι όχι απλώς ποσοτικά διάφορο, αλλά ποιοτικά ανώτερο από τὸ επίπεδο τόσο τῆς μεγάλης προλεταριακῆς μάζας, όσο και τῆς εργατικῆς ἀριστοκρατίας.

Μερικά ἐπίσημα στατιστικά στοιχεία είναι από κάθε ἀποψη διαφωτιστικά: Τὸ 1930, στὸ 16ο συνέδριο τοῦ Κ.Κ., οἱ «εργατικῆς καταγωγῆς» ἀντιπρόσωποι αποτελοῦσαν τὰ 65% τῶν συνέδρων — αλλά μόνο τὸ 1/5 απ' αὐτούς ήταν και ἐξακολούθησαν νὰ είναι πραγματικοὶ εργάτες εργαζόμενοι στὴ βιομηχανία. Στὸ 17ο συνέδριο τοῦ Κ.Κ., τὸ 1934, τὸ ποσοστὸ τῶν ἀληθινῶν εργατῶν πέφτει ἀπὸ 13% στὰ 9,3%. Στὸ 18ο συνέδριο τοῦ Κ.Κ., τὸ 1939, ἀπὸ τοὺς 1569 ἀντιπροσώπους, οἱ 659 ήταν υπάλληλοι τοῦ κόμματος, 283 ήταν βαθμοφόροι τοῦ στρατοῦ και τῆς αστυνομίας, 162 ήταν υπάλληλοι τοῦ κράτους, τῆς βιομηχανίας και τῶν «συνδικάτων» και οἱ ὑπόλοιποι ήταν μέλη τῆς «εργατικῆς ἀριστοκρατίας» (σταχανωβιστές, «ἥρωες τῆς εργασίας», κ.λ.π.)

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, στὸ Ἀνώτατο Σοβιετ τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. — τὸ ἀνώτατο κυβερνητικὸ σῶμα — τὰ 83% τῶν βουλευτῶν ήταν γραφειοκράτες ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὰ 92% ήταν μέλη τῆς ἀνώτατης κομματικῆς, στρατιωτικῆς και αστυνομικῆς ἱεραρχίας, διευθυντὲς τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν κολχόζ, κ.λ.π. και τὰ ὑπόλοιπα 8% ήταν τεχνικοί.

Τὸ σοβιετικὸ Κ.Κ. ἔπαψε, τόσο de facto, όσο και de jure, νὰ εἶναι ἓνα εργατικὸ κόμμα: ἔτσι, τὸ 18ο συνέδριο τοῦ κόμματος κατήργησε τὸ 1939 ὅλες τὶς καταστατικὲς ἀρχές που ἀναφέρονταν στὴν ταξικὴ κατα-

1) N. Boukharine: Le Matérialisme Historique, σελ. 333-4.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Lucien Laurat: L'Économie soviétique, 1931, σελ. 158.

γωγὴ τῶν ὑποψηφίων μελῶν καὶ κατοχύρωναν τὸν προλεταριακὸ του χαρακτήρα. Τὸ ὅτι ὁ «Σύνδεσμος τῶν σοσιαλιστῶν ἑστιατόρων» κατόρθωσε μιά φορά νὰ δώσει πάνω ἀπὸ τὰ 7%, τῆς κοινοβουλευτικῆς ἀντιπροσωπείας τῆς σοσιαλδημοκρατίας στὸ Reichstag, θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν Michels καὶ τοὺς λενινιστὲς τῆς ἡρωϊκῆς περιόδου (1) σὰν μιά τόσο εὐγλωττη, ὅσο καὶ διασκεδαστικὴ ἔνδειξη τῆς δυνάμεως ποὺ εἶχαν ἀποκτήσει τὰ μικροαστικά στρώματα μέσα στὴ σοσιαλδημοκρατία. Ἀλλὰ τότε, τί θὰ πρέπει ἄραγε νὰ σκεφτοῦμε γιὰ τὴν ὁμάδα τῶν ἀξιοματούχων τῆς *ἀστυνομίας* ποὺ, ὕστερα ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ κόμματος καὶ τοῦ κράτους κοί τοὺς στρατιωτικούς, ἀποτελεῖ τὴν πιὸ πολυάριθμὴ ὁμάδα μέσα στὸ Ἀνώτατο Σοβιέτ; Κι' ἂν ὁ Σύνδεσμος τῶν σοσιαλιστῶν ἑστιατόρων δὲν ἔβλαψε κανένα, τὸ ἴδιο δὲν μποροῦμε, βέβαια, νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τοὺς μεγιστάνες τῶν στρατοπέδων συγκέντρωσης . . .

Ὅπως ἴσως, αὐτὴ ἡ «ἀποπρολεταροποίηση» τοῦ μπολσεβικικοῦ κόμματος εἶχε ἤδη ἐκδηλωθεῖ τὸν καιρὸ τοῦ Λένιν. Ὄταν, τὸ 1920, ὁ Λένιν κατηγοροῦσε τὰ ρεφορμιστικὰ κόμματα ὅτι «*ὑπερασπίζουσι τὰ συμφέροντα μόνον τῆς ἐργατικῆς ἀριστοκρατίας*» καὶ ὅτι «*ἔχουσι ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὶς μάζες, ἀπὸ τὰ πιὸ πλατεῖα στρώματα τῶν ἐργαζομένων, ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τους, δηλαδὴ τοὺς πιὸ κακοπληρωμένους ἐργάτες*» (2), τὰ κομμουνιστικὰ κόμματα ποὺ σχηματίζονταν στὸ *ἐξωτερικὸ* στηρίζονταν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ πάνω στοὺς χειρωνακτικούς, ἀνεπίδικτους καὶ συνεισφέρουσι «*πιὸ κακοπληρωμένους*» ἐργάτες — ἀλλὰ *οἱ ἐργάτες εἶχαν ἤδη πάψει νὰ πλειοψηφοῦν μὲς' στὸ ἴδιο τὸ κόμμα τοῦ Λένιν*. Σύμφωνα μὲ τὶς ἐπίσημες στατιστικὲς, τὸ 1918 οἱ ἐργάτες ἀποτελοῦσαν τὰ 57% τῶν μελῶν τοῦ κόμματος. Τὸ 1919, τὸ ποσοστὸ αὐτὸ πέφτει στὰ 48%. Τὸ 1920 στὰ 44% καὶ τὸ 1921 στὰ 41%. Ἦδη τὸ 1921, οἱ ἀγρότες καὶ οἱ ὑπάλληλοι ἀποτελοῦσαν τὰ 28,2% καὶ τὰ 30,8% τοῦ κόμματος. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1923, τὸ κόμμα εἶχε 485.000 μέλη ἢ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ὁποίων ἦταν γραφειοκράτες.

Βέβαια, τὸ κόμμα ζητοῦσε νὰ διαφυλάξει τὴν ἐπαναστατικὴ του ἀγνότητα τονίζοντας τὴν ἀνάγκη νὰ εὐρύνει τὴν προλεταριακὴ του βάση. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅλες οἱ ἐλπίδες τῶν μπολσεβίκων στηρίζονται πάνω στὴ νέα γενεά. Ἄν τὸ κόμμα δὲν εἶχε τὴν ἀπαραίτητη μονολιθικότητα καὶ κινδύνευε νὰ διασπασθεῖ ἀπὸ τὶς «φράξιες», αὐτὸ ἔλεγε ὁ Στάλιν τὸ 1923 στὴν πολεμικὴ του κατὰ τοῦ Τρότσκι, ὀφείλεται, στὸ ὅτι τὸ κόμμα ὑφίστατο τὴ διαβρωτικὴ ἐπίδραση τῶν «μικροαστῶν»: ἡ εἴσοδος στὸ κόμμα 200.000 νέων ἐργατῶν ἀπὸ τὰ ἐργοστάσια θὰ ξανάφερνε στὸ κόμμα τὸ ὑγιὲς πνεῦμα τῆς «προλεταριακῆς πειθαρχίας», καὶ θὰ ἐπέτρεπε στὴν ἡγεσία νὰ ἐξαφανίσει τὸ «μικροαστικὸ ἀτομικισμὸ». Αὐτὴ ἦταν ἡ προοπτικὴ τοῦ Στάλιν. Ἀντίθετα, γιὰ τὸν Τρότσκι, αὐτὴ ἡ νέα γενεά τῶν μπολσεβίκων ἐργατῶν ἐπρόκειτο ν' ἀναγεννήσει τὸ κόμμα ἀπαλλάσ-

1) Π.χ. ἀπὸ τὸν Sidney Hook: Pour Comprendre Marx (NRF 1936) σελ. 26.

2) Λένιν: Ὁ ἔξαρτισμὸς, κτλ. Ἐνθ. ἀν. II, 711.

σοντάς το από την κηδεμονία του γερασμένου, αποστεωμένου και ξεπερασμένου γραφειοκρατικού του μηχανισμού.

Ἡ νέα γενεά δὲν ἀνταποκρίθηκε διόλου στὶς ἐλπίδες τοῦ Τρότσκι. Κι' αὐτὸ ὀφείλεται κατ' ἀρχὴν στὴν ἀνοδο τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν ποὺ ἐκδηλώθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ 1924 :

16. Ἡ Βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη τῆς ΕἰΣΔ 1922 - 1927 (1913 = 100)

Ἔτη	Ἀξία τῆς παραγωγῆς		Ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν	
	Δείκτες	Ἀύξηση σχετικὰ μετὰ τὸ προηγούμενο ἔτος	Δείκτες	Ἀύξηση σχετικὰ μετὰ τὸ προηγούμενο ἔτος
1922 - 23	33,7		53,8	
1923 - 24	40,4	+ 6,7	60,2	+ 6,4
1924 - 25	61,3	+ 20,9	66,8	+ 6,6
1925 - 26	89,7	+ 28,4	85,2	+ 18,4
1926 - 27	103,8	+ 14,1	88,9	+ 3,7

Ἡ ἀνασυγκρότηση τῆς βιομηχανίας ἀνάμεσα στὸ 1923 καὶ τὸ 1927 συνοδεύτηκε ἀπὸ μιὰ ἀντίστοιχη ἀνάπτυξη τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος τοῦ κράτους καὶ τῶν συνεταιρισμῶν :

17. Τὸ σοβιετικὸ καὶ συνεταιριστικὸ ἐμπόριο 1923 - 1928

(1923 - 4 = 100)

Ἔτη	Κράτος		Συνεταιρισμοὶ	
	Δείκτες	Ἀύξηση σχετικὰ μετὰ τὸ προηγούμενο ἔτος	Δείκτες	Ἀύξηση σχετικὰ μετὰ τὸ προηγούμενο ἔτος
1923 - 24	100		100	
1924 - 25	168,7	+ 68,7	184,1	+ 84,1
1925 - 26	257,4	+ 88,7	338,8	+ 154,7
1926 - 27	307,1	+ 49,7	485,8	+ 147,0
1927 - 28	338,3	+ 31,2	614,2	+ 128,4

Ἐνας τέτοιος ρυθμὸς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης ἀπαιτοῦσε ἕνα πλῆθος ἀπὸ στελέχη: ἡ ἔλιτε τῆς νέας γενεᾶς ἀπορροφήθηκε ἀπὸ τὸ ἔργο τῆς ἐπ' ἀνδρωσης τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ μηχανισμοῦ τοῦ καθεστώτος. Ἡ ἀντιπολίτευση περίμενε ἀπ' αὐτὴν νὰ ἀναγεννήσει τὴν ἐσωκομματικὴν δημοκρατίαν καὶ νὰ καταπολεμήσει τὶς γραφειοκρατικὰς « παραμορφώσεις » τοῦ κράτους καὶ τῆς οἰκονομίας. Ἀλλὰ ἡ πραγματικότητα τῆς ἀνέθετε τὸ ἔργο τῆς διεύθυνσης μιᾶς ἀπέραντης χώρας ὅπου ἡ μάζα ξανασυνήθιζε νὰ ὑπακούει χωρὶς ἀντίρρηση κι' ὅπου ὅλες οἱ καρριέρες ἀνοίγονταν σ' ὄσους θὰ κατόρθωναν νὰ πνίξουν μέσα τους τὸ δαίμονα τῆς κριτικῆς: δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε ποὺ πῆγαιναν οἱ προτιμήσεις τῆς...

71. Ἡ τροτσκιστικὴ ἀντιπολίτευση ὡς ἐνδογραφειοκρατικὸ φαινόμενο

Ὁ Τρότσκι πού δὲν εἶχε δεῖξει τὴν παραμικρὴ ἀλληλεγγύη μὲ τοὺς καταδιωγμένους ὁπαδοὺς τῆς Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης καὶ τοῦ Δημοκρατικοῦ Συγκεντρωτισμοῦ, ζητοῦσε τώρα ἀπὸ τὴ νέα γενεὰ νὰ ἀγωνιστεῖ γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας. Ἀλλὰ ἡ μόνη ἐλευθερία πού ζητοῦσε ἡ τροτσκιστικὴ ἀντιπολίτευση ἦταν αὐτὴ πού θὰ τῆς ἐπέτρεπε νὰ ὑποστηρίξει ἄφοβα τὶς ἀπόψεις τῆς *μέσα στὸ κόμμα*. Κανένα λόγο δὲν ἔκανε γιὰ τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ πού, ὄντας *ἔξω ἀπὸ τὸ κόμμα*, καταδικαζόταν νὰ ὑφίσταται βουβὰ τὴν τυραννία μιᾶς μειοψηφίας. *Ἀπὸ τὸ 1924 καὶ μετὰ, κανένας λόγος δὲν γίνεται πιά οὔτε γιὰ τὴν ἐργατικὴ διαχείριση τῆς οἰκονομίας, οὔτε γιὰ τὸν ἐργατικὸ ἔλεγχο, οὔτε γιὰ τὴ σοβιετικὴ δημοκρατία.*

Ἐπιπλέον, ὁ Τρότσκι, ἔκανε τὸ ψυχολογικὸ λάθος νὰ δώσει τὴν πρώτη μεγάλῃ μάχῃ κατὰ τοῦ Στάλιν προκαλώντας μιὰ στεῖρα πολεμικὴ κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ «σοσιαλισμοῦ σὲ μιὰ μόνῃ χώρα». Ἀπὸ τὴν καθαρὰ ἀκαδημαϊκὴ ἄποψη, ὁ Τρότσκι εἶχε δίκαιο ν' ἀρνεῖται τὴ δυνατότητα τῆς ἀνοικοδόμησῆς τοῦ σοσιαλισμοῦ σὲ μιὰ ἀπομονωμένη καὶ καθυστερημένη χώρα ὅπως ἡ Ρωσία. Αὐτὸ ἦταν αὐτονόητο γιὰ ὄλους τοὺς μαρξιστῆς (1)—καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Στάλιν (2) μέχρι τὸ φθινόπωρο τοῦ 1924 ὅποτε διατύπωσε γιὰ πρώτη φορὰ τὴ «θεωρία» τοῦ «σοσιαλισμοῦ σὲ μιὰ μόνῃ χώρα». Ἡ παθιασμένη συζήτηση πού ἐπακολούθησε, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἓνα τυπικὸ «ἰδεολογικὸ» φαινόμενο : φτωχὴ σὲ ἐπιχειρήματα, ἄσχετη πρὸς τὰ πραγματικὰ προβλήματα, ἡ σχολαστικὴ αὐτὴ διαμάχη, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἔδειξε τὴν ἀποξένωση τῆς μπολσεβικικῆς συνείδησης ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, κί ἀπὸ τὴ ἄλλῃ μεριά, ἐπέτρεψε στὴν ἔλιτε τοῦ καθεστώτος νὰ ἐκφράσει πανηγυρικὰ τὴν αὐτοπεποίθησή της καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη της στὰ ἔθνικα πεπρωμένα τῆς Ρωσίας, πού γιὰ πρώτη φορὰ συνειδητοποιοῦσε τὸ γεγονός ὅτι ἀποτελοῦσε «τὸ 1/6 τῆς γῆς». Ὁ «θεοφόρος λαὸς» τῶν παλαιῶν σλαβοφίλων ξαναγεννιόταν τώρα ὑπὸ τὴ μορφή τοῦ «προλεταριακοῦ καθεστώτος» πού θὰ ὀδηγοῦσε τὸν πληθυσμὸ τοῦ 1/6 τῆς γῆς—καὶ ἀργότερα ὀλάκερῃ τὴν οἰκουμένη— στὴ «γῆ τῆς ἐπαγγελίας» τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἀρνούμενος τὴ δυνατότητα τοῦ «σοσιαλισμοῦ σὲ μιὰ μόνῃ χώρα», ὁ Τρότσκι παρουσιαζόταν σὰν ἓνας ἡττοπαθὴς πού ὑπόσκαπτε τὸ ἠθικὸ τοῦ νέου περιούσιου λαοῦ. Ἀντίθετα, ὁ Στάλιν κολόκευε τὸ μεγαλο-ρωσικὸ ἔθνικισμὸ : ὅταν, τὸ 1945, ὁ Ζντάνωφ διακήρυξε τὴν ἀνωτερότητα τῆς ρωσικῆς «κουλτούρας»—τόσο τῆς «σοσιαλιστικῆς», ὅσο καὶ τῆς τσαρικῆς— σ' ὄλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος, δὲν ἔκανε παρὰ νὰ ὀλοκληρώσει τὴν ἔθνικι-

1) «Ἡ δριστηκὴ νίκη τοῦ σοσιαλισμοῦ σὲ μιὰ μόνῃ χώρα εἶναι ἀδύνατη»: Λένιν *Ἀπολογισμὸς τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐπιτρόπων τοῦ Λαοῦ*, 24-1-1918. Lenin: *Ausgewählte Werke VII*, σελ. 283. Βλ. καὶ πῶς πάνω § 50 (σελ. 228-9).

2) Βλ. π.χ. τὸ ἔργο τοῦ Στάλιν *Προβλήματα τοῦ Λεβινισμοῦ*, πού δημοσίευσε τὸ 1924 προτοῦ «ἀνακαλύψει» τὴ «θεωρία» τοῦ σοσιαλισμοῦ σὲ μιὰ μόνῃ χώρα.

στική ιδεολογία πού, ύστερα από τὸ σύντομο καί παράξενο Ἰντερμέτσο τοῦ προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ τῆς λενινιστικῆς περιόδου, ξαναεμφάνιστηκε δειλὰ-δειλὰ τὸ 1924 μὲ τὴ θεωρία τοῦ σοσιαλισμοῦ σὲ μιά μόνη χώρα.

Ἡ τροτσικιστικὴ ἀντιπολίτευση τῶν ἐτῶν 1924 - 27 ὀνομάστηκε «ἀριστερὴ ἀντιπολίτευση». *Ἀλλὰ ὁ ὄρος «ἀριστερὰ» εἶχε χάσει τὴν καθιερωμένη του σημασία. Γιὰ πρώτη φορὰ μέσα στὴν πολιτικὴ ἱστορία, ὁ ὄρος «ἀριστερὰ» δὲν σήμαινε οὔτε τοὺς διαφεντευτὲς τῶν ἐργατικῶν διεκδικήσεων, οὔτε τοὺς ὑπέρχμαχους τῆς μαζικῆς δημοκρατίας, οὔτε τοὺς δραματιστὲς τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ ἰσότητας.* Ἄν ὅπως πιστεύει ὁ Sartre, τὸ νὰ εἶσαι ἀριστερός σημαίνει νὰ βλέπεις τὸν κόσμο avec le regard du plus défavorisé, τέτοιοι «ἀριστεροὶ» μετριόντουσαν στὰ δάχτυλα στὴ μεταλενινικὴ Ρωσία κι' ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι αὐτοὶ πού δίνουν τὸν τόνο στὴν τροτσικιστικὴ ἀντιπολίτευση.

Ἀπὸ τὴν ὥρα πού ἐμφανίστηκε ἡ βιομηχανία καὶ τὸ βιομηχανικὸ προλεταριάτο, ἀριστεροὶ ἦταν αὐτοὶ πού ταυτιζόνταν μὲ τοὺς ἐργάτες ὄχι στὰ λόγια, ἀλλὰ στὴν πράξη: κατατοπιζόντας τοὺς ἐργάτες σχετικὰ μὲ τὴν πραγματικὴ τους κατάσταση, ὀργανώνοντας τοὺς ἐργατικὸς ἀγῶνες γιὰ τὴν προάσπιση καὶ βελτίωση τοῦ βιοτικοῦ τους ἐπιπέδου, καλώντας τοὺς ἐργάτες νὰ σχηματίσουν μιά αὐτόνομη πολιτικὴ δύναμη, ν' ἀναπτύξουν τὴν ἱστορικὴ τους πρωτοβουλία, νὰ ἐπηρεάσουν ὅσο γίνεται πιὸ ἀποτελεσματικὰ τὴ διακυβέρνηση τοῦ κράτους καὶ τῆς οικονομίας καὶ ἐν τέλει νὰ ἐπιβάλουν στὴν κοινωνία ἕνα καθεστῶς ὅπου οἱ ἐργαζόμενοι νὰ εἶναι πραγματικὰ κύριοι τῆς μοίρας τους. Ἄπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, οἱ *τελευταῖοι μπολσεβίκοι ἀριστεροὶ* ἦταν οἱ ὀπαδοὶ τῆς Ἑργατικῆς ἀντιπολίτευσης: μετὰ τὴν πολιτικὴ τους ἐκμηδένιση, τοὺς ἀριστεροὺς δὲν τοὺς βρίσκει κανεὶς στὴ Ρωσία παρά μόνο στὰ ἀπομονωτήρια καὶ τοὺς τόπους ἐξορίας. Ἄν, γενικότερα, ὁ ἀριστερισμὸς ἐξυπακούει μιά ὀρισμένη ἐμπιστοσύνη στὶς δημιουργικὲς ἱκανότητες τῶν μαζῶν καὶ μιά ὀρισμένη δυσπιστία ὡς πρὸς τὶς ἀξιώσεις τῶν αὐταποκαλούμενων *élites* καὶ τῶν ἄλλων «δυναμικῶν μειοψηφῶν», ἂν δηλαδή, ὅπως ἦταν ὁ κανόνας μέχρι τὴν ἐμφάνιση τοῦ κομμουνιστικοῦ καὶ φασιστικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, ὁ δημοκρατισμὸς εἶναι ἕνα ὀργανικὸ συστατικὸ τοῦ ἀριστερισμοῦ, τότε *κανεὶς μπολσεβίκος*: λενινιστὴς, σταλινικὸς ἢ τροτσικιστὴς, *δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ γιὰ ἀριστερός*. Ἄν, ἐπιπλέον, ἡ προάσπιση τοῦ δικαιώματος τῆς ἐλεύθερης ἔρευνας ἀπέναντι στοὺς κάθε λογῆς, ἐκκλησιαστικὸς, πολιτικὸς ἢ ἄλλους δογματισμοὺς ἀποτελεῖ ἕνα ἄλλο οὐσιαστικὸ γνῶρισμα τῆς ἀριστερῆς νοοτροπίας, τότε ὁ *μπολσεβικισμὸς στὴν δόξα του θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἕνα ὀλοκληρωτικὸ ἀντι-ἀριστερὸ καὶ μάλιστα ἀντιδραστικὸ φαινόμενο*: ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού πῆραν τὴν ἐξουσία, οἱ μπολσεβίκοι δὲν ἔκρυσαν τὴν πρόθεσή τους ν' ἀναλάβουν τὴν πνευματικὴ καθοδήγηση τῆς κοινωνίας ἐπιβάλλοντας μὲ τὴ βία τὶς δικές τους ἀπόψεις καὶ προτιμήσεις καὶ ἀπαγορεύοντας μ' ἕνα ὀλοένα καὶ ἀσύτηρότερο τρόπο κάθε ἀμφισβήτηση τῆς μαρξιστικῆς ὀρθοδοξίας.

Σε τί συνίστατο λοιπόν ὁ «ἀριστερισμός» τοῦ Τρότσκι καί τῶν ὀπαδῶν του; Καί γιατί οἱ ἀντίπαλοί τους ἐθεωροῦντο «δεξιοί»; «Ἀριστερός» ἦταν ὁ Τρότσκι ὄχι γιατί ζητοῦσε τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ προλεταριακοῦ προγράμματος τοῦ 1917 (γιὰ τὸ ὁποῖο κανένας δὲν ἔκανε πιά λόγο), ἀλλὰ γιατί ἤδη ἀπὸ τὸ 1923 εἶχε διατυπώσει τὸ πρόγραμμα τῆς ταχύτατης βιομηχανοποίησης, τῆς ὀλοκληρωτικῆς σχεδιοποίησης τῆς οἰκονομίας καί τῆς ἐντατικῆς ἐκμετάλλευσης τῶν ἀγροτῶν, πού δέκα χρόνια ἀργότερα ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιήσει ὁ μεγαλύτερός του ἀντίπαλος: ὁ Στάλιν. *Ἡ ἀντίθεση δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν μέσα στὸ μπολσεβικικὸ κόμμα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀποφασιστικῆς αὐτῆς περιόδου δὲν ἀφορᾷ τὸ ῥόλο τοῦ προλεταριάτου στὴν ἀνοικοδόμησι τῆς νέας κοινωνίας, ἀλλὰ τὴ σιᾶση τῆς γραφειοκρατίας ἀπέναντι στοὺς ἀγρότες.*

Τὸ προλεταριάτο εἶχε πάψει νὰ ἀποτελεῖ ἕναν αὐτοτελῆ ἱστορικὸ παράγοντα κι' ἡ πρώτη αἰτία τῆς ἤττας τοῦ Τρότσκι εἶναι ἀσφαλῶς τὸ ὅτι *παρέλειψε συστηματικὰ νὰ περιλάβει στὸ πρόγραμμά του τὴν παραμικρὴ ἐργατικὴ διεκδίκηση.* Ἀλλ' αὐτὴ ἡ παράλειψη δὲν ἦταν τυχαία: τὸ πρόγραμμα τοῦ Τρότσκι δὲν εἶχε παρὰ μακρυνές σχέσεις μὲ τὴ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου». Ὁ Τρότσκι νόμιζε ὅτι τὸ πρόγραμμά του ἦταν σοσιαλιστικὸ γιατί *στὴ φαντασία του ὁ σοσιαλισμὸς ταυτίζονταν μὲ τὴν ὀλοκληρωτικὴ σχεδιοποίησι τῆς οἰκονομίας καὶ τὴ βιομηχανοποίησι.* Μὴ τολμώντας ν' ἀμφισβητήσῃ τὰ θεμέλια τοῦ καθεστώτος πού αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχε δημιουργήσει καί πού στηρίζονταν πάνω στὴ δικτατορικὴ ἐξουσία τῶν ἡγετῶν τῶν ἐπιχειρήσεων πάνω στοὺς ἐργάτες καί τοῦ κόμματος πάνω στὴν πλειοψηφία, ὁ Τρότσκι θεωροῦσε τὴ συμμετοχὴ τῶν ἐργαζομένων στὴ διαχείριση τοῦ κράτους καὶ τῆς οἰκονομίας *σὰν κάτι τὸ ἐπουσιῶδες.* Ἐτσι ἡ πολεμικὴ του κατὰ τῆς γραφειοκρατίας αἰωρεῖτο στὸ κενὸ γιατί δὲν στηρίζονταν πάνω σὲ καμιὰ πραγματικὴ κοινωνικὴ δύναμη: οὔτε στὸ βιομηχανικὸ προλεταριάτο, οὔτε καί —ἀκόμα λιγότερο— στοὺς ἀγρότες. Ἀποξενωμένος ἀπὸ τοὺς ἐργάτες, ὁ Τρότσκι ἔκανε ὅτι μποροῦσε γιὰ νὰ ἐντείνει τὸ καθιερωμένον στοὺς μπολσεβίκους μίσος κατὰ τῶν μουζίκων. *Θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του «ἀριστερὸ» γιατί ἔδειχνε ὅτι μόνον μιά ἐντατικὴ ἐκμετάλλευσι τῆς ἀγροτικῆς μάζας μποροῦσε νὰ ἐπιτρέψει στὸ κράτος νὰ δημιουργήσει τὸ ἀναγκαῖον γιὰ τὴ βιομηχανοποίησι κεφάλαια.* Αὐτὸ θᾶταν, ἡ «σοσιαλιστικὴ πρωτόγονη συσσώρευσι τοῦ κεφαλαίου»! *Οἱ ἀντίπαλοί του ἦταν «δεξιοί» γιατί δὲν ἔβλεπαν τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο ἔπρεπε νὰ ἐξονιωθοῦν 8—10 ἑκατομμύρια «κουλάκοι» καὶ νὰ ἐξανδραποδισθεῖ ἡ ἀγροτικὴ μάζα, δηλαδὴ ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ.* Ὅπως θὰ δοῦμε, τὸ πρόγραμμα τοῦ Τρότσκι ἦταν μιά τολμηρὴ καί ἀπὸ κάθε ἄποψη ἀξιοθαύμαστη anticipation τοῦ προγράμματος τῆς γραφειοκρατίας πού ὁ Τρότσκι νόμιζε ὅτι καταπολεμοῦσε, ἐνῶ, γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, τῆς ἔδειχνε τὸ δρόμον πρὸς τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐξουσία δείχνοντάς της ποιά ἦταν τὰ πραγματικὰ προβλήματα πού ἐπρόκειτο νὰ ἀντιμετωπίσῃ καί προτείνοντάς της ἕνα συνεπὲς πρόγραμμα ἐπίλυσής τους.

Ἡ ἀνάλυση τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τοῦ καθεστώτος καὶ ἡ θεώρηση τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων τῆς μικτῆς ἢ μᾶλλον δυαδικῆς (κρατικῆς καὶ ἰδιωτικῆς) διάρθρωσης τῶν οἰκονομικῶν του θεμελίων, θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ δοῦμε ποιά ἦταν αὐτὰ τὰ πραγματικά προβλήματα καὶ ποιά ἦταν ἡ ἀδήριτη ταξικὴ ἀναγκαιότητα ποὺ ἐπέβαλε ταυτόχρονα καὶ τὴν πλήρη γραφειοκρατικοποίηση τῆς σοβιετικῆς οἰκονομίας καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴ μονολιθοποίηση τοῦ κυβερνητικοῦ κόμματος, δηλαδὴ τὴν πλήρη μονοπώληση ὅλης τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴ γραφειοκρατία.

Γ. Ἡ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΔΥΑΔΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Ἡ ἀνοδος τῆς γραφειοκρατίας καὶ ἡ προλεταροποίηση τοῦ πληθυσμοῦ

Μιά ἀπὸ τὶς ἀσφαλέστερες ἐνδείξεις τῆς κρίσης ἑνὸς καθεστώτος εἶναι τὸ φαινόμενο τῆς δυαδικῆς ἐξουσίας. Εἶδαμε ἤδη πῶς ἐμφανίστηκε αὕτη ἡ δυαρχία στὴ Ρωσία τοῦ 1917. Στὶς πόλεις, τὴν ἐξουσία τὴ μοιράζονταν δύο ἀντίθετες δυνάμεις: ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ πεδίου, τὰ σοβιὲτ τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν ὀρθώνονταν ὀλοένα καὶ ἀπειλητικότερα ἀπέναντι στὴν Προσωρινὴ Κυβέρνηση καὶ τὸ στρατιωτικὸ καὶ διοικητικὸ μηχανισμό τοῦ ἀncien régime. Ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ πεδίου, οἱ ἐπιτροπὲς τῶν ἐργοστασίων εἶχαν κάνει ἐντελῶς πλῆσσματικὴ τὴν ἐξουσία τῶν ἡγετῶν τῶν ἐπιχειρήσεων. Σὲ ἐθνικὴ κλίμακα, ἡ ἴδια δυαρχία χαρακτηρίζε τὴ σχέση τῶν πόλεων μὲ τὴν ὕπαιθρο: οἱ τάξεις ποὺ πάλευαν γιὰ τὴν κυριαρχία στὶς πόλεις — ἄστοι καὶ ἐργάτες — δὲν εἶχαν καμιά δύναμη στὴν ὕπαιθρο ποὺ βρισκόταν στὰ χέρια τῶν ἐπαναστατημένων ἀγροτῶν. Μιά τέτοια δυαρχικὴ ἢ πολυαρχικὴ διάρθρωση δὲν ἦταν δυνατό νὰ διαρκέσει πολὺν καιρὸ: ἡ ὀκτωβριανὴ ἐπανάσταση καὶ ὁ «πολεμικὸς κομμουνισμὸς» ἐκφράζουν τὴν ἀπόπειρα τῆς ρωσικῆς ἐργατικῆς τάξης νὰ ἐνοποιήσῃ τὴν ἀποσυντιθέμενη ρωσικὴ κοινωνία πάνω σὲ μιὰ σοσιαλιστικὴ βάση.

Τὸ ἔτος 1921, ὁπότε ὁ Λένιν ἀπαρνήθηκε τελειωτικὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐργατικῆς διαχείρισης τῆς παραγωγῆς, ἐγκατέλειψε τὸν λεγόμενο «πολεμικὸ κομμουνισμὸ» καὶ ἐγκαινίασε τὴ Νέα Οἰκονομικὴ Πολιτικὴ (ΝΕΠ), μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς τὸ τέλος τῆς προλεταριακῆς φάσης τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασης στὴ Ρωσία. Μιά νέα φάση ἀνοίγονταν ποὺ χαρακτηρίζεται κι' αὕτη ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἀνταγωνιστικῆς διανομῆς τῆς ἐξουσίας ἀνάλογης μ' αὐτὴν ποὺ ὑπῆρχε τὸ 1917.

72. Ἡ δυαρχία μέσα στὸν κρατικοποιημένο τομέα

Στὸ πρῶτο μέρος αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου, ζητήσαμε νὰ παρουσιάσουμε τίς διάφορες φάσεις τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τοῦ προλεταριακοῦ σοσιαλισμοῦ. Εἶδαμε τὴν ἀποτυχία τῆς ἀπόπειρας τῶν ρώσων ἐργατῶν νὰ δώσουν ἕνα δικό τους σοσιαλιστικὸ περιεχόμενο στὴν ἀνατροπὴ τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ νὰ ἐπιβάλουν συγκεκριμένα τὸ καθεστῶς τοῦ ἐργατικοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς ἐργατικῆς διαχείρισης στὸν κρατικοποιημένο τομέα.

της έθνικης οικονομίας. Οι μόνοι από τους μπολσεβίκους που έμειναν πιστοί στο άρχικό τους ιδεώδες ήταν οι όπαδοι της Έργατικής αντίπολιτευσης: έτσι την έπίσημη άποκήρυξη των ιδεών τους από τὸ 10ο συνέδριο τοῦ Κ.Κ. τὴν θεωρήσαμε σάν τὴν ένδειξη τοῦ τέλους τῆς προλεταριακῆς φάσης τῆς διαρκοῦς επανάστασης στὴ Ρωσία. Ἀπὸ τὸ 1921 καὶ μετὰ τὸ έργατικὸ κίνημα ὑποχωρεῖ σ' ὄλους τοὺς τομεῖς: 1) Οι έργάτες ξαναπέφτουν στὴν παλιὰ παθητικὴ τους θέση μέσα στὴν παραγωγή καὶ ἡ διεύθυνση τῆς κρατικοποιημένης οικονομίας γίνεται ἡ αποκλειστικὴ ὑπόθεση των ὀργάνων τοῦ κράτους. 2) Τὰ έργατικὰ συνδικάτα χάνουν τὴν αὐτονομία τους, παύουν νὰ εἶναι ἀντιπροσωπευτικά, παύουν νὰ παλεύουν γιὰ τίς έργατικὲς διεκδικήσεις καὶ μετατρέπονται σὲ βοηθητικὰ ὄργανα των νέων έργοδοτῶν. Βέβαια, αὐτὴ ἡ μεταμόρφωση δὲν έγινε ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη: ὄλη ἡ περίοδος τῆς ΝΕΠ χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴ νεοσύστατη τάξη των managers των κρατικοποιημένων επχειρήσεων καὶ τὴν έργατικὴ τάξη—ἀλλὰ ἡ ἰσορροπία αὐτὴ ἀνατρέπεται καθημερινὰ πρὸς ὄφελος τῆς γραφειοκρατίας καὶ εἰς βάρος τῆς έργατικῆς τάξης.

Ὅπως εἶδαμε, οἱ μπολσεβίκοι ἡγέτες εἶχαν ἤδη ἀπὸ τὸ 1921 πλήρη επίγνωση αὐτῆς τῆς σχετικῆς ὑποχώρησης τοῦ έργατικοῦ κινήματος καὶ τὴν ἀποδίδαν στὴν ἀφαίμαξη ποὺ ἔπαθε τὸ προλεταριάτο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ έμφυλλίου πολέμου, στὴν ἐγκατάλειψή του ἀπὸ τὰ καλύτερά του στοιχεῖα ποὺ ἔφυγαν ἀπὸ τὰ έργοστάσια καὶ πέρασαν στὴ διοίκηση τοῦ κράτους καὶ τῆς οικονομίας, καὶ last but not least, στὴν ἐξάρθρωση τῆς παραγωγῆς, τὴν καταστροφικὴ πτώση τῆς βιομηχανίας καὶ τὴν ἀθλιότητα των έργατῶν. Κατὰ τὴν ἀντίληψή τους, ἡ κηδεμονία τοῦ κόμματος καὶ τῆς γραφειοκρατίας, ἡ ἀπερίοριστη ὑπακοή καὶ ἡ τυφλὴ εμπιστοσύνη ποὺ ὄφειλε τὸ προλεταριάτο στοὺς ἡγέτες του, τόσο ἐπὶ τοῦ ὀικονομικοῦ, ὅσο καὶ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ πεδίου, θὰ ἦταν ἀναγκαῖα ὅσο καιρὸ θὰ διαρκοῦσε ἡ ἐξάρθρωση τῆς βιομηχανίας καὶ ὁ κίνδυνος τοῦ déclassement ποὺ ἀπειλοῦσε τοὺς προλεταρίους. Ἐπρεπε πρῶτα ν' ἀνορθωθεί ἡ βιομηχανία καὶ νὰ επανασυντάξει τίς δυνάμεις του τὸ προλεταριάτο γιὰ νὰ μπορέσει ἀληθινὰ νὰ ἀσκήσει τὴν ἐξουσία.

Δείξαμε ἤδη στὸν πίνακα ἀρ. 16 (σελ. 234) τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς σοβιετικῆς βιομηχανίας ἀνάμεσα στὸ 1922 καὶ τὸ 1927. Ὁ επόμενος πίνακας δείχνει τὴν επανασύνταξη των δυνάμεων τῆς έργατικῆς τάξης:

18. Ἀριθμὸς των βιομηχανικῶν έργατῶν 1922—27

1922 — 23	1.381.000
1923 — 24	1.600.000
1924 — 25	1.874.000
1925 — 26	2.347.000
1926 — 27	2.483.000

Ἄλλ' ὅπως εἶπαμε, ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς βιομηχανίας ἐδραίωσε τὴ δύναμιν τῆς γραφειοκρατίας καὶ ματαίωσε τὴν ἀπόπειραν τοῦ Τρότσκι νὰ ξαναφέρει τὸ κόμμα στὶς παλαιὰς του δημοκρατικὰς συνήθειας.

Τὸ 1920-1, κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς περίφημης «συνδικαλιστικῆς συζήτησης», ὁ Τρότσκι ἀρνιόταν νὰ φανταστῆ καν τὴν πιθανότητα ὅτι μποροῦσε μιά μέρα νὰ ὑπάρξει ἡ παραμικρὴ προστριβὴ ἀνάμεσα στοῦ Κράτος - ἐργοδότη καὶ τοὺς ἐργαζομένους. Τρία χρόνια ἀργότερα, τὸ 12ο συνέδριον τοῦ Κ.Κ. ἀναγνώριζε ἀνοιχτὰ ὅτι τὸ οἰκονομικὸ καθεστῶς τῶν σοβιετ δὲν ἦταν σοσιαλιστικὸν καὶ ὅτι τὸ καθεστῶς τοῦ κρατικοῦ καπιταλισμοῦ ποῦ εἶχε ἐπιβληθῆ στὴ βιομηχανία «δημιουργοῦσε ἀναγκὰς μιά ὀρισμένη ἀντίθεση ἀνάμεσα στοὺς διευθυντὰς τῶν (κρατικοποιημένων) ἐπιχειρήσεων καὶ τοὺς ἐργαζομένους» (1). Δυὸ χρόνια ἀργότερα, τὸ 14ο συνέδριον τοῦ Κ.Κ. (1925), ὁ Στάλιν προειδοποιεῖ τοὺς νοσταλγοὺς τοῦ προλεταριακοῦ σοσιαλισμοῦ ὅτι «δὲν πρέπει νὰ παίζουμε μὲ τὴν ἰδέαν τῆς ἰσοότητος. Γιατὶ εἶναι σὰν νὰ παίζουμε μὲ τὴ φωριὰ» (2). Βέβαια, οἱ σοσιαλιστικὲς παραδόσεις ἦταν ἀκόμα ἀρκετὰ ζωντανὰ καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξις ἀρκετὰ δυνατὴ, ὥστε τὸ 1926 ὁ ἀρχηγὸς τῶν σοβιετικῶν συνδικάτων μποροῦσε ἀκόμα νὰ δείχνει μιά σχετικὴ ἀντίσταση στὶς ἀπόπειρας τοῦ καθεστώτος νὰ ἐντείνει τὴ διαφοροποίησιν τῶν μισθῶν. Δέκα χρόνια μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Λένιν, ἡ ἀνισότης διακηρύχθη σὰν ἕνας θρίαμβος τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ οἱ διευθυντὰς τῶν ἐπιχειρήσεων ἀποκτῆσαν μιά ἐξουσίαν πάνω στοὺς ἐργάτας ποῦ οὔτε στὸ ὄνειρόν τους δὲν μποροῦν νὰ τὴ δοῦν οἱ συνάδελφοι τους στὶς καπιταλιστικὰς χώρας : ἡ τρομοκρατία ἐγένετο ἕνα συστατικὸν στοιχεῖον τοῦ «σοσιαλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς».

Ἄλλὰ ἡ γραφειοκρατία τῶν ἐπιχειρήσεων — οἱ managers τοῦ Burgham — εἶναι μιά κατηγορία ἢ μᾶλλον εἶναι ὁ οἰκονομικὸς πυρῆνας τῆς νέας ἀρχουσας τάξεως. Γιατὶ νὰ σχηματίσῃ μιά συγκεκριμένη ἰδέαν τῆς κοινωνικῆς ἀνάδοξου τῆς γραφειοκρατίας δὲν ἔχουμε παρά νὰ δοῦμε τὴν ἐκπληκτικὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπαλλήλων. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν, ὁ ἀριθμὸς τους δὲν ὑπερέβαινε τὸ ἕνα ἑκατομμύριον. Τὸ 1924 — σὲ μιά ἐποχὴ ὅπου ἡ βιομηχανικὴ παραγωγή ἀντιπροσώπευε τὰ 40% τῆς προπολεμικῆς καὶ ἀπασχολοῦσε μόλις τὰ 60,2% τῆς προπολεμικῆς ἐργατικῆς δύναμης — ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαλλήλων εἶχε αὔξηθῆ 2,7 φορές. Οἱ βιομηχανικοὶ ἐργάτες ἦσαν 1.600.000 καὶ οἱ ὑπάλληλοι 2.770.000! : ἡ Σοβ. Ἐνωση ἦταν ἡ μόνη βιομηχανικὴ χώρα τοῦ κόσμου ὅπου οἱ ὑπάλληλοι ἦσαν πάνω ἀπὸ μιάμιση φορὰ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς βιομηχανικοὺς ἐργάτας. Τὸ 1927, ἡ σοβιετικὴ βιομηχανικὴ παραγωγή εἶχε φθάσει στὸ ἐπίπεδον τοῦ 1913 — ἀλλ' ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν βιομηχανικῶν ἐργατῶν ἦταν ἀκόμα κατώτερος (τὰ 89% σχεδόν) τοῦ προπολεμικοῦ, ὁ ἀριθμὸς

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Hans Jürgen Seraphim : ἄρθρον Bolschevismus στὸ Handwörterbuch der Staatswissenschaften 4η ἐκδ., Ergänzungsband, σελ. 237 β.

2) Στάλιν : Ἄπαντα (ῥωσ., ἐκδ.) VII, 376. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν I. Deutscher ἐνθ. ἀν. σελ. 269.

των υπαλλήλων είχε σχεδόν τετραπλασιασθεί κι' αποτελούσε πάνω από το 1)3 του συνόλου των μισθωτών.

Έτσι, καθ' όλη τη διάρκεια της ΝΕΠ, ή γραφειοκρατία κερδίζει όλοένα και περισσότερο έδαφος, γίνεται όλοένα πολυπληθέστερη, βρίσκει τους άρχηγούς της, αúξάνει την κοινωνική της δύναμη, συναντάει μιá όλοένα και λιγότερη αντίσταση από μέρους των προλεταρίων, αποκτάει μιá όλοένα μεγαλύτερη δύναμη μέσα στο κυβερνητικό κόμμα. Φυσικά, ή διαδικασία αúτη γίνεται εις βάρος της έργατικής τάξης που χάνει τη μιá μετά την άλλη τις κατακτήσεις του 'Οκτωβρίου, ξαναγίνεται ένα παθητικό όργανο της παραγωγής, έκτοπιζεται όλοένα και περισσότερο από την πολιτική έξουσία, παύει να έλέγχει τη συνδικαλιστική της όργάνωση και, στο τέλος, παύει να πλειοψηφεί μέσα στο ίδιο της το κόμμα.

Η ύπεροχή της γραφειοκρατίας και ή ύποτέλεια του προλεταριάτου έκδηλώνεται λοιπόν τόσο στο πλάνο των *παραγωγικών σχέσεων*, όσο και στο πλάνο των *πολιτικών σχέσεων κυριαρχίας και ύποταγής*. Αν δέν φανερόνεται έπίσης και στο πλάνο των *σχέσεων διανομής*, αúτο όφειλεται από τη μιá μεριά στη γενική στενότητα των αγαθών, κι άπ' την άλλη, στη σχετική δύναμη που είχε ακόμα το προλεταριάτο. Η φτώχεια ήταν τέτοια, ώστε μιá όποιαδήποτε σημαντική αúξηση των γραφειοκρατικών άπολαυών θα έρριχνε σημαντικά το ήδη χαμηλότατο βιοτικό έπίπεδο των έργατών. Άλλά ή σχετική ίσοπέδωση των γραφειοκρατικών εισοδημάτων και των έργατικών μισθών (οί μισθοί διαιρούντο ως το 1927 σε 18 κατηγορίες άλλά ή σχέση των κατώτερων προς τους άνωτερους δέν ξεπερνούσε το 1:3), όφειλεται κατ' άρχήν στη δύναμη των έργατικών όργανώσεων και στην προσήλωσή τους στο άρχικό έξισωτικό ίδεώδες του σοσιαλισμοú. Στο σημείο αúτό, ή παρησία με την όποία ό Τόμσκι, άρχηγός τότε των σοβιετικών συνδικάτων, ύπενθύμισε τις παραδεδομένες αντίλήψεις για την «ταξική δικαιοσύνη» (1) και ίσότητα, δείχνει ή συμβολίζει τη δύναμη που το προλεταριάτο είχε κατορθώσει να διατηρήσει μέχρι την παραμονή των πενταετών σχεδίων και την ολοκληρωτική επικράτηση της γραφειοκρατίας.

Την ίδια *δυναρχία* που παρατηρούμε στο *έσωτερικό του κρατικοποιημένου τομέα* ανάμεσα στη γραφειοκρατία και το προλεταριάτο, την ξαναβρίσκουμε και στο *έσωτερικό του κυβερνητικού κόμματος* ανάμεσα στο γραφειοκρατικό μηχανισμό και τη μάζα των κομματικών.

73. Η δυναρχία μέσα στο μπολσεβικικό κόμμα

Η πολιτική ζωή των άπλών μελών του κόμματος είχε περιοριστή στο έλάχιστο, άλλά υπήρχε ακόμα. Η έλεύθερη έρευνα και κριτική ήταν άνίσχυρες όπέναντι στα παντός είδους μέσα που είχε στη διάθεσή της ή ήγεσία για να έπιβάλλει τις άπόψεις της — άλλά δέν βρίσκονταν ακόμα υπό διωγμόν. Τα διορισμένα στελέχη του κομματικού μηχανισμού ήταν

1) Βλ. πιο πάνω § 48γ, σελ. 213 - 215.

πειθήνια όργανα τών άνωτέρων τους, αλλά δέν είχαν ακόμα μεταμορφωθεί σέ μιá μονολιθική κάστα. Καί έν τέλει αύτή ή ίδια ή ήγεσία τοϋ κόμματος είχε μεταμορφωθεί σέ μιá άνεξέλεγκτη όλιγαρχία, αλλά οί προσωπικότητες πού βρίσκονταν τότε έπικεφαλής τοϋ μπολσεβικισμού ήταν άρκετά ίσχυρές, ώστε κανείς δέν μπορούσε νά φανταστεί τή μοναρχική διάρθρωση πού έπρόκειτο ν' άντικαταστήσει σέ λίγο τό συλλογικό όργανο πού άσκοϋσε τή δικτατορία.

Είδαμε τήν άποτυχία τοϋ Τρότσκι στήν προσπάθειά του νά δώσει ένά κάποιο περιεχόμενο στή Νέα Γραμμή τοϋ Κόμματος. Τόν Ιανουάριο τοϋ 1925 ή τριανδρία Ζηνόβιεφ—Καμένεφ—Στάλιν τόν άνόγκασε νά παρατηθεί άπό τό άξιωμα τοϋ Έπιτρόπου έπί τών Στρατιωτικών: ό Τρότσκι έχασε έτσι τή μόνη σοβαρή δύναμη πού μπορούσε ν' άντιτάξει στους άντιπάλους του, τό Στρατό. Ό παραμερισμός τοϋ Τρότσκι σήμανε έπίσης και τή διάλυση τής Τριανδρίας, ή όποία δέν είχε πιά λόγο ύπάρξεως. Ό Στάλιν ήταν άναμφισβήτητα κύριος τοϋ κόμματος, παρ' όλον ότι ό Καμένεφ κρατοϋσε στα χέριά του τήν κομματική όργάνωση τής Μόσχας και ό Ζηνόβιεφ διηύθυνε ακόμα τήν όργάνωση τοϋ Λένινγκραντ. Άπομονωμένος μέσα στο Πολιτικό Γραφείο, ό Τρότσκι είχε πάψει νά είναι έπίφοβος: μέχρι τήν άνοιξη τοϋ 1926, ό Τρότσκι έπρόκειτο νά μείνει έξω από τίς διαμάχες και τίς Ιντριγκες πού γίνονταν μέσ στις άνώτερες σφαίρες τοϋ κόμματος. Η πάλη για τή διαδοχή τοϋ Λένιν πέραγε σέ μιá νέα φάση: έχοντας έγκαταλείψει τόν Ζηνόβιεφ και τόν Καμένεφ, ό Στάλιν στράφηκε πρός τά τρία ύπόλοιπα μέλη τοϋ Πολιτικού Γραφείου: τόν Μπουχάριν, τόν Ρύκωφ και τόν Τόμσκι, πού είχαν σχηματίσει τότε τήν λεγόμενη «δεξιά» πτέρυγα τοϋ κόμματος.

Πολλοί λόγοι κίνησαν τόν Στάλιν νά έπιζητήσει τή συμμαχία τών «δεξιών». Κατ' άρχήν, έπρεπε νά παραμερίσει τόν Ζηνόβιεφ πού, μετά τόν Τρότσκι, ήταν ό πιθανότερος διάδοχος τοϋ Λένιν: ό μόνος τρόπος για νά κλειοψηφήσει μέσ' στο (7μελές τότε) Π.Γ. ήταν νά έπιτύχει τήν ύποστήριξη τών «δεξιών». Οί προσωπικοί αύτοί λόγοι είχαν και μιá κάποια «Ιδεολογική» δικαίωση. Οί «δεξιοί» παραδέχονταν τήν Ιδέα τοϋ «σοσιαλισμοϋ σέ μιá μόνη χώρα» πού ό Ζηνόβιεφ και ό Καμένεφ τήν καταγγέλαν σαν μιá «άντιλενινιστική» άποστασία. Έκτός αύτοϋ, μιá όργανικότερη κοινωνιολογική συγγένεια συνέδεε τόν Στάλιν, άρχηγό και έκπρόσωπο τής κομματικής γραφειοκρατίας, τόσο μέ τόν Μπουχάριν, ύπέρτατο τότε ποντίφηκα τής νέας όρθοδοξίας και κύριο τοϋ προσογανδιστικού μηχανισμοϋ, όσο και μέ τόν Ρύκωφ, Πρόεδρο τοϋ Συμβουλίου τών Λαϊκών Έπιτρόπων (πρωθυπουργό), και τόν Τόμσκι, άρχηγό και έκπρόσωπο τής συνδικαλιστικής γραφειοκρατίας.

Για νά καταλάβουμε όμως τό βαθύτερο λόγο τής στροφής τοϋ μπολσεβικισμού πρός τά «δεξιά», θά πρέπει πρώτα ν' αναλύσουμε τό πραγματικό περιεχόμενο τής διαμάχης «δεξιών» και «άριστερών» κατά τήν διάρκεια τών έτών 1925—28. Όπως είπαμε ήδη, ή διαμάχη αύτή δέν άφορά τό προλεταριάτο και τή δημοκρατία, άλλ' άποκλειστικά και μόνο

τή στάση πού έπρεπε νά τηρήσει ή γραφειοκρατία άπέναντι στην άγροτιά. Τό άγροτικό πρόβλημα είχε γίνει ξανά τό κύριο πρόβλημα τής ρωσικής κοινωνίας.

Πώς έτίθετο αυτό τό πρόβλημα; Για ν' άπαντήσουμε σ' αυτό τό έρώτημα άς θυμήσουμε τη γιγαντιαία άγροτική έπανάσταση πού σάρωσε την τσαρική φεουδαρχία από την ύπαιθρο.

74. 'Η έπανάσταση στην ύπαιθρο

'Η έργατική έπανάσταση του 1917 θά είχε την ίδια τύχη μέ την Commune του Παρισιού άν δέν έβρισκε έναν άναπάντεχο σύμμαχο μέσα στην άπέραντη άγροτική μάζα πού στρεφόταν κι' αυτή έπαναστατικά κατά του καθεστώτος, λιποτακτώντας από τόν τσαρικό στρατό και μοιράζοντας τις ιδιοκτησίες των μεγαλογαιοκτημόνων. 'Ιδού ποιά ήταν ή κατανομή τής έγγείου ιδιοκτησίας στη Ρωσία στις παραμονές τής έπανάστασης (1):

19. 'Η έγγειος ιδιοκτησία στη Ρωσία 1913

Κατηγορίες ιδιοκτητηών	'Αριθμός ιδιοκτητηών σέ έκατομ.	'Επιφάνεια σέ έκατομ. ντεσιατίνες(*)	Μέσος όρος κατά ιδιοκτήτη
Φτωχοί άγρότες	10,5	75,0	7,0
Μέσοι άγρότες	1,0	18,0	15,0
Ευποροί άγρότες(κουλάκοι)και μεσαία κτήματα	1,5	70,0	46,7
Μεγάλα κτήματα, φέουδα κ.τ.λ.	0,03	70,0	2333,0
'Αταξινόμητοι	—	50,0	—
Σύνολο	13,03	280,0	21,4

(*) Μία ντεσιατίνα = 1,093 έκτ.

Πάνω από τό 1/4 τής ρωσικής γής, πού πριν από τόν πόλεμο ήταν ιδιοκτησία των φεουδαρχών, έγινε άντικείμενο μις βίαιης διανομής άνάμεσα στο 1917 και τό 1918. 'Η γή είχε «έθνικοποιηθεί» — άλλ' αυτό πού βγήκαν κερδισμένοι άπ' αυτό τό πρώτο κύμα τής άγροτικής έπανάστασης ήταν οι κουλάκοι και οι τοκογλύφοι των χωριών. 'Απ' αυτή την άποψη, ό Rosa Luxemburg είχε δίκαιο όταν, τό 1918, επέκρινε τόν Λένιν για τόν καιροσκοπικό χαρακτήρα του προγράμματος: υίοθετώντας τις χασοκικές και άναρχικές διεκδικήσεις των άγροτών, ό Λένιν επέτρεπε στους πλούσιους άγρότες και τους τοκοφλύφους, «πού άποτελούν την μπουρζουαζία των χωριών και πού κρατάν στα χέρια τους την πραγματική τοπική έξουσία — νά βγούν οι πιο κερδισμένοι από

1) Σύμφωνα μέ τά στοιχεία πού δίνει ό Λένιν: ένθ. άν. II, 488. 'Η νεώτερη έρευνα έδειξε ότι ό συνολικός αριθμός των ιδιοκτητηών τής γής ήταν, τό 1913, περί τά 16 έκατομ.

τήν αγροτική επανάσταση» (1). 'Ο Λένιν δὲν θὰ εἶχε τίποτε νὰ ἀντιπείσει σ' αὐτὴ τὴν κριτικὴ — μόνο πού *ἡ διανομὴ τῆς γῆς τοῦ 1918 εἶχε γίνῃ ἐντελῶς ἀνεξέσθητα ἀπὸ τὴ θέληση τῶν μπολσεβίκων*. Κι' ἦταν αὐτονόητο ὅτι ὁποιαδήποτε κυβέρνησις — δεξιὰ ἢ ἀριστερὴ, αὐτὸ δὲν εἶχε καμιά σημασία — πῆγαινε νὰ ἐναντιωθεῖ στὴν αγροτικὴ επανάστασις ἢ νὰ βάλῃ μιὰ ὁποιαδήποτε τάξι στὴν αγροτικὴ ἀναρχία, ἐπρόκειτο νὰ σαρωθεῖ τὴν ἐπομένῃ. 'Ο Λένιν ἦταν λοιπὸν ἀναγκασμένος ἀπὸ τὴν ἀδήριτη λογικὴ τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασις νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ρεῦμα καὶ νὰ τηρήσῃ τὴν πολιτικὴ πού τοῦ ὑπαγόρευαν οἱ περιστάσεις.

Ἄλλωστε, ὁ ροῦς τῆς ἐπανάστασις δὲν ἄργησε νὰ διορθώσῃ τὰ «λάθη» πού ἔγιναν κατὰ τὴν πρώτη διανομὴ τῆς γῆς: γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ἀντισταθεῖ στὴν πίεσι τῆς λευκῆς ἀντεπανάστασις, τὸ μπολσεβικικὸ καθεστῶς χρειαζόταν νὰ εὐρύνῃ τὴ βάση του στὴν ὑπαιθρο. Ἔτσι γρηγορὰ, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1918, κάλεσε τοὺς φτωχοὺς χωρικοὺς νὰ σχηματίσῃ ἐπιτροπὰς προικοδοτημένους μὲ δικτατορικὰς ἐξουσίαις, οἱς ὁποῖες ἀνατέθηκε τὸ ἔργο *μιας δευτέρας καὶ δημοκρατικότερης διανομῆς τῆς γῆς*. «Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς πολιτικῆς, λέει ὁ Λένιν, ἦταν ὅτι:

«Οἱ μεσαῖοι ἀγρότες ἔγιναν τὰ κυρίαρχα στοιχεῖα στὰ χωριά... Τὰ μεσαῖα στρώματα τῆς ἀγροτικῆς εἶναι τώρα πολὺ πρὸ πολυάριθμα ἀπὸ πρὶν. Οἱ ἀνδύητες ἀμβλύθηκαν, ἡ γῆ εἶναι μοιρασμένη πρὸ δίκαια, οἱ κουλάκοι ἔχασαν τὴ δόξαμῃ τους καὶ τὸ χωριὸ ἰσοπεδώθηκε. Ὁ ὀξύς ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στοὺς κουλάκους καὶ τοὺς ἀκτῆμονες περιορίστηκε καὶ ἡ αγροτικὴ τάξι εἶναι στὸ σὺνολὸ τῆς μιᾶς τάξι ἀπὸ μεσαίους ἀγρότες» (2).

Δυὸ νούμερα μποροῦν νὰ μᾶς δώσουν μιὰ συγκεκριμένη ἰδέα τοῦ μεγέθους αὐτῆς τῆς ριζικῆς ἀγροτικῆς ἐπανάστασις: *πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάστασι, ἡ Ρωσία εἶχε 16 ἑκατομμύρια ἀγροτικὰς ἐκμεταλλεύσεις — στὸ τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, δ ἀριθμὸς τους ἀνεβαίνει στὰ 24-25 ἑκατομμύρια*. Βέβαια, αὐτὸς ὁ πολλαπλασιασμὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν στὴν ὑπαιθρο δὲν εἶχε τίποτε τὸ σοσιαλιστικὸ. Στὸ σημεῖο αὐτό, ἡ κριτικὴ τῆς Luxemburg ἀποδείχθηκε προφητικὴ. Ἰδού τί ἔγραφε τὸ 1918 στὸ τόσο ἐπίκαιρο δοκίμιό της γιὰ τὴ ρωσικὴ ἐπανάστασι:

«Ὡς τὰ τώρα κάθε ἀπόπειρα σοσιαλιστικῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ὑπαιθρου περὶ σκοπε πᾶνω στὴν ἀντίστασι μιᾶς μικρῆς κᾶστις ἀριστοκρατῶν καὶ καπιταλιστῶν μεγαλογαιοκτημόνων καὶ ἡ ἀπαλλοτριώσι αὐτῆς τῆς μειοψηφίας στὴν περίπτωσι μιᾶς μαζικῆς λαϊκῆς ἐπανάστασις θάταν σχετικὰ πολὺ εὐκόλη. Ἀντίθετο, σήμερα, μετὰ τὴ διανομὴ τῆς γῆς, δ ἐχθρὸς πού δεθώνεται ἐναντίον κάθε ἀπόπειρας κοινωνικοποιήσεως τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, εἶναι μιὰ ἰδιαίτερα ἐξογκωμένη καὶ δυναμωμένη μάζα ἰδιοκτητῶν πού θὰ ὑπερασπίσει μὲ ὅλα τὰ μέσα τὴ νεοσποικημένη τῆς ἰδιοκτησία. Τὸ ζήτημα τῆς κοινωνικοποιήσεως τῆς γῆς καὶ ἐπομένως καὶ τῆς παραγωγῆς στὸ σὺνολὸ τῆς, ἔχει γίνῃ σήμερα ἓνα ζήτημα πάλης τοῦ προληταριᾶτου τῶν πόλεων κατὰ τῆς ἀγροτικῆς μάζας... Ἡ ἀγροτικὴ μεταρρυθμίσι τοῦ Λένιν δημιούργησε μιὰ νέα καὶ ἰσχυρὴ κατηγορία ἐχθρῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν ὑπαιθρο, καὶ ἡ ἀντίστασι τῆς

1) Rose Luxemburg: La Révolution russe, σελ. 19.

2) Λένιν: Ὁ φόρος εἰς εἶδος. Ἐκθ. ἀν. II, 864.

«θὰ εἶναι πολὺ πρὸς ἐπικίνδυνη καὶ πεισματερῇ ἀπὸ τὴν ἀντίσταση τῶν παλαιῶν μεγαλογαιοκτημόνων» (1).

Ὅλα αὐτὰ ἦταν σωστά — μὲ τὴ διαφορά ὅτι τὰ πράγματα δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἐξελιχθοῦν ἀλλοιῶς: ἂν οἱ μπολσεβίκοι δὲν νομιμοποιούσαν τὴ διανομὴ τῆς γῆς κι' ἔδειχναν τὴν παραμικρὴ ἀντίσταση στὴ θέληση αὐτῶν τῶν 8·9 ἑκατομμυρίων ἀγροτῶν ποὺ γίνονταν γιὰ πρώτη φορά ἰδιοκτῆτες, ἢ ἐργατικὴ ἐπανάσταση στὶς πόλεις θᾶχανε κάθε πιθανότητα ἐπιβίωσης. Οἱ ἀνησυχίες τῆς Luxemburg ὡς πρὸς τὶς δυσκολίες ποὺ θὰ συναντοῦσε ἡ μελλοντικὴ κοινωνικοποίηση τῆς οἰκονομίας ἦταν βάσιμες καὶ ἐπρόκειτο νὰ ἐπαληθευτοῦν δέκα χρόνια ἀργότερα. Μόνο ποὺ δὲν ἐπρόκειτο πιά γιὰ τὴν κοινωνικοποίηση τῆς γῆς. Τὸ κύριο καὶ τραγικὸ πρόβλημα ποὺ ἔθεσε στὸ καθεστῶς ἡ δημιουργία αὐτῶν τῶν ἑκατομμυρίων νέων μικρομεσαίων ἀγροτῶν δὲν εἶχε καμιὰ ἀπολύτως σχέση μὲ τὴν «κοινωνικοποίηση» τῆς γῆς, ἀλλ' ἀφοροῦσε, ἓνα πρόβλημα ἄσχετο αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τόσο μὲ τὸ σοσιαλισμὸ, ὅσο καὶ μὲ τὸν καπιταλισμὸ — ἓνα πρόβλημα ποὺ εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ λυμένο καὶ δὲν τίθεται κἀν σὲ κάθε κανονικὰ λειτουργοῦσα οἰκονομία, ὁποιοδήποτε κι' ἂν εἶναι τὸ ταξικὸ τῆς περιεχόμενο: τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῶν πόλεων σὲ γεωργικὰ προϊόντα καὶ τῆς ὑπαίθρου σὲ βιομηχανικά.

Θεωρημένη *in abstracto*, ἡ διανομὴ τῆς γῆς εἶχε δημιουργήσει μιὰ νέα καὶ πολυάριθμη κατηγορία ἐχθρῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν ὑπαίθρο. Στὴν πραγματικότητά, αὐτὸ ποὺ ἔκανε ἦταν νὰ ἐξαφανίσει ἢ νὰ περιορίσει αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς κατηγορίες τῶν παραγωγῶν γεωργικῶν προϊόντων ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐξήρτατο ὡς τὰ τότε ὁ ἀνεφοδιασμὸς τῶν πόλεων. Ὁ ἐπόμενος πίνακας δείχνει ποιὲς ἦταν αὐτὲς οἱ κατηγορίες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση (2):

20. Ἡ ρωσικὴ γεωργικὴ παραγωγή καὶ ἡ ἀγορὰ τὸ 1913

Κατηγορίες παραγωγῶν	Συνολικὴ παραγωγή		Δημητριακὰ προοριζόμενα γιὰ τὴν ἀγορὰ		Ποσοστὸ (σὲ %) τῶν δημητριακῶν τῶν προοριζομένων γιὰ τὴν ἀγορὰ
	σὲ ἑκατομ. πούντ(*)	σὲ %	σὲ ἑκατομ. πούντ	σὲ %	
Μεγαλογαιοκτημόνες	600	12,0	281,6	21,6	47,0
Κουλάκοι	1.900	38,0	650,0	50,0	34,0
Μεσαῖοι καὶ μικροὶ ἰδιοκτῆτες	2.500	50,0	369,0	28,4	14,0
Σύνολο	5.000	100,0	1.300,6	100,0	26,0

(*) *Ένα πούντ = 16,30 κιλά

1) Rose Luxemburg: ἔνθ. ἀν. σελ. 19 - 20.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Baykov: The Development of the Soviet Economic System, 1946, σελ. 15.

Όπως βλέπουμε, τὰ 26 % της γεωργικής παραγωγής προορίζονταν γιὰ τὸ ἐμπόριο. Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, οἱ μεγαλογαιοκτῆμονες πουλάγαν στὴν ἀγορὰ τὰ 47 % της παραγωγής τους ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὸ 1/2 τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῶν πόλεων, ἐνῶ οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεσαῖοι ἀγρότες δὲν φέρναν στὴν ἀγορὰ παρὰ μόνο τὸ 1/3 της παραγωγής τους. Τὰ 1/3 τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῶν πόλεων προέρχονταν λοιπὸν ἀπὸ τοὺς μεγαλογαιοκτῆμονες, ποὺ ἐξαφανίστηκαν τὸ 1918, καὶ ἀπὸ τοὺς κουλάκους ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐστράφη τὸ δεῦτερο κύμα τῆς ἐπανάστασης στὴν ὕπαιθρο (1918 - 19), καὶ οἱ ὁποῖοι ὁπωσδήποτε δὲν ἦταν διόλου διατεθειμένοι νὰ ἐξακολουθήσουν ν' ἀνεφοδιάζουν τίς πόλεις χωρὶς κανένα ἄμεσο οἰκονομικὸ (καὶ ἐνδεχομένως καὶ πολιτικὸ) ἀντάλλαγμα.

Ἡ γενίκευση τῆς μικρομεσαίας γεωργικῆς ἐκμετάλλευσης περιορίζε σημαντικὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀγροτῶν ποὺ παρήγαν ὄχι μόνο γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀγορὰ: αὐτόματα, ὁ ἀνεφοδιασμὸς τῶν πόλεων σὲ δημητριακὰ γινόταν κάθε μέρα καὶ πιὸ δύσκολος καὶ πῆρε μιὰ καταστροφικὴ μορφή λόγω τῆς γενικῆς πτώσης τῆς παραγωγῆς κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τοῦ πολεμικοῦ κομμουνισμοῦ.

75. Ὁ «πολεμικὸς κομμουνισμὸς» 1918 - 1921

Ὁ ἐξωτερικὸς καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἔφεραν μιὰ σημαντικὴ πτώση τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς: στὸ τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἡ γεωργικὴ παραγωγή εἶχε πέσει κάτω ἀπὸ τὸ ἡμῖου τῆς προπολεμικῆς. Μιὰ τέτοια καταστροφικὴ πτώση τῆς παραγωγῆς σήμαινε ὅτι ὁ κίνδυνος τοῦ λιμοῦ ἀπειλοῦσε τὸν πληθυσμὸ τῶν ἀστικῶν κέντρων. Κι' ἡ κατάσταση αὐτὴ γινόταν ἀπελπιστικὴ ὄχι μόνο γιατί ἡ ἐξάπλωση τῆς μικρομεσαίας γεωργικῆς ἐκμετάλλευσης ἔσπαγε τοὺς ἤδη χαλαροὺς δεσμοὺς τῆς ὕπαιθρου μὲ τίς πόλεις, ἀλλὰ καὶ γιατί οἱ πόλεις δὲν εἶχαν τίποτα νὰ προσφέρουν εἰς ἀντάλλαγμα στοὺς ἀγρότες ποὺ θὰ θέλαν τυχόν νὰ πουλήσουν τὸ περίσσειμα τῆς παραγωγῆς τους.

Όπως εἶδαμε ἤδη (§ 54, σελ. 242 - 244), ἡ πτώση τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς ἦταν ἀκόμα μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν πτώση τῆς γεωργικῆς. Τὸ 1920, ἡ σοβιετικὴ βιομηχανικὴ παραγωγή ἀντιπροσώπευε τὸ 1/3 τῆς προπολεμικῆς. Γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ ἐκφράσουμε τὴν παραγωγή τοῦ 1920 σὲ % τῆς παραγωγῆς τοῦ 1913. Ἴδου ὀρισμένες χαρακτηριστικὲς ἐνδείξεις (1).

Τὸ 1920 ἡ παραγωγή σιδηρομεταλλεύματος ἦταν τὸ 1,6 % τῆς προπολεμικῆς

» » » »	ἀκατεργάστου σιδήρου	» τὰ 2,4 % »	»
» » » »	χάλυβος	» » 4,0 % »	»
» » » »	κλωστῶν βάμβακος	» » 5,0 % »	»
» » » »	ζάχαρης	» » 5,8 % »	»

Κάτω ἀπὸ τίς συνθήκες αὐτές οἱ ἀνταλλαγές ἀνάμεσα στὶς πόλεις καὶ τὴν ὕπαιθρο περιορίστηκαν στὸ ἐλάχιστο. Οἱ πόλεις ἐρημώθηκαν:

1) Βλ. Βαγκὸν: Ἐνθ. ἀν. σελ. 8.

Έτσι τὸ 1921 ἡ Πετρούπολη εἶχε χάσει τὰ $\frac{2}{3}$ τοῦ πληθυσμοῦ της. Καὶ τὰ χωριά γύρισαν στὸ πανάρχαιο στάδιο τῆς αὐτάρκειας καὶ τῆς φυσικῆς οἰκονομίας. Πάνω στὴ βάση αὐτῆς τῆς ὀλοσχεροῦς ἀποσύνθεσης τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς οἰκοδομήθηκε τὸ καθεστῶς τοῦ «πολεμικοῦ κομμουνισμοῦ», δηλαδὴ τὸ σύστημα τῆς ὀλοκληρωτικῆς στρατιωτικῆς κινητοποίησης τῆς οἰκονομίας.

α) Ἡ «κοινωνικοποίηση τῆς ἀδλιότητος»

Ἄν βάλουμε σὲ παρένθεση τὶς φαντασιοπληξίες τῶν μπολσεβίκων σχετικὰ μὲ τὸ ἀληθινὸ νόημα τοῦ «πολεμικοῦ κομμουνισμοῦ» (1), τὸ καθεστῶς αὐτὸ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἓνα ἀπλὸ προϊόν τῶν ἐξαιρετικῶν περιστάσεων ποῦ δημιούργησε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ἡ οἰκονομικὴ κατάρρευση. Ὅπως δήλωσε ὁ Τρότσκι στὸ 4ο συνέδριο τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνούς, «ἐπρόκειτο πάνω ἀπ' ὅλα νὰ ἐμποδίσουμε τὸν πληθυσμὸ τῶν πόλεων νὰ ἐξονιωθεῖ ὀλοσχερῶς ἀπὸ τὴν πείνα». Ὅλες οἱ βιομηχανικὲς ἐπιχειρήσεις ἔπαψαν ν' ἀποτελοῦν ἀνεξάρτητες μονάδες καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τὶς διαταγές τοῦ Ἀνωτάτου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου ποῦ συστήθηκε τὴν 5-12-1917. Παράλληλα, οἱ ἐπιχειρήσεις ὀργανώθηκαν κατὰ κλάδους καὶ ἡ διεύθυνση τοῦ κάθε κλάδου ἀνετέθη σὲ μιὰ «κεντρικὴ διοίκηση» (Γκλάβκι): τὸ 1920 ὑπῆρχαν 56 τέτοια «Γκλάβκι» ποῦ περιλάμβαναν τὸ σύνολο τῆς μὴ-γεωργικῆς παραγωγῆς. Ὅλες αὐτὲς οἱ κεντρικὲς διευθύνσεις ἐδρεῖαν στὴ Μόσχα καὶ ἀπὸ κεῖ κανόνιζαν τὴν παραγωγή τοῦ κάθε ἐργοστασίου, εἴτε αὐτὸ βρισκόταν στὴ Σιβηρία ἢ τὴν Οὐκρανία, σὲ ἀπόσταση δεκάδων χιλιάδων χιλιόμετρων ἀπὸ τὸ διοικητικὸ κέντρο. Ἐνας τέτοιος ὑπερσυγκεντρωτισμὸς καὶ ὁ ἐπακόλουθός του γραφειοκρατισμὸς εἶχαν φυσικὰ τὶς πιὸ καταστρεπτικὲς συνέπειες πάνω στὴν οἰκονομία καὶ ἐξαφάνισαν, ὅπως παρατήρησε ὁ Τρότσκι, «κάθε δυνατότητα μιᾶς ἀληθινῆς ὀρθολογιστικῆς χρησιμοποίησης τοῦ ὑπάρχοντος τεχνικοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ τῆς ἐργατικῆς δύναμης».

Ὅλη ἡ χώρα θεωρήθηκε σὰν ἓνα «πολιορκημένο φρούριο» (Τρότσκι): τὸ κύριο πρόβλημα ποῦ ἔθετε αὐτὴ ἡ κατάσταση πολιορκίας δὲν ἦταν ν' ἀναπτυχθεῖ ἡ παραγωγή, ἀλλὰ νὰ «κατανεμηθοῦν μ' ἓνα σχετικὰ δίκαιο τρόπο τὰ ἤδη ὑπάρχοντα ἀποθέματα» καὶ νὰ ἐξασφαλιστεῖ «ἡ κατανάληψη κατὰ πρῶτο λόγο τῆς ἐργατικῆς μάζας καὶ τοῦ στρατοῦ» (2). Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἔκανε ἀναγκαῖα τὴν ἐπιβολὴ ἐνὸς συστήματος ἐνιαίας γραφειοκρατικῆς διεύθυνσης τῆς οἰκονομίας, ποῦ ὅμως ἀποδείχτηκε ἀνίκανο νὰ σταματήσει τὴν καταστροφικὴ πτώση τῆς παραγωγῆς, τόσο τῆς βιομηχανικῆς, ὅσο καὶ τῆς γεωργικῆς. Ὁ πληθωρισμὸς καὶ ἡ διάλυση τῆς νομισματικῆς οἰκονομίας ὑπῆρξαν τὸ στεφάνωμα τῆς

1) Ἐτσι π.χ. τὴν ἐξαφάνιση τῆς χρηματικῆς οἰκονομίας ἀπὸ τὸν πληθωρισμὸ καὶ τὴν ἐπιστροφή στὴ φυσικὴ οἰκονομία, οἱ μπολσεβίκοι προπαγανδιστὲς καὶ ἰδεολόγοι τὶς ἐξήγγειλαν ὡς σοσιαλιστικὲς ἐπιτυχίες.

2) Μπουχάριν ἄρθρο στὸ περιοδικὸ «Μπολσεβίκος» 1925, Νο 8. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν L. Laurat: ἔνθ, ἀν. σελ. 49.

γενικής κατάρρευσης: ο αριθμός του κυκλοφορούντος χαρτονομίσματος ανεβαίνει από 27.9 δισεκατομ. ρούβλια την 1-1-1918 σε 1168.3 δισεκατομ. την 1-1-1921 και ή εις χρυσόν αξία του πέφτει από 1177 σε 44 έκατομ. ρούβλια.

Βέβαια, ο πληθωρισμός διαλαλήθηκε ως ένας θρίαμβος του προλεταριάτου και σαν ένας νόμιμος τρόπος «άπαλλοτριώσεως των άπαλλοτριωτών». Κατά την επίσημη ιδεολογία, «*το πληθωρικό ρούβλι ήταν το ισχυρότερο όργανο της ταξικής πολιτικής του προλεταριάτου. Έκμηδένισε όλο τον άποθησαυρισμένο καπιταλιστικό πλοίτο και άπαλλοτριώσε τη μπουρζουαζία προς όφελος της δημοκρατίας των εργατών*»⁽¹⁾. Πραγματικά, ο πληθωρισμός έξανεμίσε όλες τις ρευστές αξίες που οι *ci devant* είχαν κατορθώσει να διασώσουν από τις μπολσεβικικές άπαλλοτριώσεις. Άλλά δεν χρειάζεται μεγάλη σοφία για να καταλάβουμε ότι οι μισθωτοί ήταν τα κυριότερα θύματα του πληθωρισμού: ή πραγματική άγοραστική δύναμη του μέσου εργατικού μισθοό έπεσε το 1919 στα 6,4 % του προπολεμικού, το 1920 στα 2,2 %, στην πρώτη τριμηνία του 1921 στα 1,1 %, και την δεύτερη τριμηνία του 1921 στα 0,7 %: όπως παρατηρεί ο Salomon Schwarz, «μόνο έν σχέσει προς την άπέραντη άθλιότητα των ρώσων εργατών κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο μικροσκοπικός αυτός μισθός αποκτάει μία κάποια σημασία»⁽²⁾. Στην πραγματικότητα, ο μισθός εις χρήμα είχε καταντήσει να είναι ένα άπλό συμπλήρωμα του μισθοό εις είδος: ή χρηματική οικονομία είχε καταρρεύσει και μαζί μ' αυτήν έξαφανίστηκε και αυτή ή ίδια ή άγορά. Το εμπόριο είχε πάψει να μπορεί να διοχετεύει προς τις πόλεις το περίσσευμα της γεωργικής παραγωγής, γιατί κανείς άγρότης δεν ήταν διατεθειμένος να πουλήσει την παραγωγή του για να πληρωθεί σ' ένα νόμισμα που είχε χάσει κάθε αξία: έκτός από τα δελτία διανομών, δεν λειτουργούσε πιά παρά το πρωτόγονο σύστημα του τρόκ, που έπαιζε το ρόλο της «μαύρης άγοράς».

8) Η Νέμεση της ύποανάπτυξης

Βέβαια, ή κατάσταση θα ήταν έντελώς διάφορη άν οι οικονομικές συνθήκες επέτρεπαν στο καθεστώς να άποκαταστήσει μία όποιαδήποτε «κανονική» μορφή σύνδεσης των πόλεων με την ύπαιθρο, άν, όπως έλεγε ο Λένιν το 1919, το κράτος «*ήταν σε θέση να προσφέρει άμέσως στην ύπαιθρο 100.000 τρακτέρ πρώτης ποιότητας και να εξασφαλίσει τον άνεφοδιασμό τους σε βενζίνη και σε τεχνικό προσωπικό*»⁽³⁾. Άλλά μία τέτοια ύπόθεση ήταν «καθαρή φαντασία». Ούτε τρακτέρ ύπήρχαν, ούτε βενζίνη, ούτε τεχνικό προσωπικό: ή σοσιαλιστική επανάσταση είχε γίνει σε μία καθυστερημένη χώρα όπου ή άστική τάξη είχε καταρρεύσει προτού προλά-

1) Αναφέρεται από τον Η. J. Seraphim: ένθ. άν. σελ. 231α.

2) Salomon Schwarz: Der Arbeitslohn und die Lohnpolitik in Russland, Jena 1924, σελ. 89.

3) Λένιν: Άπολογισμός για το έργο μας στην ύπαιθρο. ένθ. άν. II, 538.

βει νά «ύποτάξει», όπως θάλεγε ὁ Μάρξ, τὴν ὑπαιθρο στὴν πόλη. Προτοῦ δηλαδὴ προλάβει νά σχηματίσει αὐτὴ τὴν τάξη τῶν ἀγροτῶν καταναλωτῶν βιομηχανικῶν προϊόντων, ποῦ ἀποτελεῖ τὴν φυσικὴ τῆς προέκταση στὴν ὑπαιθρο. Αὐτὴ ἡ τάξη εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια στηρίγματα τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος στὶς προηγμένες καπιταλιστικὲς χῶρες. Ἐναντίον, ἡ ἀπουσία μιᾶς τέτοιας τάξης στὴ Ρωσία τοῦ 1917 ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς κύριους παράγοντες ποῦ ἐπέτρεψαν στὴν ἐργατικὴ τάξη νά ξεπεράσει τὴν ἀστικο-δημοκρατικὴ ἐπανάσταση τοῦ Φεβρουαρίου. Κι' αὐτό, ὁ Λένιν τῷξαιρε καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον : δὲν τὸν εἶδαμε ν' ἀνησυχεῖ μήπως πετύχει ἡ ἀγροτικὴ μεταρρύθμιση τοῦ Στολύπιν; Καὶ δὲν στήριζε ὅλη του τὴ στρατηγικὴ πάνω στὴν ἀνάγκη νά συντονιστεῖ ἡ προλεταριακὴ ἐπανάσταση μὲ τὴν ἐξέγερση τῶν μουζίκων ;

Ὅπωςδὴποτε, ἡ φράση τοῦ Λένιν γιὰ τὰ 100.000 τρακτέρ δὲν σὴ μαινε τίποτε. Ἡ ἀνυπαρξία τῶν τρακτέρ πρέπει πρῶτα νά θεωρηθεῖ ὡς μία ἔνδειξη τῆς οἰκονομικῆς κατωτερότητας τῆς ρωσικῆς ἀστικῆς τάξης, τῆς ἀπομόνωσῆς τῆς ἀπὸ τὸν ἀγροτικὸ κόσμον καὶ α fortiori τῆς πολιτικῆς τῆς ἀδυναμίας. Ἐν 100.000 τρακτέρ βρισκόνταν στὴ διάθεση τοῦ προλεταριακοῦ κράτους τὸ 1919, θὰ εἶχαν ἤδη χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ τὸ παλαιὸ καθεστῶς καὶ θὰ εἶχαν συντελέσει ἀποφασιστικὰ στὴν ἐδραίωση καὶ στὴν ἐνίσχυση τῆς κυριαρχίας τῆς ἀστικῆς τάξης. Καὶ στὴν περίπτωσι αὐτῆ, ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ὀκτωβρίου ἢ δὲν θὰ εἶχε γίνει ἢ θὰ εἶχε τὴν ἴδια μοῖρα μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1905 καὶ τὴν Commune τοῦ Παρισιοῦ τοῦ 1871.

Τὸ μόνον νόημα ποῦ μποροῦμε ν' ἀναγνωρίσουμε στὴ φανταστικὴ ὑπόθεσι τοῦ Λένιν εἶναι τοῦτο : *οἱ ἴδιοι τεχνικο-οἰκονομικοὶ παράγοντες, ἡ ἴδια δηλαδὴ ὑπο-ἀνάπτυξι τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ποῦ ἐξηγοῦν τὴν ἀποτυχία τῆς ἀστικῆς ἐπανάστασι στὴ Ρωσία, ἐμπόδιζαν ἐπίσης καὶ τὴν ἐξάπλωσι τῆς ἐργατικῆς ἐπανάστασι ἀπὸ τὰ ἀστικὰ κέντρα στὴν ὑπαιθρο καὶ ἀπαγόρευαν στὴν ἐργατικὴ τάξη νά ἐνοποιήσῃ τὸ σύνολο τῆς χώρας πάνω σὲ μιὰ σοσιαλιστικὴ βάση.* Μ' ἄλλους λόγους, οἱ ἴδιοι παράγοντες ποῦ στὸ παρελθὸν εἶχαν μετατρέψει τὴν ὑπαιθρο σὲ μιὰ ἐπαναστατικὴ δύναμη, ποῦ ἡ ἐκρηκτικὴ τῆς ἐμφάνισι ὑπῆρξε ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐργατικῆς ἐπανάστασι, ἐμπόδιζαν τώρα τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς νά ἐξαπλωθεῖ καὶ πρὸς τὴν ὑπαιθρο. Ἡ ἐργατικὴ τάξη κυριαρχοῦσε στὰ ἀστικὰ κέντρα. Ἄλλὰ ἡ ὑπαιθρος ἔμενε ἀπομονωμένη στὸν ἑαυτὸ τῆς, θρυμματισμένη σὲ 25 ἑκατομμύρια κλειστὲς, οἰκονομικὰ ἀσύνδετες, αὐτάρκεις μικροῖδιοκτησίες. Τὸ προλεταριάτο ἀποδεικνυόταν ἀνίκανο νά ἐνοποιήσῃ τὴν ὑπαιθρο καὶ τίς πόλεις ὁ μόνος τρόπος γιὰ νά ἐξασφαλισθεῖ ὁ ἀνεφοδιασμός τῶν ἀστικῶν πληθυσμῶν καὶ τοῦ στρατοῦ, ἦταν ὁ καταναγκασμός, ἡ εὐρεία χρησιμοποῖηση τοῦ «πολιτικοῦ μέσου» καὶ εἰδικὰ τῆς τρομοκρατίας κατὰ τῆς ἀγροτικῆς πλειοψηφίας. Τὸ κόμμα εἶχε ἤδη καλέσει τοὺς ἐργάτες νά παραιτηθοῦν ἀπὸ τὸ ὄνειρο τῆς ἐργατικῆς διαχείρισι καὶ τῆς σοβιετικῆς δημοκρατίας καὶ νά ὑποταχθοῦν στὴν «ἀπόλυτη καὶ ἀνηλεῆ» ἐξουσία τῆς γραφειοκρατίας τῶν

έπιχειρήσεων και της γραφειοκρατίας του κόμματος. Νά πού τώρα βρισκόταν υποχρεωμένο από μιá άδήριτη ανάγκη νά ζητήσει νά χρησιμοποιήσει τή δικτατορική έξουσία πού άσκοοσε πάνω στην ύπαιθρο, όχι πιά γιά νά έδραιώσει άπλως τήν πολιτική του κυριαρχία, αλλά γιά νά δημιουργήσει τις οικονομικές προϋποθέσεις της επιβιώσής του. Ή αόθόρμητη λογική της οικονομίας, αύτή πού δημιουργεί αυτόματα ένα ρεθμα άνταλλαγών άνάμεσα στην ύπαιθρο και τις πόλεις, δέν λειτουργούσε πιά. Στη θέση της έπρεπε νά μπει ό καταναγκασμός: σ' αυτό τό σύστημα της γενίκευσης της βίας και της χρησιμοποίησης της βίας μέσα και στην οικονομική ζωή, δόθηκε ό πομπώδης τίτλος του «πολεμικού κομμουνισμού».

Ό «πολεμικός κομμουνισμός» σήμαινε κατ' άρχήν τήν έξαφάνιση της έλεύθερης κυκλοφορίας των άγαθών άνάμεσα στην ύπαιθρο και τις πόλεις. Τή θέση της τήν πήρε ό καταναγκασμός. Άποσπάσματα του Κόκκινου Στρατού και της Τσέκας εισέβαλαν κυριολεκτικά στα χωριά και άνάγκαζαν τους χωριάτες νά παραδώσουν τό «περίσσευμα» (τρόπος του λέγειν) της παραγωγής τους. Άλλά καθώς οι άγρότες άπαντοούσαν στις έπιτάξεις κρύβοντας τό στάρι και κάνοντας τήν άπεργία της σποράς, ένας τεράστιος γραφειοκρατικός και άστυνομικός μηχανισμός δημιουργήθηκε εκ του μηδενός στην ύπαιθρο και ανέλαβε νά επιτηρεί τό σύνολο της άγροτικής οικονομίας, αρχίζοντας από τις σπορές και τό θερισμό και καταλήγοντας στη συγκέντρωση, τήν άποθήκευση και τή διανομή των έσοδειών.

Έπαληθευόταν τώρα (και ίσως γιά πρώτη φορά μέσ στη νεώτερη Ιστορία) ή θεωρία του Μάρξ γιά τήν άγροτική βάση του γραφειοκρατισμού. Άν κατά κανόνα ή λενινιστική πράξη διέψευσε συστηματικά όλες τις προβλέψεις της μαρξιστικής θεωρίας, ή άγροτική πολιτική του «πολεμικού κομμουνισμού» έδινε μιá ιδιαίτερη έπικαιρότητα στη θεωρία του Μάρξ κατά τήν όποία «ή άγροτική μικροϋδιοκτησία άποτελεί τή βάση πάνω στην όποία στηρίζεται μιá πολυάριθμη και παντοδύναμη γραφειοκρατία» (1). Γιά τή θεωρία αύτή του Μάρξ έχει ήδη γίνει λόγος στην παράγραφο 33 δ αυτού του βιβλίου (σελ. 101 - 2). Τό ένδιαφέρον είναι τώρα ότι στην ίδια θεωρία κατέληξε ό Λένιν τό 1921, όταν γιά πρώτη φορά ζήτησε νά μάθει ποιές ήταν οι «οικονομικές ρίζες» της σοβιετικής γραφειοκρατίας.

Υ) Ό Λένιν και ή «οικονομική προέλευση» της γραφειοκρατίας

Τό έρώτημα αυτό τό έθεσε ό Λένιν μετά από τό 8ο συνέδριο των σοβιέτ (τέλη του 1920), τό όποιο είχε διαπιστώσει μιá «τμηματική άναγέννηση του γραφειοκρατισμού μέσα στο σοβιετικό καθεστώς» (2). «Γιά νά χτυπηθεί αυτό τό κακό», έλεγε ό Λένιν τό 1921, έπρεπε νά κινητοποιηθεί «ή σκέψη και ή βούληση, ή ένεργητικότητα και ή πράξη» του κόμματος,

1) Marx: Le 18 Brumaire, κ.τ.λ. σελ. 95 - 6.

2) Άναφέρεται από τόν Λένιν: Ό φόρος εις είδος 1921, ενθ. άν. 11, 872.

καί πρῶτ' ἀπ' ὅλα ν' ἀποκτήσει τὸ κόμμα μιὰ καθαρὴ ἰδέα γιὰ τὴν «οἰκονομικὴ προέλευση» τοῦ σοβιετικοῦ γραφειοκρατισμοῦ. Τότε ἀκριβῶς θυμήθηκε ὁ Λένιν τίς ἀναλύσεις τοῦ Μάρξ στο «18 Brumaire». Καί παραβλέποντας ἢ ἀποσιωπώντας τὸ γεγονός ὅτι ἡ οἰκονομικὴ θεμελίωση τῆς γραφειοκρατίας στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. ἦταν κατ' ἀρχὴν ἡ κρατικοποίηση τῆς βιομηχανίας, τῶν τραπεζῶν καί τῶν μεταφορῶν καί ἡ ἀποτυχία τοῦ ἐργατικοῦ ἐλέγχου (πράγμα πού δὲν συνέβαινε στὴ Γαλλία τοῦ Second Empire—χρυσὴ ἐποχὴ τῆς «ἐλεύθερης ἐπιχείρησης» καί τῶν ἀνωνύμων ἐταιρειῶν), ὁ Λένιν πρότεινε στοὺς ὁπαδοὺς του μιὰ θεωρία κατὰ τὴν ὁποία «ἡ οἰκονομικὴ προέλευση τῆς γραφειοκρατίας» πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ βαθύτερη κοινωνικο-οἰκονομικὴ διάρθρωση τῆς σοβιετικῆς ὑπαίθρου, καί ἰδιαίτερα μέσα στο «διασκορπισμὸ καί τὴν ἀπομόνωση τῶν μικροπαραγωγῶν, τὴν ἀθλιότητα, τὴν ἀπολιτισιὰ καί τὸν ἀναλφαβητισμὸ τους, τὴν ἔλλειψη δρόμων, τὴν ἀπουσία ἀνταλλαγῶν ἀνάμεσα σιτὴ γεωργία καί τὴ βιομηχανία, τὴν ἔλλειψη συνδέσμων καί ἀλληλεπίδρασης ἀνάμεσά τους» (1).

Αὐτὴ ἦταν ἡ οἰκονομικὴ θεμελίωση τῆς νέας γραφειοκρατίας: ὁ οἰκονομικὸς τῆς ρόλος ἦταν νὰ σπάσει, ἀλλὰ μὲ ἐξω-οἰκονομικά, πολιτικά—καταναγκαστικά μέσα, τὴν οἰκονομικὴ ἀπομόνωση τῶν ἀναρίθμητων μικροπαραγωγῶν πού βρισκόνταν διασκορπισμένοι στὴν ὑπαίθρο καί νὰ τοὺς φέρει σὲ ἐπαφὴ μὲ τίς πόλεις. Ἀφημένοι στὸν ἑαυτὸ τους, αὐτοὶ οἱ ἀναρίθμητοι μικρο-μεσαῖοι καλλιεργητὲς θὰ κατανάλωναν μόνοι τους τὴν παραγωγή τους καί θὰ καταδίκάζαν τοὺς ἀστικούς πληθυσμοὺς στὴν πείνα. Μόνο ὁ γραφειοκρατικὸς καταναγκασμὸς μπορούσε νὰ τοὺς κάνει νὰ μποῦν μὲς στο κύκλωμα τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας: ἐφ' ὅσον δὲν μπορούσαν νὰ τοὺς προσφερθοῦν βιομηχανικὰ προϊόντα εἰς ἀντάλλαγμα τῶν γεωργικῶν, τὸ καθεστῶς τοὺς πρόσφερε τὴν ἀπειλὴ τῶν ὁμαδικῶν ἐκτελέσεων καί τίς ἐπιτάξεις τῶν ἐσοδῶν! Ἡ γραφειοκρατία ἦταν ἡ μόνη πού μπορούσε νὰ φέρει εἰς πέρας αὐτὸ τὸ ἔργο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐξηρτάτο ὄχι μόνο ὁ ἀνεφοδιασμὸς τῶν πόλεων σὲ σιτηρά, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ καί συνεπῶς ἡ διατήρησις τοῦ «προλεταριακοῦ» καθεστώτος. Ἔτσι, κατέληγε ὁ Λένιν, ἡ γραφειοκρατία ἔπρεπε δικαίως νὰ θεωρηθεῖ ὄχι σάν μιὰ κοινωνικὴ τάξη δημιουργημένη ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη (2), ἀλλὰ σάν ἓνα «ἐποικοδόμημα στηριζόμενον πάνω στο διασκορπισμὸ τῶν μικροπαραγωγῶν» (3).

Ἡ γραφειοκρατία αὐτὴ ἦταν ἓνα λιγότερο ἢ περισσότερο παρασιτικὸ «ἐποικοδόμημα» γιὰτὶ δὲν ἔπαιζε κανένα ρόλο στὴν παραγωγή. Ἡ ὑπαρξὴ τῆς ἦταν ἀναγκαία ὅσο καιρὸ βαστοῦσε αὐτὴ ἡ ἀνυπαρξία ἀνταλλαγῶν ἀνάμεσα στὴν ὑπαίθρο καί τίς πόλεις. Ἐπιπλέον, ἦταν ἀπαραίτητη στο προλεταριάτο πού χωρὶς αὐτὴν κινδύνευε ν' ἀφανιστεῖ ἀπὸ τὴν πείνα.

1) Λένιν: Ἐνθ. ἀν. II, 873.

2) Κι' αὐτὸς εἶναι ὁ μαρξιστικὸς ὀρισμὸς τῆς κοινωνικῆς τάξης.

3) Λένιν: Ὁ φόρος εἰς εἶδος Ἐνθ. ἀν. II, 874.

Ἡ γραφειοκρατία αὐτὴ γινόταν ἀναγκαία στὸ μέτρο ποὺ δημιουργήθηκε τὸ κανὸν ποὺ ὑποτίθεται διὰ ἔπρεπε νὰ θεραπεύσει. Αὐτὸ ποὺ δικαίωρε τὴν ὕπαρξή της ἦταν ἡ ἀνυπαρξία ἀνταλλαγῶν ἀνάμεσα στὶς πόλεις καὶ τὴν ὕπαιθρο. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ καθεστῶς δὲν εἶχε θέσει ἐκτὸς νόμου τὸ ἐσωτερικὸ ἐμπόριο; Ἄν ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἡ βία γιὰ νὰ διοχετευθεῖ στὶς πόλεις τὸ περίσσειμα τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ποῖός ἄλλος ἔφταιγε γιὰ τὴν καταστροφικὴ πτώση τῆς παραγωγῆς ἐκτὸς ἀπ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ γραφειοκρατία; Πῶς ἦταν δυνατό νὰ διαρκέσει ἐπὶ πολὺν καιρὸ ἀκόμα ἓνα καθεστῶς ποὺ στήριζε τὸν ἀνεφοδιασμό τῶν πόλεων πάνω στὴν κατάσχεση τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς; Οἱ ἀγρότες ἀπαντοῦσαν στὶς ἐπιτάξεις περιορίζοντας τὶς σπορὲς. Ἀνάμεσα στὸ 1909 καὶ τὸ 1913, ὁ μέσος ἐτήσιος ὄρος τῶν σπαρμένων ἐκτάσεων ἦταν 83,1 ἑκατομμύρια ντεσιατίνες. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἔπεσε τὸ 1920 στὰ 62,9 ἑκατομμ. γιὰ νὰ βρεθεῖ τὸ 1921 στὰ 58,3 ἑκατομμ. Καὶ ἡ πτώση τῶν ἐσοδῶν ἦταν ἀκόμα καταστροφικότερη: 3,850 ἑκατομμ. πούντ ἐτησίως τὸ 1909-13, 2,082 ἑκατομμ. τὸ 1920 καὶ 1,689 ἑκατομμ. τὸ 1921.

Ἦταν σαφές διὰ τὸ σύστημα τοῦ «πολεμικοῦ κομμουνισμοῦ» εἶχε ἐντελῶς ἀποτύχει. Εἶχε ἐπιτρέψει στοὺς μπολσεβίκους νὰ νικήσουν στὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Εἶχαν συντρίψει τοὺς ἐχθροὺς τους — ἀλλὰ εἶχαν χάσει καὶ τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς φίλους τους. Ὅχι μόνον δὲν εἶχαν τηρήσει τὶς ὑποσχέσεις τους στοὺς ἐργάτες, ἀλλὰ — ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ποῖός ἔφταιγε γι' αὐτὸ — τὰ τρισήμισον χρόνια τῆς μπολσεβικικῆς δικτατορίας εἶχαν φέρεи τοὺς ἐργάτες στὸ βυθὸ τῆς ἀθλιότητος. Στὰ ἐλάχιστα ἐργοστάσια ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ λειτουργοῦν οἱ ἐργάτες πληρώνονταν εἰς εἶδος καὶ συμπλήρωναν τὴν «ἀμοιβή» τους κλέβοντας πρῶτες ὅλες καὶ κατεργασμένα προϊόντα (1) ποὺ τὰ «τροκάραν» μετὰ τὴν μαύρη ἀγορὰ γιὰ ἓνα κομμάτι ψωμί καὶ λίγες πατάτες. Οἱ ἀπεργίαι τοῦ 1921 στὴν Πετροῦπολη καὶ ἡ ἐξέγερση τῆς Κρονστάνδης ἔδειχναν διὰ ἀκόμα καὶ τὰ δύο αὐτὰ προπύργια τοῦ μπολσεβικισμοῦ εἶχαν πάψει νὰ ὑποστηρίζουν τὸ καθεστῶς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, οἱ ἐπιτάξεις τῶν γεωργικῶν προϊόντων ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐξηρτᾶτο ὁ ἀνεφοδιασμὸς τῶν πόλεων καὶ τοῦ στρατοῦ, εἶχαν ἐκφυλιστεῖ σὲ ὀργανωμένη λεηλασία. Οἱ ἀγρότες ποὺ τὸ 1918-19 εἶχαν μπεῖ ἐν masse στὸν Κόκκινον Στρατὸ κι' εἶχαν σώσει τὴν ἐπανάσταση ἀπὸ τὴν ξένη ἐπέμβαση καὶ τοὺς λευκοὺς, στρέφονταν τώρα ἐναντίον τοῦ μπολσεβικισμοῦ. Ἡ λιποταξία εἶχε πάρει τὶς ἴδιες ἀπειλητικὰ διαστάσεις ποὺ εἶχε καὶ τὸ 1917. Μιὰ νέα Jacquesie ἔτοιμαζόταν καὶ ἐκδηλωνόταν ἤδη μὲ τὶς ἀναρίθμητες τοπικὰς ἐξεγέρσεις ποὺ σημειώνονταν σ' ὅλη τὴ χώρα.

Ἡ ἀναθεώρηση τῆς οικονομικῆς πολιτικῆς εἶχε γίνῃ τὸ 1921 ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου γιὰ τὸ καθεστῶς.

1) Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σύστημα εἶχε καταγγείλει ὁ Σλιάπνικωφ. Καὶ γι' αὐτὸ, ὁ Λένιν ζήτησε νὰ τὸν διαγράψουν ἀπὸ τὴν Κ.Ἐπιτροπὴ. Βλ. πρὸ πάνω § 68γ, σελ. 314-5.

76. Ἡ «Νέα Οἰκονομικὴ Πολιτικὴ» καὶ οἱ προσδοκίαι τοῦ Λένιν

Ὁ πρῶτος πού εἶχε ζητήσει τὴν κατάργηση τοῦ «πολεμικοῦ κομμουνισμού» ἦταν ὁ Τρότσκι, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιμείνει, εἴτε γιὰτὶ μιὰ τέτοια ἀναθεώρηση ἐρχόταν σὲ πλήρη ἀντίφαση μὲ τὶς μεθυστικὲς αὐταπάτες πού κυριαρχοῦσαν τότε μὲς στὸ κόμμα εἴτε γιὰτὶ ὁ ἴδιος ὁ Τρότσκι ἔδειχνε μιὰ ἀνοιχτὴ προτίμηση γιὰ τὶς γραφειοκρατικὲς καὶ αὐταρχικὲς μεθόδους οἰκονομικῆς διαχείρισης, εἴτε καὶ γιὰ τοὺς δυὸ αὐτοὺς λόγους μαζί. Ἔτσι, στὴν περίοδο αὐτὴ, ὁ Τρότσκι ἔμεινε κυρίως γνωστὸς ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν «ἐκμιλιταριστὴς» τῆς σοβιετικῆς οἰκονομίας καὶ ὡς ὁ ὑπέρμαχος τοῦ κρατικοῦ καταναγκασμοῦ, ἔτσι πού δικαίως ὁ Στάλιν τὸν ἀπεκάλεσε ἀργότερα (τὸ 1924) «πατριάρχη τῶν γραφειοκρατῶν»⁽¹⁾! Ἀντίθετα, αὐτοὶ πού ἔδειξαν ὅτι κατάλαβαν τὴ χρεοκοπία τοῦ πολεμικοῦ κομμουνισμοῦ σ' ἄλλο τῆς τὸ μέγεθος, εἶναι οἱ ἀντάρτες τῆς Κρονστάνδης: ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς καὶ ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν βιοτεχνῶν ἀπὸ τὸν κρατικὸ καταναγκασμὸ ἦταν, ὅπως εἶδαμε πρῶτύτερα (§ 62, σελ. 285 - 6), ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια οἰκονομικὰ τους αἰτήματα. Φυσικά, οἱ μπολσεβίκοι δὲν ἔδειξαν οὔτε μιὰ στιγμή ὅτι πῆραν στὰ σοβαρὰ τὶς διεκδικήσεις τῆς Κρονστάνδης. Ἀντίθετα, ὅλη τους ἡ προπαγάνδα ἔτεινε νὰ παρουσιάσει τὸ πρόγραμμα τῶν Κρονστανδινῶν σὰν μιὰ ἀντεπαναστατικὴ ἀπόπειρα παλινδρόθωσης τοῦ καπιταλισμοῦ. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμπόδισε τὸν Λένιν νὰ υἱοθετήσει ὅλες τὶς διεκδικήσεις τῆς Κρονστάνδης τὶς σχετικὲς μὲ τὴν ἀγροτικὴ πολιτικὴ τοῦ καθεστώτος: τὶς μόνες πού παρέλειψε νὰ πάρει ὑπ' ὄψη του ἦταν αὐτὲς πού ἀφοροῦσαν τὸ προλεταριάτο!

Ὅπωςδήποτε, τὴν ἴδια τὴν ὥρα πού ὁ Κόκκινος Στρατὸς συνέτριβε τὶς τελευταῖες ἐστῆες ἀντίστασης στὴν Κρονστάνδη, ὁ Λένιν ἀνήγγειλε τὸ τέλος τοῦ «πολεμικοῦ κομμουνισμοῦ» καὶ τὴν ἐγκατάλειψη τῶν μπολσεβικῶν αὐταπατῶν ὡς πρὸς τὴ δυνατότητα ἐνὸς ἄμεσου «σοσιαλιστικοῦ» ἀνασχηματισμοῦ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας.

α) Ἡ μικτὴ οἰκονομία

Τὸ κρατικὸ μονοπώλιο ἐπὶ τῶν σιτηρῶν καταργήθηκε καὶ οἱ ἐπιτάξεις τῶν γεωργικῶν προϊόντων ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ τὸ φόρο εἰς εἶδος, καὶ ἀργότερα, ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1924, ἀπὸ τὸ φόρο εἰς χρήμα. Πρὶν ἀπὸ τὴ ΝΕΠ, ὅλο τὸ «περίσσευμα» τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς πέραγε στὰ χέρια τοῦ κράτους πού τὸ διένειμε στὸν πληθυσμὸ τῶν πόλεων καὶ στὸ στρατὸ, θεωρώντας ὡς «περίσσευμα» ὅτι ξεπέραγε τὸ ἐλάχιστο ὄριο συντηρήσεως τῶν παραγωγῶν. Ὁ φόρος εἰς εἶδος σήμαινε ὅτι τὸ κράτος δὲν εἶχε πιά δικαίωμα παρὰ μόνον ἀνω σὲ ἓνα ὀρισμένο ποσοστὸ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς κι' ἐπέτρεπε στοὺς ἀγρότες νὰ διαθέσουν ὅπως θέλουν τὸ ὑπόλοιπο. Αὐτὸ σήμαινε ἐπίσης τὴν κατάργηση τοῦ κρατικοῦ μονοπωλίου ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου καὶ συγκεκριμένα τὴν κατάργηση τοῦ

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν I. Deutscher: Ἐνθ. ἀν. σελ. 215.

συστήματος τών διανομών με δελτία: αποκαταστάθηκε η ελεύθερη κυκλοφορία τών αγαθών και τὸ ἐμπόριο ξαναβρήκε τὸν παλιό του ρόλο τοῦ μεσάζοντα ανάμεσα στὴ βιομηχανικὴ καὶ τὴ γεωργικὴ παραγωγὴ

Ἡ *ομιλὸς χαρακτηρῆσας τῆς οἰκονομίας* ἀποτελεῖ ἀπὸ τότε μιὰ *δυσαρχία* σὲ *ἐθνικὴ κλίμακα*. Οἱ διευθυντικοὶ μοχλοὶ τῆς οἰκονομίας: ἡ μεγάλη βιομηχανία, οἱ τράπεζες, οἱ μεταφορές, τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο, βρισκόνταν στὰ χέρια τοῦ κράτους καὶ ἀποτελοῦσαν τὴν οἰκονομικὴ βάση τῆς κοινωνικῆς ἐξουσίας τῆς γραφειοκρατίας. Ἀλλὰ ταυτόχρονα τὸ καθεστῶς ἄφηνε στὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία τὴ διαχείριση ἑνὸς σημαντικοῦ τομέα τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας ποῦ περιλάμβανε τὸ σύνολο τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς μικρῆς βιομηχανίας καὶ τῆς βιοτεχνίας καὶ ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου.

Τὸ 1923-24, τὰ μερίδια τοῦ κράτους, τῶν συνεταιρισμῶν καὶ τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων στὴ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο, παρουσιάζονται ὡς ἑξῆς (σὲ %):

21 Ὁ κρατικὸς, ὁ συνεταιριστικὸς καὶ ὁ ἰδιωτικὸς τομέας
στὴ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο 1923 - 24 (1)

	Μεγάλῃ Βιομηχανία	Μικρὴ Βιομ. καὶ βιοτεχνία	Σύνολο βιομηχανίας	Χονδρικὸ ἐμπόριο	Λιανικὸ ἐμπόριο	Σύνολο ἐμπορίου
Κράτος	89,0	2,2	70,3	56,2	11,8	29,4
Συντισμοὶ	4,1	8,1	5,0	23,7	27,8	26,2
Ἰδιῶτες	6,9	89,7	24,7	20,4	60,4	44,4
Ἀθροισμα	100	100	100	100	100	100

Τὶ περίμενε ὁ Λένιν ἀπὸ τὴ ΝΕΠ; Κατ' ἀρχήν, νὰ σταματήσει ὁ ἀναβρασμὸς στὴν ὕπαιθρο, νὰ ἱκανοποιηθοῦν τὰ αἰτήματα τῶν ἀγροτῶν καὶ νὰ ξαναβρεῖ τὸ καθεστῶς τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν ὑποστήριξή τους. Σ' αὐτὸ ὁ Λένιν πέτυχε τὸ σκοπὸ του: Ὁ πληθυσμὸς δέχτηκε μ' ἀληθινὴ ἀνακούφιση τὴ Νέα Οἰκονομικὴ Πολιτικὴ καὶ ἡ ἀγροτικὴ μάζα ἔπαψε ν' ἀπειλεῖ τὸ καθεστῶς. Βέβαια, αὐτὴ ἡ ἀποδέσμευση τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, τόσο στὸν τομέα τῆς γεωργικῆς καὶ τῆς βιοτεχνικῆς παραγωγῆς, ὅσο καὶ στὸν τομέα τοῦ ἐμπορίου σήμαινε μιὰ ἐγκατάλειψη τῶν «σοσιαλιστικῶν» ἀρχῶν καὶ κυοφοροῦσε πολλοὺς κινδύνους γιὰ τὸ μέλλον. Ἀλλὰ, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, *οἱ σοσιαλιστικὲς ἀρχὲς εἶχαν ἀποδειχθεῖ ἀνεφάρμοστες στὴ γεωργία* ἀπ' ὅπου ἔλειπαν ὄχι μόνο τὰ 100.000 τρακτέρ ποῦ ὄνειρεύονταν ὁ Λένιν, ἀλλὰ καὶ οἱ πιὸ στοιχειώδεις τεχνικὲς καὶ ἀνθρώπινες προϋποθέσεις μιᾶς συγχρονισμένης ὀργάνωσης — καὶ καταστρεπτικὲς στὸν

1) Βλ. Lucien Laurat: Ἐνθ. ἀν. σελ. 137.

τομέα της μικρής βιομηχανίας, της βιοτεχνίας και του έμπορου: έδω ή κρατικοποίηση έσπαζε τὸ κίνητρο τοῦ ἀτομικοῦ κέρδους καὶ ἐπιπλέον φόρτωνε τὶς λαθροβίωτες αὐτὲς μικροεπιχειρήσεις μὲ τὰ ἔξοδα τῆς συντήρησης ἑνὸς ἀπὸ κάθε ἀποψη ἀντι-οικονομικοῦ, ρουτινιέρικου καὶ παρασιτικοῦ γραφειοκρατικοῦ μηχανισμοῦ.

Ἐκ τῆν ἄλλῃ μεριά, ἡ ὑποχώρηση αὐτὴ ἦταν ἀναγκαία: ἂν τὸ καθεστῶς δὲν ἔκανε αὐτὲς τὶς σημαντικὲς παραχωρήσεις στὴν ἰδιωτικὴ οἰκονομία, κινδύνευε νὰ βρεθεῖ σ' ἕνα διμέτωπο ἀγῶνα τόσο μὲ τοὺς ἀγρότες ποὺ ἦταν ἔτοιμοι νὰ ἐπαναστατήσουν, ὅσο καὶ μὲ τοὺς πεινασμένους πληθυσμοὺς τῶν πόλεων.

Ἐπιβεβλημένη ὡς τακτικὸς ἔλιγμός, ἡ ΝΕΠ δὲν ἔπαυε νὰ ἀποτελεῖ μιὰ ὑποχώρηση τοῦ «σοσιαλισμοῦ». Μόνο ἀπὸ μιὰ ἀποψη, μποροῦσε νὰ φανεῖ ὠφέλιμη στὸ προλεταριάτο: θὰ περιορίζε τὴ γραφειοκρατία!

6) Ὁ οἰκονομικὸς φιλελευθερισμὸς: ἀντίδοτο κατὰ τοῦ γραφειοκρατισμοῦ

Αὐτὸ τουλάχιστον φαίνεται νὰ πιστεῦε ὁ Λένιν: κατὰ τὴν ἀντίληψή του, ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου καὶ ἡ ἐπακόλουθη «*ἀνάπτυξη τῶν ἀνταλλαγῶν ἀνάμεσα στὴ γεωργία καὶ τὴ βιομηχανία μποροῦσε νὰ φανεῖ χρησίμη στὴν προλεταριακὴ ἐξουσία στὸ μέτρο ποὺ θὰ τὴ βοηθοῦσε νὰ καταπολεμήσει τὸ διασκορπισμὸ τῶν μικροπαραγωγῶν καὶ μέχρις ἑνὸς ὀρισμένου σημείου καὶ τὸ γραφειοκρατισμὸ*»⁽¹⁾ ποῦ, ὅπως εἶδαμε, ὑποτίθεται ὅτι ἦταν ἕνα προϊόν ἢ ἕνα «ἐποικοδόμημα» τοῦ διασκορπισμοῦ τῶν παραγωγικῶν μονάδων στὴν ὑπαιθρο.

Αὐτὴ ἡ προσδοκία τοῦ Λένιν μοιάζει πολὺ μὲ ταυτολογία: ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου σήμαινε φυσικὰ καὶ τὴν κατάργηση τῶν γραφειοκρατικῶν μεθόδων διανομῆς καὶ ἐπομένως καὶ τὸν περιορισμὸ τῆς γραφειοκρατίας, δηλαδὴ τὴν ἔξωσή της ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῆς κυκλοφορίας. Αὐτὸς εἶναι ὁ λογικὸς πυρήνας τῆς προοπτικῆς τοῦ Λένιν. Ἄλλὰ οἱ *οἰκονομικὲς* ρίζες τῆς γραφειοκρατίας δὲν βρίσκονταν μόνο στὸν τομέα τῆς κυκλοφορίας. Βρίσκονταν *κυρίως* μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς καὶ πρῶτιστα τῆς βιομηχανικῆς. Καὶ ἡ *κοινωνικὴ* τῆς ἐξουσίας προήρχετο ὄχι τόσο ἀπὸ τὸν *οἰκονομικὸ* τῆς *ρόλο* (ποῦ εἶχε ἀποδειχτεῖ μᾶλλον καταστροφικὸς), ὅσο ἀπὸ τὴ δικτατορικὴ τῆς μονοπώλησης τῆς *πολιτικῆς* ἐξουσίας. Ἄν ὁ Λένιν ἤθελε εἰλικρινὰ νὰ καταπολεμήσει τὸ γραφειοκρατισμὸ, θᾶπρεπε νὰ χτυπήσει αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ ρίζα τοῦ κακοῦ, δηλαδὴ τὸ ὀλοκληρωτικὸ μονοπώλιο ποὺ ἀσκοῦσε ἡ

1) Λένιν: *Ὁ φόρος εἰς εἶδος*. Ἐνθ. ἀν. II, 886. Εἶναι φανερό ὅτι, στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ Λένιν ἐμπνέεται ἀπὸ τὶς ἐντελῶς ἀνεδαφικὲς, σχεδὸν ἀκατανόητες ἀναλύσεις τοῦ Μάρξ στὸ «18 Brumaire»: καθὼς πιστεῦε ὅτι ἡ κοινωνικὴ βάση τῆς γραφειοκρατίας τοῦ Second Empire ἦταν ἡ ἀγροτικὴ μικροϊδιοκτησία, ὁ Μάρξ νόμιζε ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη, ἡ συγκέντρωση τῆς ἰδιοκτησίας, ἡ διεύρυνση τῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ ἐπακόλουθη ὑπερνίκηση τῆς οἰκονομικῆς ἀπομόνωσης τῶν γεωργικῶν κλήρων θὰ εἶχαν ὡς ἀναπόφευκτη συνέπεια τὴν «*μετάρρηση ὄλου τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ τοῦ οἰκοδομημένου πάγῳ στὴ μικροϊδιοκτησία*». Ἐνθ. ἀν. σελ. 97.

γραφειοκρατία τόσο μέσα στις παραγωγικές σχέσεις, όσο και μέσα στις πολιτικές σχέσεις κυριαρχίας και ύποταξης. Μόνο γνωστό αντίδοτο κατά της γραφειοκρατίας είναι ο δημοκρατικός έλεγχος. Κι' αυτός είναι διπλά αναγκαίος όταν η γραφειοκρατία εμφανίζεται ταυτόχρονα και στην πολιτική και στην οικονομική σφαίρα. Άλλ' αυτό είναι το μόνο αντίδοτο που δεν σκέφθηκε ο Λένιν: αντίθετα ο περιορισμός του έλεγχου, ή έκμηδένιση όλων των μορφών της «αυτονομίας του έθνους» (1), ή ένισχυση της δικτατορίας σ' όλους τους τομείς έγιναν τα θεμελιώδη αξιώματα της λενινιστικής πολιτικής από το 1921 και μετά.

77. Η πολιτική προβληματική της μικτής οικονομίας

Η ανερχόμενη νέα τάξη είχε μονοπωλήσει όλη την πολιτική έξουσία και κρατούσε υπό τον έλεγχό της την ολόκληρη σχεδόν της οικονομικής ζωής των άστικών κέντρων. Αντίθετα, δεν είχε καμιά άμεση έξουσία πάνω στην αγροτική οικονομία, δηλαδή την «ύλική» (όπως θά έλεγε ο Μάρξ) ζωή των $\frac{1}{3}$ του πληθυσμού. Ποιά λοιπόν θάταν τα κοινωνικά αποτελέσματα αυτής της οικονομικής απελευθέρωσης της αγροτικής μάζας; Και πρώτ' απ' όλα: πώς ήταν δυνατό να συμβιβαστεί αυτός ο σχετικός οικονομικός φιλελευθερισμός με τη διατήρηση του ολοκληρωτικού πολιτικού μονοπωλίου που άσκούσε το κόμμα;

Αυτό ήταν το πρώτο έρώτημα που έθεσαν οι μπολσεβίκοι και η απάντησή τους ήταν απλή: ο μόνος τρόπος για να έξουδετερωθεί αυτή η οικονομική απελευθέρωση του πληθυσμού ήταν να ένταθεί στο μάξιμουμ η πολιτική του υποδοούλωση

α) Τόνωση της δικτατορίας έξω από κόμμα

Κατά τη μαρξιστική αντίληψη, το κράτος είναι ένα «έποικοδόμημα» των παραγωγικών σχέσεων, ένα «προϊόν» της οικονομικής ζωής: κάθε μεταμόρφωση των οικονομικών σχέσεων «άνταννακλάται» άργά ή γρήγορα και στην πολιτική οργάνωση των σχέσεων κυριαρχίας και ύποταξης. Οι μπολσεβίκοι έπρόκειτο τώρα ν' άποδείξουν το αντίθετο, και ο πρώτος που διακήρυξε αυτή την άνατροπή των καθιερωμένων από το *laissez-faire* του 19ου αιώνα και κωδικοποιημένων από τον Μάρξ σχέσεων άνάμεσα στην οικονομία και το κράτος, είναι αυτός από τους μαρξιστές που, σαν θεωρητικός, έδωσε την πιό φετιχιστικά άπόλυτη σημασία στον «οικονομικό παράγοντα» και τον «οικονομικό ντετερμινισμό»: ο Μπουχάριν. 'Ιδού πώς διατύπωσε το νέο *Credo* του «όρθόδοξου μαρξισμού»:

«Ούτε μιά πολιτική παραχώρηση και όσο γίνεται περισσότερες οικονομικές παραχωρήσεις: Οι άπορτουριστές πιστεύουν ότι έμεις πρόκειται να κάνουμε πρώτα τις οικονομικές και ύστερα τις πολιτικές παραχωρήσεις. Άλλά έμεις κάνουμε αυτές τις οικονομικές παραχωρήσεις για να μη χρειαστούμε ποτέ να κάνουμε πολιτικές παραχωρήσεις. Δέν πρόκειται να κάνουμε ούτε κυβέρνηση συνασπισμού, ούτε και ν' άνεχτούμε μιά άποιαδήποτε ίσοτιμία άνάμεσα στους έργάτες και τους άγρότες» (2).

1) Για να θυμηθούμε την έκφραση του Μάρξ.

2) Bukharin: Die neue wirtschaftliche Orientierung der Sowjet, άρθρο στη Rote Fahne (Wien) 1921.

Για να καταλάβουμε την ακριβή σημασία αὐτῶν τῶν δηλώσεων τοῦ Μπουχάριν σχετικά με τὸ «*νέο οικονομικὸ προσανατολισμὸ τῶν σοβιετῶν*», θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη δι:

α) Αὐτὲς οἱ «*δσο γίνεται περισσότερες*» *οικονομικὲς* παραχωρήσεις ἦταν παραχωρήσεις *πρὸς τοὺς καπιταλιστὲς — καὶ ὄχι πρὸς τοὺς προλεταρίους*

β) Αὐτοὶ ποὺ πάντοτε ὑποστήριζαν ὅτι οἱ «*οικονομικὲς παραχωρήσεις*» συνοδεύονται «*ἀναγκαῖα*» ἀπὸ «*πολιτικὲς*», ὅτι δηλαδή ἡ πολιτικὴ ἐξέλιξη δὲν κάνει παρὰ νὰ παρακολουθεῖ τὴν οικονομικὴ, εἶναι ὄχι οἱ «*ὀμπορτουμιστὲς*» ἀλλὰ οἱ μαρξιστὲς καὶ ἰδίως οἱ μαρξιστὲς τοῦ τύπου τοῦ Μπουχάριν.

γ) Αὐτὲς οἱ «*πολιτικὲς παραχωρήσεις*», ποὺ εἰς πείσμα τοῦ «*οικονομικοῦ ντετερμινισμοῦ*» δὲν ἐπρόκειτο νὰ γίνουν ποτέ, θὰ ἦταν παραχωρήσεις *ὄχι πρὸς τοὺς καπιταλιστὲς ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐργαζομένους* ποὺ θεωρητικὰ ἦταν ἡ ἄρχουσα τάξη: ἡ κυβέρνησις συνασπισμοῦ ποὺ ζητοῦσαν ὅλα τὰ ἀριστερὰ στοιχεῖα ποὺ εἶχαν κάνει τὸν ἐμφύλιον πόλεμον στὸ πλευρὸ τῶν μπολσεβίκων, δὲν ἐπρόκειτο νὰ εἶναι μιὰ κυβέρνησις συνασπισμοῦ ἀνάμεσα στοὺς μπολσεβίκους καὶ τὰ ἀστικά κόμματα, ἀλλὰ μιὰ κυβέρνησις ποὺ θὰ ἀποτελοῦσε μιὰ πιστότερη ἔκφρασις τῆς «*λαϊκῆς*» ἢ «*προλεταριακῆς*» κυριαρχίας *μέσα στὰ πλαίσια τῆς σοβιετικῆς νομιμότητος*, καὶ ποὺ θὰ ἐπέτρεπε στὴ σοβιετικὴ ἐξουσία ν' ἀντιμετωπίσει τόσο τὰ ἀστικά στοιχεῖα ποὺ ὀπωσδήποτε θὰ δυνάμωναν ἀπὸ τὴ Ν.Ε.Π., ὅσο καὶ τὸν κίνδυνον τοῦ «*ἐκφυλισμοῦ*» τῆς ἐπανάστασις σὲ μιὰ νέα τυραννία.

Ὅταν λοιπὸν προειδοποιοῦσε τοὺς «*ὀμπορτουμιστὲς*», δηλαδή ὄσους ἀμφιβητοῦσαν τὴν νομιμότητα τῆς μπολσεβικικῆς μονοκρατορίας, ὅτι οἱ «*οικονομικὲς*» παραχωρήσεις εἶχαν δοθεῖ ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν οἱ «*πολιτικὲς*» παραχωρήσεις, ὁ Μπουχάριν ἤξαιρε πολὺ καλὰ ὅτι τὸ *μπολσεβικικὸ κράτος* *μποροῦσε ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ φύση νὰ μείνει ἀνεπηρέαστο ἀπὸ τὴν κοινωνικο-οικονομικὴ ἐξέλιξη*: ὅτι, σὲ μιὰ ἐποχὴ οικονομικῆς ἐξάρθρωσις καὶ μαζικοῦ *déclassement*, *ἡ τελευταία λέξις στὸ ζήτημα τῆς μελλοντικῆς ἀνασυγκρότησις τῆς κοινωνίας ἀνήκει ὄχι στὴν οἰκονομία καὶ τίς τάξεις ποὺ τὴ συγκροτοῦν, ἀλλὰ στὸ κράτος καὶ στὸ γραφειοκρατικὸ μηχανισμὸ ποὺ τὸ ἐνσαρκώνει*: καὶ ὅτι, συνεπῶς, *ἡ ἀποφασιστικὴ ἱστορικὴ μάχη δὲν ἐπρόκειτο νὰ δοθεῖ πάνω στὸ ἔδαφος τῆς οἰκονομίας καὶ ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὰς τάξεις, ἀλλὰ πάνω στὸ ἔδαφος τῆς πολιτικῆς καὶ γιὰ τὴ μονοπώλησις τῆς ολοκληρωτικῆς πολιτικῆς ἐξουσίας*. Τὸ κόμμα μποροῦσε νὰ κάνει ὅλων τῶν εἰδῶν τίς οικονομικὲς παραχωρήσεις στοὺς ἀγρότες, τοὺς ἐμπόρους, τοὺς βιοτέχνες καὶ τοὺς μικροβιομηχάνους. Θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ τίς κάνει καὶ στοὺς ἐργάτες. Τὸ μόνο ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ κάνει ἦταν νὰ μοιραστεῖ τὴν ἐξουσία μετὰ ἄλλα κόμματα καὶ νὰ ὑποστεῖ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀύθεντικῶν ἐκπροσώπων τῶν μαζῶν. Κι' ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ ἴδιο τὸ κόμμα δὲν μποροῦσε νὰ μείνει *ἐντελῶς* ἀνεπηρέαστο ἀπὸ τίς μάζες, ἐντελῶς ἀδιάφορο στὰ αἰτήματά τους, ἡ δικτατορία ἔπρεπε νὰ ἐνισχυθεῖ μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ κόμμα καὶ

ν' ἀπελευθερωθεῖ ἡ ἡγεσία του ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς «βάσης»:

β) Τόνωση τῆς δικτατορίας μέσα στὸ κόμμα

Τὸ μεγάλο κεφάλαιο εἶχε κρατικοποιηθεῖ, τὸ προλεταριάτο εἶχε «ἀπελευθερωθεῖ» ἀπὸ τὸ δεσποτισμὸ τοῦ κεφαλαίου καὶ τὴν καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση — ἀλλὰ ὁ καπιταλισμὸς — ὁ ἀποκαλυπτικὸς ἐχθρὸς — ξαναγεννιόταν σὰν τὴν ὕδρα ὑπὸ τὴ μορφή τῶν μυριάδων μικρονοικοκυρέων τῆς ὑπαιθρου: «*ἡ καθημερινή, συνήθης, ἀόρατη, ἀπιαστή, ἀποσυνθετικὴ τους δραστηριότητα*» (1) ἦταν πολὺ πιὸ ἐπίφοβη ἀπὸ τὴ δύναμη τῶν ἐκθρονισμένων κεφαλαιοκρατῶν. Ἀφημένοι ἐλεύθεροι, οἱ μουζικοὶ θὰ «*παλινρθῶναν τὸν καπιταλισμὸς!*» Ἐὰν μεγάλωναν δηλαδὴ τὸ «κεφάλαιό τους, θὰ τὸ ἐπέδνυαν στὴ βιομηχανία, θ' ἀποκτοῦσαν τράπεζες, θὰ φτιάχναν τίς δικές τους ἐπιχειρήσεις μεταφορῶν, μὲ μιὰ λέξη, θὰ ἐκτόπιζαν τὸ «σοσιαλισμὸ» πάνω σ' αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ἔδαφος τῆς *οἰκονομίας*. Καὶ ἡ «ἀποσυνθετικὴ» τους δύναμη γινόταν ἀκόμα πιὸ ἐπίφοβη στὸ πλάνο τῆς *πολιτικῆς*: ὄχι μόνον παλινρθῶναν τὸν καπιταλισμὸ, ἀλλὰ διέφθειραν καὶ τὸ προλεταριάτο. Τὸ προλεταριάτο τὸ ἤδη *déclassé* ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ καταστροφή, κινδύνευε ν' ἀποσυντεθεῖ ἀπὸ τὴ «*φθορὰ τῆς καθημερινότητος*». Ἡ *Veralltäglichsung der Revolution* γιὰ τὴν ὁποία μιλάει ὁ Max Weber, σήμαινε ἐδῶ ὅτι τὸ προλεταριάτο κινδύνευε νὰ παραλύσει μπρὸς στὴ Μέδουσα τῆς «*καθημερινῆς μιζέριας τῆς οἰκονομίας μίᾳς χώρας μικροκαλλιεργητῶν ὅπου ἡ μεγάλη βιομηχανία ἔχει καταστραφῆ καὶ ὅπου τὸ μικροαστικὸ στοιχεῖο πού μᾶς περιβάλλει σὰν τὸν ἀέρα, εἰσχωρεῖ μὲ δύναμη μέσα στὶς τάξεις τοῦ προλεταριάτου*» (2). Τὴν ἐξουσία καὶ τὴν «δικτατορία» μποροῦσε ν' ἀσκήσει αὐτὸ τὸ *déclassé* προλεταριάτο πού ἀνέπνεε τὸ μικροαστικὸ ἀέρα; Προλεταριακὸ ἀέρα μόνον μὲς στὸ κόμμα μποροῦσε ν' ἀναπνεύσει κανεὶς — καὶ πάλι γιὰ νὰ μπορέσει τὸ κόμμα νὰ παίξει τὸ ρόλο τοῦ χημικοῦ κώδωνα, ἔπρεπε νὰ κλειστεῖ ἐρμητικὰ στὸν ἑαυτὸ του, νὰ μείνει ἔξω ἀπ' ὅτιδήποτε μποροῦσε νὰ τὸ φέρει σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ μολυσμένο, «μικροαστικὸ» ἀέρα τοῦ περιβάλλοντος.

Στὸ σημεῖο αὐτό, ἡ ἀπλὴ ἀπαγόρευση τῶν ἄλλων κομμάτων, ἡ ἐξάφνιση τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ λογοκρισία καὶ ἡ ἀστυνομικὴ ἐπιτήρηση, ἡ ἀπαγόρευση κάθε κριτικῆς διατυπωμένης ἔξω ἀπὸ τὸ κόμμα, δὲν ἀρκούσαν πιά. Ὁ «μικροαστικὸς» ἀέρας μποροῦσε νὰ διεισδύσει μὲς τὸ ἴδιο τὸ κόμμα: ἡ βάση τοῦ κόμματος μποροῦσε καὶ αὐτὴ νὰ μολυνθεῖ καὶ νὰ μεταδώσει τὸ μικροαστικὸ νόσημα καὶ στὴν ἡγεσία. Ἡ ἡγεσία ἦταν αὐτὴ πού κινδύνευε τὸ λιγότερο (*et roue cause!*) νὰ «διαφθαρεῖ» ἀπὸ τὸ μικροαστισμὸ. Ἀλλὰ ἡ «βάση» πού ἦταν πιὸ κοντὰ στὴν κοινωνία, οἱ ἀπλοὶ κομματικοὶ πού πολλὰς φορὲς ἦταν ἀκόμα ἐργάτες καὶ πού ὅπωςδήποτε εἶχαν ἀφτιά ν' ἀκούσουν τίς διαμαρτυρίες καὶ τίς διεκδικήσεις αὐτῶν πού τὸ καθεστῶς

1) Λένιν: Ὁ ἐξτρεμισμὸς, κ λ. Ἐνθ. ἀν. II, 713. Βλ. τὸ πλήρες κείμενο πρὸ πάνω § 66, σελ. 303—4.

2) Λένιν: Νέοι καιροί, κελεύει λάθη 1921. Ἐνθ. ἀν. II, 899.

καταδίκασε στη σιωπή, δηλαδή της τεράστιας πλειοψηφίας των εργαζομένων μαζών: αυτοί ήταν οι πιο εύπρόσβλητοι από το «μικροαστικό» μικρόβιο. Ένα στεγανό διάφραγμα έπρεπε λοιπόν να στηθεί ανάμεσα στην ήγεσία που κρατούσε το μονοπώλιο της «προλεταριακότητας», και τη μάζα των άπλων κομματικών που ήταν από τη φύση τους οι πιο «έπιρρεπείς στις άναρχομενσεβιστικές άμφιταλαντεύσεις». Βέβαια, η κάθετη διάρθρωση της κομματικής όργανωσης ήταν ήδη άρκετά τελειοποιημένη ώστε η γνώμη της βάσης δέν έφτανε ποτέ ως την κορυφή. Άλλά κι αυτό δέν ήταν άρκετό: ό «μικροαστικός» κίνδυνος ήταν τόσο φοβερός, ώστε έπρεπε να εξαφανιστεί κάθε ανεξάρτητη γνώμη και μέσα στο κόμμα, να ύποταχτεί άπόλυτα η μάζα των κομματικών στις άποφάσεις του κέντρου. Ίδου πώς διατυπώνει ό Λένιν την αντίληψή του για τη σχέση της κοινωνίας με τό κόμμα:

«Αυτοί οι μυριάδες μικροπαραγωγοί περικυκλώνουν άπό παντού τό προλεταριάτο, δημιουργούν γύρω του μία μικροαστική άτμόσφαιρα που τό διαποτίζει. Διαφθέρουν λοιπόν τό προλεταριάτο, δημιουργούν διαρκώς μέσα του μία κατάσταση που εύνοει την έξάπλωση των έλαττωμάτων που χαρακτηρίζουν τη μικροαστική τάξη: έλλειψη χαρακτήρα, σκόρπισμα των δυνάμεων, άτομικισμός. Για να άντισταθεί σ' αυτή την κατάσταση τό πολιτικό κόμμα του προλεταριάτου πρέπει να επιβάλει στον έαυτό του μία ύστηρη συγκεντρωτικότητα και πειθαρχία. "Όποιος προξενεί την παραμικρή χυλάρωση της σιδηράς πειθαρχίας του κόμματος ενισχύει στην πραγματικότητα τη μπουρζουεζία στον άγώνα της κατά του προλεταριάτου" (1).

Πώς να μή θυμηθούμε τη μαρξική κριτική της «πολιτικής δεισιδαιμονίας» (2); Μόνο τά θύματα αυτής της «πολιτικής δεισιδαιμονίας», έλεγε ό Μάρξ, μπορούν να φαντάζονται ότι τό κράτος δίνει μορφή, ένότητα και όργανωση (zusammenhält) στην κοινωνία, ένώ στην πραγματικότητα η κοινωνία είναι αυτή που δίνει μία ύπόσταση στο κράτος. Ό στόχος του Μάρξ ήταν τότε η έγελιανή φιλοσοφία του κράτους που προϋποθέτει ότι η κοινωνία άποτελείται άπό ένα κοινοτόό ιδιωτικών συμφερόντων και κινδυνεύει άπό στιγμή σε στιγμή ν' άποσυντεθεί άν δέν ύποταχτεί στο κράτος. Άλλ' η κριτική του Μάρξ είναι πολύ πιο εύστοχη άν έφαρμοστεί στη λενινιστική αντίληψη του κόμματος: η έγρατική τάξη είναι, κατά τον Λένιν, ένας κοινοτόός άπό άτομα που, άνίκανα να ύψωθούν στο ύψος της άληθινής «προλεταριακότητας», κινδυνεύουν επί πλέον να πέσουν στο βυθό της «μικροαστικής» άπωλείας, άν χαλαρώσει «έστω και κατ' έλάχιστον» η σιδηρά πειθαρχία του «προλεταριακού κόμματος».

Όπως θάλεγε ό Μάρξ (3), ό προλετάριος της λενινιστικής μυθολογίας ζει μία διπλή ζωή: άν εργάτης είναι κατά τό ήμισυ «μικροαστός» και ύπόκειται σ' όλων των ειδών τις «άποσυνθετικές» έπιδράσεις, ένώ άν κομματικός — και ύπό τον όρο ότι στο κόμμα βασιλεύει ένας άστη-

1) Λένιν: 'Ο έξετρεμισμός, κ.λ.π. Ένθ. άν. II, 693.

2) Marx - Engels: Die Heilige Familie, σελ. 248.

3) Βλ. τις θεμελιώδεις αναλύσεις του Marx: Zur Judenfrage. Στο Die Frühschriften σελ. 181.

ρός συγκεντρωτισμός και μιὰ σιδηρά πειθαρχία — ὁ ἴδιος ἄνθρωπος ὑφίσταται μιὰ μυστηριώδη «μετουσίωση» (1) κι' ἀναπνέει ἕναν ἄλλον «ἀέρα» ἀπ' αὐτόν πού ἀναπνέουν οἱ κοινοὶ θνητοὶ πού ζοῦν μὲς στὴν *πραγματικὴ* κοινωνία.

Ὅπως θάλεγε ὁ Μάρξ, τὸ μονολιθικὸ κόμμα ἦταν ὁ «ἰδεαλισμὸς» τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου, ἡ αἰθέρια ὄψη μιᾶς πραγματικότη-
τας πού κατὰ τὰ ἄλλα δὲν παρουσίαζε παρά τὸ οἰκτρὸ θέαμα τῆς καθημερινῆς μιζέριας, τοῦ déclassement καὶ τοῦ μικροαστισμοῦ. Τὸ μόνο ἀντίβαρο πού ἤξαιρε ὁ Λένιν κατὰ τῆς «ἀποσυνθετικῆς» ἐπίδρασης τοῦ «μικροαστικοῦ» περιβάλλοντος ἦταν ἡ ἐνίσχυση τοῦ συγκεντρωτισμοῦ, ἡ ἐπιβολὴ μιᾶς σιδηρᾶς πειθαρχίας, ἡ ἀπαγόρευση τῆς κριτικῆς, ἡ ἄρνηση τοῦ δικαιώματος τοῦ σκέπτεσθαι διάφορα ἀπὸ τοὺς ποντίφηκες τῆς νέας ὀρθοδοξίας. Μ' αὐτὰ ὁμοῦς θά ἐξουδετερώνονταν «ἡ καθημερινὴ μιζέρια τῆς οἰκονομίας»; Ὁ Μάρξ εἶχε ὑπ' ὄψη του αὐτὴ τὴ δεισιδαίμονα φειτοχολατρεία τοῦ κράτους πού αὐταπατίζεται μὲ τὴν ἰδέα ὅτι τὸ κράτος μπορεῖ μὲ τὴν κυρίαρχή του βούληση νὰ ὑψωθεῖ πάνω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ τὴ δαμάσει: *«Ἀπέναντι στὴν κοινωνία τὸ κράτος εἶναι τόσο σπιριτουαλιστικὸ ὅσο εἶναι καὶ ὁ οὐρανὸς ἀπέναντι στὴ γῆ. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν κοινωνία καὶ τὴν νικάει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο μὲ τὸν ὅποιο ἡ θρησκεία ὑπερνικάει τὸ βέβηλο κόσμον: τὸ κράτος βρῖσκεται στὸ τέλος στὴν ἀνάγκη ν' ἀναγνωρίσει τὴν κοινωνία, τὰ παραδέχεται τὴν πραγματικότητά της, νὰ βρεθεῖ μάλιστα κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν της»* (1).

Αὐτὰ ἦταν σωστά προκειμένου γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μάρξ: τότε ἡ κοινωνία ἦταν ἀρκετὰ ἰσχυρὴ ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ νὰ τὴν ποδοπατήσῃ τὸ κράτος, καὶ τὸ κράτος δὲν εἶχε ἀκόμα στὴ διάθεσή του οὔτε τὴ μοντέρνα τεχνικὴ τοῦ προπαγανδιστικοῦ «βιασμοῦ τῶν μαζῶν» καὶ τῆς «πλαίσω-
σης» τῶν μαζικῶν ὀργανώσεων, οὔτε καὶ τὸ γραφειοκρατικὸ καὶ ἀστυ-
νομικὸ μηχανισμὸ πού χρειάζεται γιὰ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἡ τρομοκρατία ὡς καθαρτήρια λύση τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων καὶ ἀνταγωνισμῶν. Ὁ Λένιν εἶχε κάνει ὅτι μποροῦσε γιὰ νὰ δημιουργήσῃ αὐτὲς τὶς προ-
ποθέσεις τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ ἐξανδραποδισμοῦ τῆς κοινωνίας — ἀλλὰ στὸν καιρὸ του ἡ διαδικασία αὐτὴ δὲν εἶχε ἀκόμα ὀλοκληρωθεῖ: ἡ ΝΕΠ ἔδειχνε ἀκριβῶς ὅτι τὸ ὀλοκληρωτικὸ κράτος ἦταν ἀκόμα ἀνώριμο καὶ ὅτι μιὰ ἀκαταμάχητη ἀνάγκη τὸ ὑποχρέωνε νὰ «παραδέχεται τὴν πραγμα-
τικότητα» τῆς κοινωνίας, νὰ καταλάβῃ ὅτι δὲν ἦταν δυνατόν νὰ πηγαί-
νει κόντρα στὰ στοιχειώδη δεδομένα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ ν' ἀγνοεῖ τὶς στοιχειώδεις ἀνάγκες τοῦ πληθυσμοῦ. *Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἀπὸ τὸ Μάρξιο τοῦ 1921 καὶ μέχρι τὴν ὥρα ὅπου βγήκαν στὸ φῶς οἱ ἀνυ-
πέροβλητες ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις τῆς μικτῆς οἰκονομίας, τὸ θεμελιώδες ἀξίωμα τῆς μπολσεβικικῆς πολιτικῆς ἦταν τοῦτο: ν' ἀποφευχθεῖ μὲ κάθε*

1) Γιὰ νὰ θυμηθοῦμε μιὰ ἀλλή πρόταση τῆς μαρξικῆς Κριτικῆς τῆς ἐγελαιανῆς φιλοσοφίας τοῦ κράτους. Ἐνθ. ἀν. σελ. 92.

2) Marx: Zur Judenfrage, Ἐνθ. ἀν. σελ. 181.

τρόπο διειδήποτε μπορούσε να διασπάσει τη συμμαχία («σμύτσα») των εργατών με τους μικρομεσαίους αγρότες, ν' αποφευχθεί δηλαδή διειδήποτε μπορούσε να ξαναφέρει τον αγροτικό κόσμο σε αντίθεση με το καθεστώς.

Στό όνομα αυτού του αξιώματος, δέν κατηγορήσαν τον Τρότσκι ότι ήθελε να κάνει το καθεστώς να στραφεί κατά των αγροτών; Και τότε ποιός είναι ο λόγος που έκανε τον Στάλιν να υιοθετήσει ξαφνικά το πρόγραμμα της τροτσκιστικής αντιπολίτευσης και να γίνει πιο τροτσκιστής από τον Τρότσκι;

Η ανάλυση της οικονομικής προβληματικής της ΝΕΠ θά μας δείξει ποιές ήταν οι έσωτερικές της αντιφάσεις και ποιά ήταν η *νέα επαναστατική κρίση* που δημιουργήθηκε από το ξέσπασμα αυτών των αντιφάσεων.

78. Η κοινωνικο-οικονομική προβληματική της ΝΕΠ

Θεωρητικά, ή συνύπαρξη του κρατικοποιημένου και του ιδιωτικού τομέα δέν έπρεπε να θέσει κανένα ιδιαίτερο πρόβλημα.

α) Η θεωρητική ύπεροχή του «σοσιαλιστικού» τομέα

Κατ' αρχήν, το κράτος είχε γίνει ο μεγαλύτερος επιχειρηματίας και είχε όλα τα μέσα που διαθέτει ένα κλασικό καπιταλιστικό μονοπώλιο στην πάλη του κατά των ανεξάρτητων μικροπαραγωγών. Το 1923 - 24, σχεδόν τα 40 % των έμπορευμάτων που βρίσκονταν στην αγορά, προήρχοντο από τις κρατικές επιχειρήσεις. Το σοβιετικό κράτος δέν ήταν μόνο παραγωγός αλλά και έμπορος: τα 56 % των έμπορευμάτων κυκλοφορούσαν με το ένδιάμεσο των κρατικών οργανισμών. Τα % της παραγωγής και σχεδόν το 1/3 του έμπορου βρίσκονταν υπό τον άμεσο έλεγχο του κράτους: ο ρόλος του στην παραγωγή και την κυκλοφορία ήταν άπειρα μεγαλύτερος από το ρόλο των ισχυροτέρων μονοπωλίων στις καπιταλιστικές χώρες. Και ή δύναμή του ήταν ακόμα μεγαλύτερη, γιατί μπορούσε να χρησιμοποιήσει *και έξω-οικονομικά μέσα*: π.χ. να πατάξει τους ανταγωνιστές του με *φορολογικά μέσα*, να αύξησει το κεφάλαιό του με *αναγκαστικά δάνεια*, να καλύψει το έλλειμά του με το προϊόν των *φόρων*. Άλλά οι μαρξιστές όλων των αποχρώσεων ήταν απολύτως πεπεισμένοι ότι ή ανωτερότητα του σοσιαλιστικού τρόπου παραγωγής απέναντι στην «καπιταλιστική αναρχία» θά ήταν τέτοια, ώστε ο κρατικοποιημένος ή κοινωνικοποιημένος τομέας θά άπωθοσε και θά άπορροφούσε βαθμιαία και ειρηνικά τον ιδιωτικό.

Η πάλη ανάμεσα στους δύο τομείς θά γινόταν με καθαρά οικονομικά μέσα. Βέβαια το καθεστώς μπορούσε να έξοντώσει την ιδιωτική οικονομία με έξω οικονομικά μέσα: με τη βία, τις δημεύσεις ή έπιβαρύνοντάς την με άσήκωτους φόρους. Άλλ' ο «πολεμικός κομμουνισμός» είχε άποδείξει ότι ή χρησιμοποίηση των έξω-οικονομικών αυτών μέτρων μόνο κακό μπορούσε να κάνει: θά περιόριζε την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, θά έπνιγε κάθε οικονομικό κίνητρο και, στο τέλος, θά έρριχνε το ήδη χαμηλό βιοτικό επίπεδο των μαζών. Όπως λέει ο

Lucien Laurat, «ένας και μόνος τρόπος υπάρχει για να περιοριστούν τα ιδιωτικά στοιχεία χωρίς συγχρόνως να πέσει η παραγωγή: το μόνο που μπορεί να κάνει ο σοσιαλιστικός τομέας είναι να παράγει καλύτερα από τον καπιταλιστικό, να οργανώσει καλύτερα απ' αυτόν την παραγωγή και κυκλοφορία, να προσφέρει στους καταναλωτές καλύτερα και φτηνότερα προϊόντα» (1).

Στην πραγματικότητα όμως έγινε το αντίθετο: η ΝΕΠ απόδειξε την παραγωγική και οργανωτική άνωτερότητα της ιδιωτικής οικονομίας και τη ριζική ανικανότητα του κρατικοποιημένου τομέα να την καταπολέμηση με τα καθαρά οικονομικά μέσα του ανταγωνισμού.

β) Η πρακτική αποτυχία της μικτής οικονομίας

Η πράξη απόδειξε ότι η μικτή οικονομία κυφοροούσε μια παραξυστική μορφή δυαδικής εξουσίας. Η ειρηνική συνύπαρξη των δύο τομέων μετετράπη γρήγορα σε μία δξύτατη αντίθεση ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο. Συγκεκριμένα, η βιομηχανία δεν μπόρεσε ούτε να εκπληρώσει την αποστολή της, δηλαδή να εφοδιάσει τον αγροτικό πληθυσμό με τις μηχανές (τά «100.000 τρακτέρ» του Λένιν!) και τα καταναλωτικά αγαθά που ζητούσε ούτε να εúδοκιμήσει και να αποφέρει τα κέρδη που χρειαζόνταν για να σχηματισθεί το κεφάλαιο το αναγκαίο για τη βιομηχανοποίηση της καθυστερημένης Ρωσίας.

Το πρωταρχικό, θεμελιώδες και αποφασιστικό πρόβλημα που έπρεπε να λύσει η ΝΕΠ, ήταν η αποκατάσταση της ενότητας της αστικής και της αγροτικής οικονομίας: απ' αυτήν εξηρτάτο τόσο ο έπισιτισμός των αστικών πληθυσμών, όσο και η συμφιλίωση του αγροτικού πληθυσμού με το καθεστώς. Στο σημείο αυτό η μικτή οικονομία υπήρξε μία πλήρης αποτυχία και η αποτυχία αυτή εκφράζεται ανάγλυφα μέσα στο φαινόμενο της «ψαλίδας» των βιομηχανικών και γεωργικών τιμών (2).

γ) Η κρίση της «ψαλίδας» των τιμών

Η πρώτη σοβαρή κρίση της μικτής οικονομίας — ή μάλλον η πρώτη απόδειξη ότι η οικονομία αυτή δεν ήταν αληθινά μικτή, αλλά αποτελείτο από την απλή παράθεση δύο οικονομικά ασύνδετων τομέων — φανερώθηκε το 1923: Η γεωργία είχε άνορθωθεί πιό γρήγορα από τη βιομηχανία. Η παραγωγή των δημητριακών είχε φτάσει τα 61% της προπολεμικής, ενώ η βιομηχανική παραγωγή καταναλωτικών αγαθών ήταν ακόμα πάρα πολύ χαμηλή για να μπορεί να ικανοποιήσει τις στοιχειώδεις ανάγκες ενός πληθυσμού που μόλις έβγαине από 9 έτων στερήσεις. Ο γενικός δείκτης της βιομηχανίας ήταν 40 (1913=100) αλλά η βαμβακούργια π.χ. ήταν ακόμα στα 22,5 και η παραγωγή ζάχαρης στα 14,5. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο αυτοματισμός της αγοράς ανέβασε σε δυσ-

1) Lucien Laurat: L'économie soviétique, σελ. 124.

2) Τόν έρω αυτό τόν έφτιαξε πρώτος ο Τρότσκι κι' από τότε πέρασε στο διεθνές λεξιλόγιο.

θεώρητα ὕψη τῆς τιμῆς τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων καὶ ταυτόχρονα ἔπριξε σημαντικά τῆς τιμῆς τῶν γεωργικῶν. Ὁ δείκτης τῶν τιμῶν (1913=100) εἶχε ἀνέβει στὰ 154 τὸ 1922—23. Στὸ ἐπόμενο ἔτος ἀνεβαίνει στὰ 216 γιὰ τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα καὶ πέφτει στὰ 134 γιὰ τὰ γεωργικά.

Ἡ Ρωσία τοῦ 1923—24 φαινόταν ν' ἀντιμετωπίζει τὴν ἴδια κρίση μὲ τὴν κρίση τοῦ 1921. Ὅπως δήλωσε τότε ὁ Τρότσκι, *«ἂν ἡ βιομηχανία ἐξακολουθήσει νὰ καθυστερεῖ, ἡ ψαλίδα τῶν τιμῶν θ' ἀνοίγει ὀλοένα καὶ περισσότερο καὶ ἡ ρήξη ἀνάμεσα στὶς πόλεις καὶ στὰ χωριά θὰ γίνῃ ἀναπόφευκτη»* (1). Κι' ὅπως τὴν ἀνοιξη τοῦ 1921, ἔτσι καὶ τώρα ἡ δυσφορία τῶν ἀγροτῶν συνέπεσε μὲ τὴν δυσαρέσκεια τῶν ἐργατῶν: γιὰ νὰ διαμαρτυρηθοῦν γιὰ τὴν ἀκρίβεια τῆς ζωῆς καὶ τὴν καθυστέρηση τῆς πληρωμῆς τῶν ἡμερομισθίων τους οἱ ἐργάτες κατέβηκαν σὲ ἀπεργίες σὲ πολλὰ βιομηχανικὰ κέντρα (2).

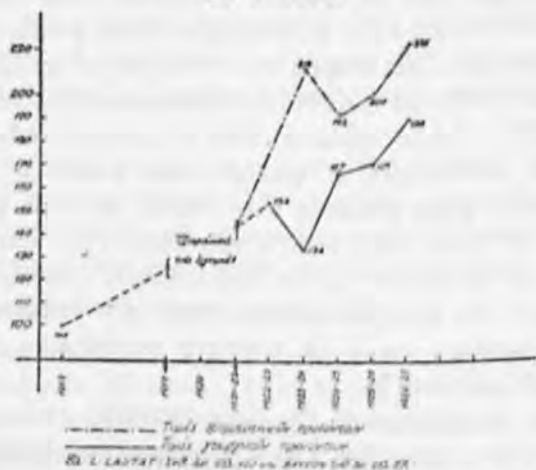
Ἡ ἀνάμνηση τῆς ἐξέγερσης τῆς Κρονστάνδης ποὺ εἶχε προηγηθεῖ ἀπὸ τὶς ἀπεργίες τῶν ἐργατῶν τῆς Πετρούπολης, ἦταν ἀκόμα ζωηρή. Γι' αὐτὸ ἴσως ἡ ἀπάντηση τοῦ κόμματος ἦταν ταχύτατη καὶ σωστή: οἱ ἐπιχειρήσεις διατάχθηκαν ν' ἀναθεωρήσουν τὶς τιμῆς τους ποὺ κατέβηκαν κατὰ 25—40 %. Οἱ καθυστερημένοι μισθοὶ πληρώθηκαν, ἐνῶ ταυτόχρονα διακηρύχθηκε ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποκατάστασης τῆς ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας. Ἄλλ' ἦταν σαφές ὅτι ὅλ' αὐτὰ ἦταν ἡμίμετρα καὶ ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς ὀργανικῆς ἐπανασύνδεσης τῆς βιομηχανίας μὲ τὴν γεωργία ἔμενε ἀνοιχτό. Αὐτὸ τὸ πρόβλημα τέθηκε μὲ τὴν πιὸ ἀπειλητικὴ μορφή τὸ χειμῶνα τοῦ 1927—28. Προτοῦ ὁμως δοῦμε πῶς λύθηκε, καλὸ εἶναι νὰ δοῦμε πῶς παρουσιάζεται ἡ γενικὴ ἐξέλιξη τῶν τιμῶν ἀπὸ τὸ 1913 ὠς τὸ 1926. Αὐτὴ θὰ μᾶς δώσει μιὰ συγκεκριμένη εἰκόνα τῶν βασικῶν δεδομένων, τοῦ προβλήματος (βλ. σελ. 354).

Ἡ ὑπερβολικὴ ἀκρίβεια τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων ποὺ προκάλεσε τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ κρίση τοῦ 1923, ὀφείλετο κυρίως στὴν ἀνεπαρκῆ χρησιμοποίησιν τοῦ παραγωγικοῦ δυναμικοῦ τῆς βιομηχανίας. Τὸ 1923—24, ὁ δείκτης τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς ἦταν ἀκόμα στὸ 40,4 (1913=100), ἐνῶ ὁ δείκτης τῶν βιομηχανικῶν τιμῶν ἦταν στὸ 216. Στὸ μέτρο ποὺ ἡ παραγωγή ἀνέβαινε καὶ ἡ βιομηχανία χρησιμοποιοῦσε ὀλοένα καὶ πληρέστερα τὸ παραγωγικὸ τῆς δυναμικὸ, θὰ περίμενε κανεὶς μιὰ ἀνάλογη πτώση τῶν τιμῶν. Κι' ὅμως, μετὰ τὴν ἐπέμβαση τοῦ κόμματος τὸ 1923, ποὺ κατέβασε τὸ δείκτη τῶν βιομηχανικῶν τιμῶν στὸ 192, οἱ τιμῆς κυμαίνονται σταθερὰ γύρω ἀπὸ τὸ 200. Εἰς πείσμα ὄλων τῶν οἰκονομικῶν νόμων, ἡ πληρέστερη χρησιμοποίησιν τοῦ παραγωγικοῦ δυναμικοῦ καὶ ἡ ἐντατικοποίησιν τῆς ἐργασίας (ἀνάμεσα στὸ 1923 καὶ τὸ

1) Λ. Τρότσκι: *Ἡ Προδομένη Ἐπανάσταση*, σελ. 50.

2) Στὶς ἀπεργίες αὐτές πῆραν μέρος πολλοὶ μπολσεβίκοι παραβαίνοντας τὶς διαταγὲς τοῦ κόμματος. Κι' ὅπως εἶδαμε ἤδη (§ 69, σελ. 127), αὐτὸ ὑπῆρξε ἡ αἰτία ποὺ ἀνάγκασε τὸ κόμμα νὰ κηρύξει τὴν «*Νέα Γραμμὴ*» καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ ἐπανέλθῃ σὲ δημοκρατικότερες μεθόδους.

22. Δείκτες τῶν βιομηχανικῶν καὶ γεωργικῶν τιμῶν (1913=100)

1926 ἡ ἀπόδοση τῆς ἐργασίας αὐξήθηκε κατὰ 100%), ποὺ συνοδεύονται πάντοτε ἀπὸ μιὰ ἀνάλογη μείωση τοῦ παραγωγικοῦ κόστους, δὲν ἔφεραν καμιὰ πτώση τῶν τιμῶν.

Ἡ ἀξία τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων εἶχε ἐλαττωθεῖ ἐφ' ὅσον ἡ παραγωγή τους ἀπαιτοῦσε λιγότερη ἐργασία ἀπὸ πρὶν. Κι' ὁμως οἱ τιμὲς τους κρατιόντουσαν σταθερὰ στὸ ἴδιο ἐπίπεδο. Ποιὰ ἦταν ἡ αἰτία αὐτοῦ τοῦ περιέργου φαινομένου;

79. Ἡ νέα ὑπεραξία: τὸ μονοπωλιστικὸ ὑπερ-κέρδος τοῦ κράτους

Αὐτὸ ποὺ ἐμπόδιζε τὶς τιμὲς νὰ παρακολουθήσουν τὴν κατιοῦσα καμπύλη τῆς ἀξίας ἦταν πρῶτ' ὅλα ἡ μονοπωλιστικὴ θέση τῆς κρατικῆς βιομηχανίας ποὺ δὲν φοβόταν οὔτε τὸν ξένο ἀνταγωνισμό (ἀπὸ τὸν ὁποῖο τὴν προστάτευε τὸ μονοπώλιο τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου), οὔτε τὸν ντόπιο ποὺ δὲν ὑπῆρχε, οὔτε καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν καταναλωτῶν, ἀπὸ τὸν ὁποῖο τὴν προστάτευε ὁ καθημερινὰ τελειοποιούμενος μηχανισμὸς τῆς δικτατορίας. Οἱ τιμὲς τῆς κρατικῆς βιομηχανίας ἦταν τιμὲς μονοπωλίου καὶ τὸ κέρδος τῆς (ποὺ θὰ ἦταν μηδαμινὸ ἀν λειτουργοῦσε ὁ μηχανισμὸς τοῦ ἔστω καὶ ἀτελοῦς ἀνταγωνισμοῦ ἢ ἀν ὑπῆρχε ἕνας ὁποιοσδήποτε δημοκρατικὸς ἔλεγχος), ἦταν ἕνα τυπικὸ μονοπωλιστικὸ ὑπερκέρδος ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐβγαίναν ζημιωμένοι οἱ καταναλωτές.

Τὸ μονοπωλιστικὸ αὐτὸ ὑπερ-κέρδος θὰ ἦταν θεμιτὸ καὶ ἴσως ἀναγκαῖο ἂν ἐχρησιμοποιεῖτο, ἂν ὄχι ἐξ ὀλοκλήρου τουλάχιστον κατὰ ἕνα μέγα μέρος, γιὰ τὴν ἀναπαραγωγή καὶ τὴ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου. Ἄλλὰ «τὸ κέρδος» τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων ἐπαιξε ἕνα ὀλοένα καὶ μῆκροτερο ρόλο στὴ χρηματοδότηση τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Lucien Laurat (1), τὸ μερίδιό τῶν «κερδῶν» στὶς ἐπενδύ-

1) L. Laurat: Ἐνθ. ἀν. σελ. 215-225. Ὁ Laurat στηρίζεται πάνω στὶς ἐπίσημες στατιστικὲς — ἄλλ' ὅπως δηλώνει ὁ ἴδιος, ἡ ἀξία τους εἶναι ἀπλῶς ἐνδεικτικὴ.

σεις πέφτει από 38,9%, τὸ 1924—25 σὲ 23,4%, τὸ 1927—28. *Οἱ ἐπενδύσεις ἐτροφοδοτοῦντο ὀλοένα καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸ προϊόν τῶν φόρων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν δανείων.*

α) Αὐξουσα χρῆση ἐξω-οικονομικῶν μέσων στὴ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἱλιγγιάδης ταχύτητα μὲ τὴν ὁποία αὐξήθηκε τὸ *δημόσιο χρέος*: ἀπὸ 118,2 ἑκατομ. ρούβλια τὸ 1923 φτάνει τὰ 2 547,5 τὸ 1929. Τὰ % αὐτῶν τῶν δυόμιση δισεκατομμυρίων προέρχονταν ἀπὸ τοὺς ἰδιώτες, κυρίως ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων: στὶς πόλεις, τὸ δημόσιο χρέος ἦταν σχεδὸν 40 ρούβλια κατ' ἄτομον, στὰ χωρὶά λίγο περισσότερο ἀπὸ 3. Γιά νὰ καταλάβουμε τί σήμαιναν αὐτὰ τὰ ποσά, δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ θυμηθοῦμε τί ἦταν τότε τὸ εἰσόδημα τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τοῦ πληθυσμοῦ: κατὰ τοὺς κυβερνητικοὺς ὑπολογισμοὺς, τὸ μέσο εἰσόδημα τῶν ἀγροτῶν ἦταν 343—454 ρούβλια κατ' ἔτος καὶ κατὰ οἰκογένεια. Τὸ προϊόν αὐτῶν τῶν δανείων ποῦ ἦταν ἀληθινὰ ἀναγκαστικὰ δάνεια, ἀντιπροσώπευε τὰ 0,2% τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος τὸ 1925—26. Τὸ 1928—29 φτάνει τὰ 4,1%: *μὲ τὸ μέσο τῶν δανείων τὸ Κράτος ἔπαιρνε τὸ ἓνα εἰκοστοπέμπτο τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος καὶ σχημάτιζε μ' αὐτὸ τὸ 1/5 σχεδὸν (17,3%) τῶν συνολικῶν ἐπενδύσεων.*

Ἀνάλογη ἦταν καὶ ἡ αὐξηση τῶν φόρων: τὸ 1925—26 ἀντιπροσώπευαν τὰ 7% τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Τὸ μερίδιό τους ἀνεβαίνει στὰ 13% τὸ 1928—29. Ἀνάμεσα στὸ 1924 καὶ τὸ 1928, οἱ ἄμεσοι φόροι αὐξάνονται κατὰ 43,4%, ἐνῶ οἱ ἔμμεσοι φόροι κατὰ 145%. Τὸ μερίδιο τῶν ἄμεσων φόρων στὸ σύνολο τῶν φορολογικῶν ἐσόδων πέφτει ἀπὸ 20,3% σὲ 15,5%. Ἀντίθετα, τὸ μερίδιο τῶν ἔμμεσων φόρων ἀνεβαίνει ἀπὸ 20,6% σὲ 26,9%: ἡ νέα *ταξικὴ* φορολογικὴ πολιτικὴ εἶχε ἀρχίσει ἤδη νὰ διαγράφεται σαφῶς... Οἱ ἐπενδύσεις στὴ βιομηχανία ἀπορροφοῦσαν ἓνα ὀλοένα καὶ μεγαλύτερο μέρος τῶν κρατικῶν ἐσόδων: τὰ 8% τὸ 1924—25, τὰ 13,9% τὸ 1925—26, τὰ 20,4% τὸ 1926—27, τὰ 23,7% τὸ 1927—28, τὰ 38,7% τὸ 1928—29. Τὸ προϊόν τῶν φόρων τὸ τοποθετημένο στὶς κρατικὲς ἐπιχειρήσεις ἀποτελοῦσε τὸ 1,1% τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος τὸ 1925—26, 2% τὸ 1926—27, τὰ 2,3% τὸ 1927—28, τὰ 5% τὸ 1928—29. Αὐτὰ τὰ κεφάλαια τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴ φορολογία ἀποτελοῦν ἓνα ὀλοένα μεγαλύτερο τμῆμα τῶν ἐπενδύσεων τοῦ κράτους: τὰ 9,6% τὸ 1924—25, τὰ 13,1% τὸ 1925—26, τὰ 19% τὸ 1926—27, τὰ 19% τὸ 1927—28, τὰ 21% τὸ 1928—29. *Μὲ τὸ μέσο τῶν φόρων, τὸ Κράτος ἔπαιρνε τὸ ἓνα εἰκοστὸ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος καὶ σχημάτιζε μ' αὐτὸ πάνω ἀπὸ τὸ 1/5 τῶν συνολικῶν ἐπενδύσεων.*

Οἱ φόροι καὶ τὰ δάνεια μαζὶ ἀντιπροσωπεύουν ἓνα ὀλοένα μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος: 7,2% τὸ 1925—26, 17,1% τὸ 1928—29: ἀπὸ τὶς ἐξω-οικονομικὲς αὐτὲς πηγὲς προέρχονταν ἓνα ὀλοένα μεγαλύτερο μέρος τῶν ἐπενδύσεων τοῦ κράτους: 20,6% τὸ 1924—25, 38,3% τὸ 1928—29. Τὸ προϊόν τῶν φόρων καὶ τῶν δανείων μαζὶ τὸ τοποθετημένο στὶς κρατικὲς ἐπιχειρήσεις ἀποτελεῖ ἓνα ὀλοένα καὶ μεγαλύ-

τερο μέρος του έθνικού εισοδήματος: τὸ 1,5% τὸ 1924—25, τὰ 9,1% τὸ 1928—29. *Μὲ τὸ μέσο τῶν φόρων καὶ τῶν δανείων, τὸ Κράτος οἰκιοποιεῖτο τὸ ἓν δέκατο σχεδὸν τοῦ ἔθνικοῦ εισοδήματος καὶ σχηματίζε μ' αὐτὸ τὰ δύο πέμπτα τῶν συνολικῶν ἐπενδύσεων.*

Παρά τις πανάκριβές του τιμές καὶ τὸ μονοπωλιστικὸ του ὑπερκέρδος, ὁ κρατικοποιημένος τομέας δὲν μπορούσε νὰ σταθεῖ στὰ ἴδια του τὰ πόδια (ὅπως θάλεγε ὁ Μάρξ) καὶ νὰ πετάξει μὲ τὰ δικά του φτερά: ἓνα ὀλοένα μεγαλύτερο μέρος τοῦ κεφαλαίου του σχηματίζονταν μὲ καθαρὰ ἔξω οἰκονομικὰ μέσα ποὺ σήμαιναν μιὰ πρόσθετη ἐπιβάρυνση τοῦ κοινοῦ καὶ ποὺ δημιουργοῦσαν μιὰ γενικὴ δυσφορία τόσο ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες ποὺ δὲν ἔβλεπαν τὴν τύχη τους νὰ καλυτερεύει, όσο καὶ ἀνάμεσα στὰ πιδ δυναμικὰ στοιχεῖα τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέα ποὺ ὄφισταντο τὸ βάρος τῶν φόρων καὶ τῶν ἀναγκαστικῶν εἰσφορῶν καὶ ποὺ βλέπουν ταυτόχρονα τὸ κράτος νὰ βάζει ἓνα σωρὸ προσκόμματα στὴν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς δραστηριότητάς τους.

6) Τὸ βάρος τοῦ γραφειοκρατικοῦ μονοπωλίου

Παρ' ὅλους τοὺς φόρους καὶ τοὺς κάθε λογῆς περιορισμοὺς ἡ ἰδιωτικὴ οἰκονομία εἶχε κάνει ἀλματώδεις προόδους. Ἡ ὕπαιθρος εἶχε ξανά διαφοροποιηθεῖ καὶ ἡ τάξη τῶν «κουλάκων» (τῶν εὐπόρων χωρικῶν) εἶχε γίνει τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο στὰ χωριά. *«Μὴ ἔχοντας βιομηχανικὰ προϊόντα νὰ προσφέρει, τὸ κράτος εἶχε ἐκιοπισθεῖ ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ ἀγορά».* Μιὰ νέα τάξη ἐμπόρων ξεπεταγόταν «σάν μέσα ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῆς γῆς» ἀνάμεσα στοὺς κουλάκους καὶ τοὺς βιοτέχνες καὶ τοὺς μικροεργοδοτές. *«Κι' αὐτὲς ἀκόμα οἱ κρατικὲς ἐπιχειρήσεις ἦταν ὑποχρεωμένες νὰ καταφεύγουν ὀλοένα καὶ πιδ συχνὰ στοὺς ἐμπόρους γιὰ νὰ γυρέψουν πρῶτες ὑλές. Παντοῦ ἐνοιώθη κανεὶς τὸ ἀνερχόμενον κύμα τοῦ καπιταλισμοῦ»* (1).

Ἄλλ' ἄς ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὸν «καπιταλισμὸ» κι' ἄς ἐκπλαγομε γι' αὐτὸ τὸ δυναμισμό τῶν ἰδιωτικῶν στοιχείων. Χαρακτηριστικὴ εἶναι, ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, ἡ ἀπορία ἑνὸς τυπικοῦ σημερινοῦ «μαρξιστῆ», τοῦ Charles Bettelheim, ὁ ὁποῖος ρωτάει: *«Ἀπὸ ποῦ ἄραγε προέρχεται αὐτὴ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλιστικοῦ τομέα κι' αὐτὴ ἡ ἀνικανότητα τοῦ σοσιαλιστικοῦ τομέα νὰ τὸν καταπολεμήσει μὲ τὰ μέσα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ»* (2); Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ παίρνει μιὰ δραματικὴ σημασία γιατί, ὅπως σπεύδει νὰ προσθέσει ὁ ἴδιος συγγραφεύς, *«αὐτὴ ἡ ἀνικανότητα τοῦ σοσιαλιστικοῦ τομέα ἐξανάγκασε τὸ Κράτος νὰ προσφεύγει στὴ βία καὶ νὰ περιορίζει ἔτσι τὴν ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς».*

Γιὰ πρώτη φορὰ ἓνας μαρξιστῆς λέει γιὰ ἓνα καθεστῶς ὅτι περιορίζει τὴν ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς χωρὶς ταυτόχρονα νὰ τὸ καταγγέλλει ὡς «ἀντιδραστικὸ» καὶ «ἱστορικὰ καταδικασμένο»!

Ὅπως δὴποτε, τὸ ἐρώτημα μένει πάντοτε ἀνοιχτό: ποιά ἦταν ἡ βα-

1) Λ. Τρότσκι: *Ἡ Προδομένη Ἐπανάσταση*, σελ. 51.

2) Charles Bettelheim: *La planification soviétique*, σελ. 21 - 22.

θύτερη αίτία αὐτῆς τῆς σχετικῆς ὑπο ἀνάπτυξης τῆς οἰκονομικῆς δραστη-
ριότητας τοῦ κρατικοποιημένου τομέα ;

“Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς συμφωνοῦν ὅτι αίτία ἦταν ἡ *ὑπερβολικὴ ἐξόγ-
κωση τῶν μὴ παραγωγικῶν ἐξόδων τῶν κρατικοποιημένων ἐπιχειρήσεων,
ἡ πληθωρικὴ ἀνάπτυξη τοῦ γραφειοκρατικοῦ τοῦς μηχανισμοῦ* πού ἡ συν-
τήρησή του καταβρόχθιζε τὰ ἰσχνὰ τους κέρδη χωρὶς νὰ ἀποφέρει κα-
μιὰ σημαντικὴ οἰκονομικὴ ὠφέλεια. Κατὰ τίς ἐπίσημες στατιστικὲς τοῦ
κράτους, ἀνάμεσα στὸ 1923 καὶ τὸ 1925 οἱ γραφειοκρατικοὶ μισθοὶ αὐξή-
θηκαν κατὰ 94,8 %, οἱ μισθοὶ τῶν κρατικῶν ἐμποροῦπαλλήλων κατὰ
108,3 % καὶ οἱ μισθοὶ τῶν ἐργατῶν τῆς βαρεῖας βιομηχανίας κατὰ 52 % :
καθὼς οἱ μισθοὶ ἦταν πάνω κάτω στάσιμοι κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς
διετίας, ἡ αὐξήσῃ τους φανερώνει τὴ δυσανάλογη αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ
τῶν ὑπαλλήλων σχετικὰ μὲ τοὺς ἐργάτες. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς γραφειο-
κρατίας δὲν σταμάτησαν ποτὲ νὰ διαμαρτύρονται γιὰ τὴν πληθωρικὴ αὐ-
ξηση τῶν ὑπαλλήλων. Μιὰ ἐγκύκλιος τοῦ Ρύκωφ καὶ τοῦ Στάλιν ζητοῦσε,
τὸ 1926, νὰ ἐλαττωθεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαλλήλων τουλάχιστον κατὰ
20 % : *«Ὁ διοικητικὸς μας μηχανισμὸς καὶ τὰ οἰκονομικά μας ὄργανα κατα-
βροχθίζουσι κάθε χρόνον περὶ τὰ δύο δισεκατομ. ρούβλια»* (τὸ ἐθνικὸ εἰσό-
δημα ἦταν τότε 25 δισεκατομ.). *«Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι τὰ ἐξόδα
αὐτὰ μποροῦν νὰ ἐλαττωθῶσι κατὰ 300 ἢ 400 ἑκατομμύρια πρὸς ὄφελος
τῆς βιομηχανίας μας»* (1). Ὅπως φαίνεται ἀπὸ μιὰ ἐπίσημη ἔκθεση
πού δημοσιεύτηκε τὸ Μάϊο τοῦ 1927, μόνο καὶ μόνο ἡ λογιστικὴ ὑπηρε-
σία τῆς κρατικῆς βιομηχανίας ἀπασχολοῦσε 500.000 ὑπαλλήλους καὶ κό-
στιζε 1 δισεκατομ. ρούβλια τὸ χρόνο : δέκα χρόνια ἀργότερα, οἱ λογιστῆς
—τυπικοὶ ἐκπρόσωποι τῶν νέων μικρο-μεσαίων στρωμάτων πού δημιουρ-
γήθηκαν πάνω στὴ βάση τῆς γραφειοκρατικῆς οἰκονομίας— ἀποτελοῦσαν
μιὰ στρατιά ἀπὸ 1.617.000 πρόσωπα (2) !

Ἡ ἀνικανότητα τῆς κρατικοποιημένης βιομηχανίας νὰ ἐκπληρώσει
τὴν ἀποστολὴ τῆς, δηλαδὴ νὰ βελτιώσῃ τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τοῦ πληθυ-
σμοῦ, καὶ συγκεκριμένα νὰ λύσει τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς σοβιετικῆς
κοινωνίας, δηλαδὴ νὰ δημιουργήσῃ μιὰ ὀργανικὴ σύνδεση ἀνάμεσα στὴν
ἀστικὴ καὶ τὴν ἀγροτικὴ παραγωγή καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ ἔτσι ὀριστικά τὸν
κίνδυνον τῆς πείνας πού ἀπειλοῦσε διαρκῶς τοὺς ἀστικούς πληθυσμούς,
ὀφείλετο κατ' ἀρχὴν στὴν ὑπερβολικὴ καὶ καταστρεπτικὴ αὐξηση τῶν «πε-
ριτῶν ἐξόδων» τοῦ κρατικοποιημένου τομέα, ὁ ὁποῖος ἀσφυκτιοῦσε κάτω
ἀπὸ τὸ βᾶρος τῶν ἀνιόντων ἐξόδων συντηρήσεως τοῦ πληθωρικοῦ γρα-
φειοκρατικοῦ τοῦ μηχανισμοῦ. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Charles Bettelheim,
*«λόγω τοῦ εἰδικοῦ του βάρους καὶ τῆς κυριαρχίας του θέσης μέσα στὴν
οἰκονομία, ὁ σοσιαλιστικὸς (sic) τομέας δὲν φοβόταν τὸν ἀνταγωνισμὸ.
Τίποτε λοιπὸν δὲν τὸν ὑποχρέωνε νὰ περιορίσῃ τὰ ἐξόδα του. Ἀπὸ τὴν*

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν L. Laurat : ἔνθ. ἀν. σελ. 173.

2) Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα πού ἔδωσε ὁ Μολότωφ στὸ 18ο Συνέδριον τοῦ Κ.Κ.
τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. (1937).

Άλλη μεριά, η έλλειψη δημοκρατίας εμπόδιζε τους εργάτες, τους αγρότες και τους καταναλωτές να απαιτήσουν τον περιορισμό των εξόδων... (1).

Όταν η έλλειψη δημοκρατίας έχει τέτοια οικονομικά αποτελέσματα, πώς να μη θυμηθούμε τον Μάρξ που έξεθείαζε τη δημοκρατία και την θεωρούσε σαν το μόνο καθεστώς που συνενώνει την «τυπική» και την «ύλική» (ουσιαστική) ελευθερία (2); Και πώς να μη διαμαρτυρηθούμε για τη κατάχρηση που κάνουν οι σημερινοί ψευτομαρξιστές της κριτικής της «τυπικής» δημοκρατίας:

Η δημοκρατία δεν είναι «τυπική» όταν η έλλειψή της έχει τέτοια οικονομικά και κοινωνικά αποτελέσματα! Η κατάπιξη του δημοσίου ελέγχου έκανε δυνατή αυτή την πληθωρική αύξηση του αριθμού των υπαλλήλων κι' άπ' αυτήν προερχόταν το υπερβολικό κόστος παραγωγής της βιομηχανίας, που ήταν 80-100% μεγαλύτερο από το κόστος των καπιταλιστικών βιομηχανιών. *Η συμφιλίωση της αγροτικής μάζας με το καθεστώς* (και αργότερα, η εξάπλωση του σοσιαλισμού στην ύπαιθρο) έξηρτάτο, όπως έλεγε ο Λένιν, από τον αριθμό των τρακτέρ που το κράτος θά έβαζε στη διάθεση των φτωχών αγροτών: αλλά τα τρακτέρ που έβγαιναν το 1928 από τα περίφημα έργαστάσια Πουτίλωφ του Λένιν-γκραντ κόστιζαν έξημισυ χιλιάδες ρούβλια (3.250 δολάρια), ενώ μπορούσε να τ' αγοράσει κανείς στις Η.Π.Α. για 400 δολάρια (3)! *Αν ξαναθυμηθούμε* ότι το μέσο *έτησιο* οικογενειακό αγροτικό εισόδημα δεν υπερέβαινε τότε τα 450 ρούβλια, δεν είναι δύσκολο να φανταστούμε τείδους «φιλία» αισθανόταν ο αγροτικός κόσμος για το καθεστώς!

Η έντονη κοινωνική διαφοροποίηση που έγινε στη ρωσική ύπαιθρο κατά τη διάρκεια της ΝΕΠ μετέτρεψε γρήγορα την αγροτική δυσφορία του 1923-24 σε μία άπροκάλυπτη έχθρα:

80. Η ταξική διαφοροποίηση στην ύπαιθρο και το κόμμα

Η ρωσική ύπαιθρος, που είχε διπλά ίσοπεδωθεί από τη δεύτερη διανομή της γης του 1919 και από τον όδοστρωτήρα του έμφυλλου πολέμου και του «πολεμικού κομμουνισμού», άρχιζε να παρουσιάζει τάση για σημάδια μιας κάποιας διαφοροποίησης ήδη από τα πρώτα χρόνια της ΝΕΠ. Κι' όπως είπαμε ήδη, ο Λένιν και οι μπολσεβίκοι κατείχοντο από μια άληθινή άγωνία μπρός στον κίνδυνο της «παλινόρθωσης του καπιταλισμού» που κυφορούσε η άποκατάσταση της ελεύθερης κυκλοφορίας των άγαθων και η άποδέσμευση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στην ύπαιθρο. Αύτοι οι πανάθλιοι μουζικοί που μόλις και μετά βίας κατόρθωναν να θρέψουν τίς οικογένειές τους, έπαιρναν τώρα με τη ΝΕΠ την όψη αυτών των «άνεξάρτητων παραγωγών έμπορευμάτων» από τους όποιους όπο-

1) Charles Bettelheim: ένθ. άν. σελ. 22.

2) Βλ. πιο πάνω § 46 (σελ. 195, όποσημ. 3).

3) Αναφέρεται από τον Arthur Feiler: Das Experiment des Bolschevismus, 1929, σελ. 113.

τίθεται ότι είχαν προέλθει — στη Δύση και πρό άμνημονεύτων χρόνων — οι πρώτοι καπιταλιστές «*Η άγροτιά, έλεγε ο Λένιν, είναι το φυτώριο άπό το οποίο προήλθε ή άστική τάξη*»⁽¹⁾. Αυτό ήταν ίσως σωστό προκειμένου για τις μεσαιωνικές κοινότητες του 11ου αιώνα. Άλλά ήδη στο 12ο αιώνα είχε πάψει να είναι σωστό. Στόν 20ό αιώνα, μιά τέτοια υπόθεση για τη γένεση της άστικής τάξης είναι καθαρή άνοησία. Αυτό δέν έμπόδιζε τόν Λένιν να πιστεύει ποδοπατώντας τό πιό στοιχειώδες bon sens, ότι «*ή μικρή παραγωγή δημιουργεί τόν καπιταλισμό και τήν μπουρζουαζία—συνεχώς, κάθε μέρα και κάθε ώρα πού περνάει, αυθόρμητα και κατά μάξες*»⁽²⁾!

Ποιοί ήταν αυτοί οι — φανταστικοί — «καπιταλιστές»;

α) Οι κουλάκοι

Αίτια της κοινωνικής διαφοροποίησης στην ύπαιθρο ήταν ο μοιραία άνισος τρόπος με τόν όποιο έγινε τό 1919 ή διανομή του έμψύχου και του άψύχου ύλικού της άγροτικής οικονομίας. Η άνεπάρκεια των γεωργικών μηχανών και ο σχετικά μικρός αριθμός των ζώων έκαναν άδύνατη τήν άληθινή έξίσωση των γεωργικών έκμεταλλεύσεων. Θεωρητικά, ήταν δυνατό να γίνει μιá ίση διανομή της γής — και πάλι, στην πράξη, μερικοί θά έπαιρναν τις καλύτερες γαίες και άλλοι τις χειρότερες. Όπωςδήποτε, ένα πλήθος άπό χωρικούς έμεινε μοιραία έξω άπό τή διανομή του έμψυχου και άψυχου ύλικού: έτσι π.χ. τό 1922, άν μόνο τά 4,1% των καλλιεργητών δέν είχαν δικό τους χωράφι, αντίθετα τά 34,1% δέν είχαν δικά τους άλογα. Μοιραία, αυτό τό 1/3 του συνολικού άγροτικού πληθυσμού βρέθηκε σε μιá σχέση ύποτελείας άπέναντι σ' αυτούς πού είχαν κατορθώσει να βγούν οι πιό κερδισμένοι άπό τήν άγροτική επανάσταση. Έπιπλέον, ο νέος άγροτικός κώδικας πού έπεβλήθη με τή ΝΕΠ, νομιμοποίησε τήν εκμίσθωση των χωραφιών και τήν πρόσληψη μισθωτών στα άγροκτήματα. Τό άποτέλεσμα είναι ότι ήδη άπό τό 1925 μιá τάξη εϋπορων χωρικών («κουλάκων») ξεχωρίστηκε άπό τήν άγροτική μάζα και έγινε τό κυρίαρχο στοιχείο μέσα στα χωριά.

Ίδου πώς παρουσιάζεται τό 1925 ή νέα διάρθρωση της ύπαιθρου⁽³⁾:

23. Η νέα διαστρωμάτωση των καλλιεργειών 1922—1925

Κατηγορίες άγροκτημάτων	Σε % της γής	
	1922	1925
* Άγροκτήματα μέχρι 2 ντεσιατίνες	46,0	33,0
> άπό 2—6 >	40,3	49,3
> άπό 6—10 »	5,6	10,2
> πάνω άπό 10 >	1,2	3,3

1) Λένιν: *Ο έξεργασμός*, κτλ. Ένθ. άν. II, 778.

2) Λένιν: *αύτ.* II, 693.

3) Βλ. Boris Brutzkus: *Αγρarentwicklung und Agrarrevolution in Russland*, 1925, σελ. 97.

Ὁ φόρος ἐπὶ τοῦ ἀγροτικοῦ εἰσοδήματος μᾶς δίνει μιά συγκεκριμένη ἰδέα γιὰ τὴν κοινωνικὴ διαφοροποίησιν στὴ σοβιετικὴ ὑπαιθρο τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1926, τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ ὅπου τὸ πρόβλημα τῶν «κουλάκων» ἔγινε τὸ κύριον θέμα τῶν συζητήσεων ἀνάμεσα στὴ «δεξιὰ» καὶ τὴν «ἀριστερὴν» πτέρυγα τοῦ μπολσεβικικοῦ κόμματος. Στὸ χαμηλότερον σκαλοπάτι τῆς ἱεραρχίας τῶν εἰσοδημάτων βρισκόνταν 5 ἑκατομμύρια πρόσωπα, τὰ 20% τῶν καλλιεργητῶν, ποὺ εἶχαν ἀπαλλαγῆ ἀπὸ κάθε φορολογικὴ ὑποχρέωσιν. Οἱ μικροὶ χωρικοὶ πλήρωναν τὰ 2% τοῦ εἰσοδήματός τους. Ὡς εὔποροι χωρικοὶ ἔθεωροῦντο ὅσοι κέρδιζαν πάνω ἀπὸ 200 ρούβλια τὸ χρόνο: αὐτοὺς χτυποῦσε κυρίως ὁ φόρος ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος (20-21%). Σ' αὐτὴ τὴν κατηγορίαν ἀνήκαν περὶ τὰ τριτῆμιου ἑκατομμύρια ἄτομα, τὰ 14% τοῦ συνόλου τῶν καλλιεργητῶν. Σ' αὐτοὺς ἀνήκε τὸ 1/4 σχεδὸν (τὰ 24%) τοῦ συνολικοῦ γεωργικοῦ εἰσοδήματος κι' ἀπὸ αὐτοὺς προέρχονταν τὸ ἥμισυ σχεδὸν (τὰ 47%) τῶν φορολογικῶν ἐσόδων τοῦ κράτους ἀπὸ τὴν ὑπαιθρο (1).

Ἴδου ἡ συνολικὴ εἰκόνα τῆς διαφοροποιήσεως τῶν ἀγροτῶν κατὰ τὴν ἐπίσημη Στατιστικὴ Ἐπετηρίδα τῆς ΕΣΣΔ:

24. Ἡ κοινωνικὴ διαφοροποίησιν στὴν ὑπαιθρο 1924-27

	Ἀριθμὸς τῶν ἰδιοκτητικῶν ἀγροκτημάτων (σὲ χιλιάδες)			Ἀριθμὸς τῶν ἀτόμων (σὲ χιλιάδες)		
	1924-25	1925-26	1926-27	1924-25	1925-26	1926-27
Προλετάριοι	2,184	2,454	2,560	4,025	4,532	4,713
Ἀγροκτηματίες *	20,209	19,955	20,213	107,919	106,558	108,010
α) Φτωχοὶ	5,803	5,317	5,037	25,245	22,664	21,106
β) Μεσαῖοι	13,678	13,822	14,280	77,870	78,539	81,045
γ) Ἐργοδότες	728	816	896	4,804	5,355	5,859

* Ὡς ἐργοδότες ἔθεωροῦντο α) ὅσοι εἶχαν ἰδιόκτητα παραγωγικὰ μέσα ἀξίας πάνω ἀπὸ 1600 ρούβλια καὶ ἢ τὰ νοικιάζαν ἢ χρησιμοποιοῦσαν μισθωτοὺς ἐργάτες γιὰ πάνω ἀπὸ 50 ἐργάσιμες μέρες τὸ χρόνο, καὶ β) ὅσοι εἶχαν ἰδιόκτητα παραγωγικὰ μέσα ἀξίας 800 ρουβλ. καὶ χρησιμοποιοῦσαν μισθωτοὺς ἐργάτες γιὰ πάνω ἀπὸ 75 μέρες τὸ χρόνο. Ὡς φτωχοὶ ἀγρότες ἔθεωροῦντο α) ὅσοι δὲν εἶχαν ἀποτριῶντα ζῶα καὶ τὸ κτήμα τους δὲν ξεπέρανε τὰς 4 ντεσιατίνες καὶ οἱ μισοὶ ἀπὸ τοὺς κτηματίες 4-6 ντεσ., καὶ β) ὅσοι εἶχαν ἕνα ἀποτριῶν ζῶο καὶ κτήμα 1 ντεσ. *Οἱ οἱ ἄλλοι ἀνήκαν στὴν κατηγορίαν τῶν μεσαίων ἀγροτῶν. Βλ. Βαγκόν! ἐνθ. ἀν. σελ. 135.

Τὸ 1928, στὶς παραμονὲς τῆς λεγόμενης «κολλεκτιβοποίησης», ὑπῆρχαν περὶ τὰ 25 ἑκατομμύρια ἀνεξάρτητοι καλλιεργητές. Ἀπ' αὐτοὺς, ἐνάμιση τὸ πολὺ δύο ἑκατομμύρια ἀνήκαν στὴν (σχετικώτατα) εὔπορην τάξιν τῶν κουλάκων. Ἡ ὁμάδα τῶν μεσαίων χωρικῶν περιλάμβανε 15-18 ἑκατομμύρια ἀγρότες. Οἱ φτωχοὶ ἀγρότες: αὐτοὶ ποὺ ὀργῶναν τὰ μικροσκοπικὰ τους χωράφια μὲ ξύλινα ἄροτρα, ποὺ δὲν εἶχαν οὔτε

1) Κατὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνει ὁ μπολσεβίκος Μιλιοῦτιν στὸ βιβλίον του Ἀγροτικὴ Πολιτικὴ, Μόσχα 1926. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Η. J. Seraphim: ἐνθ. ἀν. σ. 232β.

δικά τους ἄλογα, οὔτε δικές τους ἀγελάδες καὶ πού, ὡς ἐκ τούτου, βρίσκονταν διαρκῶς στὸ ἔλεος τῶν κουλάκων καὶ τῶν τοκογλύφων τῶν χωριῶν, ἦταν περίπου τὸ 1/4 τοῦ συνόλου τῶν καλλιεργητῶν: πέντε ὡς ὀκτώ ἑκατομμύρια (1).

6) Τὸ πρόβλημα τῶν «κουλάκων»

Μιά τέτοια διαφοροποίηση τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ δραματικὸ καὶ δὲν θὰ ἔθδετε κανένα ἰδιαίτερο ζήτημα σὲ καμιά κανονικὰ λειτουργοῦσα ἐθνικὴ οἰκονομία. Στὴν ΕΣΣΔ πῆρε εἰς διαστάσεις ἐνὸς τρομακτικοῦ ἰδεολογικοῦ καὶ κοινωνικοῦ προβλήματος.

Γιὰ τοὺς ἰδεολόγους, ἡ ἐπανεμφάνιση τῶν κουλάκων εἶχε γίνει ταυτοσημῆ μὲ τὴν παλινόρθωση τοῦ... καπιταλισμοῦ: τὰ λιγοστὰ ἄλογα καὶ οἱ ἀγελάδες πού ἦταν οἱ μόνες ἐνδείξεις τοῦ «πλοῦτου» αὐτῶν τῶν κουλάκων πού μὲ τίς οἰκογένειές τους ἀποτελοῦσαν μιὰ ὁμάδα ἀπὸ 8 10 ἑκατομμύρια πρόσωπα, παίρναν στὴ φαντασία τῶν μπολσεβίκων (καὶ ἰδίως τῶν τροτσικιστῶν) τὴν ὄψη τοῦ «κεφαλαίου» πού ἡ παλινόρθωσή του ὑπονόμευε τὸ «προλεταριακὸ» καθεστῶς. Ἐκόμα μέχρι τὸ 1936, ὁ Τρότσκι πίστευε στὰ σοβαρὰ ὅτι ἡ ἀναμφισβήτητη οἰκονομικὴ δύναμη πού εἶχαν ἀποκτήσει τότε οἱ κουλάκοι τοὺς εἶχε ἐπιτρέψει νὰ «κυριεύσουν πολυάριθμα τοπικὰ σοβιέτ (2) καὶ νὰ ἀπειλήσουν τὴ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» καὶ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ πεδίου!

Αὐτὴ ἦταν ἡ «ἰδεολογικὴ» — ἡ φανταστικὴ — ὄψη τοῦ προβλήματος τῶν «κουλάκων». Βέβαια, ἀπὸ τὴν καθαρὰ ἀκαδημαϊκὴ ἄποψη, οἱ ἀνησυχίες τῶν τροτσικιστῶν δὲν ἦταν ἀβάσιμες: ὅπως θὰ ἔλεγε ἡ Rosa Luxemburg, ἡ αὐθόρμητη διαφοροποίηση τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ εἶχε δημιουργήσει μιὰ συμπαγῆ ὁμάδα «ἐχθρῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ» στὴν ὕπαιθρο. Ἐλλά, ἄλλη μιὰ φορά, δὲν ἐπρόκειτο οὔτε γιὰ τὸ σοσιαλισμό, οὔτε γιὰ τὴν κοινωνικοποίηση τῆς γῆς.

Τὸ *πραγματικὸ* πρόβλημα πού ἔθεταν οἱ κουλάκοι ἦταν πολὺ πιὸ πεζό: *Ἡ ἐξάπλωση τῆς μικρομεσαίας γεωργικῆς ἐκμετάλλευσης εἶχε ἐλαττώσει σημαντικὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀγροτῶν πού πουλοῦσαν τὰ προϊόντα τους στὴν ἀγορά.* Ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ σπάνις τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων συντελοῦσαν ἀκόμα περισσότερο στὴν οἰκονομικὴ ἀπομόνωση τῆς τεράστιας πλειοψηφίας τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ φτωχοὶ καὶ μεσαῖοι ἀγρότες παρήγαν τὸ 1927 τὰ 85%, σχεδὸν τῆς συνολικῆς παραγωγῆς δημητριακῶν — ἀλλὰ ἡ συμμετοχὴ τους στὸ ἐμπόριο τῶν δημητριακῶν ἦταν ἀκόμα πιὸ μηδαμινὴ ἀπὸ πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο. Ἡ παραγωγὴ εἶχε φτάσει στὸ προπολεμικὸ ἐπίπεδο — ἀλλὰ μὴ βρίσκοντας στὴν ἀγορὰ βιομηχανικὰ προϊόντα σὲ ἐπαρκεῖς ποσότητες καὶ σὲ τιμὲς προσιτές, οἱ χωρικοὶ δὲν εἶχαν κανένα συμφέρον νὰ πουλήσουν τὰ δικὰ τους προϊόντα καὶ προτιμοῦσαν νὰ τ' ἀποθηκεύσουν ἢ ἀκόμα καὶ νὰ τὰ δώσουν στὰ ζῶα τους. Τὸ ἀποτέ-

1) Βλ. I. Trotsky: *The Real Situation in Russia* σελ. 64—67 καὶ Staline: *Στὸ μέτωπο τῶν σιτηρῶν: Les Questions du Léninisme II*, 34.

2) Λ. Τρότσκι: *Ἡ Προδομένη Ἐπανάσταση*, σελ. 52.

λεσμα είναι ότι, το 1925, οι αγρότες πουλοθσαν στις πόλεις μόνο το ένα τρίτο των τροφίμων που φέρναν στην αγορά την προπολεμική περίοδο.

Τό έμπορεύσιμο πλεόνασμα των δημητριακών αντιπροσώπευε ένα δλοένα και μικρότερο ποσοστό της παραγωγής παρ' όλον ότι ή παραγωγή μόλις είχε φτάσει τό προπολεμικό επίπεδο και παρ' όλον ότι ό πληθυσμός (στά σύνορα της ΕΣΣΔ) είχε ανέβει από 139 εκατομ. τό 1913 147 εκατομ. τό 1926. Τα δημητριακά τό προσφερόμενα στην αγορά τό 1913 ήταν τό 20,3% της συνολικής συγκομιδής. Τό ποσοστό αυτό πέφτει στό 14,3% τό 1924-25, στό 13,2% τό 1925-26, στό 12,1% τό 1927-28 και στό 11,1% τό 1928-29 (1).

Μοιρατά, οι κουλάκοι απόκτησαν μιά σχεδόν μονοπωλιστική θέση στην αγορά των δημητριακών. Τό φθινόπωρο τοῦ 1926, έναμιση εκατομμύριο κουλάκοι, τό 6% τοῦ συνόλου των καλλιεργητών, κρατοῦσαν στό χέρια τους τό 60% των σιτηρών των προσοριζομένων γιά τό έξωτερικό και τό έξωτερικό έμπόριο. 'Απ' αὐτούς έξηριάτο όχι μόνο ό έπισιτισμός των αστικών πληθυσμών αλλά και τό έξωτερικό έμπόριο των σοβιέτ: από τις έξαγωγές των σιτηρών έξηριάτο ή εισαγωγή από τό έξωτερικό των πρώτων ύλων και των μηχανών που χρειάζονταν γιά τή βιομηχανική ανάπτυξη τοῦ τόπου.

Γιά τήν κατάσταση αὐτή έφταιγε κατ' άρχήν ή κρατικοποιημένη βιομηχανία μέ τά λιγοστά της προϊόντα και τις άπρόσιτες της τιμές. 'Η πρωτοφανής στό οίκονομικά χρονικά μεταμόρφωση των εῦπορων χωρικών σέ «πρόβλημα» ήταν ή ζωντανή άπόδειξη της κακής διαχείρισης της έθνικής οίκονομίας από τή γραφειοκρατία, ή όποια δέν είχε κατορθώσει ούτε νά έξασφαλίσει τόν έπισιτισμό των αστικών πληθυσμών, ούτε νά δημιουργήσει τις στοιχειώδεις προϋποθέσεις μιās όποιασδήποτε όργανικής σύνδεσης της αστικής οίκονομίας μέ τήν άγροτική. Τό 1927, ή ψαλίδα των τιμών έμενε πάντοτε άνοιχτή: ή άκρίβεια των βιομηχανικών προϊόντων ήταν τέτοια, ώστε ή άγοραστική δύναμη των άγροτών είχε πέσει στό 40-50% της προπολεμικής. Τό άποτέλεσμα είναι ότι ή Σοβιετική Ένωσή ήταν ή μόνη χώρα στόν κόσμο όπου οι κάτοικοι των πόλεων κινδόνευαν από στιγμή σέ στιγμή νά αντιμετώπισουν τό φάσμα τοῦ λιμοῦ! 'Η «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» σήμαινε ότι μιά μικρή μειοψηφία εῦπορων χωρικών μποροῦσε από στιγμή σέ στιγμή, παρ' όλον ότι δέν είχε κανένα πολιτικό δικαίωμα και παρ' όλον ότι ήταν τό άντικείμενο μιās συστηματικής φορολογικής καταπίεσης, νά «μπλοκάρει» τόσο τόν έπισιτισμό των αστικών πληθυσμών όσο και τό έξωτερικό έμπόριο από τό όποιο έξηριάτο τό μέλλον της βιομηχανίας τοῦ τόπου!

Δέν είναι δύσκολο λοιπόν νά καταλάβουμε γιάτί τό «πρόβλημα των κουλάκων» έγινε τό κύριο θέμα των συζητήσεων μέσα στό μπολσεβίκό κόμμα από τό 1923 και μετά.

Τί στάση έπρεπε νά τηρήσει τό κράτος άπέναντι στην άγροτική

1) Βλ. Βαγκον: Ένθ. άν. σελ. 136 όποσημ.

μάζα; Μέχρι τὸ τέλος τοῦ 1924, τὸ κόμμα δὲν εἶχε ἀκόμα πάρει μι-
σαφῆ θέση. Ὁ Ζηνόβιεφ π.χ. πού λίγο ἀργότερα θὰ γινόταν ὁ συναρχι-
γὸς τῆς «ἀριστερῆς ἀντιπολίτευσης», ζητοῦσε τότε νὰ δοθεῖ στους ἀγρό-
τες ἡ δυνατότητα νὰ συμμετάσχουν πληρέστερα καὶ ἀποτελεσματικότερα
στὴ διεύθυνση τῶν σοβιέτ. Ὁ Μπουχάριν, ὁ Ρύκωφ καὶ ὁ Τόμσκι ἤτα-
ν τῆς γνώμης ὅτι ἔπρεπε ν' ἀποδεσμευθεῖ ἐντελῶς ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία
στὴν ὑπαιθρο: ἐφ' ὅσον εἶχε ἀποδειχθεῖ ὅτι οἱ φτωχοὶ καὶ μεσαῖοι ἀγρό-
τες δὲν παρήγαν παρά μόνο ὅτι τοὺς χρειάζονταν γιὰ νὰ ζήσουν, ἡ κυ-
βέρνηση ἔπρεπε νὰ εὐνοήσῃ τὴν ἀνάπτυξη τῶν μεγάλων ἀγροκτημάτων
ὕποστηρίζοντας τοὺς πιὸ εὐποροὺς χωρικοὺς. Πάνω σ' αὐτὴ τὴ βάση
σχηματίστηκε ἡ «δεξιὰ» πτέρυγα τοῦ κόμματος (Μπουχάριν - Στάλιν
Ρύκωφ - Τόμσκι) πού πλειοψήφησε στὸ Πολιτικὸ Γραφεῖο καὶ κυβέρνησε
τὴν Ε.Σ.Σ.Δ. μέχρι τὸ 1929. Ἀντίθετα, ὁ Τρότσκι εἶχε προτείνει ἤδη ἀπὸ
τὴ μεθεπομένη τῆς κρίσης τοῦ 1923 ἕνα συνεπὲς καὶ ὀλοκληρωμένο οἰκο-
νομικὸ πρόγραμμα γιὰ τὴ λύση τόσο τῆς χρόνιας ἐπισιτιστικῆς κρίσης
ὅσο καὶ τοῦ προβλήματος τῆς βιομηχανικῆς καθυστέρησης.

81. Τὸ πρόγραμμα τῆς «ἀριστερῆς ἀντιπολίτευσης»

Οἱ θέσεις τοῦ Τρότσκι ἔγιναν ἡ βάση τῆς «ἀριστερῆς» πτέρυγας
τοῦ μπολσεβίκικοῦ κόμματος στὴν ὁποία προσχώρησαν τὸ 1925 ὁ Ζηνό-
βιεφ καὶ ὁ Καμένεφ ἀντιδρώντας κατὰ τῆς «φιλοκουλακικῆς» πολιτικῆς
τῶν «δεξιῶν».

Ἡ ὁμάδα αὐτὴ πού συγκέντρωσε ἀναμφισβήτητα τὴν ἔλιτε τοῦ κόμ-
ματος καὶ ἰδιαίτερα τὰ διανοούμενά του στοιχεῖα, χαρακτηρίστηκε ὡς
«ἀριστερὰ» ὄχι βέβαια γιατί ἔβλεπε τὸν κόσμον «μὲ τὸ μάτι τῶν πιὸ φτω-
χῶν», ἀλλὰ γιατί ζητοῦσε νὰ δόξῃ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ κράτος
καὶ τοὺς κουλάκους, νὰ ἐπιταχύνῃ στὸ μᾶξιμουμ τὸ ρυθμὸ τῆς βιομηχα-
νοποίησης καὶ ν' ἀνοικοδομήσῃ τὴ «σοσιαλιστικὴ» βιομηχανία πάνω στὴ
βάση μιᾶς ἐντατικῆς ἐκμετάλλευσης τῆς ἀγροτικῆς μάζας.

α) Ἡ κολλεκτιβοποίηση τῆς γεωργίας

Ἡ κολλεκτιβοποίηση τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας ἦταν τὸ πρῶτο
αἷτημα τῆς Ἀριστερᾶς: Γιὰ νὰ λύσει τὸ χρόνιο ἐπισιτιστικὸ πρόβλημα,
τὸ κράτος ἔπρεπε νὰ πέσει νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν καλὴ θέληση τῶν κου-
λάκων. Ἐφ' ὅσον ἡ μικρὴ καὶ ἡ μεσαία γεωργικὴ ἐκμετάλλευση δὲν ἦταν
σὲ θέση νὰ ἐξασφαλίσουν τὸν ἐπισιτισμὸ τῶν ἀστικῶν πληθυσμῶν, τὸ
κράτος ἔπρεπε νὰ δημιουργήσῃ μεγάλα μοντέρνα κολλεκτιβιστικὰ ἀγρο-
κτῆματα ἱκανὰ νὰ συναγωνιστοῦν τοὺς κουλάκους στὴν ἀγορὰ τῶν δη-
μητριακῶν, νὰ τοὺς ἐκτοπίσουν καὶ ν' ἀναλάβουν αὐτὰ τὴν τροφοδότηση
τῶν ἀστικῶν πληθυσμῶν. Βέβαια, ἕνα τέτοιο ἔργο ἦταν ἔργο μακρᾶς
πνοῆς. Ἡ μετατροπὴ τῆς ἰδιωτικῆς ἀγροτικῆς ἐκμετάλλευσης σὲ συνεται-
ρικὴ ἢ «ὀμαδική» ἐπιχείρηση θὰ γινόταν βαθμιαῖα καὶ εἰρηνικά, μὲ τὴ συγ-
κατάθεση τῶν ἰδίων τῶν ἐνδιαφερομένων: *κι' οἱ πιὸ ἐξτρεμιστὲς ἀπὸ
τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Τρότσκι δὲν διανοήθησαν ποτὲ εἶναι τὸ πέρασμα ἀπὸ*

τὴν *ιδιωτική* στὴν *ομαδική καλλιέργεια* θὰ γινόταν μὲ τὴ βία. Κατὰ τὴν ἀντίληψή τους, οἱ φτωχοὶ χωρικοὶ, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ 1/3 τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ, θὰ προσχωροῦσαν μόνοι τους στὰ κολχόζ ἂν ἡ κυβέρνησις τοὺς προμήθευε τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδια: τρακτέρ, λιπάσματα, σπορὲς κ.τ.λ. Ἄλλ' οἱ βιομηχανίες τρακτέρ, λιπασμάτων, κ.λ., ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐξηριῶντο ὅλα τὰ οἰκονομικὰ πλεονεκτήματα τῆς συλλογικῆς καλλιέργειας σχετικὰ μὲ τὴν *ιδιωτική*, βρίσκονταν ἀκόμα σὲ μιὰ ἐμβρυώδη κατάσταση: τὸ 1930, ὅταν τὸ κράτος *ἀναγκάστηκε* νὰ ἐφαρμόσει τὴν πολιτική τοῦ Τρότσκι, ἡ Ρωσία δὲν εἶχε παρά μόνο 72.100 τρακτέρ καὶ 1.700 γεωργικὲς μηχανές (1).

Ἡ βιομηχανοποίηση καὶ ὁ ἐξηλεκτρισμὸς τῆς ὑπαίθρου ἦταν λοιπὸν ἡ ἀναγκαία προϋπόθεσις τῆς μετατροπῆς τῆς ἀτομικῆς καλλιέργειας σὲ συλλογική ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξηριῶτο σὲ τελευταία ἀνάλυσις ἡ λύσις τοῦ ἐπισιτιστικοῦ προβλήματος στὶς πόλεις καὶ ἡ ὀριστική σταθεροποίηση τοῦ καθεστώτος.

β) Ταχύτερη βιομηχανοποίηση καὶ σχεδιοποίηση τῆς οἰκονομίας

Ἦδη ἀπὸ τὸ 1923 ὁ Τρότσκι καὶ οἱ ἄμεσοι συνεργάτες του Πιατάκωφ καὶ Πρεομπραζένσκι εἶχαν διατυπώσει τίς περισσότερες ἀπὸ τίς *ιδέες* ποὺ πραγματοποιήθηκαν ἀργότερα ἀπὸ τὰ Πενταετη Σχέδια. Στὸ ἔργο του *Κριτικὴ τῶν οἰκονομικῶν θέσεων τῆς ἀντιπολίτευσης* (2), ὁ Μπουχάριν, ὁ κύριός τους ἀντίπαλος, ἀναφέρει τὴν ἐπιστολή τοῦ Τρότσκι στὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ (8-10-1923) ὅπου ὁ Τρότσκι συνοψίζει τὴν πολιτική του ὡς ἐξῆς: «*Σχεδιοποιημένη οἰκονομία, αὐστηρὴ συγκέντρωσις τῆς βιομηχανίας, αὐστηρὴ μείωσις τῶν ἐξόδων*». Στὸ ἔργο του «*Νέα Γραμμὴ*» ποὺ δημοσίευσε στὰ τέλη τοῦ 1923, ὁ Τρότσκι ζητοῦσε νὰ ὑπαχθεῖ ἡ δημοσιονομικὴ καὶ νομισματικὴ πολιτικὴ τοῦ κράτους στὶς ἀνάγκες τῆς βιομηχανοποίησης καὶ γι' αὐτὸ θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς «δεξιούς» ὡς ὁ ὑπερμαχος τῆς «*δικτατορίας τῆς βιομηχανίας*»!

Ὅπως δὴποτε, ἡ συζήτησις γιὰ τὸ ρυθμὸ τῆς βιομηχανοποίησης πῆρε μιὰ ἀποφασιστικὴ σημασίαν τὸ 1927 ὅταν ἐγίνε φανερό ὅτι ἡ βιομηχανία θὰ ξανάβρισκε σύντομα τὸ προπολεμικὸ τῆς ἐπίπεδο. Ὡς τὰ τότε, ἡ παραγωγή τῆς αὐξανόταν κατὰ 20-30% τὸ χρόνο. Ἄλλ' ἦταν σαφὲς ὅτι μὲ τὴ λήξιν τῆς περιόδου τῆς ἀνασυγκρότησις, ἡ αὔξησις τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς θὰ γινόταν βραδύτερη. Στὸ πρῶτο ἐπίσημο σχεδιάγραμμα τοῦ πενταετοῦς σχεδίου ποὺ κατετέθη τὸ 1927, ἡ κυβέρνησις πρόβλεπε ὅτι ἡ αὔξησις τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς θὰ γινόταν κάθε χρόνο καὶ μικρότερη καὶ θὰ κατέβαινε ἀπὸ τὰ 9 στὰ 4%. Ἀντίθετα, γιὰ τὴν «Ἀριστερά», ἡ ὑπαρξὴ τοῦ προβλήματος τῶν κουλάκων ἀπόδειχνε ὅτι ὁ ρυθμὸς τῆς βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης ἦταν ἀκόμα ἀνεπαρκὴς καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπιταχυνθεῖ. Ἡ *δεύτερη θέση τῆς ἀριστερῆς ἀντιπολίτευσις* ἦταν *δε*

1) Βαγκόν: Ἐνθ. ἄν. σελ. 331.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Isaac Deutscher: Ἐνθ. ἄν. σελ. 229.

ή βιομηχανία μπορούσε και έπρεπε να αυξάνεται τουλάχιστον κατά 20% το χρόνο. Η κυβέρνηση θεωρούσε αυτό το σχέδιο ως «ούτοπικό» και είρωνευόταν τους αντίπαλους της χαρακτηρίζοντάς τους «υπερ-βιομηχανιστές» και «ρωμαντικούς της βιομηχανοποίησης». Όπωςδήποτε ένας τέτοιος ύψηλός ρυθμός ανάπτυξης θα είχε ως αναπόφευκτη συνέπεια να περιοριστεί ακόμα περισσότερο η κατανάλωση των μαζών. *Η τελική θέση της άριστερης αντιπολίτευσης* ήταν ότι ο μόνος τρόπος για να γίνει η βιομηχανοποίηση με τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα και με τις λιγότερες θυσίες για τον πληθυσμό, ήταν να υποβληθεί η οικονομία σε μια αύστηρη *σχεδιοποίηση*. Έτσι, ήδη από το 1923, ο Τρότσκι είχε αξιώσει να μελετηθεί συστηματικά ένα *πενταετές σχέδιο* οικονομικής ανάπτυξης και να μπει το ταχύτερο σε εφαρμογή⁽¹⁾ — αλλά την πρότασή του οι κυβερνητικοί την «υποδέχτηκαν με χλευασμούς μικροαστού που φοβάται το πήδημα στο άγνωστο»⁽²⁾: τους όπαδους του Τρότσκι τους κοροϊδεύαν τότε αποκαλώντας τους «υπερ-σχεδιοποιούς»!

Από ποῦ θα έβγαινε το κεφάλαιο που χρειαζόταν για τη γοργή βιομηχανοποίηση της οικονομίας; Από τὰ κέρδη άραγε της βιομηχανίας; Άλλ' αυτά ήταν ίσχνά, κι' όπως είδαμε, τὰ καταβρόχιζε ο πολυδάπανος και πληθωρικός γραφειοκρατικός μηχανισμός του κρατικοποιημένου τομέα. Ο Τρότσκι πού, λόγω της πάλης του για τή «Νέα Γραμμή», είχε ήδη γίνει αντιπαθής στη *γραφειοκρατία του κόμματος*, προκάλεσε επίσης και τήν όργη της *γραφειοκρατίας των κρατικοποιημένων επιχειρήσεων και των οικονομικών επιτροπών*, όταν κατήγγειλε τή σπατάλη που προξενούσε ή συντήρηση του πληθωρικού γραφειοκρατικού μηχανισμού. Ο Τρότσκι δέν άμφισβητούσε διόλου τήν άρχή της γραφειοκρατικής διεύθυνσης της οικονομίας, ούτε και ζήτησε ποτέ να δοθεί στους έργατες ή δυνατότητα να αναπτύξουν τήν πρωτοβουλία τους μέσα στα έργοστάσια. Άπλως, θεωρούσε σκανδαλώδες να θυσιάζονται οι έπενδύσεις του τόπου και να έξανεμίζονται τὰ κέρδη της βιομηχανίας στη συντήρηση του υπεράριθμου και τόσο λίγο άποδοτικού υπαλληλικού προσωπικού. Έτσι το 1927, στις περίφημες «άντι-πρότάσεις» της στο πενταετές σχέδιο, ή αντιπολίτευση Τρότσκι· Ζηνόβιεφ· Κάμενεφ άπαιτούσε τόν περιορισμό των υπέρογκων γραφειοκρατικών έξόδων *«που καταβροχθίζουν τὰ 19% σχεδόν του έθνικού εισοδήματος έναντι 8,5% στην προπολεμική περίοδο»*⁽³⁾.

Άλλ' ήταν σαφές ότι ούτε μ' αυτό τόν τρόπο δέν θα μπορούσαν να έξοικονομηθούν τὰ τεράστια κεφάλαια που χρειάζονταν για τή πραγματοποίηση του «υπερ-έκβιομηχανιστικού» προγράμματος της αντιπολίτευσης.

1) Βλ. το Ιστορικό της Ιδέας της σχεδιοποιημένης βιομηχανοποίησης στον Maurice Dobb: *The Soviet Economic Development since 1917*, σελ. 180 κ. έπ.

2) Λ. Τρότσκι: *Ένθ. άν. σελ. 54.

3) *Correspondance Internationale* 1927, τ. 124, σελ. 1851.

γ) Ἡ «σοσιαλιστικὴ πρωτόγονη συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου»

Εἶχε ἔρθει ἡ ὥρα ποῦ ἡ σοσιαλιστικὴ Ρωσία θὰ ἀναγκαζόταν νὰ κάνει αὐτὸ ποῦ ὁ Μάρξ ὀνόμαζε τὸ «*προπατορικὸ ἀμάρτημα*» τοῦ *καπιταλισμοῦ* (1) καὶ ν' ἀνακαλύψει κι' αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της ὅτι οἱ μέθοδοι τῆς «πρωτόγονης συσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου», τῆς *previous accumulation* τοῦ Adam Smith, «δὲν ἔχουν εἶποτε τὸ εἰδυλλιακὸ» (2) — ὅτι, συγκεκριμένα, τὸ συνολικὸ κεφάλαιο μὲ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει ἡ βιομηχανοποίηση μιᾶς κοινωνίας δὲν σχηματίζεται οὔτε ἀπὸ τίς ἀποταμιεύσεις τῶν «συνετῶν οἰκογενειορχῶν» οὔτε ἀπὸ τὴν *family affection*! γιὰ τὴν ὁποία μιλάει ὁ Alfred Marshall (3), ἀλλὰ ἀπὸ μιὰ ἀπηνῆ ἐκμετάλλευση τῶν μαζῶν καὶ ἀπὸ μιὰ συστηματικὴ ἀπομόζηση τῶν ἐξωκαπιταλιστικῶν σφαιρῶν.

Αὐτὴ τὴν τρομοκρατικὴ προϊστορία τοῦ κεφαλαίου ὑπενόησε ὁ Πρεομπραζένσκι, ἓνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους μπολσεβίκους θεωρητικούς, στὸ πολύκροτο ἔργο του «*Ἡ νέα οἰκονομία*» ποῦ δημοσίευσε τὸ 1926 (4).

«Ὅλες, ἔλεγε ὁ Πρεομπραζένσκι, οἱ προχωρημένες καπιταλιστικὲς χῶρες συσσώρευσαν τὰ τεράστια τους κεφάλαια καὶ δημιούργησαν τὴ μεγάλη τους βιομηχανία εἰς βάρος τῶν προκαπιταλιστικῶν στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ τόσο στὶς μητροπόλεις ὅσο καὶ στὶς ἀποικίες. Ἡ ἀπομόζηση τῶν ἀποικίων, ἡ ἐντατικὴ ἐκμετάλλευση τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν βιοτεχνῶν ὑπῆρξαν παντοῦ οἱ κύριες πηγές τοῦ σχηματισμοῦ τῶν κεφαλαίων, οἱ βάσεις τῆς «πρωτόγονης συσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου». Τὸ ἴδιον θὰ γινόταν καὶ στὴ Ρωσία ἂν ἡ ἐπανάσταση δὲν εἶχε διακόψει τὴν καπιταλιστικὴν ἐξέλιξη τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Τσάρων: μὲ τὴ βία καὶ μὲ ὄλα τὰ «*προ-οικονομικά*» μέσα γιὰ τὰ ὁποῖα μιλάει ὁ Μάρξ (5), ἡ ρωσικὴ ἀστικὴ τάξη θὰ εἶχε ὑπεξαιρέσει ἀπὸ τοὺς ῥώσους, τατάρους, καυκασίους κ.λ. π. ἀγρότες τὰ κεφάλαια ποῦ ἀπαιτοῦντο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας της. Θὰ εἶχε φέρει ἔτσι εἰς πέρας τὴν «πρωτόγονη συσσώρευση» καὶ θὰ εἶχε ἀφήσει κληρονομιά τὸ κεφάλαιο ποῦ θὰ κοινωνικοποιούσε ὁ σοσιαλισμός. Ἀλλὰ ἡ διαδικασία αὐτὴ ἔμεινε ἀνολοκλήρωτη: καθῆκον τοῦ προλεταριάτου ἦταν νὰ συνεχίσει τὴν πρωτόγονη συσσώρευση καὶ νὰ ὑπεξαιρέσει, μὲ τὰ κλασικὰ πολιτικὰ ἐξω-οικονομικά μέσα, ἓνα ὅσο γίνεται μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὸν πλοῦτο τὸν παραγόμενο στὸν προκαπιταλιστικὸ τομέα τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Βέβαια, ὁ Πρεομπραζένσκι ἀπέκλειε τὴν προσφυγὴν στὴν «ἀποικιοκρατικὴ ληστεία». Κατὰ τὴ γνώμη του, τὸ κύριο ὄμμα τῆς «σοσιαλιστικῆς πρωτόγονης συσσώρευσης» ἔπρεπε καὶ δὲν μπορούσε

1) Marx: Das Kapital I, 740.

2) Marx: Ἐνθ. ἀν. I, 752.

3) Ἀναφέρεται — ἐρωτικὰ — ἀπὸ τὸν Werner Sombart: Der moderne Kapitalismus III/1 (1927) σελ. 147.

4) Δυστυχῶς, τὸ ἔργο τοῦ Πρεομπραζένσκι ἔχει μᾶλλον ἀμετάφραστο. Μπορεῖ πάντως νὰ πάρει κανεὶς μιὰ ἰδέα ἀπὸ τίς πολυάριθμες παραπομπές ποῦ βρίσκονται στὸ Précis d'Économie Politique τῶν σοβιετικῶν συγγραφέων Lapidus καὶ Ostrovitianov, σ.σ. 445 - 446.

5) Βλ. Das Kapital I, 791 καὶ Zur Kritik der Politischen Ökonomie, σελ. 251.

παρά να είναι ή αγροτική μάζα. Ἡ φορολογία, ή συστηματική ὑψωση τῶν τιμῶν τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων καί ή τεχνητή μείωση τῶν τιμῶν τῶν γεωργικῶν προϊόντων, τὰ ἀναγκαστικά δάνεια, κ.λ.π.: αὐτά θά ἦταν τὰ κύρια μέσα μέ τὰ ὁποῖα θά γινόταν ή ἀφαίμαξη τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέα πρὸς ὄφελος τοῦ σοσιαλιστικοῦ, καί θά σχηματιζόταν τὸ κοινωικοποιούμενο κεφάλαιο.

Αὐτή ή ἴδια ή ἔννοια τῆς «σοσιαλιστικῆς πρωτόγονης συσσώρευσης», ποῦ εἶναι ἓνα λογικὸ τέρας⁽¹⁾, δείχνει τίς ἀνυπερβλητές ἀντιφάσεις ποῦ δημιουργεῖ ή προλεταριακὴ ἐξέγερση στοὺς ὑπο-ἀνάπτυκτους χώρους. *Ἡ «σοσιαλιστικὴ πρωτόγονη συσσώρευση» σήμαινε ὅτι ή κατάλυση τῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ προλεταριάτου ἀπὸ τοὺς καπιταλιστὲς θά ἔμενε στὸ χαρτί ἂν δὲν συνοδευόταν ἀπὸ μιὰ ὑπερεκμετάλλευση τῆς ἀγροτικῆς πλειοψηφίας ἀπὸ τοὺς προλεταρίους!*

Βέβαια, ή Ἄριστερά εἶχε πλήρη ἐπίγνωση τῶν δυσχερειῶν ποῦ θά συναντοῦσε καί θά δημιουργοῦσε ή ἐφαρμογή τοῦ προγράμματός της. Ἡ ἀπάντησή της ἦταν ἀπλή: τὸ πρόγραμμά της ἦταν τὸ μόνο ποῦ μποροῦσε νὰ λύσει τὸ *καθ'εστωτικὸ πρόβλημα* ποῦ, ἄργά ή γρήγορα, ἀλλὰ πάντως ἀναπόφευκτα, θά ἔθετε ή αὔξηση τῆς δύναμης τῶν κουλάκων καί ή μονοπωλιστικὴ θέση ποῦ εἶχαν ἀποκτήσει στήν ἀγορὰ τῶν τροφίμων.

82. Ἡ πολιτικὴ τῆς Δεξιᾶς: ἐνθάρρυνση τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, ή Δεξιὰ ἀρνιόταν πεισματικά νὰ παραδεχτεῖ τὴν ὑπαρξη τῶν κουλάκων: ὡς τὴν τελευταία στιγμή, ή ἐπίσημη προπαγάνδα ἔδινε μιὰ εἰκόνα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων στήν ὕπαιθρο κατὰ τὴν ὁποία οἱ μεσαῖοι χωρικοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι τὰ κυρίαρχα στοιχεῖα μὲς στὰ χωριά.

Ὁ ταξικὸς διαφορισμὸς στήν ὕπαιθρο ἦταν λοιπὸν ἀποκώχημα τῆς φαντασίας τῶν τροτσκιστῶν. Οἱ ἀνησυχίες τοῦ Λένιν καί τοῦ Τρότσκι ἦταν ἀβάσιμες: ὁ Μπουχάριν, ὁ κύριος θεωρητικὸς τῆς κυβέρνησης, ἔδειχνε — ὀρθῶς — ὅτι ή ὑπαρξη μιᾶς μικρῆς κατηγορίας εὐπορῶν χωρικῶν δὲν ἔθετε ἀπολύτως κανένα κίνδυνο «παλινὸρθωσης τοῦ καπιταλισμοῦ» σὲ μιὰ χώρα ὅπου τὸ Κράτος εἶχε πάρει στὰ χέρια του τοὺς διευθυντικὸς μοχλοὺς τῆς οἰκονομίας: τράπεζες, βαρεῖα βιομηχανία, μεταφορές, ἐξωτερικὸ ἐμπόριο. Ἀντίθετα, ή ὑπαρξή τους ἦταν μιὰ οἰκονομικὴ ἀνάγκη γιατί ἦταν οἱ μόνοι ποῦ μπορούσαν νὰ ἐξασφαλίσουν τὸν ἐπισιτισμὸ τῶν ἀστικῶν πληθυσμῶν καί νὰ ἀνεφοδιάσουν τὸ κράτος μέ τὰ δημητριακὰ ποῦ ἀποτελοῦσαν ἓνα κύριο πόστο τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ἐμπορίου.

Ὁ Μπουχάριν ποῦ λίγα χρόνια πρωτύτερα ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τῶν «ἀριστερῶν κομμουνιστῶν», ἔδειχνε τώρα ὅτι ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ

1) Ἡ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου ή εἶναι σοσιαλιστικὴ ὅποτε δὲν εἶναι πρωτόγονη ή εἶναι πρωτόγονη ὅποτε δὲν εἶναι σοσιαλιστικὴ. Ὅταν χρησιμοποιοῦμε ταυτόχρονα αὐτοὺς τοὺς τρεῖς ὄρους, εἶναι σὰ νὰ λέμε «ή ἀντιαποικιοκρατικὴ δουλεμπορικὴ συναδέλφωση»...

σταθεροποιηθεί τό «σοσιαλιστικό» καθεστώς ήταν «*ή ανάπτυξη τών επιχειρήσεων τών εύπόρων χωρικών και τών κουλάκων*» (1). Ένθουμούμενος τό περίφημο «Bourgeois!» *Enrichissez-vous*» τοῦ Guizot, ὁ Μπουχάριν καλοῦσε τοὺς κουλάκους νά πλουτίσουν: «*Στοὺς ἀγρότες, σέ ὄλους τοὺς ἀγρότες, πρέπει νά ποῦμε: κάνετε δεῖ μορφεῖτε γιά νά γίνετε πιδ πλούσιοι!*» Ὁ Στάλιν πήγαινε ἀκόμα πιδ μακρῶς καί καλοῦσε τό κόμμα «*ν' ἀλλάξει ἄρδην τή στάση του ἀπέναντι στοὺς ἀγρότες*», πιστεύοντας ὅτι τό καθεστώς δέν θά μπορούσε ν' ἀποφύγει τήν παλινόρθωση τῆς μικρῆς γεωργικῆς *ιδιοκτησίας* καί συνεπῶς τήν ἀπεθνικοποίηση τῆς γῆς (2).

Βέβαια, κανένας ἀπό τοὺς «δεξιούς» δέν ἀποκήρυξε ποτέ τήν ἀρχή τῆς κολλεκτιβοποίησης τῆς γεωργίας — ἀπλῶς τήν πραγματοποίησή τῆς τῆ μεταθέταν σ' ἓνα μακρυνό μέλλον. Στά τέλη τοῦ 1927, σιό 150 συνέδριο τοῦ Κ.Κ., πού ἐπρόκειτο νά διαγράψει τήν ἀριστερή ἀντιπολίτευση ἀπό τό κόμμα, οἱ κυβερνητικοὶ ἐξακολουθοῦσαν ἀκόμα νά τονίζουν τόν «ἐπικίνδυνο» χαρακτήρα τοῦ ἐκβιομηχανιστικοῦ καί κολλεκτιβιστικοῦ προγράμματος τῆς Ἀριστεράς. Ὁ Μολότωφ, ὁ κύριος συνεργάτης τοῦ Στάλιν, δήλωνε ὅτι «*ή ανάπτυξη τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας θά ἐξακολουθήσει ἐπὶ πολὺν καιρὸ ἀκόμα*» (3) καί ὅτι θά θεωροῦσε «ἀπαράδεκτη» τῆ χρησιμοποίηση τοῦ «καταναγκασμοῦ εἰς βάρος τῶν ἀγροτῶν» (4). Ὁ Ρόκωφ τόνιζε τίς δυσχέρειες πού συναντᾶει ὁ καταρτισμὸς ἑνὸς οἰκονομικοῦ προγράμματος σέ μιά χώρα ὅπου ἡ ὑπαιθρος εἶναι κατατεμαχισμένη σέ «ἐκατομμύρια ἰδιωτικὲς ἐπιχειρήσεις» (5). Ὅσο γιά τόν Στάλιν, αὐτὸς εἶχε δηλώσει τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1927 ὅτι ἡ κατασκευή τοῦ μεγάλου ἠλεκτροπαραγωγικοῦ φράγματος τοῦ Δνειπέρου, πού ἦταν μιά ἀπὸ τίς κύριες διεκδικήσεις τῶν ἀριστερῶν, ἦταν ἀκόμα μιά περιττὴ πολυτέλεια: «*ὅτι θά ἦτανε γιά ἓνα μουζικο ν' ἀγοράσει ἓνα γραμμόφωνο ἀντὶ γιά μιά ἀγγελόδα*» (6)! Περιττὴ πολυτέλεια, ἡ βιομηχανοποίηση κινδύνευε ἐπίσης ν' ἀνατρέψει τήν εὐθραυστὴ νομισματικὴ ἰσορροπία τοῦ καθεστώτος. Ἔτσι ὄλοι μαζί οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ κυβερνητικοῦ συνασπισμοῦ τόνιζαν τοὺς κινδύνους πού θά δημιουργοῦσαν οἱ ὑπερβολικὲς τοποθετήσεις κεφαλαίων στήν ἀνοικοδόμησι τῆς μεγάλης βιομηχανίας (7): ὅπως οἱ δεξιοὶ κατηγοροῦσαν τοὺς ἀριστεροὺς ὅτι ζητᾶν τῆ «δικτατορία τῆς βαρεῖας βιομηχανίας» ἔτσι καί οἱ «ἀριστεροὶ» κατηγοροῦσαν τοὺς «δεξιούς» ὅτι ἔχουν γίνει τό lobby τῶν κουλάκων καί ἀσκοῦν τῆ «δικτατορία τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου»!

Περιττεῦει νά προσθέσουμε ὅτι, αὐτὲς καθ' ἑαυτές, οἱ θέσεις τῆς Δεξιᾶς δέν εἶχαν τίποτε τό «ἀνορθόδοξο». Π.χ. ἡ βιομηχανικὴ προσπά-

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Β. Souvarine : *Εἰθ. ἀν.* σελ. 364.

2) Β. Souvarine : *αὐτ.*

3) *Compte - rendu du XVe Congrès, 1928*, σελ. 359.

4) *Αὐτ.* σελ. 370.

5) *Αὐτ.* σελ. 337.

6) Λ. Τρότσκι : *Ἡ προοδόμενη Ἐπανάσταση*, σελ. 54.

7) Λ. Τρότσκι : *αὐτ.* σελ. 55

θεια της Ε.Σ.Σ.Δ. μέχρι το 1929, που η 'Αριστερά τη θεωρούσε ανεπαρκή, ήταν ήδη υπερβολική. Το 1927-28, η βιομηχανία είχε ξαναβρεί το προπολεμικό της επίπεδο — αλλά η παραγωγή των καταναλωτικών αγαθών και συνεπώς και το βιοτικό επίπεδο ήταν ακόμα πολύ χαμηλότερο από το 1913. 'Όπως παρατηρεί ο Βαγκον, η αιτία ήταν, ότι:

«'Η μικρή βιομηχανία και ιδίως η βιοτεχνία από τις οποίες προέρχονται κυρίως τα αγαθά τα προοριζόμενα για την τρέχουσα κατανάλωση, αναπτύχθηκαν λιγότερο από τη μεγάλη βιομηχανία. Αιτία αυτής της καθυστέρησης ήταν κατ' αρχήν τα εμπόδια που έξακολουθούσαν να περιορίζουν τη δραστηριότητα της ιδιωτικής βιομηχανίας και των βιοτεχνιών που μέναν έξω από τους συνεταιρισμούς. Αιτία ήταν επίσης και η δυσκολία που συναντούσαν αυτές οι βιομηχανίες για ν' ανεφοδιαστούν σε πρώτες ύλες που τις έπαιρναν κυρίως οι μεγάλες βιομηχανίες. 'Επιπλέον, η εισαγωγή καταναλωτικών αγαθών από το έξωτερικό είχε σημαντικά ελαττωθεί σχετικά με την προπολεμική περίοδο. Το αποτέλεσμα ήταν ότι, καθ' όλη την περίοδο της άνα. συγκρότησης, η τροφοδότηση της αγοράς σε βιομηχανικά προϊόντα τρέχουσας κατανάλωσης έμεινε κάτω από το προεπαναστατικό επίπεδο» (1).

Πώς ήταν δυνατό να έπιταχυνθεί ακόμα περισσότερο ο ρυθμός της βιομηχανοποίησης χωρίς να περιοριστεί ακόμα περισσότερο η κατανάλωση των μαζών; Και η έχθρική πολιτική κατά των κουλάκων, που απαιτούσε η 'Αριστερά, δεν θα επιδείνωνε ακόμα περισσότερο την κατάσταση;

'Η πολιτική της Δεξιᾶς έγκρίθηκε με μιὰ συντριπτική πλειοψηφία από το 15ο συνέδριο του Κ.Κ. (Δεκέμβριος του 1927). 'Η 'Αριστερά πλήρωσε ακριβὰ την πολιτική της ήττα: για πρώτη φορά στα χρονικά του μπολσεβικισμού, οι αντιπολιτευόμενοι διαγράφηκαν από το κόμμα και ο άρχηγός τους, ο Τρότσκι, όπως και οι κυριότεροι συνεργάτες του πήραν το δρόμο της έξορίας. Δεν πέρασαν πολλοί μήνες από τότε και ο Στάλιν, κάνοντας μιὰ απότομη στροφή (πρός τ' «άριστερά»;) πραγματοποίησε σε πενταπλή και δεκαπλή δόση το πρόγραμμα των ήττημένων αντιπάλων του. Με μιὰ έκπληκτική ταχύτητα αποδείχτηκε ότι το *έκβιομηχανιστικό και «κολλεκτιβιστικό» πρόγραμμα της 'Αριστεράς ήταν το αληθινό πρόγραμμα της νέας άρχουσας τάξης: η πραγματοποίησή του της επέτρεψε ν' απαλλαγεί οριστικά από τον έλεγχο της εργατικής τάξης, να περάσει κάτω από την άμεση έξουσία της τον άγροτικό πληθυσμό και, στο τέλος, να κατακτήσει ολοκληρωτικά το κόμμα έξοντώνοντας όλους τους παλαιούς μπολσεβίκους που της θύμιζαν ακόμα την προλεταριακή του προΐστορία.*

Πώς εξηγείται τότε η πολιτική συντριβή της 'Αριστεράς; Γιατί η γραφειοκρατία δεν άναγνωρίστηκε μέσα στο πρόγραμμα της 'Αριστερής αντιπολίτευσης;

1) Βαγκον: Ένθ. άν. σελ. 122.

83. Η γραφειοκρατία και η 'Αριστερά

Κατ' αρχήν, θά πρέπει νά ποῦμε ὅτι ἡ γραφειοκρατία εἶχε τότε μιὰ ἀκόμα *θολή ταξική αὐτοσυνείδηση* κι' ἔνα *πολὸν χαμηλὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο*. Ἡ ἰδέα π.χ. τῆς ὀλοκληρωτικῆς σχεδιοποίησης τῆς οἰκονομίας τῆς φαινόταν σάν μιὰ ριφκοκίνδυνη καινοτομία. Ὅπωςδήποτε εἶχε ἐπίγνωση τῆς ἀπειρίας ποὺ εἶχε δεῖξει στὴ διαχείριση τῆς βιομηχανίας: πῶς νά μὴν ὀπισθοχωρήσει μπρὸς στὴν ἰδέα νά πάρει στὰ χέρια τῆς τὴ διαχείριση καὶ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς: Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν θεωριῶν τοῦ Πρεομπραζένσκι (ποὺ εἶναι μετριοπαθέστατες ἂν παραβληθοῦν μ' αὐτὸ ποὺ ἔγινε στὴν πραγματικότητα) προϋπέθετε τὴν ὕπαρξη ἑνὸς διοικητικοῦ καὶ ἀστυνομικοῦ μηχανισμοῦ ἱκανοῦ νά κάνει τὴν ὕπαιθρο νά ὑποστεῖ ἀγώγως τὴν ἀφαίμαξη ποὺ σημαίνει ἡ «σοσιαλιστικὴ πρωτόγονη συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου» — ἀλλὰ ὁ μηχανισμὸς αὐτὸς δὲν εἶχε ἀκόμα ἐντελῶς συγκροτηθεῖ. Καὶ αὐτὸ ἦταν ἄλλο ἕνα σημάδι τῆς σχετικῆς ἱστορικῆς ἀνωριμότητος τῆς νέας τάξης: χωρὶς ἕνα τελειοποιημένον μηχανισμὸν εἰδικευμένον στὴν ἀσκηση τῆς βίας ἡ γραφειοκρατικὴ τάξη ποὺ ἀσκεῖ τὴν ἐξουσία σ' ἕνα καθεστῶς ποὺ *τείνει* νά γίνει ὀλοκληρωτικόν, εἶναι ἀκόμα *χωλὴ* καὶ *ἀσχημάτιστη* καὶ βρίσκεται — *τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν* — στὴν ἴδια θέση μὲ μιὰ ἀστική τάξη ποὺ ἀδυνατεῖ νά πιάσει ρίζες στὴν ὕπαιθρο ἢ ποὺ τῆς ἀπαγορεύεται ν' ἀσκήσει μιὰ βιομηχανικὴ δραστηριότητα.

Σ' αὐτὴ τὴ σχετικὴ ἱστορικὴ ἀνωριμότητα τῆς γραφειοκρατίας μποροῦμε ν' ἀποδώσουμε κατ' ἀρχὴ τὴ δειλία ποὺ χαρακτηρίζει τὰ πρῶτα τῆς βήματα καὶ τὴ «φιλο-κουλακική» τῆς πολιτικῆς. *Συγκεκριμένα, ὁ ἐπρὸς ἀνατολισμὸς πρὸς τὸν κουλάκο* τῆς εἶχε ἐπιβληθεῖ ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ λογικὴ τῶν εἰδικῶν ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν ποὺ δημιουργοῦνται αὐτομάτως πάνω στὴ βάση τῆς κρατικοποίησης τῆς οἰκονομίας. Γιὰ νά μιλήσουμε τὴ μαρξιστικὴ γλῶσσα: *ὁ ἄμεσος «ταξικὸς ἐχθρὸς» τῆς γραφειοκρατίας δὲν ἦταν οἱ κουλάκοι, ἀλλὰ οἱ προλετάριοι*. Ἀπ' αὐτοὺς προέρχονταν ἡ νέα ὑπερ-ἀξία. Αὐτοὶ ἦταν ἡ μόνη σοβαρὴ δύναμη ποὺ μποροῦσε ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ οἰκονομικὸ καὶ πολιτικὸ μονοπώλιο τῆς νέας τάξης. Αὐτοὺς ἔπρεπε νά δαμάσῃ καὶ νά τοὺς κάνει πρῶτα ἀπ' ὅλα νά ἀναγνωρίσουν τὴ νομιμότητα τῆς κυριαρχίας τῆς. Κι' αὐτὴ ἡ ἴδια ἔπρεπε ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ «σύμπλεγμα ἐνοχῆς» ποὺ τῆς ἐνέπνεε ἡ ἀνάμνηση τῆς πληβειακῆς τῆς καταγωγῆς καὶ ἡ γενικὴ δημοκρατικὴ καὶ σοσιαλιστικὴ φρασεολογία τοῦ καθεστώτος ('). Καὶ οἱ προλετάριοι ἔπρεπε νά ξανασυνηθίσουν νά ὑπακούουν δίχως ἀντίρρηση.

Ὅλα αὐτὰ θά γίνονταν σιγά-σιγά, μὲ τὸ χρόνο. Ἡ ἀσκηση τῆς ἐξουσίας θά ἦταν ἡ «ἐργοθεραπεία» τῆς γραφειοκρατίας: ἐξοικειονόμων ἡ μὲ τὴν ἐξουσία θά ξεπέρναγε τὴν «κρίση τοῦ ἀποθηλασμοῦ» καὶ τὰ παιδικὰ τῆς τραύματα. Ἡ «σχολὴ τοῦ ἐργοστασίου», ἡ συνήθεια καὶ ἡ δύναμη τῆς ἀδράνειας δὲν θ' ἀργοῦσαν νά «ντρεσσάρουν» τὴν ἐργατικὴ

1) Βλ. πρὸ πάνω § 37, σελ. 124 - 25.

τάξη. Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς υπόκωφης αὐτῆς ταξικῆς διαμάχης γιὰ τὴ μονοπώληση τῆς οἰκονομικο-πολιτικῆς ἐξουσίας, *ἡ γραφειοκρατία ὄφειλε κατ' ἀρχὴν νὰ ἀποφύγει διειδήποτε μποροῦσε νὰ δυναμώσῃ τὴ θέση καὶ τὴν αὐτοπεποίθησή τοῦ ἄμεσου ταξικοῦ τῆς ἀντιπάλου*. Ἀλλά, μὲ τίς συνθήκες τῆς «δυσδικῆς ἐξουσίας» ποὺ ἐπικρατοῦσαν ἀκόμα στὰ ἐργοστάσια, ἡ ἔντονη βιομηχανοποίηση, ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ Ἀριστερά, δὲν μποροῦσε νὰ γίνει χωρὶς τὴν ἐνθουσιώδη συγκατάθεση καὶ συνεργασία τῆς ἐργατικῆς τάξης. Αὐτὴ ἐπρόκειτο νὰ σηκώσῃ τὸ κύριο βᾶρος τῆς προσπάθειας : πῶς ἦταν δυνατὸ νὰ τὸ ἀποδεχτεῖ χωρὶς ταυτόχρονα νὰ ζητήσῃ νὰ ἀνταμειφθεῖ μὲ μιὰ πληρέστερη συμμετοχὴ στὴ διοίκηση τοῦ κράτους καὶ τῆς οἰκονομίας ;

Τὸ ἴδιο θὰ γινόταν καὶ στὴν περίπτωση ὅπου τὸ κράτος θὰ ἐξάπολυε τὴν ἀπρόκλητη ἐπίθεση κατὰ τῶν κουλάκων ποὺ ζητοῦσε τὸ πρόγραμμα τῆς Ἀντιπολίτευσης : γιὰ νὰ φέρεῖ εἰς πέρας ἕνα τέτοιο ἔργο ἡ γραφειοκρατία θὰ ἀναγκαζόταν νὰ ζητήσῃ τὴν ὑποστήριξη τοῦ προλεταριάτου καὶ θὰ αὐξαινε ἔτσι ἀκόμα περισσότερο τὸ bargaining power τῆς μόνης κοινωνικῆς τάξης ποὺ μποροῦσε νὰ προσβάλλει τὰ θεμέλια τῆς ταξικῆς τῆς κυριαρχίας.

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε γιὰτὶ ἡ γραφειοκρατία προτίμησε νὰ κάνει τὸ ἀντίθετο. Γιὰ νὰ στερεώσῃ τὴν κυριαρχία τῆς, ἡ γραφειοκρατία ὄφειλε, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Charles Bettelheim, νὰ *ἀναζητήσῃ ἕνα στήριγμα ἔξω ἀπ' αὐτὴν γιὰτὶ δὲν τῆς ἀρκοῦσε ὁ στρατιωτικὸς καὶ ὁ ἀστυνομικὸς τῆς μηχανισμὸς. Καὶ τὸ στήριγμα αὐτὸ τὸ βρῆκε στὰ καπιταλιστικὰ στοιχεῖα, στοὺς μικροαστοὺς τῶν πόλεων καὶ τῆς ὑπαίθρου* (1). Ἡ ἐνθάρρυνση τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας, ἡ ἄρνηση τῆς σχεδιοποίησης καὶ τῆς βιομηχανοποίησης δὲν πρόσβαλαν τὰ θεμέλια τῆς γραφειοκρατικῆς κυριαρχίας οὔτε καὶ δημιουργοῦσαν κανένα κίνδυνο «παλινόρθωσης τοῦ καπιταλισμοῦ». Ἦταν ἀπλῶς μέτρα προσωρινὰ προορισμένα νὰ προφυλάξουν τὴ νέα τάξη ἀπὸ τὸν κίνδυνο μιᾶς διμέτωσης πάλης κατὰ τῶν ἀγροτῶν καὶ κατὰ τῶν ἐργατῶν.

Αὐτοὶ πιθανὸν νὰ εἶναι οἱ βαθύτεροι λόγοι ποὺ ἐμπόδισαν τὴ νέα τάξη ν' ἀναγνωριστεῖ ἀμέσως μέσα στὸ θεωρητικὸ πρόγραμμα τῆς Ἀριστερᾶς. Πολὺ εὐκρινέστεροι πάντως εἶναι οἱ λόγοι ποὺ ἐξηγοῦν τὴν ἀποτυχία τῆς Ἀριστερᾶς.

84. Ἡ Ἀντιπολίτευση σὰν «ὀργανωμένη ἀποτυχία»

Ὁ ἐκφυλισμὸς τῆς ἐπανάστασης εἶχε γίνει σ' ἕνα σχετικὰ τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα, ὥστε κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀντιπολιτευομένους δὲν εἶχε προλάβει νὰ σχηματίσῃ μιὰ σαφῆ ἰδέα γιὰ τὸν πραγματικὸ χαρακτήρα τῆς πολιτικῆς ποὺ καταπολεμοῦσαν.

Ἡ γραφειοκρατία δὲν ἦταν γι' αὐτοὺς μιὰ νέα ἐκμεταλλευτικὴ τάξη — ἀλλὰ μιὰ «παρασιτικὴ» ὁμάδα βγαλμένη μέσα ἀπὸ τὸ προλεταριά-

1) Charles Bettelheim : La planification soviétique, σελ. 24.

το. Καθώς από πολλοῦ εἶχαν «ξεχάσει» κι' αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους τὰ «εἰδήματα τῆς Commune» καὶ τίς ὑποθήκες τοῦ Μάρξ, οἱ τροτσκιστὲς πιστεύαν εὐλικρινά ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἦταν ἡ κρατικοποίηση καὶ ἡ βιομηχανοποίηση τῆς οἰκονομίας. Ὅσες φορές θέλησαν νὰ δώσουν ἕνα πρόσωπο στὴ γραφειοκρατία, δὲν μπόρεσαν παρά νὰ τῆς κάνουν ἕνα προσῶ-
 ὀν ἰστένσιον καὶ νὰ τῆς ἀποδώσουν τὴν πρόθεση νὰ καταργήσει τὴν κρα-
 τικοποίηση τῶν παραγωγικῶν μέσων, δηλαδή ν' αὐτοκτονήσει ὡς τάξη!

Ἐπειδὴ π.χ. τὸ 1925 ὁ Στάλιν ἐτοίμαζε ἕνα σχέδιο κατάρτησης τῆς ἐθνικοποίησης τῆς γῆς, ὁ Τρότσκι θεώρησε «νίκη τῆς ἀντιπολίτευσης» τὸ ὅτι ἡ ἐπέμβασή τῆς ἔκανε νὰ «σταματήσουν οἱ ἀπ' εὐθείας ἀπόπειρες κατὰ τῆς ἐθνικοποίησης» (1), χωρὶς νὰ καταλαβαίνει τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ γραφειοκρατία ὑποχώρησε τόσο εὐκολα πάνω σ' ἕνα τόσο σημαντικό θέμα κάτω ἀπὸ τὴν πίεση μιᾶς μικρῆς ὁμάδας τροτσκιστῶν. Τὸ πρόγραμμά τους ἀπαιτοῦσε τότε ἀπὸ τὸ κόμμα «νὰ καταδικάσει ὅλες τίς τάσεις γιὰ κατάρτησιν ἢ ἐξασθένισιν τῆς ἐθνικοποίησης τῆς γῆς πού εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς βάσεις τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου» (2). Ἄλλὰ ἡ «ἐθνικοποίηση» τῆς γῆς εἶναι ταυτόχρονα καὶ μιὰ ἀπὸ τίς βάσεις τῆς δικτατορίας τῆς γραφειοκρατίας: μὲ τὴν *προλεταροποίηση τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ* (πού, ἀντίθετα πρὸς τίς προβλέψεις τοῦ Μάρξ, δὲν ἔγινε ποτὲ πραγματικότητα ὑπὸ τὸ καπιταλιστικὸ καθεστῶς) ἡ γραφειοκρατία γίνεται ὁ ἀποκλειστικὸς κάτοχος τῆς ὀλότητος τῆς ὑπεραξίας.

Ὁ Τρότσκι δὲν κατάλαβε ποτὲ ὅτι ἡ κρατικοποίηση τῆς οἰκονομίας καὶ ἡ ἀνοδος τῆς γραφειοκρατίας στὴ θέση μιᾶς ἀρχουσας τάξης εἶναι ὀργανικὰ ἀλληλένδετα φαινόμενα. Ἐτοὶ ἀκόμα τὸ 1936, ὅταν εἶχε γίνει πιά ἔκδηλος ὁ ταξικὸς - ἀνταγωνιστικὸς χαρακτήρας τῶν παραγωγικῶν σχέσεων πού ἀντιστοιχοῦν στὴν πλήρη κρατικοποίηση τῶν παραγωγικῶν μέσων, ὁ Τρότσκι ἦταν βαθύτατα πεπεισμένος ὅτι ἡ γραφειοκρατία «*ἐξανακολουθεῖ νὰ ὑπερασπίζει τὴν κρατικοποιημένη ἰδιοκτησία* (καὶ δὲν «παλινρθώνει τὸν καπιταλισμὸ») *ἐπειδὴ φοβᾶται* (sic) *τὸ προλεταριάτο*» (3). Αὐτὴ ἡ φράση μᾶς δίνει τὸ μέτρο τῆς σύγχυσης πού ἐπικρατοῦσε μέσα στοὺς κόλπους τῆς τροτσκικῆς ὁμάδας: εἶναι σὰν νὰ λέγαμε ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξη τοῦ 1800 «ἐξανακολουθοῦσε νὰ προασπίζει» τὴν ἐλεύθερη ἐπιχείρησιν (καὶ δὲν ἐπανεφέρε τοὺς συντεχνιακοὺς κανονισμοὺς ἢ τὸ φεουδαρχικὸ σύστημα τῆς δεκάτης) «ἐπειδὴ φοβόταν τὸ προλεταριάτο»! «*Κι' ὁ σωτήριος αὐτὸς φόβος*, συνεχίζει ὁ Τρότσκι, *τρέφεται καὶ διατηρεῖται ἀπὸ τὸ παράνομο κόμμα τῶν μπολσεβίκων - λενινιστῶν* (τῶν τροτσκιστῶν), *πού εἶναι ἡ συνειδητὴ ἔκφραση τῆς σοσιαλιστικῆς ἀνείδρασης κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἀστικῆς* (sic) *παλινόρθωσης πού διαπερνᾷ πέρα ὡς πέρα τὴ γραφειοκρατία!*

Μὲ τέτοιες αὐταπάτες θρεφόταν ἡ ἀριστερὴ ἀντιπολίτευσις: πῶς

1) Λ. Τρότσκι: Ἐνθ. ἀν. σελ. 53.

2) Ἐναφέρεται ἀπὸ τὸν Τρότσκι: αὐτ.

3) Λ. Τρότσκι: Ἐνθ. ἀν. σελ. 267.

ήταν δυνατό να μη σαρωθεί από το «ρεαλισμό» των αντιπάλων της ;
‘Ανάλογες ψευδαισθήσεις δημιουργούσε και η φετιχιστική της προσήλωση στο κόμμα.

Ο Τρότσκι, ο Ζηνόβιεφ και ο Καμένεφ είχαν όλους τους λόγους για να φύγουν μόνοι τους από το κόμμα και να καταπολεμήσουν την επίσημη πολιτική χωρίς να δεσμεύονται από την «κομματική πειθαρχία» και την τόσο συμφερτική για την κυβέρνηση λατρεία της μονολιθικής δημοφωνίας.

Οι *προσωπικοί* λόγοι ήταν σαφέστατοι : όπως το αποκάλυψε ο Τρότσκι στην Αυτόβιογραφία του (1), ο Ζηνόβιεφ και ο Καμένεφ ήταν έντρομοι από τις ραδιουργίες του Στάλιν. Όταν, την άνοιξη του 1926, συμμάχησαν επίτελους με τον Τρότσκι, του αποκάλυψαν ότι κινδύνευε η ζωή του κι’ ότι αυτοί οι ίδιοι είχαν σπεύσει να κάνουν τη διαθήκη τους μόλις έπαψαν να συνεργάζονται με τον Στάλιν, που τον περιέγραφαν σαν ένα έκδικητικό σαδιστή που δεν θα όρρωδοῦσε πρό ούδενός προκειμένου να ικανοποιήσει την άλαζονεία του και την άχόρταγη δίψα της έξουσίας που τον κατείχε. ‘Αλλ’ άφηναν άνεξήγητο το γεγονός ότι επί τρία χρόνια είχαν σταθεί οι πιό πιστοί του συνεργάτες κι’ ότι είχαν κάνει ότι μπορούσαν για να τον άναδειξουν...

Οι *ιδεολογικοί* λόγοι δέν ήταν λιγότερο σημαντικοί : όλοι τους ήταν βαθύτατα πεπεισμένοι ότι ή «φιλο-κουλακική» πολιτική των δεξιών όδηγοῦσε την επανάσταση στην καταστροφή. Σ’ όποιαδήποτε άλλη χώρα, οι άνθρωποι αυτοί θα είχαν άποχωρήσει από το κυβερνητικό κόμμα και θα είχαν φτιάξει τη δική τους αντιπολιτευτική ομάδα καταγγέλοντας άνοιχτά με το δικό τους τύπο την πολιτική της κυβέρνησης. ‘Αλλ’ αυτό ήταν άδύνατο στην ΕΣΣΔ και το μονοκομματικό της καθεστώς το είχαν φτιάξει αυτοί οι ίδιοι με τὰ ίδια τους τὰ χέρια. ‘Όχι μόνο τους ήταν άδιανόητο να παλαίψουν για τις ιδέες τους *έξω από το κόμμα*, αλλά έξακολουθούσαν να έχουν την ίδια μυστικοπαθή φετιχιστική προσήλωση στο κόμμα πού, δυό χρόνια πρωτύτερα, είχε κάνει τον Τρότσκι να άποτύχει στην πάλη του για τη Νέα Γραμμή. Πιστευαν κι’ αυτοί ότι «*σέ τελευταία ανάλυση, το κόμμα έχει πάντα δίκαιο*» κι’ άπόφευγαν να φανερώσουν στην κοινή γνώμη τους λόγους για τους όποιους είχαν έρθει σέ σύγκρουση με την ήγεσία του κόμματος.

Αυτό τους άνάγκαζε να χρησιμοποιούν συνωμοτικές μεθόδους και να δίνουν έτσι όπλα στους αντιπάλους τους. Όταν π.χ. τον Ιούλιο του 1926 ο Στάλιν άποκάλυψε ότι ύπήρχε μιá ζηνοβιεφική «φράξια» μέσα στον Κόκκινο Στρατό, αυτό ύπήρξε μιá μεγάλη δυσφήμιση για την ‘Αριστερά και ο Ζηνόβιεφ άναγκάστηκε να παραιτηθεί από το Πολιτικό Γραφείο.

‘Η έπιθετικότητα της δεξιάς αύξαινε στο μέτρο που γινόταν φανερό ότι οι άριστεροι ήταν έτοιμοι να ύποστουν όλους τους έξευτελισμούς

1 L. Trotzky : Mein Leben, σελ. 505.

προκειμένου να αποφύγουν τη διαγραφή τους από το κόμμα. Έτσι την 4η Οκτωβρίου 1926, ο Τρότσκι, ο Ζηνόβιεφ, ο Καμένεφ, ο Πιατάκωφ, ο Σοκόλνικωφ και άλλοι σημαίνοντες ηγέτες της Άριστερας υπόγραψαν μία δήλωση όπου αναγνώριζαν ότι είχαν παραβεί τις καταστατικές αρχές του κόμματος, ομολογούσαν ότι είχαν δείξει μία απαράδεκτη αντιπειθαρχική διαγωγή και υπόσχοντο να διαλύσουν τη «φράξια» που είχαν φτιάξει μέσα στο κόμμα. Αποκήρυσσαν επίπλεον τους όπαδούς του Σλιάπνικωφ και του Μεντμεντέφ, των ηγετών της Έργατικής Άντιπολίτευσης του 1921, που είχαν προσχωρήσει τότε στην Άριστερή Άντιπολίτευση και που ήταν οι μόνοι που θυμόνταν ακόμα τις υποσχέσεις του 1917.

Παρ' όλη αυτή την αξιοθρήνητη υποχώρηση, οι «άριστεροι» έ εξακολουθούσαν να μένουν πιστοί στις ιδέες τους και να επικρίνουν τη «δεξιά» πολιτική της κυβέρνησης. Αυτή τη φορά, η απάντηση του Στάλιν ήταν κεραυνοβόλος: τον Οκτώβρη του 1926, ο Τρότσκι καθαιρέθηκε από το Πολιτικό Γραφείο και η Άριστερά έχασε τον τελευταίο της αντιπρόσωπο στον οργανισμό αυτό που συγκέντρωνε στα χέρια του όλη την πραγματική έξουσία. Η Άριστερά είχε χάσει το παιχνίδι και η πτώση της επιταχύνθηκε από την επαλήθευση όλων των προβλέψεών της και τη δικαίωση όλων των επικρίσεων που είχε διατυπώσει κατά της κυβερνητικής πολιτικής.

Όταν π.χ. η συντριβή του κινεζικού κομμουνισμού, για την όποια ήταν προσωπικά υπεύθυνοι ο Στάλιν και ο Μπουχάριν, επιβεβαίωσε την όρθότητα των κριτικών του Τρότσκι, η αντιπολίτευση βρισκόταν ήδη σχεδόν εκτός κόμματος. Ήδη από το καλοκαίρι του 1927, η επίσημη προπαγάνδα μιλούσε για ένα «ένιατο αντισοβιετικό μέτωπο από τον Τσάμπερλαιν μέχρι τον Τρότσκι!» Ο Τρότσκι και ο Ζηνόβιεφ ήταν ακόμα μέλη της Κεντρικής Έπιτροπής — αλλά ο Στάλιν τους απαγόρευσε να δημοσιεύσουν τις θέσεις που είχαν έτοιμάσει για το 15ο συνέδριο του Κ.Κ. Έπειδή τα μέλη της Άντιπολίτευσης τις έτύπωσαν χωρίς την έγκριση του κόμματος και τις κυκλοφόρησαν σχεδόν παρανόμως, οι αρχηγοί της καθαιρέθηκαν και από την Κεντρική Έπιτροπή. Την 7η Νοεμβρίου 1927, κατά τη διάρκεια του έπισημου έορτασμού της 10ης έπετειου της Οκτωβριανής Έπανάστασης, ο Τρότσκι και ο Ζηνόβιεφ κάλεσαν τους όπαδούς τους να κάνουν μία χωριστή παρέλαση στους δρόμους της Μόσχας και του Λένινγκραντ διαδηλώνοντας τα συνθήματα της Άντιπολίτευσης. Αυτό θεωρήθηκε σαν μία απαράδεκτη πρόκληση και οι μέν διαδηλωτάι διαλύθηκαν διά της βίας (1), οι δέ Τρότσκι και Ζηνόβιεφ διεγράφησαν από το κόμμα. Το Δεκέμβριο του 1927, η Άριστερά υπέστη μία συντριπτική ήττα στο 15ο συνέδριο του Κ.Κ. που ζήτησε από τους αρχηγούς της αντιπολίτευσης ν' απαρνηθούν τις ιδέες τους και πήρε μία απόφαση που έθετε εκτός κόμματος τα μέλη και τους υποστηρικτές της

1) Για το έπεισόδιο αυτό βλ. πιο πάνω § 27 (σελ. 76).

άντιπολίτευσης. Έτσι, στις 18 Δεκεμβρίου, τὸ Συνέδριο διέγραψε 75 ἐξέχοντα μέλη τῆς ἀντιπολίτευσης καὶ ἐξόρισε τὸν Τρότσκι στὴν Ἑλμα-Ἄτα στὸ Τουρκεστάν. Τὴν ἐπομένη, ἡ Ἄριστερά διαλύθηκε: ἐνῶ ὁ Τρότσκι ἔπαιρνε τὸ δρόμο τῆς ἐξορίας, ὁ Ζηνόβιεφ, ὁ Καμένεφ καὶ οἱ ὄπαδοί τους δημοσίευσαν μιὰ δήλωση μετανόιας ὅπου ἀπηρνοῦντο τὶς ἰδέες τους. Ἐγκεκριμένη ἀπὸ τὴ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ συνεδρίου, ἡ πολιτικὴ τῆς ἐνθάρρυνσης τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας καὶ τῆς βραδείας βιομηχανοποίησης ποὺ ὑποστήριζε ἡ Δεξιὰ, εἶχε γίνῃ τὸ ἐπίσημο δόγμα τοῦ κόμματος.

Δὲν πέρασαν δυὸ ἐβδομάδες ἀπὸ τότε κι' ἡ Ρωσία ἀντιμετώπισε ξαφνικὰ τὴν ἐπισιτιστικὴ κρίση ποὺ εἶχε προβλέψει ἡ Ἄριστερά. Ἐνα χρόνο ἀργότερα, ἡ Ρωσία ἔδινε τὴν ἐντύπωση ὅτι αὐτοὶ ποὺ εἶχαν νικήσει στὸ 15ο συνέδριο ἦταν οἱ πιὸ ἐξτρεμιστές, οἱ πιὸ φανατικοὶ ἀπὸ τοὺς ὄπαδούς τοῦ «ὑπερ ἐκβιομηχανιστικοῦ» καὶ «ἀντι κουλακικοῦ» προγράμματος τῆς ἡττημένης Ἀντιπολίτευσης.

Τί εἶχε συμβεῖ στὸ μεταξύ;

85. Ἡ κρίση τῆς δυαδικῆς οἰκονομίας

Ὅπως τὸ εἶχε προβλέψει ὁ Τρότσκι, ἡ σπάνις τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων ἦταν τέτοια ὥστε οἱ ἀγρότες εἶχαν χάσει τὴν ἔφεση ν' αὐξήσουν τὴν παραγωγή τους. Τὸ 1926 οἱ σιτοκαλλιεργούμενες ἐκτάσεις εἶχαν φτάσει τὸ προπολεμικὸ τους μέγεθος: 85 ἑκατομ. ἐκτάρια, τὸ 1927 ἡ σιτοκαλλιέργεια ἔμεινε στάσιμη γιὰ νὰ πέσει τὸ 1928 στὰ 83 ἑκατομμύρια. Τὴν ἴδια πτώση παρατηροῦμε καὶ στὴν παραγωγή ποὺ ἀπὸ 76,8 ἑκατομ. τόννους τὸ 1926, πέφτει στὰ 72,3 ἑκατομ. τὸ 1927 καὶ στὰ 71,7 τὸ 1929.

Βέβαια, μερικὰ ἑκατομμύρια τόννοι σάρι λιγότερο δὲν εἶναι τίποτε τὸ τραγικὸ. Ἀλλὰ ἡ Ρωσία βρισκόταν τότε στὴ «διαλεκτικὴ» αὐτὴ κατάσταση ὅπου ἡ ποσότητα μπορεῖ ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή νὰ μετατραπῇ σὲ ποιότητα. Οἱ ἀγρότες ἀπόφευγαν ξανά νὰ φέρουν τὰ προϊόντα τους στὴν ἀγορά, οἱ οὐρὲς ξανάρχισαν νὰ ξανασηματίζονται μπρὸς στὰ καταστήματα μὲ τὶς πενιχρὲς προθήκες. Ὅπως δήλωσε ὁ Στάλιν, ἡ ποσότητα τῶν σιτηρῶν ποὺ τὸ κράτος εἶχε ἀγοράσει ἀπὸ τοὺς ἀγρότες ἦταν τὴν 1-1-1928 κατὰ δύο ἑκατομ. τόννους λιγότερη ἀπὸ τὸ μίνιμουμ ποὺ χρειάζονταν γιὰ τὸν ἐπισιτισμὸ τῶν ἀστικῶν πληθυσμῶν. Ἡ κατάσταση θὰ ἦταν ἀλλοιότικη ἂν τὸ καθεστῶς εἶχε προβλέψει τὴν παθητικὴ ἀντίσταση τῶν ἀγροτῶν καὶ εἶχε προλάβει νὰ φτιάξει τὰ κολλεκτιβιστικὰ ἀγροκτήματα ποὺ ζητοῦσε ἡ Ἄριστερά. Ἀλλὰ ἡ κρίση ξέσπασε ἐντελῶς αἰφνιδιαστικὰ καὶ τὰ ὑπάρχοντα κολχόζ μετριόντουσαν στὰ δάχτυλα: ἡ παραγωγή τους ἀντιπροσώπευε τὸ 1928 μόνις τὰ 4% τῆς συνολικῆς γεωργικῆς παραγωγῆς.

Ὁ πληθυσμὸς ἔμεινε μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα μαθαίνοντας στις 15 Φεβρουαρίου 1928 ἀπὸ ἕνα κύριο ἄρθρο τῆς «Πράβντας» ὅτι τὰ χωριά δὲν εἶχαν καθόλου τὴν ὄψη ποὺ τοὺς ἔδιναν ὡς τότε οἱ ἀρχές, ἀλλὰ μοιάζανε πάρα πολὺ μὲ τὴν εἰκόνα ποὺ εἶχε δώσει γι' αὐτὰ ἡ διαγραμμαμένη ἀπὸ τὸ 15ο συνέδριο ἀντιπολίτευση. Ὁ τύπος

πού μιὰ μέρα πρὶν ἀρνιότανε κυριολεκτικά τὴν ὕπαρξη τοῦ κουλάκου, τώρα μὲ ἕνα σινιάλο ἀπὸ τὰ πάνω τὸν ἀνακάλυπτε ὄχι μόνο στὰ χωριά ἀλλὰ καὶ μέσα στὸ κόμμα ἀκόμη Μάθαμε ὅτι οἱ πυρῆνες τοῦ κόμματος διευθύνονταν συχνὰ ἀπὸ πλούσιους χωρικοὺς πού εἶχαν ἰδιόκτητα γεωργικὰ ἐργαλεῖα, ἔπαιρναν στὴν ὄπηρεσία τοὺς ἡμερομισθίους ἐργάτες, κρόβανε ἑκατοντάδες καὶ χιλιάδες πούντ δημητριακά... "Ὅλες οἱ παλιὰς ἀξίεις ἀναποδογυρίστηκαν..." (1).

Τὸ Πολιτικὸ Γραφεῖο δὲν ἤξερε ἀκόμα τί στάση νὰ τηρήσει ἀπέναντι στοὺς κουλάκους. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, οἱ νικητὲς τοῦ 15ου συνεδρίου κατηγοροῦσαν τὴν ἡττημένη Ἀριστερά ὅτι ζητοῦσε νὰ δξύνει τὴν πάλη τῶν τάξεων στὰ χωριά, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, διέταζαν νὰ παρθοῦν αὐστηρότατα «ἔκτακτα μέτρα» κατὰ τῶν κουλάκων. Οἱ τοπικὲς ἀρχὲς ἔπρεπε τώρα νὰ κάνουν αἰφνιδιαστικὲς ἐρευνες στὰ σπίτια τῶν πλουσίων χωρικῶν καὶ νὰ κατάρχουν τὰ κρυμμένα τρόφιμα. Αὐτὸ τοὺς τὸ εἶχε προτείνει ἤδη ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1927 ἡ ἡττημένη Ἀριστερά, ἡ ὁποία εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸ κράτος νὰ πάρει ἀπὸ τοὺς κουλάκους, μὲ τὸ μέσο ἑνὸς ἀναγκαστικοῦ δανείου, «τουλάχιστον 150 ἑκατομ. πούντ δημητριακά» (2). Ἀλλὰ ὁ Στάλιν καὶ ὁ Μπουχάριν εἶχαν πεῖ τότε ὅτι αὐτὰ τὰ 150 ἑκατομμύρια δὲν ὑπῆρχαν παρὰ μόνο στὴ φαντασία τῶν τροτσικιστῶν καὶ ὅτι ἕνα πρόσθετο ἀναγκαστικὸ δάνειο θὰ δξυνε τὴ δυσσρέσκεια στὰ χωριά. Τώρα δὲν ἐπρόκειτο πιά γιὰ ἀναγκαστικὰ δάνεια, ἀλλὰ γιὰ αὐθαίρετες ἐρευνες καὶ κατασχέσεις: *ἡ ἐπισιτιστικὴ κρίση ἔχει νὰ γίνῃ καθεστωτικὴ κρίση καὶ μόνο ἡ τρομοκρατία μποροῦσε νὰ τὴ λύσει.*

"Ὅταν τὸν Ἰούλιο τοῦ 1928, ὁ Στάλιν διέταξε τίς τοπικὲς ἀρχὲς νὰ «χτυπήσουν σκληρὰ τοὺς κουλάκους», ὁ Μπουχάριν, ὁ Ρύκωφ, ὁ Τόμσκι καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοὺς, πού πίστευαν εὐλικρινὰ ὅτι μιὰ τέτοια πολιτικὴ θὰ ἐπιδεινῶνε τὴν κατάσταση καὶ θὰ διασποῦσε τὴ «συμμαχία» τῶν ἀγροτῶν μὲ τὸ καθεστῶς, στράφηκαν ἐναντίον τοῦ Στάλιν. Ἀλλὰ ὁ Στάλιν εἶχε μαζί του τὴν πλειοψηφία τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου καὶ εἶχε ἤδη χρησιμοποιήσει τὴ δύναμή του γιὰ νὰ ἐκτοπίσει ἀπὸ τὰ πόστα τοῦ κόμματος τοὺς ὀπαδοὺς τῶν χτεσινῶν του συμμάχων κατὰ τοῦ τροτσικισμοῦ.

Πάντως, ὁ ἴδιος ὁ Στάλιν ἦταν ἀκόμα ἀναποφάσιτος. "Ἔτσι δὴλωνε μ' ἐπιμονὴ ὅτι «ἡ ἀπαλλοτριῶση τῶν κουλάκων θὰ ἦταν μιὰ τρέλλα» (3). Ἦταν σαφές ὅτι τὰ «ἔκτακτα μέτρα» δὲν εἶχαν κάνει παρὰ νὰ ἐντείνουν τὴν ἐχθρότητα τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τοῦ καθεστώτος. Ἀλλῆ μιὰ φορά τὸ κράτος ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσει μπρὸς στὴν παθητικὴ ἀντίσταση τῶν χωρικῶν καὶ τὰ «ἔκτακτα μέτρα» ἀναιρέθηκαν.

Αὐτὸ ἦταν ἡ τελευταία νίκη τῆς Δεξιᾶς. Τὸ καθεστῶς εἶχε ἀποφύγει τὴν ἀγροτικὴ ἐπανάσταση ἀπαλλάσσοντας τοὺς ἀγρότες ἀπὸ μερικὸς φόρους καὶ ἐπιτρέποντας μιὰ αὔξησιν τῆς τιμῆς τοῦ σταριοῦ. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα πού ἔθετε ἡ σπάνις τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων ἔμενε πάντοτε ἀνοικτὸ. Ἡ πείνα ἀπλώθηκε στίς πόλεις. Τὸ 1929 τὸ κράτος

1) Λ. Τρότσκι : *Ἡ προδομένη Ἐπανάσταση*, σελ. 60—61.

2) Βλ. *Correspondance Internationale* 1927, N° 124, σελ. 1851.

3) Βλ. Στάλιν : *Στὸ μέτωπο τῶν σιτηρῶν*.

ἐπανεφέρε το σύστημα τῶν διανομῶν μὲ δελτία, ὅπως τὸν καιρὸ τοῦ πολέμου. Ἐπιπλέον, ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. ἐξαφανίστηκε ἀπὸ τὴν διεθνή ἀγορὰ τῶν δημητριακῶν. Τὸ 1926 - 27, οἱ ἐξαγωγῆς δημητριακῶν εἶχαν φτάσει τὰ 205 ἑκατομ. ρούβλια καὶ ἀποτελοῦσαν τὰ 30%, τοῦ συνόλου τῶν ἐξαγωγῶν. Τὸ 1927 - 28 ἔπесαν στὰ 34 ἑκατομ. 5,3% τῶν συνολικῶν ἐξαγωγῶν καὶ ἐξαφανίστηκαν ἐντελῶς τὸ 1928 - 29. Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τῆς Ρωσίας, τὸ κράτος βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ φέρει στάρι ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ γιὰ νὰ θρέψει τὸν ἀστικὸ πληθυσμὸ.

Ἦταν σαφές ὅχι μόνον ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς κυβερνήσεως εἶχε ἐντελῶς ἀποτύχει, ἀλλὰ κι' ὅτι αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ σύστημα τῆς μικτῆς οἰκονομίας εἶχε καταλήξει σ' ἓνα ἀδιέξοδο. «*Μὴ μπορῶντας, γράφει ὁ Charles Bettelheim νὰ ἐκτοπίσει τὴν καπιταλιστικὴ παραγωγὴ χρησιμοποιῶντας τὰ οἰκονομικὰ μέσα, τὸ κράτος ἀναγκάστηκε νὰ τὸ κάνει μὲ τὴ βία*» (1). Καθὼς, βέβαια, δὲν ἐπρόκειτο γιὰ καμιὰ «καπιταλιστικὴ παραγωγὴ», τὸ ὁριστότερο θὰ ἦταν νὰ ποῦμε : μὴ μπορῶντας νὰ λύσει μὲ οἰκονομικὰ μέσα τὴν ἐπισιτιστικὴ κρίση, τὸ καθεστῶς ἀναγκάστηκε νὰ προσφύγει στὴ βία γιὰ νὰ σώσει αὐτὴ τὴν ἴδια τοῦ τὴν ὑπόσταση, γιὰ νὰ μὴ σαρωθεῖ ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ του χρεοκοπία.

Τί ἦταν αὐτὴ ἡ βία ; Ποιοὶ τὴν ὑπέστησαν ; Καὶ ποιοὶ βγῆκαν κερδισμένοι ἀπὸ τὴ χρησιμοποίησιν τῆς βίας ;

86. Σύγκριση τῆς κρίσεως τοῦ 1928 - 29 καὶ τῆς κρίσεως τοῦ 1923

Τὸ ἐπισιτιστικὸ πρόβλημα, τὸ πρόβλημα δηλαδὴ τῆς ἔνταξης τῶν ἀγροτῶν στὴν ἐθνικὴ οἰκονομία, εἶχε τεθεῖ πολὺ ἀπειλητικότερα τὸ 1923 καὶ ἡ λύση τοῦ δὲν εἶχε φέρει τότε καμιὰ κοινωνικὴ ἀναστάτωση : γιὰ νὰ σταματήσῃ ὁ ἀναβρασμὸς στὴν ὕπαιθρο, τὸ κόμμα δὲν χρειάστηκε τότε παρὰ νὰ κατεβάσῃ κατὰ 20 - 30 %, τὶς τιμῆς τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων. Γιατὶ δὲν ἔκανε κάτι ἀνάλογο καὶ τὸ 1929 ;

Κατ' ἀρχὴν, μιὰ τέτοια πολιτικὴ θὰ περιορίζε σημαντικὰ τοὺς πόρους τῆς γραφειοκρατίας ποῦ ἦταν πολὺ ἰσχυρότερη καὶ πολυπληθέστερη τὸ 1929 ἀπὸ τὸ 1923.

Κατὰ δεύτερο λόγο, μιὰ τέτοια ὑποχώρησις θὰ ἐκμηδένιζε κάθε δυνατότητα μακροπρόθεσμης πολιτικῆς τὴν ὥρα ποῦ ἀποδεικνυόταν ὅτι αὐτὴ ἦταν μιὰ ζωτικὴ ἀνάγκη γιὰ τὸ καθεστῶς.

Κατὰ τρίτο λόγο, κι' αὐτὸς πιθανὸν νὰ εἶναι ὁ σπουδαιότερος, μιὰ τέτοια ὑποχώρησις δὲν ἦταν δυνατὸ παρὰ νὰ ἐκληφθεῖ ὡς μιὰ ἔμμεση ἀναγνώρισις τῆς χρεοκοπίας τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς τῆ στιγμῆ ὅπου ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ὄχι μόνον συναντοῦσε τὴν ἀπροκάλυπτη ἔχθρα τῆς ἀγροτικῆς πλειοψηφίας, ἀλλὰ καὶ εἶχε γίνῃ — δημοσίᾳ καὶ συστηματικῶς — ὁ στόχος τῆς κριτικῆς μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ μοναρχικὸ κόμμα.

Ἐπιπλέον, τὸ 1929, τὸ κράτος εἶχε στὴ διάθεσίν του ἓνα ἀποφασιστικὸ αὐτοῦ ποῦ τοῦ ἔλειπε τὸ 1923 : τὸν τρομοκρατικὸ μηχανισμό ποῦ θὰ

1) Charles Bettelheim ἔνθ. ἀν. σελ. 23.

τοῦ ἐπέτρεπε νὰ ἐξουδετερῶσει καὶ νὰ πατάξει κάθε ἀντίδραση ἀπὸ τὰ κάτω.

Τὸ 1923, ἀπὸ τὴ μιά μεριά, ἡ πίεση τῶν ἐργατικῶν μαζῶν πάνω στὸ κόμμα ἦταν ἀπείρως μεγαλύτερη καὶ ἀποτελεσματικότερη ἀπὸ τὸ 1929. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸ ἴδιο τὸ κόμμα, πού τὸ 1923 ἀνεχόταν ἀκόμα τὴν κριτικὴ κι' ἦταν συνεπῶς ἀρκετὰ κοντὰ σὲς μάζες, εἶχε γίνει τὸ 1929 ἕνα πειθήνιο ὄργανο τῆς ἡγεσίας καὶ τοῦ δικτατορικοῦ της μηχανισμοῦ. Ἐπιπλέον, οἱ ἀγροτικὲς μάζες, πού τὸ 1923 εἶχαν ἀκόμα ζωηρὴ τὴν ἀνάμνηση τοῦ ἀποφασιστικοῦ ρόλου πού εἶχαν παίξει στὸν ἐμφύλιον πόλεμο, ἦταν ἀοπλες καὶ πολιτικὰ ἀποκεφαλισμένες τὸ 1929 : μιά ἀπὸ τίς μεγαλύτερες παραδοξότητες τῆς ἱστορίας εἶναι ἀσφαλῶς τὸ ὅτι αὐτοὶ πού ὠφείλουν οἱ «ἐκπρόσωποι» (ἀν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφραση) τῶν ἀγροτῶν μέσα στὸ κόμμα ἦταν ὁ Μπουχάριν, ὁ ἀρχηγὸς τῶν «ὀριστερῶν κομμουνιστῶν» τοῦ 1918, καὶ ὁ Τόμσκι, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐργατικῶν ψευτο συνδικάτων!

Ὅπως δὴποτε, γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους μαζί, τὸ Κράτος ἀναγκάστηκε καὶ ταυτὸχρονα μπόρεσε νὰ καταφύγει στὴ βία γιὰ νὰ λύσει τὸ ἐπιφανειακὰ ἀνώδυνο πρόβλημα πού τοῦ ἔθεσε ἡ ἐπισιτιστικὴ κρίση τοῦ 1928-29. Μιά πού τὸ κράτος δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ἀγοράσει τὸ πλεόνασμα τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴν πλήρη οἰκονομικὴ κατάρρευση στὴν πιὸ χοντροειδῆ μορφή της, δηλαδὴ τὴν λιμοκτονία τῶν ἀστικῶν πληθυσμῶν, ἦταν νὰ *δημεύσει* τὸ σύνολο τοῦ γεωργικοῦ προϊόντος. Αὐτὸ πῆγε νὰ κάνει μὲ τὰ «ἔκτακτα μέτρα» τοῦ 1929. Ἀλλὰ τὰ μέτρα αὐτὰ εἶχαν ἀποτύχει μπρὸς στὴν παθητικὴ ἀντίσταση τῶν χωρικῶν πού ἔκρυβαν τὸ στάρι καὶ περιόριζαν τίς σπορές. Ἡ μόνη διέξοδος πού ἀπέμενε ἦταν νὰ ἐπέμβει τὸ κράτος σ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς : γιὰ νὰ πάρει στὰ χέρια του τὸ ποσὸ τῶν δημητριακῶν πού χρειαζόταν γιὰ νὰ θρέψει τὸν ραγδαίᾳ αὐξανόμενον ἀστικὸ πληθυσμὸ, τὸ κράτος ἀναγκάστηκε νὰ ὑποδουλώσει αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς παραγωγούς καὶ νὰ νεκραναστήσει τίς πανάρχαιες γραφειοκρατικὲς μεθόδους ἐκμετάλλευσης τῆς ἀγροτικῆς μάζας πάνω σὲς ὅποιες στηριζόταν ἡ εὐημερία τῶν ἀσιατικῶν δυναστῶν.

Αὐτὴ ἦταν ἡ «μεγάλῃ στροφή» τοῦ καθεστώτος : ὅπως στὸν καιρὸ τοῦ Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ πού δημιούργησε τὴν οἰκονομικὴ δύναμη τοῦ κράτους λεηλατώντας τοὺς ἰδιώτες καὶ ἐξανδραποδίζοντας τὸν ἀγροτικὸ πληθυσμὸ (1), ἔτσι καὶ τώρα ἡ οἰκονομικὴ χρεοκοπία τοῦ κράτους καλύφθηκε μὲ τὴ συστηματικὴ καταλήστευση τῶν ἀγροτῶν καὶ τὴν ὑποδούλωση ὅλας τῆς ἀγροτικῆς τάξης, ἀνέφερε τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρισκόταν ἡ Ρωσία «ὅταν ὁ Μ. Πέτρος, πού εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει τίς πιὸ προχωρημένες χώρες τῆς Δύσης, ἄρχισε νὰ κατασκευάζει πυρετωδῶς ἐργοστάσια καὶ

1) Βλ. πρὸ πάνω §§ 21β καὶ 35 (σελ. 61 καὶ 110).

έργαστήρια για να έξοπλίζει τὸ στρατό του» (1). Γιὰ τὸν μπολσεβικισμό τοῦ 1929 δὲν ἐπρόκειτο βέβαια μόνο γιὰ τὸν έξοπλισμὸ τοῦ στρατοῦ : ἡ καπιταλιστικὴ «περικύκλωση» δὲν θεωρεῖτο τότε σὰν ἡ αἰτία ὄλων τῶν δεινῶν καὶ οἱ μπολσεβίκοι πιστεύαν ἀκόμα ὅτι καμιά κρίση δὲν ἀπειλοῦσε ἄμεσα τὸν καπιταλισμὸ. Ἄλλὰ τὸ συμπέρασμα ποὺ βγάζει ὁ Στάλιν ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Μ. Πέτρου εἶναι ἀπὸ κάθε ἀποψη διαφωτιστικό : «*Καμιά ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες κοινωνικὲς τάξεις δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ δώσει τὴν ἀρμόζουσα λύση στὸ πρόβλημα ποὺ ἔθετε ἡ καθυστέρηση τῆς χώρας*». Αὐτὴ ἦταν «σὲ τελευταία ἀνάλυση» ἡ ἐξήγησι τοῦ δεσποτικοῦ καθεστώτος ποὺ ἐπέβαλε ὁ Μ. Πέτρος καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος ποὺ ἡ πετρινικὴ γραφειοκρατία ἀνυψώθηκε πάνω ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες κοινωνικὲς τάξεις. Κάτι ἀνάλογο συνέβαινε καὶ τώρα. Καμιά ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες κοινωνικὲς τάξεις : οὔτε οἱ managers τῶν κρατικοποιημένων ἐπιχειρήσεων, οὔτε οἱ ἐργάτες, οὔτε οἱ φτωχοὶ ἀγρότες, οὔτε καὶ —ἀκόμα λιγότερο— οἱ κουλάκοι, δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ λύσουν τὸ τραγικὸ ἐπισιτιστικὸ πρόβλημα ἀπὸ τὴ λύση τοῦ ὁποῦ ἐξηριᾶτο ὄχι μόνο ἡ πολεμικὴ προπαρασκευὴ τῆς Ε.Σ.Σ.Δ., ἀλλὰ πρῶτα καὶ κύρια ἡ ἐπιβίωση τοῦ καθεστώτος καὶ ἡ μελλοντικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Μόνο ἡ τρομοκρατία μποροῦσε νὰ λύσει τὸ ὑπάρχον οἰκονομικὸ πρόβλημα ποὺ τὸ ὑπάρχον οἰκονομικὸ καθεστῶς φαινόταν ἀνίκανο νὰ λύσει.

X. Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΗΣ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραμματικὴ διατύπωση τοῦ Ἀριστοτέλους, «*γίνονται μὲν αἱ στάσεις οὐ περὶ μικρῶν ἀλλ' ἐκ μικρῶν, στασιάζουσι δὲ περὶ μεγάλων*» (2). Ἔτσι στίς Συρακοῦσες εἶχε γίει μιά ἐπανάσταση «περὶ ἐρωτικὴν αἰτίαν» ἡ ὁποία ὅμως κατέληξε σὲ μιά καθεστωτικὴ μεταβολή : ἡ ἀσήμαντὴ ἀφορμὴ προκάλεσε μιά ἐπανάσταση ποὺ ἔβγαλε στὸ φῶς τὶς βαθύτερες δυνάμεις τῆς κοινωνίας, ποὺ στὴν πραγματικότητα εἶχε προπαρασκευαστεῖ κ' ὀριμάσει πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνοπλη ἐξέγερση, καὶ ποὺ ὁπωσδήποτε γινόταν «περὶ μεγάλων». Κάτι ἀνάλογο ἔγινε στὴ Ρωσία τοῦ 1929 - 1930 : ἡ «αἰτία» ἦταν τὰ 2 ἑκατομμύρια τόννοι σάρι Ρωσία τοῦ 1929 - 1930 : ἡ «αἰτία» ἦταν τὰ 2 ἑκατομμύρια τόννοι σάρι ποὺ λείψαν ἀπὸ τὴν ἀγορά. Ἄλλὰ τὸ «μικρὸ» αὐτὸ γεγονός ἀποκάλυψε τὴν ἐσωτερικὴ ἀνίψωση ποὺ ὑπονόμευε τὸ δυσρχικὸ καθεστῶς τῆς ΝΕΠ. Γιὰ νὰ βρεθοῦν αὐτὰ τὰ 2 ἑκατομμύρια τόννοι καὶ γιὰ νὰ μὴν ξαναθεθεῖ ποτὲ πιά τὸ *νηπιακὸ* (γιὰ κάθε μοντέρνα οἰκονομία) αὐτὸ πρόβλημα, τὸ κράτος ἀναγκάστηκε νὰ κηρύξει τὸν πόλεμο κατὰ τῶν κουλάκων. Ἄλλὰ οἱ δυνάμεις ποὺ κινητοποιήσε γιὰ νὰ έξοντώσει αὐτὴ τὴν τάξη ἦταν τέτοιες ποὺ πολὺ γρήγορα ἡ «ἀποκουλασκοποίηση» μετατράπηκε σὲ μιά ὀλοκληρωτικὴ ἀπαλλοτρίωση τῶν 25 ἑκατομμυρίων ἀνεξάρτητων παραγωγῶν τῆς ὑπαίθρου. Ἄλλὰ γιὰ νὰ σταθεροποιηθεῖ αὐτὴ ἡ ψευτο «κολλεκτιβο

1) Stalin : Leninism II, 153.

2) Ἀριστοτέλους *Πολιτικά* 1303 β 18.

ποίηση» της αγροτικής οικονομίας και για να εδραιωθεί ή μονοπωλιστική κυριαρχία της νέας τάξης πάνω στην ύπαιθρο, έπρεπε να μηχανοποιηθεί ή αγροτική οικονομία. Κι' αυτό δεν μπορούσε να γίνει παρά με μία έντονη βιομηχανοποίηση. Αυτό σήμανε το τέλος του δυσαρχικού καθεστώτος που επικρατούσε μέσα στα έργοστάσια: ή εργατική τάξη απαλλοτριώθηκε από κάθε αυτόνομία κι' έχασε κάθε δυνατότητα να έλέγξει την ήγεια της βιομηχανικής παραγωγής. Αύτη ή τρομοκρατική λύση της δυσαρχίας ανάμεσα στον κρατικοποιημένο και τον ιδιωτικό τομέα και της δυσαρχίας μέσα στα έργοστάσια, από τη μιά μεριά ολοκλήρωσε την έσωτερική μεταμόρφωση του μπολσεβικικού κόμματος, που έπασπε να είναι ένα έκφυλο-σμένο πρώην εργατικό κόμμα κι' έγινε το καινούργες κόμμα της νέας άρχουσας τάξης. Κι' από την άλλη μεριά, δημιούργησε νέες έντελως ανέκδοτες σχέσεις ανάμεσα στο κόμμα και την κοινω-ία: ή πολιτική υποδούλωση της νέας τάξης και ή καισαροπαπική έξουσία του κόμματος έξηγονόταν από το γεγονός ότι ή νέα τάξη κράτησε την έξουσία που κινδύνεψε να τη χάσει το 1928-29, και τελειοποίησε αύτη την έξουσία δίνοντάς της μιά ολοκληρωτική μορφή, *δχι με τα κλασικά οικονομικά μέσα* που επέτρεψαν π.χ. στην άστική τάξη να κατακτήσει την οικονομική και την πολιτική έξουσία, αλλά *χάρη στην τρομοκρατική επέμβαση του κόμματος* που κο-νιορτοποίησε τον προλεταροποιημένο πληθυσμό και δημιούργησε τα *καθε-στωτικά* οικονομικο-πολιτικά πλαίσια της ολοκληρωτικής ταξικής επικρά-τησης της γραφειοκρατίας.

Γύρω απ' αυτά τα τρία σημεία θά περιστραφεί το τελευταίο κεφάλαιο αύτης της μελέτης. Στο Α' Μέρος θά μιλήσουμε για την προλεταροποίηση του αγροτικού πληθυσμού. Στο Β' Μέρος, θά παρουσιάσουμε τις παραγωγικές σχέσεις που αντιστοιχούν στην πλήρη γραφειοκρατικοποίηση της βιομηχανικής παραγωγής. Και στο Γ' Μέρος, θά δείξουμε τις ιδιότυπες σχέσεις που δημιουργήθηκαν ανάμεσα στη νέα άρχουσα τάξη και το κόμμα.

A. Η ΠΡΟΛΕΤΑΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Όταν ξέσπασε ή κρίση του 1928, τα κρατικά και τα κολλεκτιβι-στικά άγροκτήματα (σοβχόζ και κολχόζ) ήταν μιά νησίδα μέσα στον ώκεανό των άτομικών έ-μεταλλεύσεων. 'Η άξια της παραγωγής τους αντιπροσώπευε μόλις το 1,8% του συνόλου της γεωργικής παραγωγής και ή συμμετοχή τους στην αγορά των δημητριακών δεν ξεπερνούσε τα 4,4%. Έπιπλέον, έλειπαν παντελώς οι τεχνικές και ύλικές προϋποθέσεις (γεωργικές μηχανές, τεχνικό προσωπικό κ.λ.), μιās εύρότερης κολλεκτιβο-ποίησης. Γι' αυτό και οι σκοποί του πρώτου πενταετούς σχεδίου (που καταρτίστηκε άλλωστε κάτω από τη δαμόκλεια σπάθη της έπισιτιστικής κρίσης του 1928), ήταν άκρως μετριοπαθείς: κατά τις προβλέψεις του, ή άξια της παραγωγής των κολχόζ και των σοβχόζ θ' ανέβαινε το 1932 33

στά 14,7%, του συνόλου και ή συμμετοχή τους στην αγορά των δημητριακών θά ἔφτανε τὰ 25 3/4% (1).

Γι' αὐτὸ ἐπίσης τὸ Σχέδιο πρόβλεπε καὶ μιὰ παράλληλη ἐξάπλωση τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας: οἱ ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς ἰδιωτικῆς καλλιέργειας σπαρμένες ἐκτάσεις θά ἔφταναν ἀπὸ 113,3 (1927 - 28) σὲ 122,4 ἑκατομμύρια ἐκτάρια τὸ 1932-33 καὶ ἡ παραγωγή τους θά ἀνέβαινε ἀπὸ 715,3 σὲ 895,8 ἑκατομμύρια κούιντάλια.

87. Ἡ φάση τῆς αὐθόρμητης κολλεκτιβοποίησης 1920 - 29

Αὐτοὶ οἱ ἀριθμοὶ ἐκφράζουν τίς πιὸ *αἰσιόδοξες* προβλέψεις πού μποροῦσαν νά γίνουν στὴν περίπτωση πού ἡ κολλεκτιβοποίηση τῆς γεωργίας θά γινόταν μὲ καθαρά οἰκονομικὰ μέσα, χωρὶς δηλαδὴ καμιὰ χρησιμοποίηση τοῦ κρατικοῦ καταναγκασμοῦ πάνω στους ἀγρότες. Ἀλλὰ οἱ μόνοι πού εἶχαν ἕνα οἰκονομικὸ λόγο νά προσχωρήσουν στὰ κολλεκτιβιστικὰ ἀγροκτῆματα ἦταν οἱ φτωχότεροι χωρικοὶ: αὐτοὶ πού δὲν εἶχαν δική τους γῆ ἢ πού δὲν εἶχαν δικά τους ἄλογα καὶ ἀγελάδες. Ἀλλὰ αὐτοὶ ἦταν μιὰ μειοψηφία: μόλις τὸ 1/5 τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπιπλέον, ἡ αὐθόρμητή τους προσχώρηση στὰ κολχόζ δὲν μποροῦσε διόλου νά λύσει τὸ τραγικὸ ἐπισιτιστικὸ πρόβλημα πού τὸ καθεστῶς ἀντιμετώπιζε στὸ ἄμεσο παρόν. Τὸ 1928 σχηματίστηκαν 33 258 κολχόζ πού περιέλαβαν τὰ 1,7% τῶν ἀγροτικῶν οἰκογενειῶν καὶ καλλιέργησαν 4,2 ἑκατομ. ἐκτάρια. Τὸ 1929, ὁ ἀριθμὸς τῶν κολχόζ ἀνεβαίνει στίς 57.000 (τὰ 3,9% τῶν ἀγροτικῶν οἰκογενειῶν) καὶ οἱ σπαρμένες ἀπὸ τὰ κολχόζ ἐκτάσεις φτάνουν τὰ 36 ἑκατομ. ἐκτάρια (2). Ἀλλ' ἀντίθετα πρὸς τίς διαβεβαιώσεις τοῦ Στάλιν, αὐτὴ ἡ ἀδιαμφισβήτητη ἐπιτυχία τῆς *αὐθόρμητης* κολλεκτιβοποίησης δὲν ἔλυσε διόλου τὸ ἐπισιτιστικὸ πρόβλημα, οὔτε καὶ ἔξουδετέρωσε τὴ μονοπωλιστικὴ θέση τῶν κουλάκων στὴν ἀγορὰ τῶν δημητριακῶν.

Ἴδου πῶς παρουσίασε ὁ Στάλιν αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴ στὸ συσχετισμὸ τῶν δυνάμεων ἀνάμεσα στίς διάφορες κοινωνικὲς τάξεις στὴν ὕπαιθρο:

Τὸ 1927, οἱ κουλάκοι ἦταν τὰ κυρίαρχα στοιχεῖα στὰ χωριά γιατί παρήγαν πάνω ἀπὸ 600 ἑκατομ. πούντ στάρι ἀπὸ τὰ ὁποῖα διοχέτευαν περὶ τὰ 130 ἑκατομ. στὴν ἀστικὴ ἀγορὰ. Τὰ κολχόζ καὶ τὰ σοβχόζ ἦταν ἀκόμα ἐλάχιστα καὶ δὲν παρήγαν παρὰ 80 ἑκατομ. πούντ ἀπὸ τὰ ὁποῖα πούλαγαν μόνο τὰ 35. Ὑπ' αὐτές τίς συνθήκες, λέει ὁ Στάλιν γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴ «δεξιὰ» πολιτικὴ τοῦ κόμματος, δὲν ἦταν δυνατό νά γίνει καμιὰ «σοβαρὴ ἐπίθεση κατὰ τῶν κουλάκων» καὶ τὸ κολλεκτιβιστικὸ πρόγραμμα τῆς ἀντιπολίτευσης Τρότσκι—Ζηνόβιεφ θά ἔρριχνε τὸν τόπο σὲ μιὰ «τυχοδιωκτικὴ» περιπέτεια. Ἀντίθετα, τὸ 1929, τὰ κολχόζ καὶ τὰ σοβχόζ παρήγαν 400 ἑκατομ. πούντ στάρι ἀπὸ τὰ ὁποῖα φέρναν στὴν ἀγορὰ τὰ 130: τὰ κολχόζ καὶ τὰ σοβχόζ τοῦ 1929 εἶχαν ἀποκτήσει—ὀπιτίθεται!— τὴ δύναμη πού εἶχαν οἱ κουλάκοι τὸ 1927. Ἐπιπλέον, *ἐτὸ 1930, ἡ παραγωγή τους θά ἔφτανε τὰ 900 ἑκατομ., δηλαδὴ θά ξεπερνοῦσε τὴν παραγωγή τῶν κουλάκων τοῦ 1927 καὶ ἡ ποσότητα σταριοῦ πού θά προόριζαν γιὰ τὸ ἐμπόριο θά ξεπέργαγε τὰ 400 ἑκατομ. πούντ, δηλαδὴ θά ἦταν*

1) Βλ. Α. Baykov: Ἐνθ. ἀν. σελ. 190.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ch. Bettelheim: Ἐνθ. ἀν. σελ. 33.

άπειρώς μεγαλύτερη απ' αυτήν που είχαν πουλήσει οι κουλάκοι το 1928»⁽¹⁾.

Αν ήταν έτσι, το έπιοιτιστικό πρόβλημα θά είχε ήδηλυθεί και οι κουλάκοι θά είχαν πάψει να είναι έπιφοβοι. Στην πραγματικότητα, ή έπιοιτιστική κρίση είχε έπιδεινωθεί σέ σημείο που το κράτος άναγκάστηκε να έπαναφέρει το σύστημα των δελτίων διανομής. Και οι κουλάκοι είχαν άκόμα μιά τέτοια δύναμη, ώστε ή κυβερνητική προπαγάνδα έσπευσε ν' άποδώσει τήν έπιοιτιστική κρίση στην «*Έχθρα του κουλάκου για το σοσιαλιστικό κράτος, δηλαδή σέ κίνητρα πολιτικά*». Αλλά, όπως παρατηρεί ο Τρότσκι, «*ο πλούσιος χωρικός έχει λιγοστή κλίση σέ τέτοιους 'ίδεαλισμούς*». *Αν έκρυβε το στάρι, αυτό το έκανε γιατί δέν του ήταν συμφερετικό να το πουλήσει*»⁽²⁾. Το έπιοιτιστικό πρόβλημα είχε γίνει ένα ζήτημα ζωής ή θανάτου για το καθεστώς.

88. Η άναγκαστική κολλεκτιβοποίηση: ο Στάλιν πιά τροτσικιστής από τόν Τρότσκι

Αυτό το γόρδιο δεσμό έπρόκειτο να κόψει το σπαθί της Γκεπεού: ή λεγόμενη «άποκουλακοποίηση της ύπαιθρου» μπορεί να θεωρηθεί σαν το κλασικό υπόδειγμα της *κοινωνικής στρατηγικής* του όλοκληρωτικού κράτους.

Η θεμελιώδης ώθηση ήρθε φυσικά από το *Κέντρο* που άλλαξε τήν πολιτική του άπέναντι στους άγρότες, έβγαλε τους «δεξιούς» (Μπουχάριν, Τόμσκι) από τήν κυβέρνηση, κινητοποίησε όλο τόν προπαγανδιστικό του μηχανισμό για να δημιουργήσει μιά «άντι-κουλακική» ψύχωση κι' ένα ένθουσιασμό για τήν «κολλεκτιβοποίηση», κινητοποίησε όλες τις ένοπλες δυνάμεις για να σπάσουν τήν αντίσταση των χωρικών και έβαλε στή διάθεση των κολχόζ όλα τα ύπάρχοντα υλικά μέσα και τεχνικά στελέχη: έτσι ύστερα από μιά άπόφαση της Κ.Ε. του Κ.Κ. της 17-11 1929, το κόμμα έστειλε στα χωριά 25.000 έπίλεκτους βιομηχανικούς έργάτες για να βάλουν μπρός τή μηχανοποίηση των κολλεκτιβιστικών άγροκτημάτων.

Αυτός ο συνδυασμός της προπαγάνδας, της βίας και της τεχνικής βοήθειας δέν μπορούσε να γίνει άποτελεσματικός παρά μόνο στο μέτρο που οι *τοπικές άρχές* θ' άποκτοσαν δικτατορικά δικαιώματα πάνω στην άγροτική μάζα. Το παλαιό προσωπικό των σοβιέτ των χωριών καθαιρέθηκε γιατί «είχε άποδειχθεί άνάξιο να διευθύνει το κολλεκτιβιστικό κίνημα»⁽³⁾ και το καινούργιο ανέλαβε τήν ύποχρέωση «*να πάρει όλα τα ένδεικνυόμενα μέτρα για να χτυπήσει τους κουλάκους, δηλαδή να δημεύσει όλοσχερώς τήν περιουσία τους και να τους έκτοπίσει από τα χωριά, τς περιφέρειες και άκόμα και από τις έπαρχίες τους*»⁽⁴⁾.

1) Στάλιν: *Προβλήματα της άγροτικής πολιτικής*, 27-12-1929. Les questions du Léninisme . 301-2.

2) Τρότσκι: *Η Προδομένη Έπανάσταση*, σελ. 58.

3) Διάταγμα της Κεντρ. Έκτελεστικής Έπιτροπής της 35-1-1930. Άναφέρεται από τόν Α. Βαγκον: *Ένθ. άν. σελ. 194.*

4) Διάταγμα Νο 9, § 105 του 1930, Άναφέρεται από τόν Βαγκον, *ο.π.*

Ἄλλὰ τὰ διοικητικὰ αὐτὰ μέτρα δὲν ἦταν ἀρκετὰ: γιὰ νὰ βρεθοῦν τὰ κρυμμένα τρόφιμα, νὰ λεηλατηθοῦν οἱ ἀποθήκες τῶν κουλάκων καὶ νὰ σπάσει ἡ παθητικὴ ἀντίσταση τῶν μεσαίων χωρικῶν, ποὺ δὲν ἔβλεπαν κανένα λόγο νὰ χάσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους μπαίνοντας στὰ κολχόζ, *ἔπρεπε ἐπιπλέον νὰ κινητοποιηθοῦν οἱ «μάζες», δηλαδή ἡ μειοψηφία τῶν φτωχῶν χωρικῶν* ποὺ εἶχαν ὄλους τοὺς λόγους νὰ μισοῦν τοὺς κουλάκους, νὰ ὄνειρεύονται τὰ παραδεισιακὰ κολχόζ μὲ τὰ ὁποῖα τοὺς βομβάρδιζε ἡ προπαγάνδα καὶ νὰ θέλουν ὄντως νὰ μποῦν στὰ πραγματικὰ κολχόζ ποὺ φτιάχνονταν μὲ τὴν δημευμένη περιουσία τῶν κουλάκων.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν συνδυασμένων ἐνεργειῶν τοῦ κέντρου, τῶν διαφόρων τοπικῶν σατραπῶν καὶ τῶν φτωχῶν χωρικῶν ἦταν νὰ πάρει ἡ «κολλεκτιβοποίηση» τὴν ὄψη μιᾶς θεομηρίας. Στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα περικυκλῶναν τὰ χωριά καὶ ὑπὸ τὴν ἀπειλὴ τῶν μυδραλλιοβόλων ἐπιτάσσαν τὸ στάρι, ἀναγκάζαν τοὺς χωρικοὺς νὰ σχηματίσουν κολχόζ, «κοινωνικοποιοῦσαν» ἀκόμα καὶ τὰ κοτόπουλα καὶ στέλναν κοπάδια τοὺς κουλάκους στὴ Σιβηρία. Μέσα σὲ λίγους μῆνες «*ἡ ὑπαιθρὸς ἐγίνε μιὰ κόλαση. Ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν χωρικῶν ἀντιστάθηκε ἀπεγνωσμένα στὴν κυβέρνηση. Ἡ κολλεκτιβοποίησις ἐκφυλλίστηκε σὲ μιὰ στρατιωτικὴ ἐπιχείρησις, σὲ ἓνα ἀπηνῆ ἐμφύλιον πόλεμον*» (1). Μέσα σὲ λίγες ἑβδομάδες ἐξαφανίστηκε ὀλάκερη ἡ τάξη τῶν κουλάκων ποὺ μαζί μὲ τίς οἰκογένειές τους ἀποτελοῦσαν μιὰ μάζα ἀπὸ 8-10 ἑκατομμύρια ἄτομα —δηλαδή ἓνα πληθυσμὸ ἀνώτερο ἀπὸ τὸν πληθυσμὸ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἡ δήμευσις τῆς περιουσίας τους ἔδωσε ἓνα κέρδος στὸ κράτος ποὺ ὁ Στάλιν τὸ ὑπολόγισε σὲ 400 ἑκατομ. ρούβλια (2). Ἀλλὰ πολὺ γρήγορα, τὸ κῶμα τῆς «κολλεκτιβοποίησης» σάρωσε καὶ τοὺς μεσαίους ἀγρότες. Ἴδου πῶς παρουσιάζεται ἑβδομάδα μὲ τὴν ἑβδομάδα ἡ ἐξέλιξις αὐτῆς τῆς πρωτοφανοῦς στὰ χρονικὰ τῆς βίας προλεταροποίησης τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ (3):

25. Τὸ πρῶτο κῶμα τῆς κολλεκτιβοποίησης : 1930

	20 1-1930	1-2-1930	10 2 1930	20 2-1930	1-3-1930
Κολχόζ (σὲ χιλιάδες)	59,4	87,5	103,7	108,8	110,2
Ἀγροτικὲς οἰκογένειες ὀργανωμένες σὲ κολχόζ (σὲ χιλιάδες)	4.393,1	8.015,1	10.935,1	13.675,1	14.264,3
Ἀγροτικὲς οἰκογένειες ὀργανωμένες σὲ κολχόζ σὲ % τοῦ συνόλου τῶν ἀγροτ. οἰκογενειῶν	21,6	32,5	42,4	52,7	55,0

Τὴν 1η Μαρτίου 1930 τὰ 55%, τῶν ἀγροτικῶν οἰκογενειῶν εἶχαν

1) I. Deutscher : ἔνθ. ἀν. σελ. 259.

2) Στάλιν : Leninism, II, 344.

3) Κατὰ τίς ἐπίσημες στατιστικὰς ποὺ ἀναφέρει ὁ A. Baykov : ἔνθ. ἀν. σ. 196.

μπει «έθελουσίως» και «μέ ένθουσιασμό» στά κολχόζ. Αυτό σήμαινε ότι ή τρομοκρατία είχε φτάσει στο άπροχώρητο! Έτσι δέν είναι ν' άποροζμε πού τό ίδιο τό κράτος άναγκάστηκε νά ύποχωρήσει: στις 2 Μαρτίου 1930, ό Στάλιν δημοσίευσε στην Πράβντα τό πολύκροτο άρθρο του «δ *Ελιγγος της έπιτυχίας*» (1) όπου έρριξε όλες τίς εϋθύνες στους ύφισταμένους του και έδωσε τό σύνθημα της διάλυσης όλων των κολχόζ πού είτε είχαν γίνει μέ καθαρά καταναγκαστικά μέσα, είτε δέν ανταποκρίνονταν σέ καμιά άμεση οικονομική άνάγκη, και πού όπωσδήποτε τό κράτος δέν μπορούσε νά τά ένισχύσει μέ μηχανές και τεχνικούς. Έτσι, την 1η Μαΐου 1930, ό αριθμός των κολχόζ έπεσε στις 82,3 χιλιάδες (2). Ό αριθμός των οικογενειών των οργανωμένων στά κολχόζ έπεσε από 14,264 έκατομ. την 1η Μαΐου 1930 σέ 5,778 την 1 Μαΐου 1930: μέσα σέ τρεις μήνες όκτώμηση έκατομμύρια άγροτικές οικογένειες, κάπου 40 έκατομμύρια άτομα, έζησαν ένα έφιαλτικό ταξίδι μετ' έπιστροφής από τόν «καπιταλισμό» στό «σοσιαλισμό» και από τό «σοσιαλισμό» στόν «καπιταλισμό»!

Όπωσδήποτε τό 1/4 σχεδόν τοϋ άγροτικού πληθυσμού είχε ένταχθεί έθελοντικά ή μέ τή βία στά κολχόζ: τό πρόβλημα τοϋ άνεφοδιασμού των πόλεων σέ δημητριακά έμοιαζε νά λύνεται. Άντ' αύτοϋ, είχε έπιδεινωθεί λόγω της καταστροφής των παραγωγικών μέσων και της παθητικής αντίστασης των άγροτών (βλ. § 91). Έτσι τό φθινόπωρο τοϋ 1930, ξέσπασε τό δεύτερο κύμα της «κολλεκτιβοποίησης» πού κορυφώθηκε τό 1931—32 για νά σκεπάσει όλάκερη την ύπαιθρο άνάμεσα στό 1934—35.

Ίδου ή συνολική εικόνα αύτης της «δεύτερης επανάστασης» στην ύπαιθρο (3):

26. Η προλεταροποίηση τοϋ άγροτικού πληθυσμού:
α) Τά κολχόζ 1930 - 1936

Έτος	Αριθμός κολχόζ σέ χιλιάδες	Άγροτικές οικογένειες οργανωμένες σέ κολχόζ		Γη άνήκουσα σέ κολχόζ	
		Σέ έκατομ.	Σέ % τοϋ συνόλου	Σέ έκατομ. έκτάρια	Σέ % τοϋ συνόλου
1929	57,0	1,0	3,9	4,2	4,9
1930	85,9	6,0	23,6	38,1	33,6
1931	211,1	13,0	52,7	79,0	67,8
1932	211,1	14,9	61,5	91,5	77,7
1934	233,3	15,7	71,4	98,6	87,4
1935	247,4	17,3	83,2	104,5	94,1
1936	244,2	18,4	90,5	110,5	98,2

Παράλληλα, αύξήθηκε σημαντικά ό αριθμός των κρατικών άγροκτημάτων (σοβχόζ) πού ύποτίθεται ότι θα έξαφανίζαν έντελώς τό πνεύμα

1) Βλ. Les questions du Léninisme II, 11—14.

2) Βλ. Α. Baykov: ένθ. άν. σελ. 199.

3) Βλ. Α. Baykov: ένθ. άν. σελ. 327.

συγκέντρωση της γεωργικής παραγωγής είναι πράγμα πρωτοφανές στην ιστορία. Ἡ Σοβ. Ἐνωση ἦταν ἡ μόνη χώρα ποῦ ἐπαλήθευε τὴ μαρξιστική θεωρία γιὰ τὴ συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου καὶ στὴ γεωργία καὶ τὴν προλεταροποίηση καὶ τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ μπολσεβίκοι —τόσο ὁ Στάλιν ὡς καὶ ὁ Τρότσκι, ποῦ ἄλλωστε εἶναι ὁ ἐμπνευστὴς τῆς «κολλεκτιβοποίησης»— πῆγαν νὰ παραστήσουν τὴν «κολλεκτιβοποίηση» τῆς γεωργίας σὰν τὸν καρπὸ μιᾶς οἰκονομικῆς ἀνάγκης, σὰν τὸ μόνο τρόπο γιὰ ν' αὐξηθεῖ ἡ γεωργικὴ παραγωγή. Ἔτσι π.χ. ὁ Στάλιν ὑποστήριζε ὅτι αὐτὸ δὲν μποροῦσε νὰ γίνει παρὰ μόνο μὲ τὴν δημιουργία γιγαντιαίων ἀγροκτημάτων⁽¹⁾ καὶ ὑπενθύμιζε τὴν «περίφημη μαρξιστική (sic) θέση γιὰ τὰ πλεονεκτήματα τῆς μεγάλης ἐκμετάλλευσης σχετικὰ μὲ τὴ μικρὴ»⁽²⁾. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Τρότσκι ὑποστήριζε ὅτι «μετὰ τὴν ἀπαλλοτρίωση τῶν μεγάλων ἀγροκτημάτων καὶ τὸ κατακομματίασμα τῶν κλήρων, ἡ Ἐνωση ξανά τῶν ἀτομικῶν αὐτῶν κλήρων σὲ πῶς μεγάλες ἐπιχειρήσεις εἶχε γίνει ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου γιὰ τοὺς χωρικοὺς, γιὰ τὴ γεωργία, γιὰ ὀλίγη τὴν κοινωνία»⁽³⁾.

Περιττεύει νὰ προσθέσουμε ὅτι αὐτὴ ἡ obsession τοῦ γιγαντισμοῦ δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὴν πραγματικὴ πρόοδο τῆς γεωργίας. Στὴν Η.Π.Α., στὴ χώρα ὅπου ἡ πρόοδος τῆς γεωργίας ἔχει πάρει μιὰ πραγματικὴ ἐκπληκτικὴ μορφή, ἡ συγκέντρωση τῶν καλλιεργειῶν ἔγινε βαθμιαία: γιὰ νὰ πέσει ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγροκτημάτων ἀπὸ 6.387.000 τὸ 1920 σὲ 4 ἑκατομμύρια τὸ 1950, πέρασαν 30 χρόνια κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ὁποίων ἔγιναν ἀποφασιστικὲς πρόοδοι στὸν τομέα τῆς γεωπονικῆς τεχνικῆς. Τίποτε παρόμοιο δὲν ὑπῆρχε στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. ὅταν τὸ κράτος πῆρε τὴν ἀπόφαση νὰ ἐνώσει 25 ἑκατομμύρια ἀγροκτῆματα σὲ 240.000 μεγαθῆρια.

Χίλιοι τσαγκάρηδες μαζί δὲν κάνουν ἓνα ἐργοστάσιο ὑποδηματοποιίας. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, τίς πραγματικὲς δυνατότητες τῆς (ἀληθινῆς) κολλεκτιβοποίησης τίς προσδιόριζε ὁ βαθμὸς τῆς βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης, ἡ ἱκανότητα τῆς βιομηχανίας νὰ ἐφοδιάσει τὴ μεγάλη γεωργικὴ ἐκμετάλλευση μὲ τὰ μοντέρνα τεχνικὰ μέσα. Ἀλλὰ τὰ ὄλικά αὐτὰ δεδομένα λείπανε: τὸ 1930 ἡ σοβιετικὴ παραγωγή τρακτέρ ἦταν μόνο 72.000. Τὸ 1931 εἶχε ἀνέβει στὰ 125.300 καὶ τὸ 1932 στὰ 148.500. Ἐξίσου ἀνεπαρκῆς ἦταν ὁ ἀριθμὸς τῶν θεριστῶν: 1.700 τὸ 1930, 6.400 τὸ 1931, 14.500 τὸ 1932. Μ' ἄλλα λόγια, ἔλειπαν παντελῶς οἱ τεχνολογικὲς προϋποθέσεις τῆς δημιουργίας μεγάλων γεωργικῶν ἐκμεταλλεύσεων⁽⁴⁾.

1) Στάλιν: *Προβλήματα τῆς ἀγροικῆς πολιτικῆς*. Ἐνθ. ἀν. 1, 288—9.

2) Στάλιν: Ἐνθ. ἀν. 1, 291.

3) Τρότσκι: Ἐνθ. ἀν. σελ. 63.

4) Μ' αὐτὸ δὲν θέλουμε νὰ ποῦμε ὅτι ὑπάρχει μιὰ ὁποιαδήποτε αἰτιακὴ συνάφεια ἀνάμεσα στὸν ἀριθμὸ τῶν τρακτέρ καὶ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ στὴ συλλογικὴ καλλιέργεια. Στὴν Η.Π.Α. ὁ ἀριθμὸς τῶν τρακτέρ ἀνέβηκε μέσα σὲ 30 χρόνια ἀπὸ 10.000 σὲ 2 ἑκατομμύρια, χωρὶς αὐτὸ νὰ φέρει καμιὰ ἐπαναστατικὴ ἀνατροπὴ στὶς σχέσεις παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτησίας. Τὸ 1950, ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. εἶχε 564.000 τρακτέρ. Ἀλλὰ ἡ Ἀγγλία μὲ μιὰ ἀσύγκριτα μικρότερη ἐπιφάνεια εἶχε 300.000. Σὲ 400 ἑκτάρια

και τα κολχόζ κινδύνευαν ν' αποσυντεθούν την επομένη της συγκρότησης τους. Η έντατική μηχανοποίηση της γεωργίας και η ένταση στο μάξιμουμ της δικτατορίας έγιναν αυτόματα μια ζωτική ανάγκη για το καθεστώς.

Η ραγδαία αύξηση των Σταθμών Μηχανών και Τρακτέρ (Σ.Μ.Τ.) μας δίνει το μέτρο της μηχανοποίησης της γεωργίας ανάμεσα στο 1930 και το 1938 (1).

28. Η μηχανοποίηση της γεωργίας 1930 - 38

	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1938
Αριθμός Σ.Μ.Τ.	159	1,228	2,446	2,916	3,533	4,375	6,358
Αριθμός των κολχόζ των έξυπηρετούμενων κατά μέσο όρο από κάθε Σ. Μ. Τ.	73	42	29	32	31	28	32
Γη κατεργαζόμενη από κάθε Σ.Μ.Τ. Μέσος όρος σε χιλιάδες εκτάρια	65,8	13,9	18,4	20,4	19,7	16,7	17,2

Η δημιουργία των Σ.Μ.Τ. και η μηχανοποίηση δημιουργούσε το οικονομικό θεμέλιο της ταξικής κυριαρχίας της γραφειοκρατίας και στην Ώπαιθρο. Αυτόι οι «Σταθμοί» είναι από τα πιό περίεργα φαινόμενα της Ιστορίας της γεωργίας: ενώ σ' όλα τ' άλλα μέρη του κόσμου έχουν κτησούν δικά τους τρακτέρ και μηχανές, οι σοβιετικοί Σ.Μ.Τ. συστήθηκαν για να γίνουν τα όργανα της συστηματικής πολιτικής υποδούλωσης και οικονομικής αφαίμαξης των κολχόζ (2), έτσι που η κατάργηση αυτών των οργανισμών από τον Χρυσιστώφ μπορεί να θεωρηθεί σαν η ασφαλέςτερη ένδειξη της ελάφρωσης της ολοκληρωτικής καταπίεσης και της επιστροφής της γραφειοκρατίας σε «κανονικότερες» μορφές έκμετάλλευσης της εργασίας.

Αλλά η απαλλοτρίωση των ανεξάρτητων παραγωγών είχε γίνει πρίν από τη μηχανοποίηση, προτού δηλαδή το κράτος αποκτήσει τον τεχνολογικό έξοπλισμό που θα του επέτρεπε να επιβάλει και να στερεώσει την μονοπωλιστική του κυριαρχία πάνω στην αγροτική μάζα. Γι' αυτό, ως την ώρα που η βιομηχανοποίηση της γεωργίας θα έκανε αληθινή και ολοκληρωτική την εξάρτηση των αγροτών από το κράτος, μόνο ο καταναγκασμός και η τρομοκρατία μπορούσαν να διατηρήσουν το οικονομικά ά-

άντιστοιχούν 17 τρακτέρ στην Αγγλία, 5 στη Γερμανία και μόνο 1 στην Ε.Σ.Σ.Δ.: αν η συλλογική καλλιέργεια έχει μια οποιαδήποτε σχέση με τη μηχανοποίηση τότε θα πρέπει μάλλον να θεωρηθεί σαν «εποικοδόμημα» και «προϊόν» της βιομηχανικής υποανάπτυξης...

1) Βλ. Α. Βαγκόν: Ένθ. άν. σελ. 331.

2) Βλ. τις θεμελιώδεις αναλύσεις του Merle Fainsod: How Russia is Ruled 1953.

κόμα άθεμελιώτο σύστημα τών κολχόζ. Έπιπλέον, όπως ο Στάλιν δέν παρέλειψε νά τό παρατηρήσει, συγκεντρωμένοι μέσα στά κολχόζ, οι άγρότες μπορούσαν νά γίνουν πολύ πιό έπικίνδυνοι άπό πρύν πού ήταν δεισπαρμένοι στά άτομικά τους χωράφια: Τότε, «οί άντεπαναστασιακές άπόπειρες τών άντισοβιετικών στοιχείων δέν είχαν κανένα σοβαρό άποτέλεσμα. Άλλά ή κατάσταση άλλάζει μέ τό πέρασμα άπό τήν άτομική στήν ομαδική καλλιέργεια. Τά κολχόζ προσφέρουν στους άγρότες μιá έτοιμη μορφή μαζικής οργάνωσης. Γι' αυτό ή διεύθυνση τών άντισοβιετικών στοιχείων μέσα τους μπορεί νά έχει πολύ σοβαρώτερα άποτελέσματα» (1).

Τό κόμμα έπρεπε νά έντεινεί στό μάξιμουμ τήν «έπαγρύπνηση» γιά νά πατάξει τήν αντίσταση τών χωρικών. Έτσι κατόπιν έντολής του Στάλιν (2), δημιουργήθηκαν «είδικά πολιτικά άποσπάσματα» γιά νά έπιτηροθύν τους άγρότες: άνάμεσα στό 1933-34 σχηματίστηκαν 3.368 τέτοια «άποσπάσματα» μέ 17.000 μέλη, πού προσκολλήθηκαν στους Σ.Μ.Τ., και άλλα 2.021 μέ 8.000 μέλη στά σοβχόζ (3). Οι Σταθμοί καί τά σοβχόζ έγιναν έτσι οι πυρήνες ταυτόχρονα τής οικονομικής έκμετάλλευσης καί τής πολιτικής καταπίεσης τών άγροτών: δίπλα στά «κλασικού» τύπου όργανα του διοικητικού καταναγκασμού, αυτοί οι 25.000 έπίλεκτοι κομματικοί άνέλαβαν νά σπάσουν διά παντός τήν αντίσταση τών χωρικών (4).

90. Τά άμεσα οικονομικά άποτελέσματα τής προλεταροποίησης τών άγροτών

Ποιά ήταν τά οικονομικά άποτελέσματα αυτής τής άνευ προηγουμένου ύποδούλωσης του άγροτικού πληθυσμού:

Ήταν σάν νά είχε περάσει πάνω άπό τή σοβιετική ύπαιθρο ένας τριετής πόλεμος. Όπως στήν πρώτη περίοδο τής βιομηχανικής επανάστασης, οι έργάτες σπάζαν τίς μηχανές άπό τήν άπελπισία. Έτσι καί τώρα οι άγρότες πού αναγκάζονταν νά μπουν στά κολχόζ ή πού στέλνονταν έξω-ρια στή Σιβηρία, σφάζαν τά ζώα τους, καταστρέφαν τά έργαλεία τους, καίγαν τά σπίτια καί τίς άποθήκες τους. Ό πίνακας άριθ. 29 μάς δίνει

29. Τά οικονομικά άποτελέσματα τής «κολλεκτιβοποίησης»

	1913	1930	1931	1932
Παραγωγή δημητριακών (σε έκατομ. κοουιντόλια)	801	835,5	694,8	698,7
Παραγωγή Ζάχαρης *	99,2	140,2	120,5	65,6
* Άλογα (σε έκατομ.)	35,8	30,2	26,2	19,6
Βώδια »	60,6	52,5	47,9	40,7
Αίγοπρόβατα »	121,2	108,8	77,7	52,1
Χοίροι	20,9	13,6	14,4	11,6

1) Στάλιν: *Τό Έργο μας στήν ύπαιθρο*, 11-1-1933, Ένθ, άν. II, 114.

2) Στάλιν: Ένθ, άν. II, 118.

3) Βλ. Α. Βαγκόν: Ένθ, άν. σελ. 210.

4) Στήν εποχή του παροξυσμού τής τρομοκρατίας, ο Ίβάν ο Τρομερός είχε χρησιμοποιήσει 5-6.000 όπρίτσονικους γιά νά ύποδουλώσει ένα πληθυσμό 10 έκατομμυρίων.

όρισμένες χαρακτηριστικές ένδειξεις για την πτώση της γεωργικής παραγωγής και την καταστροφή του έμψυχου ύλικου (1). 'Η γεωργική παραγωγή και ή κτηνοτροφία πέσαν μέσα σέ δυο χρόνια κάτω από τό προπολεμικό επίπεδο. 'Η παραγωγή ζάχαρης πού τό 1930 ήταν μιάμιση φορά μεγαλύτερη από την προπολεμική, κατακλύησε μέσα σέ δυο χρόνια σχεδόν στο μισό λόγω της έλλειψης κοκκινογουλιών. Οι ζημιές στην κτηνοτροφία ήταν φοβερές, ανάλογες μ' αυτές πού θά προξενούσε άργότερα ή γερμανική κατοχή: χάθηκαν τό ένα τρίτο τών βωδιών και τών αλόων και πάνω από τό μισό τών αιγοπροβάτων και τών χοίρων. 'Η γεωργική παραγωγή και ή κτηνοτροφία έπεσαν σημαντικά κάτω από τό προπολεμικό επίπεδο ενώ ο πληθυσμός είχε αύξηθει κατά τριάντα εκατομμύρια: άκόμα και σήμερα, ή ρωσική άγροτική οικονομία δέν έχει έντελώς άνορθωθεί από τό πλήγμα της «κολλεκτιβοποίησης» (2) ..

Οι άνθρωπινες άπώλειες δέν καταγράφηκαν μέ τόση ακρίβεια όση τά σφαγμένα ζώα και τά χαμένα κουίντάλια, αλλά εκατομμύρια άνθρωποι χάθηκαν οίηπερ φύλλων γενειή από την πείνα του 1932, τίς έπίδημίες, τίς έκτελέσεις και τούς έκτοπισμούς.

Είς αντίλλαγμα, τό καθεστώς έλυσε τό πρόβλημα τών δημητριακών από τό όποιο είχε κινδυνεύσει νά καταρρεύσει και από τό όποιο έξηριτάτο τό μέλλον της βιομηχανοποίησης. Τό 1928-29, τό ποσό τών δημητριακών πού προσφέρθηκε στην άγορά ήταν μόνο τά 11% του συνόλου της γεωργικής παραγωγής. Μέσα στα τρία έπόμενα χρόνια, ή γεωργική παραγωγή έπεσε κατά 15%. —άλλά τά κολχόζ παρέδωσαν στο κράτος ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό της παραγωγής: τά 27,5% τό 1930, τά 36,8% τό 1931, τά 27,5% τό 1932, τά 21,6% τό 1933, τά 19,5% τό 1934 (3).

Προτού δοίμε ποιές μεθόδους χρησιμοποίησε τό κράτος για νά ύπεξαιρέσει από τούς άμεσους παραγωγούς ένα τέτοιο ποσοστό της παραγωγής, ός σταθοίμε για νά πάρουμε μιά συνοπτική ιδέα για τίς νέες ταξικές σχέσεις πού διαμορφώθηκαν στην ύπαιθρο μετά από την «δεύτερη έπανάσταση» του 1930-1934.

91. Τό ολοκληρωτικό μονοπώλιο της γραφειοκρατίας

Πρέπει ν' ανατρέξουμε στο άπώτατο παρελθόν: στην Αίγυπτο τών Φαραών και τών Πτολεμαίων, για νά βρούμε ένα ανάλογο παράδειγμα οικονομικής ύποδούλωσης του άγροτικού πληθυσμού στο κράτος. Και πάλι, στην έλληνιστική Αίγυπτο, οι άπεργίες δέν ήταν άπαγορευμένες διά νόμου και οι ναοί δίναν άσυλο στους άγρότες πού έγκαταλείπαν τά κρατικά κτήματα για νά γλυτώσουν από τίς άγγαρείες και τίς εισφο-

Βλ. Α. Βαγκον : σελ. 325.

2) Κατά τίς μωρτυρίες του Χρυστοσώφ, ή κατάσταση της κτηνοτροφίας ήταν ή ίδια τό 1953 μέ τό 1916 παρ' όλον ότι ο πληθυσμός είχε άνέβει από 140 σέ 210 εκατομμύρια.

3) Βλ. Α. Βαγκον : ένθ. άν, σελ. 203.

ρές πού τούς ἐπιβάλαν οἱ βασιλικοὶ ὑπάλληλοι⁽¹⁾: οἱ Πτολεμαῖοι δὲν μπόρεσαν ποτέ νά καταργήσουν τὸ δικαίωμα τοῦ ἀσύλου πού, ἀπὸ τὰ παμπάλαια χρόνια, εἶχαν οἱ ναοὶ καὶ πού ὀρθῶς οἱ σημερινοὶ ἱστορικοὶ τὸ θεώρησαν σάν τὸ habeas corpus τοῦ αἰγυπτιακοῦ λαοῦ⁽²⁾.

Τίποτε παρόμοιο δὲν μπορεῖ νά ὑπάρξει σὲ μιὰ χώρα ὅπου τὸ κράτος εἶναι ταυτόχρονα ἀπόλυτος ἀνεξέλεγκτος δεσπότης καὶ μοναδικὸς ἐργοδότης: ἂν οἱ Πτολεμαῖοι περιορίσαν ἀπλῶς τὸν ἀριθμὸ τῶν ναῶν πού εἶχαν τὸ δικαίωμα τοῦ ἀσύλου, ὁ μπολσεβικισμὸς ἐξαφάνισε ὅλο-σχερῶς ὅλες τὶς «ἀνεξάρτητες» ἢ «οὐδέτερες» ζώνες πού μποροῦσαν νά προσφέρουν ἕνα καταφύγιο στὰ ἄτομα.

Ὅπως εἶδειξε ὁ Max Weber καὶ συστηματικότερα ὁ Karl Wittfogel⁽³⁾, ἡ ἐξάρτηση τῆς γεωργίας ἀπὸ τὰ ἀρδευτικὰ ἔργα τοῦ κράτους εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς κύριους παράγοντες πού ἐξηγοῦν τὴν δεσποτικὴ φύση τοῦ κράτους καὶ τὴν γραφειοκρατικὴ διάρθρωση τῆς οἰκονομικῆς ὀργάνωσης τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τὶς ἀσιατικὲς κοινωνίες: οἱ διεσπαρμένες καὶ πολιτικῶς ἀσπλες ἀγροτικὲς κοινότητες βρισκόνταν κυριολεκτικὰ στὸ ἔλεος τοῦ κράτους πού μποροῦσε ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή ὄχι μόνο νά συντρίψει μὲ τὴ βία κάθε ἀντίσταση ἀπὸ μέρους τους, ἀλλὰ καὶ νά τὶς καταδικάσει σὲ οἰκονομικὸ θάνατο κόβοντάς τους τὸ νερό.

Ἀνάλογη, ἀλλὰ πολὺ πιὸ ὀλοκληρωτικὴ εἶναι ἡ ἐξάρτηση τῶν ἀγροτῶν ἀπὸ τὸ μπολσεβικικὸ κράτος. Μετὰ τὴν «κολλεκτιβοποίηση» καὶ τὴ μηχανοποίηση τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τὸ κράτος ἔγινε ὁ μόνος καὶ ἀποκλειστικὸς προμηθευτὴς τῶν γεωργῶν σὲ τρακτέρ καὶ γεωργικὲς μηχανές, σὲ πετρέλαιο καὶ ἀνταλλακτικά, σὲ ἠλεκτρικὸ ρεῖμα καὶ σὲ λιπάσματα. Στὰ χέρια του ἐπίσης βρισκόνταν οἱ σιδηρόδρομοι καὶ τὰ αὐτοκίνητα πού θά μεταφέραν τὰ γεωργικὰ προϊόντα στοὺς τόπους καταναλώσεως, καθὼς καὶ τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα πού θά τὰ πούλαγαν στὸν πληθυσμὸ. Καὶ αὐτὸ τὸ κράτος ἦταν ἕνα ὑπερουγκεντρωτικὸ ἀπολυταρχικὸ κράτος πού δὲν ἀνεχόταν κανένα ἔλεγχο ἀπὸ τὰ κάτω. Ἀπέναντί του δὲν ὑπῆρχε παρά ἕνας κοινορτὸς ἀπὸ 242 000 κολχόζ, πού τὸ κράτος δὲν τὰ ἄφησε ποτέ νά συνδεθοῦν ἀναμεταξύ τους καὶ ν' ἀποτελέσουν μιὰ ἐνιαία ὀργάνωση σὲ πανεθνικὴ κλίμακα (ὅπως συμβαίνει στὶς χώρες ὅπου βασιλεύει ἡ «καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση»), γιὰ νά ὑπερασπίσουν τὰ συμφέροντά τους. Ἐπιπλέον, αὐτὴ ἡ κοινορτοποιημένη καὶ οἰκονομικὰ ὑποτελὴς στὸ κράτος, τεράστια ἀγροτικὴ μάζα, δὲν εἶχε καμιὰ ἀληθινὴ — οὔτε κἀν πλασματικὴ — ἐκπροσώπηση στὰ σοβιέτ καὶ στὸ κόμμα γιὰ νά ἐπηρεάσει τὴν κυβερνητικὴν πολιτικὴν.

Ἔνα τέτοιο ὀλοκληρωτικὸ μονοπώλιο δὲν ἀπαντᾷται πούθενά: Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Fritz Sternberg, «ἀκόμα καὶ στὶς Η. Π. Α., ὅπου ὑπάρχει ἡ με-

1) Βλ. M. Rostowtzeff: The Social and Economic History of the Hellenistic World II, 841, κ.έ., 870 κ.έ., 955 κ.έ.

2) Βλ. W. Tarn: La civilisation hellénistique, σελ. 182.

3) Βλ. τὸ θεμελιώδες ἔργο τοῦ Wittfogel - Oriental Despotism, 1957.

λύττερη μονοπωλιστική συγκέντρωση, οι αγροκτηματίες είναι οργανωμένοι σε ισχυρές δημοσπονδίες που πολύ συχνά έχουν αντισταθεί επιτυχώς στις απόπειρες των καπιταλιστών να πραγματοποιήσουν μονοπωλιστικά υπερέκδη εις βάρος τους» (1).

Καμιά τέτοια αντίσταση δεν μπορούσαν να αντιτάξουν οι «κολλεκτιβοποιημένοι» αγρότες στην παντοδυναμία του κράτους και στη βουλιμία των οργάνων του: Έτσι εξηγείται το κατά τη συνήθη λογική ανεξήγητο γεγονός ότι, με την «κολλεκτιβοποίηση», ενώ η γεωργική παραγωγή έπεσε κατά 15%, οι παραδόσεις των γεωργικών προϊόντων στο κράτος τριπλασιάστηκαν!

Ποιοί ήταν αυτοί που εισέπραξαν αυτό το «υπερ-προϊόν»; Και με ποιο τρόπο αναγκάστηκαν οι παραγωγοί να καταβάλουν μια τέτοια «υπερ-έργασία»;

Πριν από την «κολλεκτιβοποίηση», η γραφειοκρατία δεν είχε καμιά κοινωνική βάση στην ύπαιθρο όπου υπήρχαν 25 εκατομμύρια ανεξάρτητες γεωργικές έκμεταλλεύσεις πολωμένες γύρω από ένα μισο με δύο εκατομμύρια εύπορα αγροκτήματα των κουλάκων. Η «κολλεκτιβοποίηση» σήμανε το τέλος αυτής της δυαρχίας: η ίδια τάξη που κυριαρχούσε στις πόλεις κυριάρχησε τώρα και στην ύπαιθρο.

92. Η νέα τάξη στην ύπαιθρο

Τη θέση των ανεξάρτητων παραγωγών την πήραν τα διοικητικά συμβούλια των 240.000 κολχόζ, των 4.000 σοβχόζ και των 6.358 Σ.Μ.Τ. και όλος γενικά ο πολυπλόκαμος διαχειριστικός μηχανισμός που δημιουργήθηκε κυριολεκτικά εκ του μηδενός, με διοικητικά διατάγματα, για να οργανώσει την παραγωγική δραστηριότητα και την έντακτη έκμεταλλευση μιας τεράστιας αγροτικής μάζας από 18 εκατομμύρια οικογένειες, και 75,6 εκατομ. πρόσωπα, που το 1939 αντιπροσώπευε ακόμα τα 44,6% του πληθυσμού.

Μια τέτοια δημιουργία ex nihilo μιας ολάκερης άρχουσας τάξης απόλυτα κυρίαρχης πάνω στο μισό πληθυσμό του «1/3 της γης», είναι κάτι πρωτοφανές στην ιστορία. Το μόνο ανάλογο φαινόμενο που μπορούμε να αναφέρουμε, είναι η διαδικασία με την οποία ο χριστιανικός κλήρος να μεταμορφώθηκε σε άρχουσα τάξη: η ιδιοποίηση της δημευμένης περιουσίας των ειδωλοτρατρικών ναών και το δικαίωμα που ήδη από τον Μ. Κωνσταντίνο αναγνωρίστηκε στην Έκκλησία να δέχεται κληρονόμους και δωρεές με ανεξέλεγκτη διαχειριστική ικανότητα, μεταμόρφωσε την Έκκλησία στη μεγαλύτερη οικονομική δύναμη της εποχής (2). 'Αλλ' αυτή η δημιουργία μιας νέας άρχουσας τάξης έγινε βαθμιαία και χρειάστηκε τουλάχιστο μισό αιώνα για να ολοκληρωθεί. 'Αντίθετα, στην Ε.Σ.Σ.Δ., έγινε μέσα σε μια έξαιτία και σε μια κλίμακα πρωτοφανή στην

1) Fritz Sternberg: Capitalism and Socialism on Trial, σελ. 379.

2) Βλ. τη μελέτη μας *Τὰ Θεμέλια του Μαξισμού* Α/3: 'Ο Μαξ και τὸ Κράτος σελ. 222—23: Καί Stein: Geschichte des Spätromischen Reiches 1928, I, 149 κ.ε.

ιστορία : μέσα σ' αυτά τὰ ἔξη χρόνια, 90 ἑκατομμύρια ἄνθρωποι ἄλλαζαν ριζικά τρόπο ζωῆς, ἔχασαν τὴν ἀνεξαρτησία τους καὶ βρέθηκαν ξαφνικά κάτω ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ κυριαρχία μιᾶς τάξης πού, λίγες ἑβδομάδες πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1930, κανεὶς δὲν φανταζόταν ὅτι μποροῦσε νὰ ὑπάρξει.

Ἐἶχε ἔρθει ἡ ὥρα πού ἡ πραγματικότητα ἔδινε τὴ δική της ἀπάντηση στὸ ἔρωτημα τοῦ Λένιν : γιατί τάχα 240.000 μπολσεβίκοι νὰ μὴν μποροῦν ν' ἀντικαταστήσουν τοὺς 130.000 μεγαλογαιοκτημόνες πού πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση κυβερνοῦσαν τὴ Ρωσία (1) :

Ποιοὶ ἀντικατάστησαν αὐτοὺς τοὺς 130.000 μεγαλογαιοκτημόνες ; Τὸ 1937-38, ὅταν ὀλοκληρώθηκε ἡ «κολλεκτιβοποίηση», ὑπῆρχαν 582.000 Πρόεδροι καὶ Ἀντιπρόεδροι τῶν κολχόζ καὶ 19.000 διευθυντὲς καὶ ὑποδιευθυντὲς τῶν σοβχόζ καὶ τῶν Σ.Μ.Τ. Αὐτὰ τὰ 600.000 πρόσωπα ἀποτελοῦσαν τὴ νέα οἰκονομικὴ ἡγεσία τῆς σοβιετικῆς ὑπαιθροῦ καὶ ἡ ἐξουσία τους πάνω στοὺς ἄμεσους παραγωγούς ἦταν πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν τσαρικῶν μεγαλογαιοκτημόνων. 232.420 Πρόεδροι τῶν ἐλεγκτικῶν ἐπιτροπῶν· 248.390 λογιστὲς, 176.000 γεωπόνοι καὶ εἰδικοί τῆς κτηνοτροφίας, ἐν ὄλῳ πάνω ἀπὸ 650.000 πρόσωπα, ἀποτελοῦσαν τότε τὴν ἐλεγκτικὰ στρώματα τῆς γραφειοκρατίας στὴν ὑπαιθρο. Ὑπῆρχαν ἐπίσης 1.200.000 ὁδηγοὶ τρακτέρ, χειριστὲς τῶν θεριστριῶν-ἀλωνιστριῶν καὶ τεχνικοί τῶν Σ.Μ.Τ. : μαζί μὲ τοὺς ἀξιωματούχους τοῦ κράτους καὶ τοῦ κόμματος καὶ γενικότερα τὸ προσωπικὸ τοῦ παραδεδομένου διοικητικοῦ, ἀστυνομικοῦ, ὕγειονομικοῦ, ἐκπαιδευτικοῦ κ.τ.λ. μηχανισμοῦ, αὐτὰ τὰ 2½ ἑκατομμύρια ἄτομα ἀποτελοῦσαν τότε τὴν κυρίαρχη τάξη στὴν ὑπαιθρο.

Ποιὲς εἶναι οἱ παραγωγικὲς σχέσεις πού ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτὴ τὴν ἰδιότυπη — ἀλλὰ καὶ πανάρχαιη — ταξικὴ κυριαρχία :

93. Τὰ κολχόζ : συνδυασμὸς κρατικοῦ καπιταλισμοῦ καὶ δουλοπαροικίας

Στὴ θεωρία, τὰ κολχόζ εἶναι αὐτοδιοικούμενοι παραγωγικοὶ ὄργανισμοὶ στοὺς ὁποίους τὸ κράτος ἔχει παραχωρήσει διὰ παντός καὶ δωρεάν τὴν ἐπικαρπία τῆς γῆς. Τὰ παραγωγικὰ μέσα τῶν κολχόζ εἶναι συλλογικὴ ἰδιοκτησία τῶν μελῶν τους. Τὸ κράτος τοὺς προσφέρει τὰ μηχανικὰ μέσα καὶ τοὺς εἰδικούς τῶν Σ.Μ.Τ. καὶ εἰς ἀντάλλαγμα τὰ κολχόζ εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ πουλήσουν στὸ κράτος καὶ τοὺς Σ.Μ.Τ. ἕνα ὀρισμένο προκαθορισμένο ποσοστὸ τῆς παραγωγῆς τους.

Στὴν πραγματικότητα, 1) ἡ κολχοζικὴ *αὐτοδιοίκηση*, δηλαδή ἡ ἐκλογή τοῦ προέδρου τοῦ κολχόζ ἀπὸ τὴν συνέλευση τῶν μελῶν του, εἶναι μιὰ κενὴ ἐπιμοτυπία : οἱ παραγωγοὶ δὲν ἔχουν καμιὰ δυνατότητα νὰ ἐλέγξουν τοὺς διευθυντὲς τῶν κολχόζ πού τοὺς ἔχει ἐπιβάλλει ἡ αὐθαιρετὴ θέληση τοῦ κράτους. Τὰ κολχόζ δημιουργήθηκαν μὲ καθαρὰ καταναγκαστικὰ-τρομοκρατικὰ μέσα : ἂν ἦταν πραγματικὰ αὐτοδιοικούμενα

1) Λένιν : *Οἱ μπολσεβίκοι θὰ κρατήσουν τὴν ἐξουσία* ; Oeuvres Complètes (Moscou 1955) τ. XXVI, σελ. 107. Βλ. πρὶν πάνω §53, σελ. 238-41.

θά είχαν διαλυθεῖ τὴν ἐπομένη τῆς συγκρότησός τους. 2) Ἡ «*συλλογικὴ ἰδιοκτησία τῶν παραγωγικῶν μέσων*» εἶναι ἕνας εὐφημισμὸς ποῦ καλύπτει τὴ δεσποτικὴ διαχείριση τῶν παραγωγικῶν μέσων ἀπὸ τὴν κολχόζικὴ γραφειοκρατία. Οἱ δρακόντειοι νόμοι ποῦ ἀπὸ τὸ 1932 προστατεύουν τὴν περιουσία τῶν κολχόζ ἐναντία στὰ ἴδια τὰ μέλη τῶν κολχόζ, μᾶς δίνουν μιὰ συγκεκριμένη ἰδέα γιὰ τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενον αὐτῆς τῆς «*συλλογικῆς ἰδιοκτησίας*»: Ἡ θανατικὴ ποινὴ μὲ κατάσχεση τῆς περιουσίας ἐπιβλήθηκε σὲ ὄσους κλέβαν τὴν περιουσία τῶν κολχόζ, σπέρναν λιγότερο ἀπ' ὅτι εἶχε ὀριστεῖ, χαλάγαν τὰ τρακτέρ καὶ τίς μηχανές ἢ δίναν ψεύτικα στοιχεῖα γιὰ τὴν παραγωγή τῶν κολχόζ, τὴν ἐργασία ποῦ κατέβαλαν τὰ μέλη τῶν κολχόζ καὶ τὸ μέγεθος τῆς συγκομιδῆς: ἂν ὑπῆρχαν ἐλαφρυντικά, ἢ καταδίκη εἰς θάνατον μετρίαζόταν σὲ φυλάκιση τουλάχιστον δέκα ἐτῶν μὲ κατάσχεση τῆς περιουσίας⁽¹⁾. Ἔτσι καὶ 3) ἡ «*ἀγορὰ*» ἀπὸ τὸ *κράτος τοῦ προϊόντος τῶν κολχόζ* δὲν εἶναι παρὰ ἕνα νομικὸ πλάσμα πίσω ἀπὸ τὸ ὁποῖο κρύβεται ὁ τόσο προσφιλὴς στὰ δεσποτικά καθεστῶτα ἔγγειος φόρος εἰς εἶδος.

Τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῶν ἀστικῶν πληθυσμῶν σὲ δημητριακὰ ποῦ ἀντιμετώπισε ἡ μπολσεβικικὴ κυβέρνησις τὸ 1928-29 ἦταν τὸ ἴδιον μ' αὐτὸ ποῦ ἔλυσαν οἱ Ρωμαῖοι καὶ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ὅταν δημιούργησαν τὸ θεσμὸ τῆς αὐποπα: καὶ στις δύο περιπτώσεις, ἡ σύνδεση τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας μὲ τὴν ἀστικὴ ἦταν ἐξ ἴσου χαλαρὴ καὶ ὁ ἔγγειος φόρος εἰς εἶδος ἔπαιξε τὸ ρόλο ποῦ κανονικὰ παίζουν οἱ ἀνταλλαγές. Γιὰ νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα τῆς βεβαίωσης καὶ τῆς εἰσπραξῆς τοῦ ἔγγειου φόρου, οἱ βυζαντινοὶ εἶχαν πλάσει ὡς φορολογικὴ μονάδα τὸ χωριό, ποῦ ἔγινε συλλογικὰ ὑπεύθυνον γιὰ τὴν καταβολὴ τοῦ φόρου. Οἱ χωριάτες ἦταν κύριοι τῶν ἀτομικῶν τους κτημάτων—ἀλλὰ τὰ κτήματά τους ἦταν «*ὀμόκηνοσα*», ἀλληλέγγυα καὶ ἀποπερθεύονα γιὰ τὴν ἔγκαιρον ἐξόφληση τοῦ φόρου, ποῦ ὀρίζονταν μονομερῶς ἀπὸ τὸ κράτος, ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος τῶν ἀναγκῶν του, καὶ ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κρίση τῶν φορολογουμένων. Μὴ μπορώντας ν' ἀγοράσει τὸ πλεόνασμα τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ἡ μπολσεβικικὴ κυβέρνησις εἶχε δοκιμάσει ὅλα τὰ καθιερωμένα μέσα γιὰ νὰ πάρει στὰ χέρια τῆς τὸ ποσοστὸν τῶν δημητριακῶν ποῦ χρειάζονταν γιὰ τὸν ἐπισιτισμὸ τῶν ἀστικῶν πληθυσμῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ φόροι καὶ οἱ ἐπιτάξεις—τὰ «*ἐκτακτὰ μέτρα*» τοῦ 1928 — δὲν εἶχαν φέρει τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα: οἱ χωριάτες ἔκρυβαν τὸ στᾶρι καὶ αὐτὸ τέλος περιόριζαν τίς σπορές. *Μὴ μπορώντας νὰ οἰκειοποιηθεῖ μὲ τὰ κλασικὰ αὐτὰ καταναγκαστικὰ μέσα τὸ προϊόν τῶν ἀγροτῶν, τὸ Κράτος ἀναγκάστηκε νὰ οἰκειοποιηθεῖ αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς παραγωγούς: ἡ ἀναγκαστικὴ τῆς συγκομιδῆς συνένωση στὰ κολχόζ ἦσαν ὁ μόνος τρόπος ποῦ τοῦ ἀπέμεινε γιὰ τὰ συλλάβει τὴ φορολογικὴ ἔλη στὴν ἴδια τῆς τῆ γένεση.*

Ὅπως ἡ βυζαντινὴ κοινότητα τῶν ὀμοκλήσων, ἔτσι καὶ τὸ κολχόζ δὲν ἀποτελεῖ αὐτόνομο σῶμα πρὸς ἐπίδωξη κοινῶν συμφερόντων ἢ διοίκηση τῶν ἰδίων ὑποθέσεων τῶν ἀγροτῶν. Εἶναι ἀπλὸ ἐξάρτημα τῆς κεντρικῆς διοικητικῆς μηχανῆς, ὄργανον τοῦ κέντρου χωρὶς αὐτοβουλία, ποῦ ἡ μόνη του ἀποστολὴ εἶναι νὰ παραδώσει στὸ κράτος τὸ μεγαλύ-τερο μέρος τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς. Οἱ κεντρικὲς ὑπηρεσίες ποῦ κατὰ τὸ μέρος τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς τῶν δημητριακῶν⁽²⁾, καθορίζουν ταρτίζουσαν τὸ πλάνον τῆς ἀποθήκευσης

1) Βλ. Βαγκόν: Ἐνθ' ἂν, σελ. 210-212.

2) Πῶς νὰ μὴ θυμηθοῦμε τίς λογγεα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Τενέβου καὶ τὴν ὑπαλληλία τῶν λογγεατῶν;

από τὰ πρὶν τὸ ποσὸ τῶν δημητριακῶν ποὺ τὰ κολχόζ ὀφείλουν νὰ παραδώσουν στοὺς δημόσιους εἰσπράκτορες. Βέβαια, ἡ παράδοση αὐτὴ εἶχε ἀρχικὰ τὴν τυπικὴ μορφή τῆς ἀγοραπωλησίας—ἀλλὰ ἡ «πώληση» τῶν γεωργικῶν προϊόντων γίνεται σὲ τιμὲς τόσο χαμηλές ὥστε μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ «μιά εἰδικὴ μορφή ἀναγκαστικῆς παράδοσης τοῦ ἀγροικοῦ προϊόντος σὲ κράτος» (*). Ἄλλωστε τὸ 1933 καταργήθηκε καὶ τυπικὰ τὸ σύστημα τῶν συμβάσεων ἀνάμεσα στὰ κολχόζ καὶ τὸ κράτος, καὶ τὰ κολχόζ ὑποχρεώθηκαν νὰ καταβάλλουν στὸ κράτος ἕνα προκαθορισμένο ποσοστὸ τῆς παραγωγῆς τους: τὸ νέο αὐτὸ σύστημα, ποὺ εἶναι στὴν πραγματικότητά μιὰ νεκρανάσταση τῶν «θειῶν διατυπώσεων» τῶν βυζαντινῶν δυναστῶν, ἔχει ἀνοιχτὰ τὸ χαρακτήρα ἐνὸς «ἀληθινοῦ φόρου εἰς εἶδος» (**).

Κανένα καπιταλιστικὸ μονοπώλιο, κανένας κρατικὸς, ἡμικρατικὸς ἢ ἰδιωτικὸς ὀργανισμὸς συγκέντρωσης τοῦ γεωργικοῦ προϊόντος σὲ καμιὰ καπιταλιστικὴ χώρα δὲν πραγματοποίησε ποτὲ μιὰ ἀποστράγγιση τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας ἀνάλογη μ' αὐτὴν ποὺ πραγματοποιήθηκε χάρις στὸ σύστημα τῶν κολχόζ στὴν ἐποχὴ τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἐπικράτησης τῆς γραφειοκρατίας (*). Ἐδῶ οἱ ἄμεσοι παραγωγοὶ γίνονται ἀντικείμενο μιᾶς τριπλῆς καὶ ἀπηνόου ἐκμετάλλευσης ἀπὸ τὸ κράτος, ἀπὸ τοὺς Σ.Μ.Τ. καὶ ἐν τέλει ἀπ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν κολχοζικὴ γραφειοκρατία.

94. Ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ἀγροτῶν ἀπὸ τὸ κράτος

Οἱ παραγωγοὶ καταβάλλουν στὶς κρατικὲς ὑπηρεσίες συγκέντρωσης τῶν γεωργικῶν προϊόντων ἕνα ποσοστὸ τῆς παραγωγῆς τους ποὺ κυμαίνεται ἀνάμεσα στὰ 27,5%, τὸ 1930, τὰ 36%, τὸ 1931, τὰ 21,6% τὸ 1933 καὶ τὰ 19,5% τὸ 1934. Ἐπιπλέον πληρώνουν εἰς εἶδος τοὺς κρατικὸς Σταθμοὺς Μηχανῶν καὶ Τρακτέρ γιὰ τὶς μηχανές καὶ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ τοὺς προσφέρουν. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν δημητριακῶν ποὺ προσφέρθηκαν στὴν ἀγορὰ μετὰ τὴν κολλεκτιβοποίηση προερχόνταν ἀπὸ τὶς κρατικὲς συγκεντρώσεις τῶν δημητριακῶν καὶ ἀπὸ τὴν πληρωμὴ σὲ εἶδος τῶν κρατικῶν Σ.Μ.Τ.: τὰ 95,4%, τὸ 1932, τὰ 88,6% τὸ 1933, τὰ 81,1% τὸ 1934 (*).

Ποιὸ εἶναι τὸ κέρδος τοῦ κράτους; Ἡ μάλλον, ὅπως θᾶλεγε ὁ Μάρξ, ὁ «βαθμὸς ἐκμετάλλευσης», ὁ Exploitationsgrad τῶν ἀγροτῶν ἀπὸ τὸ κράτος; Γιὰ νὰ μιλήσουμε τῆ γλώσσα τῆς «ἀστικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας»: σὲ τί τιμὲς «ἀγόρασε» τὸ κράτος αὐτὰ τὰ 80-95% τοῦ ἐμπορεύσιμου γεωργικοῦ πλεονάσματος; Σὲ τί τιμὲς ἀναγκάστηκαν οἱ ἀγρότες νὰ παραδώσουν αὐτὰ τὰ 19,5-36% τῆς παραγωγῆς τους;

1) Α. Βαγκόν: Ἐνθ. ἀν. σελ. 234.

2) Α. Βαγκόν: Ἐνθ. ἀν. 234 καὶ 240. Καὶ Charles Bettelheim: Ἐνθ. ἀν. σελ. 59.

3) Γι' αὐτὸ ἄλλωστε, οἱ Γερμανοὶ δὲν ἄλλαξαν τίποτε ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῶν κολχόζ: ἄφησαν κατὰ μέρος τὴν προπαγάνδα γιὰ τὴν «ἀτομικὴ ἰδιοκτησία» καὶ περιορίστηκαν νὰ πάρουν ἀπὸ τοὺς κολχόζινικοὺς τὸ ἴδιο ποσοστὸ τῆς παραγωγῆς ποὺ τοὺς ἔπαιρνε τὸ κράτος.

4) Βλ. Α. Βαγκόν: Ἐνθ. ἀν. σελ. 243.

Για να πάρουμε μιὰ ἰδέα γιὰ τὸ μέγεθος τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν καταναλωτῶν ἀπὸ τὸ κράτος δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ παραβάσουμε τὶς τιμές παραδόσεως τῶν δημητριακῶν στὸ κράτος καὶ τὶς τιμές πού σχηματίστηκαν στὴν «κολχοζική» ἀγορὰ πού δημιουργήθηκε ὅταν, τὸ 1932, τὸ κράτος παραχώρησε στὰ μέλη τῶν κολχόζ τὴν ἄδεια νὰ πουλᾶν στὴν ἐλεύθερη ἀγορὰ ὅτι ἀπέμενε ἀπὸ τὸ ἀτομικὸ τους μερίδιο: Τὸ 1932, 100 κιλά σίκαλη κόστιζαν, ὅταν τ' ἀγόραζε» τὸ κράτος ἀπὸ τὰ κολχόζ, 6 ρούβλια, 33 καπίκια. Ἡ τιμὴ τους στὴν ἐλεύθερη ἀγορὰ ἦταν 320 ρούβλια: 60 φορές ἀκριβότερα Ἡ τιμὴ παραδόσεως 100 κιλῶν βρώμης ἦταν 5 ρούβλια 60 καπίκια, ἐνῶ στὴν ἐλεύθερη ἀγορὰ κόστιζαν 189 ρούβλια, 70 καπίκια: 34 φορές περισσότερο. Ἡ ἴδια ποσότητα βωδινοῦ κρέατος, πού τὸ κράτος τὴν ἀγόραζε μισὸ ρούβλι, πουλιόταν στὴν κολχοζική ἀγορὰ 9 1/2, μέχρι 11 ρούβλια: 20 φορές περισσότερο (1).

Ποιὸ ἦταν τὸ πραγματικὸ κέρδος τοῦ κράτους; Σὲ τί τιμές πολ-
λοῦσε τὰ γεωργικὰ προϊόντα πού ὑπεξαίρουσε ἀπὸ τοὺς ἀγρότες;

Στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. ὑπῆρχαν τότε πολλὰ συστήματα τιμῶν: οἱ διανομὲς μὲ δελτίο ὑποτίθεται ὅτι προστάτευαν τοὺς καταναλωτὲς τὰ προϊόντα πού πουλιόντουσαν σὲ ἀνώτερες, «ἐμπορικές» τιμές συμπληρώναν τὶς διανομὲς μὲ δελτίο ἐν τέλει, ἡ κολχοζική ἀγορὰ ἦταν ἡ μόνη ἐλεύθερη ἀγορὰ πού ὑπῆρχε. Ἡ διαφορά ἀνάμεσα στὶς διάφορες τιμές φαίνεται ἀπὸ τὸν κατωτέρω πίνακα (2):

30. Τὰ διάφορα συστήματα τιμῶν 1932 (σὲ ρούβλια)

	Τιμές παραδόσεως	Τιμές τῶν δελτίων διανομῆς	Ἐμπορικές τιμές	Τιμές τῆς κολχοζικῆς ἀγορᾶς
1 κιλὸ σῆσι	0,07 — 0,08	ἀλεύρι σαρ. 0,19	4,50	5,80—6,50
1 » σίκαλη	0,05	ἀλεύρι σίκαλ. 0,14	2,80	3,20—3,90
1 » ζάχαρι	—	0,95	2,50	—
1 » βούτυρο	—	4,66	16—18	34,80—48,20

Οἱ τιμές τοῦ σταριοῦ καὶ τῆς σίκαλης πού μοιράζονταν (σὲ πενιχρὲς ποσότητες) μὲ τὰ δελτία διανομῆς ἦταν 2 1/2-3 φορές μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς τιμές παραδόσεως, ὅσα κι' ἂν ἦταν τὰ ἔξοδα τῆς ἀλευροποίησης, τὰ κέρδη τοῦ κράτους ἦταν ἤδη ὑπέρογκα, μεταξύ 100-150%. Οἱ τιμές τῶν ἴδιων προϊόντων στὰ ἐμπορικὰ καταστήματα τοῦ κράτους ἦταν 20 μὲ 23 φορές μεγαλύτερες ἀπὸ τὶς τιμές τῶν δελτίων, 28 μὲ 33 φορές περισσότερο ἀπὸ τὸ κόστος παραγωγῆς: κανένα καπιταλιστικὸ μονοπώλιο δὲν πραγματοποιεῖ μιὰ τέτοια ὑπερεκμετάλλευση τῶν καταναλωτῶν. Καὶ τὸ Κράτος βγαίνει ἐξίσου κερδισμένο ἀπὸ τὶς ὑπέρογκες τιμές τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς ὅπου οἱ κολχοζικοί φαίνονται νὰ ἐκμεταλλεύονται τοὺς καταναλω-

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Βαγκὼν: Ἐνθ. ἀν. σελ. 241.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Βαγκὼν: Ἐνθ. ἀν. σελ. 244.

τές. Όπως παρατηρεί ο Pierre Chaulieu, οι υπέρογκες τιμές της ελεύθερης αγοράς αντισταθμίζουν τις έξευτελιστικές τιμές παραδόσεως των αγροτικών προϊόντων στο κράτος και εξασφαλίζοντας την οικονομική βιωσιμότητα των μελών των κολχόζ, διαιωνίζουν την έκμετάλλευση των αγροτών από το κράτος με το μέσο των κολχόζ (1).

Ούτε ο Πρεομπραζένσκι, ούτε κανείς από τους θεωρητικούς της «πρωτόγονης συσσώρευσης του σοσιαλιστικού κεφαλαίου» δεν είχε επινοήσει ένα τόσο άγριο τρόπο έκμετάλλευσης και των παραγωγών της ύπαιθρου και των καταναλωτών των πόλεων!

Ποιά ήταν το ποσοστό της παραγωγής που έμεινε στα χέρια των αγροτών; Ίδου πώς έγινε η διανομή του άνεκκαθάριστου προϊόντος των κολχόζ το 1938: οι αναγκαστικές παραδόσεις στο κράτος περιέλαβαν τα 15% της παραγωγής. Η πληρωμή εις είδος των Σ.Μ.Τ. τα 16%. Οι σπορές και η διατροφή των ζώων άπορρόφησαν τα 32,2%. Στο τέλος, για την πληρωμή των μελών των κολχόζ δεν έμειναν παρά τα 26,9% της παραγωγής τους (2). Πώς εξελίχθηκε τώρα η διανομή του χρηματικού εισοδήματος των κολχόζ: Αυτό προέρχονταν από την πώληση του γεωργικού προϊόντος στο κράτος, στους έμπορικούς του συνεταιρισμούς (που αγόραζαν ένα μικρό μέρος της παραγωγής: το 1,2% το 1932, το 1,6% το 1933, τα 13,6% το 1934 του έμπορεύσιμου μέρους της παραγωγής σε τιμές ψηλότερες από τις τιμές παραδόσεως στο κράτος) και στην ελεύθερη αγορά. Μετά την πληρωμή των φόρων, την αναπαραγωγή και την επέκταση του κεφαλαίου, κτλ., το ποσοστό αυτού του χρηματικού εισοδήματος που διανεμήθηκε στα μέλη των κολχόζ ήταν 27,6% το 1933, 49,7% το 1937 και 54,3% το 1938 (3). Κατά μέσο όρο, κάθε κολχοζική οικογένεια πληρώθηκε για την έτησια εργασία της στο κολχόζ εις είδος: 36,6 πούντι στάρι (1 πούντι=16,30 κιλά) το 1932, 106,2 πούντι το 1937, γύρω από τα 100 το 1938, και εις χρήμα: 108 ρούβλια το 1932 — 376 το 1937 και 480 το 1938.

Άλλ' αυτοί οι όριθμοί είναι μέσοι όροι που βγαίνουν από το άθροισμα των εισοδημάτων: α) των πλούσιων και των φτωχών κολχόζ και β) των ήγειων και των στελεχών των κολχόζ και των άπλων κολχόζνικων. Στην πραγματικότητα, η άνισότητα ανάμεσα στα διάφορα κολχόζ είναι σημαντική. Π.χ. το 1938, τα 80,3% των κολχόζ διένειμαν στον κάθε κολχόζνικο για κάθε «μέρα εργασίας» από 1-3 κιλά στάρι: τα 16,3% των κολχόζ διένειμαν από 3-7 κιλά: τα 1,6% από 7-10 κιλά: τα 1,5% από 10-15 κιλά, και τα 0,3% των κολχόζ (καμιά 700αριά) πάνω από 15 κιλά: η άνισότητα ανάμεσα στα κολχόζ είναι γύρω από το 1 προς 10. Ποιά ήταν τώρα η άνισότητα μέσα στα κολχόζ:

1) Pierre Chaulieu: L'exploitation des paysans sous le capitalisme bureaucratique. Στο Socialisme ou Barbarie, No 4, σελ. 25.

2) Βλ. Βαγκον ένθ. άν. σελ. 312.

3) Βαγκον: άύτ. σελ. 313. Η σξξηση των μεριδίων εκφράζει την ελόφρωση της έκμετάλλευσης και την άνοδο της παραγωγής.

95. Ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ἀγροτῶν ἀπὸ τὴν κολχοζικὴ γραφειοκρατία

Προτοῦ δοῦμε πῶς γίνεται ἡ διανομὴ τοῦ κολχοζικοῦ προϊόντος μέσα στὰ κολχόζ, θὰ πρέπει νὰ μιλήσουμε πρῶτα γιὰ μιὰ κύρια κατηγορία προνομιούχων μέσα στὴ σοβιετικὴ ὑπαιθρο: τὴν «ἐργατικὴ ἀριστοκρατία» ποῦ ἀποτελοῦν τὰ στελέχη τῶν Σταθμῶν Μηχανῶν καὶ Τρακτέρ.

α) Ἡ «ἐργατικὴ ἀριστοκρατία» καὶ οἱ ἀγρότες

Εἶδαμε ὅτι οἱ Σταθμοὶ αὐτοὶ πληρῶνονται εἰς εἶδος ἀπὸ τὰ κολχόζ εἰς ἀνταμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν τους: ἔτσι τὸ 1938, πῆραν κατὰ μέσον ὄρο τὰ 16% τοῦ ἀνεκκαθάριστου κολχοζικοῦ προϊόντος. Πῶς πῆραν ἕνα τόσο μεγάλο ποσοστὸ; Ποιὰ εἶναι ἡ πληρωμὴ τῶν ἐργατῶν τῶν Σ.Μ.Τ. σὲ σχέση μετὰ τὴν πληρωμὴ τῶν ἀπλῶν κολχόζνικων;

Ὡς γνωστόν, ἡ μονάδα πληρωμῆς στὴν ὑπαιθρο εἶναι ἡ «ἡμέρα ἐργασίας». Ἡ ἀνισότης ἀνάμεσα στοὺς χειρῶνακτες τῶν κολχόζ καὶ τοὺς ἐργάτες τῶν Σ.Μ.Τ. φαίνεται ἀπὸ τοῦτο: γιὰ τὴν ἡμερησία του ἐργασίας ὁ πρῶτος πληρῶνεται μὲ τὸ $\frac{1}{2}$ μιᾶς «ἡμέρας ἐργασίας», ἐνῶ ὁ δεῦτερος ἀμείβεται 5 «ἡμέρες ἐργασίας», δηλαδὴ πληρῶνεται 10 φορὲς καλύτερα ἀπὸ τὸν ἀπλὸ χειρῶνακτα. Στὰ πιὸ πλοῦσια κολχόζ (1,8%), ὅπου ἡ «ἡμέρα ἐργασίας» σημαίνει μιὰ ἀμοιβὴ πάνω ἀπὸ 10 κιλά στάρι, ὁ ὀδηγὸς τρακτέρ παίρνει πάνω ἀπὸ 50 κιλά στάρι, ἐνῶ στὴ μεγάλη πλειοψηφία τῶν κολχόζ (80,3%), ποῦ πληρῶνουν μιὰ «ἡμέρα ἐργασίας» μὲ λιγότερο ἀπὸ 3 κιλά στάρι, ὁ ἀπλὸς χειρῶνακτικὸς ἀγρότης θὰ πάρει λιγότερο ἀπὸ $1\frac{1}{2}$ κιλό στάρι: ἡ διαφορὰ εἶναι 1 πρὸς 33.

β) Οἱ ἡγέτες τῶν κολχόζ καὶ οἱ ἀγρότες

Ἐντονώτατη ἐπίσης εἶναι ἡ διαφοροποίησις τῶν εἰσοδημάτων μέσα στὰ κολχόζ. Μέχρι τὸ 1947, τὰ μέλη τῶν κολχόζ πληρῶνονταν ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν «ἡμερῶν ἐργασίας» ποῦ παρεῖχαν στὰ κολχόζ. Ἀλλὰ ἡ πραγματικὴ ἡμερησία ἐργασία ἐκτιμᾶται διάφορα, ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος τῆς καταβαλλόμενης ἐργασίας. Ὑπῆρχαν 7 κατηγορίες ἐργασίας: γιὰ μιὰ «ἰκανοποιητικὴ» ἡμέρα ἐργασίας, ὁ χειρῶνακτικὸς ἀγρότης (πρῶτη κατηγορία) πληρῶνεται μὲ μισὴ «μέρα ἐργασίας»: ὁ ἀγρότης τῆς ἀμέσως ἐπόμενης κατηγορίας μὲ $\frac{1}{2} + \frac{1}{4}$ «μέρας ἐργασίας»: ὁ ἀγρότης τῆς τρίτης κατηγορίας $\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{4}$ «μέρας ἐργασίας», κ.ο.κ., μέχρι τοὺς προνομιούχους τῆς ἔβδομης κατηγορίας (οἱ ἡγέτες τῶν κολχόζ καὶ τὸ πανεπιστημιακὰ εἰδικευμένο προσωπικόν: γεωπόνοι κ.τ.λ.) ποῦ πληρῶνονται μὲ 2 μέρες ἐργασίας: «σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν κλιμάκωση τῶν ἀμοιβῶν, τὰ στελέχη ποῦ ἀνήκουν στὴν κατηγορίαν 7 ἀμείβονται 4 φορὲς περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἀνειδίκευτους ἀγρότες τῆς πρῶτης κατηγορίας» (1).

Πόσοι εἶναι οἱ προνομιούχοι τῶν τριῶν ἀνώτερων κατηγοριῶν ποῦ πληρῶνονται 3 μὲ 4 φορὲς καλύτερα ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς ἀγρότες;

1) Alexander Vucinich: The Kolkhoz, στὴν American Slavic and East European Review, τόμος VIII, No 1, 1949, σελ. 15 - 16.

Και τί θεωρείται ως «ικανοποιητική» μέρα εργασίας στα κολχόζ; Πόσες ώρες εργασία καλύπτει αυτός ο όρος;

Ο σοβιετικός τύπος είναι γεμάτος από φιλιππικούς κατά το γραφειοκρατισμό σαν σφαλερού τρόπου σκέψης και εργασίας. Κι' όμως στη χώρα αυτή όπου η στατιστική έγινε αντικείμενο θρησκευτικής λατρείας, δεν δημοσιεύτηκε ποτέ μία μελέτη ειδικά αφιερωμένη στη γραφειοκρατία, στο αριθμητικό της μέγεθος, στις ύλικές της απολαβές και στις επιδιώξεις της. Αναφέραμε πιο πριν τον αριθμό των θυόμιση εκατομμυρίων προσώπων που αποτελούν την οικονομική ήγεςία της ύπαιθρου. Δέκα στελέχη σε κάθε οικονομική μονάδα: αυτός ο μέσος όρος δεν λείπει σχεδόν τίποτε, γιατί περιλαμβάνει ένα μεγάλο αριθμό άμεσων υπαλλήλων του κράτους. Τουλάχιστον 1 εκατομμύριο πρόσωπα αποτελούσαν την κυρίως είπειν κολχοζική γραφειοκρατία το 1937 - 38. Στην πραγματικότητα, κανείς δεν ξαίρει τον ακριβή αριθμό των κατώτερων γραφειοκρατών που αποτελούν τη «μικροαστική» ομάδα μέσα στη γραφειοκρατία. Αντίθετα, ο τύπος δίνει όρισμένες διαφωτιστικές πληροφορίες για τη γραφειοκρατική πληθώρα μέσα στα κολχόζ:

«Ο έλεγχος των έτησιων ίσολογισμών των κολχόζ αποκαλύπτει μία έκπληκτική έξόγκωση των διοικητικών και των διαχειριστικών έξόδων. Στους καταλόγους του προσωπικού, βρίσκουμε «προπαγανδιστές της γενικής μόρφωσης», «διευθυντές των προπαγανδιστικών λεσχών», «οικονόμους». Όλοι αυτοί καταβρόχθισαν ένα μεγάλο μέρος του εισοδήματος των κολχόζ... Το 1940, σ' ένα κολχόζ, το διοικητικό προσωπικό παρουσιάζεται να να πραγματοποιήσει 12,287 «μέρες εργασίας», ενώ αντίθετα στους 37 κτηνοτρόφους του κολχόζ καταλογίστηκαν μόνο 9.872. Σ' ένα άλλο κολχόζ, δεν υπάρχουν παρά μόνο δύο ομάδες (brigades) εργασίας, αλλά ο αριθμός των άρχηγών είναι τόσο μεγάλος όσο σ' ένα τράστ... Σ' ένα άλλο κολχόζ, από τα 235 μέλη του τα 48 κατέχουν μία διοικητική θέση... Η συντήρηση αυτού του πολυάριθμου διοικητικού προσωπικού στοιχίζει πολύ ακριβά στα κολχόζ. Μερικές φορές αντιπροσωπεύει το 1/3 του έτησιου συνολικού εισοδήματος. Μοιραία, αυτή η κατάσταση έπιφέρει μία πτώση των κερδών των άγροτών. Ανώφελοι υπάλληλοι ζούν εις βάρος τους»⁽¹⁾.

Παρ' όλα αυτά, το ίδιο το Κράτος που καταγγέλλει διαρκώς το «γραφειοκρατισμό», καθόρισε μ' ένα διάταγμα της 21-4-1940 τις απολαβές των ήγετων των κολχόζ: ανάλογα με την έκταση της καλλιεργούμενης γης, τα στελέχη των κολχόζ δικαιούνται να λάβουν ως άμοιβή εις είδος τό ποσό που αντιστοιχεί σε 540—1.080 «μέρες εργασίας» το μήνα (6.480—12.960 το χρόνο) και ένα πρόσθετο μηνιατικό μισθό από 25—400 ρούβλια (300—4.800 το χρόνο). Δεδομένου ότι την ίδια εποχή καταλογίζονταν σε κάθε κολχόζνικο ένας μέσος όρος από 262 «μέρες εργασίας» το χρόνο και ένα έτησιο χρηματικό εισόδημα από 200 ρούβλια, μπορούμε να βγά-

1) Η Πράβντα της 20 Μαρτίου και της 7ης Απριλίου 1941. Αναφέρεται από τον G. Alexinsky: La Russie révolutionnaire, σελ. 192 - 3. Σχετικά με την έκταση του γραφειοκρατικού παρασιτισμού μέσα στα κολχόζ, ως αναφέρουμε το φιλιππικό του Σουολάφ στο 20ό συνέδριο του Κ.Κ.: «Οι άγελάδες των κολχόζ δίνουν 484 λίτρα γάλα το χρόνο. Αλλά οι φάνελλοι των γραφειοκρατών δεν δίνουν ούτε μία σταγόνα γάλα. Είναι απολύτως στείροι». Le XXe Congrès (Παρίσι 1956) σελ. 238.

λουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ μέσο εἰσόδημα τῶν ἡγετῶν τῶν κολχόζ ἦταν 3 φορές περισσότερο εἰς εἶδος καὶ 12 φορές περισσότερο εἰς χρήμα ἀπὸ τὸ μέσο εἰσόδημα τῶν ἀπλῶν μελῶν τῶν κολχόζ.

Ἐνα τέτοιο σύστημα ἐκμετάλλευσης τῆς ἐργασίας μποροῦσε νὰ ἔχει καταστροφικὲς συνέπειες γιὰ τὴν παραγωγή. Ἀλλὰ καθὼς τὸ ποσοστὸ τοῦ προϊόντος ποὺ οἰκιοποιεῖται τὸ κράτος εἶναι ὀρισμένο ἀπὸ τὰ πρὶν· καθὼς οἱ ἡγέτες τῶν κολχόζ ἔχουν κάθε συμφέρον ν' ἀνεβάσουν τὴν παραγωγή καὶ διαθέτουν ὅλα τὰ μέσα τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ διοικητικοῦ καταναγκασμοῦ γιὰ νὰ κάνουν τοὺς ἀγρότες νὰ ἐκπληρώσουν τὶς ὑποχρεώσεις τους· καθὼς, ἐπιπλέον, τὸ κράτος κινητοποίησε ὅλες τὶς δυνάμεις του γιὰ νὰ μηχανοποιήσει καὶ νὰ ἀναπτύξει τὴν ἀγροτικὴ οἰκονομία, ἡ γεωργικὴ παραγωγή ἔδειξε μιὰ σημαντικὴ αὐξησὴ ἀνάμεσα στὸ 1933 καὶ τὰ 1939 Ἀπὸ 801 ἑκατομ. κούιντάλια τὸ 1913, ἡ παραγωγή εἶχε πέσει στὰ 698 τὸ 1932. Τὸ 1933 εἶχε ἀνέβει ἤδη στὰ 898 καὶ τὸ 1939 εἶχε φτάσει τὰ 1054. Βέβαια, ἡ αὐξησὴ τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν πολὺ σημαντικότερη, ἀλλὰ ἡ γεωργία εἶχε πάρει τὴν ἀνιούσα: ἡ ἀπόδοσις κατὰ ἑκτάριο εἶχε ἀνέβει ἀπὸ 7,5 κούιντάλια τὸ 1928· 1932 σὲ 9,3 τὸ 1938 - 39.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μηχανοποίηση καὶ τὸν ἐξηλεκτρισμὸ τῆς ὑπαίθρου καὶ τὰ γενικὰ καταναγκαστικὰ μέσα, τὸ κράτος πῆρε τὰ ἐξῆς μέτρα γιὰ ν' αὐξήσει τὴν παραγωγή:

Κατ' ἀρχὴν, ἀναγνώρισε (ἀπὸ τὸ 1935) στὸν κάθε κολχόζικο τὸ δικαίωμα νὰ ἔχει ἕνα ἰδιόκτητο χωράφι ὡς ἕνα ἑκτάριο καὶ ἕνα ὀρισμένο ἀριθμὸ ζώων. Τὸ 1938, τὰ 3,9% τῆς καλλιεργουμένης γῆς, τὰ 4,7% τῶν ἀλόγων, τὰ 49,3% τῶν κερασφόρων, τὰ 46,2% τῶν γιδοπροβάτων καὶ τὰ 49,8% τῶν χοίρων ἀνήκαν ἀτομικὰ στὰ μέλη τῶν κολχόζ: ἀπ' αὐτὴ τὴ νέα ἰδιωτικὴ σφαῖρα προέρχονταν τὰ 21,5% τῆς συνολικῆς ἀνεκκαθάριστης γεωργικῆς παραγωγῆς (1).

γ) Ἀτομικὴ καὶ κολχοζικὴ ἐργασία

Αὐτὴ ἡ «ΝΕΠ τῶν κολχόζ» τοῦ 1935 ἀλάφρωσε σημαντικὰ τὸ βάρος τῆς κρατικῆς καταπίεσης πάνω στὸ ἄτομο καὶ ταυτόχρονα στερέωσε τὸ κολχοζικὸ σύστημα σὰν σύστημα ἀποστράγγισης τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας. Ἔτσι ἔκανε ἀκόμα πιὸ ἐκδηλο τὸν ἐκμεταλλευτικὸ χαρακτήρα τοῦ κολχοζικοῦ τρόπου παραγωγῆς. Κατὰ τοὺς ἐπίσημους ὑπολογισμοὺς, οἱ κολχόζικοι ἀφιερῶναν τὰ 30 - 45% τοῦ ἐργασίμου χρόνου τους στὴν καλλιέργεια τῶν ἀτομικῶν τους κλήρων, ὅπου ὁμως ἐργάζονταν μὲ τὰ χέρια τους, χωρὶς τὴ βοήθεια τῶν τεχνικῶν μέσων καὶ τῶν εἰδικῶν τῶν Σ.Μ.Τ. Παρ' ὅλ' αὐτὰ, «ἕνα μεγάλο, ἂν ὄχι τὸ οὐσιωδέστερο μέρος τοῦ εἰσοδήματος τῶν μελῶν τῶν κολχόζ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀτομικὸ τους κτήμα» (2), κ' ὄχι ἀπὸ τὴν ἐργασία τους στὰ κολχόζ, ὅπως θὰ τὸ περί-

1) Βλ. Α. Βαγκον: Ἐνθ' ἄν. σελ. 327.

2) Charles Bettelheim: Ἐνθ. ἄν. σελ. 312.

μενε κάθε άμότητος στα μυστήρια της «διαλεκτικής».

Ο Μάρξ έλεγε (1) ότι στα προκαπιταλιστικά καθεστώτα ή έκμετάλλευση της έργασίας είναι φανερή και δέν καλύπτεται από κανένα μυστήριο. ή δεκάτη που παίρνει ο χωροδεσπότης από τους δουλοπαροίκους του, οι άγγαρείτες που τους έπιβάλλει, είναι άνοιχτά και φανερά «άπλήρωτη ύπερεργασία». Αντίθετα, όταν το προϊόν της έργασίας παίρνει τή μορφή του έμπορεύματος, ή έργασία φαίνεται σά να πληρώνεται έξ έλοκλήρου και μιά «άχλός μυστηρίου» καλύπτει τόν έκμεταλλευτικό και άνταγωνιστικό χαρακτήρα των καπιταλιστικών π.χ. παραγωγικών σχέσεων. Άπ' αύτή τήν άποψη, τό κολχόζ είναι άνάμεσα στο καπιταλιστικό «μυστήριο» και τήν άνοιχτή έκμετάλλευση του συστήματος της δουλοπαροικίας: ο κολχόζνικος φαίνεται σά να πληρώνεται για τά προϊόντα που «πουλάει» στο κράτος. Άλλά οι τιμές στις όποιες τά «άγοράζει» τό κράτος είναι έξευτελιστικές: οι ποσότητες που ο άγρότης άναγκάζεται να του «πουλήσει», είναι τό μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής του. έν τέλει, τιμές και ποσότητες είναι προκαθορισμένες από τό κράτος και ο κολχόζνικος ως άτομο και οι κολχόζνικοι ως τάξη δέν έχουν κανένα δικαίωμα ούτε να επέμβουν ούτε και να έλέγξουν τόν καθορισμό τους. Κάτω άπ' αυτές τις συνθήκες ή παράδοση στο κράτος του γεωργικού προϊόντος έχει τόν καθόλου «μυστηριώδη» χαρακτήρα της φεουδαρχικής δεκάτης—μόνο που κανείς δέν μπορεί να ύπολογίσει άκριβώς πόσες δεκάτες άντιπροσωπεύει ή καταναγκαστική παροχή του προϊόντος:

Τι να σκεφτομε όταν π.χ. διαβάζουμε στις *Τζβέστια* της 31-10-1940, ότι ένα ζευγος κολχόζνικων που κατέβαλε στο κολχόζ 430 «μέρες έργασίας», κέρδισε από τό κολχόζ τό 1/3 αύτου που κέρδισε από τήν άτομική του έκμετάλλευση; «Ο άτομικός τους κλήρος τους άπέφερε 9 φορές περισσότερο άπ' ότι είχαν κερδίσει δουλεύοντας για τό κολχόζ» (2)! "Αν ύποθέσουμε (κι' αύτή είναι ή εύνοϊκότερη για τό κολχόζ ύπόθεση) ότι έργάστηκαν έξ ίσου για τό κολχόζ και για τόν άτομικό τους κλήρο, ή κολχοζική «δεκάτη» άντιπροσωπεύει τά 2/3 του ήμίσεος της παραγωγής μιας κολχοζικής οικογένειας: τά 44% της καθαρής παραγωγής της, δηλαδή πάνω άπό 4 «δεκάτες». Και πάλι αύτός ο ύπολογισμός είναι καθαρά φορμαλιστικός γιατί προϋποθέτει ότι ή άπόδοση της έργασίας είναι ή ίδια στο κολχόζ (που διαθέτει ίσως τήν καλύτερη γη και όπωσδήποτε όλα τά σύγχρονα ύλικά και τεχνικά έφόδια) και στα άτομικά χωράφια όπου ο άγρότης παραιτείται οικειοθελώς άπ' όλα τά πλεονεκτήματα που του προσφέρει ή συλλογική καλλιέργεια: τό άκριβές μέγεθος της κολχοζικής δεκάτης δέν τό ξέρουν παρά μόνο αύτοι που βγαίνουν κερδισμένοι άπ' αύτή τή «σοσιαλιστική» νεκρανάσταση της φεουδαρχικής έκμετάλλευσης των άγροτών: τό κράτος και τά όργανά του.

1) Βλ. τις θεμελιώδεις αναλύσεις του Μάρξ: *Das Kapital* I, 81-87.

2) Αναφέρεται από τόν Peregrinus: *Les Kolkhoz pendant la guerre*. Στο *Socialisme ou Barbarie*, No 4, σελ. 11.

Αυτή η παραχώρηση στο πνεύμα της ατομικής επιχείρησης υπήρξε διπλά ωφέλιμη στο κράτος: από τη μιὰ μεριά, επέτρεψε στα μέλη τῶν κολχόζ νὰ ἀνεβάσουν τὸ βιοτικὸ τους ἐπίπεδο χωρὶς νὰ περιορίσουν τὴν ἐξάρτησή τους ἀπὸ τὸ κράτος. Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἔδωσε ἀκόμα πιὸ πολὺ τοὺς ἀγρότες στὰ κολχόζ: «ὁ φόβος μήπως χάσουν τὴν ατομικὴ τους κατοικία καὶ τὸ ἰδιόκτητό τους χωράφι κάνει τοὺς ἀγρότες νὰ μὴ θέλουν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ κολχόζ σὶν ὁποῖο ἀνήκουν» (1).

Ὁ κυριότερος κίνδυνος ποὺ δημιουργοῦσε αὐτὴ ἡ ἀποκατάσταση —σὲ μικροσκοπικὴ κλίμακα— τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας στὴν ὕπαιθρο, ἦταν ὅτι οἱ ἀγρότες μποροῦσαν νὰ παραμελήσουν τὴν ἐργασία γιὰ τὸ κολχόζ (δηλαδὴ γιὰ τὸ κράτος) καὶ νὰ ἀφιερῶνουν ὀλοένα καὶ περισσότερο χρόνο στὴν ατομικὴ τους καλλιέργεια. Γιὰ ν' ἀποφευχθεῖ αὐτὸς ὁ κίνδυνος, τὸ κράτος πῆρε τὸ 1938-39 ὀρισμένα νομοθετικὰ μέτρα ποὺ ἀποτελοῦν μιὰ ἀληθινὴ εἰσαγωγὴ τῆς καταναγκαστικῆς ἐργασίας μέσα στὰ κολχόζ.

δ) Ἀπὸ τὴ φεουδαρχικὴ ἀγγareία στὴ «σοσιαλιστικὴ» καταναγκαστικὴ ἐργασία

Κατ' ἀρχὴν, τὸ κράτος περιορίσει τὴν ἔκταση τῆς γῆς ποὺ εἶχε παραχωρηθεῖ ὡς ατομικὸς κλῆρος στὰ μέλη τῶν κολχόζ: τοὺς ἀφαίρεσε, 2 1/2, ἑκατομμύρια ἑκτάρια. Φυσικά, αὐτὸ ποὺ ζητοῦσε, δὲν ἦταν νὰ ξαναπάρει στὰ χέρια του αὐτὰ τὰ 2 1/2 ἑκατομμύρια ἑκτάρια, ἀλλὰ νὰ ἀναγκάσει ἄλλη μιὰ φορὰ τοὺς κολχόζνικους νὰ καταλάβουν ὅτι ἡ κύρια τους ἀπασχόληση ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ παραγωγή γιὰ τὸ κολχόζ καὶ ὄχι ἡ παραγωγή γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους.

Περιορίζοντας τὸ νόμιμο μέγεθος τῶν ατομικῶν κλῆρων, τὸ κράτος δὲν κέρδιζε τίποτε οὐσιώδες. Αὐτὸ ποὺ χρειαζόταν, ἦταν νὰ ἀναγκαστοῦν οἱ ἀγρότες νὰ δουλεύουν ὅσο γίνεται περισσότερο γιὰ τὰ κολχόζ. Ὁ νόμος τῆς 27 Μαΐου 1939 ποὺ ἐπέβαλε στὰ μέλη τῶν κολχόζ ἕνα **μίνιμουμ ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας**, ποὺ ποικίλλει, ἀνάλογα μὲ τὶς περιοχές, ἀνάμεσα σὲ **60, 80 ἢ 100 ἡμέρες ἐργασίας τὸ χρόνο** (2), ἀποτελεῖ τὴν ἀνάμεσα πρὸς τὴν πιὸ πανηγυρικὴ ἀπόδειξη τῆς κρατικῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης τῶν ἀγροτῶν. Στὴ θεωρία, τὰ κολχόζ ἐξακολουθοῦσαν νὰ περιγράφονται εἰδυλλιακὰ ὡς ἐλεύθερες ἐνώσεις τῶν καλλιεργητῶν τῆς γῆς. Στὴν πραγματικότητα, οἱ ἐνώσεις αὐτές ἦταν τόσο ἐλεύθερες ὥστε ἡ ποιότητά τους ἐκτοπισμοῦ μὲ κατὰσχεση τοῦ ατομικοῦ κλήρου ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὸ νόμο σὲ ὅσους δὲν κατέβαλαν αὐτὸ τὸ ὑποχρεωτικὸ μίνιμουμ.

Τὸ μίνιμουμ αὐτὸ γινόταν ὀλοένα καὶ μεγαλύτερο: ἔτσι, τὸ 1947, στὴν Οὐκρανία, μιὰ ἀγροτικὴ οἰκογένεια μὲ δυὸ παιδιά ἄνω τῶν 12 ἐτῶν ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ καταβάλει τουλάχιστον 340 ἡμέρες ἐργασίας τὸ χρόνο —**ἀριθμὸς**, λέει ὁ Peregrinus, **ποὺ θὰ βύθιζε κάθε φεουδαρχὴ σὲ ἕνα πέλαγος εὐδαιμονίας** (3): τὸ μόνιμουμ τῆς φεουδαρχικῆς ἀγγareίας τὸν καιρὸ τῆς Μαρτίας-Θηρεσίας ἦταν 156 μέρες τὸ χρόνο κατὰ οἰκογένεια δουλοπαροίκων. Καὶ πάλι, ἡ ἡμέρα ἐργασίας στὴ φεουδαρχικὴ Αὐστρία

1) Charles Bettelheim : ἐνθ. ἀν. σελ. 168.

2) A. Baykov : ἐνθ. ἀν. σελ. 314.

3) Peregrinus : ἐνθ. ἀν. σελ. 13.

του 1775 δέν έπρεπε νά ξεπερνάει τίς 8 ώρες από τήν 1η Οκτωβρίου μέχρι τήν 1η Μαρτίου καί τίς 12 ώρες από τήν 1η Απριλίου μέχρι τήν 1η Οκτωβρίου. Αντίθετα, στή σοσιαλιστική πατρίδα, ένα διάταγμα τής 31-7-1940, απαιτεί «νά σταματήσκει τό παρθενομο καθιστώ; δυνάμει του οποίου οι άγρότες των κολχόζ άρχίζουν τή δουλειά τους άχι από τίς πέντε ή τίς έξι τό πρωί αλλά από τίς δώδεκα ή τίς έννιά καί τή σταματάν πριν από τό ήλιοβασιλέμα». Γιά αύτό, τό ίδιο διάταγμα καλεί τό κολχόζ νά οργανώσουν ύπαίθριες κουζίνες «γιά νά μή χρειάζονται οι άγρότες νά γυρνάν σπίτια τους γιά τό μεσημεριανό καί τό βραδυνό φαΐ καί νά σπαταλάν έτσι ένα πολύτιμο χρόνο εργασίας». Επιπλέον, ή Μαρία - Θηρεσία είχε απαγορέψει τήν εργασία μέ τό κομμάτι: οι θουλοπάροικοι ήσαν ύποχρεωμένοι νά καταβάλλουν άπλώς ένα όρισμένο αριθμό ώρων εργασίας. Αντίθετα, ή εργασία μέ τό κομμάτι είναι μιá από τίς βασικές άρχές του καθιστώτος των κολχόζ; έτσι τό διάταγμα τής 21-12-1931 όρίζει ότι «οι νόρμες τής παραγωγής πρέπει νά όρίζονται μέ βάση τήν περία των καλύτερων κολχόζ καί των πιο άποδοτικών άγροτών».

Παράλληλα, τό κράτος εισηγάγε ένα θεσμό που μοιάζει πολύ μέ τό βυζαντινό θεσμό τής «έπιβολής». Γιά νά μήν πέσει ή άγροτική παραγωγή, τό ύστερο ρωμαϊκό κράτος είχε έπιβάλλει τό θεσμό τής δουλοπαροικίας που έκανε άδύνατη τήν έγκατάλειψη τής γεωργίας δένοντας τούς γεωργούς στή γη καί παραδίνοντάς τους δέσμιους στους χωροδασπότες. Γιά νά καταπολεμήσει τήν έγκατάλειψη των κτημάτων καί νά μή χάσει τούς φόρους που θάβγαζε άπ' αύτά, τό βυζαντινό κράτος είχε δημιουργήσει τό θεσμό τής «έπιβολής» κατά τόν όποιο τά καλλιεργούμενα κτήματα όφειλαν νά πληρώνουν καί τό φόρο που βάρυνε τά έρημα καί άκαλλιεργητα κτήματα. Κατά τόν ίδιο τρόπο, από τόν Ιούλιο του 1939, τά ποσοστά των κτηνοτροφικών προϊόντων καί των δημητριακών που τά κολχόζ ύποχρεώθηκαν νά παραδίνουν στο κράτος, όρίστηκαν μέ βάση όχι τόν αριθμό των ύπαρχόντων ζώων, ούτε καί τό μέγεθος των καλλιεργουμένων έκτάσεων, αλλά τό μέγεθος των γαιών που είχαν παραχωρηθεί στο κάθε κολχόζ; έτσι, ό μόνος τρόπος γιά τούς άγρότες νά έλαφρώσουν τό βάρος των ύποχρεώσεων τους ήταν νά έντατικοποιήσουν τήν παραγωγή καί νά καλλιεργήσουν όλη τήν έκταση που τούς είχε «παραχωρηθεί», δηλαδή ταχθεί από τό κράτος (1).

96. «Πρωτόγονη συσσώρευση» καί «κολλεκτιβοποίηση»

Η έπισκόπηση αύτή των μεθόδων έκμετάλλευσης τής εργασίας που συνόδευσαν τή διείδυση τής γραφειοκρατίας μέσα στήν άγροτική οικονομία καί τήν όλοκληρωτική τής έπικράτηση πάνω στον προλεταροποιημένο πληθυσμό, μάς φέρνει άμεσα στο νομό τή θεωρία που άναπτύσσει ό Μάρξ στήν παράγραφο «Μεγάλη Βιομηχανία καί Γεωργία» του Κεφαλαίου:

«Στή γεωργία, όπως καί στή βιομηχανία, ή καπιταλιστική μεταμόρφωση τής παραγωγής πειραματίζεται σαν ένα μαθηθολόγιο των παραγωγών. Κι' έδω τό όργανο τής εργασίας γίνεται όργανο καταπίεσης, έκμετάλλευσης καί άπαθλίωσης των εργαζομένων. Κι' έδω ή κοινωνικοποίηση τής παραγωγικής διαδικασίας παρουσιάζεται σαν όργανο μένη καταπίεση τής άτομικής ζωτικότητας, έλευθερίας καί άνεξαρτησίας των παραγωγών» (2).

1) Βλ. Βαγκον: ένθ. άν. σελ. 316.

2) Marx: Das Kapital I, 531.

“Αν κανείς σημερινός αγρότης στις καπιταλιστικά ανεπτυγμένες χώρες δέν μπορεί ν’ αναγνωριστεί σ’ αυτή τήν εικόνα, ποιός δέν αναγνωρίζει τις μεθόδους πού χρησιμοποίησε ό γραφειοκρατικός καπιταλισμός για νά μετατρέψει τή μηχανοποίηση τής γεωργίας σέ όργανο καταπίεσης και έκμετάλλευσης τών παραγωγών και νά μετατρέψει τήν κολλεκτιβοποίηση τής παραγωγικής διαδικασίας σέ μέσο έξουθένωσης τοῦ ατόμου;

α) Ἡ λύση τοῦ ἐπισιτιστικοῦ προβλήματος

Ὅπωςδήποτε, οἱ μέθοδοι πού χρησιμοποίησε ἡ γραφειοκρατία ἦταν τόσο ἀποτελεσματικές, ὥστε λύθηκε γιά πάντα τό πρόβλημα τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τών πόλεων σέ δημητριακά, πού εἶχε προκαλέσει τή «δεύτερη ἐπανάσταση» στήν ὕπαιθρο: Πρίν ἀπό τήν ἀναγκαστική κολλεκτιβοποίηση, ὅσον καιρῶ δηλαδή οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στήν ὕπαιθρο και τίς πόλεις εἶχαν καθαρά οἰκονομικό ἀνταλλακτικό χαρακτήρα, οἱ αγρότες δέν εἶχαν κανένα συμφέρον ν’ ἀυξήσουν τήν ποσότητα τών τροφίμων πού εἶχαν κανένα ἀποτέλεσμα στίς πόλεις και οἱ ἀστικοί πληθυσμοί ἀναγκάζονταν ν’ ἀρπουλοῦσαν στίς πόλεις και οἱ ἀστικοί πληθυσμοί ἀναγκάζονταν ν’ ἀρκοῦνται σέ λιγότερες ποσότητες ἀπό πρίν ἀπό τόν πόλεμο. Ἡ αἰτία ἦταν ἀπλή: ἡ ἀκρίβεια τών βιομηχανικῶν προϊόντων πού προσφέρονταν στήν ὕπαιθρο, ἦταν τέτοια, πού τά χρήματα πού βγάζαν οἱ αγρότες ἀπό τήν πώληση τών προϊόντων τους στήν ἀστική ἀγορά, εἶχαν τή μισή ἀγοραστική δύναμη ἀπό πρίν ἀπό τόν πόλεμο.

Τό ἀποτέλεσμα ἦταν πρῶτα ὅτι δέν βλέπαν κανένα λόγο νά ἀυξήσουν τίς σπορές και τίς πωλήσεις. Βέβαια, αὐτή καθ’ ἑαυτήν μιὰ τέτοια κατάσταση δέν παρουσιάζει τίποτε τό δραματικό: σέ ὁποιαδήποτε κανονικά λειτουργοῦσα οἰκονομία, σέ ὁποιαδήποτε δημοκρατούμενη κοινωνία, τό πρόβλημα αὐτό θά λύνονταν «αὐτοματικά» μέ τήν ἀύξηση τών γεωργικῶν και τή μείωση τών βιομηχανικῶν τιμῶν. Ἀλλά μιὰ τέτοια οἰκονομική λύση ξεπερνοῦσε τίς δυνατότητες τής κρατικοποιημένης βιομηχανίας.

Τό ἀποτέλεσμα ἦταν 1) ὅτι οἱ πόλεις ἀντιμετώπισαν ἄμεσα τό φάσμα τής πείνας και 2) ὅτι ὁ ἀνεπαρκῆς ἀνεφοδιασμός τών πόλεων σέ γεωργικά προϊόντα ἔκανε ἀδύνατη κάθε περαιτέρω πρόοδο τής βιομηχανοποίησης τοῦ τόπου, τή στιγμή ἀκριβῶς πού αὐτή γίνονταν μιὰ ζωτική ἀνάγκη γιά τό καθεστῶς: ἄν τό 1928 τό κράτος δέν μπορούσε νά ἐξασφαλίσει τή διατροφή τών 10 ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων πού ἀπησχολοῦντο στή βιομηχανία και τό ἐμπόριο, πῶς ἦταν δυνατό νά ἀντιμετωπίσει τό ἐπισιτιστικό πρόβλημα πού θά ἔθετε ἡ σημαντική ἀύξηση τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ πού θά προκαλοῦσε κάθε ἐντατικοποίηση τής βιομηχανικῆς προσπάθειας;

Συγκεκριμένα, ἀνάμεσα στό 1928 και τό 1932 ὁ ἀριθμός τών μὴ γεωργικῶν ἀπασχολήσεων ἀνέβηκε ἀπό 11.600.000 σέ 22.900.000 ἑκατομμύρια. “Ένας διπλασιασμός τοῦ μὴ ἀγροτικοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ μέσα σέ 4 χρόνια εἶναι κάτι πρῶτοφανές στήν ἱστορία (!): δέν εἶναι δύσκολο νά

1) Ἐνας τέτοιος διπλασιασμός παρατηρεῖται και στήν ἱστορία τών Η.Π.Α. Ἀλλά ἐγινε σέ 20 χρόνια (1870 - 1890) και μ’ ἕνα πληθυσμῶ πού—λόγῳ τής μαζικῆς μετανάστευσης τών ἐτῶν αὐτῶν—ἀύξανόταν πολύ πιδ γρήγορα ἀπό τόν σοβιετικό.

καταλάβουμε ότι *θά ήταν ακατόρθωτος αν το κράτος δεν έπαιρνε με τη βία τα γεωργικά προϊόντα που δεν μπορούσε να αγοράσει*. Η αδυναμία του κράτους να κατεβάσει τις τιμές των βιομηχανικών προϊόντων και να περιορίσει έτσι το μονοπωλιστικό του υπέρ-κέρδος τη στιγμή που είχε περισσότερο παρά ποτέ ανάγκη κεφαλαίων για να τα επενδύσει στη βιομηχανία¹ αλλά επίσης και η αντικειμενική λογική του συσχετισμού των δυνάμεων, που το άπαγόρευε να παραδεχτεί μια οποιαδήποτε ύψωση των τιμών των γεωργικών προϊόντων, που θα δυνάμωνε ακόμα περισσότερο την κυρίαρχη θέση των κουλάκων στην ύπαιθρο: *οι δυο αυτοί παράγοντες έκαναν αδύνατη τη λύση με οικονομικά μέσα της φαινομενικά ανώδυνης κρίσης του 1928-29 και ανάγκασαν το κράτος να προτιμήσει την πολιτική λύση του προβλήματος της σύνδεσης της αγροτικής παραγωγής με την αστική κατανάλωση*. Κι' η λύση αυτή ήταν η αναγκαστική ένταξη των αγροτών στα κολχόζ. Φτιαγμένο—δπως και η πομεστιά και το μίρ⁽¹⁾—για αρχικά φοροτεχνικούς, θά μπορούσαμε να ποθμε, λόγους, το κολχόζ ήταν το υστατο μέσο που υπήρχε για να πάρει το κράτος στα χέρια του ένα ποσοστό της γεωργικής παραγωγής (ας ποθμε τὰ 35 %), *που σούδέποτε θά έπαιρνε με τὰ κλασικά μέσα της αγοραπωλησίας*. Η δύναμη της συνήθειας, ή μηχανοποίηση της γεωργίας και ή τεχνική βοήθεια του κράτους θά μετατρέπαν με το χρόνο το κολχόζ σε μια αύθεντική οικονομική (και όχι πιά μόνο «φορολογική») μονάδα.

6) Από τις enclosures στα κολχόζ

Πώς να μη θυμηθοῦμε τις μεθόδους της «πρωτόγονης συσσώρευσης» που περιγράφει ο Μάρξ: «ή Ιστορία της απαλλοτρίωσης» τόσο των άγγλων γεομεν όσο και των ρώσων αγροτών *έχει γραφτεί στα ρωσικά της ανθρωπότητας με αίμα και φωτιά*»⁽²⁾. Τόσο στην Άγγλία του 16ου, του 17ου και του 18ου αιώνα, όσο και στην ΕΣΣΔ του 1928—1938, το κεφάλαιο *ήρθε στον κόσμο βουτηγμένο από το κεφάλι ως τα νύχια μες στο αίμα και το βοθρο*»⁽³⁾. Ο Μάρξ περιγράφει τις «enclosures» και το Clearing of Estates με τις όποιες οι άγγλοι μεγαλογαιοκτήμονες και βιομήχανοι απαλλοτρίωσαν την τάξη των ανεξάρτητων χωρικών. Στο σημείο αυτό, ή «μαρξιστική» γραφειοκρατία δεν έφευρε τίποτα το καινούργιο: δπως γίνηκε με τις enclosures στην Άγγλία, έτσι και τὰ κολχόζ πήραν διά νόμου (Ιανουάριος του 1930) το δικαίωμα να «στρογγυλέψουν» τὰ κτήματά τους περιλαμβάνοντας όλους τους κλήρους των ανεξάρτητων χωρικών που βρίσκονταν κοντά τους. Η μόνη διαφορά είναι ότι στην Άγγλία, οι απαλλοτριώσεις έγιναν *με άτομικές βιαιοπραγίες που επί 150 χρόνια ματαίως πήγε να εις καταπολεμήσει ή νομοθεσία*: ή πρόοδος του 18ου αιώνα συνίσταται σιό ότι ο ίδιος ο νόμος (ο Μάρξ έν-

1) Λόγῃ είναι ή θεωρία του Τσιτσέριν, του Πλεχάνωφ και του Max Weber για τῃ γένεση του «μίρ».

2) Marx: Das Kapital I, 753.

3) Marx: αὐτ. I, 801.

νοεί τὰ περίφημα enclosure acts) *ἔγινε τὸ ὄργανο τῆς ληστείας στὴν ὑπαιθρο* (1). Ἀντίθετα, στὴν ΕΣΣΔ, ὁ νόμος ὑπῆρξε ὁ *ὑποκινητῆς* τῆς ἀπαλλοτριώσεως: χωρὶς τὴν κρατικὴ βία, ἡ «κολλεκτιβοποίηση» δὲν θάχε γίνεαι ποτέ. Ὅπως δὴποτε, καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις, *«ἡ διὰ τῆς βίας ἀπαλλοτριωμένη, κυνηγημένη καὶ ἀλητοποιημένη ἀγροτικὴ μάζα ἀναγκάστηκε ἀπὸ μιὰ τερατωδῶς τρομοκρατικὴ (grotesk — terroristische) νομοθεσία νὰ ὑποστῆ τὴν ἀναγκαία γιὰ τὸ σύστημα τῆς μισθωτῆς ἐργασίας πειθαρχία»* (2).

Ἐδῶ ἡ βία δὲν ἦταν ἀπλῶς ἡ «μαμμή» τοῦ νέου καθεστώτος, ὅπως νόμιζε ὁ Μάρξ (3): ἡ κρατικὴ βία δὲν δημιούργησε μόνο τίς *προϋποθέσεις* τῆς ἐπιβίωσης τοῦ γραφειοκρατικοῦ καθεστώτος. Ταυτόχρονα ἀπαλλοτριώσε τὴ μάζα τῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν καὶ δημιούργησε ἐκ τοῦ μηδενός μιὰ νέα ἔρχουσα καὶ μιὰ νέα ἀρχόμενη τάξη στὴν ὑπαιθρο. *Ἡ βία ὑπῆρξε ἡ γενεσιουργὸς αἰτία τῆς νέας ταξικῆς διαφοροποίησης στὴν ἀγροτικὴ οἰκονομία.*

Ἔτσι λύθηκε τὸ πρόβλημα τῆς «πρωτόγονης συσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου» ποῦ εἶχε θέσει ὁ Πρεομπραζένσκι. Ἡ «πρωτόγονη συσσώρευση» πραγματοποιήθηκε μὲ τὴ συστηματικὴ ἀποστράγγιση τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας — μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι τὸ «κεφάλαιο» ποῦ σχηματίστηκε κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, δηλαδὴ τὸ ποσοστὸ τοῦ γεωργικοῦ προϊόντος ποῦ ὑπεξαίρεθθηκε ἀπὸ τοὺς ἀγρότες (4), *ὄχι μόνο δὲν εἶχε τίποτε τὸ «σοσιαλιστικόν», ἀλλὰ ἐπέπρεπε στὴ γραφειοκρατία νὰ ἐξαφανίσει κάθε ἕλκος σοσιαλισμοῦ ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν παραγωγικῶν σχέσεων:* ἡ ἀπαλλοτριώση τῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν στὴν ὑπαιθρο σήμανε τὴν ὥρα τῆς κατάρρευσης κάθε αὐτονομίας καὶ γιὰ τοὺς ἐργάτες τῆς βιομηχανίας.

Β'. Η ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟ

Προτοῦ δεῖξουμε τὴν ἐξέλιξη τῶν ταξικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὴ γραφειοκρατία καὶ τοὺς κυρίως εἰπεῖν μισθωτοὺς τῆς ἐργάτες, καλὸ εἶναι ν' ἀναφέρουμε τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἄλλης κατηγορίας ἐργατῶν ποῦ ἀντιστοιχεῖ κι' αὐτὴ στὴ φάση τῆς «πρωτόγονης συσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου». Ἐννοοῦμε τὴν τάξη τῶν καταναγκαστικῶν ἐργατῶν.

Ὁ Μάρξ τονίζει τὸ ρόλο ποῦ ἔπαιξε ἡ ἐκμετάλλευση τῆς δουλικῆς ἐργασίας στὸ σχηματισμὸ τοῦ κεφαλαίου: τὸ σημεῖο αὐτὸ ἦταν τὸ μόνο ὅπου ὁ Πρεομπραζένσκι ἀρνιόταν ν' ἀκολουθήσει τὸ καπιταλιστικὸ πρό-

1) Marx: Das Kapital I, 763.

2) Marx: αὐτ. I, 776.

3) Marx: αὐτ. I, 791.

4) Αὐτὸ ἦταν «τὸ Konsumtionsfonds τῶν ἐργατῶν» γιὰ τὸ ὁποῖο μιλάει ὁ Μάρξ: ἔνθ. ἀν. I, 777. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγ. V. Gordon Childe (Man makes himself, 4η ἔκδ. 1955, σελ. 90), ἡ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου ἐπὶ τὴ μορφή of a stock of surplus foodstuffs, ποῦ ἦταν ἡ ἀναγκαία προϋπόθεση γιὰ τὴ διεκπεραίωση τῶν μεγάλων ἀρδευτικῶν ἔργων, ὑπῆρξε τὸ ἱστορικὸ ἔργο τῶν γραφειοκρατικῶν μοναρχιῶν τῆς 3ης χιλιετηρίδας. Βλ. μελέτη μας Marx et la sociologie du despotisme στὸ περιοδικὸ Le Contrat Social. Vol. IV, no 1.

τυπό της «πρωτόγονης συσσώρευσης». Αὐτοὶ ἀκριβῶς ποὺ εἶχαν τὸ πιὸ πολὺ διαμαρτυρηθῆ γιὰ τὶς ἐξτρεμιστικὰς ὀψόψεις τοῦ Πρεομπραζένσκι, ἐπρόκειτο νὰ μετατρέψουν τὴν καταναγκαστικὴ ἔργασία σ' ἓνα «κανονικὸ μέσο οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης».

97. Ἡ τὸξη τῶν καταναγκαστικῶν ἐργατῶν

Ἐπιστρατευμένη καὶ ὀργανωμένη διὰ τῆς βίας μέσα στὰ κολχόζ, ἡ ἀγροτικὴ μάζα ὑπεβλήθη σ' ἓνα σύστημα ἀγγαρειῶν ποὺ κάνει πολὺ ρευστὰ τὰ δῖρα ἀνάμεσα στὴν ἐλεύθερη καὶ τὴ δουλικὴ ἔργασία. Ὑπάρχει π.χ., γράφει ὁ Charles Battelheim, «ἓνα σύστημα συλλογικῆς σύμβασης ἔργασίας (sic) ποὺ τὸ ὑπογράφουν οἱ ὑπεύθυνοι ἐνὸς κολχόζ καὶ οἱ ὑπεύθυνοι μιᾶς ἄλλης ἐπιχείρησης (πρόκειται συνήθως γιὰ ἀνθρακωρυχεῖα) καὶ δυνάμει τῆς ὁποίας τὸ κολχόζ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωση νὰ ἐφοδιάσει αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση μ' ἓνα ὀρισμένο ὄριθμὸ ἐργατῶν ποὺ στρατολογοῦνται μὲ τὴ βία μέσα σὲ κολχόζ καὶ ποὺ πληρώνονται μ' ἐξαιρετικὰ χαμηλὰ ἡμερομίσθια» (1).

Ἡ συλλογικὴ σύμβαση ἔργασίας εἶναι ἓνας εὐφημισμὸς ποὺ σκεπάζει μιὰ «ἀληθινὴ πώληση τῆς ἔργασίας τῶν ἄλλων» ἀπὸ μέρος τῶν ἡγετῶν τῶν κολχόζ.

Τὸ 1938 ἐνάμιση ἑκατομμύριο ἐπιστρατευμένοι ἀγρότες ἦταν ἀκόμα τοποθετημένοι μὲ τὸ σύστημα οὐτὸ στὰ ἀνθρακωρυχεῖα καὶ ἄλλες μὴ γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις (2).

Αὐτὴ ἡ τμηματικὴ, ἄς τὴν ποῦμε «ἐποχικὴ» (γιατὶ γίνεται πρὶν ἀπὸ τὶς σπορὰς καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ θερισμὸ) δουλειὰ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἓνα ἐνδιάμεσος κρίκος τῆς ἀλυσίδας ποὺ ἐνώνει τοὺς ἐλεύθερους παραγωγοὺς τῶν πόλεων καὶ τῆς ὑπαίθρου μὲ τὴν τὰξιν τῶν καταναγκαστικῶν ἐργατῶν ποὺ δημιουργήθηκε κι' αὐτὴ ἐκ τοῦ μηδενὸς τὴν ἐποχὴ τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἐπικράτησης τῆς γραφειοκρατίας.

Ἡ εἰκόνα τοῦ ἐξόριστου στὴ Σιβηρία εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς εἰκόνας ποὺ ἔρχονται ἄμεσα σὲ νοῦ κάθε φορὰ ποὺ γίνεται λόγος γιὰ τὸν τσαρικὸ δεσποτισμὸ. Κι' ὅμως ὁ ποινικὸς πληθυσμὸς τῆς τσαρικῆς ἐποχῆς ἦταν ἀσήμαντος ἂν παραβληθεῖ μ' αὐτὸν ποὺ δημιούργησε ἡ ἐποχὴ τῶν πενταετιῶν σχεδίων. Τὸ 1900-1905, τὰ τσαρικά κάτεργα εἶχαν 15.000 ἐξόριστους (3). Τὸ 1910, 28.742. Τὸ 1913, 32.757 (μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ 5.000 ἦταν πολιτικοὶ κατάδικοι). Τὸ 1922, ὁ ποινικὸς πληθυσμὸς εἶχε ἀνέβει σὲ 57.200. Ἡ αὔξη αὐτὴ εἶναι ἀσήμαντὴ ἂν σκεφτοῦμε ὅτι ἡ Ρωσία μόλις ἔβγαине ὕστερα ἀπὸ μιὰ ριζοσπαστικὴ ἐπανάσταση κι' ἓνα φοβερὸ ἐμφύλιον πόλεμον καὶ ζοῦσε ἀκόμη κάτω ἀπὸ οἰκονομικὰς συνθηκὰς ἐξαιρετικὰ δύσκολες κι' ἐπομένως εὐνοϊκὰς γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν ὄλων τῶν εἰδῶν

1) Charles Bettelheim: ἔνθ. ἀν. σελ. 166. Βλ. πιὸ κάτω § 107α.

2) Maurice Dobb: ἔνθ. ἀν. σελ. 444.

3) David Dallin: La vraie Russie des soviets, σελ. 140. Βλ. πιὸ πάνω § 48, σελ. 208—210.

των αδικημάτων. Μιά από τις φαινομενικές πρωτοτυπίες της εξέλιξης της σοβιετικής κοινωνίας είναι ότι ο αριθμός των καταδίκων σημείωσε μία εκπληκτική αύξηση από το 1927 και μετά. Άλλά η πρωτοτυπία αυτή είναι μόνο φαινομενική: οι 57.200 κατάδικοι του 1922 «άντιστοιχούν» στην *προλεταριακή* φάση της διαρκούς επανάστασης στη Ρωσία. *Η Έναρξη* της *γραφειοκρατικής* φάσης γίνεται αντίθετα έμφανής και στο πλάνο αυτό από τους έξης αριθμούς: 122.700 κατάδικοι το 1927, 242.000 το 1929⁽¹⁾. Το 1927 οι καταδικές σέ έλαφρά φυλάκιση ήταν τά 32,1% του συνόλου. Το 1930, το ποσοστό αυτό έπεσε στά 1,9%. Οι καταδικές σέ καταναγκαστικά έργα ανέβηκαν από 18,6% το 1927 σέ 56,5% το 1930⁽²⁾. Μετά, η άναγκαστική κολλεκτιβοποίηση έφερε μία τέτοια αύξηση του ποινικού πληθυσμού πού το κράτος έπαψε νά δημοσιεύει τις στατιστικές των καταδικών. *Τό 1928, η ομάδα των καταναγκαστικών εργασιών περιλάμβανε περί τά 30.000 πρόσωπα. Τό 1930, ο αριθμός τους ανεβαίνει στις 650.000. Τό 1934 35 άποτελοϋσαν μία ιδιαίτερη κοινωνική τάξη από 5 ή 6 έκατομύρια άντρες και γυναίκες*⁽³⁾.

Άπό το 1930 και μετά, η ΕΣΣΔ έγινε το μόνο μέρος του κόσμου όπου μόλις τελειώνει ένα μεγάλο τεχνικό έργο: κανάλι, φράγμα ή σιδηροδρομική γραμμή, παρασημοφορούνται οι άνωτεροι άξιωματικοί της *άστυνομίας!* Αυτό έγινε για πρώτη φορά το 1933 με το γιγαντιαίο κανάλι (230 χλμ.) πού συνέδεσε τη Βαλτική με την Άσπρη Θάλασσα και πού γίνηκε με την καταναγκαστική εργασία 200.000 καταδίκων. Άπ' αυτούς πέθαναν οι 50.000 μέσα σ' έναμηση χρόνο. Όταν τελείωσε το κανάλι, παρασημοφορήθηκε ο Γιάγκοντα, ο πανίσχυρος άρχηγός της άστυνομίας (πού τουφεκίστηκε λίγο άργότερα ως ξένος πράκτορας!), άμνηστεύθηκαν 12.484 κατάδικοι και μετριάστηκε η ποινή άλλων 55.516 από τους έπιζώντες. Το ίδιο έγινε και το 1937, όταν τελείωσε το κανάλι Μόσχα-Βόλγα. Το έργο αυτό είχε άνατεθεί στην Γκεπεϋ πού κινητοποίησε μία στρατιά από 200.000 καταδικούς: άπ' αυτούς άπελευθερώθηκαν οι 55.000-πράγμα πού θεωρήθηκε σαν ένας θρίαμβος της «σοσιαλιστικής άναμόρφωσης» των χαρακτήρων⁽⁴⁾.

Οι μαζικοί έκτοπισμοί είχαν γίνει ένα άποτελεσματικότατο μέσο έκτέλεσης των μεγάλων έργων «*με έλάχισια έξοδα, γιατί το κράτος δέν πληρώνει αλλά άπλώς και μόνο «διατρέφει» τους έκτοπισμένους*»⁽⁵⁾. Για νά καταλάβουμε ποιές είναι οι συνθήκες εργασίας στά έργα της άστυνομίας, άρκει, λέει ο Charles Bettelheim, νά άναφέρουμε ένα άρθρο της 'Ιζβέστια

1) D. Dallin: ένθ. άν. σελ. 142.

2) Αút. σελ. 146.

3) Αút. σελ. 147.

4) Το ίδιο γίνηκε και το 1953 όταν τελείωσε το κανάλι Βόλγα-Δόν: παρασημοφορήθηκαν 175 πρόσωπα, άνάμεσα στά όποια ο Κρουγκλώφ, το δεξι χέρι του Μπέρια και 5 συνεργάτες του μεταξύ των όποιων ο στρατηγός Σέρωφ, ο όργανωτής των έκτοπισμών των βαλτικών πληθυσμών του 'Ιουνίου 1941.

5) Charles Bettelheim: ένθ. άν. σελ. 167.

της 20-12-1937 για την κατασκευή μιας σιδηροδρομικής γραμμής στη βόρεια Σιβηρία :

• Μέχρι τώρα όλος ο κόσμος πίστευε ότι οι αυτές τις περιοχές οι εργαζόμενοι μέρες δεν μπορεί να είναι πάνω από 100 το χρόνο, γιατί το χειμώνα το θερμομέτρο κατεβαίνει 50° κάτω από το μηδέν. Και όμως οι εργάτες απέδειξαν (sic) ότι μπορεί να δουλεύει κανείς όλο το χρόνο χωρίς διακοπή.

Δέν πρέπει λοιπόν να άποροϋμε πού «διαδόθηκε στην ΕΣΣΔ ότι από τους 500.000 έκτοπισμένους πού δούλευαν σ' αυτές τις περιοχές μόνο μερικές χιλιάδες μπόρεσαν να έπιζήσουν» (1).

Η Γκεπεϋ (πού μετονομάστηκε άργότερα σε ΝικαβεΝτέ) είχε γίνει ο μεγαλύτερος business man του κόσμου. Το «Κρατικό Σχέδιο για την ανάπτυξη της έθνικής οικονομίας το 1941», πού αναλύει ο Naum Jasny στη μελέτη του «Η εργατική δύναμη και η παραγωγή στα ρωσικά στρατόπεδα συγκέντρώσης» (2) μάς δίνει μια άμεση εικόνα για τον οικονομικό ρόλο της Ν.Κ.Β.Δ

Τό γενικό σχέδιο για το 1941 υπελόγιζε σε 37,65 δισεκατομμύρια ρούβλια την άξια των επενδύσεων. Μαζί με τις επενδύσεις στις συγκοινωνίες, το στρατό και το ναυτικό, πού δέν συμπεριλαμβάνονται στο γενικό σχέδιο, το σύνολο των επενδύσεων ανέβαινε σε 48 - 49 δισεκ. ρούβλια. Το 1/3 σχεδόν των επενδύσεων γίνονταν διά μέσου της Ν.Κ.Β.Δ. Ο «κρατικός οργανισμός των στρατοπέδων (Γκουλάγκ) πήρε 2,675 δισεκ. ρούβλια. Ο «κρατικός οργανισμός συντηρήσεως των δρόμων» (Γκουζοστόρ) και ο «κρατικός οργανισμός κατασκευής σιδηροδρομικών γραμμών» (Γκούζντ), δύο κύρια παραρτήματα της Ν.Κ.Β.Δ., πήραν από 550 και 1.350 δισεκ. Ο προϋπολογισμός αναφέρει επίσης και άλλα 2.235 δισεκ. ρούβλια τοποθετημένα σε άλλους οργανισμούς της Ν.Κ.Β.Δ.—πράγμα πού μάς δίνει ένα σύνολο από 6 δισεκατομμύρια 810 εκατομμύρια ρούβλια. Αν προστεθούν και οι επενδύσεις πού γίνονται από τις περιφερειακές άρχες της Ν.Κ.Β.Δ. οι συνολικές της επενδύσεις πρέπει να ήταν τουλάχιστον 8 δισεκ. ρούβλια.

Κατά τους υπολογισμούς του Jasny, η Ν.Κ.Β.Δ. ανέλαβε την έκτέλεση των 17% του συνόλου των μεγάλων έργων. Αυτό το ποσοστό είναι ένα μίνιμουμ γιατί η Ν.Κ.Β.Δ. έκτελει έξ ολοκλήρου ή κατά ένα μέγα μέρος έργα, όπως π.χ. η άδοποιία, πού δέν απαιτούν τη δημιουργία εργοστασίων. Όπωςδήποτε κατά το γενικό σχέδιο του 1941, ο αριθμός των εργατών πού έπρόκειτο να χρησιμοποιηθούν για τα μεγάλα έργα θα έπρεπε να είναι 3.085.000, αλλά κατά τη γνώμη του Jasny, ο αριθμός αυτός δέν περιλαμβάνει τους εργάτες της Ν.Κ.Β.Δ. πού, κατά τους υπολογισμούς του, πρέπει να ήταν γύρω από το 1.172.000 : τα 27,6% της συνολικής εργατικής δύναμης πού χρησιμοποιήθηκε για τα μεγάλα έργα, ήταν υπό την άμεση διοίκηση της άστυνομίας.

Για τη βιομηχανία, το γενικό σχέδιο του 1941 πρόβλεπε τη χρησιμοποίηση 11.092.000 εργατών. Το μερίδιο της Ν.Κ.Β.Δ. στις βιομηχανικές επενδύσεις ήταν 1.969 δισεκ. ρούβλια. Κατά τον Jasny, οι δυνάμεις της Ν.Κ.Β.Δ. κατανέμονται ως έξης: 260.000 εργάτες για την έκμετάλλευση των δασών και τη βιομηχανία της ξυλείας: 200.000 άλλοι κατάδικοι για τα χρυσωρυχεία. Το σύνολο των βιομηχανικών εργατών της Ν.Κ.Β.Δ. έπρεπε να είναι γύρω από 1 εκατομμύριο, δηλαδή τα 6% της συνολικής εργατικής δύναμης.

1) Ch. Bettelheim: ούτ.

2) Naum Jasny : Labor and Output in Soviet Concentration Camps, The Journal of Political Economy, LIX, No 5 (1951).

Σ' αὐτούς τοὺς 2.172.000 καταναγκαστικούς ἐργάτες, ὁ Jasny προσθέτει ἄλλους 150.000 ἀπασχολούμενους ἀπὸ τῆ Ν.Κ.Β. σὲ ἄλλους κλάδους τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος. Προσθέτοντας τοὺς καταναγκαστικούς ἐργάτες ποὺ ἐργάζονται σὲ ἐπιχειρήσεις μὴ ἐξαρτώμενες ἀπὸ τὴν ἀστυνομία, ποὺ τοὺς ὑπολογίζει σὲ 575.000 πρόσωπα, καθὼς καὶ τοὺς καταναγκαστικούς ἐργάτες ποὺ ἐργάζονται μέσα στὰ στρατόπεδα συγκέντρωσης, ποὺ τοὺς ὑπολογίζει σὲ 600.000 πρόσωπα, ὁ Jasny καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι *ἡ τάξη τῶν καταναγκαστικῶν ἐργατῶν ἀποτελεῖτο ἀπὸ τρισὴμίση ἑκατομμύρια πρόσωπα.*

Αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς βγαίνει ἀπὸ τοὺς *μετριοπαθέστερους* ὑπολογισμούς, τοὺς λιγότερο αὐστηροὺς γιὰ τὸ καθεστῶς. *Ἄν εἶναι σωστοί, ἡ τάξη τῶν καταναγκαστικῶν ἐργατῶν ἀντιπροσώπευε τότε (1940 - 41) πάνω ἀπὸ τὰ 17%, τῆς ἐργατικῆς δύναμης ποὺ ἀποτελεῖτο τότε ἀπὸ 20,4 ἑκατομμύρια πρόσωπα*

Ἄλλὰ ἄς θεωρήσουμε ὅλη αὐτὴ τὴν παράγραφο ὡς μιὰ παρένθεση: τὰ ρωσικὰ στρατόπεδα μὲ τὰ ἀνατριχιαστικὰ ὀνόματα «Νταλ-στρόϊ», «Κολύμα», «Καραγκάντα» (1) κτλ., εἶναι ὀπωσδήποτε μιὰ *ἀνώμαλη* ἐκδήλωση τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν μαζῶν ἀπὸ τὸ κράτος, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴ φάση τῆς «πρωτόγονης συσώρευσης», καὶ ποὺ ὀπωσδήποτε πρόκειται νὰ ἐξαφανιστεῖ (ἂν δὲν ἔχει ἤδη ἐξαφανιστεῖ) στὴν τωρινὴ φάση τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης. Ἡ σοβιετικὴ καταναγκαστικὴ ἐργασία φωτίζει τὴν ἀληθινὴ οὐσία τοῦ γραφειοκρατικοῦ καπιταλισμοῦ ὅσο καὶ ἡ παιδικὴ ἐργασία στὴν Ἀγγλία τοῦ 1800 φωτίζει τὴν ἀληθινὴ οὐσία τοῦ ἰδιωτικοῦ καπιταλισμοῦ: πάρα πολὺ καὶ πολὺ λίγο.

Ὅπως εἶδαμε, ἡ βιομηχανοποίηση καὶ ἡ ὀλοκληρωτικὴ σχεδιοποίηση τῆς οἰκονομίας ἦταν ὡς τὸ 1928 μιὰ ἀπὸ τίς αἰρετικὲς ἰδέες τοῦ Τρότσκι, στὸ ὄνομα τῆς ὁποίας ἡ «ἀριστερὴ ἀντιπολίτευση» εἶχε ὑποβάλει σὲ μιὰ συστηματικὴ κριτικὴ τὴν πολιτικὴ τῆς κυβέρνησης. Ὁ Τρότσκι κατηγοροῦσε τότε τὴ γραφειοκρατία ὅτι δὲν ἠθελε νὰ καταρτίσει ἕνα ὀλοκληρωμένο σχέδιο βιομηχανοποίησης γιατί φοβόταν τίς κοινωνικὲς του συνέπειες: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, τὴ ρήξη τῆς συμμαχίας μὲ τοὺς ἀγρότες, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὴν ἐνίσχυση τῆς θέσης τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Τί συνέβη καὶ τὸ Πενταετὲς Σχέδιο, ἡ «Πιατιλέτκα», ἔγινε τὸ σύμβολο τοῦ νέου καθεστώτος καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους τίτλους τῆς νέας ἄρχουσας τάξης; Ποιὰ εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἐγκατάλειψης τῆς Ν.Ε.Π.;

98. Οἱ κοινωνικὲς αἰτίες τῆς βιομηχανοποίησης

Ἡ ἐπίσημη ἰδεολογία ζήτησε νὰ παραστήσει τὸ ἀπότομο πέρασμα στὴν ἐποχὴ τῆς βιομηχανοποίησης καὶ τῆς κολλεκτιβοποίησης ὡς τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ὀριμῆς σκέψης καὶ ἐλεύθερης ἀπόφασης τῶν κυβερνώντων ποὺ κατέληξαν ὀρθῶς στὴν πολιτικὴ τῶν πενταετῶν σχεδίων

1) Ἄνυπαρκτο τὸ 1928, τὸ στρατόπεδο τῆς Καραγκάντα εἶχε τὸ 1939 ἕνα πληθυσμὸ ἀπὸ 170.000 ἐκτοπισμένους. Βλ. Maurice Dobb: Ἐνθ. ἀν., σελ. 398.

δωτερα από μία πολυετή προπαρασκευή. Ἡ πολεμική τῶν κυβερνητικῶν κατὰ τῶν ἀριστερῶν «ὑπερεκβιομηχανιστῶν» ἀπὸ τὸ 1923 μέχρι τὸ 1928, ὅπως καὶ οἱ ρητές τους δηλώσεις στὸ 15ο συνέδριο τοῦ Κ. Κ. (αὐτὸ ποὺ συνέτριψε τὴν «ἀριστερὴ ἀντιπολίτευση») ἀρκοῦν. ὅπως παρατηρεῖ ὁ Charles Bettelheim, γιὰ νὰ καταρρίψουν ἐντελῶς τὰ ἐπιχειρήματα τῶν προπαγανδιστῶν τῆς κυβέρνησης (*). Κι' ὅμως, ὅπως δείχνει ὁ E. Strauss, ἂν ἡ ἐπίθεση κατὰ τῶν κουλάκων εἶχε γίνει τὸ 1924 ἢ τὸ 1925, ὅπως τὸ ζητοῦσαν οἱ «ἀριστεροί», ἡ βιομηχανοποίηση θὰ εἶχε γίνει πολὺ εὐκολώτερα καὶ πολὺ ὀμαλότερα (*).

Ὅπως δὴποτε, στὸ 15ο συνέδριο (Δεκέμβριος 1927) οἱ «ἀριστεροί» ζητοῦσαν μιὰ αὔξηση τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς κατὰ 20%, τὸ χρόνο. Τὸ συντελεστὴ αὐτὸ ὁ Στάλιν τὸν θεωροῦσε τότε ὡς καθαρὴ φαντασιοληξία: κατὰ τὴ γνώμη του, οἱ τεράστιες ἐπενδύσεις ποὺ χρειάζονταν γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἕνας τέτοιος συντελεστὴς αὔξησης τῆς βιομηχανικῆς, θὰ κατέστρεφαν τὴ νομισματικὴ σταθερότητα τοῦ τόπου καὶ θὰ περιορίζαν πέρα ἀπὸ τὸ ἀνεκτὸ ὄριο τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τῶν μαζῶν. Κατὰ τὸ πρῶτο ἐπίσημο σχεδιάγραμμα τοῦ πενταετοῦς σχεδίου, ποὺ καταρτίσθηκε τὸ 1927, ἡ αὔξηση τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς θὰ ἀκολουθοῦσε ἀπὸ χρόνο σὲ χρόνο μιὰ κατιοῦσα καμπύλη ποὺ θὰ ἔπεφε ἀπὸ 9%, τὸν πρῶτο χρόνο σὲ 4%, τὸ πέμπτο ἔτος τοῦ σχεδίου. ὅποτε ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Κράτους θὰ περιλάμβανε τὰ 16%, τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος—ἕνα ποσοστὸ μικρότερο ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἀπορροφοῦσε ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ τσαρικοῦ κράτους (18%) ποὺ δὲν εἶχε κρατικοποιήσει τὴ βιομηχανία, οὔτε καὶ παρουσιαζόταν σὰν ὁ ἐμπυχωτῆς τῆς βιομηχανοποίησης! Ἐνα χρόνο ἀργότερα, τὸ 1928, «τὸ Πολιτικὸ Γραφεῖο ἐκύρωσε ἕνα νέο πενταετὲς προσχέδιο ποὺ ζητοῦσε μιὰ ἐτήσια αὔξηση τῆς παραγωγῆς κατὰ 9%. Ἐνα χρόνο ἀργότερα, τὸ 1929, δταν ἀναθεωρήθηκε ριζικὰ ὅλη ἡ πολιτικὴ τῆς κυβέρνησης, τὸ τρίτο προσχέδιο ποὺ πενταετοῦς σχεδίου ἦταν σχεδὸν τὸ ἴδιο μὲ τὸ πρόγραμμα τῆς ἡττημένης καὶ συστηματικὰ διωκόμενης ἀντιπολίτευσης (*). Ὁ Τρότσκι εἶχε ἤδη ἀπὸ λαθεῖ ἀπὸ τὴν Ε.Σ.Σ.Δ., ἀλλὰ τὸ πρόγραμμά του εἶχε υλοθετηθεῖ ἀπὸ τὸν Στάλιν καὶ τὴν Ἐπιτροπὴ Προγραμματισμοῦ, ποὺ ζητοῦσαν κι' αὐτοὶ μιὰ αὔξηση κατὰ 15,6% γιὰ τὸ πρῶτο ἔτος καὶ 21,4% γιὰ τὸ τελευταῖο ἔτος τοῦ πενταετοῦς σχεδίου ποὺ θὰ πραγματοποιεῖτο ἄλλωστε σὲ 6 χρόνια (*).

Ἀπὸ τὸ 1927, ὁ Στάλιν ἐδειξε γιὰ πρώτη φορά τὴν ἀπαμάκρυσή του ἀπὸ τὴν τὴν μετριοπαθῆ συντηρητικὴ πολιτικὴ τῶν «δεξιῶν» (Μπουχάριν—Ρύκωφ) σὲ μιὰ συζήτηση ποὺ ἔγινε στὴν Κ. Ἐπιτροπὴ γιὰ τὸ μέγεθος τῶν ἐπενδύσεων ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνουν στὴ βιομηχανία. Ὁ Ἐπίτροπος ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Φρουμκίν (ὀπαδὸς τοῦ Μπουχάριν) δὲν ἤθελε νὰ δώσει πάνω ἀπὸ 650 ἑκατομ. ρούβλια, ἐνῶ τὸ Ἄνω Οἰκο-

1) Ch. Bettelheim: Ἐνθ. ἀν. σελ. 6 - 17.

2) Emil Strauss: Soviet Russia, σελ. 156 - 7 καὶ 160 - 1.

3) Βλ. Τρότσκι: Ἡ Προδομένη Ἐπανάσταση, σελ. 56 - 57.

4) Baykon: Ἐνθ. ἀν. σελ. 153 - 4.

χικά τεχνητό δίκτυο τών 240.000 κολχόζ. Ήπρεπε νά δημιουργηθεῖ ὅλη ἡ τεχνολογική ὑπόδομή μιᾶς τέτοιας μοναδικῆς στή νεώτερη ἱστορία συγκέντρωσης τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας. Ἡ ἀπλή βία—ὅσο τελειοποιημένη κι' ἂν εἶναι, κι' ὅσο συνηθισμένες στήν ὑπακοή κι' ἂν εἶναι οἱ μάζες—δέν ἦταν δυνατό νά συγκρατήσῃ ἕνα σύστημα ὑπερεκμετάλλευσης καί ἐξανδραποδισμοῦ τῆς ἀγροτικῆς μάζας. Ἡ βία ἔδινε ἀπλῶς μιᾶ προθεσμία στό καθεστῶς: ὁ ἐκπληκτικά ταχύς ρυθμός τῆς βιομηχανοποίησης, ἡ ριζικότητα τῶν μέσων πού χρησιμοποίησε τὸ κράτος, ἡ τρομοκρατικὴ μορφή πού πῆρε ἡ πολιτικὴ ζωὴ καί, στό τέλος, ἡ ἐξόντωση ὄλων τῶν ἐπιζώντων τοῦ 1917 θά μᾶς δείξουν τὸ πόσο σύντομη ἦταν αὐτὴ ἡ προθεσμία.

100. Ὁ ἀποκεφαλισμὸς καὶ ὁ ἐννοχισμὸς τῶν συνδικάτων

Ὡς τὸ 1929, τὰ σοβιετικά συνδικάτα διατηροῦσαν μιᾶ σχετικὴ αὐτονομία ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅτι ἡ ἡγεσία τους εἶχε ὑπάρξει κάποτε σχετικὰ ἀντιπροσωπευτικὴ κι' ἀπὸ τὴν ἀποψη ἐπίσης ὅτι διατηροῦσε ὀρισμένους ἔστω καί χαλαρωμένους αἰσθηματικούς, ἄς ποῦμε, δεσμούς μὲ τὴ «βάση» καί μὲ τὴν ὄλοένα καί πιὸ θολὴ σοσιαλιστικὴ τῆς ἱστολογίας. Βέβαια εἶχαν παρὰ πολὺ μακρυνές σχέσεις μὲ τὰ δυναμικά καί πολιτικά δραστηριοποιημένα συνδικάτα τοῦ 1917-1921 καί οἱ ἡγέτες τους μοιάζαν πολὺ περισσότερο μὲ τοὺς πατροπαράδοτους «ἐργατοπατέρες» καί τοὺς νέους bonzes τοῦ ρεφορμισμού παρὰ μὲ μιᾶ ὁποιαδήποτε ἐπαναστατικὴ, πολιτικὰ ὑπεύθυνη, δημιουργικὴ ἡγεσία. Τοὺς δεσμούς τους μὲ τὶς ἐργατικὲς παραδόσεις μπορούμε νά τοὺς ξαναδιαπιστώσουμε διαβάζοντας τὶς δηλώσεις τοῦ Τόμσκι γιὰ τὴν ἰσότητα τῶν μισθῶν καί τὴ «στοιχειώδη ταξικὴ δικαιοσύνη», πού ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει. Ὁ συντηρητισμὸς, ἡ στενομυαλιά καί ἡ ἀνικανότητά τους ν' ἀναλάβουν μιᾶ ἀληθινὴ πρωτοβουλία φαίνονται ἀπὸ τὴ στάση τους στὴ συζήτηση γιὰ τὸ ρυθμὸ καί τὴν ἐπιτακτικότητά τῆς βιομηχανοποίησης: ὁ Τόμσκι ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς τῆς «δεξιᾶς» κι' ἕνας ἀπὸ τοὺς κύριους ἐμπνευστὲς τῆς «φιλοκουλακικῆς» πολιτικῆς τῶν ἐτῶν 1924-28!

Καθ' ὅλη τὴ διάρκειά τῆς περιόδου αὐτῆς, τὰ ὄλοένα καί λιγότερο ἀντιπροσωπευτικὰ ἐργατικὰ συνδικάτα εἶχαν μείνει πιστὰ στὴν ἐρμαφρόδιτη ἀποστολὴ πού τοὺς εἶχε ἀναθέσει ὁ Λένιν (1). Πιστεύαν ὅτι μπορούσαν καί νά διαφεντεύουν τὰ ἐργατικὰ συμφέροντα ἀπέναντι στοῦ Κράτους—ἐργοδότη καί νά προασπίζον τὴν κυβερνητικὴ πολιτικὴ ἀπέναντι στοὺς ἐργάτες.

Ἡ κρίση τοῦ 1928-29 σήμανε τὸ τέλος αὐτῶν τῶν αὐταπατῶν πού ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὴν προλεταριακὴ προέλευση τοῦ καθεστώτος καί τὴ διαρκὴ διάρθρωση τῶν ἐπιχειρήσεων. Τὸ 8ο συνέδριο τῶν συνδικάτων (Δεκέμβριος τοῦ 1928) παρουσιάζει ἀνάγλυφες τὶς ἀντιφάσεις πού ὑπὸ νόμειαν τὸ σοβιετικὸ συνδικαλισμὸ καί τὸν καταδίκασαν σὲ ἱστορικὸ

1) Βλ. πιὸ πάνω § 63, σελ. 295-6.

θάνατο. Ἀπὸ τὴ μιά μεριά, ὁ Τόμσκι ἐξακολουθοῦσε νὰ προασπίζει τὰ παραδεδομένα ἐξισωτικά ἰδεώδη τῆς ἐργατικῆς τάξης, κί' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἄρχιζε νὰ διαμαρτύρεται μὲ ἕνα ὀλοένα καὶ πιὸ ἄγριο τρόπο γιὰ τὴ «χαλάρωση τῆς πειθαρχίας στὰ ἐργοστάσια», τὴν ἀποχή τῶν ἐργατῶν, κτλ (1). Στὸ συνέδριό αὐτό, ὁ Τόμσκι κατήγγειλε ἀνοιχτὰ τὴ δυσπιστία τῶν ἐργατῶν ἀπέναντι στοὺς ἡγέτες τῶν ἐπιχειρήσεων, ἀνέφερε ὀρισμένες πράξεις βίας ποὺ εἶχαν γίνει ἀπὸ ἐργάτες εἰς βάρος ἀρχιεργατῶν καὶ τόνισε τὴν «ἀνάγκη νὰ ληφθοῦν ὅλα τὰ μέτρα γιὰ νὰ γίνει ἀδύνατος ὁ σχηματισμὸς ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες ὁμάδων ποὺ δὲν καταλαβαίνουν ὅτι ἡ σοβιετικὴ βιομηχανία εἶναι μιὰ σοσιαλιστικὴ βιομηχανία κί' ὅτι καθῆκον τῶν ἐργατῶν εἶναι νὰ κάνουν ὅλες τὶς θυσίες καὶ νὰ ἀναβάλουν γιὰ τὴν αὔριο τὴν ἱκανοποίηση τῶν πιὸ νόμιμων ἀναγκῶν τῆς ἐργατικῆς τάξης».

Ἡ ἐκκλήση αὐτὴ εἰσακούστηκε—ἀν ὄχι ἀπὸ τοὺς ἐργάτες, πάντως ἀπὸ τοὺς «σοσιαλιστέες» ἐργοδότες: ἡ πρώτη τους πράξις ἦταν νὰ πετάξουν (στὶς 2-6-1929) τὸν Τόμσκι ἀπὸ τὴν προεδρία τῶν συνδικάτων. Καὶ μαζί μὲ τὸν Τόμσκι ἐκκαθαρίστηκε ὀλάκερη ἡ γραμματεία τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν σοβιετικῶν συνδικάτων. Τὸ ἔτος 1928 εἶχε σημάνει τὸ τέλος τοῦ τροτσικισμοῦ καὶ τῆς «ἀριστερῶς» πτέρυγας τοῦ Κ.Κ. Ἀνάμεσα στὸ 1929 καὶ τὸ 1930, ἡ «δεξιὰ» πτέρυγα τοῦ κόμματος ἐκτοπίστηκε ὀλοσχερῶς ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ τὸ κόμμα ὑποτάχθηκε ὀλοκληρωτικὰ στὸ γραφειοκρατικὸ τοῦ μηχανισμοῦ ποὺ εἶχε ἤδη ταυτιστεῖ μὲ τὸ γραφειοκρατικὸ μηχανισμὸ ποὺ διοικοῦσε τὸ κράτος καὶ τὴν οἰκονομία.

Ἡ ἐξαφάνιση τόσο τῶν ἀριστερῶν ὅσο καὶ τῶν δεξιῶν ἀπὸ τὸ πολιτικὸ προσκήνιο σήμαινε ὅτι ἡ ἐργατικὴ τάξις δὲν μποροῦσε πιά ν' ἀντιτάξει καμιὰ *πολιτικὴ ἀντίσταση* στὴν κυρίαρχη θέληση τῆς γραφειοκρατίας ποὺ πάλευε πιά γιὰ τὴν ἴδια τῆς τὴν ὕπαρξη. Ἀλήθεια, ἡ θέση στὴν ὁποία βρισκόταν ἦταν πολὺ πιὸ δραματικὴ ἀπὸ τὴ θέση τῶν καπιταλιστῶν στὴν Ἰταλία τὸ 1920 ἢ στὴ Γερμανία τὸ 1929-33: ὄχι μόνο δὲν εἶχε ἀκόμα κατορθώσει νὰ νομιμοποιήσει τὴν κυριαρχία τῆς (ποὺ ἔμενε *σχετικὰ* ἀδιαμφισβήτητη στὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γερμανία), ἀλλὰ βρισκόταν ἀναγκασμένη, ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ λογικὴ τῆς ἰδιότυπης οἰκονομικῆς κρίσης ποὺ ἀντιμετώπιζε καὶ τῶν ἰδιότυπων ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν ποὺ προκαλεῖ ἡ ἐπαναστατικὴ διεξόδου τῆς γραφειοκρατίας στὴν ὕπαιθρο, νὰ κάλει ταυτόχρονα ἕνα *διμέτωπο* ἀγῶνα τόσο κατὰ τῶν ἀγροτῶν, ὅσο καὶ κατὰ τῶν ἐργατῶν—πρᾶγμα ποὺ δὲν ἐγίνε παρὰ ἐντελῶς ἐπεισοδιακὰ στὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γερμανία. Ὁ χιτλερικὸς ὀλοκληρωτισμὸς δημιουργήθηκε ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο γιὰ νὰ καταπολεμήσει τὸ ἐργατικὸ κίνημα: πολὺ λίγες φορὲς τὸ ναζιστικὸ καθεστῶς ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ τὶς οἰκονομικὲς καὶ πολιτικὲς ὀργανώσεις τῶν ἀγροτῶν. Βέβαια, στὴν Ἰταλία ὅπου ὑπῆρχε μιὰ ἔντονη ἀντίθεση ἀνάμεσα στοὺς μεγαλογαϊοκτῆμονες καὶ τοὺς ἀκτῆμονες ἀγρότες, τὸ φασιστικὸ κόμμα δημιούργησε τὸ «θρύλο»

1) Βλ. Μ. Dobb: Ἐνθ. ἀν. σελ. 421.

του κι' απόκτησε την έμπιστοσύνη των άρχουσών τάξεων τρομοκρατών· τας τούς φτωχούς αγρότες πού, (βίως στην Αιμίλια, είχαν μιά προχωρημένη πολιτική συνείδηση και όργάνωση (1). 'Αλλά, τά φαινόμενα αυτά ύπήρξαν σποραδικά: ή έργατική τάξη ύπήρξε ό κύριος, άν όχι ό αποκλειστικός στόχος της φασιστικής επίθεσης. 'Αντίθετα, στην ΕΣΣΔ ή άρχουσα τάξη αναγκάστηκε νά στραφεί έναντίον όλων των έργαζομένων τάξεων για νά διασώσει και νά σταθεροποιήσει την κυριαρχία της: *τό δει βγήκε νικήτρια από τό διμέτωπο αυτό άγώνα, είναι ένας από τούς μεγαλύτερους άθλους πού άρχουσα τάξη έχει κάνει ως τό σήμερα.*

Αυτός και μόνο ό διμέτωπος χαρακτήρας της ταξικής της πάλης για την επικράτηση, πού αναγκάστηκε νά κάνει κάτω από τή δαμόκλεια σπάθη της επισιτιστικής κρίσης το 1928-1935, άρκει για νά εξηγήσει τόν τρομακτικό χαρακτήρα πού πήρε όχι άπλως ή πολιτική, αλλά όλα· *κερη ή οικονομική, κοινωνική και πνευματική ζωή επί Στάλιν:* ή τρομοκρατική ύποδούλωση το 6 αγροτικού πληθυσμού, ή τρομοκρατική κολοροποίηση της έργατικής τάξης, ή τρομοκρατική έκκαθάριση το 6 μπολσεβικικού κόμματος και ή τρομοκρατική ύποδούλωση το 6 πνεύματος στή σταλινική όρθοδοξία, είναι φαινόμενα πρωτοφανή στην Ιστορία—άγνωστα ακόμα και στο φασιστικό και τό έθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς.

'Αλλ' άς βάλουμε προσωρινά σέ παρένθεση τόν ολοκληρωτικό χαρακτήρα το 6 τρομοκρατικού φαινομένου στή σταλινική περίοδο, κι' άς δούμε ποιά είναι ή θέση το 6 ολοκληρωτισμού άπέναντι στο 6 έργατικό κίνημα. Γιατί τό ούσιώδες δομικό χαρακτηριστικό των ολοκληρωτικών καθεστώτων *έν γένει*, άνεξάρτητα δηλαδή από τό χρώμα, τήν ιδεολογία και τή φρασεολογία τους, είναι όχι άπλως ή έξαφάνιση των πολιτικών έλευθεριών και το 6 habeas corpus, αλλά κύρια και συγκεκριμένα ή κολοροποίηση της έργατικής τάξης, ή πλήρης άποκατάσταση το 6 δεσποτισμο 6 το 6 (ιδιωτικού ή κρατικού) κεφαλαίου, ή κατάργηση της πολιτικής και της επαγγελματικής άυτονομίας της έργατικής μάζας. 'Από τήν άποψη αυτή, *δηλαδή από τήν άποψη των έργατών*, οι διαφορές ανάμεσα στο 6 διάφορους ολοκληρωτισμούς είναι διαφορές άποχρώσεων πού, όπως θά δούμε, δέν είναι διόλου πρ 6ς τιμήν της «πατρίδας το 6 σοσιαλισμο 6».

101. 'Ο φασισμός, ό ναζισμός και ό μπολσεβικισμός άπέναντι στο 6 έργατικό κίνημα

'Ο ολοκληρωτισμός σάν *προληπτική άντεπανάσταση* σημαίνει κατ' άρχήν τό πλέγμα των τρομοκρατικών θεσμών πού έπιβάλλει ή άρχουσα τάξη για νά έξαφανίσει κάθε ίχνος δυαρχίας μέσα από τις παραγωγικές

1) 'Η πρώτη συστηματική εμφάνιση των «squadristi» έγινε τό 1920-21 στην κοιλάδα το 6 Πάδου: άφο 6 συνέτριψαν—μέ τή συνενοχή της άστονομίας και το 6 στρατο 6—τις συνεταιριστικές και πολιτικές όργανώσεις των «κόκκινων χωριών», οι φασίστες πήραν θάρρος και έμφανίστηκαν και στις πόλεις.

σχέσεις. 'Απ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, ὁ ὀλοκληρωτισμὸς προϋποθέτει ὅτι ἡ κοινωνία πού ζητάει νὰ κοινοροποιοῦν, ἔχει ἤδη φτάσει σὲ ἓνα ὀρισμένο βαθμὸ δημοκρατικοποίησης τῆς πολιτικῆς ζωῆς καὶ ἱστορικῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος.

'Ετσι π.χ. στὴν Ἰταλία τοῦ 1919-1921 οἱ ἐργάτες—ἀλλὰ καὶ οἱ ἀκτῆμονες ἀγρότες—ἔχουν ἀποσπάσει ἀπὸ τὶς ἄρχουσες τάξεις σημαντικώτατα δικαιώματα. Τὸ 1920, οἱ 600.000 ἐργάτες τῆς μεταλλουργίας κατέλαβαν τὰ ἐργοστάσια, ὀργάνωσαν μόνοι τους τὴν παραγωγή καὶ στὸ τέλος κατόρθωσαν νὰ νομιμοποιήσουν τὸ καθεστῶς τοῦ ἐργατικοῦ ἐλέγχου στὰ ἐργοστάσια. Τὸ ἴδιο γίνηκε καὶ στὴ Γερμανία: τὴν ἐπομένη τῆς ἡτίας, ἡ Γερμανία γέμισε ἀπὸ «συμβούλια ἐργατῶν καὶ στρατιωτῶν» πού εἶχαν γινεὶ πάνω στὸ πρότυπο τῶν ρωσικῶν σοβιέτ. Βέβαια, αὐτὰ τὰ «συμβούλια» ἐκφυλίστηκαν πολὺ γρήγορα, ἀλλὰ ἡ δημοκρατία τῆς Βαϊμάρης ἀναγνώριζε στοὺς ἐργαζομένους ἓνα πλῆθος ἀπὸ δικαιώματα: καθολικὴ ψήφος καὶ γιὰ τὰ δύο φύλα, ὀκτώωρο, συλλογικὲς συμβάσεις, ἀσφάλεια ἀνεργίας, «συμβούλια τῶν ἐπιχειρήσεων» βγαλμένα ἀπὸ ἐκλογές, κτλ. Αὐτὴ ἡ ἐποχὴ εἶναι ἡ χρυσῆ ἐποχὴ τῆς «προλεταριακῆς» φάσης τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασης στὴν ΕΣΣΔ. 'Αλλὰ τόσο στὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γερμανία, ὅσο καὶ στὴν ΕΣΣΔ οἱ διευθύνοντες δὲν ἔβλεπαν μὲ καλὸ μάτι αὐτὴ τὴν αὐτονομία τῶν πληθειῶν. Παντοῦ τὸ πρόβλημα εἶναι τὸ ἴδιο: πῶς θ' ἀπαλλαγοῦν ἀπ' τὸν «ἐργατικὸ ἔλεγχο»; Πῶς θὰ ἐξουδετερώσουν τὰ συνδικάτα: Πῶς θὰ ξαναποκτήσουν τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία κινήσεων πού εἶχαν στὴν αὐγὴ τοῦ καπιταλισμοῦ (!);

Εἶδαμε ποιά ἦταν ἡ μοίρα τῆς προλεταριακῆς δημοκρατίας στὴν ΕΣΣΔ: ἡ συντριβὴ τῆς ἐξέγερσης τῆς Κρονστάνδης καὶ ἡ ἀπαγόρευση τῆς «'Εργατικῆς Ἀντιπολίτευσης» τὸ 1921 ὑπῆρξαν οἱ κύριες ἐνδείξεις τῆς «στροφῆς» τοῦ καθεστώτος, δηλαδὴ τοῦ ἐκφυλισμοῦ τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου», τῆς ἀνεξαρτήτοποίησης τοῦ γραφειοκρατικοῦ μηχανισμοῦ τοῦ κόμματος καὶ τοῦ κράτους καὶ τῆς μετάβασης πρὸς τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐπικράτηση τῆς νέας τάξης. Φυσικά, ἡ ἐξέλιξη ἦταν ἐντελῶς διάφορη στὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γερμανία. "Ἢδη ἀπὸ τὸ 1919, σχηματίζονται ἔνοπλες μαχητικὲς ὀμάδες εἰδικευμένες στὸν «ἀγῶνα τῶν πεζοδρομίων» καὶ στὴν τρομοκράτηση τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἀλλὰ ἐνῶ στὴ Γερμανία τοῦ 1919-1923 ἡ Reichswehr ἀρκεῖ γιὰ νὰ πνίξει στὸ αἷμα τὶς σποραδικὲς ἐξεγέρσεις τῶν ἐργατῶν, στὴν Ἰταλία οἱ παραδεδομένες δυνάμεις τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ—στρατὸς καὶ ἀστυνομία—ἀποδεικνύονται ἀνίκανες νὰ χαλιναγωγήσουν ἓνα ἐργατικὸ κίνημα πολὺ πιὸ ἐπαναστατικὸ ἀπὸ τὸ γερμανικόν: ἡ ἐπιβίωση τοῦ καθεστώτος ἐξαρτᾶται ἐδῶ ἀπὸ τὴν ἄνοδο τοῦ φασιστικοῦ κόμματος στὴν ἐξουσία. Τὸ ἴδιο θὰ γίνεῖ καὶ στὴ Γερμανία τοῦ 1929-1933. *Ἡ κελση ἦταν τόσο ἐντονη ὥστε μόνο ἓνα ὀλοκληρωτικὸ κόμμα μποροῦσε ν' ἀποσοβῆσει τὸν κίνδυνο τῆς ἐργατικῆς ἐπανάστασης.*

1) Βλ. τὶς ἀναλύσεις τοῦ Daniel Guérin · Fascisme et Grand Capital, 2ῆ ἐκδ. 1945, σελ. 36, 43 κ.ά.

Και στην Ίταλία και στη Γερμανία και στην Ε.Σ.Σ.Δ. ή εξαφάνιση της δημοκρατίας ήταν ή προϋπόθεση *sine qua non* της καθυπόταξης της εργατικής τάξης. 'Απ' αούτη την άποψη, τó μπολσεβικικό κόμμα έδειξε πρώτο τó δρόμο πρós τήν απόλυτη μονοπώληση της πολιτικής έξουσίας. 'Ο Mussolini τó δήλωσε άνοιχτά και ξάστερα σέ μιá συνεδρίαση της Βουλής της 6ης Ιουνίου 1924: «Οι δάσκαλοι μας είναι στη Ρωσία. Δέν έχουμε παρά νά μιμηθούμε αύτò που γίνεται στη Ρωσία. Τò λάθος μας είναι διι δέν άκολουθήσαμε έντελώς τò παράδειγμά τους» (*). Τò «λάθος» του Mussolini είναι διι δέν είχε μονοπωλήσει έντελώς τήν έξουσία: ή κυβέρνηση που άπό τις 29-10-1922 είχε σχηματίσει, ήταν μιá κυβέρνηση εργατικής τάξης. 'Από τότε είχαν περάσει δυò χρόνια κατά τή διάρκεια των οποίων οι φασίστες είχαν κατακτήσει τούς διευθυντικούς μοχλούς του κρατικού μηχανισμού. 'Η δολοφονία του Ματτεότι τόν Ιούνιο του 1924 και τó κύμα της τρομοκρατίας που άπλώθηκε πάνω άπ' όλη τήν Ίταλία (*) έδειχνε διι μπορούσαν πιά νά δορθώσουν τò «λάθος» τους και νά άκολουθήσουν «έντελώς» τò παράδειγμα των Ρώσων δασκάλων τους. Τò 1925 τó μονοκομματικό καθεστώς έπιβλήθηκε στην Ίταλία και διαλύθηκαν όλες οι εργατικές οργανώσεις. Στò τέλος, με τó νόμο της 9-12-1928, ή Ίταλία άπόκτησε τήν ίδια μονολιθική διάρθρωση που τήν ίδια έποχή επέβαλε ό Στάλιν στη Σοβιετική Ένωση.

'Υπάρχει λοιπόν μιá χρονική άπόσταση άνάμεσα στη στιγμή της κατάληψης της έξουσίας και τή στιγμή της μετατροπής της έξουσίας σέ ολοκληρωτική έξουσία. Στην ΕΣΣΔ ή μεταβατική περίοδος ήταν σχετικá μακρόχρονη: δέκα χρόνια αν άρχίσουμε νά μετράμε άπό τó 1917, έφτά χρόνια αν άρχίσουμε νά μετράμε άπό τó τέλος του έμφυλλου πολέμου. 'Η αίτία είναι εύνόητη: δέν ήταν εύκολο νά έκτοπιστεί τó προλεταριάτο άπό τήν κυρίαρχη θέση που είχε άποκτήσει τó 1917-1920 και νά μετατραπεί ή δικτατορία του προλεταριάτου σέ δικτατορία πάνω στο προλεταριάτο. Στην Ίταλία, ή μεταβατική περίοδος βάσταξε δυò χρόνια: δταν, τó 1922 ό Mussolini έκλήθη νά σχηματίσει τήν κυβέρνηση, ήξαιρε πολύ καλά διι «θάρταν επικίνδυνο νά πραγματοποιήσει άπ' ευθείας τó σκοπό του. Τò εργατικό κίνημα δέν είχε πεθάνει... ό άληθινός έχθρός, τó οργανωμένο προλεταριάτο, δέν είχε ακόμα ήττηθεί. Τά εργατικά κόμματα, τά συνδικάτα, εξακολουθούν νά υπάρχουν και νά διατηροσθν μιá νόμιμη ύπαρξη» (*). 'Αντίθετα, «αυτό που ό Mussolini χρειάστηκε δυò χρόνια για νά τó πραγματοποιήσει, ό Hitler θά τó κάνει σέ μερικές εβδομάδες» (*): στην

1) 'Αναφέρεται άπό τόν D. Guérin: ένθ, άν, σελ. 134.

2) 166 πολιτικά έγκλήματα: αύτός ήταν ό ίσολογισμός του πρώτου έτους της φασιστικής κυριαρχίας. 51 πολιτικά έγκλήματα άνάμεσα στις 30-1-1933 και τήν 5-3-1933 στη Γερμανία: Οι άριθμοι αύτοί, που είχαν συγκλονίσει τότε τήν φιλελεύθερη κοινή γνώμη, φαίνονται γελοίοι μπρός στις έκατόμβες της σταλινικής τρομοκρατίας.

3) D. Guérin: ένθ, άν., σελ. 132-3.

4) D. Guérin: αύτ. σελ. 135.

Ίταλία, ή άπαγόρευση τών έργατικών όργανώσεων έγινε στις άρχές του 1925, δυό χρόνια μετά την κατάληψη της έξουσίας, ένώ στη Γερμανία έγινε τόν Ιούνιο του 1933, τέσσερις μήνες μετά από την ήμέρα (30-1-1933) που ό Χίτλερ «δέχτηκε» νά σχηματίσει την πρώτη του κυβέρνηση. Κί' έδω ή αίτία είναι εύνόητη: τό χιτλερικό κόμμα είχε μιá μαζική βάση και άκτινοβολία που τόσο τό μπολσεβικικό, όσο και τό φασιστικό κόμμα δέν μπόρεσαν ποτέ ν' άποκτήσουν, και που του έπέτρεψε νά περάσει σχεδόν άμέσως στην πραγματοποίηση της ίδιας του της ούσίας...

Μπορούμε τώρα νά δούμε την όλοκληρωτική δικτατορία στην πράξη.

102. Η μεταμόρφωση τών συνδικάτων σέ έκτελεστικά όργανα

Κοινό χαρακτηριστικό όλων τών όλοκληρωτικών καθεστώτων είναι ότι δημιουργούν συστηματικά όλες τις συνθήκες που έπιτρέπουν τόν πλήρη έξανδραποδισμό τών έργατών, τή μετατροπή τους σέ παθητικά όργανα της παραγωγής: έξαφάνιση τών έργατικών συνδικάτων, κατάργηση της συνδικαλιστικής ζωής μέσα στις έπιχειρήσεις (έργοστασιακές έπιτροπές κλπ.), κατάργηση του δικαιώματος της άπεργίας, έκμηδένιση τών συλλογικών συμβάσεων, παλινόρθωση της άπολυταρχίας τών έργοδοτών μέσα στις έπιχειρήσεις. Άλλά όπως παρατηρεί ό Daniel Guérin, αυτό είναι τό πρώτο μέρος του προγράμματος: πρέπει, έπιπλέον, νά γίνει άδύνατη και στο μέλλον κάθε αυτόνομη όργάνωση τών μαζών: Γι' αυτό «τό φασιστικό κράτος όργανώνει άναγκαστικά τους έργαζομένους σέ οργανώσεις άστυνομικής έπιτήρησης που οι άρχηγοί τους διορίζονται από τά πάνω, είναι έντελώς άνεξέλεγκτοι από τή βάση και άυταποκαλούνται «άντι-πρόσωποι» τών έργατών. Τό κράτος τιμωρεί με άυστηρότατες ποινές κάθε άπόπειρα άπεργίας: κάθε πάλη κατά τών έργοδοτών είναι έγκλημα κατά του κράτους» (1).

Οι παρατηρήσεις αυτές είναι άπόλυτα σωστές—μέ τή διαφορά ότι ό Guérin δέν φαίνεται νά υποψιάζεται ότι ίσχύουν και για τό άυταποκαλούμενο Έργατικό κράτος: όλα τά θεμελιώδη άντεργατικά μέτρα που πήρε τό φασιστικό κράτος στην Ίταλία και τή Γερμανία, τά βρίσκουμε, πολλές φορές μάλιστα υπό μιá τελειοποιημένη μορφή, και στην Ε.Σ.Σ.Δ.

Η προϋπόθεση της πραγματοποίησης αυτών τών άντεργατικών μέτρων είναι ή έξαφάνιση τών αντιπροσωπευτικών συνδικάτων, δηλαδή ή άναγκαστική ένταξη τών έργαζομένων σέ οργανώσεις έλεγχόμενες και καθοδηγούμενες από τό κράτος και τους έργοδότες. Στο σημείο αυτό, ή ΕΣΣΔ έδειξε τό δρόμο στο φασισμό: ήδη από τόν καιρό του 12ου συνεδρίου του Κ.Κ. (Άπρίλιος 1923), ό Στάλιν θεωρούσε τά συνδικάτα σάν «όργανα μεταβίβασης» τών οδηγίων του Κέντρου στους έργάτες (2).

1) D. Guérin : αút. σελ. 181.

2) Βλ. I. Deutscher : ένθ. άν. σελ. 207.

Γιὰ νὰ μετατραποῦν τὰ συνδικάτα σὲ τέτοια «ὄργανα μεταβιβάσεως», ἔπρεπε ἡ ἡγεσία τους νὰ περάσει κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ κόμματος (πράγμα ποῦ θὰ ἦταν ἀπραγματοποίητο ἂν τὰ στελέχη τῶν συνδικάτων ἔβγαιναν ἀπὸ ἐλεύθερες ἐκλογές). Ἔτσι ὁ Στάλιν ὑπερφηανεύταν δι-
καίως γιὰ τὸ ἔργο ποῦ εἶχε ἐπιτελέσει ὡς ὑπεύθυνος τοῦ προσωπικοῦ τῶν περιφερειακῶν ὁργανώσεων τῶν συνδικάτων ἦταν κομματικοί, τὸ 1923 τὸ ποσοστὸ αὐτὸ ἀνεβαίνει στὰ 57% (1). Παρ' ὅλα αὐτὰ ἦταν ἀκόμα πολὺ νωρὶς γιὰ νὰ μετατραποῦν τὰ συνδικάτα σὲ ἀπλὰ «ὄργανα μεταβιβά-
σεως»: αὐτὸ θὰ γίνετο τὸ 1929, καὶ μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα τρομοκρα-
τίας πρωτοφανοῦς στὰ χρονικά τοῦ ἑργατικοῦ κινήματος μετὰ τὴν συν-
τριβὴ τῆς Commune de Paris.

Ὁ «πρωτοπόρος» στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπῆρξε ὁ *Ἰταλικὸς φασισμὸς*.
Μὲ τὴν περίφημη συμφωνία τοῦ Palazzo Vidoni (2-10-1925), τὰ φασιστικὰ
«συνδικάτα» ἀποκοτῶν τὸ μονοπώλιο τῆς ἐκπροσώπησης τῶν ἑργατῶν.
Μόνο αὐτὰ μποροῦν νὰ κάνουν συμβάσεις ἐργασίας: κανεὶς ἔργα-
της μὴ ἐγγεγραμμένος στὰ ἀναγκαστικά αὐτὰ συνδικάτα δὲν μπορεῖ νὰ
βρεῖ δουλειά. Οἱ ἀρχηγοὶ τους, ὅπως λέει ὁ ἴδιος ὁ Rossini, ὁ ἀρχηγὸς
τῆς «ἀριστερῆς» πτέρυγας τοῦ φασιστικοῦ κόμματος (μέχρι τὸ 1928, ὅποτε
τὸ κόμμα ἐκκαθαρίστηκε ἀπ' ὅλα τὰ ἀριστερά» δημαγωγικά στοιχεῖα),
ἦταν «μελανοχιτώνες διορισμένοι ἀπὸ τὴν κυβέρνησις γιὰ νὰ διευθύνουν
τὰ συνδικάτα» (2). Ταυτόχρονα καταργεῖται τὸ *δικαίωμα τῆς ἀπεργίας*
καὶ καταλύονται οἱ «ἐργοστασιακὲς ἐπιτροπές»—δηλαδή οἱ συνδικαλιστι-
κοὶ πυρῆνες μέσα στὶς ἐπιχειρήσεις. Στὰ τέλη τοῦ 1926, δὲν ὑπάρχει οὔτε
μιὰ ἀληθινὴ ἐργατικὴ ὁργάνωσις σ' ὅλη τὴν Ἰταλία.

Στὴν ΕΣΣΔ ἡ καθαιρεσις τοῦ Τόμσκι στὶς 2 Ἰουνίου 1929 ἔδωσε τὸ
σύνθημα τῆς ἐκκαθάρισης τῶν συνδικάτων ἀπ' ὅλα τὰ ἀντιπροσώπου-
τικά στοιχεῖα καὶ τῆς μετατροπῆς τῶν συνδικαλιστικῶν ὁργανώσεων σὲ
ἐκτελεστικά ὄργανα τοῦ κράτους—ἐργοδότη. Τρεῖς μῆνες μετὰ τὴν ἐκκα-
θάριση τῶν παλαιῶν συνδικαλιστῶν, στὶς 7 Σεπτεμβρίου 1929 μιὰ ἀπό-
φασις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπέβαλε τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία τῶν διευ-
θυντῶν τῶν ἐπιχειρήσεων καταργώντας τὰ τελευταῖα θεωρητικὰ δικαίω-
ματα τῶν ἐργοστασιακῶν ἐπιτροπῶν (3). Ἀπέναντι στὸ παλαιὸ μαρξί-
στικὸ ὄνειρο τῆς συλλογικῆς διεύθυνσης τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τοὺς παρα-
γωγούς, τὸ Κράτος ἀνύψωσε τὴν ἀρχὴ τῆς «προσωπικῆς διεύθυνσης» τῆς
παραγωγῆς σὲ ἱερὸ δόγμα. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ «*στὴν περίοδο τῆς ἀνοικο-
δόμησις, ἡ τεχνικὴ ἀποφασίζει γιὰ ὅλα*» (4).

Τὶ σήμαινε αὐτὸ τὸ περίφημο σταλινικὸ σύνθημα: Ποιὸς ἦταν αὐτὸς
ὁ νέος «φετιχισμὸς» (ὅπως θάλεγε ὁ Μάρξ) ποῦ μεταμόρφωνε τὴν τεχνι-

1) Ὁ Deutscher παραπέμπει στὰ *Ἄπαντα* τοῦ Στάλιν (ρωσ. ἔκδ. V, 197 κ. ἐ.

2) D. Guérin: σελ. 185.

3) Βλ. Boris Souvarine: ἔνθ. ἄν. σελ. 482.

4) Στάλιν: *Ἡ ἀποστολὴ τῶν ἡγετῶν τῆς βιομηχανίας*, 4-2-1931. Les questions du Léninisme II, 40.

κή σε μιὰ αὐθυπόστατη ὄντοτητα; Ὁ ἴδιος ὁ Στάλιν δὲν ἄργησε καθόλου νὰ προσδιορίσει τὴ συγκεκριμένη κοινωνικὴ δύναμη πού βρισκόταν πίσω ἀπὸ τὴν «Τεχνική»:

«Λέγαμε τὸν παλιὸ καιρὸ ὅτι «*ἡ τεχνικὴ ἀποφασίζει γιὰ ὅλα*». Αὐτὸ τὸ σύνθημα ἀποδείχθηκε ὠφέλιμο ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι μᾶς ἔκανε νὰ καταπολεμήσουμε τὴν τεχνικὴ μας ἀνεπάρκεια... Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἀρκεῖ. Γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν τεχνικὴ, χρειάζομαστε ἀνθρώπους ἱκανοὺς νὰ εἶναι κύριοι τῆς τεχνικῆς. Ἡ τεχνικὴ χωρὶς τοὺς ἀνθρώπους πού τὴν κατέχουν, δὲν εἶναι τίποτε. Ἡ τεχνικὴ, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς, τὸ παλαιὸ σύνθημα «*ἡ τεχνικὴ ἀποφασίζει γιὰ ὅλα*», ἀντανάκλαση τῆς ξεπερασμένης ἐποχῆς πού μᾶς μάστιζε ἢ τεχνολογικὴ ἀνεπάρκεια, πρέπει ν'ἀντικατασταθεῖ τώρα ἀπὸ ἕνα νέο σύνθημα: «*τὰ στελέχη ἀποφασίζουν γιὰ ὅλα*». Αὐτὸ εἶναι σήμερα τὸ οὐσιώδες»⁽¹⁾.

Πῶς νὰ μὴ θυμηθοῦμε τὰ ἀναθέματα τοῦ Λένιν κατὰ τοῦ «εὐνουσί-
σμένου» μαρξισμοῦ τῆς σοσιαλ δημοκρατίας⁽²⁾; Οἱ σοσιαλ-δημοκράτες ἀναγνώριζαν τὴν τεχνικὴ ἀναγκαιότητα τῆς γραφειοκρατικῆς διεύθυνσης τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων καὶ ζητοῦσαν ν' ἀντισταθμιστεῖ ἡ ἐξουσία τῶν ἡγετῶν τῶν ἐπιχειρήσεων ἀπὸ τὶς ἐργοστασιακὲς ἐπιτροπὲς πού τὶς ἔβλεπαν σὰν ἕνα εἶδος «ἐργατικοῦ κοινοβουλίου» προικοδοτημένου μὲ εὐρύτατες ἐξουσίες. Σ' αὐτὸ συνίστατο ὁ «κολοβωμένος» μαρξισμὸς τους! Ἡ «προδοσία» τους φαινόταν ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν μπορούσαν νὰ καταλάβουν ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς θὰ καταργοῦσε τὴ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν μέσα καὶ στὶς ἐπιχειρήσεις καὶ θὰ μεταμόρφωνε τὶς αἰρετὲς καὶ ἀνακλητὲς ἐργοστασιακὲς ἐπιτροπὲς σὲ ὄργανα ὄχι μόνο ἐλέγχου ἀλλὰ καὶ διαχείρισης τῆς παραγωγῆς. Αὐτὰ φαινόταν νὰ πιστεύει ὁ Λένιν τὸ 1917. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1918 εἶχε ἀλλάξει γνώμη καὶ ἐκθελίεζε τὴν «πειθαρχία» τῶν ἐργατῶν πού εἶχε πραγματοποιήσει ὁ γερμανικὸς κρατικὸς καπιταλισμὸς. Ἐνῶ ἀπὸ ποτὲ ὁ Λένιν δὲν σκέφτηκε νὰ δώσει στοὺς ἡγέτες τῶν ἐπιχειρήσεων τὴν ἀπεριόριστη ἐξουσία (πού εἶχαν ἤδη χάσει στὰ καπιταλιστικὰ καθεστῶτα) καὶ πού νεκρανάστανε ὁ Στάλιν. Βέβαια, ἤδη τὸ Νοέμβριο τοῦ 1923, μιὰ ἀπόφαση τοῦ Ἀνωτάτου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου καὶ τῶν συνδικάτων (δηλαδὴ τῶν διορισμένων ἀπὸ τὸ κόμμα ἡγετῶν τῶν συνδικάτων) θεωροῦσε «*ἀπαράδεκτη καθὲ ἐπέμβαση τῶν συνδικάτων στὴ διεύθυνση τῶν ἐπιχειρήσεων*»⁽³⁾. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀπόφαση ἔμενε στὸ χαρτί γιατί ἡ βάση τῶν συνδικάτων, ἡ ἐργατικὴ μάζα, δὲν ἦταν ἀκόμα ἕνα πειθήνιο ὄργανο τῶν ψευτο-ἀντιπροσώπων τῆς: οἱ 491 ἀπὸ τὶς 500 ἀπεργίες τοῦ 1922-23 εἶχαν γίνεῖ παρὰ τὴ θέληση τῶν συνδικάτων, καὶ ἡ ἐχθρότητα τῶν ἐργατῶν κατὰ τῶν διευθυντῶν τῶν ἐπιχειρήσεων ἔβγαине *ἀνοιχτὰ* στὸ φῶς ὡς τὰ τέλη τοῦ 1928⁽⁴⁾.

Σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση ἔθεσε τέρμα ἡ νέα ἐργατικὴ πολιτικὴ πού ἐπιβλήθηκε στοὺς διορισμένους διαδόχους τοῦ Τόμσκι.

1) Στάλιν: *Λόγος στοὺς ἀποφοίτους τῶν στρατιωτικῶν σχολῶν* 4-5 1935. Ἐνθ. ἀν. 11, 196.

2) Βλ. πρὸ πάνω § 48 δ (σελ. 216 κ.έ.).

3) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Μ. Dobb: Ἐνθ. ἀν., 418.

4) Βλ. Α. Βαγκον: Ἐνθ. ἀν., σελ. 174.

Όπως τὰ φασιστικά (καί ἀργότερα τὰ ἔθνικο σοσιαλιστικά) ἔτσι καί τὰ σοβιετικά συνδικάτα εἶχαν ἀπ' ἐξαρχῆς ἓνα καθαρά *συντεχνιακὸ* τύπο: ἑνσωματώναν ὅλους τοὺς ἐργαζομένους τοῦ κλάδου ἀπὸ τὴς καθαρίστριες μέχρι τοὺς διευθυντὲς τῶν τράστ. Ὁ «ἀταξικός» χαρακτήρας τῆς παραγωγῆς ἦταν ἡ «θεωρητικὴ» δικαιολογία αὐτῆς τῆς νεκρανάστασης τοῦ συντεχνιακοῦ καθεστώτος. Οἱ νέες λειτουργίαι ποὺ ἐπιβλήθηκαν στὰ συνδικάτα βγάζουν στὸ φῶς τὸ ἀληθινὸ περιεχόμενον αὐτῆς τῆς «ἀταξικῆς» οἰκονομίας: τὰ συνδικάτα ἔπρεπε νὰ πάψουν νὰ εἶναι ὄργανα προάσπισης τῶν ἐργατῶν καί νὰ γίνουν βοηθητικὰ ὄργανα τῆς διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων στὴν προσπάθειά τῆς ν' ἀνεβάσει τὴν παραγωγή! Τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας καταργήθηκε καί ἡ ἀπεργία μετετράπη σὲ ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας. Οἱ ἐργάτες ἔπρεπε νὰ ὑπακούουν σιωπηλά στὰ στελέχη ποὺ ἀποφασίζουν γιὰ ὅλα:

«Ὅλες οἱ διαταγὲς τῆς διευθύνσεως πρέπει νὰ ἐπιτελοῦνται ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τοὺς κατώτερον ὑπαλλήλους καί τοὺς ἐργάτες... Τὰ συνδικάτα μποροῦν νὰ διατυπώσουν τίς εὐχὲς τους, ἀλλὰ δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνουν ἐπὶ ἔργου τῆς διοικήσεως καὶ ἀκόμα λιγότερον νὰ ὑποναθιστοῦν τοὺς ἡγέτες τῶν ἐπιχειρήσεων» (1). «Ὁ καθορισμὸς τῆς κλίμακος τῶν μισθῶν πρέπει ν' ἀφεθεῖ ἐξ ὀλοκλήρου στοὺς ἡγέτες τῶν ἐπιχειρήσεων. Αὐτοὶ καὶ μόνο αὐτοὶ μποροῦν νὰ καθορίζουν τίς νόρμες τῆς παραγωγῆς» (2). «Ὁ καθορισμὸς τῶν μισθῶν καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ τῶν παραγωγῶν εἶναι ἔργο τῶν ἡγετῶν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῶν τεχνικῶν διευθυντῶν... Οἱ ἐργάτες δὲν πρέπει νὰ ὑπερασπίζονται τὸν ἑαυτὸν τους ἐναντίον τῆς ἴδιας τους κυβερνήσεως. Αὐτὸ εἶναι πολὺ κινδύνη. Εἶναι σὰ νὰ ζητᾶν οἱ ἐργάτες ν' ἀντικαταστήσουν τὴν διοίκησιν. Εἶναι μιὰ δικομματιστικὴ ἀριστοκράτεια παρὶκλίσιον ποὺ ὑπονομαθεῖ τὴν προσοπικὴν ἐξουσίαν τῶν ἡγετῶν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἱμποδίζει τὸ ἔργο τῆς διοικήσεως» (3).

Αὐτὸ ἦταν «τὸ τέλος τῶν συνδικάτων» γιὰ τὸ ὅποιο μιλάει ὁ Seelbach στὸ ὁμώνυμον ἔργο του (4).

Τὸ ἴδιο ἔγινε καί στὴ Γερμανία δυὸ μῆνες μετὰ τὴν πύρκαγιά τοῦ Reichstag καί τὴν ὀλοκληρωτικὴν κατάκτησιν τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν Hitler: τὰ ἐργατικὰ κόμματα καί οἱ συνδικαλιστικὲς ὀργανώσεις διαλύθηκαν διὰ νόμου. Κάθε ὑποκίνηση σὲ ἀπεργίαν τιμωρεῖται μὲ ἓνα ὡς τρεῖς μῆνες φυλάκιση (ἐλαφρότερα ἀπὸ τὴν ΕΣΣΔ!). Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1933 ἄρχισε ἡ ἐκκαθάρισις τῶν ἐργοστασιακῶν ἐπιτροπῶν ἀπὸ ὅλα τὰ ἀληθινὰ ἀντιπροσωπευτικὰ στοιχεῖα καὶ οἱ ἐργοδότες πῆραν τὸ δικαίωμα νὰ ἀπολύσουν κάθε ἐργάτη ὑποπτόν γιὰ τὰ ἀντεθνικά του φρονήματα. Ἡ «Πρῶτη Μαΐου» ἀνακηρύσσεται σὲ ἔθνικὴ ἑορτὴ (ὅπως στὴν ΕΣΣΔ) καί στίς 10-5-1933, δημιουργεῖται τὸ «Μέτωπον τῆς Ἐργασίας» — μιὰ τεράστια ὀργάνωσις μὲ 20 ἑκατομμύρια μέλη (1938) συντεχνιακοῦ κι' αὐτῆς τύπου ποὺ κύριος προορισμὸς εἶναι ἡ «διαπαιδαγώγησις» τῶν ἐργατῶν οὐμ-

1) Διάταγμα τοῦ 1929. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν L. Laurat: Ἐνθ. ἀν., σελ. 237-8.

2) Λόγος τοῦ Σβέρνικ ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν Πράβντα τῆς 19-12-1935.

3) Δηλώσεις τοῦ Βαίνμπεργκ στὴν Τροῦντ (ὄργανον τῶν σοβιετικῶν συνδικάτων) τῆς 8-7-1933.

4) Das Ende der Gewerkschaften 1934.

φωνα με τὸ πνεῦμα τῆς «ἐθνικῆς ἐπανάστασης» καὶ ἡ ἀστυνομικὴ τους ἐπιτήρηση (1).

103. Ὁ ὀλοκληρωτικὸς ψευτο-συνδικαλισμὸς

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Charles Bettelheim γιὰ νὰ ξεσκεπάσει τὸν ἀπατηλὸ χαρακτήρα τῆς «σοσιαλιστικῆς» φρασεολογίας τῶν ναζιστῶν, «τὸ Μέτωπο τῆς Ἐργασίας ἔχει ὡς ἀποστολὴ ὄχι τὴν ὑπεράσπιση τῶν ἐργατικῶν συμφερόντων ἀλλὰ τὴν ὀργάνωση τῆς συνεργασίας μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν. Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς δὲν ἔκανε παρὰ νὰ δώσει δουλειὰ σὲ μερικὸς ναζιῶδες γραφειοκράτες! Τὰ ἔξοδα διοίκησης τοῦ Μετώπου Ἐργασίας ἀνέβαιναν σὲ 50 ἑκατομμύρια μάρκα τὸ χρόνο. Ἡ κεντρικὴ διοίκηση εἶχε 7.000 ὑπαλλήλους...» (2).

Ἄν εἶναι ἔτσι, τί θάπρεπε νὰ ποῦμε γιὰ τὰ σοβιετικὰ συνδικάτα καὶ τὸν γραφειοκρατικὸ τους μηχανισμὸ; Ὅπως τὸ γραφεὶ ὁ Ρακόβσκι στὶς περιφημῆς θέσεις του τοῦ Ἀπριλίου 1930, «*χρειάστηκε μιὰ στιγμιαία διχόνοια ἀνάμεσα στοὺς γραφειοκράτες τοῦ κόμματος καὶ τὰ συνδικάτα γιὰ νὰ μάθουν οἱ ἀναγνώστες τῆς «Τροῦντ» (τὸ ὄργανο τῶν σοβ. συνδικάτων) δεῖ ὁ προϋπολογισμὸς τῶν συνδικάτων εἶναι 400 ἑκατομμύρια ρούβλια, 80 ἑκατομμύρια ἀπὸ τὰ ὁποῖα πληρώνονται ὡς μισθοὶ στοὺς ὑπαλλήλους τῶν συνδικάτων» (3). Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1934, ὁ Πρόεδρος τῶν σοβιετικῶν συνδικάτων Σβέρνικ καυτηρίαζε τὸν «πληθωρικὸ γραφειοκρατικὸ μηχανισμὸ τῶν συνδικάτων μέσα στὰ ἐργοστάσια» (4), κί' ἀνέφερε ὀρισμένες ἐργοστασιακὲς ἐπιτροπὲς ποὺ εἶχαν ἀπὸ 84 ὡς 117 ἑμμισθοὺς ὑπαλλήλους ἢ «κάθε μιὰ! Τὸ 1936, τὰ σοβιετικὰ «συνδικάτα» εἶχαν 22 ἑκατομμύρια μέλη: Ὅπως λέει ὁ Charles Bettelheim σ' ἓνα ἄλλο του βιβλίον, γραμμένο μ' ἐντελῶς διάφορα κριτήρια ἀπ' αὐτὰ ποὺ χρησιμοποίησε γιὰ νὰ κρίνει τὴ χιτλερικὴ Γερμανία, «αὐτὸ ποὺ τὰ χαρακτηρίζει εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν «ὑπευθύνων»: 3.100.000! Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς κυρίως εἰπεῖν ὑπαλλήλους τῶν συνδικάτων, ὁ ἀριθμὸς τους ἀνέβαινε τὸ 1936 σὲ 76.500 καὶ στοιχίζε 415 ἑκατομμύρια ρούβλια τὸ χρόνο: πάνω ἀπὸ τὸ ἡμισὺ τῶν συνδρομῶν» (5).*

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τόσο τὸ «Μέτωπο τῆς Ἐργασίας» τοῦ Dr Ley, ὅσο καὶ τὰ σοβιετικὰ συνδικάτα εἶχαν ἀναλάβει ἓνα πλῆθος λειτουργιῶν ἀγνώστες στὰ παραδεδομένον τύπου συνδικάτα (ἀπὸ τὴν Kraft durch Freude μέχρι τὴν ὀργάνωση τῶν διακοπῶν τῶν ἐπιλεκτῶν ἐργατῶν στὴ Ριβιέρα τῆς Κριμαίας). Πραγματικὰ, κάναν ὅλες τίς δουλειῆς ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ ζητήσουν νὰ ἐπηρεάσουν τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους καὶ τῶν ἡγετῶν τῶν ἐπιχειρήσεων σχετικὰ μὲ τοὺς ἐργατικὸς μισθοὺς, τὸ χρόνο ἐργα-

1) D. Guériu : ἔνθ. ἀν., σελ. 188 - 200.

2) Charles Bettelheim : L'économie allemande sous le nazisme, 1946, σελ. 48.

3) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Τρότσκι : Ἡ Προδομένη Ἐπανάσταση, σελ. 160.

4) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν David Dallin : La vraie Russie des Soviets, σελ. 64.

5) Charles Bettelheim : La planification soviétique, σελ. 168.

σίας και τούς δρους εργασίας! Στο σημείο αυτό, η δράση των «άκτιβιστών» ήταν μηδαμινή. Οι 7.000 υπάλληλοι της κεντρικής διοίκησης του Μετώπου της Έργασίας, που σκανδαλίζουν τον θεωρητικό της «σοσιαλιστικής» οικονομίας, ήταν έξισσι άνωφελείς για τούς εργάτες με τούς 76.500 υπαλλήλους των σοβιετικών συνδικάτων.

Οι Γερμανοί ήταν πολύ περήφανοι (και δικαίως) για τούς αόστηρότατους κανονισμούς που είχαν επιβάλει στα έργοστάσια για τήν ασφάλεια και τήν υγιεινή των εργατών. Φοβούμενοι μήπως αυτό έκληφθει ως «σοσιαλιστικό» μέτρο, οι άριστοι (τόσο ο Guérin όσο και ο Bettelheim) έσπευσαν να δείξουν ότι επί χιτλερισμού οι εργοδότες μπόρεσαν να παραβούν τις διατάξεις σχετικά με τήν πρόληψη των εργατικών άτυχημάτων. Ο αριθμός των άσθενειών που επιφέραν μιά άνικανότητα εργασίας είναι τό 1934-35 20,7% μεγαλύτερος από τό 1933, παρατηρεί ο Guérin⁽¹⁾. «*Η δράση των εργατών, λέει ο Ch. Bettelheim, είναι άναγκαία για να σεβαστούν οι εργοδότες τούς κανονισμούς της ασφάλειας και της υγιεινής. Απόδειξη είναι οι γερμανικές στατιστικές των εργατικών άτυχημάτων που δείχνουν ότι τό ποσοστό τους σε 1000 άσφαλισμένους άνεβαίνει από 34 τό 1932 σε 44 τό 1934*»⁽²⁾.

Τι θάπρεπε τότε να πούμε για τό «προκόρυγο του σοσιαλισμού»; Από τήν έναρξη των Πενταετών Σχεδίων, οι στατιστικές των εργατικών άτυχημάτων έξαφανίστηκαν ως διά μαγείας (μαζί με όλες τις «δυσάρεστες» πληροφορίες από τά έγκλήματα μέχρι τις αυτοκτονίες). Μέσα στη φρενίτιδα της «σοσιαλιστικής άμιλλας» και των «*ψυχο-φυσικών μέσων εκτέλεσης του σχεδίου*» που περιγράφει έκτενώς ο Ch. Bettelheim, ή «βιομηχανική άνοικοδόμηση» ξανάδωσε μιά δραματική έπικαιρότητα στη θεωρία του Μάρξ για τον καπιταλισμό ως «διαδικασία κατανάλωσης της εργατικής δύναμης». «*Στοιχηματίζω ότι ή ρωσική μάχη της μεταλλουργίας στοιχίσε τόσες ανθρώπινες θυσίες όσο και ή μάχη του Μάρνη*», γράφει ένας άμερικανός μηχανικός που εργάστηκε στο κομπινάτ του Μαγκνιτογκόρσκ στα Ούράλια⁽³⁾. Άλλά τή μεγαλύτερη ανθρώπινη φθορά τήν έφερε ο σταχανωφισμός. Ούσία του, λέει ο Ch. Bettelheim, είναι «*πότε ή εκλογίκευση της παραγωγικής διαδικασίας—κι άπ' αυτή τήν άποψη άντιπροσωπεύει μιά τεχνική πρόοδο—και πότε ή κατάργηση των πιδ στοιχειωδών δρων ασφάλειας της εργασίας, κατάργηση που έκανε δυνατή μιά ταχύτερη άνάπτυξη της παραγωγής, αλλά που άκριβοπληρώθηκε με ανθρώπινες ζωές*»⁽⁴⁾. Αύτή ή πλευρά της βιομηχανοποίησης είναι τόσο γνωστή ώστε ο Ch. Bettelheim δέν έπιμένει περισσότερο στο θέμα αυτό. Άρκεϊται ν' άναφέρει τοτο τό «*χαρακτηριστικό γεγονός*»:

1) D. Guérin : Ενθ. άν., σελ. 202.

2) Ch. Bettelheim : L'économie allemande sous le nazisme, σελ. 43.

3) John Scott : Behind the Urals, 1942, σελ. 9. Άναφέρεται από τον I. Deutscher σελ. 264.

4) Charles Bettelheim : La planification soviétique, σελ. 156.

«Υπήρχε στη Μόσχα ένα ανώτατο 'Ινστιτούτο της 'Εργασίας που είχε ως αποστολή να καθορίζει κάθε φορά το όριο πέρα από το οποίο η αύξηση της παραγωγής κατά εργάτη γινόταν ασυμβίβαστη με τις απαιτήσεις της υγείας των εργατών. Το 'Ινστιτούτο αυτό το κλείσασε τον 'Απρίλιο του 1936 με τη δικαιολογία ότι ο σταχανοφισμός απέδειξε ότι οι επιστημονικές του νόρμες παραγωγής ήταν ασφαλείς» (1).

Το αποτέλεσμα είναι, όπως παρατηρεί ο Charles Bettelheim σ'ένα άλλο μέρος του βιβλίου του, ότι:

«Οι ανταγωνισμοί που δημιουργήθηκαν από την έντονη διαφοροποίηση των μισθών, την αύξηση των νομικών της παραγωγής, τα πολυάριθμα εργατικά ατυχήματα που προξενήθηκαν από τις συχνές παραβιάσεις των κανονισμών ασφαλείας, την αύξηση των απολαβών του διευθυντικού προσωπικού και την εύρεση της έξοχης τους πάνω στους εργάτες, ξέσπασαν το 1937 σε μία κρίση δυσπιστίας και έχθρας κατά των διευθυντών των επιχειρήσεων και των τεχνικών» (2).

Η έκμετάλλευση των εργαζομένων είχε ένταθεί σε βαθμό που τα ίδια τα έπισημα «συνδικάτα» αναγκάστηκαν να διαμαρτυρηθούν. 'Η Τρούνη, το κεντρικό δημοσιογραφικό όργανο των συνδικάτων, ανέφερε περιπτώσεις όπου «καταπατήθηκαν ανοιχτά τα δικαιώματα και παραμελήθηκαν οι ανάγκες των εργατών» (3) και όπου οι διευθυντές στέρψαν παράνομως τους εργάτες από την Κυριακή τους ανάπαυση με το πρόσχημα της «έθελοντικής εργασίας» χωρίς να συναντήσουν την παραμικρή αντίσταση από μέρους των συνδικάτων και των εργοστασιακών έπιτροπών που κατηγορήθηκαν ότι έγιναν «παθητικοί συνεργοί των αυθαιρεσιών των ηγετών των επιχειρήσεων» (4).

Προτού δούμε τη μορφή που πήρε η έξουσία ή η άπολυταρχία των ηγετών των επιχειρήσεων πάνω στην εργατική τάξη, θά πρέπει πρώτα να δούμε πώς εξέλιχθηκε η βιομηχανοποίηση της σοβιετικής οικονομίας.

104. 'Η βιομηχανοποίηση και η νέα ταξική διάρθρωση

'Η βιομηχανοποίηση της ΕΣΣΔ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1928—1938 πήρε τις διαστάσεις μιάς ολοκληρωτικής επανάστασης που μεταμόρφωσε ριζικά όλες τις κοινωνικές σχέσεις.

α) 'Η βιομηχανική επανάσταση: ΕΣΣΔ και 'Ιαπωνία

Μέσα σ'αυτά τα δέκα χρόνια, η έτήσια παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος ανέβηκε από 6 σε 40 δισεκατομ. ώριαία κιλοβάττ, η παραγωγή άνθρακος από 30 σε 133 έκατομ. τόννους, πετρελαίου από 11 σε 32 έκατομ. τόννους, χάλυβος από 4 σε 18 έκατομ. τόννους, αυτοκινήτων από 14 000 σε 211.000! Το 1941, η συνολική παραγωγή της βαρειάς βιομηχανίας ήταν 50 φορές μεγαλύτερη από την παραγωγή του 1913. Βέβαια, αυτή η γιγαντιαία ανάπτυξη της βαρειάς βιομηχανίας έγινε εις βάρος της παραγωγής

1) Ch. Bettelheim αút, σελ. 156, ύποσημ. 2.

2) Ch. Bettelheim αút, σελ. 256.

3) Τρούνη της 26.3.1937, 27.2.1933, 24.4.1934, κ.λ.π. 'Αναφέρεται από τον M. Dobb σελ. 423.

4) Τρούνη της 27.4.1935. Dobb αút. Βλ. έπίσης Organised Labour in Four Continents, έκδ. H.A. Marquand.

καταναλωτικών αγαθών—πράγμα που σε συνδυασμό με την πτώση της γεωργικής παραγωγής στα πρώτα χρόνια της «κολλεκτιβοποίησης», είχε ως αποτέλεσμα μία σημαντική πτώση του βιοτικού επιπέδου της μεγάλης πλειοψηφίας του πληθυσμού. Αλλά η βιομηχανοποίηση επέτρεψε στο καθεστώς να ξεπεράσει την κρίση του 1928—1929, να σταθεροποιηθεί και να κινητοποιήσει όλες τις δυνάμεις απέναντι στην έσωτερική και την έξωτε- ρική άπειλή.

Βέβαια, κι άλλες χώρες γνώρισαν ανάλογους ρυθμούς βιομηχανικής ανάπτυξης. Η χώρα που πραγματοποίησε τις μεγαλύτερες προόδους στο σημείο αυτό είναι η Νοτιοαφρικανική Ένωση που, ανάμεσα στο 1913 και το 1938, δεκαπλασίασε τη βιομηχανική της παραγωγή. Ας πάρουμε ένα ακόμα πιο πρόσφατο παράδειγμα: την **Ίαπωνία**. Έντελως κατεστραμμένη το 1945, περιορισμένη σ' ένα άσφυκτικά στενό χώρο με ελάχιστες πρώτες ύλες και που η καλλιεργήσιμη του επιφάνεια δεν ξεπερνάει τα 18% του συνόλου, βαρυσμένη επί πλέον μ' ένα γιγαντιαίο υπερπληθυσμό που αυξάνεται κατά 2% το χρόνο (πράγμα που δίνει κατά μέσο όρο 1300 κατοίκους κατά τετρ. χιλιόμετρο καλλιεργήσιμης γης), η Ίαπωνία είχε ξαναβρεί το 1950 το προπολεμικό της επίπεδο. Η οικονομική της ανάπτυξη από το 1950 και μετά είναι πρωτοφανής. Ανάμεσα στο 1950 και το 1959 η βιομηχανική της παραγωγή σχεδόν τριπλασιάστηκε. Είναι η δεύτερη χώρα στον κόσμο στον τομέα των τεχνητών ύφασμάτων και η τρίτη στον τομέα της ύφαντουργίας γενικά. Είναι ο μεγαλύτερος εξαγωγέας πλοίων και έρχεται δεύτερη στη ναυπηγεία, τέταρτη στον τομέα των πλαστικών ύλων και έκτη στον τομέα της χαλυβουργίας. Η ηλεκτρονική της βιομηχανία που δημιουργήθηκε μόλις το 1954 έρχεται σήμερα άμέσως μετά την αμερικανική και αναπτύσσεται πιο γρήγορα απ' αυτήν. Ταυτόχρονα, η απόδοση του Ιάπωνα γεωργού είναι η μεγαλύτερη του κόσμου, το έθνικό εισόδημα αύξηθηκε πάνω από 50% και η κατα- νάλωση το ίδιο. Παρά τη φοβερή δημογραφική ανάπτυξη, το κατά κεφα- λήν πραγματικό εισόδημα είναι σχεδόν 20% ανώτερο από το προπολε- μικό. Κι' όλα αυτά χωρίς ολοκληρωτισμό, τρομοκρατία, όρθοδοξία, υπο- ταγή του πνεύματος στην προπαγάνδα, εξόντωση των συνδικάτων, θεο- ποίηση της βαρείας βιομηχανίας: αντίθετα, μετά τις μεταρρυθμίσεις του Μάκ Άρθουρ (1), η Ίαπωνία αναπτύχθηκε μέσα σ' ένα κλίμα φιλευθερι- σμού, έντονης πολιτικής ζωής και άνθισης των εργατικών οργανώσεων, που πολλές «δυτικές» χώρες θά μπορούσαν να το ζηλέψουν.

Αλλά ούτε στην Ίαπωνία, ούτε σε καμιά άλλη χώρα του κόσμου, η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη δεν συνοδεύτηκε από μία **κοινωνικοπολι- τική μεταβολή** ανάλογη μ' αυτήν που γνώρισε η ΕΣΣΔ. Συνδυασμένη με την «κολλεκτιβοποίηση» της υπαίθρου, η βιομηχανοποίηση πήρε τις

1) Η Ίαπωνία είναι το μόνο τσως μέρος του κόσμου όπου η αμερικανική επέμβαση έγινε συστηματικά, συνειδητά και αποτελεσματικά προς όφελος των δημο- κρατικών και προοδευτικών δυνάμεων.

διαστάσεις μιας ολοκληρωμένης κοινωνικής επανάστασης, άπειρα πιά σημαντικής από την ούτοπική άνταρσία των έργατων του 1917.

6) ΟΙ ΔΥΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ: 1917 ΚΑΙ 1930

Στό 1913, ή άρχουσα τάξη στις πόλεις και την ύπαιθρο (μεγαλο-γαιοκτήμονες, μεγαλοαστοί και μεσαίοι αστοί, και «κουλάκοι») άποτειλοϋσαν τά 15,9 % του πληθυσμοϋ (!). Αϋτή ή τάξη κατεστράφη από την κρατικοποίηση της βιομηχανίας και του έμποροϋ και τή διανομή της γής: ή ομάδα των κουλάκων και των Νέπμαν (ιδιωτικών έπιχειρηματιών στο έμπόριο και τή βιομηχανία) (2) άντιπροσώπευε τό 1928 τά 4,5 % του πληθυσμοϋ. Κατά τά άλλα, ή άριθμητική θέση των άλλων κατηγοριών είχε μείνει πάνω κάτω ή ίδια: ή τάξη των έργατοϋπαλλήλων ήταν τά 16,7 % του πληθυσμοϋ τό 1913 και τά 17,3 % τό 1928. Καί ή τάξη των άνεξάρτητων παραγωγών (γεωργοί και βιοτέχνες) που τό 1913 άντιπροσώπευε τά 65,1 % του πληθυσμοϋ φτάνει τό 1928 στα 72,9 %: άπ' αϋτή την άποψη, τό κύριο άποτέλεσμα της επανάστασης ήταν νά ολοκληρώσει τή μεταρρύθμιση του Στολύπιν.

Ή «δεϋτερη επανάσταση» των πενταετών σχεδιών έξαφάνισε ολοσχερώς την τάξη των άνεξάρτητων παραγωγών: Μαζί με τους κουλάκους και τους Νέπμαν, ή τάξη αϋτή άντιπροσώπευε τά 77,4 % του πληθυσμοϋ τό 1928. Τό 1939, ή τάξη αϋτή άπαρτιζόταν από έρείπια: 1,4 έκατομμύρια βιοτέχνες και 3 έκατομμύρια πανάθλιους μικροκαλλιεργητές που μαζί δέν άντιπροσωπεϋαν παρά τά 2,6 % του πληθυσμοϋ. Μέσα σέ δέκα χρόνια, τό Κράτος άνάγκασε τά $\frac{1}{4}$ του πληθυσμοϋ ν' αλλάξει ριζικά όχι μόνο τον «τρόπο της παραγωγής» άλλ' αϋτό τον ίδιο τον τρόπο της ζωής και της σκέψης. Τό 1939, τά μέλη των κολχόζ (μαζί με τις οικογένειές τους) ήταν 75,6 έκατομμύρια πρόσωπα, δηλαδή τά 44,6 % του πληθυσμοϋ. "Αν αφαιρέσουμε από τον άριθμό αϋτό τά 3 ως 4 έκατομμύρια πρόσωπα που άποτελοϋν την νέα άρχουσα τάξη στην ύπαιθρο, και θυμηθοϋμε τις ιδιαίτερες παραγωγικές σχέσεις που κυριαρχοϋν στα κολχόζ, θά έχουμε μία πρώτη κατά προσέγγιση άριθμητική παράσταση της τάξης που υπέστη τό κύριο βάρος της γραφειοκρατικής έξουσίας: της άγροτικής.

Υ) Ή άνάπτυξη του άστικού πληθυσμοϋ

Τό μέγεθος της κοινωνικής μεταβολής γίνεται άμεσα έμφανές από τις διαστάσεις που πήρε ή μετανάστευση των άγροτων στις πόλεις. Μέσα σέ όκτώ χρόνια, άνάμεσα στο 1928 και τά τέλη του 1935, οι πόλεις άπορρόφησαν 17.686.000 χωρικούς, δηλαδή σχεδόν 2 έκατομμύρια άνδρες και γυναίκες τό χρόνο. Στα δύο χρόνια της πείνας του 1931 και

1) Βλ. Α. Βαγκον: αϋτ. σελ. 357.

2) Στο ζενιθ της ΝΕΠ, τό 1924, υπήρχαν 420.366 ιδιωτικά έμπορικά καταστήματα. Βλ. Μ. Farbman: After Lenin (London 1924), σελ. 134.

τοῦ 1932, 7 ἑκατομμύρια πρόσωπα ἐγκαταστάθηκαν στὶς πόλεις. Ὁ ἀστικός πληθυσμός, ποῦ ἦταν 28 ἑκατομ. τὸ 1929, ἀνέβηκε σὲ 56 ἑκατομ. δέκα χρόνια ἀργότερα κι' ἀντιπροσώπευε τὰ 31,6%, τοῦ πληθυσμοῦ (1). Μιά τόσο γρήγορη συγκέντρωση τοῦ πληθυσμοῦ στὶς πόλεις δὲν ἔχει παρατηρηθεῖ πουθενά, ἀκόμα καὶ στὴν Ἰαπωνία: γιὰ ν' ἀνέβει ὁ ἀστικός τῆς πληθυσμός ἀπὸ τὰ 18%, στὰ 38%, τοῦ συνολικοῦ, χρειάστηκαν εἴκοσι χρόνια (1920 - 1940).

δ) Ἡ αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μισθωτῶν

Μιά ἄλλη χαρακτηριστικὴ ἐνδειξὴ τῶν κοινωνικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς «δεύτερης ἐπανάστασης» εἶναι ἡ ἐκπληκτικὴ, ἡ μοναδικὴ στὴν ἱστορία αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μισθωτῶν (ὑπαλλήλων καὶ ἐργατῶν). Ὁ ἀριθμός τους ἀνεβαίνει ἀπὸ 11,6 ἑκατομ. τὸ 1928 σὲ 22,943 τὸ 1932: διπλασιάστηκε μέσα σὲ 4 χρόνια! Τὸ 1937 ἦταν 26.989. Τὸ 1939 οἱ μισθωτοὶ μαζί με τὶς οἰκογένειές τους ἀποτελοῦσαν μιὰ μάζα ἀπὸ 84,3 ἑκατομ. ἦτοι τὰ 49,7% τοῦ πληθυσμοῦ (2).

Βέβαια, οἱ ἀριθμοὶ αὗτοι εἶναι παρμένοι ἀπὸ τὶς ἐπίσημες ἀπογραφεὶς καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν μποροῦν νὰ παρθοῦν ἀπολύτως στὰ σοβαρὰ ὄντως ἀποδειχτήκε ὅτι εἶναι πολὺ πιὸ εὐκόλο νὰ σχεδιοποιηθοῦν οἱ πληθυσμιολόγοι παρά ὁ ἴδιος ὁ πληθυσμός ποῦ φάνηκε συστηματικὰ ἀτίθασος στὶς προγνώσεις τῶν ἐπιστῆμων (3)! Ἔτσι π.χ. οἱ ὑπεύθυνοι τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1937 τουφεκίστηκαν γιὰτὶ ἡ ἀπογραφή δὲν συμφωνοῦσε μετὶς προβλέψεις τοῦ Σιάλιν καὶ ἀποκάλυπτε τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς φοβεροῦ δημογραφικοῦ ἐλλείμματος ποῦ φανέρωνε ἔμμεσα τὶς κολοσσιαῖες ἀνθρώπινες ἀπώλειες ποῦ προξένησε ἡ κολλεκτιβοποίηση καὶ ἡ βιομηχανοποίηση. Ἡ κολοσσιαία αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μισθωτῶν ποῦ παρουσιάζουν οἱ ἐπίσημες στατιστικὲς, εἶναι ἀμφισβητήσιμη: πῶς εἶναι δυνατό νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι μέσα σὲ πέντε χρόνια, ἀνάμεσα στὸ 1934 καὶ τὸ 1939, ὁ ἀριθμὸς τῶν μισθωτῶν (μαζί με τὶς οἰκογένειές τους) ἀνέβηκε ἀπὸ 45 σὲ 84 ἑκατομμύρια πρόσωπα; Ἡ μόνη ἐξήγηση εἶναι αὐτὴ ποῦ προτείνει ὁ David Dallin (4): στὸν ἀριθμὸ αὐτὸ συμπεριλαμβάνονται καὶ τὰ ἑκατομμύρια τῶν κατοίκων τῶν στρατοπέδων καταναγκαστικῆς ἐργασίας ποῦ, δυνάμει ἑνὸς εὐνόητου νομικοῦ πλάσματος, θεωροῦνται «ὡς μισθωτοὶ» ἐργάτες τῆς ἀστυνομίας.

Ὁ ὁρος «μισθωτοὶ» δηλώνει τὴν πραγματικότητα τῆς δλοκληρωμένης γραφειοκρατικῆς κοινωνίας ὅπου τόσο τὰ παραγωγικὰ μέσα ὅσο καὶ ὅλες οἱ λειτουργίες εἶναι ἰδιοκτησία ὄχι τῶν ἀτόμων ἀλλὰ τοῦ κράτους. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, τὸ πρότυπο κάθε γραφειοκρατικῆς συγκέντρωσης

1) Βλ. D. Dallin: αὐτ., σελ. 90.

2) Βλ. A. Baykov: αὐτ., σελ. 342 - 3.

3) Βλ. David Dallin: La vraie Russie des Soviets, σελ. 36 - 43. Βλ. ἐπίσης Paul Barton: Le déficit démographique en URSS, στὸ περιοδικὸ Le Contrat Social III, No 6 (Νοέμβριος (1959).

4) D. Dallin: αὐτ., σελ. 138.

είναι η φαραωνική Αίγυπτος της 4ης και ιδίως της 12ης και της 18ης δυναστείας. Έδώ, όπως μαρξιστικότετα παρατηρεί ο Μπουχάριν, «*η διεύθυνση της παραγωγής ταυτίζεται σχεδόν με την διοίκηση του κράτους. Ο ρόλος των κοινωνικών ομάδων στην παραγωγή ταυτίζεται με τη διάρρηξή τους σε ανώτερους, μεσαίους και κατώτερους υπαλλήλους και σε σκλάβους*» (1). Η διατύπωση αυτή είναι πολύ σωστή—μόνο που οι σκλάβοι ήταν μία μικρή μειοψηφία μέσα στις κατώτερες τάξεις που αποτελούντο στην πλειοψηφία τους από μισθωτούς, ανταμειβόμενους εις είδος χειρώνακτες. Την ίδια διάρθρωση βρίσκουμε και στην ΕΣΣΔ, ο όρος «μισθωτοί», από την άποψη αυτή, είναι μία μυθολογική étiketτα που σκοπόν έχει να καλύψει την ταξική διαφορά που χωρίζει την άρχουσα υπαλληλία από τους «άμεσους παραγωγούς» — εργάτες και αγρότες που ύφιστανται την έξουσία της.

Η έκπληκτική αύξηση του αριθμού των υπαλλήλων από το 1928 και μετά θα μάς δώσει το μέτρο της δυναμικής εξέλιξης της νέας άρχουσας τάξης.

105. Ανάπτυξη και σύνδεση της γραφειοκρατίας

Όπως είδαμε ήδη, η τσαρική γραφειοκρατική μηχανή λειτουργούσε με 1 εκατομμύριο υπαλλήλους. Βέβαια, οι λειτουργίες του κράτους ήταν περιορισμένες από την καπιταλιστικό φεουδαρχική διάρθρωση της οικονομίας. Αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι και τότε το κράτος ξπαίξε ένα σημαντικό ρόλο στη διεύθυνση και την οργάνωση της οικονομίας: το 1890, τα 60% των σιδηροδρόμων ήταν στα χέρια του κράτους που ήταν ταυτόχρονα ο μεγαλύτερος τραπεζίτης της Ρωσίας (ή Κρατική Τράπεζα). Το ένα τρίτο σχεδόν του τσαρικού προϋπολογισμού πήγαινε σε βιομηχανίες και κατασκευές που βρίσκονταν υπό την άμεση ή την έμμεση διεύθυνση του κράτους.

Η επανάσταση που είχε ζητήσει την κατάργηση των μόνιμων υπαλλήλων, δεν έκανε παρά να πολλαπλασιάσει τον αριθμό τους: 2.767.000 το 1924, 4 εκατομμύρια το 1927, 4.600.000 το 1929.

Η βιομηχανοποίηση και η κολλεκτιβοποίηση διπλασίασαν τον αριθμό των υπαλλήλων μέσα σε έφτα χρόνια. Μέσα στα 10 χρόνια της σχεδιοποιημένης οικονομίας ο συνολικός αριθμός των εργατοϋπαλλήλων διπλασιάστηκε. Αλλά ο αριθμός των μελών της «*ιντελλιγκέντιας*» αυξήθηκε κατά 3,8 φορές ανάμεσα στο 1926 και το 1936 (2). Σ' αυτή την περίοδο, ο αριθμός των υπεύθυνων managers των επιχειρήσεων αυξήθηκε 4,6 φορές: ο αριθμός των μηχανικών και των αρχιτεκτόνων 7,9 φορές. Ο αριθμός των επιστημόνων (συμπεριλαμβανομένων και των εκπαιδευτικών) ήταν

1) N. Boukharine : La théorie du matérialisme historique. E.S.I., σελ. 157 - 8.

2) Βλ. Alex Inkeles : Social Stratification and Mobility in the Soviet Union 1940 - 1950. The American Sociological Review (1950), σελ. 468.

τό 1937 5,9 φορές μεγαλύτερος από τό 1926. "Αν προσθέσουμε και τίς 582.000 καινούργιες θέσεις που δημιουργήθηκαν έκ τοῦ μηδενός γιά τοῦς πρόεδρους και ἀντιπρόεδρους τῶν κολχόζ, θά πάρουμε μιά συγκεκριμένη ἰδέα γιά τό μέγεθος τῆς μεταβολῆς.

«*Ἰντελλιγέντσια*» εἶναι τό ὄνομα πού δόθηκε στά ἀνώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας. Στήν Ἰντελλιγέντσια ἀνήκουν τόσο οἱ ἀξιωματοῦχοι τοῦ κόμματος, τοῦ στρατοῦ και τῆς ἀστυνομίας ἢ οἱ διευθυντές τῶν ὀπουργείων, τῶν οικονομικῶν ὀργανισμῶν, ὄσο και οἱ τεχνικοί και οἱ τυπικοί ἐκπρόσωποι τῶν «ἐλευθερίων ἐπαγγελμάτων»: γιατροί, δάσκαλοι, ἐπιστήμονες ἢ ἡ στρατιά τῶν μεσαίων και κατώτερων ὑπαλλήλων: στατιστικοί, λογιστές, γραφειοκράτες κάθε εἴδους.

Σύμφωνα μέ τά στοιχεία πού ἔδωσε ὁ Μόλοτωφ στό 180 συνέδριο τοῦ Κ.Κ., ἡ «*Ἰντελλιγέντσια*» ἀπαρτιζόταν τήν 1-1-1937 ἀπό 9.591.000 πρόσωπα (1) Ἄπ' αὐτά, ξεχωρίζονται οἱ ἐξῆς ὀμάδες

1) Ἡ ὀμάδα τῶν διευθυντῶν τῶν κρατικῶν ὀπηρεσιῶν, τῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν ἐργοστασιῶν, τῶν σοβχόζ και τῶν κολχόζ (οἱ managers τοῦ Burnham) ἀποτελεῖται ἀπό 1.751.000 πρόσωπα :

α) Διευθυντές τῶν κρατικῶν ὀδρυμάτων	450 000
β) Διευθυντές και ὀποδιευθυντές τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐργοστασιῶν κτλ.	350.000
γ) Πρόεδροι και ἀντιπρόεδροι τῶν κολχόζ	582.000
δ) Δ)τές τῶν Σ.Μ.Τ. και τῶν σοβχόζ	19.000
ε) Δ)τές τῶν βιομηχανικῶν συνεταιρισμῶν	40.000
ς) Δ)τές και διαχειριστές ἐμπορικῶν καταστημάτων	250.000
ζ) Δ)τές και διαχειριστές δημοσιῶν ἐστιατορίων	60.000
	1.751.000

2) Ἡ ὀμάδα τῶν πολιτικῶν στελεχῶν στήν ὀποία περιλαμβάνονται τά στελέχη τοῦ στρατοῦ και πιθανόν και τοῦ κόμματος και τῆς ἀστυνομίας : 1.550.000 πρόσωπα.

3. Ἡ ὀμάδα τῶν τεχνικῶν ὀπευθύνων : 250.000 μηχανικοί και ἀρχιτέκτονες, 80.000 γεωπόνοι. Σύνολο 330.000 πρόσωπα.

4. Μεσαῖο και κατώτερο τεχνικό και διοικητικό προσωπικό : 810 τεχνικά στελέχη, 96.000 εἰδικοί τῆς γεωπονίας, κτηνοτροφίας κλπ., 822.000 «οἰκονομολόγοι και στατιστικοί», 1.617.000 λογιστές. Σύνολο 3 345.000 πρόσωπα.

5. Ἡ κυρίως εἰπεῖν «*Ἰντελλιγέντσια*» : α) ἀκαδημαῖκοί, δάσκαλοι (80 και 969.000), β) καλλιτέχνες - δημοσιογράφοι (159 και 297.000), γ) γιατροί και μεσαῖο ὀγειονομικό προσωπικό (132 και 382.000), δ) δικαστικοί : 46.000, ε) φοιτητές : 550.000. Σύνολο 2 615 000 πρόσωπα.

Ἡ ἀπογραφή τοῦ 1939 πού ἔγινε ὄταν ὄλοκληρώθηκε ἡ «δεύτερη

1) Ἀναφέρεται στό συλλογικό ἐργο Management in Russian Industry and Agriculture τῶν G. Bienstock, S. Schwarz και A. Yugow.

ἐπανάσταση» καὶ ἀποκρυσταλλώθηκε ἡ καθεστωτικὴ διάρθρωση τῆς χώ-
ρας, φανερώνει τὴν ὑπαρξὴ τριῶν διάφορων «τάξεων»: ὑπάλληλοι, ἐργά-
τες καὶ κολχόζνικοι. Ἄλλ' αὐτὲς οἱ «τάξεις» δὲν ἔχουν παρὰ ἔμμεσες
σχέσεις μὲ τὴν πραγματικότητα. Ἀξίζει πάντως νὰ ἀναφέρουμε τὰ ἀπο-
τελέσματα αὐτῆς τῆς ἀπογραφῆς γιατί φανερώνει ἄλλη μιὰ φορὰ τὶς
ἀλματώδεις *προόδους* τῆς γραφειοκρατίας μετὰ τὸ 1937.

Τὸ 1939, σ' ἓνα συνολικὸ πληθυσμὸ 169,5 ἑκατομ., ἡ ὁμάδα τῶν
ὑπαλλήλων (μὲ τὶς οἰκογένειές τους) ἀποτελοῦσε στὶς πόλεις καὶ στὴν
ὑπαίθρο μιὰ συμπαγῆ μάζα ἀπὸ 29,7 ἑκατομ. πρόσωπα (τὰ 17,5% τοῦ
πληθυσμοῦ). Οἱ ἐργάτες στὶς πόλεις καὶ στὴν ὑπαίθρο ἦταν 54,6 ἑκατομ.
(τὰ 32,2% τοῦ πληθυσμοῦ) καὶ οἱ κολχόζνικοι ἦταν 75,6 ἑκατομ., τὰ
44,6% τοῦ πληθυσμοῦ (1).

Αὐτὰ τὰ 29,2 ἑκατομ. πρόσωπα ἀντιστοιχοῦν πλήρως στὸ μαρξ-
στικὸ ὄρισμὸ τῆς ἄρχουσας τάξης: ὅπως θάλεγε ὁ Engels, *«δίπλα στὴ
μεγάλῃ πλειοψηφίᾳ τοῦ πληθυσμοῦ τὴν καταδικασμένην στὴν ἀγναργεία
τῆς (ὕλικῆς ἐκτελεστικῆς) ἐργασίας», ἡ «ἰντελλιγκέντσια» ἀποτελεῖ μιὰ
ἀναλάβει τὴν διαχείριση τῶν γενικῶν ὑποθέσεων τῆς κοινωνίας: γενικὴ
διεύθυνση τῆς ἐργασίας, κυβέρνηση, δικαιοσύνη, ἐπιστήμη, τέχνες κτλ.»* (2).

Ὁ Μάρξ καὶ ὁ Engels πιστεύαν ὅτι αὐτὴ ἡ διαφοροποίηση τῆς κοι-
νωνίας σὲ ἄρχουσες καὶ σὲ ἀρχόμενες τάξεις, καὶ συγκεκριμένα αὐτὴ ἡ
μετατροπὴ τῆς λειτουργίας τῆς *«διεύθυνσης τῆς κοινωνίας»* σὲ *«ἐκμετάλ-
λευση τῶν μαζῶν»* γίνεται κάθε φορὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε *«δόλο καὶ
βία»*, ἀνάλογα μὲ τὴν αὐθόρμητη ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας. Κατὰ τὴν
ἀντίληψή τους, ἡ οἰκονομία εἶναι ἡ «βάση» καὶ ὅλα τ' ἄλλα εἶναι τὸ
«ἐποικοδόμημα»: γενεσιουργὸς λόγος τῆς ταξικῆς διαφοροποίησης εἶναι
πάντοτε ἡ μονοπώληση ἀπὸ μιὰ ὁμάδα τῶν διευθυντικῶν λειτουργιῶν
τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας. Δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν
τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔγινε ἡ «κολλεκτιβοποίηση» τῆς σοβιετικῆς ὑπαίθρου
καὶ ἡ ἐγκατάσταση τῆς νέας τάξης μέσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις τῆς
ἀγροτικῆς οἰκονομίας, γιὰ νὰ ξαναδιαπιστώσουμε τὴ στενότητα καὶ κυ-
ρίως τὸν *εἰδυλλιακὸ* χαρακτήρα τῆς οἰκονομικῆς ἐρμηνείας τοῦ ταξικοῦ
διαφορισμοῦ (3). Ἄλλ' αὐτὸ πού μένει πάντοτε σωστὸ εἶναι ὅτι τὸ *«μυ-
σικὸ καὶ τὸ κρυφὸ θεμέλιο κάθε κοινωνικοῦ καθεστώτος»* μπορούμε καὶ
*«ὀφείλουμε νὰ τὸ ἀναζητήσουμε καὶ νὰ τὸ ἀνακαλύψουμε μέσα στὶς ἄμε-
σες σχέσεις πού συνάπτονται ἀνάμεσα στοὺς κυρίαρχους τῶν ὕλικῶν
προϋποθέσεων τῆς παραγωγῆς καὶ τοὺς ἄμεσους παραγωγούς»* (4).

Πῶς λειτουργοῦν αὐτοὶ οἱ «κυρίαρχοι τῶν ὕλικῶν προϋποθέσεων
τῆς παραγωγῆς»;

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Α. Βαγκον: αὐτ. σελ. 357.

2) Engels: Anti-Dühring, σελ. 349.

3) Βλ. τὴ μελέτη μας *Ἡ οἰκονομικὴ ἐρμηνεία τοῦ ταξικοῦ διαφορισμοῦ*.

4) Marx: Das Kapital III, 841 - 2.

106. Η μορφή και η εξέλιξη του οικονομικού συγκεντρωτισμού

Μιά διπλή «αύταποξένωση» (δπως θάλεγε ο Μάρξ) χαρακτηρίζει τις «παραγωγικές σχέσεις» που αντιστοιχούν στη φάση της γένεσης του ολοκληρωτισμού. Από τη μιά μεριά, οι «άμεσοι παραγωγοί» ξαναπέφτουν στη θέση του παθητικού οργάνου της παραγωγής, που ήταν ή μοίρα τους στην αύγη του καπιταλισμού: εξαφανίζεται ή αυτονομία των ταξικών τους οργανώσεων, χάνουν κάθε δυνατότητα να έλεγξουν τους ηγέτες των επιχειρήσεων που αποκτούν άπερίοριστες εξουσίες πάνω στους ύφισταμένους τους. Ταυτόχρονα, από την άλλη μεριά, οι ηγέτες των επιχειρήσεων, οι άμεσοι υπεύθυνοι της παραγωγής μετατρέπονται κι αυτοί σε έκτελεστικά όργανα μιάς οικονομικής πολιτικής που έχει καθοριστεί έξω απ' αυτούς, χωρίς την έλεύτερη συμμετοχή τους, από την ολοκληρωτικά ανεξέλεγκτη ηγεσία του κόμματος και τη γραφειοκρατία του Κέντρου (1)

Κατά την επίσημη ιδεολογία, ή συγκεντρωτική διάρθρωση της διεύθυνσης της οικονομίας είναι βασική «άρχη του σοσιαλισμού». Στη πραγματικότητα, ή ύπερσυγκεντρωτική διάρθρωση που χαρακτηρίζει τη σοβιετική οικονομία άνάμεσα στο 1930 και το 1947, αντιστοιχεί στην πρωτόγονη φάση της γραφειοκρατίας και της βιομηχανοποίησης. Η άνωφερμένη σελήχη Ικανά ν' αναλάβουν ένα σχετικά ανεξάρτητο και υπεύθυνο ρόλο στη βιομηχανοποίηση. Και καθώς ή βιομηχανοποίηση δέν ήταν ένα όργανικό άποτέλεσμα της αυθόρμητης οικονομικής ανάπτυξης, αλλά ό καρπός μιάς άπότομης στροφής της πολιτικής του Κέντρου, όλα τα διαθήσιμα σελήχη διοχετεύθηκαν στις κεντρικές ύπηρεσίες: την Κρατική Έπιτροπή Σχεδίου (Γκόσπλαν) και τα πολυάριθμα ύπουργεία που βρίσκονται στην κορυφή της νέας οικονομικής Ιεραρχίας.

Σ' αυτή την πρωτόγονη φάση, το Γκόσπλαν άποτελοόσε μιά άναπαράσταση σε μικρογραφία όλου του μηχανισμού της οικονομικής διοίκησης και οι ντιρεκτίβες του άγκαλιάζαν το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας. Άντίθετα σήμερα οι άρμοδιότητές του τείνουν να περιοριστούν σημαντικά: το Γκόσπλαν σχεδιοποιοόσε την παραγωγή 5.000 βιομηχανικών ειδών το 1954, 1.500 το 1957, 1.100 το 1958 και στο έγγυό μέλλον θά περιοριστεί σε 300 (2). Την ίδια άποκεντρωτική τάση παρατηρούμε και στο έσωτερικό της κυρίως ειπείν οικονομικής διοίκησης. Ό αριθμός των οικονομικών ύπουργείων, που άποτελοθν συγκεντρωτικές διευθύνσεις της παραγωγής κατά κλάδους, έξελίσσεται ως έξης από την

1) Βλ. Α. Kurski: Die Planung der Volkswirtschaft in der URSS. Μόσχα 1949. Α. Arakelian: Industrial Management in the URSS (άγγλ. μετ. 1950).

2) Βλ. Claude Gruson, Simon Nora και Jean Bénard: Les méthodes actuelles soviétiques de planification (I.S.E.A. 1959).

έποχή της ΝΕΠ μέχρι τις μεταρρυθμίσεις που ακολούθησαν το θάνατο του Στάλιν (1) :

1924	1936	1947	1949	1952	15-3-1953
6	12	50	38	40	16

Ένω ο αριθμός των άλλων ύπουργείων ξμεινε πάνω κάτω σταθερός, ο αριθμός των οικονομικών ύπουργείων πέφτει από 50 το 1947 σε 16 την 15-3-1953. Ή έννοια αυτής της μεταρρύθμισης είναι σαφής: Στην πρωτόγονη φάση της γραφειοκρατικοποίησης της οικονομίας ένα άβυσσολέο χάσμα χωρίζε τους άμεσους ύπεύθυνους της παραγωγής από τους κεντρικούς οργανισμούς της οικονομικής διοίκησης που συγκεντρώναν στα χέρια τους όλες τις θεμελιώδεις διευθυντικές λειτουργίες. Ή ρουτίνα, ο γραφειοκρατισμός και ή πληθώρα των ύπαλλήλων στα κεντρικά γραφεία, που ήταν πολλές φορές σε απόσταση έκασοντάδων χιλιομέτρων από τον τόπο της παραγωγής, ήταν το φυσικό αποτέλεσμα αυτής της ύπερσυγκεντρωτικής διάρθρωσης που δημιουργούσε σοβαρότατες προστριβές ανάμεσα στη γραφειοκρατία του κέντρου και τους άμεσους διαχειριστές των παραγωγικών δυνάμεων. Αυτό το χάσμα ζητάνε τώρα να γεφυρώσουν περιορίζοντας τις άρμοδιότητες του κέντρου και δυναμώνοντας τις έξουσίες των περιφερειακών όργάνων: "Έτσι, σήμερα, οι βασικές διευθυντικές λειτουργίες έχουν περάσει στα χέρια των συμβουλίων (σοβναρχός) που διευθύνουν τις 104 οικονομικοπολιτικές περιφέρειες στις όποιες έχει διαιρεθεί ή χώρα (2).

Όπωςδήποτε, οι διευθυντές των έπιχειρήσεων έχουν άκόμα και σήμερα πολύ περιορισμένη άυτονομία: ο ρόλος τους στον καθορισμό των σχεδίων είναι περιορισμένος και συνίσταται κυρίως στην έκτέλεση των άποφάσεων που έχουν παρθεί σ' ένα άνώτερο και από κάθε άποψη άνεξέλεγκτο κλιμάκιο.

Ποιά ήταν ή θέση τους στην πρώτη φάση της βιομηχανοποίησης; Ή έκταση και ο ρυθμός της βιομηχανοποίησης καθορίστηκε από το Κόμμα (ούτε καν από το Γκόσπλαν που είχε πολύ μετριοπαθείς προθέσεις). Τόν Ίούλιο του 1930, το 16ο συνέδριο του Κ.Κ. ξμεινε κατάπληκτο όταν άκουσε τον Στάλιν να παρουσιάζει το πρόγραμμα βιομηχανικής ανάπτυξης που έπρεπε να πραγματοποιηθεί. Σ' ένα χρόνο ή βιομηχανική παραγωγή έπρεπε να αυξηθεί κατά 47%! Στην πραγματικότητα, το ποσοστό αυτό ήταν κάτω από 25%. Άλλ' αυτό δεν είχε καμιά σημασία: οι άποφάσεις του Στάλιν παίρνονταν έντελώς άνεξάρτητα από τα πραγματικά δεδομένα. Το 1928, ή Ρωσία παρήγε 3½ εκατομ. τόννους άκατέργαστο σίδερο.

1) Βλ. Merle Fainsod : Comment l'URSS est gouvernée (γαλλ. μετ. 1957) σελ. 302.

2) Το σοβναρχός της Μόσχας περιλαμβάνει σήμερα 430 έπιχειρήσεις που άνήκουν σε 11 κλάδους της βιομηχανίας και άπασχολούν 800.000 πρόσωπα. Ό μηχανισμός του περιλαμβάνει 1200 ύπαλλήλους (δσους και ο όργανισμός της Εύρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας!).

Τὸ Πενταετὲς Σχέδιο ζητοῦσε ν' ἀνέβει ἡ παραγωγή σὲ 10 ἑκατομ. τόν-
 νους τὸ 1933. Ὁ Στάλιν δὲν περιορίστηκε νὰ ζητήσῃ νὰ πραγματοποιηθεῖ
 τὸ Πενταετὲς Σχέδιο σὲ τρία ἢ τέσσερα χρόνια. Στὸ 16ο συνέδριο δῆλωσε
 ὅτι αὐτὰ τὰ 10 ἑκατομ. τόννοι δὲν ἦταν ἀρκετὰ κι' ὅτι ἔπρεπε «μὲ κάθε
 θυσία νὰ ἀνέβει ἡ παραγωγή σὲ 17 ἑκατομ. τόννους τὸ 1932»⁽¹⁾! καὶ
 κατήγγειλε ὡς «ὀπορτουμιστές» καὶ «σαμποταριστές» τοὺς οικονομολό-
 γους καὶ τοὺς οικονομικοὺς ὑπευθύνους πού πιστεύαν ὅτι ἔνα τέτοιο
 πρόγραμμα ἦταν ἐντελῶς ἀνεφάρμοστο.

Στὴν πραγματικότητα, οἱ ἀντιρρήσεις τοὺς ἀποδείχτηκαν σωστές·
 αὐτοὺς τοὺς 17 ἑκατομ. τόννους ἡ σοβιετικὴ βιομηχανία δὲν μπόρεσε νὰ
 τοὺς παράγῃ παρά τὸ 1942, ἕκα χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὴ διορία πού
 τοὺς εἶχε ὀρίσει ὁ Στάλιν.

Αὐτὸ τὸ περιστατικὸ δείχνει τὴν πίεση πού ὤφισταντο οἱ ἡγέτες τῶν
 ἐπιχειρήσεων ἀπὸ τὸ Κέντρο: τόσο ἀπὸ τὸ Γκόσπλαν καὶ τὰ ὑπουργεῖα,
 ὅσο καὶ κυρίως ἀπὸ τοὺς «πολιτικοὺς». Ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ πραγμα-
 τοποιήσουν τὰ ὑπέρογκα ποσοστὰ αὐξησης πού τοὺς ἐπέβαλε τὸ Κράτος,
 ἦταν νὰ ἐντείνουν στὸ μᾶξιμουμ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ἄψυχου καὶ τοῦ
 ἔμψυχου ὀλικοῦ, ἐπεκτείνοντας τὶς ὥρες ἐργασίας, ἐντατικοποιώντας τὴν
 ἐργασία καὶ αὐξάνοντας τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐργαζομένων. Καὶ στὸ σημεῖο
 αὐτὸ τὸ Κράτος τοὺς πρόσφερε ὅλα τὰ δυνατὰ πλεονεκτήματα:

107. Ὁ ὀλοκληρωτισμὸς ὡς δεσποτισμὸς τοῦ κεφαλαίου

Καμιὰ συστηματικὴ στατιστικὴ δὲν φανερῶνει τὴν πραγματικὴ κλι-
 μάκωση τῶν εἰσοδημάτων ἀνάμεσα στὶς διάφορες κοινωνικὲς τάξεις: οἱ
 ἐπίσημες στατιστικὲς δὲν ξαίρουν παρά μόνον τὸ μέσο εἰσόδημα τῶν μι-
 σθωτῶν: αὐτὸ πού βγαίνει ἀπὸ τὴν ἄθροιση τῶν μισθῶν τῶν διευθυντῶν
 τῶν τράστ καὶ τῆς καθαρίστρας!, καὶ πού προορίζεται νὰ σκεπάσει τὶς
 φοβερὲς ἀνισότητες πού δημιούργησε ἡ βιομηχανοποίηση ἀπὸ τὴ μέρα
 πού ὁ Στάλιν κήρυξε τὸν πόλεμο κατὰ τῶν «ἰσοπεδωτιστῶν». Ἀντίθετα,
 ἡ σοβιετικὴ ἐργατικὴ νομοθεσία μιλάει πολὺ εὐγλωττα γιὰ τὶς κυριολε-
 κτικὰ ἀπολυταρχικὲς—πάντως πρωτοφανεῖς στὴν ἱστορία τοῦ βιομηχα-
 νικοῦ καπιταλισμοῦ—ἐξουσίες μὲ τὶς ὁποῖες προικοδοτήθηκαν οἱ ἡγέτες
 τῶν «σοσιαλιστικῶν» ἐπιχειρήσεων. Στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ μπολσεβικισμὸς
 ἀποδείχτηκε πολὺ πιὸ «δυναμικὸς» κι' ἀπὸ τὸ φασισμὸ κι' ἀπὸ τὸν ἐθνι-
 κοσοσιαλισμὸ.

α) Ὁ καταναγκασμὸς στὴ στρατολόγηση τῶν ἐργατῶν

Ὁ κύριος τρόπος γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν αὐτὰ τὰ ὑπέρογκα καὶ
 πολλὲς φορὲς φαντασιόπληκτα προγράμματα, ἦταν νὰ προσληφθεῖ ἕνας
 πολὺ μεγαλύτερος ἀριθμὸς ἐργαζομένων ἀπ' αὐτοὺς πού πρόβλεπε τὸ
 «Σχέδιο».

Ποῦ θὰ βρῖσκονταν αὐτοὶ οἱ ἐπιπρόσθετοι ἐργάτες. Τὸ 1926 ὕψη-

1) Stalin: Leninism II, 375. Καὶ I. Deutscher: σελ. 256-7.

χαν 2 εκατομμύρια άνεργοι (1). Τόν 'Απρίλιο τοῦ 1929, ὁ ἀριθμὸς τους ἦταν ἀκόμα 1.741.000, κί' ἕνα χρόνο ἀργότερα 1.081.000 (2). Αὐτοὶ ἀπέτε-
λεσαν τὸν πυρήνα τῆς μεγάλης στρατιάς πού σήκωσε τὸ βάρος τῆς βιο-
μηχανοποίησης τῆς ΕΣΣΔ: ἔτσι ὁ ἀριθμὸς τους ἔπεσε σὲ 236.000 τὸν
'Ιανουάριο τοῦ 1931 καὶ σὲ 18.000 τὸν Αὐγουστο τοῦ 1931.

Ὑπὸ ποῖες συνθήκες πραγματοποιήθηκε ἡ ἀπορρόφηση αὐτῶν τῶν
2 εκατομμυρίων ἀνέργων; Τὰ μέσα πού χρησιμοποίησε τὸ κράτος ἦταν
καθαρά καταναγκαστικά—πρᾶγμα πού φανερώνει τί εἶδους «ἔλξη» αἰ-
σθανόταν τὸ προλεταριάτο γιὰ τὰ ἐργοστάσια τῆς «δικτατορίας τοῦ
προλεταριάτου». "Ἐτσι, ἕνα διάταγμα τῆς 15-12-1930 ὑποχρεώνει τοὺς
ἐργαζομένους νὰ δεχτοῦν *ὅποιαδήποτε ἐργασία πού τοὺς προσφέρεται,*
ὑπὸ ὅποιοσδήποτε συνθήκες τοὺς ὑπαγορεύει ἡ διοίκηση τῶν ἐπιχειρή-
σεων, καὶ σ' ὅποιοσδήποτε τόπο, ὅσο ἀπομακρυσμένος κί' ἂν εἶναι ἀπὸ τὸ
μέρος ὅπου κατοικοῦν οἱ οἰκογένειές τους (3). Κατὰ τὸ διάταγμα αὐτό,
πού συνετάχθη—φυσικά!—κμὲ τῆ συμφωνία τῶν συνδικάτων», οἱ κρατι-
κοὶ οικονομικοὶ ὀργανισμοὶ ἀποκτοῦσαν τὸ δικαίωμα

νὰ μεταθέσουν τοὺς εἰδικευμένους ἐργάτες ἀπὸ τοὺς λιγότερο σημαντικοὺς
στοὺς πιὸ σημαντικοὺς κλάδους τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας (κυρίως ἀνθρακωρυχεία, βα-
ρειὰ μεταλλουργία, σιδηροδρόμους) *καὶ ἀπὸ τῆ μιὰ περιφέρεια στὴν ἄλλη...* Οἱ διευ-
θυντὲς τῶν ἐπιχειρήσεων πού ἀρνοῦνται νὰ παραδόσουν τοὺς ἐργάτες τους (...) θά
ὑποστοῦν ποινικὴ δίωξη... *Οἱ «λιποτάκτες τῆς ἐργασίας»* (δηλαδὴ οἱ ἐργάτες πού
ἀρνοῦνται νὰ πᾶν στοὺς κλάδους καὶ στοὺς τόπους ἐργασίας ὅπου τοὺς μεταθετεῖ
τὸ κράτος) *χάθουν γιὰ 6 μῆνες τὸ δικαίωμα νὰ ἐργάζονται σὲ ὅποιαδήποτε βιομηχα-*
νικὴ ἐπιχείρηση» (4).

Μήπως χρειάζεται νὰ προσθέσουμε ὅτι ἀκόμα καὶ στίς πιὸ ἄγριες
ῶρες τῆς «πρωτόγονης συσσώρευσης» κανένα καπιταλιστικὸ καθεστῶς δὲν
διανοήθηκε νὰ ἐπιβάλλει τέτοιους δρακόντειους νόμους; Οἱ μόνοι πού τὸ
ἀπετόλμησαν — μετὰ τοὺς μπολσεβίκους — εἶναι οἱ χιτλερικοὶ: ἕνα διά-
ταγμα τοῦ Goering, τὸν 'Ιούνιο τοῦ 1938, ἐπέτρεψε τὴν καταναγκαστικὴν
στρατολόγησιν τῶν ἐργατῶν σὲ *ὀρισμένους* παραγωγικοὺς κλάδους ἀνα-
γνωρισμένης «ἐθνικῆς ὠφέλειας» (5) — πρᾶγμα πού θεωρήθηκε τότε ἀπ'
ἄλλους τοὺς ἀριστεροὺς καὶ τοὺς δημοκρατικοὺς σὰν τὸ *pop plus ultra*
τῆς φασιστικῆς βαρβαρότητας.

'Αλλὰ ἡ στρατολόγησις τῶν δύο εκατομμυρίων ἀνέργων δὲν ἐκάλυ-
ψε καθόλου τὸ φοβερὸ ἔλλειμμα τῶν ἐργατικῶν χερῶν, πού δημιουργοῦ-
σαν οἱ ὑπέρογκες καὶ συχνὰ ἀπραγματοποίητες φιλοδοξίες τῶν ἐκβιομη-
χανιστῶν. Γιὰ τοὺς διευθυντὲς τῶν ἐπιχειρήσεων, ὁ μόνος τρόπος πού
ἀπέμενε γιὰ νὰ ἐκπληρώσουν τίς ὑποχρεώσεις τους, ἦταν νὰ χρησιμοποιεῖ-
σουν ἕνα πολὺ μεγαλύτερο ἀριθμὸ ἐργατῶν ἀπ' αὐτὸν πού πρόβλεπε

1) Βλ. M. Dobb: "Ἐνθ. ἀν., σελ. 196.

2) Βλ. Baykov: αὐτ. σελ. 213.

3) Robert Mossé: *L' économie collectiviste*, 1939, σελ. 80. Βλ. καὶ Souvarine:

Staline, σελ. 482-3.

4) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Α. Baykov: αὐτ. σελ. 213-4.

5) Βλ. D. Guérin: ἔνθ. ἀν., σελ. 191 ὑπόσημ.

τὸ Σχέδιο. Τὸ 1ο Πενταετές Σχέδιο πρόβλεπε ὅτι τὸ 1932 ἡ ἔθνικὴ οἰκονομία θὰ ἀπασχολοῦσε 15.800.000 μισθωτοῦς. Στὴν πραγματικότητα, ὁ ἀριθμὸς τους ἔφτασε τὰ 23 ἑκατομμύρια, δηλαδὴ 45% περισσότερο ἀπὸ τὸ κανονικόν. Κατὰ τὸ σχέδιο, ἡ βιομηχανία θὰ ἀπασχολοῦσε 4,6 ἑκατομμύρια μισθωτοῦς τὸ 1932. Στὴν πραγματικότητα ὁ ἀριθμὸς τους ἀνέβηκε στὰ 7,97 ἑκατομμύρια, δηλαδὴ 73% πάνω ἀπὸ τὸ κανονικόν⁽¹⁾. Τὸ σχέδιο δὲν θὰ εἶχε πραγματοποιηθεῖ καὶ ἡ βιομηχανοποίηση δὲν θὰ γινόταν ποτὲ μ' ἓνα ὅπερ πληθυσμὸς, καὶ β) ἂν οἱ κυβερνῶντες δὲν διαθέταν τὸν καταναγκαστικὸ - τρομοκρατικὸ μηχανισμό πού τοὺς ἐπέτρεψε, β) νὰ συγκεντρῶσουν ὅλο αὐτὸν τὸν ὅπερ πληθυσμὸ στὰ ἐργοστάσια, στὰ ὄρυχαια καὶ τὶς μεταφορὰς καὶ ββ) νὰ κάνουν τὰ ἑκατομμύρια τῶν νέων ἐργαζῶν νὰ ὑποστοῦν συνθήκες ἐργασίας καὶ ἀμοιβῆς πού ποτὲ δὲν θὰ εἰς παραδεχόντουσαν μὲ τὴν ἐλευθερὴ τους θέληση.

Πόσος ἦταν αὐτὸς ὁ ἀγροτικὸς ὅπερ πληθυσμὸς; Τὸ 1927 - 28 τὸν ὑπολογίζαν σὲ 8 - 9 ἑκατομμύρια⁽²⁾. Πῶς τὰ ἑκατομμύρια αὐτὰ ἐγκατέλειψαν τὴν ὕπαιθρο καὶ διοχετεύθηκαν στὸν δευτερογενῆ καὶ τριτογενῆ τομέα; Σὲ ὅλες τὶς χώρες ὅπου ἔγινε μιὰ ὄργανικὴ (δηλαδὴ μὴ ἐπιβεβλημένη μὲ τὴ βία, παρασκευασμένη ἀπὸ μιὰ σχετικὰ μακρόχρονη ἐξέλιξη) βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη, αὐτὴ ἡ μετάθεση τῶν ὑποαπασχολούμενων καὶ συνεπῶς λιγότερο ἢ περισσότερο ἄθλιων καλλιεργητῶν τῆς γῆς στὶς ἀστικές ἐπιχειρήσεις ἔγινε αὐθόρμητα καὶ μὲ καθαρὰ οἰκονομικά μέσα. Τὸ ἀντίθετο ἔγινε στὴν ΕΣΣΔ: ἡ τρομοκρατία πού ἐπικράτησε στὴν ὕπαιθρο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κολлекτιβοποίησης ἔσπρωξε τοὺς ἀγρότες πρὸς τὶς πόλεις. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ σχετικὰ αὐθόρμητη ἀγροτικὴ ἐξοδος δὲν ἀρκοῦσε γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὴ βουλιμία τῆς βιομηχανίας σὲ ἐργατικά χέρια. Τὸ 1931, τὸν καιρὸ πού οἱ χωριάτες σφάζαν τὰ ζῶα τους καὶ κατ' ἐνθουσιασμό» στὰ κολχόζ, ὁ Στάλιν διαπίστωνε ἓνα σταμάτημα τῆς εἰσροῆς τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων στὶς πόλεις καὶ τὸ ἀπέδιδε στὸ γεγονός ὅτι ἡ «κollectιβοποίηση» εἶχε «ὕπερ νικήσει τὴν ἀθλιότητα τῶν χωριῶν πού ἔδωχε τοὺς ἀγρότες ἀπὸ τὴν ὕπαιθρο στὴν πόλη»⁽³⁾! Ἡ γεωργία, ἔλεγε ὁ Στάλιν, ἔπαψε νὰ εἶναι μιὰ «κακὴ μητρυιὰ» γιὰ τοὺς ἀγρότες καὶ γι' αὐτὸ ὁ μουζικός δὲν ἔχει καμιὰ δρεξὴ νὰ ἐγκαταλείψει τὸ χωριὸ του! Καὶ γι' αὐτὸ ἐπίσης «δὲν μπορούμε πιά νὰ στηρίζουμε εἰς ἐλπίδες μας πάνω στὴν αὐθόρμητη προσέλευση τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως (στὰ ἐργοστάσια). Πρέπει νὰ περάσουμε στὴν πολιτικὴ τῆς ὁργανωμένης στρατολόγησος τῶν ἐργαζῶν γιὰ τὴ βιομηχανία. Καὶ τὸ μόνο μέσο πού

1) Βλ. Ch. Bettelheim: Ἐνθ. ἀν., σελ. 304 - 5.

2) Βλ. M. Dobb: Ἐνθ. ἀν. σελ. 189.

3) Στάλιν: Τὰ νέα καθήκοντα τῆς οἰκονομικῆς ἀνακωδόμησης, 23-6-1931. Les

διαθέτουμε είναι τούτο: να συμβληθούν οι οικονομικές μας οργανώσεις με τα κολχόζ» (1).

Μ' αυτά τα παραδεισιακά επιχειρήματα επιβλήθηκε η καταναγκαστική στρατολόγηση των κολχόζνικων, για την οποία μιλήσαμε πιο πριν (§ 97, σελ. 406).

Το κράτος ανέλαβε να «οργανώσει» την έσωτερική μετανάστευση με καθαρά καταναγκαστικά μέσα. Έτσι ένα ουκάζιο της 11-2-1931 υποχρέωσε τα κολχόζ — δηλαδή τους διορισμένους από το κόμμα και συχνά πιο τρομοκρατημένους από τους ύφισταμένους τους Προέδρους των κολχόζ — να στρατολογήσουν 2.662.000 αγρότες (έναν στους έφτά) για να τροφοδοτήσουν τα άνθρακωρυχεία, τα μεταλλεία και όρισμένες νέες βιομηχανικές εγκαταστάσεις στην Κεντρική Ασία (2). Λίγους μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1931, η κυβέρνηση «κίνητοποίησε» 1.600.000 γυναίκες για να αντικαταστήσουν τους άντρες στις βιομηχανικές επιχειρήσεις.

Μήπως χρειάζεται να προσθέσουμε ότι καμιά καπιταλιστική χώρα, σε καμιά φάση της ιστορίας της — ούτε καν η έθνικο-σοσιαλιστική Γερμανία — δεν χρησιμοποίησε ποτέ παρόμοιες μεθόδους στρατολόγησης της εργατικής δύναμης; Ή εξαίρεση είναι οι Ισπανικές αποικίες του 16ου αιώνα — αλλά το καθεστώς που επιβλήθηκε από τους κονκισταντόρες ήταν ανοιχτά ένα καθεστώς δουλείας και κανείς δεν σκέφτηκε να το παρουσιάσει σαν ένα θρίαμβο της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Μπορούμε να πάρουμε μιá ιδέα για τους δρους υπό τους οποίους πραγματοποιήθηκε αυτή η κολοσσιαία μετακίνηση των αγροτικών πληθυσμών, από τα δημογραφικά της αποτελέσματα. Καθώς ο άρσενικός πληθυσμός της υπαίθρου πλήρωσε κυρίως την άχόρταγη ανάγκη της βιομηχανίας σε φτηνά εργατικά χέρια, η βιομηχανοποίηση είχε ως αποτέλεσμα μιá έντυπωση άνιση διανομή των φύλων στις πόλεις και στην υπαίθρο. Το 1939, η εργατική δύναμη στα κολχόζ αποτελείτο από μιá πλειοψηφία γυναικών: ανάμεσα στους εργαζομένους ηλικίας 16 - 60 έτων, αντιστοιχοῦσαν 76 άνδρες σε 100 γυναίκες (3) ενώ στο σύνολο του πληθυσμού ηλικίας 15 - 59 έτων ή αναλογία ήταν 90 άνδρες σε 100 γυναίκες...

Το πρώτο πρόβλημα που είχαν να λύσουν οι οικονομικοί ηγέτες της ΕΣΣΔ ήταν να συγκεντρώσουν τον αγροτικό υπερπληθυσμό και να τον διοχετεύσουν στη βιομηχανία. Είδαμε πώς το έλυσαν, και το συμπεράσμα μας μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: η χρησιμοποίηση της βίας

1) Στάλιν: αὐτ. II, 43.

2) Βλ. R. Mossé: ἔνθ. ἀν. σελ. 80 - 1.

3) Naum Jasny: The Socialized Agriculture of the USSR 1949, σελ. 393. Ἡ κατάσταση αὐτή ἐπιδεινώθηκε ἀπὸ τὶς φοβερὲς πολεμικὲς ἀπώλειες τῆς ΕΣΣΔ, καὶ τὶς ἀνώμαλες συνθῆκες ὑπὸ τὶς ὁποῖες ἐξασκοῦθεὶ καὶ γίνεται ἡ ἐξοδος τῶν ἀγροτῶν πρὸς τὶς πόλεις. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Jasny, στὰ κολχόζ τοῦ 1950 ἡ ἀναλογία ἐνηλίκων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἦταν 3 πρὸς 10.

και τοῦ καταναγκασμοῦ στὴν ὀργάνωση τῆς «ἀγροτικῆς ἐξόδου» εἶναι και ἐδῶ τὸ ἀποτέλεσμα και ἡ νέμεση τῆς οἰκονομικῆς ὑπο-ἀνάπτυξης.

6) Ἡ ἀγροτικὴ ἐξοδος στὴν ΕἴΣΔ και στὶς ΗΠΑ

Τὸ παράδειγμα τῶν ΗΠΑ εἶναι μιὰ ἀπόδειξη α *contrario* αὐτοῦ τοῦ συμπεράσματος.

Τὸ 1910, ὄπῃρχαν 11.592.000 καλλιεργητὲς (τὰ 31 % τῆς συνολικῆς ἐργατικῆς δόναμης). Τὸ 1939, ὁ ἀριθμὸς τους πέφτει στὰ 9.500.000 (τὰ 17 % τῆς συνολικῆς ἐργατικῆς δόναμης). Αἰτία αὐτῆς τῆς ἐλάτωσης τῶν ἀπασχολούμενων στὴ γεωργία εἶναι ἡ αὐξηση τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας (ποῦ ἀνεβαίνει κατὰ 37 % ἀνάμεσα στὸ 1909 και τὸ 1939) — συνέπεια τῆς μηχανοποίησης τῆς γεωργίας (1000 τρακτέρ τὸ 1910 920.000 τὸ 1930), τῆς συστηματικῆς χρησιμοποίησης τῶν λιπασμάτων (ποῦ ἡ κατανάλωσή τους δεκαπλασιάζεται στὴν περίοδο αὐτῆ) και τῶν γιγαντισίων προόδων τῆς γεωπονικῆς ἐπιστήμης. Ἡ πρόοδος τῆς γεωργίας δημιουργοῦσε τίς ὀργανωτικὰς προϋποθέσεις τῆς «ἀπελευθέρωσης» μιᾶς ὀλοένα μεγαλύτερης μάζας ἐργατικῶν χερῶν ἀπὸ τὴ γεωργία και τῆς μετάθεσός τους στὶς πόλεις. Ἔτσι μπόρεσε και ἔγινε ἡ καλοσσηαία ἀγροτικὴ ἐξοδος τοῦ 1941—1946: μέσα σ' αὐτὰ τὰ πέντε χρόνια, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγροκτηματιῶν πέφτει κατὰ 10 % και ὁ ἀριθμὸς τῶν μισθωτῶν ἐργατῶν τους κατὰ 15 %. Ἐνῶ στὴν προπολεμικὴ περίοδο ἡ ὑπαιθρος ἔχανε κατὰ μέσο ὄρο 375.000 ἄτομα τὸ χρόνο, πέντε ἑκατομμύρια ἄντρες και γυναῖκες ἔγκατέλειψαν τὴν ὑπαιθρο και μετανάστευσαν στὶς πόλεις ἀνάμεσα στὸ 1940 και τὸ 1945.

Ἀντίθετα, στὴ χώρα ὅπου ἡ «οἰκονομικὴ ἐρμηνεία τῆς ἱστορίας» εἶναι ἐπίσημο δόγμα τοῦ κράτους, ἡ οἰκονομία ἦταν ἀνίκανη νὰ προκαλέσει και νὰ μονιμοποιήσει μιὰ ὀποιαδήποτε σημαντικὴ ἀγροτικὴ ἐξοδο.

ἌΟχι μόνο ἡ γεωργία βρισκόταν ἀκόμα σὲ μιὰ πρωτόγονη κατάσταση, ὀχι μόνο ἡ γεωργικὴ παραγωγή ἔπεσε σημαντικὰ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βιομηχανοποίησης, ἀλλὰ και ἡ βιομηχανικὴ παραγωγή καταναλωτικῶν ἀγαθῶν ἦταν ἀνίκανη νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἱκανοποίηση τῶν πῶ στοιχειωδῶν ἀναγκῶν τοῦ διαρκῶς ἀύξανόμενου ἀστικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ μαζικὴ ἀγροτικὴ ἐξοδος στὶς ΗΠΑ τοῦ 1941 - 1945 δὲν ἔθετε κανένα ἰδιαίτερο ζήτημα γιατί στὰ χρόνια αὐτὰ και παρά τὴν στρατιωτικὴν κινητοποίηση 11 ἑκατομ. ἀτόμων, ἡ ἤδη πληθωρικὴ γεωργικὴ παραγωγή αὐξήθηκε κατὰ 26 % τὸ 1942, 32 % τὸ 1943, 38 - 40 % τὸ 1944, ἐνῶ ἡ βιομηχανία καταναλωτικῶν ἀγαθῶν αὐξανόταν κατὰ 20 - 40 % ἀνάλογα μὲ τοὺς διάφορους κλάδους: τὸ πραγματικὸ εἰσόδημα τῶν ἀμερικανῶν ἐργατῶν διπλασιάστηκε στὰ χρόνια τοῦ πολέμου (!).

Τίποτε παρόμοιο δὲν βρισκοῦμε στὴν πρώτη φάση τῆς βιομηχανοποίησης στὴν ΕἴΣΔ. Τὸ μόνο μέρος τοῦ πενταετοῦς σχεδίου ποῦ δὲν πραγματοποιήθηκε ἦταν αὐτὸ ποῦ ἀφοροῦσε τίς ἐλαφρὲς βιομηχανίες και τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο ἐν γένει. Ἡ ἐλαφρὰ βιομηχανία θυσιάστηκε στὴ βαρεῖα. Ἡ παραγωγή χάλυβος ἀνέβηκε ἀπὸ 4,2 ἑκατομ. τόννους τὸ 1913 σὲ 4,9 τὸ 1929 και σὲ 6,9 τὸ 1937, ἡ παραγωγή ἄνθρακος ἀπὸ 29,1 ἑκατομ. τόννους τὸ 1913 σὲ 40,1 τὸ 1929 και σὲ 76,3 τὸ 1933, ἡ παραγωγή πετρελαίου ἀπὸ 9,2 ἑκατομ. τόννους τὸ 1913 σὲ 13,8 τὸ 1929 και σὲ 22,5 τὸ 1933, ἀλλὰ ἡ παραγωγή καταναλωτικῶν ἀγαθῶν ἔμεινε στάσιμη

1) Βλ. Jean Piel : La fortune américaine et son destin, 1948, σσ. 73 - 88.

παρά τή σημαντική αύξηση τοῦ πληθυσμοῦ: ἡ παραγωγή βαμβακερῶν ὑφασμάτων ποῦ ἦταν 2,227 ἑκατομ. μέτρα τὸ 1913, ἀνέβηκε στὰ 3,068 τὸ 1929 καὶ ξανάπεσε στὰ 2,422 τὸ 1933. Ἡ παραγωγή μάλλινων ὑφασμάτων ἔπεσε κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ 1913: 95 ἑκατομ. μέτρα τὸ 1913, 100,6 τὸ 1929, 86,1 τὸ 1933. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ παραγωγή ἀκατέργαστης ζάχαρης ποῦ ἦταν 1,290 ἑκατομ. τόν. τὸ 1913 καὶ ποῦ ἔπεσε ἀπὸ 1,283 τὸ 1929 σὲ 995 χιλιάδες τόνους τὸ 1933 (1). Ταυτόχρονα ἡ ἀθρόα μεταναστεύση τῶν ἀγροτῶν στὶς πόλεις ἐπιδείνωσε τὶς ἤδη δύσκολες συνθηκες στέγασης: ἡ κατ' ἄτομα κατοικήσιμη ἐπιφάνεια ποῦ κατὰ τὸ 1ο πενταετές σχέδιο ἔπρεπε ν' ἀνεβεῖ ἀπὸ 5,9 τετρ. μ. τὸ 1929 σὲ 6,3 μ² τὸ 1932, περιορίστηκε σὲ 5,2 μ² τὸ 1932 καὶ ἔπεσε στὰ 4,2 μ² τὸ 1937 (2). Ἡ στενότητα τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν — τόσο τῶν γεωργικῶν ὅσο καὶ τῶν βιομηχανικῶν—ἦταν τέτοια, ὥστε στὴν πρώτη φάση τῆς βιομηχανοποίησης (1930 - 1935) τὸ κράτος ἐπανεφέρε τὸ σύστημα τῶν δελτίων διανομῆς: αὐτὸ καὶ μόνο ἀρκεῖ γιὰ νὰ δείξει τὶς φοβερὰς δυσχέρειες ποῦ ἔχετε τὸ δεύτερο πρόβλημα ποῦ εἶχαν ν' ἀντιμετωπίσουν οἱ οἰκονομικοὶ ἡγέτες τῆς ΕΣΣΔ, τὸ πρόβλημα τῆς *συγκράτησης* καὶ τῆς *μονιμοποίησης* τοῦ προλεταριακοῦ πληθυσμοῦ ποῦ συσσωρεύτηκε στὰ προάστια τῶν νεοσύστατων βιομηχανικῶν κέντρων.

Πῶς ἐτέθη αὐτὸ τὸ πρόβλημα:

γ) Ἡ ρευστότητα τῆς ἐργασίας: ΗΠΑ καὶ ΕΣΣΑ

Ὡς γνωστόν, ἡ ρευστότητα τῆς ἐργασίας, τὸ «labor turnover», δηλαδὴ τὸ ποσοστὸ τῶν ἐργαζομένων ποῦ ἐγκαταλείπουν θεληματικὰ τὴν ἐργασία τους, εἶναι συνάρτηση τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης: στὶς ἀνοδικές φάσεις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ὅπου ὑπάρχει μεγάλη ζήτηση ἐργατικῶν χεירῶν, μεγαλώνει καὶ τὸ ποσοστὸ τῶν ἐργατῶν ποῦ περνᾶν ἀπὸ τὴ μιὰ ἐπιχείρηση στὴν ἄλλη ψάχνοντας γιὰ καλύτερους ὅρους ἐργασίας καὶ ἀμοιβῆς. Ἄλλη μιὰ φορά, οἱ ΗΠΑ τοῦ 1941 - 45 μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν σὰν τὸ κλασικὸ ὑπόδειγμα μιᾶς τέτοιας ὀργανικῆς ρευστοποίησης τῆς ἐργατικῆς δυνάμεις: ἡ κολοσσιαία βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη, ἡ ἀνοδος τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, ἡ δημιουργία νέων βιομηχανικῶν ἐγκαταστάσεων, ἰδίως στὴ δυτικὴ ἀκτὴ, προκάλεσε μιὰ ρευστότητα τῆς ἐργασίας ποῦ πῆρε τὶς διαστάσεις μιᾶς ἀληθινῆς ἐσωτερικῆς μετανάστευσης: μέσα σ' αὐτὰ τὰ 5 χρόνια περὶ τὰ 15 ἑκατομμύρια ἄτομα ἄλλαξαν τόπο κατοικίας: 5 ἑκατομ. πρὸέρχονταν ἀπὸ τὴν ὑπαιθρο, τὰ ὑπόλοιπα 10 ἦταν ἀστοὶ ποῦ πῆγαιναν ἀπὸ πόλη σὲ πόλη ζητώντας καλύτερα ἡμερομίσθια. Πάνω ἀπὸ τὰ 5%, τῆς ἐργατικῆς δυνάμεις ἄλλαζαν ἐργασία κάθε μῆνα (3): αὐτὸ τὸ ποσοστὸ εἶναι τὸ μᾶξιμουμ ρευστότητας τῆς ἐργασίας ποῦ ἔχει παρατη-

1) Βλ. Α. Baykon: ἔνθ. ἀν. σελ. 307.

2) Βλ. S. N. Prokopowitz: Histoire économique de l'U.R.S.S., 1952, σελ. 423-24.

3) Βλ. τὴ μελέτη τοῦ W. S. Woytinski: Turnover of Employment. Κεφ. 31, Μέρος III, τοῦ Employment and Wages in the United States, by W. S. Woytinski and Associates, 1953.

ρθηί στην Ιστορία των οργανικά (αυθόρμητα) αναπτυσσόμενων βιομηχανικών χωρών.

Στην ΕΣΣΔ κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης της βιομηχανοποίησης, ή έλλειψη όλων των οργανικών προϋποθέσεων της βιομηχανοποίησης, δηλαδή *οί όχι μόνο χαμηλοί αλλά δλοένα χαμηλότεροι εργατικοί μισθοί* και οι κακές συνθήκες κατοικίας και διαβίωσης, δώσαν στη «ρευστότητα» της εργασίας τις διαστάσεις μιās θεομηνίας. 'Ο επόμενος πίνακας δείχνει πιό ήταν τὸ ποσοστὸ των νεοπροσλαμβανόμενων και των αποχωρούντων εργατῶν σὲ %, τοῦ μέσου μηνιαίου ἀριθμοῦ των ἀπασχολούμενων εργατῶν στίς σοβιετικές ἐπιχειρήσεις τοῦ 1928 - 1935 (1) :

31. Ἡ ρευστότητα τῆς εργατικῆς δύναμης 1928 - 1935

	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Νεοπροσλαμβανόμενοι	101	122	176	151	127	125	101	92
Ἀποχωροῦντες	92	115	152	137	135	122	97	86

Τὸ ποσοστὸ των ἀποχωρούντων ἔφτασε τὸ 1930 στὰ 55 % τοῦ συνόλου : αὐτὸ σήμαινε ὅτι ἑκατομμύρια ἀνθρώπων ἄλλαζαν δουλειὰ μήνα μὲ τὸ μήνα, ψάχνοντας γιὰ καλύτερους μισθοῦς, σπάζοντας τὴ συνέχεια τῆς εργασίας και προκαλώντας ἕνα ἀληθινὸ χάος στίς συνθήκες τῆς παραγωγῆς. Ἡ αἰτία εἶναι εὐνόητη : ἂν οἱ ἐργάτες δὲν αἰσθάνονταν παρὰ μιὰ ἐλάχιστη «ἐλξη» γιὰ τὰ ἐργοστάσια, αὐτὸ δὲν ὀφείλονταν στὸ μεταφυσικὸ «νομαδισμό» τῆς σλαβικῆς ψυχῆς, ἀλλὰ στίς κακές συνθήκες ἐργασίας και ἀμοιβῆς ποῦ ἐπικρατοῦσαν μέσα στίς ἐπιχειρήσεις.

Πὼς ἀντιμετωπίστηκε τὸ κρίσιμο πρόβλημα ποῦ δημιουργοῦσε αὐτὴ ἡ ἀποσυνθετικὴ ρευστοποίηση τῆς εργασίας ; Ὁ καταναγκασμὸς και ἡ διαφοροποίηση των εργατικῶν μισθῶν ἦταν τὰ δύο κύρια μέσα ποῦ χρησιμοποίησε τὸ κράτος γιὰ νὰ λύσει τὸ ἀκανθῶδες αὐτὸ πρόβλημα.

108. Ὁ καταναγκασμὸς μέσα στίς βιομηχανικές σχέσεις : φασισμὸς και μπολσεβικισμὸς

Ἡ ἐξαφάνιση των τελευταίων συνδικαλιστικῶν ἐλευθεριῶν (μετὰ τὴν πτώση τοῦ Τόμσκι) και ἡ κατάργηση των εργατικῶν ἐπιμελητηριῶν (Νοέμβριος τοῦ 1930) ἐπέτρεψε στὸ κράτος νὰ πάρει ὀρισμένα μέτρα γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς «ρευστότητας» τῆς εργασίας, ποῦ παρόμοιά τους δὲν βρίσκουμε ποθενὰ στὴν Ιστορία των βιομηχανικῶν χωρῶν—ἀκόμα και των φασιστικῶν.

Ἄς ξεναδιαβάσουμε π.χ. τὸ κεφάλαιο «Ὁ φασισμὸς κατὰ τῆς ἐργατικῆς τάξης» στὸ βιβλίο τοῦ Guérin ποῦ ἀναφέραμε πιό πρὶν. Μιλήσαμε ἤδη γιὰ τὴν ἐξαφάνιση των ἀντιπροσωπευτικῶν συνδικάτων στὴν Ἰταλία και τὴ Γερμανία, και εἶδαμε ὅτι οἱ φασίστες και οἱ χιτλερικοὶ δὲν

1) Βλ. Abram Bergson : The Structure of Soviet Wages 1946, σελ. 147.

Έκαναν παρά να αντιγράψουν το σοβιετικό πρότυπο. Τι θεωρεί ο Γυέριν ως το *per plus ultra* της «φασιστικής θηριωδίας»; Την εξάφaniση της έλευθερίας της εργασίας που μεταμόρφωσε τους μισθωτούς σε δουλοπάροικους της βιομηχανίας. Ο θεσμός του «βιβλιαρίου εργασίας» συμβολίζει και νομιμοποιεί αυτό το «δέσιμο» των εργαζομένων στις επιχειρήσεις. Ο χώρος μ'ας λείπει για να θυμήσουμε το άγχος των εργατών το *ancien régime* κατά του «βιβλιαρίου εργασίας»: μι' από τις πρώτες πράξεις της επανάστασης του 1848 δέν ήταν να το καταργήσει; Αντίθετα, μι' από τις πρώτες πράξεις του ολοκληρωτισμού ήταν να το επαναφέρει.

«Στην Ιταλία ο νόμος της 16-8 1935 επιβάλλει το καθεστώς της στρατιωτικής πειθαρχίας και του στρατιωτικού κώδικα στο προσωπικό των επιχειρήσεων που άμεσα ή έμμεσα συνδέονται με την πολεμική βιομηχανία. "Όποιος εγκαταλείπει το εργοστάσιο πάνω από πέντε μέρες θεωρείται *λεποτάκτης* και υπόκειται σε φυλάκιση 2—9 έτών. Κάθε παραβίαση της πειθαρχίας, κάθε άνοπακοή ή βιοπραγία κατά των ηγετών των επιχειρήσεων τιμωρείται με φυλάκιση 6 μηνών ως 9 έτών. Το 1938, 587.000 στρατικοποιημένοι εργάτες δουλεύουν σε επιχειρήσεις που άφορουν την έθνική άμυνα, και ως έκ τούτου υπόκεινται σ' αυτό το νόμο. . . Επίσης το φασιστικό κράτος νεκρανασταίνει το «βιβλιάριο εργασίας»: από τον Ιανουάριο του 1937, ο κάθε εργαζόμενος όφείλει να παρουσιάζει αυτό το βιβλιάριο κάθε φορά που αλλάζει εργασία...»⁽¹⁾.

Το ίδιο και στην έθνικοσοσιαλιστική Γερμανία :

«Ο νόμος της 26-2 1935 κάνει υποχρεωτικό το «βιβλιάριο εργασίας» όπου ο εργοδότης σημειώνει τις παρατηρήσεις του για τη διαγωγή του κάθε εργάτη. "Αν ο εργάτης εγκαταλείψει τη δουλειά του πριν από τη λήξη της σύμβασης, ο εργοδότης δικαιούται να κρατήσει το βιβλιάριο μέχρι τη νόμιμη προθεσμία. *Καθώς ο εργάτης δέν μπορεί να προσληφθεί πονθενά χωρίς αυτό το βιβλιάριο, είναι στην πραγματικότητα δεμένος καταναγκαστικά στο εργοστάσιο*»⁽²⁾.

Κανέννας άριστερός ή άπλως δημοκρατικός συγγραφέας δέν έχει παραλείψει να διαδηλώσει την άγανάκτησή του μπρός σ' αυτή την εισαγωγή του καταναγκασμού μέσα στις βιομηχανικές σχέσεις. Το μόνο που συστηματικά παρέλειψαν να παρατηρήσουν, είναι ότι τα μέτρα αυτά δέν ήταν παρά μι' άχρηή άπομίμηση της εργατικής νομοθεσίας που ίσχυσε στην ΕΣΣΔ από τα πρώτα χρόνια της βιομηχανοποίησης.

Για να καταπολεμήσει τη διαρροή των εργατικών χεριών, το κράτος πήρε τα έξης μέτρα : "Ένα διάταγμα της 23-9 1930 κατάργησε τα έπιδόματα άνεργίας για άσους εγκαταλείπουν έθελοντικά την εργασία τους⁽³⁾. Τόν Οκτώβριο του 1930, άπαγορεύτηκε στους εργάτες της ξυλείας ν' αλλάζουν εργασία⁽⁴⁾. Δυό μήνες άργότερα ο νόμος αυτός έπιβλήθηκε σ' όλη τη βιομηχανία. Τόν Ιανουάριο του 1931 έπιτάχθηκαν όλοι οι παλαιοί σιδηροδρομικοί. "Ένα πρόσθετο άρθρο στον Ποινικό Κώδικα προβλέπει φυλάκιση δέκα έτών για κάθε παραβίαση της πειθαρχίας στις μεταφορές, και *ποινή θανάτου* σε περίπτωση προμελέτης. Λίγο άργότερα, κάθε εργοστάσιο και κάθε επιχείρηση άπόκτησαν και ένα «*συντροφικό - παραγωγικό δικαστήριο*» στο όποιο άνατέθηκε το έργο της «*πάλης για την τόνωση της πειθαρχίας και την εκτέλεση του πλάνου*», και το δικαίωμα της «*χρήσης όλων των ποινικών και πειθαρχικών μέσων εναντίον των εργατών που παραβιάζουν την πειθαρχία και τόν έσωτερικό καοσισμό*»

1) Daniel Guérin : Fascisme et Grand Capital, σελ. 185 - 6.

2) D. Guérin : ένθ. άν. σελ. 191.

3) Βλ. A. Bergson : άύτ. σελ. 148.

4) Βλ. B. Souvarine : άύτ. σελ. 483.

των επιχειρήσεων ή που δείχνουν μια διοικητική άμελεια για την περιουσία της «επιχείρησης» (1): από τον Ιούλιο του 1931, οι μισθωτοί θεωρούνται υπεύθυνοι για τη φθορά του ύλικου και ή έννοια της «δολιοφθοράς» περιλαμβάνει όλα τα ατυχήματα τα προερχόμενα από την κακή ποιότητα των μηχανημάτων κι' από την ευνόητη άπειρία των εργατών. Ταυτόχρονα, ή έννοια του «λιποτάκτη της εργασίας» παίρνει μία κεντρική θέση μέσα στα νέα αυτά «factory acts». Το Φεβρουάριο του 1931, το «βιβλιόριο της εργασίας» γίνεται υποχρεωτικό: Φτιαγμένο πάνω στο πρότυπο του στρατιωτικού βιβλιαρίου, δίνει όλες τις δυνατές πληροφορίες για τον κάτοχό του, από τη βιογραφία του μέχρι όλα τα οικονομικά παραπτώματα στα οποία έχει υποπέσει.

Μιά άληθινή χιονοστιβάδα από τρομοκρατικά διατάγματα χαρακτηρίζει τα έτη 1931 - 32 — χρόνια άθλιότητας και τρομοκρατίας στην ύπαιθρο και φοβερής φτώχειας στις πόλεις. Το διάταγμα της 7-8-1932 επιβάλλει την *ποινή του θανάτου* για κάθε κλοπή έμπορευμάτων στις μεταφορές. Το Νοέμβριο του 1932 ένα άλλο διάταγμα δίνει το δικαίωμα στους εργοδότες να άπολύσουν κάθε εργάτη που δέν μπορεί να δικαιολογήσει μιās μέρας άπουσία από το εργοστάσιο (2). Το Δεκέμβριο του 1932, οι εργατικοί καταναλωτικοί συνεταιρισμοί που μοίραζαν στους εργαζομένους τα δελτία τροφίμων, έχασαν κάθε άυτονομία και πέρασαν υπό τον έλεγχο των ήγετων των επιχειρήσεων. Σ' αυτούς άνατέθηκε το έργο της διανομής των δελτίων (3): έγκαταλείποντας τη δουλειά του χωρίς την άδεια της διεύθυνσης, *ο εργάτης και ή οικογένειά του έχαναν ταυτόχρονα και τα δελτία τροφίμων και το σπίτι τους* (4)—ποινή ιδιαίτερα άποτελεσματική «κάτω από τις συνθήκες της φοβερής κρίσης της στέγασης που ύπήρχε τότε» (5). Η άπολυταρχία του κεφαλαίου δέν περιορίζεται πιά μόνο στον τομέα της παραγωγής, αλλά άσκειται πάνω σ' όλα κερη τη ζωή των εργαζομένων. Στο τέλος, το Δεκέμβριο του 1932, το Κράτος πήρε ένα μέτρο πρωτοφανές στην Ιστορία: επέβαλε σ' όλο των άστικό πληθυσμό και σ' ένα τμήμα του άγροτικού το «έσωτερικό διαβατήριο». Στο έξής κανένα άτομο δέν είχε το δικαίωμα να έγκαταλείψει πάνω από 24 ώρες την κατοικία του χωρίς να ζητήσει θεώρηση του διαβατηρίου του από τις άστυνομικές άρχές. Κάθε «έσωτερικό διαβατήριο» άποτελοϋσε ένα άληθινό φάκελλο της ειδικής ασφάλειας: έδειχνε την κοινωνική προέλευση του κατόχου του, τους οικογενειακούς του δεσμούς, τα πολιτικά του προηγούμενα, τις επαγγελματικές του άπασχολήσεις, μετακινήσεις κ.ο.κ. (6).

Ότε και το τσαρικό καθεστώς (που μαζί με την Όθωμανική Άυτοκρατορία ήταν το μόνο κράτος πριν από το 1914 που επέβαλε στους υπηκόους του το διαβατήριο για τα ταξίδια στο *έξωτερικό*) δέν είχε άνοηθεί ποτέ να κάνει υποχρεωτικό το «έσωτερικό διαβατήριο»!

1) Άναφέρεται από τον Α. Βαγκον: άút. σελ. 229.

2) Βλ. Β. Souvarine: άút. σελ. 484.

3) Βλ. Α. Bergson: άút. σελ. 148.

4) Βλ. Α. Βαγκον: άút. σελ. 228 - 9.

5) Ch. Bettelheim: άút. σελ. 165.

6) Β. Souvarine: άút. σελ. 484.

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1934, ἕνα ἄλλο διάταγμα ἔκανε τοὺς ἡγέτες «ὄλων τῶν οἰκονομικῶν καὶ σοβιετικῶν ὀργανισμῶν» προσωπικὰ ὑπεύθυνους γιὰ τὴν ἀύστηρὴ τήρηση τοῦ «βιβλιαρίου ἐργασίας» τῶν ὑφισταμένων τους: ἔπρεπε οἱ ἴδιοι νὰ σημειώνουν στὰ βιβλιάρια ὅλες τὶς ποινὲς ποὺ εἶχαν ἐπιβληθεῖ στοὺς κατόχους τους (*). Στὸ τέλος οἱ σοβιετικὲς βιομηχανικὲς ἐπιχειρήσεις ἀναγκάστηκαν νὰ προσλάβουν *εἰδικὰ ἀστυνομικὰ ἀποσπάσματα* γιὰ τὴν ἐπιτήρηση τῶν ἐργαζομένων (**).

Κορύφωμα ὄλων αὐτῶν τῶν τρομοκρατικῶν μέτρων ἦταν τὰ διατάγματα τῆς 28-12-1938 καὶ τῆς 27-6-1940. Τὸ πρῶτο πρόβλεπε αὐστηρότατες ποινές, καὶ συγκεκριμένα 3 μῆνες μετάθεση σ' ἕνα κατώτερο πόστο τῆς Ἱεραρχίας, γιὰ κάθε ἐργάτη ἢ ὑπάλληλο ποὺ χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ «προσηλθε ἀργοπορημένα στὴν ἐπιχείρηση, ἢ πῆγε νωρὶς γιὰ τὸ μεσημεριανὸ γεῦμα, ἢ γύρισε ἀργοπορημένα ἀπὸ τὸ μεσημεριανὸ γεῦμα, ἢ ἔφυγε νωρὶς ἀπὸ τὴν ἐπιχείρηση, ἢ σπατάλησε τὸν ἐργάσιμο χρόνον» (**). Τὸ δεύτερο τιμώρησε μὲ 2-4 μῆνες φυλακὴ ὅποιον ἐγκατέλειπε τὴν ἐργασία του χωρὶς τὴν ἄδεια τῆς διεύθυνσης. Ἡ ἔλλειψη ζήλου, ἢ σπατάλη τοῦ ἐργασίμου χρόνου, οἱ ἀργοπορίες θεωρήθηκαν ὡς «λιποταξίες» καὶ τιμωρήθηκαν μὲ 6 μῆνες καταναγκαστικὴ ἐργασία στὸ ἐργοστάσιο μὲ παρακράτηση τῶν 25% τοῦ μισθοῦ (**).

Ἔτσι, ἡ ἐξαφάνιση τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ συνδικαλισμοῦ ἐπέτρεψε στὸ κράτος ὄχι μόνον νὰ εἰσαγάγει τὸν καταναγκασμὸ μέσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις, ἀλλὰ καὶ νὰ διασπάσει τὴν ἐνότητα τῆς ἐργατικῆς τάξης, δημιουργώντας μιὰ προνομιοῦχο ἐργατικὴ ἀριστοκρατία καὶ ἐλαττώνοντας τοὺς πραγματικοὺς μισθοὺς τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν ἐργατῶν.

109. Ἔντονη διαφοροποίηση τῶν μισθῶν

Καλῶς ἢ κακῶς, ἡ ἐξίσωση τῶν ἐργατικῶν μισθῶν πρὸς τὰ πάντα ἦταν καὶ εἶναι σ' ὄλα τὰ μέρη τῆς γῆς ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια αἰτήματα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος: μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες πράξεις τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων εἶναι ἀκριβῶς νὰ πατάξουν αὐτὲς τὶς «ἰσοπεδωτικὲς» τάσεις τῶν ἐργατῶν καὶ νὰ ἐπιβάλουν τὶς δικές τους «ἀριστοκρατικὲς» ἀντιλήψεις. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, αὐτὸ ποὺ ἔγινε στὴ φασιστικὴ Ἰταλία καὶ τὴ χιτλερικὴ Γερμανία (**), ἔγινε ἀκόμα συστηματικότερα στὴ σταλινικὴ Ρωσία.

α) Τὸ τέλος τοῦ «ἰσοπεδωτισμοῦ»

Ἡ πάλη κατὰ τῆς «ρευστότητας τῆς ἐργασίας» ὑπῆρξε τὸ πρόσχημα μὲ τὸ ὁποῖο τὸ καθεστῶς κήρυξε τὸν πόλεμο κατὰ τῶν «ἰσοπεδωτιστῶν».

1) Βλ. Α. Βαγκόν: αὐτ. σελ. 229.

2) Βλ. Merle Fainsod: αὐτ. σελ. 392-3.

3) Βλ. Α. Βαγκόν: αὐτ. σελ. 350-1.

4) Βλ. τὸ κείμενο τοῦ διατάγματος στὸν Α. Bergson: αὐτ. σελ. 235-236.

5) Βλ. D. Guérin: αὐτ. σελ. 187 καὶ 193.

Ποιά είναι η αιτία της ρευστότητας της εργατικής δύναμης; ρωτούσε ο Στάλιν τόν 'Ιούλιο τοῦ 1931, καί ἀπαντοῦσε:

«Αἰτία εἶναι ἡ κακή ὀργάνωση τῶν εργατικῶν μισθῶν, ὁ ἰσοπεδωτισμός. Σ' ἕνα πλῆθος ἀπό ἐπιχειρήσεις, οἱ μισθοὶ ἔχουν καθορισθεῖ κατὰ τρόπον ποῦ ἐξαφανίζεται ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στήν εἰδικευμένη καί τήν ἀνειδίκευτη, τήν δύσκολη καί τήν εύκολη ἐργασία. Ὁ ἰσοπεδωτισμός φέρνει τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ὁ ἀνειδίκευτος ἐργάτης δὲν ἔχει κανένα συμφέρον νὰ περάσει στήν κατηγορία τῶν εἰδικευμένων εργατῶν... ὅτι ὁ εἰδικευμένος ἐργάτης ἀναγκάζεται ν' ἀλλάξει δυσχερῶς δουλειὰ ἐλπίζοντας ὅτι θὰ βρεῖ κάποτε μιὰ ἐπιχείρηση ὅπου θ' ἀναγνωρίζεται καί θὰ ἐντιμῶται ὡς πρέπει ἡ εἰδικευμένη ἐργασία» (1).

Περιτεῦει νὰ προσθέσουμε ὅτι ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ ἦταν ἐντελῶς μυθολογική: αὐτὸ ποῦ ἔδιωχνε τοὺς ἐργάτες ἀπὸ τίς ἐπιχειρήσεις δὲν ἦταν ὁ «ἰσοπεδωτισμός», ἀλλὰ τὸ στρατιωτικὸ καθεστῶς ποῦ τοὺς εἶχε ἐπιβληθεῖ, ἡ ἐντατικοποίηση τῆς ἐργασίας, οἱ χαμηλοὶ μισθοί, ἡ πτώση τῆς ἀγοραστικῆς τῆς δύναμης, οἱ κακὲς συνθήκες στέγασης καί διαβίωσης. Ὁ «ἰσοπεδωτισμός» στήν ΕΣΣΔ τοῦ 1928 σήμαινε ὅτι ἡ ἀνισότητα τῆς ἀμοιβῆς τῶν εἰδικευμένων καί τῶν ἀνειδίκευτων εργατῶν ἦταν λίγο μικρότερη ἀπὸ τὸ 1914—πρᾶγμα ποῦ δὲν εἶναι τίποτε τὸ παράδοξο: ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ 1917 εἶχε γίνει μιὰ κάποια «προλεταριακὴ ἐπανάσταση», ἡ «σύνθλιψη τῆς ἱεραρχίας» εἶναι ἕνα φαινόμενο ποῦ ἀπαντᾷται σ' ὅλες τίς προηγμένες βιομηχανικὲς χώρες. Τὸ 1907, στίς ΗΠΑ, οἱ εἰδικευμένοι ἐργάτες πληρώνονταν δύο φορές περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἀνειδίκευτους· τὸ 1918-19 πληρώνονταν 75% περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἀνειδίκευτους, τὸ 1945-47 ἡ ἀναλογία εἶχε πέσει στὰ 1,5: 1. Ἡ ΕΣΣΔ (μαζὶ μὲ τίς «λαϊκὲς δημοκρατίες») εἶναι ἡ μόνη χώρα τοῦ κόσμου ποῦ ἀκολούθησε τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση: ἡ «σοσιαλιστικὴ» βιομηχανοποίηση εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία μιᾶς «ἀριστοκρατίας» ἀπὸ καλοπληρωμένους «σταχανωβιστές», «κούντάρνικ» καί ἄλλους παρασημοφορημένους ἐργάτες, ποῦ ὀνομάστηκαν οἱ «χίλιοι» γιατί ὁ μισθὸς τους ξεπέρανε τὰ χίλια ρούβλια τὸ μῆνα, τὴ στιγμή ποῦ ὁ μέσος μηνιαῖος εργατικὸς μισθὸς κυμαινόταν ἀνάμεσα στὰ 110-250 ρούβλια (2). Γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸν «ἐνθουσιασμό» μὲ τὸν ὁποῖο οἱ ἀπλοὶ ἐργάτες ἀντιμετώπισαν αὐτοὺς τοὺς νέους «ἐργάτες μὲ κολάρο» δὲν ἔχουμε παρά νὰ διαβάσουμε τὸ ἄρθρο 58 τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα ποῦ προβλέπει *θανατικὴ ποινὴ* σ' ὅποιον *«συμπεριφερθεῖ ἐχθρικά, κοροϊδέψει ἢ εἰρωνευτεῖ ἕναν ἐπίλεκτο ἐργάτη»* (3)!

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ φανταστοῦμε τὴν ἀληθινὴ αἰτιολογία τοῦ ἐκπληκτικοῦ αὐτοῦ ἄρθρου: ἀνεβάζοντας τίς νόρμες τῆς παραγωγῆς, οἱ σταχανωφικοὶ ἀνεβάζαν τοὺς μισθοὺς τους ρίχνοντας τοὺς μισθοὺς τῶν ἀπλῶν εργατῶν. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Charles Bettelheim:

1) Στάλιν: *Τὰ νέα καθήκοντα τῆς οικονομικῆς ἀνοικοδόμησης* 23 6-1931. Les questions du léninisme II, 44-5.

2) Βλ. Ch. Bettelheim: ἐνθ. ἀν. σελ. 62.

3) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Harold Laski: Reflections on the Revolution of Our Time 1942 (γαλλ. μετ. σελ. 100). Βλ. τὴ μελέτη μας *Ἡ Κρίση τοῦ Μαρξισμού*, σ. 17-18.

«Οι εργάτες που δεν μπορούσαν να πραγματοποιήσουν τις νέες νόρμες έπεφταν σε μια κατώτερη κατηγορία κι' έχαναν 5-30 ρούβλια από το μισθό τους, χωρίς να εργάζονται λιγότερο. Έτσι το σταχανοβικό κίνημα που θεωρητικά επρόκειτο να βελτιώσει το βιοτικό επίπεδο όλων των εργαζομένων, κατέληξε να ελαττώσει το μισθό της πλειοψηφίας των εργατών» (1).

Κανείς δεν ξαίρει άκριβώς ποιός ήταν ο πραγματικός εργατικός μισθός κατά τη διάρκεια της «πρωτόγονης» φάσης της γραφειοκρατικής επανάστασης. Καί εδώ, ο μπολσεβικισμός ξεπέρασε τους φασίστες μιμητές του. Ο νέος ποινικός κώδικας που έπιβλήθηκε στη Γερμανία μετά την άνοδο των χιτλερικών στην έξουσία, μεταμόρφωσε την «οικονομική κατασκοπεία» και συγκεκριμένα την αποκάλυψη των «διαφόρων στοιχείων του παραγωγικού κόστους» σε έγκλημα έσχάτης προδοσίας τιμωρούμενο με θάνατο (2). Στην ΕΣΣΔ, ο ίδιος νόμος πήρε την πιο άπροσδόκητη έκταση: οι στατιστικές των πραγματικών μισθών και των λιανικών τιμών μεταμορφώθηκαν από το 1931 σε στρατιωτικό μυστικό και εξαφανίστηκαν από τη δημοσιότητα. Το αποτέλεσμα είναι ότι μια άχλυσ «μυστηρίου» (3) σκεπάζει ότι άφορᾶ τις πραγματικές συνθήκες ύπαρξης και το βιοτικό επίπεδο των κοινωνικών τάξεων στην «άταξική» αυτή κοινωνία.

β) Πτώση των εργατικών μισθών

Τό βέβαιο είναι ότι η βιομηχανοποίηση συνοδεύτηκε από μια ραγδαία πτώση του πραγματικού εργατικού μισθού που έπεσε στο μισό κατά τη διάρκεια του πρώτου πενταετούς σχεδίου. Κατά τους ύπολογισμούς του καθηγητού Prokopowicz (Russlands Volkswirtschaft under den Sowjets), του L.E. Hubbard (Soviet Labour and Industry), κ.ά., η άγοραστική δύναμη του εργατικού μισθού αντιπροσώπευε το 1935 λιγότερο από το 1/2 του επιπέδου του 1928. Βέβαια, όπως παρατηρεί ο M. Dobb, το γεγονός ότι στην περίοδο αυτή οι περισσότεροι από τους εργάτες έτρωγαν στις καντίνες των εργοστασίων, μετρίαζε την πτώση των εργατικών μισθών (4), και η δεύτερη φάση της βιομηχανοποίησης συνοδεύτηκε από μια σχετική άνοδο των πραγματικών εργατικών μισθών. Άλλά, κατά τους ύπολογισμούς του A. Yugoff, το 1939, ο πραγματικός εργατικός μισθός αντιπροσώπευε μόλις τα 3/4 του πραγματικού εργατικού μισθού του 1928 (5).

«Η «έπισιτροφή στη γη» των κατοίκων των αστικών κέντρων είναι ένα από τα πιο παράδοξα αποτελέσματα αυτής της πτώσης των εργατικών μισθών. Η ΕΣΣΔ είναι τό μόνο μέρος του κόσμου όπου οι εργάτες και οι υπάλληλοι καταφεύγουν στη γεωργία και ίδίως στην κτηνοτροφία για να συμπληρώσουν τόν άνεπαρκή μισθό τους ή για ν' αποκτήσουν

1) Ch. Bettelheim: αút. σελ. 157.

2) Βλ. D. Guérin: Ένθ. άν. σελ. 191.

3) Βλ. πιο πάνω § 47α, σελ. 176 - 202.

4) M. Dobb: αút. σελ. 286.

5) A. Yugoff: Russias Economic Front, σελ. 297 - 9.

πρόσθετα κέρδη. Έτσι, το 1935, θεωρήθηκε σάν ένας θρίαμβος του σοσιαλισμού το ότι 96.000 εργάτες στο Χάρκοβο είχαν άτομικούς λαχανόκηπους: «Τί τρομερή σπατάλη ανθρωπίνων δυνάμεων, σχολιάζει ο Τρότσκι, είναι ή «άτομική αγελάδα» κι' ό «άτομικός λαχανόκηπος» και τί φορτίο για τόν εργάτη, κι' άκόμα περισσότερο για τή γυναίκα του και τά παιδιά του, είναι ή μεσαιωνική εργασία με τό σκαλιστήρι στην κοπριά και στο χώμα» (1)! Μάταια θά νόμιζε κανείς ότι αυτή ή «άγροτοποίηση» των άστων ήταν ένα παροδικό φαινόμενο προορισμένο νά εξαφανιστεί μόλις θά γινόταν δυνατή ή επιστροφή σε κανονικές συνθήκες έπιστισμοϋ. Τό αντίθετο έγινε. Τόν Οκτώβριο του 1955, είκοσιπέντε χρόνια μετά τή «σοσιαλιστική» βιομηχανοποίηση, ή κτηνοτροφία έξακολουθούσε νά είναι μιá κύρια άπασχόληση των κατοίκων των άστικών κέντρων: 7,6 έκατομ. αγελάδες, 6,6 έκατομ. χοίροι, 3,8 έκατομ. πρόβατα, 5 έκατομ. κασίκες ήταν άτομική ιδιοκτησία των άστων (2) πράγμα πού ανάγκασε τό κράτος νά άπαγορεύσει δια νόμου αυτές τις παράδοξες συμπληρωματικές δραστηριότητες των εργατών και των υπαλλήλων, πού θά εξαφανίζονταν μόνες τους άν υπήρχαν καλύτερες συνθήκες άμοιβής και διαβίωσης. Και καθώς στη χώρα αυτή, οι λέξεις έχουν χάσει τό νόημά τους, οι τωρινές προσπάθειες της Κυβέρνησης νά *δημεύσει* τις άτομικές αγελάδες, κασίκες, κτλ. των ίδιωτών, δηλαδή νά τους αναγκάσει νά δουλεύουν μόνο για τό κράτος και όχι και για τόν έαυτό τους, διατυμπανίζονται σάν ένδείξεις της μετάβασης από τό «σοσιαλισμό» στον «κομμουνισμό» (3)!

Η πάλη κατά του «ισοπεδωτισμοϋ» δέν είχε ως μόνο άποτέλεσμα τή διάσπαση της ένότητας του προλεταριάτου, τή διαφοροποίηση μιās «εργατικής άριστοκρατίας» μέσα από τήν εργατική μάζα και τήν πτώση των πραγματικών μισθών της πλειοψηφίας: Από τήν ώρα πού τά στελέχη άπόκτησαν τό δικαίωμα νά «άποφασίζουν για όλα», τό πρώτο πού σκέφτηκαν νά κάνουν είναι νά αυξήσουν τις ίδιες τους τις άπολαβές.

110. Οι νέοι προνομιοϋχοι

Όπως είπαμε ήδη, καμιά έμπεριστατωμένη στατιστική δέν φέρνει στο φως της δημοσιότητας τό μερίδιο από τό έθνικό εισόδημα πού πρνάει στα χέρια της νέας άρχουσας τάξης. Άλλά οι ένδείξεις πού μας δίνονται είναι άρκετά διαφωτιστικές για τό μέγεθος της άνισότητας και

1) Λ. Τρότσκι: *Η Προδομένη Έπανάσταση*, σελ. 148.

2) Για νά καταλάβουμε τή σημασία αυτών των άριθμών δέν έχουμε παρά νά σκεφτοϋμε ότι τό 1955 ή σοβιετική κτηνοτροφία είχε 67 έκατομ. κερασφόρα, 52 έκατομ. χοίρους, 125 έκατομ. πρόβατα και 16 έκατομ. κασίκες. Από αυτά, 23 έκατομ. κερασφόρα, 15 έκατομ. χοίροι, 23 έκατομ. πρόβατα και 9 έκατομ. κασίκες ήταν άτομική ιδιοκτησία των κολχόζικων. Ο ίδιωτικός τομέας περιλαμβάνει τό μισό σχεδόν της σοβιετικής κτηνοτροφίας.

3) Βλ. τό διαφωτιστικό άρθρο: Chruschtshevs Feldzug gegen das Privateigentum στη Neue Zürcher Zeitung της 30.8.1959.

για τὰ ὑλικά προνόμια τῆς ἰθύνουσας ομάδας. Ἐς ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὰ ὑπέρογκα εἰσοδήματα τῶν «στὰρ» τοῦ θεάτρου, τοῦ κινηματογράφου ἢ τῆς διεθνομένης λογοτεχνίας (1) καὶ τοὺς μισθοὺς τῶν ἀξιωματοῦχων τοῦ κόμματος, τῆς ἀστυνομίας, κ.τ.λ., κι' ἄς προσπαθήσουμε νὰ πάρουμε μιὰ ἰδέα γιὰ τίς «σχέσεις διανομῆς» ποὺ ἀντιστοιχοῦν στίς «παραγωγικὲς σχέσεις» ποὺ διαμορφώθηκαν στὴν περίοδο ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸ τέλος τῆς προλεταριακῆς φάσης τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασης καὶ ποὺ τελειώνει μὲ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς γραφειοκρατικῆς κυριαρχίας πάνω στὴν ἔθνικὴ οἰκονομία.

Τὸ 1921 ἔγινε τὸ πρῶτο ἄνοιγμα τῆς «βεντάλιας» τῶν μισθῶν. Μὲ βόση τὸ μεσαῖο ἐργατικὸ μισθό, οἱ κατώτεροι ὑπαλληλικοὶ μισθοὶ κυμαίνονταν ἀνάμεσα στὸ συντελεστὴ 1 καὶ τὸ 2,7· οἱ συντελεστὲς γιὰ τοὺς μεσαίους ὑπαλληλικούς μισθοὺς ἦταν ἀπὸ 1,2 ὡς 3, 5, γιὰ τὸ τεχνικὸ προσωπικὸ ἦταν ἀπὸ 1, 6 ὡς 5,0. Οἱ μισθοὶ τοῦ διευθύνοντος διοικητικοῦ προσωπικοῦ ἦταν 4 ὡς 5 φορές μεγαλύτεροι ἀπὸ τοὺς ἐργατικούς (2). Ἡ κλίμακα τῶν μισθῶν ἦταν κινητὴ, κάθε δηλαδὴ αὐξηση τῶν ἀπολαβῶν τῶν στελεχῶν συνοδευόταν αὐτοματικὰ καὶ ἀπὸ μιὰ ἀντιστοιχὴ αὐξηση τῶν μισθῶν τῶν κατωτέρων κατηγοριῶν. Στὰ τελευταῖα χρόνια τῶν ἐτῶν 20..., ἡ κινητὴ κλίμακα καταργήθηκε καὶ χωριστοὶ συντελεστὲς καθορίσθηκαν γιὰ τὰ στελέχη. Τὸ 1928, τὰ κατώτερα 12,3% τοῦ συνόλου τῶν μισθωτῶν τῆς βιομηχανίας κερδίζαν λιγότερο ἀπὸ 40 ρούβλια τὸ μῆνα. Στὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας βρισκόνταν 2%, τοῦ συνόλου ποὺ κέρδιζαν πάνω ἀπὸ 200 ρούβλια τὸ μῆνα, δηλαδὴ πάνω ἀπὸ 5 φορές περισσότερο ἀπὸ τοὺς πιὸ κακοπληρωμένους ἐργάτες (3). Τὸ 1934, ὅταν ἡ πάλη κατὰ τοῦ «ἰσπεδωτισμοῦ» ἔρχιζε ἤδη νὰ φέρνει τοὺς καρπούς της, τὰ κατώτερα 10,9% τοῦ συνόλου τῶν μισθωτῶν τῆς βιομηχανίας κέρδιζαν ἀπὸ 40—80 ρούβλια τὸ μῆνα (4). Τὰ 60,3%, ἡ μεγάλη μάζα τῶν ἐργαζομένων κέρδιζε ἀπὸ 80 ὡς 220 ρούβλια τὸ μῆνα. Ἡ ἐργατικὴ ἀριστοκρατία ἀντιπροσωπεύουσα τὰ 13,2% τοῦ συνόλου τῶν μισθωτῶν, εἶχε μισθοὺς ἀνάμεσα στὰ 220 καὶ τὰ 300 ρούβλια τὸ μῆνα. Ἀμέσως μετὰ ἔρχονταν μιὰ ομάδα ἀντιπροσωπεύουσα τὰ 9,4% τοῦ συνόλου τῶν μισθωτῶν τῆς βιομηχανίας μὲ μισθοὺς 300—500 ρούβλια τὸ μῆνα. Ἡ ἔλιτε τῆς βιομηχανίας (2,1% τοῦ συνόλου) κερδίζαν ἀπὸ 500—1500 ρούβλια τὸ μῆνα. Στὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας βρισκόνταν μερικὲς χιλιάδες διευθυντὲς καὶ ὑποδιευθυντὲς τῶν μεγάλων ἐργοστασίων μὲ μισθοὺς πάνω ἀπὸ 1420 ρούβλια τὸ μῆνα, 20 φορές μεγαλύτερους ἀπὸ τοὺς

1) «Ἐνας σκηνοθέτης τοῦ κινηματογράφου μπορεῖ νὰ κερδίζει 80 - 100.000 καὶ πολλές φορές μέχρι 200.000 ρούβλια τὸ χρόνο. Ἐνας συγγραφεὺς τῆς μόδας κερδίζει εὐκόλα 120.000 ρούβλια τὸ χρόνο»: Ch. Bettelheim: αὐτ. σελ. 62. Ὁ μέσος ἐργατικὸς μισθὸς ἦταν τότε (1937) περὶ τὰ 4.000 ρούβλια τὸ χρόνο. Ὁ ἐλάχιστος νόμιμος μισθὸς ἦταν 1.660 ρούβλια τὸ χρόνο.

2) Βλ. S. Schwarz: Der Arbeitslohn und die Lohnpolitik in Russland 1924, σελ. 46-9.

3) Βλ. A. Bergson: αὐτ. σελ. 227.

4) Βλ. A. Bergson: αὐτ. σελ. 228.

μισθούς των πιο κακοπληρωμένων εργατών και πάνω από 10 φορές μεγαλύτερους από το μέσο μισθό της πλειοψηφίας των εργαζομένων. Η ανισότητα αυτή είναι ανάλογη με την ανισότητα που επικρατεί στις καπιταλιστικές χώρες—παίρνει όμως μια ιδιαίτερα δραματική όψη αν θυμηθούμε τις δυσχερέστετες βιοτικές συνθήκες που επικρατούσαν στην ΕΣΣΔ το 1934.

Η πρόοδος της βιομηχανοποίησης, ή κατάργηση των δελτίων διανομής, ή άνοδος της γεωργικής παραγωγής δεν έκαναν παρά να εντείνουν την ανισότητα. Ένα διάταγμα της 1-11-1937 καθόρισε το ελάχιστο όριο των εργατικών μισθών: 115 ρούβλια για τους μόνιμους και 110 για τους ημερήσιους εργάτες. Αλλά οι μισθοί των στελεχών ανέβηκαν ακόμα περισσότερο: το άνωτερο και το άνωτατο τεχνικό και διευθυντικό προσωπικό κέρδιζε τότε 2000—3000 ρούβλια τον μήνα, δηλαδή 20—30 φορές περισσότερο από τους πιο κακοπληρωμένους εργάτες (1).

Στους ύψηλους αυτούς μισθούς προστίθενται ένα σωρό άλλα προνόμια. Όπως παρατηρεί ο Charles Bettelheim, «η δωρεάν παροχή σύτοκινήτου με σάφερ, τα μεγάλα και άνετα διαμερίσματα, ή δωρεάν διαβληθούν με τα πολυτελέστερα ευρωπαϊκά και αμερικανικά palaces, όλα αυτά διατίθενται σχεδόν αποκλειστικά στους ανώτερους υπαλλήλους του κόμματος και της κυβέρνησης στους διευθυντές των μεγάλων επιχειρήσεων κ.λ.π.» (2).

Μιά άλλη πηγή των εισοδημάτων της νέας τάξης είναι τα διάφορα «βραβεία» που δίνονται στα στελέχη της παραγωγής για την έπιτυχη πραγματοποίηση του σχεδίου. Π.χ. στα άνθρακωρυχεία, κάθε φορά που το πραγματικό κόστος παραγωγής περιορίζεται κατά 1%, ο διευθυντής, ο υποδιευθυντής, ο αρχιμηχανικός και βοηθός του παίρνουν από ένα τέτοιο βραβείο που αντιπροσωπεύει τα 15% του μηνιαίου μισθού τους. Στα μεταλλεία, τα βραβεία αυτά αντιπροσωπεύουν τα 10% του μηνιαίου μισθού (3). Πολύ συχνά, το έτήσιο σύνολο των βραβείων που δίνονται στα στελέχη είναι ίσο ή και υπερβαίνει τον έτήσιο μισθό τους (4). Όσο για τα βραβεία που δίνονται στις επιχειρήσεις που πραγματοποίησαν και ξεπέρασαν το πλάνο και που, θεωρητικά, κατανέμονται στους καλύτερους εργάτες ο Charles Bettelheim παρατηρεί ότι:

«Στην πραγματικότητα, λόγω της πλήρους έλλειψης δημοκρατίας, τα βραβεία αυτά δεν τα πέρνουν παρά μόνο μερικοί προνομιοῦχοι. Έτσι π.χ. (κατά τις πληροφορίες που δίνει ένα σοβιετικό περιοδικό της 29-4-1937) ένα μεγάλο εργοστάσιο του Χαρκόβου διένειμε ένα βραβείο 60.000 ρούβλια κατά τον έξης τρόπο: στο διευθυντή

1) Ch. Bettelheim: *αύτ.* σελ. 62. Βλ. πιο πάνω § 48γ (σελ. 214-5).

2) Ch. Bettelheim: *αύτ.* σελ. 63.

3) S. Schwarz στο συλλογικό έργο *Management in Russian Industry and Agriculture 1944*, σελ. 94.

4) S. Schwarz: *αύτ.* σελ. 95. Π.χ. για την έγκαιρη κατασκευή δύο μηχανών, ένας μηχανικός πήρε ως «βραβείο» 8.320 και 8.000 ρούβλια, Ένας διευθυντής πήρε ένα βραβείο 12.000 ρούβλια για την έγκαιρη πραγματοποίηση του πλάνου...

22.000 ρούβλια, στο γραμματέα της κοινοπραξίας Επιτροπής 10.000 ρούβλια, στον υπεύθυνο του γραφείου παραγωγής 8.000 ρούβλια, στον αρχιλογιστή 6.000 ρούβλια, στον πρόεδρο της συνδικαλιστικής επιτροπής 4.000, ο Έναν αρχιτεράτη 5.000 ρούβλια. Καμιά μνεία δεν γίνεται για την κατανομή των υπόλοιπων 5.000 ρουβλ. 'Ασφαλώς, θα μοιράστηκαν στους καλύτερους εργάτες» (1).

Από τον Απρίλιο του 1942 καθιερώθηκε το σύστημα των «βραβείων Στάλιν». Τα βραβεία αυτά (50, 100 150 και 300 χιλιάδες ρούβλια άπαλλαγμένα φόρων) δίνονται στους εργαζομένους που έδειξαν ένα ιδιαίτερο ζήλο στην εκπλήρωση των καθηκόντων τους. Κατά κανόνα όμως τα βραβεία αυτά τα παίρνουν τα στελέχη. Έτσι π.χ. από τα 121 «βραβεία Στάλιν» που δόθηκαν το 1948 για να ανταμείψουν τις επιχειρήσεις που έκαναν τις μεγαλύτερες προόδους, τα 117 δόθηκαν σε στελέχη και μόνο 4 δόθηκαν σε πρόσωπα με τίτλο κατώτερο από του αρχιτεράτη (2).

Η νέα διάρθρωση του φόρου επί του εισοδήματος, που έπιβλήθηκε το 1931 - 32, είναι ίσως η πιο χτυπητή έκδηλωση των νέων ταξικών σχέσεων που διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια της βιομηχανοποίησης και της πάλης κατά του «ισοπεδωτισμού». Το 1928, μιá προοδευτική φορολογία βάραινε τους μισθωτούς που κέρδιζαν πάνω από 500 ρούβλια το μήνα: ο φόρος ανέβαινε από 2,77 % σε 30 %. Αντίθετα, η πλειοψηφία των εργατών (τά 75 %, των βιομηχανικών εργατών κέρδιζαν τότε λιγότερο από 100 ρούβλια το μήνα) πλήρωνε ένα ελάχιστο φόρο: ούτε καν ένα ρούβλι το μήνα: ο φόρος έβάρυνε κυρίως τη μειοψηφία (10 % των μισθωτών) που κέρδιζε πάνω από 321 ρούβλια το μήνα. Το 1934 ο κυρίως είπειν φόρος επί του εισοδήματος αυξήθηκε για τους κατώτερους μισθούς και ελαττώθηκε για τους άνωτερους. Ταυτόχρονα, στο φόρο αυτό προσετέθη και ένας άλλος φόρος προοριζόμενος να τροφοδοτήσει τα «έκπολιτιστικά και οικοδομικά έργα» του καθεστώτος, και που βάρυνε κυρίως τους μισθωτούς με μισθό λιγότερο από 500 ρούβλια το μήνα. Επί πλέον, καταργήθηκε η προοδευτική φορολογία για του μισθωτούς που κέρδιζαν πάνω από 500 ρούβλια το μήνα. Ο πίνακας άρ. 32 της έπομένης σελίδας δείχνει πως διαρθρώθηκε ο φόρος επί του εισοδήματος ανάμεσα στο 1928 και το 1934 (3).

Τα στελέχη άποφασίζαν για όλα: ακόμα και για τους φόρους που έπρεπε να πληρώνουν! Την ώρα που ο «ισοπεδωτισμός» γινόταν ή άρχη της φορολογικής πολιτικής σ' όλες τις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες, ο «σοσιαλισμός» γινόταν ταυτόσημος με την κατάργηση της προοδευτικής φορολογίας επί του εισοδήματος! Το 1937, ο συνολικός φόρος (ο επί του εισοδήματος + ο «έκπολιτιστικός και οικοδομικός φόρος») που βάρυνε ένα έτησιο εισόδημα 5.000 ρούβλια ήταν 4.66 %. Για ένα τετραπλάσιο εισόδημα (20.000 ρούβλια το χρόνο) ανέβαινε μόνο στα 6.10 % (4). Το 1940

1) Ch. Bettelheim: ούτ. σελ. 159.

2) Bl. Alex Inkeles: Social Stratification and Mobility in the Soviet Union 1940-1950. Στην American Sociological Review (1950), σελ. 470.

3) Bl. A. Bergson: ένθ. άν. σελ. 33-34 και 115.

4) Bl. A. Baykov: ένθ. άν. σελ. 382.

32. Διόρθωση τῶν ἄμεσων φόρων ἐπὶ τῶν μισθῶν : 1928 καὶ 1934

Μηνιαῖο εἰσοδήμα σὲ ρούβλια	1928	1934		Σύνολο %
	Φόρος ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος %	Φόρος ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος %	Ἐκπολιτιστικὸς καὶ οἰκοδομικὸς φόρος %	
Κάτω ἀπὸ 85	.60	—	—	1.55
» » 100	.65	.80	.75	3.43
» » 200	1.15	1.43	2.00	4.55
» » 300	1.73	2.05	2.50	5.21
» » 400	2.14	2.71	2.50	6.00
» » 500	2.77	3.50	2.50	6.50
» » 1.000	8.80	3.50	3.00	6.50
» » 2.000	17.69	3.50	3.00	6.50
Πάνω ἀπὸ 2.000	30.00	3.50	3.00	6.50

ὁ ἐργάτης ποὺ ἔβγαζε 200 ρούβλια τὸ μῆνα, πλήρωνε σὲ φόρο τὸ 1,35 % τοῦ εἰσοδήματός του, ἐνῶ ὁ διευθυντής, ὁ μηχανικός, ὁ ἀνώτερος ὑπάλληλος ποὺ κέρδιζε δέκα φορές περισσότερο (2.000 ρούβλια) πλήρωνε μόνο τὰ 6,6 % τοῦ εἰσοδήματός του. Ταυτόχρονα καταργήθηκε ὁ προσθετικὸς φόρος ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν ποὺ ἴσχυε ἀπὸ τὸ 1926 καὶ ποὺ ἔφτανε μέχρι τὰ 90 % τῶν κληρονομιῶν. Δὲν εἶναι λοιπὸν ν' ἀποροῦμε ποῦ, τὸ 1950, τὰ 85 % τῶν φορολογικῶν εἰσοδημάτων τοῦ κράτους προέρχονταν ἀπὸ τοὺς ἔμμεσους φόρους ἐπὶ τῆς καταναλώσεως (!)...

Μ' αὐτὲς τίς παρατηρήσεις θὰ κλείσουμε τὴ σύντομη τούτη ἐπισκόπηση τῆς μεταμόρφωσης τῶν «σχέσεων παραγωγῆς καὶ διανομῆς» ποὺ συνόδευσε τὴν *ἐπαναστατικὴ* ἄνοδο τῆς νέας τάξης στὴν ἐξουσία. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς *φρασεολογίας*, ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ ἔγινε στὸ ὄνομα τοῦ «σοσιαλισμοῦ» καὶ τῆς κατάλυσης τῆς «ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο»: πῶς νὰ μὴ θυμηθοῦμε τοὺς σαρκασμοὺς τοῦ Μάρξ γιὰ τὸ *«αὐθεντικὰ ρωσικὴ εἰρωνεία»* (!); Τὴν «εἰρωνεία» αὐτὴ ὁ Μάρξ τὴν εἶχε δεῖ στὴν πράξη ὅταν ἡ *«κοσμοαπελευθερωτικὴ Ρωσία»* παρουσίασε σὰν ἕνα θρίαμβο τοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ βάπτισε «κατάργηση τῆς δουλοπαροικίας» τὴν πολιτικὴ ποὺ ἐπέβαλε στὴ Μολδοβλαχία, καὶ ποὺ ἦταν σαφέστατα μιὰ ἐπιδείνωση τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν δουλοπαροίκων ἀπὸ τοὺς μεγαλογαιοκτῆμονες (!). Τί θᾶλεγε ὁ Μάρξ γιὰ τίς φράσεις τοῦ Στάλιν γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τῆς «ἀταξικῆς κοινωνίας»; Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ *ἐπανάσταση* αὐτὴ ὑπῆρξε τόσο ὀλοκληρωτικὴ καὶ ἔγινε τόσο γρήγορα ὥστε ἀνέτρεψε ριζικὰ τίς καθιερωμένες σχέσεις ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ, τὴν οικονομικὴ καὶ τὴν ἰδεολογικὴ ἐξουσία. Στὸ κατῶφλι αὐτῆς τῆς *ὀλοκληρωτικῆς συγκέντρωσης τῶν ἐξουσιῶν* θὰ σταματήσουν οἱ σκέψεις μας γιὰ τὴ γένεση τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ.

1) Βλ. Α. Inkeles Ἐνθ. ἀν. σελ. 480.

2) Κ. Marx : Das Kapital I, 246.

3) Αὐτ. I, 246 - 7.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ

Αυτό ήταν το τέλος της διαρχίας τόσο στην κλίμακα της εθνικής οικονομίας στην ολότητα της, όσο και στο έσωτερικό του κρατικοποιημένου τομέα. Μέσα σε λιγότερο από 10 χρόνια, η γραφειοκρατία έγινε ή ολοκληρωτικά άρχουσα τάξη έκμηδενίζοντας τα τελευταία ίχνη τόσο της ανεξάρτητης παραγωγής στην ύπαιθρο, όσο και της εργατικής αυτόνομιας στις πόλεις. Η διαδικασία αυτή παρουσιάζει όλα τα χαρακτηριστικά μιάς κοινωνικής επανάστασης εκτός από ένα: το τόσο σαγηνευτικό για τη ρωμαντική φαντασία στοιχείο της πάλης στα όδοφράγματα και της λαϊκής ρητορείας στα σταυροδρόμια της λείπει έντελως. Αλλά τα κοινωνικο-οικονομικά της αποτελέσματα ήταν πολύ πιο ριζοσπαστικά από της επανάστασης του 1789 ή του 1917, κι' απ' αυτή την άποψη ανταποκρίνεται έντελως στο μαρξιστικό όρισμό της κοινωνικής επανάστασης. Αλλ' η έννοια της επανάστασης δεν περιορίζεται μόνο στην έννοια της ποιοτικής ριζικής μεταμόρφωσης των σχέσεων παραγωγής και διανομής. Σημαίνει επίσης και μιá ριζική ανανέωση της πολιτικής διεύθυνσης της κοινωνίας. Φαινομενικά, τίποτε παρόμοιο δεν έγινε από το 1928 και μετά: το μπολσεβικικό κόμμα δεν έκτοπιστηκε από την κυβέρνηση και κανένα άλλο κόμμα δεν ζήτησε να του άποσπάσει την έξουσία. Στην πραγματικότητα, η πολιτική έκφραση της γραφειοκρατικής επανάστασης έγινε μέσα στο μπολσεβικικό κόμμα, και οι τρομοκρατικές διαστάσεις που πήρε άρκοϋν για να δείξουν το μέγεθος της κοινωνικής μεταβολής.

111. Το ταξικό περιεχόμενο της σταλινικής τρομοκρατίας

Από μιá άποψη, η ολοκληρωτική κατάκτηση της κοινωνικής έξουσίας από τη νέα τάξη διευκολύνθηκε από το γεγονός ότι, ήδη από τον καιρό του Λένιν, η μπολσεβικική μονοκρατορία είχε άποκεφαλίσει πολιτικά όλες τις κοινωνικές τάξεις εκτός από το βιομηχανικό προλεταριάτο που ήταν μιá άσήμαντη μειοψηφία. Όταν πέθανε ο Λένιν, το ίδιο το προλεταριάτο άσκοϋσε μιá πολύ μικρή έπιρροή κι' ένα δλοένα και μακρυνότερο έλεγχο πάνω στο κόμμα. Ταυτόχρονα, η βάση του κόμματος συμμετείχε δλοένα και λιγότερο στην πολιτική ζωή, που γινόταν βαθμιαία και σχεδόν άνεπαίσθητα το άποκλειστικό μονοπώλιο του γραφειοκρατικού μηχανισμού του κόμματος και μιάς μικρής δμάδας αίρετικών άκτιβιστών.

Έτσι η πρωτοφανής στα χρονικά άπόφαση του κόμματος να έξοντώσει την τάξη των ανεξάρτητων παραγωγών στην ύπαιθρο, που άποτελοϋσε τα 3/4 του πληθυσμού, μπόρεσε να πραγματοποιηθεί χωρίς να συναντήσει την παραμικρή πολιτική αντίσταση από μέρους των άπαλλοτριωνόμενων χωρικών. Οι μόνοι που μποροϋσαν να πάρουν το μέρος

τους ήταν όχι βέβαια οι άνυπαρκτοί τους εκπρόσωποι, αλλά οι μπολσεβίκοι της Δεξιάς—άλλ' αυτοί έχασαν κάθε δύναμη μόλις απομακρύνθηκαν από την έξουσία και δεν σκεφθηκαν ούτε μιά στιγμή ν' αποταθούν στις αγροτικές μάζες που τις ποδοπατούνταν τὰ άποσπάσματα του στρατού και της άστυνομίας, και νά ζητήσουν νά τις ένισχύσουν ή νά τις όργανώσουν. Άντ' αυτού, οι «δεξιοί» (Μπουχάριν, Τόμσκι, Ρύκωφ) άρκέστηκαν νά φυτοζωούν στο περιθώριο του κόμματος περιγράφοντας με ζοφερά χρώματα τó μέλλον του τόπου κι' όντας στο βάθος πεπεισμένοι ότι γρήγορα τó κόμμα θά καταλάβει τó «λάθος» της άναγκαστικής «κολλεκτιβοποίησης» και θά τους καλοόσει στην έξουσία για νά σώσουν ότι ήταν δυνατό νά περισώθει.

Πολύ δυσκολότερη έπρόκειτο ν' αποδειχτεί ή χαλιναγώγηση του προλεταριάτου. Όταν ή γραφειοκρατία έστράφη έναντίον και του προλεταριάτου έπιβάλλοντας τους δρακόντειους νόμους για τους όποιους μιλήσαμε πιο πριν, óλακερο τó κόμμα — συμπεριλαμβανομένου και του γραφειοκρατικού του μηχανισμού — έπαθε ένα άληθινό κλονισμό. Μόλις είχαν περάσει δέκα χρόνια από την έπανάσταση του 1917: πώς ήταν δυνατό οι ίδιοι άνθρωποι που κάναν τó 1917 νά ύποστούν παθητικά ή νά γίνουν συνεργοί μιάς πολιτικής που διέγραφε με μιά μονοκοντυλιά όλες τις κατακτήσεις και όλες τις ύποσχέσεις του έργατικού κινήματος; Δέν είναι λοιπόν ν' άποροόσει για τις κολοσσιαίες διαστάσεις που πήραν οι «έκκαθαρίσεις» του 1934-38.

Κάθε τρομοκρατία έχει κάτι τó μυστηριώδες: τó αίμα που χόθηκε από τόν Τιβέριο ή τόν Ίβάν τόν Τρομερό, τόν Μάριο, τόν Cromwell, τó Ροβεσπιέρρο ή τόν Λένιν μās φέρνει σ' ένα μυστηριώδη κόσμο ανάμεσα στη Raison d'Etat τήν έπαναστατική άνακαίνιση και τις άζτεκικές άνθρωπουσίες. Nullus a roena hominum cessavit dies, δέν πέρναγε μιά μέρα χωρίς θανατική έκτέλεση, γράφει ó Σουητώνιος στη βιογραφία του του Τιβέριου (1) μιλώντας για τήν περίοδο που άκολούθησε τήν πτώση του Σηΐανου: τó ίδιο έγινε σ' όλες τις μεταβατικές περιόδους ανάμεσα στην πτώση και τήν άποκατάσταση μιάς κοινωνικής νομιμότητας. Άν ή σταλινική τρομοκρατία φαίνεται άκατανόητη είναι γιατί θεωρείται όχι σάν ένδειξη της μετάβασης προς μιά νέα καθεστωτική νομιμότητα, αλλά σάν ένας καθυστερημένος αντίλαλος του 1917. Άλλά ή διπλή έργατική και άγροτική έπανάσταση του 1917-1921 είχε ήδη διαμορφώσει τήν τρομοκρατική της έκδήλωση (τόσο τήν όργανωμένη από τήν Τσεκά, όσο και τήν αυθόρμητη τρομοκρατία που συνόδευσε τήν έπαναστατική διανομή της γής και τήν πάλη κατά τών Λευκών) και είχε ήδη κατασταλάξει στη δημιουργία μιάς νέας νομιμότητας, που στηριζόταν πάνω στο μονοπώλιο του μπολσεβίκικού κόμματος σάν κόμματος της έργατικής τάξης, τή δύναμη τών έργατικών όργανώσεων μέσα στον κρατικοποιημένο τομέα και τήν έλεύθερη ανάπτυξη της ίδιωτικής οίκονομίας στην ύπαιθρο. Αυτή άκριβώς ή σχετικά

1) Suet. Tib. κ. 61.

σταθεροποιημένη καθεστωτική τάξη κατέρρευσε ξαφνικά με την έπισιτιστική κρίση του 1927 - 28: ή σταλινική τρομοκρατία ήταν τó κύριο μέσο με τó όποιο έγινε ή επαναστατική άνοδος της γραφειοκρατίας στην όλοκληρωτική κοινωνική έξουσία. Χωρίς την τρομοκρατία ή «άποκουλακοποίηση» της ύπαιθρου, ή ένταξη των άγροτών στα κολχόζ, ή συγκέντρωση στα χέρια του κράτους $\frac{1}{x}$ του γεωργικού προϊόντος θάχαν μείνει στο χαρτί. Χωρίς τή συστηματική χρησιμοποίηση των τρομοκρατικών μέσων, οι έργατες δέν θά άνέχονταν ποτέ τούς τυραννικούς νόμους που ή νέα τάξη επέβαλε στα έργοστάσια. Κι' ή έξουσία της δέν θά μπορούσε ποτέ νά σταθεροποιηθεί άν δέν εξαφανίζονταν από τó κόμμα όσοι έξακολουθοῦσαν ακόμα νά θυμούνται τις έπαγγελίες του 1917.

Ή «έκκαθάριση» του κόμματος ήταν λοιπόν ή άναγκαία προϋπόθεση και τó στεφάνωμα της επικράτησης της νέας τάξης. Τήν 1-12-1934 ή δολοφονία του Κίρωφ, «δελφίνου» του Στάλιν, από έναν όπαδό του Ζηνόβιεφ που πιθανόν νά ήταν πράκτορας της Γκεπεού, έδωσε τó σύνθημα μιås τρομοκρατίας που δέν βάσταζε μόνο 4 μήνες σαν τή δικτατορία των Ίακωβίνων, αλλά 4 χρόνια, και που αποτύπωσε τή σφραγίδα της πάνω σ' όλάκερη τή σοβιετική κοινωνία μέχρι τó θάνατο του Στάλιν, είκοσι χρόνια άργότερα. Τó πρώτο κύμα της τρομοκρατίας, τó 1930 - 32, σάρωσε τήν τάξη των μικρονοικοκυρέων της ύπαιθρου. Τó δεύτερο κύμα σάρωσε τήν élite του *προλεταριακού* μπολσεβικισμού και του ρωσικού έργατικού κινήματος. Μέσα σέ τέσσερα χρόνια έξαφανίστηκαν όλοι όσοι είχαν βρεθεί στην ήγεσία του Κ.Κ. τόν καιρό της επανάστασης και του έμφυλλου πολέμου. Ό Leonhard Shapiro έχει κάνει στο σημείο αυτό μια άποκαλυπτική στατιστική: αναλύοντας τή βιογραφία των 82 ήγετων που πέρασαν από τήν Κεντρική Έπιτροπή, τή Γραμματεία και τó Όργανωτικό Γραφείο, δηλαδή από τούς κεντρικούς όργανισμούς του κόμματος, ανάμεσα στο 1917 και τó 1922, βρήκε ότι, απ' αυτούς τούς 82 ήγέτες, μόνο 3 έξακολουθοῦσαν νά έχουν ένα ενεργό πολιτικό ρόλο τó 1954, 4 άλλοι είχαν άποσυρθεί από τήν πολιτική χωρίς νά έχουν πέσει σέ δυσμένεια, 14 είχαν πεθάνει από φυσικό θάνατο, 14 καταδικάστηκαν έπισήμως σέ θάνατο ή σέ μακρόχρονη φυλακή κι' έξαφανίστηκαν (μόνο ένας απ' αυτούς είχε έκτελεστεί από τούς Λευκούς στον έμφύλλιο πόλεμο), 3 αυτοκτόνησαν, 3 δολοφονήθηκαν (ένας από Λευκούς και οι δύο άλλοι από τήν Γκεπεού), κι' οι υπόλοιποι 41 έξαφανίστηκαν χωρίς ν' αφήσουν ίχνη κατά τήν διάρκεια της έκκαθάρισης του 1936 - 38 ('). *Κανένα φασιστικό κράτος, ούτε καν ο Franco, δέν κατάργησε νά άποκεφαλίζει τόσο άποτελεσματικά τήν κομμουνιστική ήγεσία, όσο ο Στάλιν!*

Άλλά ή έκκαθάριση δέν περιορίστηκε μόνο στους άρχηγούς. Μερικούς μήνες μετά τή δολοφονία του Κίρωφ, δεκάδες χιλιάδες κομμουνιστών του Λένινγκραντ έξορίστηκαν στα στρατόπεδα της Σιβηρίας. Τó Δεκέμβριο του 1935, διαγράφηκαν τά 9,1 % των μελών του κόμματος. Τόν

1) Βλ. L. Shapiro: Les bolchevics et l'opposition, σελ. 354.

*Απρίλιο τοῦ 1936. ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τοῦ κόμματος εἶχε πέσει ἀπὸ 2.807.786 τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1934 σὲ 2.044.412 : μέσα σὲ λιγότερο ἀπὸ δυὸ χρόνια, ἕνας κομματικὸς στοὺς τέσσερις «ἀποδείχθηκε» ὅτι ἦταν «σαμποταριστὴς, κατάσκοπος, δολοφόνος μεταμφιεσμένος σὲ μπολσεβίκο» (!) ! Ὁ Ν. Χρυστσώφ, στὴν περίφημη «μυστικὴ» ἔκθεσή του στοῦ 20ο συνέδριο τοῦ Κ.Κ., μίλησε διεξοδικὰ γιὰ τὴν τρομοκρατία ποὺ βασίλευε στὸ κόμμα ἀνάμεσα στὸ 1934 καὶ τὸ 1936. Ἡ αἰτία εἶναι εὐνόητη. Ἀπὸ τὸ 1934 καὶ μετὰ, τὸ κόμμα εἶχε ἀπαλλαγεῖ ἀπ' ὅλα τὰ ἀντιπολιτευτικὰ στοιχεῖα κι' ἀπαρτιζόταν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ πειθῆνιους ὀπαδοὺς τοῦ Στάλιν : ὁ ἴδιος ὁ Στάλιν δὲν ὑπερφηανεύοταν ποὺ στὸ 17ο συνέδριο τοῦ Κ.Κ. (1934) δὲν χρειαζόταν οὔτε νὰ «ἀποδείξει» τίποτε οὔτε καὶ νὰ «χτυπήσει» κανένα (!) : Τὸ κόμμα εἶχε πραγματοποιήσει μιὰ ἀληθινὰ μονολιθικὴ ὁμοφωνία, δηλαδὴ ἦταν ἄφωνο πίσω ἀπὸ τὴν ἡγεσία του. Πῶς νὰ μὴ ἀπορῆσει κανεὶς γιὰ τὸ ὄργιο τῶν ἐκκαθαρίσεων τοῦ 1935-36. Τὰ 70 %, τῶν μελῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κόμματος καὶ τὰ 55 - 60 %, τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ κόμματος στὸ 17ο συνέδριο (1108 πρόσωπα σὲ 1966) ἢ πλειοψηφία τῶν ἡγετῶν τοῦ κόμματος καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἀνώτερα του στελέχη ἀποδείχθηκαν ἔνοχοι «ἀντεπαναστατικῶν ἐγκλημάτων» καὶ ἐξαφανίστηκαν στὰ στρατόπεδα καὶ τίς φυλακές : ὁ τρομοκρατικὸς μηχανισμὸς τοῦ νέου καθεστῶτος εἶχε πάρει μιὰ τέτοια ἔκταση, ὥστε εἶχε γίνει ἀνεξάρτητος καὶ ἀνεξέλεγκτος καὶ στρεφόμενος ἐναντίον αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν δημιουργῶν του.

Ποιά εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ αὐτῆς τῆς περιόδου;

112. Τρομοκρατία καὶ κοινωνία

Κατ' ἀρχὴν, ἡ τρομοκρατία εἶχε γίνει ἕνα κανονικὸ μέσο διακυβέρνησης καὶ κοινωνικῆς ὀργάνωσης. Ἡ περίφημη φράση «δὲν ὑπάρχει φρούριο ἀπόρρητο γιὰ τοὺς μπολσεβίκους» κατέληξε νὰ σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει κοινωνικὸ πρόβλημα ποὺ νὰ μὴ λύνεται μὲ τρομοκρατικὰ μέσα : μ' αὐτὰ τὰ μέσα λύθηκε τὸ ἀγροτικὸ πρόβλημα, μ' αὐτὰ λύθηκε τὸ ἐργατικὸ πρόβλημα καὶ μ' αὐτὰ τὰ μέσα λύθηκε καὶ τὸ πρόβλημα τῶν ἐθνικοτήτων ποὺ ἔδειχναν τὴν παραμικρὴ διάθεση ἀνεξαρτησίας. Μετὰ τὸ σύμφωνο Ρίμπεντροπ - Μολότωφ καὶ τὸ διαμελισμὸ τῆς Πολωνίας, ἡ ΝΚΒΔ κατάπνιξε τὴν ἀντίσταση τοῦ πολωνικοῦ λαοῦ ἐκτοπίζοντας ἕνα ὡς ἐνάμιση ἑκατομμύριο «ἀντιδραστικούς» (!). Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1940, ὅταν ὁ κόκκινος στρατὸς εἰσέβαλε στὶς βαλτικὲς χῶρες (!), καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ γερμανοσοβιετικοῦ πολέμου. Ἡ «αὐτόνομη σοβιετικὴ δημοκρατία τῶν Γερμανῶν τοῦ Βόλγα» καταργήθηκε μ' ἕνα διάταγμα καὶ ὁ

1) Βλ. πρὸ πάνω § 28 (σελ. 79).

2) Βλ. πρὸ πάνω § 28 (σελ. 79).

3) Βλ. τίς ἀφηγήσεις τῶν ἐπιζώντων στὸ *The Dark Side of the Moon* (1947) καὶ Jerzy Glikzman : *Tell the West* (1948).

4) Βλ. A.K. Herling : *The Soviet Slave Empire* (1951) σελ. 71 - 81.

πληθυσμός της έκτοπίστηκε στη Σιβηρία. Στο τέλος του 1943, το Κράτος πήρε την απόφαση να έκτοπίσει όλους τους Καρατσαί. Το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου, έκτοπίστηκε όλος ο πληθυσμός της «αυτόνομης δημοκρατίας» των Καλμούκων. Την ίδια τύχη είχαν και οι Τσετσένοι, οι Ίγκούσιοι και οι Μπαλκάριοι, που έκτοπίστηκαν ανάμεσα στον Μάρτιο και τον Απρίλιο 1944. «Οι Ούκρανοί, λέει ο Ν. Χρουστσόφ, *θᾶχαν κι' αὐτοὶ τὴν ἴδια μοίρα ἀν δὲν ἦταν τόσο πολυάριθμοι*»...

Κατὰ δεύτερο λόγο, ἡ τρομοκρατία χτύπησε *ὄλες ἀνεξάρτητα τις κοινωνικὲς τάξεις καὶ ομάδες*, τόσο τις καταπιεζόμενες καὶ ἐκμεταλλεόμενες ἀγροτικὲς καὶ ἐργατικὲς μάζες, ὅσο καὶ τὴν ἴδια τὴν ἄρχουσα τάξη. Γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐξανδραποδίσει τὴν ἀγροτικὴ μάζα, πού ἀποτιμοῦσε τὰ 3/4 τοῦ πληθυσμοῦ, νὰ συντρίψει τὴν τάξη τῶν εὐπορῶν καὶ τῶν μεσαίων χωρικῶν πού ἀποτελοῦσαν τὴν πλειοψηφία τῆς ἀγροτικῆς μάζας, καὶ νὰ κονιορτοποιήσει τὴν ἐργατικὴ τάξη, τὸ Κράτος ἀναγκάστηκε νὰ δώσει ἀπέραντες ἐξουσίες στὸν ἀστυνομικὸ του μηχανισμό πού μεταμορφώθηκε γρήγορα σ' ἓνα εἶδος ὑπερκράτους χτυπώντας σχεδὸν στὰ στελέχη τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἦρθε ἡ ὥρα τῶν «παλαιῶν μπολσεβίκων» καὶ ἰδίως τῶν ὁπαδῶν τοῦ Τρότσκι καὶ τοῦ Ζηνόβιεφ. Ὑστερα ἀπὸ λίγο, ἀποκεφαλίστηκε ὅλη ἡ ἡγεσία τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ: συνελήφθησαν 3 στρατάρχες στοὺς 5, 13 ἀρχηγοὶ σωμάτων στρατοῦ στοὺς 15, 30 στρατηγοὶ στοὺς 58, 110 μέραρχοι στοὺς 195, 211 συνταγματάρχες στοὺς 406 (1).

Τὸ κῶμα τῆς τρομοκρατίας σκέπαζε τώρα καὶ τὴν κορυφὴ τῆς κοινωνικῆς πυραμίδας πού πήγαινε νὰ καταποντιστεῖ μέσα σ' ἓνα ὠκεανὸ αἵματος ἀνομίας, συκοφαντίας καὶ ὁμαδικοῦ παραληρήματος. Οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῶν «σοβιετικῶν δημοκρατιῶν», οἱ γραμματεῖς τοῦ κόμματος, τοῦ Κομσομόλ, τῶν συνδικάτων, οἱ διευθυντὲς τῶν τράστ καὶ τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, οἱ ὑπάλληλοι τῆς Κομιντέρν, οἱ ξένοι Κομμουνιστὲς πού εἶχαν καταφύγει στὴν ΕΣΣΔ (οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς Πολωνοὺς κομμουνιστὲς), διάσημοι συγγραφεῖς, ἐπιστήμονες καὶ τεχνικοὶ ὑφίσταντο τώρα τὴν ἴδια τρομοκρατία πού αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἶχαν ἐξαπολύσει λίγα χρόνια νωρίτερα ἐναντῖον τῶν «κουλάκων» καὶ πού στὸ μεταξὺ εἶχε θεριέψει καὶ κατακλύσει ὅλη τὴν κοινωνικὴ ζωὴ.

Ἡ «**Κόκκινη** Τρομοκρατία» τῆς Τσέκας—ἡ τρομοκρατία πού ἀντιστοιχεῖ στὴν ἐργατο ἀγροτικὴ φάση τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασης—εἶχε κοστῖσει περὶ τις 50.000 ἀνθρώπινες ζωές (2). Ἡ **γκρίζα** τρομοκρατία τοῦ 1930-1938—ἡ τρομοκρατία πού ἀντιστοιχεῖ στὴ γραφειοκρατικὴ τελείωση τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασης, εἶχε *ἐκατομμύρια* θύματα:

1) F. Beck καὶ W. Godin: Russian Purge and the Extraction of Confession, 1951, σελ. 106.

2) Βλ. W. H. Chamberlin: The Russian Revolution 1917-1921, 1935, I, 73-76.

Ὁ F. Beck καὶ ὁ W. Godin, ἕνας ἑλβετός φυσικομαθηματικός καὶ ἕνας ρώσος ἱστορικός, πού βρέθηκαν τυχαίως στὸ ἴδιο κελλί μιᾶς σοβιετικῆς φυλακῆς τὸν καιρὸ τῆς μεγάλης ἐκκαθάρισης τοῦ 1936-37, ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ συνολικός ἀριθμὸς τῶν αἰχμαλώτων τῆς Γκεπεοῦ ἦταν ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, ἀνάμεσα στὰ 7 καὶ τὰ 14 ἑκατομύρια (!). Ὁ Ἀλέξανδρος Weissberg, διαπρεπῆς ἐπιστῆμων πού τὴν ἴδια ἐποχὴ ἦταν φυλακισμένος στὸ Χάρκοβο, ὑπολογίζει ὅτι τὰ 5,6% τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς εἶχαν συλληφθεῖ ἀπὸ τὴν ἀστυνομία ἀνάμεσα στὸ 1937-1939. Κατὰ τὴ γνώμη του, ὁ συνολικός ἀριθμὸς τῶν «ἐκκαθαρισθέντων» ἔπρεπε νάσαι γύρω ἀπὸ τὰ 7 ἑκατομμύρια (!):

Κατὰ τρίτο λόγο, ἡ τρομοκρατία εἶχε ἀνυπολόγιστες συνέπειες πάνω στὴν ἠθική καὶ πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας. Δὲν πρόκειται ἀπλῶς καὶ μόνο γιὰ τὸ ὄργιο τῶν καταδόσεων καὶ τοῦ χαφιεδισμοῦ πού τὸ καθεστῶς ἀνύψωσε στὴν περιωπῆ πατριωτικῶν καὶ σοσιαλιστικῶν ἀρετῶν. Προϋπόθεση καὶ συνέπεια τῆς τρομοκρατίας ἦταν ἕνα φαινόμενο πρωτοφανές στὴν ἱστορία καὶ πάντως ἄγνωστο στοὺς νεώτερους χρόνους: **ἐννοοῦμε τὴν πλήρη μονοπώληση τῆς ἰδεολογικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸ κράτος, τὴ μετατροπὴ τῆς ἀλήθειας σὲ κρατικὸ μονοπώλιο.** Ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὁ μπολσεβικισμὸς εἶχε δηλώσει ἀνοιχτὰ καὶ ξάστερα τὴ βεβαιότητά του ὅτι κατέχει τὴ μόνη «ἀληθινὴ ἐπιστῆμη», καὶ τὴ θέλησή του νὰ τὴν ἐπιβάλλει στὴν ἐξαπατημένη ἀπὸ τὴν «ἰδεολογία» κοινωνικὴ συνείδηση⁽³⁾. Ἔτσι π.χ. καὶ ὁ Lukács ὑποστήριζε ὅτι ἡ «ταξικὴ συνείδηση» τοῦ προλεταριάτου ἔχει ἕνα ριζικὰ διάφορο περιεχόμενο ἀπὸ τίς ἄλλες ταξικὲς συνειδήσεις, κί' ὅτι «κί' ὅταν ἀκόμα κάνει λάθη, ἡ προλεταριακὴ ταξικὴ συνείδηση σημαίνει ἕνα **προσανατολισμὸ πρὸς τὴν ἀλήθεια**» (innewohnt) ἀκόμα καὶ μέσα στὶς σφαλερὲς ἀντιλήψεις τοῦ προλεταριάτου⁽⁴⁾! Τὸ προλεταριάτο ἔχει πάντα δίκαιο—τὸ φανταστικὸ προλεταριάτο πού κατοικεῖ μέσα στὶς χιλιαστικὲς φαντασιώσεις τῶν διανοουμένων: ξεκινώντας ἀπὸ τὸ χονδροειδῆ αὐτὸ ἰδεαλισμὸ, ὁ μπολσεβικισμὸς στὴν ἐξουσία κατέληξε στὴν πολὺ ρεαλιστικότερη ἀρχὴ ὅτι τὸ προλεταριακὸ **κόμμα** ἔχει πάντα δίκαιο. Καὶ καθὼς τὸ κόμμα εἶναι μιὰ «ἀφαίρεση», κί' ἔπρεπε νὰ ἀποσαφηνιστεῖ τὸ ποιὸς εἶναι ὁ φορέας αὐτῆς τῆς «μόνης ἀληθινῆς ἐπιστῆμης», ὁ Στάλιν ἔσπευσε νὰ λύσει τὸ πρόβλημα διακηρύσσοντας τὸ ἴδιο του τὸ ἀλάθητο. Ὁ «δογματισμὸς» καὶ ἡ «προσωπολατρεία», γιὰ νὰ μιλήσουμε τὴ μετασταλινικὴ γλῶσσα, ἢ γιὰ νὰ μιλήσουμε ἀκριβέστερα⁽⁵⁾, ἡ ἐξαφάνιση τοῦ μαρξισμοῦ σὰν τρόπου σκέψης, ἡ μετατροπὴ τῆς ἱστορίας σὲ ancilla τῆς προπαγάνδας, ἡ ὑποδούλωση τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστῆμης καὶ τῶν γραμμάτων σ' ἕνα δόγμα κενὸ περιεχομένου κί' ἐπιπλέον ἄγραφο καὶ ἡ μετατροπὴ τοῦ Στάλιν σὲ «κορυφαῖο ἐπιστῆμονα», ἦταν ἡ ἀναγκαία προϋπόθεση, «ἀντανάκλαση», συνέπεια καὶ ὀλοκλήρωση τῆς τρομοκρατικῆς—ἐπαναστατικῆς ἀναμόρφωσης ὀλάκερης τῆς κοινωνίας.

1) F. Beck καὶ W. Godin σελ. 70.

2) A. Weissberg: *The Accused*, 1951, σελ. 318-9.

3) Βλ. N. Boukharine: *La Théorie du Matérialisme historique* σελ. 11-12.

4) G. Lukács: *Geschichte und Klassenbewusstsein*, 1923, σελ. 85.

5) Βλ. *Ἡ Κρίση τοῦ Μαρξισμοῦ* σελ. 30-72.

Τὸ μέγεθος, τὸ βάθος καὶ ἡ ἔκταση τῆς καθεστωτικῆς μεταβολῆς ἦταν τέτοιο, πού τὸ νέο καθεστῶς δὲν μπορούσε νὰ ἐπιβληθεῖ, νὰ σταθεροποιηθεῖ καὶ νὰ νομιμοποιηθεῖ παρά μόνο ὑπὸ τὸν ἔρο τῆς πλήρους ἀπαλλοτριώσεως τῶν ἀτόμων, τῶν ομάδων, καὶ τῶν τάξεων ἀπὸ κάθε πολιτικῆ, οἰκονομικῆ καὶ πνευματικῆ αὐτονομία, καὶ τῆς ὀλοκληρωτικῆς συγκέντρωσης ὄλων τῶν ἐξουσιῶν, τῶν οἰκονομικῶν, τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἰδεολογικῶν, στὰ χέρια μιᾶς αὐστηρᾶ ἱεραρχημένης καὶ στρατιωτικᾶ πειθαρχημένης ἔλιτε. Ὅταν τέλειωσε ἡ Μεγάλῃ Ἐκκαθάριση, ὀλάκερη ἡ κοινωνία εἶχε ἀλλάξει πετσί, σκελετό, νευρικό σύστημα, ἀντανεκλαστικά καὶ φαιή οὐσία. Ἡ τάξη τῶν ἀνεξάρτητων χωρικῶν πού δέκα χρόνια πρωτότερα ἀποτελοῦσε τὴ συντριπτικῆ πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ, εἶχε ὀλότελα ἐξαφανιστεῖ. Ἡ ἀπαλλοτριώση τῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν τῆς ὑπαιθρου καὶ ἡ καταναγκαστικῆ τους ὀργάνωση στὰ κολχόζ δημιούργησαν, ἀπὸ μιὰ μεριά, ἕνα τεράστιο *ἀγροτικό προλεταριάτο*, πού ἡ διπλῆ του ἐκμετάλλευση ἀπὸ τὸ κράτος καὶ τὴν κολχοζικῆ ἀριστοκρατία συνενώνει σὲ μιὰ πρωτότυπη σύνθεση μιὰ ἀνατολικοῦ (κρατικοῦ) τύπου δουλοπαροικία καὶ μιὰ μοντέρνα, ἀλλὰ πρωτόγονη μορφή ἐκμετάλλευσης τῆς μισθωτῆς ἐργασίας, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μιὰ *νέα ἄρχουσα τάξη στὴν ὑπαιθρο*, πού χρωστάει τὴν ὕπαρξή της στὴν κρατικῆ βία, λειτουργεῖ σὰν ἕνας ἐνδιάμεσος κρίκος ἀνάμεσα στὸ κράτος καὶ τὴν προλεταροποιημένη ἀγροτικῆ μάζα καὶ τείνει νὰ γίνεῖ ἕνα ὀργανικό τμήμα τῆς κυρίως εἰπεῖν γραφειοκρατίας. Ταυτόχρονα, μιὰ *νέα ἐργατικῆ τάξη* ἀποτελούμενη κυρίως ἀπὸ ἐκούσια ἢ ἀναγκαστικά ξεριζωμένους ἀγρότες, μιὰ μάζα συνηθισμένη στὴν ὕπακοή, ἀγνοοῦσα ὄλη τὴν συνδικαλιστικῆ καὶ πολιτικῆ παράδοση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, πῆρε τὴ θέση τῶν βιομηχανικῶν ἐργατῶν πού εἶχαν κάνει τὸ 1917. Οἱ ἐπιζῶντες ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν ἤδη ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Λένιν, «ντεκλασσαριστεῖ» καὶ χάσει τὴν ἐπαφή μὲ τὰ ἄμεσα, ζῶντὰ προβλήματα τῶν ἐργοστασίων: οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν ἀπορροφηθεῖ ἀπὸ τὸν καινούργιο πολιτικό, διοικητικό, οἰκονομικό, στρατιωτικό, ἀστυνομικό, προπαγανδιστικό μηχανισμό, πού ὀδομήθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μεταβατικῆς περιόδου, κι' ἐξαφανίστηκαν στὸ τέλος μέσα στὴ λαίλαπα τῆς Μεγάλῃ Ἐκκαθάρισης. *Ἡ ἴδια ἡ ὀλιγαρχία* πού ἐξαπόλυσε τὴ θεομηνία τῆς κολλεκτιβοποίησης—πού εἶναι ἡ πρώτη πράξη τῆς γραφειοκρατικῆς ἐπανάστασης—βγήκε ἀγνώριστη ἀπ' αὐτὴ τὴ θεομηνία. Ἡ ἐκκαθάριση πάταξε μὲ τὴν ἴδια τυφλῆ ὀμότητα τόσο τοὺς «τροτσκοιστῆς» καὶ τοὺς «μπουχαρινικοὺς» ὄσο καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Στάλιν: τὴ θέση τους τὴν πῆραν ἄνθρωποι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὸ μικρόβιο τῆς προσωπικῆς σκέψης, ἀποφασισμένοι νὰ ὕπακούουν σ' ὄλη τὴ γραμμῆ, ἀπορροφημένοι ἀπὸ τὰ τεχνικά ὀργανωτικά τους καθήκοντα καὶ διόλου διατεθειμένοι νὰ παίξουν ἕνα ὀποιοδήποτε ρόλο στὸν καθορισμὸ τῆς πολιτικῆς τῶν ἱεραρχικῶ ἀνωτέρων τους. Ἡ ἀφαίμαξη πού ἔπαθε *ἡ ἄρχουσα τάξη στὸ σύνολό της* δὲν ἦταν λιγότερο φοβερῆ: οἱ ἀπόφοιτοι τῶν πολυτεχνείων καὶ τῶν πανεπιστημίων πού βγήκαν κατὰ ἑκατοντάδες χιλιάδες ἀνάμεσα στὸ 1930 καὶ τὸ 1940, γέμισαν τὰ κενά.

Αυτή η πειθήνια νέα γενεά των τεχνικών και των υπαλλήλων, που διευθύναν το κράτος και την οικονομία, αποτελεί μιὰ έντελως νέα ἄρχουσα τάξη. Αυτή η νέα τάξη ξεπέρασε νικηφόρα τὴ δοκιμασία τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ πολέμου καὶ μεταμόρφωσε τὴ Ρωσία σὲ μιὰ κοσμοϊστορική δύναμη. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1939 ἀπόκτησε ἓνα κάποιο habeas corpus. Ὅσο γιὰ τὸ habeas mentem—ἡ ὥρα του δὲν ἔχει ἀκόμα σημάνει.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Alexinsky G.	398	Ἡρόδοτος	34
Ἀριστοτέλης	379	Hausmann F.	257
Bakounine	130—1	Hegel G.	28, 37, 162, 173, 177, 253
Baykov A.	243, 335, 336, 362, 364	Herzen A.	128 — 130
	369, 381, 382, 384, 385, 387, 388	Hook S.	323
	389, 393 — 6, 399, 401 — 2, 419	Inkeles A.	427, 447, 448
	425 — 6, 429, 433, 437, 440, 441	Jasny N.	408, 435
Bettelheime Ch.	201 — 2, 356, 358	Jaurès	81
	371, 377, 381, 395, 399, 401	Kautsky K.	150, 185, 218, 267, 311
	406 — 8, 410, 411, 421 — 3, 434	Kollontai A.	282 — 3
	440, 442 — 3, 445 — 7.	Laurat L.	322, 344, 352, 354
Berdiaef N.	128	Lénine. <i>Τί νὰ κάνουμε</i> ; (1902)	72
Bergson A.	213, 438, 439, 445, 447		74, 83, 84, 129, 146 — 150, 151
Bernstein A.	223		154—5, 157, 160—2, 224—5, 308
Boukharine N.	25, 72 — 3, 190	<i>Ἐνα βῆμα μπρῶς κτλ.</i> (1904)	74
	250 — 1, 256, 273, 305, 322, 337		77, 78, 152 — 4, 163
	346, 427.	<i>Δύο τακτικές</i> (1905)	18—21, 85
Brutzkus B.	359	<i>Τὸ 1905</i> (1917)	142 — 3
Burnham J.	215, 297 — 298	<i>Ὁ δῶποροτυνισμός κτλ.</i> (1916)	321
Chateaubriand	34 — 5	<i>Γράμματα ἀπὸ μακρὰ</i> (1917)	174 — 5
Chaulieu P.	299, 396	<i>Τὰ καθήκοντα τοῦ προλεταριάτου</i> (1917)	206, 209, 233
Cioli L.	56	<i>Τὰ συνθήματά μας</i> (1917)	234, 237
Clark C.	7 — 9	<i>Οἱ μπολοβίκκοι θὰ κρατήσουν τὴν ἐξουσία</i> ; (1917)	238, 392
Clausewitz K.	36	<i>Ἡ ἐπικείμενη καταστροφή</i> (1917)	200 — 1, 256
Courtaud P.	198	<i>Τὸ κράτος καὶ ἡ Ἐπανάσταση</i> (1917)	81, 151, 164, 187
Cunow H.	226		205, 207, 300 — 214, 218 — 227
Dallin D.	139, 406, 407, 421, 426		234, 236
Deutscher I.	308, 311, 315	<i>Ἡ ἄμιλλα</i> (1918)	218, 247
	343, 364, 417, 418	<i>Ὁ πόλεμος καὶ ἡ Ἐλευθ. γη</i> (1918)	175, 186, 229
Dill S.	120	<i>Ἡ ἀριστερὴ παιδαγωγία</i> (1918)	173, 255, 257
Djilas M.	274, 300 — 1	<i>Τὰ καθήκοντα τῆς σοβ. ἐξουσίας</i> (1918)	175, 188
Dobb M.	138, 214, 243, 253 — 4, 365		211 — 212, 248, 258 — 261
	406, 409, 413, 419, 433, 434, 443	<i>Ὁ ἀποστάτης Κάουτσου</i> (1918)	172, 206, 276
Dostoiwski F.	127, 129, 131, 314	<i>Τὸ ἔργον μας σὴν ὑπαιθρο</i> (1919)	338
Dumont R.	65	<i>Ἡ μεγάλη πρωτοβουλία</i> (1919)	188
Eastman M.	316 — 7, 319, 320	<i>Ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ οἰκονομία</i> (1919)	244
Engels Fr.	23, 68, 89, 90, 194 — 5	<i>Ὁ ἔξτρεμισμός κτλ.</i> (1920)	73
	205, 212, 226, 239, 240, 429		165, 166, 229, 309, 323, 348 — 9
Fainsod M.	387, 431, 441	<i>Ἡ ἐνότητα τοῦ κόμμα-</i>	
Farbman M.	425		
Feiler A.	358		
Fejtő F.	66, 125, 194		
Foch F.	33 — 4		
Fried F.	14		
Gerschenkron A.	139		
Gorky M.	165, 210, 271 — 6		
Guérin D.	415, 416, 417, 418		
	421, 433, 439, 441		

τος (1921)	293, 294-5, 308-9		135
Ἡ ΝΕΠ (1921)	244-5, 306-7	Pareto V.	400-1
Ὁ φόρος εἰς εἶδος (1921)	102	Peregrinus	436
205, 256, 340 - 1, 345		Piel J.	136-7
Νέοι καιροί, κτλ. (1921)	291	Plekhanov G.	113
306, 348		Pokrovski	251
Τὰ συνδικάτα (1922)	295	Preobrazenski	437
11ο συνέδριο τοῦ Κ.Κ. (1922)	261	Prokopowitz S.	
289 - 290		Rauschnig H.	197
Ἡ νομιμότητα (1922)	252 - 3	Russel B.	29
Λιγότερα ἀλλὰ καλύτερα		Sartre J. P.	189
(1923)	230, 251, 312	Schubart W.	129
Luxemburg R.	150, 189-190, 208-9	Schwarz H.	214
223, 231, 334 - 5		Schwarz S.	140-1, 338, 445, 446
Machiavel N.	34, 115-7, 130, 165	Seraphim H. J.	330, 338, 360
Maistre X.	34	Shapiro	264-273, 277-281, 314, 451
Marx K. Κριτικὴ τῆς ἐγγλεια-		Soloviev S.	129
νῆς φιλοσοφίας τοῦ κρά-		Sombart W.	120
τους	37, 156, 159 - 160, 192	Sorel G.	135
196, 199, 350		Souvarine B.	76, 133, 268-9, 271
Τὸ Ἑβραϊκὸ ζήτημα	193, 349	311, 368, 418, 433, 439, 440	
Ἡ Ἁγία Οἰκογένεια	90, 170	Stalin J.	18, 73, 82, 252, 263, 318
189, 349		330, 361, 376, 379, 382-4, 386	
Ἡ Γερμανικὴ ἰδεολογία	5 - 6	388, 411, 418-9, 432, 434-5, 442	
48, 58, 90, 91, 93, 103, 104		62	
159, 191, 216-7, 242, 293		Stählin K.	
Ἀθλιότητα τῆς Φιλοσο-		Sternberg F.	12, 28, 42-3, 141, 391
φίας	89, 155, 176	Tawner R. H.	123-4
Κομμουνιστικὸ Μανιφέ-		Tkatchev	133-5, 154
στο	25, 29-30, 40, 121, 126	Tomski	213
Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς		Trotsky L.	23, 76, 85, 144-145
Οἰκονομίας	156, 191, 366	164-5, 171-172, 190, 204, 223	
Τὸ κεφάλαιο	12, 78, 90, 91	237, 276, 310, 312, 319, 361	
93, 122, 123, 185, 193, 195, 217		Τρομοκρατία καὶ κομ-	
366, 400, 401, 404-5, 429, 448		μμουνισμὸς	168, 263-4, 265-268
18 B r u m a i r e κτλ.	88-9	Ἡ προδομένη Ἐπανά-	
96-7, 98, 99, 101, 204-5, 340, 345		σταση	239, 242, 254, 262, 353
Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, κτλ.	89	356, 361, 365, 368, 372-3, 375-6	
97, 185, 207-210, 216		386, 421, 444	
Mereikovsky D.	199	Tsitsérine B.	112-4, 118
Mett I.	286	Valisrewski K.	115
Michels R.	79, 135, 152-3, 301-2	Voline	287
Moore B.	210	Volnay	35
Moret A.	120, 196	Voltaire	33
Nauck E.	103	Vucinich A.	397
Netchaïev	131-3, 147, 275	Weber M.	197
Obolenski	278, 284	Wolfe B.	145
		Woytinski W.	437

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Είσαγωγή

1. 'Η προοπτική του Μάρξ	Σελ.	5
2. 'Η προκαπιταλιστική περιφέρεια	»	6
3. 'Η στάση του Μάρξ απέναντι στις προκαπιταλιστικές χώρες	»	9
I. Το σταμάτημα της καπιταλιστικής εξάπλωσης		
4. 'Ο «μηχανισμός των εξωτερικών επενδύσεων»	»	12
5. 'Εξάρθρωση της διεθνούς διαίρεσης της εργασίας	»	14
II. 'Ο χαρακτήρας της επανάστασης στις προκαπιταλιστικές χώρες		
6. «Ναρόννικοι και μενσεβίκοι»	»	17
7. 'Ο Λένιν	»	18
8. Λένιν και Τρότσκι	»	19
9. 'Ο Τρότσκι	»	22
10. 'Ερωτήματα σχετικά με την τροτσκιστική θεωρία της διαρκούς επανάστασης	»	24
III. 'Η επαναστατική σημασία του έθνικισμού		
11. 'Από τον Hegel στον Marx	»	28
12. 'Ο Marx και ο άστικός κοσμοπολιτισμός	»	29
13. Δημοκρατία και έθνικισμός	»	32
14. Δημοκρατία και πόλεμος	»	34
15. 'Εθνική, καθεστωτική και επαναστατική κρίση	»	36
16. 'Η έποχή των έθνικιστήτων: έποχή των μαζών	»	38
17. 'Ο Μάρξ υπερτιμά τη σημασία των ταξικών ανταγωνισμών	»	40
IV. 'Ο ιμπεριαλισμός και η βιομηχανοποίηση των καθυστερημένων χωρών		
18. 'Ο ιμπεριαλισμός του 19ου αιώνα	»	42
α) Το παράδειγμα των 'Ινδιών	»	42
β) Το παράδειγμα της Κίνας	»	44
19. 'Η κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη και το κράτος	»	47
α) Το παράδειγμα της Πρωσίας: 1807	»	47
β) Το παράδειγμα της 'Ιαπωνίας 1866—1890	»	48
20. 'Ο «κολμπερισμός» στην αρχαϊκή φάση του καπιταλισμού	»	51
α) 'Ο κρατικός καπιταλισμός στην 'Ισπανία	»	52
β) 'Η οικονομική σημασία της πολιτικής δύναμης: 'Ισπανία και 'Αγγλία στον 16ο αιώνα	»	53
γ) Συγκεντρωτική πολιτική και οικονομική ανάπτυξη στη Γαλλία	»	55
21. 'Ιδιωτικός καπιταλισμός ή κρατικοποίηση της οικονομίας	»	57
α) Τεχνολογική ύπανάπτυξη και κρατικοποίηση της οικονομίας	»	57
β) Το παράδειγμα της τσαρικής Ρωσίας	»	59

V. Οί παράγοντες τῆς καθεστωτικῆς κρίσης στίς προκαπιταλιστικές κοινωνίες

	Σελ.	63
22. Ἡ ἐπιτακτικότητα τῆς βιομηχανοποίησης	,	66
23. Ἡ στενότητα τῶν κεφαλαίων	,	68
24. Τὸ «ἱμπάκτ» τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ πολέμου		

VI. Ἡ θεωρία τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ κόμματος

25. Ὁ Μάρξ καὶ τὸ ἐργατικὸν κόμμα	,	71
26. Ἡ λενινιστικὴ ἀντίληψη τοῦ κόμματος	,	72
27. Ἡ γορφειοκρατικοποίηση τῆς μαζικῆς ὀργάνωσης	,	75
28. Ἡ λενινιστικὴ ἀντίληψη τῆς προλεταριακῆς πειθαρχίας	,	77
29. Καποραλισμὸς καὶ μονολιθισμὸς	,	79
30. Τὸ ὀλοκληρωτικὸν κόμμα καὶ ἡ διαρκὴς ἐπανάσταση	,	82

VII. Οἱ κοινωνικὲς δυνάμεις:

Ἡ ἀπολυταρχία, ἡ ἀστικὴ τάξη καὶ ἡ ἰντελλιγκέντσια

31. Σαθρότητα τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας	,	87
32. Ἡ «αὐτονομία» τοῦ κράτους καὶ ὁ «ἱστορικὸς ὕλισμὸς»	,	88
33. Ὁ Μάρξ καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ κράτους	,	95
α) Ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ κράτους: ἀποτέλεσμα τῆς κρατικῆς διεύ- θυσης τῆς οἰκονομίας	,	95
β) Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνωριμότητος τῶν ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν	,	96
γ) Ἀποτέλεσμα τῆς αὐτόματης ἐξάπλωσης τῶν κρατικῶν ἀρμοδιο- τήτων	,	98
δ) Ἀποτέλεσμα τῆς «πολιτικῆς ἐπιρροῆς» τῆς ἀγροτικῆς τάξης	,	102
ε) Ἡ πολιτικὴ ἐνοποίηση μιᾶς οἰκονομικῶν ἀνώριμης κοινωνίας	,	106
34. Βυζαντινο-μογγολικὴ γενεολογία τοῦ μοσκοβιτικοῦ κράτους	,	109
35. Ἡ ρωσικὴ κοινωνία: δημιουργημὰ τοῦ κράτους	,	112
36. Πολιτικὴ δουλεία τῆς ἀρχουσας τάξης	,	119
37. Ἡ ἀστικὴ τάξη: ἓνα θνησιμογενὲς Tiers · Etat	,	126
38. Φυσιολογία τῆς ἰντελλιγκέντσιας	,	130
39. Οἱ ἐνοπλοὶ προφήτες	,	131
α) Ὁ Σέργιος Νετσάγιεφ καὶ οἱ «ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες»	,	133
β) Ὁ Τκάτσεφ καὶ ἡ θεωρητικὴ θεμελίωση τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ	,	135
γ) Ἰντελλιγκέντσια καὶ τρομοκρατία	,	136
δ) Ἰντελλιγκέντσια καὶ κοινωνία	,	137
40. Καπιταλισμὸς, προλεταριάτο καὶ σοσιαλισμὸς στίς παραμονὲς τοῦ 1914	,	138
α) Οἱ πρόσοδοι τῆς βιομηχανοποίησης 1890 — 1913	,	140
β) Τὸ ρωσικὸν προλεταριάτο στίς παραμονὲς τοῦ 1917	,	144
γ) Σοβιετικὴ αὐτοδιοίκηση ἢ κομματικὴ δικτατορία:	,	146
41. Ἡ λενινιστικὴ ἰδέα τοῦ πρωτοποριακοῦ κόμματος	,	147
α) Ὁ Λένιν: κληρονόμος τοῦ Νετσάγιεφ	,	149
β) Ὁ Λένιν: θαυμαστής τῆς «γερμανικῆς πειθαρχίας»	,	154
γ) Ἀπὸ τὸν Τκάτσεφ στὸν Λένιν	,	158
δ) Ἀπὸ τὸν Μάρξ στὸν Λένιν	,	

VIII. Ἀπὸ τὸν Λένιν στὸν Στάλιν

Ἡ ἔννοια καὶ ἡ μοῖρα τῆς προλεταριακῆς δικτατορίας

42. Ἡ ἐπανάσταση: δημιουργημὰ τοῦ πολέμου	,	164
43. Ἀπὸ τὸ Φεβρουάριον στὸν Ὀκτώβριον 1917	,	169
44. Ἀστικὴ καὶ προλεταριακὴ ἐπανάσταση	,	175

45.	Τὸ ἰδεῶδες τῆς προλεταριακῆς δημοκρατίας	Σελ. 188
46.	Ἡ κριτικὴ τῆς «τυπικῆς» δημοκρατίας	> 192
47.	Ἐπὶ τὴν κριτικὴ τῆς γραφειοκρατίας στὴ θεωρία τῆς πλήρους δημοκρατίας	> 195
	α) Ἡ γραφειοκρατικὴ «μυστικότητα» κατὰ τῆς δημοκρατικῆς δημοσιότητας	> 196
	β) Δημοκρατία καὶ γραφειοκρατία	> 202
48.	Ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου: ὀλοκληρωμένη δημοκρατία	> 206
	α) Στρατὸς καὶ ἀστυνομία	> 208
	β) Ἡ κατάργησις τῆς γραφειοκρατίας	> 210
	γ) Ἡ ἐξίσωσις τῶν μισθῶν	> 212
	δ) Ἐκδημοκρατισμὸς τῶν παραγωγικῶν σχέσεων	> 216
49.	Ὁ Λένιν: ἀπὸ τὸν «ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ» στὴν οὐτοπία	> 220
50.	Οἱ ἀνησυχίαι τοῦ Λένιν	> 228

ΙΧ. Τὸ ὀλοκληρωτικὸ κράτος καὶ ἡ διαρκὴς ἐπανάστασις

51.	Ἡ «ἀστικο - δημοκρατικὴ» φάσις τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασις	> 232
52.	Τὰ σοβιὲτ καὶ ἡ «προλεταριακὴ δημοκρατία»	> 233
53.	Οἱ «130 000 μεγαλοβιοκτῆμονες» καὶ οἱ «240.000 μπολσεβίκου»	> 238

Α' Ἡ προλεταριακὴ φάσις τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασις

54.	Ἡ οἰκονομικὴ ἐξάρθρωσις 1918 — 1921	> 242
55.	Ὁ Λένιν καὶ ἡ ἐργατικὴ διαχείρισις: 1918	> 245
	α) Ἡ θεωρία	> 245
	β) Ὁ «κροτικὸς καπιταλισμὸς» τῆς προλεταριακῆς δημοκρατίας	> 247
	γ) Ὁ Λένιν καὶ ἡ «ἀμάθεια τῶν μαζῶν»	> 250
	δ) Ὁ Λένιν καὶ ἡ ἀμάθεια τῆς «πρωτοπορίας»	> 250
56.	Ὁ Λένιν: ἀπὸ τὴν οὐτοπία στὸν κρατικὸ καπιταλισμὸ	> 253
	α) Ὁ μῦθος τοῦ «κρατικοῦ καπιταλισμοῦ»	> 255
	β) Ἡ ψελινόρθωσις τοῦ «δεσποτισμοῦ τοῦ κεφαλαίου»	> 258
57.	Ὁ Τρότσκι: πῶς σταλινικὸς ἀπὸ τὸν Στάλιν	> 262
	α) Ὁ μιλιταρισμὸς τοῦ Τρότσκι	> 262
	β) Ὁ Τρότσκι θεωρητικὸς τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ	> 263
	γ) Ὁ Τρότσκι ἀπολογητὴς τῆς καταναγκαστικῆς ἐργασίας	> 265
58.	Ἡ συζήτησις γιὰ τὸ ρόλο τῶν συνδικάτων	> 268
59.	Ἡ δικτατορία τοῦ κόμματος πάνω στὸ προλεταριάτο	> 271
60.	Ἀπὸ τὴ φρασεολογία στὴν πραγματικότητα: ἡ ἀπογοήτευσις τῶν ἐργατῶν	> 274
61.	Ἡ ἐνδοκομματικὴ «ἀριστερὴ» ἀντιπολίτευσις	> 278
	α) Οἱ «ἀριστεροὶ κομμουνιστῆς»	> 278
	β) Ἡ «Ἐργατικὴ ἀντιπολίτευσις»	> 281
	γ) Ἡ ὁμάδα τοῦ «Δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ»	> 284
62.	Ἡ ἐξέγερσις τῆς Κρονοϊάνδης	> 285
63.	Ἀπὸ τὸν «προλεταριακὸ σοσιαλισμὸ» στὸν γραφειοκρατικὸ καπιταλισμὸ	> 288

Β' Ἀπὸ τὸ μονολιθικὸ κόμμα στὸ ὀλοκληρωτικὸ κράτος

64.	Ἡ οἰκονομικὴ ἐρμηνεία τῆς γραφειοκρατίας: ὁ Burnham καὶ οἱ διάδοχοί του	> 297
65.	Ἡ πολιτικὴ προέλευσις τῆς γραφειοκρατίας	> 300
66.	Ὁ «σολιποισμὸς» τῆς πρωτοπορίας	> 302
67.	Μονολιθισμὸς καὶ συγκεντρωτισμὸς	> 306
68.	Ὁ Στάλιν καὶ ὁ γραφειοκρατικὸς μηχανισμὸς	> 310
	α) Ὁ Στάλιν ὡς Ἐπίτροπος ἐπὶ τῶν ἐθνικοτήτων	> 311

- β) 'Ο Στάλιν ως έλεγκτής του γραφειοκρατικού μηχανισμού
 γ) 'Ο Στάλιν ως Γενικός Γραμματέας του κόμματος
 δ) 'Ο Λένιν κατά του Στάλιν

Σελ. 312
 » 313
 » 315
 » 316
 » 321
 » 325

69. Το κόμμα μετά τον Λένιν
 70. Το μπολσεβικικό κόμμα παύει να είναι προλεταριακό
 71. 'Η τροτσκιστική αντίπολιτευση ως ένδοξο γραφειοκρατικό φαινόμενο

Γ' 'Η δυναμική της δυαδικής οικονομίας

'Η άνοδος της γραφειοκρατίας και η προλεταροποίηση του πληθυσμού

72. 'Η διαρχία μέσα στον κρατικοποιημένο τομέα » 328
 73. 'Η διαρχία μέσα στο μπολσεβικικό κόμμα » 331
 74. 'Η επανάσταση στην ύπαιθρο » 333
 75. 'Ο «πολεμικός κομμουνισμός» 1918 - 1921 » 336
 α) 'Η «κοινωνικοποίηση της άθλιότητας» » 337
 β) 'Η Νέμεση της υποανάπτυξης » 338
 γ) 'Ο Λένιν και η «οικονομική προέλευση» της γραφειοκρατίας » 340
 76. 'Η «Νέα Οικονομική Πολιτική» και οι προσδοκίες του Λένιν » 343
 α) 'Η μικτή οικονομία » 345
 β) 'Ο οικονομικός φιλελευθερισμός : αντίδοτο κατά του γραφειο-
 κρατισμού » 346
 77. 'Η πολιτική προβληματική της μικτής οικονομίας » 346
 α) Τόνωση της δικτατορίας έξω από κόμμα » 348
 β) Τόνωση της δικτατορίας μέσα στο κόμμα » 351
 78. 'Η κοινωνικο-οικονομική προβληματική της ΝΕΠ » 351
 α) 'Η θεωρητική υπεροχή του «σοσιαλιστικού» τομέα » 352
 β) 'Η πρακτική άποτυχία της μικτής οικονομίας » 352
 γ) 'Η κρίση της «φαλίδας» των τιμών » 354
 79. 'Η νέα υπεραξία : το μονοπωλιακό υπερ-κέρδος του κράτους
 α) Αδύναμη χρήση έξω-οικονομικών μέσων στη συσσώρευση του
 κεφαλαίου » 355
 β) Το βάρος του γραφειοκρατικού μονοπωλίου » 356
 80. 'Η ταξική διαφοροποίηση στην ύπαιθρο και το κόμμα » 358
 α) Οι κουλάκοι » 359
 β) Το πρόβλημα των «κουλάκων» » 361
 81. Το πρόγραμμα της «άριστερης αντίπολιτευσης» » 363
 α) 'Η κολλεκτιβοποίηση της γεωργίας » 365
 β) Ταχύτερη βιομηχανοποίηση και σχεδιοποίηση της οικονομίας » 366
 γ) 'Η «σοσιαλιστική πρωτόγονη συσσώρευση του κεφαλαίου» » 367
 82. 'Η πολιτική της Δεξιάς : ενθάρρυνση της ιδιωτικής οικονομίας » 370
 83. 'Η γραφειοκρατία και η άριστερά » 371
 84. 'Η 'Αντιπολιτεύση σαν «όργανωμένη άποτυχία» » 375
 85. 'Η κρίση της δυαδικής οικονομίας » 377
 86. Σύγκριση της κρίσης του 1928 - 29 και της κρίσης του 1923 » 379

X. 'Η ολοκληρωτική επικράτηση της γραφειοκρατίας

Α' 'Η προλεταροποίηση του άγροτικού πληθυσμού

87. 'Η φάση της αυθόρμητης κολλεκτιβοποίησης 1920 - 29 » 381
 88. 'Η αναγκαστική κολλεκτιβοποίηση : ο Στάλιν πιά τροτσκιστής από τον
 Τρότσκι » 382
 89. Τεχνικές και πολιτικές προϋποθέσεις της γραφειοκρατικής συγκέντρωσης » 385
 90. Τα άμεσα οικονομικά αποτελέσματα της προλεταροποίησης των άγροτών » 388

91. Τὸ ὀλοκληρωτικὸ μονοπώλιό τῆς γραφειοκρατίας	Σελ. 389
92. Ἡ νέα τάξη στὴν ὑπαιθρο	» 391
93. Τὰ κολχός : συνδυασμὸς κρατικοῦ καπιταλισμοῦ καὶ δουλοπαροικίας	» 392
94. Ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ἀγροτῶν ἀπὸ τὸ κράτος	» 394
95. Ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ἀγροτῶν ἀπὸ τὴν κολχοζικὴ γραφειοκρατία	» 397
α) Ἡ «ἐργατικὴ ἀριστοκρατία» καὶ οἱ ἀγρότες	» 397
β) Οἱ ἡγέτες τῶν κολχός καὶ οἱ ἀγρότες	» 397
γ) Ἀτομικὴ καὶ κολχοζικὴ ἐργασία	» 399
δ) Ἀπὸ τῆ φεουδαρχικῆ ἀγγυρεία στὴ «σοσιαλιστικὴ» καταναγκα- στικὴ ἐργασία	» 401
96. «Πρωτόγονη συσσώρευση» καὶ «κολλεκτιβοποίηση»	» 402
α) Ἡ λύση τοῦ ἐπισιτιστικοῦ προβλήματος	» 403
β) Ἀπὸ τίς enclosures στὰ κολχός	» 404

Β' Ἡ γραφειοκρατία καὶ τὸ προλεταριάτο

97. Ἡ τάξη τῶν καταναγκαστικῶν ἐργατῶν	» 406
98. Οἱ κοινωνικὲς αἰτίες τῆς βιομηχανοποίησης	» 409
100. Ὁ ἀποκεφαλισμὸς καὶ ὁ εὐνοουχισμὸς τῶν συνδικάτων	» 412
101. Ὁ φασισμὸς, ὁ ναζισμὸς καὶ ὁ μπολσεβικισμὸς ἀπέναντι στοῦ ἐργατικῶ κίνημα	» 414
102. Ἡ μεταμόρφωση τῶν συνδικάτων σὲ ἐκτελεστικὰ ὄργανα	» 417
103. Ὁ ὀλοκληρωτικὸς ψευτο - συνδικαλισμὸς	» 421
104. Ἡ βιομηχανοποίηση καὶ ἡ νέα ταξικὴ διάρθρωση	» 423
α) Ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση: ΕΣΣΔ καὶ Ἰαπωνία	» 423
β) Οἱ δύο ἐπαναστάσεις : 1917 καὶ 1930	» 425
γ) Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ	» 425
δ) Ἡ αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μισθωτῶν	» 426
105. Ἀνάπτυξη καὶ σύνθεση τῆς γραφειοκρατίας	» 427
106. Ἡ μορφή καὶ ἡ ἐξέλιξη τοῦ οικονομικοῦ συγκεντρωτισμοῦ	» 430
107. Ὁ ὀλοκληρωτισμὸς σάν δεσποτισμὸς τοῦ κεφαλαίου	» 432
α) Ὁ καταναγκασμὸς στὴ στρατολόγηση τῶν ἐργατῶν	» 432
β) Ἡ ἀγροτικὴ ἔξοδος στὴν ΕΣΣΔ καὶ στὶς ΗΠΑ	» 436
γ) Ἡ ρευστότητα τῆς ἐργασίας: ΗΠΑ καὶ ΕΣΣΔ	» 437
108. Ὁ καταναγκασμὸς μέσα στὶς βιομηχανικὲς σχέσεις : φασισμὸς καὶ μπολ- σεβικισμὸς	» 438
109. Ἐντονη διαφοροποίηση τῶν μισθῶν	» 441
α) Τὸ τέλος τοῦ «ίσοπεδωτισμοῦ»	» 441
β) Πτώση τῶν ἐργατικῶν μισθῶν	» 443
110. Οἱ νέοι προνομιούχοι	» 444

Ἐπίλογος : Ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἐξουσία

111. Τὸ ταξικὸ περιεχόμενον τῆς σταλινικῆς τρομοκρατίας	» 449
112. Τρομοκρατία καὶ κοινωνία	» 452